MATICE LIDU

1877

A177.

Columbia University
in the City of New York

THE LIBRARIES

Dvacet tisíc mil

pod mořem.

Od akademie francouzské cenou poctěné dílo

Jules Verne-a.

I.

Matice lidu ročníku XI. číslo 1.

(Běžné číslo 61.)

V PRAZE.
Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.
1877.

891.86
M427
1877

Tiskem dra. Edvarda Grégra v Praze 1877.

Hlava I.

Utíkající skalisko.

V kronikách je poznamenán rok 1866 přepodivnou událostí, nevysvětleným a nevysvětlitelným zjevením, které zajisté je v živé ještě paměti. Mimo pověsti, které pobouřily přímořská města a znepokojily nitrozemské státy, zjevení to nejvíce polekalo námořníky. Kupci, majetníci a kapitánové lodí, patroni a kormidelníci v Evropě i v Americe, důstojnictvo námořní všech zemí, pak i vlády různých států byli tím zaujati nanejvýš.

Od některé doby totiž potkávaly se koráby na moři s čímsi neslýchaně dlouhým, šišatým, po tmě světelkujícím a daleko nad velrybu větším a rychlejším.

Údaje zaznamenané do lodních denníků o jeho povaze shodovaly se dosti přesně. Dle nich vynikalo prý náramnou hbitostí a velikostí. Bylo-li to cos velrybovitého, řekl by slavný přírodozpytec, nebožtík Cuvier (Kyvje), že takového zvířete nemůže být, a kdoby se přel, tomu by odsekl, že neviděv jeho učenýma očima neviděl ničeho.

Jdouce prostřední cestou, zamítneme jak příliš úzkostlivé výpočty tak i přehnané, podle kterých bylo dlouhé od dvou set až do tří tisíc stop a široké tisíc stop. Průměrné číslo však ještě pře-

sahuje všechny dosavadní rozměry známé rybozpytcům — jestli to skutečně zvíře bylo.

A přece bylo. Skutečnost nepodlehala ni nejmenší pochybnosti. A při náklonnosti lidí k obdivu, snadno dá se pochopiti, jakou bouři učinil neobyčejný ten úkaz. Zkoušeli též celou věc prohlásiti za pohádku, ale nadarmo.

A v skutku dne 20. července r. 1866 potkal se parník *Governor Higgison* s velikánem na pět mil k východu od břehů Australských. Kapitán Beker mínil nejprvé, že octnul se u neznámé skály a jal se vyměřovat už místo její, když tu dva proudy vody vyletěly s nevídanou silou do výše půl druha sta střevíců. Z toho mohlo se souditi na dvojí věc: Buďto je tu sopka, která čas ob čas jako Geysir vodu vyhazuje, anebo vystříkl tu vodu smíchanou s parou neznámý dosud mořský ssavec.

Podobné zjevení na Tichém moři bylo spozorováno dne 26. července téhož roku z parníku *Kristobal-Kolonu*. Mohla tudíž neobyčejná ta velryba ujížděti z místa na místo rychlostí úžasnou. Skoro ve třech dnech spozorovaly ji s řečených parníků na dvou místech přes 700 mil od sebe vzdálených.

Dvě neděle na to jedou dva parníky přes Atlantický Oceán, *Helvecie* z Evropy do Ameriky a *Šanon* jí naproti. Kdo se tu nevzal jako potvora. Korábý dávaly si znamení a změřily ji přibližně. Dlouhá mohla býti dozajista 350 anglických stop. Ale ani největší velryby při ostrovech Umgulil a Kulamok, sotva dorostou na 56 metrů, natož přes 100 metrů.

Tato zpráva, jakož i následující od korábů *Pereiz*, *Etna*, *Normandie*, *Lord Clyde* pobouřila silně veřejné mínění. V krajích lehké mysli smáli

se tomu; ale v praktických a důkladných, v Anglii, v Americe, v Germánii živě tím se obírali.

Ve velikých městech přišla potvora do mody. V kavárnách o ní zpívali, v novinách se tomu posmívali, v divadlech o ní hráli. Novinářské kachny měly příležitost klásti vejce všech barev. Člověk viděl, jak znova rodily se po časopisech — všechny bytosti mlhavé a obrovské, od bílé velryby „Maby Dick“ (Meby Dyk) z ledového kraje až do nesmírného „Krakenu“, jenžto svými chapadly mohl oplésti pětistytunovou loď a strhnouti ji do hlubin mořských. Ba vyhrabali starověké rukopisy Plinia a Aristotela, kteří připouštěli možnost takových potvor; potom citovali povídky Norského biskupa Pontopidana, povidačky Pavla Egeddeho a konečně zprávy upřímného Harringtona.

Tím způsobem vznítila se hádka bez konce mezi věřícími a nevěřícími v moudrých společnostech a vědeckých časopisech. Otázka o potvoře pobouřila svět. Žurnalisté pod praporem vědy ve vojně s těmi, kteří znali se ve vtipu, vylili potoky inkoustu během toho památného do pole tažení, ba někteří dvě nebo tři kapky krve; nebo přešli z mořského hada do nejhoršího urážení osobností.

Šest měsíců vedl se boj se střídavým štěstím. Důkladným článkům zeměpisného ústavu v Brasilii, královské akademie věd v Berlíně, Britannské společnosti, Pettermanovým Mittheilungen a jiným vědeckým kronikám velkých žurnálů francouzských a zahraničných odpovídalo drobné časopisectvo řízností nevyčerpatelnou. Jejich duchaplní spisovatelé parodovali slovo Linnéovo citované od protivníků potvory, hájíce do opravdy „že příroda nedělá žádných hlupáků“ a zapřisáhali svých souvěkovců, aby nedokazovali opaku, připouštějíce, že jsou „Krakeni“ mořští hadi, „Maby Dick“ a

jiné výzpyty marinářské ztřeštěnosti. Konečně v jednom článku satirického listu, velmi ostrém, vzal nejlepší jeho spolupracovník celou věc do prádla a dorazil potvoru jako Bruncvík, učiniv jí konec uprostřed všeobecné veselosti. Vtip zvítězil nad vědou.

Po tři měsíce roku 1867 podobala se otázka ta býti v hrobě, aniž komu připadlo, že znova zrodí se, any nové události přišly na veřejnost. Nejednalo se víc o rozluštění nějaké úlohy vědecké, jak o vyváznutí ze skutečně vážného nebezpečí. Otázka ta vzala na se docela jinou tvářnost. Potvora stávala se ostrůvkem, úskalím, avšak úskalím plovoucím, nevyskoumatelným, nepochytitelným.

Dne 5. března 1867 narazil *Moravian* od spolku *Montreal Ocean* v noci na 27° 30′ severního odpůlí a 72° 15′ západního oddlíní*) bokem pravým na skálu, jižto nijaká mapa nemá poznamenanou v těchto vodách. Jenom ohromné rychlosti své a pevné stavbě měl *Moravian* co děkovati, že neutonul i s 237 pocestnými z Kanady.

Příhoda ta udála se ku pěti hodinám z rána, když den se šeřil. Důstojníci na stráži hrnuli se na záď lodi. Skoumali moře co nejbedlivěji, ale nepostřehli praničeho, kromě kýlem rozjeté vody. *Moravian* jel dále bez viditelné škody. Byla-li to nějaká skála, nebo troska, nač narazil, nelze bylo říci. Teprvé prohlídkou na loděnici ukázalo se, že schází kus kýlu.

Této na nejvýš důležité události bylo by se snad zapomnělo, jako tolik jiných, kdyby nebyla se opakovala 3 neděle potom za týchž případ-

*) Názvy ty pokládáme za přiměřenější, alespoň prostému čtenáři za pochopitelnější nežli „šířku“ a „délku“; tak i „dlina“ hodí se dobře na místo „poledníku“.

ností. Jenom k vůli korábu, oběti to nového neštěstí a pro slávu spolku, jemuž ta loď náležela, nadělala událost ta nesmírného hluku.

Každý dobře zná jmeno anglického korábníka slavného Cunarda (Kynar). Tento bystrý průmyslník založil r. 1840 poštovní dopravu mezi Liverpoolem a Halifaxem se třemi dřevěnými parníky na kola o síle 400 koní s únosností 1162 tun. Rok po roce rostla jeho zásoba lodí, až léta 1853 počítala 12 kusů, mezi nimiž byly po *Great-Easternu* největší, mezi kterými byla také *Skotie*.

Povím to zkrátka, ačkoliv to každý ví: Podniku tomu dařilo se jako žádnému jinému pro svou obezřelou správu a péči o plavbu mořskou. Dvěstěkrát zjezdily Cunardovy lodě od 26 let Atlantské moře a nikdá nevynechaly některé cesty, nikdá se neopozdily. Neztratily ani psaní, ani lodi, ani živé duše. Cestující by ještě nyní dali přednost korábu Cunardovu, přes to, že mocně Francie závodí. Proto není divu, že nehoda jedné z jeho nejlepších lodí nadělala tolik povyku.

Dne 13. dubna 1867 bylo moře pokojné, vítr příznivý. *Skotie* byla na 15° 12′ severního odpůlí a 45° 37′ západního oddlíní, jedouc rychlostí 13·43 uzlů, parou 1.000 koní při úplném a pravidelném kol točení. Místa bylo v ní na 6624 kostkových metrů, ve vodě vězíc na 6·70 metru hluboko.

Po 4. hodině odpoledne, když byli cestující ve velké síni na svačině, pocítěn byl ústrk, který šel ode dna lodi.

Náraz děl se ne od ní, nýbrž na ni a to více nástrojem řezavým nebo vrtavým nežli bouravým. Otřesení bylo tak lehké, že nikdo nahoře z pokoje vyrušiti se nedal, až kdy z dola běželi na palubu s křikem: „topíme se, topíme se!“

Z počátku byli cestující velmi polekáni, ale

kapitán Anderson snažil se je uchlácholiti. V skutku nebezpečí nehrozilo. Bylatě *Skotia* rozdělena v 7 oddělení přepažených voděvzdornými stěnami. Kapitán Anderson odešel ihned dolů a seznal, že do pátého oddělení dostala se voda. Na štěstí, že tam nebyly parní kotle, ohně byly by zhasly.

Kapitán Anderson dal honem zastavit a jeden plavec potopil se, by ohledal úraz. Za chvilinku vědělo se jistě, že je dvoumetrová díra v kýlu. Takováto štěrbina nedala se ucpat a *Skotia* musila dále, majíc kola na půl ve vodě. Byla od mysu Clearu (klyr) na 300 mil a teprvé za 3 dny připlula v Liverpool, kde o ni měli už strach.

Inženýři potom přišli ohledati *Skotiu*, kteráž byla v loděnici po souvadlech vytažena na sucho. Ani svojim očím uvěřiti nemohli. Na půltřetího metru pod ponornou čarou byla díra v podobě stejnoramenného trojúhelníka. Plát ukrojen byl tak z ostra, že mašina by nemohla líp, a musil to být nástroj ku vrtání hodně tvrdý — a k tomu ta síla: protnouti čtyrmetrovou díru a stáhnouti se nazpátky. — Věru nepochopitelno.

Taková byla ta poslední příhoda, která pobouřila veřejné mínění na novo. Od té chvíle nehádali ubozí námořníci na jinou příčinu, nežli na potvoru. Báječné to stvoření neslo centy viny ztroskotaných korábů, jichžto počet je na považenou. Pomyslete si ta čísla na *Bureau-Veritas*. 3.000 lodí bývá ročně zkaženo, včetně 200, které mají se za ztracené, poněvadž není o nich zpráv.

No a to byla potvora, na nižto žalováno bylo právem či neprávem a vinu sváděno, že spojení mezi zeměmi děje se víc a více nebezpečným. Občanstvo konečně rozhodně žádalo vládu, by patřičný krok učinila, aby moře zbaveno bylo toho strašného velryba staň se cokoliv.

Hlava II.

Pro a proti.

V době těchto příběhů vracel jsem se z vědecké cesty, kterou jsem byl podnikl do nevlídné krajiny, jmenem Nebraska, ve spojených státech, na útraty francouzské vlády. Po uplynutí šesti měsíců, které mi povolili na sbírání, přijel jsem do New-Yorku na konec března. Můj odjezd do Francie stanoven byl na první neděli v květnu. Čekám a mezitím své sbírky pořádám, ana přijde zpráva o neštěstí *Skotie.*

Byl jsem skutečně dychtiv po novinách, a kterak jím nebýti? Četl jsem a zase četl všechny americké i evropské listy, a přece jsem nezmoudřel. Tajemství to mi hlavou vrtalo, nemohoucímu domysliti se ničeho, co by bylo jádrem jeho. Že na tom bylo něco, pochybným být nemohlo. Nevěřící byli zváni, by vložili prst do rány *Skotie.*

Za mého pobytu v New-Yorku byla novina ta na denním pořádku. Záhada o plovaucím ostrově, o nepochytitelném úskalí, jsouc podporována některými samozvanými velduchy, byla do čista zamítnuta. Mělo-li v skutku skalisko to stroj jakýsi v nitru svém, kterak pak by mohlo z místa na místo pohybovati se tak zázračně rychle?

Také zamítlo se, že jsou to plovoucí trosky z korábu, a sice z té příčiny, že tyto plovou příliš pomalu a ten neznámý příliš rychle.

Zbývala tedy dvě rozluštění sporné otázky, kteráž utvořila dva tábory velmi příkře proti sobě stojící. V jednom hájili obrovsky silnou potvoru a v druhém lodici s neslýchanou hbitostí.

Poslední nejspíš uhádli. Stávají se v obou světa dílech všelijaké věci možnými. Že by však

někdo jednotlivý měl ve své moci takovou mašinu, k tomu bylo zapotřebí zvláštní víry. Kdy a kde dal je sestrojiti, a kterak podařilo se mu zatajiti osnovu její?

Jedna toliko vláda mohla míti podobného berana podmořského a v těchto zlých časích, kdy člověk přemýšlí na sesílení zabijadel pro válku, bylo by možno, by některý stát pokusil se bez vědomí ostatních o tento strašný stroj. Po šaspotkách torpéda; po torpedách berani podmořští; potom — reakce. Doufám aspoň.

Ale náhled o válečném stroji padl ještě před osvědčením vládním. Vždyť se tu jednalo o prospěch obecný, a ježto spojení s Amerikou tím trpělo, nemohlo se tudíž pochybovat o poctivosti vlád. Mimo to, kterak pak připustiti, že soustava té podmorské lodice unikla očím veřejnosti? Zachovati tajemství v těchto okolnostech je velmi těžké jednotlivci a věru nemožné státu, jehož každinký čin neústupně střehou soupeřné státy.

Přece však zavedlo se vyšetřování v Anglii, Francii, Rusku, Prusku, v Italii, v Americe ba i Turecku a tím náhled o podmořském monitóru na dobro padl.

Potvora tudy přišla zase nahoru přes kratochvilné nájezdy, kterými ji škádlila drobná žurnalistika a v tomto vlnobití brzy dovolovala si jíti fantazie do nejpošetilejších snů obrazotvorného rybozpytce.

Když jsem meškal v New-Yorku, poctilo mne několik vynikajících osobností svou návštěvou žádajíce ode mne rady v příčině tohoto zjevu. Napsal jsem totiž ve Francii dvousvazkové dílo in quarto pod titulem: *Tajnosti velké hlubiny mořské.* Knížka ta, čtená s obzvláštní zálibou v učeném světě, udělala ze mne specialistu v této dosti

temné části přírodopisu. Pokud jsem mohl popírati věrohodnost údajů, vymlouval jsem se, že na tom celém ničeho není. Avšak ani to na dlouho nepomohlo. Konečně jsem musil přece s barvou ven. „A týž slovutný Petr Aronax, profesor na Pařížské universitě, meškající zde," napsal *New-York-Herald*, „vyzývá se uctivě, aby vyslovil své mínění."

Dal jsem se do díla. Mluvil jsem, poněvadž jsem mlčeti nemohl. Probíral jsem otázku tu na vše strany, politicky i vědecky a podávám tento výtah z velmi obšírného článku, jejž jsem uveřejnil v čísle na třicátý april:

„Tím spůsobem tedy," napsal jsem, „uvážíme-li všechny domněnky jednu po druhé, musíme připustiti, že je nějaké nad obyčej silné, mořské zvíře.

Velké hlubiny mořské jsou nám docela neznámy. Olovnicí nemohli jich vyšetřit. Co se děje v těchto odlehlých dolinách? Jací tvorové zůstávají nebo mohou zůstávati 12 nebo 15 tisíc mil pod hladinou mořskou? Jaké mají ústrojí? O tom těžko něco říci.

Rozluštění záhady té dá se tedy vysloviti rozlukou:

My buďto známe všechny druhy živočichů na naší planetě, nebo neznáme všech.

Neznáme-li všech, má-li příroda ještě tajemství pro naše rybozpytce, pak dá se souditi, že jsou ryby nového druhu, nebo také nového rodu, stvořené jen pro mořské hlubně, kterým nelze přijíti na dno, a jež kterýkoliv příběh, fantazie, vrtoch, podle chuti na povrch přivádí po dlouhých přestávkách.

Známe-li naopak veškeré druhy živočichů, pak dlužno nám hledati to nové zvíře mezi zane-

šenými v seznamu a v tom případě domnívám se, že jest jakýsi *Narval obrovský*.

Narval obecný nebo zuboun jednorohý dosahuje často délky 60 stop. Násobte pěti až desíti tuto míru, dejte mu sílu poměrnou k tělu, ať mu přinaroste zbraň útočná, kterou má, pak máte žádané zvíře. Bude míti míru, jak udávají důstojníci na *Štanonu*, bude míti roh, aby navrtal *Skotiu* a sílu, kterou odváží se na parníky.

Skutečně, narvalovou zbraní jest jakýsi druh kostěného meče, jakási halapartna, dle některých přírodopisců řečeno. Je to hlavní zub, tvrdý jak ocel. Některé zuby takové našly se zabodnuté v těle velrybím, jež napadá narval veždy s úspěchem. Jinde musili je ven škubati, ne bez namáhání, ze dna korábu, jež oni protkli skrz na skrz jako sudy nebozez. Museum fakulty přírodnické v Paříži má jednu z těchto zbraní dlouhou 2·25 metru a tlustou dole 48 centimetrů.

Dobrá! Představte si zbraň desetkrát hrubší a zvíře desetkrat silnějším, ať mrskne sebou hbitostí dvacítimílovou za hodinu, násobte jeho tíži jeho rychlostí čtverečně (jednou a ještě jednou) a dostanete ústrk, jenž vyvádí věci nevědomo odkud.

Než dostanu obšírnějších zpráv, myslil bych na nějakého jednorožce mořského velikánského, ne halapartnou ozbrojeného, nýbrž opravdovým klounem, jaký mají pancířové fregatty, jimžto na objemu i běhu by se rovnal.

Tak dalo by se objasniti to nevysvětlitelné zjevení — je-li na tom celém něco, přes to, co zahledli a nedohledli, co uslechli a přeslechli — co všechno možné jest.“

Má poslední slova byla zbabělá; ale já jsem chtěl až po jistou čáru chrániti svou professor-

skou důstojnost a nevydávati se Američanům na posměch. Oni když jednou se rozesmějou, smějou se pak pořádně. Zachoval jsem si aspoň zadní vrátka, v zásadě připouštěl jsem jsoucnost potvory.

O mém článku mluvilo se všude a nalézal ohlasu. Jestliže viděli v tom jedni úlohu čistě vědeckou, byli druzí praktičnějšími, ozývajíce se všemi hlasy pro vyklizení oceánu od té hrozné potvory, aby se obezpečil zase obchod na moři. Listy průmyslné a kupecké přetřásaly tuto otázku den co den. Listy pojišťovacích společností hrozily už pojistné zvýšiti, nestane-li se zlu přítrž.

Pod nátlakem veřejného mínění rozhodly se nejprvé Spojené Státy. Přípravy na pochycení narvala dály se v New-Yorku. Jedna fregata s klounem na rychlý chod, *Abraham-Lincoln*, vzata do díla, by vyploula co nejdříve.

Komandantu Farragutovi otevřeny všechny zbrojnice a on přičiňoval se o vyzbrojení své fregaty.

Zároveň a jako se to děje všude, z té chvíle, co se rozhodlo pronásledovati potvoru, potvora neobjevila se více. Dva měsíce o ní ani slechu ani dechu. Nijaká lodice nepotkala ji. Podobalo se, že ten rohatý měl vědomosti o piklech, které se kuli proti němu. Tolik o tom se namluvilo a natelegrafovalo přes oceán! Lidé veselí také hádali, že ten pálený zvěd konfiskoval některý telegram a hned jej obrátil ve svůj prospěch.

Fregata byla tedy hotova na dalekou cestu s hroznými lovidly a lidé nevěděli kam, na kterou stranu . . . A netrpělivost rostla, když došla zpráva dne 2. července, že parník *Tampico* spatřil zvíře to tři neděle před tím na severních vodách Tichého moře.

Účinek zprávy té byl ohromující. Komandantu nedovoleno než 24 hodin. Jeho zásoby naloženy, komory uhlím přeplněny. Ani človíčka nescházelo na svém místě. Nezbývalo než jen v pecích podpálit, zahřívat, odrazit. Půl dne zmeškat, na věky se mu neodpustí. Ostatně komandant Farragut nepřál si než honem pryč.

Tři hodiny před odjezdem *Abraham-Lincolna* obdržel jsem psaní:

Pan Aronax,
profesor při Museu v Paříži.
Fifth Awenue Hôtel
New-York.

Pane!

Je-li Vám libo připojiti se k výpravě *Abraham-Lincolna*, bude to vláda Spojených Států vděti s radostí, že Francie zastoupena je Vámi při tomto podniku. Komandant Farragut má jednu kabinu pro Vás.

Váš nejsrdečnější

J. B. Hobson,
tajemník admirality.

Hlava III.

Jak je libo milostpánu.

Tři vteřiny nežli přišlo J. B. Hobsonovo psaní, měl jsem tak málo v úmyslu pronásledovati potvoru, jako vyhledati severní pól. Ale tři sekundy po přečtení listu slovutného tajemníka admirality pochopil jsem, že mým povoláním, jediným života mého cílem bude honiti toho netvora, rušitele pokoje a svět od něho vyčistiti.

Vracel jsem se z obtížné cesty, unaven, žádaje si odpočinout. Neočekával jsem, nežli zase uviděti svou vlast, své přátele, svůj pokojíček v Botanické zahradě, své drahé a vzácné sbírky! Ale nic mě nemohlo zadržeti. Zapomněl jsem všeho, zemdlenosti, přátel, sbírek a bez rozvažování přijal jsem nabídnutí americké vlády. Ostatně, myslil jsem si, každá cesta vede v Evropu a jednorožec bude dosti laskavým a přivede mě ku břehům Francie. To zvíře, hrůza naše, dá se lapiti v evropském moři — pro mou osobní libůstku — a chci přinésti museu přírodnickému alespoň půl metru z koštěné halapartny jeho.

Ale místo toho, než jak jsem očekával, bylo mi hledati zubouna na půlnoční straně Oceanu Tichého; odkud jíti cestou protinožců, octl bych se ve Francii.

„Radile!“ zvolal jsem netrpělivým hlasem. Radil byl mým služebníkem. Oddaný to starý mládenec, rodem z Flámska, jenž mě provázel na všech cestách, a řádný to člověk, kterého jsem miloval a týmž on mi odplácel. Byl flegmatik po své přirozenosti, pořádný ze zásady a přičinlivý návykem, polekán a překvapen v životě málo kdy, velmi důkladný v práci, dobrý ku každé službě a na úkor svému jmenu rady nikdy nedával, ba ani tenkrát, když se po ní neptali.

Aby se dral mezi učence našeho malého světa v Botanické zahradě, tam býval jen tenkrát, aby něco nového se dověděl. Měl jsem v něm specialistu dobře kovaného na pořádání přírodnických sbírek. Jako komediant po žebříku, běhal on ze skupin na třídy, řády, rody, z rodů na čeledi, plemena. Ale jeho vědomosti zde se končily. Roztřídovati, to byl jeho život, a přes to neuměl ničeho. V theorii klassifikace byl honěn, málo v praxi.

Myslím, že nerozeznal velrybu od vorvaně! Proto byl přece ale dobrá poctivá duše!

Od desíti let už provázel mě Radil všude, kamkoli mě věda zavedla. Nikdá slovíčka od něho pro dalekost nebo obtížnost cesty. Když měl zapínati tašku cestovní, ani nemukl. A byť to bylo jako Čína nebo Congo daleko, chodil tam jako tu, nežádaje nic více. Ostatně statné zdraví jeho vyzývalo proti sobě všechny nemoci; svaly pevné, ne však nervy, ani zdání o nervech — při mravnosti, rozumí se.

Bylo mu 30 let a jeho věk měl se k milostpánovu jako 15 ku 20, což je tolik, jakobych řekl, mně bylo 40 let.

Ku podivu, Radil měl jednu chybu. Zarytým jsa formalistou, nemluvil nikdy jináče se mnou, nežli v třetí osobě, — až mě to někdy mrzelo.

„Radile!“ opakoval jsem, zimničným spěchem k odjezdu se chystaje.

Oddanost toho mládence nedělala mi věru žádné starosti. Bylo zcela v pořádku, že jsem se ho nikdy neptal, je-li mu to vhod, aby se mnou šel na cesty nebo ne. Ale tentokráte jednalo se o výpravu, která mohla prodloužiti se do neskončena, jednalo se totiž o pochycení zvířete schopného převrhnouti fregatu, jako skořápku. Bylo tu mnoho na pováženou i pro toho nejchladnějšího člověka na světě.

Co by tomu Radil říkal?

„Radile!“ zkřikl jsem po třetí.

Radil přišel.

„Milostpán mě volá?“ pravil u vchodu.

„Ano, milý mládenče. Chystej pro mne a pro sebe věci. Za dvě hodiny pojedeme.“

„Jak je libo milostpánu,“ vece Radil pokojně.

„Chutě. Ulož mi do kufru všechny potřeby

na cestu, oděv, košile, punčochy, bez počítání, co nejvíc, honem!“

„A co sbírky milostpánovy?“ upozorňoval Radil.

„O tom později.“

„Jak? archiotherium, hyracotherium, oreodon, cheropotamus a ostatní kostry milostpánovy?“

„Dáme je schovat v hostinci.“

„A co se živou svinkou milostpána?“

„Budou ji krmit bez nás. Ostatně poručím, aby nám dopravili celou menažerii do Paříže.“

„My se tedy tam nevrátíme?“ ptal se Radil.

„Jestli ... bezpochyby“ ... odpověděl jsem vyhýbavě, „oklikou vrátíme se.“

„Ale jakou oklikou bude libost milostpána?“

„E, to je maličkost. Trošinku křivá cestička, to je toho. Pojedeme po *Abraham-Lincolnu*.“

„Jak je libo milostpánu,“ klidně odvece Radil.

„Víš, příteli, jedná se o potvoru ... o mořského zubouna ... půjdu vyčistit moře! ... Spisovatel dvousvazkového díla in quarto o *Tajnostech veliké hlubiny mořské* nemůže se zbaviti povinnosti vstoupiti na loď s komandanten Farragutem. Poslání je slavné ... nebezpečné také! Neví se, kde je. Tyhle bestie mívají vrtochy. Ale půjdem přece. Máme komandanta, jenž nemá vlčí mlhu v očích.“

„Co bude dělat milostpán, to budu já dělat,“ řekl Radil.

„Dávej pozor! nechci před tebou ničeho tajit. Je to cesta, ze které nevracejí se vždycky.“

„Jak je libo milostpánu.“

Za čtvrt hodiny byl hotov. Radil jen se na patě otočil a byl jsem jist, že nescházelo ničeho; neboť uměl rovnati košile a šaty tak dobře, jako ptáky nebo ssavce.

Sluha v hostinci složil naše věci do jednoho

pokoje v druhém poschodí. Já sejdu několik schodů dolů, kde jsem v kontóře zaplatil svůj řád, pak jsem poručil dopraviti své bedny s vycpanými zvířaty a sušenými rostlinami do Paříže, a zaplativ napřed za mořskou svinku skočím do vozu a Radil za mnou.

Za několik minut přijeli jsme na nábřeží, před kterým dýmal *Abraham-Lincoln* ze dvou komínů dvěma proudy rmutného kouře.

Naše zavazadla byla ihned převežena po lodici na fregatu. Pádím na loď. Ptám se po komandantu. Jeden námořník vedl mne na dunetu, kde jsem zastal důstojníka mužného vzezření, jenž mi podal ruku.

„Jste vy pan Petr Aronax?“

„Ano jsem,“ pravím. „A vy jste pan komandant Farragut?“

„Ano, jsem ten. Buďte mi vítán, pane profesore. Vaše kajuta stojí k vašim službám.“

Pozdravil jsem a ponechav komandanta jeho starostem, dal jsem se dovésti v kajutu, kterou mi vykázali.

Abraham-Lincoln byl dokonale vybrán a obstarán pro své nové povolání. Byla to fregata na rychlý chod, vystrojená kotly, které vydržely sedmiatmosférový tlak páry.

S tím tlakem uháněl *Abraham-Lincoln* průměrně 18·3 míle za hodinu. Považte, jaká to rychlost, a přece nedostatečná zápoliti s tím obrovitým velrybem.

Zařízení vnitřní shodovalo se s celou její plaveckou výborností. Byl jsem spokojen se svou kajutou, která hraničila s důstojnickou jizbou na zadní části lodi.

„Budeme se tu dobře mít,“ pravím Radilu.

„Tak dobře, s dovolením milostpána, jako rak-poustevník v ulitě mořského plže.“

Nechal jsem Radila rovnati naše věci, jak to šlo a jdu nahoru, abych sledoval přípravy k jízdě. V tu chvíli dal komandant Farragut odvázati od nábřeží poslední pouto. Tedy opozditi se jen o čtvrt hodinky, ba o míň, a fregata byla by jela beze mne a já postrádal bych této neobyčejné, pravdě nepodobné výpravy, jejížto pravdivý příběh asi najde několik nevěřících. Ale komandant Farragut nechtěl ztratiti ani dne ani hodiny, by vyčistil moře, ve kterém ukazovaly se stopy toho zvířete. Dal zavolati inženýra.

„Máme páru?“ ptal se.

„Ano, pane,“ odvece inženýr.

„Go head,“ zvolal komandant Farragut.

A přístrojek na tlačitý vzduch zvěstoval příkaz lidem u mašin. Ti spustili a pára syčela do polootevřených šoupadel se řític. Dlouhé vodorovné písty vrzaly a skrze páky hřídelem otáčely. Šroubové závity vrtěly se vodou rostoucí rychlostí a náš *Abraham-Lincoln* kráčel majestátně uprostřed sterých lodí malých velkých, ustanovených pro diváky dělající doprovod.

Nábřeží Brooklynské a celá strana New-Yorku na dál až ku řece Východní byla pokryta zvědavými. Pět tisíc hrdel vyrazilo třikráte po sobě hurá. Tisíce šátků mávalo nad hustým davem lidstva a pozdravovalo *Abraham-Lincolna* až do jeho příjezdu ve vody Hudsonské.

Potom jela fregata okolo New-Jersey kolem překrásného břehu řeky plného vil, pak podjela tvrze, které ji pozdravovaly palbou z největších děl a Farragut odpovídal vytažením vlajky po třikrát, na nížto lesklo se 39 hvězdic; pak objel

Sandy Hoock, písečnatý výběžek, kdežto ještě kolik tisíc diváků volalo mu na zdar.

Fregata jela podle žlutého nízkého břehu Long-Islandu a v 8 hodin večer ztrativši na obzoru ohně z Fir-Islandu uháněla plnou parou temnými vodami atlantu.

Hlava IV.

Ned Land.

Komandant Farragut byl zkušený námořník, důstojný jím řízené fregaty. Jeho loď a on byli jedno. Její duší byl on. Že ono neznámé je velryba, nepochyboval ani dost málo, a proto zapovídal si na lodi mluviti o nějaké jiné podstatě té potvory. Věřiltě jako jisté dobré ženy v Leviathana — srdcem, ne rozumem. Potvora to byla, a přísahal, že ji se světa sprovodí. On byl jistým druhem rytíře z Malty, jakýms Božídarem de Gozon jdoucím proti draku pustošiteli jeho ostrova. Buďte zabije komandant Farragut zubouna, nebo zabije zuboun komandanta Farraguta. Polovičatého nic.

Důstojnictvo na lodi mínilo totéž co pán. Abychom je tak slyšeli hovořit a vyprávět o všelikých příhodách na moři a viděli je, kterak vyhlídají v širou pustinu oceánu. Nejeden z těch, jenž lál na službu námořní, rád by nyní poseděl si v koši na stožáru. Dokavad šlo slunce svou denní cestou, byly stěžně plny těch, jimžto prkno na palubě do noh pálilo a kteří na místě vydržeti nemohli. A přece *Abraham-Lincoln* ještě nebrázdil vodstvo Tichého moře.

Plavcům nescházelo nežli potkati jednorožce, prokláti, vytáhnouti nahoru a rozkrájeti. Střežilit

moře s největší svědomitostí. Ostatně komandant Farragut slíbil sumu 2000 dolarů tomu, kdoby zvíře první zpozoroval. Nechávám přemýšleti, zdaliž nebylo to výborným cvičením zraku na lodi *Abraham-Lincolnu*. A já mnedle nezůstával jsem pozadu za ostatními, hlídaje od rána do večera. Fregata měla stokrát právo nazvati se stookým Argusem. Jediný Radil mezi námi nevšímal si věci, která byla naším koníčkem.

Řekl jsem, že komandant Farragut pečlivě svou loď obstaral přístroji k lovení zubouna obrovského. Velrybář nebyl by líp ozbrojen. Mělit jsme všechna známá lovidla od harpuny až do třaskavých kulí dělových. Na předu trčelo pracně vyrobené dělo k nabíjení ze zadu, s velmi tlustou stěnou a s úzkým kanálem, jehožto vzorec byl prý na Světové výstavě r. 1867. Tento vzácný nástroj posýlal kuželovitý výstřel, 4 kilogr. těžký, do dálky průměrně 16 kilom.

Abraham-Lincoln neměl tedy nouzi v smrtinosných nástrojích; ale měl ještě něco lepšího. Měltě Ned Landa, krále harpunýřů.

Ned Land byl z Kanady. Bylo málo tak obratných rukou, jaké měl on. Neznalo se rovného v jeho nebezpečném řemesle. Hbitost a chladná krev, odvaha se lstí, vlastnosti ty měl u vyšší míře a musila to býti velryba hodně šibalská, nebo vorvaň obzvláště vychytralý, by unikl vržené harpuně jeho.

Ned Land byl stár okolo 40 let. Vysoký více než 6 anglických stop, zdravého, vážného vzezření, málomluvný, prudký někdy a velmi dráždlivý, když mu odpíráno. Osoba jeho budila úctu a v pronikavém oku zračila se jeho povaha.

Mám za to, že komandant Farragut dobře pochodil najav toho člověka na svou loď. On byl

sám za celé mužstvo svýma očima a ramenoma. Nevím lepšího přirovnání, nežli že byl velkým dalekohledem a zároveň dělem veždy k ráně hotovým.

Kanaďané mluví francouzsky a jakkoliv byl Ned Land tak málo sdílným, přece ke mně přilnul. Vábilať ho nejspíše má národnost. Byla tu příležitost, aby mluvil on, a pro mne, bych poznal starý jazyk Rabelaisův, jehož dosud užívá se v některých krajích Kanady. Rodina harpuníka byla z Quebecku a slula již tenkráte smělými rybáři, když to město náleželo Francii.

Ponenáhlu dostával Ned Land chuť hovořit a mně se líbil. Své kousky, lovy a bitky povídal tak prostě a líčil tak básnicky, že mnil jsem poslouchati Homera z Kanady, který pěl Iliadu půlnočních zemí.

Líčím toho smělce tak, jak jsem ho právě seznal. My stali jsme se dobrými přáteli, byvše sloučeni tím nevrtkavým přátelstvím, jež plozeno a stavěno bývá v nejdivnějších příhodách! Ach, dobrý Nede! Přeju si jen 100 let žíti, abych déle zpomínal si tebe.

A co pak mínil Ned Land o mořské potvoře? Musím říci, že nevěřil v zubouna a že samotinký na lodi jiné měl přesvědčení. Vyhýbaltě se tak též mluviti o té věci, na niž hodlal jsem však zavésti s ním někdy řeč.

Za jednoho překrásného večera, dne 30. července byla fregata, u mysu Bílého (Blanco) na 30 mil od břehů Patagonských. Jeli jsme přes úvrať kozorožce a Magellanský průliv otvíral se k polední straně na nejmíň 700 mil zdélí od nás. Než uběhlo 8 dní, brázdil *Abraham-Lincoln* po vodách Tichého moře.

Ned Land a já mluvili jsme všelicos, sedíce

na palubě a hledíce na velkolepé moře, jehožto hlubiny po svou dobu zůstaly zrakům nepřístupnými. Zavedl jsem docela přirozeně řeč na jednorožce obrovského, skoumaje, jaký bude výsledek naší výpravy. Ale vida, že mne Ned mluviti nechává na zdař bůh, obrátil jsem jinam.

„Já řku, Nede, jak nemůžete být přesvědčen o jsoucnosti velryby, kterou honíme? Máte snad nějaké příčiny, byste se stavěl tak nevěřícím?“

Harpunýř nějakou chvíli na mne hleděl, potom chytil se rukou za široké čelo, jak to bylo zvykem u něho, zavřel oči, aby se rozpomněl, a pak řekl: „Možná, že ano, pane Aronaxi.“

„Vy tedy, Nede, řemesla velrybářského, vy spříbuzněný s velikánskými ssavci mořskými, vy budete muset býti posledním, jenž by pochyboval v podobných okolnostech!“

„To se právě mýlíte, pane profesore,“ odvece Ned, „jako ti, kteří věří v komety, nebo že jsou předpotopní zvířata v nitru zemském; však ani hvězdář, ani zemězpytec toho nepřipustí, tím méně velrybář. Nahonil jsem se dosti velryb, ale nikdá nebyly tak silné, tak dobře ozbrojené, ani jejich ocasy, ani zuby nebyly by opovážily se na pancířované stěny parníku.“

„Vždyť pak se, Nede, říká, že zuboun prorazil koráby skrz na skrz.“

„Dřevěné ovšem,“ pravil Kanaďan, „a těch ještě jsem nikdy neviděl. Však opak se nedokázal, a velryby, vorvani, nebo jednorožci nemohou podobného cos vyvésti.“

„Poslechněte, mne Nede . . .“

„Ne, pane profesore, ne. Všechno, co budete chtíti, jenom to ne. Obrovský polyp, není-li pravda?“

„Ještě méně, Nede. Polyp je měkkýš a jméno

samo ukazuje na těla měkkost. Kdyby byl i 500 stop dlouhý a neměl-li by kostí, neuškodí lodím, jako je *Skotia* a *Abraham-Lincoln*. To patří tam, odkad přišly báchorky o krakenech a jiných potvorách toho druhu."

„Vy přece, pane přírodozpytče, dopouštíte nějaké neobyčejné velryby?" tázal se trochu štíplavě Ned Land.

„Ano, Nede, opakuji své přesvědčení, že jest jeden silný ssavec, jako velryba nebo vorvaň, nebo delfýn se silným rohovým klounem. Z toho, co víme, nedá se nic více souditi."

„Hm!" udělal harpuník, potřásaje hlavou, jako člověk, kteréhož nepřesvědčíš.

„Považte, můj drahý Kanaďane," pravil jsem, „je-li takové zvíře a žije-li na několik mil pod povrchem mořským, musí míti tělo, jehož pevnost nemá sobě rovného."

„Proč pak takové tělo?" ptal se Ned Land.

„Poněvadž je zapotřebí nesmírné síly, aby se udrželo tam dole vodnímu tlaku se opírajíc."

„Opravdu?" prál Ned a díval se na mne přimhouřeným okem.

„Opravdu a několik čísel vám to dokáže."

„Ó čísla," řekl Ned. „S čísly dělá se co chce!"

„Při švindlu ovšem, Nede, ale ne v živlovědě. Poslechněte mne. Pomyslete si sloup vody dva a třicet stop vysoký; u mořské vody nemusí býti tak vysoký, poněvadž je těžší nežli sladká. Potom představte si, že takovýto sloup vody jistou silou tlačí. Tlak ten učiňte mirou a nazvete ji jmenem atmosfera. Pak ponoříte-li se, Nede, kolikrátkoli 32 stop pod vodu, snášíte tolikrát tolikerou atmosféru, totiž tolikrát tolikerý kilogram na každý centimetrový čtvereček povrchu vašeho těla. A čím hloub, tím více: ve hloubi 320 stop rovná se

tlaku 10 atmosfér. Při tlaku 100 atmosfér jest hloubka 3200 stop. V hloubce 32000 stop je tlak 1000 atmosfér. To znamená, že kdybyste dostihl hloubky $2^1/_2$ míle, snášel by každý centimetrový čtvereček vašeho těla tlak tisíce kilogramů. Nuže, víte-li, statečný Nede, kolik čtverečků centimetrových měří váš tělesný povrch?“

„Ani potuchy nemám, pane Aronaxi.“

„Okolo 17.000.“

„Tolik?“

„A poněvadž ve skutečnosti atmosférický tlak je drobet větší nežli 1 kilogram na 1 □ cm., proto ponese vašich 17.000 centimetrových čtverečků v té chvíli tlak 17.568 kilogramů.“

„A bude toho cítit?“

„Nepoznáte toho. A že vás to nerozmačká, je příčinou stejně tlačící vzduch, jenž uvnitř vašeho těla vězí. Odsud udržuje se rovnováha, venkovský tlak nachází v nitru těla stejně silné opory, a to vám dopouští, že lehounko jej snášíte. Ale ve vodě, to je jiná.“

„Ano, rozumím,“ odpověděl Ned, jsa pozornějším; „poněvadž obléhající voda nesmí do těla jako vzduch.“

„Tak je to, Nede. 32 stop pod vodou bude právě taková 17568 kilogramová tlačenice na každý centimetrový čtvereček, a čím hloub tím větší. Tak bude při 320 stopách 615.180 kilog.; při 3200 stopách, tedy stonásob, 1,756.800 kilogramů; při 32.000 stopách hluboko, tedy tisíceronásob, tlačí už 17,568.000 kilogramů. Odtamtud vytáhli by vás na kaši rozmačkaného.“

„Hrome!“ řekl Ned.

„Nuže, můj drahý harpunýři, jestli by nějaká kostnatá zvěř, dlouhá víc než 100 metrů a poměrně široká zdržovala se v podobných prohlub-

ních, jejížto tělesný povrch měří se na miliony centimetrových čtverečků, musela by odolati tlaku milliard kilogramů. Počítejte nyní, jaký to musí být opor pro její kosti a svaly v takovém nátlaku.

„Toť musí míti pancíře jako fregaty z plátů osmipalcových.“

„Vskutku, Nede, pomyslete si tedy to dílo, jež může natropiti podobný velikán na lodním trupu, jsa rychlý jako rychlovlak.“

„Ba . . . v skutku . . . . . možná,“ odvětil Kanaďan, ustrnulý nad těmi počty, ale poddati se nechtěje.

„Nu, co, přesvědčil jsem vás?“

„Vy jste, pane přírodozpytče, o jedné věci mne přesvědčil. Totižto, žije-li v hlubině mořské taká zvěř, musí býti tak silná, jak pravíte.“

„Ale, což není-li jí, tvrdohlavý harpunýři, kterak pak vysvětlíte příhodu na *Skotii*?“

„To může být . . .“ pravil Ned koktaje.

„Nu tak přece!“

„Poněvadž . . to není pravda!“ odpověděl Kanaďan, opakuje nevědomky slova slavného Arago-a.

Ale tato odpověď dokázala tvrdou palici harpunýře, nic jiného. Dneska nešel jsem více na něj. Příhoda *Skotie* nedala se zapříti. Díra byla, loď do správy dáti se musila a nevím, dala-li by se díra ukázati makavěji. Nu a sama od sebe se neudělala; a poněvadž nebyla proražena ani skalou ani lovidlem podmořským, musilo se to státi nějakým zvířecím nástrojem.

Podle mého a dle zpředu uvedených příčin náleželo by to zvíře mezi kostnaté, do třídy ssavců, do řádu ploutvonohých a konečně v odrůdu velryb. Co se týče čeledi, v kterou by spadalo, zdali k velrybám nebo vorvaňům nebo k plískavicím, zůstavuje se na potom, což aby se rozhodlo, musí ne-

známá potvora býti rozsečena, než bude rozsečena, musí býti chycena, aby byla chycena, musí býti harpunou probodnuta — a to je věcí Ned Landa, — než bude probodnuta, musí býti viděna — to je věcí mužstva — aby však byla viděna, — třebať jí potkati — a to je věcí náhody.

Hlava V.

Do světa!

Na jízdě *Abraham-Lincolna* po nějakou dobu nepřihodilo se nic pamětihodného. Přece však naskytla se jedna příležitost, ve které se Ned Land vyznamenal svou obratností.

Na širém moři u Falklandských ostrovů dne 30. června potkala se naše fregata s americkými velrybáři: ale nedozvěděli jsme se od nich o zubounu ničeho. Však jeden z nich, kapitán na lodi *Monroe*, uslyšev, že Ned Land je na lodi *Abraham-Lincolnu*, žádal, aby pomohl uloviti velrybu, která byla ve vidu. Komandant Farragut žádostiv Ned Landa uviděti při díle, svolil. A našeho Kanaďana odvaha tak podporovala, že místo jedné velryby proklál dvě. Jednu zasáhl zrovna do srdce a za chvilku dostal druhou.

Kdyby potvoře bylo jednou co dělati s harpunou Ned Landa, nesázel bych, že ji netrefí.

Fregatta plula úprkem podle jihovýchodní Ameriky. Dne 3. července byli jsme v průlivu Magellanském na výši mysu Panenského (des las Virginas), ale komandant Farragut nechtěl jeti touto klikatinou obejev raději mys Horn.

Všichni plavci dali mu za pravdu. Bylo-li to v skutku možným potkati zubouna v této se-

vřené úžině? Drahný počet námořníků pravili, že potvoře nelze tudy projíti, protože prý byla příliš tlustá k tomu!

Dne 6. července ke 3 hodinám na večer oplul *Abraham-Lincoln* tento samotný ostrůvek, tuto skálu ztracenou na krajíčku americké pevniny, jemuž dali námořníci hollandští jméno mys Horn po rodišti svém. Odtud jelo se směrem k severozápadu a na zejtří čeřily lopaty vrtulové vody Tichého moře.

„Pozor! pozor!“ opakovali plavci z *Abraham-Lincolnu* zraky do dálky upírajíce. Oči, skla, drobátko zaslepená, pravda, vyhlídkou na 2000 dolarů ani na chvilku neodpočala si. Ve dne v noci vyhlíženo na moře a soví oči za šera myslily, že mají na polo vyhráno.

Peníze mi pramalou byly vnadou a přece dával jsem neméně pozor. Několik minut na jídlo, několik hodin na spaní stačilo. S paluby jsem nesešel ať pršelo ať pražilo. Opřen brzy na zábradlí, brzy na rahno dychtivě sledoval jsem moře, které bývši námi rozpěněno bělilo se za námi. A kolikrát strhli mě námořníci s sebou v rozčilení, nadzvedla-li někde nějaká svéhlavá velryba svůj černavý hřbet! Paluba byla mžikem plna. Každý se zatajeným dechem, upřeným okem pozoroval velrybu. Já hledím, hledím, div neoslepnu, až tu přijde ke mně vždy tentýž Radil a říká: „Kdyby milostpán neráčil tak vyvalovat oči, milostpán pak by jistě více viděl.“

Avšak marné očekávání! Komandant Farragut měřívá tam s lodí sledy zvířete a bývá to velryba nebo vorvaň obecný, který zmizí za koncertu nadávek!

Čas ale zůstával příznivý. Cesty nám ubývalo co nejlíp. Zde byly právě psí dni, nebo čer-

venec na oné australské straně jde na stejno s naším únorem v Evropě. Moře však ostávalo pěkné a dalo se jako holá pustina snadno ohlídati.

Ned Land stále trval neústupně na svém; ba neskoumal více povrchu zemského kromě své služby — alespoň když nebyla velryba viděna. A přece jeho podivuhodná síla zraku byla by velikou prokázala službu. Než tvrdohlavý Kanaďák dvě třetiny času pročetl nebo prospal ve své kabině. Stokráte jsem mu vyčítal jeho lhostejnost.

„Eh," odpověděl, „není na tom nic, pane Aronaxi, a kdyby to bylo zvířetem, jakou naději máme, že ho spatříme? Nejedeme do světa na zdařbůh? Zahlídli prý tu bestii zpropadenou v moři Tichém, chci to připustiti: ale dva měsíce již uplynuly od toho setkání, však abych se odvolal na letoru vašeho zubouna, nerad mechem porůstá na témž místě! Jeť obdařen zázračně lehkou pohyblivostí. Však vy víte lépe nežli já, pane profesore, příroda nedělá ničeho na ruby a ona nedala by živoku schopnost, aby se pohyboval rychle, kdyby neměl potřeby tím sebe chrániti. Jestli tedy bestie ta žije, už je daleko!"

Na tohle nevěděl jsem odpovědi. Patrně jeli jsme na slepo. Ale co jiného počíti? Poštěstí-li se nám ji potkati, kdož to ví? Nikdo ale přece ještě nepochyboval o zdaru, ani jeden plavec nesázel by na to, že není toho zubouna a že neukáže se brzyčko!

V červenci na 20. přejeli jsme úvrať kozorožce pod 105° již odpůlí a na 27. půlník pod 110° dlínou. Fregata nadjíždějíc více k západu octla se uprostřed moře. Komandant Farragut držel se hlubších vod opodál ostrovů a pevnin, kterých beztoho zvíře ono se stranilo; poněvadž prý není tam dosti vody pro ně, jak říkal jistý lodník.

Fregata pak projela souostrovím Australským do moře Čínského.

Byli jsme konečně u místa, kde naposled objevila se potvora. A abych řekl zkrátka, na lodi nežilo se už. Všech srdce strachem bušilo, k nezhojitelné chorobě čil pospíchajíc. Celé mužstvo trpělo nevýslovně z podráždění čil. Nejedlo se, nespalo se. Dvacaterá za den mýlka, dvacaterý blud některého námořníka budily nesnesitelný strach a hrozné napnutí, až příliš napnuté, by nevybudilo brzké ochabení.

A vskutku, chabost počala se jeviti. Tři měsíce, čtvrt roku, jehož každý den trval věčně! *Abraham-Lincoln* zjezdil celé Tiché moře na půlnoční straně. Ukáže se znaménko, on rozjede se, jinde na kliky háky vyhýbá se, tu rychle zatočí bok o bok, mžikem zastaví se, páru nadrží, vypouští, to vše ráz na ráz, až mašiny praskají. Nebylo místečka od Japonska až k Americe, kde by býval nebyl pátral. A pranic! pranic, jenom nesmírné pustiny vod! praničeho, co by podobalo se zubounu obrovskému, neb ostrůvku podmořskému, nebo trosku zaběhlému, neb skalisku těkavému, nebo čemus podivnému.

Bohpomozi! nastala ochablost! Nejprvé zmocnila se ducha málomyslnost, potom prolomila se do něho nedůvěra. Nový nastal na lodi pocit, který skládal se ze 0·3 studu a ze 0·7 vzteku. „Hloupí prý, od prvního do posledního.“ Dáti nastrašiti se bubákem, — však tím ještě více vzteku! Hory důkazů, narovnaných od roka, sřítily se pojednou a nikdo netrmácel se už, aby to, čeho nedojedl a nedospal, dohonil.

Přirozenou ducha pohyblivostí, jak to bývá, z jedné krajnosti do druhé se padá. Ti, kteří prvé byli nejhorlivějšími zastanci možné pochytky,

stali se nejzuřivějšími odpůrci. Reakce rozlezla se ode dna lodi až nahoru a dojista, nebýti pražvláštní tvrdohlavosti komandantovy, byla by fregata rozjela se domů.

Marné hledání nemohlo se dále vléci. *Abraham-Lincoln* učinil seč byl, nemohli mu tedy ničeho vyčítati. Nikdá neukázalo mužstvo některé lodi americké větší trpělivosti a horlivosti; nezdar nesměl se jim za vinu klásti; zbýval jenom návrat.

Poselství v tomto smyslu bylo učiněno na komandanta. On ale stál na svém. Plavci netajili více své nechuti a služba tím trpěla. Nechci říci, že bylo na lodi vzbouření; avšak po čase rozumného odpírání komandant Farragut, jako kdysi Kolumb, žádal tři dni strpení. Kdyby ve třech dnech potvora nezjevila se, měl kolesník obráti kola do Evropy.

Slib byl dán dne 2. listopadu. Mužstvo tím zase okřálo. Moře hlídalo se novou bedlivostí. Lidé se skly na očích měli zimnici. Poslední paprsek slunce byli by ještě rádi zadrželi a přáli si, aby se jim na vyzvání zuboun objevil. A tento ovšem mohl na tuto poznámku dovoliti si odpověď „na shledanou“.

Uplynuly dva dni. *Abraham-Lincoln* držel se pod malou parou. Tisícerým spůsobem hleděli buditi pozornost na sebe nebo popichovati otrlost toho zvířete, kdyby zdržovalo se v těchto vodách. Sýra kusy navázali na provazy — aby se upokojili, musím říci, žraloci. Lodice jezdily kolem *Abraham-Lincolna* a nenechávaly místečka neproskoumaným. Ale přišel večer 4. listopadu, aniž odhalili tajemství podmořské!

Na zejtří, 5. listopadu v poledne bylo jak o soudný den. Komandant Farragut, věren slibu,

musil vypršením lhůty opustiti půlnoční stranu moře Tichého.

Fregata byla tedy na 31° 15′ severodpůlí a na 136° 42′ východoddlíní. Země Japonské zůstávaly nám na méně dvou set mil po větru. Blížila se noc. Mohlo být 8 hodin. Silné chmury zahalily měsíc právě v první jeho čtvrti. Moře houpalo se pokojně pod fregatou.

Podpírám se u kormidla a Radil opodál díval se před sebe. Muži usadili se na lana a skoumali obzor, který oužil se a potmíval se znenáhla. Důstojníci se svými skly hleděli do rostoucí tmy. Někdy zasvítilo na moři, když měsíc vylezl z pod mračen. Ihned ale zmizel světelný proužek v temnotách.

Pozoruji Radila. Ten dobrý mládenec nedal na sobě ničeho znáti. Možná, že poprvé jeho čily chvěly se zvláštním pocitem zvědavosti. „Já řku, pojďme Radile, tuhle je naposledy příležitost dva tisíce dolarů do kapsy strčit.“

„Abych řekl s dovolením milostpánu,“ vece Radil, „nikdá jsem nemyslil na tu odměnu a Unionská vláda mohla by slíbiti 100.000 dolarů, neschudla by o to.“

„Máš pravdu, Radile. Jest to prahloupé dílo, do kterého jsme se dali tak lehkomyslně. Co je ztraceno času, co strachu pro nic za nic. Šest měsíců uteklo, co jsme mohli býti zpátky ve Francii.“

„V pokojíčku milostpána,“ řekl Radil, „v museum milostpána! A já bych byl už rovnal skaměněliny milostpána! A svinka milostpána byla by bývala už ve své klícce v zahradě a byla by vábila k sobě všechny zvědavé Pařížany!“

„Ba ano, Radile, nemýlím se, tuším-li, že budou se nám tam smáti!“

„Opravdu,“ odvece pokojně Radil, „myslím, že budou se vysmívati milostpánu. A smím-li říci . . .?“

„Smíš, Radile.“

„E což, milostpán bude míti, co zasluhuje!“

„Věřím!“

„Má-li člověk čest býti tak učeným, jako milostpán, nevydá se . . .“

Radil nemohl dokončiti svůj kompliment.

Za úplného ticha dal se slyšeti hlas. Byl to Ned Land, který křičel:

„Haló! Hledaný, pod větrem! k nám! na příč!“

Hlava VI.

Plnou parou.

Na ten křik hrnulo se všechno k harpuníku: důstojníci, staří mladí námořníci, od komandanta až do inženýrů a topičů, kteří od svých strojů odběhli. Bylo přikázáno zastavit.

Tma byla na krájení tenkrát a byť byly oči Kanaďana dobré, přece jsem sebe se tázal, kterak viděl, čeho viděti nemohl. Srdce mi tlouklo; div nepuklo.

Ale Ned Land nezmýlil se a všichni spatřili jsme ten předmět, na nějž ukazoval.

Na dvě kabelové míry od *Abraham-Lincolna* a sice od pravé strany zdálo se moře býti ze spod osvětleným. Nebyl to obyčejný úkaz světelkování kostíkového a nelze bylo mýliti se. Ponořená potvora vydávala tento velmi pronikavý ale nepochopitelný lesk na několik sáhů pod vodou. Čarovná ta záře musila se brátí z jakéhosi mocného zdroje. Osvětlené místo mělo podobu vej-

čitou, velmi nadlouženou, z jehožto středu vycházel oslňující svit do dálky, postupmo slábnoucí.

„To je pouhé kysání kostíku," zvolal jeden důstojník.

„Nikoliv, pane," odpověděl jsem s přesvědčením. „Nikdy skulaři nebo salpy nevypouštějí tak mocného světla. Tento lesk je rázu elektrického... A, hlele, hlele, hýbá se! houpá se do předu, do zadu! Žene se na nás!"

Na fregatě nastal hromadný pokřik. „Ticho," velel komandant Farragut. „Kormidlo po větru! Mašinu zpátky!"

Plavci pádili ke kormidlu, inženýři k strojům. Páru hned zarazili, fregata jela polokruhem na levou stranu se zatáčejíc.

„Kormidlo na pravo, stroj napřed!" volal komandant Farragut. Příkaz vykonán a *Abraham-Lincoln* vzdaloval se úprkem od světelného zdroje.

Chyba lávky. Fregata chtěla vzdalovat se, avšak neobyčejný živok blížil se rychlostí dvakráte větší.

Byli jsme celí bez sebe. Ustrnulí více než bojácní stáli jsme v němotě a jako přimraženi. Zvíře dohánělo nás hračkou. Dalo se drahou fregaty, uhánějící tenkráte čtrnácti uzly, a zahalilo ji svou mlnnou září, jako by jiskrami poprášil. Na to se vzdalovalo až na 2 nebo na 3 míle a vleklo za sebou světelkující pruh, jako lokomotiva rychlíku pouštějící žeřavý dým. Najednou z tmavého obzoru, kam potvora byla se uchýlila, rozběhla se na nás prudkostí úžasnou a zhurta zastavila na 20′ před námi a rozplynula se — ne aby se propadla pod vodu, poněvadž lesku neubývalo — ale mžikem a jakoby zdroj záře její náhle zaschl! Potom opětně zjevila se na druhé straně lodi, buďto že vyhnula se, anebo že podlezla loď.

Každou chvíli mohla se udati nějaká srážka, kteréž nedopouštěj pánbůh!

A přece divil jsem se manévrům fregaty. Utíkalatě a nečinila útoku. Byla pronásledována, kteráž měla pronásledovat, nač upozornil jsem komandanta. Jeho obličej, obyčejně chladný, jevil se nakvašeným.

„Pane profesore," odpověděl, „už je to hrůza s tím stvořením. Nechci svou fregatu vydati v šanc po tmě. Kterak pak napadnouti to neznámé zvíře a jak se brániti? Vyčkejme dne a pak vyměníme úlohy."

„Máte-li nějakou pochybnost, komandante, o přirozenosti toho živočicha?"

„Nikoliv, pane, jest to jednorožec mořský, však také elektrický a obrovský."

„Možná," dodal jsem. „K němu nesmí se na blízko přijít jako k elektrickému rejnoku!"

„Vskutku," odvětil komandant, „a má-li omračující sílu, jest to jistě nejstrašnější živočich, který kdy vyšel z ruky stvořitelovy. Proto budu opatrným."

Mužstvo do posledního zůstalo po celou noc na nohou. Nikdo nepomyslil na spaní. *Abraham-Lincoln* rychlostí zápoliti nemoha, mírnil běh a držel se pod malou parou. Zuboun dělaje vše po fregatě, zůstal také stát a nechával se kolébati vlnami.

A k půlnoci přece zmizel, neb abych použil výrazu onačejšího, „shasl" jako veliká světlucha. Utekl-li z bojiště? Nám bylo přece se co báti. Však několik minut před jednou hodinou po půlnoci slyšeno ohlušující hvízdnutí, nápodobno pramenu s největší prudkostí vystříknutému.

Komandant Farragut, Ned Land a já byli

jsme na palubě, dychtivě zraky do hluboké temnoty upírajíce.

„Ned Lande," tázal se komandant, „slýchával-li jste velrybí řev?"

„Častokráte, pane komandante, nikdy však podobné velryby, kterážby vynesla 200.000 dolarů jen za spatření."

„V skutku, vy máte právo na odměnu. Ale rcete mi, není-li to zvuk od velryb vodu svýma nozdrama vystřikujících?"

„Zvuk týž, pane komandante, ale s tím rozdílem, že je tento silnější. V tom nebude mýlky, že nějaká velryba zdržuje se v naší vodě. S vaším dovolením, pane komandante," dodal harpuník, „zejtra za svítání povíme mu dvě slova."

„Má-li chuť vás poslouchati, Ned Lande," odpověděl jsem hlasem málo přesvědčeného člověka.

Přiblížím-li se jen na 4 sáhy," odmlouval Ned, „bude mne muset slyšet!"

„Ale budu musit vám půjčit loď velrybářskou?"

„Ovšem, pane komandante."

„Bude-li se to hrát o život mých lidí?"

„Také o můj!" odpověděl jednoduše harpuník.

Ke dvěma hodinám z rána ukázal se ohník opět, ne méně pronikavý, na 5 mil po větru od *Alraham-Lincolna*. Přes jeho vzdálenost, přese šum větru a moře bylo jasně slyšeti strašné rány ocasu, ba až i chrapavého jeho dechu. Zdálo se, že ve chvíli, co chtěl si neobyčejný ten zuboun dychnouti na povrchu moře, vzduch řítil se z plic jako pára z lokomotivy silné 2.000 koní.

„Hm!" myslil jsem si, „aby měla velryba sílu jednoho regimentu kavalerie, to byla by pěkná velryba."

Až do denního světla žili jsme jako polomrtví na bitvu se připravujíce. Lovidla, nabité

harpunostřely, nesoucí na jednu míli, a dlouhé pušky, jichžto třaskavé kule usmrtí i nejsilnější zvěř, byly na palubě rozloženy. Ned Land uskromnil se na broušenou harpunu, strašnou to zbraň v jeho ruce.

V 6 hodin začaly mrákoty rozptylovati se, a s první září červánků zmizel mlnný třpyt zubouna. V sedm hodin bylo dosti dne; ale ranní mha, velmi hustá, zahražovala obzor a nepomohla ani nejlepší skla. Z toho sklamaná naděje a zlost.

Vylezl jsem až na příčnu předového stěžně a někteří důstojníci usadili se již nahoře po stožárech.

V 8 hodin valila se mha nemotorně po vlnách a podnášela se ve velkých chomáčích do výše, obzor šířil se a čistil zároveň. Najednou a jako den před tím dal se slyšet hlas Nedův.

„Hledaný, od levé postrani, od zadu!“ křičel harpuník.

Všichni obrátili zraky na ukazované místo. Tam na půl druhé míle od fregaty vynořovalo se černavé těleso na jeden metr nad vodu. Jeho ocas rozryl a rozvířil strašný proud. Bělostná pěna znamenala dráhu toho živočicha, kteráž opisovala dlouhou křivku.

Fregata přiblížila se k velrybě. Zadíval jsem se nepředpojatě do ní a seznal jsem, že se na *Shanonu* a *Helvetii* přepočetli. Já naměřil asi 250′ na dél, a šířku mohl jsem udati s těží; avšak celkem nezdál se mi býti ten živočich nad obyčej veliký ve svých třech rozměrech: ani v délce ani v šířce ani v tloušti.

Mezi tím, co pozoruji toto znamenité stvoření, vystřikly dva prameny vody a páry z nozder a vystoupily do výše 40 metrů, což mně upevnilo názoru o tomto spůsobu dýchání. Z toho jsem na

jisto soudil, že náleží ono zvíře mezi kostnaté, do třídy ssavců, do řádu velryb, do rodu... zde jsem se nemohl vysloviti. Řád velrybovitých obsahuje dva rody: předně plískavice a za druhé velryby pravé. A v první spadají zubouni čili narvalové. Ostatek doufal jsem doplniti s pomocí nebes a komandanta Farraguta.

Muži netrpělivě očekávali příkazů velitele. Tento bedlivě zvíře si prohledna dal zavolati inženýra.

„Pane, máte páru?“

„Ano, pane.“

„Dobrá, přikládejte ještě na celou!“

Trojí hurá pozdravilo příkaz ten. Hodina boje tloukla. Za chvilku dýmaly oba komíny na fregatě proudy černého kouře a paluba třásla se pod drkotajícími kotly.

Abraham-Lincoln úsilovně ku předu hnán zrovna na zvíře namířil. Toto nechalo jej přiblížiti se k sobě na půl druhé kabelové míry; potom dalo se na malý útěk a drželo se ve vzdálenosti zhrdajíc ponořením.

Honba trvala okolo tří čtvrtí hodin a nepřiblíženo se k zvířeti ani dvěma sáhy. Bylo na bílední, že takovým během nikdy dostiženo nebude.

Komandant Farragut kroutil si zlostně husté na bradě vousy.

„Ned Lande!“ volal.

Kanaďan přišel na komando.

„Nuže, mistře Lande,“ tázal se komandant, „radíte mi ještě, abych loďky vpustil do moře?“

„Nikoliv,“ odvece Land; „poněvadž tahle bestie nedá se lapit, leč bude-li tomu chtít.“

„Co tedy dělat?“

„Páru sílit, můžete-li, pane komandante. Chci si hnedle s vaším dovolením najíti místo na pře-

dovém stěžni, pak až přijedem na dohození, proženu ji harpunou.“

„Jděte si, Nede,“ odvece Farragut. „Inženýre,“ volal, „páru sílit!“ Ned Land vrátil se na místo. Topiči do pece přikládali, oheň páry přidělával, tato páky tlačila a jimi vrtule se točila za minutu třiačtyrycetkrát. *Abraham-Lincoln* uháněl rychlostí za hodinu osmnáctimílovou.

Ještě po hodinu držela fregata tentýž chod ani o sáh víc nedohánějíc! Toť bylo pro jednoho z nejrychlejších běhounů amerického loďstva ponižující! Muži dusili v sobě hněv. Plavci proklínali potvoru, kteráž odpovídala ostatně jimi pohrdajíc. Komandant Farragut bradu si už kousal.

Inženýr byl znova zavolán.

„Můžeme mít ještě více páry?“ tázal se komandant.

„Můžete, pane komandante,“ pravil inženýr.

„A jakou výšku má tlak?“

„Šest a půl atmosfér.“

„Přidělejte páry na sedm atmosfér.“

To je po americku. Na Mississipi neučinilo by se jináč, aby konkurenci překonali.

„Radile,“ pravím svému statečnému sluhovi, který vedle mne stál, „víš-li pak, že nejspíše do povětří vyletíme!“

„Jak je líbo milostpánu,“ odpověděl Radil.

Pánvice byly zandány, uhlí propadalo se v pece, měchy duly vítr do výhně. Rychlost *Abraham-Lincolna* rostla. Stožáry třásly se, dým nemohl najíti cesty.

Znova změřili rychlost.

„Mnoho-li, kormidelníku?“ tázal se komandant Farragut.

„Devatenáct mil, pane.“

„Ještě víc ohně!“

Inženýr uposlechl. Tlakoměr ukazoval 10 atmosfer. Ale velryba „topila“ u sebe bez pochyby také tak, poněvadž úprkem ujížděla svých 19 mil.

Byl to hon! Ne, nejsem s to vylíčit dojem, jenž mne celého roztřásal. Ned Land držel se na svém místě s harpunou v ruce. Několikrát nechávalo zvíře nás k sobě přiblížiti.

„Chytneme ho, chytneme ho!“ křičel Kanaďan.

Potom v tu samu chvíli, co chystal se k ráně, velryba uhýbla se rychlostí na nejmíň třicetimílovou za hodinu. Ba ano, naší největší rychlosti dovolila si posmívati se, všechno po nás a nad nás dělajíc. Výkřik vzteku vydral se z prsou všem.

V poledne nebyli jsme dále než v osm hodin ráno.

Komandant Farragut rozhodl se tedy ku prostředkům příkřejším. „Oj,“ pravil, „zvíře to chodí rychleji než *Abraham-Lincoln*. Dobře, uvidíme, nedohoníme-li ho dostřelem. Mistře, lidé, k dílu, napřed!“

Dělo na předové baště bylo hned nabito a namířeno. Rána vyšla, ale přelétla na několik střevíců přes velrybu, která držela se na půl druhé míle daleko.

„Někdo jiný a lépe mířit!“ křičel komandant, „a 500 dolarů tomu, kdo ji postřelí, tu bestii z pekla!“

Starý dělostřelec, šedivý vousáč, s okem klidným, přiblížil se chladnokrevně k dělu, nastavil a dlouho mířil. Oheň vyšlehna bouchnul a hromové hurá v to se mísilo.

Rána vyšla, svého cíle dostihla, zvíře zasahla, však nepravidelně. Ocelový žalud smekl se po vypouklé ploše a dvě míle daleko do moře zaletěl.

„Tu máš!“ řekl starý dělostřelec zuřivě, „tenhle darebák má šestipalcové pláty!“

„Prokletý!“ vzkřikl komandant. Honba zase počala a komandant Farragut řekl ke mně se obrátiv:

„Budu honit, ať mi fregata praskne!“

„Ano,“ odvětil jsem, „máte pravdu!“

Tušil bysi, že zvíře to se vysílí a že nebude lhostejno jako parní stroj. Ale nebylo s ním nic. Hodiny utíkaly, aniž dalo to zvíře nějaké znamínko unavenosti.

Dlužno však připomenouti ku chvále *Abraham-Lincolna*, že ta výborná loď zápolila s vytrvalostí neunavnou. Troufám, že přeběhla na nejmíň 500 kilometrů v tomto neblahém dni 6. listopadu! Avšak přišla noc a zahalila bouřlivé moře v temnotu.

Právě jsem mínil, že výprava je v konci a že neuzříme zvířete. Ale mýlil jsem se.

V 10 hodin 50 minutách večer mlnná záře opět ukázala se na 3 míle po větru od fregaty také tak čistá a pronikavá jako předešlou noc.

Zdálo se, že stojí. Možná, že unavený zuboun dřímal nyní, vlnami houpati se dávaje. Byla tu příhodná chvíle, které komandant Farragut umínil si využitkovati.

Dal své rozkazy. *Abraham-Lincoln* blížil se malou parou obezřele ku spícímu, by ho neprobudil. Nebývá to po řídku, aby na širém moři nepotkali spících velryb, které pak šťastně uloví a Ned Land skolil harpunou ne jednu, když právě spala. Kanaďan zaujal opět své místo na předovém stěžni.

Fregata beze hřmotu přiblížila se na 2 kabelové míry, páru zastavila a běžela samoběhem. Ani se nedýchalo. Hluboké ticho panovalo na palubě. Nebyli jsme ani na 100 střevíců od řeřavého zdroje, jemužto na boku o tolik přibývalo,

oč jsme se k němu přibližovali a nyní zraky naše oslňovalo. V tu chvíli o zábradlí předové bašty opřen, viděl jsem před sebou Ned Landa. Jednou rukou držel se za řemen a druhou mával harpunou z dálky 20 stop na nehybné zvíře.

Najednou rámě jeho se napřáhne a už letí. Mlnný svit ihned uhasl, jak harpuna dopadla zavzníc a dva proudy vody vyšplouchly na palubu jako bystřiny porážejíce, kde co bylo v cestě. K tomu podstrklo to hrozně a já sletěl po hlavě do vody.

Hlava VII.

Velryba neznámého plemene.

Ačkoliv jsem byl tímto pádem hodně překvapen, přece zachoval jsem jasné sebevědomí.

Nejdříve zaneslo mne to do hloubky dvacíti stop, ale jako dobrý plavec vyplynul jsem dvěma odrazy patou nahoru.

První mou starostí bylo, kde je fregata? Vidí-li nás? spouští-li komandant Farragut nějakou lodici na moře? Směl sem míti naději ve spasení?

Byla čirá tma. Zahlídl jsem černé těleso, které mizelo k východu a jehož ohně postupmo do dálky zhasínaly. To byla fregata. Pocítil jsem smrtelný strach.

„Pomoc! pomoc!“ volal jsem k *Abraham-Lincolnu* zoufale pluje.

Oděv mi překážel k tělu se lepě. Zapadal jsem a již mne dusilo!

„Pomoc!“

To byl poslední můj výkřik. Ústa zalila se mi vodou. Mnou to škubalo a dolů táhlo . . .

Náhle za můj oděv rukou silnou někdo chopí, cítím, jak mne vytahuje a zaslechnu, ano . . . zaslechnu tato slova pronešená k mému uchu: „Ráčí-li být milostpán nejvýš dobrý a podepře se na mé rámě, milostpán bude moci pohodlněji plavat.“ I chopil jsem se jednou rukou ramene svého věrného Radila.

„Ty!“ pravil jsem, „ty!“

„Já sám, jak poroučí milostpán,“ odvece Radil.

„Tebe také to srazilo do moře?“

„Nikoliv, skočil jsem jen za milostpánem. Vždyť jsem ve službě u milostpána.“

Hodný ten hoch měl to za docela přirozené!

„A co fregata?“ ptal jsem se.

„Fregata? Trvám, že milostpán dobře udělá, nebude-li se příliš o ni bát!“

„Ty říkáš?“

„Jak povídám: Jedva skočím do moře, lidé křičí: Vrtule, kormidlo. Zlámáno“ . . .

„Zlámáno?“

„Ano! zubem potvořiným. Je to jediný ouraz, tuším, co zkusil *Abraham-Lincoln*. Však je to mrzuté pro nás, že víc nekormidluje.“

„Pak veta po nás!“

„Snad,“ řekl pokojně Radil. „A přece máme ještě několik hodin a v několika hodinách stává se mnoho věcí.“

Neúmorná chladnokrevnost Radilova mě povzbudila. Plaval jsem čerstvou silou; ale zdržován jsa oděvem, jenžto mne svíral jak olověný plášť, okoušel jsem největších nesnází, bych se udržel. Radil to zahléd a řekl! „Dovolí-li milostpán, rozříznu mu oděv.“ I vyndal nůž a šaty mi

rozřízl vejpůl pomáhaje mi z nich, mezitím co já plaval za dva.

Oplatil jsem Radilu tímtéž a „veslovali“ jsme pospolu dál.

Ale přece nebylo nám o nic líp. O nás nejspíše nevěděli a kdyby věděli, nemohli na pomoc. Kormidla nebylo a vítr vál opačně. Tudy bylo nám pomýšleti jenom na loďky.

Radil rozumoval v těchto nejistotách klidně a dělal plány. Úžasná povaha! Flegmatický ten hoch byl zde jako doma!

Bylo na bíledni, že naší jedinou spásou je nějaká loďka vyslaná k nám na pomoc od komandanta. Za tou příčinou bylo nám spořiti silami, abychom mohli čekati ještě několik hodin a snad až do rána. I pomáhali jsme si takto: Jeden z nás položil se na znak ruce založiv a nohy natáhnuv a dal se strkati od druhého vždy celých deset minut, aby se plavání spojené se strkáním střídalo s odpočíváním.

Slabé vyhlídky! Ale naděje hluboké má kořeny v srdci lidském! Mimo to byli jsme dva.

Srážka fregaty a velryby udála se kolem 11 hodin večer. Počtíal jsem tedy, přes osm hodin že trvalo naše plavání do východu slunce. Střídavě to krušno-prospěšná práce. Moře dosti pěkné mnoho nás neunavovalo; ale k páté hodině z rána chytala se mne nejvyšší mdloba. Křeče ochromily údy. Radil musil mě podporovat maje starost o naše zachránění. Ubožák, sotva že dechu popadal, tak jej už dusilo. Tušil jsem tu chvíli, až také jemu síly dojdou.

„Pusť mne! pusť mne!“ pravil jsem mu.

„Milostpána pustit? Nikdy!“ odpověděl. „Dřív utonu já, než milostpán. Takový je můj úmysl.“

V tu chvíli objevil se měsíc z pod mraků a

povrch mořský třpytil se pod jeho paprsky. To světlo dobrodějné občerstvilo naše síly. Pozvednu hlavu, ohlížím se, až tu spatřím jisté černé těleso na 5 mil od nás. Byla to fregata. Však loďky nebylo vidět ani jedné.

Chtěl jsem křičet. Nač je to dobré, do takové dálky! Mé naběhlé rty hlasu ani nepropouštěly. Radil zmohl se ještě na několik slabikovaných slov, slyšel jsem, kterak za sebou volal: „Pomoc, pomoc!“

Jednu chvíli jsme ustali a poslouchali. Nebyl to klam a byla to odpověď na Radilovo volání.

„Slyšel-li jsi?“ vykoktal jsem.

„Ano! ano!“

Byl-li to hlas nějakého bloudícího nešťastníka na pustém Oceáně, jenžto stal se též obětí nárazu? Či voláno spíše z nějaké lodice skrze hlasnou troubu na nás?

Radil napjal poslední sílu, na mé rámě se podepřev a vzpřímil se do pola nad vodu, ale klesl zpátky vysílen.

„Cos viděl?“

„Viděl jsem ....“ koktal, „viděl jsem .... ale nemluvme a šetřme raději sil svých.“

Co spatřil? Nevěděl jsem přece proč, a potvora ponejprv mi zase přišla na mysl! .... Ale čí to je hlas? .... Nejsou ty časy, kdy Jonášové utekli se do břicha velrybího!

Ale přese všechny svízele plavil mne Radil ku předu. Mnohdy hlavu nadzvedl, před sebe hledě a hlas vyráženje, čemu kdosi pořáde blíž a blíže odpovídal. Skoro už jsem neslyšel. Mé síly byly v koncích. Prsty svisly. Ruce také nesloužily. Ústami to škubalo a do otevřených vody natékalo. Mráz mne přebíhal. Naposledy hlavu zvednu, pak se topím ....

V tu chvíli strčí do mne cosi tvrdého. Zavěsím se na to, cítím, jak mne vytahuje z vody ven, jak plíce se rozedmuly a já omdlím . . .

Zajisté jsem se zpamatoval brzy, zač děkovati mám čerstvému tření mého těla.

Pootevřel jsem oči . . . .

„Radile!“ zašeptal jsem.

„Milostpán mne volal?“ vece Radil.

Mezi tím při posledním světle měsíce, jenžto za obzor se pohroužel, spatřil jsem postavu, ne Radilovu. Záhy jsem ji poznal.

„Nede!“ zvolal jsem.

„Jsem tu, pane, jsem ten, jenž za odměnou se honí!“ odpověděl Kanaďan.

„Vy jste spadl také do moře při ourazu fregaty?“

„Ano, pane profesore, ale měl jsem více štěstí než vy. Zrovna po té příhodě, kde se vzal, tu se vzal tento ostrůvek.“

„Ostrůvek?“

„Nebo, abych to lépe řekl, našel jsem našeho zubouna obrovského.“

„Mluvte dál, Nede, abychom rozuměli.“

„Prvníkráte se mi přihodilo, aby má harpuna neporanila, o kůži hrot si otupivši.“

„Proč pak, Nede? proč pak?“

„Protože tahle bestie, pane profesore, dělaná je z ocelových plátů!“

Poslední slova Kanaďana vzbudila ve mně nové myšlenky. Vyšvihl jsem se na hřbet toho předmětu nebo tvora, půl ponořeného, jenž nám byl za útočiště. Zkoušel jsem nohou. Bylo to těleso tvrdé, nepronikavé a nikterakž ona měkkota těl velikých ssavců mořských.

Avšak tato tvrdost mohla také býti koštěným štítem od želvy nápodobno zvířecímu z doby před-

potopní. Byl jsem hotov k tomu vřaditi potvoru tu mezi plazy obojživelníky, takové, jako jsou krokodilové a želvy.

Chyba lávky! Černavý hřbet, jenž mne nesl, byl leštěný, hladký, beze šupin. Na ránu vydával kovový zvuk a jakkoli je k neuvěření, co pravím, přece věřte, že byl sestrojený z desek učepovaných.

Nelze bylo pochybovat! Potvora, přírodní úkaz, zvíře, které přivedlo v rozpaky celé učenectvo, které převrhalo a z cesty svedlo marinářskou fantasii obou světa dílů, to zasluhovalo většího povšimnutí; bylotě zjevením tím divnějším, anoť pocházelo z ruky člověčí!

Příchod nejbáječnějšího tvora na svět nebylo by můj rozum toutéž měrou překvapilo. Že zázraky pocházejí od stvořitele lehko se pochopí. Ale najíti před vlastníma očima něco nemožného, tajemnou rukou člověčí uskutečněného, to vrtalo mozkem.

A přece nelze bylo pochybovat. Rozsedli jsme se po hřbetě podmořské lodi, kteráž, na kolik jsem souditi mohl, představovala podobu velikána zubouna. Ned Landovo mínění v té příčině bylo nezvratné. Radil se mnou nemohl než jen přisvědčit.

Potom jsem řekl: „Je-li to zjevení samohybné, musí míti stroje a strojvedoucího.“

„Zajisté,“ odvece harpuník, „a přece po ty tři hodiny, co dlím na jeho hřbetu, neukázalo ani památky života.“

„Jela-li pak tato uzamčená loď?“

„Nikoli, pane Aronaxi. Dává se kolébati vlnami a nehýbá se.“

„Víme a nepochybujem o tom přece, že zná utíkat. Potom, že musí míti stroje na zplození

hnací síly a nějakého strojvedoucího, to soudím z toho, že jsme zachráněni.“

„Hm!“ děl Ned Land, za lubem něco maje.

V tu samou chvíli, jakoby potvrzovalo můj úsudek, zahučelo to v zadu. Loď se pohnula. Měli jsme svrchovaný čas držeti se pevně na hřbetě, jenž se na 24 centimetrů vynořoval. K velikému štěstí nejelo se příliš rychle.

„Dokavad ten uzamčený vodorovně pluje,“ bručel si Ned Land, „neříkám nic. Ale chytne-li ho fantasie na potápění, potom za svou kůži dolaru nedám.“

A Kanaďan nemusil „nic říkat“. Dostal tudy steré chuti rozmlouvat s jakýmikoli tvory uzamčenými v lůně té mašiny.

Hledal jsem na povrchu štěrbiny, průduchu, „nějaké díry člověčí“, abych užil s odpuštěním výrazu technického; ale všechno bylo pevně zabedněno, spoutáno a desky byly jedna jako druhá.

K tomu zmizel měsíc nechav nám čirou tmu. Musilo se čekati dne na vyhledání chodby do nitra toho podmořského zámku.

Tak tedy visela jediná spása naše na tajemném strojvedoucím, a potop se, zjeve — po nás bude veta! Nepochyboval jsem medle, že se dostaneme k uzamčeným.

A skutečně, nevyráběno-li vzduchu v lůně té lodi, bylo jim čas ob čas vraceti se na povrch Oceánu pro nové dýšivo. Ejhle nutnost otvoru, jenž by poskytoval do lodi zamčeným spojení se vzduchem!

Na kolik bylo naděje býti zachráněnu komandantem, toho bylo se docela odříci.

My byli zanašeni k západu a páčil jsem, že naše rychlost poměrně umírněná, dosahovala 12

mil za hodinu. Vrtule ryla pravidelností počítanou, mnohdy se vynořujíc a vodu vycakujíc.

Ke čtyrem hodinám z rána vzrostla rychlost. Odolávali jsme s těží té na hřbetu jízdě, jsouce vlnami šleháni. Na štěstí našel Ned Land široký, železný kruh rukou oň zavadiv. Tam pevně jsme se přitulili.

Konečně zdlouhavá pominula noc. Nepamatuji si všeho, ale rozpomínám se, že, když moře s větrem se tišilo, bylo často slyšet souladných zvuků vzdáleného akkordu. Jaké tajemství ploulo spolu s touto potvorou, jejížto vysvětlení marně hledal by celý svět? Jací tvorové žili v neznámé lodi? Jaké hybadlo dovolovalo jí, pohybovati se zázračnou rychlostí?

Den přišel. Ranní mlhy zahalovaly nás. Jmu se prohlížeti kov, jenž se vodorovně na svrchu ploštil, an tu cítím, jak mi pod nohama klesá.

„Och, tisíc hromů!“ vykřikl Ned Land, tluče nohou do desky zvonivé, „tak otevřte, vy neradihosti!“

Ale těžko bylo dáti se slyšeti při hučení moře. Na štěstí ponořovací pohyb se zastavil.

Náhle nastal železový lomoz v lůně lodi. Jedna deska pozvedla se, člověk objevil se, vykřikl pronikavě a zmizel.

Nějakou chvíli potom zjevilo se tichounko osm siláků závojem zastřených a ti vtáhli nás do své strašné mašiny.

Hlava VIII.

Mobilis in mobile.

Hrubý ten únos byl tak rychle vykonán, že jsme se ani nemohli zpamatovati. Jak společníci

moji cítili se v tomto plovoucím vězení, nevím; mně ale naskakovala husí kůže. S kým tu máme co dělat? Bez pochyby že s nějakými loupežníky druhu nového, kteří v moři spůsobem svým kořistí.

Jakmile se úzká deska nade mnou zavřela, zatmělo se vůkol mne. Náhlý přechod z venkovského světla nedal očím prozříti. Na bosých nohou pocítil jsem, že jsem na železném žebříku. Ned Land a Radil lezli za mnou. Pod žebříkem otevřely se dvéře a mžikem zavřely se s námi řinkotem.

Byli jsme samotni. Kde? Nelze mi říci, jedva že si to pomyslím. Všechno bylo všude černo, ale pračerno.

Mezitím Ned Land pohněvaný naším únosem náramně se rozezlil.

„Tisíc hromů!“ křičel. „Tihle lidé ukazují na původ Kaledoňácký svou pohostinností! Nezbývá jim už, než aby lidi jedli. Mne to nepřekvapuje, ale říká se, líná huba holé neštěstí. Neozvem-li se, snědí nás.“

„Utište se, příteli Nede, utište se,“ chlácholil ho Radil. „Ne tak prchle, máte ještě čas. Vždyť nejsme ještě v peci!“

„V peci, nikoli,“ přel se Kanaďan, „nýbrž v pekárně, dozajista. Černá je dosti k tomu. Štěstí, že mám s sebou nůž. První bandita, at vloží na mne ruku . . .“

„Nebuďte tak popudlivý, Nede,“ řekl jsem Kanaďanu, „a nedělejte ostudu zbytečnou prchlivostí! Kdo ví, neposlouchají-li vás! Pojďme se raději podívati kde jsme!“

Tápal jsem po tmě. Na pátém kroku vrazil jsem do zdi vykládané železnými deskami. Pak obraceje se, strčil jsem do stolu ze dřeva, před

kterým nastaveno bylo několik seslí. Podlaha byla vystlána hustými houněmi, aby dusily hřmot kroků. Nahé zdi nejevily pražádné stopy po dveřích neb oknech. Radil šel cestou obrácenou a sešli jsme se zase u prostřed kabiny, která musila míti 20 střevíců délky a přes 10 střevíců šířky. Výšku Ned Land nemohl změřiti, ačkoli z nás byl nejdelším.

Mijelo půl hodiny a na ničem se neměnilo ničeho. Pojednou přišly naše oči z nejhustší tmy do nejsilnějšího světla. Vězení hned osvětlilo se tak ostrým světlem, že nemohli jsme déle snášeti toho lesku. Po bělosti a síle seznal jsem, že to mlno, které zářilo vůkol lodi tak, jako při světélkování okyslujícího se kostíku ve velkém. Zavřev mimovolně oči, opět jsem je rozevřel, i spatřil jsem, že světlo prýštělo se z leštěné polokoule, která byla na stropě kabiny.

„Konečně máme světlo!“ vykřikl si Ned Land, a s nožem v ruce hodlal se brániti.

„Ano,“ řekl jsem, opováživ se odpírati jemu, „a přece se tím neobjasnilo naše postavení.“

„Kdyby měl milostpán trpělivost,“ pravil tiše Radil.

V osvětleném pokojíku mohl jsem i ty nejdrobnější věci viděti. Byl tam však jen jeden stůl a pět židlí. Neviditelné dvéře byly nepronikavě zavřeny. Žádného hřmotu nepřicházelo k uchu. Všechno v tomto podmořském zámku zdálo se býti mrtvé. Jde-li, stojí-li na povrchu Oceánu, potápí-li se do hlubin? To nelze bylo říci.

A přece nebyla by kule světlozdrojná bez příčiny rozsvícena. Očekával jsem, že muži neopomenou se ukázat. Vždyť nebudou nám tu nadarmo svítit.

A nemýlil jsem se. Závory skříply, dvéře se otevřely, dva lidé ukázali se.

Jeden byl malý, zavalitý, ramenatý, hlavatý, černovlasý, vousatý, hledě živě a pronikavě tou jižní ohnivostí, kterou se liší každý jižní Francouz od jiných národností. Diderot řekl správně, že posuňky prozrazují povahu. Tento mužík byl jistě živým důkazem řečeného. Dalo předvídati se o něm, že je plýtvalem slov, že mluví obrazně a hbitě, o čemž jinak bych mu takového vysvědčení nedal, poněvadž mluvil ve zvláštním, mně docela neznámém nářečí.

Druhý neznámý zasluhuje zevrubnějšího popisu. V jeho obličeji dalo se čísti jako v otevřené knize. Poznal jsem na první pohled jeho znamenité vlastnosti: — sebevědomí; neboť hlava se mu nad obloukem ramen pansky vypínala, a černé jeho oči hleděly chladně — klidnost, nebo pleť více do bleda než do červena zvěstovala tichou krev; — ráznost, na nižto ukazovalo prudké stahování se obočí; — konečně odvaha, nebo celé jeho dýchání označovalo velikou životní sílu.

Dopovím, byl to člověk důvěrný, v jeho pevném a mírném pohledu zračily se velké myšlenky; v celku, ze souhlasu pohybů těla a tváření se, podle jistých povahozpytců, bez odporu jevila se otevřenost.

Mimovolně dostal jsem k němu důvěru a předvídal jsem jen dobré z našeho setkání.

Měla-li osobnost ta 35 nebo 50 let, nemohl jsem na jisto určiti. Postavu měl vysokou, čelo široké, nos úzký, ústa ostře zakrojená, zuby překrásné, ruce jemné, delší, po výtce „duchovné“, abych užil slova rukozpytcova, to jest důstojné, aby sloužily náruživému duchu. Člověk ten byl

jistě nejdivnější, jakého kdy jsem potkal. Oči měl poněkud od sebe, a když se mu rozstouply, přehlídl čtvrt obzoru. Tuto schopnost dvojnásobila dalekozrakost ještě větší a mocnější než u Ned Landa. A když ten neznámý zadíval se na jednu věc, svraštělo se husté obočí do sebe, zřítelnice se sblížily, rozlehlé pole zření scvrklo se na jeden bod a on hleděl! A jakým to hledem! jakoby si věci malé zvětšoval, jakoby vám nahlídl až do duše, jakoby pronikl temné vody a četl na dně mořském!

Oba neznámí měli ploské čepice z vydroviny, boty z tuleňoviny a ostatní oděv ze zvláštního předíva, kteréž dávalo volnost tělu a jeho pohybům.

Ten větší — zajisté pán korábu — skoumal nás s největší pozorností ani slovíčka neprohodiv. Pak se obrátil ku svému společníku, a bavil se s ním řečí neznámou, ale zvučnou, lahodnou, ohebnou, jejížto samohlásky rozmanité měly přízvuky.

Druhý mu odpovídal kývaje hlavou a promluvil dvě nebo tři nesrozumitelná slova. Po tom zdálo se, že se mne přímo tázal.

Odpověděl jsem dobrou francinou, že jsem mu nerozuměl; ale nepodobalo se, že on mi rozumí a my byli u velkých nesnázích.

„Kdyby milostpán vyprávěl naše příběhy," řekl mi Radil, „ti páni pochytli by snad několik slov."

Počal jsem vyprávěti naše příběhy, slovo za slovem, slabiku za slabikou čistě a s pravým přízvukem; ale marně jsem se namáhal. Dal jsem se do skloňování našich jmen a vlastností, pak jsem představoval profesora Aronaxe a svého sluhu Radila a mistra Ned Landa harpuníka.

Člověk s líbeznýma očima mě klidně po-

slouchal, ba i uctivě s pozorností šetrnou. Ale nic neukázalo na jeho líci, že by byl porozuměl našim příběhům. Když jsem přestal, on nepromluvil ani slovíčka.

Zbývala nám za útočiště řeč anglická. Jeť ona skoro světová. Uměl jsem anglicky tak jako německy, to jest, abych rozuměl co čtu a nic víc. Vybídl jsem tedy Ned Landa.

„Nuže na vás je nyní řada, harpuníku. Vytaste se s tou nejlepší angličinou, jakou nikdy nemluvil žádný Anglosas, a zkuste býti šťastnějším nežli já.“

Ned Land nedal se prosit a započal vyprávěti, čemuž rozuměl jsem asi třetinu. Obsah byl týž, ale forma jiná. Kanaďan jsa od přírody prudký, řečnil jak u vytržení. Velice stýskal si na žalář, na pohrdání lidskými právy a tázal se, mocí kterého zákona je takto držán, a odvolával se na zákonník, pomstou hroze těm, kteří jej bez příčiny vězní, a škubal s sebou, ušklíbal se, křičel a konečně dal jim na srozuměnou, že mřeme hlady.

Byla to holá pravda, ale my jsme skoro docela na ni zapomněli.

Ku svému velikému ustrnutí neukázal harpuník většího důvtipu než já. Naši hosti ani nemrkli. Bylo na bíledni, že nerozumí ani jazyku Faradaye ani Aragoa.

V hrozných rozpacích, pomůcky jazykozpytné vyčerpav, nevěděl jsem, za který konec popadnout, an mi tu Radil praví:

„Jestli milostpán dovolí, budu mluvit po německu.“

„Jak, ty umíš německy?“ zvolal jsem.

„Jakožto Flaman, je-li libo milostpánu.“

„Jsem tomu tuze rád, jen spusť, můj hochu.“

A Radil svým pokojným hlasem vyprávěl do

třetice náš kolovrátek. Ale přese vzletné obraty a pěkné přizvukování vypravovatele neměla německá řeč pražádných účinků.

Konečně na kraj dohnán sebral jsem všechno ze svých prvních studií a vykládal jsem naši historii po latinsku. Cicero byl by si uši zacpal a poslal by mne do kuchyně. Však ani latina nepomohla, ačkoliv mě hrozně spotila.

Poslední pokus také selhal. Oba neznámí pověděli si něco a odešli neodpověděvše nám ani posuňkem, kterému se rozumí na celém světě. Dvéře se zavřely.

„Hanba!“ křikl Ned Land, jenžto zahromoval si po dvacáté. „Jakže! člověk mluví s nimi francouzský, anglicky, německy, latinsky s těmihle darebáky a nemá z nich ani jednoho, aby byl k odpovídání civilizován.“

„Utište se, Nede,“ řekl jsem nakvašenému harpuníku, „zlost nepovede k ničemu.“

„Ale víte, pane profesore,“ odvětil náš hněvivý soudruh, „že umřeme hlady v této železné kleci?“

„E což,“ řekl Radil po filosofsku, „můžem držeti se ještě dlouho.“

„Přátelé,“ prál jsem, „není třeba nám zoufati. Byli jsme v horším. Udělejte mi to k vůli a poslechněte mne, byste si učinili o komandantu a mužstvu na této lodi nějaký úsudek.“

„Můj úsudek je dávno hotový,“ přel se Ned Land. „Jsou to darebáci.“

„Hezky! a z jakého kraje?“

„Z kraje darebáckého!“

„Dobrý Nede, kraj ten není ještě dostatečně na mapě ukázán a přiznávám se, že národnost těch dvou neznámých je těžko určiti! Ani Angličané, ani Francouzi, ani Němci, to je vše, co mů-

žeme za jisté míti. Ale přece nebyl bych dalek toho, abych připustil, že ten komandant a jeho pobočník zrozeni jsou v horké zemi. Jeť na nich něco jižního. Avšak jsou-li to Španělé, Turci, Arabi nebo Indové, to nedá se ještě rozhodnouti; podle barvy a dle řeči jsou nesrozumitelní.“

„Je to bída, že neznáme všech jazyků,“ řekl Radil, „nebo je to škoda, že nemáme jedné řeči!“

„Kteráž nebyla by k ničemu!“ odpověděl Ned Land.

„Nevidíte-li, že ti lidé mají nějakou řeč pro sebe, řeč vynalezenou pro to, aby k zoufalství dohnali lidi dobré, jimžto chce se jíst! Ale ve všech zemích vědí, co znamená hubu otvírat, čelistěmi lapat, zuby cvakat, v Quebecku, jako v Pomotu, v Paříži jako v Antipodách a tihle nevědí, že máme hlad, že chceme jíst!“

„Och!“ řekl Radil, „oni jsou tak nejapní!“

Jakmile dořekl, otevřely se dvéře. Přišel člověk; přinesl nám šatstvo ze zvláštní mně neznámé látky. Pospíchal jsem obleci se a společníci mne následovali.

Během toho času člověk ten — němý, snad také hluchý, ustrojil pro tři na stůl.

„Tohle je něco znamenitého,“ řekl Radil, „ten kůň řehce zprávu dobrou.“

„Brrr!“ odvětil hněvivý harpuník; „hrome, co chcete, aby tady člověk jedl? Želví játra, žraločí ledviny, bifštek z mořského psa!“

„No uvidíme!“ řekl Radil.

Mísy zakryté stříbrnými puklicemi byly rozestaveny po stole a my jsme přisedli. Měli jsme zajisté co dělat s lidmi civilisovanými, ba mínil jsem, že jím ve velkém hostinci v Paříži. Musím připomenout, že chleb a víno docela scházely. Voda byla svěží a jasná, ale nebyla to voda podle

chuti Ned Landa. Mezi jídly byly chutně upravené ryby; ale na jistých mísách nemohl jsem říci, do které říše náležel obsah její, zdali do rostlinné nebo do zvířecí. Nádobí bylo po pansku dle krásochuti co nejlepší. Každý kus, vidličky, lžičky, nože, talíře nesly nápis takovýto:

Mobilis
N
In Mobile

„Ve vodě na svobodě“. Toto heslo hodilo se spravedlivě k tomuto stroji. Písmeno N tvořilo bezpochyby začáteční písmeno podivína, který komandoval na dně mořském.

Ned Land a Radil nepřemýšleli tolik o tom, polykajíce a já jsem nemeškal je následovat. Byl jsem jinak bezpečen o našem osudě a na své oči jsem viděl, že naši hostitelé nechtěli nás hlady umořit.

A přece, všechno se zde dole zvláště pod půlměsícem končí, všecko pomíjí, i hlad lidský.

Upokojivše žaludky šli jsme spat. Přirozený to protiděj, že se nám chtělo spáti po denní čtrnáctihodinné práci, po zápase na život a na smrt.

„Jednou se zase dobře vyspím,“ řekl Radil.

„A já, já spím už!“ odpověděl Ned Land.

Moji dva soudruzi natáhli se na houně a brzy tvrdě usnuli.

Já mnedle spaní jsem se hned nepoddal. Příliš mnoho myšlenek hrnulo se mi na mysl. Příliš mnoho nerozluštných otázek tam se tlačilo, příliš mnoho obrazů drželo mé oči polootevřeny.

Kde jsme? Jaká síla nese nás? Cítil jsem — nebo myslil jsem, že cítím — jak to zjevení potápí se do skrýší v moři nejtajnějších. Noční můra mě dusila. Zahlídl jsem v těchto tajemných

útočistích celý svět neznámých živoků, jichžto ústrojí podmořské podobalo se naší lodi... potom se mi v hlavě utišilo, má obraznost klesala v ospalost a já jsem usnul spánkem spravedlivých.

Hlava IX.

Hněv Ned Landův.

Jak dlouho naše spaní trvalo, nevím; ale dlouho dozajista. Odpočaliť jsme si jak se patří. Já jsem procitl první. Soudruzi moji leželi ještě spíce, jakoby je do vody hodil. Moje první bylo prohlednouti si sednici.

Uvnitř nezměnilo se nic, leda to, že sluha sklidil se stolu dříve, nežli jsme se probudili. Vězení zůstalo vězením a my jeho vězni, a na blízkou změnu neukazovalo též nic. I tázal jsem se u sebe, je-li nám usouzíno věčně žíti v této kleci?

Vzpomínka do budoucnosti trápila mne více než trampoty v zápase předešlého dne. K tomu ještě dušné povětří v kabině stěžovalo dech dmoucím se plicím nestačíc. Bylo viděti, že jsme velikou část kyslíku spotřebovali. V skutku, každý člověk spotřebuje za hodinu tolik kyslíku, mnoho-li je ho drženo ve sto litrech nezkaženého vzduchu.

Byl tedy svrchovaný čas, aby se provětralo naše vězení a snad spolu celá podmořská loď.

Tu se mi namanulo: jak že zachází komandant s tímto plovoucím obydlím? Zda-li jako lučebník vyrábí kyslík horkem ho vyháněje z chloránu drasleného, neboli z burelu nechávaje uhelku pohlcovati některým žířenem? Je-li tomu tak, potom musí míti spojení se zemí, by si mohl

opatřiti lučebné látky. Či přestával pouze na tom, že natlačil vzduchu do nádob a z nich pak že pouštěl dle potřeby? Snad. Nebo jestli to činí pohodlněji a laciněji na velrybí způsob, vraceje se vždy za 24 hodin na povrch Oceánu, aby tam vydýchl? Děj se to jakkoliv, bylo by tuze moudré, aby se s provětráním nezmeškalo.

Už jsem lapal poslední kyslík, an tu mne náhle osvěžil vanoucí vzduch a slaný zápach. Byl to jistě mořský vítr smíšený s jódem. Otevru ústa a plíce nadýchaly se čerstvého vzduchu. Zároveň cítím kolísání, obyčejné lodi houpání se na bok. Železná budova patrně vystupovala nahoru, aby nabrala nového vzduchu.

Když jsem se dosti již nalykal, nemeškám hledati „vzduchovodu“, jenž přiváděl tuto dobrodějnou plicní potravu. A našel jsem ho. Otvíraltě se nade dveřmi průduch, kterým dělo se provětrávání.

Došel jsem až sem se svou prohlídkou, když se probudili právě Radil a Ned Land dýchajíce do sebe čerstvý vzduch. Protřeli si oči, natáhli oudy a mžikem byli na nohách.

Ale sotva že si dali na vzájem „dobrýtro“, počal se hladový Ned Land znova zlobiti, nejinak soudě, nežli že jsme zataženi do zlodějské skrýše, nebo mezi lidojedy, kteří budou nás držeti na krmníku. Měl jsem s ním tuhé dílo, abych jej udržel na uzdě.

„Zažeňte tyhle myšlenky, mistře Lande,“ pravil jsem k harpuníku „a nežehrejte na hostitele, toť by nám ještě přihoršilo.“

„Arcit, ano,“ vece harpuník, „mám hlad jako všichni čerti, za trest by mi jísti nedali.“

„Mistře Lande,“ odvětil jsem, „musíme se

podrobiti zdejším pravidlům a trvám, že naše chuť k jídlu překypuje.“

„E vždyť dají, až bude čas,“ řekl klidně Radil.

„Vždyť jsem vás poznal,“ pravil Kanaďan nevrle, „že máte málo žluči! Pořád jste tichý! Vy byste byl k tomu, děkovati, nežli požádáte a dříve zemřít, nežli o jídlo se ozvete.“

„A k čemu to má být?“ namítaje řekl Radil.

„Pro mučení sebe! To je už něco. A jestli tito loupežníci — pravím s úctou loupežníci, abych se s panem profesorem nepřel, který zapovídá jmenovati je lidožrouty, — jestli tito loupežníci tváří se, jako by mne chtěli hlídati v kleci, ve které se dusím, budou na velikém omylu. Já jim za ten únos nasolím. Věříte, že nás drží v této železné kleci dlouho?“

„Abych pravdu řekl, je mi ten čas krátký, jako vám, mistře Lande.“

„Ale čeho se přece domýšlíte o nich?“

„Domýšlím se o nich, že jsme náhodou odkryli velké tajemství. A jestli těm lidem o to jde, aby se neprozradili, nebudou šetřiti životů našich. Pakliže nejde jim o zachování tajemství, dostanem se při první příležitosti ku svým.“

„Ať nás alespoň nestrčí mezi sprosté námořníky, odkud by nás nepustili . . .“

„Až do té doby,“ skočil do řeči Ned, „nežli nějaká fregata zmocní se tohoto zlodějského hnízda a pověsí nás i s ostatními na cípek nejvyššího rahna, abychom tam zdechli.“

„Dobře soudíte,“ odvětil jsem, „ale ještě nám, pokud vím, nebylo učiněno návrhu ku sprosté službě. Nač tedy mluviti o tom. Já řku opět a opět, počkejmež, poraďme se, a nelejme oleje do ohně.“

„Naopak! pane profesore," odpověděl harpuník, háje pevně, že se musí něco vykonat.

„Nu, copak, mistře Lande?"

„Zachrániti se."

„Zachrániti se útěkem z vězení zemského bývá za těžko, ale z vězení podmořského zdá se mi býti nemožným."

„Nuže, příteli Nede," tázal se Radil, „co odpovíte námitkám milostpána? Nemohu pomysliti, že by Američan neuměl si pomoci."

Harpuník byl v rozpacích váhaje. Utéci náhodou bylo zhola nemožné. Ale Kanaďan je polo Francouz a mistr Land dal to na odpovědi znáti.

„Pane profesore," pokračoval, když byl několik minut přemýšlel, „vy nevíte, co mají dělat lidé držení ve vězení?"

„Nevím, příteli."

„Je to velmi jednoduché, potřebí je tak se zaříditi, aby tam zůstali."

„Opravdu!" řekl Radil, „lépe je být uvnitř, než dole nebo nahoře!"

„Ale vyhodivše žalářníka, klíčníka a hlídače," dořekl Ned Land.

„Co, Nede, chcete se postarat, abychom se dostali odsud beze žertu?"

„Beze žertu!" odvece Kanaďan.

„Je-li pak možná?"

„Proč ne? Naskytne-li se nám příležitost, nevím, co by nás mohlo zadržeti, abychom jí nepoužili. Bude-li jich jenom dvacet, troufám, že necouvnou dva Francouzi a jeden Kanaďan!"

Lépe bylo připustiti návrh harpuníka, nežli oň se příti. A proto jsem mu odpověděl:

„Nechť přijde pan Příhoda, mistře Lande, a uvidíme. Ale pro nynějšek prosím vás, mějte strpení. Nelze jinak jednati, leč chytře a šťast-

nou příhodu si nevyhněváte. Slibte mi tedy, že s osudem se smíříte a příliš hněvati se nebudete.“

„Slibuji vám to, pane profesore,“ odpověděl Ned Land tónem trochu ujišťujícím. „Ani slova příkrého nevyjde z mých úst, ani posuňku hrubého nebude na mně vidět, byť i oběd nebyl jak se patří uvařen.“

„Mám vaše slovo,“ odpověděl jsem Kanaďanu.

Potom přetrhla se rozmluva a každý přemýšlel u sebe. Přiznám se mnedle i přes ujištění harpuníka, že nechoval jsem pražádné blahové naděje. Nepřipouštěl jsem těchto příznivých náhod, o kterých mluvil Ned Land a člověk musil by býti harpuníkem, aby jim věřil. Ale Ned Land čím dál o těch věcech rozjímal, tím kyseleji se tvářil a v hrdle jeho jako daleký hrom to hřmělo. Obracel se jako plavá bestie v kleci, do zdi kopal, pěstí bil. Čas mijel a kuchtík nepřicházel. Bylo to příliš dlouhé zapomínání na nás hladovce.

Hlad soužil Ned Landa pořád víc a víc i bál jsem se, že vypukne hněv jeho při první příležitosti proti danému slovu.

Ještě dvě hodiny kypěl tajený hněv Kanaďana. Volal, křičel, však na plano. Železné zdi byly hluchy. Nepozoroval jsem žádného hřmotu v nitru té budovy, která zdála se být vymřelou. Ani se nekolísala, tiše stojíc, bezpochyby se potápěla. Bylo dušné, hrozné ticho.

Vzpomínka na onoho líbezného muže mizela a na její místo přicházely černé myšlenky. Chce-li nás ten člověk umořit? anebo-li nás chce dohnati k hrozným pokusům hladu krvechtivého? Děsné obrazy rozčilovaly mou duši. Radil zůstávat pokojným a Ned Land ruměněl.

V tu chvíli z venčí zahřmotilo. Kroky ozý-

valy se na kovové podlaze. Závory pošouply se, dvéře rozevřely se a kuchař objevil se.

Nežli jsem se hnouti mohl, vrhl se už Kanaďan na ubožáka a rdousil kuchtíka silnou rukou.

Radil odtrhoval ruku harpuníkovu od polozardouseného a já jsem se chystal jemu na pomoc, an tu mne osloví někdo po francouzsku:

„Utište se, mistře Lande, a vy, pane profesore, račte mne poslechnouti.“

Hlava X.

Moře pán.

Byla to slova zdejšího komandanta. Ned Land honem se vzpřímil, sluha málem zardousený potácel se ven. Kapitán ani jedním tahem nedal na jevo svůj hněv proti Kanaďanu, jejž musil přece míti. Taková byla vláda jeho na vlastní lodi. Radil mimo svůj obyčej byl překvapen a já očekával, co se bude díti.

Kapitán stál opíraje se na rohu stolu a ruce založiv bystře nás prohlížel. Ostýchal se snad mluviti? Či litoval, že pronesl několik francouzských slov? To bylo velice možné.

Minulo několik minut a nikdo z nás mlčení přetrhnouti nemínil.

„Pánové,“ začal on pokojným a zvučným hlasem, „mluvím francouzsky, anglicky, německy i latinsky. Mohl jsem vám tedy odpovědíti při prvním shledání, ale chtěl jsem vás prvé poznati a potom uvážiti, jste-li těmi, za které se vydáváte. Nyní však jsem přesvědčen, že náhoda svedla mne s panem profesorem Petrem Aronaxem, s jeho

sluhou Radilem a s Ned Landem, velrybářem na lodi *Abraham-Lincoln.*“

Poklonil jsem se na znamení, že přisvědčuji. Kapitán se netázal sám odpovídaje za mne. Muž ten mluvil francouzsky docela plynně s dobrým přízvukem. Věty byly jasné, slova trefná, výřečnost lehká. A přece netušil jsem rodáka.

On začal hovor z těchto konců:

„Bylo vám bezpochyby, pane, divno, proč jsem otálel po druhé vás navštívit. Chtěl jsem arciť, uvěřiv výpovědím vašim, zrale uvážiti, jak se mám zachovati k vám. Váhal jsem dlouho. Neboť osud vás přivedl na blízko člověku, který s lidstvem ničeho nemá. Vy jste přišli mi překážeti . . . . .“

„Nerado se stalo,“ pravil jsem.

„Nerado?“ odvětil neznámý hlasem silnějším. „Copak mě honí *Abraham-Lincoln* po všech mořích nerad? Copak cestoval jste na řečené lodi nerad? Copak se střílelo po nás nerado? Copak Ned Land mrštil harpunou po mně nerad?“

Spozoroval jsem na něm, kterak se rozdráždil slova ta pronášeje. Měl jsem však na obviňování to zcela přirozenou odpověď:

„Pane, bez pochyby že nevíte o řečech, které mluvily se o vašem předmětu v Americe a v Evorpě. Nehody spůsobené vaší lodí rozčilily obecenstvo obou světa dílů na nejvýš. Ušetřím vás nesčíslných domněnek, kterými hledělo se přijíti na stopu tomu tajemství, jež bylo jedině ve vás. Víte-li, že *Abraham-Lincoln* honě vás po Tichém Oceáně, mínil pronásledovati jakousi potvoru silnou, od níž mělo moře býti vyčištěno, staň se cokoliv.“

Komandant se pousmál a klidným hlasem odpověděl:

„Pane Aronaxi, osmělil byste se tvrditi, že

vaše fregata nehonila a nestřílela na podmořskou loď právě tak, jako na nějakou potvoru?“

Tato otázka přivedla mne v nesnáze. Tuť komandant Farragut neváhal s činem, ať to byla loď nebo narval. Jemu kázala povinnost, znič to.

„Nahlížíte tudíž, pane můj,“ pokračoval neznámý, „že mám právo nakládati s vámi jako s nepřáteli?“

Neodpověděl jsem naschvál. Nač hájiti důvody, když hmotná síla může ty nejlepší důvody sřítit na hromadu.

„Dlouho jsem váhal,“ odvětil komandant. „Nic mne nezavazovalo k vám pohostinně se míti a musel-li bych se s vámi rozloučiti, nic mně po vás nebude. Dal jsem vás odvésti do vnitř korábu, který nám slouží za útočiště. Ponořil jsem se dolů a zapomněl jsem, že jste někdy byli. Neměl jsem k tomu práva?“

„Bylo by to právo nějakého divocha,“ odpověděl jsem, „a ne člověka vzdělaného.“

„Pane profesore,“ živě odmítal komandant. „Nejsem člověkem vzdělaným, jak vy pravíte! Odřekl jsem se všaké společnosti z příčiny, kterou oceniti mám právo sám. Tudy neposlouchám její pravidel a vyprosím si, abyste přede mnou na ni se neodvolával.“

Co vyřkl, bylo jasné. Oči jiskřily se mu hněvem a hnusem. Podezříval jsem v životě toho člověka hroznou minulost. On nejen že se vyloučil ze společnosti lidské, nýbrž učinil se svobodným v plném smyslu slova! Kdo že by se odvážili honiti jej do dna mořského, když na povrchu zmařil úsilí jejich namířené proti němu? Která loď by odolala nárazu jeho monitoru podmořského? Který pancíř, buď si jakýkoli, vydržel by rány jeho klounu? Nikdo z lidí nemohl by

jej volati před soud. Bůh, věřil-li naň, jeho svědomí, měl-li jaké, byli jeho jedinými soudci, na kterých závisel.

Tyto myšlenky probíhaly mou myslí, mezitím co podivínský člověk zahloubán a zamyšlený mlčel. Pozoroval jsem ho s hrůzou a se soucitnou zvědavostí, tak asi jako Oedip sfinxu.

Po delším mlčení promluvil opět komandant.

„Dlouho jsem tedy váhal, však mínil jsem, že mé dobro může snášeti se s přirozeným soucitem, na nějž má právo každý tvor. Ostanete na mé lodi, jelikož vás osud sem zanesl. Budete zde svoboden a za svobodu tu, jinak zcela poměrnou, uložím vám jedinou podmínku. Vaše slovo, že se jí poddáte, bude mi stačit.“

„Mluvte, pane,“ odpověděl jsem, „tuším, že není takou, aby ji poctivý muž přijmouti nesměl.“

„Ano, pane. Mohlo by se stát, že některé nepředvídané události přinutí mne vás uzavříti do vaší kabiny na několik hodin nebo na několik dní. Tenkráte budu na vás žádat poslušenství. Přijímáte podmínku tu?“

Přiházely se tedy na lodi věci, které směli vidět jenom Nautilníci.

„Přijímáme,“ odpověděl jsem. „Jenom budu vás, pane, prosit o dovolení, abych vám položil otázku, jen jedinou.“

„Mluvte, pane.“

„Řekl jste, že budem na vaší lodi svobodni?“

„Ovšem že.“

„Budu vás tedy žádat, co rozumíte touto svobodou?“

„Nic jiného, než svobodu chodit, dívati se, vůbec všechno, co se tu děje, pozorovat — mimo několik řídkých okolností — konečně svobodu, jižto požíváme také my!“

Bylo zřejmo, že jsme si neporozuměli.

„Odpusťte, pane," počal jsem, „však tato svoboda není svobodou, smí-li vězeň přebíhati jenom po svém vězení! Taková nám nestačí."

„A přece, musí vám dostačit!"

„Jak že! máme se odříci vlasti, přátel, rodičů?"

„Ano, pane. Však odříci se jha zemského, kteréž pokládají lidé za svobodu, to není snad tak zlé, jak si myslíte!"

„Na příklad," rozkřikl se Ned Land, „já nikdy nedám slova, že nebudu se pídit, jak ven!"

„Nežádám od vás slova, mistře Lande," odpověděl mrazivě komandant.

„Pane," odvětil jsem, pobouřen proti zvyku svému. „Vy nadužíváte svého stavu! To je ukrutenství!"

„Nikoliv, pane, je to mírnost. Vy jste mými zajatci! Hlídám vás, moha jedním slovem vás dát utopit v hlubině Oceánu! Vy jste přišli odkrýti tajemství, kteréhož nesmí žádný člověk na světě proniknout, tajemství mého života! A myslíte-li, že vás pošlu nazpět na tu zem, která mě nesmí znáti? Nikdy! Poněvadž hlídaje vás hlídám sebe."

Tato slova dokázala, že měl komandant úmysl, jehož žádný jiný důvod nepřevrátil.

„Tak tedy, pane," odpověděl jsem, „vy nám dáváte zcela prostě voliti zajetí nebo smrt?"

„Zcela prostě."

„Přátelé," řekl jsem, „na takovou otázku není odpovědi. Však také nás neváže dané slovo lodi pánu."

„Žádné, pane," odvětil neznámý.

Potom hlasem líbeznějším pokračoval:

„Nyní dovolte mi, abych domluvil, co vám mám říci. Znám vás, pane Aronaxi. Vy, ne-li vaši druzi, nebudete snad tolik si stýskati, že vás ná-

hoda spojila s mým osudem. Najdete mezi knihami, které náleží mezi nejmilejší čtení mé, vaše dílo o hlubině mořské. Četl jsem je často. Pokročil jste tak daleko ve svém díle, jak daleko vědy pozemské vám dovolily. Všeho však nevíte, neviděl jste všeho. Neberte mi za zlé, pane profesore, řeknu-li, že vám nebude líto času na mé lodi. Vy cestujete v krajích divů. Úžas bude zajisté obyčejný stav ducha vašeho. Divadlo otevřené před vašima očima neomrzí vás tak brzy. Chystám se na novou cestu kolem světa — kdo ví? snad poslední — abych vše znova spatřil, čemu jsem se naučil z těchto hlubin mořských. Vy budete mým spolužákem v učení. Vstoupíte v nový živel, uvidíte, čeho žádný jiný člověk neviděl — nepočítámť sebe a své druhy víc — a země naše odkryje vám skrze mne poslední své tajemství.“

Nemohl jsem mu odepříti. Slova ta měla na mne veliký účinek. Chopili mne za slabou stránku a zapomněl jsem na chvilku, že skoumání těchto velkolepých věcí nemohlo nahraditi ztracenou svobodu. Ostatně, skládal jsem naději v budoucnost, jak ona rozhodne vážnou tu otázku. Odpověděl jsem tudíž takto:

„Pane, jestli jste se odřekl světa, troufám, že jste nepotlačil všeho lidského citu. Jsmeť ubozí topící se milosrdně přijati na vaši loď, nezapomenu toho.“

Tušil jsem, že mi komandant podá ruku na utvrzení úmluvy. Avšak neučinil toho. Bylo mi to do něho líto.

„Poslední dotaz,“ pravil jsem, když ten podivín právě chtěl odejít.

„Mluvte, pane profesore.“

„Jak mám vás jmenovat?“

„Pane," odvětil komandant, „nevím jiného pro vás, než kapitán *Nemo*. Vaši druhové a vy nejste pro mne, než cestovatelé na lodi *Nautilu*."

Kapitán Nemo volal. Sluha přišel. Kapitán mu nakázal tou cizou nám řečí, kteréž nebyl jsem s to porozumět. Pak otočiv se k Radilu a Kanaďanu pravil:

„Jídlo vás čeká ve vaší kabině. Račte jíti s tímto člověkem."

„To si dám rád líbit!" odpověděl harpuník. Radil a on odešli z této sedničky teprv nyní po třináctihodinném sezení.

„A nyní, pane Aronaxi, naše snídaně je hotova a dovolte mi napřed jít."

„Jak poroučíte, pane kapitáne."

Šel jsem za kapitánem a jakmile dveřmi projdeme, octnem se v chodbě mlnným světlem osvětlené. Prošedším ji otevřely se nám druhé dvéře.

Tehdy jsem vstoupil do jídelny ozdobené nábytkem dle přísného vkusu. Vysoké skříně dubové na obou stranách komnaty, v příhrádkách jejích blýštěly se nádoby z fajansu, porculánu a skla nejdražšího. Stříbrné nádobí se tam skvělo pod paprsky, kteréž odrážela světlá deska, na nížto jemné kresby mírnily a zpříjemňovaly paprsky.

Uprostřed byl stůl bohatě pokrytý. Kapitán Nemo ukázal na místo, kde jsem měl usednout.

„Posaďte se," pravil, „a jezte jako člověk mající hlady zemříti."

Snídaně skládala se z jistého počtu pokrmů, kteréž poskytlo moře samo, a při některých jídlech poznal jsem, jaké jsou i odkud. Přiznám se, že mi chutnalo. Na osolitou příchuť snadno jsem si uvykl. Tyto různé pokrmy zdály se, že drží mnoho kostovky a soudil jsem podle toho na jejich mořský původ.

Kapitán Nemo si mne prohlížel. Netázal jsem se ho na nic, on však uhádl mé myšlenky a odpovídal na otázky sám, které mi pálily na jazyku.

„Větší díl těchto jídel je vám neznámý, viďte," pravil ke mně. „A přece můžete jich požívati beze strachu. Jsoutě zdravé a živné. Od dávna odřekl jsem se potravy pozemské a nejsem pranic nemocen. Mužstvo, moje křepké mužstvo, neživí se ničím jiným nežli já."

„Tak," pravil jsem, „všechna tato potrava je výrobkem moře?"

„Ano, pane profesore, moře dostačuje všem potřebám. Brzy rozhodím sítě a vytáhnu je na potrhání plné. Brzy jdu na honbu do prostřed tohoto živlu, jenžto podobá se nepřístupným člověku, a nalovím zvěře ve svých podmořských lesích. Má stáda, jako Neptunova, pasou se na nesmírných lukách Oceánu. Mám tu prostranné panství, z něhož sám užitek mám, a jež je osíváno rukou stvořitelovou.

Pohlížel jsem na kapitána s jistým zmámením a odpověděl jsem mu:

„Pane, pochopuji docela, že sítě vám dodávají výborných ryb na stůl; méně pochopuji, že lovíte vodní zvěř v podmořských lesích; ale pranic nepochopuju, že tu schází maso."

„Tak jest, pane," odvětil kapitán Nemo; „poněvadž neberu potřeb ze zvířectva pozemského."

„To přec?....." pravil jsem, ukazuje na jídlo jedno.

„Co vy máte za maso, pane profesore, není nežli želva mořská. Zde, hle, nápodobno ledviny plískavice, což budete míti za vepřový ragout. Můj kuchař je šikovný a umí nakládati tyto rozmanité plodiny mořské. Okuste ode všech. Tuhle

máte naloženou holothurii, kterou by měl Malaj za nejlepší jídlo na světě; zde, hle, smetana mlíka velrybího, a cukr z velikých třtin Severního moře; konečně mi dovolte, abych směl vám nabídnouti zavařeninu z anemonů, která jest jako nejšťavnatější ovoce."

Ochutnával jsem více ze zvědavosti, nežli z mlsavosti, mezitím co kapitán přiváděl mne v nadšení svým neuvěřitelným vypravováním.

„Však toto moře, pane Aronaxi," pravil ke mně, „tyto báječné nevyčerpatelné zásobárny, netoliko že mne živí, nýbrž také odívají. Tyhle látky, které mne kryjou, jsou předeny z vláken jistého měkkýše; a jsou napuštěny starověkým nachem a fialovou barvou. Voňavky, které páchnou ve vaší kabině, jsou výrobkem přetahovaných rostlin. Postel vaše vycpaná je mořskou travou. Péro máte s velrybím práporkem, inkoust z tajné tekutiny zvířecí. Všechno mně nyní přichází z moře, jako se mu vrátí všechno zase jednoho dne."

„Vy máte moře rád, kapitáne?"

„Ano, mám je rád. Moře je všecko! Pokrývá sedm desetin povrchu země. Vítr jeho je čistý a zdravý. V této zdánlivé pustině cítíte okolo sebe největší život. Moře je rejdištěm neobyčejného a báječného tvorstva; není než pohybem a láskou; jestit neskončeně živé, jak pravil jeden z vašich básníků. A vskutku, pane profesore, příroda jeví se tu všemi třemi říšemi zvířectva, rostlinstva a nerostectva. Čítáme tu 13.000 druhů jenom v říši první. Z nich jedna desetina náleží sladkým vodám. Mořem takřka stalo se, že země počala a kdo ví, nevezme-li ona mořem za své! Tu je nejvyšší poklid. Na povrchu může ještě bezpráví se učinit, tam se bijou, tam se pohlcujou; tamtudy převážejí se všechny hrůzy pozemské. Avšak 13 stop pod

povrchem mizí jejich moc! Ah! pane, žijte, žijte na prsou moře! Tu je pravá svoboda! Tu nemám poručníků! Tu jsem svoboden!“

Kapitán Nemo náhle umlknul v prostřed nadšení. Dal se unésti mimo svůj obyčej? Mluvil-li příliš mnoho? Nějakou chvíli procházel se velmi rozčilen. Pak se mu utišily nervy, jeho líc vzal na sebe obyčejnou chladnost a otočiv se ke mně pravil:

„Nyní, pane profesore, chcete-li prohlídnouti si Nautila, jsem vám k službám.“

Hlava XI.

Nautilus.

Kapitán Nemo povstal. Šel jsem za ním přes komnatu první a dvojnásobnými dveřmi vstoupili jsme do jiné též tak velké.

Byla to bibliotéka. Vysoké skříně z černého dřeva měly měděné okrasy, široké příhrady se stejně vázanými knihami. Skříně ty stály do kola podle stěn. Mezi nimi byly měkké pohovky potažené hnědou kožÍ. Lehké pulty na kolečkách daly se snadno přitahovati, tak že čtoucí měl vždy podstavec po ruce. Uprostřed komnaty zvedal se veliký stůl, poházený brožúrami, mezi nimiž bylo několik starých novin. Mlnné světlo lilo se na tento ladný pořádek ze čtyr kulí od pola vyleštěných, kteréž byly umístěny mezi řezbami na stropu. Prohlížel jsem s pravým obdivem tuto tak důmyslně spořádanou knihovnu sotva vlastním očím věře.

„Kapitáne,“ pravil jsem svému hospodáři, „totě knihovna, která by dělala čest ne jednomu

paláci na pevnině a je mi s podivením opravdu, pomyslím-li, že vás může provázeti na dno mořské.“

„Kde se najde většího ticha, větší samoty, pane profesore?“ odpověděl kapitán Nemo. „Máte-li pak ve vašem kabinetě při Museu také tolik úplného klidu?“

„Nemám, pane, proti vašemu je velmi bídný. Vy tu máte šest nebo sedm tisíc svazků . . .“

„Dvanácte tisíc, pane Aronaxi. Tyť jsou mi jediným poutem, které mne váže k zemi. Svět ale přestal toho dne pro mne, když *Nautilus* poprvé ponořil se do hlubiny. Onoho dne skoupil jsem své poslední knihy, brožúry a noviny, a od té doby vpravuji se do myšlenky, že lidstvo ani nemyslilo ani nepsalo více. Tyhle knihy mnedle jsou vám, pane profesore, k službám, smíte jich užívat volně.“

Poděkoval jsem se kapitánu a přiblížím se ku skříním. Bylo tam plno knih ve všech řečích o vědách a mravech a p.; nespatřil jsem však ani jediného díla o národním hospodářství; zdálo se, že jim zabráněno přístupu na loď. Ku podivu bylo, že knihy nebyly rozděleny podle jazyku, ve kterém napsány byly, nýbrž dohromady ledabylo, co svědčilo zase o veliké sběhlosti kapitánově v cizích řečích.

Mezi těmito díly spozoroval jsem vybrané spisy básnické všech věků a národů, avšak nejlépe postaráno bylo o přírodní vědy.

„Pane,“ řekl jsem kapitánu, „děkuji vám za to, že mi dovolujete čísti. Jet tu nemalý poklad vědomostí, ze kterých užitek míti budu.“

„Tato komnata není jen pro čtení,“ řekl kapitán Nemo, „nýbrž také pro kouření.“

„Pro kouření!“ zvolal jsem. „Na lodi dovoluje se tedy kouřit?“

„V skutku.“

„Potom velice se domýšlím, že jste si zachoval spojení s Havanou.“

Vzal jsem podávaný doutník, jehož tvar upomínal na londres, ale svitý ze zlatých listů. Zapálil jsem si jej a bafal jsem jako kuřák, jenž neměl doutníku v ústech po dvakrát čtyryadvacet hodin.

„Je výborný, ale není to tabák.“

„Je to tabák,“ odpověděl kapitán, „nepochází však ani z Havany ani z Turecka. Je to jistý druh trávy, bohaté na nikotin, kteréž mi moře poskytá, bohužel skoupě. — Stýská se vám po londres, pane?“

„Kapitáne, ode dneška jimi pohrdám.“

„Nu tak si zakuřte podle libosti, nestaraje se, odkud jsou. Vláda je nekontroluje a proto také horšími se nestanou.“

„Naopak.“

Po těch slovech otevřel kapitán protější dvéře do jasně osvětleného sálu.

Byl to ohromný čtyrstěn s přiokrouhlenými kouty, na dél 10 metrů, 6 na šíř, 5 do výše. Strop okrášlený pestrými arabeskami vyléval jasnou zář na všechny divy snešené do tohoto musea. Bylo to opravdové museum, v němžto důmyslná a štědrá ruka shromáždila poklady přírody a umění i s tím umělcovým nepořádkem, jímžto značí se malířova dílna.

Okolo třiceti obrazů největších mistrů ve stejných rámcích oddělených od sebe lesklými zrcadly, krášlily stěny pokryté čalouny. Spatřil jsem tu malby největší ceny, jimžto jsem se divíval na soukromých sbírkách po Evropě a na výstavách malířských. Vedle zvedaly se odlitky znamenitých soch na velkolepých podstavcích. Tuť, jak mi

předpověděl komandant *Nautila*, počala se mne chytati zmámenost.

„Pane profesore," řekl na to divný ten muž, „odpustíte mi mé bezceremonství, s kterým vás vedu do tohoto nepořádku."

„Pane," odpověděl jsem, „ač nevím, kdo jste, poznávám přece ve vás umělce."

„Příznivce umění, ne umělce, pane profesore. Sbíral jsem je kdysi dychtivě, nyní jsou mi však tyto věci jen upomínkou na svět."

„A což tyto hudební skladby?" pravil jsem ukazuje na partitúry od Vebra, Rossiniho a j., jež ležely na pianě, stojícím podle jedné stěny.

„Tito hudebníci," odpověděl kapitán Nemo, „jsou současníky Lumíra a Orfea, neboť rozdíly času mizejí v paměti mrtvých — a já jsem mrtvým, jako vaši přátelé, kteří odpočívají na 6 střevíců pod zemí!"

Kapitán pomlčel. Hleděl jsem na něho s živým účastenstvím, pozoruje každý tah v jeho obličeji. Potom podepřel se o roh mozajkového stolu a zadumal se tak hluboko, že zapomněl mé přítomnosti.

Nevytrhoval jsem ho z rozjímání a obrátil jsem se k jiným znamenitostem.

Vedle děl uměleckých zaujímaly důstojné místo přírodniny. Uprostřed komnaty stříkal mlnem osvětlený vodomet z ohromné třírohé mušle. Vyřezávané kraje této lastury, poskytované tím největším hlavonohým měkkýšem, měly v okruhu šest metrů, převyšujíce tedy velikostí svou ony překrásné tridakny, které darovala Benátská republika Františku I., z nichžto má chrám sv. Sulpicia v Paříži dvě velikánské kropenky.

Kolem toho rybníčku byly rozděleny v drahocenných nádobách ze skla a s měděnými šrouby

mořské plodiny, jakých málo kdy vídáno bývá. Pochopitelná byla tudíž má radost, radost učence.

Oddělení živých rostlin mělo zvláště zajímavé výstavky. V prvním skupení byla varhanice, mořské vějíře, Syrské houby, korále Moluckých ostrovů, mořská péra, podivné metly z moře Norského, rozmanité houby korkové, dále celá řada Madrepor, jež můj učitel tak důmyslně rozdělil ve čtvero tříd, mezi nimiž nalezl jsem vějířolistníky, okatice z ostrova Burbona, „Neptunový dvojkolák“ z Antilských ostrovů, znamenité druhy korálů, konečně všechny druhy podivných polypů, kteří srůstajíce zakládají nové ostrovy.

Skupina ostnokožců byla zastoupena hvězdýši, vřetenovitými, mořskými ježky a koníčky a p.

Nějaký slabonervý mušlozpytec upadl by dozajista ve mdloby, kdyby spatřil jiné ještě sklenice, kde byly umístěny vzorky z oddělení měkkýšů. Našel jsem tu dokonalou sbírku, již abych popsal, potřeboval bych mnoho času. Pro paměť jen vyjmenuji: červené královské kladívko z Indického moře, pravidelné bílé skvrny, které jasně vyjímaly se na červenohnědé půdě, císařský Spondilus světlé barvy celý posetý jehlami, vzácný v Evropských mořích, jenž platil, podle mého cenění, 20.000 franků. Obecné kladívko z moře u Nové Holandie, kteréž vyloviti je velmi těžko; srdcaté mušle Senegalské, křehké bílé, dvojchlopňové mušle, které jedním dechem daly by se rozfoukati jako bublina z mýdla; mnoho druhů konyvek z ostrova Jávy, rod vápených trubiček obroubených listovými vrstvami a tak draze placených od milovníků jejich; zde celá řada žlutozelených homoliček, vylovených v Amerických mořích, onde temnomodrých dávajících přednost vodám Nové Holandie: jedny dobyty v Mexikánském zálivu a znamenité svými

lupenitými vrstvami; druhé — hvězdičky nalezené v jiných mořích a konečně nejvzácnější z nich všech — velkolepá ostruha z Nového Zelandu; potom divné skořepiny sirnaté, drahocenné druhy citerek a Venuše, řešetový slunečník, mramorový dřevák s blýskavými, perleťovými skvrnami, zelení papouškové čínských moří, neznámý dosud žalud z rodu Coenodulli, dále všechny druhy mušliček potřebovaných na místo peněz v Indii a v Africe; „Sláva moře“, velmi drahocenná lastura Východní Indie; konečně věžatky, jantiny, vajíčka, svitky, olivky, čepice, šišáky, polnice, harfy, skály, tritóny, vřetena, kotvice, křídlaky, mísečky, kleodóny, mušliny to krásné a křehké, jež nauka pojmenovala samými hezkými jmeny.

Po straně, ve zvláštních odděleních vinuly se nitě s nejkrásnějšími perlami, které třpytily se pod mlnným osvětlením. Byla tu růžová perla z Červeného moře vzatá perlonosným skeblím, zelená perla duhové ušně, žlutá, modrá, černá, zajímavé plody rozličných měkkýšů všech oceánů a některých ráčků severních řek. Konečně mnohé neobyčejně cenné kusy, vyloupnuté nejvzácnějším perlorodkám. Některé z těchto zrn převyšovaly velikostí holubí vejce a stály tolik ano i více nežli perla, kterou prodal cestovatel Tavernier za tři miliony šachu Perskému, i mohly závoditi v ceně s perlou imana Maskatského, která, jak jsem myslil, neměla sobě rovné na světě.

Oceniti tuto sbírku bylo mi rozhodně nemožno. Kapitán Nemo musil utratit miliony za tyto všelijaké exempláry; i tázal jsem se u sebe, odkud bere ty miliony, aby ukojil v takovém stupni své sběratelské choutky; tu mnou trhla následující slova.

„Prohlížíte si mé mušle, pane profesore. Sku-

tečně ony mohou přivábiti pozornost přírodozpytce; ale pro mne mají ještě většího půvabu, poněvadž jsou nasbírány mou vlastní rukou. Není ani jednoho moře na zemské kuli, kteréž by uklouzlo mému hledání.“

„Rozumím, kapitáne, rozumím citu radosti při pohledu na takové bohatství. Ani v jednom evropském museu není podobné sbírky mořských plodů. Vynaložím-li však všechen obdiv na sbírky, co mi zůstane na koráb, jenž je veze? Nechci proniknouti vaše tajemství, ale přiznávám se, že *Nautilus* se svou silou, svými stroji a nářadím budí ve mně zvědavost u nejvyšším stupni. Vidím na stěnách této komnaty několik nástrojů, jichžto účelu neznám. Smím-li se dozvědět?“

„Pane Aronaxi, řekl jsem vám, že budete svoboden na mé lodi a proto jsou vám všechny části *Nautila* otevřeny. Můžete si je prohlednouti do podrobna a já s radostí budu vaším průvodčím.“

„Nevím, jak mám za to děkovati vám, však použiju vaší dobroty. Toliko zeptám se, k čemu jsou tyto nástroje?“ ...

„Pane profesore, takovétéž nástroje nacházejí se v mé komnatě a tam budu míti čest objasnit vám, k čemu jsou. Prvé však podívejte se na připravenou vám kajutu. Musíte vědět, jak budete umístěn na lodi *Nautilu*.“

Šel jsem za kapitánem, který skrze jedny dvéře nacházející se v každém z přiokrouhlených koutů síně, vstoupil do pobočných průchodů. Přivedl mne do předové části korábu a tam našel jsem ne kajutu, nýbrž nádhernou komnatu s kobercem a krásným nábytkem. Mohl jsem jenom poděkovati se svému hospodáři.

„Vaše komnata mezuje s mou,“ řekl ke mně

otvíraje dvéře, — „z mé je vchod do sálu, odkud jsme právě vyšli.“

Vstoupili jsme v komnatu kapitánovu. Vypadala nevlídně, skoro poustevnicky. Železná postel, pracovní stůl, několik almar. Všechno to bylo v jakémsi polosvětle. Nic nebylo hledaného, jenom nevyhnutelné potřeby.

Kapitán Nemo a já jsme se posadili a on začal těmito slovy.

Hlava XII.

Všecko skrze mlno.

„Pane profesore,“ počal kapitán, ukazuje mi instrumenty visící na stěnách jeho komnaty, „hle, potřebné nářadí k plavbě. Tu jsou vždycky před očima mýma a na vlas ukazují, kde jsem uprostřed oceánu. Některé z nich znáte, jako na příklad teploměr, udávající vnitřní teplotu *Nautilu*; tlakoměr oznamující vzduchu tlak a tím zároveň povětrnost; vlhoměr k měření vláhy ve vzduchu; bouřeměr, jehožto rtutizna, rozkládá-li se, věští bouři; kompas, správce mé cesty; sextant, jenžto určováním výšky slunce ukazuje spolu na odpůlí; chronometry, jimižto vypočítávám oddlíní; a konečně dalekohledy denní i noční, k obezírání celého obzoru, když *Nautilus* vystoupí na povrch oceánu.“

„Totě jsou nástroje obyčejné při mořské plavbě, a jejich upotřebení je mi známo,“ odpověděl jsem.

„Vizte jiné, přispůsobené jediné k potřebám *Nautila*. Tenhle ciferník s pohyblivou ručkou, není-liž to hloubkoměr?“

„V skutku, je to hloubkoměr. Stýkaje se

s vnější vodou ustanovuje tlak její a tím spolu, jak že loď hluboko.“

„A mají tyhle ty hloubkoměry zvláštní sestrojení?“

„To jsou teploměrné hloubkoměry. Měřit teplotu rozličných vody vrstev.“

„A k jakému účelu jsou tyhle nástroje?“

„Zde, pane profesore, musím pustiti se v nějaké vysvětlování,“ řekl kapitán Nemo. „Račte mne vyslechnout trpělivě.“

Pomlčel několik minut, a pak začal:

„Jest hýbel mohutný, poslušný, bystrý, lehký, poddávající se všemožným proměnám a který neobmezeně vládne mou lodí. Všechno děje se skrze něj. On mi osvětluje, zahřívá, oživuje stroj. Hýbel ten jest mlno.“

„Mlno!“ vzkřikl jsem udiven.

„Ano, pane profesore.“

„Avšak, kapitáne, neobyčejná rychlost vaší lodi špatně souhlasí s vlastnostmi mlna. Doposud jeho síla byla velmi obmezena a mohla účinkovat velmi málo na běh lodi!“

„Pane profesore,“ odpověděl kapitán, „moje mlno není to, které je obecně známo, a vy mi dovolíte ohraditi se tímto vysvětlením.“

„Nebudu se stavět na odpor, kapitáne, i vyslovím toliko své udivení nad takovými výsledky. Ale ještě jednu otázku: neodpovězte na ni, uzdá-li se vám neskromnou! Živly, které poskytují vám tak podivného hýbala, musí konečně brzy se zkaziti. Kterak na příklad obnovujete svůj zinek, nemáte-li spojení se zemí?“

„Řeknu vám hned napřed, že na dně mořském jsou celé sklady zinku, železa, stříbra, zlata a že dobývání jejich je snadné. Však jsem si také

nevypůjčoval ničeho od pevniny a dobyl jsem si v moři samém, čeho potřebuji.“

„V moři?“

„Ano, pane profesore, a to mnohými cestami. Mohl bych mlna nabyti ku př. tím, že ponořím dva dráty do nestejné hloubky, jeden nízko, druhý ještě níž a dráty spojím. Ponořený drát do hlubší a spolu teplejší vody podmlní se dolomlnem a ten druhý horomlnem. Tu máte jeden způsob založený na nestejnosti teploty. Však mám ještě lepší cestu k vyvodění mlna.“

„Jakou pak?“

„Vy znáte složivo mořské vody. Na tisíc gramů přichází devadesát šest a půl gramu vody, a dva s dvěma třetinami sodíko-chlorenu čili soli; dále v nevelkém množství horčiko-chloren, draslíko-chloren, hořčiko-bromen, síran horčenný čili hořká sůl, síran vápenný neboli sádra, uhlan vápenný neboli křída. Vidíte, že sodíko-chloren se tu nachází u velikém množství. Vizte, tenhle sodík vyrobil jsem z mořské vody a z něho sestavuji sobě ostatní věci.“

„Sodík?“

„Ano, pane profesore. Ve spojení se rtutí dělá směs nahražující zinek v Bunsenově rušnici. Rtuť nikdy se nekazí, potřebuje se jen sodíku, a mně ho poskytuje moře samo. Musím vás upozornit medle, že sodíková množnice je mocnější než zinková a vůbec nejsilnější ze všech, které znáte.“

„Rozumím, kapitáne, že v těch okolnostech, v jakých se vy nacházíte, poskytuje sodík mnoho výhod. Je v moři. Dobře. Ale dříve musí se přihotovit, to jest vydobýti. Kterak pak to děláte? Rozumí se, vaše množnice mohly by tu sloužit; ale nemýlím-li se, množství sodíku po-

třebného pro mlnobudné nástroje převýšuje množství dobytého. Bodejž by se ukázalo aspoň, že na výrobu sodíku nepotřebujete více, nežli co vyrábíte!“

„Z té příčiny také nevyrábím sodíku skrze rušnice, alebrž výhřevem kamenného uhlí.“

„Kamenného uhlí?“

„Řekněm třeba mořského uhlí, chcete-li,“ odpověděl kapitán.

„A vy můžete kopati podmořské uhlí?“

„Pane Aronaxi, uvidíte mne při díle. Prosím vás jen trošinku posečkat. Času dosti. Pomněte jen, že za všechno děkuji Oceánu; moře plodí mlno a dává Nautilu teplotu, světlo, pohyb, slovem — život.“

„Ne však vzduchu, který dýšete.“

„O, mohl bych sám dělat potřebný vzduch pro dýchání, ale je to zbytečné, poněvadž mohu vzplynouti na povrch Oceánu, kdy se mi zachce. Ostatně, jest-li mlno neposkytuje mi vzduchu, může alespoň přivádět v pohyb silné násosy, které nahánějí přissátý vzduch do zvláštně uzavřitého skladiště a to mi dává možnost zůstati pod vodou, na kolik je toho potřebí.“

„Kapitáne,“ pravil jsem, „mně je s podivením. Vy jste odkryl, co lidé někdy teprv najdou, — pravou sílu mlna.“

„Nevím, naleznou-li,“ chladně odvětil kapitán Nemo. „Budsi že ho najdou, vy však znáte první upotřebení tohoto drahocenného hýbadla. Svítí nám jako slunce. Nyní pohleďte na hodiny; jsou na mlno a ukazují, co nejlepší časoměry. Rozdělil jsem je na 24 hodin po italiánsku, poněvadž není u mne ani dne, ani noci, ani slunce ani měsíce; nýbrž toliko umělé světlo, provázející mě do hlubin moře. Hleďte, na příklad, teď máme deset hodin.“

„Na mou věru.“

„Ještě jiné upotřebení mlna. Tenhle ciferník, visící před našima očima, slouží za ukazatele rychlosti *Nautila*. Mlnovodny drát spojuje ho se šroubem od logu a ručka mi udává skutečnou lodi rychlost. Podívejte se, v tu chvíli ujíždíme mírnou ještě rychlostí: patnácti mil za hodinu.“

„Divno,“ odpověděl jsem, „vy jste měl, kapitane, rozumnou příčinu, že jste touto silou zaměnil vítr, vodu i páru.“

„Ještě nejsme u konce, pane Aronaxi,“ řekl kapitán Nemo, vstávaje, „libo-li vám, půjdem na záď *Nautilu*.“

Skutečně, znal jsem už celou přední část podmořské lodi, která byla rozdělena takto, jdem-li ode středu ke klounu: Pětimetrová jídelní komnata, oddělená od komnaty neprosakavou přehradou; bibliotéka na pět metrů, veliký sál na deset metrů, oddělený od kapitánovy komnaty taktéž neprosakavou přehradou; komnata kapitánova na pět metrů; má na dva metry padesát, a konečně vzdušiště na sedm metrů a půl, které šlo až ku předovému cípu. Dohromady třicet pět metrů délky. V přehradách byly zadělány dvéře, které zavíraly se skrze kaučukové zacpavky zúplna i zabezpečovaly taktéž ochranu proti možnému vody návalu.

Provázel jsem kapitána všelijakými průchody a vyšli jsme do středu korábu. Tu bylo něco káďovitého. Po stěnách železné schody vedly nahoru dolů. Ptal jsem se kapitána, k čemu je to?

„Tudy se chodí k veslové lodici,“ odpověděl.

„Tak u vás je veslová?“ pravil jsem udiven.

„Věřte mi. Výborná loďka, lehká a netonoucí. Brávám si ji na procházku a na lovy.“

„Ale tehdy musíte se vrátit na povrch moře?“

„Nikterak. Loďta ta postaví se na svrchní

část *Nautilu* a tam mám zvláštní prohloubené místečko pro sebe. Jeť celá nepromokavě uzamčena. Tyto schody vedou k otvoru, který zapadá na otvor v boku lodice. Dvojným otvorem tímto prošed octnu se v lodici. Tehdy zakryje se otvor *Nautilu* a já ze své strany dělám totéž na lodici skrze šroub; pak sejmu bolty a lodice prudce vystoupne na povrch moře. Tam nyní otevru si opatrně palubní víko, nasadím stožár, vykasám plachty, nebo beru vesla a projíždím se."

„Ale kterak pak se vracíte?"

„Vrací se ne já, pane Aronaxi, nýbrž *Nautilus*."

„Na vaše rozkázání?"

„Na mé rozkázání. Mlnovodný drát pojí nás. Telegrafuji a basta."

„Opravdu," řekl jsem omámený všemi těmi divy, „nemůže být nic lepšího."

Mimo schody uviděl jsem kajutu dlouhou dva metry, kde Radil a Ned Land chutě dobrých jídel pojídali. Potom otevřely se jiné dvéře do kuchyně dlouhé na tři metry a položené mezi širokými sklady.

Tu poslušnější a účinlivější mlno nežli plyn sám stačilo potřebám kuchyňským. Dráty, sbíhající se pod kamna pouštěly do platinových trub teplo, které se rozdělovalo a pravidelným udržovalo. Taktéž se zahřívaly přetahovací nádoby, poskytující odpařenou, však výbornou, dosti chutnou vodu. Vedle kuchyně byla příhodně vystavěná koupel s teplou i studenou vodou.

Za kuchyní šla komnata lodníků, dlouhá na pět metrů, dvéře však byly zavřeny i nemohl jsem vidět ustrojení její, podle něhož byl bych mohl posouditi, kolik lidí bylo v *Nautilu*.

V zadu zvedala se čtvrtá přehrada, oddělující toto místo od mašin. Dvéře se otevřely i octl

jsem se v tom oddělení, kde kapitán Nemo co první inžinýr své nástroje rozložil.

Tato komnata, jasně osvětlená, byla dlouhá ke dvacíti metrům a dělila se ve dvě části.

V první stály mlnobudné strojky, v druhé mechanismus na přenášení pohybu do vrtule.

Vkročiv sem zarazil jsem se od zápachu zvláštního druhu. Kapitán to spozoroval.

„Zde jsou některé plyny, pochodící z vyrábění sodíku. Nejsou tak zlé. Vždyť mimo to provětráváme každé jitro znova.“

Ale přes nepříjemný zápach prohlížel jsem si stroje velice zvědavě.

„Vidíte,“ pravil kapitán, „užívám rušnic Bunzenových a ne Ruhmkorfových. Tyto byly by slabé. Rušnic Bunzenových není sice mnoho, ale za to vydají. Vzbuzené mlno v mlnomagnetu u veliké míře tlačí na páky a hřídele. Vrtule měřila v průměru šest metrů a točila se stodvacetkrát za vteřinu, půl osma metrů cesty ubíhajíc.“

„A vy dostanete pak?“

„Rychlost padesáti mil za hodinu.“

Tu bylo ono tajemství, avšak nenalehal jsem na odkrytí jeho. Kterak může mlno působiti takou silou? Kde je zdroj té skoro neobmezené moci? V ohromném-li napnutí vyvedeném hřídely nového druhu? V přenášení-li pohybu, která soustava neznámých ještě pak *) mohla ji zveličiti do nekonečnosti? Toho pochopiti jsem nemohl.

„Kapitáne,“ řekl jsem, „vidím účinky, ale nemohu jim přijíti na kloub. Zpomínám, jak manevroval *Nautilus* před *Abraham-Lincolnem* a vím, jak musí rychle jeti. Ale plavba ku předu ještě

*) Vskutku mluví se nyní o podobném vynálezu. Nesešel se vynálezce s kapitánem Nemo?

mi nedostačí. Kterak pak v levo a v pravo, nahoru dolů zahýbáte? Jakže se ubráníte v hlubině tlaku tolika atmosfér? Jak vzplynete znova na povrch? Konečně, jakým způsobem udržujete se na rovině, které potřebujete? Možná ale, mé otázky jsou neskromné?“

„Dokonce nejsou,“ odpověděl kapitán, pomlčev na chvíli. „Vždyť nesmíte pryč. Pojďme do sálu; tam je nyní naše dílna, a tam se dovíte o *Nautilu*, čeho je vám potřebí znát.“

Hlava XIII.

Několik čísel.

Když jsme chvíli seděli na pohovce s doutníky v ústech, přinesl mi kapitán Nemo nákres *Nautila* v pohledech ze všech stran a jal se mne poučovati takto:

„Hleďte, pane Aronaxi, rozměry lodi, na nížto se nacházíte. Jest to velmi prodloužený válec s ostrými konci, jako velký špaček anebo doutník. Délka měří zrovna 70 metrů a šířka v prostředku 8 metrů. Převyšuje tedy šířka něco málo desátý díl délky, což nebývá při parolodích na rychlý chod; hrot je dost ostrý, aby rozrážená jím voda lehce odbíhala běhu nepřekážejíc.

Předešlá čísla postačí též k vypočtení povrchu a objemu *Nautila*. Povrch má 1011 metrových čtverců a 45 centimetrových čtverečků, objem dělá 1500 metrových kostek a 2 centimetrové kostečky. To znamená, že celý jsa ve vodě ponořený vytlačuje 1500 metrů velkých kostek čili po vědecku řečeno 1500 krychlových nebo kostkových nebo kubických metrů či 1500 tun.

Dělaje plány ku stavbě lodi této vypočítal jsem její tvar tak, aby plujíc na moři stála devíti desetinami objemu svého ve vodě a jen jednou desetinou nad vodou, maje na mysli zákon, že mnoholi váží vytlačenec o to zlehčí vytlačil.

Nautilus má 2 pouzdra, jedno vnější a druhé vnitřní spojené mezi sebou železy na spůsob písmeny *T*, kteréž mu dodávají trvanlivosti. Vnější povolovati nemůže, anoť bez nejtků do sebe se zamyká, a jednolitá hraditá stavba vydrží sebe silnější opor vody.

Obě pouzdra jsou dělána z ocelových plátů, jichžto hmotnota má se k hmotnotě vody, jako sedm desetin k osmi desetinám. Vnější pouzdro má neméně než 5 centimetrů tloušťky váží 394·96 tun. Vniterné pouzdro váží 62 tuny. Náklad má 961·62 tuny. Všechno dohromady váží 1356·58 tun.

Váží-li tedy vytlačovatel 1356·58 tun, schází mu ještě 143·42 tun, aby se vyrovnal 1500 tun těžkému vytlačenci. Chtěje tudíž potopiti *Nautila*, musím dáti mu přes 143·42 tun přívažku. A sice brávám 150 tun, tak že vytlačovatel tehdá převáží 7 tunami vytlačence a potopí se.

„Dobře, kapitáne," pravil jsem, „pochopuji, že můžete pohrouziti se pod roveň mořskou. Ale nepotká-li pak se loď s odporem a nebude-li potom zvedati od spodu nahoru silou s hlubokosti spolurostoucí? Myslím totiž na spodní vrstvy, které jsouce svrchními tištěny budou také hustějšími a těžšími. Vaše loď bere bez pochyby přítěžek na přítěžek, chcete-li jeti doleji."

„Ovšem," pravil kapitán, „máte pravdu. Dle novějších výskumů počítá se, že sloup vody 10,000.000 atmosférový čili 10,000.000krát 30 stop vysoký skrátí se vody nátiskem o 436 stop. Tu mám poměr, jehož užívám při jakékoliv hloubce.

Se smáčknutím vody souvisí větší hustota, s větší hustotou souvisí větší váha její. Oč potom více váží dolejší vytlačenec nežli hořejší, o to více zlehčí dolejší vytlačil nežli hořejší. Týž Archimedický zákon platí zde. Ono „více“ musím vyrovnati. Ku př. jedu 1000 metrů hluboko. To je 100 atmosferová hloubka. Abych se tak hluboko dostal, přidám jenom 6·57 tun nového přítěžku.“

„Odkud a kam dáváte přítěžek, kapitáne?“ tázal jsem se.

„Pumpy, pane Aronaxi, přissajou vody do vodojemů, které jsou na spodní části *Nautila*. Místa mám pro ni dost a smím se tudíž pouštěti do veliké hloubky, moha vypuštěním přítěžné vody zase dostati se nahoru.“

Proti těmto úvahám podporovaným čísly nemohl jsem ničeho namítati.

„Věřím vašim výpočtům, kapitáne, a bylo by nemístné zavrhovati je, když každodenní zkouška potvrzuje pravdu. Ale nyní teprv předvídám pravou potíž.“

„Kterou pak, pane profesore.“

„Když vy jste v hlubině 1000 metrů, tiskne voda na stěny *Nautila* tlakem 100 atmosfér. Jestliže právě chcete vyprázniti vodojemy, abyste oblehčil loď a vyplul nahoru, tuť musejí násosy odolávati stoatmosférnému tlaku, který tlačí stem kilogramů na každý centimetrový čtvereček. Odtud síla...“

„Kterou jedině mlno mohlo mi dát,“ pospíšil si s dopovědí kapitán Nemo. „Já řku síla mých mašin je skoro neskonala. Násosy pracují ohromnou silou a vy mohl byste býti přesvědčen, když prameny vody vyřítily se jimi na *Abraham-Lincolna*. Ostatně užívám vodojemů jen pro dostižení prostřední hlubiny od 1500 do 2000 metrů a to či-

nívám, abych šetřil strojů. A když mi přijde chuť, bývám v Oceáně na 2 nebo 3 míle pod povrchem vody a dělávám ještě delší cesty též tak bezpečné.“

„Jaké, kapitáne?“ tázal jsem se.

„To mne vede přirozeně k tomu, abych vám vysvětlil, jak se řídí *Nautilus*.“

„Jsem netrpěliv, abych se toho dozvěděl.“

„Aby se mi loď obracela v levo v pravo a vůbec ve směru rovnovážném, k tomu slouží mi obyčejný kotrč se širokou lopatou, připevněný na zadu, který se přivádí do pohybu pomocí kolesa lanem navlečeného. Mohu však také zaměřiti s *Nautilem* z dola nahoru ve směru kolmém pomocí dvou úklonic, přidělaných po stranách. Plochy ty dají se točiti silnými pakami do všech poloh. Leží-li plochy souběžně s lodí, děje se pohyb ve směru vodorovném. Pakli jsou nakloněny, jede *Nautilus* šikou, jak si toho přeju anebo podnáší se vzhůru toutéž šikou čarou. A chci-li vrátiti se čerstvěji nahoru, zastavím vrtuli a tlakem vody na dno *Nautila* vznese se kolmo, jako balón vodíkem naplněný bystře vzletne do výšky. Holub řídí let ocasem a *Nautilus* plavbu úklonicemi.“

„Výborně, kapitáne,“ zvolal jsem. „Ale kterak pak rozezná kormidelník svou cestu pod vodou?“

„Kormidelník umístí se v kajutě na svrchní části *Nautila*, kde jsou zasazená skla v podobě velikých čoček....“

„Přispůsobená vydržeti podobný tlak?“

„Ovšem. Křišťál při své křehkosti přece může snésti znamenitého tlaku. Při pokusech rybného lovu s pomocí mlnného světla, vykonaných r. 1866 na severním moři, dokázalo se, že pláty z křišťalového skla, tlusté ne více než 7 milimetrů, vydržely

tlaku 16 atmosfér propouštějíce zároveň paprsky tepla. Skla, kterých já užívám, mají 21 centimetrů v prostřed, to jest, jsou 30krát tlustší nežli řečená skla sedmimilimetrová.“

„Máte pravdu, kapitáne; však aby bylo možno něčeho viděti, musí světlo zahnati tmu, i tážu se vás, jak u prostřed temna vod . . .“

„Na zadu kormidelničí kajuty je silné zrcadlo, které odráží mlnné světlo na půl míle do moře.“

„Výborně, kapitáne! třikrát výborně! Teďka si vysvětluji světelkování domnělého zubouna, který pobuřoval učence. Ještě jednu otázku: Náhodou-li stala se srážka mezi *Nautilem* a *Skotii* nadělavší tolik povyku?“

„V skutku jenom náhodou. Jel jsem dva metry pod vodou, když *Nautilus* do ní vrazil. Ostatně jsem spozoroval, že to nemělo žádných zlých následků.“

„Žádných. Ale co se týče vašeho setkání-se s *Abraham-Lincolnem* . . .“

„Pane profesore, je mi tuze líto jednoho z nejlepších korábů Amerického loďstva, však činí-li někdo na mne útok, musím se brániti. Spokojil jsem se s tím, že jsem odňal fregatě možnost mně škoditi; — jí bude lehko spraviti své poškození.“

„Kapitáne,“ zvolal jsem s přesvědčením, „váš *Nautilus* jest opravdu přepodivná loď!“

„Ano,“ odpověděl kapitán Nemo nadšeně, „já také ji miluju otcovskou láskou. Jestli na vašich lodích všude zeje nebezpečenství, jestli první účinek moře jest poznání propasti, jak praví Hollanďan Jansen, tož může v *Nautilu* srdce člověka pokojně tlouci. Není se co báti průlomu, jeť lodní stěna nerozborná jako železo; není lana, jež by se kazilo kolíbáním se lodi, není kotlů,

které by praskaly; nemusíme obávati se požáru, poněvadž je koráb ze železných plátů a ne ze dřeva; není uhlí, které by se vypotřebovalo, neboť koráb přivádí se do pohybu mlnem; není nebezpečné srážky, poněvadž pluje samojediný v hlubině mořské; není bouře, s kterou by bylo zápasiti, poněvadž několik metrů pod vodou nachází se největší ticho. To jest jediný pravý koráb! Je-li pravda, že strojvedoucí má více důvěry k lodi nežli stavitel a stavitel více než kapitán, tož porozumíte, jak neobmezeně důvěřuji svému *Nautilu*, poněvadž jsem zároveň jeho kapitánem, stavitelem i strojvedoucím!“

Kapitán Nemo unášel mne svou krásnou řečí. Byl celý jiný. Oči se mu jiskřily a pohyby se oživily. Vždyť miloval *Nautila* jak otec dítě svoje.

Ale mně ještě jedna otázka nedala pokoje.

„Tak vy jste tedy strojvedoucím, kapitáne?“

„Ano,“ odpověděl, „učil jsem se v Londýně, v Paříži, v New-Yorku, když jsem ještě žil na zemi.“

„Ale kterak pak jste mohl udržeti v tajnosti sestavení znamenitého *Nautila?*“

„Dostával jsem, pane profesore, každou částku jeho z rozličných zemí. Dno jeho jest ukováno v Creuzotu ve Francii, hřídel vrtule u Penna v Londýně, plátové železo u Lerda v Liverpoole, vrtule u Skota v Glasgově. Vodojemy vyrobili u Caila & C. v Paříži, mašina u Kruppa v Prusku, kloun v dílně Notaly ve Švédsku, nástroje k určování směru u Daňka v Karlíně atd. Každému z těchto dodavatelů poslal jsem plány pod různými jmeny.“

„Ale když ty částky byly hotovy,“ pravil jsem, „zbývalo ještě je sestavit a spojit.“

„Pro to vystavěl jsem si dílnu na pustém

ostrově v otevřeném Oceáně. Tam já se svými dělníky, nynějšími spolupoutníky, stavěl jsem *Nautila*, vycvičiv je zprvu k tomu. Když byla práce hotova, zničil oheň všechny památky našeho přebývání na ostrově, který bych vyhodil do povětří, kdybych mohl.“

„Toť musí loď ta státi hromadu peněz.“

„Pane Aronaxi, jedna tuna obrněné fregaty stojívá 1125 franků. *Nautilus* má 1500 tun. Stojí tedy 1,687.000 franků, s výbavou za 2 nebo 4 miliony počítaje spolu sbírku uměleckých a přírodních věcí.“

„Poslední otázku, kapitáne.“

„Račte mluvit, pane profesore.“

„Vy jste tedy bohatý?“

„Nesmírně, i mohu, aniž bych toho ucítil, sám zaplatiti dvanácte miliard francouzského dluhu.“

Pohleděl jsem upřeně na podivného mluvčího. Zdali zneužíval mé důvěry? Budoucnost měla to dokázati.

Hlava XIV.

Černá řeka.

Počítá se, že vodou zatopený díl naší zeměkoule obnáší tři miliony osm set třicet dva tisíce pět set padesát osm čtverečných miriametrů nebo-li více než třicet osm milionů hektarů. Tato tekutina měřila by dvě miliardy dvě stě padesát milionů kostkových mil, a kdyby se dala z ní udělati koule, rovnal by se průměr její 60 mílím a váha třem kvintilionům tun.

Abyste měli pojem, jaké to číslo, pomyslete si, že se má kvintilion k miliardě, jako mi-

liarda k jednotce, to jest, v každém kvintilionu je obsaženo tolik miliard, kolik jednotek v miliardě. Vody mořské je tolik, co by přiteklo všemi zemskými řekami za 40.000 let.

Nejprvé byla země řeřavou kaší, potom chladnouc odsazovala vodu a pevnou zem. V nitru však ostávalo horko, které plodíc páru nadzvedalo slabou ještě kůru. Pára se vzdýmala, průduchů sopkami si otvírajíc. Vystupovaly hory, vznikaly ostrovy, mizely zase při místních povodních, ukázaly se znova, slívaly se, tvořily pevniny a konečně přijaly krajiny zeměpisné to položení, jaké my nyní vidíme. Pevnina vydobyla si na tekutině 7,000.657 čtverečných mil, nebo-li 12.916 milionů hektarů.

Utváření se pevnin vede nás k dělení vod na pět dílů: Ledné moře, Severní a Jižní, oceán Indický, oceán Atlantický a oceán Tichý.

Tichý oceán rozprostírá se od severní točny k jižní a od západu na východ mezi Asií a Amerikou na prostoře 145 stupňů. Jest to nejpokojnější moře. Proudění jeho široké a zdlouhavé, přílivy nepatrné, deště bohaté. Hle, takový oceán projížděti bylo mi souzíno.

„Pane profesore," ozval se kapitán Nemo, „je-li vám libo, určíme bod našeho položení a dovíme se, kde je východiště této cesty. Nyní je tři čtvrtě na dvanáct. Půjdem nahoru."

Kapitán přitlačil třikrát mlnný zvonek. Násosy počly vodu vyháněti z vodojemů; ručka hloubkoměru ukazovala rozličné tlaky, podle kterých jsme mohli souditi, jaké výše *Nautilus* právě dostoupil. Konečně stanul.

„Jsme nahoře," pravil kapitán.

Vyšel jsem po schodech na hřbet *Nautilu*. Ploština vystupovala toliko na 80 centimetrů.

Přední i zadní část *Nautila* měla špidlatou podobu, pročež se loď spravedlivě dala přirovnati ku dlouhému doutníku. Spozoroval jsem dále, že jeho železné pláty podobají se šupinám velikých plazů. Tak jsem si vysvětlil, proč ta loď podobala se zvířeti.

Na prostředku ploštiny byla loďka vystupujíc jako malý hrb. Ze předu a ze zadu od ní vystávaly dvě komůrky se šikmými stěnami, ve kterých byla tlustá skla, v jedné sedával kormidelník a v druhé zářilo jasné světlo na cestu.

Moře bylo velkolepé, nebe jasné. Dlouhatá loď sotva se houpala na širokých vlnách Oceánu. Lehký větříček čeřil povrch vody.

Vůkol bylo prázno. Ani skály ani ostrova. Ani nejmenší stopy po *Abraham-Lincolnu.* Nekonečná poušť.

Kapitán sextantem změřil výšku slunce, aby našel odpulí místa, kde jsme. Ve chvíli, co pozoroval, nehnul ani jedním svalem, a nástroj byl v jeho rukou tak stál, jako by jej držela ruka z mramoru.

„Poledne," řekl on. „Pane profesore, není-li vám líbo? . . . ."

Pohlédl jsem naposledy na to přižloutlé moře oplakující japonské břehy a sešel jsem dolů.

V dílně určil kapitán položení místa, vypočítalť pomocí chronometru oddlíní, a pravil:

„Pane Aronaxi, jsme na 137° 15′ západního oddlíní."

„Od které dlíny?" živě jsem se otázal, maje naději, že kapitán ukáže svou národnost.

„Mám několik chronometrů," prál on, „postavených na dlíně Pařížské, Greenwichské i Vashingtonské. Ale k vaší cti vyberu Pařížskou."

Tato odpověď neobjasnila mi praničeho. Poklonil jsem se a kapitán pokračoval:

„Nyní jsme na 157° 15′ Pařížského oddlíní, a 30° 7′ severního odpůlí, to jest 300 mil od břehů Japonských. Dnes je tedy 8. listopadu, v poledne počíná vaše podmořské učené cestování.“

„Pán Bůh rač chránit,“ dodal jsem.

„A nyní, pane profesore,“ domluvil kapitán, „ponechám vás vašemu zaměstnání. Přikázal jsem jeti k východo-severo-východu v hloubce 50 metrů. Nate mapy, kde ta místa jsou naznačena; podle nich můžete sledovati běh lodi; sál je k vaší službě a prosím o dovolení vzdáliti se.“

Kapitán Nemo poklonil se. Ostal jsem samoten, pohroužen do myšlenek. Všechny točily se okolo kapitána. Poznám-li kdy, ke které národnosti náležel ten záhadný člověk, který chlubil se tím, že nenáleží k žádné? Kdo vzbudil v něm tu k člověčenstvu nenávisť, která snad hledala hrozné pomsty? Byl-li to zneuznaný uprchlík, jeden z těch geniů, proti kterým, podle slov Radila, dopustili se mnoho zlého, Galilej nové doby, nebo jeden z těch mužů vědy, jako Američan Maury, jichžto práce byla zničena politickou revolucí? Nevěděl jsem ničeho. Osud mne zahnal na jeho loď a život můj byl v jeho rukou; on choval se ke mně chladně, ale pohostinně; nebral však nikdy ruky, kterou jsem mu podával, a nikdy mi nepodal své.

Celou hodinu dumal jsem o tom, staraje se uhádnouti tak zajímavé tajemství. Potom oči mé upřely se na veliký obraz povrchu zemského, rozložený na stole i položil jsem prst na ten bod, kde se křížilo připomenuté oddlíní s odpůlím.

Moře jako pevnina má své řeky. Je to zvláštní vody proud, který se dá poznat po barvě i teplotě. Největší z nich je znám pode jmenem „golfstrom“. Na zemské kouli je patero hlavních

proudů: jeden na severu Atlantského moře, druhý na jihu jeho, třetí na půlnoci Tichého moře, čtvrtý na poledni a pátý v jižní části Indického moře. Dle vší pravděpodobnosti byl šestý proud v severním Indickém oceánu, když moře Kaspické a Aralské ve spojení s velkými jezery střední Asie sestavovaly jedno vodstvo. Jeden z takových proudů byl přede mnou naznačen v bodu na sploštěném obrazu zemské koule; — to jest Kuro-Scivo od Japonské strany tekoucí, jinak zvaný „Černá řeka“, který vycházeje z Bengalského zálivu, kdež jej zahřívají kolmé paprsky tropického slunce, protéká průliv Malaiský, zahýbá kolem břehu Asie, opisuje křivku na severním Tichém Oceáně do ostrovů Alentských, unášeje s sebou kmeny kafrového dřeva i jiné místní plodiny, a ostře lišil se jasnomodrou barvou svých teplých vod od vln Oceánu. Po tomto proudu musil *Nautilus* plouti. Sledoval jsem jej zrakoma, viděl jsem, jak ztrácí se v nesmírném prostranství Tichého moře, i cítil jsem, že mě spolu s sebou unáší. Právě vešli do dveří Ned Land a Radil.

Moji bodří společníci stáli jako skameněli, vidouce všechny divy před sebou.

„Kde jsme? kde jsme?“ ptal se Kanaďan. „V Quebeckém museu?“

„Je-li milostpánova libost, jsme v hostinci Somerardově.“

„Přátelé drazí,“ řekl jsem, „nejste v Kanadě, ani ve Francii, alebrž v *Nautilu*, na 50 metrů pod mořem.“

„Musíme milostpánu věřit, poněvadž to milostpán ví jistě; ale na mou pravdu, tento sál může zmámit i takového Fláma, jako jsem já.“

„Divíš se, viď, můj příteli,“ řekl jsem, „pro-

tože tu bude dosti práce pro zběhlého třídila, jako jsi ty.“

Nebylo zapotřebí Radila pobízet. Dobrý mládenec opřel se loktem o sklenice a již bručel si slova z jazyka přírodopisců: třída plžů, plemeno rourovitých, rod zavinutců, druh *Cyprea madagascariensis* atd.

Mezi tím Ned Land nedosti silný v mušlosloví vyptával se, jak se ke mně choval kapitán, dověděl-li jsem se, kdo je on, odkud i kam se na cestu chystá, jak hluboko míní nás pohroužit? Slovem, tisíc otázek, na něž jsem nebyl s to odpovídat.

Pověděl jsem mu všechno, co jsem znal, nebo vlastně, čeho jsem neznal, i zeptal jsem se ho, co on viděl a slyšel ze své strany.

„Ničeho jsem neviděl ani neslyšel,“ odpověděl Kanaďan. „Neviděl jsem ani člověka. Nejsou-liž i oni také mlnem.“

„Mlnem?“

„Nu copak? To je velice možné. Ale pane Aronaxi,“ ptal se Ned Land, houževnatě lpě na své myšlence, „nemůžete li mi říci, mnoho-li je tu lidí, deset, dvacet, padesát, sto?“

„Nemohu vám říci, mistře Lande. Ostatně věřte mi, pusťte raději na čas váš úmysl utéci nebo zmoci se *Nautila*. Tato loď je mistrovský kousek současného umění, i neželím toho, že se mi podařilo uviděti ho. Mnozí přáli by si být na našem místě, třebas by se i nesměli podívat na všechny ty divy. Protož buďme rozumnými a dávejme pozor, co se kolem nás děje.“

„Dávati pozor!“ rozkřikl se harpuník; „vždyť není ničeho vidět z tohoto železného vězení. Jedeme, plujeme jako slepí . . .“

Jedva promluvil Ned Land tato slova, setmělo

se v sálu. Mžikem zabolely oči náhlým přechodem do čiré tmy.

Nikdo se z nás ani nehnul ani nepromluvil a nemohli jsme pochopit, co to má znamenat. Najednou zaskřípalo a zarachotilo. Zdálo se, že ve stěnách *Nautilu* něco se zvedá.

„Tu máš, konec konců," řekl Ned Land.

„Řád vodních vlasatic," zabručel si Radil.

Potom nás osvítilo z obou stran sálu skrze dva prodloužené otvory. Vůkolní voda byla mlnem ozářena a dvě křišťálová skla dělila nás od moře. Já se ulekl při myšlence, že slabá přehrada může se prolomiti; ale silné rámy měděné podporovaly a dodávaly jim pevnosti nerozborné. Bylo možno viděti dokola na celou míli. To byla podívaná! To nedá se ani vypsati! Kdož by uměl narýsovat přecházení světla průzračnými vrstvami vody s jeho barvami od nejsvětlejší až do té nejtmavší!

Všem je známa průzračnost mořské vody. Všichni vědí, že čistota její převyšuje čistotu vody horských pramenů. Rostlinné a zemné látky ještě napomáhají průzračnosti. V některých dílech Oceánu, při Antilských ostrovech, možno s překvapující jasností viděti písčité dno v hloubce 45 metrů, a pronikavost paprsků slunečních nejde dále, než do hloubky tří metrů. Ale v tom toku, v němžto pohyboval se *Nautilus*, mlnné světlo nacházelo se v samých vlnách. To nebyla už svítící voda, alebrž čisté světlo.

Jest-li má Ehrenberg pravdu, že mořské dno je osvětleno kysajícím kostíkem, tož uchránila příroda jedno z nejkrásnějších divadel podmořským obyvatelům. Měl jsem okna z obou stran. Tma v sálu ještě napomáhala osvětlenému záokní, které podobalo se akváriu.

Zdálo se, jakoby se *Nautilus* ani z místa nehýbal.

Nebylo ničeho, co mohlo by na jevo dáti, že se hýbeme. Čas ob čas ostatně vodní vrstvy, rozjeté klounem, šly mimo nás úžasnou bystrostí.

Udiveni stáli jsme před oknem a nikdo nechtěl přerušiti mlčení. Konečně vece Radil:

„Nuže, příteli Lande, chtěl jste viděti všechno, tu to máte, dívejte se.“

„Přepodivno, přepodivno!“ pravil Kanaďan, který zapomenuv na hněv i běh, nechal unášeti se krásou. „Ano, z daleka přicházeli by lidé, aby spatřili toto divadlo.“

„Ano,“ zvolal jsem, „pochopuju život toho člověka: stvořiltě sobě zvláštní svět, odkrývající před ním každé tajemství!“

„Ale kde pak jsou ryby?“ tázal se Kanaďan. „Nevidím ryb.“

„Co je vám do nich, příteli Nede?“ řekl Radil. „Vždyť jich neznáte.“

„Jakže! Já jsem rybář!“

Mezi dvěma přáteli strhl se spor. Oba znali ryby, jen že každý po svém spůsobu. Všem je známo, že ryby skládají čtvrtou a poslední třídu z oddělení páteřnatých. Jejich vlastnosti jsou tyto: páteř, s dvojím oběhem chladná krev, dýchání žabrami. Ryby dělí se ve dvě skupení: kostnaté, to jsou takové ryby, které mají koštěnou páteř, a potom chruplavkovité, to jest, ryby s kostí měkkou.

Kanaďanu bylo snad i tohle neznámo, ale Radil věděl o tom mnohem více ještě, a nyní, když se s Nedem zase spřátelil, nemohl dopustit, aby měl kdo více vědomostí, nežli on sám. Proto řekl:

„Příteli Nede, vy harpunujete ryby, vy velmi zručně je lovíte, vy jste míval v rukou mnoho

divných zvířat, ale chtěl bych na to sázet, že neumíte je roztříďovat.“

„To by scházelo,“ pokojně prohodil harpuník. „Dělí se na jedlé a nejedlé.“

„Tak dělí se v Břichopasích,“ odvětil Radil. „Ale řekněte mi, znáte-li rozdíl mezi rybami kostnatými a chrupavkovitými.“

„Snad je také znám, Radile.“

„Ale nižší oddělení těchto skupenin?“

„Nemám ani potuchy,“ odpověděl Kanaďan.

„Tak tedy poslouchejte a pamatujte si to. Kostnaté ryby dělí se na šestero řádů: *Předně* ostroploutvé, u nichžto vrchní čelisť je celistvá a pohyblivá a žabry hřebenaté. Řád ten obsahuje patnácte rodů, to jest $^3/_4$ všech ryb známých. Příklad: okoun obyčejný neboli ševčík.“

„Ne špatné jídlo,“ učinil Ned poznámku.

„*Za druhé*,“ pokračoval Radil, „břichoploutvé, u nichžto břišné ploutve jsou pod životem, za první ploutví a nejsou spojeny s kostmi ramen. Řád ten rozpadá se na pět rodů a zahrnuje největší částku ryb sladkovodních. Příklad: kapr, štika.“

„Fuj!“ odlehčil si Ned, „sladkovodní ryby!“

„*Za třetí*,“ pokračoval Radil, „hrdloploutvé. Jejich břišné ploutve jsou pod prsními a zrovna svázány s kostí ramenovou. Tento řád zahrnuje čtyry rody. Příklad: treska, platejs, kambala atd.“

„Výborny, výborny!“ zvolal harpuník, nechtějící jináče hledět na ryby nežli po kuchyňsku.

„*Za čtvrté*,“ pokračoval Radil, „holobřiché, s prodlouženým tělem, bez ploutví břišných a porostlé koží tlustou a slizkou. Řád ten má jenom jeden rod. Příklad: úhoř, mlnný úhoř.“

„Prostřední, prostřední!“ volal Ned Land.

„*Za páté*,“ pokračoval Radil, „štětcoploutvé.

Čelistě u nich jsou celistvé a volné. Žábry sestávají z maličkých štětiček párem rozložených po déli žaberných oblouků. Řád ten má jeden rod. Příklad: mořský koník.“

„Prašivý, prašivý!“ vysvětloval harpuník.

„*Za šesté*,“ konečně řekl Radil, „silnočelistné; čelistová kost a mezičelistná kost jsou v jedno srostlé; podnební klenba pojí se s lebkou skrze šev. Odtud nehybnost čelisti. Řád ten nemá břišních ploutví a sestává ze dvou čeledí. Příklad: čtyrzubec a ryba-měsíček.“

„Jsou na ostudu pekáči!“ křikl si Kanaďan.

„Rozuměl jste mi, příteli Nede?“ tázal se učený Radil.

„Ani za mák, Radile, ale přece pokračujte, vy jste velice zajímavý člověk.“

„Co se týče ryb chruplavkovitých, dělíváme je na tři řády,“ pokračuje Radil.

„Tím líp,“ prohodil Ned.

„*Předně*, kruhohubé. Čelistě jsou spevněny v jeden nehybný kruh a žábry otvírají se mnohými dirkami. Mají pouze jednu čeleď. Příklad: minoha.“

„Není špatná,“ odpovídal Ned Land.

„*Za druhé*, příčnohubé. Žábry mají jako kruhohubé, ale spodní čelist je pohyblivá. Oddělení to je nejdůležitější z celé třídy. Obsahuje dva rody. Příklad: rejnok a žralok.“

„Jak!“ rozkřikl se Ned, „rejnoci a žraloci jsou v jednom řádu? Nuže, příteli Radile, ve jménu rejnoků radil bych vám, abyste je nedával se žraloky v jednu nádobu.“

„*Za třetí*,“ pokračuje Radil, „skelnošupinaté. Žábry otvírají se jako obyčejné, jedním víčkem. Sem spadají čtyry druhy. Příklad: jeseter.“

„I, příteli Radile, vy jste schoval to nejlepší na konec! Myslím tak alespoň. Všecko?“

„Ano, příteli Nede, a dejte pozor na to, že vlastně ničeho neznáme ještě, poněvadž čeledi se dělí na rody, druhy a plemena.“

„Příteli Radile,“ pravil harpuník, ukazuje na okno, „hleďte, jak ta čeládka chodí mimo nás.“

„Ano! ryby!“ zaradoval se Radil. „Věru, možno pomyslit, že stojíš před akvariem.“

„Nikoliv,“ odpověděl jsem, „akvarium je toliko nádobka a tyto ryby jsou svobodny jako ptáci v povětří.“

„Nuže, příteli Radile,“ pravil Kanaďan, „jmenujte je, jmenujte!“

„Na to nejsem dosti silen!“ odvece Radil. „To čeká na mého pána!“

Skutečně, poctivý mládenec, zarytý roztřiďovač, nebyl přírodozpytcem, a nevím, uměl-li by rozeznat tuňáka od makrely. Jedním slovem přímá protiva s Kanaďanem, který jmenoval všechny ryby bez obtíže.“

„Dramejš,“ ukazoval jsem.

„A dramejš čínský,“ odpovídal Ned.

„Rod dramejšů, čeleď hrubokožných, oddělení silnočelistných,“ šeptá Radil.

Opravdu obadva skládali by dohromady znamenitého přírodozpytce.

Kanaďan se nezmýlil. Množství dramejšů se stlačeným tělem, zrnitou kůží, ozbrojení šípem na své hřbetní ploutvi, hráli si kolem *Nautila* točíce čtyrmi řadami ostnů, které trčely po obou stranách ocasu. Nic není krásnějšího nad kůži jejich, svrchu šerou, ze spod bílou, jichžto zlaté skvrny leskly se v temném příboji vln. Mezi nimi pletli se rejnoci jako plachty puštěné větru na vůli a k největší své radosti spatřil jsem tu rejnoka

čínského, svrchu žlutavého, ze spod růžového a s třemi šípy nad okem. Je jich málo, v čase Lacépèda se o něm pochybovalo, jenž našel jej toliko v jednom vyobrazení japonském. Po dvě hodiny celá podmořská armáda provázela *Nautila*. Uprostřed hry jejich a bystrých pohybů, když závodily krásou, bleskem a rychlostí, spozoroval jsem zeleného pyskouna, barvenu krásnou poznamenanou dvojným černým pruhem; byli tu: japonský tuňák, velkolepý zástupce čeledi makrel v těchto mořích, s modrým tělem a stříbrolesklou hlavou; blýskavé modřinky, jichžto jmeno stojí za celý popis; pražma obrubovaná ploutvemi přebíhajícími ze žluté barvy do modré; pražma prouhatá s černou prouhou na řitní ploutvi, pražma pásová, nádherně lemovaná svými šesti pásy; hrubohubé, s hubou na spůsob flétny, neboli mořské čejky, veliké často až k metru, japonští salamandři, mařenky ježovité, dlouzí šestistopoví hadi s malinkýma živýma očkama a se širokou hubou plnou zubů atd.

Našemu podivu nebylo konce a výkřikům taktéž. Ned ryby jmenoval a Radil je roztřiďoval, a já těšil se jich kráse a bystrotě. Nikdy se mi ještě nepřihodilo viděti ta zvířata, živá i volná v jejich vlastním živlu.

Nebudu přepočítávat všechny druhy, které se mihaly před našima udivenýma zrakoma, celou tu bohatou sbírku japonských a čínských moří. Jich bylo více nežli ptáků v povětří, a ony ve množství připlouvaly k *Nautilu*, přivábeny jsouce zajisté leskem mlnného světla.

Náhle se sál zase osvětlil. Železné rámy se zašouply. Čarovné vidění zmizelo; ale já dlouho jsem snil, až oči mé se upřely náhodou na nástroje zavěšené po stěnách. Kompas ukazoval jako dříve směrem k severo-severo-východu, hloubko-

měr tlačení pěti atmosfér, odpovídající hloubce padesáti metrů, a mlnná mírka ukazovala rychlost patnácti mil za hodinu.

Čekal jsem kapitána; ale on se neukazoval. Bylo pět hodin.

Ned Land a Radil odešli ve svou kajutu. Já jsem se vrátil ve svou. Můj oběd byl na stole. Sestával ze želvové polévky ze samých to chutných mořských želev, z barveny s bílým i trochu lupenatým masem. Pečeně zvláště připravená činila nejvybranější jídlo a konečně filet z masa ježeryby císařské, jejížto chuť zdála se mi lepší lososiny. Večer jsem strávil při čtení i v rozjímání. Potom začal jsem tlouci špačky, položil jsem se na lože z mořské trávy a tvrdě usnul, mezi tím co *Nautilus* rychle se svážel po proudu Černé řeky.

Hlava XV.

Písemné pozvání.

Na druhý den, 9. listopadu, probudil jsem se teprv po dvanáctihodinném spánku. Radil podle zvyku svého přišel se ptát, „jak se vyspal milostpán," a „přeje-li si něčeho milostpán?" Jeho přítel Kanaďan ještě dřímal, jako by celý život nic jiného nedělal.

Nechal jsem bodrého mládence mluvit ani mu skoro neodpovídaje. Mne znepokojovala nepřítomnost kapitána, jenž po celý minulý večer se neukázal a dnes opět neměl jsem naději spatřiti jej.

Záhy oděl jsem se do svého mořského šatu. O vlastnostech jeho činíval si mnohdy Radil všelijaké poznámky. Poučoval jsem ho, že je ta látka spředená z hedbávných lesklých vláken, ji-

mižto se mořská péra, z rodu měkkýšů, připevňují ke skalám. Dříve dělávali z nich překrásné pletivo, punčochy, rukavice, protože jsou velmi měkké i zároveň teplé. Nautilníci mohli se tudy lacině šatiti, nepotřebujíce ničeho od země, ani od bourců, ani od ovcí, ani bavlny.

Když jsem se oblékl, odejdu do veliké síně. Bylo tam prázno.

Pohroužil jsem se ve skoumání drahocenných mušlí, vyložených pod sklem; prohlížel jsem ohromné rostlináře, naplněné samými mořskými rostlinami, kteréž, ač usušeny, zachovaly přece svůj divný květ. Mezi těmito vodorosty nacházely se prstencovité kladostefy, padiny-pávice, kaulerpy podobné vinným listům, něžné ceramie světle červeného květu, vějířovité agrary, houby velmi podobné stlačeným žampionům, které dlužno počítati k zoofytům, a konečně celá řada mořských tráv.

Tak minul celý den a kapitán nepoctil mne svou návštěvou. Dvéře u sálu zůstávaly zavřeny. Snad se obávali, že přivyknem těmto divům příliš brzo a přestaneme jich si vážiti. *Nautilus* jel pořáde v tomtéž směru východo-severo-východním, s rychlostí 20 mil za hodinu, v hloubce mezi 50 a 60 metry.

Na druhý den, 10. listopadu, opět si nás nevšímali. Nespatřil jsem pranikoho z lodníků. Ned a Radil byli se mnou velikou částku dne. Divili se, nemohouce pochopit, že tu není kapitána. Nerozstonal-li se ten podivín? Nezměnil-li své úmysly k nám?

Ostatně požívali jsme, jak nás Radil upozornil, plné svobody, a dobře nás také ztravovali. Proto prý náš hospodář nezměnil úmluvy, a nesmíme si stěžovati. A krom toho výminečný stav

náš poskytoval tak bohaté náhrady, že jsme prý neměli práva obviňovati jej.

Z toho dne počal jsem si dělat zápisky; psal jsem na papíře z mořské pasemnice. Dne 11. listopadu ráno oznamoval čerstvý vzduch, že jsme se vrátili na povrch oceánu, abychom se znova zásobili kyslíkem. Vyšel jsem po schodech na ploštinu. Bylo šest hodin; den byl pošmourný, moře šedivé ale pokojné, vlny jedva patrné. Přijde-li kapitán, kterého zde jsem mínil potkat? Zde nacházel se jenom kormidelník, zamčený ve své jizbince. Posadiv se na výstupek, kde se umisťovala loďka, dýchal jsem do sebe s rozkoší slané výpary.

Slunečnými paprsky rozháněla se ponenáhlu mořská mlha. Na východě ukázalo se zářivé světlo; od něho zplanula na moři jasná prouha. Oblaka, táhnoucí po nebi krášlila se barevnými odstíny a mnoho lehkých bílých „beránků“ po kraji roztřepených, předpovídaly vítr na celý den.

Ale co mohl *Nautilu* vítr udělati, když ho ani bouře nepolekala!

Kochal jsem se v překrásném východu slunce, působícím tak vesele a životvorně, když tu zaslechnu, kterak někdo vyšel na ploštinu.

Chystal jsem se pozdraviti kapitána, a on to byl jeho pobočník. Vyšel si na ploštinu a zajisté mne nespozoroval. Pozorně stopoval na obzoru každý bod, silným jsa ozbrojen dalekohledem. Potom přiblíživ se ku dveřím pronesl následující slova, kterých jsem si trvale zapamatoval, poněvadž se každodenně opakovala: „Nautron respoc lorni virch.“

Nevím, co znamenala.

To řka odešel, a já domýšleje se, že *Nautilus* brzy počne pod vodou plouti, vrátil jsem se ouzkým

průchodem ve svou komnatu. Tak minulo pět dní bez proměny. Každé jitro vyšel jsem na ploštinu; tatáž věta opakovala se každý den tímtéž člověkem. Kapitán neukázal se.

Smířil jsem se s myšlenkou neuzříti ho už více, ale 16. listopadu, vrátiv se do své komnaty s Nedem a Radilem, našel jsem na stole psaníčko pro mne.

Netrpělivě rozpečetím a čtu; bylo psáno tvrdým, čitelným, jaksi gotickým písmem, připomínajícím písmeny švábachu.

Psaníčko obsahovalo tyto řádky:

„Panu profesoru Aronaxi, na korábu *Nautilu*, dne 16. listopadu 1867.

Kapitán Nemo zve pana profesora Aronaxe zejtra ráno na honbu do svých lesů, na ostrově Krespo. Kojí se nadějí, že panu profesoru nebude nic na překážku, aby zúčastnil se honby, on i jeho tovaříši.

Komandant *Nautilu*, kapitán Nemo.

„Na honbu!“ rozkřikl se Ned.

„A v jeho lesích na ostrově Krespo!“ dořekl Radil.

„Tak ten pán vystoupí na zem?“ ptal se Ned Land.

„Zdá se mi, že je to jasně napsáno,“ řekl jsem, přečítaje psaní.

„Nu což, musíme návrh přijmouti,“ pravil Kanaďan, „a když budeme na pevné zemi, pak se rozhodneme, co podniknem. Mimo to mám chuť na kousek zvěřiny.“

Nedbaje toho, že mezi pozváním na honbu a mezi hrůzou před pevnou zemí a ostrovy je protiva, dal jsem si za odpověď:

„Podívejme se napřed, kde je ten ostrov Krespo. Hledaje na mapě najdu na 32° 40′ se-

veroodpůlí, a na 167° 50′ východoddlíní ostrůvek, který byl odkryt roku 1801 kapitánem Krespo-em, a jejž nazývaly staré španělské mapy Rocca de la Plata, to jest „Stříbrná skála“. Byli jsme tedy 1800 mil daleko od východiště naší cesty a trochu pozměněný směr vedl *Nautila* k jiho-východu.

Ukázal jsem společníkům svým tu ztracenou skalku u prostřed Tichého moře.

„Chodívá-li kapitán Nemo po zemi,“ prál jsem, „vyhledává si alespoň ostrovů zhola opuštěných.“

Ned Land přikývnul a s Radilem odešel. Němý a nepřístupný sluha přinesl mi večeři. Najedl jsem se a jdu spat.

Na druhý den 17. listopadu procitna, viděl jsem, že se *Nautilus* nehýbe. Honem se obléknu a jdu do velké síně.

Tam už byl kapitán. Spatřiv mne, povstal, pozdravil a tázal se, je-li mi vhod, doprovázeti jej. Ničeho neřekl v příčině své osmidenní nepřítomnosti a já se své strany zdržoval jsem se těch otázek, a prostě jsem odpovídal, že moji tovařišové jsou hotovi jíti s ním.

„Toliko jednu otázku dovolím si vám předložit,“ řekl jsem.

„Ptejte se, pane Aronaxi, a mohu-li odpověditi, odpovím.“

„Dobře, kapitáne, vy jste přetrhl všechno spojení se zemí; vysvětlete mi, kterak pak můžete honiti v lesích na ostrově Krespo?“

„Pane profesore,“ odvětil kapitán, „lesy mé nepotřebují slunečního světla ani tepla. Ni jeden čtvernožec, ani lvi, ani tygři, ani rysi nechodí do nich; jsoutě známy toliko mně, a rostou jen pro mne. Nejsou to zemské lesy, ale podmořské.“

„Podmořské lesy!“ zvolal jsem.

„Ano, pane profesore!“

„A vy mi činíte návrh jíti tam?“

„Arciže.“

„Pěšky?“

„Ba ani nohy nesmočiv.“

„Při honbě?“

„Ano, při honbě.“

„S puškou v ruce?“

„S puškou v ruce . . .“

Hleděl jsem na komandanta *Nautila* ne lichotivě pro něj.

„Na mou pravdu, zbláznil se,“ myslil jsem si. „Šílenost chytila se ho před osmi dny a drží jej doposud. Je mi ho líto! Raději jsem ho míval za podivína, nežli za blázna.“ Tyto myšlenky zobrazily se jasně na mém líci, ale kapitán mne zval, abych šel s ním, a já šel, umíniv si poddati se osudu.

Vešli jsme do jídelny, kde stála snídaně už.

„Pane Aronaxi,“ řekl mi kapitán, „prosím, posnídejte bez ceremonií. Mezi tím si pohovoříme. Já, pravda, slíbil jsem procházku po lese, ale nepomněl jsem při slibování, že tam nenajdete hostince. Nasnídejte se tedy dobře, protože budeme obědvat, bez pochyby, hodně pozdě.“

Dělal jsem jídlům čest. Sestávala z ryb a jmenovitě z výborné mořské oblenice z třídy zoofytů jsouc připravena s chaluhou, která jako porphyria laciniata a laurentia primafetida dobrými jsou přísadami k vaření. Za nápoj byla čistá voda, do níž jsem po příkladu kapitána nakapal trochu líhoviny, vyrobené po spůsobu kamčatském z chaluhy, známé pode jménem mořské řasy „Rhodomenia palmata“. Z počátku jedl kapitán mlčky; potom pravil:

„Pane profesore, když jsem vás pozval na Krespo, myslil jste si, že mluvím proti sobě. Se-

znav ale, že se jedná o lesích podmořských, měl jste mě za blázna. Pane profesore, nesluší se souditi o lidech tak povrchně.“

„Ale kapitáne, věřte mi, že . . .“

„Račte mne vyslechnouti a uvidíte, měl-li jste právo viniti mne z bláznovství nebo nedůslednosti.“

„Poslouchám.“

„Pane profesore, vám jako mně je známo, že má-li člověk dosti potřebného vzduchu pro dýchání, může žíti pod vodou. Tak dělník oblečen nepromokavě s kovovým čepcem na hlavě, dostává-li vzduchu skrze násos.“

„Tomu nástroji říká se skafandr?“

„Ano, ale při tom ještě není člověku volno. Jestiť přivázán k násosu, jenž mu po kaučukové trubici vzduch nahání. Toť pravé řetězy, kterýmiž je k zemi přikován, a kdybychom se my nacházeli v takové závislosti na *Nautilu*, daleko bychom nedošli.

„A je-li nějaké pomoci?“ tázal jsem se.

„Jest, je to nástroj, kterému se říká Rouquayrol-Denay-rouze (Rukejrol denejruz), je sice vynalezen dvěma vašinci, ale ode mne je zlepšen. S ním můžete se pouštěti na daleké cesty bez nebezpečenství. Jest při něm železná nádoba na vzduch, kterou naplním při tlaku 50 atmosfér. Tato připne se na záda jako vojenská torba. Svrchní část má krabici, skrze niž prochází vzduch rozředěný pomocí jistého dmychadla. Z rukejrola jdou dvě trubice, které svými širokými konci nos i ústa zakryjou. Jednou se dech vpouští a druhou vypouští, při čemž tu neb onu zacpává. Tak medle vydržím dlouho v hlubině mořské, maje těchto přístrojů.“

„Výborně, kapitáne. Vzduch musí se brzy zkaziti, nedrží-li více než $^{15}/_{100}$ kyslíku.“

„Ovšem, však jsem už vám řekl, pane Aronaxi, že násosy *Nautila* umožňují mi natlačiti do nádoby vzduchu tolik, že vystačím na 9 až 10 hodin.“

„Musím mlčet,“ odpověděl jsem. „Toliko vás budu prosit, kterak pak si svítíte na dně Oceánu?“

„Přístrojem od Ruhmkorfa, pane Aronaxi. Jako první připne se na záda, tak druhý z předu. Přístroj ten je složen z rušnice Bunsenovy, do níž naleju — nikoliv dvébarvanu drasleného, poněvadž ho nemohu dostat — ale sodíku, na nějž je moře tak bohato. Mlnná jimka sbírá splozené mlno přepouštějíc ho zvláštnímu kahanci. Při tomto je zavitý sklenný komínek, v němžto je rozředěn uhelný plyn. Pracuje-li přístroj, rozžhaví se plyn ten svítě bílým plamenem. Tak zaopatřen dýchám i vidím.“

„Kapitáne, vy porážíte svými odpověďmi každou námitku mou i nesmím pochybovati. Avšak přijímaje přístroj rukejrola a Ruhmkorfa žádal bych o vysvětlení vzhledem na zbraň, kterouž mne chcete ozbrojit.“

„Vždyť má zbraň o prach nemá nouzi,“ odpověděl kapitán.

„Je to snad větrovka?“

„Arciže; odkud vziti prachu, když není na mé lodi ani ledku ani síry ani uhlí.“

„Ale aby se prostřelila voda 850krát hustější nežli vzduch, toť musí se větrovka hrozně napnouti.“

„To je maličkost! Jsou jisté pušky od Angličana Philipp Coles-a a Burley-e, od Františka Furey, od Italijána Landi, kteréžto jsouce uzavřité zvláštním způsobem, prostřelují vodu snadno. Než

pravím ještě jednou, mám na místě prachu stlačený vzduch a násosy *Nautilu* s dostatek ho poskytují.“

„Tento vzduch musí brzy se vytočiti.“

„Což pak není u mne Ruhmkorfovy nádoby, která v čase potřeby může mi ho zaopatřit? Prozatím uvidíte, pane Aronaxi, sám, že při podmořské honbě ujde málo vzduchu i kulek.“

„Ale mně se přece zdá, že v polomraku a při překážkách dosti silných nemůže se stříleti tak daleko a tak smrtelně.“

„Naopak, pane můj, všechny výstřely této ručnice jsou smrtelny a zvíře ihned padne mrtvo, třeba by koule jen zavadila o ně.“

„Jak to?“

„Protože tahle zbraň střílí ne obyčejnými kulkami, ale malinkými broky ze skla, které vynašel Rakouský lučebník Lenibrok, jichžto mám v zásobě mnoho. Tyto sklenné broky ocelí okované, přidá-li se jim něco olova, jsou pravé Lejdenské jimky, v nichžto se přivádí mlno do velikého napnutí. Při nejmenším dotknutí se rozrážejí a zvíře sebe silnější usmrtí. Dodám ještě něco. Ty kulky nejsou o nic hrubší nežli čtvrté číslo, a obyčejný náboj do flinty nabral by jich deset.“

„Už víc nemluvím,“ řekl jsem, vstávaje od stolku, „a mně zůstává jen chopiti se zbrani. Při tom chci s vámi jíti, kamkoli mne povedete.“

Kapitán doprovodil mne ke kotrči korábu a já jda mimo kajuty Neda a Radila, zavolal jsem na své tovařiše, kteří hned přišli za mnou.

Potom jsme se oblékli do mysliveckých šatů svých.

Hlava XVI.

Procházka po mořské louce.

Sednička ta, do které jsme vkročili, byla vlastně zbrojnicí a šatnou *Nautila.* Dvanácte skafandrů viselo po stěnách, čekajíce nás.

Ned Land sotva že je spatřil, vzpíral se ovšem, maje se obléci do nich.

„Ale, můj statný Nede," řekl jsem mu, „lesy na ostrově Krespo jsou jen podmořské lesy!"

„Dobře!" bručel si harpuník zklamaný ve svých nadějích, vida, kterak se mu rozprchávají sny o čerstvé zvěřině. „A vy, pane Aronaxi, míníte také vlézti do toho hávu?"

„Když musíme, příteli Nede, nelze jinak."

„Vaše vůle, pane profesore," odpověděl harpuník, ramenoma krče, „ale mne jestli nepřinutí násilím, dobrovolně se nepoddám."

„Nikdo vás nenutí, mistře Lande," odpověděl kapitán.

„Odváží-li se k tomu Radil?" otázal se Ned.

„Jdu všude za milostpánem," odpověděl Radil. Na zavolání kapitánovo přišli dva muži, aby nám pomohli do těžkých nepromokavých oděvů beze švů, z kaučuku, které mohly snésti veliký vody tlak. Byly podobny starému rytířskému brnění, jsouce pružné a zároveň pevné, sestávaly z kalhot a z kamizoly. Kalhoty končily se botkami s těžkou olověnou podešví. Tkanivo kamizoly bylo podporováno kyrysem z měděných plíšků, které chránily prsa před útokem vln, dovolujíce plicím volně oddýchati; rukávy končily se jemnými rukavicemi, jež nikde nevadily.

Tyto zdokonalené skafandry byly mnohem lepšími ohyzdných oděvů vynalezených v XVIII. věku

i tak vychválených jako na př. kyrysy z korkového dřeva, kamizoly bez rukávů, mořské oděvy, skříňky atd.

Kapitán a jeden z jeho společníků, učiněný Herkules, který musil míti báječnou sílu, pak Radil a já rychle jsme byli ve skafandrech. Zbývalo nám jenom zakrýti hlavy železnými kuklemi. Ale prvé než jsme k tomu přikročili, prosil jsem kapitána, by nám dovolil prohlednouti si zbraň.

Jeden z Nautilníků ukázal mi jednoduchou větrovku, jejížto pažba z ocele, uvnitř dutá, byla dosti velká. Sloužilať za jimku pro smačknutý vzduch; klapka přiváděná v pohyb kohoutkem, pouštěla vzduch do hlavně. Krabička na broky, vyhloubená v samé pažbě, obsahovala v sobě 20 mlnných broků, které pružinou hnány samy padly v dutinu větrovky. Za každým výstřelem byla větrovka nabita.

„Kapitáne," pravil jsem, „totě výborná flinta a lehká, dá se z ní střílet. Přeju si co nejdřív jí zkusit. Ale kterak pak dostihnem mořského dna?"

„Pane profesore, právě se *Nautilus* zastavil na dně desítimetrové hloubky."

„Kterak pak vyjdem?"

„Hned to uvidíte."

Kapitán nasadil si koulitou přílbu. Radil a já učinili jsme totéž, při čemž Kanaďan přál nám šťastného lovu. Náš svrchní oděv končil se měděným límcem se zářezy na šroubování, na ten kovová přílbice se natočila; skrze tři otvory s tlustými skly bylo možno, obraceje hlavu v kukli, hleděti na všechny strany. Jakmile na záda přivázali nám rukejroly, a tytéž začaly pracovat, mohl jsem volně dýchat.

Lampa Ruhmkorfova visela mi na pasu a s větrovkou v ruce byl jsem hotov na cestu. Než

jsa obtížen oděvem takovým a jakoby přikován k palubě olověnými podešvemi, abych pravdu řekl, nemohl jsem kroku udělat. Ale to se předvídalo i cítil jsem, kterak mne strčili do malinké komnaty, vedle šatny. Mé společníky též strkali a ti šli se mnou. Slyšel jsem, jak zavírali dvéře za námi a čirá tma prostřela se vůkol nás.

Za několik minut zaslechl jsem silné zahvízdnutí. I pocítil jsem, kterak po mém těle od hlavy až do paty běžel mráz. Zajisté vpustili kohoutkem venkovskou vodu, která nás uchvátila i brzo naplnila celou komnatu. Tehdáž otevřely se jiné dvéře prodělané v boku korábu; octli jsme se v polosvětle. Chvíli šli jsme po mořském dnu. Nevím, dovedu-li popsat účinek této podmořské procházky. Slovy nelze vylíčiti všechny ty divy.

Kapitán šel napřed a jeho společník na několik kročejů za ním. Radil a já šli jsme v řadě. Necítil jsem více tíže svého oděvu a obuvi, vzdušné skříně a těžké kukle, ve které kolíbala se má hlava jako mandlové jádro ve škořápce. Všechny ty předměty, pohroužené ve vodu, potrácely tolik své tíže, kolik vážila vytlačená jimi voda, a cítil jsem toho na sobě velmi mile, díky přírodnímu zákonu, nalezenému Archimédem. Nebyl jsem více tím nečinným tělesem, nýbrž měl jsem poměrně větší svobodu v pohybech.

Světlo zářící na dno ve hloubi 30 stop, naplňovalo mne obdivem svou silou. Sluneční paprsky pronikaly snadno skrze vodu. Jasně jsem rozeznával předměty na dálku sto metrů; dále pak celé dno odráželo něžné blankytné odstíny, které v dálce temněly a konečně mizely. Opravdu, mne obklopoval týž vzduch, jen že hustší nežli na zemi, ale skoro také tak průzračný. Mohlť jsem rozeznati nad sebou tichý povrch moře.

Šli jsme po písku jednak rozbrázděném, jako bývá na pobřeží mořském, kde neustále zanechává stop příboj vln; jednak po hladkém a čistém. Byl to oslňující koberec, učiněné zrcadlo, odrážející s velikou silou sluneční paprsky. Zdaž se mi uvěří, řeknu-li, že v hloubce 30 stop mohl jsem všechno tak jasně viděti jako na bílém dni?

Čtvrt hodiny šlapal jsem ohnivý ten písek, posetý pomřelými mušlemi. *Nautilus* podobal se dlouhému podmořskému kamenu, jenž mizel ponenáhlu do dálky; avšak jeho maják, kdyby se pod vodou setmělo, měl nám usnadniti návrat. Rozšiřovaltě své paprsky s dokonalou jasností, o které těžko učiní si pojem, kdo viděl toliko na zemi bělavé prouhy mlnného světla. Neboť na zemi je vzduch pln letajícího prachu, vypadaje při mlnném osvětlení jako světlá mlha; ale pod vodou vypadá mlnná záře čistě nade všechno přirovnání.

Mezi tím šli jsme všichni dále, ohromná písčitá dolina zdála se nekonečnou. Rozrýval jsem rukama vodu, kteráž za mnou hned se zase scelovala.

Brzy vystupovalo v dálce několik předmětů. Poznal jsem rozsáhlé skály, vypestřené samými pěknými škořepáči. Takové krásy jsem se nenadál.

Blížila se 10. hodina ranní. Paprsky slunce dopadaly koso na vodu a zlomivše se, odrážely se od skal, mušlí a rostlin veškerem duhových barev. Hody to očím. Celý svět možných barev, učiněný kaleidoskop.

Škoda, že jsem nemohl myšlenky vyjádřiti aspoň posuňkem a znameními, jako kapitán Nemo a jeho společník! I nemaje lepšího, mluvil jsem sám s sebou, křičel ve škatuli zamýkající mou

hlavu, a možná, že utrácel jsem na hloupé řeči více vzduchu, než se patřilo.

Radil také zastavil se před tímto velikolepým divadlem. Zajisté, že při pohledu na ty slizňáky a měkkýše poctivý mládenec je v třídy pořádal. Půda oplývala polypy a hvězdýši. Všelijaké tu duhatky, pojedině žijící rohatky, větve okatic, dříve známé pode jmenem „bílého korálu“, píchlavé řasy, mající tvar houby; sasanky, přilepené k podkladu svou svalovitou nohou, představovaly pestrou louku; na písku lesklo se mnoho hvězdic; Astrophyton verrucosus, jemné krajky zpředené rusalkami, jichžto nádherné výhonky kolébaly se pod nevelikým vlněním od našich kroků. Bylo mi líto kaziti je, tlapaje na blýskavé měkkýše, roztroušené na tisíce po cestě naší: zde byly soustředěné hřebenatky, kladívka, donax, pravá skákavá mušle, trochus, červení šišáci, a mnoho jiných plodin nesmírného Oceánu. Ale potřeba kázala jíti a my šli ku předu, mezi tím co plula nad námi hejna fyzalií, jejichžto blankytná tykadla se rozplývala za nimi; opálové, měkce růžové medúzy, lemované po krajích blankytnými proužky, přikrývaly nás jako slunečníky před paprsky.

Všechny ty divy jsem viděl na čtvrt míle daleko, jedva pozastavuje se a řídě se rozkazy kapitánovými. Vlastnost půdy brzy se proměnila. Za písčitou rovinou následovala vrstva vazkého bahna, sestávající z křemitých a vápenitých mušlí. Potom jsme prošli dolinou řas, pokrytou mořskými rostlinami, neporušenými účinkem vody, i vyznamenávajícími se neobyčejnou bujností. Husté to tkanivo, měkké pod nohama, mohlo závoditi v měkkosti s nejdražšími koberci. Zeleň rozestlaná pod našimi nohami roztahovala se také nad námi. Lehké třepení mořských rostlin, náležících k četné

čeledi chaluh, jichžto počítají do 2000 druhů, křížily se na povrchu vody. Díval jsem se, jak plavaly dlouhaté povijany řas, jedny kulovité, druhé trubkovité, laurencie, kladosféry se svými tenkými listy, dlanité rhodomenie, podobné vějířům z kaktusů; spozoroval jsem, že zelené rostlinky držely se blíže k povrchu moře a červené více prostřední hlubiny a černé nejhlouběji v Oceánu.

Chaluha je perlou mezi tvory, jeden z divů přírody. Čeleď ta vyvodí týmž časem ty nejmenší a ty největší rostliny na zemské kuli. Napočítali jich do 40.000 na prostoře pěti millimetrových čtverečků a s druhé strany rostou chaluhy přes 500 metrů dlouhé.

Uběhlo půl druhé hodiny, co jsme vyšli; bylo o polednách. Poznal jsem to po kolmých paprscích, kteréž se už nelomily. Ponenáhlu mizely čarovné barvy; rumělková i nachová vyklidily se z obzoru. Šli jsme mírným krokem a hluk našich kročejů poznával se ku podivu zřetelně. Nejmenší zvuček zaznával tak rychle, jak tomu ucho naše není zvyklé. A vskutku, voda je hbitějším pouštivcem zvuku nežli vzduch, rozšiřuje se v ní čtyrykráte rychleji.

Mezi tím snižovala se půda víc a více. Světlo přijmulo jednotvárnou barevnost. Dostihli jsme stometrové hloubky, snášejíce tedy tlaku desíti atmosfér. Ale můj skafandr byl tak sestrojen, že jsem toho necítil. Jedině prsty doznávaly jakési těžkosti, avšak nepříjemný ten pocit zmizel brzo. Co se týče umdlenosti, již bych byl měl cítit po dvouhodinové procházce v tom divném a neuvyklém oděvu, té jsem nepozoroval. S pomocí vody pohyboval jsem se velmi lehce.

Na hloubi 300 stop viděl jsem ještě paprsků slunečních, ale slabé. Za jich prvějším jasným

leskem přicházely červenavé polomrákoty. Ale viděli jsme ještě dobře na cestu, a nebylo zapotřebí utíkati se k pomoci Ruhmkorfova přístroje.

Najednou kapitán zastavil se; posečkal, až my k němu jsme přirazili, a tu ukazuje na cosi černého.

„To je les ostrova Krespo," tušil jsem, a nemýlil jsem se.

Hlava XVII.

Podmořský les.

Konečně jsme došli pokraje lesa, věru jednoho z nejkrásnějších míst na nesmírném panství kapitána Nemo. On považoval ho za svůj a činil si nad ním takovátéž práva, jako první lidé první čas na svět. Arciť, kdo by se s ním také přel o držení tohoto podmořského statku? Který smělejší pionýr našel by se, aby s toporem v ruce mýtil jeho tmavé pralesy?

A bylo tu nevídaného stromoví, klenoucího se nad námi.

Žádná tráva, která pokrývala půdu, žádný prut, jenž vyháněl z keře, nic se tu neshýbalo, aniž plazilo po zemi. Všechno pnulo se vzhůru. Nebylo vlákna, nebylo pentle, třebas sebe útlejší, kteráž by nedržela se tak z příma jako tyčka železná. Chaluhy, vlásiny vypínaly se přísně kolmou čarou, kterou vykomandoval hustý živel, jenž je zplodil.

Zvykl jsem si brzy na tu prkennost, jako na temnotu vůkol nás. Půda lesa byla plna kamení ostrého nám k veliké závadě. Květena podmořská zdála se mi dosti úplnou, ba ještě bohatší

než jako je v krajích rovníkových neb točnových, kdež plodiny jsou méně četné. Ale za několik minut spletl jsem si mimovolně obě říše mezi sebou, maje živoky za rostliny a naopak. A kdože by se nezmýlil? Zvířectvo a rostlinstvo stýkají se tolik v tom podmořském světě!

Spozoroval jsem, že všechny ty plody rostlinné říše držely se půdy jenom zlehka. Nemajíce kořání, nežádají od půdy potravy, nýbrž hledají si toliko místečka, kde se opříti, a proto vyrůstají ledabylo na písku, na mušlích, na skořepinách a kamenech. Rostliny ty děkujou za své živobytí vodě, kteráž je podporuje a živí. Větší část má na místo listí malinké plítky zvláštního tvaru, nepřesahujíce jistý počet barev, totiž růžovou, zelenou, olivovou, plavou a kaštanovou. Znova tu všechny exempláry, jež jsem viděl v rostlináři *Nautila:* padyny na spůsob rozepjatého vějíře, jakoby čekaly lehkého větříku, světle červené cerámie, laminarie s jich protaženými, mladými, jedlými výhonky, niťovité a hebké nereocisty, vypínající se do výše 15 metrů, kytky hub, jichžto stvoly srůstají s kloboučken, a množství jiných, bez květu rostlin.

„Prapodivná obrácenost toho živlu," řekl jistý vtipný přírodozpytec, „v nížto živočišstvo květe a rostlinstvo nekvěte."

Bylo kolem jedné hodiny, když kapitán dal znamení k odpočinku. Byl jsem s tím velice spokojen a natáhli jsme se pod stínem alarijí, jichžto dlouhá, tenká, pentlovitá stébla vypínala se do výše jako šípy.

Ta chvíle odpočinku zdála se mi přerozkošnou. Ale scházela nám jedna věc, řeč totiž. Nelze bylo mluvit, nelze bylo odpovídat. Přiblížil jsem toliko svou tlustou hlaviznu k měděnici Ra-

dilově, a viděl jsem, že oči poctivého mládence blýštěly se radostí, a na znamení toto zatřepal se svým rancem na vzduch velmi směšně.

Mne překvapilo velice, že po čtyrhodinné chůzi necítil jsem hladu. Nemohl jsem si vysvětliti, odkud to pocházelo. Ale za to jevila se při mně neodolatelná touha po spaní, jak to bývá u vodolezů. I tak mé oči brzy zavřely se pod hrubými skly a pohroužil jsem se v neprobudný sen, jejž mohla přemoci toliko chůze. Kapitán a silný jeho tovaryš, ležíce na průsvitavém křišťálu, dali nám příklad.

Nevím, jak dlouho jsem spal; ale procitna, spozoroval jsem, že slunce sklánělo se k obzoru. Kapitán Nemo vstal už; já počal se natahovati.

Na několik kroků strašný mořský rak, metr vysoký, hledě svýma kosýma očima, chystal se obořiti se na mne. Ačkoliv můj skafandr byl tolik silen, aby mne chránil před kousnutím toho zvířete, přece nemohl jsem zatajiti strachu. Radil a námořník od *Nautila* právě procitli. Kapitán ukázal svému tovaryši na šeredné zvíře a ten ho hned zabil pažbou. Viděl jsem, kterak ta ohyzda škubala klepetama.

Potkání to přivedlo mi na mysl, že v těchto hlubinách může býti ještě nebezpečnějších zvířat, od nichžto by mě skafandr nezachránil. Do té doby myšlenka ta nepřišla mi do hlavy a nyní teprv umínil jsem si míti se na pozoru. Předpokládal jsem, že jsme u cíle naší procházky; ale chyba lávky, kapitán Nemo nemínil ještě vrátiti se.

Půda pořád více se nížila a svah ustavičně příkřejší vedl nás do hlubších vrstev. Bylo kolem tří hodin, když dostihnuvše úzké doliny nacházeli jsme se mezi dvěma vysokými strmými stěnami, na hloubce 150 metrů. Se svými zdokonalenými pří-

stroji prošli jsme takto 90 metrů dále za hranici, kterou jakoby příroda člověku naznačila.

Já řku půl druha sta metrů, ačkoliv jsem nemohl vyměřiti žádným přístrojem dálku tu. Ale bylo mi povědomo, že v těch nejprůsvětlivějších mořích sluneční paprsky nemohou dále pronikat. Nastoupila hluboká temnota; na deset kroků ničeho jsi neviděl. Tapal jsem po tmě, an tu náhle spatřím jasně bílé světlo. Kapitán spustil svůj mlnodějný přístroj; tovaryš jeho učinil totéž, já s Radilem následovali jsme jich příkladu. Pootočením šroubu otevřel jsem cestu hornému mlnu i dolnímu a naše čtyry lampy svítily na 25 metrů daleko.

Mezi tím postupoval kapitán Nemo dále do lesa, jehožto stromoví řídlo víc a více. Rostlinný život mizel patrně dříve, nežli zvířecí. Na půdě skoro neplodné nebylo viděti už mořských rostlin a přece ještě hemžilo se tu zvířaty. Však přiblížilo-li se které, drželo se vždy ještě daleko, k mrzutosti lovce. Viděl jsem, kterak kapitán Nemo několikrát pozvedal větrovku a mířil; ale za několik minut ji pustil, znova kráčeje dále.

Naše podivná vycházka skončila se teprvé kolem čtyr hodin. Před námi zvedala se kamenná zeď, hromada balvanů, ohromná žulová skála, prorvaná tmavými jeskyněmi, ku kterým však nebylo přístupu.

Najednou kapitán Nemo zastaví se a káže nám také stát. Měl jsem velikou chuť přejíti tuto stěnu, však musel jsem se toho zříci. Zde končilo se panství kapitánovo; nechtěltě přestoupit hranici jeho, mezující s tou částí zemské koule, se kterou nepřál si nic míti.

Počal návrat. Kapitán šel v čele malého oddělení pevným krokem. Zdálo se mi, že jdeme

zcela jinou cestou. Nová byla velice příkrá a tím také namáhavá.

Stoupali jsme zas rychle nahoru, do menšího vody tlaku; bylo nám totiž obávat se, aby tělo naše uvnitř se neporouchalo, jak se to děje s vodolezi. Rychle zase ukázalo se denní světlo; ale slunce sklánělo se už k obzoru, a znova jeho lomené paprsky vroubily předměty duhovými krajkami . . . Šli jsme v hloubi 10 metrů mezi rybičkami všemožných rodů, četnějších i hbitějších nad ptáky v povětří; ale nepotkávala nás nijaká zvěř na ránu.

V tu chvíli spatřil jsem kapitána pospěšno mířiti za čímsi hýbajícím se ve křoví. Rána slabě zahvízdla a zvíře válelo se na několik kroků od nás.

Byla to velká mořská vydra, jediné čtvernohé zvíře mořské. Tato vydra, dlouhá 1·50 m., stála věru mnoho. Její kožešina, svrchu temnozelená a stříbrolesklá na břiše, náležela k těm, které cení se velmi vysoko na ruském a čínském trhu; pro jemnost a lesk její srsti musí státi na nejmíň 2.000 franků. Zamiloval jsem si toho zvláštního ssavce s okrouhlou hlavičkou a krátkými ouškami s kulatými očkami, s bílými kočičími kníry, s ostrými drápky na nohou, opatřenými plovací blankou, a s huňatým ocasem. Tato drahocenná žravá zvířátka, za nimižto honívají se rybáři, řídnou víc a více a skrývají se hlavně v severní části Tichého moře, kdež rod jejich věru brzy se vyhubí.

Tovaryš kapitánův přehodil si ji přes rameno a šli jsme dál.

Celou hodinu chodili jsme po písčité rovině. Vzdálenost její od povrchu mořského často nepřevyšovala dvou metrů. Viděl jsem, jak naše obrazy na vlas odrážely se, ale v obráceném po-

ložení, a nad námi bylo vidět zrovna takové skupení, s ouplností zrcadlující každé naše hnutí, jen vše nohama vzhůru.

Celé dvě hodiny šli jsme brzy po písčité dolině, brzy po lukách pokrytých chaluhou a skoro pro ni neschůdných. Upřímně se vyznám, že nemohl jsem dále jíti, až se mi ukázalo světlo, na půl míle osvětlující mořský soumrak. Byl to maják od *Nautila*. Nám zůstávalo méně než 20 minut k němu a zdálo se mi, že si tam volně oddechnu, poněvadž jsem cítil, že v mé vzduchové nádržce bylo málo kyslíku. Avšak opozdili jsme se nenadálou příhodou.

Šel jsem pozadu na 20 kroků. Najednou, kde se vzal, tu se vzal, kapitán mnou mrštil a tovaryš jeho učinil taktéž s Radilem. V první chvíli nevěděl jsem, co pomysliti o tom útoku, ale vida, že kapitán také polehl v řadě se mnou a leží nehybně, upokojil jsem se.

Tak leže na zemi pod chaluhami pozvednu hlavu. — Přese mne hnalo se cosi jako fosfor zářic.

Krev mi stydla v žilách. Poznal jsem, že nám hrozí strašný žralok. Byl to pár hrozných lidojedů, s ohromnými ocasy, s kalnýma sklennýma očima Kolem tlamy svítil jim fosforový mok. Železné čelisti hrozily smrtí.

Nevím, zdali Radil zanášel se klassifikací, ale já pozoroval stříbroleskłé břicho žraloka a jeho zubatou tlamu z nepřírodozpyteckého zřetele. Na štěstí vidí žravci ti špatně. Přehnali se, nespozorovavše nás a jen z lehka dotkli se svými temnomodrými ploutvemi; nám bylo, jakobychom zázrakem zbavili se mnohem horšího nepřítele, než jako je tygr v lese.

Za půl hodiny dostihli jsme *Nautila*, jsouce vedeni mlnným jeho světlem. Venkovské dvéře

byly otevřeny a kapitán je zavřel, jakmile jsme prošli. Potom zatlačil pružinu. Tu bylo slyšeti, jak uvnitř korábu pracuje pumpa; pocítil jsem, že vody ubývá, za několik minut nezůstalo ani kapky vody v kobce. Tehdy vnitřní dvéře se otevřely a my vešli v šatnu.

Tam sejmuli jsme bez namahání své skafandry a já celý zmučený, ospalý, dolezl jsem ku své komnatě, celý jsa jako očarován tou podmořskou vycházkou.

Hlava XVIII.

Čtyry tisíce mil pod Tichým Oceánem.

Druhý den na to, 18. listopadu, zotaven jsa ze své mdloby, vystoupil jsem na ploštinu právě, když pobočník kapitánův pronášel svou každodenní větu. Nejspíše týkala se slova ta moře, možná, že znamenala: „Ničeho není vidět.“

Vskutku, před námi prostírala se vodná poušť; na obzoru ani jediné plachty. V noci skryly se kopce z ostrova Krespo. Moře pohlcujíc všech duhových barev, kromě modré, kterouž odráželo, překvapovalo svým krásně fialovým povlakem. Vlnitý povrch připomínal modravé hedbáví se širokými pruhami.

Divil jsem se právě velkoleposti moře, an tu kapitán Nemo přijde. Nejspíše mne nespozoroval, že dal se do skoumání hvězd. Jsa hotov, podepřel se loktem o maják, dívaje se na povrch Oceánu.

Mezi tím přišlo na ploštinu asi 20 námořníků z Nautilu, vesměs lidé silní, zavalití. Ti jali se vytahovati sítě, které hodili do moře na přes noc. Patrně náleželi všickni k rozličným národnostem,

ačkoliv dal se rozeznat u všech ráz evropský. Poznal jsem mezi nimi Irčany, Francouze, několik Slovanů, jednoho Řeka nebo Kandiota. Všichni ti lidé byli skoupí v slovech, hovoříce mezi sebou tím pradivným nářečím, kterémuž nelze bylo rozuměti.

Sítě ty, taženy za *Nautilem* a vlečeny po dně mořském, shrabovaly všechno co jim přišlo v cestu.

V ten den vytáhli mnoho zvláštních druhů ryb, do hromady víc než 1000 liber. Lov byl pěkný, ale ne překvapující.

Po té sítě na novo vyhozeny a za korábem vlečeny několik hodin, kdež do nitěného svého žaláře zabíraly celý vodní svět, v čemž nám dvojí pomáhalo: rychlá jízda s mlnnou září *Nautila.*

Rozličné ty plodiny mořské odnešeny do špižírny, jednak aby se hned spotřebovaly, jednak aby se naložily.

Když ukončil se rybný lov a koráb potřebný obnovil si vzduch, mínil jsem, že budem dále putovati pod mořem jsa na cestě do své kajuty, an tu kapitán ke mně se obrátí řka:

„Hleďte, pane profesore, na to moře. Nemá-liž skutečného života? Nemá-liž lásky i hněvu? Včera usnulo si, jako my, a dnes probudilo se po tiché noci. Vizte, kterak se probouzí pod líbáním slunce! Již počíná svůj denní život! Zajímavo sledovati všechny změny jeho tvaru. Mát puls i žíly, také mívá horečku, a dávám za pravdu Maurymu, jenž nalezl v něm podobný koloběb, jako je při krvi v těle zvířecím.“

Ovšem že kapitán nečekal, co mu na to odpovím, a já též měl jsem za zbytečné přetrhovati mu řeč nějakými poznámkami jako „zajisté“,

„arciže“, „máte pravdu“ atd. Mluviltě raději sám k sobě, na chvilku vždy přestávaje; myslil nahlas.

„Opravdu,“ řekl kapitán, „moře obíhá. Stvořitel přidal mu soli a drobného zvířectva, aby jimi teplotě se pomáhalo. Rozličné vody hutnost má za následek nestejnou teplotu, která hledí se vyrovnati prouzením. V horkém pásu moře silně se vypařuje a výparem tím by po chvíli vyschlo docela, kdyby točnové moře ustavičně své chladné vody nedolévalo. Tu máte, odkud berou se mořské ty proudy. Kromě toho spozoroval jsem proudění s hora dolů a z dola nahoru, jakoby Oceán skutečně dýchal. Vídal jsem, kterak částečky vody mořské, zchladnuvše na povrchu, klesaly do hloubky, až dostihly největší své hmotnoty při dvou stupních pod nulou; potom ochladnouce ještě více lehčily zase a šly na horu. Uvidíte na točnách následky té vlastnosti a porozumíte prozřetelnosti přírody, která dopouští, díky tomu zákonu, zamrzání vody toliko na jejím povrchu.“

Když to kapitán dořekl, pomyslil jsem si: „Točna! Snad nemá ten odvážný člověk oumysl vésti nás na točnu!“

Kapitán zamlčel se, hledě na moře, které tak důkladně byl prozkoumal. Potom pravil:

„V moři, pane profesore, je tolik soli rozpuštěno, že kdybyste ji vydobyl, nadělal byste z ní půl páta milionů mílových kostek, anebo mohl byste jí obsypati celou naši zeměkouli na 10 metrů vysoko. Nemyslete si, že to množství je jakási svévole přírody. Sůl dělá vody méně způsobilými k vypařování a nedá větrům odnášeti příliš velké množství par, které kdyby slily se v kapky, zatopily by mírné pásy.“

Kapitán Nemo přestal a učiniv několik kroků ke mně pravil:

„Co týče se malušek (nálevníků), těch drobnohledných živochů, jichž na milliony v jediné kapce, úloha těch je neméně důležitá. Pohlcujíce mořských rozpustlin, vyvozujou z nich korály a budujou celé vápenné pevniny! Potom kapka vody, byvši zbavena toho, co bylo v ní zemitého, stává se lehčí a vzplývajíc na povrch, rozpouští tam pozůstalou po výparu zemnatinu, čímž zase těžší se stává i tudy znova klesá, přinášejíc drobnohledným oněm životům nové potravy. Odsud dvojitý proud, nahoru a dolů, neustálý pohyb, ustavičný život! Život zdejší mnohem je silnější.“

Když kapitán takto hovořil, zjinačil se celý a řeč jeho mne velice dojímala.

„Tutě pravý život,“ mluvil on dále. „Mohu si představiti podmořská města, skupiny domů, které každého jitra budou jako *Nautilus* vraceti se na povrch Oceánu, aby zaopatřily se vzduchem, města ouplně svobodná, říše nezávislé! A kdož ví, možná že nějaký vladař...“

Kapitán Nemo vyřkl poslední slova prudce. Potom obrátiv se přímo ke mně, jakoby si přál zapuditi černou myšlenku, tázal se:

„Pane Aronaxi, víte-li, jak veliká je hloubka Oceánu?“

„Znám alespoň, kapitáne, všechny dosavadní výměry.“

„Můžete-li mi je říci, abych viděl, jsou-li pravé?“

„Milerád,“ odpověděl jsem, „sdělím vám všechno, co vím. Nemýlím-li se, měří prostřední hloubka půlnoční části Atlantického moře 8‘200 metrů a Středozemního moře 2,050 metrů. Nejpamětihodnější zkoušky děly se na jižní části Atlantského moře, okolo 35° a vykázali 12,000 metrů, 14,901 metrů a 15,149 metrů. Slovem,

má se za to, že srovnajíce mořské dno dostali bychom prostřední hloubku okolo sedmi kilometrů.“

„Dobře, pane profesore,“ odpověděl kapitán, „troufám však, že vám ukážeme cos lepšího. Co týče se prostřední hloubky této části moře Tichého, tož mohu vám sdělit, že nepřevyšuje 4000 metrů.“

Na ta slova popošel kapitán ku zvedacím dveřím a slezl po schodech. Já šel také a vešel jsem do velké síně. Parník rozejel se právě rychlostí 20 mil za hodinu.

Dni, neděle minuly a s kapitánem vídali jsme se jako prvé zřídka kdy. Často neukázal se po dlouhý čas. Jeho pobočník pravidelně zaznamenával na mapě místo, kde nachází se loď, tak že jsem mohl zevrubně určiti jízdu *Nautila*.

Radil s Nedem bývali často u mne. Radil vyprávěl svému příteli o všech divech, které byl viděl na naší procházce a Kanaďan litoval toho, že neprovázel nás. Ale těšil jsem ho, že ještě jednou půjdeme do podmořského lesa.

Každý skoro den otvíraly se v sále okenice a tu jsme nikdy neopomenuli dívati se na tajemství podmořského světa.

Směr *Nautila* byl celkem jihovýchodní a držel se mezi 100 a 150 metry hluboko. Jedenkráte ovšem, nevím z jaké příčiny, tažen jsa šikou pomocí svých úklonic dostihl hloubky 2000 metrů, Celsiový teploměr ukazoval 4° 25′, kterážto teplota je vlastní v řečené hloubce ať už kdekoliv v moři. Dne 26. listopadu, ve 3 hodiny z rána, projel *Nautilus* úvratí Raka pod 172° oddlíní, 27. obejel Sendvičské ostrovy (Sandwich), kde zahynul znamenitý Kuk (Cook) dne 14. února 1779. Urazili jsme již 4850 mil. Ráno, vyšed na ploštinu, spatřil jsem na 2 míle po větru Havai, nej-

znamenitější to ostrov zdejší. Bylo jasně rozeznati vzdělané pobřeží, řetězy hor, jdoucí na stejno s břehem, jeho sopky, nad nimiž strměla Mouna-Rea, vysoká 5000 metrů. Vyhozené sítě vytáhly kromě jiných plodin z té části moře několik kusů pavích ok, polypů to velmi sličných.

Nautilus ubíral se směrem jihovýchodním. 1. prosince přejel půlník pod 142° vých. oddlíní a 4. dostihli jsme souostroví Markesas. Vzdálí na 3 míle spozoroval jsem vrch Martin na Nuka-Hivě, hlavním to ostrově zdejším, jenž náleží Francouzům. Viděl jsem toliko lesnaté hory, lemující obzor, neboť kapitán nerad přiblížil se k zemi. Zde naskytlo se pěkných ryb, koryféry s blankytnými ploutvemi a zlatožlutavým ocasem, jejichž maso nemá sobě podobného na celém světě; hologymnus skoro beze šupin, ale za to velmi chutný; osteorhynchus s kostěnýma čelistěma, žlutavé thazary téže ceny jako makrely, vesměs ryby čestného místa v jídelně našeho korábu. Minuv půvabné ty ostrovy projel *Nautilus* od 4. do 11. prosince okolo 2000 mil. Na plavbě té setkali jsme se s velikým hejnem kalmárů, zvláštních to měkkýšů, velmi podobných tomu, jenž sepiovým mokem střílí na nepřítele jako brouci střevlíci. Francouzští rybáci jim říkají „roháči“ (encornet) pro jich tykadla. Zvířata tato bývala skoumána zvláště od starých přírodozpytců, poskytujíce četných obrazů řečníkům Athénským a jsouce hledaným jídlem u bohatých občanů — máme-li totiž věřiti Atheneovi, řeckém ulékaři, který žil do Galliena. Na noc od 9. na 10. prosince potkal se *Nautilus* s celou armádou těchto měkkýšů. Bylo možno napočítati jich miliony. Stěhovali se z pásu mírného do horkého, táhnouce se za sledmi a sardinkami. Hleděli jsme skrze

tlustá, křišťálová skla, kterak bystře plavaly postrkmo a pronásledovaly ryby a měkkýše, požírajíce malinkých, samy však sloužíce za potravu větším; tropily nevyslovný zmatek, vrtíce svými 10 chapadly, jimiž příroda je obstarala, i kteréž podobny jsou tolikahlavému draku. Ačkoliv jel *Nautilus* velmi rychle, přece vzalo řečené hejno konec teprv za 2 hodiny.

Bylo nám viděti pořáde vzácnějších zjevů při této jízdě. K naší libosti měnily se dekorace i scény a my jsme mohli netoliko pozorovat tvorstvo Páně, nýbrž také strašná tajemství Oceánu.

Dne 11. prosince seděl jsem ve velké síni a čtu. Ned Land a Radil dívali se z pobočných oken na jasně osvětlené vody. *Nautilus* nehýbal se. Vodojemy byly plny a on držel se na hloubce 1000 metrů, v málo obývaných vrstvách, kam zacházejí toliko větší ryby. Četl jsem právě pěknou knihu Žana Masé (Jean Macé) *Sluhové apetitu* i kochal jsem se ve vtipných úlohách, an tu mne ze čtení vytrhne Radil.

„Ráčí-li milostpán jíti na chvilenku k oknu?“ řekl Radil jaksi divným hlasem.

„Co se stalo, Radile?“

„Kdyby se milostpán podíval.“

Vstanu, jdu k oknu, podepru se na lokty a dívám se. V místě, mlnem jasně osvětleném, spatřil jsem cosi ohromného, černého, beze hnutí u prostřed vod. Vnímavě prohlížím, k jakému asi plemenu patří toto velrybovité zvíře. Avšak mihla se mi nenadále v hlavě myšlenka.

„Koráb!“ zvolal jsem.

„Ano,“ odpověděl Kanaďan, „totě ztroskotaný koráb.“

Ned Land nezmýlil se. Před námi byl koráb, jehožto přeřezaná lana visela ještě z řetězů. Stavba,

jak se zdálo, byla docela silná, a neštěstí zajisté přihodilo se před několika minutami. Tři pozůstatky stožárů, usečených na 2 střevíce nad palubou, ukazovaly, že v tom boji loď spíše obětovala své stěžnoví. Ležela na boku. Smutná to podívaná na koráb, ale ještě smutnější na jeho palubu, kde leželo několik mrtvol opletených provazy. Napočítal jsem 4 muže, z nichžto stál jeden u kormidla a ještě jednu ženštinu s pacholátkem v ruce, na polo vysunutou ze mříží. Byla ještě mladá. Při jasném osvětlení *Nautila* mohl jsem rozeznati její tahy, ještě neporušené působením vody. S největším namahánim podařilo se jí pozvednouti nad hlavu malinké stvoření, jehož ručka objímala svou matku. Nabubřelé obličeje čtyř námořníků, vynakládajících poslední sílu na rozvázání provazů, zdály se mi strašné. Jeden z nich, jmenovitě kormidelník, pokojnější, s tváří jasnou a přísnou, s prošedivělými vlasy, tiskna kormidlo v ruce: zdálo se, jakoby ještě řídil rozvaliny svého trojstěžnového korábu, veda jej do hlubin Oceánu.

To byl výjev! Stáli jsme s tlukoucím srdcem, slova nepromluvíce, před tímto obrazem krušným, jakoby fotografovaným v poslední jeho hodince! I viděl jsem už, jak blížili se ohromní žraloci, třpytíce ohnivýma očima, byvše přilákáni zápachem lidského masa!

Mezi tím *Nautilus* zahýbal kolem a já mohl čísti na kormě:

Florida Sunderland.

Hlava XIX.

Vanikoro.

S tímto strašným divadlem započala celá řada pohrom, s nimiž *Nautilus* měl potkávati se na své cestě. Od té doby, co ubíral se mořem více projížděným, bylo nám často viděti hnijících trupů korábů, a hlouběji nacházely se děla, kule, kotvy, řetězy a tisíce jiných věcí ze železa rezem rozežraných.

Jako dříve tak i nyní žili jsme jako poustevníci. Dne 11. prosince bylo nám spatřiti souostroví Pomotu, nazvané Bugenvilem (Bougainville) „nebezpečným“ rozkládajícím se na prostoře 500 mil od v. j. v. k z. s. z. mezi 13° 30′ a 23° 50′ jižního odpůlí a 125° 30′ a 151° 31′ západního oddlíní. Ostrovy ty jsou původu zvířecího, to jest výrobky koralů a polypů. Zdlouhavé to arci dílo, avšak, poněvadž nepřetržité, dojde as jednou k tomu, že všechny ty roztroušené ostrovy v jedno se spojí, a tak později i s jinými ještě vzdálenějšími, ze jména s Novým Zélandem, s Novou Kaledonií, nová rozsáhlá pevnina povstane.

Jednou jal jsem se rozvinovati myšlenku tu před kapitánem, on však mi mrazivě odpověděl: „Země nemá zapotřebí nových pevnin, ale nových lidí!“

Náhoda zavedla nás k ostrovu Klermon-Toneru (Clermont-Tonnere) jednomu z nejdivnějších ve skupině ostrovů, nalezené r. 1822 kapitánem Bellem na lodi *Minerva*. Mohl jsem pozorovati madrepory, jimžto děkujou ostrovy ty za to že jsou.

Madrepory, jichž nesluší míchati s obyčejnými korály, mají vápenný povlak a rozdílné tvary této jich kůry vedly mého slavného učitele Milne-Edvardsa k rozdělení jich na patero rodů.

Drobná ta zvířátka, vytvořujíce si své příbytky, žijou po miliardách u vnitř svých buněk. Z jejich vápenných výtvorů povstávají skály a ostrovy. Zde vyvodí rozsáhlý kruh, obkličující jezero, kteréž několika průtoky s mořem je spojeno; onde tvoří jako hradby podle ostrovů, tak na pobřeží Nové Kaledonie; jinde z cela kolmé skalní stěny, podle nichž jeví se moře nedostižno hluboké. Tak vysvětluje Darvin.

Jedouce opodál ostrova Klermon-Tonera patřili jsme s podivením na obrovské dílo drobných těch zedníčků. Skalní tu stěna, sahající kolmo přes 300 metrů do hloubky, jakož naším mlnným světlem zřejmě pozorovati bylo. Když pak Radil se tázal, jak dlouho asi stavba velikánské té zdi trvala, byl nemálo udiven, slyše, že dle mínění učenců přirůstá jí za 100 let jenom o $^1/_8$ palce.

„Aby tedy vyhnala se tak vysoko," pravil, „bylo zapotřebí?" ....

„192.000 let, můj dobrý Radile. A to arci vypadá trochu jináč, než jak o tom bible vypravuje. Však nesmíme biblickými dny rozuměti čas 24 hodin, alebrž celé dlouhé doby; dle slov bible nebylo také slunce stvořeno hned prvního dne."

Když *Nautilus* zase na povrch vyploval, bylo lze přehlédnouti celý ten půvabný ostrov Klermon-Toner se všemi jeho lesy. K úrodnosti dopomohly mu zajisté smršťě a bouře. Seminko přinešené sem vichrem ze sousední země padlo jednoho krásného jitra na vápenný povrch, zkypřelý shnilými pozůstatky ryb a mořských rostlin, čímž přichystána mu výživná prsť. Kokosový ořech, vyhozený vlnami na tento nový břeh, zakořenil se v něm. Strom vyrůstaje, zachycoval vodní páry: tvořil se potok. Ponenáhlu šířilo se rostlinstvo, jehož semení přinášeno dílem i kmeny, vyvrácenými

větrem na sousedních ostrovech, na nichž spolu připloula ku břehu nižší zvířátka, hmyz, červi a j. Želvy počly vejce klásti. Na mladém stromoví hnízdilo ptactvo. Takou měrou rozvíjel se život; konečně přišel člověk, přivábven jsa plodným a zeleným ostrovem. Tak tvořily se tyto ostrovy, ohromné to výrobky droboučkých zvířátek.

K večeru Klermon-Toner zanikl v dálce a *Nautilus* pozměnil svůj směr. Na úvrati Kozorožce, pod 135° oddlíní zamířil k z. s. z. Ačkoli slunce notně pálilo, necítili jsme přece ničeho; v hloubce 30 nebo 40 metrů nepřevyšovala teplota 10 nebo 12 stupňů.

Dne 15. prosince projeli jsme mimo půvabné ostrovy Přátelské a panenskou Taiti, královnu Tichého moře, ležící na východ od nás. Z jitra, na několik mil po větru spatřil jsem její vysoké kopce. Vody zdejší poskytly nám výborných ryb, makrel, bruitů a divně vyhlížejících mořských úhořů, známých pode jmenem muraenophis. *Nautilus* ujel 800 mil, a ubíral se nyní mezi souostrovím Tonga-Tabu, kde ztroskotaly se koráby Argo, Portoprins a Dyk of Portlend (*Argo, Port-au-Prince, Duke-of-Portland)* a mezi souostrovím Plavců, kde byl zabit kapitán Delangl *(de-Langle)* přítel Laperúzův *(la Pérouse)*. Potom před námi objevil se Viti, kde divoši zabili námořníky korábu Lynion *(l'Union)* a kapitána Byró *(Bureau)* komandanta Nanteského korábu Lémabl Žosefín (*l'Aimable-Josephine*).

V r. 1643 bylo to souostroví odkryto Tasmanem, a v tomtéž roce Toryčeli (Torricelli) vynašel tlakoměr a Ludvík XIV. vstoupil na trůn. Která z těch 3 událostí přinesla větší prospěch člověčenstvu — zůstavuji čtenáři na rozřešení. Potom v r. 1714 přišel Kuk (Cook), v r. 1793 Dentr-

kastó (d'Entrecasteaux), konečně v roce 1827 Dymondyrvil (Dumont-d'-Urville), jenž rozpletl zeměpisný nelad, týkající se tohoto souostroví. *Nautilus* zajel do přístavu Uajlea (Wailea), k místu strašných příhod kapitána Dyljona (Dillon), jenž první vysvětlil tajemství ztroskotání se korábu Laperúza.

Několikráte za sebou jsme vylovili z toho zálivu tolik ustřic, že jsme jich měli až na zbyt, a jedli jsme je podle Senekova naučení, za živa na stole je teprve rozlupujíce. Měkkýšové ty náležejí k druhu nazvanému ustřice bahenní (ostrea lamellosa), která je praobyčejná na Korsice. Ustřice ty vyplnily by za nedlouho celý chobot, kdyby neměly tolik nepřátel, neboť jediný kus mívá až do 2 milionů vajíček v sobě.

A jestli tentokráte nepřišlo Ned-Landu káti se ze žroutství, toho příčinou bylo jedině to, že ustřicemi člověk nikdá se nepřeplní. Skutečně musí jich požíti se neméně šestnácti tuctů, aby dostal 315 gramů dusíku, jehož ke každodenní výživě potřebuje.

Dne 25. prosince plul *Nautilus* uprostřed Nových Hebrid, které odkryl Kviros (Quiros) v r. 1806 a Bugenvil v r. 1768, načež Kuk (Cook) je pojmenoval jménem posavadním. Skupení to skládá se hlavně z 9 ostrovů, tvořících dlouhý prouh. Přijeli jsme dosti blízko k ostrovu Órú (Aurou), jenž se vyznamenával zelenými lesy a chlumem veliké výše.

Toho dne byl štědrý večer a Ned Land, jak se mi zdálo, velice želel svátků vánočních, pravé té rodinné slavnosti, na nižto protestanté velmi mnoho drží.

Nevídal jsem kapitána po celý týden a teprv ráno dne 27. prosince přišel do velké síně, když

jsem právě hleděl do mapy, vyhledávaje na ní cestu *Nautila*. Tu kapitán přistoupí a ukáže prstem na jedno místo mapy a vyřkne jediné slovo:

„Vanikoro.“

Totě jméno ostrůvků, na nichžto ztroskotal se Laperúz. Rychle jsem vstal.

„Pluje *Nautilus* k Vanikoro?“ ptal jsem se.

„Pluje, pane profesore,“ odpověděl kapitán.

„A bude mi možno navštíviti znamenité ostrovy, kde ztroskotaly se Busola a Astrolab (Boussole, Astrolabe)?“

„Je-li vám libo, pane profesore.“

„Kdy budeme ve Vanikoro?“

„Už jsme tu, pane profesore.“

Vyšel jsem na ploštinu doprovázen jsa kapitánem a s dychtivostí hledím na obzor.

Na s. v. zvedaly se dva sopečné ostrovy ověnčené korálovou skalou na 40 mil dokola.

Byli jsme před ostrovem Vanikoro, jejž nazval Dymondyrvil ostrovem Nalezení (Recherche) zrovna před malinkým zálivem Vanu. Země zdála se celá porostlá zelení, počínaje od mořského břehu až na samé nitrní hory, nade kterými vypínal se vrch Kapogo, vysoký 476 sáhů.

Nautilus proplul úzkým průchodem do jezera zabarikádovaného korálovými skalami. Hluboko bylo tam od 30 do 40 sáhů. Pod stínem košatých stromů spatřil jsem asi 12 divochů, kterak s největším podivem hleděli na naše přibližování. Možná, že tušili v nás nějaké strašné velrybovité zvíře.

Tu se mne optal kapitán, vím-li o ztroskotání korábu Laperúze.

„Vím jen tolik, co ví celý svět, kapitáne,“ odpověděl jsem.

„A můžete-li mně vypovědíti, co celý svět ví?“ tázal se mne trochu ironicky kapitán.

„Velmi lehko.“

Vyprávěl jsem, co nalezeno posledními výskumy Dymondyrvila a vyložím v několika slovech výsledky toho.

Laperúz a jeho pomocník kapitán Delangl byli posláni v roce 1785 Ludvíkem XVI. na cestu kolem světa. Vypravili se na korvetách La Boussole a l' Astrolabe a nevrátili se více.

Francouzská vláda ne bez důvodu o ně se strachujíc vystrojila r. 1791 dvě větší lodě, Nálezkyni a Naději. Dne 28. září vyjely tyto koráby z Brestu pod náčelnictvím Bryni (Bruni) a Dentrkastó (d'Entrecasteaux). Po dvou měsících dozvěděli se dle výpovědi jistého Bovena, komandanta na *Albermalu*, že viděno na březích Nové Georgie trosek korábů; Dentrkastó však zprávy té — pravda, dosti pochybné — nepovědom vypravil se k ostrovům Admirality, na které kapitán Hunter ve své zprávě ukazoval, jako na místo, kde zhynul Laperúz.

Hledání bylo marné. *Naděje* a *Nalezkyně* obešly Vanikoro nezastavivše se zde ani; slovem, byla to cesta velmi nešťastná, stálat kapitánu Dentrkastovi dva pomocníky a mnoho námořníků, kteří zhynuli.

Kapitán Dyljon, zkušený námořník, dobře znalý Tichého moře, byl prvním, který našel jisté stopy po utonulých. Dne 15. května jeho koráb, *Sv. Patrik*, jel mimo ostrov Tikopia, jeden to z ostrovů Novo-Hebridských. Tam jakýs tuzemec, připluvší na dutém kmenu, prodal mu stříbrnou rukověť od kordu, na nížto byl vrytý nápis a ten tvrdil také, že před šesti lety viděl na Vanikoro dva Evropany z mužstva rozbitých korábů.

Dyljon uhádl, že tu jde o koráby Laperúzovy, jejichž zmizení pobouřilo celý svět. Chtěl jeti k Vanikoro, kde, podle slov divocha, nacházelo se mnoho zbytků z korábů; vítr však a proud překazily mu cestu.

Dyljon vrátil se do Kalkuty. Tam dovedl nadchnouti občanstvo, že mu propůjčena od společnosti Východo-Indské loď, kterou nazval Nálezkyně, a dne 23. února v 1827 roce vypravil se s francouzským jednatelem.

Po několikerých zastávkách na rozličných místech Tichého moře, dne 7. července v r. 1827, vyhodila *La Recherche* kotvu před Vanikoro v tomtéž přístavě Vanu, kde nyní zastavil se *Nautilus*.

Dyljon našel tu mnoho pozůstatků. Ze ztroskotaných korábů železné nástroje, kotvy, střepy, moždíře, osmnáctiliberní kouli, úlomky hvězdářských přístrojů, kousek mříže a bronzový zvon s nápisem: „Bazin mě lil“ („Bazin m'a fait“) se znakem slévárny v Bretské zbrojnici okolo r. 1785. Nezůstávalo nejmenší pochybnosti.

Dyljon zůstal na místě ještě tři měsíce, dokud nespravil porouchání na své lodi. Potom opustil Vanikoro, dal se k Novému Zélandu a 7. dubna r. 1828 vyhodil kotvu v Kalkutě. Navrátiv se do Francie, byl velmi laskavě přijat Karlem X.

V tutéž dobu Dymondyrvil, neznaje nálezů Dyljonových, vypravil se na jinou stranu, aby vyhledal místa, kde koráb se stroskotal. Skutečně, podle slov jistého vylrybáře, u divochů Luiziady a Nové Kaledonie nacházely se medaljony a kříž Sv. Ludvíka.

Komandant *Astrolabu*, Dymondyrvil, vyjel tedy na moře a zakotvil se před Hobart-Tounem (Hobart-Town), po dvou měsících, co Dyljon ujel z Vanikoro. Tu dověděl se o výsledcích Dyljo-

nových a krom toho zaslechl, že jistý Džems Hobs (James Hobbs), podkapitán *Unionu* z Kalkuty, přistal na ostrově ležícím pod 8° 18′ jihodpůlí a na 156° 30′ východoddlíní, a viděl u tuzemců železné tyče a kousky červené látky.

Dymondyrvil u velikých rozpacích a nespolehaje se na vypravování málo spolehlivých časopisů, rozhodl se přece jíti ve šlepějích Dyljona.

Dne 10. února r. 1828 zastavil se *Astrolab* před Tikopiou a vzal s sebou za vůdce a tlumočníka usazeného tam zběha i vypravil se k Vanikoro, kam přirazil dne 12. února, vyhnuv se tajným úskalím a zakotvil v přístavě Vanu.

Dne 23. obešli mnozí důstojníci celý ostrov a přinesli něco nepatrných úlomků. Tuzemci zapírali a vytáčejíce se nechtěli je vésti na místo neštěstí. Zdálo se, jakoby se báli, že Dymondyrvil přišel pomstit nešťastných.

Než, obdrževše dárků a přesvědčivše se, že není jim čeho se báti, rozhodli se dne 26. vyprovoditi je na místo, kde koráb se byl ztroskotal.

Tam na hloubce tří nebo čtyr sáhů, mezi úskalím Paku a Vanu, ležely kotvy, děla, pruty olova pokryté vápenným odsadem. Člunek a velrybářská loďka *Astrolabu* zamířily k tomu místu a stálo to mnoho namahání vytáhnouti kotvu, 800 liber těžkou, osmiliberní lité dělo, olověné koule a dva měděné moždíře.

Dymondyrvil vyptával se dále a dozvěděl se, že Laperúz vystavěl si z trosek předešlých třetí loď, s níž vydal se na cestu, zase nešťastnou . . . Ale kde podruhé koráb jeho za své vzal, toho nevěděli.

Tehdy postavil komandant *Astrolabu* pomník znamenitému mořeplavci a jeho tovaryšům. Byla to prostá čtyrhranná pyramida, zvedající se na korá-

lovém podstavci mezi hustými stromy, na níž nebylo nic od železa, co by tuzemce bylo lákati mohlo.

Dymondyrvil chtěl vypraviti se dále; ale mužstvo jeho bylo zmořeno zimnicí, obyčejnou na těchto nezdravých březích. Sám byl též nemocen, a proto vytáhli kotvu teprve 17. března.

Mezitím francouzská vláda, obávajíc se, že Dymondyrvil neví o nálezech Dyljonových, poslala k Vanikoro korvetu Bajonezu *(Bayonnaise)* pod velením Legoarandetromelina (Legoarant de Tromelin), jenž tou dobou byl na západním břehu Ameriky. Po dvou měsících, co odplul *Astrolab*, přijela k Vanikoro *Bajonéz*. Nenašla tam žádných nových průkazů, ale přesvědčila se, že divoši ušetřili pomníku.

To bylo jádrem mého vypravování kapitánu.

„Tak tedy není známo, kde rozbila se třetí loď?“

„Není.“

Kapitán ničeho neodpověděl, a dal mi znamení, abych šel s ním do velké síně.

Nautilus pohroužil se do hloubky několika metrů a okenice se otevřely.

Spěchám k oknu a tu mezi koraly pokrytými mořskými rostlinami spatřím rozdílné z korábu věci, jichž hledajícím nebylo lze zachytiti a ven vytáhnouti.

Mezi tím, co smutné ty trosky si prohlížím, praví ke mně kapitán vážným hlasem:

„Kapitán Laperúz vyjel se svými koráby *Boussole* a *Astrolabe* dne 7. prosince r. 1785. Z počátku přistal v Botani-bay, navštívil ostrovy Nové Kaledonie, zaměřil k Santa Kruz a přirazil k Namuka, k jednomu ostrovu ze skupení Havaï. Potom jeho koráby připluly k neznámým tehdá ještě úskalím u Vanikoro. *Boussola* plula napřed a najela na skálu u jižního břehu. *Astrolab* po-

spíchal na pomoc, a také na skále se octl. První koráb skoro hned celý se rozbil. Druhý však nasedlý po větru vydržel několik dní. Tuzemci ujali se nešťastných dosti dobře. Tito usadili se na ostrově a zbudovali si nový koráb ze zbytků dvou větších. Několik námořníků dobrovolně zůstali na Vanikoro. Druzí pak, nemocní a slabí, odjeli s Laperúzem. Vydalit se na cestu k ostrovům Salomonským a všichni zhynuli na západním břehu hlavního ostrova mezi mysy Klamu a Za dosti učinění (Deception, Satisfaction).

„Kterak to víte?“ zvolal jsem.

„Hleďte, to jsem našel na místě posledního ztroskotání!“

Kapitán ukázal mi plechovou krabici, okrášlenou francouzským znakem a celou zrezovatělou. Rozevřel ji a ukázal mi svazek papírů, sežloutlých sice, ale čitelných ještě.

V ní byly instrukce ministrovy kapitánu Laperúzu, s vlastnoručnými poznámkami Ludvíka XVI.

„Ach! pro námořníka je to překrásná smrt!“ pravil kapitán Nemo. — „Jak pokojný je ten korálový hrob! Dej Bože, abych já s tovaryši svými neměl jiného, než takového.“

Hlava XX.

Torresův průliv.

V noci ze dne 27. na 28. prosince opustil *Nautilus* s neobyčejnou rychlostí ostrov Vanikoro a plul jihozápadním směrem tři dni, uraziv 750 mil od souostroví Laperúza až k jihovýchodnímu cípu Papuasie.

Na druhý den 1. ledna r. 1863 přišel ke mně Radil časně ráno na ploštinu.

„Dovolí-li milostpán," pravil, „abych mu přál šťastný nový rok?"

„Jak že, Radile! buďsi, dělej jako doma, jako v Pařížském museu. Děkuji ti za přání. Ale kterak pak rozumíš tomu „šťastnému roku"? Po chvíli snad vysvobození nebo naopak prodloužení divné cesty naší?"

„Na mou věru," odpověděl Radil, „nevím, co mám na to říci. Jistě že potkáváme pamětihodných věcí a v ty dva měsíce neměli jsme dlouhé chvíle. Poslední div bývá divnější všech předešlých a bude-li to tak dále, nevím, jaký to vezme konec. Jak se všecko zdá, nenaskytne se nám už podobné příležitosti."

„Nikdá, Radile."

„Kromě toho pan Nemo nám nikterak nepřekáží, jako by ho ani nebylo."

„Zrovna jak pravíš, Radile."

„Myslím si tedy, jestli by se milostpánu líbilo, šťastným že by byl rok ten, kde by nám bylo lze všeho viděti . . ."

„Všeho viděti, Radile? To by snad bylo příliš dlouhé. A co o tom soudí Ned Land?"

„Ned Land je mínění docela opačného," odpověděl Radil. „Jemu nestačí dívati se na ryby a pořáde jimi se živiti. Nedostatek vína, chleba a masa nesvědčí poctivému Američanu, který zvykl si na bifštek s malou porcí pálenky!"

„Mne netrápí, Radile, co zde na stůl přijde."

„Mne taky ne," odpověděl Radil. „Oč více přeje si Land odsud, o to méně já. Budeme-li šťastni, bude jím jen jeden z nás a naopak. Na konec přeju milostpánu, čeho si sám přeje."

„Děkuju ti, Radile. Prosím tě toliko, abys

to s těmi dary odložil na lepší časy; podej mi ruku, více ti dát nemohu.“

„Milostpán nebyl nikdy tak štědrým,“ odpověděl Radil.

Potom odešel poctivý ten mládenec.

Dne 2. února urazili jsme 11.340 mil z Japonských moří. Před *Nautilem* rozestíralo se nebezpečné Koralové moře při severovýchodním břehu australském. Náš koráb plul na několik mil od strašného úskalí, kde 10. června r. 1770 jedva nezhynuly lodě Kukovy. Koráb, na němžto Kuk jel, narazil na skálu a jenom tím se zachoval, že nárazem uražený kus korábu zůstal v díře vězeti, zacpav ji tak.

Toužil jsem velice navštíviti to 360 mil dlouhé úskalí pod vodou, o které rozbijí se věčně rozvlněné moře strašnou silou a hukotem jako rachocení hromu. Ale právě sjížděl *Nautilus* svými úklonicemi do hloubky a mně nelze bylo spatřiti těch stěn korálových. Za to událo se mi potěšiti se pohledem na rozličné ryby, chycené do sítě. Mezi nimi byly germo, rod makrelí velkosti tuňáka s prouhami na příč na modrém břiše, které mizí zároveň se životem zvířete. Ryby ty doprovázely nás celými hejny a poskytovaly výborného masa. Kromě toho vyloveno mnoho lítavých ryb, pravých to lasťovek, které v noci pořadmo brázdí vzduch i vodu fosforovým světlem.

Po dvou dnech, to jest 4. ledna spatřili jsme břehy Papuazie. Při této příležitosti sdělil mi kapitán, že úmyslem jeho jest vniknouti do Indického moře skrze Toresův průliv. Víc neřekl ničeho. Ned měl velikou radost, že touto cestou bude blížiti se k Evropě.

Toresův průliv není nebezpečným toliko pro množství skalin, ale také pro divochy, sídlící v sou-

sedství. Průlivem tím dělí se od Nové Hollandie veliký ostrov Papuazie, nazývaný jinak také Novou Gvinejí.

Papuazie je 400 mil dlouhá a 130 mil široká držíc na 40.000 čtverečných mil půdy. Leží mezi 0° 19′ a 10° 2′ již. odpůlí a mezi 128° 23′ a 146° 15′ oddlíní. V poledne, když podkapitán určoval výšku slunce, spozoroval jsem řetěz hor Arfalas, vyvstávajících terasovitě a končících se ostrohranými vrcholy.

Tato země byla objevena r. 1511 od Portugalců a jestit jak se říká: „Hnízdem černochů Malajských“.

Tak jsme se octli v nejnebezpečnějším průlivě na zemské kouli, i ti nejsmělejší plavci sotva se odvažují projeti jím. Zde ztroskotala se korveta Dymondyrvila. Avšak *Nautilus* uměl se výborně vyhýbati skaliskám.

Šířka Toresova průlivu je skoro 34 mil, ale nesčíslné množství ostrovů a ostrůvků, hřbetů, skal, které zatarasují široký jinače průliv v té míře, že sotva loďky projedou. Dával tudíž kapitán bedlivý pozor. *Nautilus* ploul pomalu.

Já a moji soudruzi použili jsme té chvíle a vylezli jsme na ploštinu. Před námi vyvstávala komůrka kormidelníčí a nemýlím-li se, kapitán sám řídil *Nautila*.

Měl jsem v rukou výborné mapy průlivu Toresova, dílo inženýra Vinsendon Dymulena (Vincendon Dumoulin) a důstojníka Kupvan-Deboa (Coupvent-Desbois), nyní admirála, kteřížto byli při výpravě Dymondyrvila kolem světa. Tyto mapy spolu s Kingovou jsou nejlepší pomůckou tomu, kdo chce vyznati se v té motanici zde; já je proskoumával s velikou pozorností. Moře zběsile kypělo kolem *Nautilu*. Proud nesl se od j. v.

k s. z. s rychlostí půltřetí míle a rozbíjel se o vyčouhlé korále.

„To je škaredé moře," pravil Ned Land.

„Skutečně skaredé," odpověděl jsem, „docela nepříhodné takové lodi, jako je naše."

„Tento prokletý kapitán musí dobře znáti svou cestu, poněvadž vidím korálových hřbetů, které by byly s to, aby rozbily jeho koráb na padrť, pakliby o ně jenom zavadil."

Bylo nám opravdu zle, ale *Nautilus* proplítal se skrze úskalí jako čarodějnou mocí vlečen. Nepřidržoval se tě směru *Astrolabu* a Lazeléy (la-Zélée), jenž prokázal se tak záhubným Dymondyrvilu. *Nautilus* držel se více k severu, objel ostrov Morej (Murray) a vrátil se k severozápadu k průlivu Kumberlandskému. Myslil jsem, že zrovna udeří se o břeh, avšak on obrátiv se, jel mezi četnými, málo známými ostrovy a ostrůvky k Taundu (Tound) a k Zlému průlivu.

Již jsem v duchu si myslel, nechce-li kapitán Nemo, ve své šílené neopatrnosti, se svým korábem pustiti se v úžinu, kde naběhly na skálu obě korvety Dymondyrvila, ale *Nautilus* změnil svůj směr po druhé i obrátiv se přímo k západu, přijel k ostrovu Gueboroaru.

Bylo tři hodiny po poledni. Mořský příliv opadal, vlnění se tišilo. *Nautilus* přiblížil se k ostrovu, jejž nyní ještě živě vidím před sebou s pandánovým lesem. Byl na dvě míle od nás. Náhle mne povalil silný ústrk. *Nautilus* naběhl na skálu a zůstal státi, zlehka nakloniv se k levé straně.

Když jsem se zvedl, spatřím na ploštině kapitána a jeho pobočníka, anič obzírají okolí korábu mluvíce nesrozumitelným mi nářečím.

Kde jsme to byli? — Z pravé strany na 2

míle bylo viděti ostrůvek Gveboroar, jehožto břeh zahýbal se od severu k západu jako velikanská ruka. Na jih a východ vyčnívalo něco korálů, odkrývaných mořským odlivem. Trčeli jsme na hřbetě skály a k tomu ještě v takém moři, kde příliv a odliv jsou velmi slaby; zlý to případ pro *Nautila*, by mohl odplouti. Však loď nijak neutrpěla, tak pevně byla stavěna. Však nemohla-li být proražena nebo potopiti se, byla vydána alespoň v nebezpečenství, zůstati na vždy na této skále a pak bylo všechno vnitřní zařízení marné. Když jsem takto přemítal, přiblížil se ke mně klidně vždy s sebou vládnoucí kapitán, nejevě ani nejmenšího nepokoje neb rozpaku.

„Nehoda?“ řekl jsem.

„Nikoliv, příhoda,“ odpověděl.

„Však příhoda,“ pravil jsem, „která snad vás přiměje státi se opět obyvatelem nenáviděné vámi země?“

Kapitán Nemo pohledl na mne překvapeně a potřásl hlavou, což jasně značilo, že nikdy noha jeho nedotkne se země. Potom pravil:

„Pane Aronaxi, *Nautilus* není v nebezpečí; on bude ještě s to, aby vám ukázal všech divů mořských. Naše cesta teprvé začíná i nepřeju si také, abych měl býti zbaven cti vaší společnosti.“

„A přece, kapitáne,“ pravil jsem, nedbaje ironického obratu jeho řeči, „nyní sedí *Nautilus* na skále v čas plného přílivu. A v tichém Oceáně nejsou přílivy silny a nemůže-li vyhoditi přítěže, což se mi zdá býti nemožným, tož nevím, kterak loď dostane se opět na vodu.“

„Máte pravdu, pane Aronaxi, v tichém Oceáně není silných přílivů,“ odpověděl kapitán Nemo, „ale v Toresově průlivu dělá rozdíl mezi nejvyšším a nejnižším stáním moře půldruha metru.

Dneska je 4. února, za 5 dní je měsíc v úplňku a velice bych se divil, aby nám úslužný ten průvodčí země vodu na tolik nepozvednul, abychom odplouti mohli.“

Když domluvil, odebral se dolů se svým pobočníkem. Loď nehýbala se, jakoby polypi korálovi svým nezrušitelným tmelem ji byli připevnili.

„Tak co, pane profesore,“ řekl Ned Land, přistoupiv ke mně po odchodu kapitána.

„Příteli Lande, počkáme pokojně do 9., neboť jak se podobá, měsíc bude tak laskav a pomůže nám dále.“

„A nic více?“

„Nic více.“

„A kapitán nechce svých kotví vyhoditi, nechce svých strojů napnouti a všeho vynaložiti, aby nás odtud vyvedl?“

„Vždyť na to příliv dostačí,“ odpověděl prostě Radil.

Kanaďan pohledna na Radila, pokrčil ramenoma. Potom promluvil:

„Pane profesore, věřte mi, že tento kus železa nebude nikdá už plouti na vodě ani pod vodou. Prodá se jen ještě na libry. Mám za to, že nadešel čas, abychom hleděli společnosti kapitánově nějak kvinde dáti.“

„Příteli Nede,“ odpověděl jsem, „já neztratil ještě důvěry v statného *Nautila* a za 4 dni uvidíme, jak nám příliv poslouží. Co se však dotýče vaší rady, abychom spasili se útěkem, ta byla by dobrá, kdybychom před sebou měli břehy Anglie nebo Francie, nikoliv ale břehy Nové Gviney. Musíme vyčkati, až se *Nautilus* zvedne.“

„Zkusiti alespoň by se mělo této zemi,“ pravil Ned Land. „Tuť ostrov; na něm rostou stromy. Pod nimi žijou zvířata nesoucí ve svém

těle kotlety a rostbif, na kterých bych si zase rád jednou pochutnal.“

„Tentokrát má pravdu Ned Land,“ řekl Radil, „i souhlasím s jeho míněním. Nemůže-li milostpán vymoci u svého přítele kapitána, by nám pomohl na zem — třebas jenom proto, bychom se neodnaučili choditi po pevné zemi.“

„Mohu jej sice poprositi, ale on mi odřekne.“

„Kdyby milostpán o to se pokusil,“ vece Radil, „alespoň bychom poznali, jak nás má rád.“

K mému překvapení svolil kapitán Nemo ihned, nežádaje ani slibu, že vrátíme se na koráb. Ostatně cesta přes Novou Gvineu byla velmi nebezpečná a nebyl bych radil Ned Landu, aby ji podnikl. Lépe bylo nám zůstati zajatci v *Nautilu*, nežli padnouti v ruce tuzemců Papuaských.

Na zejtřek byla nám loďka přichystána. Nestaral jsem se o to, pojede-li kapitán Nemo s námi, aniž jsem myslil, jestli nás bude doprovázeti někdo z lodi či že Kanaďanu odevzdá se řízení člunu. Země byla dvě míle daleko a Ned Land by byl mohl hračkou projeti s člunem mezi hřbety podvodními.

Na druhý den, 5. února spustili člun do moře. Vesla ležela na člunu a nám zůstalo jen přisednouti k nim. V 8 hodin odrazili jsme od *Nautilu* majíce s sebou větrovky a sekery. Moře bylo dosti tiché, větřík vanul pobřežní. Radil se mnou horlivě vesloval a Ned řídil člun v úzkých průlivech mezi skalami. Loďkou dalo se rejdovati lehko a plula bystře.

Ned Land radostí jako u vytržení. Bylo mu jako zajatci uprchlému z vězení a nepomýšlejícímu na to, že musí opět se navrátiti.

„Masa!“ opakoval si; „budeme jísti masa, a jakého masa! pravé zvěřiny! Ovšem bez chleba!

Neříkám, že by rybí jídlo nebylo dobrým jídlem: avšak dobrého pomalu a kousek čerstvé zvěřiny, pečené nad žeřavým uhlím na rožni, může dobře vystřídati se s naším pokrmem.“

„Břichopásku!“ řekl Radil, „děláte člověku laskominy.“

„Přijde na to, je-li v lesích těch jaké zvěři, a pak není-li zvěř tak příliš silného vzrůstu, žeby jí lovec sám za kořisť padnouti mohl.“

„Dobře, pane Aronaxi,“ odpověděl Kanaďan, jehožto zuby, jak se zdálo, byly ostry jako sekery, „však já bych jedl i tigroviny, nenalezlo-li by se jiných čtvernožců na tom ostrově.“

„Z přítele Neda jde strach,“ vece Radil.

„V každém případě,“ prohodil Ned Land, „ať čtyrnohé chlupaté, ať dvounohé pernaté, co mi přijde na ránu, to střelím.“

V půl deváté zastavil se člunek na ploském písčitém břehu, mimo korálový kruh kolem ostrova Gveboroar.

Hlava XXI.

Několik dní na zemi.

Vkročení na zem dojalo mne velice. Ned Land si dupnul, jakoby zemi tu přijímal do svého poddanství. A přece uběhly teprv dva měsíce, co jsme se octli v zajetí *Nautila*.

Za několik minut byli jsme od břehu na dostřel daleko. Půda byla skoro veskrz korálové vápno, však koryta vyschlých několika potoků, v nichž žulové kameny se nacházely, ukazovala na útvar prahorní. Velkolepý les nedal oku dále proniknouti. Ohromné stromy, vysoké až do 200 stop,

byly propleteny girlandami z lian, kteréž lehkým větrem se houpaly. Tu bylo množství fíků, thoků, hibiscusů, pandánů a palem, pod jichž klenutím bujely vstavači, luštiny a kapradí.

Než Kanaďan nevšímal si krásy Novogvinejské květeny, jemu šlo více o užitečné. Spatřiv kokosový strom, srazil s něho několik ořechů a mléko z nich jsme vypili a jádra snědli s velikou chutí.

„Výborné!“ chválil Ned Land.

„Znamenité,“ řekl Radil.

„Doufám,“ řekl Kanaďan, „že váš Nemo nebude nic proti tomu míti, přivezem-li si náklad ořechů těch na jeho loď.“

„Mám za to, že nebude,“ odpověděl jsem, „ač sotva bude chtíti okusiti jich.“

„Bude jeho škoda!“ řekl Radil.

„A tím lépe pro nás!“ doložil Ned Land. „Nám ostane více.“

„Slovíčko ještě, mistře Lande,“ pravím harpuníkovi, hodlajícímu sčesati ještě druhý strom, „kokosy jsou pěkná věc, ale prvé než jimi naplníme svou loďku, bude tuším dobře, podíváme-li se, není-li zde ještě jiných neméně užitečných plodin. Čerstvá zelenina byla by as vítána v kuchyni *Nautila*.“

„Milostpán má pravdu,“ řekl Radil, „a činím návrh, aby na našem člunu ponechala se tři místa, jedno na zeleninu, druhé na ovoce a třetí zvěři, jíž jsem však posud ani okem nespatřil.“

„Radile, nikdy zoufat!“ napomínal Kanaďan.

„Půjdem tedy dál,“ pravím, „hlavní však, budeme opatrnými. Ačkoliv zdá se ostrov ten neobydleným, mohli by se zde přece najíti lidé, kteří by vzhledem na zvěřinu nebyli tak vyběračnými jako my.“

„E, é,“ rozkřikl se Ned Land zuby vyceniv.

„Aj! Nede!“ dí Radil.

„Na mou věru,“ prál Kanaďan, „začínám rozuměti, že lidské maso může dobře chutnati.“

„Nede, Nede! co to mluvíte!“ domlouval Radil. „Což jste lidožroutem? Pak bych nebyl v kajutě před vámi jist a jednoho jitra mohl bych na polo sežrán procitnouti.“

„Příteli Radile, miluji vás velice, avšak ne tak zle, abych vás chtěl mimo nouzi sníst.“

„Na to se nespolehám,“ vece Radil. „Na honbu Už je svrchovaný čas zastřeliti nějaký kus zvěře, kterouž by se ten Kanibal uspokojil, sice najde milostpán jednoho krásného rána místo svého sluhy jenom několik ohryzků.“

Takto žertujíce pronikli jsme do temna lesa. Hledajíce přišli jsme náhodou na přeužitečnou bylinu, jejížto plody scházely na korábě. Byltě to chlebovník.

Strom ten je kmene rovného a vysokého na 40 stop a koruny pěkně košaté. Ze zeleného jeho listí vynikalo kulaté ovoce po vrchu drsné a veliké as jako dětská hlava. Kde obilí se nedaří, tam dala příroda náhradou ten užitečný strom, jenž beze všeho ošetřování do roka po osm měsíců svého ovoce poskytuje.

Ned Land znal dobře to ovoce, a uměl je připraviti. Pohled na ně v něm také hned žádost vzbudil.

„Pane profesore,“ pravil ke mně, „umřu, neokusím-li svítku z ovoce toho.“

„Okuste, milý Nede, okuste, mnoho-li vám libo. Vždyť pak jsme tady, abychom činili zkoušky.“

„Nebude to dlouho trvati,“ odvětil Kanaďan. I vzal palčivé sklo, rozdělal oheň ze suchého dříví, které vesele vzhořelo. Já spolu s Radilem vybírali jsme nejpěknější kusy ovoce. Některé

byly ještě nezralé, a v těch vězela trochu vláknitá kaše obalená v tlustou slupku. Jiné však byly požloutlé, rosolovité, čekajíce už, aby se sčesaly. V těchto nebylo žádných jader.

Radil přinesl jich celý tucet a Ned Land rozkrájel je na řízky a kladl nad žhavé uhlí, říkaje opět a opět: „Uvidíte, pane profesore, jak ten chleb je dobrý!“

„Zvláště jestli jste ho už dávno nejedl,“ řekl Radil.

„Ba to není chleb,“ pokračoval Kanaďan, „toť přechutný svítek. Vy jste ho ještě nikdy neokusil, pane?“

„Neokusil, Ned Lande.“

„Tedy se chystejte na nejlahodnější jídlo. Nebude-li vám chutnat, ať nejsem králem harpuníků!“

Za chvíli bylo ovoce opáleno a vnitř ukazovala se bělounká těstovitá střída chuti jako artičoků.

Musím se vyznati, byl to chleb výborný, jedl jsem ho s velikou chutí.

„Škoda,“ litoval jsem, „že jídlo to nedá se na dlouho schovati, a zdá se mi, že by bylo marné, vzíti ho mnoho spolu na loď.“

„Což o to!“ rozkřikl se Ned Land. „Mluvíte jako přírodozpytec, já to ale udělám jako pekař. Radile, nasbírejte mnoho toho ovoce, až se vrátíme, vezmeme je s sebou.“

„A kterak ho pak chcete upraviti?“ ptal jsem se Kanaďana.

„Udělám z vnitřního masa kvašené těsto, které dlouho se drží, anižby zkazilo. Dle potřeby upeku ho v kuchyni a jistě že vám bude výborně chutnati, ač trochu přikejslé.“

„Pak, mistře Lende, není při chlebě tom ničeho více si přáti.“

„Ano, pane profesore," dokládal Kanaďan, „ale trochu šťavnatého ovoce nebo zeleniny slušelo by k tomu přec."

„Pojďme tedy hledat ovoce i zeleniny."

Když jsme měli sebráno, šli jsme doplniti svůj pozemský oběd.

Bylit jsme marně nehledali, dopoledne měli jsme natrháno hojně banánů. Skvostné tyto plody horkých krajin zrajou po celý rok, Malajci jmenujou je pizango, požívajíce jich syrových. Kromě banánů nasbírali jsme hodný náklad výtečných mangových jahod a velikánských ananasů. Sbírání stálo arci mnoho času, ale my neměli čeho litovati.

Radil držel se pořád za Nedem. Tento šel napřed, vyhledávaje bystrým okem nejpěknějšího ovoce, by jím své zásoby doplnil.

„A teď, příteli," táže se Radil, „nebude vám snad nic více scházeti?"

„Hm!" zabručel si Kanaďan. „Všechno to dohromady neudělá ještě oběd. Toť jenom příkusek. Ale polívka? A pečeně?"

„Pravda, vy jste nám slíbil, Nede, dušenou pečeni, a ta je teď v pochybnosti."

„Pane profesore," odpověděl Kanaďan, „honba nejen že ještě se neskončila, ale ani posud nezačala. Jen strpení! Však my potkáme ještě něco opeřeného nebo osrstěného, ne-li zde, tedy jinde."

„A ne-li dnes, tedy zejtra," doložil Radil, „neboť daleko nesmíme se pustiti. Ano činím návrh, abychom se už ke svému člunu vrátili."

„Co že! už!" rozkřikl se Ned.

„Musíme hleděti, abychom před večerem byli zase doma," pravil jsem.

„Kolik je hodin?" ptal se Kanaďan.

„Při nejmenším dvě," řekl Radil.

„Jak ten čas utíká na pevné zemi!“ zvolal Ned Land, vzdychaje si litostně.

„V pochod,“ velel Radil.

Dali jsme se tedy lesem na zpáteční cestu, doplňujíce svých zásob palmovou kapustou, sbíranou s vrcholů stromů, potom bobem a výbornými zeměky, řečenými „jam“.

Obtíženi přebohatým nákladem došli jsme k loďce. Avšak Ned Land nebyl ještě spokojen. A osud mu přál. Sedaje právě do člunu, spatřil několik as 20 neb 30 stop vysokých stromů, z rodu palem.

Byly to stromy sagové, co do užitečnosti rovnající se chleboňům a rostoucí beze všeho ošetřování.

Ned Land uměl s nimi zacházeti. Vzaltě sekeru a pracoval takou silou, že brzy měl na zemi dvě, tři palmy, o jichžto dospělosti svědčil bílý prášek, kterýmž jejich listí jako pomoučeno bylo.

Hleděl jsem naň s okem přírodozpytce. Sejmul nejprvé s každého kmene prouh kůry, pod níž objevilo se pletivo dlouhých vláken, prostoupené hojností gumovaté mouky. Toť sago, hlavní to potrava malajského lidu.

Ned Land rozštípal kmeny na polena a dobývání mouky odložil na jindy, neboť mouka musí se dříve procediti, aby se oddělila od vláknoví, a potom usušiti.

V pět hodin večer opustili jsme se svými poklady břeh a za půl hodinky byli jsme u *Nautilu*. Nikdo nepřišel nám vstříc. Ohromný železný válec zdál se býti opuštěným. Dopravili jsme svůj náklad na loď a já odebral se do svého pokoje, kdež na mne už večeře čekala. Druhého dne, 6. února, nic nového na korábě. Nebylo

slyšeti žádného šramotu, žádné známky života. Loďka dlela na témže místě, kde jsme ji nechali. Rozhodli jsme se, že pojedeme opět na ostrov Gveboroar. Ned Land doufal, že bude míti tentokráte větší štěstí, nežli včera, i přál si navštíviti jiné části lesa.

Při východu slunce byli jsme už na cestě. Loďka nešena přílivem, donesla nás brzy ku břehu.

Vystoupivše, uznali jsme za nejlepší spolehnouti se na dobrý čich Kanaďana, t. j. nechati ho napřed a za ním následovati.

Ned Land šel podle břehu k západu, potom přebrodili jsme několik potoků, až octli jsme se na vysočině, obklíčené podivuhodným lesem. Několik lednáčků pobíhalo podle vod, však na ránu nechtěli vydržeti. Jejich ostražitost ukazovala, že vědí, čeho se od dvounožců našeho plemene nadíti mohou; z toho jsem soudil, že ostrov ten, není-li lidmi obýván, je jimi aspoň navštěvován.

Minuvše květnatý palouk octli jsme se na kraji malého, ptactvem oživeného háje.

„Tuť teprv jen ptáci," řekl Radil.

„Mezi nimi ale i jedlí!" odpověděl harpuník.

„Ani jeden, příteli Nede," dí Radil, „vidím jenom papoušky."

„Milý Radile," praví vážně Ned, „není-li jiného, zastane papoušek místo bažanta."

„A já dodávám," pravil jsem, „že ten pták, je-li dobře připraven, hodí se k snídani."

Opravdu, v houští háje toho přeletovalo množství papoušků, kteří by při lepším vychování byli i lidským jazykem mluviti se naučili. Nyní štěbetali se svými samičkami všemi možnými způsoby, tu vážný kakadu, který bezpochyby rozlušťoval filosoficky nějakou učenou záhadu, mezi tím, co

světle červený lory bystře prolétal a kalao i papua s pěřím nejjemnějšího blankytu se honosil.

Slovem, pestrá to směsice ptáků, k jídlu ale větším dílem se nehodících.

Mezi nimi scházel však jeden, jehož není nikde jinde, nežli toliko zde, na ostrově Arru a Nové Gvinei. Ale náhoda mi té rozkoši brzo na to dopřála.

Prošedše kusem lesa dostali jsme se na pláň, porostlou křovím. Tu spatřil jsem vzletnouti několik skvostných ptáků, kterýmž zvláštní postavení jejich dlouhých per nedovoluje letěti než jenom proti větru. Houpavý jejich let a skvostně třpytící se barvy jich peří poutaly i okouzlovaly zraky. Poznal jsem je snadno.

„Rajky!“ vzkřikl jsem.

„Řádu vrabcovitých,“ doložil Radil.

„Čeledi koroptví?“ ptal se Ned Land.

„Nemyslím, milý Lande. Spolehám se na vaši obratnost, že mi z nich jednoho dobudete.“

„Pokusím se o to, pane profesore, ač umím lépe vládnouti harpunou nežli větrovkou.“

Malajci vedou s těmi ptáky obchod a loví je všelijak. Buď nastraží oka na vysoké stromy, na kterých rajky hlavně se zdržují, buď je chytají na lep neb dokonce otravují studánky, z kterých ptáci ti pijou. Nám nezbylo nic než střeliti některou rajku v letu; že ji ale trefíme, bylo málo čáky. A také jsme část svého náboje vystříleli — marně.

K jedenácti hodinám minuli jsme už přední díl hor, tvořících střed ostrova, a ještě ničeho neuloveno. Hlad nás trápil. Na štěstí podařily se Radilovi dvě rány, zastřelil bílou holubici a jednoho doupňáka. Ty jsme honem oškubali, nastrčili na rožeň a pekli nad ohněm rozdělaným ze suchého klestí. Ned Land zatím připravil ovoce

chleboňového. Potom snědli jsme holuby až na kosti, maso jejich chutnalo výborně — muškátovým ořechem, jehož ptáci ti též rádi požírají.

„A teď co vám ještě schází, Nede?“ ptal jsem se Kanaďana.

„Čtvernohá zvěř, pane,“ odpověděl Ned Land. „Všechna ta pernatina není než na příkusek nebo pro ukrácení chvíle. Nebudu míti pokoje, dokud nezabiju kus zvěře na dušenou.“

„A já také ne, jestli nedostanu nějaké rajky.“

„Pojďme tedy,“ pobízel Radil; „ale nazpátek k moři. Trvám, že je čas k návratu.“

Rada byla rozumná i uposlechnuto jí. Po celohodinné chůzi došli jsme, kde sagovníků bylo skoro celý les. Několik neškodných hadů ubíhalo před našima nohama. Rajky z daleka už uletovaly, když jsme se blížili. Spouštěl jsem se už naděje, že některé dostanu; tu Radil jdoucí napřed najednou se sehne a plesaje vrátí se ke mně nesa rajku v ruce.“

„A! výborně, Radile!“ volám.

„Milostpán je tuze dobrotiv,“ praví Radil.

„Nikoliv, můj milý! Ty's vyvedl mistrovský kus. Lapiti ptáka živého a rukama!“

„Přihlédne-li milostpán blíže, shledá, že není v tom velké zásluhy.“

„Proč, Radile?“

„Protože je pták ten opilý.“

„Opilý?“

„Ano, opilý z ořechů muškátového stromu, pod kterýmž jsem ho lapil. Hleďte, příteli Nede, co umí nestřídmost!“

„Tisíc hromů!“ rozkřikl se Kanaďan, „co jsem za tyto dva měsíce kořalky vypil, nezasluhuje, aby se mi vyčítalo.“

Prohlížel jsem si mezi tím znamenitého toho

ptáka. Radil se nezmýlil. Rajka byla opilá. Nemohla lítat, jedva že chodila. Na tom mi nesešlo. Nechal jsem, až vystřízliví.

Tento pták náleží k nejkrásnějšímu z osmi druhů rajek, žijících na Nové Gvineji a sousedních ostrovech. Byla to rajka smaragdová, jedna z nejvzácnějších. Měla tři decimetry na dél. Hlava její byla malinká, očka při samém zobáku, také neveliká. Barvy však nad pomyšlení krásné; zobák žlutý, nohy a drápky temno hnědé; křídla ořechové barvy s fialovým lemem, hlava k zadní části bledožlutá, hrdlo smaragdové, břicho a hruď temně kaštanové. Z ocasu vycházelo dvé dlouhých, silných per, osazených jemným chmýřím, by doplnilo krásu památného ptáka toho, jejž tuzemci jmenují „ptákem slunce“.

Přál jsem si velice, bych ptáka toho mohl přivézti do Paříže a darovati jej do musejní zahrady, kdež nemají ani jediné živé rajky.

„Jest jich snad málo?“ ptal se Kanaďan hlasem lovce, a ne přírodozpytce.

„Pramálo, dobrý příteli, a zvlášť těžko je dostati nějaké živé. Však i mrtvé mají ještě velkou cenu. A proto tuzemci padělají je jako perly a diamanty.“

„Je-li pak možná!“ vykřikl Radil, „rajky padělati?“

„Ano, Radile.“

„A zná-li pak milostpán ten spůsob?“

„Jistě. Rajky v čase východního větru ztrácejí svých krásných z ocasu per. Padělatelé sbírají a přidělávají šikovně přichystaným k tomu papouškům, na nichž pak co přiděláno firnisem přikrývají a obarvují. Takto připravených prodávají pak do museí a milovníkům v Evropě.“

„Hezky!“ dí Ned Land. „Není-li pták, jest

alespoň jeho péří. A najde-li se věc, která je k jídlu, nevidím v tom také nic tak tuze zlého."

Mé přání, míti rajku, se vyplnilo, ne však Ned Landovo týkající se zvěřiny. Na štěstí přišla mu na ránu divoká svině, kterouž tuzemci jmenují „bary-utang". Zvíře to přišlo nám velice vhod a Ned Land byl pyšný na svou ránu.

Kanaďaň ji vyvrhl a vyřízl z ní půl tuctu řízků na dušenou k večeři. Potom znova začla honba, při níž Ned Land a Radil měli se ještě vyznamenati.

Skutečně, oba přátelé vyplašili z houští houfec klokanů, kteří pružnými skoky pryč utíkali. Útěk jejich však nebyl tak rychlý, aby jich mlnná kulka nedostihla.

„Aj, pane profesore!" zvolal Ned Land, „jaká to výtečná zvěřina, zvláště smažená. To bude zásoba pro *Nautila*, tři, pět kusů! A pečeni z nich sníme sami, ti hlupci na korábě nemají ani drobku dostati."

Troufám, že kdyby Kanaďan toliko byl nemluvil, byl by ve své radosti celé hejno potloukl. Přestal ale na šesti zajímavých těch ssavcích. Patřili k menšímu druhu, nazvanému „klokani-zající". Zdržují se v doupnivých stromech a skáčou hbitě a maso jejich je velmi chutné.

Byli jsme všichni spokojeni výsledkem našeho lovu. Ned ve své radosti umínil si na zejtří roztomilý ten ostrov ještě jednou navštíviti, aby jej z jedlých jeho čtyrnožců ještě lépe vyprázdnil. Avšak selhalo mu.

V šest hodin večer byli jsme zase na břehu. Naše loďka stála na dřívějším místě. *Nautilus* jako hřbet skalný čouhal z vln na dvě míle od břehu.

Ned Land bez meškání dal se do strojení

jídla, byl v tom mistrem. Brzy naplnila se prostora libou vůní dušeného.

Jídlo bylo výborné. Dva doupňáci je doplnili. Ságový koláč, ovoce chlebové, mango, ananasy a vykvašená šťáva kokosová dodaly nám veselosti, ano mám za to, že myšlenky mých dobrých společníků nebyly z cela střízlivé.

„Což abychom se tak dneska domů nevrátili?“ řekl Radil.

„Ano, abychom se tak nikdy nevrátili?“ dodal Ned Land.

V tom okamžení padně kámen k našim nohoum a přetrhne rozmluvu.

Hlava XXII.

Hrom kapitána Nemo.

Aniž bychom byli povstali, obrátili jsme své zraky k lesu; má ruka ustanula na cestě k ústům, Ned Landova však pokračovala ve svém úkolu.

„Kámen s nebe nepadne,“ vece Radil, „kromě že by to byl povětroň.“

A sotva to byl dořekl, tuť kámen druhý, jenž mu holubí stehýnko z ruky vyrazil. Vyskočili jsme všichni a ručnici v ruce očekávali jsme dalšího útoku.

„Jsou-li to opice?“ vzkřikl Ned Land.

„Možná,“ odvětil Radil, „jsou to divoši.“

„Na loďku!“ velel jsem, a spěchám k ní.

Byl již svrchovaný čas, neboť asi 20 tuzemců, ozbrojených luky a praky ukazovalo se na kraji lesa, vzdáleného od nás sotva sto kroků.

Loďka byla asi 10 sáhů vzdáli na břehu.

Divochové blížili se, aniž by běželi a kamen i šípy od nich jen se sypaly.

Ned Land nechtěje zůstaviti jim svých zásob, chopil se, přes všechno nebezpečí, svého prasete a klokanů a vlekl je dost čerstvě s sebou.

Za dvě minuty byli jsme na břehu. Naložíme honem zvěř a zbraně na loďku, odstrčíme a již jsme na moři. Nebyli jsme daleko, an tu divochové dorazili ku břehu huhlajíce a hrozebně rukama máchajíce. Hleděl jsem na ploštinu *Nautilu*, zdali tam není někoho pozorovati: ale nikdo tam. Ohromná loď zůstávala pusta.

Za dvacet minut byli jsme nahoře. Padací dvéře byly otevřeny. Vešli jsme do vnitř.

Vkročím do síně, odkud vycházely některé akordy. Kapitán Nemo hrál tu na varhany, jsa ve hraní celý pohřížen.

„Kapitáne!“ řku.

On mne neslyšel.

„Kapitáne!“ opětuju a dotknu se ho rukou. On sebou trhnul a obrátil se.

„To jste vy, pane profesore? prál on. „Měli jste štěstí na lovu a nasbíral jste dle přání bylin?“

„Ano, kapitáne,“ odpověděl jsem; „ale přilákali jsme za sebou pohříchu tlupu dvounožců, jejichž blízkost nevěští nic dobrého.“

„Jakých to dvounožců?“

„Divochů.“

„Divochů!“ odvětí ironickým hlasem kapitán Nemo. „A vy se divíte, pane profesore, že vystoupiv na zem nacházíte zde divochů? Kde by divochů nebylo? A ke všemu, což ti, jež jmenujete divochy, jsou horší než ti ostatní?“

„Ale, kapitáne . . .“

„Co se mne dotýče, já se s nimi všady potkával, pane profesore.“

„Pane, nechcete-li, aby se vám na loď dostali, učiňte nějaké opatření, dokud je čas.“

„Buďte bez starosti, pane profesore, zde není se čeho báti.“

„Ale je jich mnoho.“

„Kolik jste jich napočítal?“

„Na nejmíň sto.“

„Pane Aronaxi, kdyby se všichni obyvatelé Papuasie sešli zde na břeh, nemusel by se *Nautilus* jich útoku báti.“

Kapitán pustil se na to do hraní a hrál s takovým citem, že brzy všeho zapomněl i mne. Odešel jsem nahoru, vytrhovati ho nechtěje. Slunce právě bylo už zapadlo a tma rozhostila se po kraji kvapně, beze všeho soumraku, jak to v zdejších končinách obyčejné, že nebylo ostrova už rozeznati, toliko ohně na břehu připomínaly, že naháči se odtamtud posud nevzdálili a vzdáliti se nehodlají.

Několik hodin sedím tu sám, přemýšlím o divoších, kterých jsem se však více nebál, neboť nezlomná důvěra kapitánova byla i na mne přešla. Potom jsem na ně docela zapomněl zraky obraceje k obloze, kde třpytilo se tisíce hvězd okolo měsíce, jenž měl se pozejtří vrátiti na totéž místo, aby nám vyzvedl loď. Všude bylo ticho i na vlnách i na břehu. O půlnoci vrátil jsem se do kajuty.

V noci se nic nepřihodilo. Papuané asi se zhrozili potvory, ležící tu bez hnutí, neboť jinak, poněvadž okenice otevřeny zůstaly, byli by snadno do vnitř vlézti mohli.

V šest hodin ráno, dne 8. února, vyšel jsem na ploštinu. Ranní šero mizelo; ostrov brzy se ukázal, nejprvé břeh, pak i hory.

Tuzemci byli posud zde, ale bylo jich mnohem více, nežli včera, as pět nebo šest set. Někteří z nich, použivše odlivu, přiblížili se hodně k *Nautilu*, lezouce po korálových skalách, které

odlivem trochu vyvstaly. Byli to praví Papuani, krásné plémě, zrůstu mohutného se širokým a mohutným čelem, s tlustým, nevšak připlesklým nosem, a bílými zuby. Jejich vlasy byly červeně natřeny a odrážely se od černě lesklé mouřenínské pleti. V ušich kostěné náušnice a ostatek většinou nazí. Mezi nimi spozoroval jsem několik ženských, oděných v krinoliny, sahající od kyčlí až po kolena, z rostlin zhotovené a lýkovou páskou přivázané. Náčelníci měli vypíchané ozdoby na kůži a šňůrky skleněných perel na krku. Skoro všichni byli ozbrojeni luky, šípy a štíty, nesouce na zádech jakousi síť, v níž měli kulaté kamení k házení prakem, s kterýmž uměli obratně zacházeti.

Jeden z náčelníků přibrodil se dosti blízko k *Nautilu* a prohlížel si jej skoumavě. Byl to nejspíše nějaký „mado“, vysoký hodnostář, neboť byl oděn v pláštík z banánového listí, ozdobený po kraji třepením křiklavých barev.

Bylo by mi lehké bývalo člověka toho zabiti, neboť přiblížil se na dostřel, avšak pokládal jsem za moudřejší, vyčkati skutečného nepřátelství, neboť Evropanu nesluší se, aby první na divochy útok činil.

Po celou dobu mořského odlivu přecházeli tuzemci kolkolem *Nautilu*, avšak beze všeho hluku. Podle jejich posuňků a volání „asai“, vyrozuměl jsem, že mne zvou k sobě na zem. Já však neuznal za dobré pozvání toho uposlechnouti.

Toho dne zůstal tedy náš člun na palubě — k veliké lítosti Ned Landově, jenž by byl rád ještě naše zásoby rozmnožil. Šikovný Kanaďan pustil se proto do strojení masa a mouky, jež byl s ostrova přivezl. Moře zatím stoupalo, skály se zatápěly a divoši musili na břeh, kdež jich opět značně přibylo, nejspíše se sousedních ostrovů

nebo se samé Papuasie. Loděk však nepozoroval jsem při nich žádných.

Nevěda nic lepšího, umínil jsem si, že budu v těchto čistých vodách trochu loviti. Zavolám Radila, aby mi přinesl síť.

„A co divoši?“ dí Radil, „s dovolením milostpána, nezdají se mi zlými.“

„A přece jsou to lidojedi.“

„Člověk může býti lidojedem a přece hodným člověkem,“ odpověděl Radil, „jako může býti někdy břichopáskem a spolu poctivcem. Jedno nevylučuje druhého.“

„Dobře! Radile, připouštím, že může býti hodných lidojedů, kteříž svých zajatců slušně požírají. Avšak nemám chuti býti slušně sežrán, a proto chci se míti na pozoru, neboť komandant *Nautila* jaksi se o nic nestará. A teď k dílu!“

Dali jsme se do lovu a lovili tak celé dvě hodiny, aniž bychom však co zvláštního byli vylovili. Konečně přebíraje se v síti ve vylovených lasturách, spatřím něco, co mne tak radostně překvapilo, že jsem až vzkřikl.

„Ach! Co se to stalo?“ ptal se udiveně Radil, „či něco milostpána kouslo?“

„Nekouslo, můj milý, ale prst bych za ni dal, za tuhle...“

„Zač?“

„Za tuhle mušli,“ pravil jsem, předmět svého obdivu mu ukazuje.

„Toť prostě oliva purpurová z rodu oliv hřebenatě žabernatých, třída břichonohých, oddělení měkkýšů...“

„Ovšem, Radile, ale místo toho, aby se vinula z pravé strany na levou, vine se z levé na pravou!“

„Je-li pak možná?“ divil se Radil.

„Ano, příteli, totě levačka.“

„Mušle, levačka," opakoval si Radil, rozčilením se třesa.

A bylo také čím se rozčiliti! Dle skoumání přírodozpytců je známo, že pravá strana má přednost: totě zákon přírody. Všechny hvězdy se svými družicemi otáčejí se kolem sebe z pravé na levou. Člověk pracuje častěji pravou nežli levou; a tak i rozdílné jeho přístroje, schody, zámky, hodiny atd. přispůsobeny k upotřebení jich z pravé na levou. Podobně tedy i mušle, a nalezne-li se někdy některá, kteráž s levé na pravou se vine, toť je to takovou vzácností, že milovníci zlatem ji vyvažují.

A tak jsme se s Radilem zadívali v ten poklad, kterýmž jsem chtěl obohatiti museum, tu vletí do milé mušle kámen a roztříští ji.

Vzkřiknu a Radil popadne mou větrovku a namíří na divocha, jenž tu as na deset metrů vzdálí prakem točil.

„Radile!" volám a zdržuju jej.

„Nu což nevidí milostpán, že ten lidojed učinil útok?"

„Mušle nestojí za život člověka!" pravím mu.

„Ach, ten darebák!" vzřikl Radil; „kdyby mi byl raději ruku roztříštil."

Mezitím změnily se okolnosti, aniž bychom toho byli pozorovali. Asi dvacet pirog, dlouhých to ze stromových kmenů vyrobených kocábek, obkličovalo opodál *Nautila*; byly řízeny obratnými veslaři. Bylo však patrno, že dlouhanskému našemu železňáku nedůvěřují: drželi se proto z počátku v uctivé vzdálenosti. Než, pomalu se osměllovali a víc a více přibližovali, chtíce nepochybně s vnitřkem se seznámiti. Tomu však bylo třeba zabrániti. Jak ale? Naše větrovka střílejíc bez hluku nemohla postrašiti těch, kteří lekají se je-

tom hromozvučné zbrani. Blesk bez rachocení hromu nezalekne hrubě člověka, ačkoliv všechno nebezpečí vězí v blesku a nikoliv v rachotu. V tom se přiblížily pirogy k *Nautilu* a na palubu vysypalo se mračno šípů.

„U čerta! Krupobití!“ lál Radil, „a po chvíli jsou šípy ty napuštěny jedem!“

„To musím oznámiti kapitánovi,“ pravím, a vejdu dolů do salonu. Zde nebylo nikoho. Jdu tedy dál a zaklepám na dvéře kapitánovy komnaty.

„Dále,“ ozval se kapitán.

Vešed, zastal jsem jej v horlivém počítání.

„Vytrhuju?“ pravím uctivě.

„Opravdu, pane Aronaxi,“ odpověděl mi kapitán; „domnívám se však, že vás sem vážné příčiny přivedly.“

„Velmi vážné. Jsme obklopeni pirogami a v několika minutách požene na nás několik set divochů útokem.“

„A!“ odvětil pokojně kapitán Nemo; „přijeli tedy na pirogách?“

„Ano, kapitáne.“

„Tož tedy nepotřebujeme než jen příklopů zavříti.“

„Právě proto jsem přišel ...“

„Toť velmi lehké,“ řekl kapitán Nemo.

I smačknul mlnný knoflík, dada tím rozkaz svému mužstvu.

„Už se stalo, pane profesore,“ pravil za několik okamžení. „Člunek je ukryt a příklopy jsou zavřeny. Trvám, neobáváte se, že ti lidé prolomili stěny, kterých koule vaší fregaty zmoci nemohly?“

„Neobávám, kapitáne, ale přece je ještě jakés nebezpečí.“

„Jaké pak, pane profesore?“

„Zejtra o těchto dobách budeme museti poklop otevříti, k vůli obnovení vzduchu v *Nautilu*.“

„Ano, pane profesore, náš koráb dýše jako velryba.“

„Budou-li ale té doby na vrchu Papuáni, nevím, kterak jim zabráníte, aby do vnitř nevnikli.“

„A vy tedy se domníváte, pane, že na vrch našeho korábu vylezou?

„Mám pevně za to.“

„Ať tedy přijdou. Nemám příčiny, proč bych jim překážel. Jsoutě Papuáni ubožáci a nechci, aby moje návštěva ke zdejšímu ostrovu stála jen jednoho z nich život!“

Skončiv rozmluvu, chtěl jsem se vzdáliti, ale kapitán mne zadržel, žádaje, bych si vedle něho sedl. Vyptával se zvědavě na naše vycházky na zem a naše honby, a nemohl pochopiti náruživost, s kterouž Kanaďan po mase se sháněl. Potom se dotkla rozmluva i rozdílných jiných předmětů, při čemž prokázal se kapitán velmi přívětivým.

Mezi jiným přišla řeč i na to, kdeže stojí *Nautilus*, že je to totéž místo, kde Dymondyrvil málem by byl zahynul. V té příčině vyprávěl kapitán:

„Dymondyrvil byl jedním z vašich velikých námořníků, jedním z nejrozumnějších mořeplavců! Je to váš kapitán Kuk. Nešťastný učenec! Odolal ledovcům jižní točny, korálovým hřbetům v Oceáně, lidojedům Tichomořským, a potom zahynul smutným způsobem na železné dráze!“

Při těch slovech zdál se mi kapitán hluboce dojat. Měl jsem od té chvíle lepší mínění o něm.

Potom s mapou v ruce proskoumávali jsme práce francouzského toho mořeplavce, jeho kolem světa cesty, jeho dvojnásobný pokus k jižní točně, což vedlo k odkrytí zemí Amelie a Ludvíka Fi-

lipa a konečně jeho vodopisné objevy hlavních ostrovů Oceánie.

„Co provedl váš Dyrvil na povrchu moře," pravil kapitán Nemo, „to provedl jsem já v jeho hloubi, však mnohem snáze a úplněji. Jeho koráby *Astrolabie* a *la'Zelée* zmítány ustavičně bouřemi, nemohly rovnati se *Nautilu* a jeho klidu uprostřed vod!"

„Avšak, kapitáne," pravil jsem, „v jednom jsou si korvety Dymondyrvilovy a *Nautilus* přece rovny."

„V čem, pane profesore?"

„V tom, že *Nautilus* vzal také na skále pohromu."

„Nevzal, pane profesore," odpověděl chladně kapitán Nemo. „*Nautil* je stavěn pro mořské hlubiny. A pracného toho namahání, jako měl Dyrvil, aby své korvety se skal připravil, nepotřebuju s *Nautilem* podnikati. Jemu nehrozí žádné nebezpečí. Zejtra v určitou hodinu nadzvedne jej mořský příliv bez našeho přičinění."

„Kapitáne," řekl jsem, „mám pochybnost..."

„Zejtra," dodal kapitán Nemo vstávaje, „zejtra ve 2 hodiny 40 minut večer vzplyne *Nautilus* a odjede neporušen z Torresova průlivu."

To řka hlasem pevným, poklonil se trochu, na znamení, že mohu se poroučeti. I odešel jsem do své komnaty.

Tam našel jsem Radila, jenž byl dychtiv zvěděti, jaký že byl výsledek mé rozmluvy s kapitánem.

„Milý příteli," odpověděl jsem mu, „když jsem vyslovil kapitánu své mínění, že Papuáni hrozí *Nautilu*, pousmál se mi. Mohu ti jen jedno říci. Důvěřuj mu a jdi se pokojně vyspat."

„Potřebuje-li něčeho milostpán?"

„Ničeho; co dělá Ned Land?“

„S dovolením milostpána,“ odpověděl Radil, „přítel Ned připravuje paštiku z klokana, bude to divem kuchařského umění.“

Zůstal jsem sám a ulehl si, ale spal jsem špatně. Slyšel jsem, kterak lomozili divoši, na ploštině dupajíce nohama a z plných hrdel křičíce.

Tak prošla noc, aniž by kdo z Nautilníků ze své nečinnosti vyrušiti se dal. Přítomnost divochů dělala jim tak málo starosti jako vojákům nějaké pevnosti lezoucí po hradbách mravenci.

Vstal jsem v 6 hodin. Příklopy nebyly otevřeny; vzduch tedy uvnitř neobnoven; za to ale pro takový případ z naplněné nádržky vypuštěno několik kostkových metrů kyslíku, abychom v *Nautilu* dýchati mohli.

Pracoval jsem ve své komnatě až do poledne, nespatřiv kapitána ani na minutu. Na korábě, zdálo se, nečiněno žádných příprav k odjezdu.

Posečkav ještě nějakou chvíli odebral jsem se potom do velké síně. Hodiny ukazovali na půl třetí. Za 10 minut měl příliv dosáhnouti své největší výšky, a *Nautilus*, nebylo-li slovo kapitánovo plané, měl se zvednouti a vzplynouti. Ne-li však, mohli jsme ještě několik měsíců na místě zůstati.

V tom však ucítím od spodu jakés otřesení. Známka to, že koráb se hýbe. A teď slyším i skřípání droucího se o korálovou skálu korábového dna.

Byly 2 hodiny a 35 minut. Kapitán Nemo vejde do síně.

„Už jsme na odjezdu,“ řekl.

„A!“ vzkřikl jsem.

„Dal jsem rozkaz, aby poklopy se otevřely.“

„A Papuáni?“

„Papuáni?“ odpovídal kapitán Nemo, zlehka ramenama pokrčiv.

„Vrazí do vnitř *Nautilu*.“

„Kterak?“

„Svrchním poklopem, jejž jste dal otevříti.“

„Pane Aronaxi,“ odpovídal pokojně kapitán Nemo, „nevrazí se jen tak leda do *Nautilu*, třebas poklop otevřen byl.“

Dívám se na kapitána.

„Nerozumíte mi?“ praví.

„Nerozumím.“

„Pojďte tedy, uvidíte.“

Odebral jsem se k hlavním schodům. Zde stáli Ned Land a Radil u velikých nesnázích, vidouce, anoť několik Nautiláků otvírá poklop, mezitím co z venčí rozlehal se zběsilý křik a strašný lomoz. Poklop tu na venek odklopen. Hle, z venčí ukázalo se dvacet hroznych chlapů. Než, první z nich, chytiv se oběma rukama zábradlí, byl neviditelnou silou odmrštěn a utíkal se strašným křikem a divokými skoky. Deset druhů jeho, kteříž po něm následovali, potkali se s tímtéž osudem.

Radil byl u vytržení. Ned Land uchvácen svou prudkostí, vyskočil na schody: než sotva byl oběma rukama zábradlí se chopil, už byl rovněž zpět odrazen.

„Tisíc hromů!“ vykřikl si. „Jsem poražen bleskem.“

Tato slova mi všechno objasnila. Kovové zábradlí bylo nabito mlnem a kdo se dotkl, obdržel ránu, ano rána ta by se byla mohla státi smrtelnou, kdyby byl kapitán nechal svou elektriku celou silou účinkovati. Mezi námi a nepřítelem byla tu takřka mlnná hráze, kterouž nikomu nebylo lze překročiti.

Papuáni naplněni hrůzou prchali. My pak sotva jsme se zdrželi smíchu, těšíce Ned Landa, který klel jako posedlý. V tu chvíli *Nautilus* nadzvednuv se zúplna, opouštěl korálové své lože; byloť zrovna ve 40 minut přes 2 hodiny — v čase zrovna na vlas, jak jej kapitán byl vytknul. Vrtule začala pomalu točiti se a *Nautil* ubíral se s rostoucí rychlostí z nebezpečného průlivu Toresova.

Hlava XXIII.

Chorobné sny.

Následujícího dne, 11. února, uháněl *Nautilus* dále, to s rychlostí as 35 mil za hodinu. Vrtule točila se tak rychle, že obratů její nebylo možno zrakem sledovati, neřku-li počítati.

Ale když jsem si pomyslil, že je to všecko jedna a táž síla — síla mlna, kteráž *Nautilu* nejenom pohybu dodává, kteráž jej zahřívá a osvěcuje, alebrž také chrání před napadením z venčí, činíc z něho posvátnou archu, jíž se nikdo nezasvěcený nesmí dotknouti, aby do něho hrom neuhodil, byl jsem pojat nejhlubším podivením, kteréž v krátce se stroje přešlo na mistra, jenž jej vyvedl.

Směřovali jsme přímo na západ a 11. února objeli jsme mys Wessel, ležící na 135° oddlíní a 10° sever. odpůlí a činící západní hranici zálivu Karpentarie. Podmořských skalisk bylo méně a byly na mapě s největší zevrubností naznačeny; vyhnouti se jim bylo tedy lehké. Dne 13. února octli jsme se poblíž ostrovu Timoru, na 122° oddlíní. Ostrov ten drží 1625□ mil a panovníci jeho

nazývají sebe syny krokodilovými. Toť jim ten nejvyšší původ, kterýmž člověk honositi se může. A proto také šupinatých těch předků ve zdejších řekách jen se hemží. Jsou ctěni, chráněni i schválně krmeni; k žrádlu bývají jim i mladé dívky dodávány a běda cizozemci, který by se osmělil na posvátné ty potvory ruku vztáhnouti.

Avšak *Nautilu* nebylo s šerednými těmi zvířaty ničeho činiti. Timor objevil se jen na krátko, když pobočník kapitánův jeho položení určoval. Rovněž tak zběžně zahlídl jsem malý ostrov Rotti, náležející k tomuže skupení, jehožto ženštiny jsou na trzích Malajských svou krásou pověstny.

Odtud zaměřil *Nautilus* na jihozápad do Indického Oceánu. Kam nás kapitán chce zavézti? Zdaž ku břehům Asie, nebo blíže k Evropě? Sotva; jelikož obývaným zemím se vyhýbal. Či snad pustí se na jih a pojede kolem mysu Dobré Naděje, a okolo mysu Horna k jižní točně? Anebo vrátí-li se naposled zase v Tiché moře, kdež *Nautilus* měl plavbu tak lehkou i volnou? Budoucnost měla nám to zjeviti. Minuvše ještě několikero tajných úskalí, dostali jsme se dne 14. února daleko za všecky země a rychlost *Nautila* patrně se umírnila; ploul jako hračkou, brzo pod vodou brzo na vrchu.

Kapitán Nemo jal se činiti zajímavé zkoušky v příčině teploty moře v různých jeho vrstvách. Obyčejně užívá se k tomu přístrojů velmi složitých, na něž nelze se zcela spolehnouti a při nichž skleněné části bývají nezřídka tlakem vody rozmáčknuty. Zde vydal se kapitán sám v rozdílné hloubky, aby v každé teplotu teploměrem vyšetřil. Tak shledal, že v hloubce as tisíce metrů je teplota vody všude stejná — stejná, jak v pásu

horkém, tak pod ledy točnovými — teplota totiž 4 a půl stupně.

Sledoval jsem s velikou pozorností všechny pokusy kapitánovy. Obíral ť se s nimi opravdu náruživě. Často jsem si myslíval: K čemu to skoumání? Aby prospěl člověčenstvu? Nebylo pravdě podobno, neboť výsledky toho musely dnes nebo zejtra někde v neznámém moři spolu s ním za své vzíti. Kromě že by byl výsledky ty chtěl mně svěřiti.

Avšak tu by se muselo předpokládati, že moje podivná cesta svůj konec vezme. Že by ale k čemu takovému se chystalo, nebylo pozorovati.

Bylo to ráno dne 15. února. Kapitán Nemo chodil se mnou po ploštině, a tázal se mne, znám-li rozdílné stupně hutnosti, jež při mořské vodě se jeví? Odpověděl jsem, že neznám, řka, že vědě nedostává se bezpečných v té věci výskumů.

„Skoumal jsem a mohu za spolehlivost se zaručiti.“

„Dobře, ale *Nautilus* je světem zcela pro sebe a tajnosti jeho učenců nedostanou se nikdá na zem.“

„Máte pravdu, pane profesore,“ pravil ke mně po malé chvíli. „Je to svět pro sebe a zemi tak cízý jako druhé oběžnice, kteréž s ní cestu okolo slunce konají; o pracích učenců na Saturnu a Jupiteru nedovíme se nikdá. Při všem ale, poněvadž nás náhoda dohromady svedla, mohu vám výsledky svého skoumání sděliti.“

„Poslouchám, kapitáne.“

„Víte, pane profesore, že mořská voda je hutnější sladké, ale hutnost ta není všude stejná. Naznačím-li hutnost sladké vody jedničkou, nacházím ji při vodách Atlantického Oceánu $1\frac{28}{1000}$,

při vodách Tichého moře $1\frac{26}{1000}$ a v Středozemním moři $1\frac{30}{1000}$.“

A! pomyslil jsem si, pouští se i do Středozemního moře!

„V Jonickém moři $1\frac{18}{1000}$ a v Zaderském $1\frac{29}{1000}$.“

Patrno, *Nautilus* nevyhýbal se Evropským mořím a z toho soudil jsem, že nás tam — snad i brzy — zaveze. Pomyslil jsem si, že Ned Land uslyší zprávu tu s velikou radostí.

V průběhu několika dní skoumali jsme solnatost vody v rozdílných hloubkách, její mlno, barvu a průzračnost. Ve všem tom ukazoval kapitán Nemo takový bystroum, jemuž se nic nevyrovnalo než jenom jeho laskavost ke mně. Potom neviděl jsem ho několik dní a znova byl jsem samoten na *Nautilu*.

Dne 16. února zdálo se, jakoby *Nautilus* byl usnul, to v hloubce několika metrů pod hladinou moře. Jeho mlnodajný stroj nepůsobil, vrtule stála a loď ponechána libovolnosti proudu. Domníval jsem se, že mužstvo zaměstnává se vnitřními opravami, kterých z příčiny předešlého úsilného namáhání bylo strojům jeho zapotřebí.

Mně a mojim tovaryšům naskytlo se tu zvláštní divadlo. Okenice byly odundány a poněvadž svítilna Nautilova nebyla v činnosti, byla vůkol ve vodě tma. Bouřlivé a hustým mrakem pokryté nebe nedalo než jen něco málo světla v nejvrchnější vrstvy moře pronikati.

Pozoroval jsem oknem právě moře a největší ryby zdály se mi jen jako stíny míhati se, an tu *Nautilus* z nenadání jasně se osvětlí. Měl jsem z počátku za to, že svítilna naše je rozsvícena a ta že svůj lesk vrhá ve spoustu vod. Ale za krátko poznal jsem svůj blud.

Nautilus plul ve vrstvě vody, kteráž sama svítila, což při tehdejší temnotě tím více do očí bilo. Příčinou toho byly miriady světélkujících zvířátek, jejichž svit se množil, kde kovových boků našeho korábu se dotkli. Osvětlená ta vrstva se svým jednotlivým probleskováním vypadala jako roztavené ve žhouci peci olovo nebo jako kov do běla rozpálený, tak že, ač v ohnivé té záplavě zdál se všechen stín nemožným, přece některé méně osvětlené částky stín dělaly. Však nebylo pokojné záření našeho obyčejného světla: s neobyčejnou silou jeho byla i veliká pohyblivost. Bylo cítiti, toť živé světlo!

Byloť to neskonalé množství pramalounkých živůčků, rosolovitých to průsvitavých kuliček s nitkovými tykadly; v třiceticentimetrové kostce vody plovalo jich do 25.000. Světlo jejich sesiluje se zvláštní září, již ze sebe vydávají medúzy, mořské hvězdy, aurelie a jim podobní živočichové.

Nautilus plul několik hodin uprostřed vodního toho ohně a podivení naše vzrostlo ještě více, když jsme spatřili i velká zvířata, laškující v něm jako ohnižilové. V žhoucím tom ohni, kterýž však nehořel, bylo viděti krásných, bystrých delfinů i všelijakých jiných ryb, prohánějících se v osvětleném tom živlu. Bylo to čarovně krásné, oslňující divadlo. A k sesílení celého zjevu přispěl snad i stav venkovského povětří. Snad nad povrchem zuřila prudká bouřka. Ale v hlubce několika metrů necítil *Nautilus* ničeho a kolíbal se tiše uprostřed pokojných vod. Takto jeli jsme dále obklopeni pořád novými a novými divy, kteréž nás okouzlovaly. Radil pozoroval a živočichy roztřiďoval. Dni mijely rychle, já jich ani nepočítal. Ned podle svého obyčeje staral se o jídlo. Byli jsme v pravdě jako hlemýždové, sedící

ve své skořepině a tvrdím, je to lehké státi se dokonalým hlemýžděm.

Život nám ubíhal klídně a my ani nevzpomněli, že na povrchu zemském jest jiný život, an tu nenadálý příběh upomenul nás na to, kde jsme.

Dne 18. února nacházel se *Nautilus* pod 105° oddlíní a 15° jih. odpůli. Povětrnost byla bouřlivá, moře dmulo se, od východu vál silný vítr. Tlakoměr klesl, předpovídaje blízký zápas živlů.

Vyšel jsem na ploštinu právě ve chvíli, když kapitánův pobočník určoval místo. Podle obyčeje očekával jsem každodenní jeho větu. Ale tenkráte zaslechl jsem jinou, mně taktéž nesrozumitelnou. V okamžení na to vyšel na vrch Nemo s dalekohledem v ruce a zahleděl se hned do dálky.

Několik minut zůstal kapitán bez hnutí, upíraje svůj zrak v jedno místo, potom promluvil několik slov s pobočníkem. Tento, zdálo se, byl u velikém rozčilení, jež nadarmo přemáhal. Kapitán Nemo však neztrácel své chladnokrevnosti. Kromě toho, zdálo se, činil jakés námitky, na něž však pobočník úplným ujišťováním odpovídal. Tak alespoň vidělo se mi. Já hleděl též v naznačeném směru: avšak nezpozoroval jsem ničeho. Nebe a voda splývaly na obzoru dohromady.

Mezi tím kapitán Nemo chodil sem tam po ploštině, aniž by se na mne podíval, snad mne ani neviděl. Kroky jeho byly pevné, ale méně pravidelné než jindá. Někdy se postavil a ruce založiv, patřil na moře. Čeho as hledal v širém tom prostoru? *Nautilus* nacházel se tou dobou na několik set mil od nejbližšího břehu.

Pobočník vzal opět svůj dalekohled a hleděl upřeně na obzor, přecházel s místa na místo, dupaje nohama, představuje tak pravý opak povahy svého náčelníka.

Ale záhada musila se brzy odhaliti, a to tím spíše, ježto podle příkazu kapitána pohybovací síla zvýšena a vrtule s největší rychlostí se točila.

V tu chvíli upozornil pobočník na novo kapitána. Tento se zastavil a zaměřil svůj dalekohled v ukazované místo. Zíral dlouho. Pln starosti sejdu dolů do síně a vzav si dalekohled, vrátím se nahoru a přiložím jej k oku, bych po obzoru se ohlédl. Než sotva jsem tak učinil, vytrhne mi jej kapitán z ruky. Pohlednu naň; vypadal, že jsem ho sotva poznal. Oči pod nachmuřenými brvami sršely blesky hněvu. Tělo ztrnulé, pěstě zatáté, hlava vzpřímená — vše jevilo divokou nenávist, kteráž duší jeho lomcovala. Nehýbal se. Můj dalekohled vypadl mu z ruky a válel se u jeho nohou.

Byl-li jsem já příčinou hněvu toho? Domýšlel-li se nepochopitelný ten muž, že jsem já nějaké nám posud skrývané tajemství odkryl?

Nikoliv, já nemohl býti předmětem hněvu jeho. Nepohledl ani na mne, zrak jeho trval upřen na jistý nevystihlý bod obzoru.

Konečně kapitán opět se opanoval. Rozháraná jeho tvář nabyla svého obyčejného klidného výrazu. Pronesl k pobočníku několik slov v neznámé jich řeči; potom obrátil se ke mně.

„Pane Aronaxi," pravil velitelsky, „žádám od vás vyplnění jednoho z vašich slibů."

„Oč se jedná, kapitáne?"

„Musíte se dát zavříti vy i tovaryšové vaši na tak dlouho, až uznám za vhodné vás zase na svobodu pustiti."

„Poroučejte," odpověděl jsem pevným hlasem. „Smím-li si však dovoliti otázku?"

„Žádnou, pane."

Na ta slova sešel jsem mlčky do kajuty, kdež

Ned Land a Radil se nacházeli, bych jim rozkaz kapitánův sdělil. Jak jej zejména Kanaďan přijal, snadno si pomysliti, nebylo ale času k nějakým přetřesům; u dveří už čekalo čtvero mužů, by nás zavedli do komory, v níž jsme první noc na *Nautilu* ztrávili.

Ned Land chtěl se ozvati, ale místo vší odpovědi zavřeny za ním dvéře.

„Vysvětlí nám milostpán, co to znamená?“ ptal se Radil.

Pověděl jsem svým tovaryšům, co se bylo přihodilo. Byli tak udiveni jako já, ale neuměli si to rovněž vyložiti.

Mezitím pohřížil jsem se v myšlénky; divný, strastiplný pohled kapitánův nešel mi z hlavy. Nebyl jsem s to, abych dvé myšlének dohromady spořádal, taková směsice domněnek probíhala mojí hlavou. Ned Land vyruší mne slovy:

„Ejhle! tuť už přichystaná snídaně!“

Skutečně na stole bylo přistrojíno. Tak byl jistě kapitán Nemo spolu rozkázal, když dal poručení, aby běh *Nautila* se urychlil.

„Smím-li milostpánu něco poraditi?“ tázal se Radil.

„Smíš, příteli můj,“ odpověděl jsem.

„Radím tedy, nechť milostpán dá se do jídla, tak bude nejrozumněji, neboť nevíme, co dále se stane.“

„Máš pravdu, Radile.“

„Bohužel,“ praví Ned Land, „nedali nám než co lodní spižírna poskytuje.“

„Příteli Nede,“ napomínal Radil, „co byste řekl, kdyby snídaně byla zcela odpadla.“

Tento důvod přetrhl žaloby velrybáře. Přisedli jsme k stolu. Snídaně prošla dosti tiše. Jedl jsem málo. Radil nutil se k jídlu z opatrnosti a

Ned Land neztrácel darmo času a nakládal udatně. Potom uhostil se každý do jednoho kouta.

Najednou světlo zhaslo a my octli se po tmě. Ned Land v krátce usnul a Radil upadl též v tuhý spánek. Mezi tím, co o tom přemítám, cítím též svou hlavu jako opilou a přes všecko namáhání, abych oči udržel otevřené, zavřely se mi. Nejspíše že nám v jídlech, jichž jsme požili, dodáno čehos uspávajícího.

Slyším ještě, kterak příklopy se zavřely. Houpání lodní přestalo. Což *Nautilus* povrch Oceánu opustil? Nemohl jsem se spaní ubrániti, dýchání moje sláblo. Ledové chladno pronikalo moje údy, jimiž hnouti jsem nemohl. Chorobná dřímota, plná snů a vidění ovládla mnou. Potom vidění zmizelo a já zůstal ležeti jako z cela zničený.

Hlava XXIV.

Říše korálů.

Příštího jitra probudím se s hlavou z cela lehkou, a k velikému překvapení svému vidím se ve své komnatě. Bez pochyby že tak se stalo i s mými tovaryši, aniž by tito, jako já, byli pozorovali, jak tam přenešeni byli.

Nyní se mi zachtělo svou komnatu opustiti. Jsem-li pak svobodným či zajatcem? Z cela svobodným. Otevru dvéře, jdu chodbou, lezu po žebříku nahoru. Všecko otevřino. Vyjdu na plošinu. Zde mne již čekali Ned Land a Radil. Tážu se jich. Nevěděli však ničeho. Tak tvrdě byli spali.

Nautilus zdál se býti též klidným i tajemným

jako vždy. Plul volně na povrchu vln. V ničem nepozorovati žádné změny.

Ned Land zíral pronikavě na moře. Avšak nikde nic nového, ani plachty ani země, vše pusto.

Nautilus obnoviv si svůj vzduch, držel se potom v hloubi as 15 metrů, by po případu mohl se zase rychle na povrch vody povznesti, což téhož dne mimo obyčej několikráte se opakovalo. Pobočník vyšel po každé na ploštinu a obyčejnou jeho průpověď bylo slyšeti uvnitř *Nautila.*

Kapitán Nemo nevycházel. Z *Nautilníků* nespatřil jsem než nemluvného sluhu, kterýž mně však, jak obyčejně, pilně i mlčky posloužil. Ve dvě hodiny odpoledne nacházel jsem se v salonu, pořádaje si své zápisky, tu otevrou se dvéře a kapitán vstoupí. Pozdravil jsem jej, ale on sotva mi odpověděl. Dal jsem se tedy znova do práce v té naději, že mi snad sám vysvětlí, co minulou noc se událo. Nestalo se. Pohlednu naň. Vypadal unavený, počervenalé jeho oči svědčily, že je spaní bylo neobčerstvilo; v tváři jeho obrazil se hluboký žal. Chodil sem tam; sedl si a povstal; vzal do ruky tu a onu knihu a zase ji odložil; přihlížel ku svým nástrojům, ale poznámek nedělal si žádných; zdálo se, že jakoby nemohl jednu minutu zůstati na místě.

Konečně přistoupiv ke mně řekl:

„Jste lékařem, pane Aronaxi?“

Na otázku tu byl jsem tak málo připraven, že jsem chvilku naň hleděl, neodpovídaje mu.

„Jste lékařem?“ opakoval.

„Skutečně jsem doktorem, zběhlým v nemocnicích. Lékařil jsem několik let, nežli jsem přišel k museu.“

„Dobře, pane profesore.“

Moje odpověd patrně kapitána uspokojila.

Poněvadž jsem však nevěděl, co tím chce, čekal jsem dalších otázek, ponechávaje si dle okolnosti na ně odpověděti.

„Pane Aronaxi, nechtěl byste býti tak laskav a jednomu z mých lidí radou býti?“

„Máte nemocného?“

„Mám.“

„Jsem hotov jíti s vámi.“

„Pojďme.“

Přiznám se, srdce mi silně tlouklo. Nevím proč, ale zdálo se mi, že nemoc toho člověka jest v jakémsi spojení se včerejším příběhem, a toto tajemství zajímalo mne neméně než nemocný.

Kapitán Nemo zavedl mne v zadní díl *Nautila*, v pokojík vedle námořnické kajuty. Tu na posteli ležel muž as čtyryceti let s výraznou tváří, pravý to Angličan. Nakloním se k němu. Byl poraněn. Hlava jeho, obvitá v zkrvácené plátno, ležela na dvojnásobné podušce. Sejmu plátno. Raněný vytřeštil oči, ale ani nehlesnul. Rána byla hrozná. Lebka tupou zbraní roztříštěna, mozek z části obnažen i hluboko proražen, a v tom kusy sklé krve. Byloť zde patrně mimo zranění spolu otřesení mozku. Nemocný oddychoval pomalu; na obličeji bylo pozorovati křečovité pohyby svalů. Zánět mozku byl úplný a byl příčinou ochrnutí citu i pohybu. Omakal jsem puls, byl přetržitý; ruce i nohy studené; viděl jsem, smrt se blížila a odvrátiti ji nebylo lze. Převázav nešťastníka obrátím se ku kapitánu.

„Odkud to poranění?“ tážu se.

„Co na tom?“ odpověděl kapitán vyhýbavě. „Nárazem *Nautila* zlámala se v ústrojí jedna páka a ta muže toho udeřila. Co soudíte o jeho stavu?“

Váhal jsem své mínění vysloviti.

„Můžete směle mluvit. Tento muž nerozumí francouzsky.“

Pohlednul jsem naposledy na raněného a pak pravím:

„Umře za dvě hodiny.“

„Nic jej zachrániti nemůže?“

„Nic.“

Kapitán položil své ruce na umírajícího a z očí jeho vyronilo se několik slzí.

Po chvíli pak praví:

„Můžete jít, pane Aronaxi.“

Vrátil jsem se tedy do své komnaty, jsa hluboce dojat. Celý den neměl jsem pokoje; v noci spal jsem špatně a zdálo se mi, že slyším vzdálené vzdechy a pohřební píseň. Možná, že to byla modlitba čtená v nesrozumitelném jazyku. Kapitán Nemo byl už zde a spatřiv mne přistoupil řka:

„Pane Aronaxi, nechtěl byste se mnou podniknouti dneska vycházku pod vodou?“

„Se svými tovaryši?“

„Budou-li chtít.“

„Jsem vám k službám, kapitáne.“

„Pojďte tedy, oblečte svůj skafandr.“

O umírajícím neb umrlém nebylo řeči. Vyhledal jsem Radila a Ned Landa a zvěstuju jim návrh kapitána Nemo. Radil chopil se ho hned se vší horlivostí a i Kanaďan dal si tentokrát říci.

Za půl hodiny byli jsme přistrojeni a svítícím a vzduchovým přístrojem opatřeni.

O půl deváté vystoupli jsme my a 12 mužů s kapitánem na dno mořské. Bylo to v hloubi desíti metrů, kdež Nautilus pokojně odpočíval.

Jdouce odtud mírným svahem, přišli jsme na hloubku 15 sáhů. Místo to nemělo nijaké podobnosti s oním, po kterém jsme šli na první vycházce naší pod vodami Tichého moře. Zdeť ne-

bylo žádného čistého písku, žádných palouků neb mořských lesů. Ostatně seznal jsem znamenitou končinu, kterouž nás kapitán Nemo vedl. Byla to říše korálů.

V oddělení zoofitů patří řád gorgón a do toho korále. Podivní to tvorové. Počítáni byli po pořadu tu k říši nerostů, tu k říši rostlin, tu i k říši živočichů. Za starodávna užíváno jich co léku, v novějších časech však za ozdobu, a teprvé r. 1694 byli na jisto vřaděni v říši živočichů, to Francouzem Peysonnelem.

Korálový trs je shromážděním malých zvířátek, žijících pospolitě v kamenité své schránce. Polypové ti vzali svůj původ z jednoho rodiče, z něhož byli vypučili, každý z nich vede svůj vlastní život, ač pospolitě s druhými. Skutečný to socialismus v přírodě.

Znal jsem, co v novějším čase vyskoumáno o těchto zvířátkách, kteráž pouštějíce pořád nových větviček a vápno ze sebe vypocujíce obracejí se v kámen a vyvozují pomalu stromy i celé lesy, ovšem zkamenělé a na dně mořském nasazené. Spustivše Ruhmkorffské své svítilny, šli jsme podél tvořící se korálové hráze. Podle cesty nerozborné houští propletených větvic, pokrytých malými, bílými jako hvězdičkovatými kvítky, kterých však, chtěl-li jsem utrhnouti anebo jsem se jich jen dotknul, ihned celá osada se vzbouřila, a bílé hvězdičky schovávaly se do červených kalíšků; barvy mizely a keř měnil se v balván s kamenitými bradavkami.

Náhoda dopřála mi nalezti několik nejvzácnějších podob. Korály ty rovnaly se v ceně těm, jež loví se v moři Středozemním na březích Francouzských, Italských a Berberských. Svou jasnou barvou zasluhují názvu „krvavých květin“ nebo

„krvavé pěny“, kteréhož se jim v obchodu dává. A takových stojí kilogram až 500 franků. A zde bylo jich tolik, že by se jimi celý zástup korálolovců obohatil.

Ale brzy křoviny houštly a stromy jevily se vyšší a vyšší. Pravé to skamenělé lesy, dlouhé krovy budov nejfantastičtějších.

Kapitán vkročil pod temný příkrov na mírném svahu, jenž nás vedl sto metrů hluboko. Světlo našich přístrojů působilo chvilkami čárovně obrážejíc se o drsné výpustky přirozených oblouků nebo svislých jako lustrů. Mezi křovím spozoroval jsem i jiné, ne méně zvláštní polypy: tu byly melity, iridy, se článkovitým rozvětvením, potom několik větví korálových, zelených a červených, pravé to chaluhy pokryté vápenitými solemi, které přírodopisci připočetli konečně po dlouhých sporech k říši rostlinné. Ale podle výroku jistého zpytatele možná, že i tu je skutečný počátek života, probouzejícího se z kamenného sna, nemohoucího však ouplně z něho se vyprostiti.

Konečně po dvouhodinné chůzi došli jsme skoro 300 metrů hluboko: zdeť poslední hranice rostoucích ještě korálů. Tu však nenaskytovaly se již jednotlivé kře nebo skromné háje s nízkými kmeny; před námi rozkládal se nekonečný les, velkolepý nerostný život, ohromné skamenělé stromy spojené mezi sebou guirlandami krásných pér, těchto mořských lian. Procházeli jsme volně pod jich vysokými věnci, ztrácejícími se ve tmě vod, mezi tím co u našich nohou rozprostíral se koberec varhanic, křivatek, hvězdic, řas a karafiátků.

Jaké to k nevypsání divadlo! Nemohli jsme však sděliti své dojmy druh druhu! Proč jsme byli zakukleni ve sklo a kov! Proč jsme byli

zbaveni možnosti mluviti jeden s druhým! Proč nemohli jsme žíti jako ryby nebo spíše jako obojživelníci, kteří mohou stále navštěvovati jak suchý tak mokrý živel. Zatím zastavil se kapitán Nemo. My učinili totéž. Obrátiv se vidím, že muži staví se v polokruh okolo náčelníka, a že 4 z nich nesou na ramenách cosi podlouhlého.

Byli jsme uprostřed prostranné mýtiny, obklopené kolem vysokými stromy. Naše svítilny vysílaly šerou zář, kterouž naše stíny náramně se dloužily. V okolí panovala hluboká temnota a jen malinké jiskry třpytily se po ostrých cípech korálů.

Ned Land a Radil stáli vedle mne. Na zemi vyvstávaly hroby, pokryté vápennou odsazeninou. Uprostřed mýtiny na podstavci navalených balvanů kamenných zvedal se korálový kříž s rameny vypadajícími jako ze skamenělé krve. Na pokynutí kapitánovo vystoupil jeden z druhů jeho a začal opodál kříže kopati hrob motykou, již byl na pase zavěšenou měl.

Teď mi bylo patrno: zdeť hřbitov *Nautilníkův* a do tohoto hrobu měla býti pohřbena mrtvola muže nedávno zemřelého — zde na tomto nepřístupném místě dna mořského.

Ne! nikdy necítil jsem podobné lítosti! Nikdy nebyl jsem více rozčilen! Sotva jsem mohl vlastním očím uvěřiti!

Mezi tím kopáno dále, práce šla pomalu před se. Poplašené ryby spěchaly pryč odsud. Slyšel jsem zvuk železa, narážejícího na vápený kámen. Ob čas vyrazily jiskry, uhodilo-li na křemen. Jáma dloužila se a šířila a brzy dostihla té hloubi, aby pojala tělo do sebe.

Nyní spustili nosiči do hrobu tělo. Tělo zabalené do bílého rubáše. Kapitán sepnuv ruce

přes prsa křížem, pokleknul a s ním všichni druzi a přátelé zemřelého, jako k modlitbě . . . Moji tovaryšové a já — taktéž nábožně jsme se sklonili.

Hrob potom zasypán kamením, vyrytým z půdy a nad ním zdělán vyvýšený rov.

Když to vykonáno, vstal kapitán se svými lidmi a obstoupivše do kola hrob, naklonili se a své ruce vztáhli, jako by s milým přítelem naposled ještě rozloučiti se chtěli.

Po té hnul se pohřební ten průvod zase zpět k *Nautilu*, podle těchže lesů a hájů, pořád výš a výš, až jsme jeho světlo zahlídli.

Octnuv se na lodi a převleknuv se vyšel jsem si na ploštinu, kamž po chvíli také kapitán přišel. Vstoupiv mu vstříc, pravím:

„Nemýlil jsem se tedy, člověk ten umřel ještě téže noci?“

„Nemýlil jste se, pane Aronaxi,“ odpověděl kapitán.

„A nyní odpočívá na korálovém pohřebišti po spolu se svými tovaryši.“

„Ano, zapomenut od celého světa kromě nás. My hrob vykopáme a polypové jej zastaví na věky.“ A pokryv si tvář rukama, namáhal se marně, aby své štkání potlačil. Potom pravil:

„Tam na kolik set stop pod hladinou moře je hřbitov náš!“

„Vaši mrtví leží tam jistě pokojně a bezpečni před žraloky!“

„Ano, pane Aronaxi,“ odpověděl vážně kapitán Nemo, „před žraloky i před lidmi!“

Konec první části.

Obsah.

Stránka

Hlava I. Utíkající skalisko 3
Hlava II. Pro a proti 9
Hlava III. Jak je libo milostpánu 14
Hlava IV. Ned Land 20
Hlava V. Do světa! 27
Hlava VI. Plnou parou 33
Hlava VII. Velryba neznámého plemene 42
Hlava VIII. Mobilis in mobile 49
Hlava IX. Hněv Ned Landův 58
Hlava X. Moře pán 63
Hlava XI. Nautilus 72
Hlava XII. Všecko skrze mlno 79
Hlava XIII. Několik čísel 86
Hlava XIV. Černá řeka 92
Hlava XV. Písemné pozvání 104
Hlava XVI. Procházka po mořské louce 113
Hlava XVII. Podmořský les 119
Hlava XVIII. Čtyry tisíce mil pod Tichým oceánem . 125
Hlava XIX. Vanikoro 133
Hlava XX. Torresův průliv 142
Hlava XXI. Několik dní na zemi 150
Hlava XXII. Hrom kapitána Nemo 161
Hlava XXIII. Chorobné sny 172
Hlava XXIV. Říše korálů 180

Slovo k čtenáři od překladatele.

Mnozí ze čtoucích budou asi tázati se, co je to oddlíní, odpůlí a jiné zeměpisné výrazy, užívané v této knize. Těm tedy místo odkazování na spisy F. St. Kodyma, kde nachází se jich upotřebení a vysvětlení, posloužiž následující podobenství.

Země naše jest jako velikánský sud, avšak sud o něco širší než delší, který se kutálí na půdě trochu nakloněné po hraně spodního dna kolem stojícího slunce obloukem na spůsob písmeny podlouhlého O.

Svrchní a spodní dno na něm odpovídá *severní* a *jižní obtočni* na zemi. Prostředky obojích den stojí. Ta místa na zemi zovou se *točníky* (jinak poly). Krajiny kolem točníků přirozeně slují obtočněmi (jinak polární nebo arktické pásy).

Co nejširší obruč na břiše sudu, to *půleň* na zemi (jinak rovník, aequator). Kraje kolem půlně slují půlňovými (jinak rovníkové nebo aequatoriální). Ostatní obruče menší a nejmenší nahoru a dolů na sudě jsou na zemi stupně *odpůlí severního* a *jižního* (jinak severní a jižní šířka). Stupňů obručí těch má každé odpůlí po devadesáti, obojí dohromady 180.

Čep budiž hvězdárnou Grynvič v Anglii a zasmolená rýha mezi dužinami běžící přes naši hvězdárnu, budiž *dlínou* (jinak poledník nebo me-

ridian). Z ostatních rýh těch na sudě, které jdou na pravo ode dlíny, jsou stupně *východního oddlíní* a které jdou na levo ode dlíny, jsou stupně *západního oddlíní*. Stupňů těch jest na zemi pro každé oddlíní 180, dohromady 360 a znamenají se kroužkem (°). Stupně dělí se na minuty (′) a minuty na sekundy (″).

Nuže sud s dvakrát 90 obručemi a s dvakrát 180 smolnými rýhami jest země se dvakrát 90 stupni odpůlí a se dvakrát 180 stupni oddlíní.

Přenesme tyto rozměry na náš obyčejný soudek a můžem najíti polohu Prahy, odpočítáme-li 34. stupeň východ. oddlíní a 50. stupeň sever. odpůlí. Kde křižujou se obě čáry, tam Praha.

Nyní valme soudek ten po hraně spodního dna za tmy kolem svítilny postavené na židli drahou podlouhlého 0. Půda však ať je trochu nakloněna, kde kutáleti chceme. Tenkrát máme na sudě obraz otáčení se země naší v elipse kolem slunce se střídáním se dne s nocí a léta se zimou. Změna ročních počasí nápodobí se tím, že sud kutálíš polovic dráhy do vršku a polovic s vršku. Světlo dopadajíc na Prahu jednou rovně, po druhé šikmo, činí jednou léto, podruhé zimu. Totéž kosé dopadání světla činí točňové kraje studenými a půlňové horkými. Odtud názvy studený, mírný, horký pás. Představ si ještě ke kutálející se zemi rychlost čtyř mil za sekundu a co začátečník u vědě hvězdářské víš dosti.

Opravy.

Str.	19	řádka	4	s dola	místo	vil čti vill
„	[illegible]	„	2	s hora	„	svou čti sou
„	29	„	5	s hora	„	zemského čti mořského
„	[illegible]	„	17	s hora	„	kov čti krov
„	69	„	3	s dola	„	osolitou čti osobitou
„	94	„	19	s hora	„	odpulí čti odpůlí
„	127	„	17	s hora	„	lehčily čti lehčely

Dvacet tisíc mil

pod mořem.

Od akademie francouzské cenou poctěné dílo

Jules Verne-a.

II.

Matice lidu ročníku XI. číslo 2.

(Běžné číslo 62.)

V PRAZE.
Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.
1877.

Tiskem dra. Edvarda Grégra v Praze 1877.

Hlava I.

Indický Oceán.

Příhody včerejšího dne tanuly mi stále na mysli. Proč mi vyrazil kapitán dalekohled z ruky? Odkud přišla smrtelná rána na člověka, kterého právě pochovali? Kapitán zajisté neobmezoval se na obranu, nýbrž činil také útok.

V poledne 23. února 1868 šel opět pobočník na ploštinu změřit výšku slunce a já za ním. Zapáliv si doutník pozoroval jsem jej, co dělá, pronášeje při tom hlasité narážky, kterým však nerozuměl, poněvadž nedal na sobě znáti nijakou nevoli.

Mezitím přisel jeden námořník vyčistit okna v majáku. Při té příležitosti prohledl jsem jejich skla. Byly to veliké čočky, které sváděly, jako obyčejné zvětšovací sklo, světlo do jednoho bodu v jisté dálce. Tím se na svítivu mnoho uspořilo, neboť mlnná záře procházejíc jimi se nerozptylovala ani v pravo ani v levo.

Když *Nautilus* připravil se na další svou cestu, vrátil jsem se do kajuty. Zvedací dvéře zapadly a loď hýbala se k západu.

Brázdili jsme tedy vlnami Indického moře na 550,000,000 hektarů veliké rovině, jejížto vody jsou tak průzračné, že zatočí se člověku hlava, nahne-li se nad ní. *Nautilus* držel se cel-

kem mezi 100 a 200 metry hluboko. Tak to šlo po několik dní. Zajisté každému byla by dlouhá chvíle, komu by moře neposkytovalo tolik potěšení, jako mně. Mně ubíhal čas, jednak procházkou na ploštině, jednak díváním se skrz okno na čilé zvířectvo vodní a pořádáním zápisků. Zdrávi jsme byli, strava svědčila nám výborně, ba nemusili jsme se ani rýmy báti, kterou bychom byli mohli jinak zahnati polypem, Dendrophylea, známým pode jmenem „mořského fenyklu“. Čeho jsem si mohl více přáti?

Po několik dní potkávali jsme veliké množství ptáků plováků, jmenovitě kachny a pelikány. Některé z nich poskytovaly nám výbornou pečeni, zvláštním spůsobem upraveny byvše. Nad námi poletovali albatrosi křičíce hykáním osla. Tito ptáci náleželi ke dlouhokřídlým. Z ptáků plováků byly tu bystré fregatty, které velmi hbitě ryby lovily a hejno faetonů s červenými chvosty, holubí velikosti, jichžto černá křídla zdála se ještě krásnějšími při bílém péří s růžovou obrubou.

V sítích uloveno několik mořských želv z rodu karet, s vypuklým hřbetem, štíty kterých vysokou mají cenu. Tito obojživelníci vydrží dlouho pod vodou, zavřou-li masitou klapku u vnější nosové dírky. Maso jejich nebylo tuze vzácné, ale za to vejce lahodila chuti.

Rybám též divívali jsme se, kdykoliv otevřeli jsme okna pozorujíce tajemství vodního života. Tuť bylo mnoho nevídaných druhů. Zejména ryba skořepáč (Ostracion) z čeledi tvrdokožných, které se rodí najmě v Červeném a Indickém moři a také v té části oceánu, která omývá břehy Americké na příč půlně. Ryby tyto, jako želvy, jsou obrněné kostěným pancířem s podobou tří- nebo čtyrhrannou. Některé z nich měly mimo to ještě

buď hrby buď šípy. Onyno jmenují rybáři „velbloudy“ a tyto „mořskými prasaty“ pro jejich divné chrochtání. Dále tu byly ryby čtverozubé, ryby ovoidy, podobné temnohnědým vejcím s bílými prouhami; diodony praví to mořští dikobrazové, kteří když se nadmou, vypadají jako štětinatá klubka; koníčkové, domácí ve všech mořích; létající pegasové s prodlouženými nosy a s dlouhými, jako křídla rozloženými ploutvemi; dále pegasové s ocasem ze šupinatých kroužků; hubaté rynchobledy, pyšnící se těmi nejpůvabnějšími barvami; roztomilé plachtonošky, které rozepínaly své ploutve jako plachty plujíce po větru; dále nádherné kurty, které příroda okrášlila barvami: žlutou, blankytnou, stříbrnou a zlatou; Cottus ustavičně umazaný bahnem a znalý dělati jakýsi hřmot; trigle, jež prý jest jedovatá; konečně tu byly též měchýřové nosatí, s dlouhým dutým nosem, učiněné to mořské mucholovky, o kterých Reminghthon a Chassepot ani zdání neměli. Zabíjejíť hmyz udeřením jedné kapky vody.

Z 89. druhu ryb podle roztřídění Lasepedova (Lacépède), který náleží ku druhému oddělení kostnatých, padla mi do očí ryba spravedlivě nazvaná mořskou žabou. Jest hlavatá, těla vypouklého bradavičnatého s křivolakými žlábky. Ohyzda ta má též ostny, činíc jimi nebezpečné rány.

Ze dne 21. do 23. února urazil *Nautilus* 540 mil. Na zejtří dne 24. února spatřili jsme ostrov Kiling, původu madreporového, s palmovým lesem ale prázným obyvatelstva. Sem zavítal také Darvin a kapitán Fitz-Roy.

„Hle! Civilisovaná země,“ pravil mi tehdáž Ned Land. „Zde nám bude lépe než na ostrově Papuazii. Tam potkal člověk více divochů nežli zvěřiny a zde, pane profesore, v Indii, najdeme

silnice, železné dráhy, anglická, francouzská a indská místa. Ba neučiníme ani pěti mil, abychom nepotkali rodáka. Jak pak! Nebylo by na čase rozkmotřiti se s kapitánem?“

„Ještě ne, mistře Nede,“ odpověděl jsem určitě. „Až budeme v našich mořích, pak uvidíme, co se dá dělat. I pochybuju vůbec, že by nás kapitán pustil na honbu na Malabarské pobřeží, tak jako v Nové Guinei.“

„Ah, pane profesore, nešlo by to bez dovolení?“

Neodpověděl jsem naschvál, abych nemusil déle o té věci mluviti. Mým předsevzetím bylo zůstati v *Nautilu* tak dlouho, až osud, který nás sem zahnal, odsud zas nás vyvede.

Od Kilingu jeli jsme pomaleji. Dne 25. února byl Oceán docela pustý a *Nautilus* držel se po celý den na povrchu. Mohutná jeho vrtule vyhazovala vysoké vlny a nebylo divu, že lidé považovali celý zjev ten za ohromnou potvoru mořskou, vidouce to z dáli. Já ztrávil skoro celý den na ploštině až do soumraku, který v horkých krajinách tak krátkým jest. Seděli jsme s Radilem pospolu hledíce na moře a žasnem.

Jest hezounké zvířátko, které podle mínění starých věštilo dobré tomu, kdo je potkal. Aristoteles Athenaeus, Plinius studovali jeho vlastnosti a mělo se vůbec za posvátné nazýváno jsouc *Nautilus* a *Pompilius*. Nynější však věda vřadila ho mezi měkkýše pod latinským jmenem Argonautus a českým Loděnka. Takových to loděnek potkali jsme tentokráte celé hejno. Roztomilí měkkýšové ti plovali zadem postrkmo, přijímajíce vodu do těla a sice k žabrům zvláštním podlouhlým otvorem na břiše a vysrkujíce ji ven násilně nálevkovitou trubičkou. Z jejich osmi chapadel

šest prodloužených a tenkých prostíralo se po vodě, mezitím co dvě ostatní dlanitě okrouhlá napínala se dutím větru jako lehké plachtičky. Jejich vlnitě zavitou skořápku pojmenoval Cuvier velmi názorně „krásnou Loděnkou“. A skutečně, jako pravá loďka přenáší tato skořápka svého pána živočicha, kterýž ji sice vyrobil, avšak nepřirostl k ní.

„Argonaut může opustiti svou skořepinu,“ děl jsem Radilu, „ale nikdy z ní nevyleze.“

„Nápodobně činí kapitán,“ vece povážlivý Radil, „a myslím, že by lépe bylo nazvati koráb *Argonautem* neb *Loděnkou.*“

Přisvědčil jsem Radilu.

Celou hodinu jela *Loděnka* uprostřed hejna těchto měkkýšů. Potom nevím jaký strach je napadl, že jako na dané znamení rázem sundali plachty, chapadla shýbla se, těla secvrkla se, skořepiny převrhly se a loďstvo zmizelo. Všechno to stalo se náhle a nikdá nemanévrovaly koráby nějaké eskadry s větším taktem.

Za nedlouho přivalila se noc a vlny jedva větrem pohybovány jsouce pokojně houpaly se kolem *Loděnky.*

Na druhý den 26. února přejeli jsme půleň na 82. dlíně do severní polokoule vstupujíce.

Toho dne doprovázelo nás hejno žraloků, kterými hemží se zdejší vody. Jsou to sqvalus Philippi s hnědým hřbetem a bělavým břichem ozbrojený jedenácti řadami zubů, potom squalus Argus, na jehož krku černá se veliká skvrna s bílou obrubou jako velké oko a druhý rod žraloka s okrouhlou tlamou s černými tečkami. Tato zvířata často na nás dorážela. Ned Land chtěl je harpunou probodnouti, ale nemohl při jízdě. Ještě

jiní druhové žraloků pluli s sebou, s tlamou zubatou jako pila.

Dne 27. února vplouvajíce do Bengalského zálivu poděsili jsme se — mrtvolami na vodě! Byly unešeny řekou Gangem do moře a zde je požírali žraloci.

Okolo 7 hodin k večeru jela *Loděnka* do půl ve vodu ponořena jsouc skrze samý mléčný květ. Mínil jsem, že je příčinou toho měsíční světlo, avšak bělost tato nepocházela od měsíční záře, nýbrž od malinkých zvířátek. Jeť tu na miliony malinkých svítících červíčků, sliznatých a bezbarvých, kteří jeden ke druhému se přilepujíce táhnou se na několik mil.

Kolem půlnoci přijalo moře svou obyčejnou barvu, avšak v pozadí nás, do samých krajů obzora, nebe odrážející světlo z bílých vln dlouho svítilo jako při severní záři.

Hlava II.

Nové pozvání kapitánovo.

Když *Loděnka* dne 28. února v poledne vyplynula na povrch moře, objevila se na západě země. Z počátku bylo viděti hory ke 2000′ vysoké s pradivnými obrysy. Vracím se tedy bez meškání dolů, abych vyhledal na mapě, kde jsme. I našel jsem, že jedeme k Ceylonu, perle to Indie, ku které náleží, ačkoliv je od ní mořem oddělen. Jeho velikost převyšuje o něco království České.

Kapitán Nemo s pobočníkem přišel za mnou a spatřiv mapu pravil: „Ostrov Ceylon je proslavený svými perlami. Nepřál byste si, pane Aronaxi, jíti s námi na lovení perel?“

„S radostí, kapitáne.“

„Dobře; hned to bude; přikázal jsem už zajeti k Manaarskému zálivu; ještě této noci tam budeme.“

Kapitán promluvil s pobočníkem několik slov, který na to odešel. *Loděnka* brzy ponořila se, při čemž hloubkoměr ukazoval na 30 stop.

Vzal jsem opět mapu do ruky hledaje Manaarský záliv i našel jsem jej na 9. kruhu zemském při severozápadním břehu Ceylonu. Musili jsme tudíž objeti celý západní břeh ostrova toho.

„Pane profesore,“ děl kapitán Nemo, „perly loví se v Bengalském zálivu, v Indickém moři, v Čínském a Japonském, v mořích Jihoamerických, v zálivech Panamském a Kalifornském, ale nejlepším lovem ze všech jest na Ceyloně. Přijeli jsme ovšem trochu časně. Bývají perláři v Manaarském zálivu toliko v březnu, poněvadž toho měsíce jest nejvíce perel. Na každé pramici, kterých počítá se ke 300, sedí po desíti veslařích a po 10 potápěčích. Vodolezové rozestaví se na dvě čety, aby se střídali spouštějíce se do hloubky pomocí těžkého kamene přivázaného k lodi lanem.“

„Tak tedy se potápějí ještě tím starodávným způsobem?“ tázal jsem se.

„Pořád ještě,“ odvětil kapitán Nemo, „ačkoliv mají lov ten Angličané, lidé zajisté nejprůmyslnější na světě, jimžto byl odstoupen smlouvou Amienskou r. 1802.“

„Avšak mám za to, že by se k té práci výborně hodily skafandry, jako vy máte.“

„Arciže, a to proto, že ti ubozí potápěči nemohou dlouho vydržeti pod vodou. Angličan Perceval ve svém cestopisu vypravuje o jistém Kafru, že prý vydržel 5 minut pod vodou, ale medle zdá se býti zpráva tato pravdě nepodobnou. Vím sice,

že někteří vodolezi snesou až 57 sekund a velice otužilí až 87, ale takových je málo a chudák, vrátí-li se na loď, teče mu z nosu a z uší voda s krví. Troufám, že 30 sekund je průměrem a v té kratičké době pospíchají sebrati kolem sebe všechny perlovky do síťky. Lidé ti vůbec dlouho nežijou. Oslepnouť záhy, tělo jim zvředovatí, ba často je raní mrtvice na dně mořském."

„Inu ovšem," řekl jsem, „je to smutné řemeslo, hovící jen choutkám nějaké módy! Ale rcete mi, kapitáne, mnoho-li mušlí může naloviti jedna loďka za den?"

„Čtyřicet až padesát tisíc. Ano vláda anglická zařídila prý v r. 1814 pro sebe lov, v němžto bylo naloveno za 20 dní sedmdesát šest milionů perlovek."

„Snad dostanou potápěči alespoň dobře zaplacíno," dodal jsem.

„Ba ne, pane profesore, v Panamě vydělá jen dolar týdně. Obyčejně dává se jim po troníku za kus a kolik perlovek vytáhnou prázných!"

„Po troníku těm chudákům za to, že obohacují pány své? Totě strašné!"

„Tak tedy, pane profesore," řekl kapitán Nemo, „podíváme se na Manaarskou mělčinu, nebude-li tam nějaký ranní potápěč."

„Souhlasím, kapitáne."

„Medle nebojíte se snad žraloků, pane Aronaxi?"

„Žraloků?" zvolal jsem.

Otázka ta zdála se mi hodně včasnou.

„Nu?" děl kapitán.

„Přiznám se, kapitáne, že jsem se dosud nespřátelil s tím rybím plemenem."

„A my jsme mu dávno přivykli," dodal kapitán, „a vy také časem mezi nimi zdomácníte.

Ostatně máme dobrou zbraň a můžeme cestou nějakého žraloka uloviti. Je to pěkná honba. Tedy zejtra, pane profesore, časně ráno.“

Kapitán domluvil i odešel.

Kdyby vás pozvali na honbu do Alp, řekli byste: „Velmi rádi! Zejtra půjdeme na medvědy.“ Kdyby vás pozvali na lvy nebo tygry do Afriky, řekli byste: „Hm, půjdeme na lva nebo půjdeme na tygra.“ Ale kdyby vám učinili pozvání k lovu žraloků do jejich přirozeného živlu, tu byste se věru drobet pozamyslili, prvé než byste pozvání přijali.

Já medle přejel jsem si rukou po čele, na kterém vystoupilo několik krůpějí potu. „Dvakrát měř, jednou řež,“ pomyslil jsem si, není na kvap. Honiti se za vydrami v podmořských lesích, jak se nám naskytlo v lesích ostrova Krespo — ještě ujde. Ale vydati se v nebezpečí na dně mořském a na jisto skoro věděti, že tam potkáme žraloky, totě jiná! Dobře vím, že v některých zemích, jmenovitě na Andamanských ostrovech neváhali černoši dorážeti na žraloky s kynžálem v jedné ruce a s okem v druhé; také však vím, že mnozí odvážlivci dorážejíce tak na něho nevracejí se už! Ostatně nejsem černochem a kdybych byl černochem, přece dalo by se pochopiti, proč otálím v podobném případě.

A nastojte! mně zdálo se v noci o žralocích. Viděl jsem jejich velikánské tlamy s několikerými zubů řadami, schopné překousnouti člověka na vejpůl. Už cítil jsem jakousi bolest v ledvinách. K tomu pak nemohl jsem si vysvětliti lhostejnost, s jakou nám kapitán Nemo učinil pozvání. Jako bychom šli na zajíce.

Dobrá! myslil jsem si. Radil bude zdráhati se a tím vymluvím se, abych nemusil jíti s ka-

pitánem. A strany Ned Landa, přiznám se, nebyl jsem tak ubezpečen o jeho chytrosti. Nebezpečí, ještě k tomu tak velké, mělo vždycky zvláštní půvab pro jeho vojenskou povahu.

Vzal jsem opět knihu do ruky, obracel v ní listy, ale nemyslil jsem na nic. Mezi řádkami jsem viděl hrozně vyceněné zuby . . .

Právě přišli Radil a Kanaďan s veselou tváří. Nevěděliť, co je očekává.

„Na mou věru, pane profesore," řekl Ned Land, „váš kapitán Nemo, aby ho čerti vzali! — učinil nám velmi pěkný návrh."

„Ah! vy to víte?"

„S dovolením milostpána," vece Radil, „včera nás pozval komandant na perlí lov při ostrově Ceyloně. Mluvil k nám vybranými slovy a choval se jako pravý kavalír."

„A více neřekl vám ničeho?"

„Ničeho," odvětil Kanaďan, „jenom dodal, že mluvil s vámi už o malém výletu."

„Skutečně," řekl jsem. „A vám neřekl nic podrobného vzhledem . . ."

„Nic, pane profesore. Půjdete s námi, je-li pravda?"

„Já . . . to se rozumí!"

„Vidím, že máte chuť, mistře Lande."

„Arciže! totě málo kdy bývá, pramálo."

„Může to snad jíti o život!" dodal jsem lichotivě.

„O život!" namítal Ned Land, „totě jednoduchá procházka na perlovou mělčinu!"

Kapitán Nemo neuznal toho potřebu, probouzeti představy o žralocích v myslích soudruhů mých. Hleděl jsem na ně starostlivým okem, jakoby jim už údy scházely. Mám je varovati? Ovšem že, ale kterak začíti?

„Bude snad milostpán tak dobrým," řekl mi Radil, „a poví nám něco o perlím lovu?"

„Jenom o perlách, aneb o těch příhodách, které . . ."

„O perlách," odpověděl Kanaďan. „Prvé než vydáme se na cestu, měli bychom něco znáti."

„Dobře, posaďte se, přátelé, budu vám vyprávěti, co jsem vyčetl z knih ve zdejší bibliotéce."

Ned Land a Radil sedli si na divan a Kanaďan první měl otázku na jazyku.

„Pane profesore, co to jest perla?"

„Milý Nede," odpověděl jsem, „básníku je perla — mořskou slzou; obyvatelům Východu — skamenělou kapkou rosy; dámám — drahocennou ozdůbkou podlouhlého tvaru, průzračného lesku, sestávající z perleťové látky, kterou nosívají na prstech, na krku nebo na uších; lučebníku — slučanem uhelky kostovky s vápnem s nevelikou přísadou sliznatiny; a konečně přírodopisci jest perle chorobným výměskem u některých dvouchlopných mušlí."

„Oddělení měkkýšů," roztřiďoval Radil, „třída bezhlavých, řád mlžů skořepatých."

„Výborně, učený Radile. Nuže mezi těmito skořepatými jsou všichni ti, kteří odsazují perleť, t. j. látku modrou, fialovou nebo bílou, vystýlající vnitřek chlopní."

„Patří sem také škeble?" tázal se Kanaďan.

„Arciže, škeble některých říček ve Skotsku, Valisu, Irsku, Sasku, v Čechách a Francii."

„Dobrá! Na to dlužno dávati pozor ode dneška," pravil Kanaďan.

„Avšak onen měkkýš, jenž vypocuje perlu, jest perlorodka pravá. Perla je shoustlou perletí s podobou kuličky přilepující se buďto ku skořepině anebo k záhybům masa, a vždycky má

v sobě jádro, tělísko to malinké a tvrdé ze zakrnělého vajíčka nebo z písečku, kolem něhož osazuje se perleť tenkými soustřednými vrstvami.“

„Bývá v jedné škebli více než jedna perla?“ tázal se Radil.

„Ano, příteli. Byly nalezeny škeble s celou sbírkou klenotů. O jedné vypravuje se, ale silně v to pochybuji, že v ní bylo asi stopadesát žraloků.“

„Sto padesát žraloků!“ zvolal Ned Land.

„Cože jsem řekl, žraloků? Chtěl jsem říci sto padesát perlí. Žraloků by nemělo žádného smyslu.“

„Ano,“ vece Radil, „ale poučí nás milostpán, kterak dostávají tyto perle ven?“

„Děje se to všelijakými způsoby a často, když perla přirostla ku chlopni, vytrhují ji perlaři kleštičkami. Ale z obyčeje sypou škeble ty na pletené rohože, rozložené po břehu. Tak umírají na vzduchu a za 10 dní začnou hníti. Potom je naházejí do vodojemů s mořskou vodou, zotvírajíce a myjíce je. Po té nastává dvojí práce při vybírání. Nejprv oddělují perleťové mísky, známé pode jmenem ryzá stříbrná, smíšená bledá, smíšená černá, kteréžto prodávají se v krabicích od 125 do 150 kilogramů. Na to vynímají maso, dají ho rozvařit a procezují. V cedníku zůstanou i ty nejmenší perličky.“

„Platí se za perlu podle velikosti?“ tázal se Radil.

„Nejen podle velikosti,“ odvětil jsem, „nýbrž také podle tvaru, barvy a vody, to jest podle jemného v barvách měnícího se lesku, který dodává perlím takou krásu. Nejlepší druh perlí jmenuje se perlí panenskou čili neposkvrněnou; tato tvoří se zvláště ve tkanivu měkkýše, jest

bílá, často průzračná, někdy však mívá průsvitnost opálovou, a větším dílem bývá kulovitá nebo hruškovitá. Z kulovitých perel dělají se náramky; z hruškovitých náušnice a poněvadž je také drahá, prodává se též po kusech. Ostatní pak perla, přirostlá ke chlopním, tvaru méně pravidelného, patří k nižšímu řádu a nazývá se drobnou perlou; prodává se také na váhu sloužíc obyčejně na vyšívání.“

„Ale perly vybírati dle velikosti musí býti velmi dlouhá i těžká práce,“ namítal Kanaďan.

„Nikoliv, příteli. Práce ta děje se skrze jedenácterá sýta nebo řešeta s rozdílným počtem direk. Perly zůstalé na sýtě, v němžto je 20—80 direk, náleží k prvnímu řádu. Onyno pak, které nepropadávají řešetem s 100—800 direk, počítají se k druhému řádu. Konečně perly, pro něž užívá se řešeta majícího 900—1000 direk, zůstavuje drobné perle.“

„Totě velmi důmyslné,“ vece Radil, „i nahlížím, že dělení a roztřiďování perlí děje se mechanicky. Může nám říci milostpán, mnoho-li vynáší každoročně zdejší perloviště?“

„Ceylonský perlolov pronajímá se za tři miliony žraloků.“

„Franků!“ opravil mne Radil.

„Ano tři miliony franků!“ opakoval jsem. „Myslím však, že již nevynáší tolik, jako dříve. Rovněž tak se to má s americkým perlolovem, který za panování Karla V. vynášel čtyry miliony franků a nyní zmenšil se příjem na dvě třetiny. Vůbec, může se říci, že vynáší úhrnem devět milionů franků.“

„Slýchával jsem,“ vece Radil, „že našly se perly velmi drahé?“

„Ano příteli. Caesar prý daroval Servilii perlu, která by stála v našich penězích 120.000 fr.“

„Také jsem slyšel,“ pravil Kanaďan, „že kdysi vypila jistá paní perlu v octu.“

„Kleopatra,“ řekl Radil.

„To jí asi nechutnalo,“ pravil Ned Land ošklíbaje se.

„Viď, to bylo ošklivé, příteli Nede,“ vece Radil, „ale sklenka octu za 5000 franků je hezký peníz.“

„Lituji, že jsem se s ní neoženil,“ řekl Kanaďan, lomě rukama.

„Ned Land ženichem Kleopatry!“ smál se Radil.

„Však jsem se měl oženiti, Radile,“ vážně dokládal Kanaďan, „a není mou vinou, jestli se mi to nepodařilo. Také jsem koupil šňůru perel Kačence Tenderovic, mojí milence, ale vzala si jiného. A co? Ty perly mi stály jen půl druhého tolaru a přece — pane profesore — nevím, uvěříte-li mi, perla ta neprošla by skrze sýto s 20 dirkami.“

„Můj drahý Nede,“ odpověděl jsem se smíchem, „to je falešná perla, obyčejné sklo, kuličky naplněné perlovou vodičkou.“

„Toť musí ta vodička mnoho státi,“ namítal Kanaďan.

„Nic nestojí! Vždyť to není nic jiného nežli stříbro, lesklá látka ze šupiny ryby blýskavky, kterou sbírají a schovávají ve čpavku. Nestojí nic.“

„Vida, proč mne nechtěla Kačenka Tenderovic,“ filosofoval Ned Land.

„Nuže,“ děl jsem, „vraťme se k drahé perle. Troufám, že nikdo nemá lepší perlu nad kapitánovu.“

„Nad tuhle," pravil Radil, prstem ukazuje na zasklenou věc.

„Ovšem že a nemýlím se, cením-li ji na dva miliony....

„Franků!" honem dořekl Radil.

„Ano," pravil jsem, „dva miliony franků a bezpochyby stála kapitána jenom zvednutí."

„Hejsa!" zvolal Ned Land, „kdo ví, snad najdeme zejtra na procházce naší též takovou?"

„Hm!" děl Radil.

„Proč by ne?"

„Nač nám milionů na *Loděnce?*"

„Zde ovšem nebyla by nám k ničemu, ale někde jinde," připomínal Ned Land.

„O! někde jinde!" přizvukoval Radil kývaje hlavou.

„Skutečně Ned Land má pravdu," děl jsem, „a přivezeme-li někdy do Evropy nebo do Ameriky perlu za několik milionů, bude nám pádným důkazem pravdivosti našich příběhů, které budem vyprávěti."

„To si myslím," dotvrzoval Kanaďan.

„Ale," vece Radil, vracející se vždy k poučné straně otázky, „je-li pak ten lov perel nebezpečný?"

„Není," odvětil jsem živě, „zvláště je-li člověk ostražitým."

„Čím pak může býti člověku ublíženo, leda tím, že polkne trochu slané vody?" ubezpečoval Ned Land.

„Máte pravdu, Nede. Nebojíte se medle žraloků?"

„Já," odpověděl Kanaďan, „řemesla velrybář! Totě mou věcí, vysmívati se jim."

„Zde se nejedná, milý Nede, o lovení žra-

loků na hák, abychom je tahali na palubu a břicho jím otvírali a srdce do moře házeli.“

„Jedná se tedy . . . ?“

„Ano, to je to.“

„Ve vodě?“

„Ve vodě, ovšem že.“

„Na mou věru s pořádnou harpunou! Víte, pane profesore, ti žraloci jsou hodně nemotorná zvířata. Musí převrhnouti se na znak, aby mohli chňapnouti a zároveň . . . .“

Jakmile vyslovil Ned Land slovo „chňapnouti“, běžel po mně mráz.

„Nu a ty, Radile, co myslíš o žralocích?“

„Já,“ řekl Radil, „já jsem při straně milostpána.“

To si dám líbit, pomyslil jsem si.

„Jestli se odhodlá milostpán jíti na žraloky,“ vece Radil, „nevím, proč by věrný sluha neměl jíti s ním.“

Hlava III.

Perla za deset milionů.

Na druhý den ráno ve 4 hodiny přišel mne sluha zbudit. Já vstanu, přistrojím se a pospíchám ke kapitánu, jenž na mne čekal. Jdu s ním na ploštinu, kde jsem zastal Ned Landa a Radila. Člun byl také již po hotově a 10 veslařů čekalo na náš příchod.

Ještě byla noc. Mezi mračny třpytěly zde onde hvězdy. Ohlédnu se po zemi a tam vystupovala nejasná toliko čára táhnoucí se od jihozápadu k severozápadu. *Loděnka* objela v noci západní břeh Ceylonu a stanula na západní straně

zálivu, jejž činí tato země s Manaarem. Tam pod temnými vodami bylo přes 20 mil dlouhé perloviště.

Kapitán Nemo, Radil, Ned Land a já sedli jsme do zadu loďky. Lodivoda posadil se ke kormidlu a velel. Jeho tovařiši nahnuli se do předu držíce vesla a na jednou jimi všichni zatáhli.

Loďkou zamířeno k jihu. Veslaři nespěchali. Mocné odstrky jejich vesel následovaly za sebou vždy ob 10 sekund jako na vojenské lodi, kde jest to pravidlem. Lehké vlnky kolébaly člunkem a šplounaly naň.

My mlčeli. O čem dumal kapitán Nemo? Snad o zemi, ku které se blížil a která zdála se mu příliš blízkou na ruby Ned Landu, jemuž byla předalekou? Co se týče Radila, též on byl pouhým jen divákem.

O půl šesté, při prvních červáncích vystupoval na obzoru břeh, k východu dosti ploský a k jihu trochu navýšený. Nacházeli jsme se od něho na 5 mil a on splýval ještě v jedno s temnou vodou. Moře bylo pusto; nebyloť tu ani jedné loďky ani jednoho potápěče. Hluboké ticho panovalo na perlovišti, poněvadž jsme přijeli, jak řekl kapitán Nemo, o 4 neděle dříve.

V šest hodin rázem nastal den; není v horkém pásu ani soumraku, ani červánků. Sluneční záře pronikla záclonu chmur na jitřní obloze a zlatoskvoucí hvězda stoupala rychle vyhůru. Viděl jsem zevrubně zemi s několika sem tam potroušenými stromy.

Loďka blížila se k Manaaru. Kapitán Nemo vstal ze své lavice obzíraje moře. Na jeho povel vyhodili kotvu, kteráž brzy dopadla na dno, hluboké ne více než jeden metr. Člun ihned sám popojel drobátko od kotvy, kam jej unášel mořský odliv.

„Tak už tu jsme, pane Aronaxi," děl kapitán Nemo. „Vidíte ten úzký přístav? Tam sejde se za měsíc mnoho potápěčích loděk. Polohu má přístav pěknou na toho druhu lov. Moře tu nikdá nebouří a toho je zapotřebí potápěčům. A teďka vezměm na sebe skafandry a pojďme."

Neodpověděl jsem ničeho a strojím se hledě do podezřelých vln. Kapitán a moji dva tovařiši oblékali se též. Z lodnictva nesměl nás nikdo doprovázeti.

Kahance a větrovky nechali jsme doma a vzali jsme s sebou jenom dýku.

Za minutu vysadili nás lodníci jednoho po druhém a na hlubině půl druha metru sestoupli jsme na hladký písek. Kapitán dával znamení, kudy máme jíti.

Slunce pronikalo vodu hluboko a průzračnou ji činilo.

Z pod našimi nohami hemžilo se rybami jako hejna vrabců, rozličného druhu, zejmena jednoploutváci s jedinou ocasní ploutví, japanský had osm decimetrů dlouhý s namodralým životem, čímž by se lehko mátl s mořským úhořem, kdyby neměl zlatých proužků na stranách; potom stromateidy vejčitě sploštěné. Tamtéž napřahoval se murex cornigtus dlouhý 11 centimetrů, jako ruce připravené schvátiti vás. Uprostřed zoofitů a pod stínem chaluh běhaly celé pluky nemotorných článkovatých. Také jsem potkal několikrát onoho velikého raka, na němž Darvin pozoroval znamenitě vyvinutý pud a neobyčejnou silu. Vylízát na kokosové stromy u břehu, trhá ořechy, které pádem se rozlousknou, potom slízá a jádro klepetama vyloupá. Zde ve vodě běhal rak ten ku podivu hbitě, mezi tím co želvy pomalu se loudaly.

Konečně k sedmé hodině došli jsme perlové

mělčiny, na nížto rozplozují se tito měkkýšové na milliony.

Perlovky přirůstají ku skalám, velmi silně k nim přilínajíce třepením jemných vláken, kteréž jim však nedovoluje pohybovati se z místa na místo. V té příčině jsou níže lasturovců, jež příroda přece uschopnila k lezení.

Mušle ty byly okrouhlé na líc drsné a zeleně rýhované, které byly mladé, a černé, které sestárly.

Kapitán Nemo ukazoval mi rukou na toto překvapující množství mušlí i já pochopil, že jsou tu opravdu nevyčerpatelné doly, poněvadž tvůrčí síla přírody přece odolává kazisvětu člověku a na doklad toho nemeškal kaziryb Ned Land naplniti sítku nejlepšími kusy.

Šli jsme dále. Půda zvedala se poznenáhla, že několikkrát jsem ruku vystrčil na sucho napřáhnuv ji. Potom se zase dno snižovalo. Mnohdy bylo nám obejíti vysoké skály, zaostřené jako jehly. Ze tmavých záhybů vytřeštovali na nás nemotorní rakové oči a pod námi lezly miriany, glicery, arikie a jiné anelidy s nataženými chapadly.

Náhle přišli jsme k ohromné jeskyni mezi příkrými skalami, jež okrašlovaly pestré čalouny ze všemožných květin podmořských. Z počátku zdála se mi ta jeskyně býti zcela tmavou, sluneční paprsky jakoby v ní potuchávaly.

Kapitán vešel a my za ním. Můj zrak brzy přispůsobil se k této polotmě. Nad námi klenul se strop podepřený na žulových sloupech jako při toskánské architektuře. K čemu že nás uvádí záhadný průvodčí do této jeskyně? Brzy jsem se dovtípil.

Jdouce po svahu dolů octli jsme se v kotlině. Zde se kapitán zastavil a ukázal na předmět, jaký jsem jaktěživ neviděl.

Bylatě to velikánská mušle, tridakna obrovská. Učiniti tak z ní kropenku, pojala by ona celý rybníček svěcené vody a byla by kropenkou přes dva metry širokou — tedy ještě širší než Loděnčina tridakna.

Blížím se k divnému stvoření, které se připevňovalo třásní k žule, žijíc tu o samotě v tiché jeskyni. Vážilo asi 300 kilogramů, celé, a maso samo o sobě 15 kilogramů. Sníst takových ustřic asi tucet, k tomu bylo by zapotřebí obrovského žaludku.

Kapitán Nemo o ní věděl, o tom nebylo pochybnosti. Vždyť tu nebyl poprvé a já se domníval ne bez práva, že nám chtěl ukázati jeden z divů přírody. Ale chyba lávky. Kapitán Nemo měl svou příčinu, proč se staral o tuto tridaknu.

Obě chlopně zéviny byly do pola otevřeny. Kapitán vložil dýku mezi ně, aby se nezavřely. Potom strhal s ní vlákenný obal, ve kterém vězela jako v plášti.

Mezi lupeny masa spatřil jsem perlu s velikosti kokosového ořechu. Její koulitý tvar, úplná čistota a podivný původ dodával jí nesmírné ceny. Já všetečně natahuji ruku, abych ji ohmatal, an mi ji kapitán zadrží, dýku vytáhne, načež misky sklaply.

Již jsem uhádl příčinu. Kapitán nechával perlu, aby dorostla, kterážto rostouc přibývala každým rokem o jednu soustřednou vrstvu. O tomhle přepodivném plodu přírody nevěděl nikdo, jenom kapitán, hlídaje ji takřka, aby ji svým časem přinesl do musea na *Loděnku*. Možná, že po příkladu Číňanův a Indů sám si ji nasadil položiv drobeček skla nebo kovu do záhybu masa a ten pokrýval se znenáhla perletí. Věru, 10 milionů franků mohl státi při nejmenším tento velko-

lepý přírodní úkaz ale žádný klenot, neboť nevím, které ucho ženské mohlo by ji unésti.

Návštěva u přebohaté zévy byla skončena. Kapitán Nemo opustil jeskyni a my vraceli se s ním na perloviště uprostřed čistých vod, ještě nezkalených hrabáním vodolezů.

Kráčeli jsme porůznu, jak se komu líbilo. Já medle nebál se ničeho, poněvadž jsem si byl vše hůře představoval, než opravdu bylo.

Půda stoupala a za nedlouho vystrčil jsem hlavu nad površí. Radil mne dohonil a přituliv se ke mně, učinil mi očima ve svém čepci přátelský pozdrav. Než tato plochá vyvýšenina táhla se jenom několik sáhů a co nevidět přišli jsme zase do svého živlu. Myslím totiž, že mám nyní právo nazývati moře svým živlem.

Na 5 metrů ode mne objevil se stín a klesal až na dno. Rozčilující myšlenka o žralocích proběhla mi hlavou; ale zmýlil jsem se; nebyloť nám tentokráte zápasiti s netvory mořskými.

Byl to živý člověk, osmahlý Ind. Chuďas — přišel sbírati klasy před žatvou. Viděl jsem dno jeho loďky zakotvené na několik stop nad ním. Odtud neustále se potápěl a tam opět se vracel u nohou maje přivázaný kámen, jehožto tíží nešen byl dolů. To bylo všechno jeho nářadí. Sotva že dopadl ke dnu, již kleče shraboval kolem sebe do košíku všechny mušle, jak se která namátla. Potom vyplaval nahoru, košík vypráznil, kámen vytáhl a znovu se potopil, což trvalo vždy jen asi 30 sekund.

Potápěč ten nás neviděl. Byliť jsme schováni ve stínu skály a krom toho, kdo by si byl na jeho místě pomyslil, že jej vidí smrtelní lidé a každé hnutí jeho že sledují.

Mnohokráte tak se hroužil a nořil vytahuje

po každé jen asi 10 kusů, poněvadž je musil rýpati z půdy, k nížto silně se připínaly svou třásní. A kolik z nich bylo bez perel, za něž dával život v šanc. .

Jeho práce šla pravidelně, anoť mu nehrozilo žádné nebezpečí celou půl hodiny. Na jednou však pozoruji, že s sebou Ind škubl, že vstane a pospíchá nahoru. Strachu neměl nadarmo. Vznášelt se nad námi obrovský stín. Žralok s ohnivýma očima, žralok hnal se za ním s otevřenou tlamou.

Trnu strachem. Zvíře silným odstrkem ploutve obořilo se na potápěče. Ten však uhnul se ještě v čas na stranu, ale byl přece zasažen ocasem a povalen padal dolů.

Divadlo to trvalo jen několik sekund. Žravec vrátil se, na znak obrátil se, aby soka rozkousl. Než vedle mne povstane kapitán a s dýkou v ruce běží na potvoru.

Lidojed právě když se chystal na nešťastníka, spatřil nového soka. I tak se hned obrátí a žene se proti němu.

Ale kapitán uklonil se na stranu a zároveň mu vrazil dýku do břicha. Tím však nebylo vše skončeno. Nyní teprv rozvinul se strašný zápas.

Žralok se rozvzteklil. Krev tekla potokem z jeho rány. Moře se tak zbarvilo, že nebylo ničeho rozeznati. Když se voda poněkud rozčistila, spatřil jsem odvážného kapitána, kterak uchopil zvíře za jednu ploutev a nanášel mu rány do života. Rozzuřený žralok oháněl se, vyvlňoval strašně vodu, že mne vlny div neporazily.

Chtěl jsem běžeti kapitánu na pomoc, ale nemohl jsem se hnouti z místa. Tak jsem byl strachem přikován.

Hledím naň celý bez sebe. Kapitán upadl

na zem a na něm ležel žralok. Potom rozevřela se obrovská tlama jako velikánské nůžky na stříhání plechu a byla by veta po kapitánu, kdyby se nebyl býval dostavil Ned Land rychle jako myšlenka s harpunou v ruce a žraloka neproklál.

Voda zčervenělа potokem jeho krve a vlnila se hrozně jeho škubáním. Ned Land ho nechybil. Ozývalť se smrtelný chrapot Potvora byvši bodnuta do srdce mrskala s sebou, že až vlny porazily Radila.

Mezi tím osvobodil Ned Land kapitána. Ten vstal bez úrazu, přímo šel k Indu, přeřízl na rychlo provaz od kamene, vzal člověka pod paže a vyplaval silným odstrkem nohy s ním nahoru.

Všichni tři pustili jsme se za kapitánem a v několika minutách octli jsme se v loďce Indově.

Tam křísili jsme omráčeného potápěče trouce ho tak dlouho, dokavad nepřišel k sobě. A jak se divil, jací jsou to lidé s těmi měděnými palicemi. Bezpochyby že nás měl za nadlidské bytosti. Kapitán mu daroval váček perlí a my vrátili se za nedlouho na *Loděnku* vzavše s sebou žraločí mrtvolu plovoucí na površí.

Po černé barvě končetin jeho ploutví poznal jsem strašného žraloka z Indického moře. Dlouhý byl přes 25 stop, ohromná tlama zabírala třetinu těla. Byl to vzrostlý žralok, soudě podle šesteré řadě zubů na svrchní čelisti, mající podobu rovnoramenného trojúhelníka.

Vrátili jsme se v půl deváté na *Loděnku*. Tam počal jsem rozjímati o příbězích dne. Kapitánova obětavost tanula mi na mysli.

Radil díval se na zvíře to s hlediště vědeckého a zajisté ho správně vřadil mezi chrupavkovité.

Mezi tím co já pozoroval mrchu, objevilo se asi tucet těchto černoploutváků kolem loďky a

dělili se bezstarostně o kořist, trhajíce z ní kus po kuse.

Když jsem kapitánu učinil poznámku, odpověděl mi poněkud pohnutým hlasem:

„Tento Ind, pane profesore, jest obyvatelem země pojařmené a já na svůj vrub vždycky budu zastávati se slabších!“

Hlava IV.

Červené moře.

Dne 29. února vytratil se nám ostrov Ceylon z obzoru a *Loděnka* projela rychlostí 20 mil za hodinu labyrint průlivů dělících ostrovy Maledivy od Lakediv, uhánějíc do Omanského moře a přeseň do Perského zálivu, z něhož byl jen jeden východ.

„Kam pak nás veze kapitán Nemo?“ tázal se nespokojený Kanaďan.

„Tam, kam nás vezou nápady jeho,“ odpověděl jsem.

„Jeho nápady nás daleko nezavezou,“ děl Kanaďan. „Vždyt nemá Perský záliv průchodu. Vjedeme-li do něho, budeme nuceni vrátiti se toutéž cestou.“

„Inu tak pojedeme nazpátek, mistře Lande, a uráčí-li kapitán zabočiti také do Červeného moře, není průliv Bab-el-Mendeb odsud daleko, kudy se tam vjíždí.“

„Nebudu vás učit, pane profesore,“ pravil Ned, „že Červené moře je také tak zahražené, jako nějaký záliv. Není Suezská úžina ještě prokopána a kdyby byla prokopána, nemůže se

odvážiti tak tajemná loď do průplavu se stavidly. Červené moře tedy nás přivésti k Evropě nemůže.“

„Vždyť jsem také neřekl, že pojedeme nazpět k Evropě.“

„Nuže, co tomu nyní řeknete?“

„Tuším, že *Loděnka* navštíví nejprvé památné břehy Arabské a Egyptské, potom že obrátí se a pojede podle východní Afriky k mysu Dobré Naděje, a kam dále zaměří, to je těžko říci. Ale proč pak se ptáte na to, mistře Nede? .... Je vám snad dlouhá chvíle, viďte!“

„Jak by ne, pane profesore,“ prál Kanaďan. „Jen považte, tři měsíce jsme na *Loděnce* jako vězňové.“

„Nikoliv, Nede, nevím o tom ničeho, že bychom byli jako ve vězení. Proto nepočítám také ani dnů ani hodin.“

„Ale kdy tomu bude přece jen konec?“

„Dočkej času jako husa klasů, říká se. Teď není pomoci a darmo mluvit. Až bude vyhlídka na útěk, potom chci s vámi o tom jednat. Nyní však, upřímně řečeno, takové vyhlídky není a pochybuji vůbec, že by si kapitán troufal vjeti do Evropských moří.“

Jak vidno z této řeči, liboval jsem si na *Loděnce* tolik, jakobych vězel v kůži komandanta. Ale Ned rozjímaje pravil:

„To je všecko hezké, ale medle — s nuceným člověk není veselým.“

Po čtyry dny jezdila *Loděnka* v Omanském moři jako na zdařbůh tu nad vodou tu pod vodou.

Dojíždějícím konečně do tohoto moře objevil se nám na chvílenku Maskat, hrubě znamenité město v zemi Omanské. Bílé domky a hradby bělely se uprostřed černých skal, štíhlé minarety

vypínaly se nad zelenými terasy. Než *Loděnka* brzy se potopila a čarovný pohled zmizel.

Potom obejela na 6 mil daleko od arabských břehů Machru a Hadramaut s jeho hřebenem hor, na kterých zde onde vyjímaly se pěkně zbořeniště. Konečně dne 5. února vepluli jsme do Adenského průjezdu střeženého anglickou tvrzí. Dříve bývalo tu slavné obchodní město, jak píše dějepisec Edrizi, a my spatřili, jedouce kolem, památky z něho: osmihranné minarety.

Mínil jsem, že kapitán se odsud vrátí, ale zmýlil jsem se. K mému velikému překvapení stalo se jinak.

Na zejtří, dne 7. února, octli jsme se v průlivě Bab-el-Nandeb, co znamená v arabštině: „Slzavou Bránu“. Loděnka puštěna na celý chod minula ji za hodinu. Mnoho francouzských, anglických korábů jelo tudy od Suezu ke Kalkutě, Melburnu, Burbonu a Mauriciu. *Loděnka* opatrně se jim vyhýbajíc plula pod vodou. Nespatřil jsem tudíž ani Parimu, ostrova to, který opevněn kryje postavení Adenu. Teprv o polednách směli jsme zase vyplouti na površí Červeného moře, známého z biblických příběhů.

Červené moře nemá řek, nemá deštů a vyschlo by snad docela, kdyby nebylo ve spojení s Indickým mořem. Zahraditi moře to, snížovalo by se každým rokem o $1^1/_2$ metrů, až by naposledy zmizelo. V té příčině má se to s příbuznými uzavřenci — Mořem Mrtvým a Kaspickým jináče. Do nich totiž vylévají se velké řeky, a tím se vysýchání i přitékáním vyrovnává.

Červené moře má 2600 kilom. na dél a 240 kilom. průměrně na šíř. Za Ptolomeovců a římských císařů bývalo dráhou světového trhu a do-

končený průplav Suezský zase mu ji vrátí, kterou již částečně nabyl tamější železnicí.

Nemudroval jsem již dále, nač kapitán s námi sem zajel. Byl jsem tomu rád, že *Loděnka* vstoupila do něho, moha pozorovati moře brzy pod vodou brzy nad vodou, anať Loděnka musila se vyhýbati korábům.

Dne 8. února na úsvitě spatřil jsem město Mokku, nyní zbořeniště, jehožto zdi sypou se při pouhém výstřelu z děla a v němž ujalo se zde onde několik palem. Mokka bývala kdysi slavná měvši 6 bazarů, 26 mečet. Hradby se 14 baštami táhly se 3 kilom. do kola.

Potom zabočila *Loděnka* k Africkým břehům, kde je mnohem větší hloubka. Tam mohli jsme se baviti pohledem na překvapující trsy korálů, na obrovské skály porostlé zeleným kobercem z chaluh. To byla podívaná! Voda jako křišťál čistá, rozmanité krajinky střídaly se v ní jako obrazy kolem nás, krajinky to ze skal a vyvřelců. Neméně budilo podiv náš rostlinstvo. U břehu Tehamy rozkvétalo ho nejen na moři ale i pod mořem v malebných spleteninách. Svrchní bylo podivnější, ne však tak pestré jako spodní, jež osvěžovala vláha. Ale nade vše mne zajímala houba.

Houby nejsou rostliny, nýbrž polypové, živočiši to posledního stupně, kde skoro nelze rozeznati co rostlina a co živočich.

Třída hub má asi 300 druhů, žijících v moři a v některých řekách. Nejvíce jest jich v Středozemním, Řeckém a Červeném moři a jsou druhy jemné a hrubé, podle čehož také řídí se cena jejich.

Zavolal jsem k sobě Radila, právě když Loděnka jela pomaleji v hloubce 8—9 metrů, mimo překrásné skály východního břehu.

Zde bujely houby všeho druhu, stéblovité, kulovité a dlanité. Svědčily opravdu jménům košíčků, kalíšků, kolovrátků, parohů, lví nohy, pavích ok, Neptunového trojzubce, daným jim od rybářů, ve kterých je více poezie nežli v názvech vědeckých. Z jejich kostry, vláknitého to tkaniva, procpaného slizkou kaší, vytékaly neustále strůžky vody, které donášely potravu každé komůrce a vytlačovaly se odtamtud samoždímáním se houby. Ona kaše mizí po smrti polypa a při hnití odsazuje sanytr. Tehdy zůstávají toliko rohovitá nebo slizká vlákna a to jest naše mycí houba zrzavé barvy, jsouc užívána ku všeličemus podle stupně její pružnosti, pijavosti a trvanlivosti při máčení.

Polypové ti připínali se ku skalám, ku skořepinám ba i ku stéblům chaluh, vyplňujíce i ty nejmenší skuliny, brzy se roztahujíce, brzy se zvedajíce nebo visíce jako korálové keře. Vysvětloval jsem Radilu, že ty houby loví se buďto hráběmi nebo rukama. Ruční spůsob vyžaduje sice potápěče, ale dává se mu přednost, anať se polypí tkaň tak netrhá, a tím ovšem na ceně houbě přibývá.

Mezi rybami bylo viděti zlaté, stříbrné barvy se všelikými podobami těla. Mnoho z nich potkali jsme již dříve.

Dne 9. února jela *Loděnka* v nejširší části Červeného moře mezi Suakimem na západním břehu a Konfodou na východním, které leží od sebe 90 mil daleko.

Toho tedy dne o polednách vyšel kapitán Nemo na ploštinu a shledav se tam se mnou podal mi přívětivě doutník řka:

„Jak pak, pane profesore, líbí-li se vám Červené moře? Zda-li pak jste si všiml jeho divů,

jeho ryb a vodorostů, zahrádek z hub a lesů z korálů. Viděl-li pak jste města na březích jeho?“

„Líbí se mi, kapitáne,“ pravil jsem, „a *Loděnka* je znamenitě přispůsobena ku všemu tomu skoumání. Oh! Totě rozumná loď!“

„Ano, pane profesore, rozumná, smělá a neranitelná! Nebojíť se ani strašných bouří Červeného moře, ani jeho proudů, ani podmořských úskalí.“

„Věru,“ odpověděl jsem, „moře to má se za nejhorší a nemýlím-li se, šla o něm špatná pověst za starověku.“

„Špatná, pane Aronaxi. Dějepisci Řekův a Římanův nezmiňují se o něm příznivě a Arab Edrizi popisuje ho pode jmenem zálivu Kolcum a vypravuje, že ztroskotalo se tu mnoho korábů na výspách a že nikdo prý neodhodlá se po něm plouti v noci. Potom praví dále, že tu zuřívá strašná vichřice a že je poseto nehostinnými ostrovy a že vůbec neposkytuje nic dobrého ani v hloubi ani na površí. V skutku, takové mínění nalezáme též u Arriana Agatharchida a Artemidora.“

„Z toho je vidět,“ děl jsem, „že tito zeměpisci nejeli po *Loděnce*.“

„Arciže,“ odpověděl s úsměvem kapitán. „A v této věci předčí našinci staré. Bylo zapotřebí několika věků, aby se našla síla páry! Kdo ví, objeví-li se také za 100 let jiná *Loděnka*! Pokrok jde pomalu, pane Aronaxi.“

„Arciť,“ řekl jsem, „váš koráb jest o celé století napřed, ba snad o více. Škoda, přeškoda, že ten vynález musí zemříti s vynálezcem.“

Kapitán Nemo na chvíli se zamyslil.

„Mluvil jste o starých zeměpiscích, kterak popisovali hrůzy Červeného moře?“

„Ovšem že," pravil jsem, „ale snad byl jejich strach příliš velikým?"

„I ano i ne, pane Aronaxi," odpověděl mi kapitán Nemo, který, jak se mi zdálo, ouplně znal „své Červené moře". To co není nebezpečným pro současný nám koráb, dobře i trvanlivě vystavěný, v pohybech volný, díky poslušné páře, to bývalo starým na všechen spůsob nebezpečno. Představme si první mořeplavce s loďmi z prken, které držely se pohromadě provazem a byly potaženy tulení kožÍ. Mimo to nebylo ani přístrojů na určování stran a plulo se jen po proudu. Proto přicházely tak často v ouraz. Nyní však není se korábům čeho báti. Vždyť tudí jezdí i při nejhorším větru. Kapitáni a pocestní nepřinášejí prosebných obětí před odjezdem a nechodí už do blízka chrámu, když byli ukončili jízdu.

„Souhlasím s vámi," pravil jsem, „že pára zničila city vděčnosti v srdcích námořníků. Ale budu vás prosit, kapitáne, vysvětlete mi, odkud se vzalo jmeno Červené moře?"

„O tom je mnoho výkladů, pane Aronaxi. Na př. jeden ze XIV. století:

En signe de cette merveille
devint la mer rouge et vermeille.
Non puis ne surent le nommer
Autrement que la rouge mer.

(Na památku toho divu moře zčervenalo. Odsud nejinák než Červeným se nazývalo) Toť výkladem básníka a spolu překladem hebrejského slova „Edrom", které znamená totéž. Avšak ne proto jest ono moře Červeným, že tudy přešli Židé, nýbrž proto, že zde roste červená rostlinka trichodesmium, od nížto je záliv Tor jako krví zbrocený. Ostatně Židé přes Červené moře ani nešli. Zasahovalo panství faraonů mimo Egypt do Asie

a přechod stal se v řece Jordáně. Židé s Afrikou neměli nic co dělat.“

„A rcete mi nyní, kudy pojedeme? Vám nepostačí Suezský průplav na takový koráb.“

„Pojedeme Arabským tunelem.“

„Jakže? Arabským tunelem? Snad není pod zemí průchodu z Červeného moře do Středo-zemského?“

„Arciže jest, jako že jsem všechna moře proskoumal. Však se brzy přesvědčíte!“

Hlava V.

Arabský tunel.

Tentýž den ještě jsem vyprávěl soudruhům svým od slova k slovu, co jsem slyšel od kapitána. Radil se těšil, že pojede do Středozemního moře, ale Kanaďan krčil ramenama.

„Podmořský tunel,“ huhlal. „Spojení mezi dvěma mořemi! Totě neslýchané!“

„Příteli Nede,“ poučoval ho Radil. „Slýchal-li pak jste kdy o *Loděnce?* Neslýchal. A přece jest. Nebuďte tedy Tomášem a dej bože, aby nás vyvedla do Středozemního moře!“

V tentýž večer uháněla *Loděnka* na 21° 30′ severního odpůlí dále podél Arabského břehu. Na jízdě té spatřil jsem Dželu, město kupectva Egyptsko-Syrsko-Turecko-Indického.

Bylo dosti zřetelně viděti ploských domů a zakotvených korábů na rejdě. Slunce stojíc nízko svítilo zrovna na bílé zdi, čímž domy ještě bělejšími vyhlížely. Opodál bělokamenné Džedy stály porůznu Beduinské chalupy ze dřeva.

Netrvalo však dlouho a Džeda zmizela u ve-

černím soumraku. *Loděnka* pohroužila se do třpytících se vln.

Druhého dne o polednách seděli jsme na ploštině já, Ned Land a Radil hovoříce o všelicčems, an tu Ned Land ukáže na jakýsi černý bod a volá:

„Hleďte, hleďte, tam hle něco plave!“

A vskutku, jakési černavé těleso blížilo se k nám, jsouc na jednu míli daleko a vypadajíc jako ohromný balvan podmořský, hozený do prostřed moře. Čím to bylo — nedalo se říci.

„Ba pluje, potápí se,“ křičel Ned Land. „Tisíc hromů, jaké to je zvíře? Ocas na rozpůl jako velryba a ploutve přeražené.“

„Snad je to nějaká *Loděnka*,“ vece Radil.

„I ba ne, ale musil bych se notně zmýliti, není-li to některý mořský ssavec.“

„Jsou v Červeném moři velryby?“ tázal se Radil.

„Ano, můj drahý, někdy,“ odpověděl jsem.

„Tedy . . .“

„Tedy položí se na záda,“ vskočil mi do řeči Kanaďan, „a zvedne prsa na vrch.“

„Totě mořská panna,“ volá Radil, „pravá mořská panna, ať mi nebere milostpán za zlé.“

Slovo to přivedlo mne na pravou myšlenku, a seznal jsem, že to zvíře náleželo k řádu mořských ssavců, které panorámníci za peníze vystavují, hlásajíce, že prý mají tělo „z půl panny a z půl ryby“.

„Nikoliv,“ pravím Radilu, „to není mořská panna, nýbrž zajímavé zvíře, v Červeném moři domácí. Je to dygong.“

„Řád ochechulí, oddíl ploutnonohých, podtřída monodelfina, třída ssavců páteřnatých.“ Ta-

kové poznámky Radilovy nepotřebovaly ani oprav ani dodatků.

Ale Ned Land pořád jen hleděl. Jeho oči rozhořely se při pohledu na zvíře. Ruka, zdálo se, chce mrštiti harpunou. Bylo viděti, že čeká příhodné chvíle, aby skočil do moře a zvíře honil ve vodě.

„Věru, pane profesore," řekl třesoucím se hlasem, „mně se ještě nepoštěstilo harpunovati takových."

Celým harpunýřem ukázal se v tomto slově.

Právě přišel kapitán Nemo na ploštinu. Spozorovalť dygonga i porozuměv tváři Kanaďana obrátil se přímo k němu.

„Kdybyste držel harpunu, mistře Nede, myslím, že by vám žehla ruku."

„Pravda, kapitáne."

„A vy byste chtěl dáti se zase jednou do řemesla velrybářského, abyste připočetl toto zvíře k rejstříku vámi dříve zabitých?"

„Chtěl bych velmi rád."

„Nu tak se pokuste."

„Děkuji, kapitáne," odpověděl Ned Land a oči se mu zajiskřily.

„Jenom," pokračoval kapitán, „vyzývám vás k vašemu prospěchu, nechybte."

„A co pak nám tento lov něčím hrozí?" otázal jsem se nehledě na to, že Kanaďan ramenama pokrčil.

„Někdy," odpověděl kapitán. „Přiházívá se, že zvíře samo oboří se na nepřítele a převrhá loďku. V Ned Landa však možno spolehnouti se. Mát bystrý zrak a ruku silnou. Vyzýval jsem ho jen k vůli tomu, že je dygong výbornou pečení a vím, že on jí nepohrdne."

„Hoj, tedy ráčí míti dobré masíčko," vejskal si Ned Land.

„Ano, mistře Nede. Proto ten shon o něho. Mezi Malaji schovává se maso jeho jen pro stůl knížecí. Tak jest vzácným. Bohužel že jich ubývá jako příbuzných jemu manatiů."

„To by snad," řekl vážně Radil, „jestli je na neštěstí posledním ve svém plemeni, to by snad mělo se toho zvířete šetřiti ve prospěch vědy."

„Možná," prál Kanaďan. „Ale ve prospěch kuchyně nebudeme ho šetřiti."

„Dejte se do díla, mistře Nede," odpověděl kapitán.

Zároveň vystoupilo na ploštinu sedm mužů němých a bez výrazu jako vždycky. Jeden z nich držel harpunu a šnůru velrybářskou. Člunek spustili na moře. Šestero Nautiláků chopilo se vesel, kormidelník zaujal své místo a my tři sesedli do zadu.

„Vy nejedete s námi, kapitáne?" tázal jsem se.

„Nejedu, pane profesore, ale přeju vám šťastný lov."

Člunek odrazil a šesti vesly hnán, ujížděl k dygongu plovoucímu na dvě míle od *Loděnky*.

Když se byl již hodně přiblížil, ploul pomaleji. Ned Land s harpunou v ruce posadil se na cíp loďky.

Harpunu velrybářové přivazují na dlouhý provaz, který se spěšně vytáčí, táhne-li ji raněné zvíře s sebou. Ale zde neměl provaz více než 10 sáhů délky. Zato však upevněn byl jeho konec k soudečku, jenž pluje na povrchu, ukazoval, kudy a kam raněný s harpunou ubíhal.

Já vstanu a bedlivě prohlížím si Ned Landova protivníka. Tento dygong, jemužto se také říká halicora, podobá se hrubě manatimu. Jeho

podlouhlé tělo končí se předlouhým ocasem a boční ploutve jsou prstovité. Od manatia liší se tím, že má svrchní čelist ozbrojenou dvěma dlouhými kly.

Honěný dygong měřil přes 7 metrů. Velikán ten se nehýbal, jakoby spal. Věru, dobře ho vyčíhali. Člunek popojel opatrně na 3 sáhy ku zvířeti. Veslem se nehnulo. Já vyvstanu do pola. Ned Land zlehka se nahýbl a napřahoval harpunu.

V tom zafičelo a dygong ten tam. Mrštěná harpuna zasáhla — ale bezpochyby vodu.

„Tisíc hromů!“ křičel Kanaďan, „já chybil!“

„Nikoliv,“ já řku, „zvíře je raněno, hle jeho krev, ale vaše harpuna v těle neuvázla.“

„Moje harpuna, moje harpuna!“ naříkal si Ned Land.

Nautiláci veslovali a kormidelník zakormoval k soudku. Harpunu vytáhli a loďka rozjela se za dygongem. Ten vynořoval se čas ob čas na povrch, aby si vydýchl. Rána ho neoslabila hrubě, jelikož ujížděl rychle. Loďka hnaná silnými rukami, letěla za ním. Několikráte byla již od něho na několik sáhů, Ned Land se již hotovil — a zvíře pryč a pryč. A zase nastal hon.

Představ si Ned Landa, jak se hněval. On zasypával ubohé zvíře nejhrubšími nadávkami a kletím v anglické řeči. Já medle jsem se zlobil, že dygong nám upláchl.

Tak jsme prohonili celou hodinu nedohonivše ho. Tu však obrátil se dygong proti nám, aby převrhl člun, chtěje se pomstiti.

Hnutí jeho Kanaďanu neušlo.

„Pozor!“ volal.

Kormidelník pronesl několik slov nám nesrozumitelných. Nejspíše varoval své lidi.

Dygong přiblížil se na 20 stop a táhl vzduch

do širokých nozder. Potom vyřítil se na nás jako střela.

Aby se člunek vyhnul, nebylo času. Zvíře, jak bylo rozjeté, vrazilo do něho — ale na koso, jelikož kormidelník uspěl s ním zarejdovati. Nepřihodilo se nic zlého, leda že loďka nabrala trochu vody. Ned Land sedě na přídě, metal harpunou ránu za ranou do dygonga, jenž vetkl zuby do lodi a zvedal ji nad vodu jako lev kůzle. My padali jeden přes druhého a nevím, jak by se to bylo skončilo, kdyby ho nebyl býval dorazil Kanaďan ranou do srdce.

Slyšel jsem skřípání zubů po železných plátech a zvíře zmizelo vlekouc za sebou harpunu. Ale brzy vyplynul soudek a za nedlouho objevil se dygong leže na znak. My ho dohonili a pojeli s ním nazpátky k *Loděnce*.

Silných provazů bylo zapotřebí, aby bylo zvíře vytaženo na ploštinu. Vážiloť 5000 kilogramů. Sekání dělo se u přítomnosti Ned Landa na jeho požádání. Téhož dne pak přinešeno mi k obědu několik řízků masa, vkusně připraveného. Chutnalo výborně a zdálo se býti lepším telecího ne-li hovězího.

Dne 11. února přibyla do naší špižírny nová zásoba. Přilítloť na palubu hejno mořských vlašťovek z řádu sterna nilotica, který je domovem v Egyptě. Zobák mají černý, hlavu šedou se skvrnami, oči obroubené bílými tečkami, hřbet, křídla, ocas přišedivělé, život a hrdlo bílé, nožky červené. Zastřeleno též několik tuctů nilských kachen, divokých to ptáků, valně chutných. Jejich krk a týmě bylo černě kropenaté na bílé půdě.

Loděnka jela zvolna rejdujíc. Pozoroval jsem, že čím blíže k Suezské úžině, tím méně solnatější byla voda.

K pěti hodinám z večera spatřili jsme na severu mys Ras-Mohamed. Tento mys je cípem Kamenité Arabie, ležící mezi Akabonem a Suezským průplavem.

Loděnka vjela do průlivu Žubal vedoucího k Suezskému zálivu. Rozeznával jsem zřetelně vysoký vrch, čnějící mezi oběma zálivy nad mysem Ras-Mohamedem. Byl to Horeb, onen Sinai, na němž viděl Mojžíš Hospodina tváří v tvář uprostřed blesků hromových, jak si ho vždy fantazie představuje.

V šest hodin *Loděnka* brzy se hroužíc, brzy na povrchu plovouc, minula záliv Tor, jehožto vody vynikaly červeností. Nadešla noc. Hluboké ticho zřídka přerušováno křikem pelikána nebo nějakého ptáka, hukotem vln, zlostně drolících se o skály, nebo vzdáleným hrčením parníku, jehož kolesa roztínala vody zálivu.

Mezi 8. a 10. jela *Loděnka* v několika mílích pod vodou. Podle mého rozpočtu byli jsme velmi blízko Suezskému průkopu. Skrz okna viděl jsem skály při jasném světle linoucím se z majáku. Zdálo se mi, že průliv postupně se ouží.

V 9 hodin vyplynul koráb na povrch. Vyjdu na ploštinu, abych se osvěžil nočním vzduchem. Nemělť jsem dole pokoje touže spatřiti tunel kapitána Nemo.

Brzy uhlídal jsem ve stínu slabý ohník, sotva viditelný v mlze na míli daleko od nás.

„Toť plovoucí maják," pronesl čísi hlas. Obrátím se a poznám kapitána.

„Toť plovoucí maják Suezského průplavu," opakoval. „Brzo doplujem tunelu."

„Jest jízda tamtudy zlá?"

„Arciže. Proto také bývám vždycky sám v kormidelničí kajutě a sám řídívám loď. A teď

je-li vám libo, pane Aronaxi, *Loděnka* pohrouží se do moře a jen co Arabský tunel projedeme, vyplyneme zase nahoru.“

Jdu s kapitánem. Příklopy zavřeny, vodojemy napuštěny a koráb pohroužil se na 10 metrů.

Chci odejíti, ale kapitán mě zadržel řka:

„Není-li vám libo, pane profesore, jíti se mnou do kormidelničí kajuty?“

„Ostýchal jsem se vás o to žádati, kapitáne.“

„Nuže pojďme. Odsud můžete zpytovati podmořskou a spolu podzemskou plavbu.“

Kapitán vedl mne k prostředním schodům a skrze chodbičky do jednoho konce ploštiny, kde byl kormidelník, jak bylo dříve už popsáno.

V kajutě byla tma. Brzy však oči přivykly a já spatřil kormidelníka. Byl to člověk silný a podpíral se právě na loukotě kolesa.

Kapitán Nemo nespustil oči s kompasu a ruky od mlnovodných drátů, kterými řízen celý koráb.

Sedě při okně spatřil jsem černou hlubokou galerii. Loděnka tudy směle se pustila. Neobyčejný hluk rozlehal se po stranách. To hučely vody Červeného moře, valící se rychle po svahu tunelu k Středozemnímu moři. *Loděnka* nesla se zároveň s proudem jako šíp nehledíc odporu parostroje, kterému dán zadní chod.

Na stěnách úzkého průchodu rozeznával jsem jen lesklé prouhy, přímé čáry, jiskrné brázdy, pocházející od našeho mlna. Srdce tlouklo mi silně a držel jsem je rukou.

V 9 hodin a 36 minut zastavil kapitán koleso a obrátil se ke mně.

„Středozemní moře!“

Loděnka unášená proudem podjela Suezskou úžinu za méně než 20 minut.

Hlava VI.

Řecký archipelag.

Dne 12. února při východu slunce vynořila se *Loděnka* na povrch Oceánu. Pospíchám na ploštinu a tam jsem se sešel s nerozlučnými soudruhy svými. Mezi Ned Landem a mnou rozpředl se živý hovor. On chtěl mermocí utéci, ale mému namahání přece se podařilo vyložiti mu marnost takového počínání, když jsem mu byl slíbil, až se nám nahodí nějaká příležitost, pak že s ním budu společně jednati. Radil byl ovšem při mé straně jako vždy.

Loděnka zajela nejprvé k ostrovu Karpathos. Poznal jsem jej toliko po verši z Virgilia, jejž deklamoval kapitán položiv prst na jeden bod planisféry řka:

Est in Carpathio Neptuni gurgite vates
Caeruleus Proteus ....

Víru ve Karpatském Neptuna je věštec
Modravý Proteus ....

V skutku, zde bývalo sídlo Protea, starého pastuchy Neptunova stáda, nynější ostrov Skarpento, ležící mezi Rodosem a Kretou. Já však viděl jen žulové základy.

Dne 14. února mínil jsem věnovati několik hodin rybám Archipelagu, ale z neznámé příčiny zůstaly okenice zavřeny. *Loděnka* mířila ku Kandii, někdejší to Kretě. Současně když jsem se vydal na moře po *Abraham-Lincolnu*, povstal všecek ostrov proti tureckému nadvládí. Čím pak ukončilo se povstání, nevěděl jsem a kapitána jsem se neptal, poněvadž on též ničeho věděti nemohl a o zemi ani slyšeti nechtěl.

Byl večer. Kapitán vyhlížel zadumán a smuten. Potom dal otevříti okenice a chodil od okna k oknu hledě starostlivě ven.

Já díval se na ryby. Mezi nimi světélkovalo několik z třídy sparoidae, jež mají Egypťané za posvátné, klaníce se jim, objeví-li se v řece, jakoby zvěstovaly úrodu. Spozoroval jsem také cheilinusy, na 3 decimetry dlouhé, kostnaté ryby s průsvitnou šupinou a s tělem namodralým a červeně kropenatým. Živí se mořským bejlím, což jim dodává kořennou chuť. Proto bývaly u bohatých Římanů hledaným jídlem. Její vnitřnosti zadělávané mlíčím ryby murény, s mozkem pávů a s jazykem plameňáků přiváděly Vitellia v nadšení.

Jiný zdejší domorodec připomenul mi starodávných časů. Totiž lodní štítonoš, rusky „přilipadlo“, jenž cestuje přilepiv se ku břichu žraloka. Dle zpráv starých přilepovaly se tyto rybky na lodě, mohouce je zastaviti. Jedna z nich zadržela prý koráb Antonia v bitvě u Akcia a takou měrou dopomohla Augustovi k vítězství. Od čeho, pomysli si, nezávisí osud národů! Také jsem zpytoval podivné Anthias. Řekové měli tyto ryby za posvátné a přičítali jim sílu vyháněti mořské potvory z vod, které navštěvovaly. Jméno jejich znamená tolik co květice i zasluhují toho názvu svrchovanou měrou. Jsouť okrášleny všemi barvami od bledě růžové až do nejjasnější rubínové, kteréž vlnitě se mění zvláště na hřbetní ploutvi. Nemohl jsem oči spustiti s těchto divů mořských, když mne tu překvapí nenadále zvláštní výjev.

Ve vlnách objevil se člověk, s koženým vakem za pásem. Nebylo to bezživotné tělo, ponechané vůli vod, ale byl to živý člověk, jenž vesloval čas ob čas mize, aby na povrchu vydýchnul a po té znova se hroužil.

Obrátím se ku kapitánu volaje lítostně:

„Hle člověk, a tone, zachraňme jej!“

Kapitán neodpověděl a přišed ke mně, podepřel se loktem na podokní.

Onen člověk přiblížil se až k nám a hleděl na nás přilnuv obličejem ke sklu.

Kapitán Nemo dal mu znamení. Vodolez odpověděv mu rukou, bez meškání vrátil se na povrch moře a již se neobjevil.

„Nebojte se,“ vece mi kapitán. „To je Mikuláš od mysu Matapanu. Smělý potápěč! Voda jest život jeho. Žijeť v ní více než na zemi bez ustání přeplouvaje od jednoho ostrova ke druhému až k samé Kandii.

„Znáte-li ho, kapitáne?“

„Bodejť že, pane Aronaxi.“

Potom poodešel ke skříni od okna na levo. Vedle ní viděl jsem železem okovaný kufr, na jehožto víku byl měděný plíšek s heslem Loděnčiným: Mobilis in Mobile (Ve vodě na svobodě).

Kapitán otevřel přede mnou skřín, ve kteréž bylo množství zlata v prutech. Odkud tolik pokladů, a co s nimi?

Nepromluvil jsem ani slova hledě do vnitř. Kapitán Nemo bral slitek po slitku a vkládal je do kufru, až ho naplnil. Podle mého odhadu mohl míti přes tisíc kilogramů zlata, to jest okolo pěti milionů franků.

Kapitán zavřel bedlivě kufr a napsal na víko jeho adressu nejspíše cyrilicí.

Potom zazvonil na lodníky stlačiv knoflík od mlnovodního drátu.

Čtyři muži vstoupli ihned do komnaty a ne bez namáhání vytáhli kufr ven a slyšel jsem, kterak jej smýkali po železném žebříku.

Náhle obrátí se kapitán ke mně řka:

„Mluvil jste, pane profesore?“

„Já řku, nemluvil.“

„Tedy mi dovolíte přáti vám dobrou noc.“

S těmi slovy odešel kapitán. Já pak vrátil se do svého pokoje všecek omámen nadarmo snaže se usnouti. Hledal jsem souvislost mezi zjevením se potápěče a tím kufrem, plným zlata. Dle hourácení lodi poznal jsem, že stoupáme nahoru.

Potom jsem zaslechl hřmot kročejů na ploštině. Patrně odepjali člun a pouštěli se na moře. Jednou zavznělo nárazem na lodní stěnu a vše stichlo.

Za dvě hodiny opakoval se tentýž lomoz kroků. Člun byl vtažen do lodi na své místo a *Loděnka* pohroužila se do vody.

Ty miliony byly tedy odnešeny. Ale kam? a komu? Druhý den vyprávěl jsem Kanaďanu a Radilu příběhy minulé noci, které ve mně probudily největší zvědavost. Mojí tovařiši byli neméně udiveni.

„Odkud přece bere ty milióny?“ tázal se Ned Land.

Nenašel jsem k tomu odpovědi. Po snídani odebral jsem se do sálu a pracuji až do 5 hodin na večer pořádaje své zápisky — potom, nevěděl jsem, mám-li připsati následující úkaz osobnímu svému rozčilení: — pocítil jsem totiž silné horko, až i třásňový šat jsem musil sundati. Nemohl jsem se dovtípiti příčiny toho žáru, ježto jsme nebyli přece v horkém pásmu a hloubka moře nemohla býti taktéž horka následkem. Jdu se podívat na hloubkoměr a ten ukazuje 60 stop. Tam nemohla dosahovati vzdušná teplota.

Pracoval jsem dále, avšak žár stával se nesnesitelným. Nehoří-li to koráb? pomyslil jsem

si. Již jsem byl na cestě ze sálu, když kapitán Nemo přijde, podívá se na teploměr a obrátí se ke mně řka:

„Čtyřicet dva stupně.“

„Však to cítím dobře, kapitáne,“ pravím, „a bude-li stoupati horko, nevydržíme.“

„A, pane profesore, horko bude jen tehdá stoupati, budeme-li si toho přáti.“

„Můžete ho tedy zmírniti podle libosti?“

„Ne, ale mohu vzdáliti se od jeho zdroje.“

„Tak ono jde zvenčí?“

„Arciže. Plujemeť v kypící vodě.“

„Je-li možná?“

„Pojďte sem a vizte.“

Okenice odsunuty a já spatřím, kterak vůkol nás bylo moře všecko bílé. Kotouče sirných par vinuly se ve vlnách, kypících jako v kotli. Položil jsem ruku na sklo. Horko však bylo tak silné, že jsem z čerstva rukou škubl.

„Kde to jsme,“ tážu se.

„Vedle ostrova Santorina, pane profesore, a sice v průlivu mezi Nea Kamenni a Palea Kamenni. Chtěl jsem vám ukázati zajímavý obraz podmořské sopky.“

„Mínil jsem, že tvoření se nových ostrovů těchto již přestalo.“

„Nikdá nic nepřestává na sopečných místech,“ odpověděl kapitán Nemo, „a zemská kule ustavičně předělává se podzemním ohněm. Už v r. 19. od nar. Kr. podle Kassiodora a Plinia objevil se nový ostrov Theia na témže místě, kde nedávno vyvstali dva noví ostrůvkové. Potom zmizel ve vlnách, ale znova zjevil se v r. 69 a vytratil se opět. Od té doby do našich dnů Plutonovy práce ustaly. Ale 3. února r. 1866 vynořil se nový ostrůvek, jejž nazvali Georgia, uprostřed sirných

výparů vedle Nea Kamenni, a spojil se s ním dne 6. února. Po té 7 dní, t. j. 13. února objevil se ostrůvek Afroena oddělený od Nea Kamenni průlivem 10 metrů širokým. Byl jsem v těch mořích, když se to přihodilo a mohl jsem tudíž vyzpytovati každé hnutí. Okrouhlý ostrůvek Afroesa měl 300 stop v průměru a 30 stop výšky. Sestával z černé skelnaté lávy smíšené s kusy polního živce. Konečně dne 10. března ukázal se ještě menší ostrůvek nazvaný Reka vedle Nea Kamenni, a toho času 3 ostrůvky, spojené v jeden, činí velký ostrov.“

„A je to ten průliv, kde se nacházíme právě?“ tážu se.

„Toť on,“ odpověděl kapitán Nemo, ukazuje na mapu Archipelagu. „Vidíte, že jsem sem zanesl nové ostrovy.“

„Zda-li pak se tento kanál někdy zaplní?“

„Velmi snadno, pane profesore, poněvadž v r. 1866 zvedlo se 8 ostrůvků z lávy proti přístavu Sv. Mikuláše na ostrově Palea Kamenni. Důkaz, že Nea a Palea brzo spojí se. Jestli v Tichém Oceáně tvoří se pevniny zvířectvem, to zde sopečnou činností země. Hleďte, pane profesore, jaká práce dokonává se pod vlnami.“

Vrátil jsem se k oknu. *Loděnka* stála. Žár nesnesitelný. Bílé moře proměnilo se v rudé přísadou železité soli. Přes to, že komnata byla neprosálavě kryta, přece pronikal do nitra nesnesitelný sirný puch a viděl jsem červený plamen tak jasný, že při něm bledlo mlnné světlo.

Já se potil, dusil, div se neupekl. Ano pociťoval jsem již, že jsem na cestě být upečenu.

„Již není možno zůstati déle v té kypící vodě,“ pravil jsem kapitánu.

„Ano, toť nebezpečné,“ odvětil chladnokrevný

kapitán. Dal příkaz a *Loděnka* zarejdovala jinam od toho pekla se vzdalujíc. Za čtvrt hodiny dýchali jsme na povrchu mořském.

Vybrati si tak toto místo k útěku, živými bychom odsud nebyli vyvázli, pomyslil jsem si.

Na zejtří dne 16. února minuli jsme oumoří mezi Alexandrií a Rodosem, hluboké 3000 metrů. Potom objeli jsme Čerigo do otevřena moře vjíždějíce.

Hlava VII.

Středozemským mořem za čtyřicet osm hodin.

Moře Středozemské, po přednosti „Siné", slulo u Hebrejů „Velikým", u Řeků „mořem", u Římanů „Naším". Na jeho březích rostou pomeranče, aloe, kaktusy, pinie a vonná myrta, věnec hor je obkličuje, a průzračný vzduch balšamem nasycuje.

Zde jest jedno z nejzdravějších podnebí na zemi. Člověk tu občerstvuje stárnoucí síly a sbírá nové. Ale podzemní žár činí ho pravým bojištěm, kde Neptun s Plutonem ustavičně zápolí o nadvládu.

Ač tolikerých krás má Siné moře, přece jsem jich skoro ani neužil, poněvadž *Loděnka* ujížděla tuze rychle. Urazilať za dvakrát 24 hodin okolo 600 mil. Dne 16. vyjeli jsme z Řeckého archipelagu a dne 18. minuli jsme při východu slunce Gibraltarský průliv.

Bylo na bíledni, proč se kapitánu nelíbilo v Středozemním moři. Ležíť ono uprostřed zemí, jež on nenáviděl. Jeho vlny a větry přinášely mu příliš mnoho vzpomínek. Mimo to neměl zde tak

volné jízdy jako v Oceáně; *Loděnce* bylo těsno mezi blízkými břehy Evropy a Afriky. Proto takový spěch.

Ned Landa ovšem mrzelo, že při tom chvatu člunu k útěku použíti se nedalo. Neb opustiti *Loděnku* bylo by tolik, jako vyskočiti z rozjetého vagónu. Kromě toho naše loď nevracela se na povrch, leda v noci, aby obnovila zásobu vzduchu a seřídila se podle kompasu a logu.

A tak viděl jsem na Středozemním moři jenom to, co může přehlédnouti cestující po kurýrním vlaku na krajinách utíkajících kolem něho. To jest: vzdálený obzor a nikoliv bližší předměty, kteréž uskakují před očima rychlostí blesku. Mně však a Radilu podařilo se pozorovati několik ryb Středozemního moře, které silnými ploutvemi dovedly déle držeti se na blízku *Loděnky*. Vyhlíželi jsme oba z okna a naše poznámky tuto podávám několika slovy.

Uprostřed samé vody jasně mlnem osvětlené vinuly se mořské minohy, délkou v decimetr, udomácnělé v každém podnebí. Rejnoci s ostrou hubou, šířkou do 5 stop, s bílým životem, s popelavým hřbetem, svíjely se jako velké pentle unášené proudem. Jiní rejnoci přebíhali tak svižně, že jsem nemohl rozhodnouti, zasluhují-li názvu orlů, daného jim od Řeků, čili spíše krys, žab, letavých myší, jak je jmenují nynější rybáři. Žraloci chrapouni, délkou ke 20 stopám, hrůza potápěčů, předháněli druh druha. Mořské lišky 8 stop dlouhé, obdařené neobyčejně jemným čichem, jevily se jako velké namodralé stíny. Pražmy 13 decimetrů dlouhé blýskaly se ve svém blankytném a stříbrném oděvu, obroubeném proužky, ostře vynikajícími na temné půdě jejich ploutví; tyto rybky byly zasvěceny Krásopaní. Očka jejich

jsou lemována zlatými brvami; vzácný tento druh žije ve všech vodách, sladkých i solných, v řekách, jezerech jako v oceánech přivykaje každému podnebí; žil již za zemských podvratů a zachovává tutéž prvotní svou krásu. Velkolepí jesetři, dlouzí 9 až 10 metrů, plavali velmi hbitě a tloukli svým silným ocasem do oken ukazujíce modrý hřbet s malými skvrnkami; jsou podobni žralokům, ale v síle se jim nevyrovnají. Zdržují se ve všech mořích, z jara chodívají tříti se do řek Volhy, Dunaje, Po, Rýnu, Labe a živí se sleděm, makrelou, lososem a treskou; ačkoliv náleží mezi chrupavkovité, přece chutná výborně; jí se syrová, sušená, marinovaná nebo nakládaná a za starodávna ji podávali na stůl Lukulla. Avšak ze všech obyvatelů Středozemského moře mohl jsem, když *Loděnka* vystupovala ku povrchu, zpytovati s největším úspěchem ryby ze 63. řádu kostnatých. Byli to tuňáci s temně modrým hřbetem, stříbrným životem, jichžto hřbetní ploutve přecházejí v zlatý lesk. Plujou prý za korábem hledajíce v jeho chladném stínu ochranu před palčivými paprsky jižního slunce a na důkaz toho provázeli tuňáci *Loděnku* jako kdysi koráb Laperúzův závodíce s ní po několik hodin. Nemohl jsem se dosti nadívati na ta zvířata, kterak nemohla býti lépe stvořena k rychlé plavbě. Mají malou hlavu, hladké a šišaté tělo, někdy až 3 metry dlouhé, prsní ploutve vyznamenávají se znamenitou silou a chvostové jsou rozdvojeni. Pluli špičatým houfem jako tažní ptáci, jimžto vyrovnali se v rychlosti, což bývávalo důvodem, že se znají ve vojevodství a v měřictví. Na památku vyjmenuju ještě trigly, které zovou se jináče také ryby-lýry nebo ryby-píšťalky. Rty jejich mají dva tříhranné plíšky zubaté, nápodobně Homérově lýře. Trigly-

vlašťovky, plovoucí rychle jakoby lítaly, odkud jméno jejich. Konečně byla tu překvapující hejna barbutů, učiněné to rajky, za které platívali Římané po 10.000 za kus, aby je mořili nemilosrdně na stole, patříce na postupné měnění se barev přecházejících ze světlo červené až do zsinalé.

Ze ssavců bylo viděti několik delfínů a tuleňů známých u rybářů pode jménem kapucínů pro barvu jejich srsti.

Radil na svůj vrub ujišťoval, že viděl želvu šestistopovou. Já lituji, že jsem také neviděl tu obojživelku.

Ze zoofitů líbila se nám pomerančová galeolaria přilnuvší ke sklu. Vyhlížela jako jemné vlákno rozvětvené na mnoho odprysků a zakončené nejtenčí pavučinkou.

Minuli jsme Sicilii a Tunis. V úžině té, mezi mysem Bonem a průlivem Messinským, zvedá se příkře mořské dno. Jestiť tu skoro jen 17 métrů hluboko, kdežto dno po obou stranách dosahuje hloubky až 170 metrů. *Loděnka* musila tudíž jeti opatrně, aby nenatknula na onen podmořský hřbet.

Ukázal jsem Radilu na mapě Středozemní moře s místem tohoto hřbetu.

„Ale s dovolením milostpána," upozorňoval on, „totě jako úžina zemská spojující Evropu s Afrikou."

„Ano, příteli milý," odpověděl jsem. „Smith také měřením dokázal, že zde býval kdysi suchý přechod mezi mysem Bonem a Furinou."

„Tomu rád věřím," vece Radil.

„Připomínám, že podobná přehrada jest mezi Gibraltarem a Ceutou, která v době zemských převratů zhola zavírala Středozemní moře."

„Aby tak podzemní parou byly dnes obě ty přehrady nadzdviženy . . ."

„To se asi nestane, Radile.“

„Milostpán mi dovolí ještě na něco upozorniti: kdyby se cosi podobného přihodilo, mrzelo by to velice pana Lessepsa, jenž se tolik lopotí s prokopáním Suezu.“

„Arciže; ale opakuji ti, Radile, že se to nikdy nestane, poněvadž oheň podzemní pořáde ochabuje. To je viděti také na sopkách. Bývaloť jich více a nyní mnoho z nich jest vyhaslých. Vnitřní žár utuchává, teplotě ubývá ku škodě naší zemi, jelikož je teplo zdrojem všeho zdejšího života.

„Vždyt přece slunce . . .“

„Slunce nestačí, Radile. Může-liž ono mrtvého vzkřísiti?“

„Na kolik vím, nemůže.“

„A tak, příteli můj, země bude svým časem takové schladlé, mrtvé těleso. Na ní nelze bude žíti, jako na měsíci, který už dávno potratil svého tepla.“

„Za kolik století?“ tázal se Radil.

„Za několik set tisícletí, příteli můj.“

„Tož dokončíme ještě naši pout,“ vece Radil, „jest-li Ned Land neprovede svůj úmysl.“

Radil opět upokojen pustil se do zpytování podmořské hory, mimo niž *Loděnka* jela měrným chodem.

Tam na sopečné a skalnaté půdě bujel všecek bylinový svět: houby, sasanky, průzračné cydipy, okrášlené červenavými skvrnami a pouštějící fosforové světlo; beroe, známé pode jmenem mořských okurek; putující vlasatice metr veliké a nachové barvy; euryaly, stromovité, neobyčejně krásné; paví oka na dlouhém stéblu; množství mořských ježků k jídlu a mnoho jiných.

Radil nejvíce zpytoval měkkýše. Poněvadž pak dlouhý rejstřík poctivého mládence je trochu

nudný, vypouštím ho. Nebyltě s nimi ještě hotov, když *Loděnka* ploula u veliké hloubi v stranu k Ceutě ve druhém Středozemském oumoří.

Tam, na místo přírodních divů, otvíralo se před našima očima mnoho strašlivých a pohnutlivých scen. Projížděli jsme právě onu část Středozemního moře, která je bohužel tak bohatá na neštěstí. Kolik se tu ztroskotalo korábů, kolik lodí zmizelo mezi Alžírem a Francií! Přirovnati rozsáhlé loďstvo Tichého Oceánu, není Středozemské moře vedle něho ničím jiným nežli jezerem, avšak jezerem potměšilým se zrádnými vlnami. Dnes je příznivo a lichotí se křehké bárce plovoucí mezi dvojím blankytem oblohy a moře; zejtra vzedme se zlostně a bouřlivě a rozbije nejpevnější koráby krátkými vlnami.

Kolik ztroskotaných lodí spatřil jsem na dně mořském za den! Jedny byly již pokryty vápennou korou, druhé rezavěly. Tu byly kotve, pušky, koule, kování, proražené kotle, zlomky strojů, celé kusy lodí, plovoucí mezi dvěma proudy, jedny rovně, druhé překoceny.

Většina potonulých korábů vzala za své ourazem na žulovou skálu. Naskytlo se nám též takových, které klesly ke dnu svislou čarou s přímo stojícími stožáry. Vyhlížely, jakoby čekaly zakotveny jsouce na rejdě. Když *Loděnka* je pozářila svým světlem, zdálo se, že nás chtěly pozdraviti vlajkami. Ale vše mlčelo na tom poli zkázy a smrti. Pozoroval jsem, že čím blíže ke Gibraltaru, tím více bylo trosek. Břeh Afriky a Evropy sbližuje se na vzájem a bitvy dály se tu často. Spatřil jsem množství železných kusů a trosek z parníků; jedny z nich ležely, druhé přímo stály jako šelmy na číhané. Jedna taková loď s proraženým bokem, ohnutým komínem, s kolesy,

ze kterých ostalo jedině kování, s kormidlem odděleným od kormy a zavěšeným pouze na železném řetězi, zrezavělým mořskou solí, představovala strašný obraz! Kolik lidí ztratilo tu život! Kolik obětí pohltily vlny! Zachránil se snad jediný lodník, aby vyprávěl, co se přihodilo, nebo chová moře doposavade v tajnosti onu pohromu? Nevím proč, ale přišlo mi na mysl, není-li to loď *Atlas*, která zmizela před 20 lety. Jak hrozné byly by dějiny Středozemního moře, toho širokánského hřbitova, kde v záhubu přišlo tolik pokladů, kde tolik obětí našlo hrob.

Loděnka nesla se mezi tím lhostejně a rychle skrze rozvaliny. Dne 18. února ke třem hodinám z rána octla se v Gibraltarském průlivu.

Tam je dvojí proud: Jeden svrchní, dávno známý, kterým přelévá se voda do Středozemního oumoří. Potom protivný jemu spodní proud, který je dokázán theoreticky. Zajisté, že přítokem říční vody a přílivem Atlantského Oceánu mělo by Středozemské moře vyrovnati úbytek vypářené vody. Ale toho není ve skutečnosti a přirozeně musil uznati se dolní proud, kterým odlévá se přebytek vody Středozemního moře.

Na důkaz řečené pravdy svezla se *Loděnka* oním protipodproudem. Na chvilinku mohl jsem se kochati úchvatnými zříceninami chrámu Herkulesova. Podle Plinia a Aviena propadl se prý i s ostrovem.

Za několik minut byli jsme v Atlanském Oceáně.

Hlava VIII.

Zátoka Vigo.

Atlantský Oceán! Nesmírná rovina tato zaujímá dvacet pět milionů čtverečných mil při délce devíti tisíc mil a při šířce průměrem dva tisíce sedm set mil. Tak znamenité moře a přece nebylo starým známo, leda snad Karthaginským, kteří za obchodem jezdili prý až na západní břehy Afriky a Evropy. Čára tažená po březích tohoto Oceánu běží souměrně činíc nesmírný obvod, do něhož ústí největší řeky na světě, sv. Vavřince, Mississipi, Amazonská, La Plata, Orinoko, Niger, Senegal, Labe, Loire, Rýn a přivádějí mu vody jak z nejvzdělanějších krajů, tak i z nejdivočejších. Velikolepá rovina tato jest neustále objížděna korábý všech národů, pod ochranou všemožných vlajek.

Loděnka orala tudy svým ostrým klounem ujevši za půl čtvrta měsíce kolem deseti tisíců mil, míru to delší, než jakou má některý z větších kruhů naší země. Kam že jedeme, co nám nastává v zastřené budoucnosti?

Minuvše Gibraltarský průliv pustili jsme se do širého moře. *Loděnka* vyplula na povrch a my mohli se zase každého dne procházeti na ploštině. Odeberu se hned nahoru s Ned Landem a Radilem. Na 20 mil vystupoval nejasný obrys mysu sv. Vincence na jihozápadním cípu Španělska. Vál dosti silný jižní vítr. Moře burácelo a *Loděnkou* klátilo. Na ploštině nebylo možná vydržeti. Každou chvíli šplouchaly sem vlny. Odešli jsme tudíž dolů nalykavše se svěžího vzduchu.

Vracím se do svého pokoje, Radil též do svého, ale Ned Land za mnou se ubíral. Byl

všecek zarmoucen, že nemohl provésti svůj starý úmysl při jízdě Středozemským mořem.

Když se dvéře za námi zavřely, sedl si a podíval se na mne.

„Příteli Nede," pravím, „rozumím vám, co chcete, nemusíte si však činiti výčitky. S jízdou šlo to tak rychle, že by byl jen blázen myslil na útěk."

Ned Land mlčky zaťal zuby, svraštil obočí dávaje na jevo svůj hněv.

„Uvidíme," pravím dále, „co se dá dělat. Jedeme právě dolů podle Portugalského břehu. Nedaleko leží Francie a Anglicko, tam najdeme snadno útočiště. Ovšem, kdyby *Loděnka* byla se obrátila k jihu, jakmile vyjela z Gibraltarského průlivu, kdyby nás byla zavezla do těch krajin, kde není země, tu bych byl také nespokojen. Nyní však vidíme, že se kapitán nevyhýbá vzdělaným zemím a proto doufám, že budete moci za několik dní s větší jistotou na to uhoditi."

Ned Land podíval se na mne ještě upřeněji, otevřel konečně ústa a pravil:

„Dneska večer musí se to stát."

Já vyskočím. Takové odpovědi jsem se nenadál. Chci promluviti, ale nemohu.

„Bylo umluveno, že vyčkáme příhodnou dobu," pravil dále Kanaďan, „teď ji máme. Dnes večer budeme jen několik mil od břehu španělského; noc je tmavá; vítr vane od moře. Vy jste mi dal, pane profesore, slib a spolehám se na vás."

Když já mlčím a mlčím, vstal Ned Land, a přistoupil ke mně řka:

„Dnes večer v devět hodin. Radilu jsem už řekl, co má dělat. Kapitán Nemo zavře se do své komnaty ten čas a půjde nejspíše spat. Nás neuvidí nikdo ani strojníci ani lodníci. Já a Radil dojdeme k ústředním schodům a vy, pa-

Aronaxi, čekejte v bibliotéce na signál. Vesla, plachty, stožár, všechno je ve člunu. Také se mi poštěstilo nanésti tam trochu zásob k jídlu a vypátral jsem též anglický klíč na odšroubování člunku od *Loděnky*. A tak je všechno přichystáno. Tedy dneska večer.“

„Moře burácí, já řku.“

„To nic nedělá,“ namítal Kanaďan. „My musíme odvážiti se na všechno. Svoboda za to stojí. Člun jest ostatně pevný a několik mil uraziti při povětří není tak zle. Kdo ví, jestli bychom nebyli zejtra na sto mil v širém moři od břehu. Proto neodkládat! Budeme-li však míti štěstí, vystoupíme snad někdy mezi desátou a jedenáctou na břeh anebo bude po nás amen. A tak pánu bohu poručíno, dneska večer.“

S těmi slovy Kanaďan odešel, zanechav mne zmámeného. Domníval jsem se, že budu míti v podobném případě rozum pohromadě, ale můj spurný tovaryš nedal k tomu dojíti. Ba, co bych mu byl na krásně řekl? Ned Land měl tisíckráte pravdu. Příhodná doba byla tu, a on jí chtěl použíti. Směl jsem nedostáti danému slovu? a přijmouti zodpovídání za to, že své soudruhy vydávám v nebezpečí? Nemohl-li nás kapitán Nemo zavézti zejtra daleko od všelijaké země?

V tom zašuměly vodojemy zvěstujíce, že se naplňují. *Loděnka* hroužila se do vln Atlantského Oceánu.

Zůstal jsem v komnatě sám. Kapitánu jsem se vyhýbal, abych mu nemusil ukázati své rozčilení. Smutný jsem prožil den kolísaje mezi přáním vydobýti si svobodu a mezi touhou dokončiti započaté práce na podmořské lodi *Loděnce*. Opustiti tak tento Oceán, ten „můj Atlantský Oceán“, jak jsem rád mu říkával, nespatřiv po-

sledních vrstev jeho, neodhaliv tajemství jeho, kteréž mi odkrylo Indické moře a Tichý Oceán! Román vypadal mi z ruky po první kapitole, můj sen porušil se na nejsladším místě. Čas ubíhal k umučení zdlouhavě! Tu jsem se viděl v bezpečnosti na pevné zemi spolu s tovaryši, tu proti svému rozumu jsem si přál, aby Ned Landovy plány zmařilo cosi nepředvídaného.

Dvakráte vstoupil jsem do síně, abych na kompasu vyzvěděl, jedem-li ku břehu nebo ode břehu. Ale marně. *Loděnka* zdržovala se ve vodách Portugalských k severu zaměřujíc. Musil jsem se poddati osudu a chystati se k útěku. Vak nebyl těžký: zápisky a dost.

Rozjímal jsem dále, co si pomyslí kapitán, až utečeme? Jakých starostí mu načiníme, jak ho urazíme a kterak on s námi naloží, nepovede-li se náš úmysl a budem-li před časem vyzrazeni? Nemohl jsem si věru do něho stěžovati. Naopak: nikdá jsem neměl pohoštění upřímnějšího. A přece mne nemůže nikdo viniti z nevděčnosti k němu, opustím-li ho. Žádný slib mne nevázal. On nechával nás vedle sebe a spolehal toliko na sílu okolností a ne na naše slovo. Než jeho úmysl, držeti nás u věčném zajetí, přece ospravedlňoval naše pokusy k útěku.

Od té doby, co jsme byli u Sautorina, nespatřil sem kapitána. Shledáme-li se ještě? Přál jsem si to a zároveň jsem se bál. Naslouchal jsem, ozvou-li se jeho kročeje v komnatě soumezné s mou.

Ale ani nešustlo. V jeho komnatě bylo prázno.

Tehdy jsem si v duchu myslil: je ten podivín na lodi nebo není? Od té noci, když Loděnčin člunek vyřizoval jakýsi tajný rozkaz kapi-

tánův, změnily se zouplna moje o něm náhledy. Nevěřilť jsem více, že by neměl nijakého spojení se zemí. Nevídalť jsem ho často po celé neděle. A kde meškal? Možná, když jsem se domýšlel, že se lidí straní jsa mrzutým na svět, že na čemsi tajně pracoval, co mé pozornosti ušlo.

Všechny tyto myšlenky mnou zmítaly a při tom stavu, v jakém jsme se nacházeli, bylo pole domněnkám otevřeno do nekonečna. Já pociťoval nesnesitelnou tíži. Den se mi zdál věčným.

Oběd byl podán jako obyčejně do mého pokoje. Byl jsem tuze smuten. Poseděti nemoha chodil jsem sem tam, doufaje, že tak ukonejším své pobouření. Myšlenka, že můžeme zhynouti při svém drzém podniku zdála se mi nejméně těžkou, ale když jsem si rozpomněl, že náš klam se odhalí, prvé než opustíme *Loděnku*, že nás předvedou před kapitána, rozdrážděného nebo ještě hůře rozhořčeného mojí zradou, tu jsem umíral strachem.

Naposledy chtěl jsem spatřiti museum, kde jsem užil tolik slastných a užitečných hodin. Díval jsem se na ty sbírky, jako člověk den před jitím do vyhnanství. Na vždy měl jsem opustiti tyto divy přírody a vzácné výrobky umělecké.

Projda celou síní až ku dveřím našel jsem tyto k svému překvapení do pola otevřeny. Couvnul jsem mimovolně, aby mne kapitán nezahlédl, ale v komnatě prázno jako v poustevně. Jenom několik obrazů sehlíželo na mne se stěny. Byli to dobrodincové lidstva: O'Conel zastance Irčanů, John Brown bojovník za osvobození černochů, Kosčiuško, jenž umíral se slovem: Finis Poloniae, mezi nimi také mučedník Kostnický a Brixenský, a mnozí jiní.

Jaké příbuzenství stávalo mezi dušemi těchto

mužů s kapitánem? Rozluštil jsem konečně hádánku jeho života? Byl on ochrancem utiskovaných, osvoboditelem porobených? Byl on jedním z hrdin v Americké vojně tak smutné ale věčně slavné? Měl snad účastenství v posledních bojích našeho století, v bojích za krst časný a svobudu zlatnu?

Tlouklo osm hodin. Vrátím se do své komnaty, abych se převlékl do mořského oděvu. Naslouchal jsem ani nedýchaje. Možná, nenadálý pokřik bude znamením, že je Ned Land dopaden při díle.

Nejistota mne strašně mučila. Nadarmo jsem se snažil sebe přemoci.

V 9 hodin přiložím ucho ku dveřím kapitána. Žádný hluk. Vyjdu ze své komnaty, kráčím po špičkách do sálu . . . tam tma a pusto.

Otevřu dvéře do knihovny. To samé mžouravé světlo a taktéž ani duše. Stojím u dveří, vedoucích ke schodům, čekaje na Ned Landův signál.

V tom se *Loděnka* stavila. K čemu tak? Ticho bylo přerušováno jen tlukoucím srdcem.

Najednou pocítím slabý strk. Z toho jsem poznal, že *Loděnka* zastavila se na dně. Můj nepokoj se zdvojnásobil. Když Ned Landův signál nedocházel, chtěl jsem vynajíti Kanaďana a přemlouvati ho k odkladu. Cítil jsem, že jsme se octli na dně mořském.

Najednou objeví se kapitán v zadních dveřích a jak mne spatřil, počal hovořiti bez úvodu.

„A pane profesore, hledal jsem vás. Znáte-li pak dějiny Španělska?“

Bylo možno znáti důkladně jenom dějiny vlastenecké, ale při takovém zmatku a roztržitosti

ducha nemohl jsem se ani na ty pamatovati, natož znáti dějiny Španělska.

„Nu," opakoval kapitán, „slyšel jste mou otázku? Znáte-li dějiny Španělska?"

„Velmi špatně."

„Vida ty učence, ničeho nevědí! Nu tak se posaďte a budu vám vyprávěti jeden příběh."

Kapitán se uvelebil na divan a já posadil se vedle něho v polotmě.

„Pane profesore," pravil, „poslouchejte mne pozorně. Tento příběh je nám zajímavý jednou stránkou, an nám odpoví na otázku, kterou jste nemohl asi rozluštit."

„Poslouchám vás, kapitáne," pravím, nepoznávaje, kam bije řeč mého společníka a v duchu si mysle, nevztahuje-li se k našemu plánu.

„Pane profesore, obrátím se, jestli vám líbo, k roku 1702. Francouzský král Ludvík XIV., jak vám známo, mínil, že jediným mocnářským pokynem schovají se Pyreneje pod zem a vnutil Španělům vévodu Anžúského, svého vnuka, za krále. Tento princ byl hrubě nenáviděn od velmocí jako Francouz. A v skutku učinili mezi sebou smlouvu potentáti Hollandský, Rakouský a Anglický v městě Haagu na odnětí Španělské koruny Filippu V., tak totiž nazýval se vnuk Ludvíka XIV., a chtěli ji dáti Karlu III. Z toho vypukla válka. Anglické lodě kroužily ve vodách Španělsko-Portugalských a číhaly na lodě nepřátelské obírajíce je o zboží. Tehdáž také vezla jedna část Španělského loďstva zlato a stříbro z Ameriky pod ochranou francouzského admirála Šató-Renó (Château-Renaud) a poněvadž pro anglické lodě nemohli Španělé přistáti, radil jim admirál, aby zajeli s poklady těmi do některého francouzského přístavu, kde byla větší jistota.

Tito však dobré rady neposlechnuvše provedli svou vůli a zakotvili v zátoce Vigo, v domácím to přístavě, jak si přáli. Ale sotva že s loďmi k té zátoce dojeli, přichvátali Angličané. Španělé bitvu prohráli a Šató Renó, velitel jejich, kázal lodě podpáliti a pohřbíti všechno všudy do vln, aby poklady zlata a stříbra nepadly v ruce nepřátelům.“

Kapitán Nemo přestal, já však nepochopoval, k čemu se mi tu vypravuje španělská historie.

„A co se stalo dál,“ tážu se.

„Nyní jsme právě v zátoce Vigo,“ odvětil kapitán Nemo, „a je-li vám libo, pojďte si ji prohlédnouti.“

Kapitán vstal a já s ním. Vstoupli jsme do sálu, kde byla tma, ale skrze průzračná skla bylo viděti do osvětlené hlubiny mořské.

Se všech stran *Loděnky* svítilo na půl míle daleko do vody. Písečné dno bylo zcela jasné. Mezi počernělými kusy lodí pracovali námořníci z *Loděnky* ve skafandrech vytahujíce bečky a polámané bedny. Z těch beček a beden sypaly se slitky zlata a stříbra, celé potoky piastrů a drahokamů. Písek byl jimi pokryt. Potom obtěžkáni svou drahocennou kořistí navraceli se k *Loděnce* a zde vysypavše, co přinesli, znova šli sbírat zlato a stříbro.

Již jsem pochopil. Zde byla bitva dne 22. října r. 1702. Na tomtéž místě potonuly galeje, které vezly poklady Španělské vládě. Zde podle své potřeby zásobí se kapitán Nemo miliony a naplňuje jimi svou *Loděnku*. Jemu, jemu jedinému vydávala Amerika své drahocenné kovy. On dědil přímo a na celo poklady vzaté Inkům, porobeným od Fernanda Corteza.

„Víte-li pak, pane profesore," tázal se usmívavě kapitán, „že moře chová tolik pokladů?"

„Věděl jsem," pravím, „že podle výpočtu drží jeho vody dva milióny tun stříbra."

„Arciže; ale kdyby si umínili vydobýti to stříbro, byly by výlohy větší, nežli příjem. Zde pak naproti tomu stojí mi jen zvednutí, co lidé kdysi ztratili, a nejen v zátoce Vigo, nýbrž v tisíci jiných místech, kde ztroskotaly se koráby a která jsou poznamenána na mapě mořského dna. Rozumíte nyní, že vládnu miliardami?"

„Rozumím, kapitáne, ale dovolte mi poznámku. Vy jste si zvolil pro své práce zátoku Vigo a předešel jste tím jinou společnost, která by mohla s vámi závoditi."

„Jakou?"

„Společnost s privilejem od španělské vlády vyhledávati ztroskotané galeje. Naděje na ohromné výhody dělá akcionářům laskominy, poněvadž utonulý poklad páčí se na pět set milionů."

„Pět set milionů!" děl kapitán Nemo. „Bývaly tu, však už jich není."

„Ano," řekl jsem, „bylo by velkodušné dáti těm akcionářům dobrou radu. Kdo ví ostatně, jak by ji přijali. Hráč lituje ne ztráty peněz, jako nerozumné naděje. Neželím jich tak, jako těch tisíců ubožáků, kterým, kdyby se ty miliony hezky rozdělily, činily by jim radost; a tak jsou na vždy pro ně ztracenými."

Vyslovuje svou lítost, poznal jsem mžikem, že jsem urazil kapitána.

„Ztracenými!" opakoval rozhorleně. „Snad si nemyslíte, že ty poklady jsou ztracenými, které sbírám? Či pracuji po vašem mínění pro sebe? Proč pak myslíte, že jich neužívám k dobrému? Zdaž nevím, co je to na zemi strádající lidstvo,

potlačení národové, co to jest někomu pomoci, obětovati se za ty, kteří zasluhují pomsty? Rozumíte již?“

Kapitán Nemo pomlčel. Snad litoval, že vyřkl příliš mnoho. Já však jsem uhádl. Jakékoliv měl příčiny hledati svobodu ve vodě, přece zůstával člověkem! Srdce jeho chvělo se před utrpením člověčenstva a jeho neobmezené milosrdenství rozšířovalo se jak na celé národy, tak na jednotlivce.

I pochopil jsem tehdáž, kam odváděny byly ty milióny vydané kapitánem, když *Loděnka* jela mimo Kandii povstalou proti Tureckému jařmu.

Hlava IX.

Ztracená země.

Druhého dne z rána 19. února přišel ke mně Kanaďan na návštěvu, jak jsem byl očekával. Vyhlížel trochu beznadějně.

„Tak co, pane profesore?“ tázal se.

„Inu, příteli drahý, včera nebyl na to čas, já řku.“

„Ba věru! Potřeboval ten prokletý kapitán spustiti se na dno právě, když my se odsud chystali!“

„Jaká pomoc, Ned Lande. Měl dílo u svého bankýra.“

„U svého bankýra?“

„Lépe řečeno ve své pokladně. Rozumím pod tím slovem Oceán, kde jsou jeho peníze ve větší jistotě nežli ve státní bance.“

Vyprávěl jsem potom Kanaďanu včerejší příhody s tajnou nadějí, že jej přivedu na myšlenku

zůstati u kapitána; ale má výprava měla zcela jiný účinek. Jemu bylo totiž líto, že se nepřiživil při včerejším zlatobraní v zátoce Vigo.

„A přece," pravil, „ještě není všechno ztraceno! Byla to jen špatná trefa harpúny a nic více! Však nezapadlo včera slunce naposledy!"

„Kam jedeme nyní?" tážu se.

„Nevím," odpověděl Ned Land.

„Nu dobře, v poledne uvidíme, kde jsme."

Ned Land vrátil se k Radilu a já do svého pokoje, abych vyhledal stání *Loděnky*.

V poledne ukázalo se na chvilku slunce a pobočník přišel určit polohu. Nacházeli jsme se na 16° 17′ oddlíní a 33° 22′ odpůlí ku 150 mílím od nejbližšího břehu. Na útěk nebylo ani pomyšlení a považte, jak se hněval Ned Land.

Já medle tuze jsem se netrápil, ba spíše mohu říci, že se mne spadl kámen.

K večeru navštivil mne z nenadání kapitán a tázal se zdvořile, nejsem-li unaven odevčíra. Řekl jsem, že nejsem.

„Chci vás tedy, pane Aronaxi, vybídnouti k znamenité procházce," pravil.

„Učiňte to, kapitáne," dím.

„Vy jste viděl mořské dno jen ve dne při slunci, nebylo by vám libo viděti ho v noci?"

„S radostí."

„Tato procházka bude vás trmáceti, říkám napřed. Musíme jíti daleko a to do kopce."

„Co vy zde pravíte, kapitáne, zvýšuje toliko mou zvědavost. Jsem hotov vás provázeti."

„Nuže pojdte, pane profesore, a oblečte svůj skafandr."

Když jsem vstoupil do šatny, seznal jsem, že nás nikdo na procházce provázeti nebude.

Kapitán mi neučinil ani návrh, abych vzal s sebou Ned Landa a Radila.

Oblečeni byli jsme za chvilku. Na záda dali nám torby na vzduch, ale mlnné svítilny jsem pohřešoval. Zmínil jsem se kapitánu strany jich, ale on mi odpověděl: „Darmo by nám překážely.“

Měl jsem za to, že jsem mu nerozuměl. Chci se znova zmíniti, ale hlava kapitánova zmizela již v kovové kukli. Navléknu tedy na sebe svůj háv a cítím, jak mi dali do ruky kovanou hůl. Za několik minut kráčeli jsme po dně mořském, 300 metrů hlubokém.

Brzy dostavila se noc a zahalila také vody do temnoty. Po tmě zářil však v dáli jakýsi žeřavý bod asi na 2 míle od *Loděnky*. Jaký to byl oheň, nemohl jsem rozeznati, ale silen byl tolik, že jsme svítilen nepotřebovali.

Dělali jsme sice dlouhé kroky o holi, ale celkem šlo to ku předu pomalu, poněvadž nám vázly nohy v jakémsi blátě zadělávaném chaluhou a drobným kamením.

Cesta šla nejprvé do malého kopce. Slyšel jsem nad hlavou jakési crčení. Někdy se šum zvětšil a proměnil se v práskání. Příčina se mi brzy objasnila. Pršelo totiž, a do povrchu vln šlehal déšť. Mimovolně mi přišlo na mysl, že zmoknu — uprostřed vody! Při této pošetilé myšlence nemohl jsem se sdržeti smíchu. Než pode tlustým skafandrem necítí člověk mokrého živlu, ba domnívá se, že je ve vzduchu, který jest o něco hustější od pozemského. A to je všechen rozdíl.

Urazivše asi půl hodiny cesty přišli jsme na kamenitou půdu. Medusy, drobounké mušličky, mořská péra svítily trochu fosforovým třpytem. Celé kopce chaluh a jiných všady se proplítaly

a nohy mi často po nich klouzaly. Bez hole byl bych býval upadl.

Mezitím většila se rudá záře vedoucí nás, až konečně celý obzor v plamenech se octl. Že takové ohniště bylo pod vodou, to mě náramně znepokojovalo. Bylo snad ono mlnem? a to mlnem rukou člověčí vyčarovaným, rukou podobného muže, jakým byl kapitán? Možná že tu najdu celou osadu lidí hledajících a našedších tam úplnou svobodu? Tyto nesmyslné a nezbytné myšlenky mne pronásledovaly a v podobném naladění, v němž mne kapitán udržoval, nebylo by divu, kdybych přišel na nějaké to podmořské město.

Naše cesta vyjasňovala se víc a více. Bledé světlo třpytělo na vrcholi hory mající kolem 800 stop výše. Co však jsem viděl, byl pouhý vodou odražený obraz. Zdroj toho nepochopitelného světla byl na protější straně.

Uprostřed těchto roklin a kamení kráčel kapitán jako starý chodec zrozený v té krajině. Připadal mi jak jeden z mořských duchů a když kráčel napřed, líbila se mi jeho vysoká, temná postava na světlé půdě obzoru.

Byla jedna hodina z rána. Došli jsme již ku první stráni. Abychom se však dostali nahoru, bylo nám odvážiti se po strmných stezkách ohromného lesa.

Ano! lesa mrtvých stromů, bez listí, bez mízy, stromů skamenělých působením vody, mezi nimiž zde onde čouhaly obrovské jedle. Bylo to jako stojatý kamenouhelný důl, jehož kořání uvázlo na spukřelé půdě a větve stromů podobné výstřižkům z černého papíru zřetelně byly načrtány na svrchních vrstvách vody. Představte si bory rostoucí po stráni, ale bory skácené. Stezky byly zahraženy chaluhou, mezi kterými hemžili se raci.

Šel jsem škrabaje se na skály, přelézaje přes vývraty, lámaje mořské liány, vinoucí se od stromu k stromu, vyplašuje ryby přeletující s větve na větev. Necítil jsem unavenosti. Následoval jsem kapitána, který neznal strmácení. Jaké divadlo! Kterak je popsati? Jak vymalovati stromy a skály v tekutém tom živlu, ze spod tmavé a divoké s vrcholky ozářenými červeně? Vylízali jsme na skály, které potom pukaly a řítily se s dušeným rachotem jako laviny. Na pravo i na levo hloubily se tmavé chodby, kde ztrácel se zrak. Zde otvíraly se ohromné paseky, jakoby vymítěné lidskými rukami a mnohokrát mi přišlo na mysl, neobjeví-li se nějaký podmořský obyvatel.

Kapitán Nemo postupoval. Nechtěl jsem zůstati pozadu a šel jsem směle za ním. Jeden nepravidelný krok po pěšinkách nad propastí a bylo by po mně veta. Tu jsem přeskakoval rozsedliny, tu jsem šel po skáceném kmenu na způsob lávky přes propastě. Zde byly památné skály na slabém podstavci a zdálo se, že pohrdají všemi zákony rovnováhy. V jejich kamenitých záhybech upevnily se vysoké stromy jako vodomety při silném tlaku a samy podporovaly ty, kterými byly podporovány. Dále přirozené bašty, široké věže nakláněly se pod takovým úhlem, jejž by zákony tíže nedovolily na povrchu země. Pozoroval jsem onen rozdíl pocházející od znamenité hutnosti vody také na sobě, kráčeje lehce jako srna, ačkoliv jsem měl těžký oděv, z kovu kukli a olověné podešve.

Dobře vím, že toto vypravování bude zdáti se pravdě nepodobným. Musím patrně popisovati věci k neuvěření, které však přece jsou pravdivy a nepopíratelny. Nebyl to sen. Viděl jsem a cítil jsem.

Za dvě hodiny prošli jsme lesný kraj; ke 100 stopám nad našimi hlavami vyčníval zaostřený konec hory, jenž vrhal stín na protější stranu. Několik skamenělých keřů rozkládalo se zde onde klikatě. Ryby zvedaly se v celém hejnu z pod našimi nohami, jako ptáci postížení ve vysoké trávě. Hřbety skal byly rozryty neschůdnými roklemi, hlubokými jeskyněmi, bezednými propastmi, v hloubi kterých ozýval se zvířecí šumot. Krev se mi zarazila, když jsem spatřil přes cestu ohromný vous, nebo strašné klepeto, které se šumotem ukrylo se do tmavého brlohu. Tisíce jisker třpytělo v temnotě. Byla to očka velikánských skořepáčů, schovávajících se do svých děr; mořští raci stříhali svými klepetami jako halapartníci; ohromní krabové trčeli nápodobno dělům na hradbách a hrozní osminozí polypové přeplítali svá chapadla jako z hadů plot.

Ký divný svět dosud mi neznámý? Ku kterému řádu náleželi tito členovci, jimžto skála sloužila druhou skořepinou? Kde vyhledala příroda tajemství jejich bytosti a kolik věků žijou takovým spůsobem v posledních vrstvách Oceánu?

Nemohl jsem se však zdržovati. Kapitán, jsa s nimi spřátelen, ani si jich nevšímal. Tak jsme dorazili na rovinku, kde mne očekávalo jiné překvapení. Tam svědčily malebné obrysy zřícenin o práci člověčí. Nesmírné hromady kamení, mezi kterými vyhraňovaly se sbořené zámky, chrámy, pokryté květoucími živoky, jimžto byla pláštěm hustá chaluha.

Než jaký to díl zemské koule, pohlcené mořem? Kdo rozestavil ty skály a kameny jako svědky pravěku? Kde jsem byl? Kam mě přivedl kapitánův rozmar?

Chtěl jsem se ho otázati, ale nemohl jsem.

Chopím jej za rámě, on však setřásl mou ruku a poukázal na poslední vrchol hory, jakoby vyzýval: „Jen dále, dále!“ Šel jsem za ním napjav poslední sílu a za několik minut vystoupili jsme na ostrý vrchol, čnějící asi 10 metrů nad ostatními výběžky.

Ohlednu se kolem sebe. Hora zvedala se asi na 700 nebo 800 stop; ale protější strana byla dvakráte hlubší vypínajíc se příkře nad sníženým dnem oné části Atlantského Oceánu. Mé oči upřely se do dálky a obzíraly veliký prostor jasně osvětlený. Vskutku byla to sopka. Asi 50 stop pod ostrým vrcholem uprostřed deště kamení a škvárů chrlil široký jícen potoky lávy, které po strouhách stékaly dolů. Tam byl zdroj onoho rudého světla, viděného námi zdáli.

Pravil jsem, že podmořský jícen chrlil lávu, ne oheň. K hoření je potřeba kyslíku a ten pod vodou nemůže se vyvinovati; ale potoky lávy, chovající v sobě příčinu svého rozžhavení, mohou nahřívati se a rozpalovati se do běla, bojovati s tekutým živlem vítězně a proměňovati jej v páry stýkajíce se s ním. Bystrý tok vlekl s sebou vše tyto svítivé plyny a potoky lávy stékaly k úpatí hory, jako vývrh Vezuvu slévající se na Torre del Greko.

A tu před našima očima otvíralo se sbořené a spustlé město se svými snešenými krovy, se zřícenými chrámy, se skácenými pilíři, na kterých bylo ještě rozeznati rozměry toskánské architektury; dále rozvaliny obrovských vodovodů; zde zaplavený hlínou vyšehrad a socha s neurčitými obrysy Panny; onde pozůstatek nábřeží, a starobylý přístav, jenž kdysi sloužíval trojveslicím za útočiště; dále řada rozbořených zdí, široké zapustlé ulice, učiněné Herkulánum skryté pod vodou, jež kapitán vzkřísil v mých očích.

Kde jsem? Kde jsem? Chtěl jsem se dozvědět stůj co stůj. Chci promluvit, chci strhnouti měděnici s hlavy. Ale kapitán přistoupil, ruku mou zachytil a zvednuv kousek křídy, napsal na čedičovou plochu:

Atlantis

Bleskem vyjasnilo se mi v hlavě. Toť tedy ztracená země Atlantis, o kterou se přeli a přou učenci, byla-li či nebyla-li, země, kde prý bydlívali mocní Atlantové, proti nimž vedli staří Řekové první své vojny!

Dějepiscem této země je sám Platon. Jeho rozmluva mezi Timaeem a Kritiou je takřka vnuknuta Solonem, básníkem a zákonodárcem. Jedenkráte bavil se prý Solon s mudrci v Saisu, v městě trvajícím už od 800 let, jak svědčí letopisy vyřezané na stěnách chrámových. Jeden z oněch kmetů vyprávěl historii jiného města, které bylo starší Saisu o tisíc let. Toto první město Athenské trvající devět set století opanovali Atlanti, obyvatelé to veliké prý země, mnohem větší než Afrika s Asií dohromady, jejíž povrch sáhal by od 12. ke 40. stupni severního odpůlí. Panství Atlantů sáhalo až do Egypta a chtělo se jim rozšířiti ho až do Řecka, ale museli ustoupiti nepřemožitelnému odporu Hellénskému. Uplynula století. Stal se převrat, potopa a zemětřesení. Čtyřiadvacet hodin dostačilo zničiť Atlantidu, jejížto nejvyšší vrcholy Madeira, ostrovy Azorské, Kanarské, Zeleného mysu jsou doposavád.

Takové byly historické upomínky při nápisu kapitána. Vida, kam mne osud přivedl! Dotýkal jsem se nyní těch tisíciletých sřícenin. Tudy chodívali obři, stavíce věže, které voda dosud zničiti nedovedla.

Už jsou známy v té části Oceánu mnohé podmořské sopky a mnohé koráby vyšetřily jakési otřesení jedouce nad vroucími hlubinami. Jedni prý slyšeli dušený hukot, jiní spatřili vyvržený popel na povrch mořský a kdo ví, nevyleze-li někdy ohnivý kopec z vody?

Mezitím, co jsem takto snil, podepřel se kapitán Nemo na sloup, jakoby skameněl na způsob pomníku. Přemýšlel snad o zašlém věku? či posilňoval se vzpomínkami na ně k dalšímu životu? Prodleli jsme tu celou hodinu, jsouce unešeni krásným pohledem na podmořskou krajinu, již měsíc, vystoupivší z pod mraky, čas ob čas poléval stříbrným leskem.

K ránu jsme byli zase na *Loděnce.*

Hlava X.

Kamenouhelný důl.

Druhého dne, 20. února, vstal jsem hodně pozdě. Noční procházka mne tak unavila, že jsem spal až do 11 hodin.

První mou prací bylo určiti stání *Loděnky.* Jak mi přístrojky ukazovaly, jela ona k jihu s rychlostí 20 mil za hodinu a při hloubce 100 metrů.

Na to došel ke mně Radil, jemuž jsem měl o čem povídat. Ale on poslouchal historii o Atlantidě a Atlantech tak vlažně, jakoby jej nic nezajímalo. Jemu šlo jen o řadování a třídování ryb.

Loděnka mezitím ujížděla pod vodou nad vyvřelými vrchy, jež poskytovaly malebný pohled pocestným na *Loděnce.*

Na celé jízdě nestalo se nic, co by stálo za

připomenutí, leda to, že náš koráb letěl ve vodě, jako balon v povětří, ovšem s tím rozdílem, že tento letí na zdařbůh a onen kormidlem se řídí.

Jdu se tedy znovu vyspat a druhého dne v 6 hodin se probudím.

Kde pak jsme, tážu se u sebe. *Loděnka* je na površí a přece žádné denní světlo! Chci jíti nahoru a tu čísi hlas se ozval:

„To jste vy, pane profesore?“

„Kapitáne Nemo,“ pravím, „kde pak to jsme?“

„Pod zemí, pane profesore.“

„Pod zemí!“ zvolám. „Vždyť *Loděnka* ještě jede.“

„Ona vždycky jede.“

„Už se nepamatuji.“

„Posečkejte chviličku. V našem majáku bude co nevidět rozsvíceno a máte-li světlo rád, můžete se těšiti.“

Vyjdu si tedy na ploštinu a čekám. Čirá tma byla kolem, že jsem neviděl ani kapitána Nemo. A přece dívaje se k obloze rozeznával jsem neurčité světlo, jakési šero, vnikající okrouhlým otvorem. V tom zažehli maják a jeho jasná záře přesvítila slabšího soka.

Znova hledím, přimhouřiv na chvilku oči, oslněné mlnnými paprsky. *Loděnka* z místa se nehýbala kolébajíc se u vysokého břehu jak u nábřeží. Moře, ve kterém se právě nacházela, nebylo ničím jiným, než uzavřeným jezerem, majícím dvě míle v průměru, to jest 6 mil v obvodu. Jeho rovina, jak oznamoval hloubkoměr, nelišila se od venkovské roviny. Muselo tedy býti jezero spojeno s mořem skrze kanál. Vysoké stěny klenuly se nad námi a celá klenba s otvorem uprostřed měla podobu poklopeného trychtýře, jehožto

výška měřila asi 500 nebo 600 metrů. Skrze malý otvor vnikalo sem trošinku denního světla.

Prvé než jsem se bedlivěji rozhledl, předložil jsem si otázku, čím dílem je to a jda ke kapitánu pravím:

„Kde to jsme?“

„V samém lůně vyhaslé sopky,“ odpověděl kapitán, „do které vedralo se moře. Právě co jste spal, pane profesore, podjela sem *Loděnka* skrze kanál, vymletý vodou, a jak vidíte, je to učiněný přístav, tichý a pranikomu známý, krytý přede všemi větry! Najděte mi někde lepšího přístavu než je tento.“

„Arciže,“ dím, „vy tu jste jistým, kapitáne Nemo. Kdo žeby vás tu také hledal, v lůně sopky? Ale na vrcholi, zdá se mi, jest otvor?“

„Ano, toť jícen, kterým kdysi řinula se láva ven a nyní je naším průduchem.“

„Ale jaká je to sopka?“ tážu se.

„To jest jedna z těch, kterými je zdejší moře poseto. Jiným korábům je zlým úskalím, co nám je tu tichou a velikánskou jeskyní. Náhodou jsem k ní přišel.“

„A je-li pak možná vystoupiti k tomu bývalému jícnu?“

„Tamtudy nelze jíti.“

„Vidím, kapitáne, že vám příroda slouží vždycky a všude. Ale nač sem se schovávati, nemáte-li toho zapotřebí?“

„K vůli ochraně ovšem sem nezajíždím, nýbrž k vůli kamennému uhlí, jehož mám zapotřebí, abych mohl vyráběti sodík.“

„A umějí vaši lidé dolovati uhlí?“

„Arciže, a když pracují sodík vyrábějíce, vystupuje z moře kouř z hořícího uhlí, že potom plavci míní, jakoby na tom místě byla sopka.

Kdybych neměl tak na spěch, ukázal bych vám své dílny. Ale čas mne nutká, chci objeti svět.“

Poděkoval jsem se kapitánu a odejdu ku svým tovaryšům. Ned Land honem si pospíšil s otázkou, není-li tu vyhlídky k útěku a Radil choval se jako jindy. V 9 hodin jsme se nasnídali a šli jsme na procházku po břehu.

„Ejhle, zase jsme jednou na zemi,“ radoval se Radil.

„Nejmenuji to zemí,“ odpověděl Kanaďan. „A kromě toho nejsme na ní, nýbrž pod ní.“

Břeh jezera byl široký a písčitý. Sem tam válely se čedičové balvany, veliké škváry slité dohromady, kousky pemzy upomínaly na sopečnou činnost. Slídový prach po každé vyletěl pod naší nohou, jako množství jisker. Čím dále ode břehu, tím opatrněji bylo nám jíti skrze sklovité ostré střepy a kameny, kterými jsme si mohli každou chvíli nohy pořezati.

„Představte si,“ pravím, „co se dělo v tomto trychtýři, když byl plný lávy, která vyvířela ven.“

„Dobře si to představuji,“ vece Radil. „Ale kterak přestal taviti veliký Vulkán, kterak proměnila se tato výheň v tiché vody jezerní? To kdyby nám řekl milostpán.“

„To stalo se, Radile,“ dím, „nejspíše tím, že voda promlela se do vnitř a sice tím kanálem, kudy přijela *Loděnka*. Tam potom nastal boj mezi dvěma živly, mezi Vulkánem a Neptunem, a voda zvítězila nad ohněm. Od té doby uplynulo mnoho let a zatopená sopka proměnila se v tichou poustevnu.“

Kráčeli jsme dále. Stráň stávala se příkřejší. Někdy bylo nám přelízati široké trhliny, jinde zase obcházeti vyklenulou skálu. Smykali jsme se tu po kolenách tu po břiše. Ale díky

obratnosti Radilově a síle Ned Landově překonali jsme všechny překážky.

Na výši skoro 30 metrů půda se pozměnila. Za slepencem a trachytem přišel čedič; zde jsem potkával ustydlé bubliny, šestihranné sloupy, hranoly rozestavené po pořadu, na něž podpírala se ohromná žebra klenby. Mimovolně jsem si vzpomněl na čedičové homole v Čechách, na Řip, které cosi podobného mají, co se čediče týče, jak si pamatuji ze své cesty po Čechách, jižto jsem byl podnikl za vědeckým účelem r. 1859.

Místy mezi těmito čediči vinuly se dlouhé potoky schladlé lávy se smolovými prouhami. Jasnější paprsky dopadající s hora na tyto sopečné vývary polévaly nitro potuchlé výhně čarovným polosvětlem.

Na výši asi 250 stop počínala se klenba. Obrátili jsme se tudíž na cestu kolem jezera. Na tomto posledním svahu soumezilo rostlinstvo s holým kamenem. V úžlabí zachytilo se lecjakés trní a kapradí. Slunečnice starostlivě se nahýbaly nemajíce denního světla s dostatek. Několik sedmikrásek bázlivě zvedalo své hlavinky pod aloem s dlouhými listy. Ale v pukřejících potocích lávy spatřil jsem malinké fialky s čerstvou vůní a přiznám se, že jsem přičichal s rozkoší. Nevonějíť chaluhy a ostatní mořské květiny!

Došli jsme k houštině dračince, který silou svých kořenů vyzdvíhal skály, když tu Ned Land volá:

„Hej, pane profesore, oul, oul!“

„Oul! ano oul!“ opakoval Kanaďan, a kolem něho bzučely včely.

Šel jsem se přesvědčit a v skutku byly tam pěkné včely kanárské.

I tak bez meškání listí, síru sbírajíce jali

jsme se podkuřovati včely. Bzučení pomalu přestávalo. Ned Land vybral med a naložil jej do tašky, slibuje, že nám udělá něco dobrého k jídlu.

Šli jsme dále. Po některých zatáčkách pěšinky přišli jsme na výstupek, odkud dalo se přehlédnouti celé jezero. Maják ouplně osvětloval jeho tichý povrch, nevědoucí o bouři ani o vlnobití. *Loděnka* stála beze hnutí. Na její ploštině míhaly se černé stíny pracujících lidí.

Jdouce kolem děr, vyplašili jsme krahujce a sůvy, které kroužily s pokřikem nad jezerem. Vylítlo také několik tlustých dropů, na něž darmo házel Ned Land kamením. Co se nalitoval, že nevzal s sebou větrovku. Konečně přece asi po dvacáté podařilo se mu jednoho trefiti. S velkou radostí připjal si ho k tašce. Byl by za něho život dal.

Museli jsme na další cestě sejíti až k samé vodě, ježto nám skála zatarasila přechod. Měli jsme jícen přímo nad sebou. Byl podobný širokému otvoru kádě. Rozeznával jsem, kterak přenášela se oblaka a chmury dotýkaly se hory samé. Důkaz, že sopka byla vysoká k 800 stopám nad hladinou mořskou.

Obrátivše zraky s hora dolů k vodě našli jsme tu mnoho živočichů rakovitých a podobných. Z rostlin, které se tu dařily, byl fenykl. Ned Land vzal si ho celou otýpku s sebou.

Na tomtéž místě otvírala se velkolepá jeskyně. Moji tovaryšové chutě se tam natáhli na povolný písek. Ned Land ohmatával tloušťku stěn, čemu jsem se nemohl než pousmáti. Tehdy dotkla se rozmluva zase věčného plánu k útěku. Těšil jsem přítele Ned Landa, že kapitán se vrátí zase do Evropy nebo Ameriky, jakmile bude šodíkem na novo zásoben.

Leželi jsme již celou hodinu v pěkné jeskyni. Hovor z počátku živý stával se mdlejším. Chtělo se nám spáti a nevěda proč bych měl přemáhati ospalost, poddal jsem se dřímotě . . . Mně zdálo se . . . že jsme ztratili vládu nad sebou . . . že tělo mé proměnilo se v měkkýše a jeskyně že jsou mé dvě misky.

Náhle mne vzbudilo volání Radila.

„Honem! honem!“ křičel poctivý mládenec.

„Co se děje?“ tážu se vstávaje.

„Voda se valí.“

Vstanu. Moře potokem hrnulo se k našemu loži a poněvadž jsme nebyli měkkýši, musili jsme vzíti nohy na ramena.

Za chvíli bylo zase dobře.

„Čím se to děje,“ tázal se Radil. „Nový nějaký úkaz?“

„I ne, přátelé,“ pravím, „to je mořský příliv. Byl by nás málem zastihl jako hrdina Walter Scottův. Venkovské moře nadýmá se a podle zákonu rovnováhy zvedá se také jezero. Dostali jsme za to poloviční koupel. Pojďme na *Loděnku* se převléci.“

Za čtvrt hodiny byli jsme na lodi. Námořníci byli hotovi s nakládáním sodíku a *Loděnka* mohla bez odkladu vydati se na cestu.

Ale kapitán Nemo nedával rozkazu. Chtělt zajisté vyčkati noci a tichounce projeti kanálem.

Druhého dne ploula *Loděnka* na širém Oceáně.

Hlava XI.

Sargassové moře.

Směr-*Loděnky* neměnil se. Museli jsme tedy na čas pustiti naději, že vrátíme se k Evropským

břehům. Kapitán Nemo jel k jihu. Kam že nás vezl? Neopovážil jsem se jej podezřívati.

Toho dne projížděla *Loděnka* jednu z nejpamátnějších částí Atlantského Oceánu. Každý ví o mocném proudění zahřáté vody, kterému říkají Angličané Gulfstream. Tento proud, vyšed z Mexického zálivu směřuje skrze Floridský průliv ku Špicberkům. Avšak na poloviční cestě, asi na 44° sev. odpůlí rozděluje se a jedna polovice zahýbá k Azorským ostrovům, odkud zatáčejíc se k Africe vrací se opětně do Mexického zálivu podlouhlým obloukem. Nuže tento proud krouží svou teplou vodou kolem studené a nehybné části Oceánu, která slove Sargassovým mořem a je zapotřebí tří let, než obejde do kola.

Vlastně je prý Sargassové moře pohrouženým dílem Atlantidy, jak myslí někteří badatelové a hojné bejlí zde plovoucí pochází prý ze zatopených luk někdejší pevniny. Než pravdě podobnějším jest to, že tráva přinešená řekami do moře, přichází nejprv do proudu, ze kterého pomalu se straní do středu. Toť bylo též jedním důkazem Kolumbovi, že musí býti za mořem nějaká země, kteroužto hledaje octl se také v Sargassovém moři ku velikému poděšení lodníků, anať jim trvala jízda tudy tři neděle, než se prodrali.

Takové bylo místo, kde nyní nacházela se *Loděnka;* pravá to louka, pevná houně chaluhová, z fucus natans a sargassum vulgare, a to tak tlustá, že lodní kloun sotva ji trhal. Nechtěje tudíž dáti vrtuli v šanc, kapitán zabočil několik metrů pod povrch Oceánu.

Jméno Sargassové moře pochází ze španělského slova „sargazzo“, které znamená chaluhu. Tento druh trávy mořské sargassum vulgare činí největší díl plovoucího ostrovu. Příčina, proč bejlí

hromadí se v tichém úmoří Atlantského Oceánu, jest na snadě z následujícího pokusu. Dáme-li do nádoby kousky korku (špuntu) anebo cokoliv jiného lehkého, a budeme-li vodou v nádobě míchati, až ji přivedeme v točení, shrnou se poházené kousky do prostřed, do místa to stojatého. Tak se to má i s Atlantským Oceánem. Co nádoba s vodou, to Atlantský Oceán. Co stojaté místo uprostřed rozmíchané vody v nádobě, to Sargassové moře, čili chaluziště a konečně čím je kroužící voda k nádobě, tím je Gulfstream k Oceánu.

Souhlasím s Maurym, od něhož pochází toto vysvětlení, a v mínění tom jsem se též utvrdil skoumav z té strany, kam nemohou obyčejné koráby. Plavalyť nad námi věci všelijakého původu: kmeny vyvrácené na Andách a Skalnatých Horách a připlavené řekou Amozonskou nebo Mississipskou, dále trosky z korábů, dna, prkna s tolikem mušlí a raků, že proto ani nahoru vyplouti nemohla! Doba dosvědčí někdy jinému také mínění Mauryho, že totiž tyto látky, nahromaděné během celých věků, zkamenějí na uhelné doly: drahocenná to věru zásoba, kterou chystá lidem prozřetelná příroda k době, až se vyčerpají všechny doly na pevnině.

Celý den, 22. února prožili jsme v Sargassovém moři, kde ryby, milovnice mořské trávy a měkkýši nalezají tučnou potravu. Na druhý den přijal Oceán svou obyčejnou podobu.

Od té doby během 19 dní od 23. února až do 12. března unášela nás *Loděnka* se stejnou rychlostí 100 mil za den jedouc prostředkem Oceánu. Bylo patrno, že kapitán neupustil od úmyslu svého objeti svět i předvídal jsem, že vrátí se do Tichého moře odtud skrze Magellanský průtok.

Po ten čas nepřihodilo se nám nic památného. Kapitána jsem takřka nevídal. Byl zaměstnán. V knihovně byly rozevřené knihy, jmenovitě přírodovědecké. Mé dílo o mořském dně bylo celé počmáráno na krajích poznámkami, které vyvracovaly mé náuky a soustavy. Někdy doznívaly ke mně smutné zvuky varhan, na nichžto hrával on s celou duší, ale pouze v noci, když *Loděnka* usínala v pouštích Oceánu.

Bývali jsme celé dny na povrchu. Moře zdálo se být opuštěným. Jenom zřídka kdy objevilo se několik plachtových lodí s nákladem do Indie nebo k mysu Dobré Naděje. Jednou nás pronásledovala velrybářská loď, ale kapitán nechtěl, aby poctiví lidé mařili čas a učinil honu konec, ponořiv se do vody. Tento příběh, jak se podobalo, silně zaujal Ned Landa. Nemýlím-li se, Kanaďanu bylo líto, že naše velrybovitá loď ze železa nebyla doražena harpunou oněch velrybářů.

Kolem nás míhaly se ryby ponejvíce masožravé, jmenovitě scyllium canicula. V žaludku jednoho takového našli prý kdysi bůvolí hlavu a celé tele; v druhém dva tuňáky a námořníka v uniformě; v třetím vojáka se šavlí; konečně v posledním našli koně s jezdcem. To všechno však není, tak říkajíc, dogmatem víry. Poněvadž také nám nepadlo za kořisť ani jedno z těchto zvířat, nemohu ručiti za jejich žravost.

Tlupy hezkých a čiperných delfínů provázely nás po celé dny, plujíce v skupinách vždy po pěti nebo po šesti a držíce honbu jako vlci v polích; jinak nejsou o nic méně žravějšími nežli scyllium canicula, smí-li se věřiti jistému Kodaňskému profesoru, jenž vyndal ze žaludku delfína 13 mořských prasat a 15 tuleňů. Ovšem byl to delfín vlašťovičný nebo gladiator, náležející k nejznamenitěj-

šímu druhu, jehožto délka přesahuje někdy 24 stop. Tato čeleď delfínů má 10 rodů a onen rod, jejž jsem viděl, vyznačoval se velmi úzkou tlamou, která je při tom čtyrykráte delší než lebka, tělem do dvou metrů dlouhým ve spodu bledě růžovým a na vrchu černým.

Připomenu zde též památné ryby z řádu ostroploutvých a z druhu scienoidei. Někteří spisovatelé — více básníci nežli přírodopisci — ujišťují, že prý pěkně zpívají jako na koncertě a to krásněji než lidské hlasy. Nepravím že ne, ale při potkání se s námi neudělaly nám scieny žádného zastaveníčka a toho je mi líto.

Radil dále roztřiďoval velký počet lítajících ryb, za kterými honili se delfini. Nešťastné ryby přeletovaly i přes *Loděnku*, ale otevřené huby delfinů všude je lapaly. Byly to ryby dílem exococtus evolans dílem dactylopterus volitans, které v noci třpytily svým pyskem, zanechávajíce ohnivou čáru ve vzduchu jako padající hvězdy.

Takou měrou jeli jsme nepřetržitě dále až do 13. března. Toho dne dali jsme se do měření mořského dna. Nacházeli jsme se na 45° 37′ jižního odpůlí a na 37° 53′ západního oddlíní, kdež měřil kapitán Denham, komandant *Herolda* spustiv olovnici na 14.000 metrů hluboko a dna nenašel. Tutéž Parker, poručík americké fregaty *Kongress* nemohl dopíditi se dna při hloubce 15.140 metrů.

Kapitán Nemo odhodlal se zajeti se svou *Loděnkou* až na nejdolejší hlubinu, aby proskoumal různá ona měření. Přichystal jsem se zaznamenávati všechny příběhy tohoto pokusu. Okenice v sále byly odsunuty a s manévry se počalo, aby dna bylo dosaženo.

Rozumí se, že nemohlo býti řeči o napuštění vodojemů. Ovšem, že by osobité váze *Loděnčině*

přibylo a ona by tím ke dnu klesala, ale na zpáteční cestě šlo by těžko opět je vyprázdniti, anyť by pumpy neodolaly tlaku vody z venčí. Proto rozhodl se kapitán Nemo, že sjede na dno mořské nahnuv úklonice do úhlu 45 stupňů. Jak se řeklo, tak se stalo. Vrtule přivedena do největší míry točení a ona ryla se ku předu nevyslovnou silou. Pod mohutným naporem tím drnčela *Loděnka* jako zvučná struna. Stál jsem s kapitánem u manometru. Za nedlouho minuli jsme domov většího dílu rybstva. Mezi posledními byl hexanchus — druh to žraloka, a okatý uranoscopus scaber.

Tázal jsem se kapitána, viděl-li ryby ještě ve větší hloubce.

„Ryby?“ odpověděl, „zřídka. Ale řekněte mi, co pak vědí lidé a co předpokládají při vědě v tom stavu jak nyní jest?“

„To vám chci říci, kapitáne. Vědíť, že rostlinstvo přestává dříve nežli zvířectvo, spouštíme-li se do hloubky. Vědíť, že tam, kde jest ještě živá bytost, neroste již ani travinky. Vědíť, že hřebenatky, ustřice žijou na hloubi 2000 metrů a že Mac Clintok, hrdina polárních moří, vytáhl živou mořskou hvězdici z hloubky 2.500 metrů. Vědíť, že mužstvo na lodi *Bull-Dog* vylovilo hvězdici v hloubi 2620 sáhů t. j. na hloubce přes jednu míli. Vy však asi řeknete, kapitáne, že nevíme ničeho?“

„Nikoliv, pane profesore, nebudu tak nezdvořilým. Ale přece chci se vás optati, kterak si vysvětlujete, že mohou zvířata žíti v takové hloubce?“

„Vysvětluji si to ze dvou příčin,“ odpověděl jsem; „předně tím, že vodorovné proudy majíce rozličně nadělanou a solnatou vodu, míchají se

mezi sebou, a tak přivádí se mořským liliím a hvězdicím potrava.“

„Dobře,“ děl kapitán.

„A za druhé tím, že kyslíku, hlavního to žividla, zaloučeného v mořské vodě, neubývá do hloubky, nýbrž přibývá a nátisk dolních vrstev napomáhá k tomu, aby se pohromadě držel.“

„Již to tedy vědí?“ odvětil kapitán Nemo s nemalým podivením. „Dobře, pane profesore, každý má právo na vědění. Toť spravedlivo. Doložím ještě, že rybí měchýře drží více dusíku než kyslíku, vyloveny-li jsou na povrchu a naopak více kyslíku než dusíku, vynešeny-li jsou z veliké hloubky. Budeme však pokračovati dále v našem bádání.“

Podívám se na hloubkoměr a již 6000 metrů. Celou hodinu jeli jsme dolů. *Loděnka* svážela se šikou ještě jednu hodinu do hloubky 13.000 metrů a žádného dna doposud.

Ale v hlubině 14.000 metrů spatřoval jsem černavé vrcholky hor, zvedající se uprostřed vod. Mohly podobati se asi Alpám nebo Himalajím, možná i vyšším než je Mont Blank. Na stráních těchto skal bylo viděti několik skořepin, ale za nimi ničeho více. Brzo přejela *Loděnka* hranici všeho života podmořského, jako baloun vystoupající do vrstev, kde nelze dýchati. Železné pláty drnčely, hrozíce vyčepením; tyče se ohýbaly, přehrady se třásly; okna chtěla se promáčknouti do vnitř. A tato pořádná loď byla by dozajista povolila, kdyby nebyla, jak pravil kapitán, pevná jako skála všemu vzdorující. Dostihli jsme hloubky 16.000 metrů t. j. 4 lieues, kde snášelo pouzdro *Loděnčino* vodotlak 1600 atmosfér, čili 1600 kilogramů na každý centimetrový čtvereček povrchu!

„Kde jsme se to octli,“ zvolám. „Tak hlu-

boko, totě neslýcháno. Hleďte přece, kapitáne, na ty velkolepé skály, na ty neobydlené jeskyně, na ty poslední vrstvy moře, kde už je nemožný život!“

„Přál byste si, pane profesore, nějakou památku odsud?“ tázal se kapitán Nemo.

„Jakou památku?“

„Budeme fotografovati mořské dno.“

Ještě jsem nevyjádřil svůj podiv, když kapitán rozdal již rozkazy. Okenice široko rozevřely se, aby mlnná záře měla volnou cestu. Za chvíli byl obraz hotov. Na něm viděl jsem prahory, které nikdy nespatřily denního světla, ze samé nerozborné žuly. Dále hluboké propastě a černé trhliny. Nejsem s to popsati ten obraz hladkých a tmavých skal, bez mechu a skvrn, vynikajících divnými podobami a křepce upevněných na pískovém koberci, který se leskl od paprsků mlnného světla.

Když kapitán ukončil svou práci, obrátil se ke mně řka:

„Už je čas, vrátíme se — nesmíme předržeti, aby *Loděnka* se nepromáčkla pod strašným oporem.“

„Vraťme se,“ pravím.

„Držte se líp.“

Neměl jsem času rozumovati, nač mne kapitán varoval, anoť mne podrazilo.

Na příkaz kapitánův totiž zastavena vrtule, úklonice vzpřímeny. *Loděnka* střelhbitě jako baloun rozjela se nahoru. Voda hučela kolem, nebylo ničeho viděti. Za čtyry minuty proběhla čtyry lieues a setrvačností vylítla ještě do povětří jako ryba lítavka a znova spadla stříknouc kolem sebe vysokými vlnami.

Hlava XII.

Vorvani a velryby.

V noci ze dne 13. na 14. března *Loděnka* zamířila přímo k jihu. Mínil jsem, že objedouc mys Horn, navrátí se do Tichého Oceánu. Ale nestalo se tak. Kam že to chtěl s ní zajeti kapitán Nemo? K točně? Toť bylo by šílenstvím. Počal jsem nahlížeti, že obava Ned Landa je dostatečně ospravedlněna.

Od jisté doby Kanaďan více se mnou nemluvil o svém záměru. Byl zasmušilým a nemluvným. Jej tížilo celé toto dlouho trvající věznění. On dusil hněv proti kapitánu. Potkal-li se s ním, zajiskřily se mu oči, že bylo se co báti, aby nevybuchla přirozená jeho prchlivost.

V onen tedy den přišel s ním Radil do mého pokojíku. Tážu se po příčině, která je sem přivedla.

„Abychom vám položili jednoduchou otázku, pane profesore," odpověděl Kanaďan.

„Mluvte, Ned Lande."

„Co myslíte, mnoho-li je lidu na *Loděnce?*"

„Nemohu vám říci, drahý příteli."

„Zdá se mi, že na její řízení není zapotřebí mnoho lidu."

„Arciže," pravím. „Pro ni tak jak jest 10 lidí dostačí."

„Proč pak jest jich tedy více, než je zapotřebí?"

„Proč?" pravím, a podíval jsem se mu přímo do očí čta z nich, co si asi myslil.

„Proto," mluvil jsem dále, „že zde našli pokoje ti, kteří se světem více nemají, jestliže jsem dobře pochopil Loděnčin účel."

„Možné to je,“ vece Radil, „ale venkovcem vměstná *Loděnka* přece jen obmezený počet lidí a snad bude milostpán s to určiti, kolik jich může býti na nejvýš?“

„Kterak pak to zvíme, Radile?“

„Počítáním. Milostpánu je známo, jaký má *Loděnka* objem. Také ví, jak mnoho vzduchu pojme a kolik lidí s ním vystačí, vrací-li se *Loděnka* denně na povrch, aby zásoby vzduchu obnovila.“

Radil domluvil a já dobře pochopil, nač narážel.

„Rozumím ti,“ pravil jsem, „ale počítání to, ač jest i lehké, přece zůstane jen povrchním.“

„To nic nedělá,“ namítal Ned Land.

„Počet vypadne tedy takto,“ pravím: „Každý člověk spotřebuje za hodinu všechen kyslík, co je ho ve 100 litrech vzduchu. To dělá za 24 hodin 2400 litrů vzduchu. Dlužno tedy vypočísti, kolikráte drží *Loděnka* v sobě 2400 litrů vzduchu.“

„Právě,“ vece Radil.

„Poněvadž pak pobere *Loděnka* půldruha tisíce tun a každá tuna drží tisíc litrů, tož musí pojmouti 1,500,000 vzduchu, děleného s 2,400...“

Dal jsem se honem do dělení tužkou počítaje.

„... Dává za podíl 625. To znamená, že *Loděnka* pojme tolik vzduchu, kolik je ho zapotřebí 625 lidem na 24 hodin.“

„Šest set dvacet pět lidí!“ opakoval Ned Land.

„Však buďte jisti,“ dodal jsem, „že všichni Loděnčáci dohromady, jak tu jsme, nečiníme ani desátý díl oné cifry.“

„A těch jest ještě tuze mnoho na tři lidi,“ hučel Radil.

„Nemohu vám tudíž dáti jiné rady, ubohý Nede,“ dím, „leda té, abyste měl strpení.“

„A o drobátko více podrobil se osudu. Co tam, to tam, o to hlavn nelam," dokládal Radil.

„Vždyť přece nemůže kapitán Nemo jeti k jihu," pokračoval Radil. „Jednou musí se zastavit, ať už třeba před ledovištěm a musí se obrátiti do více oživených moří. Potom bude na čase provésti Ned Landovy zámysly."

Kanaďan zavrtěl hlavou, protřel si rukou čelo a odstranil se ani neodpověděv.

„S dovolením milostpána," řekl na to Radil. „Tomu chudákovi tanou pořád na mysli věci, kterých nemůže dosáhnouti. Zpomíná si všeho, co kdy krásného užil. Všechno, co nám zakázáno, po tom touží. Upomínky ty jej tlačí a dráždí, on jich má plnou hlavu. Člověk musí mu rozuměti. A co má také na práci? Nic. Učencem není jako milostpán a s mořskými divy baviti se neumí. Všechno by vsadil na to, kdyby směl jedinkráte zahnouti do nějaké hospůdky ve své vlasti."

Ovšem, jednotvárnost na korábě musila býti nesnesitelnou tomu, kdo přivykl volnému a činnému živobytí. Rozveselujících příběhů bylo celkem málo. A přece tento den připomenula mu jedna událost veselé dny ze života velrybářů.

Seděli jsme tehdáž na ploštině; moře bylo tiché; říjen v tomto odpůlí poskytoval nám překrásných dnů podzimních. Tu uhlídal Kanaďan v dálce asi 5 mil cosi černého a poznal, že je to velryba.

„Ach," stejskal si Ned Land, „kdybych byl na lodi nějakého velrybáře, to by bylo potěšeníčko! Tak pěkný kus! Hleďte, s jakou silou vystřikuje vodu! Tisíc hromů! že jsem také k tomu kusu železa přikován."

„Jak že, Nede," pravil jsem, „vy jste nezapomněl ještě velrybařit?"

„Pane profesore, může-li pak velrybář zapomenouti svého řemesla? Zdaliž může kdy omrzeti taková honba?"

„Nelovil jste nikdá v těchto mořích, Nede?"

„Nikdá, pane profesore. Jenom v Beringovém a Davisovém průlivu."

„Tedy neznáte ještě jižní velryby. Doposaváde jste lovil jen severní velryby a ty neopováží se proplavati teplými vodami na půlni."

„Ach pane profesore, co mi zde pravíte?" ozval se Kanaďan trochu nedůvěřivým hlasem.

„Mluvím, jak co jest."

„Není možná, vždyť jsem sám v r. 61 zabil velrybu, která měla v boku uvízlou harpunu s odznakem Beringského velrybáře. A teď se vás ptám, pane profesore, kterak to zvíře raněné na západě od Ameriky mohlo býti doraženo na východě, jestliže nepřeplulo equator buďto okolo mysu Hornu nebo okolo Dobré Naděje."

„Já také souhlasím s Nedem," vece Radil, „a jsem žádostiv, jak a co milostpán odpoví."

„Pan profesor vám odpoví, drazí přátelé, že jsou v každém moři jiné velryby. A tak, stane-li se, že Beringská velryba přišla do Davisova průlivu, to jest jednoduchým důkazem toho, že jsou moře mezi sebou spojena průlivy, ať již na straně americké nebo asijské."

„Věru nevím, mám-li vám věřiti," pravil Kanaďan mžouraje jedním okem.

„Milostpánu věřiti se musí," odpověděl Radil.

„Poněvadž jsem tedy zde nikdy nelovil," pravil dále Kanaďan, „z toho následuje, že neznám zdejších velryb?"

„To si myslím, Nede."

„Tím více musíte hledět, abyste se s nimi seznámil," vece Radil.

„Hele, hele," křičel Kanaďan rozjařeným hlasem. „Přibližuje se! — Jde k nám! — Posmívá se mi. — Vždyť ví, že já proti ní ničeho nesvedu."

Ned Land dupal, ruka se mu třásla, jakoby držela harpunu.

„Jsou tyto velryby také tak veliké jako ty, které žijou v severních mořích?"

„Skoro."

„To proto, že jsem vídal velryby, pane profesore, dlouhé až 100 stop. Ba, jak jsem doslýchal, bývají prý Hullamocké a Umgalické velryby někdy přes 150 stop dlouhé."

„Co jste doslýchal," pravím, „zdá se mi býti trochu přehnaným. Velryby zdejší jsou však menší nežli severní a podobají se vorvaňům."

„Ach!" zvolal Ned Land, nespouštěje oka s velryby, „už je blíže, už je v kylové vodě *Loděnky*."

Potom vrátiv se k přetrženému hovoru, dodal:

„Mluvil jste o vorvaních, jako o maličkých zvířatech a zatím se vypravuje o obrovských vorvaních. Toť jsou ovšem báchorky. Někteří porůstají trávou a chaluhou. Lidé je mají prý za ostrůvky, přicházejí k nim dělajíce na nich oheň..."

„A domy stavíce," prohodil Radil.

„Ano, Radílku," pravil Ned Land. „A potom jednoho krásného jitra potopí se zvíře a stáhne všechno s sebou do hlubin."

„Jako na cestách námořníka Simbada," prohodil jsem se smíchem. „A vy máte rád, jak se zdá, divné historie, mistře Lande! Vida, čím nejsou ti vaši vorvaňi. Ale trvám, že tomu nevěříte."

„Pane naturalisto," vážně odpovídal Kanaďan, „o velrybách musí se všemu věřit. Jak tahle ta

pluje! Jak utíká očím! Povídá se s jistotou, že tato zvířata mohou uraziti cestu kolem světa za 14 dní.“

„Tomu nic už neříkám.“

„Ale snad víte, pane Aronaxi, že na počátku světa pluly velryby ještě rychleji?“

„Opravdu, Nede? Proč pak?“

„Poněvadž měly tenkráte stojatý ocas jako ryby, jenž se obracel v levo i v pravo. Ale když uhlídal stvořitel, že plovou tuze rychle, obrátil jim ocas, a od té doby vrtí ony jím nahoru dolů, což jim ovšem vadí při rychlém běhu.“

„Dobře, Nede,“ pravil jsem, opakuje slova Kanaďana, „ale nevím, mám-li vám věřiti.“

„Ne všecko,“ odpověděl Ned Land, „ne více, než kdybych vám řekl, že jsou velryby přes 300 stop dlouhé a přes 10.000 liber těžké.“

„Totě skutečně mnoho,“ pravím. „Ostatně nedá se zapříti, že dostihují mnohé velryby značné délky, poněvadž, jak se povídá, dávají až 120 tun tuku.“

„Co se toho týče, já sám viděl to na své oči,“ děl Kanaďan.

„Tomu rád věřím, Nede, jako tomu, že některé velryby rovnají se svou velikostí stu slonům. Můžete si pomysliti, co natropí takový rozběhlý hromotluk.“

„Je-li pak to pravda,“ tázal se Radil, „že mohou potopiti koráb?“

„Koráb, to nemyslím,“ pravím. „Ostatně vypravuje se, že v r. 1820 odhodila jedna velryba loď *Essex* rychlostí 4 metrů za sekundu. Voda vedrala se do vnitř a koráb utonul v tu chvíli.“

Ned šibalsky na mne pokouknul.

„Co se mne týče,“ pravil, „uhodila mne jednou ocasem, rozumí se po mé loďce. Mne a mé to-

varyše vyhodila ta mrcha na 6 metrů do výšky. Ale v přirovnání s velrybou pana profesora jest má velryba nic více než velrybičkou.“

„A dlouho-li žijou tato zvířata?“ ptal se Radil.

„Tisíc let,“ odpověděl Kanaďan neváhaje.

„A jak to víte, Nede?“

„Z povídání.“

„Ne, Nede, to jest jen předpokládání. Už je tomu prý 400 let, co šli poprvé na lov velryb a tenkrát byly větší než nyní. Menší vzrůst nynějších pochází jen z toho, že se jim nedovolí růsti tisíc let. Rozumíte už?“

Ned Land nerozuměl. Již neslyšel. Velryba blížila se víc a více a on ji hltal očima.

„Škoda,“ stýskal si, „že tu musím dívati se na ně jako spoutaný na rukou a na nohou.“

„Ale, příteli Nede,“ vece Radil, „proč pak nepoprosíte kapitána, aby vám dovolil povyraziti se?“

Nedomluvil ještě a již byl Ned Land pod zvedacími dveřmi, aby vyhledal kapitána. Za chvilku přišli oba nahoru.

Kapitán Nemo hleděl na hejno velryb laškujících na moři asi na míli daleko od *Loděnky*.

„To jest jižní velryba,“ pravil, „a tolik jich — celá kopa.“

„Pane kapitáne,“ děl Kanaďan, „směl bych se za nimi pustit na honbu, třeba jen, abych nezapomněl dřívějšího řemesla svého?“

„Nač pak,“ odpověděl kapitán Nemo. „Loviti jen k vůli zabíjení? Tuku my tu nepotřebujeme.“

„A přece, pane kapitáne,“ namítal Kanaďan, „v Černém moři jste mi dovolil honiti dygonga.“

„Tenkráte nám šlo o čerstvé maso. Tuť ale bude se zabíjeti, aby se zabíjelo. Vímť ovšem, že je to výsadou člověka, ale já nedovolím tak ukrutnou kratochvíli. Vaši tovaryši, mistře Nede,

nedělají nic dobrého, vyhlazujíce velryby z řemesla. Tou měrou vyhubili již velryby v Baffinském zálivu a vyhladí naposledy celou třídu užitečných zvířat. Nechte na pokoji chudinky. Mají ony dosti přirozených nepřátel: vorvaně, pilouna, mečouna."

Představ si, čtenáři, tvář Kanaďana, když mu kapitán četl levity. Učiti podobné mravouce velrybáře — toť házením hrachu na zeď! Ned Land díval se na kapitána, nerozuměje, co chtěl. A přece měl kapitán Nemo pravdu. Vždyť barbarství a nerozvažlivá lovivost přivede to brzy tam, že neostane ani jedné velryby v Oceáně.

Ned Land hvízdal si *Yankee-doodle*, strčil ruce do kapes a obrátil se k nám zády.

Mezitím díval se kapitán za hejnem velryb a obrátil se ke mně řka:

„Měl jsem pravdu," řka, „že kromě člověka mají velryby mnoho přirozených nepřátel. Co nevidět bude půtka. Vidíte-li, pane Aronaxi, tamhle na 8 mil hýbající se černé tečky?"

„Vidím, kapitáne," odpověděl jsem.

„To jsou vorvani, hrůza velryb, potkal jsem se s nimi již kolikráte; bývalo jich někdy až na tři sta. Je tak vyhubiti tu škodlivou čeládku, k tomu mají lovci svrchované právo."

Při posledních slovích obrátil se Kanaďan.

„Nuže tedy, kapitáne," pravil jsem, „ještě je čas a to ve prospěch velryb..."

„Není potřeba vydávati se v nebezpečí, pane profesore; *Loděnka* dostačí, aby rozehnala ty vorvaně. Mát ocelový kloun, který se zajisté vyrovná ostré harpuně Ned Landově."

Kanaďan zavrtěl hlavou: bojovati s vorvani klounem, kdo to jak živ slyšel?

„Počkejte, pane Aronaxi," řekl kapitán Nemo,

„ukážeme vám hanbu, jakou jste dosud nevídal. Nemusíme litovati těchto zvířat. Nejsouť ničím jiným, než tlamou a zubem!“

Tlamou a zubem! Lépe nelze představiti si vorvaně hlavatého (physeter macrocephalus). Někdy bývá přes 25 metrů dlouhý, a ohromná hlava jeho zabírá třetinu celého těla. Nozdry činí jediný otvor stříkací a nalezá se při kraji koso otupené tlamy. Hořejší čelist je veliká a bezzubá, v dolejší je mnoho špičáků. Ve svrchní části velikánské tlamy je tři až čtyry kilogramy drahocenného tuku, který nazývá se spermacetem. Vorvaň čili kašalot je zvíře nemotorné, spíše hlaváč nežli ryba. Je špatně rostlý a tak říkajíc, nepodařil se celou levou stranou těla a vidí jenom pravým okem.“

Zatím blížilo se stádo nestvůr víc a více. Spatříce velryby hned se na ně obořily. Že zvítězí, dalo se záhy předvídati, aniť jsou nejen lépe ozbrojeni k útoku, nýbrž mohou také déle zůstati pod vodou.

Byl nejvyšší čas jíti ku pomoci velrybám. *Loděnka* pohroužila se do vody. Ned Land a já přisedli jsme k oknu. Kapitán Nemo odebral se ke kormidelníku, aby řídil svůj zničující stroj. Točе vrtule ihned se urychlily, loď letěla.

Bitva počínala, když tu *Loděnka* vrazí mezi ně. Vorvani z prva nevšímali si nové nestvůry, která vmíchala se do jejich bitvy. Ale brzy přinuceni jsou k couvání.

Jaký boj! Ned Land vejskal a *Loděnka* jako hrozná harpuna v ruce kapitánově řítila se na masatá tělesa rozsekávajíc je na vejpůl aniž cítíc ocasů strašných ran, které sypaly se na její boky. Zničivši jednoho vorvaně, hnala se na druhého, převrátila jej na místě, aby však nepustila kořisť,

pohybovala se předním i zadním chodem, hned se hroužíc, když se zvíře pouštělo v hloubku, hned se vynořujíc, jestli vracelo se na povrch, jedouc tu přímo, tu na koso, krájejíc, rozrývajíc, prorážejíc na všech stranách děsným klounem.

I by klánie i by porubánie!

Jaký šum a hluk na površí vln! Jaký pronikavý pískot a zvláštní chrápání polekaných zvířat! Uprostřed těchto vod, obyčejně tichých, zvedaly se nyní vlny jako hory.

Celou hodinu trvala tato homerická bitva, ze které vorvani nemohli utéci. Několikráte pokoušeli se svou silou rozmačkati *Loděnku* spojivše se po deseti až dvanácti. Skrz okna sálu viděl jsi zubaté tlamy a strašlivé oči. Ned Land, všecek bez sebe, vyhrožoval a nadával jim. Bylo slyšeti, kterak doráželi na naši loď, jako chrti ženoucí se za kancem v lese. Ale *Loděnka* přirychlujíc chod odrážela je, táhla je za sebou tu dolů, tu nahoru bez ohledu na jich ohromnou tíhu a strašnou sílu, s jakou oni ji tlačili.

Konečně se hejno vorvaňů rozprášilo a vlny se tišily. Cítím, kterak stoupáme na povrch. Příklop otevřel se a my pádili na ploštinu.

Moře bylo plno zohavených mrtvol. Nějaký hrozný výbuch nebyl by rozdrtil, rozsekal, rozmetal s větší silou tato tělesa. My plouli uprostřed obrovských vorvaňů s namodralými hřbety, s bělavými životy, a všady pohmožděnými nad míru. Několik z nich zděšeně prchalo k obzoru. Vlny červenaly se na několik mil a *Loděnka* ploula uprostřed krvavého moře.

Kapitán Nemo přistoupil k nám.

„Tak co, mistře Nede?“ pravil.

„Nu co, pane kapitáne,“ odpověděl Kanaďan, jehožto nadšení už ochladlo, „na mou věru, totě

hrozné divadlo. Ale já nejsem řezníkem, nýbrž lovcem a tohle je hnaním na jatky.“

„Tohle jest ubíjení škodlivé zvěři,“ odpověděl kapitán, „a *Loděnka* není žádnou palicí řeznickou.“

„Má harpuna je mi přece milejší,“ děl Kanaďan.

„Každý má svou zbraň,“ odvětil kapitán, hledě Ned Landu z ostra do očí.

Bál jsem se, aby Kanaďan ze zlosti nedopustil se nějakého násilí, což mohlo míti smutné následky. Ale jeho hněv se podvrátil spatřením velryby, k nížto *Loděnka* se blížila.

Chudinka, nemohla utéci před zubem vorvaně. Poznal jsem v ní velrybu jižní po ploské hlavě a docela černé barvě. Ležela na znaku probodána v životě na mnoha místech. U konce její zmrzačené ploutve viselo mládě, jež ona zachrániti nemohla. Z její otevřené huby crčela voda jako příboj mezi jejími vousy.

Kapitán Nemo zarejdoval *Loděnkou* ke zvířecí mrtvole. Dva muži vstoupili na ni a vydojili k mému podivení — mléko.

Kapitán mi nabídl šálek ještě teplého, já však nechtěl jsem píti, předstíraje ošklivost k tomuto nápoji. On mne ujišťoval, že je to výborné mléko a ničím že neliší se od kravského.

Ochutnám tedy a přisvědčil jsem kapitánu. Bylo opravdu dobré. Co se nedopilo, z toho naděláno sýra a másla, převítaná to věc *Loděnecké* kuchyni.

Od této doby choval se Ned Land ke kapitánu nepřátelštěji i umínil jsem si pilně za ním dohlížeti.

Hlava XIII.

Ledoviště.

Loděnka jela přímou čárou k jihu, 52. stupně se držíc. Snad nechtěl kapitán k jižnímu pólu? Toho jsem se do něho nenadál, neboť veškeré pokusy až tam proniknouti, na kolik jich bylo, zůstaly marny. Mimo to bylo již pozdě, poněvadž 13. březen na jižní obtočni jde na stejno s 13. zářím na severní polokouli, kterýmiž dny počíná také rovnodennost.

Dne 14. března na 55° jihoodpůli, spatřil jsem plovoucí ledy, prosté přimodralé to hroudy 20 až 25 stop vysoké, jako hřbety skal, o které rozbíjely se vlny. *Loděnka* držela se na površí Oceánu. Ned Land v těchto mořích lovíval, i seznámil se s tímto divadlem na ledové kopce. Radil a já divili jsme se jim ponejprv.

Na jižním obzoru ve vzduchu bělila se lesklá prouha. Angličtí velrybáři dali jí jmeno „iceblinck“ = „leskno“. I sebe hustější mračno nemůže je zatemniti. Ono zvěstuje přítomnost ledoviště.

A vskutku, brzy ukázaly se větší hromady, jichžto lesk jednak se zvětšoval, jednak zmenšoval, šlo-li přes něj mračno. Na některých ledovcích bylo viděti zelené žíly, jichžto vlnité čáry byly jako narysovány síranem měděným (modrá skalice). Jiné podobaly se velikým ametistům, jsouce průsvitné. Jiné odrážely sluneční paprsky tisícerými hráněmi svých krystalů. Jiné bělily se jako alabastr a byly by stačily na vystavění celého města z mramoru.

Čím dále k jihu, tím více množilo se plovoucích ostrovů. Polární ptáci hnízdili na nich po

tisících a krákali do ohlušení. Většinou byli to bouřliváci. Někteří posedali na *Loděnku*, mníce, že je to velryba a klovali do zvonivého krovu jejího.

Když jsme plouli mezi ledy, býval kapitán Nemo často na ploštině a pozoroval tyto opuštěné břehy. Čas ob čas obličej jeho oživil se. Možná že mu přicházelo na mysl, že v těchto polárních mořích, člověku nedostupných, je domovem on, a že kromě něho pána nad nimi není. Jinak mlčel, s sebou ani nehnul a jen tehdá k sobě přišel, když pud zkušeného námořníka dostal převahu. Řídě tenkráte *Loděnku* s nevšední obratností uměl vyhýbati se ledům, které nezřídka mívaly délku několika mil při výšce 70 až 80 metrů. Často zdálo se, že je obzor z ouplna zavřen. Na 60° zmizely všechny průchody. Ale kapitán hledal pozorně a našel brzy úzký průplav, do něhožto směle se pustil, ačkoliv si byl vědom, že se moře za ním zavře.

Zima byla velká. Teploměr ukazoval venku na dva tři stupně pod nulou. Ale kožichy z tuleňů a mořských medvědů nás pěkně hřály. *Loděnka* pravidelně vytápěná mlnem nehrozila se ani největších mrazů. Krom toho stálo ji to jen pohroužení se do vody na několik metrů, aby dostihla méně chladnějších vrstev vody.

Bylo tomu nyní dva měsíce, co jsme se těšili v tomtéž odpůlí ze stálého dne; ale nyní trvala již noc tři, čtyry hodiny, a později měla zahaliti tento polární kraj tmou šestiměsíčnou.

Dne 15. března minuli jsme odpůlí Novo Šetlandských a Orknejských ostrovů, kde prý bývala dříve hejna tuleňů, ale velrybáři vytloukli je do posledního, vyhubivše ve své neurvalé kořistivosti

jak mláďata tak i březí samičky, a tím přivedli hřbitovní ticho tam, kde bujel čilý život.

Dne 16. března, k osmé hodině ranní přejela *Loděnka* polární kruh. Led obtáčel nás na všech stranách a zacláněl nám obzor. A přece plul kapitán od průchodu k průchodu dál a dál.

„Ale kam že přece jede?“ tázal jsem se.

„Ku předu,“ vece Radil. „Však se zastaví, až nebude moci dál.“

„Nepřísahal bych na to,“ pravím.

Abych byl upřímným, přiznám se, že se mi líbila tato nebezpečná výprava. Nemohu slov najíti, abych vypsal, jak na mne tyto krásy účinkovaly. Ledové hory braly na sebe velkolepý tvar. Tu představovaly orientálské město se štíhlými minarety, tam zříceniny města rozvalené jako po zemětřesení. Obrazy neustále se měnily šikmo dopadajícími paprsky aneb zase ztrácely se v mlze uprostřed sněhových metelic. K tomu ze všech stran kácení a rachocení ledů a z toho opět nová krajinka, jako v diorámě.

Byla-li *Loděnka* pod vodou, stávalo se, že podrazila ledovec. Ten pak se překotil, ztrativ rovnováhu, s hrozným hřmotem a spůsobil nebezpečné víření až do nejhlubších vrstev Oceánu. Tehdy *Loděnka* houpala se a přídou potápěla se, jako loď zůstavená vůli zběsilých vln.

Často východu nevidě, myslil jsem, že jsme skutečně zavřeni, ale kapitán Nemo podle nejnepatrnějších znamínek nacházel nové průchody. Nikdá nezmýlil se, pozorovav ouzké stružky namodralé vody v brázdách ledového pole. I nepochyboval jsem, že tudy nejede po prvé.

Mezitím, dne 16. března, zahradilo nám ledové pole z ouplna cestu. Nebyli to již potroušení ledovci, nýbrž široké pole, ztuhlé mrazem. A přece

nemohla tato překážka zastaviti kapitána a jeho loď vřezala se strašnou silou do ledoviště, klounem ho rozštěpujíc při hromovém praskotu jako starodávný beran rozhoupaný s největší silou. Střepy ledu vysoko lítaly a padajíce deštěm okolo nás cákaly. Jenom sdrcujícím rozběhem prorážel si cestu koráb náš. Někdy pozvedl se nad ledové pole a promačkal ho svou tíží, nebo časem vedral se mezi led a pozdvíhal jej hourácením na příč, nechávaje za sebou široké rozsedliny.

V ty dny dorážela na nás hrozná vichřice. Přicházela tak hustá mlha, že jsi nerozeznal věc s jednoho konce ploštiny na druhý. Vítr rychle a nenadále se měnil, vana brzy z té brzy z oné strany. Sněhu kupilo se tolik a tak tvrdého, že jsme ho musili rýti rýčem. Při studenu 5 stupňů pod nulou obmrzaly všechny vnější části *Loděnky* ledem. Lanoví nebylo by vzdorovalo, přimrzajíc ku žlabům kladek. Jenom loď bez plachet, hýbaná mlnem a ne výhřevem kamenného uhlí, mohla se odvážiti tak daleko do odpůlí.

Dne 18. března *Loděnka* konečně zasedla. Zde nebylo již jednotlivých ledovců, ale nerozborná přehrada bez konce ze samého ledu. Před námi ani památky po moři. Všude nakupení krů v gigantských rozměrech jako na řece v času tání. Zde onde čněly špičaté vrcholky, štíhlé obelisky až do výše 200 stop, dále řada příkrých stěn v šedivém povlaku, široká zrcadla, odrážející něco paprsků slunečních při poloviční mlze. A nad touto smutnou přírodou hřbitovní ticho jedva přerušované rozmachem křídel tučňáků a bouřliváků. Vše zamrzlo, také zvuk. *Loděnka* musila ustati od smělé jízdy ledovým polem.

Byl jsem právě na ploštině. Kapitán obehlížel již několik minut naše položení a pravil:

„Nu pane profesore, co tomu říkáte?“

„Že jsme zavřeni!“

„Zavřeni! Co tím myslíte?“

„Že se nemůžeme nikam hnouti, že jsme, jak se říká, zúplna zamrzli.“

„I ba ne, pane profesore. Zbývá nám ještě jedna strana, kudy ven.“

„Kudy pak?“

„Můžeme podjeti ledoviště.“

„Věru, kapitáne, vy jste vynalezavým. Vždyť musí spodní voda býti teplejší a tam ledu nebude. Spustme se dolů.“

„Bodejť že. Ponoříme se asi na 300 metrů hluboko, podjedeme a přes noc octneme se v polárním moři.“

Jak řečeno, tak se stalo. V šest hodin ráno dne 19. března octli jsme se v otevřeném moři polárním.

Hlava XIV.

Jižní pól.

Pospíchám na ploštinu. Ano! otevřené moře. Sotva několik roztroušených ledovců, plovoucích vrchů; v dáli rozlehlé moře; hejna ptáků v povětří a myriády ryb ve vodě, kteréž měnily barvu podle dna ze světlozelena do fialova. Stostupňový teploměr ukazoval tři stupně nad nulou. V porovnání s místy, kudy jsme právě projeli, bylo zde jako na jaře.

„Jsme u pólu?“ tážu se kapitána s tlukoucím srdcem.

„Nevím,“ odpověděl. „V poledne určíme stání lodi.“

„Ale bude-li pak slunce pode mhou viditelným?“ namítal jsem hledě na šedivé nebe.

„Jen co trošinku se ukáže, postačí,“ odpověděl kapitán.

Asi 10 mil k jihu od *Loděnky* vyčníval osamělý ostrov do výše 200 metrů. Jeli jsme k němu opatrně, poněvadž mohlo míti zdejší moře mnoho úskalí.

Za hodinu dorazili jsme k němu a za dvě opět jsme se vraceli jej opluvše. V obvodu mohl míti 4 až 5 mil.

Úzký průliv odlučoval jej od širošíré země, jejíž konce jsi neviděl. Pevnina tato, jak se zdálo, potvrzovala domněnku Mauryho, jenž opravdu pozoroval, že mezi jižním pólem a 60. stupněm odpůlí je moře pokryto plovoucími ledy, jakých málo kdy potkati lze na severu Atlantického Oceánu. Na základě této skutečnosti soudil náš věhlasný Američan, že jihotočnový kruh zavírá do sebe velikou zemi, jelikož ledovci mohou se tvořiti ne v širém moři, nýbrž jen u břehů. Dle jeho výpočtu tvoří hromady ledu, které jsou nakupeny na jižní obtočni, velikánskou čepici, jejížto šířka dosahuje prý 4.000 kilometrů.

Mezitím *Loděnka* mělčin se varujíc stanula opodál břehu, nade kterým čouhaly vysoké skály. Člunek spuštěn. Kapitán s dvěma muži, kteří mu nesli nástroje, potom Radil a já vsedli jsme do něho. Bylo 10 hodin k ránu. Ned Landa jsem nespatřil. Kanaďan zajisté cítil se zahanbeným u přítomnosti jižního pólu.

Několik odstrků veslem přirazilo člun na písek. Radil chystal se vyskočiti, ale já ho zadržel.

„Kapitáne,“ pravím, „vám přísluší, abyste první vystoupil na tuto zemi.“

„Ano, pane profesore, a já si přeju proto vy-

stoupiti na tuto polární zemi, poněvadž sem dosavád žádný člověk nevkročil.“

To řka seskočil na písek. Srdce jeho tlouklo rozčilením. Vystoupiv na příkrou skálu a tam ruce založiv, zíral před sebe jiskrným zrakem, beze hnutí, beze slov, jakoby přijímal jihotočnové kraje do svého poddanství. Pět minut tak postál. Potom obrátil se ke mně volaje:

„Je-li vám libo, pane profesore?“

Vystoupil jsem také tam. Půda byla daleko široko z červeného tufu, jakoby ji posypal tlučenou cihlou. Všude bylo natroušeno škvárů, stuhlé lávy, pemzy, samé to důkazy sopečného původu. Na některých místech prozrazovaly kotouče dýmu, páchnoucího po síře, že vnitřní oheň doposud jest ještě při síle. A přece jsem nespatřil daleko široko ani jedné sopky. Známo je, že James Ross našel v této obtočni dvě sopky Erebus a Terror na 167° oddliní a 77° 32′ odpůlí.

Zdejší život byl přechudý. Několik lišejníků druhu usnea melanoxantha porůstaly černé skály. Jakési drobounké rostlinky, nejjednodušší diatomey, druh to buniček, postavených mezi dvěma křemitými chlopněmi; dlouhé nachové a tmavočervené řasy, podporované malinkými měchýřky a vyhazované příbojem mořským na břeh, bylo zde veškerým rostlinstvem.

Pobřeží bylo poseto měkkýši, malými mušličkami s podobou srdce a jiného. Mezi nimi viděl jsem clio borealis, potravu to velrybí a učiněné vodní motýly.

Mezi ptáky vznášeli se v povětří albatrosové jako saze černí, širocí po křídlech 4 metry a spravedlivě nazvaní mořskými luňáky; dále tučnáci, někteří s obloukovitými křídly, velicí to tuleňožrouti; dále kachny, strakaté na hřbetě; konečně

celá řada buřňáků. O nich praví se, že jsou tak tlustí, že obyvatelé z ostrovů Feroeských nastrkují do nich knot, než je zapálí.

„Ještě o drobátko víc," dokládal Radil, „a byly by z nich lampy! Ostatně není si co přáti, aby je příroda opatřovala ještě knotem!"

Ušedše půl míle, našli jsme půdu rozrytou hnízdy v podobě děr na kladení vajec, a z nich vylétalo mnoho ptáků. Kapitán poručil nachytati jich několik set, poněvadž jest jejich maso jedlé. Ptáci ti podobali se husám barvy křidličné, ale bílým ve spodu a na krku s úzkou pomerančovou kravatou. Na útěk nepomněli a dávali se zabíjeti kamenem napořád, podivně při tom jako oslové hýkajíce.

Mlha doposud nevystoupla, ano v 11 hodin nebylo ještě slunce viditelno. To mne náramně mrzelo, neboť bez něho bylo všemu pozorování konec. Kterak pak určit, jsme-li u pólu?

Když jsem přistoupil ku kapitánu, stál on zadumán, na skálu opřen, a zíral k nebi. Hněval se nejspíše a netrpělivě čekal. Ale co dělat? Ten odvážný a mocný muž neporoučel slunci, jako moři.

Nastalo poledne a denní hvězda neukázala se ani na okamžik. Také nebylo možná rozeznati, kde za hustou záclonou mlhy se skrývala. Ale netrvalo dlouho a mlha rozsypala se ve sníh.

„Až zejtra," řekl prostě kapitán a při metelici odebrali jsme se spolu na *Loděnku*.

Zpytovali jsme mezi tím časem ryby. Do jihotočnového moře prchá mnoho ryb před bouřemi z nižšího odpůlí, ale na útěku tom padají za kořist mrožům. Spatřil jsem několik cottus australis, decimetr dlouhé, s modrými prouhami na příč a šípy ozbrojené. Potom chimaera antarctica, tři stopy dlouhé, s vytáhlým tělem, se stříbrně bílou

hladkou kůží, okrouhlou hlavou, hřbetem trojploutvým a rypákem chobotnatým, zahýbajícím se k hubě.

Okusil jsem jejich maso, ale nechutnalo mi, ačkoli Radil ujišťoval, že je dobré.

Metelice trvala celý den. Na ploštině nebylo možná státi. Ze sálu, kde jsem zapisoval všechny naše příhody, slyšel jsem krákorání buřňáků a albatrosů, létajících uprostřed bouře sněhové. *Loděnka* nestála na místě, ale zajela podél břehu ještě 10 mil k jihu při polosvětle, jež rozšiřovalo slunce, dotýkající se kraje obzoru.

Druhého dne přestal padati sníh. Studena přibylo. Mlha zmizela. Teploměr ukazoval dva stupně pod nulou. Doufal jsem, že tentokráte se nám pozorování vydaří.

Kapitán ještě nepřicházel a sedli jsme tudíž Radil a já do člunu, abychom se poohlédli na zemi. Také zde byla půda sopečná. Všady láva, škváry, čediči, ale jícnu, z něhož byly vyvrženy, neviděl's.

Miriády ptáků oživovaly tento díl polární země, dělíce se tou dobou o panství se ssavci, pohlížejícími na nás dobráckýma očima. Byla to stáda tuleňů druhu rozličného; jedni z nich uvelebili se na zemi, jiní na ledu nesoucím se po vůli větru; mnozí vylézali z moře, jiní se tam vraceli. Doposaváde nepotkali se s lidmi a nebáli se jich. Napočítal jsem jich tolik, že by byli stačili zásobiti kopu korábů.

„Na mou věru," vece Radil, „jsem tomu tuze rád, že s námi nešel Ned."

„Proč pak, Radile?"

„Protože by ten náruživý lovec chtěl všechno potlouci, co tu je."

„Máš pravdu, Radile, ale pověz mi, kam pak

jsi vřadil tyto znamenité představitele mořského zvířectva?“

„Milostpán dobře ví,“ vece Radil, „že nejsem tuze silen v praxi. Kdyby milostpán mi je ráčil pojmenovat . . .“

„To jsou tuleni a mroži.“

„Dva druhové náležející k řádu ploutvonohých,“ pospíšil si učený Radil, „třída ssavců, oddělení živočichů kostnatých.“

„Dobře Radile,“ odpověděl jsem, „ale tito dva druhové mají svá plemena a nemýlím-li se, budeme míti příležitost je pozorovat. Pojďmež.“

Bylo teprv 8 hodin a na zpytování zbývaly nám 4 hodiny. Zabočili jsme k rozsáhlému zálivu, který zakrojil se do žulových skal.

Všady, mohu říci, až do nedozírama daleka byla země a led nacpána mořskými ssavci, i hledal jsem mimovolně starce Protea, báječného pastýře, jenž hlídal tato nesmírná stáda Neptunova. Byli to hlavně tuleňové. Samci a samice seděli tu v rozličných skupinách; tam bděl otec nad rodinou, zde matka kojila dítě u prsou a povyrostlá mláďata hrála si opodál.

Když chtěli ti ssavci z místa, dělali malé skůčky krčíce a natahujíce tělo, při čemž jim pomáhala jaks taks nedokonalá ploutev, kteráž u lamantina činí skutečné předpaží. Dlužno říci, že ve vodě, v jejich živlu po přednosti, plují výborně. Mají pohyblivý hřbet, krátkou hladkou srst a nohy s plovací blanou. Při odpočinku a na suchu brali také milostné postavy na sebe. A proto jsem viděl v jejich očích dobromyslný výraz, s kterým se nedá měřiti ani nejhezčí ženské oko. Jejich jasné aksamitové oči a půvabné pohyby přiměly staré, že proměnili samce v Tritóny a samice v Sirény.

Upozornil jsem Radila na znamenitě vyvinutý mozek jejich. Ani jeden ssavec kromě člověka nemá tolik mozku jako tuleň. Proto jsou také schopni k jakémusi vzdělání. Dají se lehko krotit a cvičit, a já mám za to s jistými přírodozpytci, že by mohli býti k dobré službě, kdyby je patřičně vycvičili, jako honící psy. Většina tuleňů spala na skále nebo písku. Mezi pravými tuleni, kteří se liší tím, že nemají vnějších uší, pozoroval jsem též mořské slony, druh to s krátkým nehybným chobotem s buldočí hlavou a velikánským tělem až 20 stop tlustým a 10 metrů dlouhým. Ani se nehnuli, když jsme se k nim blížili.

„Jsou zlí?“ tázal se mne Radil.

„Nejsou,“ pravím, „aspoň tehdy ne, nečiní-li se na ně útok. Ale chrání-li tuleň své mládě, pak jest jeho hněv strašný a nezřídka stává se, že rozbije rybářskou loď.“

„Má dobře,“ vece Radil.

Ušedše ještě 2 míle, zastavili jsme se před výběžkem, který chrání záliv proti jižním větrům. Z nedaleka ozývalo se hrozné řvaní, jaké pochází od stáda přežvýkavců.

„Hoj,“ vece Radil, „koncert býků.“

„Ne,“ pravím, „to je koncert mrožů.“

„Perou se?“

„Perou se anebo si hrajou.“

„Ať mi nezazlí milostpán, na to musíme se podívat.“

„Ano, musíme se na to podívat, Radile.“

Kráčíme po černé skále přes trhliny a po náledí. Nejednou jsem se svalil a svá žebra pochroumal. Opatrnější Radil, či spíše na nohy otužilejší, neklopýtal a pozvedal mne říkaje:

„Kdyby milostpán ráčil se více rozkročiti, milostpán by se držel lépe v rovnováze.“

Došedše na špičku kopce spatřili jsme před sebou širokou bílou rovinu, plnou mrožů. Tato zvířata hrála si mezi sebou. Vytí pocházelo z radosti a ne z hněvu.

Mroži podobají se tuleňům, až na to, že nemají ve spodní čelisti tesáků a stoliček, za to však čouhají ze svrchní dva dlouhanské kly o silné kosti, lepší nad slonovinu, poněvadž není u ní proužků ani žlutosti. Po mroží kosti je takový shon, že bude zvíře to co nevidět vyhubeno, zvláště nešetří-li se od lovců ani mláďat ani březích samiček.

Kůže jejich byla tlustá, bradavičnatá, plavé barvy, přecházející do zrzava. Srst byla krátká a řídká. Někteří dosahovali 4 metrů délky. Jsouce pokojnějšími a smělejšími, než severní jejich příbuzní nestarali se o střežení hranic svého panství.

Nadívav se do sytosti na mroží společnost měl jsem se k návratu. Byloť už 11 hodin a měl-li kapitán vhodný čas ku pozorování, přál jsem si zúčastniti se jeho prací. A přece neměl jsem naděje, že se ukáže slunce ještě v tentýž den. Oblaka namačkaná takřka na obzoru, ukrádala ho našim očím. Zdálo se, že toto žárlivé těleso nebeské nechtělo ukázati lidem zdejší nedostupnou krajinu na zemské kouli.

Pomýšlel jsem tedy na návrat. Šli jsme po úzké planině, která ležela na vrcholu příkrého břehu. V půl dvanácté dorazili jsme k místu zakotvení. Kapitán ve člunu přistál k zemi. Spatřil jsem ho na čedičové skále. Vedle něho ležely nástroje. On stál, upíraje zraky na severní část obzoru, kde slunce opisovalo tou dobou nadlouženou křivku.

Postavím se vedle něho a mlčky čekám. Nastalo poledne, ale jako včera slunce se neukázalo.

Neměli jsme štěstí. Zase bylo po skoumání. Nepodaří-li se nám zejtra, budeme nuceni venkoncem odříci se všaké naděje, že určíme naše stání.

A vskutku, bylo 20. března. Příštího dne, 21. března nastoupí rovnodenní a lom paprsků nepočítaje, zmizí slunce pod obzorem na 6 měsíců a s jeho zmizením nastane dlouhá polární noc. Od zářijového rovnodenní vystupovalo ono ze severního obzoru vždy většími a většími oblouky až do 21. prosince. Od této doby, když je v těchto studených krajích slunostání, počíná zase klesati a zejtra mělo vyslati své poslední paprsky.

Vyslovil jsem své pozorování a obavu kapitánu Nemo.

„Máte pravdu, pane Aronaxi," děl kapitán; „jestli se mi zejtra nepodaří určiti výšku slunce, budu nucen odložiti své skoumání na 6 měsíců. Ale nyní, ukáže-li se nám slunce v poledne, bude mi to velice vhod zvláště proto, že mne přivedla náhoda do těchto moří k 21. březnu."

„Proč pak, kapitáne?"

„Poněvadž je obtížno vyměřiti důkladně výšku slunce nad obzorem, anoť opisuje tak dlouhé křivky a nástroje mohou dáti velmi chybné výkazy."

„Kterak vy to učiníte?"

„Použiju toliko chronometru," odpověděl kapitán Nemo. „Bude-li zejtra o polednách slunce pravidelně rozpůleno severním obzorem, berouce v rozpočet lom paprsků, bude to znamenati, že jsme na jižním pólu."

„Vskutku," přisvědčil jsem. „Ale přece nelze říci, že by to bylo matematicky věrné; vždyť nepřipadá rovnodenní nutně na poledne."

„Ovšem že; ale mýlka nepřejde přes 100 metrů a nám na tolik nesejde. Tedy zejtra.“

Kapitán vrátil se na loď. Radil a já prodleli jsme až do 5 hodin na břehu, procházejíce se a zpytujíce. Nepotkal jsem nic památného, není-li takovým vejce tučňáka, znamenité svou velikostí, za něž by dal, kdo má ve vejcích zálibu, tisíc franků. Jeho plavá barva, rysy a nákresy na způsob hieroglyfů, dodávaly mu nevšední ceny. Položil jsem ho Radilu do rukou a opatrný mládenec držel ho jako čínskou porculánku a bez úrazu donesl je na koráb.

Tam jsem uschoval neobyčejné vejce do musea pod sklo. Večeřel jsem s chutí výborný kus tulení pečeně, jež připomínala vepřové maso. Potom jsem ulehl, ale jako Ind nezapomněl jsem vzývati milost zlatoskvoucího slunce.

Zejtřejšího dne 21. března v 5 hodin z rána šel jsem na ploštinu a zastanu tam kapitána.

„Nebe se čistí,“ pravil, „máme naději. Po snídani vydáme se na cestu, abychom vyhledali příhodnou stanici pro skoumání.

Když jsme se byli dohodli, odejdu k Ned Landu. Chtěl‘ jsem ho vzíti s sebou. Ale spurný Kanaďan se zpečoval a já viděl, že mrzutost a dráždivost jeho roste každým dnem. Opravdu tenkráte nelitoval jsem jeho spurnosti. Na zemi bylo totiž mnoho tuleňů, a neslušelo se uváděti v pokušení náruživého lovce.

Po snídani vydali jsme se na cestu. *Loděnka* přes noc popojela ještě několik mil dále stanouc uprostřed otevřeného moře na míli daleko od břehu, nade kterým čněl špičatý kopec 400—500 stop vysoký. Spolu se mnou nesl člunek také kapitána Nemo, dva námořníky a nástroje, chronometr, barometr a dalekohled.

Při naší jízdě spatřil jsem mnoho velryb, náležejících ke třem druhům, domácím ve všech mořích; tu byl pravý kyt čili „right vhale“ Angličanů, nemající hřbetní ploutve; hump-beck (hrbáč) čili balaenoptera se životem okrášleným záhyby, se širokými bělavými ploutvemi, které, nehledě k názvu, netvoří křídla, a fin-back hnědožlutý, nejhbitější ze všech kytů. Zvíře to dává se slyšeti z daleka, když vyhazuje do znamenité výšky sloupy vzduchu a páry, podobající se celé bouři dýmu. Tito různí ssavci hráli si v hejnech v tiché vodě a já seznal, že oumoří točnového kraje slouží za útočiště velerybovitým, jež tak neurvale pronásledují lovci.

V 9 hodin přistáli jsme kn břehu. Nebe se očistilo, oblaka unášela se k jihu. Mlha opouštěla studené površí vod. Kapitán Nemo zamířil ke kopci, z něhož mínil učiniti si observatorium. Vystoupení bylo obtížno mezi špičatými kusy lávy a pemzy v povětří hustě prosyceném sirnatými výpary z malých jícnů. Kapitán, ač dávno odvyklý cestám po suché zemi, kráčel přece do nejpříkřejšího kopce s nevšední pružností a lehkostí, tak že jsem se mu nemohl vyrovnati, a mnohý myslivec byl by mu záviděl.

Bylo mi jíti 2 hodiny, abych došel toho vrchole, sestávajícího dílem z porfyru, dílem z čediče. Odsud objímal zrak širokánské moře, jehožto konce ostře se črtaly na severní půdě nebes. U našich nohou pole s oslňující bělostí. Nad hlavou bleděmodrá klenba, prosta mračen. Na severu slunce, jeho ohnivá koule již soužená ostrým krajem horizontu. Z lůna vod stříkala sta průzračných vodometů. V dálce *Loděnka* jako ohromná spící velryba. V pozadí nás k jihu a

východu nedohledná země, chaotické nakupení skal a ledů, jejichž hranice nemohli jsme rozeznati.

Došed na vrch, kapitán Nemo bedlivě změřil barometrem jeho výšku, s kterou musil počítati při svém pozorování.

Ve tři čtvrtě na dvanáct ukázalo se slunce lomem paprsků jako zlatý terč rozsejpající poslední své světlo na pustou zemi i moře, které doposud nevidělo člověka.

Kapitán Nemo s dalekohledem se sítkou a se zrcadlem, napravujícím lom paprsků, pozoroval světlo nebeské ponenáhlu hroužící se do moře a opisující podlouhlou křivku. Já držel chronometr. Srdce mi bušilo. Jestli že okamžik, kdy slunce skryje se od půl za horizont současně připadne na poledne u chronometru, tož budem u samého pólu.

„Poledne!“ zvolal jsem.

„Jižní pól!“ odpověděl kapitán bezstarostně, dávaje mi dalekohled, který ukazoval slunce rozříznuté obzorem na dvě stejné polovice.

Hleděl jsem, kterak poslední paprsky lemovaly obzor a kterak stíny ploužily se po stráních.

V tom položí kapitán Nemo ruku na mé rameno a praví: „Pane, v r. 1600 odkryl Hollandan Gherick, byv zanešen bouří a proudem, ostrovy New-Shetland. V r. 1773 dne 17. června přijel slavný Cook až ku 67° 30′ odpůlí a v r. 1774 dne 30. února až ku 71° 15′ odpůlí. V r. 1819 Rus Belinghausen nacházel se na 66° odpůlí a 111° oddlíní západního. V r. 1820 Angličan Brunsfield zastavil se u 65°. Téhož roku Američan Morel, jehožto zprávy nejsou věrohodny, odkryl volné moře na 70° 14′ odpůlí. V r. 1825 Angličan Powell nemohl projeti přes 62°. Téhož roku prostý anglický tuleňář Weddel dostal se až k 72° 14′

odpůlí. V r. 1829 Angličan Forster, komandant Chanticleeru, vzal do poddanství protitočnový kraj mezi 63° 26′ odpůlí a 66° 26′ oddlíní. V r. 1831 Angličan Biscoë dne 1. února odhalil zemi d'Enderby na 68° 50′ odpůlí; v r. 1832 dne 5. února zemi d'Adelaide na 67° odpůlí a dne 21. února zemi Graham na 64° 45′ odpůlí. V roku 1838 Francouz Dumont d'Urwille zastavil se před ledovištěm na 62° 57′ odpůlí odkryv zemi Louis Philippe; dvě léta na to zemi Adelie a za 8 dní opět břeh Clarie. V roku 1838 Angličan Wilkes, v roku 1839 Angličan Balleny konali sem cesty. Konečně v r. 1842 Angličan James Ross vystoupil na Erebus a Terror dne 12. února na 76° 56′ odpůlí a 171° 7′ východního oddlíní, našed zemi Viktoria. A kapitán Nemo dne 21. března 1868 dostihl pólu jistě na 90° a bere v poddanství tuto část země, která se rovná šestině známé země.“

„Čí jménem, kapitáne?“

„Mým, pane profesore.“

A to řka, rozvinul černý prapor nesoucí pozlacené N. Potom se obrátil ku zapadající denní hvězdě, jejížto poslední paprsky houpaly se na obzoru mořském:

„S bohem, slunce!“ zvolal. „Zajdi, hvězdo jasná! Skryj se pod toto klidné moře a nech, aby noc šesti měsíců rozložila se po mém novém panství!“

Hlava XV.

Příhoda či nehoda?

Druhého dne 22. března v 6 hodin z rána chystali jsme se k odjezdu. Poslední soumrak zmizel s nocí. Byl tuhý mráz. Na nebi třpytily

se hvězdy, mezi nimi Jižní Kříž, polárka to končin protitočnových.

Teploměr ukazoval 12 stupňů zimy a sychravý štípal vítr v obličej. Ledové kry množily se v uvolněné vodě. Černé skvrny na povrchu jejím zvěstovaly blízké zamrzání moře, v kterémžto stavu po šest měsíců k němu není přístupu. Co se dělo tehdá s velrybami? Nejspíše ledoviště podplouvaly, aby si hledaly méně studenější vody. Co se týče tuleňů a mrožů, ti jsouce přivyklí nejdrsnějšímu podnebí, zůstávají v ledovém kraji.

Tato zvířata dovedou si navrtati děr do ledové kůry, kudy by vzduch měl průchodu pod led a tak se chrání před zadušením, mohouce tu žíti v době, když i ptáci odletují, zimou odehnáni.

Mezitím vodojemy opět se naplnily a *Loděnka* ponenáhlu se hroužíc, ustala na hloubi 1000 stop. Potom rozjela se k severu rychlostí 15 mil za hodinu a z večera octla se již pod pevným štítem z ledu.

Okenice v sále byly pro větší jistotu zavřeny, aby *Loděnka* neporouchala se o nějakou plovoucí kru. Přepisoval jsem tudíž celý den své zápisky na čisto, celou duší jsa pohřížen ve vzpomínkách o pólu. Dostihlit jsme onoho nepřístupného pólu, bez namahání, bez nebezpečenství, jako by se klouzal náš plovoucí vagon po železných šínách. A nyní započla zpáteční cesta. Poskytne mi ona též takových překvapení? Doufal jsem. Vždyť je řada divů mořských tak neskončená. Avšak během půlšesta měsíce, od té doby, co nás náhoda zavedla na tento koráb, projeli jsme už 14.000 lieues a kolik úchvatných a strašných příhod uvedlo nás do zmámení při jízdě, jejížto délka přesahovala délku zemské půlně. Honba na ostrově Krespo, nenadálá zastávka v Toreso-

vém průlivu, korálový hřbitov, perlí lov na Ceyloně, arabský tunel, podzemský oheň na Santorinu, milióny v zátoce Vigo, Atlantida, jižní pól! V noci všechny tyto vzpomínky nedaly mi usnouti.

Ve 3 hodiny z rána probudil mne silný štulec. Vstanu z postele a naslouchám po tmě, an tu mne to odhodí do prostřed jízby. *Loděnka* přišla zajisté v ouraz.

Tápaje po stěnách prošel jsem úzkými chodbami do sálu, ve kterém bylo světlo. Nářadí bylo zpřevrháno. Na štěstí byly sklenice přidělány pevně na nožkách. Obrazy na pravé straně přimkly se ku zdi, ale na levé straně naopak odstaly ode zdi na celou stopu při dolejší části rámu. *Loděnka* polehla na bok.

Z vnitra zaslechl jsem lomoz kroků a zmatené hlasy. Ale kapitána tu nebylo. Právě, co vycházím ze sálu, přicházejí Ned Land a Radil.

„Co se děje," tážu se.

„My se to chceme dozvědít od milostpána," vece Radil.

„Tisíc hromů!" zvolal Kanaďan. „Já vím dobře, čím to je! *Loděnka* přišla v ouraz a trvám, že se tak lehko odsud nedostane jako tenkrát z Toresova průlivu."

„Hned se přesvědčíme," pravím.

Podívám se na hloubkoměr a k svému ustrnutím spatřím, že jsme 360 metrů hluboko.

„Co to znamená?" zvolám.

„Na to se musíme zeptati kapitána Nemo," dí Radil.

„Ale kde ho najíti?" ptal se Ned Land.

„Pojďte se mnou," pravím svým tovaryšům.

Odejdeme ze sálu. V knihovně nikdo. Mínil jsem, že je kapitán Nemo v kormidelničí kajutě. Museli jsme počkati odešedše ze síně.

Pominu mlčením kletby Kanaďana. Ať se zlobil, jak chtěl. Dal jsem mu vůli, aby si vylil špatný rozmar, ničeho mu neodpovídaje.

Tak jsme proseděli 20 minut, naslouchajíce, kde co šustlo, an tu vkročí do pokoje kapitán Nemo. Zdálo se, že si nás nevšiml. Jeho klidná tvář jevila se nakvašenou. Mlčky hleděl na kompas, na hloubkoměr a držel prst na jednom místě mapy, v té straně, kde jest jihotočnové moře.

Nechtěl jsem jej vytrhovati. Teprvé za několik minut, když se ke mně obrátil, vrátil jsem mu jeho vlastní slova, která pronesl v Torresovém průlivu.

„Příhoda, kapitáne?“

„Ne, pane profesore, tentokráte je to nehoda.“

„Těžká?“

„Může být.“

„Uvázla *Loděnka*?“

„Ano.“

„A čím se to stalo?“

„Svévolí přírody a ne nerozumem lidí. Neučinilit jsme ani chybičky ve všech obratech. A přece nebylo možná překaziti, aby neprovedla rovnováha svou věc. Zákonům lidským může se člověk protiviti, ale ne zákonům přírody.“

Podivný čas vyvolil si kapitán Nemo k svému rozjímání. Ve skutečnosti však neobjasnila mi slova jeho praničeho.

„Smím-li věděti, pane kapitáne, čím se stala tato nehoda?“

„Velikánská hora z ledu se zvrátila. Ledovci, jak víte, podmáčejí se teplejší vodou a tím zviklá se jejich rovnováha a hora skácí se. Tak se stalo i nyní. Jeden kus padl též na *Loděnku* plující pod vodou a sklouznuv pod ní, nadzvedl ji s ne-

odolatelnou silou nahoru. Následkem toho leží nyní na boku.“

„Nu a nelze nám osvoboditi *Loděnku*? Vyprázdněte vodojemy a bude rovnováha.“

„Však se to právě děje, pane profesore. Můžete slyšeti, jak pumpy dýchají. Pohleďte na hloubkoměr. Ukazuje, že *Loděnka* vznáší se nahoru, ale kra jde s sebou a naše položení nezmění se dotud, dokavad kru něco nezadrží.“

Loděnka ležela opravdu na pravém boku. Možná, že se narovná, jestli se kra odlomí. Ale kdo ví, nesrazíme-li se do té doby s ledoviskem a nebudem-li mačkáni mezi dvěma ledy?

Přemýšlel jsem o všech následcích našeho postavení. Kapitán Nemo nepřestal dívati se na hloubkoměr. Po pádu kry vynesla se *Loděnka* o 150 stop výše na křivo stojíc.

Náhle počalo to lodí hýbat. *Loděnka* patrně se narovnávala. Co bylo zavěšeného, počalo bráti pravidelný stav. Nikdo z nás ani nehlesl. Pozorujeme s tlukoucím srdcem změnu pod našimi nohami. Uběhlo 10 minut.

„Konečně stojíme pevně!“ zvolal jsem.

„Ano,“ pravil kapitán Nemo jda ven.

„Pojedeme?“ tážu se.

„Co nevidět, až jen voda z vodojemů vyteče.“

Kapitán odešel a za nedlouho přestala *Loděnka* vystupovati, málem nevraživši na spodek ledoviska.

„Teď je nám hej!“ vece Radil.

„Ano. Mohly nás rozmačkati ty kry anebo byly by nás při nejmenším zavřely. A potom se zadusiti. — Ano! vyvázli jsme v čas!“

Než radost naše byla krátká. Octli jsme se skutečně mezi ledy, odkud nebylo východu. Ať

se *Loděnka* rozjela kamkoli, všude ledová zeď namahání její zmařila.

Co dále?

Hlava XVI.

Nouze o vzduch.

Kolkolem *Loděnky* byla tedy neprorazitelná zeď. Dostali jsme se do ledového zajetí! Kanaďan udeřil na stůl svou strašnou pěstí. Radil choval se tiše. Já díval se na kapitána. Ten člověk tvářil se jako vždy, ruce maje založené a přemýšleje.

Konečně promluvil kapitán řka klidným hlasem: „Pánové, nám nastává nyní dvojí smrt. Předně můžeme zemříti rozmačkáním anebo zadušením. Hlady zhynouti nemusíme, neboť zásoby *Loděnčiny* vystačí na delší dobu, než naše žití trvati bude. Postarejme se tedy o to, aby nás minulo to i ono zlo.“

Ten podivín mluvil jako nějaký profesor matematiky při dovozování jisté poučky.

„Co se týče prvního nebezpečenství,“ pravil jsem, „nemusíme se báti, že se zadusíme. Vždyť jsou vzduchojemy plny.

„Pravda,“ odpověděl kapitán Nemo, „ale vzduchem tím vystačíme jenom na dva dni. A pak je tomu již 36 hodin, co jsme pod vodou a přesycené povětří Loděnčino vyžaduje obnovy. Za 48 hodin vyčerpá se naše zásoba.

„Jak pak, kapitáne, osvobodíme se do 48 hodin?“

„Zkusíme to hledíce proraziti aspoň jednu stěnu.“

„Kterou?“

„Jak uhlídáme. Nechám *Loděnku* sednouti na spodní kru a moji lidé ve skafandrech budou kopati na nejtenším místě.“

„Smějí být otevřeny okenice v sálu?“

„Smějí, vždyť nyní stojíme.“

Kapitán Nemo odešel. Poznal jsem ihned po syčení, že se voda hrne do vodojemů. *Loděnka* pomalu klesala a zastavila se na ledu v hloubi 350 metrů.

„Přátelé drazí,“ řekl jsem, „postavení naše je smutné, ale doufám, že se osvědčíte muži statečnými.“

„Pane profesore,“ odpověděl Kanaďan, „nechci si vám stěžovat, není na to čas. Ale budu trpěti všechny svízele pro společné dobro.“

„Dobře, dobře,“ děl jsem, podávaje mu ruku.

„Ještě něco,“ pravil dále Kanaďan. „Já dovedu zacházeti s harpunou právě tak dobře jako s rýčem a mohu-li být kapitánu k službám, ať se na mne spolehne.“

„On neodmítne vaší pomoci. Pojďme, Nede.“

Doprovodil jsem Kanaďana do světnice, kde se lodníci již převlékali do skafandrů s rukejroly.

Brzy na to spatřil jsem z okna 20 lidí kopati led na místě, kde byl nejslabší.

Pět dní tak pracováno střídavě dnem i nocí a naše namahání nevedlo k cíli. Zásoby k jídlu a dychání byly vyčerpány. Strach nás jímal a ještě nyní je mi ouzko, píšu-li o tom.

Kapitán však mnoho nemluvil, ale přemýšlel. Dne 26. března přišla na mne řada. Byl jsem právě mezi kopajícími, když kapitán promluvil tato slova:

„Horkou vodu do toho.“

„Horkou vodu?“ pravím.

„Ano, pane profesore. Jsme zavřeni v prostoře poměrně dosti malé. Proč by nemohly stružky horké vody, vypumpované z *Loděnky*, roztaviti led?“

„Arciže! Zkusme to,“ pravil jsem odhodlaně.

„Zkusíme to, pane profesore.“

Teploměr ukazoval venku 8 stupňů zimy. Kapitán Nemo zavedl mne do kuchyně, kde pracovala veliká vyhřívadla na přepouštění vody. Mlno galvanské ihned vybuzeno a jím teplo plozeno. Voda se vyhřívala a tekla hadicemi na určené místo.

Led byl tlustý na 10 metrů. Do 27. března bylo ho vysekáno 6 metrů. Zůstávaly ještě 4. Práce bylo na 48 hodin a vzduch uvnitř *Loděnky* nedal se již obnovit. Bylo zle.

Nesnesitelná tíha mne tlačila. Ke 3 hodinám z večera došel trapný pocit nejvyššího stupně. Čelisti bolely mi od zívání. Plíce se dmuly lapajíce potravu ve vzduchu, kteréž ubývalo čím dál tím více. Ležel jsem bez sil, skoro o sobě nevěda. Můj poctivý Radil strádal touže zmalátnělostí, ale přece mne neopustil, ano vzal mne za ruku a těšil mne řka:

„Ach! kdybych mohl méně dýchati, abych mohl přenechati milostpánu.“

Slzy mi z očí vyhrkly slyšícímu ta slova.

Byl-li náš stav všem tak nesnesitelným, za to s jakým pospěchem, s jakou rozkoší oblékali jsme skafandry, abychom šli kopat! Rány motyky ozývaly se po ledovci. Ruce umdlévaly, kůže praskala; ale co bylo do unavenosti, co do popraskané kůže, když dobrodějný kyslík vnikal do plic. Tu mohl jsi dýchat! dýchat!

A přece nikdo nepracoval déle, než mu bylo poručíno. Každý vyplniv svou úlohu, přepouštěl

svůj vzduchojem druhému, aby jej sílil při práci. Kapitán Nemo dal příklad a první podrobil se přísné kázni, podávaje v naznačenou hodinu svůj přístroj jinému a vraceje se do pokaženého vzduchu na koráb vždy pokojně, vytrvale a bez reptání.

Toho dne konala se obyčejná práce ještě s větším úsilím. Zbývaloť dosekati ještě dva metry, které nás odlučovaly od volného moře. Ale ve vzduchojemech bylo téměř prázno. Ten trošek, co zbýval, musil se schovati kopajícím. Odpočívajícím nemohlo se dáti ani zbla.

Když jsem se vrátil na loď, div jsem se nezadusil. Jak strašná noc! Nedovedu ji popsat. Podobné strádání nedá se představiti. Druhého dne oužil se mi dech ještě více. K bolestem hlavy přidružila se závrať, jako bych byl spitým. Moji tovaryšové trpěli tímže. Někteří muži leželi v smrtelném chrapotu.

V ten den, v šestý to den našeho vězení umínil si kapitán Nemo promačkati led, vida, že rytí a kopání jde pomalu. Člověk ten neztratil klidné rozvahy a přičinlivosti. Přemáhalť tělesný bol mravní silou.

Na jeho příkaz ulehčíno lodi a ona tím se nadzvedla. Když vyplynula vzhůru, zarejdováno s ní nad vysekanou v ledu jámu, vodojemy napuštěno a *Loděnka* spadla v prohlubeň. Nyní vsedlo všechno mužstvo na loď, obojí příklopy zavřeny. Potom otevřeny kohoutky vodojemů a 100 kostečných metrů vody vřítilo se do vnitř, zvětšujíce váhu *Loděnky* na sto tisíc kilogramů.

Naslouchali jsme, zapomenuvše svých trampot a stále doufajíce. Stavěli jsme život na poslední kartu.

Přes to, že mi v hlavě hučelo, zaslechl jsem, jak pod *Loděnkou* zadunělo. Přehrada povolovala,

led zapraskal jako suché dřevo a *Loděnka* prorazila.

„Už se hýbeme," zahuhlal mi Radil do ucha.

Nejsa mocen odpovědi, chopím jej za ruku a tisknu ji křečovitě.

Náhle sřítila se *Loděnka* svým nákladem pojaté vody přítěžená dolů silou dělové koule padajíc jako v prázném prostoru.

Teď byla svedena mlnná síla k pumpám, které vyhnaly vodu z vodojemů. Tím opět loď vystoupila. Vrtule točila se rychle k severu, až se celý železný krov *Loděnčin* tetelil.

Jak pak dlouho bude trvati naše jízda pod ledem, než dostihnem otevřeného moře? Ještě den? Já dříve umřu!

Zalykal jsem se leže na pohovce v knihovně. Obličej mi zesinavěl, pysky zmodraly, síly ochromély. Neviděl jsem, neslyšel jsem. Svaly nemohly se stahovati.

Kolik hodin proležel jsem v takovém bezvládí, to nevím. Ale tušil jsem blízkou smrt.

V tom se vzpamatuju. Proniklo několik doušků vzduchu do plic. Nevystoupili jsme na povrch? Neminuli jsme ledoviště?

Ne! Byl to Ned a Radil, moji oddaní přátelé, kteří přišli za mne se obětovat. Zůstaloť drobátko vzduchu na dně jednoho přístroje a oni místo, co by jím sami dýchali, schovali ho pro mne a sami se dusíce, vlévali do mne život kapku po kapce. Chci odstrčiti přístroj od sebe, ale oni drželi mé ruce a já dýchal několik minut v rozkoši.

Zrak můj padl na hodiny. Bylo 11 před polednem. Musilo býti už 28. března. *Loděnka* jela s úžasnou rychlostí 40 mil za hodinu.

Kde byl kapitán Nemo? Není umrlým? Nezhynuli s ním také jeho soudruzi?

Hloubkoměr nám právě oznámil, že máme jen 20 mil ku povrchu. Prosté ledové pole odlučovalo nás od vzduchu. Bylo možno proraziti skrz?

Možná! Ovšem že *Loděnka* musila se o to pokusiti. A vskutku jsem pocítil, jak se koráb přehoupl klounem nahoru. Stačilo vypustiti jen přítěž vody, aby se loď zabořila do ledu jako beran. Nemohouc proraziti najednou, vracela se znova, a s celou rychlostí rozjela se, až konečně proryla se naskrz.

Příklopy otevřeny, či spíše utrženy a proudy čistého vzduchu vnikaly do všech koutů *Loděnky*.

Hlava XVII.

Od mysu Hornu až k řece Amazonské.

Octl jsem se na ploštině, ale jak, to nevím. Možná, že mne tam odnesl Kanaďan. A já dýchal, hltal obživující mořský vzduch. Oba moji soudruzi vedle mne upíjeli se osvěžující větřinou. Nešťastní, kteří dlouho lačněli, nesmí hned jísti, co se jim namane. My však se nemusili mírniti, my mohli dýchati plnými doušky vzduch a k tomu jaký vzduch! Toť byla rozkoš našich plic!

„Ach!“ vece Radil, „to je dobrý kyslík! Teď ať se nebojí milostpán dýchati. Je ho tu dosti pro každého!“

Ned Land nemluvil a jenom čelistě rozvíral, že by se ho byl i žralok ulekl. A kterak dýchal! Kanaďan „táhl“ jako kovářský měch!

Ponenáhlu přicházeli jsme k sobě, a když se ohlédnu, spatřím, že jsme na ploštině samotni.

Z lodníků nebylo tam nikoho. Podivno, že ti lidé spokojili se se vzduchem uvnitř *Loděnky*.

První slova, která jsem pronesl, byla díkůvzdání soudruhům. Ned a Radil udržovali mne při životě po celou tu dobu dlouhého bezvládí. Nemohl jsem se jim dosti vynaděkovati.

„Nechte toho, pane profesore," pravil Ned Land, „to nestojí za řeč! Jakou máme zásluhu? To bylo jen holé počítání. Život váš je dražší než náš a proto musil býti váš zachován."

„Ne, mistře Nede, není dražší než váš. Nic není nad šlechetnost a poctivost, jakou jste vy osvědčil."

„Dobře, dobře," děl mistr Ned v rozpacích.

„A což ty, milý Radile, trpěl jsi mnoho?"

„Abych pravdu řekl, ne tuze mnoho. Mně, pravda, scházelo drobátko vzduchu, myslím však, že bych k tomu snadno přivykl. Ale když jsem spatřil, že milostpán leží, že necítí, tu mi přešla chuť k dýchání."

„Přátelé," dím, „my budeme navždy pospolu a vy máte na mne právo."

„Kterého použiju," dodal Kanaďan.

„Co?" vece Radil.

„Ano, vezmu vás s sebou, až půjdu z této pekelné lodi!"

„K věci," odpověděl Radil, „jedem v pravou stranu?"

„Jedeme," pravím; „vždyť přijíždíme k polední straně a zde je polední strana na půlnoční straně."

„Není pochyby," prohodil Ned Land; „zbývá nám jen, abychom se dozvěděli, do kterého moře přijedeme, zdali do Tichého Oceánu, či do Atlantského, t. j. zdali do navštěvovaných moří či do opuštěných."

Nemohl jsem ničeho na jisto říci a bál jsem se, že nás kapitán Nemo poveze nejspíše do širého moře, které zároveň oplachuje Ameriku i Asii. Tak by ukončil svou podmořskou kolem světa pouť a vrátil by se do míst, kde najde největší volnost. Ale co se potom stane s Ned Landovými plány?

Za nějaký čas bylo nám možno rozluštiti tuto důležitou otázku. *Loděnka* jela s chvatem. Brzy jsme byli mimo polární kruh, jsouce obráceni k mysu Hornu. Dne 31. března, v 7 hodin večer, octli jsme se naproti jižnímu cípu Ameriky.

Tehdy zapomenuto všech trampot. Myslil‘ jsem jenom o budoucnosti. Kapitán nedal se vidět v sále, ani na ploštině. Pobočník odměřoval každého dne na mapě stání lodi, což mi umožnilo zevrubně určiti, kam *Loděnka* směřuje. Toho dne ukázalo se k mé převeliké radosti, že jedeme Atlantským Oceánem.

Sdělil jsem Kanaďanu a Radilu výsledek svého skoumání.

„Pěkná to novinka,“ odpověděl Kanaďan, „ale kam *Loděnka* zajede?“

„Nevím, Nede.“

„Snad nechce kapitán k severnímu pólu a odsud do Tichého moře skrze znamenitý severozápadní průliv?“

„Ručiti za to nelze,“ vece Radil, „že to kapitánu na mysl nepřijde.“

„Nu a co,“ prál Kanaďan, „jen ať my napřed utečeme z jeho společnosti!“

„Kapitán Nemo,“ vece Radil, „je celý muž, to se mu musí nechat, a nebudeme litovati, že jsme ho poznali.“

„Zvláště až mu dáme s Pánembohem,“ prohodil Ned Land.

Druhého dne, 1. dubna, uzřeli jsme na západě břeh. Byla to Ohnivá Země, jižto tak nazvali první mořeplavci, vidouce nesčíslné sloupy kouře vycházeti z chalup tuzemců. Ohnivá Země sestává ze skupení ostrovů na prostoře 30 mil z déli a 80 mil z šíři, mezi 53° a 56° jižního odpůlí a 67° 50′ a 75° 15′ západního oddlíní. Břeh se mi zdál nízkým, ale v dáli čněly vysoké hory. Ba mně zdálo se, že vidím horu Sarmiento, zvedající se 2070 metrů nad hladinou mořskou, břidličný to chlum, s velmi ostrým koncem, „jenž podle oblak okolo sebe věští prý dobrý nebo zlý čas," vykládal Ned Land.

„Totě hezký barometr, příteli můj," pravím.

„Ano, pane profesore, tento barometr od přírody mne nikdá nesklamal na jízdách Magellanským průlivem."

V tom spatřili jsme onen chlum jasně vystupující k obloze. To prorokovalo dobrý čas a věštba se splnila.

Loděnka pohroužena do vody přiblížila se ku břehu na několik mil. Z okna jsem viděl dlouhé liány a velikánské chaluhy, ty samé hrušky nesoucí chaluhy, které jsem seznal již na jižním pólu; se svými hladkými a lepkavými vlákny měřily až 300 metrů; učiněný to lodní provaz přes palec tlustý a velmi tuhý. Proto se jich často užívá na lodi místo lan. Jiná rostlina, známá pode jmenem velp, s listy dlouhými na 4 stopy, které zalízaly mezi korále, pokrývala dno. Onať jest lůžkem a pící miriádám zvířátek a zvířat. Zde radují se tuleni a vydry z chutné potravy zakusujíce po anglicku k rybám mořské ovoce.

Loděnka z čerstva přejela přes toto údolí, bující životem. K večeru přiblížila se k souostroví Maluinskému. Hloubka moře byla prostřední. My-

slil jsem a ne bez důvodu, že tyto dva ostrovy náležely kdysi k Magellanově zemi, jelikož je obklopovalo množství menších ostrůvků.

V těchto končinách zdržovalo se náramně mnoho divokých kachen a hus.

Odsud pustila se *Loděnka* k severu a to s největší svou rychlostí. Nemám tudíž ze zdejších vod žádných zápisků.

Dne 9. dubna spatřili jsme východní cíp Jižní Ameriky, t. j. mys sv. Rocha, který leží naproti Sierra Leona v Africe, a vstoupili jsme do moře, kde prý leží potopená Atlantida. V knihovně kapitánově byl pěkný nárys těchto zatopených romantických hor.

Jedouce dále nahoru podle Ameriky Jižní, minuli jsme široko se rozlévající řeku Amazonskou. Na té jízdě vynášely mé sítě lecjakou vzácnost. Nejlepší však bylo, když jsme ulovili rejnoka. Byla to ryba spleštělá, a kdyby jí ocas uřízli, byla by okrouhlá. Vážila 20 kilogramů. Zespod měla bílou, navrch červenou, hladkou kůži s velkými okami fialové barvy, černě lemovanými, a na konci dvoulopatnou ploutev. Ležíc na ploštině, mrskala sebou, hleděla se obrátiti, a namáhala se tolik, že málem neskočila do moře. Ale Radil tu rybu pustiti nechtěje přiskočil k ní a dříve, než jsem ho mohl zastaviti, chytil ji oběma rukama.

V tom byl odhozen nohama vzhůru a křičel omráčen:

„Ach milostpane, milostpane, pomoc!“

To bylo po prvníkráte, co nemluvil ke mně poctivý mládenec v třetí osobě.

Já a Kanaďan jsme ho pozvedli a třeli ze všech sil. Když se vzpamatoval, koktal věčný roztříďovač:

„Třída chrupavkovitých, řád chondropterygea

s nepohyblivými žábrami, oddělení clachia, druh rejnoků, odrůda mlnný rejnok!“

„Ano, příteli můj,“ odpověděl jsem, „toť elektrický či mlnný rejnok, jenž ti nadělal tolik bolestí.“

„Ach! milostpán může mi uvěřit,“ namítal Radil, „že se tomu zvířeti pomstím.“

„Kterak pak?“

„Sním ho.“

To stalo se ještě týž večer. Radil snědl rejnoka, ačkoliv bylo maso tuhé jako podešev.

Nebohý mládenec potýkal se s nejhorším rejnokem svého druhu. Toto strašné zvíře v takovém pouštivci, jakým je voda, omráčí rybu z dálky několika metrů. Tak veliká je síla jeho tělesného mlna, jehož dva hlavní povrchy měří až 27 stopových čtverců.

Druhého dne, 12. dubna, přiblížila se *Loděnka* k hollandskému břehu naproti řece Maroni. Tam žila stáda lamantinů. Byli to manati, kteří jako dygong náleží k řádu ochechulí. Tito hezcí živočiši, krotcí a neškodní, z děli 6 až 7 metrů, vážili alespoň 4000 kilogramů. Poučoval jsem Ned Landa a Radila, že prozřetelná příroda uložila těmto živočichům důležitou úlohu. Skutečně, jako tuleni musí se pásti na podmořských lučinách a takou měrou zabraňovati nahromadění se trávy, která zaneřáďuje ústí řek horkého pásu.

„A víte-li pak,“ pravil jsem dále, „co se děje od té doby, co člověk zničil skoro všechnu užitečnou zvěř, že hnijící tráva kazí povětří a zkažené povětří že je příčinou žluté zimnice, která pustoší tyto divotvorné země. Jedovaté rostlinky rozmnožily se v těchto horkých mořích a nepřemožitelné zlo rozšířilo se od Rio de la Platy až ku Floridě!“

„A má-li věřiti se Toussenelu, tož nedá se tato metla ani porovnati s onou, která bude mrskati naše potomky, až budou v mořích vyhubeny všechny velryby a tuleňové. Tehdáž bude moře zanešeno polypi, meduzami, kalmáry a stane se ohromným zdrojem moru, poněvadž jeho vody nebudou více míti tyto ohromné žaludky, které Stvořitel určil k tomu, aby čistily povrch mořský.“

A přece *Loděnka*, ačkoliv nepohrdala těmito theoriemi, zmocnila se půl tuctu manatů. Ale my byli opravdu nuceni zásobiti špižírnu výborným masem, které je lepší nad hovězí a telecí. Tato honba nebyla zajímavá. Nechávalit se manati zabíjeti jako na jatkách. Několik tisíc kilogramů masa, určeného k sušení, bylo složeno na loď.

V ten den byl také vzácný lov, který ještě více rozmnožil zásoby naše. Měloť toto moře zvěře nazbyt. Do čeřenů chytlo se několik ryb, jichžto hlava končila se vejčitým štítkem s masitým krajem. Byli to štítonoši, rusky „přilípadla“ náležející k třetímu oddělení měkkoploutvých ryb. Jejich ploská deska skládá se z chrupavkovitých štítečků pohyblivých na příč, mezi kterými může zvíře činiti prázdnoty vzduch vyssávajíc, čímž přilne k věci jako pijavka.

Po skončeném lovu popojela *Loděnka* ku břehu. Zde spalo několik mořských želev na površí vln. Lapiti je bylo by velmi těžko, an by se nejmenším šustem probudily a jejich tvrdý krunýř je pro harpunu nepronikavým. Ale štítonoši měli nám k nim dopomoci. Zvíře to vskutku je živou udicí, kteráž by přinesla štěstí a požehnání vlasu naivního rybáře.

Loděnečtí navlékli těm rybám na ocasy pokroužku dosti širokém, aby nepřekážely jejich pohybům a k prstýnku připevnili dlouhé šňůry.

Přilípadla hozena byvše do moře plula ihned k želvám a přilínala tak pevně, že by se dala spíše rozřezati, než by pustila kořist. Tak je vytáhli na loď i se želvami.

Podobně vyloveno také několik kakuán, metr širokých, které vážily až 200 kilogramů. Jejich pancíř, vykládaný rohovými deskami kaštanové barvy s bílými a žlutými skvrnami, dodával jim nevšední ceny. Kromě toho byly výtečné, hledíme-li na ně po kuchyňsku, tak jako také pravá želva, která je výborné chuti.

Tímto lovem ukončil se náš pobyt na blízku Amazonské řeky a nastoupením noci odjeli jsme do širého moře.

Hlava XVIII.

Mnohonozi.

Dne 16. dubna spatřili jsme z dálky skoro 20 mil ostrovy Martinique a Guadelup.

Zde ve vodách Antilských 10 metrů pod hladinou mořskou viděl jsem mezi jinými zoofity galerey, známé pode jmenem physalia pelagica; byli to hrubě velcí, podlouhlí, měchýřové, s perleťovým odleskem, napínající svou blánu po větru a nechávající plouti svá modrá chapadla jako hedbávnou přízi; medúzy, krásné na pohled ale učiněné kopřivy na omak, vyměšující žíravý mok. Ze členovců kroutily se zde prstenice, půldruhého metru dlouhé, opatřené růžovým chobotem a sedmnácti sty hybacích orgánů, odrážejíce při tom všechny duhové barvy. V rybím oddělení byli tu 10 metroví rejnoci, těžcí 600 liber. Plavali jako trosky rozbitého korábu, zaclánějíce čas ob čas

naše okna. Tutéž byl balistes americanus, kterému propůjčila příroda jen dvé barev, černou a bílou. Potom objevilo se celé hejno parmic, vyšnořených zlatými prouhami od hlavy až k ocasu, blýštějících mrštnými ploutvemi; pravý to arciklenot mezi klenoty, kdysi Dianě zasvěcený, a zvláště hledaný od bohatých Římanek. O nich pravilo přísloví: „Nejez, kdo je loviš“. Konečně pamacanthus auratus, okrášlený smaragdovými stužkami, v oděvu z aksamitu a hedbáví, ubíraly se kolem nás jako velmožové z Verony; červení pstruzi roztínali povrch moře svou ostrou hrudní ploutví a postříbřené selény, důstojné svého jmena, zvedaly se na obzoru vod jako tolikéž měsíců přibledlého lesku.

Kolik jiných podivných ryb byl bych ještě spatřil, kdyby se nebyla *Loděnka* pohroužila doleji Zarejdovalať do hloubky 2000—3500 metrů, kde žili toliko mořští hvězdýši, lepé meduzí hlavy na rovném stéblu s kalíškem nahoře a několik větších měkkýšů.

Dne 20. dubna vystoupili jsme do hloubky asi půldruha tisíce metrů. Nejbližší zemí byly Lucayské ostrovy, podobné roztroušeným hromadám kamení. Sem tam čouhaly z vody srázné skály s černými rozsedlinami, kam naše světlo proniknouti nemohlo.

Tyto skály porůstaly velkými laminariemi, obrovskými řasami, představujíce chaluhový špalír, důstojný světa obrů.

Od velikánských rostlin, o kterých jsme mluvili Radil, Ned a já, přišli jsme k řeči o zvířatech obrovských v moři. Jedny jsou patrně určeny za potravu druhým.

Bylo okolo 11. hodiny, když Ned Land upozorňoval na jakési hemžení mezi chaluhami.

„Nevídáno," já řku, „to jsou chobotničí skrýše a nebude divu, objeví-li se tam nějaká z těch potvor."

„Jak?" vece Radil, „kalmář, obyčejný kalmář, z třídy hlavonožců?"

„Ne, chobotnice obrovské velikosti. Ned Land bezpochyby se mýlí, nevidímť ničeho."

„Lituji ho," odvece Radil; „chtěl bych se dívati tváří v tvář takové chobotnici, o kterých se říká, že zatáhnou loď do hlubiny. Tyhle mrchy, ty se jmenují kra —"

„Krach dostačí," dopověděl s úsměvem Kanaďan.

„Kraken," odvece Radil, nedávaje se másti žertem svého soudruha.

„Nikdy neuvěřím, že je takových zvířat na světě," pravil Ned Land.

„Proč pak ne, vždyť jsme věřili také v zubouna milostpánova."

„To byla mýlka, Radile."

„Ovšem že, ale jiní věří v něho po tu dobu."

„Velice možné je to, Radile, ale já medle jsem se odhodlal, že nebudu věřiti v takové potvory, dokavád nebudu kuchat aspoň jednu z nich svou rukou."

„Milostpán tedy nevěří v obrovské chobotnice?" tázal se Radil.

„Kdo by k čertu také tomu kdy věřil," ozval se Ned Land.

„Přemnozí, milý Nede."

„Rybáři, ne. Učenci, možná!"

„Odpusťte, Nede. Jak rybáři tak učenci."

„Ale já sám," hovořil s velebnou tváří Radil, „docela dobře se pamatuji, že jsem na své oči viděl loď, když ji táhl do moře hlavonožec."

„Vy jste to viděl, Radile?" tázal se Kanaďan.

„Bodejť že!“

„Na své oči?“

„Na své oči.“

„Kde pak, prosím vás?“

„V Saint-Maló,“ vece vlažně Radil.

„V přístavě?“ děl Ned Land ironicky.

„Ne, v kostele,“ odvece Radil.

„V kostele!“ zvolal Kanaďan.

„Ano, příteli Nede. Byl to obraz hledané chobotnice.“

„Dobrá!“ smál se Ned Land. „Radil mi větší bulíka na nos!“

„Skutečně, má pravdu,“ dím. „Slýchal jsem o tom obraze. Vymalovaný mnohonoh je vzat z jedné pohádky, a víte, co znamenají pohádky v přírodopisu? Nic. Jistý Olaus Magnus vypravuje o hlavonožci, že byl míli dlouhý a že podobal se více ostrovu nežli zvířeti. Vypravuje se také, že prý biskup Nidrosa postavil jedenkráte oltář na ohromné skále. Když bylo po mši, skála se zvedla z místa a potopila se do moře. Skála byla mnohonoh.“

„A to je všecko?“ tázal se Kanaďan.

„Ne,“ odpověděl jsem. Jiný biskup Pontopidan z Berghemu vypravuje rovněž tak o jednom osminohu, na kterém mohl manevrovati celý pluk jízdy.“

„Neplýtvali slovy biskupové starých časů!“ prohodil Ned Land.

„Konečně vypravují starověcí přírodopisci o nestvůrách, které měly tlamu jako záliv a tělo tak tlusté, že neprolezly Gibraltarským průlivem.“

„To je hezké,“ děl Ned Land.

„Ale kolik je na tom všem pravdy?“ tázal se Radil.

„I nic, mojí milí, pranic. Že jsou kalmáři čili chobotnice velikými zvířaty, o tom nelze po-

chybovati, ale nejsou jako velryby. Aristoteles nazývá je polypi t. j. mnohonohy a píše o nich, že bývají až 5 loktů dlouzí, t. j. 3·10 metrů. Naši rybáři vídají často takové, kteří přesahují 1·8 metru. V muzeu Terstském a Montpellierském jsou schovány dva metry dlouhé kostry. Ostatně takové zvíře má při velikosti jen 6 stop chapadla až 27 stop dlouhá, a to dostačí, aby bylo lidem na postrach.“

„A loví se ještě?“ tázal se Kanaďan.

„Jestli jich námořníci neloví, tož je aspoň vídají. Jeden z mých známých, kapitán Pavel Bos z Havreu ujišťoval často, že prý potkal v indickém moři jednu z těch potvor. Ale nejvíce mne překvapuje onen příběh, o kterém se nedá pochybovati. Přihodilo se totiž r. 1861 severozápadní stranou od Tenerifa, skoro na témže oddlíní, kde nyní my jsme, že spatřeno z lodi *Alektonu* nedaleko jakési divné zvíře. Komandant Bugé (Bouguer) popojel k němu a bodal je harpunou a střílel do něho, ale marně. Rány se tratily ve měkkém mase. Po mnoho zmařených pokusech hodil mu kdosi oko na krk. Lodníci jali se ho tahati nahoru, ale tíže byla tak velká, že provazy praskaly. Tu se oprátka smekne na ocas a zvíře bez okrasy této zmizelo ve vlnách.“

„To je přece ňáký příběh,“ pravil Ned Land.

„Příběh opravdivý, můj statný Nede a proto dán také návrh, aby ten kalmář jmenoval se kalmářem Bugé.“

„A jak dlouhý byl?“ ptal se Kanaďan.

„Neměl asi 6 metrů?“ vece Rádil, jenž u okna stoje znova prohlížel kostrbatou skálu.

„Zrovna tolik,“ odpověděl jsem.

„Nebyla hlava jeho ověnčena 8 chapadly, která se vrtěla ve vodě jako hnízdo hadů?“

„Zrovna tak.“

„Vyznačovaly se oči jeho na temeni hlavy svou velikostí?“

„Ano, Radile.“

„A podobala se tlama jeho papouščímu zobáku, ale strašnému?“

„Vskutku, Radile.“

„Nu tak s dovolením milostpána,“ odpověděl vlažně Radil, „není-li tenhle kalmářem Bugé, tož bude aspoň jedním z jeho bratří.“

Hleděl jsem na Radila. Ned Land přichvátal k oknu.

„Totě hrůza!“ vykřikl.

Podívám se též a nemohu se ubrániti ošklivosti. Před mýma očima hýbala se potvora. Byla to chobotnice 8 metrů dlouhá. Neobyčejnou rychlostí plavala zadem k *Loděnce* a dívala se na ni šedozelenýma očima. Její 8 ruk, čili spíše noh, počínaly se na hlavě — z kteréžto příčiny jmenují se hlavonozci — a byly dvakráte delší než tělo samo, krčíce se jako hadi na hlavě lítice. Viděl si zřetelně všech 260 miskovitých bradavic, jimiž ona ke sklu přissávala se čas ob čas. Huba potvořina — tvrdý a zahnutý to zobák papouščí — otvírala a zavírala se kolmo. Jazyk její, z rohoviny, ozbrojený několikerými řadami ostrých zubů, plazil se syče z těchto učiněných kleští. Jaký to nápad přírody! Ptačí zobák u měkkýše! Jeho šišaté, uprostřed nadmuté tělo musilo vážiti 20 až 25 tisíc kilogramů. Barva jeho, bylo-li zvíře podrážděno, měnila se přecházejíc do všech odstínů, počínaje od modrošedé až do hnědočervené.

Co popudilo toho měkkýše? Zajisté přítomnost *Loděnky*, která byla větší než on a jíž to nemohly uškoditi ssavá ramena jeho a čeliště. A přece jak strašní jsou tito tvorové, jakou živostí

obdařil je Stvořitel, co sil v pohybech, poněvadž mají tři srdce!

Náhoda poskytla mi příležitost ku proskoumání kalmáře, a já nechtěl ji ztratiti. Přemohl jsem tedy nechuť, kterou jsem k němu pociťoval a vzav tušku, kreslil jsem jej.

„Snad je to ten samý, jejž viděli z *Alektonu*," vece Radil.

„Není," odpověděl Kanaďan; „tenhle je celý a onen zůstal bez ocasu!"

„Tím není nic ještě dokázáno," já řku, „poněvadž ocas a nohy u toho zvířete zase narůstají, a chvost kalmáře Bugé měl času dost, aby narostl."

„Ostatně," pravil Ned, „jestli tenhle není kalmářem Bugé, tož je snad on z tohože druhu!"

A vskutku v pravém záokní objevily se jiné chobotnice. Napočítal jsem jich sedm. Provázely *Loděnku* a slyšel jsem, jak drápaly zobákem po železném krovu. Osud nám dopřál průvodu.

Pracoval jsem dále. Potvory lpěly při nás tak urputně, že se zdálo, jakoby stály a mohl jsem je kopírovati na skle. Ostatně jeli jsme pomaleji.

Najednou zůstala *Loděnka* stát. Zarazila se a všecka se zatetelila."

„Přišli jsme v ouraz?" tážu se.

„Na všechen spůsob už je nám dobře," odpověděl Kanaďan, „poněvadž se to s námi hýbe."

Loděnka se ovšem hýbala, ale nejela. Vrtule stála. Za chvilku vstoupil do sálu kapitán Nemo, provázen svým pomocníkem.

Neviděl jsem ho nějaký čas. Vypadal smutně. Nepromluvil ani slůvka, šel k oknu, prohlédl si chobotnice a řekl cosi k svému pomocníku, jenž ihned odešel. Potom okenice zavřeny a sál osvětlen.

Přistoupím ku kapitánu.

„Totě pěkný zvěřinec," pravil jsem chlacholivě jako klidný přírodozpytec před skleněným akvariem.

„Ba, pane profesore," odpověděl, „a my budeme se s nimi potýkat."

Zadíval jsem se na kapitána. Myslel jsem, že jsem mu dobře neporozuměl.

„Potýkat?" tážu se.

„Ano. Vrtule zůstala stát. Myslím, že rohovitá čelist kalmářova vpletla se mezi lopaty vrtulové, a to nám překáží v jízdě."

„Co pak učiníte?"

„Vystoupím nahoru a vysekám všecku tu havěť!"

„To je těžko."

„Střílet do nich ovšem nepomůže, poněvadž se mlnné kulky o měkké maso neroztříští a tak nepraskají. Za to však půjdem na ně se sekerami."

„A s harpunami," doložil Kanaďan, „nepohrdnete-li mou pomocí."

„Přijmu ji velmi rád, mistře Lande."

„My půjdeme s vámi," pravím, a kráčeli jsme za kapitánem po schodech na ploštinu.

Tam stálo asi 10 lidí se sekerami na dlouhých násadách. Radil a já popadli jsme každý sekeru a Ned Land harpunu.

Loděnka vrátila se nahoru. Jeden námořník stoje na nejvyšším schůdku odšroubovával příklop. Ale sotva se matice uvolnily, již se otevřel příklop sdrcující prudkostí. Patrně byl tažen přísosky na chobotničích ramenech.

Zároveň proklouzla jedna ruka do odklopu jako had a dvacet jiných zakolíbalo se nad ní.

Kapitán máchnul sekerou a roztal strašné chapadlo, kteréž se kutálelo po stupních ještě se krčíc.

Mezitím co jsme se tlačili na ploštinu jeden za druhým, uchvátila dvě jiná ramena námořníka a zvedala ho s neodolatelnou silou.

Kapitán Nemo vzkřiknul a vyšvihl se nahoru. My pospíchali za ním.

Jaký obraz! Ubožák obchvácený chapadlem a přiklížený k jeho bradavicím houpal se ve vzduchu po vůli tohoto dlouhatého chobotu, a křičel polozadušen: pomoc! pomoc! Slova ta *pronešená francouzsky* mne náramně překvapila. Měl jsem tedy na lodi rodáka a možná, že jich bylo více! Srdcervoucí jeho volání budu slyšeti po celý život!

Nešťastník byl ztracen. Kdo jej mohl vytrhnouti ze strašného objetí? Mezitím pustil se kapitán do zvířete a jednou ranou srazil mu nohu. Pobočník jeho potýkal se vztekle s ostatními potvorami lezoucími po stranách korábu. Lodníci bojovali se sekerami. Kanaďan, Radil a já potápěli jsme své zbraně do hromady masa. Pižmový zápach rozšířil se ve vzduchu. To bylo hrozné.

Jednu chvíli myslil jsem, že nešťastník rdoušený chobotnicí bude vyrván těmto strašným přísoskům. Z osmi noh sedm bylo sraženo. Jenom jedna zvedala kořist a třásla s ní jako pírkem ve vzduchu se křivíc. Ale právě co kapitán Nemo a pobočník na ni se napřahovali, vystříklo zvíře přičernalý mok, jejž vyměšuje v tajnostech svého těla. My téměř oslepli. Nežli jsme prozřeli, byla chobotnice ta tam a s ní můj nešťastný sourodák.

S jakou sběsilostí hnali jsme se na ty potvory! Byli jsme bez sebe. Deset nebo dvanáct jich vydrápalo se na postranice *Loděnky* a my sekali do nich, jak se komu namátlo. Hadovité

kousky sebou škubaly na ploštině v potocích krve a černidla. Zdálo se, že kluzká chapadla znovu se rodila, jako dračí hlavy. Každá rána Ned Landovy harpuny byla dobře mířena mezi šedězelené oči. Ale můj smělý soudruh byl nenadále překocen chapadlem potvořiným, kterému se v čas byl neuhnul.

Ach! Srdce mi div nepuklo rozčilením a úžasem! Již otvíral se hrozný zobák kalmářův nad Ned Landem. Již byl na cestě býti roztrhán. Běžím mu ku pomoci, ale kapitán Nemo mne předstihl. Jeho sekera ztratila se mezi čelistěma potvory. Kanaďan takřka zázrakem uchráněn pozvedl se a vrazil celou svou harpunu do trojnásobného srdce hlavonoháče.

„Tuto pomstu byl jsem mu dlužen," pravil kapitán Nemo Kanaďanu.

Ned Land mlčky se poklonil.

Boj ten trval čtvrt hodiny. Potvory přemoženy, pobity, zůstaly na bojišti a zmizely ve vodách.

Kapitán Nemo, krví potřísněný, stál beze hnutí vedle majáku hledě na moře pohltivší jednoho z jeho spolupoutníků a velké slzy vyronily se mu z očí.

Hlava XIX.

Gulf-Stream.

Hrozného divadla ze dne 20. dubna nezapomene z nás nikdo. Vylíčil jsem je pod nátlakem silného dojmu. Potom jsem ho přehlédl a přečítal Radilu a Kanaďanu. Oni je našli věrným co do skutečnosti, ale nedostatečným co se dojmu týče. Ku kreslení podobných obrazů bylo by zapotřebí

slavnějšího z našich básníků, spisovatele *„Dělníků mořských“*.

Pravil jsem, že kapitán zadíval se do moře a slzel. Jeho zármutek byl neskončený. Byltě to již druhý, kterého ztratil, od té doby, co jsme na *Loděnce* meškali. A jakou smrtí sešel!

Tento přítel zardoušen a rozsápán hroznym ramenem polypa a rozedrán pod jeho železnými kousadly, neměl odpočívati vedle svých tovaryšů na tichém korálovém hřbitově!

Mně pukalo srdce, když jsem slyšel, jak chudák zoufale křičel. Tento ubohý Francouz zapomněv na jazyk úmluvy, modlil se v řeči své vlasti i své matky! Mezi Loděneckými, tělem duší kapitánu oddanými, vyhýbajícími se lidem, měl jsem rodáka! Zastupoval on sám Francii v tomto tajném spolku, sestaveném zajisté z různých národů? To mi bylo ještě nerozluštnou hádankou.

Kapitán Nemo odešel do své komnaty. Jak veliký byl žal jeho, dalo se poznati z rozhárané jízdy *Loděnky*, jejíž duší byl on. Jakoby nechtěl opustiti bojiště, kde moře mu urvalo jednoho miláčka.

Tak uběhlo 10 dní. Teprvé prvního května zarejdovala směrem k severu kolem Lukayských ostrovů a mimo Bahamský kanál. Nyní jsme plouli po jednom z největších proudů mořských, které mají také své břehy i svou zvláštní teplotu i ryby. Míním totiž Gulfstream.

Ontě jako řeka samostatně tekoucí Atlantským Oceánem, aniž se vody obou míchají. Voda řeky té je slaná, mnohem slanější než její sousedka, voda mořská. V prostřední hloubce měří 3000 stop a v prostřední šířce 60 mil. V některých místech teče čtyrmi kilometry za hodinu.

Nuže *Loděnka* tudy jela nyní stranou od Bahamského kanálu k Evropě.

O polednách vyšel jsem s Radilem na ploštinu vykládaje mu některé podrobnosti o Gulfstreamu a když jsem byl hotov, přiměl jsem ho, aby sáhl do proudu. Radil učinil tak a nepocítil ani studena ani tepla.

„To pochází z toho," poučoval jsem ho, „že teplota vody z Gulfstreamu, po vyjití z Mexického zálivu, malonko se liší od teploty krve. Tato atlantská řeka je velikým vyrovnavačem teploty, anať donáší studeným krajům zahřátou vodu a horkým ochlazenou. Proto zelená se ustavičně Evropské pobřeží. Máme-li věřiti Maurymu, jest v ní tolik tepla pojato, že by roztavilo celou Amazonskou řeku železa."

V těch místech dosáhla rychlost Gulfstreama až 25 centimetrů za sekundu. Jeho voda tak se lišila od obklučujícího moře, že stlačena jsouc vystoupala nad Oceán a brala vypouklý povrch. Mimo to rozeznávala se tmavší barvou a větší solnatostí. Za noci silně fosforem pobleskovala. Rozhraní mezi oběma bylo tak zřetelné, že blízko Karolinských ostrovů viděl jsi kloun rozrážeti vody Gulfstreamu a záď vězeti v stojaté vodě Oceánu.

Jeho tok vláčil s sebou všechen živočišný svět, připlavený odevšad. Také Argonauti tu byli ze Středozemního moře.

Dne 8. května octli jsme se proti mysu Hatteras blízko Severní Karoliny. Zde byl Gulfstream široký 75 mil a hluboký okolo 210 metrů. *Loděnka* jela jako na zdařbůh. Blížili jsme se k Nev-Yorku. Všady bylo viděti parníky a Ned Land měl sto chutí k útěku. Toužilť náramně po domovu, který byl tak blízko.

Odhodlal jsem se o tom zpraviti kapitána,

aby se předešlo možnému neštěstí. Vejdu k němu do pokoje a zastihnu jej při psaní. Kapitán pozvedl hlavu, svraštil čelo a oslovil mne nevrle:

„Vy zde! co chcete ode mne?“

„Promluviti s vámi, kapitáne.“

„Ale já jsem zaměstnán, pane profesore, mám na pilno. Popřejte mi přece také této svobody, býti samoten, jako já vám ji nechávám.“

Málo vzmužující přivítání. Ale já jsem se přichystal na všecko. „Pane kapitáne,“ pravil jsem chladně, „mám s vámi co mluviti, co se nedá odložiti.“

„Jak že, pane profesore,“ odvětil s úsměvem. „Vynalezl jste něco, co mi ušlo? Přišel jste na nová tajemství mořská?“

My jsme si neporozuměli, ale než jsem byl s to odpovědíti, již ukazoval na stole jakýsi rukopis a pravil:

„Vidíte zde, pane Aronaxi, tyhle rukopisy v rozličných řečích? Vypisují se tam moje výskumy na dně mořském s krátkým životopisem mým. Papíry ty přijdou do neponorné bedničky a kdo nás na lodi přežije, hodí ji do moře, aby se objevilo světu, najde-li se ona, kdo jsme byli, a co jsme vykonali.“

„Kapitáne,“ odpovídám, „musím chváliti vaše snahy, že nenecháváte, aby se vaše práce zmařily. Ale zdá se mi, že je tento spůsob příliš prvotním. Kdo pak ví, kam zanese vítr bedničku tu, a zanese-li, v čí ruce se dostane? Nebylo by vám možno, aby třeba některý z vašich?...“

„Ne, ani já, ani moji tovaryši,“ vskočil mi kapitán do řeči.

„Ale já a moji tovaryši jsme hotovi schovati ty rukopisy, dáte-li nám svobodu...“

„Svobodu!“ zvolal kapitán Nemo vstávaje.

„Ano, kapitáne, v té příčině byl bych s vámi už dávno rád mluvil. Sedm měsíců tu již meškáme a tážu se vás dneska jmenem svých soudruhů, máte-li úmysl držeti nás tu věčně?“

„Pane Aronaxi,“ děl kapitán, „dnes vám odpovídám totéž, co před sedmi měsíci. Kdo jednou vstoupí do *Loděnky*, ten nikdy z ní nevyjde.“

„Ale vždyť pak je to pro nás otrocké jho!“

„Jmenujte si to jakým libo jmenem.“

„Ale vždyť pak všude sobě nevolník svobodu smí dobyti, k tomu má právo!“

„Kdo pak míní vás v tom právu skracovat?“ odpověděl kapitán Nemo; „či jsem chtěl od vás přísahu?“

Kapitán díval se mi do očí založiv ruce.

„Kapitáne,“ pravím, „ani vy ani já nebudem si přáti, abychom se vrátili k tomuto hovoru. Ale poněvadž jsme ho měli, musíme jej dokončit. Opakuji vám, že se tu nejedná jen o mne samotného. Pro mne je věda rozkoší, ve které mohu zapomenouti všeho ostatního. A já jako vy mohu žíti v samotě, s tou nadějí, že nevezmu s sebou do hrobu své vědecké výskumy. Z krátka, já mohu sice žíti vedle vás, ale přes to přese všecko nemůžeme tu déle meškati, poněvadž jsme tu cizími a vše se před námi tají. Takové živobytí je nesnesitelné, zvláště Ned Landu. Každý člověk, jelikož je člověk, stojí tolik, aby se o něm přemýšlelo. Zda-li pak vám nepřišlo ještě na mysl, kteraké oumysly se mohou zroditi v hlavě toužící po svobodě, při takové letoře, jakou má Kanaďan, co on může myslit, zkoušet, k čemu se odhodlat?“

Zde jsem se zamlčel. Kapitán Nemo vstal.

„Ať si Ned Land myslí, zkouší a odhodlá, jak chce a co chce, co je mi po tom? Já jsem jej nehledal! Já ho nedržím k svému potěšení

na korábě! A co se týče vás, pane Aronaxi, vy jste z těch, kteří rozumějí všemu, i tomu, co je mlčení. Nemohu vám nic více říci. Budiž tento dnešní hovor prvním a posledním o tomto předmětu, poněvadž vás podruhé nebudu moci vyslechnouti.“

Odešel jsem. Naše postavení bylo velmi napjaté. Pověděl jsem to svym soudruhům.

„Teď víme, že nemáme co očekávat od toho člověka,“ pravil Ned. „*Loděnka* jede k Long Islandu a my utečem, kdyby šídla padala.“

Ale nebe poráde se mračilo. Znamení předcházela bouři. Obloha bělila se jako mléko. Nejprvé vystupovaly na obloze mráčky a za nimi mraky. Spodní valily se kvapem. Moře hučelo vyhazujíc velikánské vlny. Ptáci schovávali se kromě bouřliváka. Tlakoměr ukazoval na nesmírné shuštění par ve vzduchu. Boj živlů nebyl daleko.

Bouře přichvátala dne 18. května, v tentýž čas, když *Loděnka* plula blízko Long Islandu na několik mil od New-Yorkského pobřeží. Mohl jsem bouři tu pozorovati, poněvadž kapitán Nemo, místo co by se byl skryl do hlubiny mořské, zůstal z jakési svéhlavosti nahoře.

Vítr dul z jihozápadu, z počátku dosti silně, rychlostí 15 metrů za sekundu, kteráž dostoupila k večeru 25 metrů.

Neohrožený kapitán sedl si při té vichřici na ploštinu, přivázav se lanem k lodi, aby vlnám odolal. Já také se tam uvelebil, přivázav se a hledě na bouři i na toho podivína, který zíral do ní tváří v tvář.

Velké hrady mračen dotýkaly se rozbouřeného moře. Neviděl jsem již ničeho, kromě přívalů černých jako saze, kteréž proti sobě se sta-

vějíce rozbíjely se na vzájem. *Loděnka* ležela brzy na boku, brzy se vzpřímila jako stožár strašně se houpajíc a klounem potápějíc.

Ku 5 hodinám strhl se liják, ale vítr neochabl. Bouře chvátala rychlostí 45 metrů za sekundu, t. j. skoro 40 mil za hodinu. V podobné rozkacenosti bourává ona domy, roznáší taškové krovy, láme železné zábradlí, převrhá 24liberní děla. Než uprostřed té bouře svědčila *Loděnka* jistému inžinýru, jenž pravil, že dobře vystavěný koráb má vždycky vzdorovati moři! Nebylat ona línou skalou, o kterou rozbíjely se vlny, ale bylo to poslušné a pohyblivé vřeteno z ocele, bez lanoví, bez kormidla, hrůzy moře se nebojíc.

Mezitím pozoroval jsem bedlivě zběsilé vlny. Docházelyť 15 metrů výšky při délce až 175 metrů a hnaly se poloviční rychlostí větru, t. j. 15 metrů za sekundu. Jejich objem a mohutnost zvětšovala se hloubkou vody. Pochopil jsem tehdáž úlohu těch vln, které nabírajíce do sebe vzduchu nosí ho do hlubin, kamž donášejí s kyslíkem v tom vzduchu namíšeným život. Největší síla jejich tlaku — již ji vypočetli — může obsahovati 3000 kilogramů na stopový □ toho povrchu, do něhož bijou. Podobné vlny pozvedly na Hebridských ostrovech skálu 84.000 liber těžkou; a v bouři dne 23. září 1864 zbourána část města Jedo v Japonsku. Vichřice tato dělala 700 kilometrů za hodinu a přihnala se ještě v týž den do Ameriky.

Na noc bouře se přisílila. Tlakoměr klesl až na 710 milim. jako v čase známého vichru r. 1860. Při nastoupení noci spatřil jsem na obzoru velký koráb, který s namahaním zápasil s bouří. Držel se pod malou parou, aby se mohl

snáze ve vlnách udržeti. Byl to nejspíše řadový koráb jedoucí z New-Yorku do Liwerpolu nebo Havru. Brzy se ztratil ve tmě.

V 10 hodin večer bylo celé nebe v ohni. Silné blesky roztínaly oblohu kříž křížem. Nemohl jsem snésti jejich ostrosti, ale kapitán Nemo hleděl na ně přímo, jakoby do sebe dýchal duši bouři. V okolí strašně rachotilo a burácelo, vítr vyl, vlny ječely a roztříštěly se o náš koráb. K tomu hrom do hukotu se mísil. Vítr přebíhal na všecky strany a cyklon vzešlý na východní straně, obracel se k severu, k západu, k jihu, právě v opak bouřím na jižní polokouli, kde vítr, cyklon zvaný, krouží od západu k severu, východu a jihu.

Ach! Totě Gulfstream! Ten svědčil názvu krále bouří! On je příčinou hrozného proudění ve vzduchu, vlastně jiná jeho teplota, než jaká je ve vzduchu, s kterým se stýká.

Za lijákem sršel oheň. Dešťové kapky proměnily se v plamenné jiskry. Člověk mohl mysliti, že kapitán Nemo hledal důstojnou smrt pod udeřením hromu. V tom pozvedla *Loděnka* při kejklání nahoru svůj kloun a síla jisker letěla z něho a do něho jako do hromosvodu.

Strmácen, umučen přilezl jsem ku dveřím. Pozvednu je a sejdu dolů. Uvnitř *Loděnky* nebylo možná udržeti se na nohou.

Kapitán Nemo přišel o půl noci. Slyšel jsem, jak se vodojemy ponenáhlu plnily a *Loděnka* zticha pohroužila se do hlubiny mořské.

Skrze otevřené okenice viděl jsem polekané ryby, které mi přicházely jako strašidla v ohnivých vodách. Některé z nich byly zabity hromem před mýma očima!

Loděnka stále se pohroužela. Myslil jsem, že najde pokoje v hloubce 15 metrů. Nenašla ho.

Svrchní vrstvy byly tuze rozburáceny. A dostihnouti tišiny, k tomu bylo zapotřebí ponořiti se do hloubky 50 metrů.

Ale tam, jaký klid, jaké ticho! Kdo by byl řekl, že bouřila na povrchu Oceánu strašná vichřice?

Hlava XX.

Na 47° 24′ odpůlí a 17° 28′ oddlíní.

Daleko, daleko byli jsme bouří zahnáni. Všecka naděje, že přistaneme k New-Yorku neb k sv. Vavřinci, rozpadla se v nivec. Ubohý Ned byl na kraji zoufalství a vyhýbal se nám jako kapitán. Radil a já zůstali jsme nerozlučně pospolu.

Řekl jsem, že *Loděnka* byla zahnána k východu; správněji bylo by řečeno severovýchodně. Několik dní za sebou plula neustále hned na povrchu, hned pod ním, při mlze, která plavcům tak nebezpečnou bývá. Mlha ta povstává táním ledu, jenž udržuje ve vzduchu stálou vlhkost.

Kolik úrazů na těchto skalách, jichžto příboj udušen šumem větru! Kolik srážek lodí, přes to, že byla dána znamení ohněm, přes to, že varovali píšťalou i zvonem!

Dno zdejšího moře podobalo se bojišti, kde leželi všichni přemožení Oceánem; jedni byli už zvetšelí, hlínou zanešeni; druzí, ještě zánovní, odráželi světlo našeho majáka na svém železném a měděném kování. Kolik mezi nimi potonulo se vším lidem i zbožím na těchto zlých místech, poznamenaných ve statistice na mysu Race-u, ostrovu sv. Pavla, průlivu krásného Ostrova, zálivu sv. Vavřince! a v několika letech, kolik ztroskotaní

zapsáno do pohřebních listin, která se přihodila po čáře Royal-Mail, Inmann, Montreal; tu přišly v ouraz *Solway*, *Isis*, *Paramatta*, *Hungarian*, *Canadian*, *Anglo-Saxon*, *Humboldt*, *Uniteds-States*; *Artic*, *Lyonnais* potonuly srážkou; *Président*, *Pacific*, *City-of-Glosgow* zmizely neznámou příčinou; *Loděnka* plula uprostřed těchto tmavých trosek, jakoby činila přehlídku mrtvých!

Dne 15. května nacházeli jsme se u jižního konce Novofundlandské mělčiny, kteráž jest výrobkem mořského náplavu, hromadícího shnilé rostlinstvo i živočišstvo.

Do sítě lapili jsme smělou, silnou rybu s křepkými svaly, ozbrojenou šípy na hlavě a ostny na ploutvích, jako pravý štír, velikosti dvou až tří metrů, úhlavní to nepřítel tresky a lososa. Tělo má šišaté, temné, s červenými ploutvemi. *Loděnečtí* měli s ní potíž. Ona má totiž tuhé živobytí a nelekne tak brzy.

Nejznámější však ryba tohoto moře je treska. Může se nazvati horskou rybou, poněvadž Nový Fundland jest jen podmořskou hornatinou. Když si *Loděnka* razila cestu skrze těsné šiky jejich, nemohl se Radil udržeti, aby neučinil tuto poznámku:

„Totě treska; ale já myslíval, že tresky podobají se plackám?“

„Blázínku,“ děl jsem, „tresky jsou placaté jenom u kupce, kde se prodává rozkrájená a naložená. Ale ve vodě se umějí nadmouti jako měchýře plavajíce výborně.“

„Chci věřiti milostpánovi,“ vece Radil, „ale to jich tu jest jako v mraveništi!“

„Ba, příteli, a bylo by jich ještě více, kdyby neměly tolik nepřátel ve štířích a v lidech! Víš-li pak, kolik má samice vajec?“

„Chci si jednou pořádně zahádat," odpověděl Radil. „Pět set tisíc."

„Jedenáct milionů, příteli."

„Jedenáct milionů! To bych neřekl, leda kdybych je sečet sám."

„Jen je sečti, Radile. Avšak uvěříš-li mi, budeš dříve hotov. Ostatně loví tresky Francouzi, Angličané, Američané, Dánové a Norové. Spotřeba jejich jest tak veliká, že kdyby nebyla ryba ta tolik plodná, byla by se světa dávno již sprovozena. Jenom v Anglii a Americe vypravuje se každoročně na lov tresky 5000 korábů se 75.000 námořníků. Každý koráb přiváží prostředním číslem 40.000 kusů, což činí 25,000.000 kusů dohromady. Na březích Norska děje se lovení v téže míře."

„Dobře, přisvědčuji milostpánu a nebudu je počítat," vece Radil.

„Co pak?"

„Těch jedenáct milionů vajec. Ale ještě slovíčko."

„Jaké pak?"

„To, že kdyby všechna vejce se vylíhla, stačily by čtyry tresky, aby zásobily Anglii, Ameriku a Norsko."

Mezitím, co jsme sjížděli podle Novofundlandské mělčiny, viděl jsem dlouhé šňůry s 200 udicemi, kterých se vyhodí vždy po tuctu s každé lodi. Šňůra tažena je do hloubky malou kotví, ale druhým koncem drží se při povrchu na kusu korku. *Loděnka* musila rejdovati opatrně, aby se nezapletla do těchto sítí.

Ostatně dlouho v těchto lidnatých místech nezůstala a zajela ke 42° odpůlí proti sv. Janu na Terre Neuve = Nová Země a Hearts Content = Radost srdce, kde se končí lano transatlantského telegrafu.

Odsud obrátila se *Loděnka* k východu, jako bychom měli vypátrati, kudy běží podmořský telegraf.

Dne 17. května 500 mil od Hearts Content, na hloubi 2.800 metrů spatřil jsem lano na dně ležící. Radil, kterému jsem nic napřed neřekl, měl je za mořského hada a chtěl ho podle zvyku svého klasifikovat. Ale já vyvedl poctivého mládence z bludu a abych jej potěšil po jeho mýlce, vyprávěl jsem mu dějiny kladení kabelu:

„První kabel položili roku 1857 a 1858; ale když telegrafováno asi po čtyřicáté, kabel přestal účinkovat. V r. 1863 dali inžinýři vyrobiti nový kabel 3400 kilometrů dlouhý a 4500 tun těžký a kladli jej z lodi *Great Eastern*. Ale tento pokus také selhal.

Dne 25. května tedy ponořila se *Loděnka* 3836 metrů hluboko právě na tom místě, kde prasknul. Bylo to 638 mil od Irského břehu. Dvě hodiny odpoledne spozorováno, že se spojení přetrhlo. Inženýři ustanovili se na tom, že vyříznou porouchanou část. K 11. hodině byla práce hotova a kabel znova pohroužen. Ale za několik dní se přetrhl a tentokráte už jej z vody vytáhnouti nemohli.

Američané neztratili mysli. Odvážný Cyrus Field, hlava celého podniku, vynaloživ všechno své jmění k tomu, dal znova upisovat a peněz bylo hned plno. Druhý kabel byl uroben lépe. Podhájili totižto svazek mlnovodných drátů vrstvou guttaperči a tuto zase vrstvou točeného lana s kovovým obkladem. *Great Eastern* vyjel s ním do moře dne 13. července 1866.

Kladení se dařilo. Ale inžinýři spozorovali vytáčejíce lano, že nějaký zlomyslník natloukl do něho hřebíků. Kapitán Anderson, jeho důstojníci

a inžinýři sešli se k poradě, a usnesli se na tom, že dopadnou-li koho při činu, bez milosti bude hozen do moře. Od toho času neopakoval se darebácký kousek.

Dne 23. července nacházel se *Great Eastern* toliko na 800 kilometrů od Nové Země, když mu telegrafováno z Irska o příměří mezi Pruskem a Rakouskem po bitvě u Sadové. Dne 27. července u prostřed mlhy spatřil přístav Heart's Content. Podnik ukončil se šťastně a v první své depeši obrátila se mladá Amerika k staré Evropě s moudrými, ale málo kdy porozuměnými slovy: „Sláva bohu na vysostech, pokoj lidem dobré vůle.“

Neočekával jsem, že najdu mlnovod ten tak, jak vypadal, když vyšel z brusu nový. Dlouhánský had byl osazen mušlemi, skořápkami a jiným, což jej chránilo před vrtajícími skulaři a šášni. Ležel pokojně, chráněn před mořským vlnobitím, převáděje mlnou jiskru přes Atlantský Oceán za 32 setin sekundy. Pevnota lana je znamenitá, jelikož je dokázáno zkouškou, že guttaperčový obal lepší se máčením v mořské vodě.

Ostatně na té tak šťastně vyvolené rovině nepohrouží se lano nikdy tak hluboko, aby se přetrhalo. *Loděnka* ho sledovala do největší hloubky, na 4431 metrů, kdež leželo žádným přepjetím netrpíc. Potom jsme se přiblížili k tomu místu, kde se přihodilo neštěstí r. 1863.

Zde činilo dno Oceánu asi 120 kilometrů široké údolí, na které bylo by lze postaviti Mont Blank, aniž by vyčouhl nad moře. Toto údolí je zakončeno k východu kolmou stěnou 2000 metrů vysokou. Přijeli jsme sem dne 28. května a *Loděnce* zbývalo 50 kilometrů do Irska.

Snad nemínil kapitán Nemo přistáti k Britanii? Nemínil. K mému překvapení pustil se

k jihu vraceje se do evropských vod. Okolo Smaragdového ostrova spatřil jsem mys Clear a maják Fastenetský ukazující korábům cestu. A *Loděnka* jela pořád k jihu. Dne 30. května objela cíp Anglie. Kdyby chtěla veplouti do Britanského kanálu, musila by přece jeti k východu. Ale neučinila tak.

Během celého dne 31. května jezdila *Loděnka* do kruhu, jakoby vyhledávala místo, kterého bylo těžko najíti. V poledne přišel kapitán Nemo sám určiti stání lodi. Nepromluvil ani slova, jsa více zamračen, než kdy jindy. Co jej mohlo tak rozhořčiti? Snad blízkost Evropy? Vracely se mu snad vzpomínky na vlast opuštěnou? Co cítil v tu chvíli? Kajicnost nebo útrpnost? Dlouho mne ta myšlenka zajímala a tušil jsem, že náhoda odhalí tajemství kapitánovo.

Druhý den, 31. května, kroužila *Loděnka* dále. Nejspíše hledala nějaké místo v Oceáně. Jako včera tak i dnes přišel kapitán o polednách vyměřiti stání lodi. Moře bylo překrásné, nebe čisté. Na 8 mil k východu vystupovaly obrysy parníku. Vlajky na něm nebylo i nemohl jsem rozeznati, kterému patří národu.

Za několik minut, nežli slunce vstouplo do poledního stání, vzal kapitán sextant a bedlivě pozoroval. Úplné ticho přálo jeho měření.

Byl jsem právě na ploštině. Kapitán Nemo pronesl jen tři slova, dokončiv svou práci.

„To je zde!“

Opět odešel zvedacími dveřmi. Zahlédl koráb, který jel proti nám? Nemohu říci.

Vrátím se do sálu. Příklopy zapadly a slyšel jsem, jak hučela voda, tekoucí do vodojemů. *Loděnka* počala hroužiti se dolů.

Světlo na stropě zhaslo, okenice sundány a skrze sklo viděno moře jasně osvětlené majákem.

Z levé strany nebylo ničeho, kromě nekonečných vod.

Z pravé byl vršek, jakési sbořeniště pod korou bílých mušlí jako pod pláštěm sněhovým. Hledě upřeněji počal jsem rozeznávati rysy korábu, bez rahen a stožárů. Dávno zajisté je tomu, co se ztroskotal tento koráb, že se mohl utvořiti vápenný odsad.

Jaký to byl koráb? Nač jezditi ke hrobu jeho? Či nesešel ke dnu ztroskotáním?

Nevěděl jsem, co si mám mysliti, když tu zaslechnu kapitána z volna mluvícího ke mně:

„Dříve nazýval se tento koráb *Marsiliánem.* Měl 74 děl a spuštěn byl na moře r. 1762. V r. 1778 bojoval odvážně s *Prestonem.* V roce 1779 spolu s eskadrou admirála d'Estaing dobýval Granadu. V r. 1781 byl v bitvě u Česapiku (Chesapeak). V r. 1784 dala mu republika francouzská jiné jméno. Téhož léta, dne 16. dubna spojil se v Brestu s eskadrou Viljaré Žoajes (Villaret-Joyeuse), aby chránil přívoz obilí z Ameriky. Dne 11. a 12. prairialu*) II. roku potkala se tato eskadra s anglickými koráby. Pane profesore, dneska je 13. prairialu, 1. června r. 1868. Je tomu zrovna 74 let, co na tomže místě, na 74° 24′ odpůlí a 17° 28′ oddlíní tenhle koráb se potýkal ztrativ stožáry, s kajutami vody plnými, ztrativ třetinu lidu lodního, a nemoha bojovati dále, potopil se raději s 356 námořníky s trojbarevnou korouhví a s voláním: „Ať žije republika!“

„To je *Mstitel,*“ zvolal jsem.

„Ano, pane profesore, Mstitel! Krásné jméno!“ zahučel kapitán Nemo založiv ruce.

*) Prerial = luční měsíc (20. května — 20. dubna) Republikánský letopočet.

Hlava XXI.

Hekatomba.

Malebné trosky korábu a vlastenectví mužů na *Mstiteli*, o kterém vyprávěl mi kapitán z počátku chladně, ku konci se zápalem, učinilo na mne hluboký dojem. Nespustil jsem kapitána s očí. On stál patře na slavné ostatky republikánského korábu jiskrným zrakem. Možná, že jsem se neměl nikdy dozvěděti, kým a odkud byl; než čím dále tím více poznával jsem v něm muže. Nebyloť to obyčejným moroustvím, v návalu kterého zavřel se se svými tovaryši do *Loděnky*, ale byla to divostrašná či vznešená nenávist, kterou čas setříti nemohl.

Žížnilo po pomstě jeho záští? Nedaleká budoucnost měla mne poučiti.

Mezitím ponenáhlu *Loděnka* vzhůru vstoupala a podle houpání poznal jsem, že jsme na povrchu.

Najednou přidušeně bouchlo. Pohlednu na kapitána. Kapitán s sebou nehnul.

„Kapitáne!“ řku.

Neodpověděl.

Nechal jsem jej tedy a jdu na ploštinu. Radil a Kanaďan již mne předešli.

„Odkud to bouchlo? tážu se.

„Z nějakého děla,“ odpověděl Ned Land.

V tom uhlídám koráb, který se blížil k *Loděnce* a bylo viděti, jak sesiluje páru. Byltť od nás asi 6 mil.

„Jaký to koráb, Nede?“

„Podle jeho lanoví a po vysokých stožárech chci sázeti, že je to válečný koráb. Ať si jede proti nám, i ať potopí *Loděnku*.“

„Přiteli Nede," vece Radil, „co může udělati *Loděnce*? Může-li pak se na ni obořiti pod mořem? Dostihnou-li ji kule dělové na dně mořském?"

„Řekněte mi, Nede," tázal jsem se, „můžete-li poznat, ku které národnosti patří ten koráb?"

Kanaďan svraštil brvy, přihmouřil oči a za chvíli sestředil do korábu všechnu sílu zraku.

„Ne, pane profesore," odpověděl, „nemohu poznati, kterému národu patří. Nemáť vyzdviženou korouhev. Tvrditi však mohu, že je to vojenský koráb, protože hlavní stožár má dlouhou vlajku."

Čtvrt hodiny dívali jsme se na koráb jedoucí k nám. A přece nemohu připustiti, že by z takové dálky rozeznal *Loděnku*, na tož nás.

Brzy seznal v něm Kanaďan panceřovou fregatu s klounem a dvojí palubou. Černý hustý kouř dýmal ze dvou komínů, a plachty byly svinuty na rahna. Korouhev vytažena nebyla a barva vlajky pro dálku rozeznati se nemohla.

Blížila se rychle. Dopustí-li kapitán Nemo, aby ještě blíže přijela, naskytne se nám příležitost k útěku.

„Pane profesore," řekl Ned Land, „nadjede-li nám ten koráb jenom jednu míli daleko, skočím do moře a radím vám, učiňte totéž."

Neodpověděl jsem k radě Kanaďana, hledě opět na koráb, který se blížil víc a víc. Ať je čímkoliv, anglický, francouzský, americký nebo ruský, vždy se nás ujme, poštěstí-li se nám, dostati se k němu.

„Milostpán, trvám, dobře si pamatuje," děl tehdy Radil, „že máme jakési zkušenosti v plavání. Milostpán může se na mne spolehnouti, já jej budu postrkávat až ke korábu, bude-li mu libo následovati přítele Neda."

Mám se k odpovědi, an se na předu vojenského korábu ukáže obláček dýmu. Za několik sekund dopadla nedaleko nás koule a vyšplouchla vodu na záď *Loděnky*. Za chvilku teprvé bouchlo.

„Co to? Střílejí do nás!“ zvolal jsem.

„Chlapíci!“ zabručel si Ned Land.

„Nás tedy nemají za ztroskotané zachránivší se na ssutinách korábu!“

„S dovolením milostpána . . . E!“ vece Radil střásaje vodu se sebe, kterou na něj vystříkla druhá koule, padlá před námi. „S dovolením milostpána, oni poznali zubouna a střílejí po zubounu.“

„Vždyť pak musí viděti,“ zvolal jsem, „že mají s lidmi co činiti.“

„Možná že právě proto!“ odpověděl Ned Land, zahleděv se do mne.

Nyní se mi v hlavě rozbřesklo. Bezpochyby se již vědělo, zač se má míti domnělý narval. Komandant *Abraham-Lincolna* zajisté poznal při svém setkání s *Loděnkou* podmořskou loď, jež je mnohem horší, než kterékoli mořské zvíře.

Ano, musilo tomu tak býti, a zajisté se nyní pronásledovala ve všech mořích strašná kaziloď.

Skutečně strašná, jestliže byla *Loděnka* nástrojem pomsty!

V onu noc, když nás kapitán zavřel do kajuty v Indickém Oceáně, neučinil-liž to útok na jakýsi koráb? Nebyl-liž onen člověk, který leží na korálovém hřbitově, obětí potyčky vyzvané *Loděnkou?* Ano, tomu bez odporu bylo tak. Jedna stránka záhadné bytosti kapitánovy se mi odhalila. A byť i nebyl poznán ještě z ouplna, přece pronásledovali nyní sjednocení národové ne tak nějakého bubáka, jako toho muže, jenž jim přísahal nesmířitelné záští.

Všecka hrozná jeho minulost stála mi před očima. Na místo přátel měli jsme potkati na blížícím se korábě kruté nepřátely.

Mezitím padaly koule jedna za druhou okolo nás. Některé odskočily ještě a zapadnuly daleko. *Loděnku* však nezasáhla ani jedna.

Pancířový koráb byl už jen asi tři míle vzdálen. Kapitán Nemo nedal se vidět, ačkoliv byla kanonáda hodně silná. A přece mohl nadělat jediný ocelový žalud *Loděnce* mnoho škody, kdyby byl dopadl rovně.

Tehdáž pravil Kanaďan:

„Pane profesore, my musíme všecko nasadit, abychom odsud vyvázli. Dejme jim znamení! Tisíc hromů! Bohdá oni porozumějí, že jsme poctiví lidé.“

Ned Land vytahoval svůj kapesní šátek, aby jím ve vzduchu zamával. Ale sotva ho rozvinul, popadne jej železná ruka a na zem povalí.

„Ničemo!“ vzkřikl kapitán, „chceš, abych tě nabodl na kloun, prvé než jej poženu proti fregatě?“

Hrůza šla z kapitána. Obličej mu zbledl zastavením se krve, zřítelnice se sblížily. Již nemluvil, ale vrčel a třepal Kanaďana za ramena nakloniv se celým tělem ku předu.

Potom jej pustil a obrátil se ku korábu, z něhož koule pršely kolem, volaje mohutným hlasem:

„He! ty víš, kdo jsem, korábe prokletého národu! Nepotřebuju viděti tvé barvy, abych tě poznal. Hleď! já ti ukážu svou!“

A kapitán Nemo rozvinul na ploštině černou korouhev podobnou té, jakou zasadil na jižním pólu.

V tom udeřila koule do *Loděnky* šikmo, odrazila se vedle kapitána, a padla opodál do moře.

Kapitán ramenama pokrčil a obrátiv se ke mně pravil úsečně:

„Jděte dolů i s vašimi soudruhy!“

„Kapitáne,“ zvolal jsem, „snad nechcete hnáti útokem na tenhle koráb?“

„Dno mu provrtám.“

„To neuděláte!“

„Udělám,“ mrazivě odpověděl kapitán Nemo. „Ať vám nenapadne býti mým soudcem, pane Aronaxi. Osud vám poskytl příležitost, abyste viděl, čeho jste viděti neměl. Na mne žene se útokem a já se bráním. Odveta bude strašná. Jděte.“

„Jaký je to koráb?“

„Vy to nevíte? No, tím líp! Jeho národnost zůstane vám aspoň tajnou. Již jděte dolů.“

Musil jsem poslechnouti. Patnáct mužů postavilo se okolo kapitána zírajíce na přijíždějící koráb s nesmířitelným záštím. Člověk cítil, jak mysle všech byly prodchnuty touhou po pomstě.

Odešel jsem právě v tu chvíli, když nová rána do *Loděnky* udeřila a slyšel jsem kapitána zvolati:

„Jen střílej, lodi pošetilá! Plýtvej svými koulemi! Však ty neujdeš Loděnčinu klounu! Na tomto místě potoneš! Nechcit, aby trosky tvoje smíchaly se s ostatky *Mstitela!*“

Odebral jsem se do svého pokoje. Kapitán s pobočníkem ostal na ploštině. Vrtule přivedena v pohyb. *Loděnka* vzdalovala se úprkem z dostřelné dálky. Ale honba trvala dále, a kapitán Nemo obmezoval se na to, aby zachoval svou vzdálenost.

Ke 4 hodinám nebyl jsem s to vydržeti nepokoj a netrpělivost, kteráž mne mučila, a jdu ku prostředním schodům. Příklop byl otevřen; odvážím se na ploštinu. Kapitán chodil rychlými

kroky sem tam. Ohlédnu se po korábě, který se nacházel od nás 5—6 mil daleko. *Loděnka* kroužila okolo něho jako kus plaché zvěře, zabočujíc k východu a pronásledovati se od něho nechávajíc. A přece útokem na něj nehnala; snad váhala ještě?

Chtěl jsem se ho naposledy zastati. Ale sotva se obrátím ke kapitánu, poroučí mi mlčeti řka:

„Já jsem v právu, já konám spravedlnost! Já jsem potlačeným a tenhle je potlačujícím. Skrze něho ztratil jsem všechno, co jsem miloval a ctil: vlast, ženu, děti, otce, matku, to vše viděl jsem hynouti! Tamhle je všechno, co nenávidím! Mlčte!“

Ohlédl jsem se naposledy za korábem, který páru sesiloval. Po té vyhledal jsem Neda a Radila.

„Utečme!“ pravím.

„Dobře,“ děl Ned. „Jaký to koráb?“

„Nevím. Ale ať si je čímkoliv, do večera bude potopen. Nám bude každým spůsobem lépe, jestli s ním utoneme, než abychom byli spoluvinníky pomsty, jejíž oprávněnost nedá se určiti.“

„To je též moje mínění,“ odpověděl chladně Ned Land. „Vyčkejme noci.“

Noc přišla. Na lodi rozhostilo se hluboké ticho. Kompas ukazoval, že *Loděnka* svého směru nezměnila. Slyšel jsem rychlé a pravidelné vrcení se šroubu. *Loděnka* držela se na povrchu a při lehkém kolísání nakláněla se brzy v tu brzy v onu stranu.

Odhodlal jsem se se svými soudruhy utéci, jak jen bude koráb dosti blízko. Noc byla tichá a jasná. Nepřátelský koráb byl stále vzdálen na dvě míle honě se po fosforovém třpytu naší lodi. Jeho komíny vypouštěly žeřavý dým plný jisker. Topili tam na všechnu páru.

Celou noc honili a půl míle uhonili.

S úsvitem počala znovu dělostřelba. Kapitán

Nemo velel srovnati hrbatý hřbet *Loděnky* vtažením kormidelničí kajuty s majákem do vnitř lodi, aby se koule smekaly po hladkém.

V 5 hodin z rána zastavovala se *Loděnka* a fregata přijížděla. Bomby sypaly se rozrývajíce vůkolní vodu se zvláštním pištěním.

„Přátelé moji," dím, „nadešla hodina. Stiskněm si ruce druh druhu a bůh nás opatruj!"

Projdeme knihovnu. V tu chvíli, jak otevřu dvéře, které vedly ku prostředním schodům, bouchnul hořejší příklop.

Kanaďan rozdrážděn pádil na schody, ale já jsem ho zadržel. Dobře známý šum vody zvěstoval, že voda natéká do vodojemů. A skutečně, za chvilku byli jsme několik metrů pod vodou.

Chápali jsme, co se bude asi díti stojíce jako zmámeni.

Loděnka najednou z dola rozjela se a narazila. Cítil jsem, s jakou silou pronikal ocelový kloun; slyšel jsem skřípání a praskot. Ale *Loděnka* prorazila koráb, jako jehla plátno.

Nemohl jsem déle vydržeti. Pomatený až do šílenosti běžím ven z pokoje do sálu.

Tam byl kapitán Nemo. Zamyšlený, zamračený, hleděl neuprosně otevřeným oknem při levé straně.

Ohromné těleso tonulo pod vodu a současně s ním *Loděnka*. Na 10 metrů od nás viděl jsem rozeklaný koráb, kterak do něho voda hrnula se chvatem, potom dvě řady děl a kyrysy na bocích lodi. Paluba byla plna hýbajících se černých stínů.

Vody přibývalo. Nešťastníci vyšvihovali se na lana, šplhali na stožáry, svíjeli se pod vodou. Bylo to lidské mraveniště postižené zátopou

Ve zmámenosti, se sježenými vlasy, s vyva-

lenýma očima, němý, bez ducha jsem hleděl! Neodolatelnou silou byl jsem k oknu přimražen.

Ohromný koráb zvolna se pohroužel. *Loděnka* za ním sledovala každé hnutí. Najednou vybouchlo. Stlačený vzduch roztrhl palubu korábu, jakoby v kajutách vypukl požár. Nával vody byl tak prudký, že *Loděnku* zanesl.

Po té hroužil se nešťastný koráb rychleji. Objevily se jeho košiny, plné lidu, jeho kormidlo a konečně vrcholek stěžně. Na to černé těleso zmizelo a s ním mrtvý lodní lid . . .

Obrátím se ke kapitánu. Tento strašný soudce, pravý archanděl smrti, pořád ještě hleděl. Když bylo po všem, zaměřil ke dveřím, otevřel a vyšel. Já za ním.

Na stěně pod obrazy jeho bohatýrů spatřil jsem podobiznu mladé ženy a dvou dítek. Kapitán Nemo díval se na ně nějakou chvíli, potom natáhl k nim ruce a pokleknuv zaštkal.

Hlava XXII.

Poslední slova kapitána Nemo.

Po tomto hrozném divadle zavřely se okenice, a v sále zůstala tma. Všude rozhostila se tma a poklid. *Loděnka* odjížděla úžasně rychle z místa zoufalství ležícího 100 stop pod vodou. Kam že jela? Na sever či k jihu? Kam prchal ten člověk po tak hrozné pomstě?

Odejdu do svého pokoje, kde mlčky seděli Ned Land a Radil. Cítil jsem neodolatelnou hrůzu před kapitánem Nemo. Dejme tomu, že lidé proti němu křivdy se dopustili. On přece neměl práva trestati je takou měrou, učiniv mne tak ne-li spolu-

vinníkem aspoň svědkem zločinu. To bylo přes příliš.

V 11 hodin opět ukázalo se mlnné světlo. Vstoupím do sálu a tam pusto. Pohlednu na mírky: *Loděnka* jela k severu rychlostí 25 mil za hodinu, brzy dole, brzy nahoře.

Hledaje, kde jsme, našel jsem, že se blížíme k Britanskému kanálu, směřujíce k severu. Při rychlosti jízdy naší sotva jsem mohl rozeznati dlouhohubé žraloky, kladivouny, mořské psy, navštěvující tato moře; mnoho koníků podobných šachovým; úhoře plovoucí jako hasičské hadice; celá hejna štírů, kteří pluli šikmo překládajíce svá klepeta na svůj pancíř; konečně mořské vepře, kteří svou hbitostí zápolili s *Loděnkou.* Tenkrát nelze bylo skoumati, zpytovati, ani roztřiďovati.

Do večera projeli jsme 200 lieues v Atlantském Oceáně. Přišla noc a moře potmilo se až do východu měsíce.

Kdo mohl říci, jak daleko nás koráb zanesl v oumoří severního Atlantského Oceánu, v prostřed severní mlhy, pluje pořád s touže nevypočitatelnou rychlostí? Blížil se ke Špicberkům nebo k Nové Zemi? Projížděl po málo známém moři, Bílém, Karském, Obské zátoce, blízko-li neznámých Azijských břehů na půlnoční straně? Nevím. Hodiny počítati jsem nemohl, jelikož stály. Zdálo se, jakoby den a noc nešly střídavě, jakobych se octl v kraji zakleném, kde zastřená postava lidská a větší než kterýkoli smrtelník chrání přístup k pólu.

Myslím — snad se mýlím — že odvážná plavba *Loděnčina* trvala 15 až 20 dní a nevím, jak dlouho by ještě potrvala, kdyby se nebyl stal obrat, jenž učinil této jízdě konec. O kapitánu nebylo ani dechu ani slechu. *Loděnka* stále skoro

pod vodou. Když se dostala nahoru, aby vzduchu nabrala, zotvíraly se a zavíraly se příklopy samy sebou. Stání lodi na mapě nebylo více hledáno. Nevěděl jsem, kde jsme.

Kanaďan byl také se svou trpělivostí v koncích. Nechtělť nám ani na oči přijíti. Radil nemohl z něho vytáhnouti slůvka a bál se, aby snad v návalu touhy po domovině nevzal sobě života. Proto nad ním všady a vždy s celou oddaností bděl.

Rozumí se, že takové živobytí bylo k nevydržení.

Jednoho jitra, nevím kterého dne, usnul jsem těžce a chorobně. Když jsem procitl, stál nade mnou Ned Land a nakloniv se pravil ke mně tiše:

„Utečeme!“

Já vstanu.

„Kdy že utečem?“

„Zejtřejší noc. Nikdo nehlídá, jak se podobá. Na korábě všechno jakby mrtvo. Budete připraven, pane profesore?“

„Ano, kde jsme teď?“

„Opodál země, kterou jsem dnes ráno rozeznal v husté mlze na 20 mil k východu.“

„Jaká je to země?“

„Nevím, ale buďsi jakákoliv, my tam utečeme.“

„Ano, Nede. Ano, my utečeme tuhle noc, i kdyby šídla padala.“

„Moře burácí a vítr je silný, ale nebojím se proplouti 20 mil v tak lehkém člunu. Již jsem zanesl do něho bez vědomí *Loděneckých* trochu zásob k jídlu a pití.“

„Půjdu s vámi.“

„Ostatně jestli mne chytnou, budu se bránit a prát na smrt.“

„Umřeme spolu, příteli Nede.“

Odhodlal jsem se ku všemu. Kanaďan mne zůstavil o samotě. Jdu na ploštinu, kde sotva na nohou se držím. Obloha byla hrozivá; ale poněvadž byla země za hustou mlhou, musili jsme utéci. Nesměli jsme ztratiti ani dne ani hodiny.

Vrátím se do sálu, boje se a zároveň si přeje ještě jednou sejíti se s kapitánem. Co bych mu řekl? Byl jsem s to zakrýti nevolný strach? Ne! Lépe bylo, abych se s ním nesetkal tváří v tvář. Lépe bylo zapomenouti ho. A přece!

Jak dlouhým byl mi den poslední na *Loděnce!* Zůstal jsem samoten. Ned Land a Radil se mi vyhýbali, abychom se neprozradili.

V 6 hodin jsem jedl, ale neměl jsem hladu. Nutil jsem se k jedění, abych nevysílil. V půl sedmé přišel ke mně Ned Land a pravil:

„Neuvidíme se už do odjezdu. V 10 hodin měsíc ještě nevyjde a my užijeme tmy. Přijďte ke člunu. Radil a já budeme vás tam čekati.“

Potom Kanaďan odešel nedav mi času k odpovědi. Chtěl jsem seznat, kudy jedeme. Jdu do sálu. Jeli jsme k severo-severo-východu na hloubce 50 metrů.

Hledím posledněkrát na všechny divy přírody, na poklady umělecké, sebrané v tomto museu, na ty nenapodobitelné sbírky, kterým usouzeno bylo někdy potonouti v mořské propasti spolu s tím, jenž je nashromáždil. Chci poslední vzpomínky do paměti vtisknouti. Stojím tu celou hodinu pod září světla prýštícího se se stropu, přehlížeje drahocenné skvosty pode skly. Potom se vracím do svého pokoje.

Tam oblékám mořský oděv, skládám zápisky a bedlivě uschovávám pod oděv. Srdce mi buší, nemohu vydržeti jeho tlukot. Věru, setkati se s kapitánem, jsem prozrazen.

Co počíti v tu chvíli? Poslouchám u dveří jeho komnaty. Slyším kroky. Kapitán Nemo tam byl. Ještě nešel spat. Každou chvíli zdálo se mi, že vystoupí a zeptá se mne, proč chci utéci? Bez ustání se lekám. Má obrazotvornost strachu mi zvětšuje. Konečně stává se ten pocit tak trapným, že si myslím, nebylo-li by lépe vstoupiti do komnaty kapitánovy, jíti mu vstříc a zrakem i tváří mu vzdorovati!

To byla šílená myšlénka. Na štěstí jsem se udržel a lehl na postel, abych ukrotil rozčilení. Nervy se trochu utíšily, ale v mé pobouřené hlavě bystře probíhaly vzpomínky z celého mého žití na lodi *Loděnce*, všechny šťastné i nešťastné příhody s *Abraham-Lincolnem* počínaje, až do scény potopeného korábu!.... Všechny ty příhody mihaly se před mýma očima, jako obrazy na divadle. Kapitánova postava mne přerůstala do závratné výše a veliké šíře. To nebyl už kapitán, to byl moře pán, genius Oceánu.

Bylo půl desáté. Držel jsem si hlavu oběma rukama, aby nepukla. Oči jsem zamhouřil. Nechtěl jsem už přemýšleti. Ještě půl hodiny čekat! Půl hodiny nočního zděšení, které mne mohlo přivésti na kraj šílenství.

V tu chvíli jsem zaslechl neurčité zvuky varhan, žalostnou píseň, jakoby jimi roztrhati chtěl pozemská pouta. Naslouchal jsem celou duší, téměř nedýchaje, pohřížen jako kapitán v hudební nadšení, které mne unášelo za hranice tohoto světa. Potom nenadále se zaleknu. Kapitán Nemo byl v sálu, skrze nějž bylo mi projíti. Tam se s ním setkám naposledy. Snad mne uvidí a bude se mnou mluvit! Jediný pokyn jeho může mne zničiti, jediné slovo jeho může mne přikovati ke korábu!

Zatím bylo 10 hodin. Nadešla doba, kdy jsme měli odejíti.

Bez okolků, třeba by stál kapitán přede mnou, otevru opatrně dvéře a přece mi připadalo, jakoby na čepech silně zavrzaly. Možná, že to byla jen obrazotvornost.

Tápal jsem po úzkém a tmavém průchodu na každém kroku se zastavuje, abych zdržel tlukot srdce. Přišel jsem ku dveřím na rohu sálu. Tichounko pootevřu. V sále čirá tma. Dozvuky varhan jemně vyznívaly. Kapitán Nemo byl tam. Mne neviděl. Myslím, že by mne neviděl ani při denním světle, natož po tmě. Tak byl unešen.

Prokrádal jsem se po koberci, abych se neprozradil ani nejmenším šustem. Potřeboval jsem pěti minut, než jsem došel ku dveřím u bibliothéky.

Chci otevříť, an tu vzdech kapitána přimrazí mne k místu. Pochopil jsem, že vstává. Viděl jsem jej trochu, poněvadž sem pronikalo z knihovny něco světla. Mlčky šel ke mně, s rukama založenýma jako duch. Jeho stísněná prsa nadýmala se štkáním. A slyšel jsem, jak zahučel tato slova, poslední slova, která jsem slyšel:

„Všemohoucí bože! dosti! dosti!“

Byla to slova hryzeného svědomí u toho muže?

Bez sebe vběhnu do knihovny. Odtud na prostřední schody ke člunu, k soudruhům.

„Utečme! utečme!“ volám.

„Hned,“ odpověděl Kanaďan a odšroubovával loďku anglickým klíčem.

Dole zatím strhl se lomoz. Hlasy překřikovaly živě druh druha. Co se dělo? Nespozorováno-li našeho útěku? Cítil jsem, jak mi Ned Land do ruky vtiskl dýku.

„Ano!“ zašeptal jsem, „dovedeme zemřít!“

Kanaďan ustal od práce. Ale jedno slovo

opakované dvacetkráte, hrozné slovo vysvětlilo mi příčinu pobouření na lodi. Poplach ten nestal se pro nás.

„Malštrom! malštrom!“ volali.

Malštrom! Mohlo-liž býti slyšeno hroznějšího slova při větším zmatku? Nejsme-li pak v nebezpečných místech Norského břehu? Snad byla zanešena *Loděnka* v tu propast právě, když jsme se chystali odšroubovat loďku?

Známo, že v době přílivu súžené vody mezi Farörskými a Lafodskými ostrovy tlačí se neodolatelnou silou proti sobě činíce tak strašný vír, z něhož ještě žádný koráb nikdy nevyšel bez úrazu. Přítažlivost víru toho sahá až na 15 kilometrů pohlcujíc nejen koráby nýbrž i velryby a bílé medvědy z ledových končin.

Sem byla stržena také *Loděnka*, náhodou-li, úmyslně-li, nelze říci. Obíhala stále menšími a menšími kruhy. Člunek při ní byl ještě nešen úžasnou rychlostí. Cítil jsem to. Hlava se mi točila. Konečně jsme se zastavili. Chladný pot mi vyrazil na čele. A jaký lomoz kolem našeho křehkého člunku! Jaký řev na několik mil! Jaké hučení vod rozbíjejících se o skály na dně, tam kde nejtvrdší věci rozdrtily se, kde kmeny stromů přeštípaly se.

Jaký to vír! Námi házeno se strany na stranu. *Loděnka* bránila se jako živá. Její ocelové svaly praskaly. Někdy vzpřímila se a my s ní!

„Musíme se držeti pevněji,“ volal Ned „a znova člunek přišroubovat! tak snad se zachráníme!...“

Nedomluvil ještě a zapraskalo. Šrouby se vytrhly a člunek vyzdvižen ze svého vyhloubení vyletěl do povětří jako z praku kámen.

Já jsem při tom omdlel naraziv si do hlavy.

Hlava XXIII.

Závěrek.

To je závěrkem naší podmořské jízdy. Co se stalo v té noci, kterak byla loďka vynešena z hrozného víru, jak Ned Land, Radil a já vyvázli z propasti, nemohu říci. Ale zpamatovav se, ležel jsem v rybářské chalupě na jednom z Lofodenských ostrovů. Oba moji soudruzi bez úrazu stáli vedle mne a tiskli mi ruce. Objali jsme se v radosti.

Tou dobou nebylo ani pomyšlení k návratu do Francie. Spojení mezi Norskem severním a jižním je nedokonalé. Byl jsem nucen vyčkati paroloď, která tudy pojede.

Zde uprostřed pohostinných a poctivých lidí přehlížím vypravování o těchto příhodách. Je na vlas věrné. Není vypuštěno ani jednoho příběhu, ani jedna okolnost není přehnána. Jet věrným popisem víře nepodobné jízdy v nedostupném pro člověku živlu, kde vědecké skoumání pomalu ku předu kráčí.

Uvěří-li se mi? Nevím. A co více. Jedno jest jisto: že mám právo mluviti o mořích, v hloubce kterých za méně než 10 měsíců urazil jsem 20.000 lieues, podmořskou kolem světa jízdou, v které se mi odhalilo tolik divů v Tichém a Indickém Oceáně, v Červeném a Středozemním moři, v Atlantském Oceáně, v mořích Jižních a Severních!

No a co se stalo s *Loděnkou*? Vydržela napor víru? Žil ještě kapitán Nemo? Mstí se on dále pod vodami mořskými, či přestal na poslední hekatombě? Přinesou vlny někdy rukopis, ve kterém je vylíčen celý život jeho? Pozná se jmeno toho člověka? Poznáme dle národnosti zmizelého korábu národnost kapitána Nemo?

Doufám. Také doufám, že jeho silný stroj odolal moři v nejhroznějším jeho víru a že *Loděnka* tam zůstala bez pohromy, kde zničeno tolik korábů! Je-li tomu tak, žije-li kapitán Nemo pořád v Oceáně ve své adoptované vlasti, bodejž utichne nenávist v jeho surovém srdci! Nechať vidění tolikerých divů zahladí v jeho duši mstivé oumysly! Nechať zanikne kárající soudce, nechať zůstane učencem a skoumatelem moří. Je-li osud jeho podivný, je tím také vznešený. Či necítil jsem toho? Neprodělal jsem tam 10 měsíců nepřirozeného živobytí? A nyní na otázku předloženou církevníkem, je tomu 600 let: „Kdo by mohl změřiti hlubiny mořské?“ ze všech lidí mají právo odpovědít jen dva lidé, kapitán Nemo a já.

Obsah.

Stránka

Hlava I. Indický Oceán 3
Hlava II. Nové pozvání kapitánovo 8
Hlava III. Perla za deset milionů 18
Hlava IV. Červené moře 26
Hlava V. Arabský tunel 33
Hlava VI. Řecký archipelag 41
Hlava VII. Středozemským mořem za čtyřicet osm hodin 47
Hlava VIII. Zátoka Vigo 54
Hlava IX. Ztracená země 63
Hlava X. Kamenouhelný důl 71
Hlava XI. Sargassové moře 77
Hlava XII. Vorvani a velryby 85
Hlava XIII. Ledoviště 96
Hlava XIV. Jižní pól 100
Hlava XV. Příhoda či nehoda? 112
Hlava XVI. Nouze o vzduch 117
Hlava XVII. Od mysu Hornu až k řece Amazonské . 122
Hlava XVIII. Mnohonozi 129
Hlava XIX. Gulf-Stream 138
Hlava XX. Na 47° 24′ odpůlí a 17° 28′ oddlíní . . 146
Hlava XXI. Hekatomba 153
Hlava XXII. Poslední slova kapitána Nemo 160
Hlava XXIII. Závěrek 167

Opravy.

Str.	4	řádka	15	z dola	místo	želv čti želev
„	8	„	2	s hora	„	místa čti města
„	8	„	7	z dola	„	perle čti perli
„	46	„	3	s hora	„	Afroena čti Afroessa
„	58	„	11	z dola	„	všelijaké čti všaké
„	94	„	4	s hora	„	krájejíc čti krájíc
	145	„	7	s hora	„	bouři čti bouře

Zpráva jednatelská

Matice lidu za rok 1876.

Rokem 1876 ukončila „Matice lidu“ první své desítiletí!

Rozhledneme-li se zpět na činnost v této době vykonanou, můžeme s uspokojením říci: že símě, které „M. l.“ před desíti lety uložila do kypré půdy národního života našeho, rychle se ujalo a již nyní v silný strom vyrostlo, jehož ovoce tisícům a tisícům krajanů našich poskytuje záživné, zdravé a příjemné ovoce.

Vzdor nepřízni časů, vzdor hmotné bídě, která se po krajích vlasti naší rozkládá, vzdor zřejmému brojení některých nepřátel osvěty, těšila se „M. l.“ přece vždy takovému účastenství, že počet členů její neklesl nikdy pod 6000. Neobyčejný tento úspěch dokazuje nejlépe, jak velice lid český po vzdělanosti baží, jak hluboce proniknut jest pře-

svědčením, že jen ve vědění, v osvětě spočívá budoucnost národa našeho.

Matice lidu přispěla zajisté již v míře nemalé ku vzdělanosti lidu našeho. Během minulého desítiletí vydala „M. l.“ **šedesát** dobrých knih ve více než **půl milionu výtiscích,** a není téměř oboru lidského vědění, z něhož by nebyla přinesla již nějaké pojednání. „Ze šedesáti spisů „M. l.“ dosud vydaných“ — praví se v úvaze o „M. l.“ v posledním svazku časopisu Musea českého uveřejněné — „náleží mnohé, a možno říci většina v řadu oněch, jimž nebylo souzeno jen efemérní trvání, však co více, nemalá část této většiny přičítána je již nyní k předním ozdobám českého písemnictví; skrovný je počet spisů ceny prostřední, ale i ty nezapírají chvalitebné tendence celým dílem prokmitající, a nedostoupily-li měřítka literarním esthetikem přikládaného, nabyly zajisté vděčného přijetí na místě svého určení.“

Směr, který „M. l.“ ve spisech svých sleduje, jest sice svobodomyslný, jak to ani jinak býti nemůže při podniku, který si obral za účel šířiti pravou osvětu v národě; při tom ale vystříhala se vždy všeho strannictví, a nikdy nezneužívala velikého vlivu svého, aby podporovala některou stranu politickou. „Matice lidu“ jest snad jediný větší podnik literární, který dovedl odolati vlivu stranických vášní, zdravý rozvoj duševní činnosti naší tak velice pochromujících. Proto také nalezla „M. l.“ laskavého přijetí u všech tříd a u všech

stran lidu českého, a nemá jiných nepřátel a odpůrců, leč ty, kteří všude a vždy na odpor se staví vzdělanosti a pokroku lidstva.

Jak hluboce zapustila „M. l.“ kořeny své do obyvatelstva našeho, vysvitá mezi jiným i z toho, že horliví čtenáři „M. l.“ i na smrtelném loži ještě na ni si zpomínají. **Tak dostalo se jí minulého roku dvé odkazů, a sice jeden v sumě 50 zl. od horlivého národovce, p. Exnera v Sumperku, a druhý v obnosu 1000 zl. od paní Marie Lauterbachové v Praze, která si však vyhradila doživotní užívání úroků z této sumy.**

„Matice lidu“ není žádný spolek výdělkářský a musí dle stanov svých věnovati veškeré příjmy na vydávání knih. Čím větších podpor peněžitých se dostávati bude „M. l.“, tím více, tím větších, a tím lepších knih bude moci vydávati a tím lépe bude moci honorovati spisovatele.

Hlavním a nejprvnějším sloupem „M. l.“ jsou horliví sběratelé její. Mužové tito, proniknuti vznešeným účelem šířiti vzdělanost v lidu českém, věnují se s vlasteneckou obětavostí obtížné službě její, a nedbajíce ani překážek, ani ústrků, ani práce snaží se získati členy pro „M. l.“ a rozšiřovati takto vždy více kruh čtenářstva jejího. Horlivým těmto apoštolům osvěty především sluší uznání a vřelé díky.

A tak nezbývá, než vysloviti ještě přání, aby v příštím desítiletí „M. l.“ se zdarem co možná

ještě větším se potkala než v desítiletí právě minulém, aby nalézala v lidu českém obliby a podpory ještě vydatnější, aby působení její vnikalo vždy šíře a hloub do lidu našeho, ku prospěchu a slávě vlasti a národa československého.

V Praze, v březnu 1877.

Výbor „Matice lidu“.

Příjmy a vydání

spolku pro vydávání laciných knih českých

od 1. ledna do 31. prosince 1876.

Příjmy	zl.	kr.	*Vydání*	zl.	kr.
Zůstatkem z minulého roku .	2	03	Za sazbu, tisk a papír z r. 1875 (doplatek)	4464	05
Příspěvky členů zakládajících	10	—	za sazbu, tisk, papír a expedici r. 1876		
příspěvky členů za V. ročník	174	15	(à conto)	882	27
příspěvky členů za VI. ročník	195	30	za legit. lístky a rozličné tiskopisy . .	85	50
příspěvky členů za VII. ročník	233	90	honoráry spisovatelům	1351	—
příspěvky členů za VIII. ročník	403	84	Za cliché bibliograf. ústavu v Lipsku	252	84
příspěvky členů za IX. ročník	1420	46	služné expeditorovi	600	—
příspěvky členů za X. ročník	5152	40	„ sluhovi . .	364	—
příspěvky členů za XI. ročník	425	30	za inseráty z r. 1875 (doplatkem) . . .	121	28
odkaz od pana Ed. Exnera ze Šumperku .	50	—	taktéž za r. 1876	121	03
za jednotlivé knihy strženo	54	50	nájemné	150	—
na expedici .	354	04	menší výdaje úhrnem	74	84
			zůstatkem v pokladně	9	11
	8475	92		8475	92

Rozvaha dne 1. ledna 1877.

Jmění vůbec	zl.	kr.	*Dluhy vůbec*	zl.	kr.
Hotovost koncem roku 1876 . .	9	11	Členům zaklád.	1730	62
Odkaz od paní Marie Lauterbachové v Praze: pojištěný na reálité kapitál ve.	1000	—	Členům přisp. na rok 1877 .	425	30
Zásoba knih:			knihtiskárně dr. Ed. Grégra .	5693	80
V. ročníku ve	562	15	Převádí se čisté jmění spolku ve	5870	39
VI. ročníku „	1079	20			
VII. ročníku „	608	30			
VIII. ročníku „	1108	80			
IX. ročníku „	3343	60			
X. ročníku „	5401	60			
dřevorytiny a cliché.	562	95			
inventář . . .	44	40			
	13720	11		13720	11

V PRAZE dne 1. ledna 1877.

Jindřich Šmíd,
účetní.

Gabriel Žižka,
pokladník.

Frant. Šimer, **Václav Černý,**
t. č. přehlížitelé účtů.

Seznam

p. t. sběratelů Matice lidu 1876.

	Počet členů
Aloy Frt., Chlumčany	11
Balcar J. V., Kuklena	22
Balcárek Frt., Lulč	13
Balvín Theod., Nové město	6
Barták Jos., Klatovy	48
Bakala Ant., Frýšták	5
Beneš Antonín, Velké Zamachy	5
Benoni Václ., Polička	13
Bensinger S., Praha	4
Bernard Josef, Praha	7
Bílek J., Mělník	9
Brodský H., Roudnice	160
Břeněk Frt., Vanovice	3
Břeněk J., Imramov	22
Buča A., Náměst u Brna	11
Bukovský, Nový Bydžov	10
Buml Ant., Terezín	23
Cahel Fr., Hradšovice	12
Čančík F., Pardubice	34
Čáslav, okr. výbor	34
Černochová J., Olomúc	17
Čihák L., Jilové	7
Čoček Ferd., Příkazy	15
Danda J., Rakovník	30
Daněk Vlad., Záhlinice	11
Deutschmann C., Mor. Přerov	3
Dienstbier Jan, Liblín	11
Dluhos E., Opava	3
Douzek Frt., Č. Brod	3
Dvořáček Em., Bystřice	24
Eger F., Benátky	22
Endrys Ant., Choceň	22
Fila V., Napajedly	22
Filip Mat., Protivín	14
Fišer Jos., Lešany	12
Fišer Jos. dr., Těšín	5
Formánek Fr., Rájec	22
Francán M., Počátky	22
Franta Frt., Chlum	4
Germář R., Ml. Boleslav	5
Grégr dr. a Ferd. Dattel, Praha	717
Haba Petr, Sobotka	40
Hartmanová B., Sopoty	4
Havlová Josefa, Turnov	9
Havlena Josef, Dymokury	5
Häring J., Vodňany	30
Hejcman V. J., Kr. Hradec	34
Hejl Jan, Tišňov	11
Hertl B., Kroměříž	5
Herrmann Jos., Velvary	17
Heyne H. A., Hořovice	22
Hnilica Frt., Uher. Hradiště	7
Hobl J., Nymburk	10
Hoblík Frt., Kolín	96
Hoch Jos., Hrubčice	16

535

* 1323

	Počet členů
Holakovský, Chrudim	36
Horažďovice, okr. výbor	44
Hölzel Eduard, Olomúc	7
Hriss Fr., Nová Říše	7
Hrdina Ant., Mn. Hradiště	22
Hübsch A., Kostelec n. L.	11
Hynek Al., Praha	29
Chabera Frt., Malotice	3
Jakoubek H. V., Králův Městec	27
Janda Jos., Loučeň	6
Janda Ant., Budyň n. O.	11
Janda H., Šlané	11
Janeček M., Mýdlovary	3
Janko Vác., Dolsko	5
Janota Ant., Mříčná	5
Janský Karel, Tábor	17
Jarolímek P., Malenovice	22
Jelínek J., Třebíč	34
Jelínek Kar., Borohrádek	13
Jeništa J., Brandýs nad Orlicí	22
Jičín, okres. výbor	22
Jezdinský Arn., Milčice	16
Jirásek V., Černochov	5
Jurenka dr., Březnice	41
Kabeš Frt., Skalsko	5
Kalina A., Něm. Brod	35
Kamarýt Jos. L., Habry	5
Karas Fr. L., Zbirov	19
Karlín, okr. výbor	22
Kašlík R., Val. Meziříčí	5
Kavka K., Nový Bydžov	67
Kinter Marcus, dr., Rajhrad	3
Klíma V., Černý Kostelec	3
Knížek Jan B., Libaň	33
Knüpfer Alfred, Broumov	12
Kober J. L., Praha	20
Koloc Jos. L., Bakov	11
Kopal Ond., Lnáře	5
Kopřiva J. F., Pelhřimov	11
Kopta Ant., Kozlany	22
Kordas A., Dubycko	7
Kormout Lud., Ústí nad Orlicí	28
Kosina Frnt., Blánsko	13
Košek Vácsl., Kobylá	11
Kotouček K., Brandýs n. Labem	4
Kotzura Karel, Klatovy	6
Královec C. J., Domažlice	3
Kratochvíl Jan, N. Veselí	3
Kraus F., Jílemnice	66
Kriegler F., Jaroměř	3
Krušina J., Červený Kostelec	5
Křeček J., Česká Skalice	33
Kupka J., Třebechovice	23
Kursa K., Blovice	22
Lácha M. J., Netolice	18
Leicht Ed., Budohostice	8
Líblinský J., Královice	23
Linder Frant., Jindřichův Hradec	37
Lomnice u Jičína, okres. výbor	33
Lomnice u Třeboně, obč. záložna	5
Louda V., Hor. Bučice	33
Lvovský B., Pětipsy	[illegible]
Maasch Kar., Plzeň	[illegible]
Macoun Jan, Znojmo	13
Mádle Vilém, Jičín	45
Maixner J., Hořice	50
Malina J., Jaroměř	55
Materna Frt,, Lanštorf	5
Maxa J., Manetín	7
Maňhal Jak., Mdr. Jinec	16
Martinů K., Nové Hrady	5
Mařan J., Újezd Svijanský	11
Mašek Ant., Lobeč	23

	Počet členů
Mayer D., Libochovice	13
Menšík F. J., Žirovnice	11
Metyš J., Č. Třebová	14
Mičke B., Doubravice	12
Mikuláš a Knapp, Praha	27
Mládek Jan, Orlová	7
Mourek Th., Praha	13
Mrva J., Zlatá Olešnice	13
Musil Ant., Jihlava	17
Myslík Jan, Sušice	11
Myška Jos., Nová Kdyň	3
Navrátil Jos., Prostějov	4
Nešněra V. P., Ml. Boleslav	124
Neubert F., Louny	12
Neubert Frt., Slané	4
Nigrin F. A., Vysoká nad Jizerou	22
Novotný J., Kunštát	11
Nunvář Balt., Vtelno	17
Obádal Frt., Vsetín	3
Odstrčil J., Klobouky	11
Osom K., Jindř. Hradec	22
Otto J., Praha	18
Ouvalská Marie, Černý Kostelec	5
Pacovský Jos., Mirošovy	4
Pacholík K., Klenovice	15
Pakosta F., Třeboň	25
Palice A., Lužec	26
Pallán P., Lvov	6
Patočka Josef, Vysoká n. Jizerou	11
Pavel Jos., Malé Svatonovice	3
Pažout Fr., Kladno	22
Petřík Em., Praha	20
Podzimek F., Železnice	11
Pokorný Ferd., Příbor	8
Pospíšil J., Hradec Kr.	22
Porázek K., Kroměříž	4
Prokop K., Paseky	3
Prunar Jiří, Domažlice	12
Pučelík Jakub, Merklín	3
Radimský J., Nová Paka	33
Ráček M., Polná	7
Rambousek J., Bechyň	8
Rathouský J., Rychnov	5
Rayman L. J., Josefov	11
Reinitzer J. B., Praha	3
Richter Jos., Klecany	11
Roháček P. M., Stará Túra	14
Rolf Frnt., Olomúc	5
Rosický, Praha	5
Růžička F. J., Malešov	4
Ryba M., Nechánice	15
Říha, med. a chir. dr., Lnáře	11
Řivnáč Fr., Praha	12
Sakař Frt., Kutná Hora	26
Sašek J. F., Vl. Meziříčí	40
Sašek Josef, Žďár	10
Sedláček P., Čejč	4
Sekera Frt., Hlínsko	26
Semily, okres. výbor	25
Skopalík Fr., Tlumočov	11
Skořepa P., Smiřice	11
Snížek M., Strmílov	11
Soběslav, okr. výbor	24
Sojka F., Charvátec	18
Steinhauser Vend., Plzeň	28
Stenzl F., Ivanovice	8
Sterzer Frt., Mělník	17
Stocký Alb., Vídeň	11
Straberger J., Bavorov	14
Stropek L. A., Budějovice	8
Stýblo B., Praha	5
Stýblo Jos., Klobúky	11
Svoboda Jan, Vranov	14
Svoboda Fr., Radnice	5
Sýkora Ferd., Mirovice	11
Šah Jan, Záhřeb	23
Šafránek K., Trhové Sviny	7

596

557

	Počet členů
Šebek H., Vídeň	13
Šílený V. dr., Brno	11
Šíma Josef, Vys. Mýto	20
Šimek Ad., Bělá u Bezd.	16
Šimek V., Písek	19
Šindelář J., Světlá	11
Šíp Vácsl., Přestice	33
Šír Frt., Branná	11
Špaček H., Pol. Ostrava	11
Špoutil A., Nymburk	37
Šulc Frt., Uhl. Janovice	11
Švarha Jan, Peruc	11
Schmiedova Fran., Rokycany	22
Schwarz Jindř. Fr., Přestice	27
Tauer Jak., Kout	6
Tocháček J. M., Krucemburk	12
Urbánek F. A., Praha	46
Urbánek Jan, Vrb. Lhota	5
Valda Frt., Libčany	4
Valenta Jos., Sedlec	5
Vaněk Jos., Sluštice	5

	Počet členů
Vaníček Fr. Prav., Dvůr. Králové	11
Vaniš Frt., Sedlec	44
Váša V., Čáslav	38
Vávrů Iv., Lublaň	4
Věšín, dr., Vrané	11
Veselík J. G., Litomyšl	50
Vičar Jos., Humpolec	42
Vobr Vojt., Plasy	11
Vojtíšek, Rožďalovice	6
Vondra J., Litomyšl	14
Vondráček K. Vl., Humna	14
Vraštil J., Lhota Šárová	3
Vymlátil O., Frenštát	12
Wallenfels V., Příbram	110
Winiker C., Brno	4
Winkler C., Brno	41
Záruba Martin, Praha	14
Zelenka Em., Kosmanosy	20
Zrůnek Karel, Rožnov	23
Zuman A., Žamberk	12
Zvolánek Kar., Nová Ves	8
Žákovský V., Olomúc	15
Žalud V., Hořovice	5
Ždichynec Frant., V. Klobúky	11
Žert Josef, Vykáň	5

F. St. Kodyma

Procházky
v oboru přírodních věd.

Procházka první:

1. Světlo a život.
2. Vzduch a zdraví.
3. Z pravěku zemského.
4. Z nebes říše.

Matice lidu ročníku XI. číslo 3.

(Běžné číslo 63.)

V PRAZE.
Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.
1877.

Tiskem drů. Edvarda Grégra v Praze 1877.

Světlo a život.

Dle Ferd. Cohna.

Není v přírodě zjevu dojemnějšího, jako když s nebes klenutí, od východu počínaje, noční závoj pomalu se odestírá a ze spodního temna obrysy vrchů a dolin vyvstávají, z prva v tmavomodrém zbarvení, měnícím se potom do červena a fialova, až posléze obraz celé krajiny ve svěžích barvách v plné své kráse před očima se rozloží, to dřív ještě nežli koruna slavnostního divadla toho, planoucí slunce nad obzor vystoupí. Ano, není v přírodě zjevu, jenž by citu člověka mocněji se jímal a duševní síly jeho k plodné činnosti vydatněji povzbuzoval. I ta nejprázdnější krajina stane se v ranním osvětlení půvabnou. A což teprv octne-li se k té době člověk na temeně některé vysoké hory, odkudž vidí, kterak v ranním svitu nad purpurovým pokrovem okolního podhoří osněžené strminy jako zlatem oblité se vystkvějou, anebo když plyna po dalekošíré pustině mořské, spatří z jejího lůna vynořovati se slunečnou kouli. Toť dojmy, jejichž lesk v duši člověka nikdy nevyhasne.

Možná-liž se tomu diviti, že dojmy ty nezůstaly bez vlivu i v náboženské náhledy leckterého přemýšlivého národa? Kdo viděl, anoť po nočním, smrti podobném spánku navracujícím

se denním světlem tvorstvo k novému životu se probouzí, mohl snadno za to míti, žeť to samo velemocné božstvo, kteréž život a požehnání po zemi rozlévá. A tak u mnohých národů skutečně bylo a z části podnes jest.

Staří Egyptané pokládali světlo za otce bohů, jehož prvorozeným byl veliký Amun-ra, sídlící v slunci. Boha toho vítala každého jitra zvučně kamenná socha Memnonova; jemu bylo zasvěceno město Josefovo a Mojžíšovo, Heliopolis (město slunce) a jemu vzdávána božská pocta v pradávné svatyni Memfisské.

Národům pak Semitským byl Baal pánem nebes, jenž vysílaje světlo na zemi, všeliký plod z ní vyvozoval. Chrám jeho stál na temeně nebetyčné budovy Babilonské („babylonské věže“) i slávu jeho hlásala nádherná sloupořadí v Baalbeku a Palmíře; na vyšinách Karmelu a Libanonu zapalovány mu ohně, a Tyrský plavec nepustil se nikdy z vnitřního (Středozemního) moře v širý ocean na západ, aby byl dříve u paty skály Gibraltarské neučinil oběť bohu slunci, jenž skálu tu co mezník země byl ustavil.

Jasněji ještě obrážely se názory o noci a denním světle v duchu národů Arických, jichžto jednou větví jest i národ Slovanský. Dvě říše jsou to, učil Zoroaster, v kteréž svět jerozdělen: říše světla, již zpravuje Ormuzd, a říše tmy, jejíž panovníkem je Ahriman. Bůh světla jest sice větším i mocnějším: avšak odpůrce jeho, kníže temnoty, usiluje bez přestání i na všech stranách, by co onen vyvedl čistého, dobrého a svatého, pokálel a zkazil. A pocházejí-li od Ormuzda život i den, čistá zvířata a užitečné rostliny i blahodějné v duši myšlenky, tož Ahriman zase uvádí na svět smrt i noc, rostliny jedovaté a dravou

zvěř, hřích a zlé náruživosti. Tak bojujou spolu oba mohutníci hned od prvopočátku — bojujou jak v širém vesmíru, tak v každém jednotlivém tvoru, a teprv posledního dne zvítězí světlo nad temnotou a nastane doba věčné, nezkalené blaženosti.

Než k vyššímu náhledu dospěl veliký myslitel biblický, an líče v první kníze Mojžíšově stvoření světa — rovněž dle obrazu vycházejícího slunce — vyslovil: tma i světlo, nebe i země i všechno, co na ní žije, vzalo svůj původ z jediné tvůrčí moci, kteráž byla od věčnosti. Vznešenější zajisté myšlenky člověčenstvo nikdy nemělo, a všechno pozdější mudrctví nedovedlo než leda myšlenku tu jinak přioděti a obsah její určitěji vyměřiti.

Přírodozpytec pak neodvažuje se toho, aby pátral po prvotních začátcích všelikých věcí na světě: on je rád, můželi jen nejbližší rozdílných zjevů příčiny seznati. Než pátrá-li po těchto, podivno! všude potkává se s upomínkami na Iranskou víru v dvojakost světovou; všude, v každém tvoru, jenž na zemi žije, může pozorovati zápas světla s temnotou. A byť dnešní přírodozpyt nepřipouštěl více vlivu druhých hvězd a planet, jak o něm, po příkladu starých Chaldeů, hvězdopravci až do novějších časů bájili, toť, co se slunce dotýče, uznává čím dále tím plněji velmocnou vládu jeho; vládu, kterouž netoliko pohyb země, moře i větrů se řídí, ale na níž tělo i život každého pozemského tvora závisí.

Čím dokonalejší zajisté tvor, tím hlouběji v jeho život účinek světla zasahuje. U člověka a snad i při vyšších zvířatech jeví se účinek střídajícího se světla se tmou, dne s nocí, nejenom v jich tělesném, ale i v životě duševním, jeví se postupujícím za sebou bděním a spaním, bytím

sebevědomým a v snění pohříženým. Usne-li člověk, povolí a odpočinou si všechny svaly jeho, kteréž za dne nejvíce se byly namáhaly. Než i vědomí ukládá se v nejzažší nitro a rozum pozbude své vlády tak dobře nad údy těla jako nad shromážděnými v duchu pomysly a pocity, kteréž podivnými skoky v strakatou směsici snů se proplítají.

Při zvířatech nižších jsou to však, zdá se, jenom snahy, vztahující se k výživě a zachování plemene, kteréž pod vlivem světla stojí. Tak jestit jistých zvířat, jichžto jen časně ráno na jevišti vídáme; jiná vyčkávají plného dne, ač neschází i takových, kteráž slunečního světla se štítí, vylézajíce teprv v soumraku. Však už básník v žalmu 104 pěje o nich: „Uvodíš tmu a bývá noc, v níž vybíhají všichni živočichové lesní; lvíčata řvoucí po loupeži, aby hledali pokrmu svého. Když pak slunce vychází, zase shromažďují se a v doupatech svých se ukládají.“

Především jest to však rostlinstvo, nad nímž slunce svou vládu provádí, to nejenom postupem ročních počasí, vyvozovaných jím, ale i střídáním se dne i noci, což ku podivu hluboko života rostlin se jímá. Když první paprsky ranního slunce po zemi se rozlévají, procitují i rostliny z nočního spánku, vztyčujíce pomalu své k zemi sklopené hlavičky, vyndavají pečlivě své šaty ze zelené poupěcí schránky, v nížto je přes noc uschované měly, vyndané rozprostírají, by v krásných svých barvách na slunci se zaleskly. Světlo jest to, kteréž květiny probouzí.

Než jako mezi lidmi, jest podobně i mezi rostlinami: nevstávají všechny stejně, jedny spějí dlouho, druhé si zase přivstávají. A to děje se s takovou pravidelností, že slavný rostlinopisec Linné pokusil se o to, sestaviti květinové hodiny,

dle nichž by ten, kdo žádných spolehlivých nemá, dobře říditi se mohl. Tak už mezi 3. a 4. hodinou ranní rozvíjí svou žlutou hlavičku luční kozí-brada; mezi 4. a 5. probouzí se modrá čekanka a hnědá denivka, mezi 5. a 6. obecná pampeliška a bílý svlačec plotní; mezi 6. a 7. mléč a salát, a tak to jde dále od hodiny k hodině. Mnohé z květin jsou ve špatné pověsti, že zvlášť pozdě vstávají. Tak kosmatec, odívající svým dužným lupením skály Italského ostrova Kapri: ten rozvíjí se teprv k jedenácté hodině; ano jinému z příbuzných jeho dostalo se přezdívky „odpoledního“. Než jsouť i takové, kteréž horké denní hodiny přespávají, uzavírajíce svou květnou korunku v kalíšek a jako v dřímotě poklímujíce. Len na poli otvírá modrá očka svých kvítků vůbec jen dopoledne, odpoledne má je zavřené.

Největší díl květin ubírají se k večeru na odpočinek; ač jest mezi nimi i ponocovaček, kteréž ve dne spějí a v soumraku teprv oči si protírají. Z těch některé vyznačují se i melancholickým zbarvením a sentimentálním zápachem, jako večernička a pupalka. Než nalezneš mezi nimi i vysokopanských postav, kteréž nedávají se viděti než toliko za měsíčku a hvězdiček, ač jinak by neměly příčiny skrývati se před denním světlem; k nim náleží mnoho opěvaný květ lotosový řeky Nylu a královská Viktorie velemocného Amazonu. Nejvýznamnější z nich jest však kaktus s příjmím „královna noci“ (cereus grandiflorus), jehož stříbrem se lesknoucí a líbezně zavánějící koruna teprv k večeru se otevře, o půlnoci je v nejplnějším rozkvětu, avšak do rána už zase odkvětlá.

Že však rostliny i svým listím pospávají, toho už je tíže ji pozorovati. Nicméně při akaciích, gledičiích a příbuzných jim rostlinách padá hned do

oka: jak nastane večer, tehdy četné, na dlouhých stopkách seřaděné jich lístky, přiklápějí se po páru k sobě a obloukem dolů se sklánějí. A ještě patrněji jeví se na mimosových stromech horkého pásu. Jak cestovatelé vypravují, jestiť velmi dojemné viděti, kterak za večerního šera strom ten bohatě opeřené své listí ku spaní ukládá, tak že potom vypadá jako by listí s něho bylo sdrhnuto. Však i našinské jetelové pole vyhlíží ve dne zcela jinak nežli na večer, kdežto vztýčivší se trojlístky jeho k sobě se tlačí, tak že červené paličky mezi nimi se schovávají.

A kdož by neznal báji o něžné víle Clytii, kteráž zamilovavši se do mocného boha slunce, Helia, byla od něho povržena, kdež pak ubohá se soužila, až milosrdní bohové ji proměnili v květinu „otočník“, o nížto staří tvrdili, že i v té podobě hledí pořád ještě po bývalé své lásce, po slunci, sledujíc běh jeho po obloze. Než příkladem tím řídí se v skutku mnohá jiná květina. Bělostný leknín, ozdoba našich stojatých vod, vynoří časně ráno z vody svůj uzavřený kalich, v poledne jej vzpřímí a na šíř rozloží, k večeru však zase složí a do vody se pohrouží, skloně se při tom k západu. Též při voskovce pozorováno, že svými květnými okolíky snaží se po slunci se obraceti. Než nad jiné zřetelněji jeví se snaha ta při slunečnici. Té se strany nevějších básníků odevzdáno také dědictví staré Clytie. Nejenom květem, ale i listím a mladými výhonky otáčí se slunečnice za sluncem.

Avšak i rostliny, kteréž pro tuhost svého pletiva nejsou s to, aby po slunci se stáčely, i ty prozrazují, jak mocně jím jsou přitahovány. Všeliká větvička roste po světle, a každý list nastavuje širokou svou plochu přímo proti slunci,

by oživujících jeho paprsků jak nejplněji do sebe ssáti mohl. A kdo obdivoval se sličně po zdi rozvedeným ovocným stromům neb keřům, v jichž umělém řízení nynější zahradnictví své hlavní slávy vyhledává, ten sotva pomyslil, že před sebou má řadu galejních otroků, přikovaných sterem pout k latím, kteříž ale bez ustání usilují odtrhnouti se a dostati na svobodu, kdež by slunečního světla volněji užíti mohli. Kde na rostlinu světlo jen s jedné strany dopadá, jako je často při květinách, chovaných v pokoji, tu marně se namahá, kdo pouhým uvazováním k hůlce rovného vzrůstu rostliny docíliti chce: nahýbát se vždy k oknu anebo stojíc v okně, chýlí se z okna ven; tu nepomáhá než rostlinu, nádobu její, po střídě obraceti, aby pořád jinou a jinou stranou po světle hleděti mohla.

A kdož by neznal, jak dlouhých v tmavém sklepě pouští zemák klíčů, kteréž všechny směřujou ke skulině, skrze niž ať sebe slabší světlo proniká.

Co lidskému duchu svoboda, to rostlinám jest světlo — živel to jich života, v kterémž jedině jim svědčí, bez něhož chřadnou a zacházejí. Odtud ta nezkrotitelná po něm touha, kteráž, ať tisíckrát potlačena, vždy zase propuká, až svého dosáhne.

Jsouť arci mnohé rostliny, kteréž nejsou s to, aby plného nezkaleného slunečního světla snesly, libujíce si jen v polovičním šeru, tak na př. mechy, kapradí, mnohé vztávačovité i jiné lesní bylinky, útlounké to postavy, kteréž se nedaří než jen ve stínu a pod ochranou dubů a buků. Než i při všech ostatních rostlinách jest alespoň n ě k t e r ý c h částí, ježto dennímu světlu úzkostlivě se vyhybají jako nějakému strašidlu. O kořenech a bulvách zná každý, že na způsob krtků do země se za-

rývají a byvše zúmyslně na světlo vyvedeny, že v krátce zase v temnou hlubinu se ubírají.

Břečtan přihybá jenom svých nejmladších špiček ke světlu, starší jeho pruty od slunce se odvracejí, tulíce se plaše ke zdím a skulinám skalním a stojí-li v okně, do vnitř světnice se táhnouce. A takových rostlin je víc ještě, chovaných dílem ve sklenících nebo v pokojích, kterýmž nechce se růsti k oknu, nébrž od něho do pokoje neb skleníku.

Co se vinné révy dotýče, ta sice svým listím a květem obrací se ke slunci: avšak úponky její, kterýmiž jako ručkami do výšky se pne, ty uhýbajíce se dennímu světlu, zalézají do stínu loubí. Ano při listí samém jest to vždy jen *svrchní* plocha, kteráž světla si žádá: spodek štítí se ho, obraceje se tvrdošíjně od něho. Kdo chce, ať se přesvědčí, ať užije třebas násilí, aby vinný list na ruby obrátil: nechá-li ho, za 48 hodin spatří jej zase v starém postavení.

Co do květu, ten tihne vždy ke světlu. A výjimky v tom kuse nečiní ani bledé postavy ze zahrady Ahrimanovy, houby a rostliny cizopasné, jediné to vražedlnice v nevinném světě rostlin, vycucávající svým sestrám mízu z těla a choroby i smrt na ně uvádějící; ty sice potměšilé své pletivo, své zakrsalé stonky a lupenky v temno ukrývají: avšak když přijde doba květu, tož lezou též na světlo a k slunci se přihýbají.

Avšak když rostlina odkvětla a ovoce její dozrává, tehdy odebírá se ráda zase zpět do temna. Dozrávající zemská mandle (šachor) zarývá se z té příčiny do země, a vodní růže vystrkuje svůj květný kalich, jenom pokud kvete, ke světlu; jakmile však odkvětla, stáhne jej zase dolů v hlubinu vodní.

Dosud neumíme si s dostatek vyložiti, v čemže to záleží, že slunce, účinkujíc v rostlinu, jen jedněch její částí k sobě přitahuje, druhých však od sebe odhání. Tolik nicméně je jisto, že činnost jeho je v boji s jinou neméně mohutnou silou, kteráž v zemi spočívá.

Jak známo, vše co na zemi nalezá se tělesného, je k ní přitahováno, a nebýti žádné překážky, každá věc propadla by se až do prostřed země. Rozumí se, přitažlivosti té čili tíži podléhají též rostliny. Podivno ale a posud nerozluštěno, že při rostlině jsou to jen jisté části, kteréž k zemi se táhnou, takořka kolmo do ní zapadajíce, kdežto druhé se jí vzdalujou, jsouce od ní odpuzovány. A jestli kořen vrtá se zrovna do země, a narazí-li na skálu, tiskne se k ní, až přijde na štěrbinu, kdež zase může zrovna do hloubky, tož nečiní tak pouze, aby slunečního světla ušel, alebrž i proto, že je tam tažen — tažen podobným způsobem, jako je tažena krůpěj vody, sáknoucí do země.

Avšak přítěh zemský jest spolu příčinou účinku opačného: stonek a dílem i listí berou zase směr přímo od země. Necháme-li pšeničné zrno v úplné tmě vzklíčiti, pírko neb stéblo z něho vyžene kolmo do výšky. Taktéž stane se v téže případností s cibulkou hyacintovou: vyhnalé z ní lupení postaví se přímo vedle sebe, jak by je závažím byl srovnal. Než zkusme položiti hrnek s hyacintovou tou rostlinou na bok, tak aby lupení její rovnovážně leželo: nebude to trvati než několik hodin a lupení začne se zvedati, nejprvé po špičkách, až posléze celé kolmo se vzpřímí. Však budiž, nyní bys dopustil světlu s jedné strany přístupu: v krátce začnou se stonek i lupení z přímého stání svého nahýbati — ke světlu.

Vidno, země hledí v každém okamžení údy rostliny postaviti zrovna, světlo však hledí směrem svých paprsků je nachýliti. Tak formujou oba na těle rostliny, nahýbajíce její větve nahoru dolů a listí sem a tam posouvajíce; a dle toho jak ten neb onen vliv převládá anebo se mu rostlina více podává, nabývá pak všeliký strom, všeliký keř své zvláštní tvářnosti.

Jestliže cipříš nebo topol tiskna své větve ke kmenu, zrovna nahoru je žene, dává tím na jevo, že řídí se hlavně účinností zemskou, nedada se světlem hrubě vyrušovati. Jinak ale dub, jenž mohutné své větve směle na vše strany rozkládá, ten zase svědčí, že vlivu světla i země skoro stejně poslouchá. Smutková bříza nebo babilonská vrba obrací po světle jenom nejmladší špičky svých výhonů, kteréž ale v krátce, podávajíce se přítěhu, málomocně k zemi sklesají; obraz to oněch chabých povah, jenž přes všechny lepší předsevzetí a počinky vždy zase v obvyklé nectnosti zpět upadají.

Z toho však, co slunce rostlinám světla přisílá, nevynakládá se na zápas s mocí zemskou než jen jedna část: druhá slouží účelům zcela jiným, jichžto zvěstovatelem je pouze drobnohled.

Jistý slovutný přírodozpytec upozornil nedávno na to, že naše oko není nikterak nástrojem tak dokonalým, za jaký od jak živa jsme zvykli považovati je. I zcela zdravé je tak chybně stavěno, že jen z dlouhého návyku s jeho službou se spokojujeme. Kdyby, na místo co každý člověk své oči už na svět si přináší, pořízení jich (totiž zevního jich ústrojí) bylo svěřeno některému z velkých našich optiků, není pochybnosti, že by nás pán ten opatřil s hledidly mnohem zevrubněji pracovanými i o mnoho lépe sloužícími.

Vždyť skutečně k pánům těm své útočiště bereme, chceme-li příliš hrubé chyby svých koukadel opraviti — pomocí brejlí, anebo, jde-li nám o to, abychom pole svého hledění rozšířili buď do dálky, dalekohledem nebo na blízku, k pozorování nejdrobnějšího, drobnohledem.

Kdyby naše oko mělo té schopnosti jako je as při stokrát zvětšující čočce drobnohledu, tož hledíce na list nějaké rostliny, neviděli bychom ho co zelenou plochu, alebrž co zídku, sestavenou pečlivě z kostkových neb hranatých špalíčků. Špalíčky ty jsou vesměs duty a tekutinou naplněny; věda zove je buňkami. Každá buňka je pro sebe malou dílnou, v nížto pomocí rozdílných lučebných činů vyvodí se nemalý počet velecenných výrobků. Považíme-li, že každý list je složen z milionu aneb i více milionů takových buňkových dílen, tož máme tu jako velikánskou továrnu, v kteréž vyrábí se škrob i dřevnatina, cukr i klovatina, mazek i bílkovina, olej mastný i voňavý, při čemž co vedlejší výrobky odpadají leckdes ještě všelijaké lékařské neb jedovaté látky, koření, třísloviná i mnohé krásné barvy.

A zařízení buňkové té dílny je zcela jednoduché; není tu žádných kotlíků neb baněk, žádných kol a válců, jako v našich továrnách: v buňce nenalezneš ničeho než trochu krásně zelených zrneček, lpících uvnitř po stěně. A zrnečka ta jsou to, z nichž pochází zelená barva našich rostlin, podobně jako i bezbarvá, vodnatá tekutina naší krve je zbarvena plovoucími v ní červenými zrnečky krevnými.

Buňka jest sice vůkol obklopena jasnou jako sklo stěnou, v nížto ani dveří ani oken pozorovati není: nicméně nelze pochybovati, že je v ní jakýchs otvorů, ovšem neviditelných. Neboť jak jináč

bylo by možné, aby plnila se všelikou surovinou, kteráž pochází ze země. Kořínky byly surovinu tu do sebe vssály, z nich byla zavedena zvláštním potrubím do buněk, to podobně jako i vodu nebo plyn do našich příbytků skrze zdě zavádíme. V každé buňce nalezneme kapinku vody, kteráž snad ještě včera v širém moři se zmítala, však byvši sluncem v páru obrácena, do povětří se povznesla a zahnána větrem nad zem, deštěm dolů spadla, kdežto ji kořínky do sebe vtáhly. Ve vodě té vězí rozpuštěn prášinek drasla, pocházející z hor, ze zpukřelé žulové skály, odkudž tímtéž deštěm spláchnut a zanešen byl do řeky, kteráž zemi napájeti pomahá. K němu přidružilo se poznáničko čpavku, jenž se byl z hnijícího poblíž zvířecího těla vyvinul a kterýž je spojen s malounkem kostovky nebo sirnovky, povstalých snad nedaleko ze spálené třecí sirky. Všechny ty i mnohé jiné surové látky přišly do buňky ze země; zde však leží pospolu bez hnutí, dokavad přístrojí zelených zrneček účinkovati nezačne.

Než teď na východě vytasí se slunce; první jeho paprsky padnou na buňky našeho listu. V okamžení jest tu, jako když v továrně na úsvitě zvonek zazvoní a pára syčíc vrazí pod písty a najednou začnou se kola točiti i jedno do druhého zasahovati, slovem, denní dílo počne.

Vzduch, v kterémžto list jako v ustavičné lázni vězí, je složen z několikera zvláštních větřin; hlavními jsou dvě: dusík a kyslík; dusíku jest čtyrykrát tolik co kyslíku. Mimo ty nachází se v něm též něco uhelky, větřiny to nám dobře známé i oblíbené — však jenom v nápojích, tak v pivě, šampaňském víně a v sodové vodě, z nichžto vyvstávajíc pěnění jich působí; vyvinujíc se ale i ohněm v kamnech, též dýchajícími plicemi lidí a

zvířat, odkudž do povětří se rozptýluje. V porovnání k předešlým jest uhelky však nemnoho. V mírně velké světnici, držící 15 stop strany a 10 stop výšky, nenachází se jí než celkem as kostková stopa. Avšak kdežto kyslíku a dusíku pracující buňky se netknou, jest jim uhelka milou pochoutkou, již s velikou dychtivostí do sebe vlykají. Nacházejí-li se v uzavřitém místě, kamž nový vzduch nemůže, netrvá to než krátkou dobu a všechna uhelka v něm vymizí; octla se v listech. Než octnuvši se v nich, ihned podlehá spojenému útoku zelených zrneček, kteréž ji v její prviny rozrušují. Jak známo, uhelka jest sloučeninou, složenou ze dvou prvin: z kyslíku a uhlíku. Nuže z rozrušené chápe se buňka jenom uhlíku, ten se jí hodí; kyslíku však, jakožto nepotřebného, zbavuje se, t. j. vyhání jej skrze své stěny zase ven, kdežto co většina v povětří se rozchází.

Zadržený uvnitř uhlík však hned se upravuje, t. j. na novo slučuje; slučuje se s vodou: na 4 díly uhlíku 5 dílů vody. Nechceme však stopovati slučování toho až do jednotlivostí jeho, uvedeme jen tolik: výsledkem jest látka, kteráž s lehkými obměnami jeví se jednak co cukr, jednak co guma, co škrob anebo co dřevnatina. Ač přidá-li se k slučujícím se ještě čpavek, povstane z toho bílkovina anebo mazek.

Vyrobené tyto látky zovou se *životními*, neboť na nich zakládá se život jak rostlin tak zvířat i člověka, z nich pouze je všeliká živočná buňka zbudována. Na vyrobení jich přispívá všech čtvero světodějných živlů; země, voda a vzduch dávají surovin, světlo však činné síly, kterouž se v života schopné sloučeniny spojují.

Dokavad slunce svým světlem buňky proniká, pobádajíc zelenozrné jich ústrojí k činnosti, dotud

trvá výroba životních těch látek, upravování i přispůsobování se docházejících do vnitř surovin. Než jakmile slunce zapadlo, je dílo buňky na ten den u konce; jestiť, jako když v továrně z mašin pára se vypustí. Nyní arciť nastane dílo noční. To však je zcela jinačí; teď není více, aby nové látky se vyvozovaly, nebrž aby, co přes den vyvedeno, jak patří se zužitkovalo.

Jako nástroje našich dílen prací trpí, tak i buňky utrpěly denním dílem a potřebujou důkladné zprávy, mají-li k druhému dni zase k práci schopnými se státi. V té příčině co na buňce sešlo neb se opotřebovalo, to nyní se vyklízí — prostě tím, že se spálí, t. j. sloučí se s kyslíkem, jehož k tomu cíli buňka nyní dychtivě do sebe vlyká. Plodem spálení toho jest uhelka a voda, kteréž zase zpět do povětří se vyhánějí.

Jak známo, i zvíře nezbavuje se svých opotřebovaných těla částek jináč, než že jich nechá s kyslíkem, přicházejícím do těla dechem, slučovati se, t. j. že je spaluje a spálené pak dechem ze sebe vypouští. Vypouštěné jest, mimo vodní páru, uhelka — tatáž uhelka, kteráž i z hořící svíčky neb z dříví povstává.

Co se však dotýče ztráty, již buňka svým vyklízením doznává, ta ovšem hned se nahražuje; z vytvořené nové dřevnatiny zpravujou se stěny a jednak i upevňují a tlustšími činí anebo i obsah buňky a zelená zrnéčka čerstvou bílkovinou se osvěžují.

Co však z vytvořených přes den životních látek vybude, ukládá rostlina ve zvláštní buňky, jako v zásobárny pro pozdější potřebu, anebo vybývajícího ihned na nové stavby vynakládá.

Jako v květoucím továrním závodu je pořád nových přístavků zapotřebí, tak i při rostlině,

když zdárně prospívá, jest jistých míst, nazvaných pupeny, kdež bez přestání nové a nové buňky se přidělávají. Pokud přidělané jsou ještě malé i nehotové, nelzeť jim, aby samy se vydržovaly, staré musí je poněkud krmiti. Než jak mile vzrostly i pořádně se zařídily, tu mají se též samy k dílu. Jestiť jako v přičinlivé rodině, kdež děti jsou jen tak dlouho od rodičů živeny, až byly dorostly; potom vydělávají si chleba vlastní prací, přispívajíce tak k blahobytu celého domu.

Co do obnovy a nových staveb neboli abychom po vědecku se vyjádřili, co se dotýče oddýchání, výživy i buněk rozmnožování, na to rostlina slunce nepotřebuje, to jde po tmě tak dobře před se jako ve světle. Rostliny rostou ve dne v noci, dokavad zásoba životních látek stačí. Tak shromažďují včely své poklady jenom za slunce, a co nashromáždily, z toho staví své buňky a krmí svého plodu i v nejhustší tmě.

Zelená zrnečka (chlorofil) v listech naznačili jsme co přístrojí, pomocí jehož sluneční světlo rozlučuje uhelku v uhlík a kyslík. Jest to tedy jako galvanská rušnice, kteráž svým mlnem je s to, aby rozloučila na př. hlínu v kyslík a v kov, nazvaný „hliník“. Avšak mlno si svých rušnic samo nestaví; slunce však hotoví si samo nástroje, kterýmiž pracuje. Zeleň listová vyvíjí se jenom na světle, a chová-li se rostlina po tmě, zůstanou buňky její nezbarveny, ano, je-li tu od dřívějška jaké zeleni, ta z většího dílu pomalu vymizí.

Rozumí se, že potmě nemůže rostlina žádných životních látek připravovati a jestliže zásoba nastřádaná z dřívějších světlých dob došla, byvši totiž na zprávku a výživu buněk zpotřebována, tož nemá pak rostlina z čeho živu býti a musí bídně zahynouti.

Milé čtenářky ať proto se nediví, že jejich květinky, jež napořád v temném zajetí pokojovém chovají, přes všechnu lásku, věnovanou jim, nechtějí se nikterak dařiti, t. j. že jich stonky na dýl vyčuhujou, jakoby vytouženého světla dosáhnouti doufaly, mezi tím co listí na nich bledne a krsá. Vybledlí ti bídáčkové zacházejí dříve nebo později hladem, pak-li milosrdná ruka se jich neujme, by postavíc je na světlo, slunečných hodů jim dopřála.

Tak tedy, co našich očí tak líbezně dojímá, krásná zeleň luk a lesů, jest namalováno sluncem samým. Jako na citlivé ploše fotografa padající na ni obraz slunečním světlem se přičerňuje, tak zase rostlina v denním světle se zelení. Slunce nemá právě než jen barvy té na paletě. Proto jsou všechny rostliny zeleny; pojem zelena i pojem rostlinstva spadají téměř v jedno.

Kromě zelenosti listů máme tu sice ještě všeliktero jiných barev — krásných barev květu. A ty jsme zvykli pokládati za přední dítka slunce. V tom se však mýlíme; tytýž jsou na světle skoro nezávislými; neboť povstávají i v temnu. Necháme-li cibulku hyacintovou vyhnati po tmě, zůstane listí sice bledé, avšak květ ozdobí se rozkošnými svými barvami.

Co do činnosti, s kterouž slunce v rostlinách pracuje, o tom novější skoumání mnoho zajímavého na svět vyvedla. Seznáno, v slunci vězí nevyčerpatelná zásoba živé síly, kteráž jeví se předkem tím, že částečky obklopujícího je světelného obalu přivodí v jistý tepetavý pohyb. Tepot ten sděluje se dále, rozcházeje se vůkol co vlny v nekonečný obor světový. Příkladem rozcházení toho — s jakou zejmena čerstvostí se děje — jest nám mlno, přemýkající se po telegrafním drátu

přes daleké země i skrze šíré moře. Mlnný ten proud jest arci jen jako jednoduchý paprsek slunečního světla, sevřený v řečiště drátu. Však co slunečních paprsků zemi dochází, jest rovněž jen nesmírně malounká částka toho, co slunce na všechny jiné strany v šírý vesmír vysílá.

Abychom se však krátce vyjádřili: čeho oko pociťuje ve světle, není než jen zvláštní tepot, jenž neliší se od tepotu, jevícího se uchu co zvuk, než jenom svou ohromně větší rychlotou.

Bílé světlo slunce jest jako úplný akord, v němžto četné, zároveň tepetající světelné tony v jedno splývají.

Tony ty dají se od sebe rozvésti a můžeme jich každého pro sebe cíititi, pakliže bílé světlo necháme skrze skleněný hranol pronikati nebo padá-li na krůpěj dešťového mraku. Jako vyšší v oktavě tón liší se od nižšího pouze tím, že čerstvěji tepe, tak i sedmero barev duhy nebo vidma slunečního nezakládá se než na větší neb menší čerstvotě vln té které části světla. Nejčerstvější světelné vlny představují se našemu zraku co modré a fialové, nejzdlouhavější co pomerančové a červené.

Nuže pociťujeme-li jednotlivých světelných tvarů co rozdílných barev: což, neměla-li by jich i rostlinná buňka též rozdílným způsobem cíititi?

Abychom toho jistoty nabyli, nasázíme do květinových hrnků něco bobů nebo pšeničných zrnek klíčících, pak přiklopíme zvoncem jednak z červeného, jednak z modrého skla. Z napadajícího naň bílého světla slunečního nepropouští než jenom paprsků barvy té, v kteréž našemu oku se jeví, ostatních barev paprsky v sobě zadržuje. Učinili-li jsme tak, neprojde než několik dní a shledáme veliký rozdíl. Ty pod červeným

sklem stojí jako roubíky, neukazujíce ani nejmenší odchylky od kolmé čáry; poslouchají pouze působnosti přítěhu. Ty však v přiklopení modrém chýlí se ostrým úhlem k oknu, jakoby dopadajícím tudy světlem byly přímo přitahovány. Ke všemu vypadají tyto bledé i slabé, skoro tak jakoby rostly po tmě. A hledíme-li přesvědčiti se, mnoho-li mezi tím uhelky do svých buněk vssály a v živné látky proměnily, nalezneme, že jí jen pramalounko. Naopak ale ve světle červeném osvojily si rostlinky ze vzduchu mnoho uhelky i mnoho živiny z ní narobily, pročež vypadají také dobře vykrmené, silné i z plna zelené.

Patrno, v slunci se práce dělí. Jestiť to dvojí síla, kteráž ze slunce vychází a z obojice každá je činná v jiném díle světla. Výhradně v paprscích čerstvěji tepetajících, k nimžto modré patří, vězí síla, přemáhající přítěh a rostliny po slunci přitahující anebo od něho odpuzující; úkaz toho: obracení se rostlin po slunci i střídavé jich uspávání a probouzení.

Co se však týče oné části světla, kteráž volněji tepe a k níž červená náleží, v té přebývá moc, kteráž ústrojí buněk k činnosti přivodí, kteráž listy na zeleno barví a v jich vnitřku vyssátou ze země surovinu v života schopné sloučeniny zdělává.

Obojí vespolek nutně se doplňujou. Rostlina arci, jsouc v zemi upevněna, nemůže jako zvíře, s místa na místo přecházeti a proto *čerstvěji tepetající* paprsky berou na sebe úkol nastavovati její listy tak, by zdlouhavější paprsky na ně jak nejplněji, t. kolmo dopadati a se ztrátou co možná nejmenší práci svou konati mohly. Mají-li tedy červené v listových buňkách jakéhos výkonu,

jsou při tom modré jako příručími, kteříž listy v náležitém postavení udržují.

Živlozpyt učí, že sotva třetího dílu vybíhajícího ze slunce tepotu cítí naše oko co světla, Slunce zajisté vysílá přes to i paprsků temných, vlnících se čerstvěji ještě nežli fialové — paprsků to, kterýmiž fotografický papír okamžitě černá. Zda-li tytyž v životě rostlin jakého jsou účinku, není posud prokázáno. Mimo ty jest však ještě jiných, rovněž neviditelných paprsků, kteréž zase zdlouhavěji tepou nežli červené; a ty účinkujou v teploměr i poznačujou se co tmavé paprsky tepla.

Že však vycházející ze slunce teplo má v životních projevech rostlin skoro taktéž velkého podílu jako paprsky svítící, toť známo. O tom však nechceme dále se šířiti, přestávajíce na pouhé zmínce.

Než cokoliv svých sil slunce v rostlinné buňky vzáří, to ve vyvedených z toho živných látkách nezmizí, nébrž v nich, abychom tak řekli, se upoutá, takže později, ač často v jiné způsobě, může z nich zase vybaveno býti.

Člověk se neostýchá bráti včelám a ve svůj užitek obraceti vosk i med, jehož si byly pro sebe a svůj plod nanesly; tak činí i s buňkami rostlin a jich obsahem. V každém soustu chleba pojídáme škrobu i bílkoviny, jichžto si byly buňky obilného zrna nashromáždily k výživě mladého klíčku pro příští léto.

Liebig před nedávnem poukázal k tomu, že žitné zrno je skoro téhož lučebního sestavení jako mateřské mléko. Ký div proto, že látky jeho proměňují se tak snadno ve svaly a čivy, v žíly a maso, v krev a mozek. A jestliže stáda skotu a bravu naše louky spásají, tož zničují tím miliony buněk, skládajících všelikou trávu a zeleninu, vyvozujíce z obsahu jich mléko a máslo, maso, vlnu a kůže.

Všechna zvířata, co jich koliv na světě, jsou živa o rostlinách, jedna přímo, druhá, masožravci, z druhé ruky, neboť tato berou své poživy z trávožravců.

V žádném zvířeti nenalezneš nejmenší částečky, jíž by byla buňka některé rostliny nepřipravila. Živočichové přisedají ke stolu už prostřenému; oni ponechávají slunci, aby jim potřebných pokrmů v rostlinných buňkách uvařilo.

A jestliže jsme si posledního léta dost často na neobyčejné horko stěžovali, tož máme z toho alespoň dobré památky: výrobků tehdejších slunce paprsků požíváme netoliko co chleba ale i co masa. A když víno, kteréž mocí paprsků těch bylo vyzrálo, v plnou svou krásu se vykvasí, rozehřeje nás oheň jich ještě jednou. Osvěcujeme-li světnici olejem, září z hořícího světlo sluneční, kteréž buňky řepkových zrnek hořlavinou naplnilo, a topíme-li dřívím, užíváme tepla, jehož sluneční paprsky během půl sta let v lesních stromech nahromadily. Ano topíme-li kamenným uhlím a svítíme-li plynem, ohříváme se slunečním horkem i těšíme se ze slunečního světla, kteréž za let pravěku zemského pracovalo, vyvozujíc podivné i dávno vyhynulé ty rody rostlin, jenž tehda v nesmírné bujnosti povrch vyčnívajících z moře ostrovů pokrývaly a kde během pozdějších časů pohřbeny a pod tíhou nakupeného nad nimi nánosu v uhlí proměněny byly.

Můžeme říci: uhlí jest zkamenělé sluneční světlo.

Jako v huti žárem ohně nečistá ruda z cizých svých příměsků se očisťuje a drahý kov z ní dobývá, tak i z uhelky, vězící ve vzduchu, vydobyto slunečním světlem černé zlato — uhlí. Spálíme-li kus uhlí, vrátíme tím zase do povětří onu část

uhelky, z nížto před miliony let bylo svůj původ vzalo; čímž spolu příštím pokolením rostlin připravíme material, jejž opět v živou buňkovinu zdělají.

Než jak víme, spálením uhlí vyvozuje se i horko, kteréhož prostředkem parního stroje též ku hmotné práci užiti se může i vskutku se užívá. A dělná síla, kteráž v uhlí vězí, jestiť zpoutanou dělnou silou slunečních paprsků. Jak vypočteno, každý kus uhlí vydá svým spálením tolik síly, kteráž, kdyby se jí z plna užilo neb užíti mohlo, byla by s to, aby svou vlastní tíhotu, proti přítěhu zemskému na 400 mil vysoko vyhodila.

A jako je jisté, že ohromná ta, v uhlí vězící síla ze slunce pochází, tak jisté jest také, že jest to vlastně slunce, kteréž kola lokomotivy a šroub parníku pohání, kteréž železné kladivo v hamrech zdvihá a cívku v přádelně otáčí, slovem, kteréž vykonáváním tisícera prací v obchodu a průmyslu ku zvelebení lidského živobytí napomáhá.

A což práce, již zvířata a lidé svými údy vykonávají — ta ovšem pochází předkem z účinnosti svalů: síla svalů však bere se z potravy a poněvadž tato pouze v rostlinných buňkách se jedná, tož jest to opět slunce, jež musíme považovati za vlastní pramen síly i života našeho těla. Ano přijmem-li, že duševní činnost je prací našeho mozku, můžeme třebas říci: naše myšlenky jsou světlem slunce a naše city zahřívají se slunečním žárem.

Dobře může se proto přírodozpytec, jako Darwin, odvážiti k výroku: Dejte mi j e d i n o u rostlinnou buňku, a já ozdobím zemi lesy, lukami a polemi i oživím ji rody zvířat a lidí, každého dle pokolení jeho. Majíc před sebou buňku, přikročí

slunce k dílu, v ní jme se mrtvé živly předělávati v látky životní. O ostatní pak postará se veliký, světem vládnoucí zákon posloupného vyvíjení — zákon totiž, po kterémž podoba nejprostější postupuje v nekonečném zdokonalování k útvarům pořád vyšším i rozmanitějším.

Arciť, slunce toho samo nedokáže; k tomu potřebuje jistého nástroje, buňky rostlinné. Nuž ale není žádné buňky, aby nebyla složena z bílkoviny a dřevnatiny. Bílkovina a dřevnatina však jsou výhradně plodem rostlinných buněk. Každá buňka předpokládá proto jinou dřívější, v nížto na její založení potřebné látky připraveny byly. Tak jsme jako v kole, z něhož ven nemůžem. Vždy zbývá otázka: a kterak povstala první buňka?

Zde, jakož všude, kdež věda vykračuje z oboru skutečných názorů a zkušeností i osměluje se tázati se po prvotním původu všelikých věcí — zde zůstává nám odpověď dlužnou. Věčnému, neskonalému síly našeho rozumu nedostačujou. Tak málo jako naše oko může postihnouti hranic všehomíra, tak málo mohou naše myšlenky pojmouti toho, co je od věčnosti. Netoliko jednotlivý člověk, ale i celé člověčenstvo musí skromně přestati na tom, že nejvyšší pravda jest i zůstane bádavé jeho mysli nepřístupnou. A při všem táhne to ducha lidského neodolatelně, tak jako rostlinu po světle, by po pravdě pátral. Tak vábí putujícího vnitřní touha po modrých oněch vrcholích horských, kteréž vysoko k nebi strmí. Bez odpočinku stoupá k nim nahoru; nemrzí ho, jestliže za vrcholkem, jehož dolezl, spatří ještě jiných, vyšších, kterýchž ode zdola byl nepozoroval. Avšak nechť byl i posledního cíle dostoupil, slunci proto se nepřiblížil, nebe zůstává mu při všem nesmírně vzdáleným i věčně nedostižitelným. A přece nelituje svého

namáhání, kteréž jej nahoru přivedlo. Na hoře dýchá v čistějším vzduchu, požívá jasnějšího světla. A teprv s vysosti té počíná své domovině rozuměti. V zřetelných čárách přehlíží tahy hor, kteréž se mu ode zdola tak zmatenými jevily; toky vod sleduje až k jich pramenům. Mnohá vysočina arci, ku kteréž druhdy dole s vážností pohlížel, ukáže se mu nyní zakrslým pahorkem. Hranice pak, dělící země i národy od sebe, uzná za libovolné i nepřirozené.

Svobodným takovým rozhledem vyprostuje se i duch z obmezenosti, kterouž dříve v stěsnaném svém obzoru pojat byl; daleko za ním zůstávají malicherné ty vášně, jimiž člověk jenom na nižších stanovištích postižen bývá. Vysvobozující taková moc spočívá hle i v pátrání po pravdě; tou povznáší se život jak jednotlivce tak celého člověčenstva. Tou oblévá se pobytí jich světlem i životem.

Vzduch a zdraví.

I.

Povětrnost bývá všelijaká, buď tichá neb větrná, buď teplá neb studená, buď suchá neb deštivá aneb jinak vlhká, sychravá. Tato líbí se lidem obyčejně nejmíň, a trvá-li delší čas, bývá skoro odevšad slyšeti: „to je ošklivé povětří!“ k čemu pak ten neb onen dokládá: „je nezdravo, z toho bude nemoci!“ Jeliž ale tomu tak, co se té nezdravoty a nemocí dotýče? Nezdá se. Alespoň už to je podezřelé, že slyšíce žehrání na takovou povětrnost, neslyšíme nikda: nemoci z ní jsou, nýbrž „budou“. Patrno, tu nestačí pouhé říkání nebo na bůhzdař hádání, tuť třeba zvláštního vyšetření a porovnání; platně mohou rozhodnouti jenom čísla.

Než sebrání čísel, mnoho-li kde v kterém čase nemocných, jest nesnadné, ano ve větší rozsáhlosti skoro nemožné; spíše to jde s úmrtími: úmrtí přicházejí u veřejnou známost a dají se počítati. A kde neb kdy mnoho lidí umírá, neb umíralo, tam možná vždy za to míti, že jest neb bylo tu i mnoho nemocných. Ač při tom třeba nezapomenouti, že není, aby, kdo vlivem tím se roznemůže a snad i zemře, zemřel vždy za krátko,

ještě za téže povětrnosti: on zemře třebas později, když povětrnost už v jinou se proměnila. Z té příčiny, aby nepřičítalo se druhé, co patří na vrub první, dlužno vzíti dobu na takové porovnání nepříliš krátkou, nejlépe když na to vezmou se celé roky, kteréž vespolek se porovnávají. Však víme, že není rok jako rok, některý je převahou suchý, jiný převahou mokrý. A větší neb menší mokro neb sucho dá se též snadno určiti dešťoměrným pozorováním, jakéž v skutku na mnoze se děje a výkazy o tom se uveřejňují — výkazy, udávající, mnoho-li do roka v místě deštěm a sněhem vody napadlo. Co se však dotýče výkazů úmrtních, z těch dlužno vyloučiti všechna úmrtí, jež pocházejí z nemocí, nastupujících jen za čas někdy — z nemocí hromadných neb nakažlivých, jako jsou zejmena cholera a neštovice.

Nuže vyšetření i pozorování takové stalo se už skutečně na některých místech — ne sice u nás, ale jinde, za hranicemi. Uvedeme, co tím způsobem nalezeno v Stralsundu (v Prusku), to v městě a v náležícím k tomu kraji. Povětrnost pozoruje a poznamenává se tam už od drahně let. Co do dešťů, shledáno, že během 25 let (od 1851—1871) napadlo tam ročně v průměru $19^1/_2$ palce vody — v některém roce ovšem nad to víc, v jiném míň; nejvíce bylo r. 1854, t. $26^1/_2$", nejméně r. 1857, t. $13^1/_2$". Co do úmrtnosti, ta po odrážce cholery a neštovic, vypočtena pro celý kraj, dohromady s městem, ročně v průměru na 28 z tisíce obyvatelů, což arci rovněž v rozdílných rocích se změnilo, v některých nad to vystoupilo, v jednom až na 28; v jiných zase skleslo, v jednom až na 19. Nuže, jaký byl poměr mezi počtem pohřbů a mezi větší neb menší

deštivostí neb suchostí jednotlivých roků? — Právě rok (1857), jenž ze všech prokázal se nejsušším (deště jenom $13^1/_2$"), byl ze všech nejúmornější (z tisíce 28). Jemu co do suchosti nejbližším byl r. 1865: a úmrtí tu z tisíce 27. A tak to šlo dále: větší sucho — víc úmrtí, a menší sucho nebo-li větší mokro: a úmrtí míň. Tedy opak toho, co obecně se pokládá.

Než poslechněme ještě, co v příčině té nalezeno v Mnichově, to vzhledem jen k jedné nemoci — hlavničce (tyfus). Mnichov má totiž tu špatnou pověst, že je jako hnízdem hlavničky, ta v něm panuje zhusta i silně, mnoho lidí jí umírá; ač nestejně, v některém roce víc, v jiném míň. Skoumáno tedy, je-li v tom jaká souvislost s povětrností. Než tam vzali to s jiného konce. Pominouce toho, jaká je povětrnost nad zemí, hleděli více k tomu, jak jeví se pod zemí: skoumali totiž jak vysoko voda v hloubi stojí, k čemuž použili městských studní. Rozumí se, jak vysoko neb nízko v studni, tak vysoko neb nízko stojí voda vedle i v celém širém okolí, kteréž jí je vespod jako podešlé či zúplna napité. Při tom uzná každý, že dle toho jak počasí je mokřejší neb sušší, ukáže se i stání to vyšší neb nižší. Tak tedy skoumá se v Mnichově již od r. 1855, skoumá se každý měsíc. A co tím způsobem vyskoumáno?

V těch letech, kde voda stála v zemi nejníž, zuřila hlavnička nejhůř, a kde nejvýš, byla nejmírnější. A rozdíl byl takový, že kdež za nejhoršího roku zemřelo hlavničkou 535 osob, zemřelo za nejmírnějšího jenom 96. A to byly roky 1858 a 1867, onen stání nejnižšího, tento nejvyššího.

Podivno! Toho by se byl sotva kdo nadál.

A naposled zevní povětrnost neúčinkuje v stav zdravotní než hlavně tím, co uvnitř země vyvodí. Jak si to vyložiti, totiž ten účinek nižší neb vyšší podzemské vody?

Výklad je těžký. Prozatím musíme přestati jen na jakéms domyslu. Domysl jest ten: ve vlhké zemi děje se cosi, z čehož jdou jisté výpary, našim smyslům ovšem nepostižitelné, kteréž nicméně lidskému zdraví jsou škodlivy. K dění tomu jest zapotřebí vzduchu. Kde ale voda vše vyplňuje, tam vzduch nemůže. Přístup se mu však otevře, jakmile voda opadne. V té míře, jak opadá, vniká na její místo vzduch, a z toho osudné ono dění, kteréž však zase, když voda vstoupá, se zaráží nebo aspoň na menší prostoru se obmezuje.

Tak tedy lze si vysvětliti, jaktě možno, že za vyššího stání podzemné vody nebo-li za nadržujícího mokrého počasí je nemocí neb úmrtí míň a za nižšího nebo za počasí suchého jich víc.

Než tu možná ozve se ten neb onen: tím způsobem by tedy bylo člověku zdravěji bydleti na mokřině nežli na zemi neb v poloze suché?

Bylo by — jen kdyby mokřina zůstávala vždy stejně mokřinou a k tomu nebyly z ní mokry neb vlhky i příbytky. Je-li příbytek vlhký, totiž jestli v stěny jeho od spodu mokro se táhne, k tomu má vzduch zcela volného přístupu: z toho lučebné ono dění a výpar — výpar hned z první ruky, přehojný, tak že obyčejně i čichem znáti se dává. A to arci nemůže než lidskému zdraví k veliké škodě býti; vlhký příbytek jest vždy velmi nezdravý.

Co se však pozemných oněch mokřin dotýče, možná že jimi příbytek ani netrpí, snad je vystaven na místě i zvýšeném nebo člověk bydlí

kdes v hořejším patře, kamž ode zdola mokro nedosahuje: a přece bývá zde nezdravo. Známe dosti takových krajin močálovitých, a všechny jsou v špatné pověsti — zejména častými i urputnými zimnicemi, kteréž v nich panujou. Kdy ale? V letě, hlavně v pozdější části léta, když už ovoce zraje; čímž také se stává, že neznalí dávají vinu ovoci. To ale zimnicemi je zcela nevinno: vina leží pouze v suchém, horkém povětří, kterýmž močály vysýchají, t. j. voda z nich se ztrácí, tak že vzduch v zemný jich podklad nabývá přístupu.

I v té příčině slouží tedy stoky či kanály, jak se s nimi ve větších městech potkáváme: nejenom že jimi z města všeliké nečistoty se odvádějí, ale tudy se drží na uzdě i spodní voda, by přes míru vystoupiti nemohla. A ve městech je toho zvláště zapotřebí, poněvadž zde země silně se znečisťuje — množstvím rozdílných výkalů, kteréž do země zasakujou a v ní zahnívajíce neb lučebně se rušíce jsou původem výparů tím horších. Než aby stoky takové účelům svým jak patří sloužily, třeba, aby byly jak patří zařízeny, totiž aby byly dost hluboky a nečistoty po nich aby volně i rychle odtékaly. A k tomu hledí se v novějším čase zvláště v Angličanech. Řádné takové stoky a trativody zakládají se skoro všude po městech. A účinky z toho jsou patrny. Kde dílo jak náležitě provedeno, tam všude nemocí a úmrtí ubylo. Z nemocí jsou to zejména: kromě hlavničky — hostec (dna, pakostnice), krtice, souchotiny a p. Viděti z toho spolu, kterých a jakých nemocí je střídající se podzemní to mokro ne-li jediným, ale hlavním pramenem.

Jak velice by naše Praha řádných takových stok potřebovala! Nechceme však zde dotýkati se vážného k tomu důvodu: užasné její úmrtnosti.

Jediné, co si dovolíme připomenouti, jest: by k lučebnému skoumání pražských vod, jak nyní v Praze se provádí (neb provádělo), připojilo se ještě pilnější měření výšky vody ve studnicích. Tak aspoň dověděli bychom se, jak to se spodní vodou v Praze dopadá, jak totiž v rozdílných časech výška její se mění. Po čase byl by z toho materiál, jehož by příští skoumatel zdravotních či nezdravotních poměrů pražských dobře potřebovati mohl.

Málo kdo zajisté pomýšlí, že stoje na zemi, má vzduch nejenom nad sebou a vůkol sebe, ale i pod sebou, v zemi. A není jinak; kam může voda proniknouti, tam pronikne i vzduch a pronikne tím spíše, ježto nad vodu je mnohem útlejší a pohyblivější.

V zemi je plno průlinek — tolik, že činí as třetinu celé hmoty, to i v zemi zcela ulehlé, v celině: ty jsou vyplněny buď vodou, buď vzduchem. A s vyplněním tím je podobně jako v láhvi. Plní-li se láhev vodou, vzduch z ní ustupuje (děje-li se pod vodou, je ustupování to i viděti — na blabuních, vyskakujících z ní); pakli ale voda z lahve se zas uprazdňuje, vstupuje na její místo hned zase vzduch. Prázdná láhev není proto prázdna, nýbrž vyplněna vzduchem. A tak je i se zemskou půdou — jak dalece v ní voda nestojí. A jestliže vnitrozemského toho vzduchu nepozorujeme, ba o něm ani netušíme, jest jenom tím, že při něm není, čím jedině znáti se dává, t. rychlejšího jakéhos pohybu. Vždyt nepozorujeme ani venkovského vzduchu, jenž nás předc obkličuje jako rybu voda — nepozorujeme ho, až — když se v pohyb nebo-li proud dá, v proud, ubíhající alespoň půl sáhu cesty za sekundu. Je-li volnější, tu už našeho citu se nejímá a povětří zdá se nám zcela

tiché. Zdá — přec ale není. Víme, jestliže za tichého povětří nasliněný prst vztýčíme, začne s jedné strany studiti: s které strany stud, s té strany vzduch táhne.

Nejinak jest i se vzduchem v zemi: ani ten nestojí, nébrž je skoro v ustavičném, ač nenáhlém pohybu — nahoru, dolů, na strany, ze země ven a z venčí do země.

Příčinou k tomu je nestejnost teploty jak v zemi, v rozdílných stranách a hloubkách její, tak ještě více mezi zemí a povětřím, nalezajícím se nad ní. Čím větší nestejnost ta, tím rychlejší z toho proudy sem a tam. A rozumí se, co uvnitř země ke vzduchu plynného neb parnatého se přimíchá, to, ať už dobré či nedobré, bere tento s sebou a vynáší ze země ven.

Tím způsobem přichází mnohá nezdravota též do příbytků — přízemních — zvláště zimního času, kdež obydlí se topí, anať země zatím je silně prostydlá. Uvedeme toho některé doklady; mohouť i v jiném ohledu sloužiti k poučení, ano k výstraze.

Že plyn, sloužící k osvětlování ulic a příbytků, jestliže se vzduchem se mísí a člověk ho dechem do sebe vlyká, je tomuto ke škodě, ano k záhubě, jest as obecně známo. Mnoho lidí vzalo tím způsobem už za své; vzali za své tím, že z plynové roury, vedené do příbytků, plyn ucházel. Než nad to událo se už mnoho i takových neštěstí, kdež lidé nalezeni ráno v posteli mrtvi, usmrceni svítiplynem — při všem že v domě plynem nesvíceno, že do něho žádných plynových rour nezavedeno. Jak to možné? Tím, že vedená opodál domu, v hloubi ulice, plynová roura praskla a plyn z ní do země ucházel. Zdeť jedna taková událost — na místo mnohých; neskončila

se sice smrtí, ale je zvláště památná svým průběhem.

Jest tomu několik let, vypravuje Pettenkofer, v Augsburce na faře roznemohl se jeden kaplan; bydlel v přízemí na straně do ulice. Daný mu k posluze člověk roznemohl se v krátce též, tolikéž vstoupivší na jeho místo milosrdná sestra. Jeden i druhý pobyli u nemocného jen několik hodin a omdleli i musili být odnešeni. Přivolaný lékař prohlásil nemoc za hlavničku, to za velmi zlou, nakažlivou; nakažlivost ta potvrzena prý onemocněním posluhovačů. A poněvadž s nemocným bylo od hodiny k hodině hůře, telegrafováno rodičům (kaplanovým), aby si pospíšili, chtějí-li svého syna ještě živého zastihnouti. Truchlivá ta zpráva roznesla se honem i po městě, kdež dotčený mladý kněz byl velmi oblíben, a tuť přes všechen zákaz, aby nikdo se nenakazil, dostavivší se jedna stará paní nedala se zdržeti, by nevrazila k velebníčkovi, rozloučiti se s ním. Paní ta byla hostinskou, a ta sotva do pokoje kaplanova vkročila, praví hned: „Zde uchází plyn, já to znám z domova.“ Na to jí odpovídáno: to že nemožné, v celé faře že není jediného plaménku, ani jaké plynové roury; zápach ten že pochází prý z výparu nemocného a ze záchodu.

Paní ale nemeškala a otevřela okna. Po té za nějakou chvíli blábolící posud nemocný přišel k sobě. Nyní posláno pro hostinský kočár, ustláno v něm a nemocný do něho přenešen, by jej zavezli, kam si žádal. Jelo se zvolna, celé půl hodiny. Však hle, když na místo dojeli, pan kaplan byl už s to, aby sám z kočáru slezl; několik hodin na to žádal si jísti.

Než tím příběh není ještě u konce. Když kaplan odvežen, zůstala okna pokoje jeho ote-

vřena a zůstala tak otevřena celou noc, aby prý pokoj ze strašného po nemocném výparu vyčichnul. A nyní následovalo to nejdivnější. Téže noci roznemohl se druhý kaplan, bydlící hned vedle v sousedním pokoji — roznemohl se zrovna tak jako první. Přivolaný lékař viděl v tom slavné potvrzení svého seznání: zhoubná hlavnička! Včera kaplan, posluha a milosrdná sestra a dnes druhý kaplan — jeden od druhého nakažen.

Zatím ale onano paní byla už včera poslala do plynárny a odtamtud přišli ráno dělníci, kteříž jali se zmrzlou před farou nad plynovodem půdu vykopávati, a ti dokopavše se trouby, nalezli ji puklou, to vzdálí as 20 stop ode zdi farního stavení. Učiněna tedy potřebná oprava — a hlavničce na faře byl konec.

Tak daleko tedy nitrem země plyn proniká — i skrze základní zdě domu. Než tu mane se otázka: a čím to bylo, že plyn šel zprva hlavně do pokoje prvního kaplana a teprv druhé noci k jeho sousedu, do druhého?

První měl rád v pokoji hodně teplo a dal si tedy více topiti nežli druhý, jenž s menší teplotou se spokojil. Po té ale, když v prvním více netopeno a otevřením oken když zcela zchladnul, obrátil se plyn do druhého, nyní nejteplejšího a temeništi jeho nejbližšího. Víme, do komína, když je vyhřát, táhne se ode zdola i se stran vzduch také.

Při té příležitosti podotýkáme, že nejenom lidem a zvířatům jeví se plyn ten škodlivým, ale i rostlinám. V Berlíně konali v té příčině za posledních let zvláštní zkoušky, položili totiž plynové trubky do botanické zahrady a do městského sadu, kdež z nich schválně nechali plyn ucházeti — a nemnoho, denně 25 kostkových stop na 576

kostkových stop půdy. A následek byl: všechny stromy a keře, stojící v prostoru tom, pohynuly. Jest to tedy i stromům nebezpečné sousedství — plynové roury, byť jinak i dobře opatřené — to proto, že je těžko opatřiti je tak, aby nezůstala neb neudělala se časem přec někde nějaká skulinka, skrze niž plyn ucházeti může. A uchází-li ho denně i na 6 kostkových stop, toho ani čichem ani jinak na povrchu země není pozorovati; poblíž stojící strom se tím však usmrtí.

A takto vzduchu neb všelikému plynu prostupnou jest země i když je promrzlá, ano prostupnou jest na mnoze i skála, zejmena i písková. Viděti to už z toho, že do sebe vodu pije a vylomený z ní kámen, že napitý je těžší nežli vyschlý. Oč těžší, toť míra prostupnosti jeho.

Míra ta jest ovšem rozličná — i při zemské prsti. Každý zajisté uzná, že v půdě písčité nalezne vzduch volnějšího prostupu nežli v hlinité neb dokonce jílovité a ještě volnějšího v křemelovité. Důkazem toho hřbitovy.

Na hřbitovech je ten pořádek, že starý hrob se nevykope, aby do něho nová mrtvola se vložila, až když stará zúplna byla zetlela. To však na rozdílných hřbitovech trvá velmi nestejně, někde 6—7 let, jinde ale 25—30 let. A tak může býti, že ze dvou obcí, majících zcela stejný počet obyvatelů i stejnou smrtelnost, jedna na svůj hřbitov vystačí s jitrem půdy, druhá na to potřebuje třebas až 4—5 jiter.

Ejhle účinek větší neb menší prostupnosti půdy. Aby mrtvola hníti a shníti mohla, potřebuje mimo vláhu též přístupu vzduchu. A čím volnější přístup ten, tím čerstvější hnití.

To nalezlo se ztvrzené také před několika lety na francouzských bojištích, zejména v okolí

Sedanu. Jak známo, zde padla náramná síla bojovníků, kteříž tu pak pohřbeni byli. Z pohřbených šel silný puch a bylo obávati se, aby z toho mezi sousedním obyvatelstvem nějaký mor nepovstal. Příštího jara poslán tam proto lučebník, aby zařídil čeho v té příčině zapotřebí. Ten dal všecky hroby jeden po druhém otevříti. Hroby byly arci z většího dílu velikanské, v nichž v každém celá halda mrtvol; smutná ta práce trvala přes půl třetího měsíce. Nuže při otvírání tom nalezeno patrných rozdílů: kde půda křemenitá, tuť mrtvoly už silně shnilé; kde však hlínitá neb dokonce jilovitá, byly ještě tak zachovalé, že na mnoze i tváře jich rozeznati lze bylo. Tak shledáno na př. při mrtvole pruského setníka Twardovského, jenž obalen v pouhé prostěradlo v jílovaté půdě pohřben byl. Při vykopání mrtvého byl přítomen jeho bratr, a ten jej zcela dobře poznal a přesvědčil se i o ranách, kterýmiž byl v bitvě za své vzal.

Jednak byť prostupnost i menší byla, bez ní není přece žádná půda. A v tomť také příčina, proč člověk, byv na př. při kopání studně nebo sřítivším se stavením zasypán, přec se nezadusí. Jsouť příklady, že tak i deset dní vydržel a když jej vykopali, že v poměru ještě dosti zdráv na den vyšel. Ovšem takto šťastně dopadne to zřídka kdy — to však nikoliv proto, že by zasypanému vzduchu se nedostávalo, alebrž že padlou naň tíhotou byl zraněn nebo umačkán.

Než přijde možná mnohému na mysl jiného druhu neštěstí — neštěstí totiž přihodivší se beze všeho zasypání — tím, že člověk spustil se do hluboké studně nebo do starého opuštěného dolu neb sklepu: spustil se nebo tam vkročil, avšak živ více nevyšel.

Co jej usmrtilo? Vzduch, v kterémž se octnul. Ten nebyl takový, by jej člověk beze škody do sebe dýchati mohl.

A tu mane se nám otázka: odkud smrtící ten vzduch? kde se v podzemní té dutině vzal? Zplodil-li se v ní samé či přišel tam se stran, z okolních vrstev zemských?

Otázka ta vede k otázce druhé: a jaký jest ten vzduch, kterýmž země do hloubky je prostoupena? je-li stejný s venkovským či liší se od něho, a liší-li, čím i jak dalece liší se?

K vyšetření toho učinil první začátek už před mnohými léty francouzský hospodářský lučebník Boussingault (busengól); skoumal totiž, co v sobě obsahuje vzduch, nacházející se ve svrchní orné vrstvě. A tu nalezl, že v sobě obsahuje víc uhelky než jako je v širém volném vzduchu, což přičítal, jakož ani jinak býti nemohlo, tomu: v zemi je všelikero pozůstatků rostlinných a živočišných a ty hnijíce vydávají ze sebe uhelku, kteráž v zemi se zachycuje.

Avšak to netýkalo se než nejsvrchnější toliko vrstvy zemské, t. vrstvy, kteráž se hnojí nebo je porostlá i kořínkami tudy prostoupena. Jak ale hlouběji? jak v hloubi i tam, kde na vrchu nic neroste?

K tomu obrácen zřetel teprv v posledním čase, a první, jenž o to zkoušky předsevzal, byl Pettenkofer v Mnichově.

Na zkoušky použil plynových železných rour, kteréž prostě do země zaraziti dal. K tomu cíli nasazena na rouru po dolejším konci ocelová špice a nad ní do kola navrtáno drobných direk, skrze něž by vzduch pronikati mohl. Tak zatlučena roura do hloubky, z nížto vzduch skoumati se měl. Vzduch ten vytahoval se pomocí jistého přístrojí

ve zvláštní nádobu, v kteréž se pak skoumal. Tak dálo se skoro den jak den po celý rok. Roury byly zaraženy — jedna na půl druha metru a druhá na čtyry metry hluboko. A co tudy nalezeno?

Nález byl překvapující.

Jak známo, něco uhelky drží v sobě i náš venkovský vzduch, ale malounko, na 1000 litrů vzduchu přijde sotva půl litru uhelky. Nuže Pettenkofer našel jí v půl druha metrové hloubce na tutéž míru vzduchu půl třetího dílu (litru) a v čtyrmetrové půl čtvrta dílu!

Než tolik shledal, když uhelky bylo nejmíň, t. v měsících zimních, mnohem více však v létě a nejvíce v měsíci srpnu. Tuto poměr uhelky vystoupil v dotčené menší hloubce na půl desáta a u větší dokonce na šestnáct dílů. Užasno!

Avšak ne dosti na tom. Netušené nálezy Pettenkoferovy byly pobudkou i jiným badatelům, by též na svém místě ve vyšetřování se dali, a hle, ti našli ještě víc, tak prof. Fleck v Drážďanech dvakrát tolik a prof. Fodor v Kološi (v Sedmihradsku) čtyrykrát tolik. Tento v jednom místě až 143 dílů (v 1000 d. vzduchu), v průměru však 107 d. — to za tři čtvrtě roku, t. od listopadu r. 1873 až do července r. 1874, kdež vyšetřování svá předsebral a kde tedy v měsících, v nichž druzí nejvíce nalezli, ani nevyšetřováno.

Než, jak už řečeno, tak bylo jenom v jednom místě: ve dvoře universitním, neboť mimo to skoumal ještě na třech jiných místech, a v dotčeném dvoře bylo tolik pouze v hloubce největší, na 4 metry; v hloubce dvou metrů nalezeno co průměr jenom 37 a na jeden metr 18 dílů, množství to ovšem vždy ještě ohromné.

Tedy i zde ztvrzeno, že čím větší hloubka tím více v ní uhelky.

Nyní pomysleme si, že by člověk octnul se ve vzduchu, jaký zde v čtyrmetrové hloubce nalezen byl, uhelky na poměr 400krát víc než v hořejším volném vzduchu: v tom by musel hned padnouti a pakli by odtud bez prodlení vynešen nebyl, zahynul by.

A což je-li takový vzduch v hloubi země, možná-liž se jiného nadíti i v sousední duté hluboké dutině, zvláště je-li tato od vrchu kryta anebo tak hluboká, že provětrávání je nemožné neb alespoň velmi nesnadné? Tu máme výše dotčená neštěstí vysvětlena.

Avšak není to pouze přílišné množství uhelky, co v hlubinách těch tak zhoubně v život člověčí účinkuje: jest tu ještě cos jiného, co člověku záhubou hrozí, a to jest nedostatek kyslíku.

Jak povědomo, člověk dychá jen k vůli kyslíku, jehož do těla potřebuje. Ve venkovském vzduchu jest ho ve 100 dílech skoro 21 dílů. Nuže jak s oním podzemním? Fodor shledal: čím více uhelky tím méně kyslíku. A když uhelky bylo nejvíc, našel kyslíku až i jenom 7 proc. A to arci je tak málo, že v něm hořící svíčka hned zhasne a zhasnul by ovšem i život tvora, jenž by v takovém vzduchu se octnul.

Tím vyložíme si také nezdravotu sklepních příbytků, zvláště hlubších. Co v sousedních vrstvách země, proniká i v prohloubené ty příbytky. Ovšem aby z toho zde až na zadušení došlo, toho nebývá. Dvéře a okna se otvírají a jest tu nejspíš i komín, kterýmž z vnitřku vzduch odchází. Než že tu škodlivin těch vždy ještě víc, než se zdravím se srovnává, tohoť důkazem jsou bledé, vyhublé postavy přebývajících zde lidí, zvláště těch, kteříž tu spějí. A nejhůř bývá, když v příbytcích těch se topí, totiž zimního času, neboť

tu do nich táhne se z hloubi špatný vzduch nejvíc. Pomněme svrchu uvedené příhody s obojicí kaplanů v přízemních jich bytech. Dle toho podobá se také, v nově vystaveném domě bude asi sklepní příbytek nezdravějším ještě než jako je v starém, to proto, že tuto je půda více udupána a tudy vnitrozemskému vzduchu méně proniklivá.

Nuž ale, odkud ta nezdravota v hloubi země a zejmena, abychom při svém zůstali, odkud ta přílišná uhelka vězícího v ní vzduchu?

Pramenem toho jsou ovšem, ne-li výhradně, alespoň hlavně všeliké ty hnijící částky a látky, kteréž pocházejíce od rostlin nebo od zvířat, uhlík v sobě obsahujou. Hnitím slučuje se uhlík s kyslíkem a plodina z toho — uhelka. Věc tím samým arci mizí, ale mizí i kyslík; důkaz toho: v hloubi je kyslíku méně nežli v hořejším volném vzduchu, to tím méně čím více uhelky.

Tu však možná namítne ten neb onen: a v hlubších těch vrstvách není přec pozorovati žádných rostlinných a zvířecích pozůstatků, žádného trouchu či mrti, kteréž svrchní orné vrstvě přičernalé její barvy dodávají; spodní celina vypadá zcela čistá.

Vypadá, ale není; lučební skoumání to dokazuje. Kam voda, jež deštěm na zem padá, zasakuje, tam zasakuje s ní i to, co cestou v sebe pojímá. A to arci jsou jen ty nejjemnější, ty rozpustlivé částky, kterýchž pouhým okem viděti není.

Ovšem co takto do hloubky se dostane, jest celkem příliš skrovné, že z toho uhelky nemůže býti mnoho: a přece jí tam nejvíc. To ale není těžko vyložiti si. Uhelka, jakožto větřina, má přirozenou v sobě snahu ujíti a rozptýliti se do

povětří. Z hloubi však je útěk těžký. Tak tedy, byť zde i méně uhelky se líhlo, přece se jí více nashromáždí nežli blíže k povrchu.

Ovšem, že i na tom sejde, jak vězení je přísněji neb méně přísně střeženo, t. jak půda do hloubky je víc neb méně prostupna; neboť rozumí se, kde může vzduch neb jakákoliv větřina snadno dolů, může snadno také nahoru. A to zkušenost zúplna stvrzuje. Nejřidší, t. křemelovitá jestiť půda v Mnichově, méně řídká, totiž převahou písčitá v Drážďanech a nejhustší — jemně hlínovitá v Kološi. Tak ovšem v městech, kdež skoumací roury zaraženy.

Jak už výše uvedeno, z jmenovaných tří měst vykazuje nejmíň uhelky Mnichov, více Drážďany a nejvíce Kološ. A hle, tentýž poměr nacházíme, hledíme-li k prostupnosti čili řídkosti jich půdy.

Pozoruhodno je však, co v té příčině v Kološi dál ještě nalezeno.

Jak už podotknuto, mimo universitní dvůr činil Fodor svá skoumání ještě na několika jiných místech a sice: v universitním sklepě, ve dvoře městské nemocnice a za městem na jednom vrchu; ve všech těchto místech ale jen na jeden a na dva metry hloubky. A čeho tudy nalezl? Všude míň nežli v universitním dvoře. Kdež tuto v dvoumetrové hloubce bylo průměrem 37 dílů uhelky, bylo jí v téže hloubce ve sklepě 8, v nemocnici 10 a na vrchu 14 dílů.

Aby se o příčinách toho, pokud možná, přesvědčil, dal v rozdílných těch místech, vyjma sklep, kopati, arci opodál svých rour. Chtěl totiž seznati, jaká že půda do hloubky jest, co v sobě drží, zejména mnoho-li živočných příměsků, z kterýchž by uhelka neb jiná škodlivina líhnouti se mohla. K tomu cíli vykopaná hlína důkladně

vyšetřena — i lučebně, k čemuž vzata z hloubky vesměs 2 metrů. Otázky pak, kteréž si Fodor při lučebném vyšetřování položil, byly tyto: mnoho-li drží v sobě ta neb ona hlína v jistém množství: předně, živočného uhlíku; za druhé, rozpustných v přetahované vodě živočných látek; za třetí, čpavku a za čtvrté dusnovky. Obojice posledních ukazujou na látky dusičnaté, kteréž pospolu s uhličnatými do země přicházejí a jenž hnijíce dílem v čpavek, dílem v dusnovku se proměňují.

Jaké byly výsledky?

Nejméně příměsků těch nalezl za městem na vrchu; každého tu jenom skrovná stopa, ač přece číslem vyměřena. Čísel těch nechceme zde uváděti. K vůli snadnějšímu přehledu podáme pouze porovnání, oč kterého na druhých, městských skoumalištích nalezeno více.

Nuže v poměru k vrchu nalezeno v stejném množství hlíny:

	v půdě universitní	v půdě špitalské
živočišného uhlíku . .	12krát	34krát tolik
rozpuštěných živ. látek .	14 „	23 „ „
čpavku	8 „	10 „ „
dusnovky	90 „	1925 „ „

Takové rozdíly!

A není divu. Na záměstském vrchu bylo sotva kdy pořádně pohnojeno a lidských obydlí tam žádných. Ve městě však — co tu všelijakých nečistot, zejmena člověčích výkalů, jimiž země bez přestání i ode dávna se napájí! A universita stojí v staroobydlené části města a skoumací ony roury zaraženy nepříliš daleko od záchodů. Totéž bylo i v nemocnici, ke všemu že tato část města jest ještě starší nežli onano universitní a tedy všelikerou nečistotou ještě více proniklá.

Podivno ale — uhelky zde v hloubi méně nežli ve dvoře universitním, ano méně nežli v zachovalé zemi na vrchu! Kterak si to vysvětliti?

Při kopání nalezeno u nemocnice v zemi kusů cihel, zetlelého dříví i podobného, z většího dílu v mrť obráceného, vůbec mrti zvlášť mnoho, to i do hloubky. A to vše činí půdu vzduchu — prostupnější. Tuť vysvětlení. Půda zde, ač v porovnání k druhým, mnohem více uhelkodajných látek v sobě obsahovala a jistě dle toho i mnohem více uhelky plodila: poněvadž ale zplozené neumí tak dobře držeti, vykazuje jí o mnoho míň.

Ejhle, aby takhle dle množství postížené v zemi uhelky chtěl posuzovati, mnoho-li se jí v zemi líhne a dle toho jak místo neb obydlí na něm je zdravé neb nezdravé, jak velice by se někdy zmýlil! Viděti to na samém Kološi. Právě v té části města, v níž leží řečená nemocnice, jeví se nejvíc nemocí. Tak i Mnichov není co do zdravoty v dobré pověsti. A dle uznání Pettenkofera i jiných badatelův jsou to hlavně osady, stojící na půdě lehko prosáklivé, kdež cholera a hlavnička nejspíše se vyskytují i nejhůře řádívají.

Naopak půda vazná neb jinak málo prosáklivá nejenom že svých větřitých plodin propouští méně na horu, ale ona všelikých svrchních nečistot propouští méně dolů, nechávajíc více povrchu odtékati. Přebývání na takové možná proto v průměru považovati za zdravější — za zdravější ovšem jen vzhledem na nemoci, kterýmž zemské výpary podnětem bývají.

Než v příčině nemocí těch potkáváme se ještě se zvláštní zkušeností. Vytasí-li se ta neb ona z nich ve městě, nebývá vždy, aby všude stejně se vytasila; často jsou to jen jisté části, v kterýchž řádí, anoť zatím jiné, nezřídka i nejbližší

ulice neb domy ušetřeny zůstávají. A tak bývá ne snad jednou, nebrž častěji, kdykoliv nemoc se vytasí.

Můžeme-liž o prameně toho býti v pochybnosti? Kdybychom půdu v rozdílných těch částích mohli do hloubky prohlédnouti, nejspíše že bychom ho nalezli. Víme, půda do hloubky je rozdílna, to často i v malých vzdálenostech.

Než vraťme se opět k naší zemské uhelce. Mámeť při ní ještě některých jiných kusů, jichž je slušno povšimnouti si. Tak především: Odkud co do množství ta nestejnost, v kteréž se nám uhelka v zemi objevuje?

Jak už v prvějším podotknuto, nejmíň uhelky nacházíme tu času zimního; odtud pomalu roste, až do konce léta své největší výše doroste.

Tu však netřeba dlouho po příčině se ohlížeti. Tímtéž postupem jako uhelka roste v zemi i teplo. A teplem, toť víme, věci čerstvěji hnijou a tudy i více uhelky vydávají. A nejprohřátější jest země na konec léta, kdež v ní bývá i voda nejopadlejší. To tedy by se shodovalo.

Než kromě této výroční, shledáno ještě jiných nestejností, kteréž více překvapujou — nestejností, vztahujících se k dobám jen krátkým. Dnes na př. nalezne skoumatel ve své jisté hloubce uhelky tolik a tolik; zejtra neb pozejtří však o mnoho víc nebo o mnoho míň. Opravdivé to skoky, kteréž časem uhelka v průběhu několika dnů provede — ba „několika dnů“, někdy i jednoho dne; tak alespoň shledal Fodor, jenž za některých dnů dopoledne i odpoledne vyšetřoval. Abychom jen jeden příklad uvedli: jednoho letního dne nalezl v universitním dvoře v hloubi 4 metrů — na 1000 dílů vzduchu — dopoledne 116 dílů a odpoledne 130 dílů uhelky!

To přece jsou už řádné rozdíly, a tak náhlé! V čem jich příčina?

Že příčina nemůže ležeti v teple, totiž v tom, aby uhelky najednou víc nebo míň se plodilo, toť jisté. Teplo proniká do hloubky velmi zdlouhavě a v hloubi dvou neb dokonce čtyr metrů neseznáš změny jeho než teprv za delší čas a to v míře jen nepatrné. A ke všemu nepostihl Fodor ani nejmenší souvislosti mezi poskoky uhelčinými a mezi teplotou, jak tím časem nebo před tím venku panovala.

Kde tedy klíč k tomu?

Při kološské universitě je stanice na pozorování povětrnosti; pozoruje a zapisuje se každodenně nejenom teplota, ale i tlak vzduchu, povaha větrů, deštů a j. Nuže se zápisky těmi jal se Fodor srovnávati své vlastní. A ejhle — klíč, ano hned jich několik.

První byl tlak vzduchu. Hledě k záznamům tlakoměrným, viděl: tlakoměr-li vystupoval, uhelka padala, a naopak, při padání onoho tato vystupovala.

Jak si to vyložiti?

Výklad není těžký. Jak známo, vystupování tlakoměru značí zvětšující se tlak vzduchu: a větším tlakem uhelka v zemi hlouběji se zatlačuje — t. j. zatlačuje se všechen v zemi vězící vzduch a s ním arci i uhelka obsažená v něm.

Patrno, nenít, aby v případu tom uhelky ubylo: ona toliko své místo změní. Hořejší, v uhelce chudší vrstvy dostanou se doleji — skoumateli na ránu. Však kdyby tento skoumací svou rouru měl zapuštěnou hlouběji, snad až k samému dnu vnitrozemského vzduchu (k stojaté v hloubi vodě), nejspíš že by tam množství uhelky nalezl zvětšené.

Ostatně netřeba dokládati, pakli venkovský

tlak se zmenší, že vnitřní vzduch od spodu zase se zvedne a roura tudy víc uhelky vykáže.

Tak tedy podle zevního tlaku řídí se podzemní uhelka — obyčejně, nikoliv ale vždy. Časem udělá skok i ten největší, jehož s uvedeným vlivem nikterak srovnati nelze. Tuť tedy bylo třeba hledati ještě jiné příčiny. A ta nalezena — hlavně ve větrech.

Také vítr zamačkuje vězící v zemi vzduch do větší hloubky, ano zamačkuje jej silněji ještě a zejmena náhleji než jako to činí tichý a jen ponenáhlu vstoupající neb klesající tlak, jehož svědkem je tlakoměr. Právě ty nejpříkřejší změny v množství uhelky ukázaly se souvislými s nastalými neb přestalými větry.

Než i tu nezůstalo bez výminek. Nebyloť, aby byly všechny větry stejně účinkovaly. Tak zejména shledal Fodor na svém universitním pozorovačišti, že to byl jenom vítr jihovýchodní, kterýmž uhelka po každé i silně opadla. Při jiných větrech byl opad slabší, ano při některých, jako při severozápadním a severním, ukázal se spíše opak: pozvednutí.

A příčina toho?

Universitní dvůr je větrům jenom k jihovýchodu otevřen, s druhých stran ale okolními staveními uzavřen.

Ne tedy na tom sejde, je-li vítr, ale s které strany nebo-li vlastně: tak-li v tom kterém místě k zemi doráží či nedoráží? A to arciť je nestejné, zvláště ve městech. Může to býti jeden a týž vítr a uhelka se jím v jednom místě do hloubky zamačkuje a v druhém nahoru vymačkuje.

A kde vymačkuje? Rozumí se, v místech před větrem chráněných, kdežto do sklepů i v příbytky vráží. A nyní považme, s uhelkou jdou i zvláštní

všeliké jiné v zemi se líhnoucí plyny — plyny dílem shnilotní, kteréž nezřídka i jakous zvláštní nákazu v sobě obsahujou — pomněme na př. cholery: možná-liž se diviti, že pocházející z toho nemoc vypukne někdy z nenadání, hlavně v jistých pořadích neb skupeních domů, že vypukne najednou současně v rozdílných částích města, aniž by bylo lze dokázati, že nemoc nakažením roznešena byla.

Tak tedy je s působností větrů.

Mimo k větrům obrátil Fodor dále svůj zřetel k deštům.

A i z těch shledal jakéhos účinku; toho však jen, když dešť byl dost vydatný: množství uhelky ukázalo se po něm zvětšené, to i tenkrát, kde by hledě k větru neb tlakoměru, by bylo spíše zmenšení nastati mělo.

Úkaz ten vyložil si Fodor takto: Vydatnějším deštěm zaplní se průlinky v namoklé svrchní vrstvě, a tím zamezí se odcházení uhelky, kteráž tudy v hloubi se nahromadí — ovšem jen na tak dlouho, až zase onyno průlinky se otevrou — částečním vyschnutím neb vody rozsáknutím.

Tak tedy dopadá to s tím vstoupáním a padáním uhelky v zemi; takové jsou vlivy, jimiž se řídí. Ač sotva jsou jedinými: kromě nich, není pochybnosti, jest ještě jiných, ale slabších, po nichž tedy dále pátrati nebudeme.

Abychom však o naší uhelce dopověděli — v předešlém stala se zmínka o její „odcházení“; jak je to s tím? Odchází-li vskutku ze země či neodchází?

Aby se přesvědčil, políčil na ni Fodor, t. j. políčil na vzduch, jenž po případu ze země vystává. K tomu cíli užil zvláštní nálevkovité nádoby, kterouž širokým otvorem na zem přiklopil.

K ní pak připojil druhou, do níž, co v onu vnikalo, jímal.

Tu však nebude od místa, vyložíme-li v krátkosti, kterak že takové jímání se děje.

Pomysleme si, někdo by chtěl dát vyšetřiti si vzduch, jakýž v hlubokém jeho sklepě panuje. Co učiní? Vezme prostě hodnou láhev, naplní ji vodou a sešed s ní do onoho sklepa, vodu z ní zde vypustí a pak zatká. Zatkanou může donésti nyní lučebníkovi; v ní je sklepní vzduch, jenž, jak voda z láhve utíkala, na její místo vstupoval.

Takový tedy byl způsob, kterýmž Fodor na své zkoušky vzduchu si opatřoval; rozdíl byl toliko v tom, že na místo vody vzal rtuť, z jisté příčiny výhodnější, a té že najednou nevylil, nébrž nechal ji jen pomalu vykapovati — ovšem do podstavené nádoby, tak aby jimka ne čerstvěji se uprázdňovala než jako vzduch ze země vyráží — totiž vyráží-li.

Tak tedy činil za některých jarních a letních dnů a činil tak nejenom při zemi, ale i povýš, dva metry nad zemí, aby totiž měl s čím porovnávati.

A co nalezl?

Ustavičné kolísání uhelky, to jak nahoře, tak dole při zemi. Po každé jiné množství, ač jedno od druhého jen málo se lišící. V celku bylo však povýš vždy méně nežli při zemi; povýš nedostoupila uhelka nikdá celého půl dílu na 1000 dílu vzduchu, v průměru jenom $\frac{4}{10}$. Dole však bylo skoro vždy přes půl, někdy i celý díl i přes to.

Patrno, to nemohlo býti než jenom ze země; jenom tam je více uhelky nežli v hořejším vzduchu.

Než pozoruhodné jest, co v té příčině Fodor

dál ještě nalezl. Skoumaje totiž přízemní vzduch, činil též rozdíl mezi tím, co nashromáždilo se přes den a co přes noc. A tu shledal, v nočním bylo z většího dílu víc uhelky nežli v denním.

Zřejmo, v noci vyráží ze země vzduch obyčejně silněji nežli ve dne. A není divu — alespoň za teplého počasí. Jestliže země přes den se prohřeje, prohřeje se i vězící v ní vzduch, a ten pak za nočního chladna podnáší se více do výšky.

A hle, tím vysvětluje se také stará, známá zkušenost: v krajích nezdravých, zimničnatých jest to hlavně večerní a noční vzduch, jehož se člověk chrániti musí, nechce-li v krátce onemocněti.

Než dost už o tom skoumání. Uvedené ukazuje dosti jasně, jak důležitý, jak vděčný to úkol, hodný všelikého dalšího vynasnažení. Jak velice by slušelo, aby k němu i u nás rukou se přiložilo.

Praho, matičko Praho, což mezi tvými zdmi není nikoho, jenž by se toho ujal? A ty sama, stonavá matičko, kdy konečně uznáš, že příčina nezdravoty tvé i strašné smrtelnosti tvých synů vězí předně a hlavně v půdě, na níž tito své příbytky mají. Půda ta je **otrávena.** Vždyť ani náležitých stok nemáš, totiž stok, kteréž by opravdu nečistoty z tvého středu odváděly. — Ty tvoje kanály — toť spíše natažená z domů na ulice hnojiska, ovšem krytá, sloužící leda jen k tomu, aby se jimi země bez přestání všestranně napájela. A dokud to se nezjinačí, nezjinačí se i tvůj zdravotní stav, byť ses i desetkrát tak širokým i desetkrát tak dlouhým parkem opásala neb jinak ozdobila. Nechť pás byl sebe krásnější a krásný byl i celý ostatní svrchní šat: ale co platno, když košile vespod je plna špíny a ošklivého hnisu.

II.

Vzduch jest jako moře, obklopující veškerou zemi na mnoho mil zvýši; na dně toho moře žijeme my i všeliká zvěř. Vzduchu k živobytí potřebujeme. Aby živ byl, musí člověk dýchati, a dýchání není než (jako při kovářském měchu) nahánění vzduchu do plic, a zase z nich vyhánění. Člověk dýchá ve dne v noci, od svého narození až do skonání; aby nedýchal, toho nevydrží než několik minut. A jak mnoho vzduchu na to zpotřebuje! U odrostlého počítá se v průměru za 24 hodin 9000 litrů. Tolik vzduchu za ten čas skrze plíce jeho projde. A víš, milý čtenáři, mnoho-li to na váhu dělá? Těch 9000 litrů váží $11^1/_2$ kilogramů.

Než vzduch, jak z plic vychází, není už tentýž, jaký byl do nich vešel: výchozí je znečištěn; co v něm bylo dobrého, toho ubylo a co špatného, toho přibylo. Tak zejmena ubylo kyslíku a přibylo uhelky. Kyslík tu obrácen v uhelku, na niž tělo přidalo uhlíku, jehož zbaviti se chtělo a kterýž spolu na vytápění těla, t. j. na zachování teploty jeho, posloužil. Tak znečišťuje si člověk vzduch ve svém příbytku sám — znečišťuje si jej mimo své dýchání a tělesný výpar i všelijakými věcmi a pracemi, kteréž zde vykonává. A znečištění to — už pouhým dechem — je tak škodné i roste v té míře — zvláště kde v těsnějším příbytku je mnoho lidí pohromadě — že kdyby odsud starý, nečistý vzduch pořád neodcházel a na jeho místo nový, čerstvý nepřicházel, musel by se zde člověk za nedlouho zatchnouti. Však časem odcházení a přicházení to nedostačuje, t. j. není dosti vydatným, a tu pak znečištění vzduchu dává se znáti i čichem. Ač jsou nečistoty, totiž jisté pří-

měsky, kterýchž čichem nikterak nepoznáš. Tak jest zejména s jedním nad jiné škodlivým, totiž s plynem uhelným (uhlenem), vyvinujícím se z uhlí, když toto jen modrým plaménkem hoří: plynu toho netřeba ve vzduchu jen půl procenta a už stačí, aby člověka, pobude-li v něm nějaký čas, usmrtilo. Plyn ten však stává se nebezpečným, totiž přichází do světnice jenom po řídku — z neopatrnosti, když totiž v kamnech, v kterýchž se topí, komínek dříve času se zahradí.

Všedním a takměř nezbytným hostem jest tu však uhelka přicházející do vzduchu všude, kde člověk dýchá a k tomu snad i světlo pálí. Uhelka není sice tak přímo jedovatou jako uhlen, ale je-li jí ve vzduchu jakés větší množství, škodí též. Míra, přes kterou škodlivou být začíná, jest, když jí ve vzduchu víc než tisícátý díl. A toť doba, kdež spolu dostavuje se i výstraha: nemilý zápach, pocházející z ostatních těla výparů, které rovněž přes příliš se nashromažďují.

Co se však onoho střídání vzduchu v příbytku dotýče, to děje se v míře, že by člověk sotva pomyslil. Ve Francouzích se v tom zvláštním způsobem přesvědčili. Roku 1848 řádila cholera v Paříži velmi silně. Usnešeno tedy, vystavěti tam zvláštní vzornou nemocnici, kteráž by umělým způsobem provětrávala se, to dílem větrníky, hnanými parním strojem, dílem zřízenými k tomu komíny. V rozvrhu určeno, aby do světnic, v nichž nemocní uloženi budou, nahánělo se tolik čerstvého vzduchu — v letě chladného, v zimě teplého, by na jednoho nemocného za hodinu přišlo deset kostkových metrů, po případu i 20 metrů. Přes to však učiněno opatření, aby, pakli by toho někdy potřeba kázala, stroje i dvakrát tolik hnáti mohly. Stalo se: nemocnice vy-

stavěna, dáni do ní nemocní a s provětráváním učiněn začátek: na jednoho nemocného za hodinu 10 kostkových metrů čerstvého vzduchu. Než hle, zápach nechtěl se ztratiti. Dali tedy dvakrát tolik hnáti, na jednoho nemocného v hodině 20 kostkových metrů. Jak ale se podivili: ani to ještě nestačilo, vzduch páchnul pořád ještě jako dříve. Bylit tedy rádi, že se přichystali na dvounásob. Než i tím ještě nedocílili, aby vzduch zúplna z puchu se uprázdnil. Teprv když po učiněné opravě byli s to, aby hnali tolik, že na jednu postel v hodině přišlo 60 kostkových metrů. shledán vzduch tak dalece čistý, že lékařové prohlásili se s ním za spokojeny.

Nyní činí-li se vzhledem na provětrání ve Francouzích nějaký rozpočet, žádá se vždy na hodinu a osobu: v nemocnicích na obyčejné nemocné 60—70 kostkových metrů, na poraněné 100, při epidemiích 150; ve vězeních 50; v obyčejných dílnách 60, v dílnách nezdravých 100, v kavárnách ve dne 30, v noci 40—50, v divadlech 40—50, ve školách pro malé děti 12, pro odrostlé 25—30. Tak za ten čas požadavky vzrostly.

Podivno! a člověk neprodýchá přece za hodinu ani zcela půl kostkového metru vzduchu. Jak si tu velikou potřebu čerstvého vyložiti? Jenom tím, že vzduch, jak jej z úst vypustíme, hned s ostatním se míchá, pročež, má-li celek zůstati ve své, zdraví neškodné míře, musí vinný s nevinným se uklízeti.

Kdo by o míchání a rozcházení se tom přesvědčiti se chtěl, může snadno. Ať vezme štipeček veratrinu (pocházejícího z čemeřice), a na šálku jej paličkou roztírá: v krátce začnou po celé světnici všichni kýchati. A veratrin není přec ještě žádný plyn; co z něho kýchání budí,

jsouť jenom útlounké prášinky jeho, kteréž po vzduchu se rozcházejí.

Nuž ale jak, kde na provětrávání není žádného schválního zařízení? A takových stavení je u nás největší díl, skoro všechna.

I zde se provětrává a na mnoze dosti vydatně: jsouť tu okna i dvéře, kteréž se otvírají; jsouť rozdílné skuliny, skrze něž fouká; za studeného a dílem i teplého času topí se v obydlích, čímž rovněž mnoho vzduchu do vnitř přichází — nahražujícího, co ho komínem ujde. Než přes to jest ještě jeden průchod — ze všech nejhlavnější i nejvěrnější, ač při tom nejméně uznaný — jest to — zeď sama.

Jest tomu teprv nedávno, co tato vlastnost zdí povšimnutí došla; první, kdo k ní svůj zřetel obrátil a ji také zkouškami prokázal, byl v Mnichově Pettenkofer. A průkaz není těžký. Co je prostupno vodě, musí být prostupno i vzduchu. A že voda skrze zeď může, že v ní i do výšky se táhne, tohoť svědkem mokré zdi leckterého přízemního příbytku. Ač kdo by si ještě patrnějšího důkazu přál, nechť vezme kus staré suché zdi (z vybouraného stavení) anebo kus staré malty z ní a vnoří ji spodem do vody, kdež ji nějaký čas ležeti nechá. Vyndá-li ji potom a zváží, shledá, že váží o hodně víc — snad o třetinu neb i o víc; oč více, toť voda, kterouž v sebe, ve své průlinky pojala. A rozumí se, kudy může voda, tudy může i vzduch, jenž nad vodu je víc než 700krát řidší a tím samým pronikavější. Každý znatel zajisté ví, že je snadné učiniti, aby nějaká nádoba neb přístrojí vody nepropouštělo: aby ale nepropouštělo i vzduchu, toho jest velmi těžko docíliti. Mát vzduch velmi bystrou hlavičku, kterouž pronikne, kde by člověk často ani nepomyslil.

Proto nemusí být nikomu divné, řekneme-li, vzduchu jest zeď na mnoze tak prostupna, že by skrze ni mohl i svíčku sfouknouti. K tomu netřeba než opatření, kterýmž by prostupující veskrz vzduch svedl se v malý nálevkovitý otvor, před nějž by se hořící svíčka postavila.

Prostupujícího takto skrze zeď vzduchu v příbytku ovšem necítíme: ale tomu není divu. Byť z venčí i silný na zeď vítr dorážel, však než skrze ni, skrze těsné klikaté průlinky její se prodere, jest už rychlost jeho na tolik zmenšena, že vání jeho nikterak cítit není. Víme, proudí-li povětří s rychlostí jen tak skromnou, že za sekundu neurazí aspoň metr (za hodinu půl míle), zdá se nám zcela tiché, stojaté.

A pomněme rybníku, jenž má svůj přítok a odtok — obojí často tak silný, že mlýny žene. V rybníce zdá se voda z hola státi. Stojí-li ale skutečně? Nemožno. Tak jest i s oním profouknutím skrze zeď, když totiž v malý otvor se svede.

A rozumí se, v té míře, jako vniká vzduch skrze zeď do příbytku, tak vyniká touže cestou zase z příbytku ven — do vnitř čistý, na venek smíšený s nečistým. Tak střídá se bez přestání — v míře jednak slabší, jednak silnější — nejsilněji, když venku je hodně zima a v příbytku hodně teplo.

V té příčině podnikl Pettenkofer mnoho zkoušek ve svém vlastním příbytku. K tomu použil *uhelky*; nebo aby byl chtěl přímo měřiti, mnoho-li za ten čas vzduchu sem a tam projde — toť nemožné — pro nesčíslné množství skulinek a průlinek, kterýmiž průchod ten se děje. Zkoušky konal takto: V pokoji prostředně velikém, držícím 75 kostkových metrů vzduchu, vypustil jisté

množství uhelky, kteráž ihned sama s ostatním vzduchem se smísila. Tak věděl, mnoho-li zde na tu chvíli uhelky. Rozumí se, v té míře, jakže potom vzduch v pokoji se střídal, uhelky v něm ubývalo. Po hodině tedy vzduch přeskoumal, mnoho-li v něm uhelky ještě. Z toho, co uhelky ubylo, bylo lze pak vypočísti, mnoho-li za ten čas vzduchu se vystřídalo.

A co tím způsobem nalezl?

Zimního času, kde venku bylo zimy — 1° R. a v pokoji tepla + 14° R., tedy rozdíl v teplotě 15°, vystřídalo se zde za hodinu 75° kostkových metrů vzduchu, tedy zrovna tolik, co celý pokoj prostory drží.

K druhé zkoušce, kdež rozdíly tepla a ostatní případnosti byly tytéž, rozdělal v kamnech notný oheň, zotvíraje všecky dvířka a klapky do kamen a komína: a tu za hodinu vystřídalo se v pokoji 94 kostkových metrů vzduchu, tedy ne zcela o 20 metrů čili o 25 proc. více.

K třetí zkoušce zalepil silným papírem všechny skuliny ve dveřích a oknech, nevynechaje ani direk od klíčů: a tu při témž rozdíle mezi teplotou zevní a vnitřní vystřídalo se v pokoji za hodinu přec ještě 54 kostkových metrů vzduchu, tedy jen o 28. proc. méně než-li při zkoušce první.

Tak bylo za počasí zimního: jinak ale když venku se oteplilo. V čase, kde venku bylo + 14° R. a v pokoji + 17° R., rozdíl tedy jen 3° R., vystřídalo se zde za hodinu jenom 22 kostkových metrů. Však když v témž případu otevřel okno, totiž jedno křídlo jeho, držící 8 □ stop plochy, vystoupila výměna vzduchu za hodinu na 42 krychlových metrů.

Z toho lze si nyní leckteré naučení vzíti. Vidno předně, jak mnoho záleží na vytápění bytu.

Rozdíl teploty 15 stupňů — i při pečlivě zalepených dveřích a oknech — spůsobil větší výměnu vzduchu (54 kostkových metrů) nežli otevření jedné půle okna při rozdílu teploty 3 stupňů (42 kostkových metrů). Bylo by potřebí bývalo otevříti ještě druhou půli.

Dále z toho vyplývá, že topení z vnitř světnice k provětrávání jejímu sice přispívá, ale daleko ne tolik, jak mnohý se domnívá. Platnější zajisté je stěna, na níž posud málo kdo pomyslil — rozumí se stěna čelící na venek. Platnost stěny řídí se podle její rozsáhlosti: dva čtverečné sáhy vydají ovšem dvakrát tolik co jeden.

Z tohoť také patrno, že byty vysoké, poněvadž mají více zdi, provětrávají se lépe nežli nízké a byty v domech menších, stojících o sobě, lépe nežli ve větších nebo v řadě k sobě přiražených. Naše obyčejné příbytky, nejsou-li jinak přeplněny, nepotřebujou žádného zvláštního neb umělého provětrávání; těm dostačí to, kteréž samo před se jde — za studeného počasí topením a za teplého otvíráním oken a dveří. Než co jsou byty a místnosti, v kterýchž je mnoho lidí pohromadě, jako na př. nemocnice a školy, v těch samodějné provětrávání nestačí, zdeť na to třeba ještě jiných schválních prostředků. Jakých? O tom promluvíme později.

Než vše to, co zde o provětrávání bytů skrze stěny pověděno, týká se domu vystavěného z cihel — v takovém totiž Pettenkofer své zkoušky konal: je-liž ale jedno, pakli dům neb příbytek je z čehokoliv jiného vystavěn? Není; taktéž není jedno, jsou-li stěny suché neb vlhké.

V okolí železných hutí používá se na mnoze k stavění škvárů z vysokých pecí. Vystavěné z nich zdi jsou obyčejně lehké i suché. Škváry

ty jsou podoby z většího dílu velmi nepravidelné a potřebujou proto při zazdívání náramně mnoho malty. A to pánům při jistých hutích zdálo se vadou a poněvadž jim bylo právě novou pro dělníky „kasárnu“ vystavěti, což aby vadu tu jak možná zmenšili a spolu cos vzorného na svět vyvedli, postarali se o to, by určené k stavbě škváry byly sformovány u veliké kvadry. Stavělo se tedy; stavba šla rychle před se, malty bylo jen málo zapotřebí a když dostavěno, bylo radost na budovu se podívati; vyschla také o mnohem dříve než jinde, kdež nepravidelnými kusy stavěno. Nadáli se proto jak nejlepšího, hlavně jak dělníci, kteříž se tam ubytují, libovati si budou. Když tedy vše dokonale bylo vyschlo, dělníci se svými rodinami se tam přistěhovali. Nastojte však! Netrvalo to dlouho, dělníci začali si stýskati, v obydlích silné vlhko a vlhko to neumenšilo se ani během následujících lét. „Vzorná“ ta stavba byla a zůstala napořád tou nejvlhčejší budovou při celých hutích a nejenom nejvlhčejší, ale i nejméně zdravou; kdo v příbytky umístěných tam dělníků vkročil, byl každý zaražen puchem, panujícím v nich.

Jak si to vyložiti?

Hutní škvár jest podobné povahy jako sklo, a co sklo umí, známe: v sklenicích chováme vodu, sklo v oknech se opocuje — proč? protože voda neb vodní pára nemůže do něho zasáknouti. Tak chová se i škvár. Naopak ale jest s maltou, totiž starou, vyschlou, ztvrdlou maltou: ta jest jako houba, mohouc hodné množství vody v sobě pojmouti — tolik vody, co původně, když jí stavěno, na rozdělání její bylo zapotřebí. Voda ta totiž, jak byla z malty se vytratila (vyschla), zůstavila po sobě plno útlounkých průlinek a ty

jsou s to, by opět nové vody v sebe pojaly nebo jí průchodu skrze sebe propustily.

A průchoditosti je ovšem ve stěnách našich příbytků nevyhnutelně zapotřebí. Co tu páry, co bydlící zde lidé nadělají jednak svým dýcháním a výparem tělesným, jednak mytím a utíráním, nezřídka i vařením a praním. Pára ta musí míti kudy by odcházela: a odchází, spolu se vzduchem — dílem podle dveří a oken nebo jich otvíráním, dílem a to hlavně, skrze zeď samu, skrze niž proniká, by na druhé straně v širý obor vzduchu se rozptýlila, k čemuž napomáhá vítr i slunce, svítící na zeď.

A nyní vizme zdi oněch ze škvárových kabřinců vystavěných bytů: skrze kabřince pára nemohla, než toliko mezi nimi, proložkami malty: a ty byly tak skrovné, že plodícím se u vnitř párám nikterak nestačily. Odtud vlhko. Na stěnách srážela se pára jako na skle: obmítka a dílem i maltové ony proložky mokvaly, t. j. průlinky jich vyplnily se vodou a tím zamezen průchod i vzduchu; z čehož tedy spolu i nedostatečné provětrávání a odtud nečisté, nezdravé v bytu povětří a ke všemu i nepříjemné chladno v něm, to i když zatopíno. Mokrý byt účinkuje v člověka tak jako mokrý kabát, jejž na sebe oblékne. Z toho tedy snadnější nastuzení i nemoce pocházející z toho. Tak s neodolatelnou nutností plyne jedno z druhého.

Málo lépe však, než jako hutní škvár, posloužil by mnohý kámen, na př. žulový, čedičový neb jiný neprosáklivý, tvrdý, kdyby z něho — tesaného, příbytek se vystavil. Bylo by to prašpatné přebývání v něm. Než i netesaného, nébrž jen jak je, nalámaného, zvláště ve velkých kusech, neradi na stavbu příbytků používáme kromě do

základů. Za to ale tím vítanější — jsou nám na svrchní stavbu cihly, rozumí se, nepřepálené, neboť takové jsou pak zase jako sklo nebo jako škvár. Cihlám (obyčejným) nejblíže přicházejí opuka a některé druhy pískovců (řidších). Ještě nad cihly jest však jistý druh opuky, nazvaný „pěna“ čili „květ“, jenž povstává, t. osazuje se z vody jistých pramenů, držících v sobě zvlášť mnoho vápna. Ač ze všeho nejprostupnější jsou cihly nepálené, nazvané „egyptské“ čili „vepřovice“; prostupnost jich je tak velká, že jeden sáh zdi, vystavěné z nich, vydá vzhledem na provětrání skoro tolik co dva sáhy z cihel pálených, rozumí se zdi stejně tlusté. Byl by tedy příbytek z egyptských cihel zvláště zdravý — jen kdyby byl bytelnější.

A to týká se arciť i příbytku našich domácích zvířat, totiž stájí. I dobytku je potřebí, aby se mu vzduch obnovoval, ač ne v té míře jako je u člověka. Pokládá se, že 3 dílů uhelky v 1000 dílech vzduchu dobytek vždy ještě zcela dobře snese. Dle toho potřebuje-li člověk na řádné provětrávání za hodinu 60 kostkových metrů vzduchu, dostačí jednomu kusu velkého dobytka, na př. krávě, 30 kostkových metrů, při všem, že tato je o mnoho těžší a tedy mnohem více prodýchá nežli člověk. Přijme-li se pak dotčených 30 k. metrů co nejmenší potřeba jednomu velkému kusu, tož při osazení chléva dobytkem náleželo by — dle učiněných v té příčině zkoušek na jeden velký kus v průměru svobodné zdi

z tesaného pískového kamene .	18	čtver. metrů
z lámaného kamene	13	„ „
z pálených cihel	10	„ „
z vápenné pěny	8	„ „
z egyptských cihel	6	„ „

Při jinak stejné vnitřní světlosti může tedy chlév vystavěný z „egyptských“ mnohem více dobytka přechovávati nežli vyvedený z pískovce.

Při té příležitosti nemůžeme abychom nezavadili o „byty budoucnosti“. Mnohý z našich čtenářů snad už o nich slyšel, to z úst toho neb onoho zkušeného praktika; tvrdícího totiž, že přijde čas, kdež na stavby bude dřevo, cihla a malta nahražovati se zinkem a kytem.

Jaké by to bylo přebývání v takových staveních, snadno se každý domyslí.

Než i takové mohly by se učiniti zdravými. O tom ale později.

Jednak ne pouze na stavivu záleží, ale i na některých jiných případnostech. Každý ví, že není zdrávo přistěhovati se do nového domu, ať vystavěného ze staviva sebe lepšího, pokud byl zúplna nevyschnul. Pohříchu, stává se tak zhusta; stavitel nebo majetník nemůže se dočkati, aby ve vystavěném domě už měl nájemníka nebo sám v něm zůstával. Snad i komise uznala, že zdi jsou už dosti suché; zdály se tak alespoň — po vrchu: ale nebyly veskrz. V prostředku pozůstalo vždy ještě tolik mokra, že stačí, aby páře, již přistěhovalec ve svém bytu plodí, průchodu zabránilo. Následkem toho jest: co do vnitř (do bytu) bylo zdi už vyschlé, t. j. z mokra uprázdněné, to pomalu nasytí se parou a teď začne pára jeviti se na vrchu: zeď se potí a zde onde vyskytují se na ní temné skvrny atd.

V případu tom jestiť nejlepší pomoc: hodně topiti. Ač lépe, když topení to odbude se už napřed — před stěhováním — t. j. kdo má příliš na spěch, že nemůže neb nechce čekati, až by příbytek sám sebou (větrem a sluncem) vyschnul.

Zatím ale podobně udává se i v domech sta-

rých, zcela vyschlých. Kdo zimního času zdržuje se mnoho v pokoji, kdež se netopí, ten málo dobrého vzduchu zde užije; vkročíš-li k němu, čiješ hned ošklivého puchu. Kde se netopí, mělo by se pomáhati otvíráním oken, tak jako v létě. Člověk toho ale nečiní — pro zimu. Tak je na mnoze v obydlí chudého lidu. Na počátku zimy to sice ještě jakž takž chodí, zdi jsou ještě od leta proschlé i prostupné, a byt tedy, když je vítr, provětrává se. Avšak zdi víc a víc prostydají a tím na nich a v jich průlinkách začne pára se srážeti; sráží se, až stěna zmokří a vzduchu neprostupnou se stane. A teď neprovětrává se více příbytek než jen skrze otvory nepřilehajících dveří a oken a spolu snad skrze roztlučené okno, kteréž na mnoze zůstane nespravené — až do jara, kdež zase lepší výdělky nastanou. Chuďas považuje to za zlou nehodu — a jest jí také: avšak v řadě druhých nehod jest roztlučené okno vždy ještě tou menší, bez níž by často ještě více trpěl — na zdraví.

Vidno, kdo zimního času podporuje chudého palivem, poskytuje mu dobrodiní nejenom teplé světnice, ale i čistějšího, zdravějšího vzduchu v ní. Tak stvrzuje se, že na každém dobrodiní spočívá spolu ještě jiné požehnání, byť bychom na ně ani nepomyslili.

Nyní ještě slovíčko o spaní v studenu. Jestiť mnoho ústavů neb závodů, obydlených nemalým počtem lidí, obyčejně mladých, kteříž ke spaní mají vykázané zvlástní veliké ložnice, v nichžto se netopí.

Obyčejně bývá, když lidé ti vstali a postele se ustlaly, že okna se otevrou a zůstanou pak přes celý den otevřena i zavrou se teprv, když je čas jíti spat. Ubožáci, když si zde ulehnou, myslí

as, že spějí celou noc v čerstvém vzduchu. Však ale vstoupíš-li zimního času, než ještě nocleháři vstali, v takovou ložnici, zhrozíš se „čerstvého toho vzduchu“. Jako cent ulehne na tebe, přišlého zvenčí, všechen ten puch a výpar, kterýž se zde byl nashromáždil.

A nemůže býti jinak. Otevřením oken za studeného povětří stěny jen ještě důkladněji prostydnou. Ovšem že tělo každého zde spícího jest malým pramenem tepla: avšak teplo to daleko nestačí, aby jím stěny se vyhřály.

Následek toho je: páry vycházející z těl spáčů začínají se na studených stěnách srážeti. Z počátku je stěna sic ještě v sebe pojímá, ale pomalu průlinky její se plní, a k ránu jsou už tak dalece vyplněny, že vzduchu všechen prostup zamezen. Ovšem že část páry té přes den, při otevřených oknech, ze zdi se zase vytratí: avšak příští noc naplní se zas a naplní se ještě dříve. A tak svízel ta roste, až během zimy nezřídka i mokrými skvrnami na zdi se projeví.

Říká se: „spáti v studenu je zdrávo.“ Dle uvedeného dovede nyní každý sám posouditi, jak dalece výrok ten na pravdě se zakládá. Ano, zdrávo je — ale jen kapse, jížto se vydej za palivo přišetří.

Ostatně nepopíráme, že možná bez ujmy na zdraví i ve studenu spáti: ale pak je k tomu zapotřebí mimo dobrou postel i veliké prostory, osazené jen málem spáčů — jeden pokazí ovšem méně vzduchu nežli dva, tři nebo jich více; anebo je-li prostora nedostečná a snad i dvéře a okna dobře přiléhají, tedy ať se spí při otevřeném okně — jako v létě.

Důvodnější jest, co též je často slyšeti: že příbytek obrácený k poledni je zdra-

vější než-li na půlnoc. To milé zlaté sluníčko, kdož by blahodějné účinnosti paprsků jeho neuznával! Avšak vzhledem na zdraví účinkuje ne tak tím, že svítí do příbytku, jako na příbytek, t. j. že jím zdi se vyhřívají a tak vysoušejí i vzduchu prostupnějšími činí. K půlnoci položený byt bývá vždy spíše vlhký než-li k poledni. Ač i onen může se učiniti tak suchým a zdravým jako tento — pilnějším topením, zejmena na podzim musí se s topením dříve začíti a na jaře později přestati.

Viděti, i stěna má svůj život a své osudy, a není to tedy bezdůvodně, jestliže Petr Skvenc ve své před vznešenými hosty prováděné komedii (ve „Snu svatojanské noci“) mimo bledý svit měsíčný a zuřivého lva nechává vystoupiti a hovořiti také „sladkou rozmilou“ stěnu, skrze niž Pyramus a Thisbe spolu rozmlouvají.

Avšak nechajíce stěn, jakkoli zajímavých, přihlídněme nyní blíž ještě k topení, kterýmž si své byty vyhříváme a bez něhož v našem podnebí obejíti se nemůžeme.

Kdo si topí neb topiti dává, pomyslí as málo kdy na prospěch plynoucí z povzbuzeného tudy provětrávání: spíše, ano skorem výhradně má každý na mysli a za přední účel — teplo, jež si okolo sebe způsobiti a jeho užíti chce.

Dobře; vizme tedy, jak ho užije.

K vytápění svých bytů potřebujeme obyčejně kamen; kamna, když v nich zatopíno, hřejou jednak tím, že teplo ze sebe sálají, jednak že vzduch od nich se přihřívá. Přihřívání to jest hlavní, tím nejvíce teplo po světnici se rozvádí. Kterak ale děje se rozvádění to?

Jakmile v kamnech se zatopilo, nastane ve světnici čilé pohybování vzduchu, posud zcela po-

kojného. A pohybu toho může člověk i citem pozorovati. Ať si přisedne k oknu: ucítí tu nemile studeného proudu — to i tenkrát, když okno je zcela dobře uzavřeno, zalepeno neb jinak opatřeno, tak že nikterak nelze domýšleti se, že by proud ten z venčí přicházel.

Ač proudění to, jak nejenom u oken, ale i v jiných stranách světnice před se jde, lze i zrakem sledovati — pomocí napáleného kousku doutnačky neb čehos jiného kouřícího. Zkusme toho; začněme od kamen. Při kamnách a nad nimi, vidíme, žene se proud přímo do výšky ke stropu; zde pak zahýbá se k oknům i k druhým studenějším stěnám, kdežto klesá zas dolů — dolů až k podlaze, po níž potom ke kamnům táhne, by zde, přihřáv se, na novo do výšky se nesl. Skutečný to koloběh; kouř jej zcela zřejmě ukazuje.

A jak mezitím je u vnitř světnice?

U prostřed, hledíme-li totiž jak na strany, tak i k výšce, jest vzduch zcela tichý, kouř neukazuje nijaké odchylky. Jak brzo s ním ale přicházíme výše, odchyluje se, to tím více čím blíže ke stropu — odchyluje se směrem od kamen. Naopak ale přicházíme-li blíže k zemi, vidíme, ant též se odchyluje, ale — ke kamnům.

Všude tedy tentýž koloběh, toliko že čím dál od prostředka, tím silnější.

Příčina toho jestiť známa. Záleží v horku kamen. Přiléhající ke kamnům vzduch přihřívá se od nich; přihřát pak zlehčí a vystupuje do výšky — vystupuje podobným způsobem jako by učinily na př. olej nebo líh, kdyby pod vodou se vylily.

Vystoupilý ohřátý ten vzduch rozlévá se ovšem v podstropí na strany dále až k ohraničujícím jej nejzazším zdím. Těch ale nachází stu-

dených. Stydne tedy od nich též a klesá proto dolů, klesá nejvíce po oknech, poněvadž ty jsou nejprostydlejší. Tak sklesne až k zemi, kdež zase dál se rozlévá. Kam? Ovšem ku kamnům, nebo zdeť potřebí náhrady za vzduch, odcházející ustavičně nahoru.

Tak tedy povstává to kolování. Přitom arci nebereme ohledu na vzduch, jenž mezi tím jednak ze světnice odchází, jednak do světnice přichází; kolik ho odejde, tolik ho přijde, po dolejšku přichází, po hořejšku odchází, což se týká i stěn, skrze něž svůj průchod má. Příchozí ovšem míchá se hned s domácím, s nímž při zemi ke kamnům táhne.

Z toho jde, což vlastně každému ze zkušenosti známo: při zemi je méně teplo nežli u stropu, méně dál od kamen nežli jim na blízku. Jaké v tom poměry, o tom poučuje nás nejlépe teploměr.

Uvedeme zde jednu takovou zkoušku učiněnou ve světnici, dlouhé 20′, široké 10′ a vysoké 11′; železná kamna stála v koutě naproti oknu, okno jen jedno; venku bylo zimy 2 stupně pod 0; teploměr chráněn, aby naň z kamen teplo sálati nemohlo. Co nalezeno?

	při zemi:	u stropu:
na 1′ od kamen	12°	23°
u prostřed světnice . . .	11°	20°,5
a 1′ od okna	10°	19°

Takové rozdíly! Nahoře skoro dvakrát tolik tepla co dole; u stropu parno, při zemi chladno. Toť arci pravý opak starého pravidla zdravotního: „hlavu v chladně, nohy v teple.“

A ke všemu mnoho-li pak vlastně ze spáleného v kamnech paliva dostane se tepla světnici?

Dost málo; větší díl prožene se komínem. A při našem topení nemůže býti ani jinak.

Pomysleme si hodně velikou kamennou láhev, do níž by, aby ji vytopil, vstavil skrze vyraženou postranní díru rozžhatý kahan, to stranou, blízko ke stěně. Z toho ovšem bude se vnitřek vyhřívati nad kahanem, nejprvé vzduch a pak i stěny, tyto od hořejška pomalu doleji, a tak až ke dnu, na kteréž ale, jak snadno seznati, mnoho nedojde. Dole tedy tepla málo, tím více nahoře a nejvíce v hořejším otvoru. Přidržíš-li nad otvor ruku, pocítíš značného horka. Horko to vězí ve vzduchu, ucházejícím tudy do výšky. Že uchází, to značným proudem, o tom možná se přesvědčiti vystříženým z tuhého papíru a na špilku vstaveným hadem.

A nejenom že tím způsobem vnitřek láhve mnoho se nevyhřeje, ale výhřev nebude i trvalý. Vyndej kahan, a za krátko máš vnitřek láhve zase studený. K rychlému vystydnutí přispěje právě vzduchový onen proud, jenž vnitřní teplo odnáší a kterýž potrvá — pokud bude míti čeho odnášeti, t. j. pokud teplota jeho bude vyšší nežli je vzduchu venkovského.

Než jak, abys, na místo do láhve, postavil kahan p o d l á h e v, tak aby horko plamene jeho do dna pralo?

Také zde docílíš vnitřního oteplení — ale s jakým rozdílem! Začne ode zdola a bude nenáhlé i mírné; přidržíš-li ruku nad otvor, pocítíš jen slabého tepla, slabého proudu, a také vydrží, neboť odejmeš-li kahan, budou pak dno i postranní stěny ještě hezky dlouho teplo ze sebe vydávati; ty jsou ho držemnější než-li plachý poběhlík, vzduch.

Nuže pomysleme si nyní na místo láhve světnici, v kteréž přebýváme. Či by nebylo pří-

jemné, míti zimního času též teplo takto pěkně od spodu, míti je nenáhlé, stejné i trvalé a ke všemu i méně paliva spáliti? Neboť patrno, pomníme-li onéno láhve, na docílení jistého oteplení u vnitř, totiž dolejší části, nebude daleko tak silného plamene zapotřebí, bude-li hořeti pode dnem jako když hoří nade dnem.

Jak? slyším toho i onoho zvolati: vytápěti světnici pod podlahou — jako troubu v kamnech! To je nápad!

Ale ne nový. Bylyť časy, kdež byl skutkem prováděn.

Kde?

U starých Římanů.

Naše doba pohlíží sice z pyšna na přírodozpyt a průmysl Římanův; předstihli prý jsme je. Ano, v mnohém i mnoho, avšak ne ve všem. Přes to jest toho dost ještě, v čem jsme jich posud nedostihli. Znalit zajisté a uměli leccos, co nám podnes může vzorem býti, leccos velmi užitečného i důležitého, o čemž jednak ani tušení nemáme, poněvadž během následující tisícileté vřavy středověkého barbarství k vyhlazení a v zapomenutí přišlo a nač teprv část po části nyní přicházíme dílem maně, dílem úmyslně, jdouce po stopě.

A tak jest i se starořímským tím topením: přišlo zcela v zapomenutí a teprv novějšímu času bylo zůstaveno všimnouti si stop, ukrytých ve zříceninách a svědectví o něm vydávajících.

Že však nebylo všeobecným, snadno se domyslíme; v teplé Italii jsou podnes byty skoro vesměs — bez kamen. Bylit to jen mohovitější, kteříž si pohodlí toho dopřáli. Kde však napořád zavedeno bylo, to byly veřejné lázně. Na těch dávali si Římané obzvláště záležeti, hledíce je všemožným pohodlím opatřiti. A ty jsou to

také hlavně, totiž jich pozůstatky, z kterýchž o zřízení tom se poučujeme.

Nuže jaké bylo zřízení to?

Topilo se ze spod, a pod podlahou muselo tím samým býti duto a podlaha nemohla býti dřevěná. Bylať kamenná, obyčejně pěknou mosaikou vykládaná, spočívající na cihlových sloupcích vysokých as na 2 stopy. Na topení byla zvláštní překlenutá nistěj čili pec, umístěna buď pod samou podlahou nebo mimo ni, odkudž kouř a horký vzduch pod veškerou podlahu se rozcházel.

Kam ale odsud? snad-li do komína?

To by se bylo ostatního horka jeho špatně užilo: kouř musel do stěn, by i těchto podělil. K tomu konci byly stěny ode zdola nahoru prostoupeny průduchy čili dymníky, jeden vedle druhého, vyvedenými buď z kachlů nebo prostě z cihel, do vnitř světnice ovšem tenkých. A dymníků těch bylo na dvou, na třech, někdy i na všech čtyrech stranách, vyjmouc dvéře a okna. Ano v jednom případě i to nalezeno, že celá stěna byla jednou nepřetržitou dutinou, hlavní zeď totiž vypažena z vnitřku na duto tenkou („na čtvrt cihly“) železnými skobkami drženou zídkou, za niž kouř mohl volně zacházeti.

Tak tedy kromě podlahy vyhřívány i stěny. Vyhřatí nebylo arci třeba velkého, sotva většího než jak toho u vnitř ve vzduchu žádáno. Paliva spálilo se tudy nemnoho, kouř odnášel jen málo tepla, jen tolik co bylo nevyhnutelně potřebí, aby odcházeti, totiž nahoru vystupovati mohl; větší díl zůstavoval ho na místě — tam, kde nejlépe se hodilo i kde nejvěrněji se drželo. Nehybná cihla a dlažice vydávaly teplo i potom ještě, když už oheň vespod dávno byl vyhasl.

Možná-liž si pomysliti příjemnějšího vyto-

pení? Všude v celém příbytku pěkně stejně teplo, především od spodu!

Avšak bylo při tom ještě jiné výhody. Vizme jak za takovým zatopením vnitřní vzduch se choval. Ten, rozumí se, přihříval se a přihřát podnášel se nahoru: avšak za jedno jen mírně, poněvadž i přihřátí bylo mírné, a za druhé: podnesší se sklesal jen v malé míře zase dolů; na stěnách alespoň nebylo k tomu příčiny, tyt teplé, na těch zchlazovati se nemohl.

Zde tedy nebylo toho divokého kolotání, kterýmž vzduch v naší světnici hned pojat bývá, když v ní zatopeno a kde následkem toho, co člověk v tu chvíli dechem ze sebe vypustí, má v druhé z velké části už zase zpátky, by to na novo do sebe vtáhl.

Z té příčiny je provětrávání či vzduchu obnovování u nás i tak nesnadné, t. j. kde umělým způsobem se děje, poněvadž obyčejně tomu nedostačuje.

Pomněme ohromného množství čerstvého vzduchu, jehož nyní ve francouzských nemocnicích požadují — 60 kostkových metrů na osobu a hodinu! kdežto přece člověk za hodinu ani zcela půl kostkového metru neprodýchá. Příčina vězí jenom v tom zmítání a promichování vzduchu.

S umělým a i také se samodějným provětráváním uzavřitých místností vede se nám podobně, jako kdyby kdo zbarvenou v nádobě vodu učišťoval tím, že by do ní s jednoho konce nechal čistou vtékati a s druhého barevnou odtékati. Jak dlouho by to trvalo, t. jak mnoho by na to bylo zapotřebí vody, až by v nádobě docela čisté se docílilo!

Přitékající vodou jenom barevná se r o z ř e ď u j e a s rozředěnou odtéká spolu čistá.

A tak je i se vzduchem, jenž při vytápění v místnost vniká aneb i schválně do ní se nahání a s druhé strany odtud vyhání: čím více nový se starým se míchá, t. j. čím silnějších v něm proudů, tím více nového spolu pryč odchází. A právě ten nejvyhřátější žene se k odchodu nejvíc. Co tím způsobem i paliva se vyplýtvá! Ptejme se po místech, kdež takto schválně provětrávají.

Jak o mnoho šetrnější byli v tom kuse Římané! I ti provětrávali, tak alespoň v lázeňských místnostech, kdež mnoho lidí se scházelo a kde mimo jiné pohodlí též čistého, pořád obnovovaného vzduchu se domáhali. A jak prostým i velevýhodným způsobem toho docházeli! V dotčených ve stěně dymnících bylo povýš, blíže stropu d i r e k, zakrytých obyčejně nástěnnými okrasami. Těmi vzduch z vnitřku odcházel — odcházel jen málo rozředěn, neboť proudů nebylo skoro žádných, vzduch jen pomalu zdvihal se nahoru a co člověk dechem ze sebe vypustil, to v malé chvilce bylo ve výši, že dirkami mohlo do dymníků a tudy na venek.

Avšak co tím způsobem vzduchu ze světnice ucházelo, muselo z venčí nahražovati se novým. A nahražovalo se. Ale nikoliv tak, aby snad byli zanechali pouhým ve dveřích a oknech skulinám anebo aby na to byli nějakého schválního otvoru udělali, kudy by byl vzduch do vnitř vnikal: vnikající by byl na nohy studil a koupajícím se by byl nepříjemným býval. Hleděli tedy napouštěti čerstvého sice, avšak poněkud n a h ř á t é h o. A dovedli toho.

Kromě dymníků měli ve stěně i vzdušníků, totiž podobných, ve světlosti o něco menších průchodů, jdoucích od hora dolů až k podlaze,

nikoli však pod ni, opatřených v dolejšku rovněž dirkami; vždy mezi dvěma dymníky jeden vzdušník. A toť celá věc. Vzdušníky od svých sousedů se přihřívaly a v nich přihříval se i vzduch, procházející tudy a do světnice vnikající.

Lze-liž si i tu mysliti výsledku plnějšího, dokonalejšího? Jak daleko jsme za tím s naší umělou, drahou „ventilací“!

A podivno, naši stavitelové jakoby o starořímském tom provětrávání i vůbec o celém tom topení ani nevěděli; ano zeptáš-li se jich, z většího dílu skutečně nevědí. Vysvětlujeme si to. Jest to posud novinkou, odkrytou teprv v posledním čase — odkrytou ke všemu i neúplně, totiž ve spodních pouze její částech, neboť svrchní byly zmizely, takže vlastně ani nevíme, jak věc v hořejšku vypadala, zejmena jak se končila, pročež jenom domyslem doplňovati se musí.

Jak vážný to předmět k dalšímu pátrání i ke zkoušení, hodný zajisté, aby se ho náš stavitelsko-inženýrský průmysl ujal. Ujme-li, není pochybnosti, provede se — provede, jak dle okolností bude nejpřiměřeněji. Jdeť jen o začátek. A na ten, zdá se nám, slušely by nejlépe naše školy, totiž kde nové se staví; školním světnicím je dobrého provětrávání zvláště zapotřebí.

A že by taková stavba dráže přišla, nepodobá se. Staví-li se cihlová zeď z plna nebo na duto, to vyjde as na jedno. A co se týče podpodlaží, kteréž by přibylo, o to může strop zase být nižší. Tak vysokých stropů, jako nyní u nás se staví, není při důkladném tom provětrávání zapotřebí. Římané stavěli vesměs jen nízkých.

Avšak nechceme věc dále rozbírati. Není ani naším povoláním ani úkolem, k němuž nám bez toho i náležitých znalostí se nedostává. Oč nám

šlo, bylo pouze to, abychom ty, jichž se týče, na věc upozornili. A tomu pověděné dostačí. Jak se říká: „moudrému napověz“.*)

III.

Aby člověk živ byl, musí jísti. Požitá potrava, jak dalece ji strávil a v krev svou obrátil, slouží mu dílem za stavivo, dílem za palivo. Paliva potřebuje o mnoho víc. Tělo lidské je jako parní stroj, kterýž má-li účinkovati, chce býti vytápěn. Tak vytápí se i tělo; k vůli tomu člověk dychá, totiž vzduch do sebe nahání i zase vyhání a vyháněné jest zrovna takové, jako co uchází skrze komínek hořící lampy.

Tepla nadělá se tím spůsobem, že by člověk sotva pomyslil: u odrostlého činí za 24 hodin tolik, že by tím přes půl vědra vody ze studena ledového až do varu vyhřál. Tak v průměru, přes to někdy víc, někdy míň — až i o 50 proc. — dle toho jak člověk buď víc nebo méně jí nebo víc neb méně se namahá.

Toť tedy původ teploty, kterouž člověk ve svém těle má. Podle teploměru jest to teplota 30° R. A pozoruhodno, pokud člověk živ a zdráv, drží se teplota ta pořád ve své jednostejné výši. Drží se v ní, ať je léto nebo zima, ať člověk přebývá v horkém pásu země, kdež denní vedro vystoupí někdy až i přes 30° R. anebo v mrazivých končinách ledného moře, kdežto teplota sklesá v hloubku, že při ní až rtuť v teploměru křehne.

Jak to možná, že při ohromných těch rozdílech teploty zevní zachovává člověk vnitřní teplotu

*) Stran starořímského toho topení použito spisku dra. J. Bergera.

svého těla pořád stejnou? Které jsou ty zbraně, jimiž obrovský ten boj vede a skoro všude vítězí?

Vizme především, čím a jak tělo tepla potrácí, neboť rozumí se, co tělo z vnitř tepla si nadělá, to z venčí zas uchází. Stopujme tedy cesty ucházení toho; jsouť tři.

Přijde-li kdo za tuhé zimy do hostince a dá si honem ve vykázaném sobě pokoji zatopiti: kamna snad zcela se rozžhaví, teploměr možná vystoupí až na 16° R. — teplota to vzduchu: a při všem člověku není příjemno, mrazí ho. Než pobude-li zde několik dní, dada si každý den pořádně topiti; toť bylo-li mu z počátku při 16° R. mrazivo, bude mu naposled i při 14° R. příjemně teplo. Nepovídáme tu sice našim čtenářům nic nového; každý to zná a řekne: pokoj, v němž delší čas netopíme a kterýž tedy zcela prostydnul, žádá, aby byl **vytopen** a to nejde hned.

Pravda, čím je to ale, že člověku v nevytopeném pokoji tak nepříjemno?

Tím, že zde příliš mnoho tepla potrácí — **sáláním**. Jako kamna, tak i člověk sálá, t. j. svého tepla na vše strany vysílá. Ano tak sálá jedna každá věc — každá arci teplo, jakéž právě má; i led sálá — studeno; přinesme ho jen hodný kus do teplé světnice, i hned studeného sálání jeho ucítíme. Tak sálá i zeď i všechen nábytek v pokoji, a pomyslíme-li si, že teplota jich není než jen asi 2—3 stupně nad 0, toť dojem z toho nemůže býti příjemný. Víme, jak je z jara za prvních teplých dnů vkročivšímu do kostela nebo jak chlapci sedícímu ve škole s kraje u zdi nebo u okna, když několik dní před tím netopeno.

A každý snad už zkusil, když octnul se v sále, kdež bylo natlačeno a při tom teplo: kterak mu za nedlouho bylo v těle horko — při všem, že,

ohlédnul-li se náhodou po visícím tu teploměru, viděl, an na 16 neb 17 stupňů ukazuje, totiž na teplotu, kteráž ve světnici je nám zcela příjemná, i jak vykročil-li odtud do prázdného vedlejšího pokoje, cítil se hned občerstvena — přes to, že teploměr zde třebas zrovna tolik ukazoval jako v sále. A příčina toho? Sálá-li člověk teplo ze sebe, sálají ho druzí oplátkou zas jemu. Příjem rovná se vydaji.

Toť tedy jedna cesta, kterouž tělo svého tepla potrácí. Ztráta ta je časem veliká, někdy až 50 proc. všeho, co tělo vyvodí.

Druhá cesta ztráty jestiť v z d u c h, kterýž těla se dotýkaje, jemu tepla ubírá — rozumí se vzduch, jenž má míň tepla nežli tělo, čeho u nás je skoro vždy.

Jak mnoho tím způsobem tělu tepla uchází, seznáme nejlépe, pomyslíme-li si obklopující nás vzduch vyměněný za jiné tekuté středivo, kteréž je tepla ještě chápavější, totiž za vodu. Ve vzduchu, jenž má několik stupňů nad 0, vydrží člověk i při mírném obleku dost dobře, kdežto vleze-li v témž obleku do vody stejně studené, cítí hned silného mrazení, a kdyby v ní několik hodin pobyl, zmrzne, totiž vezme prostydnutím za své, při všem, že sáláním jen malounko ztrácí a výparem zhola ničeho.

Tak čerstvým tepla odběratelem, mohli bychom říci „zlodějem“, jako voda, vzduch arci není; avšak přes to odnáší ho dost mnoho, a že odnáší i že s ním, podobno jako od teplých kamen, nahoru vystupuje, možná učiniti i viditelným — zvlášť citlivě seřízeným větroměrem; neboť ten-li za kabát si zastrčíš, začnou hned lopatky větrného kolečka jeho točiti se.

A rozumí se, přihřívání to není zdarma, to

děje se na útraty tepla tělesného: kolik tepla vzduchu přibude, tolik ho tělu ubude. Úbytek je tím větší, čím okolní vzduch je studenější.

Nuže tak už jest, nachází-li se člověk v povětří zcela tichém, stojatém, tím více ale, octne-li se v proudícím, ve větru neb průvanu; zdeť vzduchu mnohem více, pořád nového a nového, kterýž dorážeje na člověka, o jeho tělo se otírá a tepla s něho odnáší; ztráta tedy o mnoho větší. Odtud pochodí také, že člověk, jdoucí přes pole, snese i silnější zimy snáze, pak-li povětří je tiché, nežli méně silné, však spojené s větrem, zvláště prudším.

Třetí konečně spůsob ztrácení tepla jest tělesný výpar.

Každý ví, jak je, když vyšed z koupele, hned se neutře, nebo když promoknuv, šat na sobě uschnouti nechá anebo nasliniv si jenom prst, do povětří jej vztýčí. A z těla jde výpar bez přestání, dílem dechem (páru v něm je za zimy i viděti, od úst se kouří), dílem povrchem celého ostatního těla. A není málo co tím spůsobem z těla vody uchází; za 24 hodin činí skorem litr — to když člověk odpočívá, pak-li ale se namahá, rozmnoží se na dvakrát i třikrát tolik. A to pohltí mnoho tepla, víc než by si mnohý pomyslil. Aby litr vody v páru se obrátil, na to je potřebí tepla tolik, že by tím půl šesta litru od 0° do 80° R. vyhřál.

Toť tedy cesty, kterýmiž z těla teplo ustavičně odchází. A odcházení toho jest zapotřebí, jednou víc, jednou míň, jinak by člověk horkem nevydržel.

A dle potřeby té umí se i tělo zaříditi. V kůži je plno drobounkých žilčiček, kteréž mají tu moc do sebe, i mimo naši vůli, jednak se stáhnouti, jednak roztáhnouti. Tak na př. zardí-li se člověk,

tož žilky v jeho tváři se poroztáhnou a do poroztáhlých vrazí hned více krve a rozumí se s krví více tepla. Však většího tepla toho povrchu i cítíme. Ne nadarmo říkáme také: člověk se „zapálil“ nebo zapýřil. A výsledek toho je na jevu: zvětší se i sálání i přepouštění tepla i výpar.

Ovšem že takovéto sobě pomáhání může se tělu státi i osudným. Vkročí-li člověk s „rozpařeným“ takto tělem náhle v místo studené, tuť najednou jak sáláním tak přepouštěním ztráta tepla příliš veliká a z toho zmatek v oběhu krve. Povrchní krví nabubřelé žilky totiž, aby ztrátu tu zmenšily, honem se stahujou, čímž krev mačká se v jiné vnitřní části těla. A právě v kvapu, kterýmž se děje, vězí nebezpečenství. Sklenici můžeš zcela dobře se stolu na zem postaviti, avšak shodíš-li ji, sotva jí bude zdravo. A s druhého neb i vyššího poschodí můžeš pohodlně do sklepa sejíti — po schodech; ale chtěl-li bys tam mimo schody, skokem, s tíží se tam bez úrazu dostaneš. A tak jest i s ústrojím našeho těla. Ústrojí to jest služebníkem zcela věrným i moudrým, který pánu svému rád i dobře poslouží, jen když mu tento k tomu trochu času nechá, nerad ale neb nedobře, dokročí-li naň zhurta. Že příkrým takovým zchlazením mnohá, dílem velmi bolestná i nebezpečná nemoc povstává, toť známo.

Zchlazování však mírné jest nejenom neškodné, ale časem velmi milé, pročež ho nejednou i schválně vyhledáváme nebo k němu se přičiňujeme. Příklad toho máme na *vějířích* užívaných na bálech; slečinka přivívá si vějířem chládek.

Netřeba dokládati, že váním tím vzduch sám se nezchladí, než toliko přivede *proudy*, kteréž s těla teplo odnášejí, totiž s obnažených neb

lehce pokrytých částí jeho, jichž, jak známo, u tanečnic bývá víc nežli u tanečníků, pročež oněm vějíř také lépe slouží než by sloužil těmto.

Jednak že na proudech záleží, toho důkazem jsou nám též letního času tiché před bouřkou chvíle. Parno i dusno je nám tu, pokud povětří ještě zcela tiše stojí. Jak mile ale první vítr vyrazí, hned se nám polehčí — při všem, že vzduch prvního větru toho není nic chladnější nežli byl před tím.

Ač není, aby vítr, ať si jen vějířem způsobený, pouze tepla z těla odnášel, on účinkuje i tím, že je nápomocen výparu, jejž rozmnožuje, jako je zvláště, když tělo přebytkem vnitřního tepla povrchu zbubřelo. Však víme ze všední zkušenosti, za větru schnou prádlo i cesty lépe nežli za povětří tichého. Čím schnou? Jenom výparem. Vězící ve věci voda obrací se pomalu v páru, kteráž do povětří se rozchází. A jestliže rozcházení to se usnadní, t. j. jestli pára, jak se plodí, hned pryč se odnáší, plodí se jí více. Neboť je-li jen na ní, aby sama cestu do povětří si klestila, totiž povětří-li stojí, ztíží se plození její, poněvadž jen v té míře, jak zplozená odchází, může nová plodit se. Čím více vzduch přilehající k tělu nebo k věci parou se nasytí, tím méně páry v sebe pojímá, ano z cela sytý nepojímá z hola žádné, výpar přestává tu zúplna.

Dokladů toho máme i na povětří venkovském. Někdy bývá zcela syté, říkáme mu „vlhké“; a v takovém nic neschne, ani za nejsilnějšího větru.

Jak viděti, netoliko na tom sejde, zdali povětří stojí či se pohybuje, než i také, je-li suché či vlhké. Čím sušší, tím více bude vání jeho chladiti i při jinak stejné teplotě.

Potřeba schválního schlazování jeví se však

zvlášť veliká v krajinách horkých a zde především u přistěhovalých Evropanů — u těchto nejenom, že jsou horka méně zvyklí, ale i, že více jedí neb aspoň pokrmů vydatnějších a tudy ve svém těle více tepla vyvozují. Ti proto na své schlazení chápají se všech možných prostředků: koupají se pilně, zalézají do stínu, užívajíce ke všemu i vějířů neb podobných tomu přístrojů. Vládnoucí v Indii Angličan má k tomu konci ve svém „bungalovu“ (slamou krytém příbytku) zvláštní fofr a k němu služebníka nebo jich několik, kteříž po střídě točí, by pánovi chládek přivívali. Ač tu udává se nezřídka — ovšem jen na několik hodin odpoledních — že teplota vzduchu vystoupí na 30 ba někdy až i na 32° R. a vítr z toho pak už k umenšení tělesného tepla neprospívá než leda jen tím, že jím výpar těla se rozmnožuje.

V posledním čase dávají si tam bohatí Angličané stavěti domy o velmi tlustých zdích, vyvedených z velkých tesaných kvadrů: v těch letního času nemají těch obtíží s horkem. Proč? Zde ty jsou vzduchu takměř neprostupny a prohřívají se z venčí, úpalem slunečním jen zponenáhla: vnitřek zůstává proto chladnější, t. j. na chladnější zdě pozbývá tělo více svého tepla — sáláním.

Těch starostí, jako v horkých krajinách, u nás arci nemáme neb tuze po řídku: v našem ponebí jde spíše o to, aby nám teplo z těla příliš neutíkalo, t. j. aby ho neutíkalo více, nežli tělo je s to aby dosazovalo. A na to jest nám hlavní hrází: oděv. Oděv brání odchodu tepla na všech třech jeho cestách — brání, aniž by jej přes to kdy zcela zadržoval.

Vizme sálání. Tělo sálá teplo ze sebe, ať oděno, ať neoděno. Rozdílu není než toliko v tom:

z obnaženého těla sálá teplo volně do okolí, při oblečeném chytá se však v oděvu — chytá se ovšem jen na čas, neboť zachycené souká se oděvem dále, až i kraje se dosouká, kdežto pak v okolní prostor se rozlítne. A rozumí se, čím tenší oděv, tím dříve octne se na kraji a naopak, čím tlustší neb množitější, tím déle se v něm zadrží i více se ho teda nadrží.

Tím spůsobem má člověk ve své moci, opatří-li se náležitým oděvem, že i v nejtužší zimě může zjednati si okolo svého těla teplo jako je v létě nebo v krajinách jižních. Na místě, co by své tělo mrznout nechal, nechá mrznouti povrch svého obleku.

Než přitom ani tělo samo nelení. Začne-li na ně zima dotírati, hned dvířka, ne sice zavírá ale jak možná přivírá. K rozkazu svých jistých strážných čil totiž, vyburcovaných pocitem zimy, začnou se pokožné žilky smršťovati, kůže tudy bledne, ano ve vyšším stupni projeví se na ní, co jmenujeme „husí kůži“. Odtok tepla zmenší se tím způsobem, ač jen do jisté míry a jenom na čas, poněvadž síla, kterouž smršťování to se děje, pomalu ochábne.

Ovšem že zimovzdorná ta moc dá se i značně sesíliti — cvikem, a u koho sesílena, ten pak většího i delšího studena snese snáze — i při skrovném obleku aneb i bez něho; a to jest co jmenujeme otužení. Dobrá to věc, kdo moci té si zjednal, by jí v čas potřeby užíti mohl. Než aby jí příliš často neb ve vysoké míře užíval, není radno. Vzdorování takové jest tělu nemalým namahánim, ono musí na to vynakládati mnoho vnitřní síly, kteráž pak uchází jinému, vyššímu. Člověk trmácející své tělo přes příliš otužováním se proti zimě, zůstává duševně pozadu a sestárne

dříve času. Lépe zajisté jest vzíti si ku pomoci oblek a tak žilohybným čilám větší díl jich práce ušetřiti. A to obyčejně se děje. Člověk oblékne na košili vestu, na vestu kabát, na kabát svrchník atd. Než vizme látky, kterýchž na svůj oblek potřebujeme; hlavními jsou vlna, bavlna, len, hedbáví, kůže neb kožešiny. Jak které z nich slouží, t. j. jak tělu teplo zachovává?

Zachovávání to záleží na dvojím: předně na tom, jak oděvná látka teplu, jež tělo ze sebe vypouští, průchodu dává, rychleji-li či zdlouhavěji, a za druhé, jak prošlého, když až na kraj se dostalo, v širý svět sálati nechá? V jedné i druhé příčině podniknuto leckterých zkoušek, a nalezeno — v první: rozdílů jen malých a v druhé: ještě menších. Můžeme proto rozdílů těch pustiti mimo sebe a přijmouti, že platnost řečených oděvných látek nehledíme-li ovšem k jich tloušťce neb množitosti, je bezmála stejná. A vzhledem k jich barvě nenalezeno dokonce rozdílů žádných. Ať kabát té neb jiné barvy, tepla vypouští jeden jako druhý.

Jinak je však s *připouštěním* tepla z venčí, to tepla *svítícího*, jakéž ze sebe vydává slunce neb plamen: tu rozdíl jeví se už značný — dle toho, *jaké oděv je barvy*. Čím bělejší neb světlejší barva jeho, tím méně od slunce se zahřeje a čím černější neb tmavší, tím více. Krieger, jenž v té věci podnikl zvláštních zkoušek s bavlněnou látkou, rozdílně barvenou nalezl rozdílů, jak v následujícím postupu vyjadřeny jsou:

při barvě	bílé	100
„ „	bledě žluté	102
„ „	tmavo žluté	140
„ „	světle zelené	155
„ „	tmavě zelené	168

při barvě sytě červené 165
„ „ bledě modré 198
„ „ černé 208

Není to tedy vhodný oblek — oblek černý, má-li v něm člověk letního času na slunce: v tom se zapotí víc nežli v bílém. A málo lepší jest oblek modrý. Našim vojákům se proto nynějším modrem polehčilo jenom v jednom kuse: že mají míň práce s cízením, v druhém se jim však přitížilo: při letních cvičeních a manévrech.

Ve stínu jest ale vše jedno, ať oblek té neb jiné barvy; a i na slunci nebude tmavá barva nevděk, pak-li venku je studeno.

Mnohem více však nežli na barvě nebo na jakosti látky sejde na tom, jak zhotovený z ní oděv je volný nebo těsný.

Známe to na obuvi nebo na rukavičkách: čím těsněji na nohu neb ruku přiléhají, tím méně v nich zimního času tepla. A tak je i s ostatním šatstvem. Z jednoho a téhož kusu látky může se zhotoviti šat víc neb méně volný a tudy víc neb méně teplý. V porovnání k těsnému bývá volný až o třetinu teplejší. Čím? Vzduchem, vězícím pod ním. Uzavřený pod oděvem vzduch jest jako podšívka, mohli bychom říci, jako vata, kterouž odchod tepla se zdržuje.

Než že jsme se právě vaty dotkli, každý ví, že vatou podšitý šat hřeje líp, pokud je nový, nežli když už zestárnul, t. j. když vata v něm se slehla. Příčinu toho je lehko vyložiti si: v načechrané vatě nalezá vzduch více místa nežli ve slehlé. A tím vysvětlíme si také, proč dvojitý šat, na př. dvojí košile hřeje líp nežli jednoduchá, ať si dvakrát tak tlustá.

Co se však vzduchu týče, o tom dlužno čehos zvláště doložiti. Obyčejně má se za to,

že oděv jest na to, aby zevnímu vzduchu k tělu pronikati nedal.

To je ale veliký blud. Naopak: nepropustného takového oděvu bychom ani nesnesli. Ano právě látky, jež pokládáme za nejteplejší, propouštějí vzduchu mnohem víc nežli ty, kteréž jmenujeme chladnými. Tak na př. zná jistě každý, že rukavičky z kůže jirchové (prací) jsou teplejší nežli z kůže hlazené: a přece, jak zkouškami dokázáno, jest jircha vzduchu 50krát prostupnější nežli kůže hlazená; ba při flanelu jest prostupnost ta 100krát větší, kdežto flanel pokládáme nad jiné za teplý.

Patrno, skrze náš oblek jde ustavičný proud vzduchu — a musí jíti, má-li tělu zdrávo býti. Tělo chce býti po veškerém svém povrchu p r o v ě t r á v á n o, od těla musí bez přestání starý vzduch odcházeti a na jeho místo nový přicházeti. Přechod ten však nesmí býti citelným. A tomu slouží oblek.

Oblekem proud vzduchu se pozdržuje, — pozdržuje v té míře, že tělu, kde se ho dotýká, z c e l a t i š e s t á t i se zdá; neboť víme, abychom vzduchového proudu pocítili, musí při něm býti při nejmenším rychlost, kterouž za vteřinu metr cesty urazí. Co je pod to, toho tělo necítí.

Však oblekem povětří nejenom se pozdržuje, ale i spolu o t e p l u j e. Tělo totiž svůj oblek si vyhřívá. Vzduch pak, pronikající skrze vyhřátý, přihřívá se od něho též; k tělu přichází tedy už ohřátý. Pod oblekem při samém těle nalezáme proto teplotu vzduchu v průměru 20 až 25° R. Tím způsobem, jak daleko tělo v obleku vězí, vězí v něm jako v podnebí nebo v povětří tichém, teplém.

Za oblek používá člověk zimního času také k o ž i c h u, v krajinách severních vesměs. Netřeba

dokládati, při kožichu jest to hlavně srst jeho (chlupy, vlna, chrúna), kteráž teplo drží. V příčině té podniknul Krieger zvláštní zkoušky. Vzal plechovou nádobu, naplnil ji horkou (jistého horka) vodou a povlékl kožešinou: a teď pozoroval (pomocí zasazeného dovnitř teploměru), jak horka bude uvnitř ubývati. Tím spůsobem nalezl: ujde-li skrze kožešinu v jisté době 100 dílů tepla, ujde skrze ni, když čistě se ostříhala, za týž čas 190 dílů, tedy bez mála dvakrát tolik.

Avšak kůže, když je suchá, dává vzduchu vždy ještě poněkud průchodu, čemuž se však zabrání, když olejovým firnisem se natře; firnisem dírky se zalepí. Tak učinil Krieger: oholenou kůži natřel firnisem. A hle, odchod tepla zvýšil se na 258; ano, na místo firnisem, natřel-li oholenou kožešinu roztokem arabské gumy, zvýšil se dokonce na 296, te'y skoro na třikrát.

A jako s nádobou, naplněnou teplou vodou, jest také s tělem člověka nebo s tělem zvířete oděného ve svůj kožich. Z dřívějších už časů jestiť známo, že pes, králík neb jiné osrstěné zvíře pojde, pakli se mu všechna srst ostříhá a kůže potom firnisem neb olejem potře. Obyčejně však přičítána smrt tomu, že potřením pokožní výpar se zamezil. Tomu ale není tak, zvíře pojde, proto že teplo z těla jeho přes příliš uchází: ono v pravdě zmrzne, to i ve světnici nepříliš studené.

Že skutečně na tom záleží, to dotvrdil zvláštní zkouškou Krieger. Ostříhal králíka. Před ostříháním shledal vnitřní teplotu těla jeho 32° R. (jest tedy vyšší nežli při člověku) a oddechů za minutu 100. Aby však z ostříhaného odcházení pokožního výparu se nezamezilo, obalil králíka v mokrý šat. Tak jej držel v pokoji, kdež bylo tepla 14° R. (teplota to, jak nám zimního času

v pokoji nejpříjemněji.) Nuže králík chladnul pomalu víc a víc a dýchal pořád zdlouhavěji: za 5 hodin sklesla vnitřní teplota jeho s 32° na 20° R. a počet oddechů za minutu se 100 na 50. Chybělo málo a byl by zdechl.

Tuť tedy dal jej do zvláštního truhlíku, kdež se mu topiti mohlo. Zatopilo se, vzduch v truhlíku vyhřát na 25° R. a v tom králík opět zúplna se zotavil.

Sáhneme-li za tuhé zimy na psa, na ovci neb jiné hustou srstí neb rounem oděné zvíře, shledáme je po vrchu velmi studené, že nikterak od ostatního okolí se neliší. Patrno, tu přestává všechna ztráta sáláním. Co v případu tom pak ještě tělo tepla potrácí, potrácí jenom tím, co ho přepouští vzduchu, pronikajícímu do vnitř mezi srst.

Než mimo to předchází se ztráta ještě na jiné straně: rostoucí zimou zmenšuje se výpar, ano dostoupí-li zima stupně 16 pod 0, přestává zcela. Tuť tedy vynakládá zvíře skoro veškeré teplo, jež ve svém těle vyvodí, na to, by pronikající ke kůži vzduch si vytápělo. Tím způsobem, je-li řádným kožichem opatřeno, vydrží i v zimě ledného moře, teplota jeho krve zůstává stejná — vydrží ale i v letě nebo v kraji teplém — tím, že zase výpar jeho se rozmnoží a vnitřní teplota posune se na povrch srsti, kdež volně do světa sálati může.

A jako zvířeti srst, slouží člověku oblek, jejž dle potřeby jednak přimnožuje jednak ztenčuje.

Než zde musíme ještě na doloženou zmíniti se o obleku, jehož časem se užívá na ochranu proti mokru — o obleku kaučukovém nebo percovém. Oblek ten (potřebovaný co svrchní halena) slouží někdy dobře, někdy ale velmi špatně, že

v něm člověk sotva vydržeti může, tak zejména silněji-li se pohybuje nebo se namáhá, čímž v těle víc tepla se plodí. Příčinu toho dle předešlého už známe: záležíť v nedostatečném provětrávání. Ač není, aby tím provětrávání zcela se zahájilo: pod halenou od spodu nahoru a skrze široké rukávy může vzduch vždy ještě volně procházeti, a prochází: ale to v celku nestačí, ve spodním oděvu je průchod silně obmezen a z toho ten nemilý pocit těla a na mnoze hojné pocení, poněvadž odchod pokožního výparu je ztenčen. Člověk sice nemokne od vrchu, ale mokne z vnitřku. Nepromokavý takový oblek hodí se proto dobře do mokra, jest-li k tomu je hodná zima nebo silný vítr, nikoliv ale také, pakli k mokru je teplo a povětří tiché.

Jak známo, v mokrém oděvu je zima, člověk nastydne se v něm spíše nežli v suchém. Proč? Protože po mokru, totiž po vodě, odchází tělesné teplo spěšněji nežli po pouhém vzduchu. A nemusí to býti právě mokro, povstalé z deště nebo že člověk oblečen ve vodě se skoupal: i pouhá v povětří pára může býti toho původem, alespoň částečně. Dejme na př. dobře vyschlou plátěnou košili do vlhkého sklepa a nechme ji tam as půl dne: vyneseme-li ji pak a zvážíme, shledáme ji as o 10 proc těžší. Kdybychom tak učinili s kusem sukna nebo flanelu, shledali bychom příbytek tíže o 15 a třebas o více proc. větší. Oč větší, toť voda, kteráž ze vzduchové páry v látce se byla osadila.

Z toho vysvětlíme si také, proč člověku je více zima, vyjde-li si za povětří studeného a spolu vlhkého, nežli když studeno stejné, povětří ale suché. Nepříjemné toto povětří vyznačujeme zvláštním jménem „sychravé“.

Z předešlého jednak vidíme, že plátno nepojímá do sebe tolik páry jako vlněná látka: za to jest ale plátno tím chápavější vody. Na utírání mokra nebereme proto ručníků neb hadrů vlněných, nébrž plátěných. A jako snadněji plátno vodu v sebe pojímá, tak ji snadněji také ze sebe pouští výparem. Plátěná halena uschne čerstvěji nežli soukenný kabát.

Jestliže oděv namoknul, stane se vzduchu neprostupným, více méně, dle toho, jak průlinky jeho vodou se vyplnily.

Oděv z látky hrubší zachová svou prostupnost obyčejně déle — z příčiny, že i průlinky jeho jsou prostrannější, kteréž ne tak brzy se vyplní. Ač jsou-li stejny, rozhodne podstata látky, jak se jí totiž voda více neb méně chytá a dirky její čerstvěji neb zdlouhavěji vyplňuje i trvaleji neb méně trvale v nich se drží.

A v tom kuse potkáváme se s velikým rozdílem mezi plátnem, bavlnou a hedbávím s jedné strany a mezi vlnou se strany druhé. V oněchno uzavřou se dirky pomokřením velmi brzo, v těchto skoro nikdá anebo teprv déle trvajícím moknutím. A příčina toho: vlna nepozbývá své pružnosti, i když namokla, kdežto naopak vláknoví plátěné, bavlněné neb hedbávné mokrem hned dohromady schlípne, čímž dirky jeho se uzavřou.

A účinky uzavření toho dávají se časem dost citelně znáti. Zeptejme se vojáků, přišedších z války: jak jim pod plátěnými jich stany bylo? Uslyšíme jistě: pršelo-li, bylo jim pod stanem dusno, to dotud, až stan zase osýchati počal.

Osýcháním nabyl vzduch skrze plátno opět průchodu. Ač důtklivěji jeví se rozdíl mezi plátnem a vlnou při obleku, jenž k tělu přiléhá.

Každý ví, že ze lněné příze punčocha, pak-li

se zmáčí, studí o mnoho víc nežli vlněná. Tak je i s ostatním.

Oč plátno neb hedbáví snadněji vodou nasákne, o to snadněji také se v nich člověk nastudí. V tom kuse náleží tedy vlně přednost.

Než s druhé strany má zase plátno a hedbáví své veliké dobro, to tenkrát, když jde o to, aby tělo spíše se zchlazovalo a v suchu drželo, tak zejména letního času neb v krajinách horkých. Plátěná nebo hedbávná košile odebírá tělu teplo i pot mnohem lépe, pouštějíc jich dále, by svým způsobem se rozptýlily. O plátěném prádle říká se proto, že „chladí“.

Při té příležitosti nebude od místa, dotkneme-li se také oděvu, jenž vlastně za oděv se nepokládá, ač se jím též odíváme a veliký díl svého života v něm ztrávíme. Míníme oděv noční — postel. Postele jest zapotřebí jak zdravému tak nemocnému, a považujeme to za úkaz nejhorší bídy, nemá-li člověk, kamž by svou hlavu uložil.

Tak jako oděv, musí i noční lůžko býti nejenom teplé, ale i vzduchu prostupné. Svým tělem lože své si vyhříváme a ve vyhřátém ohřívá se vzduch, jenž ustavičně ode zdola nahoru proniká, svým proudem tělo oblévaje. Však zde na zdržování tepla je zapotřebí vrstvy tlustší, než jako je při obleku, nošeném ve dne. Člověk když leží a spí, vyvinuje ve svém těle míň tepla (dýchá zdlouhavěji), ztrácí ho ale více — tím, že přihřátý vzduch přímo do výšky vystupuje, tedy od těla pryč, kdežto, stojí-li neb tělo své zrovna drží, nemalá část v dolejšku vyvinulého tepla přichází vděk hořejším těla částím, k nimžto vzduchem nahoru se táhne. Má-li proto člověk pořádnou postel, v níž jak patří vyspati se může, odpočine si v ní nejlépe — při menší výrobě tepla a tím

samým při menší útratě i menším namahání vnitřních jeho útrob, kteréž tudy k příští práci nové posily nabudou.

Velikou důležitost postele dovede nejlépe oceniti ten, kdo do ní po více dní nepřišel, nejenom že si špatně odpočal, ale nezřídka uhonil si to neb ono ochuravění, před nímž by jej bylo řádné v posteli vyspání uhájilo. I na to tedy třeba pamatovati při udělování dobrodiní chudině.

Jak ostatně na dobrém opatření oděvem mnoho záleží, toho nejzřejmější důkaz podávají války. Bojujícím tu vojákům t. jednotlivým jich oddílům nedostává se často po kolik dní potravy, avšak nedostatek ten nepůsobí daleko tolik nemocí jako nedostatečný oděv, tak zvláště v studenějších dobách ročních.

Nechceme však povahu a rozdílné způsoby oděvů dále rozbírati — o čemž by ovšem ještě mnoho povídati se dalo, tak zejména o jednotlivých částích oděvu. Oč nám šlo, jsou pouze vědecké základy, kteréž jsme v té příčině našemu čtenářstvu vyložiti chtěli. Základů těch posud málo všímáno, ano z většího dílu jich ani nepoznáno. Tak na př. kdo by si pomyslil, že by i skrze oděv žádalo tělo svého provětrání?

A na základech těch sejde velmi mnoho. Nynější doba směřuje na všech stranách k opravám, vyhledávajíc nových, vhodnějších způsobů, jako zejména při stavbách, tak i v obleku. Kde ale možná přijíti na lepší, nezná-li člověk, na čem vlastně záleží? Jak dlouhých vědeckých příprav, jak mnohostranného předchozího skoumání bylo zapotřebí, nežli vyšly na svět nynější telegrafy, nynější parní stroje a železné dráhy.

A tak i vzhledem na oděv můžeme dočkati se leckterých změn a oprav, kteréž člověku lépe

svědčiti budou než mnohé z dosavádních. Posuď hleděno více jen k zevní úhlednosti, k módě: toho však, jak přimóděný šat člověku slouží, dbáno málo. To musí se obrátiti: první jest zdraví a pak teprv přijde zevnější slušnost a ozdobnost. Jedno druhé bez toho nevylučuje, oboje dá se spojiti. Nechť tedy se spojí. „Šat dělá člověka", ať jej dělá: předně zdravého a za druhé slušného.

Z pravěku zemského.

Dle Alberta Heima.

Už od starodávna bylo vábivým předmětem mnohým lidem, přemýšleti o tom, jak asi svět se vším, co na něm se nachází, povstal. Ale nedařilo se; nebylo čeho se chytiti, nebylo žádných stop, žádných pozorováním nabytých zkušeností a nálezů, po nichž by jako po niti bylo dále jíti se mohlo. Tak puštěno uzdu pouhé obraznosti a vyvedeno na svět všelikero smyšlenek, většinou vážných i básnickým duchem prodchnutých, u rozdílných národů rozdílných, ježto rozšířivše se v lidu, udržovaly se v něm napotom co starobylé, vzácné zkázky, jimž víra přikládána a kteréž na mnoze i s náboženstvím spojeny a za část věrouky povyšeny byly. Takovou, zvláště velebnou zkázkou jestiť ta, kteráž v lidu Israelském svůj vznik vzala, nám všem dobře povědomá — z první knihy Mojžíšovy.

Dlužno li na zkázce té přestati?

K čemu by byl tvůrce obdařil člověka rozumem, k čemu tím bádavým duchem — než aby ho užíval?

A veliký věrozvěst křesťanský praví: „Zkoušejte všeho a dobrého se přidržte.“

Bohužel, krásná ta slova přišla v středním

věku v zapomenutí; volné skoumání přírody obráceno v hřích, a co při všem vyskoumáno, to považováno za zhoubné, poněvadž jasnem uráželo oko, zvyklé na temnotu slepé víry. Tak se stalo, že první, jenž veřejně hlásati se jal, že země není tím nehybným střediskem, okolo něhož vše ostatní poslušně se točí, byl uvržen do vězení.

Avšak že tak dlouho na pouhém věření, na pouhých zkázkách přestáváno, toho byla ještě jiná příčina. Co jmenujeme pozorovací nadání člověka, to za starého i za středního věku nebylo ještě daleko tak vyvinuto jako za našich časů. Oko hledělo, ale nevidělo anebo vidouc, nevědělo co vidí. Ano při oku nebylo tenkrát ani té bystroty co nyní. Dobré oko, jsouc neozbrojeno, v nynějšku vidí třikrát tolik hvězd na nebi, co staří počítali a skoro čtyrykrát tolik hvězdných mlžin. Není pochybnosti, během mnohých století zbystřelo pozorovací ústrojí lidské, čidla a mozek zvelebily se cvikem a vycvičeného posloupným děděním.

Se zbystřeným takto zrakem putuje-li člověk světem — a nepotřebuje ani daleko do vzdálených světa končin — a všude potkává se s tisícerem věcí, kteréž přicházejíce mu za divné přímo k přemítání a dalšímu bádání jej vyzývají.

Abychom jen jeden příklad uvedli — projde-li se člověk z Prahy do Chuchle a všimne si cestou obnažených tu skal: jak bude překvapen divným jich uložením, divně zchroumanými jich vrstvami! Přišed pak, kde vápenný kámen se láme a sehnuv se prohlíží-li ležící tu kameny a kaménky: hle, podoby tu rozličných skořápkových živočichů; ano hledá-li tak dále, přijde konečně v místa (u Chuchel), na jisté mocné vrstvy vápencové skály, kteréž nejsou než takměř samé skořápky, ovšem zřídka celé — skořápky zvířat velmi rozmanitých, vesměs

vodních a musíme doložiti — mořských, neboť jim podobná nežijou než jenom ve vodě slané.

Vida vše to a rozjímaje o tom, možná-li, aby člověk nepřipadl na myšlenku: v místech těch muselo jednou moře státi, v moři tom žili živočichové ti, a byli zde pohřbeni, totiž zanešeni kalem, kterýž pak i se svým obsahem během pozdějších věků v skálu ztvrdnul. A v myšlence té byl by ovšem utvrzen i pohledem na vrstvy, z nichžto skály ty jsou složeny.

Než povzbuzen nálezem tím, jal-li by se dále hledati, takhle směrem k Berounu, toť prohlížeje otevřené skalní lomy, shledal by podobných mořských zkamenělin i jinde, zvlášť hojně opodál Berouna. Patrno, moře to rozkládalo se dále.

Jak ale? pomyslí si týž všímavý chodec, krajina leží přec hrubě vysoko, mnoho set stop nad hladinou mořskou: což stálo moře tenkrát tak vysoko, aby ji bylo celou pokrývalo? To mu bude mozkem vrtati.

Než jak by víc ještě se podivil, kdyby vypraviv se na daleké cesty, třebas do vysokých Alp nebo dál ještě do jiných dílů světa, na hory ještě vyšší a nalezl by zde onde až i na vysokém jich temeně skal, obsahujících též pozůstatky mořských živočichů! A nalezenoť jich na 10.000 ba až na 16.000 stop zvýši, což je výška třikrát větší nežli je vrchol naší Krkonošské Sněžky.

A tak vysoko by bylo mělo moře státi?

A bylo by bylo muselo státi tak drahně věkův, neboť vrstvitých a živočišnými památkami naplněných skal nalezeno na sta i na tisíce stop mocných, na jichž osazení bylo jistě tisíce i statisíce let zapotřebí; vímeť, jak zponenáhla, v míře jak nepatrné na dně vod kal se osazuje.

Ký div, přijde-li člověk na myšlenku: není

možná, aby taková hora byla zde od prvopočátku bývala, musel býti čas, kde jí zde ještě nebylo, tak jako každá z vody osazená skála musela jednou nebýti, a svého času nebylo tedy i skal rozkládajících se v okolí Pražském, to nejenom dotčených vápenných ale i ostatních jak břidličnatých, tak opukových i pískových, neboť ty všechny jeví se osazenými na dně vody, ač v časech velmi rozdílných.

Toť medle stopy, poukazující neklamně k náramným proměnám, kterýchž šíré zemi v dávné minulosti prodělati bylo; ty dosvědčujou, že země, jak nyní vypadá, nevyšla tak hotova z ruky tvořitelovy, nebrž že byla tvářnosti zcela jinačí a že posloupně a to notně se měnila, slovem, naše země že za sebou má pásmo ohromných dějin, kterýchž jí prožiti bylo.

Ty a takové nálezy to tedy byly, jichž rozum lidský se chytil a na nich pak jako na pevném základě dále stavěl. Tak povznesl se nad básnické výtvory pouhé obraznosti a založil vědu, jejíž úkolem jest odhaliti dávný dějepis země i její obyvatelstva. Věda ta zove se **zeměžpyt**, jinak také „geologie“.

Věda ta rozpadá se ve dvojí: předně v nauku o nynějším útvaru země i o silách, účinkujících na ni a její povrch přiměňujících, jako jsou na př. vymílání, naplavování, sopky a j. a za druhé ve vlastní dějepis dávných její osudův, jakož i dějepis rozmanitého tvorstva, kteréž na ní v rozličných časech žilo a rostlo.

Nuže, z dějepisu toho chceme zde v krátkosti něco podati, tak na ukázku.

Jestiť mnoho důvodů, kteréž všechny nasvědčujou jednosvorně tomu, že naše země měla svůj čas, když ani zemí ještě nebyla, totiž zemí tvrdou,

dílem vodami pokrytou, na níž by bylo co žíti neb růsti mohlo. Bylať zajisté jednou povahy žhavo-tekuté, ba před tím i pouhou žhavou párou, rozkládající se ovšem v prostoře mnohem rozsáhlejší než jaké v nynějšku zaujímá, a držící v sobě všecky ty látky, kovy, kameny i ostatní, z kterýchž i nyní je složena. Pára ta srazila se však zponenáhla v tekutinu, kteráž sama svou mocí utulila se v kouli, podobně jako voda, padající z mračen, utuluje se v kulaté krůpěje anebo pouštěné z vysosti rozpuštěné olovo zakulacuje se v broky. Toho času byla tedy naše země jako velikánskou, v nekonečném prostoru světovém vznášející se krupějí roztavené hmoty. A té nescházela i řádná obálka.

Pomysleme si, co tu nyní vod, pokrývajících povrch zemský a z části i v její nitro pronikajících: ty arci patřily už i tenkrát k zemi; mohly-liž se ale na ní, na té horoucí žhavotiné, držeti tekutými? Ani pomyšlení. Všechna ta voda nacházela se nad zemí obrácena v páru, obklopovala ji ve způsobě vysoko sahajícího, nejhustšího, nejčernějšího mračna. „Tma byla nad propastí," praví bible. A věru i země při své tekutosti byla učiněnou propastí.

Horké to mračno však po svém povrchu pomalu se zchlazovalo; sálalo totiž pořád svého tepla pryč do světa. Následek toho byl: pára počala srážeti se v krůpěje, a pršela dolů. Tak dělal se po veškerém obzoru lijavec, ten nejprudší lijavec, jenž bez přestání na zem se řítil. Řítil — aby ale, sotva dopadnul, hned zase co horká pára do výšky se vracel.

Než tímto ustavičným poléváním a vody v páru obracením zchlazovala se též horoucí dole tekutina. Co z toho mohlo pojíti? Ovšem jen to, co na

každém roztaveném kovu se děje: na povrchu začal dělati se škraloup, dělala se tuhá kůra, z prva arci jen tenká, pomalu však tloustnoucí. A to byl první počátek tvořících se na zemi skal.

Co takto na povrchu tuhlo, byly arci jen lehčí látky země: těžší bylyť se stáhly hloub do vnitř. Odtud také přišlo: skály nejsvrchovanější té kůry — a tu jedině známe — nejsou než asi dva- neb třikrát tak těžké jako voda, anoť, jak vypočteno, celá zemská koule má skoro šestkrát tolik tíže co by měla stejně velká koule vody.

Na tuhnoucím povrchu začala nyní osazovati se i voda, z počátku arci jen po skrovnu. Ačkoli zchladlý, byl přes to povrch vždy ještě tak žhavý, že usedající naň voda klokotem se vařila, i honem zase v páru obracela.

Než chladnutí postupovalo: a tak došlo posléze na to, že voda přestala se vařiti. A nyní začalo jí pořádně přibývati. A to byla as doba, kdežto veškerý povrch zemský byl pokryt vodou, ovšem horkou, kde nebylo žádných prohlubin aniž jakých vyvýšenin, kteréž by byly z vody ven strměly.

Čistá ta rovina však se neudržela. V té míře, jak kůra zemská víc a více chladla a tloustla, smršťovala se také a tekutý vnitřek smačkovala. Účinek toho byl, že čas po čase, brzo zde brzo onde kůra pukla a skrze puklinu vnitřní žhavá tekutina navrch se provalila. Provalivší se ovšem za čas také v skálu ztuhla, podobno lávě, kteráž podnes z jícnu sopek navrch se vylévá.

Tuť tedy hned, čímž rovnost povrchu se rušila.

Avšak, porušení bylo mnohem větší ještě. Provalujíc se, tekutina ve svých místech kůru nadzdvihla, v čemž jí nejspíš byla napomocna i pára, povstalá ze zasáklé do žhoucí hloubky vody

a zde velikou silou se rozpínající. A nadzdvížení to bylo na mnoze zprovázeno s rozsáhlým prolomením, při čemž vylomená kra s jedné strany se vyzdvihla a s druhé strany zapadla. Tím způsobem vedle vyvyšenin dělaly se hned spolu prohlubiny. V těch nyní shromážděla se voda.

Dotčené prolomení událo se často na velikou dálku: z toho povstalo pak dlouhé pohoří.

V prvních časech arci, pokud kůra byla ještě netlustá, byla i pohoří nevysoká. Později však povstávala vyšší a vyšší. Nejvyšší, jak novějším bádáním ztvrzeno, jsou původu nejmladšího. Tak na př. z našich českých hor jsou nejmladšími Krkonoše; staršími už Šumavské a ještě staršími ty, kteréž Čechy od Moravy dělí. A podobně je i s ostatními evropskými. K nejmladším patří ty nejvyšší, totiž Alpy, Pyreneje a Tatry.

Tím máme také vysvětleno, jaktě přišlo, že na mnoze vysoko v horách nacházíme skal, držících v sobě pozůstatky živočichů vodních, skal, povstalých patrně na dně mořském. Není jinak, než že povstavší v hloubi byly později do výšky vyzdvíženy. Viděti to dílem na jich vrstvách.

Vrstev těch nenalezneš po horách než jenom naklopených, k hřebenu hor vztýčených i jinak silně zchroumaných.

Tak tedy počala suchá země; z prva byly to jenom jednotlivé ostrovy, vyčnívající z dalekošírého, celou zemi obklopujícího, horkého moře.

Než co takto vyčnělo, z toho nevšecko se udrželo. Tuť vody, lijící se jednak s nebes a přívaly působící, jednak co rozbouřené mořské vlny na vysedlé břehy dorážející: těmi skály opět se rušily, totiž trhaly se a drtily; drť, více méně rozemletá, zanášena do moře, kdež dle toho, jak vody kde pokojnější neb méně pokojny, osazovala

se — zde co bahno onde co písek a jinde třeba co hrubý štěrk neb oblásek.

A tak dálo se netoliko tenkrát, ale i později po všechny časy až do nynějška. Podnes splachujou lijáky skalnou drť nebo-li povstalou z ní prst do řek, kteréž ji do moře splavují. A je toho hodně! Tak na př. naše Labe odplaví z Čech ročně zemských látek 975 milionů kilogramů; tolik alespoň bylo nalezeno r. 1866 skoumatelem Lovosické lučebné stanice. Italská řeka Pad posunula své ústí od začátku našeho století každým rokem v průměru o 132 metrů dál do moře — náplavem hlavně s Alp odnášeným a zde osazovaným.

Avšak to všecko jsou ještě maličkosti proti tomu, co vykazujou řeky, jež počítáme mezi největší na zemi. Tak pronese řeka Misisipi okolo Nového Orleanu ročně 3.700,000.000 kostkových stop tuhých látek a řeka Ganga v Indii zaplaví do Bengalského zálivu dokonce co rok 6.368,000.000 kostkových stop. Ročným nánosem řeky Gangy pokryl by se povrch nejednoho našich českých okresů na metr vysoko. Ano o Čínské řece Hoangho, vylévající se do Žlutého moře, vypočetl kdosi, že za 24.000 let bude náplavem její celé to moře vyplněno.

Tak tedy podnes a tak bylo i po všech dávno minulých časech.

Ovšem že v dávném tom osazování dály se i leckterés změny. Nebyloť, aby okolnosti zůstávaly stejny, a tak se stávalo, že kde dříve bahno, osazován později písek, na ten ještě později třebas křemel a mezi to neb na to přišel možná mohutný sklad vápenatý. A tak v nepravidelném střídání vrstva na vrstvu, sklad za skladem.

Co z toho octlo se vespod, rozumí se, tomu

bylo nésti tíhotu všeho hořejšího. Tlakem tím jakož i průběhem nesčetných tisíciletí tvrdla spodina víc a více a ztvrdla posléze v skálu, ovšem vrstevnatou, kteráž dle toho, z čeho svůj původ vzala, jeví se nyní co skála buď břidličná, buď písková, buď vápenná neb jiná. Co jsou skály spodnější, ty jsou vesměs starší a v průměru i tvrdší.

Namítne tu ale mnohý: i na povrchu nacházíme leckterých skal, to skal vrstevnatých, z vodního nánosu povstalých, kteréž velikou tvrdostí se vyznačují.

Ano, ty ale už jistě zkusily, co to jest, ležeti v hloubi a míti na sobě naložíno vysoko skal neb nánosů jiných. Ne všecko, co těchto se utvořilo, také pro všechnu budoucnost se zachovalo. Mohly-li se hned první, ze stuhlé žhavotiny povstalé a jistě velmi tvrdé skály rušiti: jak by se byli nerušili i méně tvrdí, z jich drti pošlí potomkové? Osadivše se pod vodou, vyvstali-li během časů nad vodu, bourali se opět. A vyvstávání takové nebylo nic vzácného, ano, hledíme-li k celé zemi, trvalo bez přestání, ba trvá podnes, poněvadž trvá příčina jeho — žhavotekutý vnitřek. A nebylyť to pouze trhliny, v kterýchž tlakem provalující se zde tekutiny kůra zemská se nadzdvihla: zdvížení dálo se jednak i po celých rozlehlých krajích, dálo se beze všeho trhnutí, z ponenáhla, tak jako toho podnes na více stranách povrchu zemského úkazy máme; jmenujeme v té příčině jenom zemi Švedsko-norskou, kteráž z větší části pomalu se zdvíhá.

Rozumí se však, jestliže povrch zemský někde se zdvíhal, opodál odsud zase zapadal. Tudy se stalo, že mnohý dalekošírý kus suché země prodleným časem do moře se potopil, anoť s druhé

strany zase velký díl mořského dna na sucho vytonul. A to událo se leckdes i víckrát po sobě, tak zejména u nás v Čechách, tolikéž na Moravě. Ač v obou těch zemích byla to vždy jen jistá část, nejvýše polovička, kteráž zároveň pod moře se dostala, celá zem nikda. Jižní Čechy na př. se svými rulovými a žulovými skalami držely se pořád nad vodami, totiž nehledí-li se k prvním počátkům, kdež ještě všecko pod vodou bylo. Však držíce se nad vodou, musely za to bez přestání platiti. Pískové a břidličnaté skály severních Čech vzaly jistě většinou svůj původ z rozsypalé ruly a žuly krajin jižních, čímž arci těmto na výšce notně ubylo.

Tak tedy působí voda. Kde co vyvyšeného, to snižuje a kde co sníženého, to vyvyšuje, totiž prohloubené vyplňuje. A kdyby jen na ní bylo, voda snesla by pomalu všechny vysočiny, všechnu suchou zemi v hlubiny mořské, tak že by posléze veškerý povrch zemský nebyl než jediným mořem — ovšem nehlubokým.

Tomu tedy na odpor účinkuje vnitrozemský žár. Ten zase zdvihá, ten nerovnosti dělá. A leká-li se lidstvo zuření sopek nebo dalekosáhlých krutých zemětřesení, tyť jenom svědkové neuhaslé činnosti vnitřní, jíž jedině děkujeme za možnost svého žití na zemi.

Takový je tedy původ všelikých skal, s nimiž na zemi se potkáváme. Původ je dvojí: jedny z hloubi země vyvřely, druhé byly vodou osazeny.

Co do prvních, na těch neshledáš žádné vrstevnatosti, jsouť vesměs podoby svalité, tvoříce dílem mohutné, strmé vrchy, jakož i vnitřní jádro hor. K vyvřelcům těm patří především všeliká láva, jak ji podnes sopky ze sebe vychrlují. Ze

starých pak jmenujeme skály a vrchy čedičové i znělcové, jichž u nás v Čechách hojnost. Ač nad ty mnohem staršími jsou skály porfyrové a zelenáčové, v Čechách též nevzácné. Nejstarší však a z družiny té u nás nejrozšířenější jest žula. Však to stáří je na ní také znáti. Nevypadá více, jak as původně vypadala — jednolitá, mladším svým družkám podobná; z části zešedivěla, je strakatá. Látky totiž, z kterýchž je složena a jež na počátku úplně promíchané se v ní nalezaly, bylyť se pomalu od sebe odmísily a pro sebe vyzrnily, tak že jednotlivých lze nyní prostým okem rozeznati. Látkami těmi jsou křemen, slída a hlinec (živec). Hlinec jest ten, z něhož, když se rozruší, udělá se hlína. A on ruší se spíše nežli křemen. Rozrušil-li se, křemenová zrnka vypadají. Písek.

Vyvřelci ti činí jako kostru povrchu zemského. Mezi nimi a dílem po nich jsou rozloženi zplozenci jich, skály vrstvité.

Kde skály ty leží vodorovně, totiž tak, jak původně uloženy byly, nevidíme arci než svrchních toliko jejich vrstev, kromě že by řeka byla si skrze ně hluboké řečiště promlela a tak i hlubších obnažila. Jináče však, kde tytyž zasahují i do hor: zde jeví se obyčejně z příkra zdvížené, zpřelámané a zohýbané, takže místem i k nejspodnějším jich vrstvám je přístupu; zdeť tedy ta nejlepší příležitost k ohledání a vyšetření jich.

A vyšetřením tím ztvrdilo se, že složení vrstvitých těch skal jest vesměs velmi prosté i z husta se opětující. Neobsahujouť v sobě arci ničeho, co by už dříve bylo nevězelo ve skalách, z kterých svůj počátek vzaly. Podstatou jejich jest hlavně buď k ř e m e n, nejvíce ve způsobě písku neb pískového kamene, buď h l í n a, buď v á p e n n ý

kámen, k nimžto co značnější a spolu zbarvující přísady dlužno připočísti ještě železo a uhlí.

Překvapujícími jsou však výsledky, hledíme-li k stáří rozličných těch skal. Každá vrstva představuje ovšem svůj jistý čas, v kterémž osazena byla — čas jistě ne krátký, neboť jak ze zkušenosti známe, osazování jde celkem jen zponenáhla před se. Nyní však považme, co tu leckdes skalných vrstev, nakopených na sebe! Nalezenoť jich místem i na mnoho tisíc stop zvýší. A teď ať někdo hádá, mnoho-li tisíci- ano stotisíciletí na osazení jediného takového skladu vyšlo! Než takových je i jinde, vrstvitých skal je na všech stranách země, dobrá polovice její povrchu jest jimi osazena: a z těch větší díl povstaly v časech jiných a jiných, v časech nejrozdílnějších, od sebe jak nejvzdálenějších.

Což ale, abychom ty, kteréž časem po sobě následují, pomyslili si na sebe nastavené! Někteří zemězpytci tak učinili: a tu nalezli, že by dohromady dělaly výšku přes 5 mil! Jaké tu ohromné časy, jaké miliony a miliony let musely na to uplynouti!

Otáže se tu však mnohý: a jak možná věděti, které ze skal těch jsou starší a které mladší, neleží-li zrovna na sobě?

Na to jest zcela bezpečných svědků, a těmi jsou zkamenĕliny, obsažené ve skalách těch.

V moři, jakož i v jezerách a řekách žijou všelijací živočichové a rostou i rozdílné rostliny, kteréž pak, jakož i živočichové když pošli, bývají leckdes bahnem zanešeni a tak pohřbeni. Tak stane se někdy i s živočichem suchozemským, jehož mrtvola na dno vody padla. Co na mrtvole je měkkého, to pomalu zmizí, totiž shnije, a na místo toho vstoupí bahno. Než i tuhé části mohou

prodleným časem vymízeti; ty však ale, jestliže bahno mezi tím bylo ztvrdlo, zanechají alespoň otisku po sobě anebo i také, vzavše jen malé změny, na příští časy se zachovají. Co se však týče živočichů, jichž tělo nemá do sebe než částek toliko měkkých, z těch obyčejně nezachová se nic, a jen zřídka bývá, abychom po takovém nalezli v kameně uzavřené trochu uhelnatiny.

Uchování tomu jest ovšem jemný kal, ať už vápenatý, ať už hlínitý, mnohem příznivější nežli písek neb dokonce hrubší štěrk. Skály, povstalé z oneho, jsou tedy hlavními náležišti zkamenělin. V tom kuse nejpověstnějším jest vápenný kámen Solenhofský, jehož lithografové potřebují; ten vzal svůj původ z kalu obzvlášť jemného, a v tom medle nacházíme mimo jiné i památek hmyzu, to památek tak dobře zachovalých, že na nich rozeznáš každou žilku v křídelkách, každé tykadlo, očka, ba naznačené poněkud i barvy.

Jednak co jsou vrstvy mladší, svrchnější, v těch nalezá se v průměru všecko lépe zachovalé nežli ve starších. A nemůže jinak býti. Jestiť všelijakých vlivů, na př. vlhka, kterýmiž, co ve skalách obsaženo, z ponenáhla se ruší a mění, stávajíc se tak méně zřetelným. Ano zřetelnost ta vymizí často v té míře, že je velikého cviku zapotřebí, by bylo možná rozeznati, tak-li to nějaká zkamenělina anebo jen nahodilá jakás podoba kamene.

Z časů prvnějších nemohlo se tudy udržeti než jenom památek zvířat nadaných částkami hrubšími, tvrdými. Ze zvířat z cela měkkých nenacházíme z těch dob než na nejvýše jich šlépějí, otisknutých ve stuhlém bahně. Ze zvířat skořápkovitých uchovaly se skořápky, z korálovitých vápenná jich budova, z lilijic a mořských ježků

tvrdé bodliny, z obratlovců a zvířat kostnatých jich kosti, z ryb a obojživelníků šupiny, z hmyzovitých křidelkové kryvky a tvrdé skořápky. To všecko však jenom kusé, nikde celé zvíře se všemi jeho jak tuhými tak měkkými částkami.

Mnohem hůře jestiť však s udržením se podobných pozůstatků na suché zemi. Hnitím věc pomalu se tratí a ztratí se tím dříve a úplněji, čím volnějšího má k ní vzduch přístupu. V bahně uzavřeny a vodou před vzduchem chráněny mohou se kosti nesmírně dlouho udržeti, kdežto na povětří pomalu docela zmizí. Z časů Římských máme mnoho hrobek, do nichž vzduch má přístupu: v těch na mnoze kosti z úplna vymízely; náramky však a jiné ozdoby, kterýchž mrtvole do rakve dáno, nacházejí se posud v místě, kde ležely ruce nebo příslušná tomu část těla. Z kostí nezůstalo než malounká trocha popele a něco modravé páry hrobku vyplňující. Jestliže tedy netřeba než průběhu 2000 let, aby kosti z cela vymízely, tož nemůžeme doufati, abychom z pradávných těch dob nalezli od zvířat suchozemských tolik památek jako od zvířat mořských.

Co do rostlin rostoucích na suché zemi, z těch rovněž málo co se udrží. Listí, padající na podzim se stromů, zmizí za nedlouho oku na prosto. Však dostane-li se rostlina pod vodu, tu sice též pomalu zahnívá: než hnití to není úplné, jest to spíše zuhelnění, při čemž rostlina svého ústrojí i podoby podrží. Tak děje se při větším díle rostlin bahnitých, ze jména při těch, z kterýchž rašelina se tvoří. A na př. při stromech, rostoucích na rašeliništi, stává se, že svou vahou zapadají zponenáhla hloub a hloub a zapadlé že během století v uhel obrátí se.

Takového zajisté původu jest veškeré skoro

kamenné uhlí, černé i hnědé. Jsouť to stará, později zanešená rašelniska.

Přes to jsou ne právě vzácné případy, kdež ve skalách nacházíme rostlinných památek za okolností, z kterých nelze jinak souditi než že jsou to pozůstatky splaveného řekami do moře dříví a zde místy nahromaděného, jakož děje se podnes ve velké míře zvláště na řece Misisipi.

Nuže k rozmanitým těm pozůstatkům dávnověkého tvorstva chceme nyní blíže přihlídnouti, abychom, pokud možná, seznali, jak asi tvorstvo to v rozdílných, po sobě jdoucích těch časech vypadalo. Úkol to arci nehrubě snadný — z příčiny, že v posloupnosti té je náramných mezer.

Nejeden už přirovnal práci tu ku čtení v knize, z nížto celé strany, celé kapitoly jsou vytrženy a kde ani jednotlivé strany nejsou více úplně zachovalé a písmo je místem tak vybledlé, že hotěměř čísti nelze.

Nicméně kdokoliv byl poprvé vkročil ve větší sbírku zkamenělin, tak na př. v české museum v Praze, podivil se jistě neobyčejně velkému množství pismen, kterýchž z té knihy už známe.

V přírodě zajisté nacházíme celých mohutných skalisk, složených ze samých skoro pozůstatků živočišných a podobně drobnohledem shledány mnohé velerozsáhlé skalní útvary co sklady pradrobounkých, jenom drobnohledem rozeznatelných tvorů, totiž zbytků jejich; tak je na př. s křídou tak dílem i s naší vápennou opukou. A pomněme kamenného uhlí, tvořícího často na mnoho set stop mocné lože a daleko krajinou se rozkládajícího — toť holé pozůstatky rostlin.

V Evropě, v nalezených tu zkamenělinách objeveno do nynějška už asi 25.000 rozličných druhů zvířat a asi 5000 druhů rostlin. Hodné to

uhledání, a to, ač neobsahuje snad ani miliontý díl všeho, co jednou na zemi žilo, dostačuje už, aby nás dost jasně poučilo o duchu, jakýmže starozemský ten dějepis je napsán.

K vyrozumění však postupu, kterýmž život na zemi od začátku až do nynějška se vyvíjel, jest nevyhnutelně zapotřebí, abychom především všimli si zvířetstva a rostlinstva, jak nyní na zemi žije.

Kdo si všimne, tomu padá ovšem hned do oka, kterak mnohá zvířata jsou seřízení tak rozdílného, že vespolek sotva srovnati se dají, kdežto jiná v mnohém zase velmi podobna sobě jsou. Kdož by na př. hned na první pohled neřekl, že koza a kamzík nebo pes, vlk a liška patří k sobě? Jak veliký rozdíl jest však mezi psem a ještěrkou, neb dokonce mezi psem a rakem.

Nejinak jest s rostlinami. Jedle a houba líší se od sebe velmi, jedle a borovice jsou si však hodně blízky. Blízkost ta vyjádřuje se též slovem „příbuznost“ a vyjadřovala se tak už za časů, kdež ještě sotva kdo tušil, jak případně že slovo to zvoleno.

Zvěropis i rostlinopis bylyť si položily za úkol, seřaditi nynější zvířata a rostliny tak, by, co příbuzno, přišlo podle sebe, a všecko aby sestaveno bylo v řadu, kteráž by počínala tvory nejnižšími, t. j. těmi, jejichž tělesné ústrojí je nejjednodušší, a končila se nejvyššími, nadanými totiž ústrojím nejsložitějším, způsobilým k výkonům nejrozmanitějším i nejdovednějším. Na počátku bylo sice seřadění to hrubě neúplné, bylť to řetěz, v kterémž příliš mnoho článků scházelo. Než články ty pomalu doplňovány — hlavně cestováním, kterýmž pořád nových a nových tvorů nalezáno.

Co do zvířat, při těch není, aby dohromady tvořily jen jedno pořadí: tuť řad více, kterých

nelze nad sebou neb za sebou stavěti, než toliko vedle sebe. Takovou zvláštní řadou neboli pro sebe kmenem jest na př. kmen obratlovců (zvířat s kostrou). Na nejnižším jich stupni stojí bezlebečné a kruhohubé, po těch následují ryby, pak obojživelníci, plazi, ptáci a posléze, co příslušníci nejvyšší: ssavci. Jiným zvláštním kmenem jsou členovci, k nimž náležejí raci, pavouci, červi a všeliký létavý hmyz. Vzhledem na zeměžpyt jest však zvláště důležit kmen měkkýšů, neboť z toho zachovalo se nejvíc, totiž druhů skořepnatých nebo bodlinami opatřených.

Při každém z kmenů těch lze sledovati postup od nižšího k vyššímu. Ač co jsou podoby nejnižší, při těch nacházejí se hranice mezi jednotlivými kmeny na mnoze už tak setřeny, žeť nemožno udati, ku kterému že kmenu ten neb onen tvor patří.

Co se však týče rostlinstva, to tvoří jedinou dlouhou řadu, do níž všecko, co od rostlin posud známe, vřaditi se dá.

Než sejdeme-li jak v říši rostlin tak v říši živočichů až na nejnižší, přijdeme tu na tvory, o nichž nelze říci, ani — jest to rostlina, ani — jest to živočich; jeví každého trochu, činíce jako most mezi oběma. Tvory ty, z většího dílu tak drobounké, že jich jenom drobnohledem seznati lze, dlužno považovati za základ všeho života zvířecího i rostlinného, za tvory prvotní.

Pozoruhodno však, cokoliv posud z dávnominulých dob zemských poznáno rozdílných živočichů, všichni dají se vřaditi v soustavu, zdělanou o zvířatech živoucích, mezi nimiž často důležité mezery vyplňují. Veškerá zajisté zvířata i veškery rostliny prvověku zemského jsou více méně příbuzny jednotlivým skupinám nynějších, a jenom

nešťastná náchylnost člověka k podivnostem byla příčinou, že viděno v pravěku potvor neshodujících se nikterak s tvory, kteříž nyní na zemi žijou.

Než jakkoliv mezi bývalým a nynějším tvorstvem tak podstatných rozdílů není, jistých rozdílů je přec. Cokoliv posud v rozdílných končinách skalních vrstev prohledáno, nikde nenalezeno, že by pohřbená v nich zvířata a rostliny byly z cela neb všechny tytéž jako jsou nynější; pozůstatky ukazujou z většího dílu na podoby jinačí.

Není tedy, aby tvorstvo jak nyní na zemi se nachází, bylo takové hned od počátku bývalo: dříve vypadalo jináč, postupem časů však se měnilo a nynějšímu zponenáhla se připodobňovalo.

Než vizmež bývalé ty podoby, vizme rodokmen tvorstva, jak o něm starozemský archiv zprávu podává.

K vůli přehledu jest však nevyhnutelně zapotřebí, abychom předkem všeliké ty zkamenělinami se vykazující osazeniny podlé jich stáří rozdělili si ve zvláštní skupiny, tak aby co v jistém čase povstalo, přišlo k sobě, nechť jinak místem, kdež se nalezá, kdo ví jak od sebe vzdálené. Zevrub arci nedá se rozdělení to provésti, úsečných hranic mezi časovými těmi oddíly není žádných, jedno přechází v druhé, podobno jako je při barvách duhy, kdež rovněž nelze říci, zde tato přestává a druhá začíná. Než jako i tuto mluví se o barvě, na př. zelené a žluté, tak učiníme i s nekonečným pořadím osazenin, kteréž během rozdílných věků v rozdílných končinách se byly nakopily.

Nuže hledíme-li k osazeninám, obsahujícím v sobě zřetelných zkamenělin, toť nejspodnějším či nejstarším jeví se nám oddělení, jemuž dáno jméno „silurského“ či zkrátka Siluru. Oddělení

to je zvlášť mocné; jestiť více krajin, kdež skal, patřících k němu, nalezeno z tlouští až na 20.000 stop. Také v Čechách máme jich notně nadělíno; zabírajíť zde prostoru as 150 □ mil, táhnouce se širým prouhem od Domažlic až ku Praze, a za ni. Ač toť pouze prostora, kdež skály ty leží při povrchu nebo jinak jsou dostupny: přes to zabíhají dál ještě, však v hloubi, přikryté skalami původu mladšího — zabíhají k severovýchodu, kdež mezerou mezi Krkonošskými a Orlickými horami z Čech ven vybíhající. Tudy totiž vnikalo tehdejší „silurské“ moře do Čech, tvoříc zde rozsáhlý mořský záliv, to arci drahně věkův trvající, ant na tisíce stop mocných osazenin mohl po sobě zůstaviti.

Následující po silurské doba zplodila skály, jež zahrnujeme pode „jmenem „devonských“ čili Devonu. Z té doby neodnesly si však Čechy ničeho; byltť na suchu, osazenin odtud alespoň nemáme žádných, ovšem ale Morava.

Taktéž na suchu zůstávaly Čechy v době nejblíže příští. Ač pravíme-li „na suchu“, nemíníme tím než toliko, že tou dobou nebyly Čechy zatopeny mořem, neboť jinak rozsáhlých močálů a jezer bylo tu jistě dost a dost. Než přes to zanecháno nám odtud památek, nám i mnohým jiným zemím — památek zvláště drahocenných: černých diamantů, totiž skladů kamenného uhlí. Sklady ty udržely se arci jenom tam, kdež později dostalo se jim přikrytí bahnem, nanešeným na ně přívaly a řekami. Co tím způsobem vyvedeno a se zachovalo, tomu dáno jméno „útvaru kamenouhelného“, což v posledním čase přeměněno na latinské Karbon.

Po Karbonu nastalá doba vyvedla rovněž hojných osazenin, mezi nimiž i něco uhlí, ač daleko

ne tak mocného jako v době předešlé. Osazenin těch nazváno Perm, to podle gubernie Permské v Rusi, kdež skály toho druhu zvlášť mocně vyvinuté se nacházejí. Také v Čechách máme jich v nemalé rozsáhlosti, většinou však pokrytých útvary mladšími. Kde při povrchu leží, vyznačují se prostory jimi osazené z většího dílu červenou barvou své hlíny, totiž svých polí, když zorány jsou.

Všechny tuto vyjmenované skalní útvary zabírají zeměžpytci pod společné jméno „prvohor“.

Rozumí se, za těmi přicházejí útvary „druhohorní“, jichž opět je několikero, jdoucích řadou za sebou, z nichž každý na své vyvedení rovněž nesmírně dlouhých časů potřeboval.

Nejstarším z druhohorcův jest útvar „kamennosolný“, jinak Trias. Útvar ten schází však v Čechách zcela, tolikéž na Moravě. Za to tím silněji je zastoupen následující, nazvaný Jura — silněji ale jen na Moravě, v Čechách jest ho jen malý pruh (u Krásné Lípy).

Zvláště mocně nalezá se však v Čechách rozhostěn z druhohorcův poslední, nejmladší: útvar „křídový“, jedním slovem křída. U nás sice není žádnou skutečnou křídou, tak jako je tomu v některých jiných zemích, na př. v Angličanech, kdež křída celé vysoké skály tvoří. Když se osazovala — a osazovala si i v naší zemi — nebyla na ní voda dosti čistá, vlastně nedosti hluboká, břehy byly blízké a ve vodě vězelo mnoho písčito-hlinitého kalu, jenž s osazeninou se míchal; a tak povstala na místo křídy — naše opuka, kteráž nám ale na mnoze též dobře slouží — ku stavbám. Mimo opuku osazoval se však z těchže vod též holý písek, arci na jiných stranách anebo i v těchže místech, ale v jiných dobách, když totiž vody zde byly nepokojnější. Památkou písčitých

těch osadů jsou nynější mohutné pískové skály, jako zejména na severu Čech u veliké rozsáhlosti se nalezají.

A jaké byly ty vody, z nichž vše to uloženo? Moře.

Po druhé našlo si moře cestu do Čech, kdež bez mála celou severní polovici zatopilo, rozlévajíc se totiž od paty Krušných a Krkonošských hor až v okolí Pražské a na východ z části až do Moravy. Průchod však, jímžto do sníživších se Čech proniklo, byl tenkrát jiný nežli za moře silurského; byloť to úžlabím, kterýmž nyní Labe z Čech vytéká — úžlabím však tehdáž o mnoho širším. Jak širokým — ukazujou z cela zřejmě pískové skály „Česko-sasského Švýcarska“, kteréž z něho svůj původ vzaly. Šířka to 5 mil. Na průliv mořský dosti slušná.

Že moře to hezky dlouho v Čechách stálo, tohoť důkazem tloušťka osazenin, kterých po sobě zůstavilo.

Vizme na př. Hrubou skálu nebo jiné kolmo vyčnělé vrchy a skaliska Česko-sasského Švýcarska — toť všecko zbytky téhož útvaru, jenž původně v téže výšce celou širou krajinu vyplňoval. A výška jich nalezena až na 200 sáhů. Notná tloušťka! Než tak tlustým jeví se útvar ten jenom na severu: po jižních okrajích nacházíme jej o mnoho slabším — břehy byly tu mělké; u Prahy na př. máme jej na Bíle hoře i na některých jiných z okolních vysočin: a tu tvoří vrstvu nejvýše na 20 sáhů silnou, ležící na prastarém předku, na skalách silurských, o nichž kned z počátku, jako o velmi zchroumaných, zmíňka byla. Viděti z toho také, jak krutých bylo starému přestáti osudů, prvé než mladý potomek nad ním se vytasil a kterýmž arci ušel. Ač ušel-li zde a ušel-li

větším dílem i jinde, všude přec neušel. V tom čase, když už byl na světě, začaly se Krkonoše zdvíhati. Vyzdvíženy byly sice už před tím, avšak ne tolik: nyní zdvíhaly se do větší ještě výšky. A to arci nemohlo před se jíti, aby se bylo nedotklo i nového osadníka, kde k horám těm byl přisedl. A v skutku po celém severním pokrají, kdeže opuko-pískový ten útvar až k patě samých Krkonošů zasahuje, nacházíme jej navážený, k hoře nadzdvížený, ano v některých místech i u velikou výšku vynešený; příkladem toho Hejšovina, ležící na jih od Broumova.

Avšak vizme další osazeniny, kteréž potom ještě se tvořily.

Z vyčtených byla „křídová“ poslední, jí ukončila se řada „druhohorců“. Co potom nejblíže následovalo, to zove se v zemězpytu osazením či dobou třetihorní, ježto rozvrhuje se ve tré hlavnějších oddělení nazvaných divnými jmeny: Eocén, Miocén a Pliocén.

Doba ta naší české zemi přála, jí děkujeme za přebohaté lože hnědého uhlí, uloženého v jejím osazení.

Zdetě však už viděti, že blížíme se nynějšku; uhlí to nemělo už času, aby zkamenělo, jako se stalo se starým černým, na př. Kladenským.

A teď jsme hnedle na konci, zbývá jen ještě doba jedna, poslední, v zeměpisu ji pokřtěno čtvrtohorní.

Z té není už než jen náplavů, posud nezkamenělých — náplavů starších a mladších. K starším patří sklady žluté cihlářské hlíny a podobně uloženého písku i štěrku. A mladší — ty sahají až do našich časů, vidíme jich před našima očima tvořiti se.

A tím máme celou tu posloupnost pohromadě

— tak z nejhrubšího. K vůli snadnějšímu přehledu sestavíme si ji však v krátkosti ještě jednou, ale na ruby: začneme od vrchu s nejmladším a sejdeme do hloubky k staršímu a staršímu, tak jak bychom na jedno po druhém přišli, kdyby vše v jednom a témž místě nakupené na sobě leželo.

Čtvrtohorní	Náplav mladší
	Náplav starší
Třetihorní	Pliocén
	Miocén
	Eocén
Druhohorní	Křída
	Jura
	Trias
Prvohorní	Perm
	Karbon
	Devon
	Silur

Pod těmi pak přicházejí prvohorní a posléze počáteční, zchladnutím povstalá kůra zemská.

Tak máme nyní půdu, na níž můžeme dále pokročiti, můžeme totiž přihlídnouti k životu, jak v rozdílných těch dobách na zemi se jevil a jehož památek posloupné ty útvary v sobě zachovaly.

Cokoliv posud na zemi žije neb roste, nic z toho nesnese horka varového. Nejvyšší, čeho jednotlivcům neb zárodkům jich ještě snésti lze, jest horko 60 stupňů. Patrno, v prvních časech, i když už země byla se korou popnula, nebylo na ní nic živého; nežli první živok vzniknouti mohl, musela země na povrchu při nejmenším až na řečenou míru zchladnouti.

Kterak že však živok ten vznikl, nevíme. Jak dalece aspoň dosavadní zkušenost ukazuje, vše co žije, bere svůj počátek ze sobě rovných neb sobě podobných — z vajíčka neb seménka.

Jednak není pochybnosti, za doby, kdy první život na zemi se objevil, bylo as vše ještě pokryto mořem — mořem teplým; první živok byl jistě vodním.

Nyní je však otázka: kde, v které hloubce — hledíme-li totiž k posloupnosti skal — začíná se život jeviti, t. j. kde nacházíme ho nějakých památek?

Až do nedávna považována za to hloubka skal „silurských“: nyní však šine se o mnoho hlouběji, až do skal prahorních, ovšem vždy ještě vrstvitých, jako jimi jsou rula, svor a prahorní břidlice.

V těchto samých nenalezeno sice posud ni nejmenšího, co by na jakýs život ukazovalo: čemuž ale není divu, nebo byt skutečně cos takového bylo v nich vězelo, skály ty jsou tak staré a stářím tak změněné, žeby všeliká toho památka dávno byla vymízeti musela. Než mezi skalami těmi nachází se leckdes silnější neb slabší sklad vápence — zvláště tvrdého, zrnitého, jenž patrně z téhož času pochází jako skála obklopující jej. Nuže toho v posledním čase zeměpytci povšimli si bedlivěji: a hle, nalezli v něm jistých podob, kterýchž, když je zevrubněji proskoumali, uznali za zkameněliny živočicha, opatřeného vápennou skořápkou, kteráž zde se zachovala. Nález ten učiněn nejprvé v Americe, v Kanadě, dle čehož dáno mu jméno „eozoon kanadense“; později ale i v jiných zemích, též u nás v Čechách; zde ale shledán trochu jinačí, takže nálezce jeho, dr. A. Frič pokládá jej za zvláštní druh, jejž nazval

„eozoon bohemicum“. A tak vyštárán i „bavorský“ (eozoon bavaricum) a jinde snad ještě jiní. Druhů více, čeleď či řád jeden.

A jaký to řád?

V pořadí živého tvorstva stojí mezi nejnižšími. Živočich ten má podnes svých příbuzných, řečených dírkonožci nebo „kořenonožci“. Měl jich však před časy mnohem víc, tak zvláště v době osazujícího se útvaru křídového. Křída není než samá skořápka dotčených živočichů; tak i naše opuka — jak dalece totiž je vápenná, po odrážce vězícího v ní příměsku hlíny a písku. A považme, celé mohutné skály — ze skořápek, kterých nelze rozeznati než jenom silným zvětšovacím sklem. Na tisíce rozdílných tvarů jest jich už seznáno i vyobrazeno. Než proti těmto všem jest onen prahorní předek pravým obrem, z něhož snad dotčený vápenec i čerstvěji se líhl.

Taková jest tedy ta nejstarší památka rozvíjejícího se na zemi života. Památkou tou byl by život ten o 30.000 stop hlouběji pošinut.

Než jsouť mezi přírodozpytci, ovšem jen někteří, jenž o pravosti nálezu toho také pochybují, dovozujíce, že živočinou zkamenělinou jenom se zdá, ale jí není.

Nechceme zde býti soudci, a nechajíce jedno i druhé mínění při své váze, obrátíme se, kde o pravosti zkamenělin není více žádné pochybnosti. A tak jest, hledíme-li k nejstarším, ve skalách útvaru silurského. Zdeť jich najednou už i taková hojnost i spolu rozmanitost, že až překvapuje. Tuť především rostlin, arci jen vodních, pouhé mořské chaluhy, při nichž po květu ještě ani stopy. Zvířat tu pak už ode všech hlavních kmenů, od každého však jen tvary stupňů nízkých. Z obratlovců toliko ryby a ty jen s kostrou chru-

pavkovitou, obrněné však koštěnými pláty a šupinami. Žádný tu obojživelník ještě, tím méně nějaký pták neb ssavec.

Však i dotčených ryb jestit jen pomalu, za to tím více příslušníků kmenů druhých. Měkkýšů jenom se hemžilo, všelijakých, z nichž arci nezachovalo se než jenom těch, kteříž byli opatření skořápkami, totiž zachovaly se jich skořápky. Podobně bylo s členovci. Mezi těmi vynikal zvláště jistý způsob raků, jakých nyní už dávno na zemi živoucích není — raků to, stojících svým ústrojím nejblíž ještě nynějším svinkám čili beruškám, kteréž v našich sklepích se zdržují. Pojmenováno jich „trilobitů“. A bylo jich velmi mnoho druhů. Však ne všech najednou: dostavovaly se jen z ponenáhla na jeviště; mezi tím co jedny mizely, druhé, novější se objevovaly, ovšem aby i tyto prodleným časem ustoupily ještě novějším. A tak bylo i s podobami tvorstva ostatního. Ovšem že postup ten dál se velmi zdlouhavě. Ale času na to bylo dost a dost. Miliony a miliony let uplynuly prvé, než na dně mořském byly se osadily přemocné ty vrstvy silurské, kteréž nám o všem tom svědectví podávají.

Jiný výsledek, jehož skoumáním vrstev těch nabyto, jest ten: živého tvorstva sice hojnost, avšak zvláštních druhů v jednom a témž čase nepříliš mnoho, za to ale každého tím více jednotlivců.

Přes to pak cokoliv posud i v nejrozdílnějších končinách silurských skal přeskoumáno, nikde posud neobjeveno ani nejmenší památky tvora suchozemského; všechno jen tvorové mořští. Důkaz to, v tehdejších dobách nemuselo býti ještě žádné pevné zemi, alespoň žádné rozsáhlejší, na nejvýš jen menší ostrovy, na kterýchž životu nebylo ještě lze uchytiti se.

S rozlehlejšími útvary suché země potkáváme se teprv v době kamenného uhlí čili „Karbonu“. Zde bylo už velikých ostrovů, kteréžto však jen jednotvárně nad hladinu moře čněly, jsouce pokryty šírými bahnisky. Dusné parno panovalo po celé zemi, od rovníku až na točny. Tuť tedy vyvinulo se hodící se tomu rostlinstvo bahní, rozdílné řasy, mechy a p. Ty pak, když byly půdu připravily — tvořící se z nich rašelinou — dostavily se z ponenáhla lesy — lesy, rostoucí s ohromnou bujností. Nebyly to však lesy, jak jich nyní známe: skládaly se hlavně z přesliček, plavuní, kapradí a podobných, kteréž tu však v silné stromy vyrůstaly. Než ze všeho toho rostlinstva, jakkoliv bylo bujné i bohaté, nebylo pořád ještě ani jediného druhu, jenž by byl květl neb ovoce nesl; rostliny veskrz bezkvěté.

Za našich časů počítá se rozdílných na zemi živoucích rostlinných druhů přes 100.000; z těch — květoucích 60.000. Z doby kamenouhelné neznáme však než všeho všudy jen asi 800 druhů. Při vší bujnosti tedy náramná jednotvárnost.

A bujnost ta jak důležitého byla vlivu i v budoucí zdar a rozvoj zvířectva! Musíme o tom něco vyložiti.

Přeskoumáme-li nějakou rostlinu co do základních látek, z kterýchž tělo její je složeno, shledáme, nejpřednější, hledíme-li totiž k množství, jest z nich uhlík; dobrá polovice její těla záleží v uhlíku. Odkud ten? Z povětří. Říká se sice, nikdo nemůže o povětří živ býti: avšak rostlina žije z něho nejvíc. Čeho na svůj vzrůst, na vyvedení svého těla ze země vezme, toho jest jen nejmenší díl. Hlavní špížirnou jest jí vzduch. V tom vězí uhelka a té vlyká rostlina svým listím do sebe, kdež jí pak zažívá, t. j.

v kyslík a uhlík rozlučuje, z čehož uhlík si podržuje, kyslíku však větší díl ze sebe vypouští.

Tak tedy rostlina. Naopak ale zvíře. To zase k dýchání žádá si kyslíku, jehož do svého těla potřebuje a vydychuje ze sebe uhelku. Uhelka ta pochází ovšem z požité potravy, kterouž jim rostliny byly připravily, pochází z jich uhlíku, jenž tudy se vrací, odkud přišel — do povětří.

Tím způsobem doplňuje se jedno druhým. Co zvíře jako nepotřebné ano škodlivé ze sebe vymítá, toť vítaným pokrmem rostlině, kteráž z tohonejenom roste i nové jemu potravy robí, ale i nového čistého kyslíku vyvozuje, by volně oddýchati mohlo, aby naposled ve svém vlastním puchu se nezatchlo.

Tak udržuje se vzduch pořád ve své rovné váze; poměr vězícího v něm kyslíku a uhelky zůstává napořád tentýž.

Nuž ale byl-li poměr ten, jak je nyní, po všechny časy tímtéž, t. j. bylo-li v povětří pořád tolik uhelky i tolik kyslíku co v nynějšku?

Nebylo a nemohlo býti. Vizme kamenné uhlí: toť hlavně uhlík, a ten vězel svého času všechen v povětří — co uhelka, z níž jej rostliny vytáhly a ve svých pozůstatcích do země uložily.

A považme ty ohromné sklady kamenného uhlí, ukrytého posud v hlubinách země!

Jak těžké, jak dusné muselo tehdáž na zemi povětří býti. V tom arci nebylo lze, aby jaké onačejší zvíře bylo žíti mohlo. A také to na tehdejším zvířectvu znáti. I v čase pokročilé už doby kamennouhelné nepřivedeno toho než nejvýše na několikero plazů, kteříž arci i se špatnějším vzduchem se spokojili, jak podnes se spokojí.

Takového tedy účinku bylo rostlinstvo doby „karbonské“. Tím, že v povětří nalezalo tak

mnoho uhelky, rostlo nad pomyšlení bujně; poněvadž ale tak příliš hojně uhelky z povětří ubývalo, nastupoval na její místo kyslík.

Tak povětří pomalu se očišťovalo a zvířatům onačejším půda se připravovala.

Šlo to ale zvolna. V následující době „permské", ba daleko ještě v dobu útvaru „druhohorních" pořád ještě nic vyššího než plazové. Ale — měli se k světu. Kdežto za doby karbonu zcela skromně začínali, později vedli si pořád hlučněji, množili se a jinačili, rozcházejíce se v druhy čím dále tím četnější i rozmanitější, mezi nimiž nacházíme některých v pravdě obrovských, podoby krokodilů. Tak byl tu na př. „ryboještěr" (ichthyosaurus), jenž dosahoval délky 30 stop, s tlamou na 6 stop dlouhou, osazenou v každé čelisti 160 kuželovitými zuby. Strašná to potvora, kteráž mezi obyvatelstvem tehdejších moří as krutě řádila; odpolu ryba, odpolu krokodil: hlava krokodilová, páteř však rybí; pohybovací pak ústrojí jaksi uprostřed mezi rybí ploutví a mezi tlapou krokodilovou, záležejíc totiž v šesti dohromady srostlých prstech. Než mohutnější ještě byl ještěr, jenž z rybího příbuzenstva zcela se byl vyzul, ještěr, žijící na suché zemi či na bařinách její: ten dle nalezených pozůstatků dorůstal prý dokonce na 50 stop délky a 18 stop výšky.

Ovšem že mimo velikány ty bylo tu ještěrů i drobnějších, ano mezi těmi jednak i létavých, létajících na způsob netopýrů. Největší z letounů těch měl as velikost orla.

V době útvaru jurského a křídového bylo ještěří to pokolení na vrcholi svého rozkvětu.

Než mezi tím začali proskakovati už i tvorové vyšší, potřebující na své živobytí vzduchu čistšího. Tak z oněch letounů vyvinuli se pomalu skuteční

opeření ptáci, ano dostavil se i první ssavec; ten ale způsoby nejnižší — vakovec.

A což mezi tím rostliny?

Za prošlým Karbonem, v době Permské začínají se už jeviti rostliny květoucí, ale rovněž podoby nejprostší, zprva totiž palmy cykasové, později pak i stromy jehličnaté. Ty ale pomalu dále se rozvíjejí a v době křídy nacházíme už stromů a keřů lupenatých, jako pořád zeleného dubu, stromu ořechového, fikového. Ač plného rozvoje a rozšíření došly lupenáči ty teprv v následující době „třetihorní"; neboť tu potkáváme se už hojně s vrbami, topoly, javory, buky, platany, stromy skořicovými, kafrovými i mnohými jinými, ano i s vinnou révou. A tak nejenom u nás, ale i daleko na severu, v Gronsku, na Islandu a Špicbergách.

Podobá se, jakoby nikdy před tím aniž po tom bylo na zemi tak hojných i rozmanitých lesů nebývalo jako tenkrát. Z doby té pochází naše hnědé uhlí. Tehdejší podnebí bylo vzrůstu rostlin nějak zvláště příznivo: bylo stejnější, těch rozdílů aspoň mezi různými končinami země nebylo; soudíme-li dle rostlin, rostoucích tu, bylo u nás i dále na severu o hodně tepleji, asi tak teplo, jako je nyní v Sicilii a v jižním Španělsku.

Než tak bylo pouze na začátku doby třetihorní; později dělalo se pomalu chladněji — u nás a ještě více na severu; na konec řečené doby bylyť se listnaté lesy ze severních končin už zcela vytratily.

Nuž ale zvířectvo v těch dobách?

To dospělo už k náramné rozmanitosti, podobajíc se už velmi nynějšímu. Hmyzu na sta rozdílných druhů. Velicí ryboještěrové zmizeli a krokodilové, poslední to zbytky bývalých loupež-

ných plazů velikánů ustoupili do řek a jezer. Po močálech plno želv a v lesích hadů. Že tu i ptáci nescházeli, ano že jich byla veliká hojnost i rozmanitost, hnízdících jednak po šírých lesích, jednak podle vod na ryby a drobnější plazy číhajících, kdož by o tom pochyboval; památek po nich uchovalo se však tuze málo; nicméně z eocénu jich přece as tucet druhů.

Nejzajímavější z těch dob jsou nám však ssavci. Ti začínají už s převahou vystupovati a v podobách povedenějších po zemi se rozsiřovati. Vákovci byli během času některých nových odrůd ze sebe vydali, a ty pak postupovaly dále, rozvíjejíce se v nové zvláštní druhy, kteréž jak svou podobou tak svým živobytím i potřebami víc a více od sebe se oddělovaly, mohouce tak pořád plněji i všestranněji užíti výživných prostředků, jichžto příroda v tak hojné míře poskytovala.

Drobnějších přechodů z jednoho do druhého arci se nezachovalo, nás došel toliko sem a tam některý hlavnější — jako výsledník celého předchozího pořadí. Než i z těch je dost zřejmě viděti postup, kterýmž ssavci ku předu se brali. Vizme paznehnaté čili kopytnaté. Těch nacházíme už v eocénu velikou hojnost, avšak vesměs jinačích než jaké jsou nyní. Mezi nynějšími rozeznáváme tré hlavních oddělení (řádů), a sice oddělení jednokopytných, dvoukopytných a mnohokopytných. Nuže za eocénu nebylo než jen mnohokopytných, podobajících se většinou nynějším tapírům; dvoukopytné a jednokopytné přibyly teprv o mnoho později, totiž z mnohokopytných pomalu se vyvinovaly. Vývoj stal se tím, že jisté části kopyta, t. j. jednotlivé paznehty prodleným časem zakrněly, ano posléze zcela vymízely, což

arci bylo zprovázeno vždy ponenáhlou změnou i jiných částí těla.

Však i mnohokopytáči nebo ti, jež mezi ně počítáme, nezachovali si všech svých pět paznehtů, jak jich původně měli a jak se shoduje s pařáty jiných zvířat nebo s prsty člověka: někteří sešli na 4 aneb i na 3 paznehty. Prase na př. má 4; pátý, shodující se palcem člověka, vymízel, a i malík a ukazovač zakrněly, tak že prase nenatlapuje než jen na oba prostřední. U krávy však nebo u jelena zmízely i oba ty zakrnělci, ano u koně neb osla nezůstal dokonce než jenom jeden, prst nejprostřednější.

A co takto vidíme nyní už hotovo, to v dotčeném dávném věku se připravovalo. Byloť sice jen samých mnohokopytáčů, avšak rozdílných, jevících už, co z nich má zaděláno na koně, co na skota, na prase, na nosorožce neb na jiného z nynějších paznehtáčů.

Tím způsobem rostlinožravců na zemi pořád přibývalo; neboť rozumí se, co paznehtač, to rostlinožravec, a rostlinožravými byli, ne-li všichni, aspoň většinou i ti, kteříž si svých drápů byli podrželi. Nuže nemohlo býti jinak, mezi těm nalezli se po čase jednotlivci, kterýmž maso oněch zachutnalo. A to byl začátek pozdějších i nynějších dravců.

Prvním dravcem, jak dalece posud seznáno, byl medvědovitý pes, totiž zvíře, kteréž nebylo ani psem ani medvědem, ale každého trochu. Z toho povstal později pravý pes i pravý medvěd, k nimž postupem času přidružili se i kočkovití.

Ale trvalo to dlouho, velmi dlouho. Dávno byly lesy a bažiny Evropy osadily se četnými slony, nosorožci, hrochy a tapíry, dávno prohánělo se po její nivách stáda turů, koní i statných je-

lenů, ano i po stromech začaly se vyskytovati už i některé opice: a teprv vytasili se mezi nimi medvědi, lvi a hyény. Ale byli to hned chlapíci — větší i silnější nežli jsou nynější jich potomci.

Tak bylo ku konci doby třetíhorní.

A odtud přešla zvěř ta na mnoze i v čtvrtohorní, totiž v dobu starších naplavenin, ano až v dobu samého člověka. Jest tomu tak, člověk zastihl vskutku ještě těch starobylých slonů a nosorožců, když ještě v našich krajinách žili, zastihl těch nehorázných medvědů, lvů i hyen a zápasil s nimi. Důkazů toho dost, neklamných: památek člověka nalezeno pospolu s kostmi oněch zvířat, nalezeno i hrubých slona nákresů, vyrytých na vlastních jeho zubech — slona tehdejšího, jakého více na zemi není, se silně ohnutými tesáky.

Kdo by byl slona toho nakresliti mohl, leč člověk, jenž jej viděl živého?

A takových zubů vykopáno z hloubi země v našich končinách.

Avšak mezi tím než na člověka došlo, bylat se u nás i na celém severu udála veliká změna v podnebí. Už ku konci miocénu je pozorovati, že dělalo se chladněji. To pak v následujícím pliocénu vzrostlo. Na severu pokrylo se moře ledem a hory, i v našich končinách, sněhem, jenž ani v létě scházeti nechtěl, měně se v ledovce, kteréž pořád hloub do kraje sahaly — hloub i s hor nižších než jak tomu za našich časů. Slovem, podnebí udělalo se u nás, a tím více v dalekém severu, studenější nežli je nynější.

Rozumí se, to tehdejším zde obyvatelům, rostlinám i zvířatům, zvyklým na podnebí teplé, nemohlo býti jedno. Následek byl: tytyž dílem zacházely, dílem se stěhovaly v teplejší krajiny jižní, dílem se i připůsobovaly. K připůsobení

bylo ovšem času dost; změna dála se velmi zponenáhla. Příklad takového připůsobení máme na slonech a nosorožcích: ti oděli se pomalu hustou dlouhou srstí, kdežto původně, jako podnes jich druhové v horkých krajinách, byli nepochybně bez srsti.

Avšak připůsobení to šlo i dále: z dosavadních teplorádů vyvedli se zponenáhla někteří zcela zvláštní, v studenu líbující si druhové, tak sob, los, pížmový tur, kamzík i jiní, jenž za našich časů jen daleko na severu anebo po temenech Alp neb podobných vysokých hor se zdržují. To způsobila zima.

Ale tak pořád nezůstalo; oteplilo se zase zponenáhla. Nemohlo býti jináč, teplokrajani opět se vraceli a studeňáci klídili se dále na sever a vysoko do hor.

Než i to opět se změnilo. Oteplení trvalo sice mnoho tisíc let: avšak pomalu obrátilo se v nové kruté zimy, které rovněž drahně věkův nadržovaly.

Tak bylo na našem severu a možná zároveň i na jihu, totiž v jižní polokouli, počna od mírného její pásu dolů k točně. Jistých toho dokladů však z jihu nemáme, poněvadž tam skoumatelů se nedostává; podobně i z pásu horkého, jestli a jak dalece se ho dotklo.

Nálezy to jistě překvapující. Až do nedávna byli zeměžpytci zvykli pohlížeti v dávnou minulost co v teplejší a jen zponenáhla, krokem stejným, svého tepla pozbývající: a tu najednou přijdou na doby, jež předčily svým studenem nad nynější, na doby, jak jich nazváno „ledové“. Kterak si je vysvětliti? co bylo jich příčinou? Ta těm pánům nadělala už mnoho bolení hlavy; posud jí ale na kloub nepřišli, alespoň ne zcela. Neboť

že by, jak někteří dovozují, bylo pouze na jistých změnách povrchu zemského záleželo, nepodobá se: byloť as i jiných příčin, ležících mimo zem, ležících možná v měnící se po tisíceletých lhůtách vzdálenosti a nachýlenosti země k slunci a snad i v slunci samém, totiž v běhu jeho; neboť dle tvrzení hvězdářů, i slunce má svůj oběh, výměry sic posud neznámé, ale jistě ohromné, statisícileté: což by nebylo možno, aby uhánějíc takto nekonečnými prostorami vesmíru, octlo se někdy v takových, kdež je tepleji a jinde, kde je studeněji? A rozumí se, kde slunce, tamť i připoutanec jeho, země.

Avšak s pouhými domněnkami nechceme se dále obírati. Bezpečno jest jen tolik, ledových dob bylo, dvě jsou na jisto dokázány; a možná, ano pravděpodobno, že jich bylo více, v časech ještě dávnějších: ale stopy jejich staly se už nezřetelnými.

Jednak vidíme, jak důležitým byly doby ty činitelem v dějinách pozemského tvorstva, v dějinách posloupného jeho rozvoje; nastalými v podnebí rozdíly rozmanitost tvorů vzrostla. A ne pouze to, ale jednotlivé rody, mezi vyššími zvířaty, tudy i zbystřely či obezřelejšími a chytřejšími se staly. Jak se říká: „nouze naučila Dalibora housti“. Tím způsobem probouzel se zponenáhla u toho neb onoho rozum. A to byl asi čas, kdež konečně vyskytl se na zemi — člověk.

Taková tedy byla cesta, kterouž život, když na zemi počal, pomalu dále se ubíral. Byl to postup od nižšího k vyššímu, od jednoduššího k složitějšímu i rozmanitějšímu. Tvorstvo uzpůsobovalo se na případnosti pořád různější, k úkolům pořád vybranějším, tak že země čím dál tím lépe i všestranněji životem se vyplňovala a život

ten výš a výše se povznášel. Povznášel ovšem jen z části, jenom svými předáky, neboť přes to jest dosti, ano největší díl těch, kteří zůstali zpátky — aby i dosavadní jich obory, vůbec aby žádný, byť sebe nižší obor života nezůstal neosazeným.

Ačkoliv ani o těchto zadácích nelze říci, že by nikterak byli nepokročili. Nadání k nějakým změnám neb odchylkám je při všech tvorech: a vyskytne-li se při některém některá, jež mu je v životních jeho potřebách ku prospěchu, kterouž nad své druhy předčí, tož má více čáky, že v zápase o živobytí se udrží i že potomstva po sobě zůstaví, nežli méně nadaní jeho druhové. A poněvadž vlastnosti rodičů dědí se rády dětem, je tím otevřena cesta, by nadanější jednotlivci se rozmnožili — na ujmu druhých, ano na konec by pole i zcela opanovali.*) A rozumí se, tím způsobem šlo to i dále; prospěšné změny neb opravy postupem času rostly, z nepatrných stávaly se pomalu patrnější i podstatnější. A proto také cokoliv se nás dochovalo památek nejstaršího tvorstva, vše, i v nejnižších jeho oborech, vypadalo jináč, více méně, než vypadá nyní. Nynější tvorstvo, veškery jeho rody a druhy můžeme považovati jako za poslední nejpokročilejší haluzky velikánského, přes celou zem rozloženého stromu, jehož starší větve i způsob, kterýmž narůstaly, jsou našim zrakům ukryty, poněvadž je dávná minulost ve svůj hrob pojala a z nichž sem a tam jen některého chatrného úlomku nacházíme, co upomínku na bývalou jich jsoucnost.

Ač přihlídneme-li blíže, hle, i sami nynější

*) Širší o tom výklad nalezne čtenář ve spisku vyšlém od F. St. Kodyma pode jmenem: Čemu učí Darvin?

tvorové připomínají poněkud na postup bývalého svého vývoje — ovšem jen na krátko. Každé jednotlivé zvíře a dílem i jednotlivá rostlina proběhne v prvním svém mládí celou posloupnost někdejších svých předků; v prvních začátcích, v zárodku na vajíčko, jsou si zvířata i rostliny skoro stejny, podobajíce se mnohým prvokům a v ničem podstatném od sebe se nelíšíce; rozdíly nastupují teprv později. V jisté době nerozeznáš na př. rybu od ptáka. Teprv v dalším vývoji vyskytnou se v ptačím vejci částky, kterýchž při rybě není; ač tu ne hned vlastní částky ptačí, nébrž takové, jež na plazy pamatují. Želva ve čtvrtém témdni a kuře čtvrtého dne po snešení vejce nerůzní se v ničem od sebe: odtud teprv začíná zárodek kuřete rozvíjeti se na stupeň, jehož plaz nikda nedostoupí.

A nejinak jest i se ssavci, nejpokročilejšími to příslušníky veliké třídy obratlovců: každý z nich, nežli na svět přijde, prodělá skoro všechny stupně obratlovců nižších! Vizme jednoho z nejvyšších, koně, a při tom pouze jednu část tělesného ústrojí jeho. Z počátku nemá kůň žádného srdce, práci jeho vykonává jednoduchá žíla, kteráž po střídě se stahuje a roztahuje. Tak je u obratlovců nejnižších, u bezlebečných, po celý čas jich života.

Dotčená žíla však pomalu tloustne a zahýbá se v podobu *S*; taktě u kruhohubých rovněž po všechen život.

Ze záhybu toho udělá se pomalu uzel a z toho srdce o dvou komorách; oběh krve zůstává přitom zcela jednoduchý, ze srdce totiž proudí do dychadel a odtud do celého těla i do srdce zase zpátky. Zcela jako je po celý čas u ryb.

Ač ryby dýchají skrze žábra. I na to jeví se jistou dobou u koňského plodu jakés nadání,

to po obou stranách krku, což ale později zase zmizí.

Srdce vyvíjí se pak dále a přibude jemu komora třetí, při oběhu krve vždy ještě jednoduchém. Nejinak než jako se nachází po celý život při plazech.

Konečně vyvine se i komora čtvrtá, tak jako je u každého ssavce. Avšak oběh krve stane se dvojitým teprv, když zvíře se narodilo a dýchati začalo: krev běží tu pak od srdce do plic, z plic zase do srdce, ze srdce teprv do širého těla a odtud opět do srdce.

Hledíme-li pak k lebce a páteři, významným to částím všech ssavců i jiných obratlovců, těch nicméně při nejnižších obratlovcích ještě není, totiž není při nich žádné lebky a páteř je pouhou chrupavkovitou strunkou, nad níž leží nitka míchy, kteráž vybíhajíc v oba konce do špice, nečiní žádného nádoru, jejž by za počátek mozku považovati mohl. Co jsou však zvířata vyšší, při těch vyvíjí se pomalu po předním konci míchy takový nádor, budoucí to mozek. A čím vyššího stupně zvíře, tím větší při něm v porovnání k míše mozek naroste. U člověka, tohoto vrchole všech živoucích tvorů, je v poměru k míše mozek největší. A i ten začíná pouhou nitkou míchy, kteráž po hořejším konci zponenáhla nabíhá, zmahajíc se v mozek, jenž až do zrození i potom ještě delší čas se zvětšuje.

A tak bychom mohli ještě jiných dílů těla uvésti, jako jater, očí, uší a j., kteréž podobně u nejnižších živočichů scházejí a jen u vyšších se dostavují — ale ne hned, než teprv na jistém stupni jich vývoje: avšak netřeba dalších dokladů. Vidíme, co všecko nejvyšším obratlovcům bylo prodělati, nežli nynějšího stupně svého dosáhli i

nač milionů let potřebovali, to opětuje se při každém v nejdůležitějších rysech v krátké době před jeho narozením.

Ale ty miliony, ty miliony let — ty as nebudou chtíti každému do hlavy. Musíme o tom něco doložiti.

Vizme kamenné uhlí. Při tom dá se poněkud odhadnouti, mnoho-li na vrstvu jisté tloušťky by bylo zapotřebí rostlin, dejme tomu, lesa. Nuže hledí-li se k ročnímu přírůstku, jak nyní jeví se v horkých krajinách, kdež je nejbujnější, tož vypočteno, že na vyvedení celého útvaru kamenouhelného vyšlo as 9 milionů let!

A to jest jen malý dílek času, jenž od početí prvního života na zemi až do nynějška uplynul.

Že však čas ten zdá se nám tak příliš, tak nepochopitelně dlouhým, to pochází jednak z toho, že na měření jeho nemáme žádné příslušné míry; podlé míry řídí se arci dojem, jejž svět, když jej pozorujeme, na nás činí. Pomysleme si míru tu ještě kratší, pomysleme si, že by člověk, na místo 80 let (29.000 dní), žil pouze tisícátý díl toho, totiž 29 dní a v tom poměru že by i puls jeho i pojímání zevních dojmů bylo rychlejší. Takový by prožil jenom dobu jednoho měsíce a o postupu ročních počasí nezvěděl by než jenom ze starobylého podání; od poslední zimy byloť snad prošlo mnoho pokolení.

Než jdeme dál ještě, pomysleme si průměrnou dobu žití jeho ještě 1000krát kratší, zkrácenou totiž as na 40 minut: tu by mu ušlo i střídání se dne s nocí a byl-li by dost bystrým pozorovatelem, snad by zpozoroval, že za čas života jeho slunce k západu trochu pokročilo; avšak žeby totéž slunce na západě zcela zašlo a po čase na východní straně opět vyšlo, na to by sotva při-

padl, alespoň důvodu, čehos takového se domýšleti, neměl by žádného.

Nyní ale věc obraťme; pomysleme si, že by naše živobytí protáhlo se na dobu 1000krát delší, dle čehož by i pojímání naše bylo 1000krát zdlouhavější. Tu by nám den uplynul jako minuta a na místo dne a noci bylo by nám dobou práce a odpočinku nejspíše léto a zima. Ano pomyslíme-li si naše živobytí nad to ještě delší, byla by nám posloupnost dne a noci jen jako blikání světla a slunce na nebi viděli bychom naposled ve způsobě ohnivého oblouku, podobno kamenu, točenému prakem do kola, jenž se nám rovněž jeví co nepřetržitý kruh — v případu totiž, když oběžná rychlost jeho je větší nežli bystrost našeho zraku. A jak takový živočich pohlížel as by na celé to pásmo prošlých dob zemských? Možná že by mu přicházelo jen jako postup věku dětského, mládeneckého a mužského; a kdežto my se pachtíme, abychom vyskoumali, nepřijde-li snad zase jednou nějaká doba ledová anebo které že to velikanské slunce, okolo něhož sluneční naše spřežení se otáčí, byly by jemu ty a takové věci tak známy a jisty jako je nám, že za zimou následuje jaro, za jarem léto atd.

Tak rozdílny mohou býti názory o světě dle toho, jestliže pozorovatel je žití o mnoho kratšího nebo o mnoho delšího. A že na měření minulosti zemské je věk člověka měrou nepatrně kratinkou, toť na jevu. Kdo na př. by chtěl povrch celé země měřiti na dlaně? A jděme dál; zemská koule měří do kola 5400 mil: co jest to ale oproti $20^1/_2$ milionu mil, kterýmiž země od slunce je vzdálena a co opět i vzdálenost ta v porovnání k $4^1/_2$ bilionu mil, jež nás od nejbližší stálice dělí. Aby však čtenář o významu toho $4^1/_2$ bilionu ja-

kéhosi tušení nabyl, nechť počítá, kolikrát mu žíla za den tepne a kolikrát do roka. Nuže na $4^1/_2$ bilionu tepů bylo by potřebí 2200 lidí, z nichž každý by musel 60 let živ býti. Ale přes to nalezeno i takových hvězd, kteréž od nás víc než 10.000krát $4^1/_2$ bilionu mil vzdáleny jsou, ano ke všemu nesčíslné množství jiných, o jichž vzdálenosti ani nejmenšího zdání nemáme.

A jako s rozměry prostornými, jest také s rozměry časovými, týkají-li se minulých věků světových; k pojmutí jich naše i nejsmělejší obrazotvornost nedostačuje.

Od milionů a milionů let byloť tvorstvo výš a výše postupovalo, a nynější jest to nejvyšší, jež naše země byla kdy nesla. A postup ten dál se nekonečnými změnami. Každá jednotlivá podoba se měnila, nic nezůstávalo pořád stejné; jediné však, co žádné změně nepodléhalo, to byl — pokrok.

Avšak před námi leží ještě věčnost, tak jako leží věčnost za námi. A snad by svět nyní zastaviti se měl?

Co po věky trvalo, ustavičné to tříbení, kterýmž co lepší a způsobilejší, se zachovávalo a méně způsobilé a slabé ustupovalo, kterýmž z nejnižších, nejdrobnějších živůčků vyvedeno zponenáhla tvorů nejvznešenějších: to by mělo nyní najednou přestati? Kdo by chtěl cos tak nerozumného tvrditi!

Tu nelze než s úplnou jistotou za to míti: že jak bylo, bude i dále; nynějšek že jest jenom přechodním článkem mezi dávnou minulostí a příští budoucností a my lidé že jsme ustanoveni za předky jiného, jak tělesně tak duševně dokonalejšího pokolení, kteréž jednou na zemi pokvěte.

Planá to zajisté, ano hříšná marnivost, domýšleti se, že my, jací nyní jsme, jsme konečným cílem všeho stvoření! A těžko pochopiti, jak právě lidé, kteříž své nejpevnější víry v řízení lidských osudů přelaskavým otcem se dokládají a jenž nejvíce nad svízelemi našich dob hořekují, nejsou s to, aby povznesli se k myšlence, že přelaskavý otec nenechá svých dítek pořád na témž místě dřepěti a klopotiti se, alebrž že je povede čím dále k vyššímu a lepšímu.

Či snad od té doby, co člověk v nynější svět vstoupil, zůstalo postavení jeho nezměněno? Jak dalece dějepis ukazuje a ukazujou i jiné památky, pocházející z časů ještě starších, odkudž se nás nic psaného aniž jaké podání dochovalo, byl pokrok člověčenstva nepřetržitý, byl tak patrný i rozhodný, že jej každý uznati musí.

Podobá se, jako by to byla „doba ledová“, doba se svými strastmi a dolehající svou nouzí, kteráž zápas člověka o živobytí pošinula z oboru převahou tělesného na pole rozmyslu.

Čteme-li v letopisech, jak dosud nejvíce se píšou, dočítáme se v nich hlavně o vojnách a velikých skutcích válečných, jež se byly za minulých časů udály: avšak jak malého byly tytýž účinku vzhledem na rozvoj celého člověčenstva! Prošlo několik pokolení, a účinky války zmizely skoro zcela. Vlastními vůdci a bohatýry lidstva jsou jeho velcí vynálezci a učitelové, ti zůstavují po sobě účinků, jež trvají věčně. Ani válečné výpravy Alexandra Velkého ani výboje Napoleonovy nezpůsobily jakéhos podstatného obratu, kterýmž by bylo člověčenstvo ku předu a k lepšímu se hnulo, ale způsobily jej na př. vynález písma, vynález tisku, objevení Ameriky a p.

Jednak vidíme ze všeho, že jest to hlavně

stránka duševní, kteráž předkem mnohem rychleji u člověka se zvelebuje než jako je s jeho tělem. Odtud pochodí, že co do ducha, dělí člověka nyní od zvířat propast tak hluboká, kdežto porovnáme-li ústrojí jeho těla s ústrojím nejbližších jemu zvířat, nacházíme rozdíl nehrubě velký.

Duševní ten pokrok není však bez bojů. Každá nová myšlenka, každé nové učení, kterýmž člověčenstvo neb velký díl jeho na nové lepší cesty uvésti se má, musí prvé obecného uznání a platnosti si zjednati. A to nejde hned aniž snadno. Můžeme říci, s novými zámysly těmi jest podobně jako bylo v prvověku, s novými podobami zvířat, kteréž po sobě na zemi se dostavovaly. Žádná podoba nedostavila se hned z plna, každá začala málem, jenom co vzácnost, kteráž teprv ponenáhlu se zmáhala. A tak i v životě lidském jest to z počátku vždy jen některý jednotlivec, jenž, co věštec, s novou takovou myšlenkou vystoupí. Avšak myšlenka ta nezůstává bez odporu. Tuť jedni, kterýmž se zdá, že tudy ve svém prospěchu jsou ohroženi, druzí, že se jim příčí spustiti se starého nebo že nového pochopiti nemohou: ti všichni oboří se na deroucí se na vrch novotu, potírajíce ji — často násilím, často zbraněmi zvrhlé vědy. Avšak je-li novota dobrá, je-li skutečně lepší než bylo předešlé, konečně prorazí a pole opanuje. A totě co jmenujeme „revolucí“. Jsouť revoluce krvavé, jsouť ale i mocnější ještě, kteréž skoro nepozorovaně před se jdou.

Ovšem jde to časem zvolna, velmi zvolna. Někdy bývá blahá taková myšlenka na čas i odstrčena, poněvadž lid nebyl na ni ještě se připravil, ano bývá i do hrobu uložena, kdež pak dlouhé časy odpočívá, až konečně přijde doba, že z mrtvých vstane. Tak abychom jen jeden pří-

klad uvedli, božský náš učitel Kristus učil lásce k bližnímu, učil té největší snášelivosti ke všem lidem ať víry neb národnosti kterékoliv. Co ale následovníci jeho z krásného učení toho učinili? Člověku musí prý se víra předpisovati a nad jeho vírou musí se ostře bdíti; církvi vymoženo na státu právo, aby mohla „bludných“ stíhati, aby je mohla svou inkvisicí odsuzovati a v nejhorších mukách utracovati. A i o to se hádáno, je-li volno neb slušno hlásati Kristovo evangelium všem lidem, všem národům?

Avšak všecky ty hrůzy, všecky zákazy a kletby papežovy, co na konec zpomohly? Nic. Během času, jak začalo samostatnější vědecké bádání, začala i myšlenka snášenlivosti pomalu zvedati a šířiti se — myšlenka, jíž by se byli před tím i ti nejupřímnější, nejdobromyslnější mužové zhrozili a kterouž by byli co hříšný, zkázonosný blud s hněvem od sebe odmítli. Rozšířila se — to v té míře, že těch, kdož jsou jejími odpůrci, jest už jen hrstka a že nyní už i školní děti vědí, pro náboženství že nemá se nikdo pronásledovati.

A jako s touto, bylo se sterem jiných myšlenek, jež v dějinách lidstva svého účinku vydaly a bude se sterem nových, které též přijdou a rovněž účinkovati budou. Některé sice už sem a tam proskakujou: avšak o většině nemáme jistě ani tušení, podobno jako před tisícem let as nikdo netušil, že přijdou jednou časy, kdež svoboda náboženství bude panovati.

A tak to jde i půjde pořád ku předu — ať třebas po oklikách i přes protivenství — pořád k lepšímu a vyššímu. Tvůrce chtěl pokroku. A vůle jeho bude a musí se plniti tak jako do dnes se plnila.

Jak krásná, jak útěchy plna to myšlenka!

Z nebes říše.

Kdož by neznal úkazu, jemuž říkáme: „padání“ nebo „čistění hvězd“.

Na nebi vytřpytí se z nenadání hvězdička, přelítne kus oblohy a zase tak náhle zhasne. Přelitnuvší jmenujeme letavice či letavky.

Obyčejně bývá jich jen po řídku, kdys tehdys některá, spíš ještě k ránu nežli z večera: avšak jsouť jednotlivé noci, ovšem vzácné, tak na př. dne $^{13}/_{14}$ listopadu, kdež je jako by se s letavkami byl pytel roztrhl, jen se sypou, a člověk, nahodí-li se k tomu, totiž je-li nebe jasné, hledí s úžasem na to. Zvyklý klidné velebnosti hvězdného nebe, a tu mimo vše nadání vidí takovou vřavu na něm, celý dešt hvězdiček, vyskakujících z jistého místa na nebi a různo se rozletujících anebo jak mysl méně povážlivého za to má, „s nebes klenutí se utrhujících a kdes do vod padajících“. Div-li, že nejednoho pojme i cosi jako hrůza, podobná té, ježto nás pojímá, když někdy se udá, že matička země, tento vzor pevné usedlosti, pod námi třásti se začne?

Ovšem z našich čtenářů asi sotva komu neobyčejné to divadlo strachu nahnalo: avšak obraznost jeho jistě podnítilo a mysl k přemítání povzbudilo; každý za jisté otázal se: A co jest to vlastně, v čem úkaz ten záleží? patří-li nebi či

zemi? jsou-liž to skutečné hvězdy či jen projevy povětrné, podobné bouřkovému blesku? v které vzdálenosti od nás nacházejí se a jaká jest to rychlost, s kterouž se pohybují? jsou-li cos hmotného, jak jsou velké a těžké? a čím jest to, že za některých nocí vyskytují se v množství tak náramném, že za hodinu můžeš jich kolik tisíc napočítati, kdežto jinda nespatříš jich za týž čas než jenom několik? jak mnoho je jich tedy i jak v širém oboru světovém jsou rozděleny?

Ty neb podobné jsou to tedy otázky, jež klade si as každý, kdo netoliko věc vidí, ale o ní také přemýšlí.

Nuže odpověď na ně?

Pokusíme se o to, dáti ji; uvedeme v krátkosti, jak dalece posud učeným skoumatelům podařilo se odhaliti tajemný ten závoj, kterýmž projev ten až do nedávna zastřen byl, pominouce arci cestu, kterouž toho docíleno — cestu hrubě pracnou, záležející v dlouholetém bystrém pozorování a srovnávání i v hlubokém spleteném počítání, s jakýmž se zanášet jenom hvězdáři nadání i trpělivost mají. Však k věci!

Až do konce minulého století měli učení za to, že jest to náš vzduch, v kterémž letavky nejenom se jeví ale i také povstávají, totiž v oboru vzduchu, jímžto země do veliké výšky kolem je obalena.

Jedni totiž pokládali, že země vydává ze sebe jakýchsi výparů, které když do výšky se podnesou a zde onde shluknou, vznítí se, podobno tomu jako se udá někdy nad bahništěm, z čehož povstane světélko, kteréž nejednou už nočního pocestného do bahna zavedlo. Druzí však přičítali původ letavic těmže neb podobným příčinám, z kterýchž hromový blesk nebo severní záře povstává.

Než ty a takové domněnky novější čas zúplna zvrátil. Seznáno, že jest to sice zemské ovzduší, v kterémž letavice našemu zraku se projevují, avšak zde že nepovstávají, nebrž odjinud sem přicházejí, to z širého prostoru světového, totiž že jsou to drobná tělíska, kteráž podobno jiným nebeským tělesům, prostorem tím probíhají, při čemž přijde-li některé zemi tak blízko, že do její vzduchu zajede, rozžhaví se a stane se tak viditelným.

Toť tedy v hlavním názor, kterýž nyní mezi učenými i mezi vzdělanci vůbec o letavkách panuje. Vizme, o jaké důvody se opírá i co z něho dále vyvedeno.

Že takové tělisko, když do našeho vzduchu vjede, se rozžhaví, není divu. Víme, jak třením dřeva o dřevo obojí se zahřeje a že tím způsobem možná i oheň rozdělati; víme, jak udeřením ocele o křemen jiskry se dělají a kus studeného železa, pakli do něho kovář pilně buší, že se rozpálí, a kdo konečně jede po železné dráze, byl toho svědkem, anoť vlak ženoucí se plnou rychlostí, musel se z nenadání zastaviti, pamatuje se jistě čoudu, jako z pálícího se dříví, jehož přitom pocítil a kterýž pocházel ze dřeva, mačkaného vší silou na kola a tudy chytajícího.

Tak tedy je, když jedno o druhé se tře, jedno do druhého vráží neb vůbec ve svém pohybu se stavuje. Co hmota na pohybu tratí, obrací se v teplo. A rozumí se, čím pohyb rychlejší a stavování náhlejší, tím silnější z toho záhřev.

A nyní si pomysleme rychlost, s kterouž dotčená tělíska jedou a do vzduchu zajedou. Hvězdářové páčí ji za větší nežli je při naší zemi v její oběhu okolo slunce. A při této je přec notná,

více než stokrát tak velká jako při vystřelené z děla kouli, za sekundu totiž 4 míle. A jestliže tedy tělisko s rychlostí nad to ještě větší do vzduchu vrazí, to pak už něco vydá — byť vzduch byl i prařiďounký, jako že v té vysosti, v nejzažších jeho koncích ani jiný býti nemůže. Vrazivši do něho, strká a smačkuje jej před sebou: a z toho záhřev — jak smačkované té části vzduchu, tak tělíska samého — záhřev tak silný, že, tělisko žárem vystkvěje.

Že průběhem tím tělisko své rychlosti potrácí a že jí potratí tím více, čím hlouběji do vzduchu zajede, to dá rozum. Pozorovati toho poněkud i prostým okem: letavka v letu ochabuje a nezřídka i s přímé cesty se uhybá, letíc obloukem aneb i letem klikatým. Avšak určitěji vykazuje ztrátu, pocházející z odporu vzduchu, výpočet hvězdářský. Vlaský hvězdář Schiaparelli nalezl, že letavka, vniknuvši do vzduchu s rychlostí 9 mil v sekundě, nepotřebuje v něm nic hlouběji zajeti než jen kde vzduchového tlaku je půl druhého milimetru, a už potratí $^{8}/_{9}$ své rychloty. A půl druhého milimetru — co jest to — považíme-li, že při zemi, v nižinách, tlačí vzduch průměrným tlakem 760 milimetrů (28 palců); tak nám ukazuje tlakoměr. Jaká to tedy výška či jaká ještě řídkost vzduchu a už taková ztráta! A rozumí se, jde-li to hloub, je ztráta ještě větší, ano konečně dojde na to, že, sice vždy ještě ve výši několika mil, letí letavka dále pak už jenom rychlotou, z nížto jí odpor vzduchu ničeho víc ubrati nemůže a kteráž, dopadne-li letavka až k zemi, není nic větší než jakoby s oné výše byla prostě rukou vyhozena.

Aj, tedy létavky skutečně na zem padají?
Snad někdy, a ne-li samy, tedy jejich příbuzní.

As nejeden z našich čtenářů měl už příležitost spatřiti letící povětřím ohnivou kouli či jak leckdes prostý lid říká, „prašivce“, a nespatřil-li, snad o ní slyšel nebo v novinách se dočetl. Toť člen poletavé té čeládky. Přiletí, zahřmotí a vrazí do země. Kde — zůstane obyčejně tajno; neboť nepadne-li člověku zrovna před oči, kdo si ho potom povšimne? Kámen — kámen; k tomu často nevelký a možná do země zarytý.

Nicméně přihodí se přec někdy, že člověk pádu takového stane se svědkem. Některé takových příhod zde uvedeme.

Roku 1492, když německý císař Maximilian I. nalezal se v Enfisheimu (v Elsasích), spadl zde dopoledne u přítomnosti mnohých lidí s hromovým rachotem velký kámen na pole, kdež hluboko do země se zaryl. Byl vykopán a vážil 280 liber. K nařízení císařovu byl pověšen na kruchtě Enfisheimského kostela, kdež podnes se nalezá, však silně otlučený.

Roku 1229 byl dostavěn v Hamburku klášter sv. Jana, do něhož zakladatel, Holštýnský hrabě Adolf IV., chtěl uvésti dominikány. Tomu však opírala se Hamburská kapitula. Tu jednoho dne padne za silného praskotu z povětří zrovna před klášterní vrata veliký kámen, povrchu přičernalý, uvnitř bělavý se zlatolesklými prouhami. Rozumí se — zázrak! a ten vyložen takto: bílá a černá barva — oblek dominikánů, a zlaté prouhy — zlaté jejich učení. Rozepře tím ukončena a přijmutí dominikánů do kláštera rozhodnuto.

Roku 1751 dne 26. května v 6 hodin odpůldne objevila se v Chorvatsku nad obcí Hrašinou ohnivá koule, kteráž ve výši se rozprasknouc, spadla dolů ve dvou kusech, z nichž jeden vážil 16 a

druhý 71 liber. Oba kusy byly skoro pouhé železo, jež by se bylo ihned kovati mohlo.

Jinačí však bylo, totiž žádné železo, co vysypalo se roku 1803 dne 26. dubna nad krajinou města l'Aigle ve Francouzích. Byloť ke druhé hodině odpolední, rolníci pracovali na poli, tu od jihovýchodu přižene se velká ohnivá koule, z kteréž zahalené v tmavou chmuru vyrazí strašný hřmot jako střelby z děl a pušek i bubnování; to trvalo skoro pět minut, mezi čímž srší z chmury kamenné krupobití, jež skoro na dvě míle dálky donášelo. Tím způsobem spadlo do 3000 kusů, z nichž největší vážil 9 kilogramů. Svědkem výjevu toho bylo skoro veškeré obyvatelstvo ležících tu 20 vesnic.

A podobné bylo, co v novějším času, totiž r. 1868 dne 30. ledna na večer sběhlo se v Ruském Polsku u města Pultusku. Bylo jasné nebe, k sedmé hodině objeví se na nebi velká hvězda, kteráž táhnouc se po něm honem roste — v kouli pomalu tak světlou, že lidé až na ulici vybíhali, mníce, že někde hoří. A kouli tu viděli nejenom v Polsku, ale i daleko odsud, tak i u nás v Praze i ve Vídni, na severu v Derptu a jinde; s hvězdáren ovšem byla hned stíhána. Tím nalezeno, že letěla z počátku rychlostí 6·6 mil v sekundě. Vzrostši pak u veliký objem, doletěla až nad Pultusk, kdež zářila už tak mocně, že hledícímu na ni až oči přecházely. Zde však najednou zahalila se v hustý přímrak, z něhož vyskakovaly blesky a ozývaly se hromové rány, a zároveň lítalo kamení, kteréž fičíc s třeskem dopadalo na zem, na led zmrzlé řeky a zatopených luk. Nasbíráno ho potom do 400 kusů. Ač to nebylo všecko, co padlo na led, to prorazivší skrylo se na dně vody.

V celku uznáno, že spadlého mohlo dohromady býti as 5—600 kilogramů.

Než podobných návštěv dostalo se i naší vlasti, a několik jich je očitými svědky dobře zjištěno. Tak bylo dne 22. května 1808 na Moravě v okolí obce Stonařova. Byloť k šesté hodině ranní, z okolních vesnic ubírali se lidé do kostela, tu znenadání v jednom místě nebe se zachmuří, padne silná, jako z děla rána, po té více ran slabších, potom rachocení, hukot a hvizdot v povětří a mezi tím padá k zemi kamení, mnohý kus k nohoum rolníků, jdoucích tudy. Všecky ty kusy, když je kdo brzo zdvihl, shledány horky, a sebráno jich přes 200.

Ve Vídni v nerostopisné sbírce jest jich 61, z nichž největší váží skoro 14 kilogramů. Povahy jsou tétéž jako onyno od Pultusku i od l'Aiglu, pravé to „kamení“ beze všeho železa, uvnitř bělavé, dirkovaté, povrchu černé, lesklé jako připeklé.

Než vizme dále — co v Čechách. Mezi obyvately města Broumova jest as podnes nejeden, jenž se ještě pamatuje na r. 1847 na den 14. července, kdež o $3^1/_2$ hodině z rána byl probuzen ze sna dvojím, z čerstva po sobě následujícím hromovým výbuchem. Polesný Polák byl té chvíle právě na cestě do lesa: tu spatří, kterak z vyskytnuvšího se nad vesnicí Hauptmannsdorfem černého mráčku vyšlehnou blesky a s rachotem z něho vyjedou dva ohnivé proudy, ježto syčíce k zemi sjedou. Jeden z nich sjel as 100 kroků od vesnice do země, kdež nalezena pak díra hluboká skoro na půl sáhu a v ní hmota, kteráž po 6 hodinách byla ještě tak horka, že nikdo neopovážil se holou rukou se jí dotknouti. Vykopána vážila 46 liber a bylať skoro samočisté železo. Druhý kus, totiž druhý ohnivý proud, zamířil si

do domku, ležícího as čtvrt hodiny od města, jehož šindelovou střechu prorazil a pobořiv kus stěny, vedle níž na posteli 3 dítky spaly, dostal se až do sklepa. Kus ten nalezen 30 liber těžký a podstaty ovšem stejné s předešlým.

S železem však jen vtroušeným byly kusy, jež spadly 1753 opodál Tábora u dvora Kravína; potom u Lysé mezi vesnicemi Stratovem a Ostrou 1808, a u Praskoles blíže Žebráka 1824. Ze všech těchto chovají se jednotlivé kusy v českém museum. Mimo ty pak z českých: železo Bohumilické, nalezené u Bohumilic nedaleko Vimberka, jehož však nikdo spadnouti neviděl a kteréž původně 57 kilogramů vážilo; potom kousky taktéž pouhého železa Loketského, váživšího prvotně 107 kilogramů. Toto leželo od drahných dob na dvoře Loketského zámku pode jmenem „zaklený purkrabí“, aniž by z domácích kdo byl tušil, žeť to s nebes spadlý posel; až teprv v novějším čase znalci naň přišli a za to, čím jest, jej uznali.

A uznání není těžké. Jestliže spadlého takového železáče kousek upiluju a vyleštím a vyleštěnou plochu potom na několik minut v rozředěnou kyselinu smočím, vytanou na ní zvláštní, velmi útlé čárky a podoby, kteréž dle vynálezce jich „Widmannstaettovými“ se nazývají. Neklamné to známky spadlíka, svědčící o zvláštním složení vnitřku jeho, jakého při železe pocházejícím z našich hutí není. Přes to pak, jestliže lučebně se přeskoumá, nalezne se v něm vždy příměsek kovu „broníku“.

Avšak nejenom to, ale už i pouhý nález podobného železa ukazuje k jeho původu. V přírodě, mezi plodinami zemskými není nikde železa samopouhého; železa v zemi sice hojnost, ale ve-

směs sloučeného buď s kyslíkem buď se sirou, totiž železné rudy, z nížto teprv umělým způsobem vydobýti se musí. Nalezneš-li tedy kde svalek železa, o němž nelze za to míti, že by bylo rukou lidskou vyrobeno a zde uloženo, můžeš býti jist, že to spadlé, což pak vnitřním vyšetřením jenom se dotvrdí.

Tím způsobem shledáno po širých končinách zemských už veliké množství spadlíků, kterýchž byl nikdo spadnouti neviděl — spadlých v časech kdo ví jak dávných. Spadlý takový železoun, zvláště větší, drží se tisíce let dobře, jediné že povrchu rzí se popne. U spadlíků kamenitých toho arci není: ty pomalu, jako všeliký jiný kámen, pukří a se rozpadají, pozbývajíce tak své znatelnosti. Ve sbírkách rozličných museí nenalezneš proto než jen takových kamenitých spadlíků, jejichž doba, kdy a kde spadly, je známa, anoť zatím mezi železitými je velmi mnoho, o nichž není známo než toliko naleziště.

Z nalezenců těch některé zde uvedeme — významné zvláště svou velikostí.

Roku 1771 nalezl Pallas na jedné vysočině v Sibíři železitý balvan, jenž vážil 688 kilogramů. Balvan ten chová se nyní v Petrohradě, ač značně zmenšený, neboť odřezků z něho bylo mnoho rozdarováno. Hmota jeho je památná tím, že činí jako přechod mezi spadlíky železitými a kamenitými. Základem jest železo, avšak prostouplé dutinami, vyplněnými „požloutlou kamenitou hmotou“, již nerostopisci jmenujou „olivin“ a která u spadlíků pouze kamenitých skoro nikde neschází.

Železitější však jsou ty, jež od nepamětných časů spočívaly v jednom údolí (Tolucca) na západ od města Mexika — četné i veliké to kusy, z nichžto už před příchodem Španělů brali tamní

obyvatelé železo na ukování rozdílných nástrojů, kterých ukázky svého času A. Humboldt do Evropy přinesl. U města Zacatecas (též v Mexiku) shledán balvan železa, jenž na 20 až 24 centů se páčí a ležící u města Durango dokonce na 380 centů; v Brasilii u Bemdego kus, těžký as 170 centů, a jiný, uvnitř států Argentinských, v pustině řečené S. Jago del Estero, skoro půl třetího sta centů. Mezi nejnovější patří nález, jejž r. 1870 učinila námořní Švédská výprava v Gronsku na ostrově Disko; zde mimo množství menších, přišli na tři větší spousty, jejichž váha odhadnuta na 90, 200 a 500 centů. Samé železo; největší z nich nachází se nyní v Stockholmském museu.

Avšak dost už těch pádů nebo nálezů, jichž arci, kdyby toho třeba bylo, ještě více uvésti by se dalo. Zvlášť bohatá a snad nejbohatší ze všech jest v ukázkách spadlíků sbírka Vídenská. Drahocenná to sbírka, považíme-li, že jednotlivé kusy vyvažují se stříbrem, ano některé i zlatem. Nejpamátnější ze všech jest ve sbírce té as úlomek z posvátného kamene Mohamedanského, pocházejícího z Kaaby z města Mekky, kdež jej miliony nábožných poutníků líbají, neboť dle jich víry byl kámen ten archandělem Gabrielem z ráje Abrahamovi přinešen — z počátku sněhobílý, jenž ale později hříšností lidskou zčernal. Do Kaaby nesmí ovšem žádný „nevěřící“. Než s nasazením svého života podařilo se přece před několika lety jednomu mladému nerostozpytci vniknouti tam a nepozorovaně kousek kamene toho uraziti. Přinesl jej do Vídně, kdež vyšetřením se zjistilo, že jest to železitý spadlík.

Dle seznamu od r. 1873 mají neb měli tam spadlíků 675 kusů, dílem celých, dílem úřezků,

pocházejících z 288 rozdílných míst, kdež byly spadly. Z těch jen menší díl jsou pouhé železo, při všem že většinou jsou takové, jichž nikdo spadnouti neviděl, kteréž byly jen nalezeny, kdežto kamenité měly všechny svých očitých svědků. Kamenité jsou tedy o mnoho častější.

Ano, a co v sobě kamenáči ty obsahujou?

Nic, s čím by i naše země vykázati se nemohla. Kromě uvedeného už „olivinu“ shledáno v nich ještě nerostů, jež kamenozpytci jmenujou „augit“, „broncit“ a „anorthit“; nerosty to, jakéž nejspíše ve starých z hloubi země vyvřelých zeskalnělých lávách se nacházejí a jsou složeny z křemenky, hlinky, vápna, hořčenu a jiných pozemských známých; hledíme-li pak k prvinám samým, těch jest přes 30, mezi nimiž jmenujeme kyslík, vodík, dusík, síra, chlór, kostík, uhlík, křemík, sodík, draslík, vápník, hořčík, hliník, buřík, železo, barvík, broník, titan, měď.

Takové jest tedy nebeské to zboží, kteréž čas od času kus za kusem na naši zemi dorazí. Dorazí vždy rozžhavené, ohnivé, čehož důkaz i napotom ještě na sobě nese: spadlík vypadá povrchu jako speklý, černou korou oblitý. Ale — jen povrchu; do vnitř, zdá se, rozžhavenost ta v stejné míře nezasáhla. Ano vypravuje se — tak o pádu, jenž r. 1860 v Indii v Dhurmsale se udál — když spadlý kus kladivem rozrazili, shledali jej uvnitř tak studený, že při dotknutí až bolest působilo. A nebylo by divu: rozžhavení začíná od povrchu a čas na to je příliš krátký, by až do vnitř proniklo, tak zvláště při padalci větším a zejmena při kamenitém, neboť ten není tak hbitým v propouštění tepla jako železo; a kamenitým právě byl dotčený spadlík indický. A vnitřní to studeno — toť přínos neboli pa-

mátka toho, jaké panuje v končinách, odkudž byl přišel.

A teď také vysvětlíme si, proč a jak přibylec, zvláště větší, kamenitý, prvé než země dopadne, na kusy se roztrhá. Jak by neroztrhal, anoť mezi zevnějškem a vnitřkem je co do tepla takový rozdíl: zevně litý žár, uvnitř nejledovější studeno.

Jednak bylo by přáti, aby věc ta úplněji ještě se vyšetřila a zjistila nějakým řádným znalcem. Posud byli to vždy jen prostí lidé, kteříž takových pádů svědkem byli, a těm nedostávalo se na to nejenom povědomosti, ale i potřebné klidné mysli; byliť obyčejně nenadálým a na pohled příšerným tím zjevem hrůzou pojati! Příklad:

Roku 1821 dne 13. června vyřitil se u Francouzské vesnice jmenem Juvinas mimo množství drobnějších jeden veliký kámen, jenž vážil 110 kilogramů. Rozumí se, to bylo zprovázeno s velikým popraskem a událo se ve dne, kdež rolníci právě na poli zaměstnáni byli. Z toho strašné zděšení: myslili, že to hejno čertů, kteříž v povětří se přihnali — pro ně i poroučejíce svou duši bohu očekávali, brzo-li jim bude krk zakroucen. Toliko děti sledovaly výjev ten a mohly potom udati, kdeže veliký kámen do země byl uhodil. Avšak celých osm dní prošlo, než se byl kdo odvážil kámen ten vykopati; všichni věřili pořád ještě pevně, ďábel že někde na blízku schován číhá.

Tak tedy je s těmi spadlíky či jak se jim též říká, s „povětroni“. Jedněm, pověrčivým — za postrach; druhým, vzdělaným — vítaní hosté, přicházející z nekonečných světa dálek i zvěstující co že tam všecko přebíhá, a že to není z jiného těsta než z jakého je naše země a nejspíše i jiná veliká tělesa nebeská, kteráž tam též svůj běh mají

Avšak — drobota, drobota — ta své samostatnosti uchovává jen potud, pokud se drží v náležité vzdálenosti od oněch velkých pánů. Jinak opomine-li toho, t. j. přiblíží-li se víc než sluší a patří, je hned jako kleštěmi chopeno a k velikáši taženo. Ač bylo-li přiblížení nevelké, šlo-li jen opodál, stranou a běh k tomu je dost prudký, vymkne se tělisko a letí dál. Leč památku toho odnáší vždy předce: letí nyní zdlouhavěji a letí cestou změněnou, s prvotního směru pošinutou. A tak asi je ve větším díle dotčených příhod, a jen menší díl jsou ty, kdež tělisko, zabrousivši příliš blízko, je k velikánu strženo. A je-li velikánem tím naše země, kteráž, jak víme, je vysoko obklopena vzduchem, tož letíc skrze tento rozpálí se a rozpálené padne na zem — letem z většího dílu silně kosým, nad hlavami daleko se táhnoucím, poněvadž původní čelí zřídka kdy přímo proti zemi nébrž stranou, po jejím boku, dle čehož řídí se pak i hloubka, s kterouž spadlík do země se zaryje; hloubka ta bývá někdy jen několik palců.

Taková je tedy povaha i takový osud spadlíků.

A letavky — kdo vlastně jsou?

Drobnější bratří a sestry oněch.

A kam ty se dějou?

Větším dílem padnou též na zem.

Jak a kde? vždyť pádu jich posud nikdo nepozoroval?

A také nikda nezpozoruje, poněvadž způsobu, v kterémž padají, pozorovati nelze. Padajíť ve způsobu páry, smíšené s deštěm, sněhem neb vůbec se vzduchem — páry to na nejvýš rozptýlené a nikterak znatelné. Každá letavka totiž, kteráž zajedouc do vzduchu, z něho honem nevyjde, shoří v něm, t. j. v páru se promění, podobně jako by se proměnil každý kov, každý ká-

men, jen když by se mu na to dost vysokého žáru dostalo. A o žár není při prudkém oněch letu nouze, tenť vyšší, nežli jsme s to, abychom kterýmkoliv prostředkem na zemi vyvedli.

A což padalci, tiť přece neshoří?

Neshoří, pravda, ale přec aspoň ohoří. Zmínili jsme se už o mráčku, jenž padalce v čas jeho rozprasku obklopuje. Tak ale jest už dříve. Kdo viděl takového ohniváka povětřím letěti, všimnul si jistě kouřného prouhu, jehož po sobě zůstavil a kterýž i kolik minut se pamatoval, značě cestu, kudy byl prolítnul. Toť dotčená pára, vzešlá ze shořelého — shořelého arci jen povrchu, poněvadž pouze zde bylo na to dost horka.

Nuže co při spadlících týká se jen povrchu, to při letavkách zasáhne hned celý vnitřek; letavka shoří celá, a shoří už v hořejších končinách vzduchu, prve než ještě dolejších, nám bližších dostihla.

Proč?

Protože je příliš malounká.

Schiaparelli cení váhu letavek v průměru na jeden gram, tedy ani zcela na čtvrt starého kvintlíku. A toť arci nepatrný drobeček, při čemž není divu, že hned veskrz se rozpálí a v krátce celý spálí. Však někdy i při letavce je viděti, anať po sobě zanechá ohonu rozžhavené páry potom ještě některou sekundu, ba dalekohledem nejednou i přes půl hodiny. Bývať tak arci při drobtu větším; neboť rozumí se, velikost jich je hrubě rozdílna: jsouť mezi nimi až na mnoho set gramů těžké, ač největší díl nedosahuje ani půl gramu.

A jak možná velikost nebo tíží předalekých těch drobtů určiti?

Podle jasnosti i spolu dle vzdálenosti, v kte-

réž se objevují. Co v stejné vzdálenosti zasvítí jasněji, jest ovšem větší. A vzdálenost ta byla už mnohonásob od hvězdářův vyšetřena. Za největší nalezena 35 mil, v průměru však 25—10 mil: totiž v té výši viděno letavku vysvitnouti; shasnouti pak o 5—10 mil nížeji, totiž ve výši 15 až 5 mil nad povrchem země.

Tuť tedy spolu míra výšky, v kterou až vzduch nahoru sahá; neboť rozumí se, zasvitnutí letavky značí začátek vzduchu. Výška ta je tím samým o hodně větší než jak ji až do nedávna živlozpytci udávali. Ti totiž řídíce se pozorováním soumraku, t. j. měřením doby, od západu slunce až do úplného setmění, nalezli výšku tu as 10 mil. Že však nález ten s nálezem hvězdářů se nesrovnává, není těžko si vyložiti. V oné větší vysosti je už vzduch nad pomýšlení řidký, že žádného světla neobráží čili ani dost málo se neosvětlí.

Než stopujme naše letavky dále. Jak je to s množstvím, v kterémž na nebi se objevují?

Našloť se už skutečně pozorovatelů, kteříž se dali v počítání jich. A kolik napočetli? Jeden z nejpilnějších, Pařížský hvězdář Coulvier-Gravier udává, když dva pozorovali, že za hodinu spatřili v průměru 6 letavek, což za celý rok dělá 53.000 kusů. Tak v obzoru Pařížském, což arci je jen malá část širého nadzemí. Letavek zajisté, kterých je viděti v Paříži, neuvidíš v Praze a naopak. Dle toho tedy, když učinil rozpočet na celou zemi, shledal, že činí do roka 554 milionů kusů!

Avšak jinde shledali víc ještě, tak Quételet v Bruselu za hodinu 8 a Herrík v Americe dokonce 30. Sejdeť ovšem na tom, jak kde obloha je víc nebo méně průzračná; čím průzračnější, tím

více letavek jest spatřiti, neboť tu spatří oko i slabších.

Avšak to všecko jsou letavky, kterých jest neb bylo prostým okem viděti. Což ale oko-li se na to ozbrojí? Před lety učinil tak v Goettingách Winnecke, uživ k tomu dalekohledu, však jen slabšího, s rozhledem za to větším, užívaného na hledání komet. Nuže tím shlídl za hodinu v malém tom obzoru letavek, že když učinil potom rozpočet na celou zem, vypadlo 400 milionů na den, pravíme, na jeden den. O mnoho-li víc nalezl hvězdář Pařížský na celý rok, viditelných arci jen oku neozbrojenému? A což teprv, aby se užilo dalekohledů nad to bystřejších, ano nejbystřejších! Těmi zajisté by spatřil už i nejdrobnějších drobečků, už i prášinků, rozumí se, vzňalých. Co by těch potom napočítal!

V počítání to dal se též Americký hvězdář Newton, chopil se toho ale s jiného konce; a ten nalezl, že ve svém běhu potká se země každým okamžením s 13.000, však hledě i k dalekohledným, s 500.000 letavek.

Nuž ale kdož by chtěl domýšleti se, že je tak jenom poblíž naší zemské dráhy a ne také v druhých končinách sluneční soustavy? kdo by se domýšlel, že i ostatní planety, jich luny i samo slunce nejsou obletovány hejny nebeského toho hmyzu, kterýž na nich pořád a pořád na miliony za své bere? Ano, bere za své: a přece nepozorujem, že by ho ubývalo — aspoň co se naší země dotýče. Jaké nesmírné, nevyčerpatelné musí toho býti zásoby! Kde se berou?

Povíme si o tom něco. Dříve však přihlídneme ještě k některým zvláštnostem, totiž nestejnostem, v kterých se nám letavky na nebi obje-

vují, hledíme-li k jich množství — v kterých se objevují i zraku prostému.

Zeptejme se polního hlídače nebo ponocného: je-li letavek na nebi po celou noc stejně? Odpoví nám jistě: není; po půl noci jest jich více nežli do půl noci.

To ztvrzují také pozorovatelé hvězdáři. Jeden z nich, hvězdář v Athenách, nalezl — výsledek to mnoholetého pozorování — že na jednu hodinu do půl noci připadá v průměru 8 letavek, po půl noci však 16. Ač ještě větší shledal rozdíl ten, porovnal-li první hodiny noční s posledními. V hodině od 5 do 6 hodin večer vypočetl za průměr 4 letavky: v hodině však od 4 do 5 k ránu 19. Patrno, od večera do rána počet letavek se zvětšuje, odtud ale do večera zase zmenšuje; jen že těchto pro denní světlo nevidíme.

Kterak si to vysvětliti?

Vysvětlení není těžké. Pomysleme si kouli vystřelenou do krupobití, to do krupobití, dorážejícího na ni ne s jedné, ale se všech stran. Patrně, čelo, totiž ta část, kterouž bude koule do předu obrácena, pocítí krup nejvíc. Nejinak je i s naší zemí: i ta letí — toliko s tím rozdílem, že čelo její ustavičně přechází. Letíc totiž, země se obrací, podobno kouli valící se po kuželníku: každý takový obrat trvá, jak známo, 24 hodin. Mezi tím tedy postupuje čelo pořád do kola a jedno místo po druhém octne se v něm. Kdy? Když v místě je 6 hodin ráno. V tu dobu má každé tu prostoru nebes, kam země svým během čelí, zrovna nad sebou nebo před sebou, kdež naopak v 6 hodin večer má ji za sebou. Onde proto letavek nejvíc, tuto nejmíň. Kdyby nebylo denního světla, viděli bychom, kterak jich od rána do večera pomalu ubývá.

Avšak denní ten obrat jeví se ještě jiným účinkem, jenž netýká se sice množství, alebrž směru, v kterémž letavky na nebi přicházeti vidíme.

Jak známo, obracejíc se, obrací se země od západu k východu, a vidíme-li slunce od východu vycházeti, jest jenom tím, že země k východu se přivrací. Nuže odkud, s které strany musíme tedy letavek nejvíce očekávati? Patrně: od východu. A odtamtud vidíme je skutečně nejvíc naskakovati. Coulvier-Gravier udává, že naskočí-li v jisté době v průměru od severu 37 a od jihu 38 letavek, naskočí jich od východu 53 a od západu jenom 4. Veliká tedy převaha východu nad západem. Tak ale není pořád. Jak už na počátku vysloveno bylo, někdy jest jich mnoho — do roka několikrát — a někdy velmi mnoho, což ale vždy teprv za několik let jednou se udá. Zdeť příklad zvlášť velkého takového množství:

Byloť 27. listopadu 1872, a kdo té noci octnul se venku a rozumí se, měl nad sebou nebe nezamračené, byl jistě úžasem naplněn nad divadlem, kteréž se tu zraku jeho objevilo. Letavek celý dešť. Lowe v Angličanech napočítal jich za 4 hodiny 40 minut: 14.665 a slovutný jezovita P. Secchi v Římě za 4 hodiny: 14000; za hodinu tedy 3500 nebo-li as 500krát tolik jak jich je obyčejné.

A tak bylo viděti nejenom v Evropě, ale i v jiných končinách země, polokoule severní i jižní, u nás v první hodiny večerní. Celkem trval výjev ten, hledě totiž k celé zemi, 10 hodin. A za ten čas, vypočteno, přirazilo k zemi as 300 milionů letavek — viditelných prostému zraku.

Roj, celý roj tedy, jehož mohutnost neboli rozsáhlost můžeme nejlépe posouditi z toho: země

urazí za sekundu 4 míle, zde pak bylo jí 10 hodin jeti, nežli jej projela! Roj ten přejel zemi přes cestu.

A takových rojů je mnoho jiných, o jichž jsoucnosti se arci nedovídáme než když se jim poblíž octneme. A to při některých udává se zcela pravidelně v jistých ročních dobách, rozuměj v jistých místech dráhy, již země vždy za rok proběhne. Takovým jest na př. místo, jehož dostihne dne 10. srpna. Roj, s nímžto se tu potká, jest znám pode jmenem „slzy sv. Vavřince“.

Podobně jest dne 13. listopadu a 20. října; též v dubnu, na začátku prosince, na konci ledna a jinda je takových dní, ač méně štědře obmýšlených. Sejdeť vždy na tom, jak země tomu kterému roji octne se na blízku anebo jak roj sám je hustý — rozumí se, v místech, kdež se s ním země setká.

Ano, jak ale s tím setkáním? jak je možné, že země s rojem vždy v jednom a témž místě se setká, anoť roj nestojí, nebrž také běží? Toť jakoby bylo mezi nimi nějaké úmluvy.

Úmluvy arciť není, věc děje se zcela přirozeným způsobem a dá se snadno vysvětliti: na vysvětlení jest však potřebí jakés znalosti způsobů i pohnutek, kterýmiž nebeské ty běhy se řídí a znalosti té možná tomu neb onomu z našich čtenářů se nedostává. Vyložíme tedy něco o tom.

Jak nás hvězdáři učí, na nebi nic nestojí; cokoliv tam rozdílných těles, ať velkých ať malých, vše musí běžeti: jinak by neobstálo. Mezi tělesy vládne totiž přitažlivost; jedno přitahuje druhé a čím větší které, tím větší i síla, kterouž druhých přitahuje a spolu tím větší vzdálenost, do kteréž přitažlivost jeho sahá. Úkaz toho máme na naší zemi. Že jablko se stromu k zemi spadne a že k ní spadne i vystřelená do výšky

koule, toť jenom přitažlivostí její. Přitažlivost ta jest jako otěž, kterouž vše, co k zemi patří, je přivázáno a jížto co by od ní vzdáliti se chtělo, zase zpět stáhne.

A otěž ta je hezky dlouhá, sahát daleko za objem země, sahá až k měsíci a nepochybně za něj i hodně dále; měsíc jest na ní uvázán.

A proč jej země k sobě nestáhne?

Stáhla by — jistě — kdyby pouze po jejím šlo, neboť měsíc je slabší, skoro stokrát tak slabý, poněvadž hmota jeho je skoro stokrát menší (co do objemu však jen padesátkrát, poněvadž je méně nadělaný) a co slabší musí arci poslouchati. Avšak, ač poslušen, přece hájí své samobytnosti zcela dobře; čím?

Snad každý z našich čtenářů zná, kterak, uváže-li si na provázek kámen a točí jim do kola (prak), kámen chce se utrhnouti a pryč odletěti, to silou tím větší čím čerstvěji se točí. Toť ta zbraň, kterouž měsíc proti přitažlivosti zemské užívá. Zbraní jest mu jeho koloběh; on chce utéci — to silou zrovna tak velkou, jako kterou jej země k sobě táhne. Tak drží se pořád ve své stejné vzdálenosti a pořád v stejném běhu, v němž arci nesmí ustáti, ba ani povoliti; neboť jak by jen trochu povolil, hned by ho země měla za křídlo, t. j. on by jí už méně odpíral; což by mělo za následek, že by letěl sice do kola dále, avšak kolem pořád menším a menším, až by konečně, jako nějaký spadlík, k zemi dorazil. Samostatnosti jeho byl by tím konec. Však ale i běda naší zemi, totiž jejímu obyvatelstvu! Byť měsíc co do hmoty byl skoro stokrát menší, ale vždy jest to těleso, jehož povrch je čtyrykrát tak velký jako celé naší Evropy, měří totiž víc než půl miionu čtverečných mil. Jaký by to byl tedy náraz

a jaké účinky jeho! Pomysleme si jen, že by velikán ten šplouchnul do moře a vody jeho hned po vší zemi nejprudším přívalem se rozběhly!

Nechceme však líčiti ty a jiné účinky toho, jejichž hrůz si jistě ani nejbujnější fantasie představiti nemůže. Bylo by také zbytečné; na nebi jest už postaráno o to, aby cos podobného přihoditi se nemohlo. Měsíc trvá věrně ve své oběžné rychlosti, a musí trvati, poněvadž není co by jej zdržovalo. Žádná hmota, když se rozjela, nemůže sama o sobě se zastaviti aniž v běhu uleviti, kromě že by se jí v cestu stavěla nějaká překážka, kterouž by přemáhati musela. Překážky takové tam ale není, tamť prázdno. Tak musí měsíc pořád stejnou rychlostí ku předu, pořád v slušné vzdálenosti, kteráž se své strany otěž rovněž pevně v ruce drží, aby se jí porobek nevymknul a snad někam do širého světa nezatoulal.

Avšak jako země měsíci, tak činí jiné zase jí. I země má nad sebou pána, i země musí obíhati — nejenom aby své samostatnosti uhájila, ale aby vůbec ve světovém prázdnu se udržela — bez podpory. Víme, prakem mohu nad hlavou točiti a on nese se ve výšce sám. Tak nese se i naše země i měsíc i jiné; a tím taky možné, že, ať země ve svém běhu jakkoliv se obrátí, vždy máme nad sebou nebe a pod sebou zemi. Nebe, totiž nekonečný prostor světový, rozprostírá se ovšem na vše strany, a v něm o nějakém „nahoře“ neb „dole“ nemůže býti ani řeči; všude jest nahoře a všude dole, leda že kam právě hlavou obráceni jsme, jmenujeme „nahoře“, což ale postoupným obracením země ustavičně se mění.

Co se však dotýče činitele, na jehož neviditelně oprati země upnutá se drží, tím jak známo,

jest slunce. A není divu. Slunce jest silákem mnohem větším, než jakým je naše země. Mát tělo, že by z něho bez mála půl druhého milionu takových koulí, jako je země, nadělati mohl. Ovšem že hmota jeho nemá do sebe té hutnosti čili váhy jako je celkem při zemské; jestiť čtyrykrát tak řídká neb lehká. Než při všem, když jí jen čtvrtý díl počítáme, shledáme ji vždy ještě 355.000krát větší nežli v sobě naše země chová. A teď považme — podle hmoty řídí se přitažlivá síla: možná-liž jinak než že země musí poslouchati, že spolu se svým připoutancem musí okolo slunce se otáčeti, při všem že od něho je tolik vzdálená, skoro 400krát vzdálenější nežli je měsíc od ní? Měsíc od země je totiž přes 50.000 mil vzdálen, země od slunce však přes 20,000.000 mil. Tak nás aspoň hvězdářové ujišťují.

Ujišťují — a jak to ti pánové mohou věděti? jak dokonce mohou o hmotnotě neb váze vzdálených těch těles mluviti?

Proč by nemluvili, když toho svými nástroji a především svými výpočty nalezli? Co do vzdálenosti zeptejme se jen některého inženýra: a on nám řekne, že možná velmi dobře vyměřiti vzdálenost nějakého stromu neb domu, ležícího třebas daleko za řekou, aniž by proto bylo třeba přes řeku jen nohou páchnouti. A čeho inženýr na zemi, toho hvězdář dovede na nebi.

Jakými cestami a prostředky toho dojde, nebudeme zde uváděti; vedlo by příliš s cesty. Dost na tom, prostředků na to jest, a vzdálenost ta vskutku vypočtěna — alespoň při tělesech nepříliš vzdálených, zvláště při těch, na nichž je jakés tělesné rozsáhlosti pozorovati, třebas jen dalekohledem; na slunci a měsíci pozorujeme ji ovšem už i prostým okem. Nuž ale znám-li vzdá-

lenost a znám spolu i rozsáhlost, ovšem jen zdánlivou, jak totiž oku se představuje, tož mohu snadno vypočísti, jakže těleso skutečně je velké. Tak na př. slunce, jež se nám stejné velikosti s měsícem zdá, jest 400krát vzdálenější než tento, a proto přiblížilo-li by se nám na tolik, jako je měsíc, spatřili bychom je 400krát větší. A tak lze dále počítati — v blízkosti ještě větší — i při samém.

Jak ale s hmotou, kteráž co do přitažlivosti vlastně rozhoduje a ježto není jedno s velikostí? Víme, při pozemských věcech je hrubě rozdílna a seznává se vahou. Olověná koule na př. váží čtyrykrát tolik jako stejně velká mramorová neb žulová a tato skoro třikrát tolik co stejný objem vody. A dokonce vzduch — ten teprv je málo závažný, ač dohromady činí dost hodnou tihotu. A není pochybnosti, z podobně rozdílných látek jest složeno as každé nebeské těleso. Sejdeť jen na tom, jaké v kterém převládají, těžší-li či lehčí, dle čehož řídí se pak větší neb menší závažnost čili hmotnatost celého.

Nuže celková hmota pozná se z vlivu, jímžto těleso v jiná sousední účinkuje, zejmena v ta, kteráž jsouce jemu podřízena, musí okolo něho obíhati.

Podřízené chce ovšem, jako každé rozběhlé, rovnou cestou. Na kolik tedy z rovné se odchyluje, totiž v jistém čase do kruhu, k tělesu vládnoucímu, se přichýlí, toť míra vlivu toho. A přichýlení to není těžko vypočísti, zná-li se vzdálenost podřízeného i spolu oběžná rychlost jeho. Při měsíci na př. je obojí známo; vzdálenost byla už udána a rychlost běhu je $7^1/_4$ míle za minutu (nikoliv za sekundu) Dle toho vypočteno, v minutě nečiní přichýlení to než jenom 15 stop či

jinými slovy: měsíčná dráha je v délce $7^1/_4$ míle pouze na 15 stop nakřivena. Málo. Kdo by si kus té čáry na zemi nakreslil, ani by ji od rovné nerozeznal.

Přichýlení to jednak značí také: kámen, vypuštěný v té dálce z ruky, dopadal by ovšem k zemi, avšak aby na 15 stop dopadl, na to potřeboval by celou minutu; při zemi potřebuje na to jen sekundu. Dálka! Do dálky přitažlivost slábne. A dle toho snadno také uznáme, kdyby měsíc octnul se zemi blíže, oč blíže, o to musel by rychleji uháněti, aby přítěhu zemskému odolal.

Nuže z velikosti přítěhu toho jeví se hmotnatost země. Úhrnkem nalezena dvakrát větší nežli je při žulové skále a polovic tak velká, jako kdyby země byla ze samého olova; proti vodě je víc než 5krát tak velká (určitěji 5.68krát). Patrno, ve svém nitru musí země mnoho kovového skrývati, mnoho těžkých kovů, aby s lehčími vrstvami svého povrchu takový průměr dáti mohla.

A podobně vypočtěna hmotnatost slunce — zase dle oběhu naší země. A jak už v prvějším podotknuto, hmotnatost ta shledána jen čtvrtý díl tak velká jako je při naší zemi, totiž as taková, jakou má kamenné uhlí. Za to ale to ohromné těleso — těleso tak veliké, že by z něho 1,410.000 takových koulí jako je naše zemská nadělal! Tu pak není divu, že moc jeho sahá až k naší na miliony mil vzdálené zemi a tato že musí letěti úprkem, proti němuž je měsíc pravým loudalem, úprkem 34krát větším, za minutu totiž 246 mil či za sekundu 4·1 míle.

Tu ale ozve se snad mnohý: a je-li přítěh slunce na takovou vzdálenost ještě tak mocný, tož musí dál ještě sahati?

Sahá. A důkazem toho množství jiných

mnohem vzdálenějších těles, kteráž všechna vlivu jeho podrobena jsou.

Ba velikát to říše — ta říše slunečná a nesčíslné obyvatelstvo, kteréž ji oživuje, zpravujíc se vůlí jednoho, vůlí krále mohutného, jenž velebně v jich středu trůní, drže vše na řetízku, ale i také všemu blahodárně svého světla a tepla uštědřuje.

Než všimněme si obyvatelstva toho; stojít za to, trochu blíže se s ním seznámiti.

Jako v státu monarchickém, jest mezi ním též zvláštních stavů neb hodností, v kteréž se rozděluje. Především tu řada hrdých velmožů, z nichž každý ve svém oboru též na vládce si hrá; říkáme jim **planety**, jinak také „oběžnice“ nebo chodnice.*) Jednou z nich je naše země. A jest jich, kteréž trůnu královskému jsou bližší, větší díl ale od něho vzdálenější. Uvedeme hlavnější z nich, jak dalece posud známy jsou, uvedeme je v pořádku, v kterémž po sobě následujou, hledě ku vzdálenosti jich od slunce. Vzdálenosti ty udáme hned po celých milionech mil a jsou tyto:

Merkur (dobropán) . . .	8	milionů mil.
Venuše (krásopaní) . . .	14	„ „
Země	20	„ „
Mars (smrtonoš)	31	„ „
Hejno drobných chodnic	45—72	„ „
Jupiter (králomoc) . . .	107	„ „
Uran (nebesoň)	396	„ „
Saturn (hladolet)	197	„ „
Neptun (vodan)	621	„ „

*) Slovo „oběžnice“ nezdá se nám dosti případným; na nebi obíhá všecko, i slunce i všechny stalice. Hledě pak k tomu, že na nebi vidíme planety vskutku **přecházeti**, hodí se lépe „přechodnice“ anebo kratčeji „chodnice“.

Hle, tak rozsáhlá je ta říše slunce. Neptun 300krát vzdálenější nežli naše země! A tu ještě nelze říci, že by byly hranice říši té. Tam dále jest snad ještě nějaká planeta a snad jich několik. A jestliže jich posud nezpozorováno, nebyl by div. Žádná z planet nesvítí vlastním světlem, než toliko propůjčeným jí od slunce: a to do dálky slábne. Neptun na př. má už jen tisícátý díl toho osvětlení co země. A což teprv dálka, do níž by následující planeta padla neb dokonce jich několik!

Ostatně komu málo daru, totiž světla, od toho také malé příchylnosti. Se světlem slábne do dálky i sluneční přítěh; čehož nejlepším důkazem oběžná rychlost, kteráž dálkou se zmenšuje. Zdeť opět naše řada chodnic; z těch urazí za sekundu

Merkur	6.7	míle
Venuše	4.9	„
Země	4.1	„
Mars	3.4	„
Ceres (z drobných)	2.5	„
Jovis	1.7	„
Saturn	1.3	„
Uran	0.9	„
Neptun	0.6	„

Takové tedy rozdíly. K tomu-li pak uvážíme, že při větších vzdálenostech oblouky, poněvadž větší a větší jsou, pořád míň a míň nakřiveny, nebude as nikomu divno, řekneme-li, síla přítěhu tratí se do dálky, rovně světlu, v míře samonásob tak velké, jako dálka roste, totiž v dálce dvounásobné je ztráta $2 \times 2 = 4$krát tak veliká, v trojnásobné $3 \times 3 = 9$krát atd.

Dle všeho snadno také každý uzná, že doba, kteréž jednotlivé chodnice na svůj oběh potře-

bují, nemůže býti stejně dlouhá. Neboť rozumí se, co má před sebou delší cestu a ke všemu i zdlouhavěji běží či jedním slovem, co od slunce je vzdálenější, to doběhne později nežli jiné slunci bližší. A tak v skutku jest. Počítáno v našich pozemských dnech vykoná svůj oběh

Merkur	. . . v	88	dnech
Venuše	. . . „	224	„
Země	. . . „	365	„
Mars	. . . „	687	„
Ceres	. . . „	1679	„
Jovíš	. . . „	4332	„
Saturn	. . . „	10759	„
Uran	. . . „	30686	„
Neptun	. . . „	60117	„

Tak dlouho tedy trvá rok na jednotlivých chodnicích. Komu líbo, nechť si uvedené dny rozpočte na naše roky.

Než vraťme se ještě jednou k prvnímu seřadění našich planet, k seřadění totiž, v kterémž udává se vzdálenost jich od slunce a tím samým i vzdálenost jedné od druhé. S úžasem zajisté patřil na ně každý, čině si v duchu otázku: a k čemu to? K čemu těch ohromných mezer, kterýmiž od sebe odděleny jsou?

Velcí páni! Každý chce míti úplné vůle i úplného pokoje — pro sebe i pro své komoňstvo. A mát některý statného, tak zejmena ty největší a nejvzdálenější z nich, totiž čtveřice posledních. Země naše je obdařena jen jednou lunou a nejbližší sousedé její žádnou: avšak Jovíš honosí se už čtverem, Saturn osmerem; Uran sice též jen čtverem a Neptun dokonce jen jednou; avšak toť jenom ty, kterýchž známe, přes to ale kdož ví, kolik jich ještě u každého — posud nepoznaných — pro slabost tamního osvětlení. Místa

alespoň tam na ně dosti, u každého vejde se jich hodný počet — po náležitých délkách od sebe rozlosovaných — aby jedna druhé nevytrhovaly, mohouce pokojně svou cestou, totiž každá svým zvláštním, posloupně větším a větším kolem se ubírati.

Ano na tom záleží, a o to je postaráno, aby vytrhování, neli zcela se zamezilo, aspoň neškodným se stalo. Neboť zúplna bez něho není. Co hmotné, jest přitažlivé, a přitažlivostí jsou nadány i luny — ovšem každá jen takovou, jak její tělu přísluší, a tou nasahuje po jiných tělesech — to i po větších. Důkazem toho náš měsíc: ten drzek, napíná ruce i po své paní, naší zemi a nemoha sice nic jiného, aspoň ji tahá a drchá za její kadeře, totiž za to, co na ní je pohyblivého neb načechraného, za vzduch a vody. Střídavé a pořád vůkol země postupující dmutí a opadání moře (příliv a odliv) má svůj původ hlavně v přítěhu měsíce.

Rozumí se samo sebou, že tělesa větší, jako jsou planety, sahají dále, že sahají i jedna na druhou — když totiž čas po čase sobě poblíž se octnou — a že tím v běhu i jakés potržky si působí. A potržek těch umějí si hvězdářové dobře všímati a používati jich i k vypočtení hmotnot týchž těles, ano, což víc ještě, použito jich, že z nich vypátrána chodnice, o níž před tím nikdo tušení neměl. Stalo se tak s chodnicí Neptunem. Věc je tak zajímavá, že nemůžeme se zdržeti, abychom o ní našim čtenářům něco nevyložili. Je to pravý triumf počtářství hvězdářského.

Musíme však začíti s předchůdcem Neptunovým, s Uranem. Co tento je znám, tomu není ještě zúplna 100 let, objevitelem jeho byl Herschel v Angličanech. Zpozorován byl sice už

dříve od některých hvězdářů — dalekohledem, neboť prostým okem není ho viděti; avšak, poněvadž postup jeho na obloze je velmi zdlouhavý, nepokládán za chodnici, nebrž za jakous stálici. Teprv Herschlovi podařilo se seznati, že vskutku na nebi postupuje a dokázati tak, žeť to chodnice. To stalo se r. 1781. Odtud věnována chodnici té veliká pozornost a postup její pilně sledován a zapisován, z čehož pak vlastnosti její vyvozovány.

Než zápisky ty, když jich už víc než za půl sta let bylo, obral si na přehled francouzký hvězdář Leverrier, skoumal totiž kromě jiného potržky, způsobené Uranovi sousedem jeho Saturnem. Však hle, mimo ty setkal se ještě s některými jinými, jež předešlému nikterak přičísti se nemohly, nebrž tělesu jinému, čas po čase k němu se přibližívšímu. „Což není-li to nějaká, posud neznámá planeta, mající svůj oběh dále za Uranem?“ myslil si Leverrier. Počítal tedy, počítal — a konečně vypočítal: musí tam být planeta, to tak a tak hmotnatá, tolik a tolik vzdálená, ano ke všemu vypočetl, planeta ta nemůže na ten čas nacházeti se než v tom a tom místě nebeské prostory. To uveřejnil v srpnu r. 1846 ve spisech akademie pařížské. Uveřejnění to došlo dne 23. září do Berlína, a zdejší hvězdář Galle, sotva je byl přečetl, nemeškal a ještě téhož večera svůj největší dalekohled v udané místo zaměřil. A ejhle: planeta! Jaký z toho byl jasot ve světě hvězdářském i vůbec počtářském, netřeba dokládati.

Meze slunečné říše posunuty tudy skoro ještě jednou tak daleko a říši získán osadník — považme — 83krát větší nežli je naše země. Důstojný to druh svých sousedů, kteříž ale jsou ještě nad něj. Proti zemi jest totiž Uran 99krát tak velký, Saturn 770krát a Jupiter dokonce 1474krát. Ovšem

že tytyž nemají do sebe té nadělanosti jako země, Neptun jen třetí díl a druzí ještě méně. Naduřelí. Při všem ale obrové, proti nimž ostatní, slunci bližší druhové jsou hotovými trpaslíky, ač vesměs svalitějšími a tudy k obývání živými tvory snad způsobilejšími, mohli bychme říci vyspělejšími. Ký div ale taky, že obrům těm, byť si posud nevyspělým, propůjčen každému na jeho panství tak ohromný prostor. Jak nepropůjčiti, když už na dálku víc než 200 milionů mil Neptun Urana tahá a tento na vzájem ovšem Neptuna, ač sám zase s druhé strany je potahován od Saturna a tím způsobem dále i tento. Což teprv ale, aby sobě byli tak blízci jako na př. země Venuši neb dokonce tato Merkurovi a ke všemu chtěli se svou páteří lun do kola se smýkati!

Tak tedy vše zpořádáno, tak nešetřeno místa, aby jedno druhé nevytrhovalo, alespoň ne víc než sluší a patří, a zase s druhé strany napraviti se dá i všem aby slunce pohodlně vládnouti mohlo, držíc všechno na uzdě a v pořádku. Ano slunce vládne — jistě daleko ještě za Neptuna; a jak by nevládlo? Kdyby všechny chodnice, co jich dosud známe, s veškerou jich měsíčnou čeledí, dohromady sebral a ulil v kouli jednu, v těle stejně hmotnatou jako je slunce, byla by ulitá přec ještě 720krát menší nežli je koule slunečná. Je to mocnář!

K vůli přehledu vizme však ještě přiložený na druhé straně nákres (vyňatý z p. Studničkovy „Soustavy sluneční“ v 5. čísle Matice lidu), představující nám kruhy, ovšem necelé, našich chodnic i jich měsíců. Výkladů k nim netřeba, písmena ukazujou, komu který náleží. Než jeden je z nich zvláštní a každému zajisté hned do oka padl, totiž

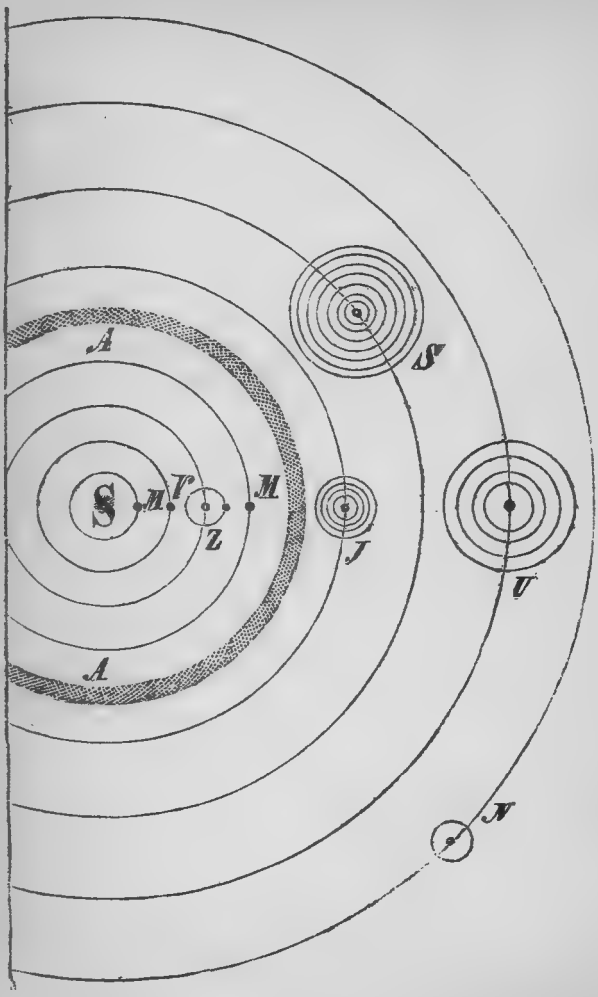
A
S
☉
M
V
Z
M
J
U
A
N

ten široký, tečkovaný kruh, jenž písmeny *AA* označen jest. Co ten znamená?

To, co hned v prvním seřadění nazvali jsme „hejnem drobných planet“; jinak říkají jim též „asteriody“. O těch tedy musíme zde něco doložiti.

Až do konce minulého století nevěděli hvězdáři o planetách těch ještě ničeho, ale — tušili cosi. Jestiť totiž mezi planetami, hledě k jich vzdálenostem, jakýs pravidelný postup, t. j. vzdálenosti ty, jak po sobě přicházejí, rostou jistou pravidelnou měrou, kteráž postupnými čísly vyjádřiti se dá. A postupu toho všímnul si už před půl třetím stoletím Kepler, jenž spolu uznal, že mezi Marsem a Jovišem je jakás příliš dlouhá mezera, kamž by dle všeho planeta patřila. Odtud ale věc usnula — až do času, kdež Herschel Urana objevil. Objevem tím ztvrdila se na novo pravidelnost dotčeného postupu, a hvězdářové viděli se tudy povzbuzeni — k hledání. Hledali tedy — ovšem jen tam, kdež jedině planet nalezti lze, totiž v pásu, řečeném „zvířetník“ — a nehledali darmo. Ale — nevídáno! na místo jedné, nalezli celý zástup. Až dosud shledáno jich mnoho přes půl druhého sta, patřících vesměs v onu mezeru mezi Marsem a Jovišem. A kdož ví, kolik se jich ještě uhlédá? hvězdáři aspoň soudí, že jich tam musí daleko přes 1000 býti. Taková tedy úroda: na místo jedné tolik! Za to ale jen drobných. Největší z nich, Vesta, má průměr $58\frac{1}{2}$ míle; naše země proti tomu 1719, což činí rozdíl, že by z této 25370 takových těles jako je Vesta nadělal. A to je ta největší! Po ní přichází Ceres, mající průměru 49 mil. Odtud jde to dolů na menší a menší. Echo na př. má už jen $3\frac{1}{2}$ míle průměru a ještě menší je Hestie.

Drobota — a přece řádné planety či planetky, z nichž každá zcela správně svůj oběh okolo slunce koná, nevytrhujíc druhých aniž jsouc vytrhována, poněvadž od nich slušnou vzdáleností je odloučena. Jak už z prvního seřadění (na straně 158) vysvítá, mají drobnice ty na svůj oběh rejdiště, široké do 27 milionů mil; vzdálenost jich od slunce páčí se totiž od 45 do 72 milionů mil.

Co si o nich mysliti?

Sotva co jiného než že jsou to trosky tělesa jednoho na kusy rozlítalého, kteréž pro sebe se zařídily. Jak ale, kdy a čím stalo se to? Kdož by na to chtěl odpověď dáti. Tolik však je jisto, veliké to byly změny a nejspíš i pohromy, kterých tvořícím se tělesům nebeským od počátku bylo přestáti, nežli v nynější své způsoby a tvárnosti vyspěly. Šlo i o rozmanitost. A té dosaženo v nejplnější míře. Každé jest jinačí, více méně a o našich planetách mohli bychom o každé ledacos vypravovati, čím od druhé se líší a co i jak dalece na ní, výpočtem a dalekohledem, shledáno zvláštního. Avšak musíme o těch planetách už dokončiti; na závirku jen ještě několik slov o kruzích, kterýmiž obíhají.

Než ejhle, novina ta jistě každého překvapí: oběžné ty kruhy nejsou vlastně žádnými kruhy, totiž kruhy, jaké kružidlem děláme nebo kterých na dnech našich sudů spatřujeme; obrazem jich jest spíše dno putny na vodu. Jsouť to kola podlouhlá, a podobu jich nakreslíme si správně tím, že na rovnou plochu zarazíme dva kolíky, dle líbosti blíž neb dál od sebe a převleknuvše přes ně šňůru, svázanou po koncích dohromady, založíme za ni bodec, jejž pak, opřený o ni, do kola

vedeme. Zdělané tím způsobem kolo slove krejha čili po řecku „elipsa“.

Elipsa jest to tedy, v kteréž planety okolo slunce, luny okolo planet neb vůbec všeliké těleso nebeské okolo svého, ať už jakéhokoliv panovníka obíhá. K tomu musíme doložiti, panovník nesedí tu nikda uprostřed elipsy, alebrž stranou, totiž zrovna v místě, kdež by (dle našeho nákresu) jeden z obou kolíků připadnul. Místo to jmenuje se svodisko.

Z toho však také vyplývá, že těleso, obíhajíc okolo svého pána, není od něho vždy stejně vzdáleno, jednou je mu bližší, jednou vzdálenější. Kdy? to není těžko uhodnouti. Pomyslíme-li si rovnou čáru, taženou na dél přes celou elipsu přes obě její svodiska: konce čáry té — toť místa, v nichž v jednou je vzdálenost největší, v druhém nejmenší; v kterém? netřeba dokládati. Octne-li se těleso v onom, říká se: octlo se v oudálí, octne-li se v tomto, octlo se v oublížÍ. Jinak jmenuje se ono, totiž při planetách též „odsluní“ a toto „přísluní“; při našem měsíci: „odzemí“ a „přízemí“.*) Naše země ocitnje se v oudálí dne 21. června, v oublíží dne 21. prosince. V tomto jest země přes půl milionu mil slunci bližší nežli v onom.

Aj, pomyslí si mnohý, toť v této době měla by země od slunce i víc tepla míti?

Není pochybnosti, že tomu tak; ačkoliv při vzdálenosti, kteráž tolik milionů mil činí, nemůže rozdíl býti velký. K tomu máme té doby u nás

*) Jak ale při měsících Joviše, Saturna a druhých, které v té příčině rovněž žádné výjimky nečiní? Vhodnější zdá se nám proto „oudálí“ a „oublíží, totiž týká-li se jen těch jistých bodů; jinak vztahuje-li se k celé části oblouku, stačí „podálí“ a „poblíží“. To hodí se všem.

zimu. Větším příbytkem tepla se tedy tato leda jen zmírňuje, tak jako pozdějším úbytkem, poněvadž na léto padá, zmírňuje zas i letní horko. A tomu obojímu arci se nehněváme. Než tak je toliko u nás, jenž bydlíme v polokouli severní: naopak ale v polokouli jižní, kdežto, když my léto, mají zimu. Tamť účinky toho jsou už mrzuty: zimy tam krutější nežli v stejném položení na severu. Ač jsouť toho ještě jiné příčiny — o nichž ale zde pomlčíme.

Jednak nejenom krutější, ale poněkud i delší jsou tam zimy a rozumí se stejnou měrou delší u nás léta. Nahlédněme do kalendáře: na léto připadá u nás $93^1/_2$ dne, na zimu pouze 89 dní; podobně na jaro 93 a na podzimek $89^1/_2$dne. Jak si to vyložiti?

Jenom přitažlivostí slunce. Je-li země slunci bližší, táhne ji toto silněji. A ejhle, tomu země umí vyhověti, totiž umí zaříditi se, aby z toho nějaké úhony nevzala. Jsouc silněji tažena, dá se v běh čerstvější. Tím způsobem uběhne za svého poblíží čtvrtinu celoroční své dráhy čerstvěji nežli za svého podálí; léto tedy delší nežli zima. A že i podzimní čtvrtinu odbude si dříve nežli jarní, lze si též vysvětliti: tuto běží od slunce, jsouc jím zdržována, tamto k slunci, jsouc k němu tažena.

Ač v celku nejsou rozdíly ty tak velké, neboť počítá-li se průměr: na jedno čtvrtletí $91^1/_4$ dne, tož prodloužení neb zkrácení jeho nečiní než jen asi dva dny. Že nečiní víc, záleží arci v tom, že i výstřednost celé dráhy je skrovná. Elipsa, kterouž země obíhá, liší se jen málo od kruhu. A tak jest při všech chodnicích i při všech jejich měsících.

Nechybili bychom proto, kdybychme chtíce

si dráhy ty názorně představiti, použili k tomu prostých obručí — arci rozdílně velkých — kteréž, vloženy jedna do druhé, mohly by se třebas od stropu nechat dolů viseti. A dejme tomu, že by tak někdo učinil i že by je spolu srovnal tak, jako v nebes prostoře dráhy ty jedna ke druhé srovnány jsou: co by shledal? Že činí dohromady skoro jednu plochu — ovšem ne zúplna rovnou; vezme-li se totiž plocha, působená dráhou zemskou, za základ, vychylujou se z ní dráhy ostatních chodnic sice sem a tam, celkem ale nemnoho, tak že při našich obručích stačila by dost úzká ulička, aby do ní zašly. Anebo kdo by chtěl, mohl by si zavěšené nařídíti podle prkna v podlaze, kteréž by si ovšem pomyslil prodloužené, totiž prouh z něho nahoru po stěnách a přes strop do kola.

Nuže podobný, do kola jdoucí prouh dlužno si představiti i na nebi, a tenť jest to, v kterémž a nikde jinde chodnic spatřujeme, v kterém dle našeho zdání, i slunce postupuje. Prouh ten zove se zvěrokruh či „zvířetník“ — měli jsme o něm už zmínku, zvířetník proto, že části, v kteréž je rozdělen a z nichž každá jisté skupení hvězd v sobě zahrnuje, jsou označeny většinou jmény zvířat. Však je známe — aspoň z kalendáře; dohromady jest jich 12, a jsouť tyto:

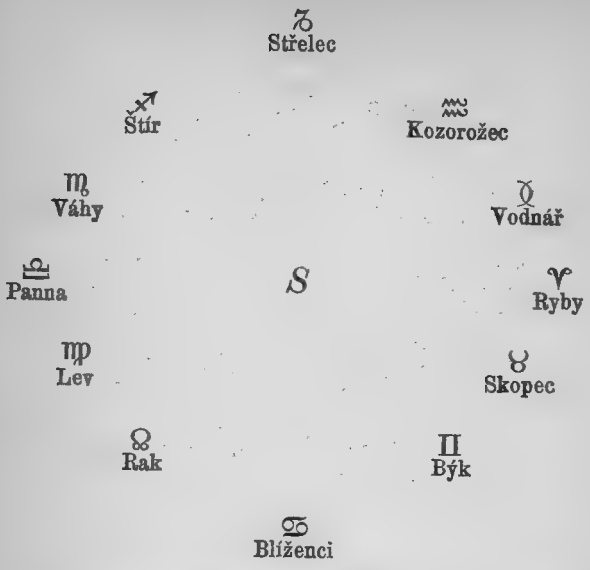

Dle toho řekne-li se, slunce na př. vstoupilo v „znamení lva“ (tak jest v měsíci červenci), značí to tolik, že kdybychom pro slunce hvězd viděti mohli, spatřili bychme za ním znamení čili souhvězdí lva.

A což, abychom hned spolu udali, kdy a kde, totiž v kterém znamení tu neb onu planetu v nejbližším příštím čase na nebi viděti bude? Ležíť sice s cesty našeho úkolu: avšak pokládáme, že mnohému přijde vděk, když se mu podá příležitost, aby s nimi poněkud seznámiti se mohl — z nich ovšem jen s těmi, kterých bez dalekohledu spatřiti lze; a těch je nemnoho. Na pohled vyznačují se všechny svým tichým, jako měsíčným světlem, které nikterak se netřpytí jako je při hvězdách „stalicích“.

Jednak líší se každá barevností svého světla od druhých. Zvláštnosti ty napřed zde uvedeme. Nuže hledíme-li jen k těm, kterých u nás prostým zrakem viděti lze:

Merkur (dobropán) mezi nimi není. Světla by měl sice dost, přejasného, poněvadž je tak blízký pramene, totiž slunce. Avšak ta blízkost s druhé strany zas vadí, ješto pro jeho nevelké vzdálení od slunce, pro sluneční jasno není ho spatřiti, neboť kde bychom jej i spatřiti mohli, totiž kde našemu zraku jeví se od slunce nejvzdálenější, museli bychme jej hledati nedlouho po západu slunce nebo před jeho východem, totiž vždy ještě v soumraku. Za to však tím zřetelnější jest

1) Venuše (krásopaní), známá obecně též pode jménem „dennice“, „večernice“ anebo „jitřenka“. Chodnice ta svítí časem tak jasně, že svým leskem všechny hvězdy na nebi převyšuje, ano že osvícené věci patrný stín vrhají, jako je od vzdálené svíčky. Avšak i na té jest znáti, že je slunci bližší nežli naše země. O půlnoci ji jistě ještě nikdo vysoko na nebi nespatřil, aniž přes celou noc na něm. Když nejdéle na nebi se drží, jest to sotva čtyry hodiny po jeho západu nebo před jeho východem.

2) Mars (smrtonoš), jakožto větší vzdálenec, může ovšem po případu v každé hodině noční jakož i v každém znamení zvěrokruhu spatřen býti. Světla jest přičervenalého, však slabšího nežli jest Venušino, což ale není vždy stejné, neboť jak víme, při rozsáhlé své dráze octne se zemi jednou blíže, po druhé o hodně dále. Nejjasnější jeví se, když mimo své poblíží k zemi octne se spolu příhodně k slunci, totiž když vstoupí v zna-

mení vodnáře nebo je mu nedaleko. A tak právě je letos (1877).

3) Jovíš či Jupiter (královec) jest po Venuši nejpěknější chodnicí našeho nočního nebe. Svítí světlem přižloutlobílým.

4) Saturn (hladolet) zůstává se svým světlem daleko za Jovišem, světla jest slabého, z bleda přičervenalého.

Toť tedy ti vybranci, jejichž běh či zjevení se na nebi sledovati chceme, to hned tři léta napřed, nepočítáme-li totiž letošek, z něhož arci jen druhé půlletí na zřetel vzíti můžeme.

1877. V červenci s večera Jovíš — v střelci; Venuše co večernice; k půlnoci Mars — v kozorožci. V srpnu, září a říjnu ukazuje se Venuše jen na krátko v soumraku večerním; Mars a Saturn ve vodnáři; Jovíš ve štíru. V listopadu na večer: na západním obzoru Jovíš a Venuše v střelci; Mars a Saturn vysoko na nebi (sobě blízko) ve vodnáři. V prosinci večer: Venuše stkví se v střelci, Saturn a Mars ve vodnáři a v rybách.

1878. V lednu z večera Venuše ve vodnáři; Mars v rybách, Saturn ve vodnáři, v druhé polovici téhož měsíce blízek Venuše. V únoru večer Venuše, Mars, Saturn; k ránu Jovíš. V březnu večer Mars, z rána Jovíš v kozorožci. V dubnu Mars v býku, k ránu Jovíš a Venuše v kozorožci a vodnáři. V květnu na večer Mars; o půl noci Jovíš; ráno Venuše a Saturn ve vodnáři, sobě poblíž. V červenci večer Mars, později Jovíš; k ránu Saturn a Venuše. V srpnu, září, říjnu a listopadu na večer Jovíš, ubírající se z kozorožce do střelce; Saturn v rybách; z rána Venuše v blížencích, raku, lvu a panně (posléze jen ještě hluboko na nebi). V prosinci dochází Venuše (ve svém úplňku) ke slunci; Jovíš zapadá už před 8., později o 7. hodině; Saturn ještě vysoko na nebi, ve vodnáři.

1879. V lednu, na večer spatříš Joviše v kozorožci jen ještě málo na západním obzoru; Saturn na jihozápad ve vodnáři; Mars před východem slunce ve štíru. V únoru na večer ukazuje se zase Venuše, ale jen krátce, co ve-

černice; Saturn zachází posléz už k 7. hodině a Mars objevuje se k ránu. V březnu Venuše v rybách; Mars k ránu, v střelci a kozorožci. V dubnu Venuše v skopci a býku; k ránu Mars a Joviš. V květnu na večer Venuše; k ránu Mars a Joviš ve vodnáři nedaleko sebe; Saturn v rybách. V červnu z večeru Venuše v blížencích a raku; z rána Joviš, potom Saturn a Mars, oba v rybách, sobě na blízku. V červenci Venuše ve lvu; Joviš ve vodnáři, vycházeje v 11, naposled v 9 hodin; o půlnoci Saturn a Mars, v rybách. V srpnu večer Venuše na obzoru západním; Joviš a něco později též Saturn a Mars na východním. V září večer Joviš ve vodnáři; Saturn v rybách; Mars ve skopci. V říjnu večer Joviš, Saturn a Mars. V listopadu večer tytéž; k nim ráno Venuše, co dennice, v panně. V prosinci večer Joviš, Saturn, Mars ještě vysoko na jižním a jihovýchodním nebi; k ránu Venuše.

1880. V lednu na večer, k jihovýchodu, ve vodnáři Joviš; na jih, v rybách Saturn; na jihovýchod ve skopci Mars; k ránu Venuše, co dennice, ve štíru. V únoru večer Joviš, Saturn a Mars; ráno Venuše. V březnu z večera Mars v býku; Saturn ještě hluboko na západě, v rybách. V dubnu a květnu na večer Mars; k ránu Venuše a posléze Joviš. V červnu na večer Mars; k ránu Joviš a Saturn, v rybách. V červenci Mars, ve lvu; k ránu Joviš a Saturn. V srpnu, září, říjnu a listopadu na večer Joviš a Saturn, v rybách. Ke konci podzimku svítí Joviš zvlášť jasně, neboť nachází se tu zároveň poblíž slunce i země. V prosinci vychází Venuše zase co večernice; Joviš a Saturn v rybách, vysoko na nebi.

Tuť tedy zásoba na několik let. Přáli bychom si, aby jí naši čtenářové ve zdraví a s prospěchem užili, totiž aby vyhlídnuvše si nebeský onen pás s jeho souhvězdími, postup chodnic v něm pilně sledovali. O čem člověk na vlastní oči se přesvědčí, to také v mysli nejlépe se ujme.

Ovšem aby z pouhého přihlížení chtěl neb mohl si čtenář zcela jasný pojem o oběhu chodnic učiniti, toho není. Postup jejich, jak na nebi oku se jeví, ukazuje se hrubě nepravidelným: chodnice

časem ustane, časem i zpět se vrací — na pohled. To ale jen tím, že člověk pozorující ji nenachází se na pravém stanovišti; kdyby pozorovateli bylo lze postaviti se v ústředí, na slunce, spatřil by jistě, anyť všechny planety zcela pořádně do kola obíhají, ano spatřil by, kterak obíhají všechny jednosvorně k j e d n é s t r a n ě, žádná totiž druhé proti srsti. Tak ale stojí člověk na jedné z chodnic samých; a tím dají se všeliké nesprávnosti dobře vysvětliti. Pomysleme si jistý počet povozů, kteréž by okolo nějakého střediska do kola objížděly, každý v jiné vzdálenosti i jinou rychlostí: jistě že by sedícímu v jednom z nich a ohlížejícímu se po ostatních zdál se chvílemi ten neb onen státi aneb i couvati. Na to na všecko umějí hvězdářové ovšem ohled míti, umějí zadrhlé rozmotávati a tím způsobem na před i na vlas vypočísti, kdy a kde která z planet v budoucnosti na obloze se octne. *)

Však ale užtě čas, abychom o těch planetách dokončili: máme tu ještě jiných kandidátů, jiných obyvatelů slunečné naší říše, kteří též se hlásí, abychom si jich povšimli. Povšimneme.

Ejhle: k o m e t y.

Při jmeně tom neb dokonce při spatření jmenované sotva už koho mráz obejde, jako bývalo za starších časů, tak zvláště, když některá povedenější na nebi se vytasila, když vytasila se s hroz-

*) Při té příležitosti nemůžeme opominouti, abychom čtenáře neupozornili na spisek, jenž před několika lety vyšel pode jmenem „C e s t o v á n í p o z e m i, co úvod do zeměpisu od F. St. Kodyma.“ Spisek ten lze považovati, jako za p ř í p r a v u k tomuto výkladu — ovšem pro začátečníky. Obojí snad ale hodí se i pánům učitelům, totiž těm, kteříž vyučujíce věci, rádi by ji žákům jak možná pochopitelnou učinili.

ným svým, jako metla, ohonem, anebo někdy také bez něho, s načechranou toliko obrovskou parukou — „vlasatice“.

Nechceme však s jednotlivými podobami komet se obírati, ani s rozdílnou jich velikostí, kteráž, jak nám o tom staré, dílem až na tisíce let před Krystem sahající letopisy vypravují, byla někdy ohromující. Oč nám jde, jest pouze, seznámiti se pokud možná s jich během a vnitřní podstatou.

Nuže co do běhu, tent při nich je zvláštní. Řídíť se sice též podle slunce a jde obyčejně elipsou, ale — jak natáhlou! Podoba nad míru dlouhé vany. Však hvězdářové, když dráhu té které komety vypočítávají, nepočítají ji ani co elipsu, alebrž co parabolu, t. j. co oblouk-ovinu, jejíž postranice na rovno vybíhají, na způsob vidlic, k jednomu konci ovšem otevřených — tak se jim totiž počítá lehčeji: a dopočítají se — při všem že to není žádná „parabola“, alebrž elipsa; neboť ze skutečné paraboly by se kometa nikda více nevrátila. Rozumí se, v jednom z obou, od sebe ovšem velice vzdálených svodisk sedí slunce, kteréž obíhajících na uzdě drží. Drží — ale — nevždy udrží. Vyskytne se čas po čase mezi nimi některá, jenž prolítnuvši okolo jeho trůnu, opět zmizí — na vždy, t. j. zaběhne opět tam, odkud byla přišla, v nevystíhlé hlubiny ostatního všehomíra. Pravé to světoběžnice! Ale nechme jich; vždyť i ty naše domácí neb zdomácnělé, totiž ty, jež obíhají uzavřenou elipsou, nejsou o mnoho lepší. Poslyšme jen, co hvězdáři o nich vypravují. Zabíhá prý leckterá v dálku mnohokrát větší než jaká je při Vodanu. A proto přec, jde-li totiž elipsou, nepodaří se žádné vytrhnouti se. Byť v těch dálkách moc slunce už velmi slabá byla, ještě slabší jest tam ale odběžné úsilí ko-

mety. Rozběhnuvši se ze slunečního oubliží chvatem jak největším, však vzdalujíc se odsud, je ze zadu přítěhem slunce zdržována; tak v běhu pomalu ochabuje, až posléze na tolik ochábne, že uondána, přemožena zahne zase zpátky. Teď ale jde to zase jako s kopce, pořád čerstvěji — přípřež je z předu — až konečně v samém oublíží dojde rychlosti, kterouž prvně odtud byla vyjela.

A zde, v slunečním poblíží, jest to jediné, kdež komet spatřujeme neb spatřiti můžeme, rozumí se, když spolu i zemi dost blízko se byly octly, neboť světlo jejich je příliš slabé, jen jako od svítící po tmě doutnačky; do dálky jich proto stopovati nelze.

Co se však velikých těch dálek dotýče, do těch arci nevšecky zabíhají: velký díl přestávají na menších. Důkazem toho — doby, v kterých jednotlivé komety svůj oběh odbývají. Posud arci je málo komet, jejichž oběh je zevrubněji znám. Z těch nejkratčí oběh shledán při té, již vypočetl Encke (nazvána proto „Enckova“): oběh její trvá ne zcela $3^1/_3$ roku; delší je při „Bělově“): $6^3/_4$ roku; při „Halleyově“ však už 75 let. A tato už je chlapík, žádné mrně jako předešlé i jako větší díl ostatních, jichž toliko dalekohledem viděti lze. Posledně byla viděna roku 1835 na podzim; návratu jejího možná tedy očekávati teprv v budoucím století v desátém neb jedenáctém roce jeho. Že ale přes to jest i takových, kteréž na svůj návrat mnohem delšího času jistě i sta let potřebují, kdož by o tom pochyboval.

Jednak ze všeho vidíme, jak veliký to rozdíl mezi oběhem komet a mezi oběhem planet. A rozdíl jeví se ještě v jiném. Víme, kterak planety drží se všechny v mezích jedné, nepříliš tlusté plochy, v níž nad to všechny k jedné straně

(od západu k východu), obíhají. Toho při kometách není. Není místa na nebi, odkudž by kometa vytasiti se nemohla a časem skutečně se nevytasila. A najde-li se některá, jež běží směrem jako planety, po srsti, najde se zas jiná, kteráž se jim žene naproti anebo tak neb onak přes cestu se jim přežene.

Nevázanost! Jak pěkně vedou si proti tomu planety, jak důstojná to spořádanost!

A což nemůže-li z oné nevázanosti těmto spořádaným někdy i škoda vzejíti? Dávají-li se komety planetám i přes cestu, zdaž nemůže se státi, že některá vrazí při tom — do naší země?

Nemožné to není, a stalo se už skutečně původem mnohých obav. Snad se každý ještě pamatuje poplachu, jenž r. 1872 letního času mezi lidem panoval — nastává prý konec světa — z komety. Poplach ten způsobem ovšem jen šíbalstvím dvou Ženevských čtveráků, kteříž použivše nepřítomnosti tamního slovutného hvězdáře Plantamoura, jenž se byl na delší čas do hor k hvězdářskému vyměřování vzdálil, pod jeho jmenem uveřejnili zprávu, v kteréž s nádechem učenosti vykládali: dne 12. srpna srazí se s zemí jakás kometa. Zpráva ta přešla hned do rozdílných novin a následek toho — onen poplach.

Podobně bylo r. 1832 — tu ale už poněkud vinou hvězdářů samých. Nalezli se totiž skutečně mezi nimi někteří, jimž dělala starosti kometa „Bělova“, kteráž toho roku dne 2. října nedaleko země projíti měla, což arci pod pokličkou nezůstalo, z čehož pak obecný poplach.

Nuž ale jaký že tomu byl důvod i jaké to „nedaleko“ bylo, můžeme nejlépe posouditi z toho: v té chvíli, kdež řečená kometa zemi přes cestu

přerazila, byla tato od onoho místa na 13 milionů mil vzdálena!

K tomu dokládáme ještě, celá dráha, již země za celý rok vykoná, má délky 130 milionů mil.

Mnoho-li tu tedy pravděpodobnosti, aby, když kometa v pravdě přes dráhu tu přerazí a ne leda nad ní nebo pod ní, země zrovna v té chvíli v tomtéž místě se octla?

Než při všem nemožné to není — zejména při „Bělově“, jež dochází v končiny, kdež země své rejdiště má; ve svém oublížíí přiblíží se totiž „Bělka“ slunci skoro na 20 milionů mil dálky, kdežto za jejího oudálí dálka ta na šestkrát tolik vzroste. Jak řečeno, nemožné to tedy není a uznali to i nejznamenitější hvězdářové, aby jednou v příštích kdysi časech země s tou nebo jinou, kometou se setkala.

Nuže připusťme, že by tak v skutku se stalo: je-li ale přes to opravdu příčiny, obávati se, že by z toho země jakous pohromu vzala?

Na čem sejde, co rozhoduje, jest jediné to, jakého kometa je těla. Čím hmotnější, rozumí se, tím větší neb hroznější musel by z jejího nárazu býti účinek. Nuže jaké jest tedy tělo to?

Že nemůže býti valně hmotné, vysvítá už z toho: Bělově a podobně i jiné událo se už nejednou, že prošla opodál Saturna, Jupitera neb jiné vzdálenější planety, čím v návratu se zpozdila a dílem i s cesty pochýlila: avšak žeby oplátkou oněm neb aspoň jich lunám jakous potržku byla způsobila, toho neshledáno ani nejmenší stopy. A neshledáno toho rovněž při naší zemi, ač jí mnohá kometa dost blízko přišla, že z toho notné zdržení i posmýknutí vzala: ale naše země — jakoby nic; na jejím oběhu, na němž by se jeviti muselo, nezměnilo se posud ani dost málo: ten

jest podnes takový, ani o sekundu kratší ani delší jako byl před kolikem tisíciletí, odkudž se nám památky pozorování hvězdářských zachovaly.

Avšak jak nepatrné komety jsou hmotnoty, tohoť máme ještě jiný důkaz: skrze jich tělo viděno už i hvězd, nacházejících se za nimi. A považme — jak málo tlustý neb hustý potřebuje na obloze obláček býti, aby se jím hvězdy úplně zakryly!

A kteraké to tedy vlastně tělo — to kometí? jaká jeho podstata? naposledy to jen jakýs poloprůhledný plyn?

I ta domněnka vyslovena, k čemu ta neb ona bojácná dušička hned spolu doložila: a což je-li to jakýs dusný neb jedovatý plyn, kterýž přikvačiv na naši zemi a ji obklíčiv, mohl by nás všecky zadusiti neb otráviti?

Nechceme však dále i s těmi neb jinými obavami se obírati — s obavami, kteréž za našich časů nastoupily na místo bývalých strachů před morem, válkou neb podobnými neřestmi, jejichž zvěstovatelem komety být měly. Povíme hned krátce, jaký v té věci učinila v posledním čase nález věda, totiž jmenem vědy Milanský hvězdář Schiaparelli. A co tedy nalezl?

Že komety jsou pouhými, hustějšími shluky letavek, t. j. světové oné prachoviny, jejíž jednotlivá zrnka, když do našeho ovzduší zalítnou, jeví se nám co letavky.

Ano, tak jest, takové jest tělo komet: a toho arci netřeba se strachovati, že by, vrazivši do naší země, nám ji rozbouralo nebo vzduch na ní otrávilo. Jediné co by leda ztropiti mohlo, bylo by, že by nám do očí prachu a písku nahnalo: avšak i na to máme dobrého štítu — ovzduší,

v kterémž, jak víme, každé zrnko, prve než země dostíhne, se spálí. K tomu není to s tou prachovinou, totiž s její houštkou, tak zlé; jistě, kde i nejhustší, jsou jednotlivá její zrnka na sáhy od sebe; neboť jak jinak by bylo skrze jich oblak hvězd viděti?

Nuž ale důkaz — jaký toho důkaz, že komety jsou pouze shluklou v jednotlivé, ovšem velikánské tlupy světovou prachovinou?

Důkazu toho dodělal se Schiaparelli dlouhým a pilným pozorováním a srovnáváním. Hledě totiž k letavkám, když jich zvlášť mnoho, celý roj, srovnával jejich běh i dobu jich objevení s dobou i během té které komety, ježto tím časem blíž země se dostaviti měla neb skutečně dostavila: a hle, shledal mezi obojím úplnou shodu: projela-li kometa blíž země, byl z toho chumel letavek. A to dalo se stopovati i do minulosti, a vedlo i k předpovídání do budoucnosti; předpověděno totiž, toho a toho dne objeví se v noci zvlášť mnoho letavek: a splnilo se. Uvedeme toho příklad.

Roku 1833 den 13. listopadu vyznamenal se v noci nad jiné skvostnou chumelenicí letavek, a tu vzpomněli si, kterak A. Humboldt ve svých zápiskách z jižní Ameriky vypravuje, že před 33 lety (1799) dne 12. listopadu byl svědkem podobně skvostného divadla, při čemž dokládá, že obyvatelé Kumanští pamatovali se na podobně znamenitý výjev v listopadu roku 1766. Z toho tenkrát soudil Olbers, že by týž výjev měl se dne 13. listopadu 1866 opakovati. A stalo se. Mezi našimi čtenáři jest jistě mnohý, jenž jej ještě v dobré paměti má. Jest to tedy doba 33 let, za jejímž projitím nádherný ten výjev se dostaví; a dostavil by se dle toho opět udaného dne 1899.

Nuže jak s kometou? kde k tomu kometa?

Ta nalezena téhož roku (1866) — malá, jen dalekohledem seznatelná. Oběh její vypočetl Vídeňský hvězdář Oppolzer na 33 let. Ejhle!

Nedosti však na tom, shledalť spolu, že kometa ta, vytasivši se na nebi, vytasila se z místa, za nímž leží souhvězdí lva. A vida: totéž souhvězdí to bylo, z něhož i letavky dotčené památné noci se sypaly. Jeden tedy běh, jedno místo i čas projevu — nemohlo býti pochybnosti, letavky ty byly krajnice kometové oné tlupy, kterých země, když kometa kolem se ubírala, k sobě byla strhla.

K výkladu tomu dospělo se ovšem teprv, když Schiaparelli byl svůj nález uveřejnil, což stalo se na konec r. 1866. Schiaparelli bylť totiž spolu ukázal, co dohromady patří, t. j. co pochází z jedné a též komety, že má pro sebe své zvláštní místo na nebi, odkudž naskakuje, totiž prodloužíme-li od naskončilých letavek čáry do zadu, vidíme, anyť všechny v jednom místě, v jednom souhvězdí se sbíhají — při každých jiných arci vždy v jiném. Tak tedy ty, o nichž jsme právě řeč měli, vybíhají či zdají se vybíhati ze souhvězdí „lva“; hvězdářové přezděli jim proto „lvíčat“. A podobných přezdívek mají i jiným: slzám sv. Vavřince (ze dne 10. srpna), poněvadž přicházejí ze souhvězdí Persea, říkají „persinky“; oněm ze dne 27. listopadu, vyznačivším se roku 1872 tak skvěle — dle souhvězdí Andromedy — „andromedky“ atd.

Nemůžeme se však zdržeti, abychom o těchto posledních zvláště nepromluvili. Stojí za to; jimi zajisté osvědčilo se na novo co nejpěkněji učení Schiaperelliho. Musíme však napřed několik slov o jich mateři přednesti.

Mateří „andromedek“ jest víckrát jmenovaná kometa Bělova, nazvaná tak podle jejího objevitele či vypočitatele Bély. Běla (Biela) byl potomek

staročeského rodu pánův z Bílé, kteříž po Bělohorské bitvě z Čech se byli vystěhovali. Vychován v Drážďanech dal se k rakouskému vojsku a přišed roku 1815 do Prahy, přiučil se zde hvězdářství a potom co setník, leže posádkou v Josefově, objevil zde r. 1826 dne 27. února řečenou kometu, jejíž oběh vypočítal na $6^3/_4$ roku. Dle výpočtu toho kometa se zachovala; dostavila se vždy řádně v určené jí lhůtě. Než r. 1846, kdež opět se objevila, tu takměř před očima pozorujících ji hvězdářův rozpoltila se ve dvě, táhnoucí svorně za sebou. Takto rozpoltěná byla pozorována i v následující lhůtě, totiž r. 1852. Tu ale naposled; odtud přes všechno šukání hvězdářové jí více nespatřili. Než mezi tím vystoupil Schiaparelli se svým nálezem. K pohřešované obrácen tudy na novo zřetel. Počítáno — počítáno, a do počtu brány všechny potržky, kterých by byla „Bělka“ na cestě utržiti si mohla: a tak vypočteno, že může dostaviti se, totiž zemi přes dráhu přejeti dne 27. listopadu r. 1872 nebo krátce potom. A ejhle, den, totiž noc z 27. na 28. listopadu vyznamenala se divadlem, jemuž od r. 1866 rovného nebylo a o němž jsme už v prvějším vypravovali; pravý ohnivý dešť. Ztvrzeno.

Avšak — komety samé při tom přec nikdo neuzřel, ač všichni bystře koukali, upírajíce svých dalekohledů především tam, odkudž vyjíti měla, což shodovalo se s místem, z něhož i dotčené letavky vycházely, totiž v němž tažené z nich čáry se soustřeďovaly; místem tím byl jistý bod v Andromedě.

Propásli jsme ji nejspíš, myslili si. Což ale, pravil si ten onen, nebylo-liž by možné, spatřiti ji ještě v dalším jejím běhu, totiž na druhé straně, kamž svým během namířeno má? To ale mohlo

by býti pouze v místě, ležícím skoro naproti prvnímu, t. j. v jistém bodu souhvězdí Centaura; toho ale není viděti než v polokouli jižní. Tak mimo jiné rozumoval Goetingský hvězdář Klinkerfues, a nejenom rozumoval, ale dle toho hned i jednal. Telegrafoval bez meškání do Indie do města Madrasu hvězdáři Pogsonovi: „Biela dotkl se země 27, hledejte v Centauru“. Telegram odešel dne 30. listopadu a aj, v noci z 2. na 3. prosince Pogson v udaném místě kometu opravdu spatřil a spatřil ji pak ještě druhé noci. Můžeme si pomysliti, jaká z toho byla radost. Radost ta zvýšila se potom i tím, když spolu počtem, dle obého pozorování, se zjistilo, že to byla skutečně „Bělka“.

Avšak Pogson spatřil ji jen jednoduchou; druhá hlava byla zmizela. Kam?

Tu musíme vrátiti se opět k věci, o níž jsme už jednou řeč měli. Bylo totiž řečeno, že jsou jisté dni v roce, v nichžto zvlášť mnoho letavek proskakuje, což ovšem znamená, že toho dne neb té noci octne se země v místě, kdež jí přes cestu jakýs značnější proud táhne. Jak, jsou-liž to také komety?

Komety samy ne, ale jich vlečky neb posledky, táhnoucí se drahou, kudy se bere jich hlava, totiž hlavní tlupa, z nížto svůj původ vzaly.

Pomysleme si tlupu tu, mezi jejíž částkami není skoro žádné vázanosti, kromě že vedle sebe a za sebou jednou cestou letí; pomysleme si ji rozsáhlou na tisíce mil a letící, dejme tomu, do svého oublíží. Patrno, slunce táhne ji k sobě a táhne přednější její částky více, čímž tedy tyto více do předu se dostávají. Tak ale děje se třebas zároveň ze zadu — zemí neb jinou planetou nebo měsícem, okolo nichž tlupa byla prošla;

zadnější její částky opět se pozdržují. A rozumí se, tak je i když tlupa z oublíží zpátky se vrací: slunce potahuje ze zadu a planeta snad z předu; výsledek je vždy: tlupa natahuje se do předu i do zadu. A teď doložme, tak děje se opět a opět, skrze tisíce a tisíce let: můžeme-liž se potom diviti, že tlupa natahuje se pořád víc a víc, podobno mnohému procesí, a posléze natáhne neb roztrousí se po celé, na oběh jí určené dráze, tvoříc tak jako nepřetržitý řetěz, z něhož, když se ho země dotkne nebo jemu se přiblíží, na ni letavky srší. Ovšem že řetěz ten není as všude stejně hustý: blíže k tlupě jest jistě hustší, a odtud tedy letavek více; nejvíce však z tlupy samé, když totiž země poblíž se jí octne, což arci jen po řídku se přihodí.

Rozumí se, onano tlupa jeví se nám co hlava komety. Snad-li ale natažený z ní řetěz co její ohon?

Nikoliv; tentě neviditelný, ten je na to příliš hubený. Co při kometě jako její ohon vidíme, jest původu jiného, světelného, o němž nám jen mlnověda výkladu podati může. Ta ale není předmětem, s nímž se zde obírati můžeme.

Nuž ale co se hlavy dotýče, tať, pomyslí si každý, musí tím způsobem pomalu se tratiti.

Ovšem že tratí, a to nejenom nekonečným její natahováním, ale i ustavičným postranním podškoubáním. Netoliko země škube na ní a na jejím růženci, než tak činí i všechny ostatní planety, všechni měsícové a především slunce, když okolo nich se ubírá.

Jak mnoho se tím způsobem už asi komet ztratilo, při nichž hlava totiž na tolik se zmenšila, že přestala býti viditelnou i dalekohledem. Hledě k letavkám, i k těm po různu se vyskytu-

jícím, t. j. k rozličným jejich východiskům, napočteno jich daleko přes 1000 — rozdílných, patřících tím samým k rozdílným kometám.

K těm snad k některým komety ještě se najdou: k většímu dílu ale jistě ne. Mnohé z nich jsou as jen posledními svědky, pouhými ztracenci bývalých, jednou snad mohutných komet.

Jak ale, když komety tak bez přestání hubnou a pomalu i celé se tratí a když tak ztrácejí se už od nejdávnějších věků, snad od počátku světa: kde pořád ještě se berou? Noviny ohlašujou jich každý rok několik, nově postižených; a což teprv je těch, kterých hvězdářové nepostihnou neb dokonce ani nejlepším dalekohledem postihnouti nemohou pro přílišnou vzdálenost?

Nelze jinak, kometám musí býti jakýs pramen, z něhož pořád a pořád se nahražujou. Kde jest? Kde by mohl jinde býti nežli v šírých, nekonečných prostorách ostatního světa? V prostorách těch rejdí komety as všude; a snadno-li se neudá, že při výstřední, toulavé jich povaze jednou z té, podruhé z jiné strany některá tak daleko vyrazí, že octne se na dosah našeho slunce, kteréž ji tedy pochytí a do své državy zavleče.

Ač možná, ano pravdě podobno, že ve světových těch délkách pořád ještě i nové komety se líhnou. Původní světová látka není as ještě všechna všude vypotřebována. Avšak do tvůrčích tajností nechceme se dále pouštěti; dosti na tom, můžeme-li jen s hotovým trochu se seznámiti.

Abychom však o nebeském tom „smetí“ dokončili — což milý čtenáři, aby takhle k tobě přišel, kdo by ti celý ustrašený zvěstoval: „toho a toho dne vrazí kometa do naší země!“ Co bys na to řekl? Dle toho, cos nyní všecko slyšel,

sotva co jiného než: „ah, to se těším, to bude krásná podívaná; té noci nepůjdu tak brzy spat.“

Na takové tedy konce došlo s hrůzami, kterých komety druhdy lidem působily; neboť co při nich jediné, ohnivá jich střelba — té posud nebál se nikdo a nebude nikdo se báti, poněvadž je tichá, poněvadž země nedopadá i vůbec, poněvadž co svět světem stojí, nikomu neublížila.

A což spadlíci? Takový, kolikrát mnohocentový kolohnát, může člověku přece řádně posvítiti.

A také už posvítil; známoť už více pádů, kdež spadlík člověka skutečně zabil. Avšak spadlíky nesluší klásti na účet komet, ty k nim nepatří; kdyby patřily, muselo by mezi nimi a letavkami nějaké souvislosti býti, t. j. když je letavek nejvíc, muselo by i nejspíš spadlíků býti. Toho ale ani stopy: ať letavek mnoho neb málo, spadlíci jsou vždy stejně vzácni, stejně neočekávani.

Jistoť, spadlíci náležejí k stádu neb pokolení zcela jinému.

K jakému?

Přáli bychom si, abychme před očima našich čtenářů mohli, ne-li celou, alespoň hodně velikou sbírku všelikých, z rozdílných pádů pocházejících spadlíků vyložiti; usvědčených pádů je posud asi 500. Tu by předně viděli, jak rozmanité jich podoby: podoba dílem přikulacená, dílem všelijak hranatá neb rohatá, ač s rohy neb hranami vždy tupými, nejčastěji však jehlancovitá; tak i při kusech, které ne snad teprv před samým pádem se roztrhly, alebrž v té podobě už z vysosti přišly.

Což, možná-liž si mysliti, že jsou to útvary původní, samostatně z počáteční světoviny povstalé? Sotva; ty by musely býti kulaté, neboť jiné v širovolných prostorách světových se nevy-

tvořují, podobně jako i v našem povětří krůpěj vody nebo krůpěj rozpuštěného olova (při dělání broků) v kuličku se stulí. Spíše musí se pokládati za úlomky jakéhos tělesa většího, ovšem koulitého, čemuž i jehlanovitá jich podoba nasvědčuje.

A jakého tělesa?

Přihlídněme k vnitřní podstatě spadlíků: snad zde nějakého pokynutí nalezneme.

Víme, některé z hmot těch jsou pouhé železo; jiné: též železo, však s vtroušenými zrnky kamennými; jiné: převahou kamenité s vtroušenými částkami železa, a konečně pouze kamenité. Než k těmto čtyrem přidružila se v posledním čase třída pátá, spadlíků to do vnitř černých, uhelnatých, smolnatých, jako zemných neb trouchovitých. Takovým bylo kamení, spadlé r. 1857 u Kaby blíž Debrecina v Uhrách; takovým spadlé 1864 u Orgneilu ve Francouzích. Toto, spadnuvši rozžhavené, nalezeno při povrchu tvrdém u vnitř drobivé, a spadlé u Cold Bokkeveldu na Kapu v Africe bylo vnitřku měkkého jako těsto.

Podivno. Látky uhelnaté, smolnaté, trouchovité — tyť ukazujou na původ živočný — tak alespoň dle našich pozemských zkušeností. Rostlin a živočichů však nemůžeme si pomysliti než jen na tělese velkém, aspoň takovém jako je náš měsíc nebo nemnoho menším. S tím by se také srovnávala rozdílná povaha hmot pošlých odtud. Při velkém tělese jest už spíše možno, aby se jednotlivé látky jeho od sebe oddělily, těžší totiž aby se osadily do hloubi a lehčí k povrchu. Dle toho by tedy naši železáči pocházeli z vnitřku takového tělesa, kamenáči z vrstev hořejších a uhelnáči z nejhořejších.

Pocházely — ale jak? toť by se bylo muselo těleso to roztříštiti?

Proč ne? Pomněme onoho hejna drobných planet: ty lze z tíži za cos jiného považovati nežli za kusy planety jedné, roztříštěné.

Jak roztříštěné? snad-li nárazem nějakého jiného velkého tělesa?

Toho není právě zapotřebí, to mohlo se i jiným spůsobem státi — samovlastním rozpadáním. I nebeská tělesa umějí stárnouti, jedno dřív druhé později. Máme toho dost blízký příklad — na naší luně. Byla jednou mladá, bývalo na ní bujno a hlučno, když vrchy její se zdvihaly a četné sopky oheň ze sebe chrlily. To však už dávno pominulo, po ohni ani stopy, ba ani po vodě, kteréž přece k soptění zapotřebí bylo a po níž i jakés památky se zachovaly — rokle a rozsáhlé prostory, ježto, jak se podobá, byly jednou dnem rozsáhlých moří a jezer; slovem, jest to vypráhlá, vráskovitá stařena, kteráž ke všemu, co vnitřní její žár uhasnul, od povrchu do vnitř se trhá. Shledáno totiž na ní zvláštních, z většího dílu zcela rovných prouh čili rýh, jež pozorovatelé pokládají za trhliny; a shledáno jich už přes sto, rozbíhajících se na rozličné strany a místem se přetínajících, dlouhých jednak na kolik set mil a širokých na 40—70 mil. A do těch arci není divu, jestliže s povrchu všechna voda se ztratila a ztratil se možná i vzduch, jenž z počátku, podobno naší zemi, lunu obaloval. A což půjde-li to trhání a rozsedání pořád dál a dále, nemusí-liž konečně vésti k úplnému rozpadnutí a rozsypání luny? Ano, víc ještě: jak, stalo-li se tak už skutečně — s menší její sestrou, kteráž jí podobně okolo země obíhala; která též své mládí měla i svůj věk dospělosti, kdežto bujným rostlinstvem

i živočišstvem se odívala; která ale, poněvadž menší byla, také dříve prostydla a tudy dříve sestárla i dodělala, totiž rozsypala se, z nížto rozházené střepy a drobty nyní podél i vůkol obvyklé dráhy probíhají, jsouce kus po kuse, když totiž který k zemi příliš se přiblíží, k ní strhovány?

Hle, k takovým domyslům vede nynější hvězdářské i nynější zeměžpytné bádání!

A toť spolu obraz osudu, kterýž i naši zemi čeká — ovšem teprv po milionech a milionech let. Avšak kde jsme se tu octli? Užtě čas, abychom učinili konec.

Svépomoc.

Podlé anglického spisu

S. Smiles-ova „Selfhelp“.

Matice lidu ročníku XI. číslo 4.

(Běžné číslo 64.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých

1877.

Tiskem dra. Edvarda Grégra v Praze 1877.

Předmluva.

Angličan Smiles vydal před několika lety pod titulem Selfhelp, t. j. Svépomoc, spis, který vzbudil pozornost celého vzdělaného světa. Podáváme ho tímto čtenářům Matice lidu ve spracování stručnějším originálu, jehož ráz však myslíme, že věrně zachován. Účel spisu vychází z obsahu jeho zřejmě na jevo, a bylo by zbytečno o něm se šířit. Avšak neobyčejně přesvědčující způsob, jímž spisovatel své učení nám podává, zasluhuje objasnění.

Smiles uvádí nám na mysl, že člověk je pánem svého osudu, že vlastním přičiněním se může každý dopracovat cíle, byť i daleko vytknutého, a šťastná náhoda že v pokroku jednotlivce i celých národů pramálo rozhoduje.

Smiles nám tím nepraví nic nového. Zásady ty byly vysloveny bezpočtukráte před ním, a kdo přečte pozorně přísloví toho neb druhého národa, ten najde také celou praktickou mravouku Smilesovu v nich uloženu. Kdo pak přihlédne k samému životu toho kterého národa blíže, najde mnoho jednotlivých členů jeho — více než na první pohled se zdá — kteří učení v příslovích

těch položené dali za základ životu svému; vždyť ze života takových jednotlivců učení příslovné samo vzato jest. Avšak jednotlivci ti nenašli nikde tak svědomitých dějepisců a nenašli ve vlastním národě nikde tak vřelého uznání, jako právě mezi Angličany. Nebylo také v Anglii vždy takto; avšak tam dříve, než kdekoliv jinde, došlo k tomu. Dnes je nám vzorem staletými boji vytříbený život národa Anglického, v němž volnému vývinu osoby co nejméně překážek se klade a zásada osobní svobody tvoří první článek společenského i státního života.

Z bohatého pramene takového národního života čerpal Smiles a proto působí tak mocně jeho spis. On jiným neříká toliko, co by jim činiti bylo, nýbrž dle zásady opětovně vyslovené vystavuje příklady skutečných činů. On nám předvádí věrný obraz života svého národa. Smiles ukazuje, kam člověk dojíti může; cesta je položena pro každého, záleží na nás, abychom ji nastoupili.

V březnu 1877.

J. H.

„Pomoz si sám a bůh ti pomůže“, je přísloví, které krátce vyslovuje nepřehledné množství lidských zkušeností. Přesvědčení, že každý nejlépe pomůže sám sobě, je základem všeho duševního pokroku jednotlivce a pakli přesvědčení toto chová mnoho jednotlivců, stává se nejvydatnějším pramenem síly a vědomí národního. Podpora, která se člověku dostane odjinud, oslabuje často jeho snaživost a odnímá mu do jisté míry podnět i nutnost postarati se sama o sebe, kdežto podpora, kterou si člověk sám z vlastního vědomí poskytuje, jej podněcuje; lidé, kteří přílišnému dozoru a poručníkování podléhají, stávají se nesamostatnými.

I nejlepší ústava nemůže člověka činně podporovati; na nejvýše může člověku pojistit svobodu, vyvinovat a zdokonalovat své osobní schopnosti. Avšak lidé odjakživa rádi věřili, že jim štěstí a blahobyt pojišťují ústavy více, než vlastní jich konání.

Proto také účinek zákonodárství, co faktora pokroku lidského, obyčejně bývá přeceňován. Tak ku př. má zajisté velmi nepatrný vliv na vývin života a karakteru jednotlivce právo spolupůsobit v zákonodárství volením poslance každý třetí neb pátý rok.

Stává se vždy zřejměji, že činnost vlády má býti více zápornou a zdržující, než dokladnou a

činnou, t. j. ona se má státi pouze strážcem života a majetku. Zákony i ty nejlepší nejsou s to lenocha učinit pilným, neprozřetelného prozřetelným, aneb opilce střízlivým. Všecky tyto změny však prodělati může člověk z vlastní vůle, z vlastní svobodné činnosti své a sebezapřením. A vskutku také závisí moc a důstojnost státu mnohem méně na jeho zřízeních ústavních, než na povaze jeho obyvatelů.

Vzdělanost národa je výsledek osobní dokonalosti všech jednotlivců jeho, a pokrok v národě značí se úhrnem osobní promyslnosti, energie a statečnosti, naproti tomu úpadek národní v lenosti, sobectví a bidáctví jednotlivců.

Tak zvané společenské neduhy objevují se z větší části co výrůstek vlastní naší zvrhlosti a jakými koliv zákony je hledíme vyhladit, ony vždy opět se objeví v novém tvaru, dokud podmínky života a povahy lidů důkladně se nepolepší.

Berouce náhled ten za pravý, máme za to, že nejlepší vlastenectví nezáleží ani tak v zlepšování zákonův a ústav, jako v podněcování lidů, aby samočinně se povznášeli a zdokonalovali.

Každá vláda je obyčejně jen odlesk většiny členů toho kterého národa a stojí-li ona nepoměrně výše jeho, bude jím vždy stržena na vlastní jeho stupeň; naopak zase vláda stojící níže bude časem na stupeň vzdělanosti národa dotlačena. Je to zcela přirozeno, že povšechná povaha národa vytvořuje i ráz jeho zákonů a vlády; šlechetný národ bude šlechetně spravován, avšak nevzdělaný a zkažený nešlechetně. Svoboda je plod mravní i politický, a vždy výsledek svobodné činnosti, rázností a nepoddajnosti osoby.

Poměrně na tom málo záleží, jak člověk bývá ovládán zevně, dovede-li se ovládat sám vnitřní

silou svou; a není nejbídnějším otrokem ten, koho ovládá despota, nýbrž ten, kdo je otrokem vlastní své mravní neuvědomělosti, sobeckosti a zvrhlosti. Je dosud mnoho tak zvaných vlastenců, domnívajících se, že svobodě prokážou největší službu, zavraždí-li tyrana; zapomínají však, že tyran bývá věrným obrazem těch milionů lidí, jimž vládne. Národ zotročilý ve vlastních srdcích nemůže býti osvobozen toliko přeměnou vladaře neb způsoby vládní. Kde převládá předsudek, že svoboda výhradně závisí na vládě a v ní základ svůj má, tam každá změna vládní se podobá jen změně obrázků v kouzelné svítilně, nemající praktických následků. Solidní základy svobody spočívají na osobní povaze a jedině tato zaručuje dostatečně společenský řád a pokrok. V tom na př. spočívá hlavně síla anglické svobody. Angličané jsou svobodní, avšak nejen proto, že žijí pod svobodnou ústavou, nýbrž hlavně z té příčiny, že v každém jednotlivci se zakořenilo vědomí této svobody, že pevně se drží a užívá svých svobod nejen slovem, nýbrž statečným životem a ráznou činností sebevědomých mužů.

Duch svépomoci, jevící se v energické činnosti jednotlivce, byl povždy význačnou vlastností anglického karakteru, a tvoří pravé měřítko moci Angličanů co národa. Jednotlivců, kteří vynikajíce nad masy lidu, získali si úctu jeho, v Anglii bylo vždy, avšak pokrok Anglie závisí rovněž tak na nepřehledném množství malých nepoznaných dělníků na národu rolí. V dějinách velkých bitev také se zachovala toliko jmena vůdců, ač výsledek těch bitev rovněž tak závisel na osobní statečnosti prostých vojínův, jichž jmena zachována nejsou. Život náš pak vskutku se rovná „bitvě prostého vojína“ a lidé řadoví, abychom tak řekli, patřili

vždy mezi nejlepší pracovníky, kteří často mocně působili na pokrok a vzdělanost lidstva. Člověk i nejnižšího postavení má veliký vliv na blahobyt své vlasti, pakli svým vrstevníkům je vzorem pilnosti a správnosti a vytkne přímý a čestný úkol svému životu. Životopisy velkých, zejmena však šlechetných mužů jsou velmi poučné a užitečné. Některý lepší životopis působí mocně jako evangelium, neboť učí šlechetně žít, vznešeně myslit a rázně jednat pro dobro vlastní, i dobro celého světa. Životopisy anglické jsou přeplněny skvělými příklady o síle svépomoci, o trpělivé snaživosti a rázné činnosti vytvořující skutečně šlechetné a mužné povahy; příklady to zřejmě dokazující, že má v moci každý člověk zdokonaliti sebe sama; příklady, z nichž patrno, že důvěra v sebe a úcta k sobě činí člověka i nejnižší třídy schopným získati si dobrou pověst a čestné postavení ve společnosti lidské.

Cizí pozorovatelé jednomyslně přiznávají Angličanům zvláštní tu sílu individuality a osobní ráznost, která jim nedá utonouti v institucích, nýbrž jim všude zachovává úplnou svobodu myšlení, mluvení a jednání.

Ráznost individualního života je také nejlepší praktickou školou Angličana. Školy, akademie, university podávají mu takořka jen základy vzdělanosti. Mnohem větší cenu má a praktičněji působí vychování skutečného života, jak jej poskytuje Angličanu stále domácnost, ulice, krám, dílna, práce za stavem i pluhem, v účtárnách, továrnách a všech těch mraveništích neunavné činnosti lidské. Tu dostává vychování, které jej činí schopným, aby konal práci a vyplnil úkol svobodného člověka; to je konečné vyučení, které se mu dostává co členu společnosti lidské, záležející v činu samém,

vzdělávání sebe, v samosprávě osobní — zkrátka ve všem, co budí mužnou kázeň a člověka utuží u vykonávání povinností a požadavků života. To je způsob vychování, které nenahradí žádná kniha a nedá nám ani sebe větší pouze literní cvičenost. Bacon praví:

„Vědy neučí, jak jich samých upotřebiti máme; to je umění nalézající se mimo ně i nad nimi, kterého nabýváme pozorováním," a výpověď ta srovnává se úplně se zkušeností. Tato učí, že člověk vzdělá se prací více, než pouhým čtením, a že sám život více směřuje ku zdokonalení člověčenstva než písemnictví jeho, jakož i činnost více, než učenost, a sám karakter více než pouhé líčení jeho. Göthe pronesl se v delší rozmluvě s Eckermanem o anglických studentech ve Výmaru takto: „Oni mají odvahu býti vždy tím, čím příroda je udělala. V nich není nijaké poloviča-tosti, oni jsou celými muži; často arcit také celými blázny, to rád připouštím, avšak i to je něco, a má svou váhu." Dle náhledu toho vyhovují tudíž z větší části podmínce, kterou činí Lessing každému člověku, t. j. „mysli, třeba chybně, avšak mysli samostatně".

Spisovatel Wiese porovnávaje německý a anglický způsob vychování, dokládá, že angličtí životopisci kladou mnohem více váhy na sílu předsevzetí, trpělivost, odvahu, vytrvalost a osobní samosprávnost, než na učelivost a snahu po vědění, kterou znamenití mužové jevili v mládí; zkrátka že Angličané mnohem více cení karakter než vědění.

Francouz M. Rendu opět tvrdí, „že anglický způsob vychování nejlépe vytvořuje společenský byt a nejlépe buduje život osoby, zároveň také udržuje traditionelní život národa. Takým způ-

sobem dostihují Angličané ideal, po němž jiní národové dávno touží, t. j. zdravou působnost osobní svobody, při všeobecném podřizování se ustanovené autoritě; neobmezená rázná činnost jednotlivců, při jednostejném podrobení se všech zákonníku národních povinností. Kdežto francouzské instituce vychovávají vojáky a úředníky, instituce anglické ponechávajíce každému, i muži i ženě, svobodnou vůli v jednání, a uznávajíce vychovatele v každém, vypěstují občana schopného i pro práce praktického života, i pro závazné povinnosti vlasti a rodiny.“

Tato individuální svoboda a ráznost v činu, kterou cizí pozorovatelé tak upřímně přiznávají Angličanům, tvoří také nevyčerpatedlný pramen vzrůstu národa anglického. A ten duch svobodné činnosti není obmezen toliko na jednu třídu, nýbrž proniká všecky třídy a vrstvy lidu, a nejhorlivější jeho vychovance zajisté nalezáme mezi lidem obecným.

Mužové velcí ve vědách, v literatuře a umění — apoštolové to velikých myšlének a šlechtici vznešeného srdce — vystupovali bezprostředně z anglických chýží, s hor Skotska, z dílen a dolů, od kovadliny a verpanu. Příklady naskytující se v tom ohledu jsou tak četné, že těžko z nich učiniti výběr; aby účel a objem spisu toho nebyl překročen, uvedeme zde jen některé.

Z anglických holičů vyvstali mužové jako Sir R. Arkwright, vynálezce přádelných strojů a zakladatel bavlnického průmyslu Velké Britanie, Lord Tenterden, jeden z nejlepších nejvyšších soudců Anglie a Turner, nejznamenitější malíř krajinář. Třída nádenníků dala Anglii znamenitého inžinýra Brindleye, námořníka Cooka, básníka Burnsa. Zedníci a kameníci mohou se pochlubit

s inžinýry Edwardsem a Telfordem; zeměžpytcem H. Millerem; spisovatelem a sochařem A. Conninghamem. Z tesařů se vyznamenali Inigo Jones co architekt; Harrison co hotovitel chronometrů; John Hunter co fysiolog; Romney a Opie co malíři; Lee co orientalista a John Gibson co sochař. Z třídy tkalců vynikl mathematik Simpson, sochař Bacon, ornitholog Wilson, cestovatel africký a missionář Livingston, básník Tonnahile. Ševci dali Anglii velikého admirála Sir Cloudesley Shovela, silozpytce Sturgeona, spisovatele S. Drewa i Gifforda, básníka Bloomfielda a missionáře W. Carreye. Jiný znamenitý missionář, Morrison, byl kopytářem. V roce 1858 poznán v osobě banffského ševce Th. Edwardse znamenitý přírodozpytec, který živě se svým řemeslem, upotřebil volné chvíle ke studiím přírodních věd všech odborů a výskumy jeho vedly ku odkrytí nového druhu crustaceí, který později nazván „Praniza Edwardsii“. Také krejčové nezůstali bez výtečníků: malíř Jackson ku př. pracoval při tom řemesle do mužného věku. I jeden z nejudatnějších námořníků anglických, admiral Hobson, byl původně krejčím.

S vynálezy parního stroje jsou úzce spojena slavná jména Newcomena, Watta a Stefensona: první byl kovář, druhý hotovitel fysikálních strojů a třetí topičem u parního stroje. Kazatel Huntingdon byl původně uhlířem, a Bewick, otec dřevorytectví, pracoval co havíř v uhelných dolech. Hvězdář Herschel byl muzikant a hrál ve vojenské kapeli hoboi. Michael Faraday, syn chudého kováře, pracoval do 22. roku věku svého u knihaře: nyní zaujímá nejpřednější místo mezi mysliteli a předčil i učitele svého Sir Humpfry Davy-ho jasným líčením i nejobtížnějších a nejtajemnějších stránek přírodních věd.

Není tomu dávno, co Sir Roderik Murchison, generální ředitel geografické společnosti, poznal v Thurso v dalekém severu Skotska znamenitého geologa v osobě tamního pekaře R. Dicka. Když ho navštívil v pekárně, vypodobnil mu na válu z mouky geografický a geologický tvar rodného hrabství svého, naznačuje při tom nedokonalosti stávajících map. „Po dalším hovoru, vypravuje Murchison, poznal jsem také ku své hanbě, že tento pekař znal nekonečně více z botaniky, než já sám; a že mu ve sbírce všeho všudy scházelo jen asi 20—30 druhů rostlin.“

Je to slávou Anglie, že takových mužů má mnoho; ne vesměs stejně výtečné, to pravda, avšak stejně nadchnuté vznešeným duchem svépomoci. Oni poskytují potěšné příklady počestné pracovitosti a energického úsilí ku dosažení cíle nejvyššího, prostředky malými a za příležitostí obyčejných. Takové příležitosti, jak později uhlídáme, naskytují se každému, kdo jest odhodlán jich použíti ve svůj prospěch.

Jednotlivé příklady pamětihodnější zřejmě nám ukazují, že zápas s obtížemi a protivenstvími v mládí byl vždy nutnou podmínkou pozdějšího úspěchu.

Velmi zajímavý v tom ohledu příklad poskytuje poslanec sněmovny, W. S. Lindsay, chvalně známý majitel lodí. Ve čtrnáctém roce osiřel a byl odkázán sám raziti si cestu životem. Vydal se na cestu z Glasgova do Liverpoolu maje toliko $4^1/_2$ šil. v kapse. Kapitán převozní lodě se nad ním smiloval a vzal ho bezplatně na loď, přiděliv mu práci v uhelníku, a topič, jemuž byl k ruce, odstoupil mu vždy část svého oběda. V Liverpoolu prožil 7 neděl, než se mu podařilo dostat zaměstnání; nocoval v kůlnách a živil se

svými $4^1/_2$ šil. Konečně vstoupil do práce na loď západo-indickou a než dosáhl 19. roku věku svého, domohl se velitelství na podobné indické lodi a v 23. roce již opustil moře, jelikož přátelé mu odepřeli podpory, kterou nutně potřeboval. Usadil se na břehu a obchodoval s velikým úspěchem. Maje stále na mysli zásadu: čiň druhému co žádáš aby činil tobě, získal při neunavné práci a promyslnosti značné jmění.

Ve všech uvedených případech bylo vyznamenání a úspěch vždy následek neudolné osobní činnosti; výtečnosti, ať již v čemkoliv, nenabude nikdo nedbalostí. Jen pilnou rukou a hlavou obohacujeme vědomosti své a mohutníme ve vzdělanosti a živnosti své. I člověk zrozený v bohatství a důstojnosti musí vynaložit veškerou píli a energii, chce-li získati trvalé dobré pověsti; statky může leckdo dědit, nikdo však učenost a moudrost. Boháč sice může zaplatit někomu, aby zaň pracoval, nemůže však způsobit, aby někdo zaň myslil, aniž si může koupit osobní vzdělanosti. Zásada, že vzornost možno dosíci toliko vlastní snahou a pracovitostí, platí stejně pro boháče, jako platila pro spisovatele Drew-a i Gilfforda, jichž jediná škola byla dílna příštipkáře, neb pro geologa H. Millera, jehož universitou byly kamené lomy Cromarty'ské.

Vědění a zkušenost, z níž vyplývá moudrost, může se státi toliko osobním majetkem člověka a to samovolnou jeho činností; pošetilý je, kdo doufá jinak jich nabyti, zrovna jako člověk, který se těší sklídit s pole, které nezasel.

Je zřejmo, že bohatství není nutné k dosažení nejvyšší vzdělanosti, jinak by svět nebyl za všech věků zavázán tak mnoho lidem vyšlým z nejnižších tříd. Život snadný a nádherný nevycvičí v člověku

úsilí neb schopnost ku přemahání všelikých obtíží, aniž vzbuzuje vědomí moci, které je nevyhnutelné ku rázné a úspěšné činnosti v životě.

Chudobu tudíž nelze nazvati neštěstím, ba naopak, při úsilné samočinnosti může se státi velmi prospěšnou: povzbuzujeť ona člověka k onomu zápasu se světem, v němž mnohý sice podlostí také se domůže pohodlného života, avšak člověk poctivé duše a dobrého srdce nabyde síly a odvahy, a vítězí.

Bohatství tak mocně ponouká k pohodlnosti a shovívavosti sama k sobě, že tím větší je zásluha těch, kdo zrozeni jsouce v bohatství a přepychu, berou předce činného podílu v pracích své doby. Ku cti to slouží zámožným třídám Anglie, že nenalezáme v nich lenochy. Tyto třídy přispívají svědomitě svěřenou jim hřivnou ku pracím na národu roli, ano mnohdy sobě vybírají nejnebezpečnější částě této práce. Války všech dob zřejmé o tom podávají svědectví.

Avšak i v mírumilovných oborech vědy a nauky nezůstaly zámožné třídy bez výtečníků. Uvedeme zde toliko jednoho člena nejvyšší šlechty anglické, Rosse-ho, který může býti nazván mechanikem aristokratů. On vlastnoručně shotovil obrovský teleskop, který je zajisté nejneobyčejnější stroj toho druhu, jaký kdy proveden byl. Rosse se také znal výtečně v práci kovářské a příležitostně bylo mu od jistého továrníka, který jej viděl kovat, neznal však kdo je, nabízeno místo prvního kováře v dílně.

Hlavně však nalézáme v oboru politiky a literatury nejráznější dělníky ve vyšších třídách Anglie. Na tomto poli činnosti pak, jako ve každém jiném, jenom píle, zkušenost a stálé se přiučování pojišťuje člověku úspěch. Velcí státníci, vůdcové

parlamentárních stran a p. patří vskutku vždy ku nejráznějším pracovníkům.

Jeden z nejznamenitějších pracovníků toho druhu byl slovutný státník Robert Peel. On v neobyčejné míře byl obdařen vytrvalostí v duševní práci. On nám poskytuje znamenitý příklad, jak člověk s poměrně nevelkým nadáním se může neomrzelou vytrvalostí a stálou pílí sdokonalit. Práce, které vykonal během 40 let, co zasedal v parlamentu, byly ohromné. Byl to člověk velmi svědomitý a každou práci, kterou převzal, vykonal pečlivě. Všecky jeho řeči svědčí o tom, jak svědomitě probíral povždy vše, co již dříve buď psáno buď řečeno bylo o předmětu pojednávaném a pečoval hlavně o to, aby jeho výklady byly každému posluchači jasny a srozumitedlny. On vynikal nad většinu lidí tím, že stále pokračoval s časem; jeho zásady se stále šířily a obohacovaly a stářím, které obyčejně člověka činí zatvrzelým, stával on se spíše jemnějším a něžnějším a do poslední hodiny života svého byl přístupen novým náhledům.

Lord Brougham stal se svou neunavnou pilností příslovím. On vynikl během 60 let, které věnoval veřejným pracím, co právník, literát, politik i učenec v míře neobyčejné. Vrstevníkům jeho bylo nepochopitelno, jakým způsobem mu bylo možno vykonati tolikeré práce, jako vykonal on. Tajemství jeho spočívalo v tom, že nezůstal nikdy ani na okamžik bez práce. Lásku k práci měl neobyčejnou, avšak i snaha jeho po dokonalosti byla znamenitá, a všeobecně se o něm soudilo tak: kdyby osud z něho byl udělal třeba cídiče bot, on by nebyl ustal, dokud by nebyl nejlepším cídičem v Anglii.

Jiný neunavný pracovník pocházející z této

třídy je Sir E. Bulwer Lytton. On si klestil dráhu krok za krokem, opovrhuje vším pohodlím, proniknut jsa nadšenou snahou, dosíci ve všem dokonalosti. Málo je spisovatelů mezi Angličany, kteří napsali tolik, a žádný, který napsal tolik dobrého jako on. Píle Bulwerova zasluhuje tím více uznání, jelikož zcela samovolně se uvazoval ve své práce. Honba, divadla, dychánky klubovní, letní pobyt na venkově, cesty zahraničné atd. jsou vesměs velmi lákavé zábavy pro zámožného člověka. Avšak Bulwer, který dopřáti si jich mohl, odřekl se jich dobrovolně k vůli literním pracím svým. První jeho vystoupení v oboru tom potkalo se s rozhodným neúspěchem, on však neunaveně pracoval dále a konečně vítězil. Během 30 let postavil sobě pomník v literatuře anglické.

Disraeli poskytuje podobný příklad o moci, kterou pilnost a přičinlivost má na veřejnou karieru člověka. On prvně vystoupil na poli literním, avšak domohl se teprv po mnohých marných pokusech úspěchu. První jeho spis vzbudil posměch a co řečníku nedařilo se mu lépe, neboť první jeho řeč v sněmovně poslanců byla provázena od počátku do konce úsměšky sněmovníků. Rozhořčen končil tuto řeč prorockými slovy: „Pokoušel jsem se mnohdy o rozličné věci a vždy jsem dovedl přemoci veškeré překážky, a domoci se úspěchu. Teď sednu, avšak čas přijde, kde budete naslouchat mým řečím.“ Čas ten přišel: nadšená pozornost, s níž poslouchá sbor nejvznešenějších mužů Anglie jeho slovům, dokazuje, co zmůže energie a pevné předsevzetí. On se neschoval omrzele někam do samoty, aby naříkal a blouznil, jak mnozí začátečníci činí po první porážce, nýbrž odvážně se pustil dále do práce a přemohl všecka protivenství. Své postavení, svůj

vliv si získal výhradně svou trpělivou přičinlivostí. On svědomitě hleděl poznat vlastní chyby své, aby jim odvykati mohl; on neméně pozorně studoval povahy svých posluchačů a vytrvale se cvičil v řečnění. Disraeli pomalu avšak jistě se domáhal úspěchu.

Skvělé příklady mohutné individualnosti, které jsme tu sběžně uvedli, mohli bychom značně rozšířit životopisy mužů nejvíce ještě žijících, překročili bychom však meze toho spisu. Výtečný jeden spisovatel anglický naříká sice na ubývání mohutnosti povahy osobní, která vždy byla oslavou národa anglického, mám však za to, že nářek ten je úplně neoprávněný. Poukážem jen na jednu episodu novověké historie na důkaz tvrzení našeho, a sice na revoluci v Indii r. 1857. Vzpoura domorodců proti anglické vládě vypukla zcela neočekávaně a se zuřivostí nevídanou, tak že anglické obyvatelstvo bylo vydáno v šanc vzbouřenému živlu nejsouc připraveno na obranu; avšak to popudilo jenom tím více neustrašnou důvěru ve vlastní sílu a odvahu Angličanů. Oni všichni — ženy, muži, od nejvyššího hodnostáře do posledního sluhy — osvědčili se co hrdinové. A lidé ti nebyli snad vybraní, nýbrž lidé všední, jaké potkáváme denně na ulicích, v domácnostech a v obchodech našich. Historie sotva nám poskytne jmena, která by zaslonila naše novověké hrdiny Indické. Montalembert, Francouz, správně o nich tvrdí, že „slouží ke cti lidskému pokolení“. „Ta hrstka Angličanů překvapená uprostřed míru a blahobytu nejstrašnější katastrofou — dovedla odporovat, bojovat a umírat s chladností a odvahou nikdy nekolísající. Právě v této okolnosti je zřejma nesmírná cena veřejného vychování, které ponouká Angličana upotřebit vlastní svou sílu a

svobodu, která ho učí spolčovat se, vzdorovat, nebáti se a neobdivovat se ničemu, a zachovati se vlastní činností i v nejobtížnějším postavení života.“

Rovněž skvělé příklady osobní síly karakteru nalezáme na mírnějších drahách věd a umění. Livingston s odvahou hrdinnou se pouští do středu Afriky; Layard po leta vykopává zasypané zbytky dávného Babylona a Rawlinson s báječnou trpělivostí rozlušťuje nápisy na vykopaninách se nalézající; Franklin a nástupci jeho vyměřují v bouřích a noci ledového severu průplav; — vše to jsou podniky, při nichž sebezapření, odvaha hrdinná se objevují ve stupni nejvyšším, ano možno říci v míře nepřekonané v dobách minulých.

Výtečníci v průmyslu — vynálezci.

Neumorný duch promyslný je jedna z nejznačnějších vlastností anglického lidu, a vynikal tím duchem ve všech dobách minulých zrovna tak, jako nyní. Ten duch, vlastní lidu anglickému, založil a zbudoval průmyslovou mohutnost Anglie; bujný vzrůst národa je vždy výhradný výsledek samovolné promyslné energie jednotlivců. Činná promyslnost, která byla životní zásadou národa, stala se také ochrannou jeho zásadou, jeho spásou; ona vyrovnávala a napravovala časem účinky chybných zákonů a nedostatky ústavy.

Směr průmyslový, jímž národ postupuje, osvědčil se také co nejlepší způsob vychovávací pro něj, neboť stálá přičinlivost nejzpůsobileji vycvičuje člověka, a udržuje také nejlepší disciplinu ve státě, jelikož se k ní pojí vždy mysl veselá a povinnosti dbalá. Také je pokrok vůbec nemožným

bez ní. Lenoch prožije život, nezanechaje po sobě více sledu, než pěna na vodě, neb dým ve vzduchu, avšak člověk promyslný a přičinlivý vtiskuje povahu svou věku, v němž žije, a působí netoliko na vrstevníky své, nýbrž i na všecky generace následující. Práce je nejlepším skoumadlem energie člověka, a poskytuje vhodný cvik praktické jeho moudrosti. Sama ruční práce nijakž nepřekáží i nejvyššímu vzdělání duševnímu. To dosvědčuje Hugh Miller, který, jak již řečeno, z obyčejného dělníka kamenického se vyšinul do řad učenců přírodozpytných. On vždy tvrdil, že práce i nejtěžší je plna rozkoše i pohnutek ku vzdělání sama sebe; že je to škola, v níž nabýváme schopnost státi se užitečnými, poznáváme ducha neodvislosti a zvyknem vytrvalosti.

Řada jmen znamenitých mužův vyšlých z nižších vrstev promyslných tříd a vynikších na rozličných cestách života — ve vědě, obchodu, literatuře a umění — ukazuje na jisto, že překážky položené člověku chudobou a prací, nijak nejsou nepřemožitelné. Není pochyby, že za většinu znamenitých vynálezů, které zjednali národu anglickému moc a zámožnost, děkovati musí lidem nejnižších tříd; jen málo zbyde na účet lidí ostatních. Jmena mnohých záslužných vynálezců jsou zapomenuta; toliko výtečnější z nich, vyznačující jisté epochy v historii vynálezů, jsou známá. Tak zejmena vidíme u parního stroje, kde množství nejmenovaných dělníků čas od času přispěli velmi podstatnými opravami ku zdokonalení stroje toho a tím nemálo přispěli ku rozšíření jeho užívání při skutečné práci. Mimo to máme nesčíslné menší vynálezy — ku př. kapesní hodiny — z nichž každý sám sebou je důležitý, avšak

původ jeho neznáme. Zdědili jsme takto mnoho dobrých věcí, aniž bychom dnes věděli po kom.

Vynález parního stroje, k práci schopného, padá takřka do našeho věku, avšak první myšlenka o parním stroji vůbec známa již před mnohými stoletími. Myšlenka vyslovená Heronem Aleksandrinským nebyla nikdy více zapomenuta, nýbrž jako zrno pšeničné, uschované v ruce egyptské mumie, bujně vzrostla, když přenešena na výsluní moderní vědy. Zdokonalení jeho postupovalo krok za krokem, nabyl však významu teprvé tehda, kdy přešel z řady čistých theorií do rukou praktických strojníků. Stroj ten sám sebou je pomníkem svépomocné síly lidské, okolo něhož seřaděny vidíme muže jako: Savoryho, kornyšského havíře; Newcomena, dortmouthského kováře; Cawleye, sklenáře; Pottera, hocha obsluhujícího stroj; Smeatona, inženýra a zejmena trpělivého a neunavného James Watta, hotovitele fysikálních nástrojů.

Watt byl jeden z nejpromyslnějších lidí. Vše, cokoliv se mu při práci naskytlo, podrobil svému bádání, a život jeho dokazuje, že nedosahuje největších úspěchů ten, kdo přírodou nejvíce nadán, nýbrž ten, kdo síly své použije s největší pilností a starostlivě cvičenou obratností — obratností, kteréž nabudem jen prací, přičinlivostí a zkušeností. Mnozí vrstevníci Wattovi věděli mnohem více než on, avšak žádný nepracoval tak úsilovně za tím úmyslem, aby všeho, co zná, použil ku praktickým účelům.

Watt co hoch si všímal všeho, a z hraček již čerpal mnohá naučení. Později zase práce, které náhodou se mu dostaly, ponoukaly ho k rozsáhlým studiím. Tak se i stalo s parním strojem. Dán mu totiž z glasgovského universitního kabinetu do zprávy malý model Newcomenova parního stroje,

který ho tak zajímal, že počal hned studovati vše, co tehdá psáno a jemu přístupno bylo o teple, páře, kondensaci a seznamoval se všemožně theoreticky i prakticky se strojnictvím. Výsledek studií těch byl vynález kondensačního parního stroje.

Deset let pracoval a zdokonaloval svůj stroj, bez velikých nadějí, že se potká s úspěchem. Zápasil s velikými obtížemi, neboť mu řemeslo poskytovalo jenom nuznou výživu; a když konečně měl stroj již hotový, scházelo mu potřebného kapitálu ku praktickému využitkování toho vynálezu. Nezbylo mu než dále starati se o výživu rodiny své výrobou fysikálních a hudebních nástrojů, vyměřováním a dohlídkou při pracích stavebních a silničních a mnohou jinou ještě nahodilou prací, poskytující čestný výdělek. Konečně nalezl Watt spojence v osobě birminghamského průmyslníka, M. Boultona, který měl dosti prostředků, energie a obezřetnosti obchodní, že se mu podařilo Wattův vynález uvésti na pole praktického upotřebení.

Nejznamenitější přizpůsobení, které kdy přimýšleno Wattovu vynálezu, byla lokomotiva železniční. Nový ten tvar parostroje vymyšlený prvně Trevithik-em, havířem v Kornišu, a uskutečněný později strojníkem zaměstnaným v těchže dolech, G. Stephensonem, stal se nepoměrně více důležitým, než původní vynález Wattův pro ohromný převrat, který způsobil ve všech poměrech společenského života.

Důležitý vynález parních strojů, jak z líčení toho vidno, „není výtvorem jednotlivce, nýbrž, jak pravil Robert Stephenson, výtvorem společných sil celého národa strojníků“. Slova ta vztahují se však ku každému důležitějšímu vynálezu.

V těsném spojení s vývojem parního stroje je průmysl bavlnický v Anglii a nejznačnější či-

nitel v oboru tom R. Arkwright. On stál v podobném poměru ku strojům přádelným, jako Watt a Stephenson ku parnímu stroji a lokomotivě: sebral všecky roztroušené zprávy a zkušenosti a spojil je dle vlastního plánu v jeden nový celek. L. Paul z Birminghamu a T. Highs, košíkář v Leigh-u, byli předchůdcové Arkwrighta. Vůbec lze pozorovat, že se zároveň v mnohých hlavách zrodí stejná idea, kdykoliv se ukáže nová nějaká potřeba skutečného života. Mnozí duchaplní myslitelé pracně se domáhají nových vynálezů, až konečně se najde mistr mezi nimi, člověk praktický, který ideu novou náležitě objasní a s prospěchem uskuteční.

R. Arkwright zrozený r. 1732 v Prestonu, byl 13. dítětem chudé rodiny; do školy nechodil nikdy. Mnohému se naučil sám, avšak zručně psát neuměl nikdy. Vyučil se holičství, najal v Boltonu krámek, na nějž napsal: „Pojďte k podzemnímu holiči, oholí vás za penny.“ Takou konkurencí donuceni, snížili všichni holiči své taxy, avšak Arkwright chtěl zůstat vítězem a proto vyvěsil novou tabulku s nápisem: „Holím na čisto za půl penny.“ Později zařídil si obchod ve vlasech, který při tehdejší modě parukové byl velmi výnosným. Zvláštní náklonnost měl ku strojnictví a zabýval se, jako obyčejně samoukové strojničtí, sestrojováním jakéhos samohybu a zabýval se tak náruživě rozličnými pokusy, že zanedbal obchod, připravil se, o zahospodařené peníze a upadl do veliké bídy. Popuzena tím nezdarem, jeho žena rozbila mu jednou, v návalu zloby, veškeré jeho modely, což Arkwrighta tak pohněvalo, že za nedlouho na to ji úplně opustil.

Při sestrojování osudného onoho perpetuum mobile pomáhal mu jakýs hodinář Kay, který ho

také prvně upozornil na stroje ku spracování bavlny. Myšlenka ta se ho rázem úplně zmocnila a neustal, dokud strojek neměl hotový. Kay dělal opět první model, který ve škole v Prestonu byl prvně vystaven. Arkwright byl tou dobou tak sešlý a chud, že neměl pořádného oděvu. O svůj stroj se bál, jelikož mezi rukodělníky, jichž v Prestonu velká část žila, byla všeobecná nenávist proti strojům, které ruční práci měli učinit zbytečnou. V Blackburnu, nedávno před tím, lůza rozbila z podobných příčin Hargreav-ův předoucí stroj. Proto také Arkwright složil svůj stroj a odstěhoval se s ním do Nottinghamu. Zde také nalezl společníka s penězi, který mu umožnil stroj zlepšiti, vzdor tomu však pokusy ty nevedly k žádoucímu cíli. Konečně byl odkázán k jistému panu Struttu, který sám byl vynalezl stroj stávkový. Strutt okamžitě poznal výhody nového stroje a spojil se s Arkwrightem. Oba vzali patent, který zněl na jmeno: „Richard Arkwright v Nottinghamu, hodinář“, v r. 1769, tedy v tomtéž roce, co Watt vzal patent na svůj parní stroj. První přádelnu novou postavili v Nottinghamu; jiných pak následovalo mnoho.

Avšak dlouhá léta pracovali ještě bez výdělku, neboť stroj vyžadoval stálých ještě oprav a zdokonalení. Když pak konečně předce se ukázalo, že se strojem prospěšně možno pracovat, vzbouřili se v Lancashiru dělníci proti Arkwrightově strojům, chtíce je rozbíti, zrovna jako v Cornishu havíři proti Wattově a Boultonově parním strojům. V Chorley rozbila lůza přádelnu, kterou Arkwright znova stavěl; v Lancashiru nechtěl nikdo kupovat jeho výrobky, vzdor tomu, že byly uznány za nejlepší; jiní závistníci konečně tak dlouho intrikovali proti jeho patentu, až tento byl prohlášen za

neplatný. Avšak vzdor těm nehodám nebyl Arkwright přemožen. Stavěl vždy nové závody v jiných částích Anglie a Skotska, a když konečně přešla cromfordská přádelna v jeho vlastnictví, tož vynikaly výrobky jeho hodnotou tak značně nad jiné, že za nedlouho stál v čele celého průmyslu toho, a ostatní továrníci se řídili zbožím a cenami podle něho.

Arkwright byl neobyčejně energický, snažlivý a přičinlivý pracovník a nikdy neustal se učit a zdokonalovat. Tak ku př. v 50. roce se začal učit mluvnici mateřské své řeči, pravopisu a krasopisu. Arkwright se stal zakladatelem nynějšího fabričného systému anglického, který, ač má své vady, tož předce je původem ohromného bohatství jak jednotlivců, tak celého národa vůbec. Zřídka kdy měl vynikající průmyslník tak velikou váhu a důležitost pro odbor průmyslový a pro celý národ jako Arkwright. Veliký úspěch ten musíme zajisté přičítat okolnosti té, že mimo vynalezavost mu byla také vlastní energie i praktická mysl k organisaci práce, a bystrý rozhled ve všech záležitostech života, čímž mu bylo možno vzdor všem protivenstvím uvésti ve skutek své myšlenky. Byl on v tom ohledu pravý opak Wattův, který, jako mnohý jiný výtečný vynálezce, při uskutečňování svých ideí, si počínal velmi neobratně a bez rázného spolupůsobení Boultona, s nímž šťastnou náhodou v nejkritičtější době svého života se sešel, sotva by se byl dodělal úspěchu. Watt sám o sobě říkával, že by raději šel vstříc nabitému dělu, než by sestavil obchodní účet, neb uzavřel obchod.

Boulton pochází také z chudého stavu a byl sám v Birminghamu knoflíkářem. On opět poskytuje příklad, že nebývá člověk stavem svým

povznášen, nýbrž člověk že dovede povznésti stav, který si volil za obor své činnosti. Byl on nevšedních schopností a tyto ustavičně vzdělával bedlivě. Zvláštní měl nadání obchodní a zřídka, že se mu obchod nezdařil při vší smělosti, s kterou obchody své podnikal. Avšak Bulton byl neméně obratným a rozmyslným a nikdy „nevrážel klín širokým koncem“, jak praví Anglické přísloví.

Obchodem velice zbohatl, směle se však může o něm říci, že ni jednoho šillingu nevydělal způsobem nečestným. On byl skutečným náčelníkem a šlechticem průmyslu, a při vysokém vzdělání, které si vlastním přičiněním získal, stal se i štědrým mecenášem umění a literatury.

Hlavním účelem jeho práce však vždy bylo rozšíření Wattova parního stroje co pracovní síly. V paměti zůstanou jeho slova, hrdě kdys pronešená: „Prodávám zde, po čem celý svět touží — sílu.“

Všecky ostatní odbory průmyslu anglického podávají podobné, skvělé příklady energických lidí, kteří byli původem nesčíslných dobrodiní pro sousedstvo, v němž pracovali, a příčinou vzrůstání moci a zámožnosti národa anglického vůbec.

Můžeme zde uvésti jen některé, tak ku př. rodinu Peelův, která později i činností politickou se vyznamenala. Zakladatel rodiny té, Robert Peel, žil nedaleko Blackburnu v polovině minulého století co neveliký zeman na farmě, později v městečku samém.

Hospodářství neposkytovalo dosti výživy četné jeho rodině, a proto si dle místního obyčeje zařídil domácí dílnu na kaliko. Používal novějších strojů k práci, vyráběl dobré zboží a brzy se obchodu jeho dobře dařilo.

Zvláštní pozornost věnoval tehdá ještě málo

známému tištění kalikových látek a vymýšlel na tu práci nějaký stroj. Jednou náhodou naškrábal na cínový jídelný talíř figuru a opětovný pohled na obrázek ten vzbudil v něm myšlenku, že z cínových rytých desk by se vzory daly tisknout na látky. Pokus byl pomocí cínového talíře, červenou barvou a obyčejným mandlem prádelným udělán, a zdařil se dosti dobře. Vynález brzy zdokonalen a prakticky použit, a jelikož první vzorek tištěný, který se mu vydařil a do obchodu přišel, byl petruželový list, nazývali i vynálezce v celém místě ne jinak, než „petruželový Peel“.

Obchod jeho se zmáhal a podporován v práci a podnicích syny svými, domohl se značného úspěchu.

Ze synů jeho vynikli všichni energií a přičinlivosti po otci sděděnou, a každý z nich stal se hlavou značné obchodní firmy.

Nejvíce vynikl syn jeho Robert Peel, toho jmena druhý továrník a první baron, který po otci sdědil všecku energii, podnikavost a píli. Karieru svou počal co dělník v dílně svého otce. Když mu bylo 20 let, chtěl si zařídit vlastní závod tiskařský ve spolku se strýcem svým J. Haworthem a jakýmsi W. Yatesem, kteří sehnali do začátku asi 500 lib. st. kapitálu mezi sebou. Mladý Robert jsa takřka ještě hošíkem, řídil vlastně celý závod samostatně; ne nadarmo říkali o něm, že nese „starou hlavu na mladých ramenech“. Koupili dosti výhodně starý mlýn a otevřeli roku 1770 tiskárnu; o několik let později připojena k ní přádelna. Mladí společníci žili velmi skrovně. Yates byl ženat a měl rodinu; svobodný Peel pak se u něho stravoval za 8 shil. týdně. Nejstarší dítě Yatesovo bylo děvčátko, které k Peelovi mělo zvláštní náklonnost a když jednou přišel Peel z práce a s dítětem laškoval, ptal se žertem malé

Ellen, chce-li býti jeho ženou. Odpověď zněla „ano“. „Já tedy na tebe počkám“, odpověděl Peel, a čekal 10 let. Ellen Yates 17 let stará, stala se manželkou Peelovou; byla neobyčejně nadaná, krásná i šlechetná. Ona zušlechtila každé místo, které v životě zajímala: bylať věrnou rádkyní muži při všech velkých jeho podnicích, byla po mnohá leta jeho obchodním korrespondentem, jelikož Peel sám ani chutě ani schopnost k takému zaměstnání neměl, a zemřela co Lady Peelova, matka znamenitého ministra anglického, ctěna ode všech, kdo ji znali.

R. Peel v obchodě prospíval, neboť převyšoval obchodními schopnostmi a energií všecky své konkurenty v průmyslu tiskařském a stal se takto v odboru tom vůdcem celého trhu, jako Arkwright v přádelnictví.

Že moc a vzdělanost národa závisí výhradně na průmyslnosti a energii jednotlivců, to zřejmě také ukazuje životopis jiného průmyslníka, a sice J. Wedgwooda, zakladatele hrnčířského průmyslu v Staffordshiru. Jeho otec byl chudý hrnčíř, kteréhož řemeslo jeho sotva uživilo. Ve 14. roce začal pracovat co učedník při témže řemesle, a osiřel. Školního vzdělání řádně nikdy nedostal. Neštovice, jimiž se roznemohl, zanechaly mu v té míře bolavou levou nohu, že mu ji lékaři musili uříznout. Živil se bídně a nuzně řemeslem svým, které tou dobou stálo v Anglii na velmi nízkém stupni. Lepší hrnčené zboží přiváženo z Hollandska, porculán z Číny.

Wedgwood projevoval zvláštní chuť a schopnost k umělejší práci a zkoušel se s rozličnými společníky zaříditi rozsáhlejší obchod, avšak nedařilo se mu. Konečně se usadil v rodném svém místě a vyráběl tu v malém baráku svá „díla

vkusu". Co přesný pozorovatel všech úkazů nahodivších se jemu při práci, všiml si také, že sbělají pálením zeminy bohaté křemíkem. Přemýšleje o tom, zkoušel vypalovat všeliké míšeniny, až přimísením křemíku k obyčejné hlíně hrnčířské dostal pálením bílé zboží, které co „anglické hlíněné zboží" nabylo náramného odbytu. Wedgwood nyní rozšířil svůj závod a zdokonalil výrobek značně. Pobádán úspěchem, učinil si úlohou zlepšit průmysl hrnčířský v Anglii. Vyhledával učence i umělce a všude se snažil něčemu se přiučit; také lučbě se učil a nešetřil peněz na pokusy. Pro královnu Charlottu shotovil tabulový service, první toho druhu výrobek domácí, začež nazván královským hrnčířem. Drahocenné vásy čínské, staré náčiní římské, vykopané v Herkulanum a p. byly mu půjčovány od mecenášů k napodobení, a konečně i sám drahocenné vzory takové si kupoval a napodoboval s nevídanou dovedností.

Wedgwood pro svůj odbor průmyslový bral na pomoc všecky faktory, které v nějakém s ním byly vztyku. Vyhledal si Flaxmanna, malíře, a nešetřil nákladu, aby si od něho zaopatřil množství krásných vzorů pro své porculány a kameniné zboží. Starostlivě provedenými pokusy podařilo se mu znova vynalézti zapomenuté umění Etruské, t. malby na hlíněné výrobky vůbec. Jiný jeho vynález je žároměr, známý pod jeho jmenem, který dosud při fysikálních i chemických pokusech, jakož i v praxi se používá. Wedgwood však nevěnoval jen pozornost a účastenství své továrně, obchodu a svým výskumům, nýbrž živého bral podílu na všem, co sloužilo všeobecnému prospěchu. Tak byl ku př. průplav Trentský a Monseyský hlavně působením

jeho, ve spojení s výtečným inžinýrem Brindleyem proveden.

Účinek Wedgwoodova úsilí, zdokonalit průmysl hrnčířský v Anglii, byl skvělý. Množství výrobků těch vyváželo se nyní z Anglie na cizí trhy vzdor vysokým clům položeným v cizích zemích na anglické výrobky. Ve zprávě, kterou r. 1785 podal Wedgwood parlamentu o své fabrikaci, tedy 20 let po založení jeho živnosti, je vytknuto, že dříve jen nahodile se zabýval neveliký počet nuzně se živících lidů při té živnosti, nyní však že se při ní zaměstnává přes 20.000 dobře placených dělníků. Že takový pokrok v jednom odvětví průmyslovém vyvolal ohromný pokrok také v mnoha jiných příbuzných, neb pomocných odborech, samo sebou se rozumí. Vzdor tomu velikému úspěchu a pokroku tvrdil Wedgwood vždy, že průmysl ten se nalezá teprv v plenkách a je schopen rozvoje ještě nepoměrně většího. Dnes víme, že Wedgwood měl pravdu. Jemu následovalo v Anglii mnoho podnikavých a přičinlivých továrníků, kteří pošinuli to odvětví průmyslu na netušenou výši dokonalosti.

Pojmenujeme tu jen ještě Mintona, který svou činnosti a snahou byl pravým nástupcem Wedgwooda, a nemenších má zásluh o rozvoj průmyslu hrnčířského v Anglii, jako velmistr Wedgwood sám.

Lidé, jako tito, mohou směle býti vřaděni mezi velduchy anglické. Jich trpělivé sebezapření uprostřed bídy a nesnází, jejich odvaha a vytrvalost ve snaze po dosažení chvalitebného cíle, jsou neméně hrdinné vlastnosti, než udatnost vojína neb námořníka, jejichž povinností je rekovně ochraňovat to, co vytvořili oni náčelníci průmyslu.

Přičinlivost a vytrvalost.

Největších úspěchů dosáhneme obyčejně prostředky prostými a působením vlastností všedních. Sám život obyčejný, jeho povinnosti a starosti všední, poskytuje hojnou příležitost ku nabytí nejlepších zkušeností; a právě nejobyčejnější a nejschůdnější dráhy života dávají lidem nejvíce možnosti osvědčiti své úsilí u sebevzdělávání.

Široká dráha lidského blahobytu jde souběžně s osvědčenou drahou počestnosti, a ten, kdo nejdéle na ní vytrvá, i největšího se domůže úspěchu.

Štěstí nazýváme často slepým; ono však není tak slepé jako lidé sami, neboť kdo si všimne skutečného života, pozná, že štěstí slouží obyčejně přičinlivému a podnikavému, jako slouží vlny a vítr nejlepšímu plavci. Každé opravdové a čestné úsilí potká se s úspěchem, a není k tomu nijak zapotřebí neobyčejných vlastností přírodou nám daných. V nejčastějších případech soustředí se vše ve zdravém rozumu a vytrvalosti. Není zapotřebí genia, ač genius nejvznešenější nepřestává účinkovat vlastnostmi praobyčejnými. Nejvýtečnější mužové popírali přímo moc genia, avšak, jako všichni lidé, kteří úspěchu dosáhli, vyznamenávali se vytrvalostí a prostou ale správnou znalostí světa.

Newton (Ňutn) byl muž ducha zajisté skvělého, kdykoliv však se ho kdo tázal, jakými prostředky se dopracoval tak neobyčejných výsledků při výzkumech svých, vždy odpověděl skromně: „Stále jsem o nich přemýšlel.“ Jindy zase vysvětloval způsob, jakým své práce vykonává, asi následovně: „Předmět, který zkoumám, chovám stále na mysli a čekám, až nejasné o něm ponětí poznenáhla úplně se mi objasní.“ Se skromností, jen vel-

duchu vlastnou, pravil pak kdysi dr. Bentleyovi: „Pakli jsem obecenstvu vůbec něčím prospěl, tak to dlužno přičítati jenom přičinlivosti a trpělivému přemýšlení.“

Znamenité výsledky, jakých dostihli lidé i skrovného nadání, pouze přičinlivostí a vytrvalostí, přiměly mnohé vynikající muže k náhledu, že příroda obdařila lidi dary ducha dosti stejnoměrně, a že jen na člověku záleží, aby dary ty řádně použil a vypěstoval. Beccaria tvrdil, že každý člověk může ze sebe udělat básníka neb řečníka; Reynolds zase, že může se státi malířem neb sochařem; Voltair dokazoval, že mez velmi úzká dělí člověka nadaného geniem od člověka obyčejného. Locke, Helvetius a Diderot věřili, že všichni lidé jsou stejně nadáni, a že co dostihne na základě pravidel o postupu vývinu vzdělanosti jeden člověk, to možno dostihnouti i každému jinému také. Zkušenost zajisté také učí, že vytrvalost a přičinlivost dovede přemoci obtíže a vykonat práce, které na první pohled se zdají býti nemožnými, vzdor tomu však připustit musíme, že přirozené nadání zůstává důležitým faktorem.

Dosud žijící inžinýr Bidder, který již co hoch se proslavil svou neobyčejnou zručností v počítání z paměti, přičítá úspěch svůj výhradně vytrvalému cviku. „Zkoumal jsem,“ pravil kdysi, „svou mysl a porovnával s jinými, nenalezl jsem však žádného rozdílu, vyjma zálibu pro měřické tvary, kterou jsem ale nalezl u mnohých jiných lidí, skorem zrovna tak silnou, jako u sebe. Netvrdím sice, že všichni lidé jsou stejně schopni k duševní činnosti, to však je jisto, že může býti dobrým počtářem každý, kdo vynikne v jakém koliv jiném oboru nauk.“ Bidderův otec a starší bratr byli zedníci; tento ho prvně naučil počítat do 100.

Vycvičiv se v tom dostatečně, učil se násobilku dle vlastní methody pomocí broků a bobů, které seřaďoval do pravidelných čtverhranů. U souseda kováře, jehož přízeň čiperný hoch si brzo získal, osvědčil náhodou svou znalost násobilky. Kovářův schovanec pak vždy musel přepočítat křídou násobky, které malý Bidder z hlavy vypočítával.

Sláva hochova se po vůkolí rychle rozšířila a obdivovatelé jeho ze sousedstva honorovali malého počtáře dosti hojně krejcary. K vůli zisku a slávě dal si hoch záležet a cvičil se stále v počítání, až konečně znal násobilku do milionu z paměti. Hoch počtář se stal pověstnou osobou, o níž se mluvilo i psalo. Později vstoupil do služby k pojišťovací společnosti a konečně k známému inžinýru Palmerovi. Pokroky, které zde učinil, byly značné a získal si brzy velmi dobré pověsti svými pracemi inžinýrskými. Co místopředseda spolku inžinýrského pravil jednou v řeči, držené svým ctitelům as takto: „Obětoval jsem leta práce; domáhal jsem se s velikou vytrvalostí jakési nadvlády nad číslicemi a rovněž takou práci jsem vynaložil, abych si udržel tu nadvládu, která mi vždy bude prospěšnou. Kdyby ne jinak, tak mi prospěla tím, že mi učinila možný postup od obyčejného dělníka, jímž jsem byl od rodu, ku zaměstnání, které mi činí možným vás osloviti co místopředseda ctěné té společnosti.“

Potřebujeme toliko popatřiti do životopisů znamenitých mužů a uvidíme, že nejvýtečnější vynálezci, umělci, myslitelé a vůbec pracovníci všech oborů lidského vědění, prospívali v podnicích svých hlavně neunavnou promyslností a přičinlivostí. „Tajnost všeho úspěchu záleží v tom, že dopodrobna známe předmět, o němž pracujem, a znání takové dá se jen stálým cvikem a učením docílit“, pravil

Disraeli. Také vidíme, že lidé, kteří způsobili největší pokroky ve světě, nebyli ani tak velcí geniové, nýbrž vynikali více svou neunavnou pracovitostí, sebezapřením a vytrvalostí. Ba, často lidé velmi duchaplní a přírodou bohatě schopnostmi nadaní, v obyčejném zápase života bývají přemoženi, kdežto i méně nadaný a vytrvalý pracovník vyjde co vítěz.

Z toho následuje, že je důležito vycvičit pracovitost; kdo toho docílí, tomu zápas vždy bude snadný.

Stále a stále musíme však opakovati, že zručnost v práci jenom prací samou se dá nabyti, a platí to o práci duševní zrovna tak, jako o hmotné. Vizme Roberta Peela, který stálým cvičením velmi prostředních schopností svých se stal konečně jedním z nejvýtečnějších mužů senátu Britického. Co chlapce cvičil ho otec jeho s velikou vytrvalostí v hlasném propovídání nedělních kázání. Hoch spočátku těžce si pamatoval souvisle jednotlivé části kázání, brzy však se vytrvalosti otcově podařilo, že hoch doma kázání, které v kostele slyšel, doslovně opakoval z paměti.

V parlamentním životě jeho tato cvičenost posloužila mu převýborně. V nejživější debatě podržel v paměti řeči svých protivníků doslovně, a jasný obraz, který tak o průběhu debaty míval, dával mu možnost odrážet útoky proti němu činěné, s neobyčejnou pádností a pohotovostí. Úspěchy, které takto nabyl, můžeme přičítati jenom cviku, jakého naléháním otce svého nabyl v kostele fary Draytonské.

„Cvik naučí i medvěda tančit“, praví francouzské přísloví, a mluvíce o tanci poukážeme také k tomu, že tanečník neb tanečnice, aby jen poněkud vynikli na jevišti, musí umění svému věnovat velmi

mnoho práce a namahání. Proslulá tanečnice Taglioni před každým vystoupením na jevišti byla svým otcem donucována ku dvouhodinému cvičení, kteréž obyčejně končilo tím, že unavením klesla bez smyslů. Služebné ji musely odnést, křísit a převlékat. Jenom za cenu takového namahání došla na jevišti neobyčejné oslavy. Zajisté že zahanbuje přičinlivost toho druhu „umělců“ každého, kdo domáhaje se šlechetnějších cílů, si hoví.

Každý pokrok však, i při největším přičinění, děje se pozvolna a postupně, krok za krokem. Velikých výsledků nedomůžeme se pojednou. De Maistre praví, že tajemství každého úspěchu spočívá v tom, abychom se ho uměli dočkat. Dříve musíme síti, než můžem klidit, a mezi tím musíme často dlouho čekat s nadějí trpělivou. „Čas a trpělivost přemění morušový list v dykytu,“ praví přísloví, známé na východě. Trpělivě čekat a ochotně pracovat dále, to je zásada zlatá. Ochota je při práci vlastnost velmi důležitá, která dodává mysli velikou pružnost a nedá člověku tak snadno zoufat při počátečním nezdaru.

Zejmena člověk, který se odhodlá ku práci ve prospěch všeobecného dobra, musí často pracovat dlouho a bez podnětu, který pracovníkům na jiném poli dodává okamžité uznání a úspěch. Často se stává, že člověk pracuje neunavně po celý život a nedočká se plodu práce své. Adam Smith strávil život při práci velikého díla svého „blahobyt národů“, v němž vytknul zásady zlepšení společenského života, a minulo sedmdesát let po jeho smrti, než došla uznání nauka jeho. Vědomí, že úsilí věnuje účelu šlechetnému a naději, že konečně předce práce jeho uznána bude, je v takových případech jediná útěcha; ztráta naděje však člověka zrovna zničí. Missionář Carey silen

takou nadějí, pracoval o rozšíření křesťanství v Britické Indii s úsilím příkladným. Ač z počátku s nevalným prospěchem se potkalo jeho namahání, tož konečně předce skvělý úspěch odměnil jeho práci. V Serampore dal postavit velikolepé školy, a šestnáct obcí křesťanských na rozličných místech Indie založil, které vesměs prospívají; bibli do šestnácti řečí přeložil a po Indii šířil. Caray byl syn ševce a sám vyučený švec, hlavní jeho pomocníci byli Ward, syn tesaře, a Marsham, syn tkalce. Za chudobný původ svůj nikdy se nestyděl a když jednou u tabule generálního guvernéra, kde býval hostem, jakýs vyšší důstojník úmyslně se tázal svého souseda dosti nahlas, zdali ví, že Caray býval ševcem, odpověděl Caray sám: „Ne, pane, byl jsem toliko příštipkářem“. O neustrašné úmyslnosti Carayově svědčí následující událost z jeho života. Co hoch chtěl vylézt na strom, avšak spadl a zlámal nohu. Když se vyléčil a dosti sesílil, vrátil se k témuž stromu a vylezl bez nehody nahoru. Bez takové pevnosti v předsevzetí sotva by byl prospěl tak velice v missionářské práci své.

Dr. Young (Jung), známý filosof anglický, tvrdil, že vše, co jeden učiní, dovede učinit také druhý, a že zásadu tu bral do opravdy, je patrno z následující příhody jeho. Ve společnosti výtečného jezdce byla mu nabídnuta kdysi projížďka koňmo. Nabídnutí přijal, ač před tím nikdy neseděl na koni. Při jízdě snažil se s koněm skočit za svým společníkem přes plot, při čemž ale spadl. Aniž by slova byl řekl, sedl opět na koně a pokusil se znova o skok; nezdařil se mu zase. Po třetí konečně přeskočil.

Životopisy mnohých učenců dávají nám vzácné příklady o vytrvalé práci. Americký přírodozpytec

Audubon cestoval po léta s ručnicí a malířskou mapou po lesích amerických, aby poznal v přírodě samé život ptactva, a zhotovil asi dvě stě výtečných původních obrázků. Vrátiv se s pokladem tím domů, musil za nutnou příčinou odcestovat do Filadelfie, kdež pobyl po několik měsíců. Přišed domů po několikadenním odpočinku šel prohlédnout bednu, v níž byl uložil své výkresy; našel v nich uhnízděnou četnou rodinu krysí a výkresy na dobro rozhlodané. Audubon z rozčilení onemocněl, brzy se však zpamatoval, vzal ručnici a mapu a šel znova do lesů kreslit ptáky. Do tří let měl novou sbírku pohromadě. Newtonu pak se přihodilo, že na pracovním stole, kde víceleté výpočty jeho ležely nahromaděné, zamilovaný psíček „Diamond“ porazil svíčku a spisy shořely. Nehoda ta povážlivě se dotkla velikého učence. Dějepisec Carlyle zase půjčil první díl rukopisu svých dějin francouzské revoluce nějakému sousedu na přečtení. Nedopatřením se dostal do rukou posluhy, která brala ty papíry na podpal. Carlylu, který neměl žádné kopie, nezbylo nic než napsati spis znova.

Vynálezci všech oborů lidské činnosti velmi často s toutéž neustrašnou vytrvalostí pracují k vytknutému cíli. Stephenson z dokonaloval po 15 let svou lokomotivu, než ji učinil schopnou k práci a Watt pracoval 30 let na svém kondensačním stroji parním. Zajímavý příklad vytrvalé a nezištné práce na poli vědeckého bádání poskytují nám tři muži, kteří náhodou stejnému účelu věnovali své usilí a konečně, podporujíce se na vzájem, svým bádáním odkryli dávno zapomenutou jednu část dějin lidského pokolení. Dobrovolník Rawlinson, ve službě indické společnosti, byl na stanici Kermanstah v Persii dosazen. Se

zvláštní zálibou pozoroval nápisy z klínovitých písmen sestavené na starožitných pomnících ve vůkolí se nacházejících. Pomníky i písmo ho začaly zajímat do té míry, že si dal všemožnou práci, blíže je poznat a záhadné nápisy rozluštit. Po dlouhé práci podařilo se mu sestavit jakousi abecedu a okresliv množství pomníků i nápisů, poslal svou práci do Anglie na posouzení. Mezi anglickými učenci nebylo však toho, který by byl znal starožitné písmo klínové, našel se však jakýs účetní, jinak úplně neznámý člověk, jmenem Noris, který po dlouhou dobu se již byl zabýval ze záliby učením se klinovému písmu. Tomu byly předloženy práce Rawlinsonovy na posouzení. Noris však se osvědčil býti tak podrobným znalcem písma toho, že Rawlinsovi vytknul chyby, které při překreslování písmem učinil. Při porovnání se skutečnými nápisy přesvědčil se také Rawlinson, že Noris měl pravdu.

Brzy se naskytl třetí společník, jmenem Layard, který býval písařem u jakéhos advokáta v Londýně. Co mladík 22 letý opustil kancelář a pustil se do východních krajin. Poohlednul se tu, i zachtělo se mu procestovat kraje za Eufratem a vydal se skutečně také na cestu s jedním ještě společníkem. Bez úrazu prošel všecky tamní kraje, vzdor všemu nebezpečí, jaké cestování v oněch krajinách pro cizince má, zabývaje se vyhledáváním a vykopáváním starožitností v místech starého Ninive a Babylonu. Po víceleté práci a vzdor skrovným prostředkům podařilo se mu odkrýti neobyčejné množství starožitností, z nichž velikou část dal dopravit do Britického Museum v Londýně, a zásobil takto své vrstevníky Norise a Rawlinsona dostatečným materialem ku dalším studiím. Těm třem mužům skutečně přináleží zásluha, že

odkryli část dějin lidského pokolení, která po tisíciletí byla zapomenuta, ztracena.

Spisovatelská dráha předvádí nám lidi, kteří nezřídka příklady podobné vytrvalosti poskytují. Uvedeme Walter Scotta, známého romanopisce anglického, který se vyznamenával neobyčejnou vytrvalostí a cvičeností v práci. Nabyl jí co písař v advokátní kanceláři, kde dostával 3 peny za stránku popsanou jistým počtem slov; psával i 120 stran za 24 hodin a vydělal si tudíž tolik, že mohl kupovat i dražší knihy. Scott později rád se chlubíval, že má všecky vlastnosti dobrého obchodníka a popíral vždy co nejrozhodněji, oprotiv mnohým snílkům, že dar genia nijak nevadí konání všedních povinností v životě, a zřejmě tvrdil, že je prospěšno věnovati několik hodin denně práci praktické, k vůli pravidelnému cviku a vývinu schopností našich. Co příručí soudního dvoru v Edinburgu, jímž Scott později se stal, zabýval se svými literárními pracemi jenom před snídaním; ostatní den strávil kancelářskými pracemi nad míru suchopárnými, které však vykonával s řídkou přesností a svědomitostí. Tak si počínal i při všech soukromých pracích svých a jen tím mu bylo možno vykonat neobyčejné množství práce literární. Dopisy ku př. z pravidla zodpověděl v týž den, ve který ho došly, bez kteréhož pořádku by mu ani nebylo bývalo možno udržovati tak rozsáhlou korespondenci. Zvláštní váhu pak kladl na to, aby své potřeby životní kryl ze služného a výdělků svého obchodního zaměstnání; z příjmů, které mu později poskytovaly literární jeho práce, ni haléře nepoužil na krytí výloh všedních.

I mezi spisovateli méně vynikajícími nalezáme příklady takové též přičinlivosti a vytrvalosti. John

Britton sepsal a uveřejnil osumdesát sedum spisů, hlavně obsahu archeologického, během půl století činnosti spisovatelské, které se věnoval co samouk. Otec jeho byl pekařem v Kingstonu, udělal bankrot a zbláznil se, načež se hocha ujmul strýc šenkýř, u něhož po pět let stahoval a zátkoval nápoje lihové do láhví. Když ale hochovi zdraví nesloužilo, poslal ho pan strýc do světa, vyplativ mu za pětiletou službu dvě guineje t. j. asi 21 zlatých. Během dalších sedmi let byl na rozličných místech zaměstnán co sklepník, a často při velmi bídném platu byl prací přemožen. Nepřestal však se vzdělávat; kde jen trochu mu bylo možno, cvičil se ve psaní a čítal nejrozmanitější spisy, často v posteli, zimního času, neboť neměl na otop. V Londýně konečně přemožen prací ve sklepě, v němž denně od 7 z rána do 11 do večera zaměstnán byl, hledal si jinou výživu. Za 15 šillingů týdenní mzdy šel za písaře k advokátovi a používal zase všechen volný čas ku pilnému čítání a vzdělávání se a když mu bylo 28 let, měl týdenní mzdy již dvacet šillingů, a vydal první svůj spis, jemuž rok co rok následovaly jiné, z nichž nejvíce vyniká skvostné dílo: „Starožitnosti kostelní v Anglii.“

Nápadnější ještě příklad poskytuje bohoslovecký spisovatel Samuel Drew (čti Drju). Otec jeho byl chudý dělník v Cornwallu, který však dbal na to, aby děti, pokud možno, chodily do školy, v níž ale Samuel ničemu se nenaučil, jelikož více času věnoval zábavám za školou, které ho více těšily, než učení. Matka jeho si ale dala práci s ním a naučila ho přece ledačemu doma. V osmém roku dán do práce do cínových dolů. Brzy na to mu matka zemřela a otec byl tak zaměstnán, že neměl času vzdělávat vlastní děti.

V desátém roce dán do učení k ševci, kdež se mu dle vlastních slov prý dařilo, jako „žábě pod branami“.

Často chtěl utéci, aby se stal „námořním lupičem“, vytrval však do 17. roku u mistra, súčastniv se svědomitě při všech dobrodružných podnicích svých soudruhů, jichž vynikajícím vůdcem byl. Drancování ovocných sadů v sousedstvu a pašeráctví bylo nejoblíbenější zábavou jeho. Konečně přece mistru utek do světa, bratru se však podařilo ho vyslídit a přivesti domů. Pracoval pak na farmě a chodil co poštovní poslíček z Austellu do Bodmin-u. Živobytí to ho brzy omrzelo, odešel do Plymouthu a věnoval se zase ševcovině, nepropustil však žádné příležitosti, která se mu naskytla ku pašeráctví. Při jedné takové výpravě na pašerskou loď, byl by v tmavé bouřlivé noci málem přišel o život, jako jiní jeho soudruzi. Jen neobyčejná odvaha a síla jeho zachránila jej. Vlnobití překotilo malou loďku smělých dobrodruhů, z nichž někteří utonuli, avšak Drew po tříhodinném plavání šťastně dosáhl skálu poblíž břehu, na níž do rána zůstal ležet, a odkudž jej pak společníci, na břehu zůstalí na stráži, polo mrtvého vysvobodili.

Tato událost však mohutně působila na Drew-a; stal se velmi vážným a vyhýbal se všem dobrodružstvím podobného druhu. Vrátil se pak k otci, zabývaje se velmi opravdově nyní řemeslem, a působením výtečného kazatele Clarka stal se horlivým členem Wesleyan'ských Methodistů. K úplnému obratu jeho na cestu dobrou přispěl i hluboký dojem, který naň učinila smrt bratrova. Umínil si přísně a správně žít a všemožně se vzdělávat, a jelikož takořka zapoměl psát a číst, začal se to učit znova, s touž odvahou a vytrvalostí, s jakou

byl prve okrádal sady a pašoval. Pilný čtenář se z něho stal, a liboval si zejmena ve spisech rozumových.

Teď se také odhodlal provozovat řemeslo ševcovské na vlastní řád, neměl však dosti peněz, ale tak dobrou již pověst mezi sousedstvem, že mu nabídl jeden z nich potřebnou zálohu. Drew ji přijal, do roka však splatil, umíniv si domoci se úplné nezávislosti a raději skrovně žít, než přijímat dary neb půjčky. V učení svém zabral se hlavně do dějepisu, metafysiky a hvězdářství a zastával vedle svého řemesla také úřad místního kazatele a školního dozorce. Pojednou ho také začala zajímat politika a stal se velmi horlivým agitátorem a řečníkem.

Sousedé se scházívali u něho v dílně a politickým řečím nebylo konce. Tyto schůzky mu braly tolik času, že pak vždy pozdě do noci musel dodělávat práci svou. Stalo se jednou, že nějaký hoch čtverák šel v noci okolo dílny, a vida ho ještě pracujícího křikl mu do dveří: „Ševče! ševče! musíš dělat v noci, ve dne se touláš.“ Drew zůstal tím vtipem ohromen a pomyslil si: „Pravdu máš, hochu, ale víckrát mi to nikdo neřekne.“ Od té doby se vzdal všech agitac a schůzek politických, hleděl si svého řemesla a svého učení. Konečně se pokusil o sepsání některých spisů rázu náboženssko-filosofického, jimiž si získal nemalé slávy, kteráž jej však nijak nezaslepila a z obvyklého prostého života řemeslnického nevyvedla. „Do loterie literárního úspěchu vsadím jenom zbytky svého času,“ pravíval a ševcoval dále.

Jednou pomáhal svému učedníku odnášet z ulice uhlí do dílny, což mu soused vytýkal; odpověď zněla určitě: „Člověk, který se stydí odnésti si vlastní uhlí do bytu, zaslouží, aby celou

zimu seděl u prázného krbu.“ Později vyzván dr. Coke-m, věnoval se úplně dráze spisovatelské, stal se redaktorem methodistského časopisu, a vedl dozor na vydávání spisů náboženské této společnosti. Sám sepsal spisy rozličné, mezi nimiž vyniká dějepis rodného hrabství jeho Cornwallu.

Použití příležitostí a pomůcek. Vědecké bádání.

Náhoda málo přispěje ku dosažení velikých úspěchů. Časem arciť někomu v něčem prospěje, avšak spolehati na ni, neb přičítati jí rozhodující vplyv nelze; vytrvalou promyslností a přičinlivostí dojdeme nejjistěji k cíli. Každého pravého pracovníka odznačuje kromě těch vlastností také upřená pozornost věnovaná práci i v podrobnostech. Není největším mužem ten, kdo opovrhuje malichernostmi všedního života, nýbrž ten, kdo až do těch maličkostí je dokonalým. Michael Angelo ukazoval příteli co byl pracoval na soše jakési ode dne poslední návštěvy tohoto. „Toť jsou samé maličkosti,“ namítal přítel. „Ano maličkosti,“ zněla sochařova odpověď, „jimiž jsem ale dosáhl dokonalosti, a dokonalost není maličkostí.“ Podobnou zásadou řídil se také malíř Poussin, říkaje: „Cokoliv stojí za práci vůbec, stojí také za to, aby dokonale bylo provedeno,“ a když se přítel ptal, čím vlastně získal sobě tak dobré pověsti mezi malíři, odpověděl, „tím, že jsem nezanedbal ničeho.“

Jsouť vynálezy, o nichž se praví, že učiněny náhodou; pozorujíce však blíže poměry, shledáme, že náhoda má zásluhu nejmenší. Obyčejně bylo, že naskytnuvší se příležitost dovedl řádně uchopiti a vypěstovati člověk duchem svým. Padající

jablko, které spatřil Newton, uvádí se častěji co příklad nahodilých vynálezů a odkrytí. Nesmíme však přehlédnout, že Newton po leta se zabýval poznáváním nauky o tíži, a jen jeho duch byl s to, ze zjevu padajícího jablka jasně usoudit pojednou důležitý zákon přírodní. Podobně zavdal pohled na pestré mýdlové bubliny Dr Youngovi podnět ku stanovení zákona o křižování a lomu paprslků slunečních. Neprávě si myslíme, že velcí mužové se zabývají jen velikými věcmi; lidé jako Newton a Young snažili se vysvětliti nejobyčejnější výjevy přírodní a velemoudré jich výroky o těchto učinily je znamenitými.

Rozdíl mezi lidmi spočívá z veliké části v jich důmyslu pozorovacím. „Jde lesem a nevidí paliva," praví přísloví a jiné zní „moudrý oči má v hlavě, ale blázen chodí po tmě." Duše musí zříti, na co oko patří — jinak člověk ničeho neviděl. Mnoho lidí vidělo kývati věci zavěšené na šňůře, avšak Galileo byl první, který pozoruje kývání visuté před oltářem lampy, kterou byl kostelník právě zapálil, všiml si také stejnoměrnosti pohybu toho a usoudil, že by proto se dalo pohybu toho použíti k měření času. Bylo mu tehdá 18 let a minulo 50 let plné práce a pozorování, než se mu podařilo sestavit časoměrné kyvadlo, jehož závažnost pro pozorování hvězdářská je neocenitelná.

Kapitán Brown zabývaje se studováním konstrukcí mostů, aby laciný most mohl dát postavit přes řeku Tweed, viděl na ranní procházce v zahradě zavěšenou s keře na keř přes pěšinu pavučinu. Viděl dříve dosti takových pavučin, nyní mu však teprv napadlo, že by podobně se dal sestavit visutý most. Brunel pozoruje malého červíčka, jichž bez počtu bývá v dřevěných stěnách

starých korábů, jak prohlodává svou chodbu dřevem a jí chrání proti vniknutí vody, naučil se stavbě podvodních tunelů, z nichž první byl stavěn pod jeho vedením pod Temží v Londýně; bylať tu v skutku jen opakována práce červičí, ve veliké však míře.

Je to duch starostlivého pozorovatele, který dovede poznati, neb i dáti veliký význam všedním úkazům, zjevujícím se jeho oku. Bedlivé pozorování i nejnepatrnějších podrobností a použití jich úhrnně k jedinému účelu, pojistí úspěch každému podniku lidskému, ať v obchodě, umění neb vědě. Veškeré vědění lidské povstalo nahromaděním nepatrných udajů pojmutých člověkem a zachovaných od pokolení ku pokolení. Ač mnohé z těch udajů a pozorování zprvu se zdály bezvýznamné, tož časem se přece ukáže, že nalezají svého upotřebení. Často dávno známé a nepovšímnuté úkazy pojednou se stávají základem výsledků veledůležitých. A vskutku není věci dosti nepatrné, aby nestála za povšimnutí.

Když Franklin dokázal, že blesk a električnost jsou totožny, našel se posměváček tázající se: „Jaký bude z toho užitek světu?“ Franklin odpověděl: „Jaký užitek je z dítěte? Bude z něho člověk!“

Pozorování Galvany-ho, že žabí stehýnka ve styku z rozličnými kovy sebou potrhávají, nemělo také dalšího významu, dokud z úkazů těch se nevyvinula elektrická telegrafie, jejíž význam v praktickém životě člověka je tak ohromný, že jej sotva lze řádně ocenit.

I sebe obyčejnější událost může nám býti prospěšnou, pakli ji patřičně pochopíme a využitkujeme. Úspěch náš záleží z veliké části na umění použít příležitosti a náhody ve svůj pro-

spěch. Markýz z Worcestru, uvězněný v londýnském Towru, viděl, že se roztrhl hrnek, pukličkou těsně přikrytý, v němž se vařila voda. Skoumal i dále vlastnosti páry a napsal pozorování svá ve spisu: „Věk vynálezů“. Savary, Newcomen a jiní snažili se prakticky použíti sílu Worcestrem popsanou. Avšak teprv Watt-ovi, jemuž dán do zprávy Newcomen-ův původní model parního stroje, podařilo se, po třicetileté práci, sestavit parní stroj, ku práci schopný.

Člověk, který si umíní jíti svou cestou, neboli konati práci samostatnou, původní, najde vždy dosti příležitostí, a pakli se mu nenaskují při ruce, utvoří si je.

Nevykonalit v umění a vědě nejvíce ti, jimž na snadě byly všecky pomůcky ku vzdělání sebe, a největší vynálezci nejsou obyčejně vychovanci škol, byt i sebe lepších, neboť ve skutečnosti ukazuje se býti nutnost a potřeba nejplodnější matkou vynálezů a nejlepší ze všech škol osvědčila se býti škola protivenství a obtíží. Mnozí z nejlepších pracovníků na poli lidského umění a vědění pracovali s nástroji velmi nedostatečnými; avšak nástroj nedělá dělníka, a špatný dělník nenašel nikdy dobrých nástrojů. Kdosi tázal se malíře Opie, jakým způsobem mísí barvy své, že jimi docílí tak skvostných obrazů: „Míchám je mozkem svým,“ zněla odpověd. A toho musí přimíchat každý dělník ku své práci, chce-li vyniknout.

Ferguson perořízkem zhotovil hodiny ze dřeva, které čas ukazovaly velmi správně a leže v noci na poli na znaku, zhotovil si z nití a malých perlíček dosti přesnou mapu oblohy nebeské. Proslulého lučebníka dr. Wollastona navštívil zvědavý jakýs ctitel jeho a přál si vidět laboratoř, v níž vědě tolikerými důležitými pracemi prospěl. Wol-

laston zavedl hosta do své pracovny a ukázal mu na stole ležící starý plechový tác, na němž v hromadě leželo několik sklíček hodinových, skušebných papírů, dmuchavka a malé vážky, řka: „Tu je celá má laboratoř.“ Franklin zase prvně svedl elektřinu z oblak obyčejným drakem, jaký hoši pouštějí do větrů. Gifford co ševcovský učedník konal své první výpočty mathematické na odřízkách kožených, které k tomu účelu si vždy kladívkem sklepal, a hvězdář Rittenhouse vypočítával zatmění slunce a měsíce prvně na kleči svého pluhu.

Nejobyčejnější případy dávají člověku příležitost ku výmyslům novým neb opravám a zdokonalením, a záleží na něm, aby je dovedl využitkovat. Profesor Lee byl prvně ponuknut ku naučení se hebrejskému jazyku, když náhodou v synagoze, kde co tesař spravoval lavice, našel bibli židovsky psanou. Zachtělo se mu čísti starý zákon v židovském jazyku, zaopatřil si mluvnici a učil se. Edward Stone vysvětloval vévodovi Argyle'skému, který se mu divil, jak on chudý zahradnický hoch čte Newtonovy spisy v latině, že „člověk potřebuje znát jen 24 písmen, aby se mohl naučit všemu, co libo.“ Píle, vytrvalost a použití všech poskytujících se příležitostí učiní vše ostatní.

Dr. Priestley, výtečný lučebník, první, který v širším rozměru zkoušel plyny a ustanovoval jich vlastnosti, byl 40 let stár, když při nahodilé návštěvě v pivováře pozoroval, že hořící louče nad kvasnými káděmi ihned zhasínají. Dozvěděl se, že to následkem plynu kvašením se vyvinujícího, nemaje však pojmu o lučbě, chtěl se blíže o tom poučit. V knihách, které si zaopatřil, jen nedostatečných našel zpráv, zabral se však do lučby, a předsevzal si do podrobna tento obor prostudovat a proskoumat. Hlavně věnoval svou po-

zornost plynům, jichž mnoho dosud neznámých vyloučil a vlastnosti jich určil a to přístroji velmi prostými. Současně v odlehlé vesničce ve Švédsku v tomtéž oboru pracoval Scheel s ústrojí ne více dokonalými, a s úspěchem ne méně skvělým.

Davy byl praktikantem v lékárně, a vyznamenával se zvláštní bádavostí. Nástroje ku svým pokusům sestavoval si sám, a bral k tomu bez rozpaků, kde jakou nádobu v lékárně neb lékárníkově kuchyni našel. Jednou se na blízkém břehu stroskotala francouzská loď, z níž mužstvo bylo zachráněno. Lékař lodní zachoval i své náčiní a seznámiv se s Davym daroval mu na památku starou stříkačku. Darem tím byl Davy velice potěšen, a použil jí hned ku sestavování jakéhos plynového apparatu; později mu sloužila za vývěvu při pokusech jeho o teple. Davy stal se později profesorem fysiky na královském ústavě v Londýně a jedna z přednášek jeho, kterou měl o lučbě, povzbudila v knihařském učedlníku Faraday-ovi neobyčejnou chuť zabývati se touto naukou. Však i elektřina zajímala Faraday-e a první pokusy konal v knihařské dílně se starou láhví. Fysikální a lučební spisy, které se dostaly Faraday-ovi do rukou k vázání, hleděl vždy dříve přečísti, než je odevzdal. Jakýs pán, kterému vázal knihy, našel Faraday-e čtoucího v enciklopedickém slovníku o elektřině, a když se dozvěděl o zálibě hochově, zaopatřil mu vstupenku k přednáškám Davyho v královském ústavu. Později vzat co assistent do téhož ústavu, kdež se stal zasloužilým nástupcem Davyho.

Paxton byl zaměstnán co zahradník u vévody Devonshirského, když společnost, pořádající r. 1851 výstavu Londýnskou, vypisovala cenu na plány výstavní budovy. Návrh Paxtonův svou

novostí a příhodností všeobecně překvapil, a také hned dána jemu přednost před všemi ostatními. První náčrtek dělal Paxton na archu pijavého papíru, který měl právě při ruce, v nádraží Derbyském, a první ten náčrtek, tak jasně a přesně vyznačoval ráz a sestrojení budovy, známé pak pode jmenem křišťálového paláce, jako nejlepší později zhotovené výkresy. Avšak jak se stalo, že obyčejný zahradník z nenadání překvapil a předčil všecky povolané architekty návrhem vynikajícím velikolepostí a uměloství, a což důležito: do podrobna promyšleným? To nebyl žádný okamžitý nápad, nýbrž, jak Paxton v přednášce své ve spolku umělců odbývané, sám pravil, myšlenka, s níž po dlouhá léta se zabýval, které věnoval velmi mnoho práce a pokusů.

Výstava sama byla neočekávaná událost, nahodilá se příležitost, která mnoholetou jeho práci soukromou vynesla světu na odiv. Není pochyby, že by Paxton se byl uchopil jiné příležitosti, kdyby tato se nebyla naskytla. Příležitost, náhoda měla zde, jako v každém jiném případě, nejmenší zásluhu o křišťálový palác; účelná, vytrvalá práce ho vytvořila.

Taková práce činí člověka bystrým v poznávání příležitostí a použití jich k vytknutému účelu, příležitostí to, kterých člověk bezúčelný a liknavý buď uchopiti nedovede, buď vůbec ani nepozná. Kdo však je vždy pohotově použíti každou nepatrnou příležitost, kterou čas a místo poskytuje k účelné práci, ten ku podivu mnoho dovede vykonat. Vytrvalým použitím okamžiků, bezcenných jinak, dají se docíliti značné výsledky.

Člověk i skrovného nadání, který by denně asi hodinu, jinak promrhanou, věnoval učení, byl by s to ovládnouti celé obory nauk. Zásadou

však musí člověku býti, nepropustit čas beze snahy a přičinění něčemu se přiučit, neb něco vykonat. Dr. Good ku př. přeložil Lucretia do angličiny v kočáře při jízdě od jednoho nemocného k druhému v Londýně.

Zrovna tak sepsal i dr. Darwin velikou část svých spisů na kočárku, v němž navštěvoval své venkovské nemocné. Měl vždy při sobě lístky papíru, na které poznamenával okamžité nápady. Dr. Burney zase koňmo jezdil od jednoho žáka svého k druhému a naučil se při tom francině a vlaštině.

Elihu Burritt připisoval vždy první úspěch svého sebevzdělání svědomitému použití okamžiků, které v životě lidí obyčejně v nečinnosti se ztrácejí. Pracoval a živil se co kovář; příležitostně však přiučil se osmnácti starým a novým jazykům a dvaceti dvěma evropským nářečím. Při ohromném tom úspěchu byl Burritt člověk skrovný, nevynášeje se nikdy svým věděním; o něm možno říci, že uměl mlčeti ve čtyryceti řečích.

Podobných příkladů o účelném použití nepatrných okamžiků, které vytvořilo mnohý krásný pomník lidské přičinlivosti, mohli bychom uvésti mnoho a zajisté nelze ani dosti často a důtklivě pobádati lidi ku používání nejen těchto ztrácejících se okamžiků, nýbrž času vůbec. Vždyť čas jest sám život náš, tento prchá s oním, a nikdy se nedá přivolati zpět. Čas je ta hmota, z něhož dovední pracovníci všecky poklady myšlenek a činu vytvořili a co bohaté dědictví potomkům zachovali.

Podiviti se musíme tomu množství práce, které vykonati se odhodlali při svých podnicích ti, kdož úspěchu domoci se chtěli. Newton ku př. přepsal svou „Chronologii“ patnáctkráte, než jej samého

uspokojila; Gibbon své „Memoiry“ přepsal devětkrát, než je uveřejnil; Hume sepisuje „Dějiny Anglie“ psal denně třináct hodin. Montesquieu trefně pravil ku příteli, jemuž odevzdával část svých spisův: „Přečtete je za několik hodin; ujišťuji vás ale, že mne stály tolik práce, že jsem sešedivěl.“

Zvyk zapisovati okamžité nápady a události k vůli tomu, aby pisateli se neztratily z paměti a příležitostně se daly použít, nalezáme velmi často u lidí učelivých a duchaplných. Lord Bacon zanechal několik svazků rukopisů nadepsaných „Okamžité nápady psané pro příležitostné použití.“ Dr. Smith, když jako hoch u svého otce co učedlník knihařský pracoval, dělal si výpisky z mnohých knih, které přišly do vazby, připojuje k nim své posudky. Bohaté ty výpisky sloužily mu při pozdějších jeho pracích co nevyčerpatelný pramen podrobných dát. Také výtečný John Hunter takým způsobem napomáhal nedostatkům paměti a porovnával se v tom případě s „obchodníkem popisujícím své zásoby; bez popisu neví, co má na skladě a co mu schází.“ Hunter byl bystrý pozorovatel a proto od známých nazván „Argusovo oko“; život jeho je nad míru poučný. Bylo mu dvacet let a sotva uměl psát a číst; do té doby pracoval co tesař v Glasgově. Později šel k bratru svému, učiteli ranhojičství v Londýně. K tomu vstoupil co učeň a pomocník a brzy ho svou dovedností předčil. Oblíbil si hlavně obor porovnávací pitvy a pilně sbíral preparaty ke studiu i k vyučování jemu potřebné. Hunter proslavil se brzy; stal se učitelem pitvy, prvním ranhojičem nemocnice Sv. Jiří, vrchním ranhojičem vojenským, kteréž úřady s velikou svědomitostí zastával vedle rozsáhlé soukromé prakse lékařské a pilných vě-

deckých prací. Pitevní museum, které si založil z četných sbírek svých, čítá do dvaceti tisíc čísel a proslulý badatel profesor Owen potřeboval deset let, než uspořádal nahromaděné ty sbírky, které nyní tvoří samostatné, obecenstvu přístupné museum.

Mezi lékaři anglickými nalezáme více takových, kteří příkladnou pílí a vytrvalostí v oboru svém bádali, a po mnoholetém zkoušení i pozorování novými naukami objasnili leckterou temnou stránku přirozenosti lidského těla. Tak Harvey zabýval se po osum let svými pokusy o proudění krve v těle lidském a vždy na novo se přesvědčoval o pravosti svého náhledu, obávaje se předstoupiti s novotou svojí před soudruhy lékaře, dokud nebyl úplně jist své věci. Vzdor přesnému vylíčení nových náhledů svých a důkladnému odůvodnění jich v dotčeném spisu svém byl prohlašován za blázna a nehodného vetřelce, který se snaží podrýti autoritu písma svatého a základy mravnosti a náboženství. Následek nová nauka měla pro Harvey-e ten, že i nemocní přestali vyhledávat lékařské jeho pomoci, a on trávil dlouhá léta v bídě a nouzi. Konečně však, po uplynutí 25 let se dočkal uznání nauky své v učeném světě.

Lékař Bell podrobil svému bádání činnost nervů a po čtyřicítileté práci tolik nového a překvapujícího podal ve svém spisu, že s nedůvěrou, ba s posměchem byl přijat. Brzy však uznána pravdivost jeho náhledů. V tomtéž odboru pracoval dříve již také dr. Hall s velikou pílí a vytrvalostí a podal královské společnosti nauk o svých výskumech zvláštní spis, jehož obsah učeným pánům ve společnosti tak pravdě nepodobným se zdál, že spis jeho ani nepřijali! Až po 17 letech, když Hall-ovy náhledy mnohými učenci uznány

byly a on po druhé spis svůj učené společnosti podal, přijala ho tato.

Z pracovníků v jiných oborech vědění lidského, kteří vynikají svou promyslnou bádavostí a při tom uměli každou příležitost se naskytující a každý okamžik času jim vybývající použíti k určitému vytknutému účelu, sluší jmenovat hvězdáře Herschela. Jeho otec byl chudý hudebník, který čtyry své syny v tomtéž umění vycvičil. Vilím Herschel odebral se do Anglie, kdež vstoupil do vojenské bandy co hobojista. Jakýs Dr. Miller slyšel ho hráti; mladík se mu zalíbil a přiměl ho k tomu, aby vystoupil z bandy a přijal u něho místo domácího učitele hudby. V prázdných chvílích se zvláštní pílí požíval Herschel bohaté knihovny svého příznivce ku vzdělávání sebe. Později byl v Bathu, kde hrál pravidelně v lázeňském salonu a zároveň zastával místo organisty v Octagonské kapli. Některé novější výskumy hvězdářské zaujaly mysl Herschelovu tak silně, že si přál blíže poznati tuto nauku. Vypůjčil si malý teleskop, aby mohl tělesa nebeská pozorovat; sám si pak chtěl koupit větší, avšak cena na něm žádaná byla tak veliká, že prostředky jeho nestačily. Rozhodl se sestrojit si ho sám. Po dlouhé a bedlivé práci se mu to také podařilo; měl nyní dalekohled, jímž mohl pozorovat kruh a měsíce Saturnovy. Úspěchem tím však nebyl uspokojen, ihned se pustil do zhotovení ohromného dalekohledu, jímž nejpodrobnější pozorování mohl činiti, kteráž ve spojení s důkladnými výpočty jej vedla k důležitým výskumům. Tyto sepsal a poslal královské společnosti nauk. Z chudého, neznámého hudebníka stal se náhle proslulý člověk, jehož Jiří III. jmenoval královským hvězdářem s příměřeným služným. Vzdor skvělému

úspěchu tomu zůstal Herschel tímtéž skrovným člověkem a usilovným badatelem, jímž býval dříve.

Život W. Smith-a, jehož možno nazvat zakladatelem novější geologie v Anglii, je méně znám, jest však neméně zajímavým příkladem trpělivosti a usilovnosti v práci, a ukazuje zřejmě, k jak dalekému cíli dospěje člověk pilným používáním nahodilých příležitostí. Narozen je r. 1769 v Churchhill-u; když otec jeho zemřel a matka po druhé se vdala, vzal si ho na vychování strýc farmář. Hoch nebyl zrovna učelivý, měl však zvláštní zálibu sbírat kamínky neobyčejnějších tvarů, skameněliny a p., jichž v krajině té byla hojnost. Strýc mu koupil knihy, z nichž mu bylo možno naučit se základům zeměměřictví, kteréž se hochovi zalíbilo, a v němž bez dalšího návodu cizího se dodělal takové zručnosti, že v sousedství bydlící geometr ho přijal za pomocníka.

Při pracích vyměřovacích se zálibou si všímal uložení zemských vrstev a jsa bedlivý pozorovatel, nabyl brzy neobyčejnou znalost jich rozlohy, úklonu a pravidelného se střídání v určitém postupu. Pokud mu čas dovoloval, hleděl si shotovit mapky vrstev zemských, jak v jednotlivých krajinách je ve skutečnosti byl viděl a částečně i poměřil. Hojnou příležitost ku podobným pozorováním a pracím poskytlo mu vyměřování uhelných dolů, v které se uvázal r. 1792—93. a později opět při vyměřování a kopání nových průplavů. Každý nový zjev svědomitě si zapamatoval a zaznamenal a z každé cesty, kterou buď pěšky, buď koňmo konal, přinesl si také nové přehledy o rozloze skal a vrstev té které krajiny. Stálým pozorováním a porovnáváním nabyl i dopodrobné znalosti o skamenělinách a jiných nerostech označujících jednotlivé vrstvy. Smith stal se po venkově svým země-

znalstvím pověstným a byl často co znalec při zakládání nových prací odvodňovacích, dolovacích a p. brán na poradu. Častěji však se mu dostalo úsměšků, a jelikož ve své horlivosti vždy a všude hovořil o vrstvách země, které mysl jeho zaujaly, dáno mu jmeno „Vrstva Smith“.

Navštiviv jednoho dne v Bathu známého kněze Richardson-a, spatřil u něho bohatou sbírku skamenělin, bedlivě sice, avšak beze vší soustavy uspořádanou. Smith bez okolků se dal do pořádání skamenělin podle vrstev, z nichž pocházejí a jak na sobě uloženy jsou, s přesností a rychlostí, která v hostiteli jeho nemalý obdiv vzbudila; neboť v prvním okamžiku sotva byl s to pochopiti zeměznaleckou theorii Smithovu. Brzy se však dohodli a Richardson úplně přistoupil k nauce jeho. Zemní vrstvy v okolí Bathu znal dopodrobna, a při večerní návštěvě kněze Townsend-a diktoval svému příteli Richardsonovi z paměti popis a postup všech 23 vrstev zemních, které v okolí tom až na dno nejhlubších dolů uhelných proskoumati mohl a připojil i seznam nejhlavnějších, jednotlivé vrstvy označujících skamenělin. Stručný ten přehled byl vytištěn a všemožně rozšiřován r. 1801.

Smith hleděl poznat i další krajiny Anglie a Irska a podnikal kromě obchodních cest svých, a pokud prostředky a čas mu dovolovaly, cesty i do krajů vzdálených. Procestoval takto dílem pěšky, dílem koňmo i vozmo do 10.000 anglických mil a sebral neobyčejné množství potřebných vědomostí, a umínil si vydati mapu zemězpytnou. Aby všecky výlohy přípravných prací a dalších cest mohl kryti, prodal svůj malý pozemek. Konečně roku 1814 dohotovil svou mapu, v níž uloženy výskumy bádání dvacetiletého.

Několik obchodních podniků jeho, které pod-

nikl, aby získal prostředky ku dalším pracím vědeckým, se nezdařilo, a ubohý Smith byl nucen prodati, kde co cenného ve svém majetku nalezl. Bohaté sbírky přírodní zakoupilo britické museum, kde i mapa jeho uložena jest. Zápisky však, které neměly než ceny pro Smitha samého, zůstaly mu. Živil se dále zase zeměměřictvím, dožil se však toho zadostiučinění, že výskumy jeho od učenců všeobecně uznány byly a r. 1831 mu přiřkla geologická společnost Londýnská medalii Wollastonovu. Jeho mapa stala se jaksi měřítkem a vzorem pro další práce toho druhu, a i nejpodrobnější výskumy pozdější nezměnily hlavní rysy původní mapy Smithovy takřka v ničem, což zajisté nejlepším jest důkazem přesnosti jeho práce.

V tomtéž oboru přírodovědy vynikli i jiní samoukové angličtí, z nichž hlavně zasluhují býti jmenováni H. Miller a J. Brown, kteří oba pracovali co kameničtí dělníci v lomech. Ve škole naučili se toliko číst a psát; vše ostatní u nich učinilo usilovné sebevzdělání a bedlivé pozorování všeho, co kolem sebe viděli; oba postoupili od obyčejných dělníků na výši vědeckých badatelů. Zejmena Millerův životopis, jím samým psaný, je v tom ohledu zajímavý a ukazuje nám mimo to postupný vývin a tvoření se šlechetné, samostatné povahy člověka postaveného v životě na stupni nejnižším.

Pracovníci v umění.

Malíř Reynolds věřil pevně v moc přičinlivosti, a měl za to, že je možno cvikem dosíci v malířství každý stupeň dokonalosti, který jinak nadáním, geniem neb „darem nebes“ dostižen

bývá. V jednom dopise svém praví: „Kdo chce vyniknouti v malířství, neb jiném umění, musí od rána do večera stále sestřediti mysl svou na vytknutý cíl. On musí chtě, nechtě chápati se díla ráno, za dne i večer; zábav nenalezne tu nikdo, nýbrž tuhou práci.“ Nadání nám arcit příroda sama poskytne, avšak zdokonalení i při nejvyšším nadání docíliti můžeme toliko sebevzděláváním, které je také vydatnější než nejlepší škola.

Zajímavo je, že nejlepší angličtí umělci nevyšli rodem z tříd, v nichž umění bývá pěstováno, aniž žili v poměrech, které by nad obyčej byly příznivy pěstování uměleckých snah. Skorem všichni byli nuceni proklestit si dráhu v chudobě a protivenstvích nejrozmanitějších. Dílem, že pocházeli z rodičů nemajetných, kteří nemohli nakládati na vyučení jich, dílem, že rozličnými řemesly, jimž původně se byli učili, živiti se museli. Nalezáme tu vyučené tesaře, hodináře, krejčí, tiskaře, pozlacovače, natírače atd., kteří za nejnepříznivějších poměrů uměleckou dráhu nastoupili a pěstovali. Nebyla to pouze náhoda neb štěstí, které je vyšinulo na vysoký stupeň dokonalosti, nýbrž vždy tuhá, usilovná práce.

Někteří z nich se i domohli zámožnosti; tato však nikdy nebyla pohnutkou jich činnosti. Pouhá láska k penězům také nikdy nedovedla udržet snahu umělce na dráze plné sebezapření a přičinlivosti. Rozkoš poskytující zaměstnání samo, bylo vždy nejbohatší jeho odměnou; zámožnost, které se konečně domohli, byla toliko nahodilý výsledek. Mnohého šlechetného umělce vidíme kráčet neodvratně svou vytknutou dráhou, nedát se nijakými podmínkami odstrašit. Řídký příklad poskytuje nám Spognoletto, který nabyv značného jmění, zřekl se ho, aby škodlivému vlivu zámožnosti ušel,

a dobrovolně se uvázal v chudobu a práci. Michael Angelo pronesl se o jiném malíři, který se velice staral o vystavení svého obrazu k vůli prodeji, takto: „Myslím, že zůstane dotud chuďasem, dokud tak velice ukazuje svou choutku zbohatnouti.“

Jako Reynolds tak i M. Angelo měl velikou důvěru v moc práce, a byl toho náhledu, že vše, co obraznost dovede vytvořit, ruka umělcova z mramoru dovede vytesat, pakli ruka dobře je naučena sledovati mysli jeho. On sám byl neunavný dělník a věnoval svým studiím a pracím více času, než kterýkoliv z vrstevníků jeho. Žil při tom velice skrovně; trochu vína a chleba stačilo mu přes den strávený při práci, a o půl noci již často vstával, aby práce své přehlížel. Vzdor vynikající umělosti obral si za heslo slova: „Ještě se učím“; zajisté význačná to skromnost.

Také Titian byl malíř neunavné pracovitosti, a jen tak docílil velikých úspěchů. Svůj obraz „Petr mučedlník“ měl osm let v práci; „Večeři páně“ sedm let. Odesýlaje tuto Karlu V. psal mu: „Posýlám Vašemu Veličenstvu obraz, na němž po sedm let takřka denně jsem pracoval.“ Málo kdo si dovede vůbec představit, mnoho-li práce a cviku se kryje v největších dílech umělců. Zdáť se často, že lehce a rychle byla dokončená, avšak mnoho-li práce a namahání vyžadovala lehkost a zručnost práce té, málo kdo tuší. Jakýs šlechtic Venecianský obořil se na sochaře, že žádal 50 sequin za poprsí, na němž chtěl pracovat 10 dnů. „Zapomínáte, pane,“ odpověděl sochař, „že jsem třicet let pracoval, než jsem se naučil takové poprsí za deset dnů dohotovit.“ V umění jako v každém jiném zaměstnání, kde dokonalosti domoci se chceme, je nutno, abychom práci vytknutou stále si uváděli na mysl, mnohdy i skutečně

jí opakovali. Malíř, kterému vytýkali, že nedohotovuje započatý obraz, odpověděl „já v mysli stále na něm maluju," a Callcott si udělal čtyřicet náčrtů pro výtečný obraz svůj „Rochester", než se ustálil na konečné skladbě jeho.

Umění i při nejvyšším nadání přirozeném vyžaduje práci dlouhou. Život umělců poskytuje nám v tom ohledu mnohý zajímavý doklad. Přirozené nadání malíře West-a bylo značné. Co sedmiletý hoch hlídal spící v kolíbce sestřičku svou; děcko se mu tak zalíbilo, že se všemožně snažil ji vymalovat na papír černým a červeným inkoustem. Snaha malířská takto probuzená nedala se více v něm potlačit; avšak brzký úspěch, kterého již na půl cestě se domohl, učinila ho liknavým v práci a tudíž i sláva jeho nebyla tak trvalá; on nedosáhl dokonalost přiměřenou velikému nadání jeho. Wilson co hoch se zvláštní zálibou maloval opálenou holí na stěnách domů lidi a zvířata. Věnoval se malířství a maloval takřka výhradně podobizny. Jednou však, nemoha se dočkat příchodu přítele, nakreslil krajinu z okna jeho bytu vidnou. Přítel jeho přišel a podivil se pěknému obrazu tomu, dávaje Wilsonu radu, aby se vrhl na krajinářství, k němuž patrně má vlohy. Wilson tak učinil a po dlouholeté práci stal se jedním z nejlepších krajinářů anglických. Biod malovával doma co hoch po stěnách figurky, o nichž říkal, že to jsou francouzští a angličtí vojáci. Největší radost mu způsobil otec, koupiv mu krabičku s barvami. Později, aby náklonnost jeho ku kreslení a malování jaksi byla použita, dán do učení k lakýrníkovi. Z toho řemesla však stálým učením a pilným cvičením domohl se stupně královského akademika.

Hogarth byl školák velmi tupý; jeho úlohy

školní stkvěly se však vždy velmi ozdobně kreslenými písmeny a jinými okrasami, jinak byly plno chyb. Učení mu naprosto se nedařilo, pročež vzat ze školy a dán do učení k zlatníkovi, kde se učil kreslit a rýti drobné věci do stříbra. Později se cvičil sám v rytí do mědě; nejraději ryl heraldické stvůry, okřídlené lvy, jimž se snažil dáti výraz lidských povah. Pozoroval velmi pečlivě tvory, které znázorniti chtěl a pracoval s neobyčejnou pílí; jen tak mohl dostihnouti veliké té dokonalosti.

On velmi dobře si pamatoval tahy každé nápadnější tváře; tuto paměť však se zvláštní zálibou cvičil tím, že z paměti kreslil tváře dříve viděné. Tváře nápadně výrazné snažil se však co možná hned si vykreslit, často třebas jen na nehet zcela drobně, doma pak ve větším měřítku za čerstvé paměti první náčrtky ty překresloval. Vše co bylo neobyčejné a fantastické, poutalo velice jeho pozornost; navštěvoval úmyslně postraná a pokoutná často místa, aby mohl pozorovat lidi zvláštních povah.

Jen tomu pečlivému sbírání vědomostí a zkušeností můžeme přičítat neobyčejnou bohatost myšlenek, kterou v pozdějších rytinách jeho nalezáme. Hogarthovy obrazy jsou proto tak věrným památníkem povah, způsobů ano i myšlenek doby, ve které on sám žil. Správně kreslit, pravíval, možno se naučit v jedné toliko škole, t. j. v přírodě samé.

Kromě svého odboru nebyl Hogarth velmi vzdělán. Ve škole sotva se naučil zprávně slabikovat; co uměl víc, dosáhl sebevzděláváním. Po dlouhou dobu žil v poměrech velmi stísněných, pracoval ale vždy s bodrou myslí. I v chudobě své snažil se žíti přiměřeně prostředkům svým a

chlubíval se, že správně platí. Výtečné práce jeho však došly brzy všeobecného uznání a on se stal i slavným i zámožným.

Sochař Banks postavil si heslem slova „Píle a vytrvalost"; přísně se jich držel a jiným také vždy odporučoval. Byl znám pro laskavou vlídnost svou a z té příčiny často vyhledáván od mladých lidí, kteří některému odboru umění věnovati se chtěli. Jednoho dne hlásil se u něho malý hoch, kterého děvečka rozlobivši se, že ostře zatukal na dvéře, plísnila a vyháněla. Ranks zaslechl vádu a přišel sám, aby se poptal, co se děje. Hoch, maje pod pažím několik výkresů, žádal býti přijat do královské malířské akademie. Banks mu vysvětlil, že on sám ho nemůže přijmout, ostatně, že do akademie má ještě daleko. Výkresy prohlédl a uložil mu do čtyr neděl znovu a lépe je vykreslit; pak aby je přinesl na ukázku. Hoch přišel a nepřestal již navštěvovat svého mistra a přítele, jehož naděje Mulready nijakž nezklamal, proslaviv se svými pracemi velice.

John Flaxman byl pravý genius a jeden z největších umělců, které Anglie zrodila. On mimo to byl i šlechetný karakter, jehož život poskytuje mnoho dobrých naučení pro lidi všech tříd. Co hoch byl stále nemocen a sedával polštáři obložen v krámě svého otce, který vyráběl a prodával sádrové výrobky, bavě se čtením a kreslením. Z knih ho nejvíce bavil Don Quixot a básně Homerovy, které ho tak roznítily, že se snažil v nadšení svém nakreslit výjevy v nich líčené. První pokusy Flaxmanovy byly dosti nezdařené, avšak otec jeho se jimi pyšnil a ukazoval je známému malíři, který mu je shaněl. Tím se hoch nijak nedal odstrašit a vytrvale pracoval při svém kreslení a svých knihách. Pokusil se také modelovat

figurky rozličné, z nichž mnohé zachovány jsou. Po dlouhé době konečně se tak zdokonalil v kresbě, že známý jeho, kněz Matthews, mu na základě předložených vzorků přinesl první objednávku. Měl vykreslit na šesti obrazech výjevy z Homera, dle vlastní skladby. Flaxman k veliké spokojenosti provedl úkol svůj a dostal za práci také slušný plat. Když mu bylo 15 let, přijat co žák do královské akademie, a získal si zde brzy dobrou pověst mezi spolužáky svými. Hned v prvním roce byla mu přiřknuta stříbrná medalie za práce jeho, a v druhém roce byl postaven mezi kandidaty pro medalii zlatou. Tato mu však nebyla přisouzena, nýbrž jednomu ze soupeřů jeho, kterýž později však nikdy nevynikl v umění. Porážka ta velmi citelně se dotkla hocha, avšak jen popudila jeho přičinlivost, neboť povaha odhodlaná žádnou porážkou se nedá odstrašit. „Popřej mi času," pravil svému otci, „a vytvořím ti věci, že sama akademie se jimi bude chlubit." Píle jeho jako by se byla zdvojnásobila a pokroky, které v umění dělal, byly ohromné. Mezi tím však tísnila otce jeho chudoba, neboť obchod jeho příliš skrovný poskytoval výdělek. Mladý Flaxmann odložil svého zalíbeného Homera, obmezil se ve svých studiích a pomáhal otci při obchodu.

Takým spůsobem byl na dlouho odvrácen od dráhy své umělecké, až konečně se dozvěděl o něm Wedgwood (Vedžvud), který si zamluvil u něho výkresy porculánového a hlíněného nádobí nových ušlechtilejších forem, které ve své továrně chtěl dáti vyrábět. Wedgwood výslovně si objednal u něho „nic fantastického, nýbrž jednoduché, vkusné a správně kreslené tvary, a především stolové náčiní, které chci shotovit pro královský stůl; dejte si záležet." Flaxman skutečně si dal záležet a

zásobil Wedgwooda velmi četnou sbírkou vkusných vzorků, z nichž mnohé jsou dosud zachovány. Pracoval dlouho pro Wedgwooda a uhospodařil si konečně tolik, že si mohl najmout malou dílnu, v níž pracovati mohl klidně. Dům i obchod otcovský opustil a oženil se. Dívka, kterou si zvolil, byla ctitelka uměleckého genia jeho, a byla rovněž jemu povaha nevšední ušlechtilosti. Flaxmanovi přátelé v umění neschvalovali, že se oženil a zejmena malíř Reynolds mu zřejmě řekl: „Pane, slyšel jsem, že jste ženat; je-li tomu tak, toť vám pravím, že co umělec jste zničen.“ Poděšen tím výrokem, spěchal domů a sdělil žalostně ženě své, že se nemůže státi více umělcem vynikajícím, proto že je chud a ženat a tudíž cesta do Říma a delší pobyt tam, který pro vzdělání každého umělce je nevyhnutelný, stává se proň nemožností. „Chtěl jsem býti velikým umělcem,“ doložil zarmouceně. „A budeš jím, a do Říma pojedeš, je-li to nutné,“ odpověděla žena. „Ale jak?“ zněla nedůvěřivá otázka. „Prací a hospodařením; nechci, aby kdo mohl říci, že Anna Denmanová — tak se jmenovala — zničila umělce Flaxmana.“

Manželé hospodařili a střádali spolu ve skrovné domácnosti své po pět let, než jim bylo možno společně provésti úmysl, jehož uskutečnění si postavili za cíl. Doraziv konečně do Říma, pustil se s neobyčejnou pílí do studií a přivydělával si prodáváním kopií antik, které si hotovil. Angličtí cestovatelé hlavně navštěvovali jeho malou dílnu a mnozí z nich i objednávkami ho obmyslili, tak že i několik velmi krásných původních prací zhotovil. Výdělky jeho sice nebyly skvělé, avšak co umělec získal si tak dobrou pověst mezi Vlachy, že před odjezdem z Říma byl jmenován členem uměleckých akademií v Karaře a Florenci.

Dobrá pověst předcházela vracejícího se drobounkého umělce a brzy po příjezdu jeho do Londýna byl tam postaven pomník Lordu Mansfieldu, který Flaxman ještě v Římě byl dohotovil. Sochař Banks stál tehdá na vrcholu své slávy umělecké, spatřiv ale tento pomník, pravil: „Malý ten človíček porazí nás všecky.“

První ten značný úspěch měl za následek, že si pospíšila i královská akademie umění, zvoliti ho za člena a později za učitele sochařství. Flaxman byl nyní prací a objednávkami zanešen; sochy a pomníky jeho jsou známé po celé Anglii a vesměs se vyznamenávají neobyčejnou uměloství. On skutečně se dopracoval toho, po čem toužil; on byl velikým umělcem.

Jiný příklad dává nám sochař Chantrey (Čántry), syn chudé rodiny Nortonské. Otec záhy zemřel a matka se opět vdala. Mladý Chantrey musil pak denně ráno hnáti do blízkého Sheffieldu osla, nesoucího nádobí s mlékem. Nelaska otčimova pobádala ho, hledati zaměstnání mimo rodinný kruh a usnešeno doma, aby se učil kupectví. Tak se i stalo; avšak zaměstnání to se mu nelíbilo. Jednou se mu nahodila cesta okolo krámu, kde vyloženy byly v okně práce řezbářské. Ty se mu tak zalíbily, že si usmyslil státi se řezbářem. Žádosti jeho vyhověno a dán do učení na sedm let řezbáři, který měl také obchod v obrazích a soškách sádrových. Chantrey s velikou pílí se pustil do řezání, modelování i kreslení najednou, až často pozdě do noci se cvičíval. Před ukončením smluvené doby učení sebral veškeré peníze, které sehnati mohl, aby se vyplatil u svého mistra a mohl úplně se věnovat dráze umělecké. Šel do Londýna a našel si práci u řezbářů, používal ale všechen volný čas ku vzdělávání sama sebe čtením, kre-

slením a malbou. Po uplynutí delší doby vrátil se do Sheffieldu a nabízel se v časopisech co kreslič podobizen. Dostalo se mu trochu práce, vrátil se však brzy zase do Londýna, aby na akademii mohl studovat. Zase se však vrátil později do Sheffieldu a maloval, kreslil i modeloval na objednávku podobizny a poprsí. Pak zhotovil v Londýně pro výstavu ohromnou hlavu satanáše, kteráž práce velmi se mu zdařila.

Sám Flaxman, profesor sochařství na akademii, ponavrhl, aby u Chantreyho byla objednána čtyry poprsí znamenitých admiralů určená pro námořnickou školu v Greenwichu. Tato objednávka zaopatřila mu mnohou jinou, a brzy byl pracemi sochařskými tak zaměstnán, že se malování úplně vzdal. Poprsím znamenitého Horne Tooke a došel pak takové slávy, že dle vlastního výpočtu objednávky, které mu ona práce získala, páčil na 12.000 lib. st. Úspěch Chantrey'ho byl úplný. Později byl také náčrtek jeho pro pomník krále Jiřího III. v Londýně ze 16 konkurečných návrhů přijat ku provedení.

Chantrey byl člověk pilný a skrovný, byl zdravého smyslu a šlechetného srdce. Sám žil prostě, svým spoluumělcům však byl štědrým dobrodincem a věrným rádcem. On byl vskutku národním umělcem, na něhož každý Angličan musí být hrdým. Značné jmění, které si nastřádal, odkázal královské akademii na podporu anglického umění.

Největší anglický krajinář, Turner, byl vyučen u svého otce holičem, cvičil se však se zvláštní zálibou v kreslení. Jeden z těch výkresů spozoroval kdysi pán, který se dával u starého Turnera holit, a radil otci, aby syna nechal učit. Na tuto radu směl teprv mladý Turner se věnovat ma-

lířství. Učil se spolu s mladíkem rovněž nadaným a nadšeným jako byl Turner sám, s mladým Girtinem. Hoši se spřátelili a hleděli předstihnouti jeden druhého pílí a dovedností. Jinak byli rozdílni v povahách a náklonnostech, avšak velice k sobě přilnuli a předčasná smrt Girtina nikým nebyla tak hluboce želena, jako stálým konkurentem a přítelem jeho Turnerem.

Tento žil dlouho v poměrech nejbídnějších a podnikal nejrozmanitější práce, aby se uživil. Za půl koruny a večeři milerád probděl noc při práci vypomáhaje jiným malířům. Se zvláštní zálibou a dovedností malovával takto oblaka na cizích obrazích. Pak se mu zase naskytl výdělek kreslením obrázků titulních a krajinek hlavně pro spisy cestopisné. Vždy se však vyznamenával svědomitosti ve své práci a dobře možno říci, že i při sebe nepatrnější práci se mu podařilo něčemu se přiučit neb v něčem se zdokonalit, a pokroky, které dělal, byly stálé a mohutné, jako „vzrůstání vycházejícího slunce“.

Mnohým umělcům bylo přemáhati protivenství, která vyzkoušela odvahu a úmyslnost jejich způsobem nejtužším, než se domohli úspěchu. Mnoho-li jich podlehlo v boji tom, nemůžeme ani zvěděti. Starostlivého vychování a cvičení vytříbeným způsobem akademickým dostává se mnohým, avšak skutečného úspěchu jen těm, kteří sami činného berou podílu na této vzdělavací práci. Jako každý vysoce vzdělaný člověk, tak i umělec se vyvine toliko usilovným sebevzděláváním. Bez tohoto není možno vyniknout, příkladů však máme dosti, že bez vzdělání školního vynikli lidé v pracích umělých způsobem nad očekávání skvělým. Uvedeme zde toliko Jiřího Kempa, stavitele krásného pomníku Scott-a v Edinburgu. Kemp je

syn pasáka; pásal dobytek s otcem. Jednou byl poslán od farmeře, u něhož otec jeho sloužil, s poselstvím do městečka blízkého, kde stál pěkný zámek a kaple, kteréžto stavby veliký udělaly dojem na hocha desítiletého. Doufaje snad, že řemeslo jej do bližšího přivede styku se stavbami a stavěním, žádal otce usilovně, aby ho dal učit truhlařinu. Jelikož ale truhláře nebylo na blízku, dostal se do učení k vesnickému tesaři. Po vyučení šel práci hledat do Galashielsu a rád navštěvoval dle možnosti sousední města, kde se zvláštní zálibou a podrobností pozoroval kostely a stavby slohu gotického. Co tesař procestoval severní Anglii a záliba jeho ku stavebním výtvorům byla tak veliká, že si dělal výkresy podrobné o těch, které mu bylo možno blíže si prohlednout. Pak se obrátil do jižní Anglie výhradně již za účelem studovat gotické stavby domácí — živiti se musil arciť svou prací tesařskou. Roku 1824 odhodlal se na cestu do Francie, hledaje a přijímaje práce jen v takých místech, kde byly značné gotické stavby, které pak v prázdných hodinách si prohlížel a kreslil. Pobyv takto rok v cizině, byl náhle přinucen rodnými záležitostmi k návratu domů, od svých studií se však již nedal odtrhnout a stálým cvikem stal se velmi dovedným kresličem. Některé kresby jeho byly také uveřejněny. Edinburgský jeden rytec podnikl vydávání obrázkového spisu o starožitnostech stavebních a seznámiv se s Kempem žádal, aby mu hotovil kresby starých hradů a staveb vůbec. Kemp s nadšením návrh přijal a cestoval pěšky po Skotsku a kreslil všecky zříceniny. Podnikatel však náhle zemřel a Kemp byl nucen hledati jinou práci. Tou dobou vypsal spolek pro vystavení pomníku spisovateli Scott-ovi ceny na projekty;

návrhů sešlo se veliké množství, a to i od umělců pověstných, avšak návrh neznámého takřka Kempa byl jednohlasně přijat. Rozhodnutí znalců bylo Kempovi sděleno písemně do Ayrshiru, kde byl v práci. Nedočkal se chudák však dohotovení pomníku dle jeho plánu provedeného, neboť náhle zemřel.

Avšak nejzajímavější příklad o vytrvalosti a přičinlivosti ve pěstování umění poskytuje James Sharples, kovář Blackburnský. Narozen byl r. 1825 v Yorkshiru. Otec jeho byl slevač; dětí bylo třináct. Hoši nedostali žádného školního vychování, nýbrž byli co nejdříve možno posýláni do práce. Náš umělec co 10letý hoch byl dán na práci kovářskou, později pak kotlářskou. Ač pracoval od šesti z rána často do osmi do večera, používal otec večerní hodiny k tomu, aby ho naučil trochu čísti.

Malý James byl obratný hoch a mistr kotlářský ho braval na pomoc, když křídovanou šňůrou vyznačoval na podlaze rozměry nových kotlů. Hochovi se ta práce tak zalíbila, že v prázdných hodinách doma kreslíval na podlaze samé kotle. Tak se i stalo k nemalému zármutku jeho matky, když se zvláštní starostlivostí jednou umyla podlahu, očekávajíc návštěvu příbuzné paní z Manchesteru. Paní přišla a viděla hochovy kresby i radila matce, aby mu koupila tužky a papír a nechala ho kreslit. Starší jeho bratr rovněž přičinlivý učil se ve strojném kreslení v hodinách večerních, a odporučoval bratru, aby kreslil figurky a krajiny, následkem čehož se pokoušel překreslit všeho druhu obrazy a dosáhl v tom dosti velikou zručnost a dovednost. V 16. roce počal navštěvovat večer dělnickou školu, aby se učil kreslit. Učitel kreslení byl také samouk a svého řemesla holič; radil

Sharples-u, aby si vypůjčil a studoval Burnetův spis: „Praktické učení kreslení“.

Hoch tak učinil, jelikož ale prašpatně četl, byla mu kniha málo platna. Opustil tedy školu a použil večerní hodiny k tomu, aby se naučil především číst a psát zběžně. To se mu brzy podařilo, vstoupil opět do školy a vypůjčil si opět Burnetův spis, z něhož si nyní již dělal výpisky. Pilně při tom kreslil, a konečně se i pustil do malby s olejovými barvami. První pokus nijak se nezdařil, hlavně proto, že si neuměl vybrat potřebné látky; plátno bylo hrubé a olejové barvy mu neschly. V té nesnázi šel na poradu ku starému učiteli svému, který mu řekl, kde a jaké látky má kupovat. Aby si vše potřebné mohl koupit, musel pracovat často přes čas v továrně, neboť jen tento mimořádný výdělek mu povolovali rodiče na podobné výlohy. Maloval několik obrazů dle rozličných vzorů, až si konečně usmyslil vymalovat obraz vlastní koncepce a sice „Kovárnu“. Po prvním náčrtku však viděl, že nesvede řádnou postavu lidskou vykreslit a že mu to také bez studia anatomie nebude možné, avšak kniha, kterou by byl potřeboval, byla příliš drahá. Tu mu přišel starší bratr na pomoc a koupil mu za 24 šilingů Flaxmanovo „anatomické učení“, ano týž bratr se i uvolil státi mladšímu Jamesovi při kreslení co model a často s ním pobyl pozdě do noci. Překonav tyto obtíže poznal v sobě nové nedostatky mladý umělec, a sice neznalost perspektivy. Opět si koupil spisek, v němž hledal a našel poučení. Aby získal i času ku kreslení, hlásil se v továrně ku práci těžší, neboť vyhřívání velikých kusů železa vždy dosti dlouho trvalo, kterézto okamžiky zahálky použil a dělal perspektivné náčrtky na stěně výhně.

Konečně dohotovil svůj obraz „kovárnu“ a zároveň podobiznu svého otce, kterézto obrazy upozornily celé město na mladého umělce. Jeho mistr s celou rodinou dal se u něho malovat a skvěle mu za zdařilý obraz zaplatil. Sharples chtěl opustit řemeslo a výhradně se zabývat malbou, když ale příliš málo objednávek se mu scházelo, vrátil se ke kovadlině.

Jeho „kovárna“ se všeobecně líbila, a jakýs obchodník s obrazy mu řekl, že by stálo za to obraz vyrýt a otisknout. Odhodlal se vyrýti ho sám. Objednal si ocelovou plotnu a několik potřebných k rytí nástrojů — o nichž však neměl ještě ani ponětí, jak vypadají — a pustil se s bezpříkladnou vytrvalostí svou do rytí. Jako při malbě a kresbě, tak i při rytí se mu na každém kroku naskytly nové obtíže, které vždy opět přemohl a po pětileté práci v hodinách, které mu po těžké práci tovární vybývaly, dokončil rytinu své kovárny. Mezi tou dobou vypsal spolek inžinýrů cenu na odznakový obraz spolkový a byla Sharplesova konkurenční práce uznána za nejlepší a cenou poctěna. On i dále se zaměstnával kreslením a rytím a umělecká cena jeho prací chvalně byla uznána všemi odbornými listy anglickými.

Promyslnost a šlechtictví anglické.

Praktická promyslnost moudře a usilovně pěstovaná nemine se nikdy úspěchu. Nedomůže se arciť každý stejného úspěchu, celkem však možno říci, že každý jak dalece si toho zaslouží. Uvedli jsme již příklady, jak lidé z postavení všedního se povznesli přičinlivostí a promyslností svou. Uve-

dem ještě několik příkladů vzhledem k anglické šlechtě, které rovněž poučny jsou.

V anglické šlechtě zachovala se neobyčejná pružnost a snažlivost duševní, což zajisté přičísti nutno té okolnosti, že čas od času se osvěžovala nejpromyslnější částí národa. Krev lidí všech prýští se zajisté ze stejného pramene, a většina rodin šlechtických vzala původ svůj, před nemnohými stoletími, v prostém národě, jehož výrazné vlastnosti — promyslnost, energie a duch neodvislosti — vždy při nich zůstaly. Převraty společenského života způsobily vždy veliké změny v starých rodinách šlechtických. Mnohé z nich rozprášeny po národě, s nímž opět se smísily, za to však pošinuly se z národa jiné rodiny do popředí. Většina anglické šlechty je poměrně mladšího původu, nenít však proto méně vznešena, že z veliké části povstala z vrstvy poctivého průmyslu. Za starých dob tvořil bohatý obchod Londýna stálý pramen šlechtictví. Příkladů máme mnoho. Hrabství Cornwallis založil londýnský obchodník T. Cornwallis; hrabství Essex W. Čopel, obchodník ve střižném zboží; hrabství Craven krejčí W. Craven. Hrabata Warwick pocházejí od W. Grevilla, bavlnáře, a knížata Northumberland od Smithsona, počestného lékárníka londýnského.

Praotce anglických novějších rodin šlechtických nalezáme ve všech oborech řemesel a obchodu: jsou to koželuzi, hedbávníci, tkalci, zlatníci, krejčové, bankéři atd. atd. Velmi zajímavý příklad, hodný podrobnějšího sdělení, poskytuje rodina Folley-ů.

Otec R. Folley-e, zakladatele rodiny té, žil za dob Karla I. co malý zeman blíže Stourbridge, středisku to drobnějšího průmyslu železárského. Folley dán do práce k cvokaři. Práce ta byla

tehdy ještě velmi obtížná a časomorná a utrpěla zde značný úpadek, jelikož i na anglický trh lepší a levnější strojné zboží ze Švédska se dováželo. Folley rozjímaje o těch poměrech své živnosti, rozhodl se, že se půjde učit do Švédska práci strojnou. Úmysl svůj nikomu nesdělil a náhle z otčiny své zmizel; ani příbuzní nevěděli, kam se poděl. Převozné do Švédska si na lodi odpracoval a co pocestný hudebník — hrálť dosti dobře housle — protloukl se až k Dannemarským hutím blíž Upsaly. Housle a veselá mysl získaly mu náklonnost havířů a hutníků, kteří ho konečně přijali mezi sebe. Bedlivě si všeho všímal, a když myslil, že pochopil a poznal vše, co hledal, zmizel náhle jak byl přišel. Folley se vrátil do svého rodného města a za pomoci jakéhos pomocníka postavil stroje dle švédského vzoru. Zklamání všech bylo nevýslovné, když se ukázalo, že jsou stroje nedostatečné, a žádanou práci nevykonávají. Folley zmizel opět; housle a veselá mysl opět mu získaly přístup mezi dělníky Dannemarské, kteří vítali starého známého velmi srdečně, a aby jim toulavý houslista zase neušel, zamykali ho v samé cvočkárně, jinak cizincům nepřístupné. Nyní předce poznal, co potřeboval a zmizel podruhé ze Švédska, aby více se nevrátil. Neočekávaně se objevil doma, opravil stroje a pracoval s neobyčejným úspěchem, dobývaje sám značného jmění, a poskytuje příležitost k výborné výživě celému rodnému kraji. Obchod svůj stále rozšiřoval a bedlivě řídil, rovněž však se vyznamenával dobročinností velmi obětovnou. V rodném místě svém také založil a vydržoval obecní školu. Za panování Karla II. byla rodina jeho povýšena do stavu šlechtického.

W. Petty, zakladatel rodiny Landsdowne, byl

člověk podobné energie a stal se neméně užitečným obecenstvu své doby. Život jeho poskytuje obraz neobyčejně pestrý. Zřídka kdy domáhal se člověk činností svou v tak rozličných oborech úspěchu, jako to činil právě Petty. Byl† syn chudého krejčího v Romsey, kde se narodil roku 1623; zde také navštěvoval školy, po odbytí jichž sobě předsevzal vzdělávati se na universitě v Caen v Normandii.

Jelikož mu otec nemohl dáti žádné podpory, odhodlal se živiti se sám, a zavedl si v Caeně malý obchod. Navrátiv se do Anglie vstoupil do služby námořní, kde však, maje špatný zrak, brzy uvalil na sebe trest výprasku lanem. Rozhněval se, vystoupil, a začal studovat medicinu. Šel do Paříže a zabýval se hlavně chirurgií, byl však v takové bídě, že jednou po týdny jedl jen ořechy. Opět se přichytl obchodu a vrátil se do Anglie s nahospodařenými penězi. Byl† on člověk také nadaný duchem strojnickým; vymyslil a dal si patentovat strojek na dělání odlyků z psaní. Hlavně se však zabýval literárně, pak studiemi lučby a silozpytu a získal si velmi dobrého jmena. Obcuje stále s rozličnými učenci, navrhoval v jich kruhu založení spolku ku pěstování věd a umění. Z porad a schůzek těch, odbývaných z počátku v jeho bytu, vyvinula se královská společnost nauk. V Oxfordu jej nalezáme opět výhradně chirurgií zaměstnaného a r. 1652 byl jmenován vojenským lékařem v Irsku, a získal tam znamenité pověsti co lékař.

Později, při rozdělování zabraných vládou pozemků mezi puritánské vojáky, spozoroval, že se vyměřování děje velmi nesprávně. Nehledě na četná zaměstnání svá, rozhodl se vyměřování toto říditi sám. Zkrátka, on byl neobyčejně činným na všech stranách a získal si důchodů velmi čet-

ných. Závistníků mu nescházelo; a když tito ho vinili z ouplatnosti, zřekl se svého postavení.

Petty byl neunavným podnikatelem, vynálezcem a organizátorem průmyslovým. On sestrojil zvláštní druh lodě s dvojím dnem; psal články o barvířství, námořnictví, bavlnářství, atd. atd.; zakládal železné hutě, olověné doly a založil obchod rybařský a ve dříví. Uprostřed této činnosti obchodní byl nejpilnějším navštěvovatelem a spolupracovníkem královské učené společnosti. Svým synům, z nichž nejstarší se stal baronem Shelburne, zanechal značné jmění.

Jiná rodina povýšená do stavu šlechtického pro vynalezavost a obchod je rodina Strutt z Belper-u. J. Strutt vynalezl stávkový stroj, který použil také k velikolepé výrobě a obchodu se zbožím toho druhu. Byl syn farmeře, který na vychování svých dětí velmi málo dbal. Mladý Strutt sám zůstal při hospodářství a dozvěděl se od svého švagra punčocháře, že kdesi byly konány pokusy se zvláštním stávkovým strojem, které se však nezdařily. Věc ho zajímala; začal si všímat punčochářství a po dlouhé vytrvalé práci a velikých obětech podařilo se mu sestrojit a zdokonalit nový stroj, kterýmž položil základ velikému jmění a vynikajícímu postavení společenskému. Později se k němu obrátil Arkwright se svým strojem a Strutt, s přirozenou jemu bystrostí, poznal hned výhody vynálezu toho, a neustal jej podporovati, i prací i penězi, dokud mu nezjednal v praxi průchodu.

Promyslností a energií však vynikali i všichni ti mužové, kteří si šlechtictví dobyli udatenstvím na moři i zemi.

Nechceme ani přihlížet ku starodávné šlechtě, neboť i za našich dob byli mužové za vynikající

službu svou na poli válečném odměňováni šlechtictvím, jako Nelson a Wellington atd.

Avšak častěji, než na kterémkoliv poli činnosti lidské, vedla promyslná pracovitost ku vyznamenání šlechtictvím zaměstnání právnické. Čítáme nyní 70 rodů šlechtických — v tom počtu dva vévody — které založeny byly od výtečných právníků, pocházejících z rodin pastorů, advokátů, obchodníků, kramářů a řemeslníků.

Nejvyšší sudí královský, lord Tenterden, procházeje se po Londýnu se svým synkem, zavedl toho do úzké postrané uličky a pravil mu: „Karle, zavedl jsem tě sem, abych ti ukázal onen malý krámek; v něm tvůj děd holil za 1 penny. Je to upomínka, která mne nejvyšší naplňuje hrdostí.“ Co hoch zpíval Tenterden v kostele kathedrálním a měl dostati místo choristy, byl však předstihnut jiným mladíkem.

Po tomto neúspěchu na dráze hudební vrhl se na jiné odbory a stal se lordem sudím. O soupeři svém, kterého často slýchal zpívat, vždy pravíval, že to jediný člověk, kterému kdysi záviděl.

Lord-sudí Eldon, syn obchodníka v uhlí, byl co hoch veliký nezdara, kterému rvačky s hlídači ovocných sadů byly nejmilejší zábavou; nejméně se mu líbilo ve škole. Otec ho vzal k sobě do obchodu, avšak na žádost staršího syna, který se domohl studentského stipendia na Oxfordské universitě, poslal jej do Orfortu. I on dostal konečně stipendium na universitě, avšak jednou o prázdninách se zamiloval a střemhlav také oženil. Stipendium ztratil a každý měl za to, že si úplně zkazil karieru; on sám však psal příteli svému: „Oženil jsem se bez rozvahy, odhodlal jsem se však podrobiti se každé práci, abych zaopatřil milovanou ženu.“

Rozhodl se nastoupiti dráhu právnickou. Odstěhoval se do Londýna a studoval práva, živě se při tom velmi bídně. Po léta se nuzačil bezpříkladně a když mu konečně i privatní praxe právnická v Londýně nevynášela, odhodlal se jíti na venek. Konečně přišel i jeho čas. Prohrál totiž nějakou při v několika instancích, načež se odvolal k vyšší sněmovně, a nejvyšší soudce rozhodl ve prospěch jeho.

Výsledek procesu toho upozornil na něho širší kruhy a od toho okamžiku postupoval s nevídanou rychlostí. V 32. roce byl již jmenován královským radou a byl zvolen do parlamentu, krok za krokem postupoval až k nejvyššímu místu, které mocnář vůbec uděliti může, totiž jmenován lordem kancléřem, a byl jím po celé čtvrt století. On jen své vytrvalosti, svému vědění, své schopnosti a píli přičítati může úspěch svůj.

Henry Bickersteth poskytuje nám podobný příklad. Jeho otec byl ranhojičem a syn byl k témuž zaměstnání veden. Co student vyznamenával se pílí a náklonností k odbornému učení svému. Vrátiv se domů, pomáhal otci v praxi lékařské, znelíbilo se mu však zaměstnání to a šel do Cambridge, aby na tamní universitě udělal doktorát. Přílišným studováním připravil se o zdraví, a aby toto zlepšil, přijal místo spolucestujícího lékaře u lorda Oxforda. Ač se mu medicina úplně znechutila, udělal po návratu z cest doktorát a když naděje jeho na obdržení místa vojenského lékaře byly sklamány, odvrátil se úplně od lékařství a studoval právnictví s toutéž pílí a vytrvalostí, jako prvé medicinu. Vynikl ve studiích opět, avšak na praktickém poli nemohl se domoci žádných úspěchů. Po léta pracoval neunavně a takřka beznadějně, dostávaje velmi nedostatečné

podpory z domova. Nouze jeho dostoupila nejvyššího stupně a on se rozhodl navrátit se mezi známé lékaře do Cambridge, kde doufal snáze se uživit. Tu se mu však naskytlo více práce, on vytrval a za nemnoho let právnickou praxí získal značných příjmů. Poctivost a věhlas jeho došly všeobecného uznání; on povolán k vysokým úřadům zemským a konečně co baron Langdale jmenován členem vyšší sněmovny. Jeho život nám opět ukazuje jen píli, vytrvalost, svědomité vzdělání sama sebe a konečný úspěch.

Nám stačí několik těch příkladů, ukazujících, jak čestně se dopracovali lidé původu nízkého úspěchů nejvyšších, poctivou promyslností a vytrvalostí.

Ráznost a odvaha.

„Nevěřím v modly a bůžky — věřím toliko v sílu svého těla, svého ducha“, průpověď to starého jakéhos Normana, označující úplně onoho ducha sebevědomé nezávislosti, kterým se vyznamenával vždy národ ten. Neméně karakteristický je nápis, který nese stará pika normanská: „Cestu si buď najdu, buď proklestím“. Ta ráznost a odvaha normanská naznačená v obou heslech přešla i na potomky starých Normanů, a je důležito, aby vlastnosti ty vědomě také byly pěstovány.

Ráznost dává člověku možnost proklestit si dráhu nejrozmanitějšími protivenstvími a povznáší ho v každém postavení, které v životě zajímá. Rázností utvoříme více než genialností, při nepoměrně menších útrapách a sklamáních. Není to výtečný talent, který nám pojišťuje úspěch na jakékoliv dráze života, nečiní to také sama moc

a síla s kterou nám jednati možno, nýbrž pevná vůle, ráznost a vytrvalost při skutečném jednání, při práci samé. Tuto ráznost možno proto věru nazvati ústřední silou povahy lidské, která podněcuje člověka při každém činu a dodává mu bodrou mysl při každém namahání. Pouhá přání a touhy, dokud je neuvede v čin a skutek, udržují člověka v jakési mladistvé nezralosti. Pěkné předsevzetí, jednou usmyšlené, musíme provésti přemáhajíce obtíže a protivenství s chutí usilovnou, bez nářku, s myslí veselou; vyžadujeť to nevyhnutedlná disciplina života a sám kýžený úspěch.

Namahavé a trvalé práci přivyknem, a budem ji časem snadno konat. Takovou prací pak i člověk menšího nadání může dokonati mnoho, pak-li ji najednou věnuje jednomu toliko předmětu úplně. Abychom utvořili něco dokonalého, je nevyhnutedlno pracovati s vůlí, která se odváží na zápas s obtížemi a protivenstvími; pak podiviti se musíme, jak často docílíme výsledků zdánlivě nedostižitedlných.

Pevné předsevzetí a odvaha již sama sebou mnohdy dostačí ku provedení snahy naší; naopak zase bojácností a zdráhavostí objeví se každý úspěch nemožným, arcit hlavně proto, že se tak zdá býti.

Vůle činí člověka schopným býti tím, neb činit to, co si postaví v mysli, aby byl neb činil. Theoretikové soudili o svobodné činnosti vůle často všelijak, to však je jisto, že každý jednotlivec cítí schopnost svobodně voliti směr svému jednání, že není pouze jako třtina unášená bezvolně proudem vody, nýbrž že má v sobě sílu plavce, který svou prací se udržuje na vodě, který zápolí s vlnami, a z veliké části řídí neodvisle směr své plavby. Svobodná činnost naší vůle nepodléhá

žádné absolutní vazbě a každý cítí a ví, že činnost jeho není spoutána jakoby kletbou. Myšlenka opačná zničila by v člověku všecku snahu po pokroku. Ostatně řídí se veškery podniky a způsoby života, domácí naše řády, společenské pořádky a veřejné instituce atd. tím praktickým přesvědčením, že je vůle svobodna. Bez toho přesvědčení není žádné zodpovědnosti a nemělo by smyslu a účinku vychovávání, poučování, trestání atd. Naše zákony by neměly účelu, kdybychom nevěřili a fakticky nevěděli, že každý z vlastního předsevzetí dle nich může jednat. Vlastní sebevědomí naše hlásá nám ustavičně, že vůle naše je svobodna. Vůle je to jediné, co každému jednotlivci zcela přináleží, a záleží výhradně na naší osobnosti, dáme-li jí pravý neb nepravý směr. Naše zvyky a náklonnosti nejsou našimi pány, nýbrž my panujem jim.

„Vůle najde cestu“, praví staré přísloví pravdivě. Kdo k činu se rozhodne, ten často již pouhým tím rozhodnutím přemůže překážky, které v cestu se stavěly neb stavěti se zdály. Myšlenka, že jsme schopni nějakého činu, dělá nás skutečně k tomu schopnými; a pevné předsevzetí často se zdá jako by bylo obdařeno všemohoucností. Suvorov ku př. zřejmě nám ukazuje, že síla povahy spočívá jen v pevné vůli. „Jen s polovice chtěl“, pravíval o člověku, který vytknutého cíle se minul. Suvorov jako Richelieu a Napoleon slovo „nemožnost“ chtěl vymýtit ze slovníků, a slova „nevím“, „nemohu“, „neumím“ byla mu ze všech nejprotivnější, na něž odpovídal vždy: „uč se, jednej, zkoušej“. Na něm vidíme, co možno docílit rázným vyvinutím a vycvičením schopností, jichž zárodky zajisté v každém srdci lidském uloženy jsou.

Napoleon říkával: „Nejvčtší moudrost spočívá v rozhodné odvaze“. Jeho život nás učí, co mocná vůle zmůže; an se vrhal vždy celou silou těla a ducha na dílo podniknuté. Řekli mu, že Alpy stojí v cestě jeho armádě a on odvětil: „Nebudou tam státi žádné Alpy“ a dal stavět silnici přes Simplon. Slovo „Nemožnost“ stojí dle náhledu Napoleona jen v slovníku bláznů. On pracoval strašně, zaměstnávaje do unavení často čtyři sekretáře současně. On nešetřil nikoho, ani sebe ne. Svým vlivem nadchnul jiné lidi, do nichž jakoby vložil nový život. „Své generály jsem si utvořil z bláta,“ pravíval.

Tak i Wellington byl člověk neobyčejně pevné vůle; žádné obtíže nebyly s to jej zastrašit neb zarmoutit, ba naopak jeho odvaha vždy vzrůstala při vzrůstání protivenství, kterých mu bylo přemoci.

Přirozená letora Wellingtonova byla velmi dráždivá, avšak povinnostmi svých úřadů byl tak nadchnut, že se dovedl úplně přemoci, a trpělivost jeho v úřadním jednání zdála se býti nevyčerpatedlnou. Tou pevností předsevzetí, odvážným i usilovným a trpělivým přemáháním překážek domohl se také ve všech odborech své činnosti, co státník i vojevůdce, neobyčejných úspěchů.

Energie jevívá se také bezodkladností a určitostí v jednání. „Každý ztracený okamžik může se státi příčinou nezdaru,“ říkal Napoleon I., a tvrdil, že Rakušany jen proto často porazil, že neznali cenit času, přepadal a porážel jich voje, než nabyli času se mu postaviti na odpor.

Během posledních sto let poskytovala zejmena Indie Východní pole, na němž přirozená energie anglického lidu skvěle se osvědčila. Vladaři a vojevůdci, kteří vyšli z domova za svou povinností do vzdálené ciziny, rovněž jako nižší úřednictvo

a vojsko stálo v Indii vždy na nebezpečném vulkánu, který je hrozil zničit; nikdy však neprojevil z nich někdo bázeň neb nedostatek odvahy ku vykonání povinností jim naznačených. Je pravda, že anglický způsob úřadování často upadne do strašných chyb, avšak lid sám pak se snaží vybřednouti z takých bludů způsobem vskutku hrdinným. Vícekráte se stalo, že chyby, kterých vláda se dopustila, uvrhly do krajného nebezpečí veškeré obyvatelstvo anglické v Indii jakož i samo trvání nadvlády anglické tam. V nejhorších pádech však vždy národ, odkázaný sám na sebe, přemohl s bezpříkladnou odvahou všecka protivenství a vydobyl nazpět převahu anglickou v Indii. Posuzujeme-li z této strany dějiny anglické v Indii, tož v ní naleznem vzory karakterů, které obdivovati budou všechna budoucí pokolení.

Avšak i na jiném mírnějším poli činnosti, než na válečném, osvědčila se anglická ráznost a odvaha. Naši missionáři Martyn, Carey, Williams, Livingstone, a jiní ještě, pracujíce opuštěni mezi pohanskými národy Afriky, Indie a na ostrovech oceanských podávají skvělé příklady o moci a působnosti rázného činu. Všichni ti mužové pocházejí z rodu nízkého.

Martyn byl syn havíře, který později se dopracoval vlastním přičiněním lepšího místa úřadnického a syna svého nechal studovat. Martyn oddal se pracím misionářským s neobyčejnou horlivostí, podlehl však činnosti asi 7 leté v Persii, kamž se přestěhoval z Hindostanu. Za krátkou dobu své činnosti — zemřel v 32. roce — přeložil biblí do Hindostančiny, Perštiny i Arabštiny.

Williams byl co hoch velmi neučelivý, při obchodu však velmi rázně se chápal díla. Byl dán do učení k železníkovi, který měl i svou ko-

várnu. Williams nejraději se zdržoval v této kovárně a se zvláštní zálibou a obratností koval, ostatně si však hověl a rád pobýval v lehké společnosti několika vrstevníků. Příležitostné kázání, které slyšel, vzbudilo v něm přísnější myšlenky; vyžádal si u svého pána dovolení navštěvovat nedělní školu, kdež jednou vypravování o missionářích tak velice ho zaujalo, že se odhodlal na tuto dráhu. Společností missionářskou byl přijat, vyučen a poslán na ostrovy pacifického oceanu, kde po víceleté zdárné práci byl zavražděn.

Zajímavější všech je však historie dr. Livingstone-a, pověstného missionáře a cestovatele Afrického. Pocházel z rodiny velmi chudé, však čestné. Otec jeho na smrtelném loži svolal děti a oslovil je takto: „Za živobytí snažil jsem se sebrati všecky zprávy o předcích naší rodiny, a nenašel jsem mezi nimi člověka nečestného; jestli kdo z vás neb vašich dětí znectí cestu svého života, tak to nesvádějte na svou krev. Zanechávám toto naučení vám: buďte poctivými.“ Livingstone jím zůstal. Bylo mu deset let, když ho poslali na práci do přádelné továrny. Z prvních úspor svých koupil si latinskou mluvnici a začal se učit latině. Učil se po léta pilně ve večerní škole a večír sedával do půl noci při učení, ač o šesté z rána musil býti při práci v továrně. Tím způsobem pročetl Virgila i Horace mimo jiná, hlavně vědecká a cestopisná díla. Také botaniku pěstoval v prázdných hodinách. Tím způsobem nabyl mladý L. mnohých vzácných vědomostí, a když dospěl věkem, zachtělo se mu státi se missionářem. Za tím účelem pustil se do studií medicinských a uskládal si ze mzdy své poznenáhla tolik, že v zimních měsících mohl navštěvovat v Glasgově přednášky medicínské a bohoslovecké; v letních měsících

pracoval opět v továrně. Takovým způsobem propracoval se co továrnický dělník všemi potřebnými naukami, aniž by se mu od koho dostalo i té nejmenší podpory. O této době později pravil sám: „Hledím-li zpět na ten život plný práce, jsem tomu povděčen, že tvořil tak závažnou část mého počátečného vychování, a kdyžby bylo možno, počal bych znovu žíti v tak nízkém postavení a prošel bych toutéž namáhavou školou.“ Konečně byl Livingstone se svými studiemi hotov a odbyl si lékařské i ranhojičské i ostatní zkoušky. Především myslil jíti do Číny, jelikož však právě byla Anglie ve válce s Čínou, vzdal se toho plánu a byl od londýnské společnosti misionářské, kteréž nabídl služby své, poslán r. 1840 do Afriky. Do Číny chtěl jíti na vlastní útraty a při cestě do Afriky znepokojovalo ho toliko to, že tam šel na útraty společnosti, neboť prý „není příjemno státi se závislým od někoho, pro člověka, který přivykl vlastní prací dráhu svou si upravovat.“ Doraziv do Afriky, chopil se naznačené mu práce s velikou energií, vytknuv si samostatně velmi rozšířený obor činnosti. Proto se také neobmezil toliko na učení missionářské, nýbrž chopil se i prací hmotných. Zařídil hospodářství polní, pěstoval dobytek, stavěl domy, vodovody a při všech těchto podnicích byl nejpilnějším a nejvytrvalejším dělníkem on sám. Podnikal konečně delší cesty v průvodu domorodců, kteří z počátku velmi pochybovali, že vydrží daleké pochůzky, pravíce: „On není silen; vždyť je hubený, a zdá se jen tlustý proto, že je oblečen v kalhotech.“ To popudilo Livingstone, a chodil proto vždy v čele průvodu svého, dokud nebyl uznán jimi za úplně cvičeného chodce.

Přírodovědecké a zeměpisné výskumy učiněné na cestách těch sepsal ve spisu „Missionářské

cesty“ a získal si takto nesmrtelných zásluh o vědění lidské vůbec. Obor jeho výskumů je příliš obsáhlý, než abychom zde mohli o nich dále jednati. S jakou horlivostí se věnoval svým výskumům vědeckým, možno posoudit z toho, že obětoval veškeré po léta uhospodařené jmění své celkem as 2000 lib. st. na vystrojení malého parníku, jímž nové cesty výskumné podniknouti hodlal na řekách Vnitro-Afrických; „mé děti musí se postarat samy o sebe“, psal v listu, jímž loď objednával v Anglii.

Několik krásných příkladů rázné a odvážné činnosti pro dobro celých tříd lidí poskytují nám životopisy mnohých mužů, z nichž vyjímáme jenom některé.

John Howard postavil si za úkol životní, zlepšit postavení vězňů a zařízení trestnic i vězení, které za jeho doby bylo takové, že v nás vzbuzuje úžas. On byl člověk původně velmi skrovného nadání duševního a velmi slabého zdraví tělesného, avšak srdce byl čistého a vůle silné. Žádné namáhání, žádné nebezpečí a žádná oběť neodstrašila ho od vytknutého cíle. On již za živobytí domohl se značných úspěchů, avšak účinek jeho činnosti ještě zdárněji jevil se v pozdějších letech mocným vlivem jeho na zákonodárství Anglie a všech vzdělaných národů vůbec. Howard nalezl svého důkladného a spravedlivého životopisce v osobě H. Dixona, jehož spis líčící šlechetného a nadšeného bojovníka za lidskost každému odporučujeme.

Jiný vynikající filantrop a vlastenec anglický, jehož za vzor míti sluší, byl kupec J. Hanway, jehož jméno upadlo takřka již v zapomenutí. Byl on jeden z těch trpělivých a vytrvalých pracovníků, kteří bez okolků vykonají se vší odhod-

laností úkol jim vytknutý, a dokončivše ho opouštějí spokojeně dějiště, nezanechajíce pomníků, ale svět „přičiněním jejich zlepšený“.

Hanway byl rozen r. 1712 v Portsmouthu. Otec jeho byl skladníkem v lodenici a přišel náhodou o život. Matka se odstěhovala do Londýna a zápasíc s nouzí snažila se co nejlíp vychovat své děti. Sedmnáctiletý Hanway byl poslán do Lisabonu do obchodu. Vyznamenával se vždy poctivostí a přičinlivostí, a vrátiv se r. 1743 do Londýna, byl vyzván do spolku značnějším obchodníkem Petrohradským. Vyzvání to přijal a když seznal poměry nového obchodu, vypravil se s velikou posylkou zboží přes Moskvu, Volhu, Chvalinské moře do Zakavkazských zemí, přemáhaje zcela netušené obtíže a nebezpečenství na dlouhé té cestě. Konečný zdar této obchodní cesty byl však značný. V útrapách cesty té utvořil si heslo, jemuž věren zůstal vždy: „nikdy nezoufej“. Vrátiv se do Petrohradu, žil zde po několik let a nastřádal při velmi výnosném obchodu značné jmění. To je jaksi přípravná část Hanwayovy blahodárné činnosti, kteréž se zcela věnoval po návratu do otčiny. Usídlil se v Londýně, žil sám prostě a snažil se prospěti spoluobčanům co nejvíce. Prvně obrátil na se pozornost svou agitací u měšťanstva na zlepšení dlažby a úpravy ulic londýnských, kteráž tou dobou byla pověstně špatná. Hanway chopil se s obvyklou energií díla a vymohl konečně intervenci zákonodárství v té záležitosti, čímž i poměry veřejné komunikace v Londýně rázem byly zlepšeny.

Touže dobou očekáván vpád francouzského vojska do Anglie, a shromažďovalo se za tím účelem r. 1755 válečné loďstvo francouzské v Brestu. Hanway ve vlasteneckém zápalu mněl, že Anglie

takového ohrožování cizím loďstvem jen tehdy by se nemusela obávat, kdyby měla vždy dostatek vycvičených a zkušených námořníků. Stávalo sice zákona, že každý majetník lodě pro náklad větší než 30 tun je vázán vzíti učeníky na loď. Avšak zákon ten nikdo nešetřil; Hanway tudíž tištěnými listy vyzýval loďaře, aby zákonu tomu vyhověli. Hlas jeho zůstal volajícím na poušti, čímž se ale nedal odstrašit, nýbrž pevně si předsevzal, že nedostatku tomu odpomůže. Svolal konečně schůzi obchodníků a loďařů, jimž navrhl založení spolku námořního pro vychování, vycvičení a vyzbrojení plavců. Návrh jeho byl přijat s nadšením, spolek zaražen a do šestého roku svého trvání odvedl spolek královskému loďstvu 5451 hochů, a 4787 dobrovolníků úplně vycvičených a vyzbrojených. Společnost dosud trvá a vychází z ní ročně as 600 vychovanců.

Hanway dále se súčastnil takměř při všech stávajících dobročinných ústavech hlavního města, neb i nové zakládal, hlavně však měl na zřeteli chudou mládež. Ústav nalezenců, ústav pro zaopatřování chudé ženské mládeže zreformovány jeho přičiněním poměrům časovým přiměřeně. Nejblahodárněji však účinkovalo působení jeho na chudinské opatrovny farní. Úmrtnost dětí v těchto ústavech nabyla strašných rozměrů následkem nedbalosti ve správě a netečnosti obecenstva. Starati se o nalezence bylo jaksi modou, avšak s ubožáky oddanými do oněch ústavů, neměl nikdo soustrasti. Jediný Hanway se rozhodl tomu neduhu společenskému stůj co stůj odpomoci. Především mu šlo o to poznati do podrobna poměry těch ústavů. Navštěvoval je s neunavnou vytrvalostí a sebral všecka dotyčná data statistická s největší svědomitostí. Aby pak se přesvědčil, jak v cizině

se nakládá s chudinou, a jak dalece zákonodárství spoluúčinkuje v záležitosti té, procestoval Francii a Holandsko, navštěvuje všude podobné ústavy a zapisuje pilně svá pozorování. Pracoval takto pět let a vrátiv se do Anglie uveřejňoval ob čas zprávy o svých zkušenostech sebraných. Jeho zprávy byly tak strašné, že nenalézaly ani víry. Viděl se nucena uveřejnit nejpodrobnější dáta s udáním vždy jmen úřadníků a dozorných hodnostářů z jednotlivých farních okresů, jakož i počet a jmena dětí, zemřelých následkem nedbalosti ve správě ústavů. Udělal si tím arciť množství nepřátel, avšak způsob ten účinkoval nápadně, neboť konstatoval ku př. i takové případy, že r. 1765 ve farním chudinci sv. Klimenta svěřeno jedné kojné 23 dětí, z nichž 18 téhož roku zemřelo, dvé bylo vyloučeno a tři zůstaly na živě v ústavu. V chudinci sv. Jiří téhož roku ze 74 dětí zemřelo 64, a v jiných zemřely šmahem všecky děti.

Zjistiv a uveřejniv všecky tyto zprávy, vyvolal po celé Anglii v obecenstvu hnutí ve prospěch chudinských ústavů; vše se staralo o reformování jich. Hanway-ovi to však nestačilo, neboť viděl, že dobrovolnou činností tou nebude možno na dobro odstranit všecky nešvary. On neustal v klopocení svém, dokud se mu nepodařilo vymoci v parlamentu přiměřené zákony, kterým chudina říkala „zákony pro udržení dětí na živě“. Po desítiletém namahání to docílil.

Veřejná tato činnost a obětavost strávila velikou část jmění Hanwayova, a aby se mu částečně alespoň odsloužili spoluobčané jeho, sestoupilo se jich několik a vymohli mu výhodné a přiměřené místo ve správě námořní. Stářím ale seslábl tak, že úřadu svého se musel vzdáti, avšak zaháleti nemohl. Zařizoval nedělní školy v rozlič-

ných farních okresech, ujímal se ubohých černochů potloukajících se po ulicích Londýna a pomáhal nuzným, kde a jak jen mohl.

Co do povahy byl Hanway člověk zvláštní. Zabývaje se ustavičně s poznáváním a ulevováním bídy lidské ve všech tvarech a způsobech jejích, byl sám člověk útlocitý a něžný. Ničeho se tak nebál, jako nečinnosti, a ač těla slabého, byl přece smělým a neunavným. Mravní jeho odvaha byla zcela neobyčejná, a věc, kterou uznal za dobrou a pravou, byl vždy také odhodlán uskutečnit nedbaje pomluv, výsměchu neb překážek. Malicherný, avšak karakteristický příklad poskytuje ku př. to, že on první se odvážil proti vší příkré módě londýnské chodit po městě pod deštníkem. Po 30 letech, co deštník sám nosil, dočkal se arcit toho, že deštníky dosti všeobecně byly v užívání.

V 74. roce věku jeho ubývalo mu tak sil, že se chystal umříti. Své záležitosti pořádal s myslí veselou, jako by se připravoval na výlet. Obeslal všecky řemeslníky a obchodníky, s nimiž byl ve spojení, aby vyrovnal své účty, rozloučil se s přáteli a uspořádav tak veškeré záležitosti veselou a klidnou myslí, zemřel. Jmění své, obnášející asi 2000 l. st., naznačil ku podělení chudých sirotků, jelikož z příbuzných jeho nikdo nežil v poměrech stísněných.

Neméně zajímavým je životopis muže, který první se zasadil se vší silou a odvahou o zrušení otroctví. Byl to Granwille Sharp, bývalý učedník v obchodě střížného zboží. Vyučiv se opustil toto zaměstnání a přijmul místo písaře ve vojenském úřadě. V tomto nízkém postavení použil volné chvíle k osvobození černochů. Již co kupecký učedník vyznamenával se vytrvalostí v sou-

kromých prácech, a můžeme příklady zcela zvláštní o něm uvésti. Bydlel s mladíkem, který byl horlivý unitarian a často začal náboženská hádání s Granwillem, jemuž dokazoval, že chybný význam, který trinitáři dávají některým větám písma sv., má svůj původ v nedostatečné znalosti řeckého jazyka překladatele. Aby se přesvědčil o pravdě, začal se Granwille v prázdných hodinách večerních učit řečtině. Podobná hádka s jiným soudruhem, židem, pohnula jej k naučení se řeči židovské.

Veliký cíl, který postavil později svému působení, vyplynul však z dobročinné a velkodušné jeho povahy, bezprostřední příčinu pak zavdala k tomu následující událost. Jeho bratr byl lékař, který chudé léčil darmo, a proto vyhledán byl také od jakéhos černocha, který žebrotou v ulicích Londýna se živil. Černoch byl otrokem, s nímž pán tak krutě nakládal, že ho zmrzačil a pak, aby s ním neměl útrat, vyhnal. Bratří Granwillové se ho ujali, jich přičiněním byl přijat do nemocnice a vyléčen a konečně mu i zaopatřili službu u lékárníka, kde prodlel dvě leta. Tu ho jednou spozoroval bývalý jeho majetník, a vida, že by opět k práci byl schopen, chtěl se ho zmocniti. Dal ho zatknout a uvěznit. Černoch vzpomněl ve vězení na své dobrodince Granwilly a poslal k nim prosbu, aby ho chránili. Granwill přišel sám se přesvědčit o totožnosti osoby zatknutého otroka, musel si však přístup k němu vynutit, jelikož pro nesprávný způsob zatknutí bylo věznění jeho tajeno. Otroka poznal, dal zákaz na jeho vydání a vymohl ihned u měšťanosty vyšetřování proti oněm strážníkům, kteří bez soudního nálezu se opovážili zatknouti černocha. Při tom jednání vyšlo na jevo, že černoch byl od prvního

majitele svého prodán druhému, který také s kupní listinou se dostavil na úřad. Jelikož však proti černochu nebyla žádná obžaloba na provinění nějaké podána, ohledně práva svobody neb povinností otroctví jeho však magistrátu nepřislušelo soudit, byl propuštěn s Granwillem na svobodu. Nový majetník však hned ohlásil další jednání proti oběma, aby se domohl svého otroka. Z toho okamžiku počíná rozhodná činnost Granwillova, a následkem jeho agitace i širšího obecenstva, ve prospěch emancipace otroků.

Tou dobou (r. 1767) byly v Anglii zahnízděny zlořády rozličného druhu, které ohrožovaly vychvalovanou a zákonně slavně zaručenou osobní svobodu občanů velmi povážlivě. Verbování mužů pro službu námořní a službu Indické společnosti dělo se způsobem násilným; po všech větších městech prostě chytali večír zřízenci zvláštní lidi na ulici a unášeli je.

Zákon také zaručoval každému otroku, který by vstoupil na anglickou půdu, svobodu, avšak zákonu toho nikdo nedbal, ano v časopisech byl veřejně oznamován prodej otroků na tržištích anglických.

Zvyky otrokářské tak všeobecně se zmohly, a pronásledování otroků na půdě Anglické tak bylo všeobecné, že i nejvyšší soud zcela proti zřejmému znění zákona platného, avšak neupotřebovaného, v podobných sporech rozhodoval častěji proti otrokům a chránil právo vlastnické otrokářů.

Za takých poměrů Granwill ve svém sporu s otrokářem měl málo naděje na úspěch a kdekoliv se poptával u právníků o radu, všady bylo, následkem oněch rozsudků nejvyššího soudu, pochybováno, že při vyhraje, a nikdo také při tuto

vésti nechtěl. Granwill byl nucen obhajovati se sám, nemaje však ani ponětí o podobných záležitostech, pustil se na kvap do studování všech dotyčných zákonů. Nasadil k tomu noce, jelikož přes den byl zaměstnán v úřadě, a pročetl množství suchopárného a neužitečného materialu ve všech možných zákonících, jednáních parlamentu, rozsudcích a spisech výtečných právníků, vypisuje pilně a svědomitě všecka místa vztahující se na osobní svobodu a otroctví. Sepsal takto spisek, ze kterého zřejmě vycházelo na jevo, že není nijakého zákona v Anglických zákonících, který by dal někomu právo, bráti kohokoliv jiného v otroctví. Spis ten vlastnoručně několikráte přepsal a odevzdal nejznamenitějším právníkům a soudcům Londýnským; titul jeho byl: „O neoprávněnosti trpěného v Anglii otroctví“, a r. 1769 byl spis ten také tištěn.

Granwillův protivník vida, jakého má soka, nabízel v té při vyrovnání, které však nebylo přijato a otrok, jehož se Granwill ujmul, zůstal osvobozeným. Granwill však všímal si poměrů otrokářských, hlavně obchodu s otroky i dále. Obrátil se písemně k arcibiskupovi Canterburyskému, aby mocným vlivem svým vystoupil proti otrokářství; hlas jeho však zůstal volajícím na poušti. Granwill zůstal obmezen sám na sebe. Kdykoliv se dozvěděl o násilném zatknutí černocha za účelem navrácení jeho do otroctví, byl vždy ihned po ruce co osvoboditel. Rozsudky, které nejvyšší soud vynesl ve všech těchto příčh Granwillových, zněly vždy na osvobození otroka, ač nejvyšší soudce Lord Mansfield a většina jeho radův byli ohledně otroctví zcela opačného náhledu jako Granwill. Proto také rozsudky se týkaly jednotlivých jen případů, principielního roz-

hodnutí se však Granwill nemohl domoci, a svoboda černochů na anglické půdě zůstala nejistou. Poznenáhla se však připravoval vytrvalou agitací Granwilla i v náhledech, panujících v těch kruzích, obrat k lepšímu a ve při, kterou Granwill vedl pro otroka Somerseta jím osvobozeného, vyslovil se konečně i nejvyšší soud principielně ve smyslu Granwilla o znění starších zákonů o svobodě černochů v Anglii. Granwill tím docílil zrušení obchodu s otroky, který tou dobou skutečně se prováděl v ulicích Londýna a Liverpoolu. Granwill nepřestal působiti dále ve prospěch černochů, zaraziv konečně spolek na zrušení otroctví vůbec. Jeho snaha lidumilná a šlechetná přešla na veliký kruh obecenstva a konečně na celý národ. Nástupci Granwillovi v záležitosti osvobození otroků a zrušení otroctví vykonali větší ještě práci než on, avšak jemu patří zásluha, že první sám a sám a proti panujícímu a zvykem ustálenému náhledu přivedl ku platnosti princip osobní svobody černochů na půdě Anglické. On však neustal na tom, a učinil se také mocným ochrancem osobní svobody Angličanů vůbec. V theorii tuto nikdo nepopíral, v prakci však zahnízdil se mnohý zlořád, který považlivě svobodu tu ohrožoval. To zejmena platilo o násilném verbování námořníků a bezprávnosti těchto, o němž prvé již se stala zmínka.

Jako černochům, tak vlivem Granwillovým i námořníkům vráceno právo osobní a co zvláštnost musíme uvésti, že proti tomuto osvobození „bílých otroků“ v Anglii samé od současníků Granwillových zuřivěji bojováno, než proti osvobození černochů. Zejmena pověstný toho času novinář dr. Johnson patřil mezi nejúhlavnější odpůrce jeho; nicméně zvítězila myšlenka Granwillova.

Nemůžeme ukončiti tuto kapitolu, abychom nejmenovali ještě dva muže, kteří co nástupci Granwillovi veškerou sílu těla i ducha svého, veškerou práci svou věnovali velikému úkolu zrušení otroctví. První z nich byl Clarkson, jehož přičiněním zakázán obchod s otroky na lodích anglických. Dříve již se tajil každý s obchodem tím, jelikož otrokáři upadli ve veřejné opovržení. Než však k zákazu samému přišlo, bylo nutno podati právní důkazy, že obchod taký se vede a sice se vší možnou ukrutností, ano že za tím účelem i honby na černochy se podnikají. Právní ty důkazy sháněl Clarkson s bezpříkladnou energií. Tak mu jednou známý občan vypravoval, že před rokem na vojenské lodi anglické se sešel s mladým námořníkem, který mu vyprávěl, že se zúčastnil takové honby na černochy. Jméno námořníka i lodě však zpravodaj zapomněl; jenom neurčitý popis osoby námořníka mohl dáti. Clarksonovi však to stačilo; on osobně navštivil všecky anglické přístavy, v nichž vojenské lodě stály, a vyptával se všech námořníků těch lodí, až konečně nalezl člověka, kterého hledal, a který byl nejvážnějším svědkem v jeho obžalobě proti otrokářům.

Druhý muž byl Buxton, který dílem z vlastního podnětu, dílem z podnětu své šlechetné tchyně, si postavil za úkol zrušení otroctví v anglických koloniích. Na smrtelném loži žádala ještě tchyně jeho na něm slib, že neupustí od vytknutého cíle. Buxton dodržel slova. Dne 1. srpna 1834 zrušeno hlavně jeho přičiněním otroctví v anglických koloniích.

Vlastnost obchodní.*)

Jistý spisovatel anglický líčí nám obchodního člověka co osobu nižšího druhu, jejíž jediná starost je nevybočit z ušlapané dráhy a nechat obchod běžet přirozenou mu vlastní cestou. Prospěšné řízení obyčejných obchodních záležitostí prý vyžaduje člověka prostého vší fantazie, a prostého všech myšlenek, vyjma těch, týkajících se zvyků a zájmů nejobmezenějšího druhu. Strannější a tudíž i nepravdivější definice nebylo arcit pronešeno. Jest sice dost obmezených vědátorů, literátů, zákonodárců i obchodníků, avšak jsou i obchodní lidé bystrého ducha, schopní velikolepé činnosti. Trefně řekl jeden z našich řečníků parlamentárních: „Znám státníky, kteří jsou toliko kramáři, znám však obchodníky, kteří proniknuti jsou duchem státníků.“

Vlastnosti potřebné ku zdárnému provedení jakéhokoliv většího podniku jsou zřejmé. Je to znalost odborní, rozhodnost v jednání při neočekávaných překážkách, schopnost organizovat práci často velikého počtu lidí, obratnost v jednání s lidmi a znalost lidských povah, ustavičné sdokonalování sama sebe a stálé vzrůstání zkušeností praktického života. Z toho patrno, že obchod vyžaduje větších schopností, než leda kdo myslí, a sám je školou, z níž vycházejí celí mužové. Ano můžeme směle tvrdit, že výteční obchodníci jsou právě tak vzácní jako — velcí básníci.

Malodušní lidé často také tvrdí, že genialní lidé nejsou schopni ku zaměstnání obchodnímu.

*) Poznámka: slovo obchod vzato zde v nejširším smyslu svém a nevztahuje se pouze na zaměstnání kupecké nýbrž i na každé jiné, jako anglické slovo „business“.

A přece byl Shakespeare velmi obratný a praktický ředitel divadla, ba zakládal si snad více na praktickém úspěchu své činnosti, než na spisovatelské své slávě. Spisovatel Pope alespoň odůvodňuje, že Shakespeare psal dramata svá hlavně za tím účelem, aby se poctivě živil provozováním jich, a skutečně se také zdá, že si na spisovatelské slávě pramálo zakládal. Není alespoň známo, že by byl řídil vydávání svých děl, neb alespoň někoho oprávnil ku tištění jich, ani pořad jeho spisů nelze udati. Zjištěno však je, že prospíval v obchodním ohledu při svém divadle, a dostatečně si vydělal, že konečně se mohl vzdáti divadelního ředitelství a usídliti se v rodném místě svém.

Můžeme uvésti množství příkladů, že lidé v skutku genialní, umělci a učenci dovedli výborně řídit obchodní stránku svých praktických zaměstnání, neb přesně vykonávali úřadní své práce. Básník Milton byl s počátku učitelem, později sekretářem státní rady, a vždy vynikal přísným vykonáváním svých úřadních povinností. Isaak Newton byl jedním z nejsvědomitějších ředitelů mincovny. Spisovatel Cowper rád se vynášel svou obchodní routinou, tvrdil však, že mimo sebe nezná žádného básníka, který by byl v čemkoliv akurátným. Nevěděl arcit, že i Wordsworth i Skott byli rovněž tak výtečnými básníky, jako dovednými a přesnými obchodníky. Grote, znamenitý dějepisec Řecka, byl v Londýně bankéřem, a filosof J. S. Mill výtečným úřadníkem Společnosti Východo-Indické.

Největší úspěch v obchodě nemůžeme připisovat šťastným náhodám, „nýbrž zdravému smyslu“, jímž obchod svůj řídíme. Naděje na dobré, spokojené živobytí, s kterou tak často pro budoucnost se těšíme, jest oprávněna jen tak dalece, jak

každý jsme schopni dobré živobytí to si vytvořit. Bajka o Herkulovi je v tom ohledu pravzorem vší lidské činnosti a jejího zdaru, a měla by býti vštípena každému mladíkovi za tím účelem, aby si byl co nejdříve vědom, že jenom vlastní energií si může utvořit život šťastný a užitečný.

Lidské přirozenosti ani nesvědčí příliš pohodlná dráha životní; vždy je lépe člověku, který je určen k tuhé práci, než tomu, který nalezne vše připraveno ke své ruce. Zdá se skutečně, že k dosažení značného úspěchu je nutno začíti karieru se skrovnými prostředky. Znamenitý jakýs právník jsa tázán, co hlavně přispívá ku zdaru právnické prakce, odpověděl: „Někteří vyniknou schopnostmi, jiní známostmi, mnohý takřka zázrakem, avšak většina tím, že počínají bez groše“, a v Manchestru platí přísloví, že nejprospěšněji obchodují tam ti lidé, kteří začínají v haleně, kdežto bohatý začátečník obyčejně přijde o jmění.

Nutnost je nejmocnější pobudkou promyslnosti, a kdo si při tom počíná moudře, vytrvale a energicky, tomu zřídka se nezdaří. Práce není trestem lidského pokolení, nýbrž štěstím jeho: je to zárodek i nejmocnější pružina všeho pokroku. Nedá se myslit, že by člověk žil v trudnějších poměrech jako tehdy, kdyby bez vlastního přičinění veškery žádosti a potřeby jeho byly ukojeny. Pocit, že náš život neposkytuje žádné pohnutky k činnosti, musel by býti nesnesitedlným pro člověka čilejšího ducha.

Ti, jimž se nezdařilo na dráze života, velmi rádi naříkají na zlý osud a přičítají všem a všemu — vyjma sobě — vinu toho nezdaru. Avšak staré je přísloví „čí škoda, toho i hřích“ a vskutku obyčejně vidíme, že lidé hořekující stále o svém nezdaru, zavinili jej vlastní nedbalostí neb ne-

zručností. Obchod a zaměstnání druhu jakéhokoliv vyžadují důtklivost, přičinlivost, způsobilost, přesnost; vlastnosti to, které mnohému se nebudou zdáti tak závažnými, pouhými maličkostmi. Tím konečně i jsou, avšak život lidský složen vůbec ze samých maličkostí. Stále se opětující nepatrné skutky a činy tvoří v souhrnu netoliko karakter člověka jednotlivého, nýbrž určují i karakter celých národů, a pakli kde klesl jednotlivec neb i celý národ, tam jistě nedbáno nepatrných těch věcí.

Příklad dobrý poskytuje nám jeden z předních obchodníků Manchesterských, který od sešlého šlechtice kupoval veliký statek. Přejímaje zámek, spozoroval, že některé inventární kusy nábytku scházejí, a o ty se hlásil. Šlechtic dobromyslně se přiznal, že si je dal odvézti, domnívaje se, že o takové maličkosti se nebude starati člověk, kupující tak veliký statek. „Pane, zněla odpověď, kdybych po celý život nebyl dbal o maličkosti, nebylo by mi možno kupovat tento statek; a věřte, že byste vy jej nemusel prodávat, kdybyste byl činil jako já.“

Poskytli jsme již mnoho příkladů o výtečných pracovnících ve všech odborech lidského vědění a umění, svědčící zřejmě tomu, že všechen úspěch závisí na vytrvalé přičinlivosti, dosti často však nelze lidem uvádět na mysl tuto zkušenost každodenního života. Člověk příliš rád si pohoví a zapomíná na ně, příliš snadno přehlídne všeliké malichernosti, vzdor tomu, že patrně je píle matkou štěstí a pokrok i zdar si zajistí člověk, který nepřestává se starati také o podrobnosti svého obchodu neb zaměstnání vůbec. Přesnost je rovněž vlastnost velmi důležitá a vždy označuje člověka dobrého cviku. Přesnými máme býti ve svých pozorováních, ve své řeči a hlavně ve svém jednání. Cokoliv učiníme v obchodu svém, musíme učinit

dobře, a vždy je lépe udělati méně dobré práce, než třeba desetkrát více špatné.

Způsob, jakým pak práce své provádíme, rozhoduje, v jakém množství jí vykonati dovedem. Lord Burleigh (čti Barlej), který sám se vyznamenával neobyčejnou sběhlostí v práci, radíval v tom ohledu vždy takto: „Nejlepší způsob vykonat mnoho práce, je pracovat o jedné věci pojednou“, a sám nikdy také nedodělané práce neodkládal na dobu pohodlnější. Byl-li pracemi zanešen, utrhoval raději z času věnovaného jinak jídlu, spánku a pohově, než aby některou byl zanedbal neb odložil. Witt se řídil podobným pravidlem: „jedna práce v jednu dobu“. „Mám-li nutnou práci, říkal, nemyslím na nic jiného, dokud jí neukončím, a vyžaduje-li domácnost mou pozornost, věnuji se jí úplně, dokud vše neuspořádám“. Sběhlost a zručnost v práci cvikem nabudem, neodkladnost pevnou vůlí; odkládat nesmí práci, kdo jí mnoho chce vykonat. K neodkladnosti v práci pobádá nás poznání pravé ceny času. Vlašský jeden filosof nazýval čas svým statkem; statek to, na němž bez úsilí ničeho se neurodí, vždy ale odmění práci pilného dělníka, který jej přiměřeně vzdělává. Kdo však jej zanedbává, tomu rodí toliko nudu, zármutek a zlořádné zvyky všeho druhu.

Lidé obchodní utvořili si pořekadlo: čas jsou peníze, ve skutečnosti však čas je více, než to; čas správně použitý vzdělává a zdokonaluje nás a vyvíjí povahu naši. Kdyby člověk denně jen hodinu, kterou jinak zmaří zbytečnostmi, neb netečností, obětoval na vzdělání vlastní, musel by po několika letech býti mudrcem a kdyby hodinu tu věnoval dobročinnosti, stal by se život jeho užitečným celému pokolení. I čtvrt hodina po-

užitá denně ku vzdělávání sama sebe ponese značného ovoce během roku. Dobré myšlenky a starostlivě takto sebraná zkušenost nepřekážejí nikde, ty unesem při sobě bez obtíží všude a vždy. Hospodárné upotřebení času nám také nejlépe pojistí možnost přemoci veškeré práce, které naše zaměstnání vyžaduje, t. j. možnost ovládnouti úplně zaměstnání své. Naproti tomu zneužití času udržuje nás v ustavičném spěchu, ve zmatku a obtížích, kterým obyčejně následuje úpadek. Znamenitý admirál Nelson kdysi řekl: „Přičítám veškerý úspěch v životě svém tomu, že jsem vždy byl o čtvrt hodiny dříve na místě, než jsem byl povinen.“

Mnozí nenabydou lepšího náhledu o ceně peněz dříve, než když jsou s nimi v koncích; jiným totéž se děje s časem. Propouštějí hodiny, dny a leta bez prospěšného zaměstnání a teprv když pozorují, že život rychle prchá, přemýšlejí o povinnosti moudřejšího použití času. Avšak návyk zahálky a netečnosti činí je neschopnými přemoci se. Ztracené jmění dá se znova nabýti pracovitostí, vědomosti učením, i ztracené zdraví dá se střídmostí a léčením znova dosáhnouti, avšak čas ztracen je na věk.

Kdo dovede správně posouditi cenu času, ten vždy se bude snažit býti pohotovým. Král Ludvík XIV. pravíval, že v pohotovosti jeví se zdvořilost králů. Pohotovost je však i povinností každého vzdělance a člověk obchodní bez ní neobstojí. Ničím jiným tak rychle si nezískáme důvěru, jako právě touto ctností; bez ní však důvěru kvapem ztrácíme. Kdo dostojí svým slibům a nenechává na sebe čekat, dokazuje, že si umí vážit času našeho i svého. Pohotovostí dává člověk jaksi na jevo svou úctu k těm, s nimiž

mu jest jednati. K pohotovosti nás ostatně samo svědomí zavazuje do jisté míry, neboť každé slovo, které dáme, jako slib, jest jakási smlouva neb závazek, a pakli mu nedostojíme, stáváme se věrolomnými; mimo to i zneužíváme času, t. j. velmi drahocenného majetku lidí druhých. Přicházíme tudíž zcela prostě k takému úsudku, že člověk, který nedbá o čas, nedbá také o svůj obchod a nezasluhuje důvěry naší v záležitostech vážných. Velmi trefně pravil Washington svému sekretáři, který se častěji opozdil a na nesprávnost svých hodin se vymlouval: „Pak musíte vy si zaopatřit jiné hodinky, aneb já jiného sekretáře.“

Člověk, ktery nedodržuje času, obyčejně ruší poklid a pořádek lidí ostatních; on vždy se opozdí a pravidlem je mu jenom vlastní nepravidelnost. V zaměstnání, v obchodu jeho zahnízdí se mu nepořádek a zmatek a můžeme postavit za pravdu, že lidé, kteří již jaksi ze zvyku se opozďují, obyčejně se minou úspěchu ve svých podnicích. Knihkupec Tegg, pocházející ze stavu velmi nízkého, pravil o sobě, že žil mezi žebráky, avšak té cti se mu dostalo, že konečně byl představen králi a že veškeren úspěch, kterého se domohl, přičítá trojím věcem: pohotovosti co do času, sebezapření a počestnosti ve slovech i skutcích.

Podiviti se musíme, mnoho-li dovede spracovati energický člověk, který si dovede práci dobře rozdělit a s časem hospodařit. Některému takovému člověku zdá se tím více času vybývat, čím více je prací zavalen. Tak ku př. Lord Brougham, v nejskvělejší době kariéry a práce své, předsedal vyšší sněmovně, nejvyššímu soudu a stál v čele asi osmi veřejných společností, (mezi nimi i společnost pro šíření užitečných vědomostí) a všude navštěvoval schůze co nejpilněji a nejsprávněji.

Kromě těchto vlastností pracovních je žádoucno, aby člověk obchodní vyššího druhu, byl opatrný v řečích svých, rychlý v posuzování a správný v uskutečnění svých plánů. Obchodní takt je vlastností důležitou, která sice člověku je přirozená, avšak cvičením a pozorováním velice vyvinuta býti může. Lidé tací rychle poznávají pravý způsob jednání a mají-li dosti rozhodnosti účelné, tož zajisté zdaru se neminou podniky jich; oni dovedou oživit průmysl a obchod; v každém skutku jejich objevuje pak se onen duch i povaha obchodní, které patřily za všech dob k nejmocnějším činitelům pokroku společnosti lidské.

Z řečeného vysvitá, že prospěch obchodní, a vůbec každého podniku závisí z veliké části na neustálé pozornosti věnované detailním věcem, zkrátka řečeno na rutině. Přesnost, kázeň, pohotovost, spůsobilost, správné placení dluhů, úpravnost — to vše spočívá na rutině. Není pochyby, že tupá neuvědomělá rutina je překážkou každému podniku, avšak naopak velice usnadňuje každou práci, při níž rutina se pojí s rozumem. Vévoda Wellington byl veliký rutinista, a vynikal svou dovedností obchodní. On byl člověk velmi pohotový, tak ku př. nenechal ni jednoho přípisu, který ho došel, bez odpovědi a vše, cokoliv mu dáno na práci, vykonával přesně, staraje se také i o nepatrnější podrobnosti. V obchodní schopnosti jeho spočíval jeho genius, t. j. genius prostého rozumu. Wellington neprohrál ni jedné bitvy; snad právě proto, že obchodní vlastnosti jeho byly tak výtečné.

Wellington počal svou vojenskou dráhu v Hollandsku pod velitelstvím vévody Yorka a generala Walmodena. Zde při stálých porážkách a nehodách poznal především, jak kázeň v armádě

se dá zničit špatným vůdcovstvím a nedbalou obchodní správou. O deset let později byl jmenován plukovníkem ve Východní Indii a brzy na to gubernatorem v Mysore, a generalem. Kázeň, kterou za nejnepříznivějších poměrů dovedl zavésti a udržet ve svém vojště, došla všeobecného uznání a byla zajisté ne poslední příčinou vítězství, kterých s ním dobyl. Bylo mu 34 let, když u Assaye porazil armádu čítající 50.000 mužů domorodců, ač vlastní jeho voj čítal toliko 1500 mužů anglické pěchoty a 5000 sepojů. Stkvělé toto vítězství však neporušilo prostodušnou a čestnou povahu jeho nijakž. Jeho voje však stalým válčením poněkud zdivočili a co vítězové tak zpyšněli, že po ukončení války nedovedli se hned přizpůsobit pořádkům mírného života. Vlastní armáda stala se mu takto nebezpečnějším nepřítelem, než domorodci, jichž vzpouru právě byl potlačil. Wellington však i tu zůstal vítězem a se spravedlivou přísností uvedl starou kázeň do vojska. S podobnou energií však se také staral, aby ve společenském životě se ustálil pořádek porušený vzpourou, věnuje při tom zvláštní pozornosti trhům a obchodům, aby vojsko jeho nemělo nedostatek v potravách a potřebách vůbec. On staral se o každou i sebe nepatrnější věc, týkající se v čemkoliv jeho úřadu, zaměstnání, i jeho osoby.

Když se vrátil do Anglie, bylo mu ihned svěřeno velitelství nad 10.000 muži vojska poslaného r. 1808 na osvobození Portugalska. Po dvou vítězstvích podepsal konvenci Cinterskou a vrátil se do Anglie. Brzy však poslán s novou výpravou do Portugalska a Španělska, kdež od r. 1809—1813 se držel se svými 30.000 muži proti ohromné přesile francouzských vojsk.

Bylo mu zápasiti s nemalými obtížemi a když

při úplné nedostatečnosti mužstva, peněz a vůbec všech k válčení potřebných prostředků, se dosti rychle nedomáhal úspěchů, opouštěla ho i sama vláda anglická, vyslavší jej do Portugalska, a strojila pikle proti němu. Rovněž nepříznivě se chovali národ Portugalský a Španělský proti jeho podnikům, ač vlastně přišel, aby je proti násilí francouzskému chránil. Svízele, které mu bylo přemáhati, byly neskonalé. V bitvě u Talavery ku př. dali se spojení s ním Španělové na útěk, napadli zavazadla anglického vojska, a vydrancovali je! Dodávky potravin z Anglie byly zastaveny, a jemu nezbylo, než shánětí vše potřebné sám. Bez velikých rozpaků udělal se z generála velkoobchodník v obilí, který po všech přístavech středozemního moře dal skupovati obilí za poukázky znějící na anglickou vládu. Naplniv takto své sklady, prodával přebytek zásob Portugalcům, kteří ve všem měli nedostatek.

Účinky obchodní jeho obratnosti byly znamenité; dovedl on takto si udržet pořádek ve vlastním voji a svrch toho za nejnepříznivějších poměrů uvedl i řád, kázeň a cvik do domácích vojů portugalských a vytvořil si tím spojenou armádu, s níž se mohl konečně odvážit ku ráznějšímu válčení. Bez ustavičné a dopodrobné starostlivosti jeho však nikdy by nebyl se domohl takých úspěchů. Právě tato vlastnost vypěstovala v něm tak jasnou znalost poměrů všech, že mu bylo v každém okamžiku možno, s neobyčejnou pohotovostí podnikat každou práci. Zvláštní byla jeho schopnost práci ducha nejvíce napínající náhle přerušit, a bez ohledu na obklučující jej obtíže a výtržnosti, soustřediti veškerou mysl na práci druhou, po jejímž ukončení pokračoval v práci prvnější, jakoby se přerušení žádného nebylo stalo. Příklady tu možno uvésti velmi četné o něm. Tak ku př. se

stalo, že v Indii řídil přechod vojsk svých přes řeku Tumbudra proti přemoci nepřátelské, stojící na druhém břehu, kteryžto odvážný podnik vyžadoval veškerou ostražitost zkušeného vojevůdce, což však nevadilo Wellingtonu psáti současně obšírnou úřadní zprávu o svém polním tažení, jakož i návrhy stranu dalšího vedení války. Zpráva ta je psána tak mistrně, že může sloužiti za vzor všem podobným spisům. Za pobytu svého v Portugalu a Španělsku, kde byl odkázán často výhradně na sebe, musel se také starati o finanční poměry anglické, a často mu přišlo u prostřed vřavy bitevní vyřizovati práce podobného druhu. Na bojišti S. Christovalském, na příklad, dokazoval velmi obšírně neprospěch založení Portugalské banky; na hradbách Burgosu rozebíral finanční plán Funchal-ův poukazuje na nemožnost prodeje církevních statků, tuto navrhovaného; uprostřed kvapných příprav ku početí bitvy u Salamanky psal obšírný dopis anglickému ministerstvu, v němž vysvětloval obtíže vypsání půjčky.

Ve všech těchto případech bylo zřejmo, že finanční záležitosti zná zrovna tak podrobně, jako své odborné vojenské. Při tom byl Wellington neúhonné poctivosti a nezištnosti, a s úzkostlivou starostlivostí hleděl zejmena v peněžných věcech, aby zůstal práv za sebe i armádu svou. Věřitel, který se mu blížil s nezaplaceným účtem, byl mu strašnější, než přesila nepřátelské armády. Anglické vládě jednou, když dlouho nebylo posláno peněz za ním, psal: „Jsme přemoženi dluhy; sotva se smím odvážit vystoupit z domu k vůli věřitelům, čekajícím na zapravení oprávněných požadavků svých," což arciť jsou slova, která zřídka bylo slyšeti z úst vítězného generála, stojícího v nepřátelské zemi, a Wellington skutečně tuto zprávu

psal domů z Francie, kde co nepřítel vlastně mohl rekvirovat bezohledně vše, co potřeboval. On však velmi přísně hleděl na správné placení za všecky potřeby také v nepřátelské zemi, aniž by to byl sám připisoval nějakým pohnutkám velikodušným, nýbrž tomu přesvědčení, že takým způsobem nejlépe vyhoví svému úkolu.

Pravdivé je staré přísloví, že poctivostí nejdále dojdeme, a zkušenost všedního života stále je potvrzuje. Počestnost ve slově i skutku má být základem každé činnosti, ať občanské, vojanské, náboženské neb jakékoliv. I v nejnižším postavení může si člověk zachovati čestnost a přímost povahy a osvědčit tuto svým jednáním. Dělník, jako obchodník a továrník, vynikne poctivostí své práce, a každý z nich by měl jednat jako kameník, u něhož H. Miller byl v učení a o němž praví, že „své svědomí vložil v každý kámen, který spracoval“. Můžeme sice vyniknouti na čas úskočností a nečestností v obchodě; trvale však nám pojišťuje úspěch jenom čestnost a přímost. Je pravda, že právě obchod a rozmanité živnosti často uvádějí člověka v poměry, kde čestnost jeho se podvrhuje zkoušce přísnější, než kdekoliv jinde. Obchodník, který dovede vzdorovati všem pokušením, zasluhuje úctu jako vojín, který osvědčil svou statečnost v ohni a utrpeních války. Na poctu živnostníků vůbec budiž řečeno, že většina jich v zápase tom čestně obstojí. Popatřme jen, jakým způsobem obchody se uskutečňují a peněžní záležitosti pořádají a shledáme, že záleží vše na důvěře v poctivost lidí, s nimiž nám je žíti. Denně vidíme, že se svěřuje nižším zřízencům peněžných ústavů a velikých obchodů, menším úřadníkům veřejné správy často ohromné summy peněz; obchodník vyšle agenta s plnomocenstvím uzavírat obchody i do vzdálených

dílů světa v důvěře, že nezneužije plnomocenství mu daného, a dává své zboží na úvěr obchodníkům druhým. Případy spronevěření jsou předce jen výjimkou, jako vůbec nečestnost v obchodě.

Případy jsou možné, že svědomitý poctivec nebohatne tak rychle při vší práci a přičinlivosti, jako úskočný dareba, avšak tím by nikdo se neměl nechat svésti, jelikož vytrvání na dráze poctivé vede tím jistěji k cíli, byť by na čas i nezdar člověka tísnil. Ztráta jmění je méně vážná, než ztráta počestnosti, neboť tato sama je mohovitostí nejcennější.

Peníze — užívání i zneužívání jich.

Způsob, jakým člověk své peníze vydělává, střádá a upotřebí, je zajisté nejlepší skoumadlo jeho praktického rozumu. Peníze sice nesluší považovat za konečný cíl lidské snahy, nejsou však také tak nepatrnou věcí, abychom je měli v opovržení, neboť ony jsou hlavním prostředkem k dosažení hmotného pohodlí a společenského blahobytu. Správné použití peněz objevuje nám některé z nejpěknějších stránek lidské povahy k. př. štědrost, obětavost, správnost, jakož i cnosti praktického života: hospodárnost a prozřetelnost. Naproti tomu nalezáme skoupost, zpronevěření, sobeckost a hrabivost, i marnotratnost u lidí, kteří zneužívají oněch prostředků jim svěřených.

Blahobytu se domáhat čestným způsobem je každý člověk oprávněn. Blahobyt pojišťuje mu fysické ukojení, které je nutné, aby vzdělávati mohl lepší část své přirozenosti. Fysické ukojení samo však nesmí činiti konečný cíl náš, neboť tím hrubě blahobyt ten zneužijeme.

Dalo by se myslit, že ta třída lidu našeho, která musí nejnamahavěji pracovati, aby fysické potřeby své ukojila, také nejlépe dovede cenit peníze, které za tím účelem vyziskala. Avšak ochotu a zvyk utrácet šmahem vydělané peníze za nemírné jídlo a pití právě zde nalezáme v míře značné. Je mnoho takých mezi nimi, kteří žijí sice v pohodlí a důstatku, při neočekávané tísni se však ukazuje, že záloh nastřádaných sotva na den jim stačí.

Velmi trefně pravil Lord Russel deputaci, která v záležitosti daní, uvalených na dělnickou třídu, jej navštivila, takto: „Buďte ubezpečeni, že vláda se neodhodlá uvaliti na dělnickou třídu ani tak velikou daň, jak ona sama si ukládá samojedině užíváním opojných nápojů.“

Právě toto nehospodářství je veřejnou záležitostí, důležitější než kterákoliv jiná; není druhého úkolu reformačního, který by potřeboval více usilovných stoupenců. Bohužel však pozorujeme, že vlastenectví našich dnů nemá žádného uznání pro tak všední věci jako je hospodárnost a obezřetnost osobní, ač pěstováním jen těchto ctností se dá zachovati celá dělnická třída v čestné neodvislosti. „Moudrost, střídmost a správnost,“ pravil filosof a švec Samuel Drew, „jsou ti umělci, kteří přemahají zlé časy; stěsnají se v každém útulku a lépe dovedou pomoci od neduhů života, než kterýkoliv zákon odhlasovaný parlamentem,“ a ve staré jedné básni čteme pravdivá slova, že by snadno bylo zreformovat celý národ, kdyby každý jednotlivec se snažil reformovat sám sebe. Každý uzná, že je snáze provésti reformu v ústavě církevní neb státní, než v našich osobních návycích, a proto nejraději každý počíná s podobnou reformou u souseda.

Člověk, který žije „z ruky do úst“, zůstane vždy podřízeným. To tím více však platí o celé třídě lidí, žijící na podobných podmínkách, neboť ona takto zůstává bez moci a podpory, a závisí často toliko na výstředných choutkách společnosti, neb na požadavcích mody. V době obchodních krisí jdou tací lidé nevyhnutelně záhubě vstříc, nenaskytne-li se nahodilý ochránce, jemuž však jsou vydáni na milost i nemilost.

Pravdivá jsou slova, která pronesli v tom ohledu Cobden a Bright, známí to dva lidumilové, kteří nemalých zásluh si byli získali o dělnickou třídu v Anglii. Cobden oslovil v Huddersfieldu deputaci dělnickou asi takto: „Lidstvo vždy bylo rozděleno na dvě třídy — jedna střádala, druhá utrácela. Domy, továrny, mosty, lodě, vše, co vidíte umělou rukou postrojeno, a všecky veliké práce, které posloužily k zvýšení vzdělanosti a spokojenosti lidské, jsou utvořeny lidmi, kteří vydělávali a střádali; ti, co utráceli, stali se však vždy otroky oněch. Taký je zákon přírody a prozřetelnosti. Jsem přesvědčen, že žádná třída lidí nepokročí k lepšímu, dokud převládá v ní nečinnost, nerozum a neprozřetelnost.“

Bright zase v Rochedaleu se vyslovil takto: „Jest toliko jedna cesta, která jednotlivému člověku, neb i celé třídě lidí, dává možnost udržeti neb vydobýti si dobré bydlo t. j. svědomité konání všech povinností, které nám ukládá promyslnost, střídmost, počestnost. Široké upravené silnice, po které bychom pohodlně mohli uniknouti z postavení tísnícího nás mravně i hmotně, není; po oné cestě však vidíme každodenně lidi kráčeti, se zdokonalovat a prospívat. Nevěřte, pakli vám kdo řekne, že některá jiná třída společnosti lidské, že některý zákon, neb jiná vláda

by dovedla tak působit. Pro dělnictvo anglické jest jediná toliko cesta ku zlepšení jich poměrů možná, cesta, kterou jsem naznačil výše, kterou v skutku nastoupili mnozí a stále nastupují jiní.“

Není také rozumné příčiny, proč by na této cestě nemohlo veškeré dělnictvo dosíci úspěchů, jakých dosáhlo tolik jednotlivců z jich středu, kteří ve stejných s nimi žili poměrech. Při upotřebení stejných prostředků a za stejných poměrů musil by také účinek být stejný. Zdravý a mocný duch svépomoci posloužil by takto třídě té více, než jakýkoliv jiný prostředek, neboť by se povznesla na vyšší stupeň vzdělanosti i ctnosti, bez úmyslu a potřeby snižovat třídy jiné.

Střádání hmotných prostředků za účelem domožení se neodvislosti, patří zajisté ku nejčestnější činnosti mužné povahy, neboť nedostatek prostředků, chudoba činí nás strašně odvislými. „Chudoba,“ praví dr. Johnson, „odnímá nám možnost blahodárně působit a činí nás velmi neschopnými ku odporu proti zlu, protož bychom měli všech možných čestných prostředků upotřebit, abychom se jí zbavili. Každý nechť si určí nezůstat chudým; kdo má málo, ať utrácí ještě míň. Chudoba je zlý nepřítel lidského štěstí; ona ničí svobodu a cnost.“ Avšak střádání jedině za účelem hromadění statků vezdejších dovede jen člověk nízké povahy; člověk šlechetný, nabyv takto neodvislosti, dovede se i starat o ty, kteří závisí ještě na něm.

Zásadou však musí zůstat: nežít útratněji, než prostředky naše dovolují. Položíme takto počestnosti své pevný základ, a nepřijdem nikdy do poměrů, nutících nás žíti na útraty kohokoliv jiného. Lidé, nedbající o správnost svých výdajů, nedovedou také nikdy posoudit skutečnou cenu

peněz; k tomu poznání obyčejně přicházejí pozdě, a chápou se na konec prostředků velmi nectných. Spořádaní lidé i při skrovných prostředcích dovedou si uložit něco pro černý den, neb i za tím šlechetným účelem, aby příležitostně mohli býti nápomocni neštěstím a bídou stíženým. Mrhačům však, i kdyby sebe více prostředků měli pohromadě, nenadchází nikdy příležitost pomoci jiným; oni neuloží ničeho ani pro tu dobu bídy, které nezvratně sami jdou vstříc.

Vedle stálé snahy naší zahospodařiti sobě zálohy nějaké, musíme všemožně vystříhati se dluhů, neboť ty utvoří v mnohém ohledu z člověka otroka. Dluh, jako lež, má tu neblahou vlastnost, že rodí vždy nové, sobě rovné; proto co nejbedlivěji se chraňme dluhu prvního, neboť on snadno nás ztrhne do záhuby.

Malíř Haydon ve svém životopisu naznačuje počátek svého úpadku tím dnem, kde udělal první dluh, a nabyv nejtrpčích zkušeností vlastní bídou, napsal mladému příteli tuto radu: „Nikdy si nepopřej zábavy, musíš-li k vůli ní dlužit peníze. Nikdy nevydlužuj peněz; dluh tě znectí.“

Správné řízení peněžných záležitostí musíme přisoudit co povinnost každému člověku, a každý svědomitým účtováním svých příjmů a vydajů správně řídit je může. Lidé jako Wellington a Washington, jako v mnohém jiném ohledu, jsou nám i v tom vzorem. Oba vedli podrobné účty o všech svých vydáních; ani úřad a hodnost presidenta Americké unie neodvrátily Washingtona od podrobného vedení domácích účtů za tím účelem, aby spotřebu řídil dle příjmů svých. „Dluh udělá z člověka otroka,“ pravíval Wellington, a vzdor tomu, že z mládí často zápasil s nedostatkem, předce zůstal věren předsevzetí svému, a nedlužil si.

Správnému nakládání s penězi můžeme se naučit, jako všemu jinému. Záleží však mnoho na tom, abychom udělali dobrý začátek. Mnohého nadějeplného mladíka zavedl a zničil první pochybený krok; jinému první poklesek byl doživotní výstrahou. Tak vypravuje jmenovaný již Samuel Drew o prvním naučení, které se mu dostalo v peněžném hospodářství, takto: Co hoch dostal jednou několik penců, za které si koupil o jarmarce tobolku. Prázdná tobolka však teprv přivedla ho k rozvažování o nevýhodnosti jeho koupi. Případ sám to malicherný, jemu však byl výstrahou do smrti.

Mnohým mladíkům nedostává se dosti trpělivosti, aby se dočkali úspěchů vyplývajících ze správného hospodaření s penězi. Oni nechtí začít, kde otcové jich začali, nýbrž tam, kde tito přestali a užívají ovoce promyslnosti otců svých, aniž sami podobnou promyslností se přičiňují. Ti pak arcit velmi snadno ochabnou v přemahání neodvratných obtíží, upadají v netečnost a zkázu. Mladý člověk postupuje v životě dlouhou řadou pokušení; čím více se jim podává, tím více klesá. Poddajnost taková ničí v něm pružiny ducha, které schopny jsou lepších výkonů. Jen kdo bez dlouhého rozvažování má vždy pohotově rozhodné a mužné „nepovolím“, ujde pokušení. Ne darmo stojí v modlitbě: „a neuveď nás v pokušení“, avšak modlitba sama skutečné pokušení neodvrátí; ono přijde a zkouší naši sílu. Podej se mu jednou jen, a ztratil jsi velikou část své cnosti: svou neporušenost.

První poklesek mnohdy vyštve veškerou dřímající energii v člověku k odporu proti všemu dalšímu pokušení a on kráčí vítězně životem dále. Tak vypravuje H. Miller o sobě, že mezi spolu-

dělníky jeho občas se odbývaly popitky, k nimž jednou byl také vyzván. Vypil svůj podíl kořalky a šel domů, kde, jako obyčejně, se chopil knihy, aby četl. Avšak čísti nemohl, písmenky se mu mihaly před očima. Nemožnost čísti v zamilované knize popudila ho v tom okamžiku proti pití opojných nápojů velmi silně; on si předsevzal neobětovati nikdy více nezkalenou mysl jakémukoliv pijáctví a zůstal si věren. Takové případy, často nepatrné samy sebou, činívají mnohdy rozhodný obrat v životě lidském a položí základ vývinu povahy jeho. Co se však zejmena opilství týče, tož ono z ohledů hospodárných, zdravotních a počestnosti lidské rozhodně musí býti zavrhováno. Walter Scott praví, že ze všech neřestí je opilství vznešenosti lidské povahy nejvíce na závadu.

O velikém tajemství vydělávat peníze bylo nesčíslných spisů pro poučení obecenstva napsáno, ač tajemství při tom není žádného. Celé umění je jasné a známé i v nejširších kruzích národa. Již Šalomoun ve svých příslovích napsal pravidla o promyslnosti a správném použití peněz, která vynikají hlubokou moudrostí, a není národa, který by neměl v příslovích uloženou staletou zkušenost v oboru tom. Přísloví ta byla dříve utvořena, než všecky spisy psány — a nového nám spisy ty nepraví. Je to stále jen přičinlivost, pracovitost, promyslnost, šetrnost, hospodárnost, střídmost, obezřetnost, vytrvalost a podnikavost, o které se jedná a které nelze ani dosti často lidem na mysl uváděti.

Sama přičinlivost a šetrnost dovede člověka obyčejných schopností udělati zámožným do neodvislosti. I dělník se může dopracovat takového postavení, bdí-li nad útratou svou a chrání-li se vydání zbytečných. Krejcar je peníz nepatrný,

avšak blaho tisíce rodin závisí na správném hospodaření s krejcary. Komu nečítaně se vytrácejí v hospodě neb leckde z rukou, ač teprv po tuhé práci a sčítané mu byly vyplaceny, ten se arcit nedodělá neodvislosti. Kdo však dovede z nemnohých krejcarů své mzdy vždy ještě některý uložit, ten beze strachu může hledět vstříc budoucnosti. Že vskutku je možno člověku i při skrovném výdělku žít řádně, i ustřádat nějaký „bílý grošík pro černý den“, ano i při tom výdatně podporovat ještě nuzné spoluobčany hmotně i mravně, o tom nám skvělý příklad podává Th. Wright (čti: Rajt), který pracoval co slevač v Manchestru a v tomto postavení se stal dobrodincem celého města. Wright zpozoroval, že trestanci, propuštění po odbytém trestu na svobodu, nevracejí se polepšení do společnosti lidské, a že sám trest nestačí, aby člověka nedbalého neb zločinného přivedl na cestu počestné pracovitosti. Přemýšleje o tom, dal se myšlenkou tak unésti, že si umínil všemožně se starati o napravení takých lidí. Jelikož byl při práci zaměstnán denně od šesti z rána do šesti z večera, nezbylo mu arcit mnoho času, neušlo však dne, aby nevěnoval alespoň několik minut vytknutému účelu; nedělní odpočinek obětoval zcela. Vyhledával propuštěné trestance, a sledoval, jak se chovají a jak žijou; a napomáhal jim nejen radou, než pokud stačily úspory ze mzdy, i penězi. Svou práci i rodinu při tom nezanedbával, ba v dílně svou pílí a obratností vynikl tak, že postoupil na místo prvního dělníka. Úsilí misionářské práce jeho domohlo se značného zdaru; do desíti let neméně než tři sta lidů blahořečilo jeho šlechetnému úsilí, které z nich učinilo opět poctivé lidi. On si získal jméno nejlepšího lékaře mravnosti v Manchesterské věznici, a často

se mu podařilo uvésti na pravou cestu zatvrzelé hříšníky, kteří všeobecně byli uznáni za nenapravitelné. Jelikož byl sám hospodárný a pracovitý, a uměl posoudit velikou cenu těchto vlastností pro praktický život, tož byla hlavní snaha jeho učinit ze svých ochranců lidi takého rázu. Nebyly to však jen dobré rady, které jim uděloval, ale i práci jim zaopatřoval a nad pracovitostí jejich všemožně bděl. Jeho život nám zajisté poskytuje zcela zvláštní vzor člověka postavení nízkého a prostředků nepatrných, který se skvělým úspěchem se domáhá nejvznešenějších cílů společenského života tím, že ze škůdců společnosti lidské tvoří užitečné a potřebné jí členy. Přihlídnem-li blíže k němu, vidíme však také, že jen správné použití těch nevelikých hmotných prostředků, které měl na snadě, učinilo mu vůbec možným uskutečnit šlechetné úmysly své.

Energii ve vydělávání a střádání peněz, bezevší vyšší snahy, nalézáme velmi často. Člověk, který veškerou činnost těla i duše věnuje tomu účelu, nemůže se takřka minouti toho, aby se stal bohatým. Bez velikého přemýšlení možno jednat dle zásad, které pojišťují člověku zdar v peněžném hospodářství. Zásady samy jsou prosté ty: vydávej méně než přijímáš, pracuj a střadej peníz k penězi a vzrůstati bude bez odporu bohatství tvé. Avšak střádání peněz, k vůli hromadění jich, dovede jen člověk povahy nízké. I kdyby sebe poctivější prací někdo hromadil ty peníze jen k vůli nim samým, nepřestává jednání jeho býti sprosté; tím hůře však je, pakli tak činí bez práce, pouze hrou neb spekulací.

Starati se v čas o patřičné zálohy, které by v stáří nám pojistily život bezstarostný, je čestné a chvalné; avšak shrabování jen za účelem bo-

hatství označuje povahu malodušnou, skrblou. Člověk velmi se musí míti na pozoru, aby s ním přespříliš nevyrůstal návyk nemírného snášení, neboť chvalitebná spořivost mladíka snadno vyrůstá k stáru v lakomství. Arciť není peníz sám, nýbrž láska k penězům zárodkem všeho toho zla; láska to, která člověku svrašťuje duši a odvracuje od šlechetného činu a života. Je to jedna z vad lidí, kteří s přílišnou výlučností věnují život svůj obchodu. Tací lidé vběhnou do koleje, z níž se nedovedou vyšinout, a mimo ni ničeho v životě nepozorují. Oni žijou výhradně sobě a uznávají existenci druhých lidí jenom, pokud slouží jich prospěchům.

Lidé vůbec ctí každý úspěch v životě vezdějším, a měřiti úspěch ten nahromaděným bohatstvím je velmi lákavé. Člověk vskutku může způsobem, jaký výše jsme udali, domoci se úspěchu zcela neobyčejného, avšak bez vyššího cíle zůstane předce, chuděra, duše malé, povahy nízké, neboť bohatství není měřítkem neb podmínkou hodnoty mravní; lesk, který ono dodati může člověku, často věru jen slouží k tomu, aby nám ukázalo bídáctví jeho. Pravdivá jsou slova spisovatele, kterýž praví: „Budiž člověk čím koliv, vždy a všude je to mysl a srdce, které ho činí chudým neb bohatým, šťastným neb nešťastným, neboť ony jsou mocnější než jakékoliv bohatství.“

Moc peněz velmi často bývá přeceňována. Bohatí lidé nevykonali největší věci na světě; tu je daleko předstihli lidé skrovných peněžných prostředků. Křesťanství ku př. bylo rozšířeno přes polovici světa lidmi, kteří vyšli z nejnižších tříd. Největší myslitelé, vynálezci a umělci byli nejvíce lidé velmi skrovných prostředků hmotných, mnozí z nich v tom ohledu nestáli výše obyčejných děl-

níků. A tak i vždy bude. Bohatství je častěji překážkou než pohnutkou k činnosti, a mnohdy je ono zrovna neštěstím člověka.

Mladík, který zdědí statky, je vždy nakloněn usnadnit si život co nejvíce, snadno se však jím přesytí, nenechav žádné přání své nevyplněným. Žádná snaha, žádná tužba nepobádá ho k zápasu; on usne mravně i duševně.

Boháč, nadchnutý pravým duchem, ovšem se snaží a i dovede zapuditi nemužnou zahálku a je-li si vědom povinností, které lpí na bohatství, může zajisté cítit ještě vznešenější povolání k práci, než člověk chudý. Přiznati však musíme, že toto bohužel nijak není všeobecně ve zvyku. Ba naopak, člověk, který se povznese z nejnižšího postavení svou počestností, přičinlivostí, přesností a zapíráním sama sebe, ten snáze dovede také posoudit v povýšeném postavení svém povinnosti, které každému ukládá bohatství.

Příkladem v tom ohledu nám byl známý již Brotherton, který nikdy nestavěl na odiv své skutky světu, a nijak se nedomáhal chvály jeho, nýbrž vždy hleděl upokojit své svědomí správným konáním všedních svých povinností s myslí laskavou a přímou. On si utvořil také heslo, které zřejmě ukazuje, že nepřeceňoval hmotné prostředky, jichž v tak značné míře se mu podařilo nakopit, že však větší váhu kladl na způsob jich upotřebení: „Bohatství mé nespočívá na mnohosti majetku, nýbrž ve skromnosti potřeb mých.“

Bohatství velmi snadno vymůže člověku v obecném životě vážnost; nespočívá-li však tato na hlubších základech, tož arcit nemá veliké ceny. Cti hodnější je zajisté chuďas spořádaný a dobrý, než boháč skrývající své darebáctví rouškou počestnosti a uhlazených mravů. Vůbec možno vzíti

za pravdu, že pocta, kterou svět lidem vzdává, v průměru nemá tak veliké ceny, jak se často má za to, že však nepoměrně více platí pravé vzdělání a život, ať již v postavení jakémkoliv prožitý, věnovaný užitečnému účelu.

Nejvznešenější snahou našeho života zůstane předce jen vývin ducha, srdce a vědomí i těla našeho, na stupeň nejvyšší, za účelem vytvoření mužné povahy. To je konečný cíl, vše ostatní má nám sloužiti toliko za prostředek ku dosažení jeho. Proto také nelze přiznati větší úspěch tomu, kdo si vymohl ve světě nejvíce rozkoše, peněz, moci a pocty, nýbrž tomu, kdo vynikl nejvíce mužností svou, kdo koná nejsprávněji své povinnosti co člověk, kdo dovrší největší množství užitecné práce. Peníze jsou svým způsobem mocny, avšak vzdělání, mravnost, společenský duch jsou také mocny, a mimo to i vznešeny.

Náležité bohatství dává člověku bez odporu možnost vstoupit do světa, do společnosti, chce-li tam však dojíti skutečné vážnosti, musí míti mimo to ještě mnohou dobrou vlastnost ducha i srdce, jinak zůstane právě jenom bohatým.

Máme mnoho lidí bohatých jak Kresus, kteří však nepožívají žádné vážnosti proto, poněvadž až přílišně se podobají peněžným žokům; vážnost jejich spočívá jenom v pokladně.

Lidé znamenití, vůdcové veřejného mínění, v pravdě užiteční pracovníci na národu roli, nemusí býti boháči, nýbrž lidé vzorných povah, vybroušené zkušenosti a mravní mohutnosti.

I chudý Tomáš Wright, kterému tak málo vezdějších statků se dostalo, může bez nejmenší závisti pohlížet na ony lidi, kteří pouze hmotných prostředků se domohli, neboť vědomí, že použil prostředky, které mu postavení i život

poskytovali způsobem tak svědomitým a účinlivým k účelům nejvznešenějším, musí ho stavěti vysoko nad ně.

Sebevzdělání.

Sebevzdělávání má se vztahovati na vycvičení všech stránek lidské přirozenosti; na tělo, vědění i mravnost. Vše má býti vyvinuto samo v sobě a zároveň v souladu vzájemném. Výlučným pěstováním a vyvíjením těla toliko vychováme siláky sice, ale i surovce; výlučnost mravoučná vychovává blouznivce, ano i blázny hotové; výlučnost ve vědění pak chorobné podivíny, neb dokonce obludy. Jenom moudrým cvičením všech tří stránek může se vyvinout muž dokonalý. Staří kladli velikou váhu na tělesné cvičení a „zdravá mysl ve zdravém těle“ byla zásada, kterouž naznačovali za cíl nejvyšší vzdělanosti. Také vychování anglické od pradávna hledělo tělo i ducha vzdělati a platila v tom ohledu zásada: „Do pole v letě, do učení v zimě.“ Básník Milton popisuje své rozdělení práce a času asi takto: „V zimě jsem časně vzhůru, dříve než zvuky zvonů volají ku práci a modlitbě; v letě s nejrannějším ptáčkem vstávám a čítám dobré spisy; pak usilovnou prací těla zdraví a statečnost pěstuju, aby obratně a bystře, a nikoliv nemotorně, poslušno bylo mysli k účelům náboženství a svobody naší země.“ Ve svých traktátech o vychování odporučuje mládeži cvičení v šermu, které ji prý udržuje zdravou, čilou a silnou, šíří jim plíce a podporuje vzrůst, a budí v nich šlechetnou odvahu a srdnatost. Dále žádá, aby cvičena byla mládež ve všech chvatech zápolnických, v nichž Angličané vždy

vynikali zvláštní dovedností. Za našich dnů upadlo takové cvičení jaksi v nevážnost, a vychování výhradněji se táhne ku stránce duševní; často však, bohužel, na úkor tělesnému zdraví. Mozek vzděláváme na útraty našich údů a tělo nedostačuje pak záměrům ducha. Proto také v naší době pokroku nalezáme tak mnoho lidí neduživých, těla mdlého a nepružného, kteří ani nohou ani rukou svých nedovedou použíti. Zanedbání cvičení sil tělesných však horších ještě následků má. Nejen, že zdraví tím trpí, ale i sama mysl chabne a ochuraví; vývin ducha se zdržuje a mužnost v člověku zmírá. Toto zanedbávání vývinu těla zajisté, že je příčinou rozervanosti, kterou tak často nyní u mládeže nalézáme, a která hlavně se jeví předčasným opovrhováním skutečným životem a zvláštní nechutí k obvyklým drahám a pracím společenského života.

Jediný prostředek proti tomuto neduhu mládeže je dostatek tělesného namahání a práce, aneb vůbec hmotného zaměstnání druhu jakéhokoliv.

Daniel Malthus pobádal svého syna na studiích, aby co nejpilněji pěstoval své vědomosti, rovněž ale také tělesná cvičení všeho druhu, kteráž prý nejlépe zachovají pracovní sílu mysle a schopnost ku požitkům duševním. Píše asi takto svému synu: „Poznávání přírody a umění sílí tvého ducha; těší mne však velice, že hrou v „crickety“ sílíš také ruce a nohy. Jsem tomu velmi rád, že vynikáš ve cvičení těla, jelikož mám za to, že lepší a příjemnější polovinu duševních rozkoší člověk nejlépe užije, pakli je na nohách.“ Ještě usilovněji odporučuje tělesné namahání znamenitý kněz Jeremy Taylor; praví: „Chraň se lenosti a vyplň všechny mezery svého času namáhavou a užitečnou prací; neboť v takých prázdných okamžicích, kde

duše není zaměstnána a tělu hovíš, velmi snadno tě přemohou nezřízené žádosti. Žádný člověk zdravý, avšak zahalčivý, nedovede vzdorovati pokušení; ze všeho zaměstnání pak je hmotná práce nejlepším prostředkem ku zahnání každého čerta.“

Úspěch v praktickém životě mnohem více závisí na tělesném zdraví člověka, než obyčejně se má za to. Schopnost k ustavičné práci v odboru kterémkoliv spočívá výhradně na tomto zdraví a je tudíž záhodno starati se o zdraví tělesné i za tím účelem, abychom schopni byli ku práci duševní. Hra v krikety a veslaření, v tak rozsáhlé míře pěstované systematicky na nejlepších školách i universitách anglických, zajisté v nemalé míře přispívá k tomu, že tolik zdravých, mužných a snažlivých povah vychovávají. O vévodě Wellingtonovi se praví, že pozoruje kdysi hochy v Etonském parku, kde sám dětské dny trávíval, provolal významná slova: „Zde jsem dobyl vítězství u Waterlo.“

Cvičení těla bývá v účincích svých také přeceňováno, není však pochyby, že je důležito, aby každý mladík se brzy naučil úplně vládnout tělem a údy svými, a to právě až příliš často bývá zanedbáno. Mladíci opouštějí školy s bohatými vědomostmi, znají dopodrobna řeč a způsoby života starých Řeků a Římanů, neumějí však upotřebiti vlastních rukou a očí t. j. nejsou schopni ani ku práci, aniž pozorovati dovedou poměry skutečného života. Tu si neumějí nalézti pravý obor činnosti své, vždy se nacházejí na pochybených drahách, a blouzní, na úkor skutečných povinností a prací svých, vždy o tom, co jim nedosažným zůstává.

Snad, po čase, vychovatelé moudřejší a zkušenější nabydou přesvědčení, že hlavním úkolem vychování jest, naučit člověka pochopit a vykonávat všední práce a povinnosti, které mu ukládá

život sám. Pak i uznáno bude, že poučovat mládež o těchto všedních věcech nijak není na překážku dosažení nejvyššího stupně vzdělanosti, nýbrž naopak že člověka v tom podporuje. Pěstování nějaké hmotné práce dělnické, neb řemeslnické, bylo by výtečným dodatkem každému pěstování duševních stránek člověka; mladík se tím naučí použíti svých údů a sil ku práci zdravé, cvičí své schopnosti na skutečných věcech a vypěstuje se u něho zvyk ku vytrvalému tělesnému namahání.

Pracovní třídy mají v tom velikou výhodu před lidmi tříd vyšších, že si brzy vycvičí hmotnou prací tělesné síly své, a nabydou značnou vytrvalost v namahání tělesném. Ve hmotné práci samé nespočívají tudíž nevýhody tísnící často tuto třídu lidí, nýbrž výlučnost této hmotné práce to je, pro kterou pak nutně zanedbávají vzdělávání mravních a duševních vlastností svých. U mládeže tříd zámožnějších zase bývá naopak zanedbáváno úplně cvičení sil tělesných hmotnou prací, ano nezřídka bývá naváděna hmotnou práci považovati za ponižující. Výlučnost ve vzdělávání duševní stránky člověka je však právě tak jednostranná a škodná, jako výlučnost ve vývinu těla.

Dá se však myslit střední cesta, kde vývinu těla i ducha stejná péče se věnuje a zdá se, že novější způsob vychovávání tímto směrem bráti se hodlá. Praktický příklad takového způsobu sebevzdělání poskytuje nám Isak Newton v mládí svém. Učení školné nepěstoval s přílišnou zálibou, tím pilněji však pracoval se svým nářadím, pilkou, kladívkem a sekyrkou, zhotovuje rozličné vzorky povětrníků, povozů a přístrojů všeho druhu. Později měl zvláštní zálibu v shotovování umělých skříní, truhliček a p., jimiž poděloval známé.

Smeaton, Watt a Stephenson co hoši zrovna tak vynikali dovedností v ruční práci, a možno směle tvrdit, že bez podrobné znalosti této, v mládí získané, sotva by byli v pozdějším věku prokázali lidstvu tak platné služby. Vychování všech znamenitých vynálezců, o nichž dříve jsme mluvili, dělo se způsobem podobným, při stálém cviku prací hmotnou. Elihu Burritt dokonce měl těžkou práci za nutnou, a často opustiv školu a knihy, ustrojil se do kožené zástěry a vrátil se ke kovadlině, aby těžkou prací těla i ducha občerstvil.

Celou řadu znamenitých mužů lze uvésti, kteří tělesné namahání měli za důležité k vůli udržení čilé, ku práci schopné mysli, a kteří podlé zasady té skutečně žili. Mladistvé, svěží mysli stařičkého státníka Palmerstona obdivoval se celý svět a zajisté za neobyčejnou tu pružnost ducha děkuje ustavičnému cvičení těla; v závodech při běhu, skoku a veslování zůstal Palmerston v mládí nejednou vítězem a jízda koňmo a honba byla, do posledních let života jeho, nejoblíbenější zábavou. Jiný státník neobyčejně činný, Lord Brougham, byl známý silák, o jehož skutcích mnohá pověst se zachovala. Walter Scott uměl natýkat lososy na řece Tweedě jako nejlepší rybák, a skrotil pod sebou i nejbujnějšího koně; honba patřila ku zamilovaným zábavám jeho. Professor Wilson vládl obratně slovem v řeči i písmě, jako kladivem u kovadliny, a básník Burns vynikal cvičeností v zápolení, v běhu a skoku. Příkladů podobných mnoho ještě bychom mohli uvésti.

Pojistit si zdraví tělesné, pokud na nás záleží, stálým cvičením všech sil, je bez odporu nutné, zrovna tak, jako stálé cvičení duševních vlastností našich, k vůli dosažení vyššího stupně vzdělanosti. Vzdělanost i věda je přístupna kaž-

dému člověku; jen na něm záleží, aby podnikl potřebnou k tomu práci. Obtíže na dráze té nejsou tak značné, aby překonati se nedaly. Velmi trefně pravil Chatterton (Čatrten), že bůh dal každému ruce dosti dlouhé, aby dosáhl čeho chce; potřebuje se jen přičinit. Mnohdy arciť nedostačuje, kouti železo, dokud je horké, nýbrž musí být kuto tak dlouho, až opět se stane horkým; vracíme se takto k vytrvalosti v práci vědomě řízené k určitému cíli, k níž několikráte již bylo poukázáno.

Ať jakému koliv učení věnujeme svou práci, tož je důležito, abychom se učili bedlivě a přesně, neboť není mnohost vědomostí nám užitečna, nýbrž výhradně příhodné použití vědomostí nabytých. Proto je prospěšnější znáti třeba méně, to však důkladně, než míti rozsáhlou, avšak povrchní známost o mnohém. Již při učení samém máme bráti na to zřetel a neroztříštiti čas, pozornost a paměť svou současně na mnoho předmětů, nýbrž se snažit, abychom úplně ovládli jednu věc za druhou. Ignác Loyola měl v tom ohledu dobrou zásadu, pravě, že ten, kdo v jednu dobu jednu věc dobře učiní, vykoná víc než všichni ostatní. Pravidlo to je osvědčené mnohou zkušeností. Sir Bulwer Lytton, který tolik duševní práce vykonal, a velmi mnoho spisů napsal, pravil kdysi, že snaží se vykonat co nejvíce tím, že nikdy neudělá mnoho najednou. Z pravidla věnoval svým studiím toliko 3 hodiny denně, a v době zasedání parlamentu ani tolik ne; avšak práci, které se věnoval, vykonával vždy s myslí upřenou. Každé učení se nám usnadní, jsme-li si vědomi, k jakému účelu té které vědě se přiučujem, aneb jestli účel ten si přímo vytknem, jelikož v tom případě celou mysl svou lépe soustřediti můžeme na práci svou.

Získáme-li si pak důkladnou znalost jednoho oboru vědy, tož brzy se přesvědčíme, že při každé příležitosti se nám hodí také v oborech jiných. Nestačí nám však nikde povrchná znalost, kterou četnými knihami příručnými v případu potřeby bychom chtěli doplňovat. Vědomosti, které v životě chce člověk použíti, musí nosit s sebou; tu nestačí, aby je měl doma uložené v knihách a to, co věděl, kde o nich se dočíst. Kdo se vydá na cestu, tomu málo prospěje peníz, který doma zanechal uzamčený v pokladně; jistou zásobu běžné mince, potřebného vědomí, musí míti při sobě stále.

Rozhodnost a pohotovost je při sebevzdělávání nutná jako při nějakém obchodu; vlastností těch však nabyde člověk jenom tehdy, když mu vždy ponechána v konání jeho jakási volnost, a sice, jak nutno, při osobní zodpovědnosti. Přílišné poručníkování udržuje člověka v nerozhodnosti a nedůvěře ku vlastní síle, která je větší překážkou každému sebevzdělání než obyčejně se má za to. Jako každou jinou, tak i vlastnost svépomoci musí člověk v sobě cvičit.

A že lidé tak málo v tom ohledu celkem ještě konají, má příčinu jen v tom, že se neodvažují ani ku potřebnému pokusu; jediný krok na nové dráze a člověku by bylo pomoženo, avšak ten jeden krok se obává učinit.

Za našich dnů přeje si každý dosíci velikých výsledků sebevzdělání, avšak málo kdo se odhodlá na splnění podmínek potřebných, t. j. ku pilné a vytrvalé práci. „Netrpělivost v učení je duševní choroba našeho pokolení," pravil dr. Johnson a slova ta nepozbyla platnosti dosud. Vymýšlejí se stále nové způsoby vyučování, které rychleji vedou učně k cíli; za „dvanáct lekcí" aneb „bez učitele" slibují nás naučit francitině neb jiné řeči.

Naopak zase lidé přeslechnuvše několik prostonárodních přednášek o lučbě neb silozpytu, domnívají se již býti lučebníky a silozpytci. A tak při té netrpělivosti a povrchnosti častěji se toliko bavíme, místo abychom se skutečně vzdělávali. Nezbyde tudíž než vrátiti se ku starému osvědčenému způsobu vytrvalé přičinlivosti, chceme-li skutečně vyniknout, a nesmíme se spustit té pravdy, že pokračovat můžeme jen postupně, a že ve vzdělanosti nedosáhne člověk stupně, na němž může říci, že práci sebevzdělání dokončil, a ničeho více nezbývá, čeho by dosíci mohl. Nedůtklivost a netrpělivost takovou nenaleznem u člověka vskutku snažlivého.

Jen malodušný pracovník netrpělivě očekává veliké výsledky i malé práce své, podobaje se dítěti, které nemohouc se dočkat vzrůstu květiny, jejíž semeno bylo vloženo v zem, stále je vytahuje, aby se podívalo, jak roste a tím je ničí. Kdo zasívá, musí trpělivě přečkat dobu, ve které vyklíčí a vyrůstá bylina, než může nésti plody; často opustí člověk své dějiště dříve, než plodů těch se dočká. Jedinou útěchou mu je, že zasel dobré símě dětem svým.

Nejdůtklivější způsob vzdělávání zůstane vždy sebevzdělání. Škola může položit toliko základ ku pravé vzdělanosti. Školní vychování tenkráte nejvyššího dosáhne úspěchu, naučí-li mládež použíti nabyté vědomosti ku dalšímu nutnému sebevzdělání, na základě určitého plánu a určitým způsobem. Pouhým nahromaděním četných vědomostí však neprospěje škola člověku příliš, nepovzbudí-li ho zároveň ku samostatnému použití jich. Každé vychování má hleděti k tomu, aby poskytnuta byla vychovanci vždy také možnost ku samostatné jakési činnosti, která ho přesvědčí, co

již zmůže a co ne. Sebevědomí takto nabyté dává mladíku důvěru a sílu pro práci další a těžší, vždyt konečný účel všeho vychování je samostatné použití vlastních sil a schopností.

Nejlepší učitelé uznali důležitost sebevzdělávání a nutnost pobádati učně k tomu, aby činného bral podílu ve vychování svém, spolupůsobením vlastními schopnostmi svými. Tím nabývá vychování ráz zcela rozdílný od obvyklého často způsobu, kde žáku se vnutí jisté množství podrobných udajů z rozličných oborů věd, bez ohledu na to, dovede-li je k něčemu použít či nic. Bohaté vědění samo o sobě, právě tak, jako bohatý majetek, může sice samému majiteli poskytnouti mnohou rozkoš, aniž by kdokoliv jiný z toho těžil, avšak nároky na uznání a úctu při tak sobeckém použití vědění a majetku nemůže nikdo činit ve společnosti lidské. Jen účel, k jakému své duševní i hmotné statky upotřebujeme ve skutečném životě, rozhoduje v tom ohledu.

Často slyšíme opětovati, že „vědění jest síla“; avšak silou je také fanatism, despotism neb ctižádost. Vědění samo, bez moudrosti, činí zlého člověka toliko více nebezpečným. Vědění musí se spolčit se šlechetností a moudrostí, jinak je bludem. Výtečný Pestalozzi považoval výhradné pěstování vědění přímo za zhoubné. Je pravda, že nás vědomosti mohou chránit před nízkým prostopášnictvím, neochrání nás však před sobeckými nepravostmi života toho, pakli nejsou zušlechtěny moudrými zásadami. Bohužel nalézáme mnoho lidí v nynějším pokolení, kteří vynikají svým bohatým věděním, avšak jich povahy jsou znetvořeny; oni jsou plni školské učenosti, pravé moudrosti však marně u nich hledáme.

Žijeme v době, v níž často literní vzdělání

bývá přeceňováno; myslíme, že národ dělá ohromné pokroky proto, že má mnoho škol, knihoven, musejí atd. Ač užitek z nich je veliký, tož upříti se nedá, že i podporují šíření se povrchné vzdělanosti, která se spokojí nabytím několika udajů z oboru věd, a po hlubším významu jich se více nepídí. Při čtení stáváme se příliš snadno nečinnými přijímateli cizích myšlenek, a jediný účinek, jaký přečtená kniha často na čtenáře má, je okamžité příjemné rozčilení, které dalšího sledu nezanechalo. Takové čtení není sebevzdělávání, nýbrž pouhé zabíjení času, které má jen tu výhodu, že člověka, který čas svůj jinak již použíti nedovede, od horších věcí zdržuje.

I nejužitečnější čtení rozšiřuje jenom vědění naše, kdežto zkušenost nabytá v životě samém tvoří základ veškeré moudrosti; i malá zásoba této platí více, než všecko vědění. Anglie měla ve všech věcích muže vznešených srdcí a ryzích povah, kteří nabyli vzdělání svého jenom zkušeností; nebylo vždy knih a čítáren. Magna Charta (listina ústavu anglickou zaručující, králem a šlechtou r. 1215 stvrzenou) sjednána lidmi, kteří ji stvrdili jenom pečetěmi svými; číst a psát sotva znali, ale smluvit dovedli články moudré, které založily svobodu anglickou, a odvahy i poctivosti měli vždy dosti, smlouvy té se zastati. Byli to muži vznešených povah, vytříbených zkušeností života. Avšak i nejnovější dějiny nám předvádějí muže výtečné, znamenité vynálezce, kteří psát a číst se naučili poměrně velmi pozdě, když důmyslem svým vynikli již daleko nad své vrstevníky, jimž školním vychováním dáno vše, co jim prospěti mohlo při dalším sebevzdělání. Tak Stephenson učil se psát teprv co dospělý muž; Hunter, znamenitý fysiolog, ve dvacátém roce byl sice vý-

tečným tesařem, sotva ale uměl číst a psát, a když pak co učitel pytvy míval žáky kolem sebe shromážděné, pravíval jim, ukazuje na mrtvolu, kterou právě pytval: toto jest kniha, v které se musíte naučit číst, chcete-li vyniknout ve svém oboru.

Nezáleží na tom, mnoho-li víme, nýbrž k jakému účelu vědomosti své používáme. Vědění nabyté ve škole a pilným čtením vždy by mělo přispěti ku zdokonalení a vytříbení moudrosti a povahy naší; mělo by nás učiniti lepšími, šťastnějšími a pro obecné dobro užitečnějšími; mělo by zvýšiti ráznost a odvahu naši při domáhání se vznešených cílů. Snažit by se měl každý, aby byl svůj a konal své a neměl by se uspokojit pouze čtením a posuzováním toho, čím byli a co konali jiní lidé. Svou vlastní jasnou myšlenku by pak měl každý skutkem učinit v životě. Dobrá naučení a příklady mohou mu naznačit způsob práce a cestu ku dosažení toho všeho, ve skutečnou práci však musí se uvázati každý sám. První krok ku moudrosti učiníme, když vlastní své skutky podrobíme stálému dozoru a kázni; činí tak vůbec každý, kdo chová úctu sám k sobě, neboť jest to jediný jistý prostředek, který chrání tělo naše před hrubou smyslností a duši před podlými myšlenkami. Bez pravé úcty k sobě, bude člověk vždy také smýšlet nízce o sobě, a skutky jeho budou až příliš věrným odleskem jeho smýšlení. Úcta k sobě tvoří tudíž základ, na němž jedině člověk povznesti se může kázní a dozorem, které udržuje nad skutky svými, na stupeň, kde moudrost ovládá skutky jeho.

Obohacováním vědomostí svých prospějem sobě samým v mnohém ohledu. Jednak využitkujem tím co nejprospěšněji čas svůj a pak nabý-

váme schopnost s větším důmyslem běžných prací svých se chápat. Kdo ku práci rukou svých přičiňuje i práci ducha svého, ten jasněji se dovede rozhlédnout po zaměstnání svém a nabývá sebevědomí, které jej sílí. Důvěra v svépomoc postupně v něm vzrůstá, rovněž jako úcta k sobě samému, a nedají mu klesnouti ve sprostotu a netečnost. Konečný cíl sebevzdělání není však dosažení jakési výlučnosti ve společnosti lidské. Jak na mnohých uvedených příkladech jsme viděli, neosvobodí i nejvyšší stupeň vzdělanosti člověka od vykonávání všedních povinností a prací; toto také vůbec není ani žádoucno. Všední život vyžaduje jisté práce, které vykonány býti musí za každých okolností, a je to právě neocenitelná výhoda vzdělanosti, že i podmínky těchto prací zušlechtí. Jsou práce nižší, hrubší, které i člověka s nimi se zabývajícího činí hrubým, ba nízkým, avšak tomu účinku podlehne jen člověk neuvědomělý, nevzdělaný. Naopak ale vzdělaný a uvědomělý člověk i tyto práce povznese na stanovisko sobě přiměřené, a to je i náhradou bohatou za materielní užitek, který vzdělanost nemusí nevyhnutedlně míti v zápětí.

Velmi často arciť se potkáváme s nespokojenci, kteří ztrácejí odvahu a chuť ku dalšímu sebevzdělávání, jelikož ve skutečném životě nedosahují tak rychle úspěchů, jak prý zasluhují. Ti podobají se lidem, kteří zasadivše dnes svůj žalud, chtí zítra již míti svůj dub z něho. Jim je vzdělání jakýs druh obchodního zboží, které, pakli dosti rychle a mnoho jim nevynáší, nejraději by ze skladiště vyklidili. Takový obmezený náhled o vzdělání má v obecenstvu dosti stoupenců. Zřejmě podávají však o tom svědectví anglické zprávy školní z roku 1840, kde zjištěn následující případ ze škol Nor-

folkských. Nově zřízené školy těšily se hojnému účastenství občanů a byly dětmi přeplněny, však pojednou ochabla návštěva úplně a škola byla takořka prázdna. Učitel, svědomitý člověk, pídil se po příčinách a dozvěděl se, že prý se myslilo, že učení pomůže dětem rychleji k lepšímu živobytí, a jelikož se to nestává v očekávané míře, tak nestojí za to posýlat je do škol.

Náhledem takovým snižuje se člověk sám až k nevíře, dávaje duši jaksi v šanc a otroctví tělu. Vzdělávání, které nám dává moc povznésti povahu a rozšířiti duševní stránku svou na stupeň člověka důstojný, nesmí býti považováno toliko co prostředek k rychlejšímu získání hmotných výhod naproti spoluobčanům méně vzdělaným; to je stanovisko ne toliko nedůstojné, než i nepravé. Úspěch praktického života záleží více na průmyslové a obchodní zručnosti, na svědomitém a dopodrobném vyhovování všem podmínkám obchodu a průmyslu, což zase předpokládá znalost podmínek těch atd. Byť by nás tedy vzdělanost a učenost nevedla přímo k praktickým výsledkům, které nám obchod, průmysl a vůbec praktické zaměstnání přinášívají, tak nás předce vede ku snažšímu poznání všech těch podmínek — na nás záleží je upotřebit správně. Nespokojenci takovému, o nichž jsme se zmínili výše, dobře pověděl R. Southey: „Dal bych vám radu, sotva vám však prospěje, neboť není pomoci člověku, který chce být nemocným. I šlechetný i moudrý člověk časem může býti neuspokojen světem a žehrati naň, avšak nebyl člověk nespokojený, který konal ve světě svou povinnost. O člověku vzdělaném, který je zdravých oudů a smyslů a neví, jak darů těch upotřebit, možno říci, že je darů těch nehoden.“

Pomůcky a překážky.

Náš věk označuje se hlavně tím, že lidem usnadňuje vzájemný styk a šíření se vědomostí. Spojením železničným a poštovním, telegrafií a tiskem, předčíme všecky minulé časy. Na papíře, stroji hotoveném, tisknou stroje nesčíslné knihy a časopisy, a opět stroje rozvážejí je s nevídanou rychlostí po světě — a to vše za cenu levnou. Může-li počet koňských sil všech těch a podobných strojů použitých na výpomoc lidské práci sloužiti za měřítko, tož udělalo lidstvo ve vzdělanosti pokrok ohromný. Avšak pokrok ten má i své nepěkné stránky, neboť snadný přístup, který následkem toho každý má ku zdrojům vědění, udržuje povrchnost v nabytí vědění samého, a ta opět brání hlubšímu pojmutí věd. Pozorujeme dále, že veškerá usnadnění ta uvádějí v život i písemnictví stále rostoucí mechaničnost. Povstaly továrny, ve kterých stroj se stal hlavním činitelem; člověk však nepatrným, podřízeným strojkem, který snadno a vždy se dá vyměnit, jiným nahradit. Tento poměr člověka k zaměstnání dává zcela zvláštní ráz veliké třídě lidí. Velmi trefně praví Ruskin, že nesprávně mluvíme o dělení práce v továrnách; tam vlastně člověka dělíme, upotřebujíce vždy jenom jednu nepatrnou část jeho schopností neb síly k určitému obmezenému účelu. Člověk prý jinak stačí na díla nejvznešenější, v továrně však ani na shotovení celého špendlíku; jenom špičky neb jenom hlavičky může dělat jeden člověk. Nářek na továrnictví naší doby je tudíž oprávněn, nebo ono pracuje na zdokonalení všeho, jenom člověka samého ne.

Učení školní podporuje též tento směr mechanický. Mladíci množstvím podrobných udajů

vědeckých naplňují si hlavy, avšak ku svobodnému přemýšlení nejen že nebývají dostatečně pobádáni, nýbrž často i zřejmě od toho bývají odvracováni. Mysl jich se plní věděním, nezúrodní se však.

Takové učení vštípí člověku na čas jakýsi podnět k činnosti a vytvoří v něm jistý druh rozumové smělosti, která snadno vzbudí obdiv malodušných lidí a velmi často bývá přeceňována, jelikož lehce okamžitých úspěchů se domůže, avšak bez hlubšího základu, bez vyšších cílů a šlechetnějších snah neposkytuje učenost taková trvalých výhod.

Rychlost, s níž mládež nabývá množství vědomostí v nejrozmanitějších odborech, spůsobuje snadno jakési přesycení mysle, která se jeví v předčasné omrzelosti života. Při rozsáhlém vědění svém jsou tací lidé neschopni ku další praktické činnosti, neboť podnět k této byl jen povrchný, dočasný a ustoupil úplné netečnosti. Nejlepší část duše lidské, která se vyvíjí jedině samostatnou, usilovnou činností, vyplývající z uvědomělé mysle, zůstává u těch lidí pohroužena ve spánek, a neprobouzí se takřka nikdy k životu.

Tato nedůtklivost je hlavně ještě podporována snahou mnohých spisovatelů, učiniti všecko učení zábavným. Způsobem zábavným šířit vzdělanost je vůbec velmi moderné a oblíbené v Anglii, nedá se však upřít, že až příliš zhusta snaha po zábavě, po okamžitém rozčilení beře převahu a uvádí v pochybnost účinek vzdělavací. Návyk zábavy pak velmi snadno odvádí člověka od opravdových studií, vyžadujících práci. Mírně použita je zábava každému prospěšna, občerstvujíc mysl i tělo; přílišná zábava však oslabuje veškerou energii přirozenosti lidské. Návrat k usilovné práci skutečného života je pak těžký; je to však jediný

prostředek, jímž člověk od mravní zkázy uchovat se může.

Příkladů máme mnoho, že lidé vysoce nadaní, jimž všecky prostředky ku vzdělání byly na snadě, nedomohli se úspěchů přiměřených, jelikož rozsáhlým vědomostem svým, snadně nabytým, nedovedli získati mravního podkladu, hlubšího základu a vznešenějšího účelu. Tak B. Constant, jeden z nejnadanějších Francouzů, uchvacujícím duchem mladistvým vytknul svému životu mnohý skvělý úkol a vrstevníci jeho, soudíce po prvních zdařených pokusech, také doufali, že velká díla vykoná. Avšak Constant družil ku vznešeným myšlenkám svým sprostý, prostopášný život; tak u př. připravuje se ku sepisování obšírného díla o náboženství, býval denně hostem zle pověstných heren, a v době, co psal mravoučný spis „Adolphe“, prováděl nectné úklady rozličného druhu. Všecko rozsáhlé vědění jeho bylo marné, bezmocné, bezúčelné, a sám připouštěl, že nemá žádných zásad mravních. Skvělé schopnosti jeho nepoužité zmíraly v něm, až úplně zhasly.

Angličan Coleridge v mnohém ohledu podobá se Constantovi. On rovněž tak skvělými schopnostmi byl nadán, a tyto rovněž tak bezúčelně zmrhal. Při rozsáhlých vědomostech nedostávalo se mu přičinlivosti, chuť k vytrvalé práci, a smysl k mužné nezávislosti. Jeho spisy přeplývají myšlenkami vznešenými, mohutnými; jeho život však skutky nemužnými, svědčící o tom, že učenosti jeho scházel ten mravní základ praktické moudrosti, která dovede myšlenku učiniti skutkem a bez níž učenost je bludařstvím. Při skvělém nadání a vědění svém měl stále na snadě příležitosti upraviti si živobytí v každém ohledu neodvislé, avšak Coleridge volil pohodlnější avšak ne-

mužný způsob a ponechal starost o hmotné potřeby své i své rodiny dobročinným příznivcům; zakusil však při nejvznešenějším mudrování svém ve skutečném životě ponížení, jakých by mnohý nádeník ani nesnesl. Robert Nikoll, když přečetl „Rozjímání“ Coleridge-ovo, napsal o něm úsudek: „Škoda, že tak mohutný rozum je utracen v člověku, jemuž neschází než trochu ráznosti a úmyslnosti.“

Je zřejmo, že mužné povahy nevytvořují se snadnými a pohodlnými poměry života, nýbrž usilovným přemáháním obtíží. Není snad vůbec žádného povolání, v němž by člověku nebylo nutno přemáhati obtíže, než domoci se může úspěchu. Avšak tyto obtíže jsou nejlepšími učiteli jeho, a z každého nezdaru vyplývá mu zkušenost nejlepší. První úspěch, zejmena pakli mladý člověk snadno se ho domohl, mívá za následek přeceňování sama sebe, a následkem toho je jistý nezdar při podnicích dalších. Naopak ale nezdar při prvním podniku dá člověku hned patřičnou výstrahu a naučení pro jednání další. Není-li člověk příliš malého ducha, aby hned ode všeho dalšího podnikání se dal odstrašit, tak jistě první nezdar povzbudí v něm nové úsilí, mocnější ještě snahu, a on přistoupí s větší zkušeností poznovu k dílu.

Nezdar lépe než úspěch učí nás moudrosti. Často teprv z chybných cest a prací svých můžeme vyskoumat správnou cestu a způsob práce, které nás nutně musí vésti k vytknutým cílům, a sotva se podařilo někomu vyskoumati něco závažného, kdo řadou chyb a omylů nevytříbil zkušenost svou. Největší vynálezy a nejvznešenější myšlenky vešly touto cestou do světa. Naopak ale vidíme, že lidé, jimž příznivé poměry příliš usnadňovaly první kroky samostatné, buď začáteč-

nými úspěchy se uspokojivše ochabli v další práci, aneb po prvním úspěchu schoulostivěli tak, že podlehli pak první ráně nezdaru.

Lidé, kteří sobě jsou vědomi své síly, dovedou však vzdorovati takým ranám rovněž tak, jako úsudkům nepříznivě o nich se pronášejícím. Příliš chvalný úsudek pronešený o nadějném začátečníku více mu může uškoditi, než úsudek příkrý, ve kterém sotva budou opomenuty vady díla posuzovaného, čímž vždy původci jeho dána možnost budoucně chyb se vystříhati. Mendelsohn, slavný hudebník, vstupuje do orchestru v Birminghamu, kde poprvé provozována býti měla jeho skladba „Elijah“, oslovil známého kritika řka: „Zatněte své drápky do mne! Neřekněte mi, co Vám na skladbě mé se líbí, nýbrž jen to vytkněte, co se Vám nelíbí.“ Pravdivé jsou výroky, že porážkami se učí člověk vítězit, a že porážka větší je zkouškou pro vojevůdce, než vítězství. Washington prohrál více bitev než jich vyhrál; konečné vítězství jeho bylo však rozhodné. Římané nejvítěznější války své počali takměř vždy s porážkami. Wellington-ova vojevůdcovská schopnost nejvíce se osvědčovala v nepřekonatelném odporu, který v poměrech jemu nejnepříznivějších dovedl ještě klásti přemocnému a vítěznému nepříteli.

Škola protivenství je krutá, je však nejlepší ze všech. Obava lidí před zápasem s protivenstvími je přirozená, nezbývá však jiného, než mužně jim čeliti, pakli na dráze života našeho se objeví. Ony jistě vyruší sílu i ráznost dřímající v nás a odkrývají nejkrásnější stránky povah lidských. „Kříže tvoří stupnici k nebi,“ praví staré přísloví. Mnohému člověku jsou protivenství v životě zrovna potřebou; v zápase s nimi si počíná statně jako rek, vzdoruje všemu utrpení mužně

a čestně, nedovede však vzdorovati svůdnému vlivu blahobytu a pohodlí. Možno směle tvrdit, že člověk, jemuž prostředky dovolují vyhověti všem choutkám svým, potřebuje pevnější povahu a přísnější kázeň i sebezapření, chce-li si zachovati čestnou neporušenost, než člověk žijící v nedostatku. Jsouť sice něžnější povahy, které blahobytem bývají podněcovány a oživovány, naopak jest však i takých, kde blahobyt právě opačně působí. Člověka podlého srdce zámožnost jenom zatvrzuje a podlá poníženost jeho vyrůstá se v podlou pýchu.

Bez nutnosti, přemáhati obtíže, byl by život náš sice příjemnější, lepším by však člověk se nestal. „Obtíže a překážky," praví Burke, „jsou přísné vychovatelky postavené nad nás z rozkazu nejvyššího otcovského strážce a vychovatele našeho, který nás lépe zná, než my sami sebe. Kdo s námi zápolí, sílí nás a cvičí naši zručnost; náš odpůrce se tím stává nejlepším pomocníkem naším." Obtíže dovedou postrašit slabého, velmi podněcují však člověka činného a rozhodného k mužnému zápasu, v němž nejpěknější ctnosti se objevují. Tak se stávají překážky vržené na dráhu života nejlepším brusem mravní kázně každého jednotlivce i celých národů, a dějiny přemahání těch překážek obsahují vše, co člověk velikého, dobrého a vznešeného vykonal.

Jenom zkušenost a cvik, nabyté v přemáhání překážek a odporu, dávají nám dostatečnou zručnost pro zápas další a dovedou utužit předsevzetí naše, v zápase tom i vytrvat. Mnohdy předsevzetí samo dostačí k odstranění překážek, které se objevují nerozhodnému, neodvážnému a nezkušenému zápasníku na první pohled nepřemožitelnými. Ještě více pak přemůže skutek sám.

Nikdo neví, co je s to provésti, dokud síly své nezkoušel, málokdo ale napne veškeré síly své bez donucení. Mnohý nesmělý mladík si přeje vykonat velká díla, zajisté že je však nevykoná, dokud si to jen přeje. Přání musí dozráti k účelnému úsilí; jediný rázný pokus více platí než tisíce tužeb a přání, rozrážející se o málomocné slůvko „kdyby“.

„Obtíž,“ praví lord Lyndhurst, „je věc, kterou možno překonat,“ a vskutku také vše, co se naučíme, slouží nám k překonávání obtíží, překonáním pak obtíže jedné dáno nám naučení ku přemáhání druhých, jimž nebude konce, dokud život a pokrok trvá. Cokolivěk podniknem, je z prvu obtížné, nevyjímaje ani tak všedních výkonů jako ku př. chůze naše je. Prvnímu úspěchu v chůzi musí pak následovat mnoho nezdařených pokusů, než si tanečnice získá potlesk obecenstva! A tak jest to i v každém jiném oboru: jenom stálým přemáháním obtíží dopracujeme se kýžených cílů. Malíře Reynoldse ptal se kdosi, mnoho-li času potřeboval na vymalování právě dohotoveného výtečného obrazu a dostal za odpověď: „Celý svůj život.“ Řečnictví vyžaduje pečlivého cviku, jako každé jiné umění. Uvedli jsme dříve již Disraeli-ho za příklad a ukázali jsme na první nezdařené vystoupení jeho na řečništi, jakož na konečný rozhodný úspěch jeho v parlamentu anglickém, který jen pilnému cvičení v řečnění připsati dlužno. Americký řečník Henry Clay rovněž jen pilným cvikem nabyl neobyčejnou svou obratnost řečnickou. On v dvacátém sedmém roce začal se cvičit v řečnění a po léta den co den cvičení opakoval. Látku poskytovaly mu knihy rozličné, které byl přečetl k tomu účelu, aby o obsahu jich mohl řečniti. Řeči své měl všude, kudy chodil za za-

městnáním svým, v polích, lesích, mnohdy prý i poblíž ohrad, kde koně a voli byli jediní posluchači jeho. Irský řečník Currau byl co hoch ve škole znán co „koktavý Currau"; později co právníka a člena řečnického jakéhos spolku popudil ho hlavně ušklebek spolučlenů k pilnému cvičení v řečnění. Aby si odvykl koktání, čítal denně několik hodin nahlas řeči nejlepších anglických řečníků, stoje při tom před zrcadlem, aby viděl a opravoval gestikulaci svou.

Nejvyššího vzdělání dosahli vždy ti lidé, kteří s největší odvahou přemáhali obtíže jim se naskytující, a i největší chudoba nebyla závadou těm, kteří sebevzdělání si uložili za povinnost. Prof. Murray, znatel řečí, syn chudého pasáka, učil se psát kousky opáleného vřesu a jediná kniha, ve které se mohl učit číst, byl krátký výtah katechismu v ceně 1 penny a v té knize čítal ze zvláštní úcty toliko v neděli. Mnohý chudý student pracoval přes den, aby se uživil, a jen mimochodem urval drobty vědění, neustal však v zápase svém, v němž důvěra a naděje byly jediná útěcha jeho. Edinburgský spisovatel a knihkupec Chambers vyprávěl kdysi shromážděným mladíkům následovně o počátcích svého společenského postavení: „Stojím zde před vámi co člověk, který sám se vzdělával. Školní učení mé obmezovalo se na učení v malé farní škole ve Skotsku. Když jsem přišel do Edinburgu, hleděl jsem večír po práci prázdné chvíle použiti, abych se něčemu přiučil. Od sedmi z rána do desíti do večera byl jsem zaměstnán v knihkupeckém krámě a vrátiv se odtud do malé komůrky své zabral jsem se do studování rozličných vědeckých spisů; tak jsem se přiučil také francině." Chambers dlouhá léta takto se připravoval trpělivě ku vznešenější čin-

nosti spisovatelské, a přemohl konečně všecky překážky, které mu v cestě stály.

William Cobbett sloužil již co prostý vojín s denním platem šesti penů, když si usmyslil dosíci vzdělanosti. V kasárnách sedával uprostřed hlomozících soudruhů na své posteli a učil se anglickou mluvnici. Když chtěl psáti, položil si prkno na klín, jelikož stolu nebylo. Mluvnici nosil v brašně vždy při sobě a koupil-li někdy ze svého skrovného žoldu papír, péro a inkoust, aby mohl psáti svá cvičení, musil zůstati o hladu. Cobett praví zcela pravdivě: „Když mně bylo možno za tak bídných poměrů přemoci úkol vytknutý, tož věru nestává ve světě mladíka, který by platnou výmluvu měl pro netečnost svou.“

Život dr. Lee, profesora orientalských řečí v Cambridge-u, o němž sběžná poznámka již výše položena, je tak poučný, že jej zde podám poněkud obšírněji. První vychování obdržel v sirotčinci, kde mu dáno od učitele svědectví, že to je nejpitomější hoch, kterého kdy měl v učení. Lee dán do učení k tesaři a zabýval se při řemesle tom po dlouhá léta. V prázdných chvílích rád čítal; zvědavost jeho nejvýše byla popuzena latinskými propověděmi, které ve spisech našel a jimž nerozuměl. Umínil si učit se latině; koupil si mluvnici a jiné knihy a naučil se dříve ještě řeč tu než dostal u tesaře za vyučenou.

Pak se chtěl učit řečtině, ku kterémuž účelu prodal latinské knihy, aby řeckých koupiti si mohl. Učení řečí se mu zalíbilo a tak i brzy přemohl obtíže řecké mluvnice. Pracuje kdysi v sinagoze, dostal do ruky starý zákon, psaný po židovsku a učelivý ten tesař neustal již, dokud důkladně neznal řeč židovskou. Záliba byla jediným vodítkem jeho, on nikdy netušil, že znalost

řečí těch bude moci míti rozhodný vliv na život jeho. Lee konečně i chaldejské, sirské a samaritské nářečí důkladně poznal, avšak namahavé studování pozdě do nocí, po těžké práci denní, zle účinkovalo na jeho zdraví. Zřekl se proto na čas zalíbeného učení, až úplného zdraví dosáhl. Co řemeslník byl velmi dovedný a jelikož výdělky jeho se mu zdály dostatečné, usmyslil si založiti vlastní krb svůj a oženil se, v 28. roce svém. Starostí mu přibylo; aby však rodinu řádně mohl živit, vzdal se všech učených zábav svých, prodal všecky knihy a tesařil pilně dále. Do smrti by snad bylo tak zůstalo, kdyby neštěstí nebylo stihlo Lee-a, a požár nebyl zničil veškerý majetek jeho. Lee neměl dosti prostředků, aby si koupil potřebné náčiní a usmyslil si, že se bude živit vyučováním dětí. I při tom se mu naskytlo neočekávaných obtíží: znalť sice mnoho řečí, avšak jiných vědomostí naprosto neměl; ani psát a počítat neuměl tolik, aby děti mohl učit. Obvyklou pílí však i to přemohl a prostodušný „učený tesař“ získal si brzy v novém zaměstnání svém příznivce a dobrou pověst. Dr. Scott seznámiv se s ním, zaopatřil mu učitelství v sirotčinci a seznámil ho se znalci orientalských řečí. Lee pokračoval ve svých studiích a poznenáhla se i naučil řeči arabskou, perskou a hindostanskou. Příznivec jeho, dr. Scott zaopatřil mu konečně i místo v královské koleji v Cambridge-u, kde Lee vynikl svou pílí pěstuje se zvláštní zálibou nauky mathematické. Později jmenován profesorem na téže koleji, jejíž pravou ozdobou se stal ne toliko svou učeností, nýbrž i prostodušnou a šlechetnou povahou svou.

Mohli bychom jmenovati mnoho znamenitých mužů, jichž život nám podává důkaz, že není nikdy příliš pozdě k učení. I v pokročilém stáří

mohou lidé mnoho ještě vykonat, pakli se rozhodnou skutečně k činu. Franklinu bylo již 50 let, když se mohl úplně věnovat svým studiím filosofickým; James Watt ve čtyřicátém roku teprv se začal učit francině, vlaštině a němčině, aby mohl čísti v těch řečích spisy vědecké. Sta jiných příkladů možno uvést, kde lidé v pozdním věku vytkli novou dráhu svému životu a s neobyčejným prospěchem se oddali novým studiím. Jenom člověk netečný neb lehkomyslný bude tvrdit, že je příliš starý k učení. Zde znovu musíme k tomu poukázat, co již výše bylo dokazováno, že to nejsou lidé od přírody nejvíce nadaní, kteří způsobují rozhodující pokrok ve vzdělanosti lidské, nýbrž lidé vynikající vytrvalou, účelnou prací. I vůči podivným často pověstem, které bývají vypravovány o dětství genialních mužů, zůstane pravdou, že rozum rychle vyvinutý v mládí není měřítkem pro konečný cíl, kterého člověk dojde. Bystrých, brzy vyvinutých dětí je mnoho, sledujeme-li však další průběh života jich, nenalezáme je často na místech, k nimž by dle slibných schopností svých dojíti museli. Odměna a pochvala se často dostává za rychlejší pokrok v učení dítěti více nadanému a snadně se učícímu, kdež skutečné úsilí a vytrvalá práce méně nadaného, volněji pokračujícího, nedojde uznání. Dlouhý zápas praktického života poměry ty arcit změní a nedojde cíle ten, kdo nejsnadněji pracuje, nýbrž ten, kdo nejusilovněji vytrvá při vytknutém úkolu.

Dal by se napsati rozsáhlý spis velezajímavý o tupohlavých hoších, vyvinuvších se v muže skvělé, můžeme zde však uvésti toliko několik příkladů. Newton byl dlouho posledním žákem své třídy, až kdysi žák, sedící před ním, v hádce mu ublížil. Newton ho hněvivě vyzval k zápasu

a soupeře svého sepral, zároveň si však také předsevzal, že jej i učením překoná a skutečně také postoupil v třídě na první místo. Znamenitý kazatel Isák Barrow nadělal svým rodičům a svým učitelům veliké starosti, neboť byl ve škole první lenoch, na ulici pak první práč. Otec jeho pravíval: „Kdyby bohu milo bylo vzíti některé z mých dětí, ať vezme Isáka; na světě z něho bez toho nic nebude.“ Děkan Swift, známý spisovatel, byl pro nedbalost vyloučen z Dublinské university a jenom ze zvláštní protekce přijat v Oxfordu. Dr. Cook výtečný professor filosofie byl vyloučen ze školy co nenapravitelný nezbeda a hlupec.

Sheridan, skvoucí to hvězda na obzoru písemnictví anglického, byl od vlastní matky odevzdán učiteli s ujištěním, že to je hoch úplně neschopný a tupý. Romanopisec Walter Scott učil se velmi těžce a ještě na universitě Edinburgské pronesl o něm prof. Dalzell úsudek nepříliš lichotivý: „Hlupák byl a hlupák bude.“ Chatterton-a poslali ze školy domu, že je „blázen, z něhož se nedá nic udělat.“ I Napoleon I. co hoch nejevil zvláštních schopností, a byl z počátku slabým školákem. Také Wellington nikdy nevynikl ve škole; jeho schopnosti se vyvinuly teprv na poli praktického života. Nejvyšší vzdělanost také nikdy není s to učitel dáti žáku ve škole i sebe lepší a sebe vyšší; tu jenom si člověk může získat v dospělejším věku sebevzděláváním. Proto při vychování domácím i školním by vždy více mělo býti dbáno toho, aby mládeži vštípeny byly zásady sebevzdělání, jak výše jsme je vytkli. Vystoupí-li pak mladík zdravého těla, zvyklý vytrvale se domáhat vytknutého cíle a svědomitě konat své povinnosti životem uložené na dráhu praktického života, nemůže se minout úspěchů.

Příklady — vzory.

Příklad jest jeden z nejmocnějších učitelů, ač učí bez jazyka. Praktická škola života t. j. skutky a činy člověčenstva, působí mocněji než pouhá slova. Pravidla mohou nám vytknout směr cesty, kterou nám je kráčeti; avšak němý příklad, který nám stále na mysl uvádí zvyk a obyčej, žijící takřka s námi, je skutečným vůdcem i soudruhem naším. Dobrá rada má svou cenu, bez dobrého příkladu má však malý vliv; proto také zobecnělé říkadlo, „čiň dle mých slov, nikoliv dle mých skutků," praktický život obrací v opak. Skutky se napodobují a i nejpěknější slova zůstanou nepovšimnuta. Učíme se snáze zrakem než sluchem a vždy zanechá hlubší dojem na člověka to, co viděl skutkem se díti, než to, o čem toliko slyšel neb četl. Zejmena útlá mládež je přístupna takovým dojmům; děti rády napodobují osoby, s kterými žijou a mimoděk si osvojují dobré i špatné jich vlastnosti. Proto má domácí vychování důležitost ohromnou; škola také působí mnohdy mocně na vědecký vývin člověka, na vývin povah jednotlivců vyrůstajícího pokolení má však domácnost nepoměrně větší vliv. Domácnost jest křišťál společenského života, a samé jádro národního karakteru; z toho pramene, ať již je čirý neb zkalený, vyplývají zvyky, způsoby a zásady, dle nichž se řídí život soukromý i veřejný. Veřejné mínění vytvořuje se nejvíce v domácnosti a nejšlechetnější lidumilství vypěstuje domácí krb. Z toho malého místečka ústředního vychází láska k bližnímu, a rozprostírajíc se vždy dále objímá konečně celý svět, neboť pravé lidumilství, skutečná dobročinnost počínající sice v úzkém kruhu domácnosti nezůstala přece nikdy na tuto obmezenou.

Příklad, který člověk dává svým chováním i ve věcech zdánlivě nepatrných, je závažný, jelikož stále se dotýká samého života druhých lidí a nezůstává bez vlivu na vývin povahy jich. Povaha rodičů takto stále se opakuje v dětech. V mysli dětí pevně utkví náklonnosti, kázeň, přičinlivost a snaha, kterou denně pozorovali na rodičích a skutky ty účinkují ještě mocně, když slova rodičů dávno jsou již zapomenuta. I sebe nepatrnější věc může tím způsobem mocně působit na vývin povahy člověka a státi se rozhodnou pro budoucnost jeho. Malíř West dokládal, že políbení matky jeho rozhodlo o dráze, kterou nastoupil a učinilo ho malířem. F. Buxton, který celou neudolatelnou energii věnoval lidumilnému účelu osvobození otroků v koloniích anglických, psal své matce kdysi: „Stále cítím účinek dobrých zásad, jež jste mi v dětství vštípila v mysl, zejmena však ve snaze a konání svém pro blaho jiných.“ Také na starého myslivce Plastowa, s nímž honíval a hrával v mládí svém, zpomíná Buxton vděčně, řka o něm, že „zásady čestnosti a neporušenosti dodávaly mu zvláštní cenu. On vštípil v mladistvou mysl mou zásady čisté a velkomyslné, jaké sám Senecca a Cicero položili v nejlepších spisech svých. On byl mým prvním a mohu říci i nejlepším učitelem.“

Lord Langdal vzpomínaje na vzorný příklad daný mu životem matky své a odvozuje z něho mocný vliv, který měla na vývin povahy jeho, praví, že celý svět nevyváží účinkem svým účinek onen. Mravný stav náš závisí na mravnosti okolí, v němž žijem, a vliv rodičů stálým příkladem dětem poskytovaným je tak mocný, že nejsprávnější zásada vychovatelská rodičů zajisté bude zdokonalování sama sebe.

Je cosi velebného a zároveň hrozného v myšlence, že není skutku ani slova lidského, které by zaniklo bez následků, jichž konce nelze dohlédnouti; že není skutku nebo slova, které by do jisté míry nemělo vlivu, byť i sotva čitelného, na nás i okolí naše. Dobrý skutek neb slovo žije dále, třebas bychom hned neviděli účinek jeho, avšak i zlý nezaniká. Není člověka dosti nepatrného, aby byl jist, že příkladem svým neúčinkuje buď dobře neb špatně. Spočívá vskutku jakýsi duch nesmrtelnosti v životě lidském i na tomto světě. Žádná bytost nestojí úplně osamotnělá ve všemmíru; jeť ona vždy doplňující částí celé soustavy vzájemných závislostí a člověk tu svými skutky buď zvětšuje buď zmenšuje navždy úhrn lidského dobra. Přítomnost vyrůstá vždy z minulosti a příklady, které zachovány po předcích našich, dosud mají mohutný vliv na nás, jakož opět my skutky svými přispíváme ku tvoření se podmínek a povahy budoucnosti. Žádný skutek lidský nezaniká úplně a když tělo člověka v prach rozmeteno, jeho skutky dobré i zlé svým způsobem ještě budou působit na pokolení následující. V tom právě spočívá obtíž a zodpovědnost lidského života.

Každé slovo, každý skutek náš má jistý vliv na druhé lidi a tudíž i na celou společnost lidskou a vývin její. Nemůžeme sice vždy sledovati do podrobna postup a sílu vlivu toho v kruhu širším, avšak vliv ten je nepopíratelný a proto má dobrý příklad, který člověk skutky svými dává, tak veliký význam. Každý, i nejchudší člověk, a v postavení nejnižším a nejobmezenějším může tímto způsobem se státi vrstevníkům svým i potomkům dobrým a šlechetným vychovatelem; i nejskromnější dílna může býti dobrou školou píle, mravnosti a snažlivosti, aneb naopak školou za-

hálky a nedbalosti dle toho, jaký je člověk v ní, jak dovede použíti k dobrému příležitosti jemu se naskytující. Dobrý příklad, který správným životem zanechává člověk dětem svým, není nepatrné dědictví a blaze těm, kteří mohou říci, jako spisovatel Pope odpověděl uštěpačnému lordu Harvey-u: „Dostačí zajisté, že za rodiče své jsem se nikdy nezastyděl a moji rodiče za syna svého nevyronili ni jedné slzy.“

Není na tom dosti, abychom lidem řekli, co mají činit, chtí-li prospívat, nýbrž musíme skutkem samým dotvrdit svou radu. Musíme jednat dle slov i příkladu paní Chisholmové: „Chceme-li, aby něco se uskutečnilo, musíme chopit se práce, neprospěje nám pouze o tom mluvit.“ Švec John Paunds nemluvil o potřebě škol pro spustlou mládež chudinskou, nýbrž uznav nutnost jich svolával pouličnou mládež do své dílny; sedě na verpánku šil boty a vyučoval děti. Do pěti set tuláčků takto vychoval v řádné lidi. Zajímavo je, že dr. Guthrie, který se pak stal pravým apoštolem spustlé mládeže zakládáním škol přiměřených, byl ku lidumilné činnosti této pohnut obrazem, představujícím poctivého ševce John Paundse, vyučujícího děti ve své dílně. Dr. Guthrie kdysi na výletě zastavil se ve venkovské hospůdce, aby se posilnil. V šenkovně bylo po zdích rozvěšeno rozličných obrázků, mezi nimiž také onen svrchu jmenovaný, s přiměřeným výpisem, jak chudý švec se v Porthsmouth-u ujal ubohé mládeže opuštěné od vlády, obce i panstva a vydané v šanc zkáze života. „Zastyděl jsem se před sebou samým,“ praví Guthrie, „a dělal si předhůzky, že dosud tak málo jsem vykonal sám pro lidstvo.“ Celá záležitost dojala Guthrie velice, pídil se po Paundsovi a poznal v něm nadšeného lidumila, který své

žactvo všemi možnými prostředky a chytrostmi sháněl a svolával z ulice do své dílny. Mnohého hocha pohnul k návštěvě školy teplým bramborem, když pouhá slova nepomohla. Dr. Guthrie poučen chudým ševcem, uchopil se záležitosti té s velikou rázností a vytrvalostí, a docílil konečně, že podobné školy pro opuštěnou mládež zakládány po celé Anglii.

Vývin povahy závisí nejvíce na vzorech, které nám poskytují lidé žijící kolem nás; nevědomky vytváří se naše náhledy, zvyky a způsoby dle nich. Dobrý vzor vždy účinlivěji působí než pravidlo, neb v onom jeví se nám naučení samého skutku, rozum samé práce. Dobré naučení a špatný příklad rovná se pak bourání pravou rukou toho, co levou jsme byli postavili. Pro vývin povahy mladíka je proto velmi závažné, jakou si volí společnost soudruhů, neboť právě u mládeže jeví se vždy snaha veliká přizpůsobit se druh druhu. Mr. Edgworth i v dospělém věku řídil se zásadou: „Buď dobrou aneb žádnou společnost," jsa přesvědčen, že člověk vlivu společnosti, v níž žije, ubrániti se nemůže. Lord Collingwood psal mladému příteli svému: „Učiň si pravidlem býti raději o samotě než ve společnosti špatné. Hodnota člověka vždy se řídí dle hodnoty společnosti, s níž obcuje."

Mladí lidé tudíž vždy by měli hledět přidružit se ku společnosti dobré, a možno-li tož vzdělanější, než oni sami jsou. Fr. Horner dokládá zřejmě, že ve společnosti vzdělaných lidí vždy více získal, než ve všech knihách, které prostudoval. Podobných výroků znamenitých mužů mnoho máme na snadě. Častěji jmenovaný Buxton děkuje svou snahu po sebevzdělání a zásady lidumilné, pozdější své činnosti v styku s rodinou Gur-

hey-ů, kterouž co student Dublinské university často navštěvoval. Styk s lidmi šlechetnými vždy zanechá v nás milou upomínku. Mnohý člověk mimoděk zcela neobyčejně mocně působí na každého, kdo s ním přijde do styku a zajímavo je, co praví Trench o J. Sterlingu, známém pro šlechetnou, lidumilnou povahu svou: „Bylo takřka nemožno přijít do styku se šlechetným člověkem tím bez pocitu zušlechtujícího a povznášejícího. Vždy jsem se vmyslil do oboru vyššího a vznešenější jsem viděl před sebou cíle, když jsem u něho pobyl.“ Tím způsobem účinkuje však každá šlechetná povaha na okolí své; je to v pravdě jakýs kouzelným účinek, kterým lidé vzájemně takto na sebe působí, a jemuž vymknouti se nelze.

Umělci často bývají povzbuzováni vztykem s umělci značnějšími. Tak ku př. Haydenův tvůrčí duch hudební povzbuzen hlavně vlivem skladeb Händelových; Hayden sám praví, že by sotva byl napsal svou skladbu „Stvoření“, kdyby nebyl slyšel hráti Händla. Praví umělci vždy rádi uznají cenu umělce druhého. Tak ctil Beethoven vysoce Cherubini-ho co umělce, a o Schubertovi pravil, že v něm vskutku božský oheň plápolá. Avšak i v jiném ohledu působí přímý styk s vynikajícími lidmi mocně zpět na člověka. Příklad udatnosti dovede nadchnout i bojácného, a ve válce konají i obyčejní lidé pravé divy udatenství, pakli hrdinný vůdce dobrý dávaje příklad, rozohní svůj lid. Ano i pouhá upomínka na hrdinství velikých vůdců vzbouří v člověku krev a povzbuzuje k nové hrdinnosti.

Hlavní užitek, který nám poskytují životopisy znamenitých mužů, spočívá v tom, že nám předvádí vzory vytříbených povah. Znamenití předkové naši dosud žijí mezi námi v pověstech a zprávách,

které o nich se zachovaly, sloužíce nám za vzor, z něhož se můžeme učit, který můžeme napodobovat a obdivovat. Obraz šlechetného života, který v odkaz potomstvu zanechává člověk, je věru bohatý pramen dobra, z něhož po věk čerpáno bude naučení, a po věk bude účinkovat blahodějně na vývin povah nově se tvořících.

Proto i kniha, obsahující životopis šlechetného muže, je plna drahocenného sémě, a vliv její je nepřehledný, řekli bychom nekonečný. Takový životopis přispívá ku zvětšení důvěry v sebe, poukazuje k tomu, co člověk může dokonat, čím může být, sesiluje jeho naděje a povznáší cíl jeho snah. Malíř Guido čerpal ze životopisu Michaela Angela vždy novou důvěru ve vlastní schopnosti a naději v úspěch. Franklin připisoval veškerý úspěch svůj dojmu, který naň učinil spísek Cotton Mather-ův „O dobročinnosti.“ Spisek ten byl jaksi ohlasem života spisovatele samého a Franklin z mládí rád v něm čítal. Franklin však zase mnohým a mnohým sloužil za vzor a byl pohnutkou šlechetných podniků jejich. Připomínáme zde toliko Samuela Drew-a, který zřejmě praví, že naučení, které vzal ze životopisu Franklina, způsob jeho života a zejmena obchodní zásady jeho vytvořilo.

Je patrno, že s tíží by bylo určit, kam dobrý příklad dosáhnouti již nemůže, aneb kde je konec působnosti jeho. V literatuře bychom tudíž měli vyhledávat, právě jako v životě, nejlepší nám přístupnou společnost, i nejlepší knihy a říditi i směr svého smýšlení i spůsob svého jednání dle nich.

Často se přihodilo, že kniha čtena jen pro zábavu takřka bezúčelnou, obsahující líčení života lidského vzbouřilo ve čtenáři náhle odvahu a úmysl, který prvé nikdo nebyl v něm předpokládal. Loyola

ležel co voják raněn před Pamplunou a četl „Život svatých“, kterýž spis ho tak roznítil, že si umínil založit náboženský řád, a tak později také učinil. Luther byl ku velikému dílu reformatorskému ponuknut čtením životopisu a spisů Husových. William Carey umínil si státi se missionářem při čtení cestopisu kapitána Cook-a.

Francis Horner poznamenával si ve svém deníku spisy, které obzvláště se mu líbily a hlubší naň učinily dojem. O spisu malíře Reynoldse „Rozmluvy“ poznamenal asi takto: „Mimo spisy Baconovy pohnul mne tento spis nejmocněji ku sebevzdělávání.“ Reynolds jest jeden z prvních mužů duchaplných, kteří se pokusili ukázat světu, jakým způsobem možno dosíci výtečnosti; uvědomělost, s níž přesvědčuje o všemohoucnosti lidské práce, spřátelí čtenáře s myšlenkou, že genialnost je spíše vymožeností lidskou, nežli darem přírody; ve všem jeví se pak tak vznešená úcta k výtečnosti, že není druhého spisu, který by více člověka podnítil. Reynolds sám připisuje první pohnutku k umělecké své dráze Richardsonově životopisu jakéhos znamenitého malíře. Také Hayden byl spisem Reynoldsovým uveden na dráhu uměleckou. Statečný život jednoho snažlivého muže osvěcuje mysle druhých, podobně snažlivých, a pakli i podobného použijí úsilí ku dosažení vytknutých cílů, tož úspěchu minouti se nemohou. Článek za článkem dobrých příkladů pojí se tak v mohutný řetěz, který nepřetržitě pojí šlechetné duchy všech věků k sobě.

Mládeži nemůžeme uváděti lepších příkladů na mysl, než příklady veselé pracovitosti. Veselí dá mysli pružnost; ustrašující vidiny před ním prchají a i největší obtíže nepřipouštějí k němu zoufalosti. Veselí druží se vždy s nadějí a do-

dává mysli schopnost použíti každé naskytující se příležitosti ve svůj prospěch. Čilá mysl je zdravá i šťastná mysl; pracuje sama vesele a pobádá i jiné k práci, dodávajíc i nejobyčejnějšímu zaměstnání jakousi důstojnost. Také nejvydatnější je práce konaná při mysli veselé. Nejvýtečnějšími muži Anglickými nalezáme náhled ten vysloven a životem jich dotvrzen. Hume, přísný badatel, byl mysle veselé a vždy říkával, že mu je mysl veselá milejší, než mrzutost a deset tisíc lib. st. ročních důchodů.

Vliv, jaký si dobude člověk šlechetného srdce, čilé mysle a vytrvalé pracovitosti na vůkolí své, a jak velkých věcí vlivem tím ve prospěch bližších sousedů a i celé vlasti své vykonati dovede, vidíme na John Sinclair-ovi (Sinklér). Životopisec jej líčí co „nejneumornějšího člověka v Evropě". Byl syn zámožného velkostatkáře skotského.

Bylo mu 16 let, když mu otec zemřel a mladý Sinclair se uvázal ve správu statku a rodinných záležitostí. Statek zděděný ležel v pusté nepřístupné krajině severní na samém břehu mořském. Po dvou letech svládl úplně obtížemi nového postavení svého a bystrým zrakem poznal nutnost rozličných oprav nejen na statku vlastním ale i v celém hrabství. Polní hospodářství bylo na stupni velmi nízkém a množství půdy leželo ještě ladem, následkem nedostatečného odvodňování. Menší rolnictvo bylo chudobné a bídně se živilo a nejhorší postavení měla v té třídě žena, která i nejtěžší práci musela konat, a často se stalo, že některý chuďas, který náhodou přišel o tažné dobytče své, se ženil jen proto, aby si získal lacinou náhradu za utrpěnou ztrátu. Silnic a mostů všude scházelo a obchodní spojení bylo následkem toho obtížné, mnohdy takřka nemožné.

Mladý Sinclair to vše uznával a pevně si umínil odpomoci pokud možno všem těm nedostatkům. Jako každý novotář potkal se s nedověrou všeobecnou, ne-li právě s odporem, avšak hned prvním skutkem svým, provedeným s neobyčejnou rázností a obratností, získal si nemalou pověst. Hlavní cesta vedoucí z jihu do hrabství Caithness šla na samém břehu mořském a na některých místech, na skalách několik set stop strmě nad moře se vypínajících, byla úzká a nebezpečně neschůdná. Sinclair vyzýval sousedy, aby cestu opravili, každý však dokazoval nemožnost toho. Tím se však mladý reformator nedal odstrašit. Proměřil si nutné předělávky sám, promyslil způsob provedení a svolal na vlastní útraty k jistému dni na vytknutá místa do dvanácti set dělníků. Sám práce všecky rozdělil a na spravné jich provedení dohlížel. Do večera téhož dne byly na trati šesti mil anglických (asi $^5/_4$ rakouských) největší překážky odklízeny a cesta prve sotva schůdná, byla nyní dobře sjízdná. V upravování cest a stavbě silnic, hrází, mostů atd. pokračoval velmi usilovně a učinil tak celý kraj obchodu a průmyslu přístupný. Než i hospodářských poměrů si všímal pilně a s neobyčejným bystrozrakem dovedl vždy pravé opravy na pravém místě vykonat. Udržuje styk se všemi vrstvami obecenstva svého hrabství vdechl takřka vlastní duch podnikavosti a přičinlivosti v ně, a za nemnoho let nabylo celé okolí nový netušený vzhled. Jeho hospodářství stalo se vzorem nejen pro hrabství samo, nýbrž i pro všecka vůkolní. Poštovní spojení bylo v tu stranu špatné; do sousedního města Thurso chodil jednou týdně poslíček. Sinclair pracoval k tomu, aby poštovní vůz denně dojížděl tam; avšak úkol ten nebylo možno hned provést a to zavdalo malo-

dušným Tomášům nevěřícím, kterých i zde dosti bylo, příčinu k pořekadlu úštěpačnému: „To se už nestane, až Sinclairova pošta bude jezdit do Thurso.“ Avšak i to pořekadlo pominulo, když Sinclair vskutku dosáhl svého cíle po letech.

Obor působnosti Sinclaira poznenáhlu valně se rozšířil. Klesání hodnoty vlny pěstované v nedostatečné jakosti ve Skotsku přimělo jej k rozsáhlé činnosti v tomto směru hospodářsko-obchodním. Založil spolek britických vlnařů, a sám praktickými pokusy a opravami se snažil nedostatku odpomoci. Dal na své útraty přivésti nejrozmanitější druhy ovcí, aby poznal, které druhy by se pro Skotsko nejlépe hodily. Po mnohých pokusech ustanovil se na Cheviot-ském plemenu. Pochybností a námitek bylo proti jeho počínání bez počtu; vzdor tomu do několika let do 300.000 ovcí toho plemene se páslo po vrších skotských; cena lučin stoupla neočekávaně a tím i skotské statky, které dosud byly málo výnosné, stoupaly u výnosnosti v míře netušené. Sinclair volen do parlamentu a zasedal v něm po třicet let, súčastniv se všech prací jeho s velikou horlivostí. Pitt, předseda ministerstva, seznav obecně prospěšnou činnost Sinclairovu, nabízel mu kdysi podporu svou, pakli by mu při podniku jakémkoliv prospěšnou býti se zdála. Sinclair nepřijal sice v osobních záležitostech ochranu mocného ministra, vyžádal si však hned působení jeho ve prospěch založení nejvyššího úřadu hospodářského při ústřední vládě. Myšlenka ta netěšila se sice veliké přízni spočátku a poslanec Young dokonce se založil se Sinclairem, že z toho nic nebude, dokládaje: „Váš hospodářský úřad bude na měsíci.“ Avšak Sinclair upozornil širší kruhy na důležitost takového úřadu, získal konečně i většinu

poslanců pro sebe a úřad ten skutečně založen pod předsednictvím samého Sinclaira. Podnět, který tím dán ku pokroku ve všech odborech hospodářských, jevil se brzy po celém království. Zvláštní pozornost věnoval neunavný Sinclair také rybářství anglickému a nynější výkvět jeho zejmena v Thurso a Wick je hlavně dílo jeho. Jeho vlivem založen ve Wicku i přístav, a sotva bude dnes ve světě druhého města, jehož rybářský obchod rovnati by se mohl zdejšímu.

Energie a přičinlivost jeho byla úchvatná a strhla s sebou vše, co v obor působnosti její přišlo; činnost jeho neznala mezí. Když Francouzové hrozili vpádem do Anglie, uvolil se Sinclair postavit na své útraty do pole pluk dobrovolníků, čítající 1000 mužů, zúčastniv se mimo to osobně výpravy té co důstojník. V tu dobu byl zároveň činným ve všech četných úřadech svých a zbylo mu ještě času k činnosti spisovatelské, která sama o sobě by mu byla pojistila čestné jméno. Znalci odporučovali americkému vyslanci v Londýně panu Rush-ovi co nejlepší knihu, jednající o hospodářství, spis Sinclair-ův, a když týž vyslanec se pídil po nejlepších spisech jednajících o anglickém finančnictví, byla mu zase odporučována díla Sinclaira. Největší jeho dílo bylo však „Statistické zprávy království Skotského“, ve 21 svazcích. Pracoval 8 let na něm, a v té době psal a obdržel do 20.000 přípisů, týkajících se této záležitosti. Čistý výtěžek spisu toho, který veliký vliv měl na upravení vnitřních záležitostí Skotska, věnoval velikomyslný pisatel spolku pro podporování rodin skotských kněží. Sinclair chtěl po tomto spracovati podobný spis týkající se celé Anglie, avšak arcibiskup Canterburyský opřel se tomu z ohledu na desátek kněžský.

O pohotovosti jeho a energickém způsobu jednání svědčí jeho činnost v době úpadku obchodního v r. 1793. Válka zarazila všechen obchod a následkem toho i průmysl v dělnických okresech. Denně padaly obchody, i staré ustálené, a úpadek hrozil i nejpřednějším domům obchodním v Glasgově a Manchesteru. Sinclair, aby okamžité tísni peněžní bylo odpomoženo, doléhal v parlamentě na vydání zálohy v státních poukázkách do výše pěti millionů. Návrh jeho byl přijat a svěřen ku okamžitému provedení výboru, v němž i on zasedal. Usnešení to stalo se pozdě v noci, a časně z rána již pospíšil k několika bankéřům Londýnským a vydlužil na své jmeno 70.000 lib. st., které téhož dne ještě odeslal těm obchodníkům, o nichž věděl, že jsou v největší tísni. Druhého dne se v parlamentu sešel s ministrem Pittem, který omlouvaje volný chod úřadního řízení, pravil: „Několik dnů uplyne, než něco peněz budete moci vyzvednout.“ „Já včera peníze již odeslal,“ zněla stručná odpověd, která ministra vskutku ohromila.

Veliký zajisté ten vlastenec, věnovavší celou mohutnost pracovní své síly vlasteneckým povinnostem svým, nezanedbával při tom však vlastní hospodářství a domácnost. I tu panoval řád i kázeň a členové rodiny jeho vesměs nadchnutí duchem jeho stali se užitečnými členy společnosti lidské. Co 80letý stařec pravíval, že vychoval sedum synů, z nichž ni jeden neudělal dluh, který by nebyl mohl zaplatit a že ni jeden mu neudělal starosti, bez nichž bylo možno se obejít.

Povaha. — Pravý šlechtic.

Korunu a oslavu života tvoří povaha. Povaha je nejvznešenější vlastností člověka; je sama

o sobě důstojenstvím, zdobícím každé zaměstnání, a povznášející každé postavení ve společnosti lidské. Povaha působí mocněji než bohatství, a veškerá úcta vzdávána jí bez závisti. Vliv její je stálý, neboť je ona výsledkem osvědčené čestnosti, správnosti a ustálenosti — vlastnosti to, které více, než kterékoliv jiné, vzbuzují všeobecnou důvěru a úctu lidstva.

Povaha je sama přirozenost lidská v nejlepším tvaru svém; ona značí mravní řád, stělesněný v osobě. Muži pevných povah zobrazují vědomí společnosti, v níž žijou, a tvoří v každém spořádaném státě nejmocnější pružinu života v něm. Síla, promyslnost a vzdělanost národů závisí na povaze jednotlivců, a v ní spočívá i bezpečnost samého státu. Zákony a ústavy jsou toliko výplyvem jejím a příroda ve spravedlivé rozvaze přisuzuje každému jednotlivci, každému národu, každému plemeni vždy to, co vskutku zasluhuje.

Byť by člověk měl poměrně malé vzdělání, skrovné nadání a malé prostředky, tož předce značný bude jeho vliv, pakli povahy je ryzé, ať pak povinnosti života mu vykáží místo kdekoliv, v dílně, v krámě, na tržišti neb mezi zákonodárci. Obdivujeme se sice člověku vynikajícímu vědomostmi; avšak jiné ještě vlastnosti v něm hledáme, než ho důvěrou svojí poctíme. Lord Russel kdysi řekl pravdivá slova: „Je to způsobem v Anglii dožádat podpory mužů genialních, vůdcovství však přiznává se mužům pevné povahy.“ Zřejmý příklad k těmto slovům poskytuje život a působení Fr. Hornera, muže to, o němž praveno, že desatero božích přikázání má vyryté v tváři. Lord Cockburn líčí asi takto jeho povahu a působení: „Zemřelť ve stáří čtyřiceti osmi let obdivován, milován, ctěn a oplakáván ode všech, vyjma těch,

kteří jsou nízkého ducha a bez srdce. Jeho vliv ve veřejnosti byl mocnější, než kteréhokoliv druhého soukromníka. Parlament žádnému zemřelému členu svému neprojevil větší úctu i soustrast než jemu. A čímže docílil toho všeho? Rodem? Nikoli; on byl syn Edinburkského kupce. Bohatstvím? Neměl nikdy zbytečného groše. Postavením? Po málo let jen zastával nepatrný úřad. Nadáním? Nebylo nikterak skvělé. Horner nebyl velduchem; jenom obezřelým byl a nadchnut jedinou myšlenkou: býti práv. Vynikl snad řečnictvím? Také tím ne, neboť řečnil klidně, rozvážně; on řečí přesvědčil, ale neunesl. Čím tedy si získal tolik vlivu a přízně? Odpověď je jasna: rozumnými zásadami, přičinlivostí a dobrosrdečností — vlastnostmi, jež každý člověk zdravé mysle získati si může — vynikla ryzí jeho povaha vysoko nad vrstevníky jeho. A vznešená ta povaha nebyla přírodou mu dána, nýbrž jím samým vytvořena z elementů nijak neobyčejných.“

„V domě poslanců bylo mnoho mužů vynikajících výmluvností a nadáním nad Hornera, avšak nikdo z nich nepojil v sobě přiměřené části těch vlastností s tolika mravním důstojenstvím jako on. Horner jako by byl zrozen býval, aby ukázal, co docíliti možno skrovnými silami, a bez podpory jakýchkoliv jiných činitelů, vyjma vzdělanosti a dobrotivosti, i v tom případě, když silám těm uprostřed žárlivé soutěže veřejného života účinkovati jest.“

Také Franklin připisuje úspěchy veřejného působení svého jenom neporušenosti povahy své. „Pro tuto, praví, byl jsem u spoluobčanů svých tak vážen. Řečníkem jsem byl špatným, nevýmluvným; vybíral jsem příliš úskostlivě slova, a nemluvil jsem správně, vzdor tomu však obyčejně

byl můj návrh přijat.“ Povaha vzbuzuje důvěru v člověka, ať již v postavení vznešeném neb nízkém se nalezá.

Povaha je nepoměrně větší moc, než vědomost. Rozum bez srdce, chytrost bez dobroty, vědomost bez zásady — to vše jsou také moci svého způsobu, vedoucí však toliko k neštěstí. Mohouť nás časem poučit neb pobavit, avšak mnohdy vyluzují nám obdiv jen takový, s jakým také sledujem zručnost zloděje, neb odvahu lupiče. Pravdivost, neporušenost a dobrota patří ku základným vlastnostem mužné povahy, a tyto ve spojení se silným úmyslem tvoří moc nepřekonatedlnou. Taková povaha je silná v konání dobra i silná v odporování zlu. Povaha řádného muže osvědčuje se nejskvěleji v neštěstí; poctivost a odvaha její přetrvá každý nezdar.

Lord Erskine byl muž mysli neodvislé a pravdymilovné v stupni nevšedním a postavil svému konání pravidla, která by si měl každý mladík vrýti v srdce. „Bylo již v mládí mou zásadou,“ praví, „vždy konat to, co svědomí mi řeklo, že je povinností mou, následky ponechal jsem osudu. Toto naučení otcovské nevypustil jsem nikdy z mysle, a zachovám ho k hrobu. Jednal jsem dosud vždy dle něho, a nemám příčin naříkat, že přidržení se zásady té by časem žádalo obětí. Naopak přesvědčil jsem se, že to je cesta ku blahobytu a zámožnosti, a vytknu dětem svým tutéž cestu, aby po ní kráčeti mohly.“

Člověk je povinen snažit se zušlechtit svou povahu, a již sama snaha ta povznese jeho mysl i pohnutky jeho konání. Vznešené heslo, které pak položí svému myšlení a jednání, zajisté bude mít účinek stále dobrý, byť by také cíl heslem vytknutý stál výše, než dosáhnouti bylo možno.

Pravdivost ve slově i skutku je podstata přímé povahy; člověk má skutečně býti tím, čím se zdá neb čím zamýšlí býti. Granville Sharp svým lidumilným působením ve prospěch osvobození otroků získal si velmi vroucích ctitelů, z nichž jeden — občan Americký — mu oznámil, že z úcty k němu dal pokřtít syna svého jmenem Sharp, načež mu tento v odpověď napsal: „Musím Vás požádat, abyste syna svého naučil znáti také oblíbené pravidlo rodiny, jejíž jmeno jste mu dal, pravidlo totiž, aby se vždy snažil skutečně tím býti, čím chce, aby se býti zdál. Toho pravidla držel se již starostlivě můj děd, jak mi otec pravil.“ Tak i jednati bude každý, kdo úctu má sám k sobě, a přiznávaje takovou úctu každému druhému, bude konati poctivě, co konati si předsevzal a vloží v práci veškeré úsilí své povahy. Lidé, jichž slova jsou v úplné protivě se skutky jejich, nezískají úctu a slovům jejich nepřikládá se víra; i pravda, kterou mluví, je porušena.

Člověk pravé povahy jedná správně, ať je v úkrytu neb lidem na očích. Jemu nejde o úskok; on sám sebe má na očích, a nechce vidět sebe jednat nesprávně. Sebevědomí takové je spolehlivým prostředkem proti všemu pokušení, jemuž v životě každý je vydán v šanc, a jemuž mnohý neuvědomělý podlehne. Pěstováním dobrých zvyků můžeme sesíliti velice povahu svou, neboť v člověku zvyk je mocná pružina. Metastasio dokonce tvrdil, že vůbec vše v člověku je zvykem, i sama ctnost. A vskutku, kdo přivykl ku př. střídmosti, tomu nestřídmost bude odporna; přivykněm moudrosti a zajisté že nevázanost druhu jakéhokoliv bude se příčiti všem zásadám, řídícím život náš. Je zřejmo, že se tudíž máme velice míti na pozoru, abychom špatné zvyky si neosvojili, neboť jimi

jsou ohroženy i nejlepší zásady naše, a nesnadno pak nabyde ta zásada potřebné pevnosti, která jednou již nějakému pokušení byla podlehla.

Zvyk působí mimovolně, bez zřejmého namahání, a teprv když mu odporovati chceme, poznáme sílu jeho. Z počátku sotva pavučině silou se rovná, když však vešel v tělo a krev naši, mění se v železná pouta, která nás přidržují buď k ctnosti, buď k nepravosti, a tak se stávají buď dobrodiním pro nás aneb zkázou naší. Svépomoc, přičinlivost, čestnost, píle, úcta k sobě — to vše jsou vlastnosti, které se nám musí státi ustavičným pěstováním zvykem; pouhé uznávání jich, víra v ně, nedostačuje. I nejpěknější zásady, které prohlašujem, jsou toliko jmena, která dávám zvykům; zásady ty jsou jen slova, které se uskutečňují teprv ve zvycích našich. V pokročilejším, ustálenějším věku proto také zvyk nahražuje částečně svobodnou činnost osobnosti naší a jsme poutáni páskou, kterou sami jsme si utkali.

Je tudíž závažné, abychom v mládeži vypěstovali zvyk cnosti; mládež je přístupnější, snáze v ní se vytvoří dobrý zvyk, a nabyl-li dosti určitých tvarů, přetrvá i věk. Stářím mohutní zvyk a povaha člověka se ustálí; pak je velmi těžko překročiti v jinou dráhu. Proto je také s větší obtíží spojeno odnaučení než přiučení se. Člověka, který přivykl jednou netečnosti neb neprozřetelnosti, toho z těží bude možno přetvořit v člověka přičinlivého, prozřetelného, neboť zvyk již učinil vlastnosti ony podstatnou částí přirozenosti jeho, kterou nelze vykořenit. Pravdu řekl Lynch ve slovech: „Ze všech zvyků nejmoudřejší je zvyk, starati se o vytvoření dobrých zvyků.“

Povaha člověka jeví se často velmi význačně ve věcech na pohled malicherných; nelišíť se v tom

ohledu ničím od samého života lidského. Jako život tak i povaha je výsledek malých nepatrných činů, avšak počestně uskutečněných. Dobře poznati můžeme povahu člověka ze způsobů jeho obcování s lidmi a proto člověk má býti způsobů těch dbalým. Jako v každém jiném ohledu, tak i v tomto může i musí býti člověk sám učitelem svým; ušlechtilý mrav si postupně získá, kdo k tomu se přičiní, a stane se mu konečně také zvykem. Ušlechtilým mravem odkrýváme sobě bohatý pramen rozkoše, jím klestíme si cestu k mysli a často i k srdci, přese všecky překážky, které nahromadil věk mezi jednotlivé lidi a celé třídy lidstva. Ušlechtilý mrav působí mocněji ve společnosti lidské, než sám zákon, neboť tento jen po případě se dotýká člověka, mrav a způsob však je nepřetržitým požitkem lidí, obcujících spolu, a tyto vykonávají moc svou již i tam, kde zákon platnosti ještě nenabývá. Způsobným a laskavým může býti každý, kdo si jím umíní býti, a nepotřebuje ni groše míti v kapse. „Způsobnost, praví Lady Montague, nestojí nic, ale koupí vše.“ Způsobnost a laskavost nestojí nás ani namahání, ani obětí, ale přemnoho s ní možno docílit, jelikož nám získá náklonnost spoluobčanů našich.

Mrav a způsob tvoří jaksi ozdobu našich skutků. Způsob, jímž slova svá pronesem a činy své uskutečníme, může cenu jich valně zvýšit. Jsou lidé, kteří nedbají té zásady a drzostí svou se zrovna vynášejí, avšak ti při největším nadání a zásluze jsou společníci nesnesitedlní; člověk, který stále uráží náš útlocit, nemůže si získat naši náklonnost. V praktickém životě je slušnost způsobů věcí velmi důležitou; člověk ať se zaměstnává čímkoliv, má býti toho pamětliv a vzdělávaje sama sebe, má i mrav svůj zušlechtit.

Slušnost a zdvořilost osvědčila se býti vždy výdatnou podporou v každé práci, kterou člověk podnikl. Jsou sice lidé, kteří posuzujíce jiného, neberou zřetel na způsoby jeho, nýbrž přihlížejí toliko k jádru, jaké se kryje v něm; to však jsou jednotlivci. Obecenstvo vůbec není tak snášelivé a bystrozraké, a tvoří si úsudek o člověku často až příliš výlučně dle způsobů, jimiž konání své řídí.

Zdvořilost vyplývající z dobrého srdce a útlocitu vrozeného neváže se na důstojenství neb stav; ji nalezáme u dělníka těžce pracujícího, jako u panstva. Rovněž se však dají každému přivychovat, bez ohledu na postavení jeho; i nejtěžší práce nechová podmínky hrubosti a sprostoty v sobě. Slušný mrav společenského obcování s lidmi je přístupen každému, jako vzdělanost; jenom přičinit se potřebuje člověk a dosáhne toho, a sice bez jakéhokoliv úkoru vážnějších stránek ducha jeho. Příroda nejkrásnější svůj dar — vznešené srdce — bez rozdílu na stav neb bohatství rozdává lidem, a jenom na člověku záleží, aby tu hřivnu nenechal ležet ladem. Hrubý šat, jímž se odívá méně zámožný, není pak měřítkem vnitřní hodnoty jeho. Robert Burns kdys v Edinburgu se na ulici setkal s venkovanem prostým, srdečně se s ním vítaje. To vytýkal jakýs mladý hejsek básníku tomu, dostal však odpověď velmi trefnou: „Vězte, panáčku domýšlivý, že jsem nemluvil s tím obnošeným kloboukem a halenou, ale s člověkem, který byl v nich; a ten člověk, pane, svou hodnotou mravní vyváží vás i mne i deset nám podobných.“

Člověk, který si vytvořil povahu dle vzorů nejvznešenějších, stává se pravým šlechticem. Šlechtictví to nezávisí na rodu a bohatství; i nejchudší člověk může býti čestným, pravdivým, přímým,

zdvořilým, statečným, může míti sebe i každého druhého v úctě, a může vůbec se zdobiti všemi vlastnostmi, které ducha i všední život jeho povznášejí na ten stupeň, na němž zasluhuje býti zván šlechticem. Jmeno to je staré a zvučné, a komu bylo přiznáno, ať v kterékoliv třídě společnosti lidské, tomu přisouzeno i důstojenství a moc.

Vlastnosti, které vyžaduje, nezávisí na obvyklých způsobech zevních, neb na osobním majetku, nýbrž na vnitřní a mravní ceně osobních vlastností. Takový člověk vyznamenává se velikou úctou k sobě. Ne k vůli lidem, aneb pokud tito jej dovedou sledovat, platí zásady, na něž založena jeho povaha, nýbrž k vůli ryzosti povahy samé; on sám, pokud dohlédnouti může, nechce viděti skvrny na ní. V téže míře pak, jak ctíti dovede sama sebe, tak ctí i spoluobčana svého; lidumilnost stává se mu nejvznešenější vlastností a tím se i stává stálým pramenem laskavosti a dobročinnosti. Šlechtic toho druhu dbá bezúhonné čestnosti a úzkostlivě se chrání každého nízkého činu. Jeho slovo i čin mají stejnou platnost, a jsou vždy v souladu. Nízká ziskuchtivost nemá přístupu k němu a není nikdy pohnutkou jeho činů, neboť čestná chudoba mu není strašna.

Čestná povaha a bystrý duch chuďasův váží nepoměrně víc, než veškeré bohatství obmezeného slabocha; onen, neobávaje se ničeho, doufá domoci se všeho, tento pak obává se všeho a žádná naděje ho nepodněcuje. Toliko chudý duchem je vskutku chud. Kdo však při pohromách života ztratil vše, vyjma statečnou, veselou mysl, naději, ctnost a úctu k sobě, ten vždy jest ještě bohat. Takový člověk zachovává si úctu světa, on překonává všecky obtíže vítězně a nepřestane býti

tím šlechticem vznešeného ducha, kterýmž povaha jeho jej učinila.

Šlechtictví toto je v těsném spojení s pravdymilovností; pravda je mu vrcholem života a duší všeho lidského konání. Ono však je sdruženo i s pravou statečností, vždy velikodušnou a neschopnou k ukrutnosti jakéhokoliv druhu. Franklín právem byl vystavován za vzor takové statečnosti. Parry o něm praví, že nikdy se neodvrátil před hrozícím nebezpečím, vzdor útlocitosti, která nedopustila shubiti ani komára. Krásný příklad šlechetné statečnosti podal francouzský důstojník, jehož jmeno bohužel nevypátráno, v bitvě u El Bodonu v Španělsku při útoku na anglické vojsko. V trysku přijel proti Sir Felton Harvey-ovi, a již chtěl máchnouti mečem po něm, když spozoroval, že Felton byl jednoruký; Francouz zamířenou smrtelnou ránu změnil v čestný pozdrav a jel dále. Válečné pole a ještě více snad nebezpečné vlny mořské poskytly člověku až příliš často příležitost osvědčiti velkodušnou hrdinnost, která si vymáhá úctu celého člověčenstva. Tak při ztroskotání lodě „Birkenhead“ na břehu africkém v únoru r. 1852 osvědčilo mužstvo 91. pluku Skotských horalů statečnost a sebezapření, jakého skutečně jen hrdinové jsou schopni. O druhé hodině z rána narazila loď na skalisko a kapitán, když prohledával poškozená místa, ihned poznal, že loď utone. Na lodi bylo 166 žen a dětí, a 472 mužů, nejvíce vojínů. Vojsko svoláno na palubu a seřaděné očekávalo dalších rozkazů. Kdosi se proslovil, aby spaseny byly ženy a děti; jako na povel vrhlo se mužstvo do kajut a vyneslo ženy a děti přímo do lodic, veslaři již vyzbrojených. Lodice odrazily od korábu ženami a dětmi přeplněny. Kapitán neprozřetedlně vydal heslo: „Kdo umí plavat, ať

hledí lodic se přichytit.“ Avšak důstojník Wright seřaděnému mužstvu řekl: „Učiníte-li tak, tož strhnete přeplněné ženami a dětmi lodice do hlubin,“ a z vojínů ni jeden se nehnul, aby se alespoň pokusil spasiti vlastní život. Se zbraní v ruce a seřaděni stáli na palubě lodě a výstřelem na počest před samým utonutím rozloučili se s světem. Památka takých mužů je nesmrtelná. — Je snad mnoho ještě vlastností, které vyznačují muže vzorného statečnou šlechetností, avšak jisté, řekli bychom neomylné, měřítko povahy jeho je způsob, jakým používá svou moc nad slabšími, jak se chová k ženám a dětem, jak ku podřízeným.

Laskavost a šetrnost v tomto případě je zajisté dobrým znamením šlechetné povahy; příkrým, násilným neb drzým však bude vždy jen člověk povahy nízké.

V několika slovech líčí nám Fuller šlechetného a statečného muže, kterého zde postavíme za vzor; je to admiral Francis Drake: bezúhonný v živobytí, spravedlivý ve skutcích a pravdivý ve slovech svých, byl vždy šetrným ku svým podřízením a nenáviděl zahálku nejvíce; v důležitých věcech nespoléhal nikdy na jiné lidi, byť by také sebe dovednějšími, obezřelejšími a svědomitějšími se zdáli býti; nebezpečí žádného se nebál a namahání žádného nelekal a kdekoliv potřebí bylo odvahy, dovednosti a promyslnosti, tam stál on v čele.

Vypravování
dějin domácích.

Sepsal

Emanuel Tonner.

Díl II.

Od nastoupení Přemysla Otakara I. r. 1197 až do záhuby rodu Přemyslova r. 1306.

Matice lidu ročníku XI. číslo 5.

(Běžné číslo 65.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1877.

Tiskem dra. Ed. Grégra v Praze 1877.

Doba III.

Od nastoupení Přemysla Otakara I. r. 1197 až do záhuby rodu Přemyslova r. 1306.

Oddělení I. až do smrti Přemysla Otakara II. r. 1278.

(Doba zvelebení říše, ale úpadek národnosti české.)

Přemyslem Otakarem I. počíná *doba nová* dějin našich a sice, pokud se týká stránky politické, doba radostnější a slavnější, než bylo za posledních téměř sto let, kdež ustavičné různice mezi Přemyslovci a domácí boje říši českou přivedly až na mizinu.

Nový panovník český, nadán jsa schopnostmi znamenitými, dobře rozuměl, kterak se zachovati a oč se vynasnažovati, aby se zase napravilo, co předchůdcové pokazili, a nabyv zkušenosti hojné v tísni mnohonásobné za dob minulých *) výborně

*) Není pochybnosti, že ledačeho zakoušeti musel, když bylo mu toulati se v cizině, ačkoli ovšem nelze věřiti, co se vypravuje v příčině té, že v čas panování bratrance svého, knížete Jindřicha Břetislava, jenž zároveň byl biskupem pražským, Přemysl Otakar v cizině konečně v takou upadl nouzi, že až nadenničiti musel, jakož prý v biskupském městě německém Řezně při stavbě

pochopoval, kterak využitkovati okolnosti, jež nám tehdáž velice byly příznivy.

Přemysl Otakar I. získal hodnosť královskou.

Vypravovali jsme si již, že zemřel císař německý Jindřich VI. jenž, jako i otec a předchůdce jeho, Bedřich I. Barbarossa čili Rudobradý, úhlavním byl nepřítelem říše české, kterouž všelijak snažil se zlehčiti, pokořiti a seslabiti. Po smrti jeho povstaly různice a spory v říši německé a náš Přemysl Otakar nelenil, nýbrž těže z nesvornosti německé, namnoze nahradil škody, jež státu českému byly vzešly z toho, že dříve císařové němečtí uměli kořistiti z nesvorností v Čechách.

Když totiž nastávalo volení nového císaře německého, dvě strany v Němcích stanuly proti sobě; první, chtějíc míti v čele říše německé opět některého člena rodu Hohenštaufenského, zvolila si vévodu švábského *Filipa*, bratra zemřelého císaře Jindřicha VI., kdežto strana druhá, oddaná papeži, obávajíc se snah a zámyslův jmenovaného rodu, dala hlasy své vévodě Brunsvickému *Otě IV.*, z rodu Velfův, kterýžto rod ode dávna soupeřil s Hohenštaufenským. Bylo patrno, že se neobejde bez vojny, a proto oba soupeři záhy ohlíželi se

---

kostela tamějšího pracoval při rumpále, jímžto se kamení zdvíhalo do výše. Zvěděv pak, že zemřel Jindřich Břetislav a že vlastní bratr jeho Vladislav dosedl na stolec knížecí, zanechal práce namáhavé a do Čech na cestu se vydal, zahodiv prý do Dunaje poslední peníze, co měl z práce své. Patrno, že vypravování toto není než smyšlenkou, neboť Přemysl Otakar ani v nejhorších dobách nezůstával bez podpory, jížto mu poskytovali bratr jeho Vojtěch, arcibiskup Solnohradský, a někteří velmožové čeští, jižto mu povždy zůstávali věrni.

o pomoc a podporu; poněvadž pak kníže český byl jedním z nejmocnějších panovníkův v sousedství nejbližším říše německé, tedy velmi mnoho na tom záleželo, které straně on poskytne pomoci své vydatné. I pochopoval Přemysl Otakar tuto svou důležitosť a nepropásl příležitosti příhodné, aby povznesl moc a slávu svou, při čemž oplácel ovšem i nedůslednosť, kteréž se dříve tak často proti Přemyslovcům dopouštěli císařové němečtí; neboť podporoval jednak Filipa jednak zas Otu, jak mu od koho kynul prospěch větší.

Nejprve přidal se k straně Filipa švábského, s nímž dříve byl vešel ve smlouvu; při volení pomáhal mu hlasem svým a když pak vypukla vojna, Přemysl Otakar sám s vojskem českým pospíšil do Němec, aby s Filipem bojoval proti Otě a straně jeho. Za to pak dosáhl koruny královské, kterouž mu poprvé na hlavu vloženo v Mohuči dne 15. srpna r. 1198, když se tam Filip dal korunovati na krále římského. Mělať pak hodnosť královská zůstati při panovnících českých pro všecky časy budoucí, což již dříve také bylo ustanoveno; neboť pamatujeme se, že již císař Bedřich I. Rudobradý, otec tohoto Filipa švábského, knížeti českému Vladislavu II. otci tohoto Přemysla Otakara I. za pomoc, ve Vlaších poskytovanou, udělil koruny královské dědičné, avšak sám potom zase hodnosti té odňal panovníkům českým. Může býti, žeby Přemysl Otakar opět také tak byl pochodil s korunou královskou, kdyby se o to nebyl postaral, aby povýšení ono upevnil a pojistil stvrzením papeže, jenž tehdáž měl moc ještě větší, než císař římský čili německý. r. 1198

Seděl času toho na stolici papežské *Innocentius III.* jeden z nejznamenitějších papežův. Připomeneme-li si, že předešlí císařové z rodu

Hohenštaufenského se stolicí papežskou mívali tolikeré spory a vojny těžké, nebudeme se tomu diviti, že Innocentius ve sporu mezi Filipem švábským a Otou Brunsvickým konečně přidal se k Otě a jej podporoval mocí svou. I toť bylo hlavní příčinou, že konečně též král náš Přemysl Otakar I. odstoupil stranu Filipa švabského a přidal se k Otě; potřebovalť zajisté tehdáž král český přízně papežovy ve dvou záležitostech váhy nemalé, jichž jedna týkala se manželství jeho, druhá pak biskupství pražského.

Král rozvedl se s manželkou a jinou pojal.

Přemysl Otakar totiž v mladších letech za manželku pojal *Adelu*, dceř markrabí míšeňského Oty, a sice pojal ji proti vůli příbuzných i nic mu tehdáž nevadilo, že s nevěstou byl spokrevněn, ovšem jen vzdáleně. I žil s Adelou v manželství řádném 18 let a splodil s ní mimo syna *Vratislava* dcer několik.*) Když však dosedl na trůn, tu nevědě z jakých příčin, chtěl se zbaviti Adely a poněvadž neměl záminky jiné, bral za důvod pokrevenství, kteréž mu dříve nebylo překážkou. Ochotný biskup Danyel a několik jiných členův duchovenstva nejvyššího v soudě, jenž odbyl se v klášteře Strahovském, učinili králi po vůli a

*) Z nich nejznamenitější byla *Markéta*, kteráž se provdala za krále dánského Valdemara II., nejmocnějšího tehdáž krále v Evropě severní. Vlastnostmi výtečnými a hojnými skutky dobročinnými Markéta v takovou lásku vešla u všeho národa dánského, že ji ctil jako mateř svou, nazývaje ji *Dagmar* (t. t. Dennice) a po smrti mnohými písněmi a chvalozpěvy velebil památku její jako nějaké světice.

vydali výrok, jímžto se zrušil manželský sňatek jeho s Adelou nešťastnou, kteréž se ani nedopřálo, aby před soudem hájila práva svého. I nezbylo ženě ubohé, než aby v rodné zemi hledala útočiště a práv svých dovolávala se u samého papeže, kdežto Přemysl Otakar vcházel v nové manželství s *Konstancií*, sestrou králův uherských Emerycha i Ondřeje II.

Sočení na biskupa pražského.

Druhá věc, pro kterouž Přemyslovi Otakarovi I. zapotřebí bylo ohlížeti se k papeži, týkala se biskupství pražského. Pamatujeme se, že po smrti biskupa Břetislava Jindřicha kníže Vladislav III. na biskupství pražské povýšil kaplana svého *Milíka* čili *Danyele II.* a že tento od knížete hodnosť biskupskou přijal kleče i ouplně podrobil se světské moci knížecí, nejda za příkladem předchůdce svého, jenž chtěl se vymaniti z vrchnosti knížete českého a nechtěl uznávati pánem nad sebou, než jen císaře německého. Kterak se nový biskup Danyel zachoval, mnoho kněží v Čechách mrzelo; neboť více jim záleželo na lesku a moci stavu duchovního, než na blahu vlasti a národa. Tací hrdopýškové pánovití tedy chtěli zkaziti biskupa Danyele a mezi nimi vyskytl se probošt Sadský a kanovník kostela na hradě pražském *Arnold*, původem Němec, jenž samému papeži do Říma zaslal stížnosti písemné, kdež na biskupa Danyele žaloval rozmanité věci, jako, že prý svobody, kostelu pražskému od císařův udělené zmrhal, když knížeti věrnosť slíbil a biskupství jemu uvedl v poddanství, že prý má manželku, s níž několik synův splodil, že prý si

zhotovil pečeť nepravou, že je piják, smilník, kejklíř atd. I nařídil papež biskupovi nařknutému, aby do Říma přijel a tam se zodpovídal; když pak biskup prosil, aby se mohl postaviti někde před soud bližší, papež svolil a ustanovil arcibiskupa Magdeburského čili Děvínského, aby vyšetřil celou věc. I ukázalo se hned, že Arnold lživě biskupa osočoval, pročež jej bosonoh a v rouše hříšníka kajícího musel odprositi a slíbiti, že již dá pokoj. Slibu svému ale nedostál utrhač hanebný, neboť zajel si do Říma a tam u samého papeže oustně opakoval pomluvy darebné. I počal soud znova, ovšem s výsledkem nejiným, než dříve tak, že konečně biskup Danyel sám dojel do Říma k papeži, od něhož se do Čech vrátil ouplně očištěn. Zmařily se tedy zámysly nectné a hanebné Arnolda a pomocníkův jeho, což nemělo důležitosti jen pro biskupa Danyele, nýbrž pro celou zemi českou, že totižto schválení papežského dosáhlo i to, aby biskupové pražští slušeli pod moc panovníkův českých a nebyli knížaty říše německé.

Přemysl Otakar přidal se k Otě IV.

V obou těchto věcech, jak co se týkalo rozvodu s Adelou, tak i žalob na biskupa, papež Innocentius III. ukázal se příznivým Přemyslovi Otakarovi, ovšem nikoli jen tak zhola, jak se říká, a beze vší služby a oběti; neboť Přemysl Otakar
r. 1202. k vůli papeži r. 1202 opustil dosavádního spojence svého Filipa švábského a přidal se k Otě Brunsvickému, jejž papež uznával a podporoval. Potom Přemysl Otakar sám s vojskem českým do Němec se vypravil na podporu Oty, začež jej tento též povýšil na hodnosť královskou a slavně dal koru-

novati v městě Meziboři dne 24. srpna 1203. Tak r. 1203.
tedy panovník český od obou soupeřův stejného dosáhl prospěchu a záleželo jenom na tom, aby to mělo trvání.

Nepřítel v Čechách.

Mezitím, co r. 1203 Přemysla Otakara I. v zemi nebylo, některé krajiny české zakoušely hrůzy nájezdu nepřátelského. Markrabí míšeňský *Dětřich*, Adelin bratr a horlivý spojenec Filipa švábského, jednak aby se pomstil za sestru, jednak aby uškodil králi českému, že Filipa odstoupil, podnikl výpravu do země české a šíře plen a zážeh, pokročil až k slavnému hradu Hrubé Skále nedaleko Turnova; tu však postavilo se proti němu něco lidu českého, sebraného a vedeného udatným *Benešem*, Heřmanovým synem,*) i utrpěl Dětřich se svými Sasíky porážky ouplné tak, že kvapně ze země se vyklidil. Událost tuto opěvuje báseň dějepravná, kteráž se nám zachovala v pozůstatcích veliké někdys sbírky zpěvův a písní staročeských, jež nacházejí se v museum národním pod jmenem rukopisu královdvorského.

Hodnosť královská papežem stvrzena.

Již Přemysla Otakara děd Vratislav II. a otec Vladislav II., jak vypravováno svrchu, dosáhli hodnosti královské od císařův německých, avšak po-

*) Tento Beneš Heřmanův pocházel z četného rodu staročeského, z něhož později utvořilo se několik předních českých rodin panských, z nichž dosud trvá rod hrabat z Valdštejna.

výšení toho neuznávali papežové, kteříž si osobovali vliv též i na všecky záležitosti světské. Teprv opatrný a chytrý Přemysl Otakar I. dosáhl, že i stolice papežská přiznala mu hodnosť královskou. Když totiž panovník český přidal se k straně Oty Brunsvického a jej i vojskem podporoval, papež Innocentius III. (1204) vydal zvláštní bullu, kterouž zemi českou na věčné časy vřadil v počet království křesťanských.

r. 1204.

Vida dobu příhodnou, král Přemysl Otakar I. u papeže pokoušel se o to, aby zemi své vymohl ještě jiných výhod důležitých. Až dosud Čechy a Morava s biskupstvími pražským a olomouckým patřily pod arcibiskupství mohučské, což vlasti naší všelijak bylo na újmu. Proto Přemysl Otakar při stolici papežské ucházel se o to, aby biskupství pražské bylo povýšeno na arcibiskupství, čímž stát český v ohledu církevním ouplně byl by se vymanil ze všeho područí německého. Litovati tudíž náleží, že snahy chvalitebné a moudré krále Přemysla Otakara nedošly cíle; neboť papež nevyhovil žádosti jeho hlavně prý proto, že se obával odporu arcibiskupa mohučského, jehožto působnosť a ovšem i důchody byly by se stenčily zřízením nového arcibiskupství v Praze.

Prokop vyhlášen za svatého.

Za to však povolilo se v Římě žádosti Čechův v jiné věci, ovšem v celku málo důležité, jež se týkala toho, aby slavný druhdy opat kláštera Sázavského Prokop prohlášen byl za svatého. I bylo prý tu zapotřebí spoluoučinkování až i samého Prokopa, jak rozmarně vypravuje legenda

o témž svatém. V čele deputace čili poselstva, v té věci do Říma vypraveného, nacházel se i tehdejší opat kláštera Sázavského *Blažej*, aby podával svědectví a důkazy, že prý Prokop v hrobě dělá zázraky a tedy skutečně zasluhuje, aby se stal svatým. Papež prý ale předce pořád otálel s tou věcí, až konečně Blažej rozmrzelý a, že cíle dojde, naděje nemaje, odejel z Říma, domu se vraceje. V noci pak po odjezdu jeho objevil prý se Prokop papeži a způsobem rázným, jakýmž kdysi vypudil mnichy německé z kláštera svého, popohnal svou věc. Berlou opatskou totiž papeži hroze, jakoby jej chtěl probodnouti, obořil se naň, řka: „Pro Blažeje opata, jenž již ujel z Říma, nepošleš-li, aby se vrátil, a neučiníš-li mi pocty, kteráž se mi náleží, berlou hle! touto tě probodnu!“ Zděšený papež tázal se: „Kdož pak jsi?“ I odpověděv mu: „Já‘ jsem Prokop“ zmizel; papež pak, jemuž takto strachu nahnal, hned nazejtří bedlivě chopil se věci, kteráž se téhož ještě roku (1204) v ten smysl vyřídila, že Prokop skutečně prohlášen byl za svatého. Tělo jeho odpočívalo v klášteře Sázavském až do r. 1585, kdež u veliké slávě přenešeno do kostela všech svatých na hradě pražském a tam dosud se nachází.

Škoda, že tento svatý napotom již nezkoušel vydatné ráznosti své; byloť by toho bývalo zapotřebí ještě dosti často u mnohých pánův jak světských tak i duchovních.

Král smířil se s Filipem.

Při straně Oty Brunsvického Přemysl Otakar I. nesetrval dlouho; začaloť štěstí válečné přáti Filipovi švábskému tak rozhodně, že v Německu

většina knížat k němu se dala. Tím i král český octnul se v tísni nemalé i kdož ví, jaké nebezpečenství byl by uvalil na říši svou, kdyby byl chtěl dále podporovati Otu Brunsvického. Vždyť i v Čechách samých králi připravovaly se nesnáze; neboť Přemyslovci Děpolt III. a Soběslav, synové knížete Děpolta II. pobádáni Filipem švábským, podnikali
r. odboj proti králi. Proto Přemysl Otakar, uváživ
1204. náležitě okolnosti, již koncem r. 1204 opět zanechal strany Oty Brunsvického a smířil se s Filipem švábským, jemuž slíbil, že zaplatí náhrady 7000 hřiven stříbra. — Ve spojení tom setrval pak již bez přetržení i kterak si toho vážil Filip
r. švábský, nejlépe ukazuje okolnost, že dcerušku
206. svou *Kunygundu* r. 1206 zasnoubil s Václavem synáčkem Přemysla Otakara, jenž teprv před rokem přišel na svět.

Také Děpoltici svrchupsaní, totižto knížata Děpolt III. a Soběslav smířili se s králem a na milost přijati, opět dostali se v držení údělův knížecích v Plzeňsku, Čáslavsku a Chrudimsku.

r. Avšak štěstí krále Filipa netrvalo dlouho,
208. neboť již r. 1208 na hradě Vircpurském (v nynějších Bavořích) oukladně zavražděn byl Otou z Vitelsbachu, kterýž se mu za to chtěl pomstíti, že dceru svou Kunygundu zasnoubil královici českému Václavovi, kdežto ji dříve slíbil jemu samému.

Přemysl Otokar I. přičinil se k zvolení nového krále německého.

Ota IV. pozbyv takto soupeře, nyní ode všech knížat německých za krále uznán byl namnoze k naléhání papeže, jenž napomínáním úsilovným konečně i krále českého naklonil, že upustil od

dalšího odporu a též k Otě se přidal, k němuž s bratrem svým Vladislavem, markrabím moravským, dojel do Vircpurka, když tam (r. 1209) slavil sňatek svůj s Beatrycí čili Blaženou, starší dcerou zavražděného krále Filipa. Tak tedy král německý Ota IV. stal se svakem Václava, královice českého. Když pak téhož roku (1209) Ota vybíral se do Vlach na korunovací, doprovázel jej tam s posilou ne sice sám král Přemysl Otakar, nýbrž bratr jeho Vladislav, jakož i biskupové Danyel pražský a Robert (Ruprecht) olomoucký, kteříž byli přítomni, když v Římě papež Innocentius III. krále německého Otu IV. korunoval na císaře římského. r. 1209.

Po korunovací ale věci opět brzy velice se změnily; neboť císař Ota a papež pro jisté věci sporné a to hlavně statky z přátel dosavádních stali se nepřátely a papež na bývalého spojence svého konečně až tak zanevřel, že jej v kletbu dal a knížata německá vyzýval, aby „toho loupežného protivníka církve římské“ nebyli poslušni, nýbrž jiného si zvolili krále, doporučuje jim k tomu mladistvého krále siciliánského *Bedřicha* čili *Frydrycha*. Byl pak tento Bedřich syn někdys císaře Jindřicha VI. Pocházel tedy také z rodu Hohenštaufenského, papežům a církvi odporného, avšak Innocentius III. neobával se mladistvého Bedřicha, jehož byl poručníkem, doufalť, že si jej vychoval na přítele stálého a církvi oddaného.

Jak již svrchu jsme poznamenali, panovníci čeští, ačkoli nenáleželi mezi knížata německá, již dráhný čas měli právo účastniti se volby krále německého a proto i krále Přemysla Otakara týkalo se vyzvání papežovo, aby se místo Oty IV. zvolil král jiný. I chopil se král český věci té tak rázně a záležitosti Bedřicha sicilského, papežem

doporučovaného, ujímal se u knížat německých tak vydatně, že skutečně zvolen byl na království.

Ota IV. mstí se králi českému.

O čemž zvěděv císař Ota IV. rychle z Vlach do Němec si pospíšil, aby stranu Bedřicha II. potřel a hlavně pomstil se nejmocnějšímu pomocníkovi jeho, králi českému. Na sjezdu v Norymberce (r. 1212) dal odbývati soud nad králem Přemyslem Otakarem. Jako kdyby král český byl náležel pod soud knížat německých, Přemysl Otakar výrokem jejich zbaven byl hodnosti královské a místo něho králem českým jmenován *Vratislav*, syn jeho z nešťastné Adély Míšeňské, jemuž nadutý Ota IV. ihned odevzdal oznaky hodnosti nové. Přítomno bylo též několik pánův českých i zdá se, že mezi nimi nacházel se též kmet *Černín*, Přemyslu Otakarovi ze všeho panstva povždy nejvěrnější; Černín totiž ujímal se ho dříve po všecky časy i když štěstí nejméně mu přálo, on zaň jednal a proň i bojoval, až konečně Přemysl navždy na trůně se upevnil; proto jej pak vděčný král učinil nejvyšším komorníkem svým, tedy předním v zemi úředníkem. Náhle však nejvyšší komorník Černín ze země byl vypovězen a všecky statky se mu pobraly; i nelze se jinak nedomýšleti, než že král Přemysl Otakar věrného druhdy služebníka a přítele svého stíhal tresty tak surovými proto, že přidržel se Vratislava za vzdorokrále proti otci postaveného. Později Černín opět do země se vrátil a dosud kvetoucí rod hrabat Černínův z Chuděnic od něho původ svůj odvozuje.

r. 1212.

Vděčnosť nového krále německého. Zvelebení království českého.

Nově zvolený král německý Bedřich II. z dědičné země své, z království siciliánského, rychle do Němec pospíchal a zvláště na pilno měl, aby vděčnosť svou prokázal králi českému; neboť dobře věděl, jak důležité služby tento mu prokázal. Jakmile tedy přijel do města biskupského Bazileje, hned vydal listinu velmi důležitou pro království české, zvláště co se týkalo poměrův krále českého k říši německé a k císaři. Předně panovníkům českým na časy věčné potvrdil hodnosť královskou, aniž povinni byli při nastoupení svém platiti dávky jaké; dále uznával právo jich, že cožkoli způsobem jakýmkoli od panství českého se odtrhlo nebo odcizilo, opět k němu připojiti mohou; biskupy pražského a olomouckého jmenovati přisluší králi českému; ke dvoru císaře německého nebo na sjezdy říšské král český není povinen přicházeti, leč odbývají-li se v jednom ze tří měst netuze vzdálených od hranic českých, totižto v Norymberce, v Bamberce nebo v Meziboři; vybírá-li se král německý do Vlach na korunovací, ponechává se králi českému na vůli, chce-li mu přispěti 300 oděncův anebo jenom na penězích 300 hřiven stříbra.

Jinou listinou téhož dne vydanou Bedřich II. králi českému zapsal několik dílem v nynější horní Falci bavorské, dílem v nynějším království saském ležících zámkův se vším příslušenstvím; také i královu bratrovi, Vladislavovi moravskému, zapsal dva zámky.

Roku následujícího (1213) Bedřich II. a Přemysl Otakar osobně se setkali a spojení dosavádní smlouvou obnovili a upevnili. I nepřestával král

český pomáhati Bedřichovi proti Otě IV., až tento z části i neschopností vlastní pozbyl moci a slávy i ouplně na mizinu se dostal.

Nový biskup pražský Ondřej.

r. 1214. Potom zanedlouho uprázdnilo se biskupství pražské, neboť 18. března r. 1214 zemřel Danyel II., kterýž mírností a skromností svou nemálo k tomu se přičinil, že v Čechách pominuly předešlé spory mezi mocí světskou a církevní. Po dvou měsících na stolici biskupskou dosazen byl *Ondřej*, jenž býval proboštem na Mělníce, pak v Sadské a konečně na hradě pražském; zastával též důležitý úřad kancléře dvora královského; byl to muž vzdělaný, povahy rázné a neustupné. Poněvadž biskupství české dosud bylo podřízeno arcibiskupství mohučskému, musel si tam nový biskup pražský dojeti pro posvěcení; bylo mu však konati cestu velmi dalekou, neboť arcibiskup mohučský meškal tehdáž v Římě, kdež se právě odbýval všeobecný sbor církevní, tak zvaný Lateránský. Tudíž teprv r. 1215. r. 1215 biskup Ondřej posvěcen byl v Římě, kdež se také účastnil porad řečeného sboru církevního a sice posvěcen byl na biskupství od samého papeže Innocentia III. Níže ještě se s ním shledáme, neboť dále mnoho o něm bude co vypravovati.

Zrušení dosavádního práva o posloupnosti.

Ještě král Přemysl Otakar neseděl úplných dvaceti let na trůně, jejž mu bez boje postoupil šlechetný bratr, a hle! jak to zcela jinak vypa-

dalo s Čechami a vůbec s říší českou. Zastalť ji v poměrech smutných, rozervanou, seslabenou, pokořenou, shanobenou, možno říci hříčkou v rukou cizincův, hlavně císařův německých — nyní však říše ta stkvěla se v obnovené a znásobené moci a slávě. I vším právem Přemysl Otakar mohl se honositi, že to všecko hlavně jest účinkem snah a prací jeho; avšak zároveň nasouvala se mu otázka, co asi nastane po smrti jeho; dosud totiž vždy ještě průchod měl zákon o posloupnosti, vydaný knížetem Břetislavem I. totižto, že na uprázdněný stolec český dosednouti právo má vždy nejstarší člen mužský celého rodu Přemyslova. Rod tento, ještě před nedávnem velmi četný a rozvětvený, času onoho čítal již jen málo členův kromě potomstva samého krále Přemysla Otakara I.; byliť to zejmena bezdětný bratr jeho, markrabě moravský Vladislav a pak svrchu psaní Děpoltici, avšak i přes skrovný počet Přemyslovcův možno bylo připustiti a obávati se, že po smrti krále opět o trůn strhnou se spory, rvačky ano války domácí, jako bývalo druhdy skoro po celé století, čímž opět veta bude po obnovené moci a slávě státu českého. Proto tedy když král způsobil, že r. 1216 na sněmě bratr jeho Vladislav, jakož i všickni přítomní páni čeští a moravští Václava nejstaršího syna jeho z druhého lože, zvolili a vyhlásili za budoucího krále, nesluší toho sčítati toliko na vrub lásky jeho k rodině nejbližší, nýbrž dlužno v tom spatřovati též důkazy péče rozumné, aby se v budoucnosti od země a národa odvrátily nebezpečí a záhuba. Opatřením takovým, jak se samo sebou rozumí, zrušil se Břetislavův zákon o právu staršinstva a uvedl se *nový zákon o posloupnosti na základě práva prvorozenstva.* Ačkoli pak císařům německým nic do toho nebylo, kdo

r. 1216.

v Čechách na trůn dosedá, Přemysl Otakar předce nový ten zákon dal stvrditi Bedřichem II. bezpochyby za tou příčinou, aby se po smrti jeho proti Václavovi nikdo nemohl dovolávati pomoci císaře německého a to zejmena ne již často psaní Děpoltici, Děpolt III. a Soběslav, kteříž se neskrývali s odporem svým proti zákonu novému, jenž jim opravdu učinil ujmu, vyloučiv je z práva posloupnosti.

O Hroznatě, slavném velmoži českém.

Okolo toho času zemřel jeden z nejznamenitějších velmožův českých. Jmenoval se *Hroznata* a byl z téhož rodu, z něhož pocházeli pozdější hrabata čeští z Gutenštejna a z Vrtby, užívající v erbu tré červených parohův jeleních v poli zlatém. Hroznata vládl velmi rozsáhlými statky v Čechách západních a severozápadních a požíval nemalé moci a slávy; když mu ale zemřel syn jediný a brzy potom sešla se světa i manželka jeho, znechutil se mu život světský i oddal se ouplně věcem duchovním. Založil a velmi bohatě nadal dva veliké kláštery prémonstrátské totiž pro mužské v Teplé, kdež dosud se zachoval a v Chotěšově pro řeholnice druhý, jenž ale zrušen byl r. 1782. Konečně i sám vstoupil do kláštera Tepelského, jemuž odevzdal všecko jmění své. Kdysi vyslán byv opatem kláštera toho, aby hájil majetku klášterního proti nájezdům loupežníkův německých, upadl do zajetí a nechtěje prý, aby se k vůli němu jmění klášterní stenčilo, kdyžby se zaň zaplatilo výkupné, jež loupežníci žádali, volil zahynouti v tuhém vězení, v němž jej žalářovali na Kynžberku v zemi chebské, kteráž tehdáž nenáležela

k Čechám, nýbrž k říši německé. Těla mrtvého řeholníci Tepelští nabyli i dobrodinci svému hrob upravili v kostele klášterním, kdež se dosud ukazuje.

Nové kláštery a bohatství církve v Čechách.

Kromě klášterův řečených ještě i několik jiných té doby povstalo a sice též velmi štědře nadaných; panovaloť tehdáž vůbec domnění, duchovenstvem pilně podněcované a horlivě podporované, že není skutku bohulibějšího aniž vydatnějšího prostředku pro dosažení spásy duševní, než zakládání kostelův a klášterův a vůbec rozmnožování záduší čili jmění církevního. Proto ani panovníci ani velmožové nešetřili nákladův, aby vydatně působili v tom směru. Čechy a Morava nedaly se předstihnouti ostatními zeměmi křesťanskými; neboť plno se nám naskytuje nadací podobných. Současně s Hroznatou *Slavek*, přebohatý velmož v Čechách severních, založil a štědře nadal klášter cisterciácký v Oseku, týmž řeholníkům markrabí moravský *Vladislav* r. 1202 založil klášter a sice na Velehradě, této ctihodné kolébce náboženství Kristova v zemích našich, r. 1211. zámožný pán moravský *Lev z Klobuk* založil klášter premonstrátský v Zabrdovicích u Brna a téhož roku řeholnicím řádu toho klášter založili a bohatě nadali *Markvart z Hrádku* a manželka jeho *Vojslava*. Do klášterův těchto usazovali se většinou mniši a řeholnice z ciziny, totiž hlavně z Němec, čímž přemnohý z klášterův těch skrze velmože české založených, stal se středištěm, odkud po okolí šířil se živel německý na úkor domácího, českého.

O těžkém sporu Ondřeje biskupa s králem a mocí světskou.

Těšila se tedy církev v Čechách statkům rozsáhlým a jmění velikému, rovněž i vlivu velmi mocnému, jenom litovati náleží, že přední služebníci její výhod těch neužívali vždy střídmě, skromně a ve prospěch země a národa, nýbrž že nezřízenou ctižádostí a pánovitostí dosti zhusta škodili vlasti, kdež doznávali štědrosti takové.

Kterak po příkladu biskupův německých i biskupovi pražskému se zachtělo, vymaniti se z pod moci panovníka světského a státi se knížetem od něho úplně neodvislým, a podřízeným toliko císaři německému, o tom vypravovali jsme svrchu, kdež řeč byla o pánovitém biskupu Jindřichu Břetislavu, kterýž, jak se pamatujeme, sám pocházel z knížecího rodu Přemyslovcův. Slyšeli jsme též, kterak moudrosti panovníkův, jako Vladislava III. a Přemysla Otakara I. rovněž i skromnosti biskupa Danyele II. jest co děkovati za to, že zmařily se záměry tak zhoubné a vlastizrádné. Avšak přes to předce zemi české nemalé vzešly zmatky z poměrův mezi mocí světskou a duchovní.

Nový biskup Ondřej nemírnou hořel horlivostí pro rozšíření moci, lesku a vlivu církve, když pak vrátil se z Říma, příliš jal se pouštěti uzdu horlivosti své a sotva se asi klameme, soudíce, že delší pobyt jeho v Římě v ohledu tom nezůstal bez účinkův. Vždyť tam tehdáž shromážděn byl všeobecný sbor církevní a tu biskup pražský spatřil moc a slávu církve v lesku největším; vedle papeže a kardynálův nacházelo se v Římě času toho 70 arcibiskupův, 420 biskupův, 800 nejbohatších opatův a převorův, kromě převelikého počtu duchovenstva nižšího a nemálo též

panstva světského ze všech končin křesťanstva západního. Pohledem na toto množství vynikajících hodnostářův církevních, kteříž mocí a nádherou zastíňovali mnohého panovníka světského, v biskupu pražském nemálo asi utvrdila se ctižádost a pánovitost a to snad ještě tím více, že jej sám papež na biskupa posvětil.

Král Přemysl Otakar I. sám netoliko nebyl snad nepřítelem církve, neboť nepřítelem církve tehdáž vůbec nikdo ani nesměl a nemohl býti, poněvadž by jej církev všemohoucí hned snadno byla zničila, nýbrž naopak tehdejší král náš horlivě jí přál, čehož důkazem jsou všelijaká darování, práva a výsady, jichž udělel kostelům i klášterům; také i biskup Ondřej osobně králi byl oddán, jemuž měl co děkovati za povýšení své. Avšak tehdejší snahy a tužby církve vůbec zasahovaly dále, než se snášelo s prospěchem, ano potřebami státu náležitě zřízeného. Neměloť duchovenstvo jiné snahy, než aby, jako bývalo ku příkladu u starých Indův, Egyptanův a j. kněží povýšeni byli nade všecku moc světskou i aby v národě tvořili zvláštní kastu čili oddělení, ježto všude a ve všem požívá zvláštních práv a výsad, ale povinností nemá skoro nijakých, slovem duchovenstvo chtělo tvořiti stát ve státu. Jak svrchu psáno, duchovenstvo v Čechách i na Moravě mělo statky ohromné, kromě toho hojné dostávalo desátky a jiné dávky podobné. Za to ale kněží sami ničím nechtěli přispívati k obecným potřebám země, nechtěli platiti daní, nýbrž chtěli býti osvobozeni ode všech dávek, ba žádali, aby i jich poddaní, totižto lid na statcích kněžských, nikomu nebyl povinen ničím, než toliko jim samým, aby tedy také byl prost všech břemen veřejných a zejmena nemusil se účastniti

těžkých robot zemských, jako mýtění lesův, dělání a opravování cest a mostův, stavění hradův atd., což tedy všecko spadati mělo jedině na bedra lidu ostatního — ano i proti obyčejným soudům světským stavěli se kněží, tvrdíce, že ani oni ani lid jich poddaný nesmějí býti poháněni před soudy světské, nýbrž toliko před zvláštní soudy duchovní.

S těmito snahami duchovenstvo zvláště příkře začalo vystupovati, když se z Říma navrátil biskup Ondřej, jenž sám velmi ostře si počínal u vymáhání toho, co považoval za právo své a právo církve. I nemohlo prý se mu vyčítati lakoty, neboť on sám vlastní své statky zděděné daroval církvi a ochoten byl svoliti, aby se jeho statky biskupské stenčily, kdyžby se od nich něco odňalo na opatření jiných biskupství, ježto se v Čechách založiti měla, ovšem vedle povýšení biskupství pražského na arcibiskupství. Chtělo se mu býti arcibiskupem, kterážto ctižádosť ostatně slibovala prospěch, že by se říše česká v ohledu církevním úplně byla vymanila z vlivu německého.

Že moc světská duchovenstvu nemohla trpěti snah a usilování, ježto na ujmu byly celistvosti říše, bylo na bíledni, proto i rozumné i spravedlivé bylo, když král Přemysl Otokar I. a úředníci jeho na odpor se stavěli výstřednostem kněžským, chtějíce, aby nebylo té škodné a nebezpečné nerovnosti mezi světskými a duchovními.

Avšak tu kosa přišla na kámen.

Biskup Ondřej Čechy dal do klatby.

Biskup Ondřej počínal si neustupně a hrdě, že i nejvyšší ouředníky královy urážel a v pře-

mrštěné horlivosti své, když odpůrcové nechtěli se poddati slovům jeho velitelským, neostýchal se užíti prostředkův nejprudších, čímž teprv vzplanul spor urputný, že téměř nemožným stalo se narovnání a smíření. Jako druhdy Vojtěch Slavníkovec, když nedařilo se v Čechách hned všecko po vůli jeho, biskup Ondřej v průvodu několika věrných kněží z Čech odešel, ubíraje se do Říma, r.
kamž dorazil 21. března r. 1217. Tu pak proti 1217.
odpůrcům svým dovolával se pomoci papeže, i aby v Čechách způsobil strach a hrůzu, již 10. dubna téhož roku na celé království české vydal klatbu a vyhlásil interdykt.

Interdykt čili zastavení služeb božích za oněch dob nejtužším byl trestem církevním a tím tedy též nejhroznějším prostředkem, jehož se církev chopiti mohla proti odpůrcům skutečným anebo domnělým. Následkem interdyktu zavřely se všecky kostely a neotvíraly se, třebas zbožný lid zoufale a plačky toho se doprošoval u vchodu; přestalo se i zvoniti a kněží nevykonávali bohoslužby obvyklé tak, že pobožný lid věřící nikde neměl příležitosti, aby vykonal obvyklou pobožnosť způsobem, jaký považoval za potřebný a nezbytný, čímž ovšem octnul se v ouzkostech nejtrapnějších o spásu duše své i všech svých. Bylo-li to spravedlivé, shodovalo-li se to s citem lidskosti a s povinnou láskou křesťanskou, když se ubohý lid, jenž ani za nic nemohl, tak hrozně děsil a k zoufalství dohánět, neuvažovalo se tehdáž, ba že to u lidí soudných na ujmu býti muselo i důstojnosti církve samé, toho církev nedbala, nýbrž znajíc moc svou a spoléhajíc na temnotu doby tehdejší, neštítila se prostředku toho, o jehož vydatnosti přesvědčena byla, vědouc, že moc svět-

ská lidem zoufajícím dohnána bude, aby se církvi pokořila a pokání činila.

Král, jenž biskupovi bezohlednému chtěje se pomstiti, zabaviti kázal všecky statky jeho, vypravil posly do Mohuče k arcibiskupovi s prosbou, aby on jakožto představený biskupa pražského zrušil klatbu a zastavení služeb božích, poněvadž král ničeho proti církvi nepodnikal aniž jí skracovati chtěl způsobem jakým. Kteréžto prosbě arcibiskup, jenžto jakožto bývalý probošt Vyšehradský znal poměry české, ochotně vyhovil tak že již ku konci měsíce května 1217 interdykt zrušen i počaly opět služby boží, kteréž v kollegiátním kostele na Vyšehradě vlastně nikdy nepřestaly, poněvadž kapitola tamější nebyla podřízena biskupovi pražskému, nýbrž přímo papeži. Zvěděv o tom, co se stalo, biskup Ondřej tím zuřivěji u papeže žaloval a domáhal se, aby se ujal rázně věci jeho. Nežilť pak již tehdáž Innocentius III. nýbrž v čele církve západní stál papež *Honorius III.*, jenž také nemeškal učiniti, zač Ondřej prosil. Dopsal současně králi českému i arcibiskupovi mohučskému. Krále napomínal, aby církvi násilí a křivdy nečinil a činiti nedopouštěl, i vyzýval jej, aby se s biskupem smířil; kdyby pak král domníval se, že biskup v něčem pochybil a tak spor způsobil vinou svou, vyzýval papež krále, aby to oznámil a dolíčil před stolicí apoštolskou. Hůře pochodil ale arcibiskup mohučský, jemuž papež listem udělil důtku, že zrušil interdykt, i nařizoval mu, aby jej co nejrychleji obnovil, čehož ale arcibiskup učiniti nechtěl.

I nemeškal král Otakar a odpověděl papeži listem obšírným, jímžto důkladně vyvracel, co naň a úředníky jeho biskup Ondřej „lživě a utrhačně“

žaloval *); že by on sám církvi činil násilí nebo činiti dopouštěl, rozhodně popíral a dovolával se svědectví samého duchovenstva v Čechách a zemích sousedních, i prosil konečně, aby papež s výrokem svým posečkal, až uslyší plnomocné posly, jež k němu vypraví v té příčině.

Avšak hrdý Řím nepouštěl se tehdáž do vyšetřování, aby se ukázalo, na čí straně jsou právo a pravda, nýbrž žádal jen slepé poslušenství a pokoru. Více u papeže zmohly žaloby biskupovy, než omluvy královy a proto Honorius III. netoliko stvrdil biskupem Ondřejem vyhlášené zastavení služeb božích, nýbrž jal se i stíhati vyšší duchovenstvo, kteréž nešetřilo zápovědi biskupem dané; bylit to zejmena kanovníci na hradě pražském **) a někteří arcijáhnové venkovští; je všecky papež svrhl s hodností církevních a s požitků s nimi spojených, i nařídil jim, aby se dostavili před soud v Římě.

Ukončení sporu s církví.

Jakkoli Přemysl Otakar všemožně se namáhal, aby usmířil bouři nebezpečnou co možno bez

*) Mimo jiné biskup žaloval, že prý netoliko poddaní duchovní, nýbrž i sami kněží pohánějí se před soudy světské, kteréž prý k nim mají se tak bezohledně, že i osoby duchovní na hrdle trescí. Naříkutí takové odmítal král rozhodně; ovšem prý na šibenici skonal jakýsi kněz bývalý, jenž z úřadu duchovního zběhl a přidav se k loupežníkům, s nimi ve spolek zločiny páchal, peníze kazil atd., až konečně s nimi chycen a s nimi i potrestán byl.

**) Také i biskup Olomoucký uvalil na sebe hněv stolice papežské, poněvadž do Čech přijel a tu místo nepřítomného Ondřeje biskupoval.

ublížení právům a zvyklostem veřejným, nepodařilo se mu to a konečně musel se odhodlati k některým ústupkům a obětem. Církev, znajíc moc svou a vědouc, že král poměry domácími stísněn, nadlouho nebude moci odporovati, nechtěla popustiti ani o vlas od žádostí svých přemrštěných, pročež král přesvědčen jsa, že papež i biskup Ondřej nezhrozí se ani krajností nejděsnějších, konečně vše podnikal, jen aby již přestala bouře osudná. Po nějakém vyjednávání s biskupem Řezenským a dvěma opaty německými, na něž papež vznesl smlouvání se s králem českým a s celou
r. zemí, Přemysl Otakar podával se již na dosti tuhé
1219. výminky, na nichž sněm, počátkem r. 1219 v Kladrubech odbývaný, usnesl se jako na základě úmluvy příští. Snešením sněmu tohoto biskupovi, jenž králi učiniti měl slib věrnosti, přiznávalo se na příště právo výhradní, jmenovati neb svrhovati faráře, souditi duchovní ve věcech duchovních, vybírati desátky od celé země; dále se ustanovovalo, že biskupství až do příchodu Ondřeje spravovati budou opatrovníci, jím samým zvolení, jakož i že do tří měsíců dostane se mu náhrady za všecky škody, kteréž mu vzešly během sporu toho. K tomu všemu netoliko král, nýbrž i celá země se zavazovala a možno bylo očekávati, že tak konečně bude vyhověno církvi neustupné. V zápěrku také ještě se prosilo, aby papež s biskupem Ondřejem do Čech poslal komisaře svého čili legáta, jenž by všecko na místě vyšetřil, jakož i aby udělilo se odpuštění svrchupsaným kněžím svrženým a pokutovaným. Avšak prosby tyto, zajisté nijak nespravedlivé a neslušné, opět velice rozdurdily papeže i biskupa, že smlouvání se přetrhlo a interdykt znova vydán na celou zemi.

Avšak ani tím král Přemysl Otakar nedal se

odstrašiti od dalších pokusův na smíření; vypravilť hned roku následujícího (1220.) opět posly r. 1220. své do Říma, kamž nyní jakoby za celé království české odebrali se též tři z nejváženějších pánův českých a úředníkův zemských. To konečně hnulo papežem, že rozkázal biskupovi Ondřeji, aby udal se do Vídně a tam osobně smluvil se s protivníky svými. I zajel biskup až nedaleko hranic moravských, kdež setkal se s králem a jeho průvodem. Rokování ale nedospělo k cíli žádoucímu, neboť biskup Ondřej netoliko se nesmířil s králem a zemí celou, nýbrž znova se rozhorliv, ujížděl opět do Říma. Zdá se, že nyní již i papeže věc ta začala mrzeti, neboť učinil, zač král český již dávno žádal; vyslal totiž s Ondřejem biskupem zvláštního legáta čili komisaře plnomocného, aby v Čechách vyřídil věci sporné mezi králem a biskupem. Legátem tím byl kardynál řečený *Řehoř de Crescentio* a ten konečně uklidil dlouhý spor mezi mocí světskou a církví v Čechách.

Na vrchu řečeném *Šach*, někde v těch končinách, kdež stýkají se hranice Čech, Moravy a r. Rakous dolních, dne 2. července r. 1221, odbýval 1221. se slavné shromáždění, jehož účastnili se král Přemysl Otakar I. s velkým počtem znamenitého panstva českého, vévoda rakouský Leopold, kardynál Řehoř, biskupové Ondřej pražský, Ruprecht olomoucký, Jan nitranský a Vavřinec vratislavský a mnoho jiného duchovenstva vyššího z Čech, z Moravy a z Rakous. Nejprve jednalo se o obnovení přivilegií čili výsad biskupství pražského, kteréžto v té bouři na zmar přišly a ouplně se ztratily; podle toho pak, jak nyní pod přísahou slavnou biskup Ondřej zaručoval se za to, co prý v nich stálo, král zhotoviti dal a stvrdil nové spisy práv a vysad těch. Dále stala se úmluva

vzhledem k lidu poddanému na statcích biskupa pražského a i tu dosáhl biskup, čeho si přál, že totiž lid ten sproštěn byl povinnosti, účastniti se veřejných robot zemských a kromě toho i jiných ještě povinností obtížných, o nichž dále řeč bude; co se právomocnosti týká, lid v případech těžkých zůstával podroben králi, avšak pokuty a jiné důchody soudní náležely biskupovi.

Tím tedy vyrovnán byl spor mezi králem a biskupem i to, jak poznáváme, zcela ve prospěch moci duchovní, čemuž nelze se diviti v době tehdejší, kde církev požívala moci největší. Dalším odporem, třebas nejspravedlivějším, král Přemysl Otakar I., jak toho jinde tenkráte dost bylo příkladův, byl by marně způsobil největší nesnáze sobě, zemi pak též utrpení nemalé; neboť papež, jak souditi možno z jiných příkladův doby té, byl by jej stíhal dalšími tresty církevními, až konečně byl by jej vyhlásil za nepřítele „svaté církve Krystovy“ a bylby rozkázal lidu českému, aby krále takového nebyl poslušen, nýbrž svrhl jej a jiného si zvolil, což za nevědomosti a temnoty tehdáž mezi lidem panující, kdež téměř nikdo neodvážil se rozumu svého užívati, nebyloby zůstalo bez účinkův nejsmutnějších. Že se to příčilo lásce křesťanské, nic nevadilo; prospělo to moci duchovenstva a to právě bylo účelem všeho snažení. Však později se ukázalo, že takové bezohledné přechvaty duchovenstva konečně jen církvi samé uškodily nejvíce.

Rozumí se samo sebou, že klatba a interdykt se zrušily a že v kostelích opět počaly obvyklé výkony náboženské; také duchovní, kteříž pro nešetření interdyktu z Říma byli trestáni, nyní opět na milost přijati a ponecháni byli v předešlých hodnostech svých.

Kardynál Řehoř de Crescentio od papeže také ještě poručíno měl, aby v Čechách vyšetřil, bylo-li by zapotřebí, aby se vyhovilo žádosti biskupa Ondřeje vzhledem k povýšení biskupství pražského na arcibiskupství. Nezdá se však, že kardynál zámyslu tomu tuze přál; neboť nesplnila se touha biskupa ctižádostivého, čehož ostatně litovati jest velice, poněvadž by to bylo bývalo též ve prospěch země a národa českého.

Stvrzení práv a svobod duchovenstva.

Nechtěl pak kardynál Řehoř přestati jen na tom, že urovnal poměry mezi králem a biskupem, nýbrž způsobil konečně, že král roku následujícího (1222.) vydal ještě jiný list, jímžto potvrdil práva a svobody všech kostelův a klášterův čili vůbec všeho duchovenstva v celém království českém. r. 1222.

Podáme tuto v překladu českém *) znění důležitého zápisu toho, jenž vydán byl dne 10. března r. 1222. a dosud v sepsání původním nachází se v listovně kapituly pražské. Doufáme, že tím nejlépe poslouží se čtenáři, aby si sám učinil obraz o poměrech tehdejších, zvláště když níže podají se některé doklady další. Znít pak zápis ten jak následuje:

„Ve jmeno svaté a nerozdílné Trojice. Amen. Známo budiž všem, jak nynějším tak i budoucím, že my Otakar, též Přemysl zvaný, z milosti boží třetí král český, radu vzavše s župany našimi k žádosti, prosbám i z poručení ctihodného otce

*) Tehdáž u nás i ve všech zemích katolických v listinách vůbec neužívalo se jazyka jiného, než latinského.

a pána Řehoře de Crescentio, sv. Theodóra jáhna kardynála, sv. stolice apoštolské legáta, muže ouplně poctivého, prozřetelného a opatrného, pro spásu duše naší i předkův a náměstkův našich všem klášterům a řeholním kostelům biskupství pražského pouštíme, propůjčujeme a dáváme všecko, což níže položeno a sepsáno. Zvláště pak propůjčujíce chceme a k zachovávání poroučíme, aby všech kostelův a osob duchovních lidé poddaní, z krádeže neb zločinu jiného obžalovaní, toliko svědectvím sousedstva z viny se vyváděti a očisťovati byli povinni, a kdožby je křivě obvinil, zaplatiž nám pokuty tři sta penízkův.*) Žádný poddaný duchovních nebudiž souzen sudími krajskými, nýbrž toliko námi, nebo nejvyšším sudím dvoru našeho anebo kancléřem, lečby se hrdla týkalo. Také dopouštíme a udílíme, aby všickni kněží a osoby duchovní svobodné měli užívání lesův svých na vše, čeho jim zapotřebí dělati. Mimo to povolujeme, dopouštíme a propůjčujeme, aby osob duchovních i kostelův lidé poddaní, odbíhajíce od služebnosti, kostelům povinné, nebyli přijímáni od vladařův královských anebo jiných osob světských. Také chceme, aby se zrušilo nadužití, od nedávna v obyčej vešlé, že kláštery neb jiné kostely, když jsme se ubírali na nějakou výpravu anebo sněm odbývali, poskytovaly nám vozy s nákladem spíže. Také aby páni neb jiní rytíři v domech řeholníkův nelíhali hospodou proti vůli jejich; kdyby se pak někdo toho dopustil, čeho tam požil, nahraď dvojnásob, nám pak zaplať tisíc dvě stě penízkův; prostředního stavu osoba však podobně útraty tam zdělané, dvojnásob nahraď,

*) Denár čili penízek, nejdrobnější mince, jichž šlo 240 na libru.

nám pak propadniž v šesti set penízkův. I to také úplně zapovídáme, aby mladší maršálek náš chudých, kteříž na trhu věci své prodávají, ničím neopovažoval se obtěžovati mimo to, aby od každého člověka, prodávajícího chleba, hrachu, prosa nebo soli, jednou v témdni, totiž v sobotu, přijal jeden penízek anebo něco v té ceně, aniž čeho více. Chceme též, aby poddaní duchovní dále zachovávali zvyklosť a při porážení lesův, čemuž přesek se říká, nebo při stavění hradův anebo při dělání příkopův pracovali s poddanými našimi a panskými. Chceme též, aby, o čemž privileji králův a knížat českých dokázati mohou, že jejich jest, měli a drželi bez rozepře, aniž nuceni byli užívati jiných svědkův. A bude-li který pro nějakou věc pohnán, smí užíti svědectví číhokoli. Také chceme a nařízujeme, aby se pevně zachovávalo, aby žádný vladař anebo man nebo úředník náš bez soudu našeho nebo kancléře anebo většího sudí dvoru našeho neopovažoval se sužovati poddaných duchovních i aby nikdo k soudu stavěti se nemusel, lečby pohnán byl pod svědectvím. A poněvadž od starodávna pro zhoršení peněz od každého, jenž pohnán byl, platívalo se komorníkovi třicet penízkův, chceme, aby komorník přestával na patnácti penízkův. A poněvadž opatové a jiní kostelův prelátové ve svých přích k jinému nemají útočiště, než k nám, slibujeme, že kdežkoli sněm obecný bude se odbývati, buď den před ním buď na sněmu buď den po něm s některými Čechy a s kancléřem žalobám jejich dáme slyšení. Konečně zrušujeme hanebný a ohavný obyčej, jímžto se kněží pokládali býti horšími židův, že totiž v celnicích na hranici země naší žid platíval penízek, kněz ale třicet. Kdyby se pak kdo opovážil proti tomu jednati, pán celnice postaviž před

nás ničemníka, aneb zbaven budiž ouřadu, kdež sužoval duchovní. I kdekoli zloděj chycen bude ve vsi některé, toliko dům, v němž se najde věc ukradena, dejž se v plen, sousední však domy ponechejtež se na pokoji, pokutu ale, totiž tři sta penízkův s ostatními zaplatťež. Tu však pokutu zmírniti chceme, kteroužto když někoho zabili v některé vsi, a vrah nebyl polapen, každý sedlák propadal dvě stě penízkův; nyní my, lahodněji se k nim majíce, chceme, aby celá ves dvěma sty penízkův pokutována byla.*) Rovněž, poněvadž někteří šlechtici domácí proti vůli opatův a prelátův i jiných kněží koně své do dvorů jejich dávají na krmění, kteříž nenabudou-li rozumů, koně jich kážeme pobrati na potřebu naši. Nadto ustanovujeme, chtějíce, aby průchod mělo, aby kdožkoli proti ulevením, propůjčením a udělením svrchu psaným opovážil by se něco podniknouti, bez prodlení propadl dvacet hřiven zlata, platě pět, komu ukřivdil, a pět do komory naší. Což se stalo u přítomnosti svědkův, jimiž byli: Dalibor sudí. Martin číšník. Jaroš. Bohuslav. Zdeslaw. Časta. Všebor. Záviše sudí. Mikuláš. Hrdibor. Juvan. Křesislav. Jindřich kraječ. Kojata mladší kraječ. Jindřich syn Bohuty. Oldřich syn Juříka. Zbramír sudí plzeňsky. Dáno v Praze rukou věrného kancléře našeho Beneše, probošta litomě-

*) O některých zvláštnostech soudnictví staročeského na jiném místě řeč bude, tuto prozatím podotýkáme jen, že u Čechův tehdáž, jako i u jiných Slovanův, průchod mělo *ručení společné* čili *poruka obecná*, ježto záležela v tom, že všickni obyvatelé vsi některé nebo i celého újezdu čili okresu, když se uvnitř hranic jejich spáchal zločin nejaký, povinni byli pátrati po původci, jej stíhati a ku popravě (soudu) dostaviti, čehož když nedovedli, nuceni byli zaplatiti dohromady pokutu, ustanovenou na zločin ten.

řického. Léta vtělení Páně 1222. indykce X měsíce března dne 10. kralování našeho léta dvacátého pátého.“

O rozdílnosti stavův a jich práv. O šlechtě.

Z listiny této snadno znamenati možno, jak za posledních věkův v národě českém valné se udály změny ve zřízení veřejném, jakož i v poměrech společenských; národ náš v Čechách i na Moravě dál a dále uchyloval se od původních řádův a zvyklostí slovanských. K změnám těmto značně přičiňovaly se účinky křesťanství hloub a hloub se zakořeňujícího, nade všecko ale hojné styky s Němci, jichž v samé vlasti naší tehdáž nebylo již po skrovnu. Dočítajíce se v listině o pánech a poddaných, poznáváme, že pominula u nás bývalá rovnost, kteráž nezná rozdílu v oprávněnosti občanův, za to ale znamenáme, že zračí se rozdíl mezi třídami obyvatelstva a to nikoli snad jen co se týká majetku (i to hlavně pozemků), nýbrž též pokud se týká práv a povinností.

Naskytuje se nám již *šlechta*, totižto rodiny, ježto vyznamenávajíce se statky rozsáhlými, větších, než ostatní, požívají práv, ano některých práv požívají jen samy výhradně, a to hlavně politických, odkud se prýští jich moc a důležitost. Již pak tehdáž začíná se jeviti jakýsi rozdíl i ve šlechtě samé, rozdíl totižto mezi *šlechtou vyšší* a *nižší*, jenž se později ještě více vyvinul; šlechta vyšší, jížto se napotom říkalo vůbec „*páni*“, vládla statky rozsáhlejšími, než šlechta nižší, kteréž se říkalo „*rytíři*“; páni požívali práv největších, za to zas v potřebách veřejných, hlavně pak ve válkách vystrojovali a udržovali družinu svou totiž

četný zástup lidu ze statkův svých; naproti tomu rytíři majíce statky nepatrnější, služby vojenskou i jiné konali sami bez družiny. Pánům nejzámožnějším říkalo se též páni korouhevní, poněvadž družiny své přiváděli pod korouhví vlastní, na nížto spatřoval se erb jejich; jak z listiny zřejmo, tehdáž ještě ani šlechta nejvyšší neužívala jmen rodinných, ježto ale brzy potom vešla v užívání; každý měl toliko jmeno své osobní, k němuž pro rozdíl od jiných, přidávaly se hodnost aneb úřad, jež zastával, anebo jmeno otcovo; ku př. Dalibor sudí, Martin číšník, Jindřich kraječ, Kojata, syn Všeborův, Záviše, syn Vítkův atd., erbův ale čili znakův rodinných užívalo se již tehdáž, totižto zvláštních znamének, představujících v jistých barvách předměty buď skutečné buď smyšlené ku př. hvězdu, lva, lekno, orla, hrábě, parohy, hlavu kančí atd. Znaky těmi, bedlivě ošetřovanými, šlechta poznamenávala majetek svůj, jakož i přístroje jezdecké i válečné.

O důležitosti a vlivu duchovenstva.

Vedle šlechty *duchovenstvo* požívalo statkův nejrozsáhlejších, neboť, jak již svrchu podotknuto, záduší v Čechách a na Moravě nad míru bylo bohaté; k biskupstvím tak pražskému jak i olomouckému náležely statky velice rozsáhlé, ve všech téměř končinách Čech i Moravy; také kapituly a kláštery nadány byly statky přehojnými, rovněž i kostely. Kterak duchovenstvo toužilo a úsilovně se namáhalo, aby se povzneslo nad ostatní třídy nebo stavy v zemi a úplně se vymanilo z pod moci i samého panovníka, již se povědělo a často se nám ještě naskytne příležitost vypravovati

o sporech, ježto z příčin těch vznikaly mezi mocí světskou a mocí duchovní.

Duchovenstvu netoliko statky rozsáhlé dodávaly váhu a důležitosť, nýbrž moc jeho zvýšovala hlavně vážnosť, kteréž tehdáž vůbec požívala církev; konečně nesluší zapomínati, že tehdáž všecka téměř vzdělanosť byla v rukou výhradně jen kněží. Nesmíme tu ovšem míti na zřeteli snad vysokého stupně vzdělanosti a osvěty doby naší nynější pokročilé; panovalať tehdáž netoliko u nás a v zemích sousedních, nýbrž v celé Evropě vůbec s výminkami pranepatrnými temnota hluboká, že o vzdělanosti skutečné čili lépe o osvětě pravé nikde ani řeči býti nemohlo. Tuť pak ovšem duchovenstvo vynikati mohlo nad stavy ostatní, poněvadž se honositi mohlo alespoň jakýmis základy vzdělání literního; neboť i mezi panstvem nejpřednějším velmi po skrovnu bylo mužův, kteříž uměli čísti a psáti, vždyť ani jmena svého na listiny neuměli podepsati, pročež tehdáž vůbec bylo zvykem, listin nepodepisovati, nýbrž k nim přivěšovati pečeti, kteréž tedy měly důležitosť největší a tudíž velice o to se pečovalo, aby se zachovaly bez porušení. Za tou příčinou pečeti uzavíraly se ve zvláštních schránkách dřevěných anebo i kovových, „bulla“ řečených, ježto k listině samé připevněny byly bytelnými stužkami nebo provázky hedbávnými v barvách erbu toho, čí byla pečeť.

Škol tehdáž bylo velice málo a to jen při nejhlavnějších chrámech anebo klášteřích a vyučování hlavně jen k tomu směřovalo, aby se učňové vzdělali v tom, čeho zapotřebí bylo k stavu duchovnímu. Učňové čili žáci učili se čísti a psáti, rozuměti písmu svatému a je vykládati, hlavně evangelie, vykonávati obřady církevní, zpívati, čeho

při nich bylo zapotřebí atd. Vyučování jiného, než bylo bohoslovné, udílelo se tehdáž tak po řídku, že kdo po něm toužil, dalekou musel vážiti cestu do ciziny, do Francouz anebo do Vlach, kdež byla učení vysoká, v nichž se pěstovaly vědy rozmanité, ovšem též v obsahu a ve způsobu přiměřených době tehdejší.

Všecko vzdělání literní pěstovalo se tehdáž výhradně v jazyku latinském a to netoliko u nás, nýbrž ve všech zemích katolických, latina, kteréžto se užívalo v chrámě při obřadech, považovala se vůbec za jazyk světa vzdělaného, ano, domníváno se, že o věcech vědeckých a vyšších ani nelze pojednávati než v řeči té. Mělo to ovšem stránku dobrou, že totižto v celém světě katolickém, tedy v největší části Evropy, společný byl jazyk vzdělaný a spisovní, jemuž rozuměli všickni zasvěcenci, aniž bylo zapotřebí překladův; avšak přitom nelze též podceňovati stránky temné, že totižto vědy a vzdělanosť zahalovaly se v roucho cizí, zůstávajíce majetkem úzkého kruhu zasvěcenců a nemajíce účinku ani vlivu na národ, jemuž se neposkytovalo prostředkův, aby se vymaňoval z temnoty a povznášel k poznání lepšímu a k životu ušlechtilejšímu. Toho ale tehdáž nikdo nedbal, nýbrž naopak bylo přáním, aby lid zůstal v temnotě a nikterak neprozřel; neboť právě na temnotě této hlavně zakládalo se panování tříd jedněch nad ostatními.

Vědouce nyní, že duchovenstvo tehdáž téměř výhradně těšilo se vzdělanosti jakési, porozumíme, mnoho-li to přičiňovalo jeho důležitosti a moci, neboť se duchovním velmi zhusta musely svěřovati i světské úřady a hodnosti takové, kdež bylo co činiti s písemnostmi. Tak zejmena bylo s kancléřstvím, úřadem to nad míru důležitým; neboť

všecky listiny, týkající se věcí veřejných, procházely rukama kancléře, a na mnoze jím nabývaly platnosti. Na bíledni tudiž, že skoro všecky listiny a písemnosti, ježto se nám zachovaly z doby tehdejší, hlavně pocházejí od kněží, kteříž značnou měli úlohu tak v jich skládání jak i spisování.

Týká se to též i vypsání příběhův tehdejších čili *kronyk;* neboť všickni naši kronykáři věku onoho byli stavu duchovního, jako za krále Vladislava *Vincenc* (Vincentius), kterýžto býval tajemníkem slavného někdys biskupa pražského Danyela a jej doprovázel na důležitých cestách jeho, potom pak stav se kanovníkem kostela svatovítského v Praze, vypsal nám příběhy současné od r. 1140 do r. 1167, odkud zase až do r. 1198. vypravuje nám je kronyka jiného českého kněze znamenitého, totiž *Jarlocha.* Tento Jarloch čili Gerlach byl prvním opatem kláštera, jejž slavný tehdáž velmož *Jiřík z Milevska* v místě tom založil řeholníkům premonstratským. Jarloch požíval zvláštní přízně biskupa pražského Jindřicha Břetislava; vzdělaností svou a horlivostí za práva církve zaujímal důležité místo v duchovenstvu tehdejším; jmeno jeho vyskytuje se též mezi svědky na listině zdělané o svrchupsané úmluvě na hoře Šach r. 1221.

Snadno možno se dovtípiti, že spisy tyto, jak jinak ani nemohlo býti, prodchnuty jsou duchem doby tehdejší, a že psány jsou pérem často stranickým a tedy ne vždy spravedlivým, zvláště v odstavcích, kdež rozprávějí o sporech mezi mocí světskou a duchovní. To však nebudiž příliš na ujmu vděčnosti naší, mužům těm povinné za jich přičinění, aby potomstvu zanechali paměti příběhův současných; neboť bez té jich snahy nyní v ohledu tom byli bychom ještě chudšími, než jsme a bystrý

zrak zpytatelův novověkých dovede rozeznati slova pravdy od příčinkův strannictví přemrštěného.

O bezzemcích a lidu poddaném.

Vedle tříd čili stavův, ježto požívaly práv a moci na základě jmění svého a to hlavně pozemkův, spatřujeme tehdáž hojný počet lidu, jenž neměl pozemkův a tedy v jiných žil poměrech. Bezzemci tito vesměs byli vyloučeni z práv politických, jichž požívali vlastníci statkův, avšak ne všickni byli poddanými, nýbrž požívali svobody osobní a živili se dobrovolnou prací na statcích zemanův bohatých, anebo i najmem; také provozovali řemesla i obchod. Takovýchto řemeslníkův a obchodníkův hlavní sídla nacházela se zvláště tam, kdež shromažďovalo se větší množství lidu, tedy nejvíce v sousedství hradův důležitějších, kdež byly úřady, soudy a odbývaly se sjezdy a při chrámech tamějších velké slavnosti náboženské. Způsobem tímto povstala tak zvaná *podhradí*, z nichž napotom utvořila se města, jak uhlídáme dále.

Avšak vedle těch bezzemkův, kteříž se těšili svobodě osobní, jiní a to bohužel v počtu o mnoho větším, byli *poddanými* čili *nevolníky*. Tito již neměli ani svobody osobní; nesměli se stěhovati dovolně z místa na místo a voliti si zaměstnání, nýbrž jsouce přikováni k hrudě jako ostatní zboží na statcích, kdež žili, náleželi vlastníkovi, řídíce se rozkazy jeho a přecházejíce z rukou do rukou dědictvím, prodejem nebo darováním. Konali práci na pozemcích pánův, jimž i jinak všelijak museli sloužiti a starali se o výživu vlastní, těžíce z toho, co jim pán vykázal pozemku. Na povaze pána

čili vrchnosti visely okolnosti, v nichž žili poddaní; pod pány laskavými osud jich byl snesitelný, jinak ovšem zakoušeti museli trýzně rozmanité. Štěstím ještě, že tehdáž nenáleželi pod soud pánův svých, nýbrž že podrobeni byli soudům obecným.

O robotách zemských.

Bezzemci, zvláště pak lid poddaný, jak vysvítá z listiny svrchu položené, zavázáni byli konati tak zvané *roboty zemské* čili *práce veřejné*, jež na lid ubohý uvalovaly tíseň největší. Roboty tyto byly četné a rozmanité. Stůjtež zde mýtění lesův, čemuž se říkalo přeseka (průseka), dělání a upravování cest, stavění hrází, kopání struh a stok, stavění a opravování mostův, pomáhání při stavbě a opravách hradův, odbývání hlídek čili stráží na zámcích a pod. Dále povinni byli za vojskem do ležení dovážeti potřeby válečné, sloužiti za honce a nosiče při honbách královských, rychlým poslům královským dodávati koně čerstvé atd. Práce tyto již samy o sobě byly břemenem dosti tvrdým, uvážíme-li pak, že tu lid poddaný úplně byl dán ve psí choutkám a libovůli úřednictva, nabudeme ponětí, čeho asi zakoušeti museli chuďasové nešťastní.

O Lhotách.

Počet vsí tehdáž značně se rozmnožil; neboť panstvo i duchovenstvo, aby měli větší důchody ze statkův svých, v lesích, jež tenkráte nic nevynášely, zakládali *nové osady*, do nichž osadníky vábili poskytováním jistých výhod. Každý, kdo

se za osadníka do nové vsi přihlásil a přičinil se k pokácení lesa a zdělání rovin, dostal lán v užívání dědičné a to do jistě lhůty, beze všech platův anebo jiných povinností, kteréž jemu a dědičům nastaly až teprv po vypršení *lhůty* ustanovené. Vsem takto povstalým podle té lhůty říkalo se vesměs „Lhota“. I dovedeme si nyní vysvětliti, proč se u nás vyskytuje tolik vsí jmena toho.

Nyní vraťme se opět k dalšímu vypravování příběhův domácích.

Způsobem svrchu vylíčeným usmířil se spor mezi králem a biskupem čili vůbec mezi mocí světskou a mocí církevní a to nikoli na ujmu, nýbrž naopak ve prospěch duchovenstva i to hlavně biskupa pražského. Legát papežský, kardynál Řehoř, když se mu to všecko podařilo, odejel konečně z Čech, kdež kromě toho podnikl jízdy k některým kostelům, aby se osobně přesvědčil o stavu církve české.

Markrabě moravský Vladislav zemřel.

r. 1222. Okolo toho času (r. 1222. dne 12. srpna) zemřel mladší bratr králův markrabě moravský *Vladislav Jindřich*, tentýž, jenž r. 1197. tak šlechetně a vlastenecky se zachoval, že bratrovi staršímu dobrovolně postoupil stolec knížecí, jen aby se mír neporušil záhubnou válkou domácí, jako před tím událo se tak často. Skutkem tím, jak již svrchu podotknuto, zahájila se utěšenější doba dějin domácích, pročež Vladislav hoden jest paměti naší vděčné, kdežto opět v ohledu jiném zemi moravské nevalně posloužil, že totižto dopouštěl, ano sám podporoval usazování se Němcův, kteříž tam zakládali celé osady. Pochován byl

na staroslavném Velehradě v kostele kláštera cisterciáckého, jejž tam sám založil a bohatě nadal před dvaceti lety (1202.). Uprázdněného markrabství moravského král neudělil Děpoltovcům, jak by se bylo mohlo očekávati, nýbrž svěřil je (1224.) druhorozenému synovi svému z Konstancie, knížeti *Vladislavovi Jindřichovi II.* r. 1224.

Ondřej biskup opět ujel z vlasti.

Ondřej biskup netěšil se dlouho ovoci sporu, v němž si počínal tak urputně; nebyloť mu hrubě volno ve vlasti a v biskupství svém, cítilť zajisté velmi dobře, že příkrou neustupností netoliko nezískal si lásky u stavův světských, nýbrž naopak vešel v nenávisť a ošklivosť, neboť nebylo možno zapomenouti, co utrpení a škody způsobil zemi české. Nechuť k němu i dále ještě vzrůstala, když Ondřej sám nepřestával ji popuzovati. Tak ku př. uslyšev o úmrtí markraběte moravského Vladislava, zvolal prý příkře: „Nyní bohužel zbaveni jsme ještě i této jediné záštity duchovních! Kdož se nás mnedle na příště bude zastávati?!“ Výrokem tímto krále opět nemálo urazil a proti sobě popudil. I našli se tací, kteříž opět podněcovali nedůvěru biskupovu smýšlenkami, že prý král s některými pány a radami svými připraviti jej chce o život anebo alespoň o svobodu. Ačkoli pak pověsti takové naprosto byly lživy a nepodstatny, Ondřej, nejsa prost výčitek svědomí, tak se jich ulekl, že tajně z Čech se vyklidil a do Říma pospíchal, aby opět žaloval na krále a pány s ním nařknuté. I způsobil skutečně, že papež pány ty pohánět před soud svůj, i kdo ví, co by z toho opět bylo vzešlo, kdyby smrť biskupa

nebyla učinila konec všemu. Zemřel totiž Ondřej již dne 30. července 1224 ve Vlaších, kdež i pochován byl. I nedočítáme se, žeby ho Čechové byli litovali, čemuž nelze se diviti, neboť paměť, kteréž si zasloužil, nijak není pochvalná, neboť nehrozil se, poklid a blaho národa obětovati choutkám ctižádostivým a pánovitým.

O zvolení biskupa nového.

Nástupcem Ondřeje v biskupství stal se probošt Mělnický *Peregrýn* čili *Pelhřim*, jenž zvolen byl kapitulou pražskou i též potvrzen králem. Když nový biskup vydal se na cestu do Mohuče, aby od arcibiskupa tamějšího byl posvěcen, došly od papeže Honoria III. do Čech dopisy, jimižto papež nařizoval kapitule pražské i králi, aby se biskup nový nezvolil bez přítomnosti a rady probošta Olomuckého a opatův Ostrovského a Nepomuckého, zvolený pak aby si sám do Říma zajel pro posvěcení. Také i arcibiskup mohučský dostal přípis papežský obsahu podobného. Záleželo papeži na tom, aby nový biskup rovnal se předchůdci horlivostí v hájení práv církve; proto jej velice rozmrzelo, když zvěděl, že si v Čechách s volením popílili a že zvolili muže takového, jenž za sporu dřívějšího neposlouchal slepě náruživého biskupa Ondřeje a proto také od něho s jinými dán byl do klatby. Ačkoli pak arcibiskup mohučský *Siegfried* čili *Zibřid* přes svrchu dotčený přípis papežský Pelhřimovi udělil posvěcení na biskupství, papež nepovolil, nýbrž legátovi svému *Kunrátovi* poručil, aby z Němec zajel do Čech a věc tu vyřídil. I nebylo jiné rady, než že Pelhřim musel se vzdáti úřadu biskupského vymíniv si, že kdo

po něm bude zvolen, ročně 120 hříven platiti mu bude na výživu. Usadil se pak mezi řeholníky sv. Dominyka při kostele sv. Klimenta v Praze, avšak biskupem pražským se psal až do smrti své. Kanovník pražský (věku velmi pokročilého) *Budilov*, po něm na biskupství zvolený, vydal se do Říma, kdež brzy potom, co od papeže byl posvěcen, smrtí sešel (10. července 1226.). Nyní papež Honorius III. nařizoval kapitule, aby plnomocníky své vypravila do Říma a ti aby tam u přítomnosti a dle rady jeho samého zvolili nového biskupa. Z toho zřejmě na jevo vychází, jakou moc si tehdáž osobovali papežové i až do jaké míry vkládali se do vnitřních záležitostí zemí nejvzdálenějších. r. 1226.

Za nového biskupa zvolen byl *Jan II.*, jenž do té doby při kapitule pražské byl scholastykem, totižto nejvyšším dozorcem nad školami v zemi celé. Ostatně se neví, bylli zvolen dle poručení papežova; neboť Honorius zemřel právě okolo toho času, co Jan II. stal se biskupem.

O nových řeholích čili zákonech v Čechách.

Pojednávajíce o záležitostech církevních, zmíníme se tuto hned o některých nových řeholích, ježto tehdáž v zemích našich se usazovaly a jmění nabývaly. I tak *rytíři* čili *křižovníci řádu německého*, kteryžto řád, jak později ještě uslyšíme, utvořil se za válek křižáckých v Palestýně, usadili se při kostele sv. Benedykta, a postupem času v Čechách i na Moravě mnohých nabyli statkův jednak koupí jednak darováním. R. 1226. dostali se do Čech první mniši *řehole* čili *zákona sv. Dominyka*, jichž přední úlohou mělo býti, aby kázáním účinkovali na lid; tito usadili se v klášteře

při kostelíčku sv. Klimenta. Také dominykáni v Čechách později velmi se vzmohli. Konečně r. 1227 bohatý velmož český *Kojata z Hněvina Mostu*, syn Hrabišův, při kostele svatých Petra a Pavla na Zderaze založil a bohatě nadal klášter *křižovníkům řádu Jeruzalemského* s červeným křížem na lodičce.

r. 1227.

Přemysl Otakar I. dal korunovati syna Václava.

Uvažuje věk svůj pokročilý, král Přemysl Otakar I. obíral se pečí, kterak by postaral se o to, aby nejstaršímu synovi z druhého lože *Václavovi* zabezpečil nástupnictví a tím i zaplašil všecky možné nepokoje a rozbroje, jež druhdy říší českou otřásaly po smrti téměř každého panovníka. Umínil si tedy, že ještě za živobytí svého na království dá korunovati syna toho, jenž již r. 1216 vyhlášen byl za nástupce jeho. Nebylať pak korunovace jen slavností planou, nýbrž byl to obřad důležitosti nemalé; neboť tak jako král, když v hlavním chrámě před oltářem ozdoben byl korunou a jinými oznaky moci královské, přísahal na písmo svaté, že moci své jinak užívati nebude, než ve prospěch a blaho říše celé i všeho národa, tak zase nejpřednější stavové jakoby jmenem národa králi nově korunovanému pod přísahou slibovali věrnosť a oddanosť. Byla tedy korunovace mezi králem a národem smlouvou přísahami stvrzenou.

r. 1228. R. 1228. přibyl do Prahy *Zbřid* arcibiskup mohučský, jejž král sám pozval, aby jakožto metropolita čili první správce věcí duchovních v Čechách královice Václava i manželku jeho Kunhutu čili Kunygundu korunoval. Od té doby až do krále

Karla, kdež biskupství pražské již bylo povýšeno na arcibiskupství, vždy arcibiskup mohučský korunoval krále českého, neboť Zibřid sobě a všem nástupcům svým dal pojistiti právo to výnosné listinou zvláštní, podepsanou od obou králův starého i mladého. Slavnost tato, k níž do Prahy sjelo se veliké množství panstva, duchovenstva i lidu ostatního ze všech končin země, odbyla se v kostele sv. Víta na hradě pražském v neděli masopustní t. j. dne 6. února. Přemysl Otakar sám syna svého Václava uvedl do kostela, kdež jej nejprve pasoval na rytíře, dotknuv se mečem klečícího; potom jej i s manželkou arcibiskup korunoval a sv. olejem pomazal, při čemž mu oba biskupové domácí (pražský a olomoucký) přisluhovali. Korunovace napotom bývala největší slavností v národě, ku kteréž se vždy sjíždělo množství nesmírné lidu z Čech i zemí sousedních.

Václav I. byl první panovník, jenž již nebyl nastolen jako předchůdcové jeho obvyklým způsobem, pocházejícím ještě z dob staroslovanských, kdež totiž nový panovník postaven byl na stolec kamenný na hradě pražském i ukazovaly se mu Přemysla Stadického lyčené škorně a kabela. Této k starým zvykům nešetrnosti lid český dobře si povšímnul a věděl, odkud se pýšti.

Okolo téhož času udála se též změna na Moravě. Tam totiž r. 1227. zemřel markrabí Vladislav Jindřich II. a Přemysl Otakar I. markrabství moravského opět s pominutím Děpolticův udělil mladšímu synovi svému Přemyslovi r. 1228. mimo Břeclavsko totižto část jihovýchodní, jehož již od některého času požívala královna Konstancie. Ku konci roku řečeného král Přemysl Otakar posledníkráte byl na Moravě, kdež s královnou u přítomnosti značného počtu lidí účastnil se slav-

nosti, když Robert biskup olomoucký posvěcoval právě dostavený chrám kláštera na Velehradě.

Legát papežský vymáhal daň pro papeže.

r. 1229. R. 1229. přibyl do Čech legát papežský Simon a vykázav se mocí jemu od papeže danou, vymáhal ode všech klášterův desátého dílu příjmův pro papeže, jenž prý peněz potřeboval na vedení války, aby se muhametánům z rukou vyrvaly Jeruzalém i celá země svatá. Když pak opatové a probošti se zpěčovali, dokazujíce listinami, že od panovníkův i papežův osvobozeni byli ode všech daní, Šimon legát donutil je k tomu klatbou, kteráž jim bránila, že nesměli vykonávati jistých služeb božích. Zaplatili a pochopovali, proč se jich dříve stolice papežská tak horlivě ujímala, aby nemuseli platiti daní králům českým — totižto, aby stolice papežská v potřebě sama tím výdatněji „stříhati mohla ovčičky“.

Čím král prospěl a čím uškodil zemi české.

Vše, co se až dosud vypravovalo o tom, kterak si Přemysl Otakar I. jakožto panovník počínal a co vykonal od r. 1197., když stále byl dosedl na stolec knížecí, zasluhuje uznání pochvalného a budí přesvědčení pevné, že znamenitě posloužil říši české, kterouž zastal v okolnostech nejžalostnějších, ale povznesl k rozkvětu utěšenému a moci znamenité. Sjednocena a sesílena uvnitř, opatřena leskem a silou na zevnitř říše česká opatrností krále toho i do budoucna byla zabezpečena proti domácím pohromám zhoubným.

V jisté záležitosti ale a to záležitosti váhy nemalé králi tomu, jinak velezasloužilému, netoliko nelze přiznati paměti chvalné a vděčné, nýbrž naopak nelze naň nežalovati a netoužiti, že totižto v míře větší, než bylo prospěšno, přál usazování se cizincův, a sice Němcův, v zemi české, kdež za něho začaly se tvořiti celé osady německé a to tak v městech, nejprvé v Litoměřicích, pak v Hradci Králové jak i po venkovu, zvláště v potomních krajích Loketském, Žateckém a Litoměřickém. Ještě u větší míře dálo se to na Moravě za markrabí Vladislava Jindřicha, kdež pokud se ví, prvním městem německým byl Bruntál, po němž následovaly Olomouc, Bzenec, Hodonín, Znojmo, Unčov, Opava a j. Že toto vše nemohlo nemíti účinku zhoubného v ohledu tak národním jak politickém, leží na bíledni, jakož o tom dále promluví se obšírněji, kdež bude rozprava o zakládání osad těch.

Král zemřel.

Král Přemysl Otakar I. zemřel dne 15. prosince r. 1230. i pochován byl v kostele sv. Víta na hradě pražském, kdež dosud v kapli, tak zvané saské čili Šternberské, spatřuje se kamenný náhrobek jeho, pocházející ovšem teprv ze stol. XIV. r. 1230.

Přemysla Otakara I. synové a dcery.

S první manželkou, nešťastnou Adelou Míšeňskou, král ten několik měl dětí, z nichž známi nám jsou z vypravování předešlého syn *Vratislav* a dcera *Markéta* řečená *Dagmar*, královna dánská;

dále byly dcery *Božislava*, pravdaná za Jindřicha hraběte Ortenburského a poslední jména neznámého, jež byla řeholnicí v klášteře Geryngsrodském. Z druhého manželství s Konstancií uherskou známe již syny *Václava*, *Vladislava Jindřicha* a *Přemysla*; dcery pak byly *Bohuslava*, kteréž Němci říkali Juta, provdaná za Bernarta Korutanského, *Anna* provdaná za knížete Vratislavského Jindřicha; o dvou posledních, *Anežce* a *Vilémě*, sluší promluviti obšírněji.

Anežka narodila se r. 1208. Tříletou otec zaslíbil knížeti polskému i aby se přiučila obyčejům polským, na vychování poručil klášteru panen zákona cisterciáckého v Třebenicích blíže Vratislavi ve Slezsku, odtud se po třech letech vrátila do vlasti, když kníže, jemuž byla zaslíbena, zemřel. Potom čas nějaký byla na vychování v klášteře Dokzanském, až když jí bylo devět let, císař německý Bedřich II. ucházel se o ni jako o budoucí manželku pro nejstaršího syna svého Jindřicha. Král Přemysl Otakar I. s radostí k tomu svoliv, dceř svou poslal do Rakous k tetě její, kněžně Rychse, aby se tam při dvoře vévody rakouského Leopolda VI. vycvičila v obyčejích světských i v jazyku německém. Když pak jí bylo patnáct let a nastávající ženich císařevic Jindřich r. 1222. v Cachách korunován byl na krále německého, měl se sňatek vykonati, avšak Anežka, buď z nedostatku náklonnosti k ženichu neznámému, jenž se též neskrýval se svou k ní nechutí, anebo snad že dlouhým přebýváním v klášteřích oblíbila si zátiší mezi řeholnicemi, vymohši u papeže, že zrušil zasnoubení její, zamítla ruku Jindřicha budoucího krále německého a císaře římského i odhodlala se cele oddati se životu klášternímu. Z jiných stran událost představuje se

poněkud jinak, totiž, že Leopold VI. smluvil se s císařem Bedřichem II., aby synovi svému za manželku dal dceru jeho Markétu, k čemuž císař svolil, načež Anežka z Rakous odeslána byla otci svému. V dalším vypravování dějin domácích potkáme se s ní ještě častěji a uhlídáme, jaké důležitosti nabyla. Císařevic Jindřich pojal pak za manželku Markétu, s nížto se později také ještě seznámíme blíže.

O dceři Přemysla Otakara I. posléz jmenované, totiž o Vilémě, nic se u nás nevědělo, poněvadž v kronykách domácích o ní nebylo ani zmínky nejmenší, až teprv Fr. Palacký na své cestě do Vlach r. 1837. objevil o ní zprávy velice zajímavé. Zdá se, že původně jmenovala se Blažena (Felix); jisto jest, že byla provdána, avšak nic se neví, kdo byl manželem jejím. Kterak ovdovělá v Miláně (ve Vlaších) se usadivši, proslula tam jako světice a co po smrti tropilo se s tělem jejím, vypravovati se bude na místě příhodném.

Panování krále Václava I.

1230—1253.

Úmrtím Přemysla Otakara nenastala změna veliká leda že *Václav I.* odtud jal se sám provozovati vládu, kterouž od korunovace své sdílel s otcem, jakož o tom svědčí listiny pocházející z doby té, na nichž vyskytují se to jmena obou králův zároveň, to zas jen jmeno krále staršího nebo mladšího.

Jaký to rozdíl znamenitý proti dobám předešlým, kdež téměř po celé století smrť panovníka pokaždé měla za následek vybuchnutí rozbrojův a válek domácích!

Povaha krále Václava I.

Nový panovník Václav I. tehdáž právě dvacetipětiletý byl povahy rázné a statečné. Dotýkáme tuto hned zpředu povahy krále, poněvadž v době tehdejší velice mnoho na tom záleželo; nebylot tehdáž u nás zřízení takového, ježby přísně ustanovovalo, jaká panovníkovi moc je vyměřena, jaková jsou jeho práva a jakové jeho k zemi a k národu závazky. To všecko viselo na osobě jeho, jakých totiž byl schopností a jaké povahy. Vynikal-li rozumem a vzdělaností, byl-li rázný ale spravedlivý, dovedl-li využitkovati okolností a uměl-li vybírati si lidi, panovník takový nabýval moci větší a větší, až dosáhl téměř neobmezené. Ukazovalo-li se však, že panovník nemá těchto vlastností potřebných, nýbrž že jest neschopným, nezkušeným, vrtkavým, tu hned velmožové uměli z toho kořistiti na rozšíření moci své a na stenčení moci panovničí. Tato řevnivost mezi panovníkem a velmoži nikdy nepřestávala; z obou stran číhalo se jen na příležitost, kterak oslabiti moc strany druhé a zvýšiti vlastní. Že pak i duchovenstvo neomíjelo příležitosti, aby se vymanilo z pod moci světské a moc svou postavilo nad ni, již několikkráte se povědělo a opakovati se bude ještě dosti často.

Patrno tedy, proč tolik záleželo na povaze osobní panovníkově.

Václav I. byl s úlohu svou; on, co otec jeho založil a zbudoval, zachovati dovedl, ano namnoze ještě zvelebil; uvnitř říše své uměl udržeti bezpečnost, na zevnitř pak lesk její nemálo zvýšil netoliko nádherou dvoru svého, nýbrž také slávou válečnou a zdařilými pokusy rodu svému raziti cestu na stolec některých zemí sousedních. Jako

temnější stránky jeho vytknouti sluší, že až přes příliš hovil nádheře, a uzdu pouštěl štědrosti své a pak že tuze mnoho přál živlu německému, jenž se velice v zemi rozšířil a upevnil na ujmu domácího, českého.

Když Přemysl Otakar I. zemřel, nacházel se Václav na výpravě válečné proti knížeti rakouskému *Bedřichovi II.* příjmím *Bojovného*, kterýž zapudil druhou manželku svou *Žofii*, dceř císaře řeckého Theodora Laskarise, jejížto sestra provdána byla za mladého krále Belu, syna Ondřeje II. bratra královny české Konstancie. Bezpochyby přičiněním této stalo se, že když královský rod uherský za pohanění Žofie mstil se válečně, pomáhal mu v tom i král český, jenž i kromě toho nevražil na Bedřicha rakouského. Zvěděv o smrti otce svého, Václav I. z Rakous, kdež krajiny některé poplenil, vrátil se do Čech, aby vládu ujal, a od císaře Bedřicha II., k němuž v té příčině slavné poselství vypravil do města Amalfi v království neapolitánském, dostal zvláštní listinu, kterouž jej jakožto krále českého potvrdil, zabezpečuje mu všecky svobody a práva, jichž otec jeho užíval.

Vojna s vévodou rakouským a markrabím moravským.

S rakouským knížetem Bedřichem Bojovným Václav I. několikkráte musel válčiti jednak pro bezpečnost zemí svých vlastních jednak jakožto spojenec některých sousedův téhož knížete, jenž tak si počínal, že netoliko časté měl sváry a půtky se sousedy, nýbrž ani u svého vlastního lidu nepožíval obliby, poněvadž jej sužoval vše-

lijak a tísnil berněmi i jiným způsobem všelijak, pročež nechuti své proti knížeti svému ulevoval
r. zpourami zjevnými, jak stalo se ku př. hned
1231. r. 1231. Kteréžto okolnosti král český užil a podniknuv opět výpravu do Rakous, poplenil značnou část země na levém břehu Dunaje.

Aby se mu pomstil, kníže Bedřich sosnoval spolek několika knížat a podařilo se mu, vtahnouti do toho i vlastního bratra Václavova, totižto Přemysla, markrabí moravského. Z jakých důvodův a příčin Přemysl takto se zachoval, že přidal se k zjevným nepřátelům bratra svého, krále českého, jenž předce byl vrchním jeho pánem, neví se bezpečně, zdali snad jen proto, že se Bedřich rakouský stal jeho svakem, když tento za třetí manželku pojal dceru hraběte Meránského, sestru manželky Přemyslovy, anebo nastala-li mezi bratřími kyselost z příčin jiných. Se svými spojenci maje asi do čtyryceti tisíc vojska, Bedřich Bojovný vrazil do Moravy, kdež obléhal přepevný hrad Bitovský, jehož posádka konečně se vzdala, nemohouc déle odolati účinkům prakův. I nemeškal král Václav, vyrušiti v pole proti zhoubcům a již stál nedaleko nepřátel, oddělen od nich toliko lesem hustým. Na boj ale nedošlo, poněvadž se nepřítel sám z Moravy vyklídil, boje nepodstoupiv. Král Václav prý totiž k radě pána moravského Bočka (předka potomního krále Jiřího Poděbradského), všecky bubenníky četného vojska svého rozestaviti dal po celém lese blíže ležení nepřátelského a takový působiti hluk, že se zdálo, jakoby vojsko české v síle ohromné již hnalo se k útoku, což způsobilo postrach, až konečně nepřátelé dali se na útěk, což by snad nebylo se stalo, kdyby Bedřich Bojovný byl býval přítomen;

on totiž dříve se roznemohl a dal se odnésti od vojska, jež pak pořídilo tak hanebně.

Potom král Václav, aby bratra potrestal za odboj, obrátil se k Brnu; a jakoby ubozí obyvatelé byli vinni zpourou, vše, kudy táhl, poplenil hrůzně, až i Brna dobyl, načež Přemysl dav se na milost, s bratrem králem smířil se bezpochyby přičiněním matky jich obou, Konstancie.

Nové řehole. — Kněžna Anežka.

Okolo toho času dostaly se do Čech opět některé *nové zákony* čili řehole. A to sice r. 1232. *templáři*, totižto řád rytířský, jenžto se utvořil vlastně v Palestýně v čas výprav křižáckých, ale brzy do Evropy se dostav, rychle se tam rozšířil téměř po všech zemích katolických a nabyl statků velice rozsáhlých. V Praze templáři později vystavili si kostel sv. Vavřince. Téhož roku usadili se v Praze též *minorité* čili *bratří menší*, totižto mniši řehole, nedávno ve Vlaších založené svatým Františkem z Assisi. Mnichy tyto hlavně podporovala kněžna *Anežka*, sestra krále Václava, kteráž v Praze nedaleko řeky Vltavy založila kostel sv. Františka *) a při něm dva kláštery mužský totiž a ženský a sice tamten pro řeholníky sv. Františka, tento pak pro řeholnice sv. Kláry; neboť zvěděvši, že tehdáž jakási nábožná panna jmenem Klára ve Vlaších pro ženské založila řád tétéž řehole sv. Františka, způsobila u bratra krále, že se jich několik povolalo do Prahy, kdež se jim klášter založil r. 1233. Roku následujícího

r. 1232.

r. 1233

*) Dle tohoto kostela říkalo se celému okolí „na Františku“, kteryžto název dosud se zachoval.

pak sama kněžna vstoupila do řádu těch řeholnic, *Klarysinky* řečených, a stala se jich abatyší.*) Vynikalaf Anežka netoliko horlivostí náboženskou a mravy přísnými, nýbrž též vzdělaností znamenitou, takové pak u svého bratra, krále Václava požívala lásky, vážnosti a důvěry, že ve všem velice dbal soudu jejího a bez její rady a souhlasu nic důležitého nepodnikal. Také u stolice papežské těšila se hluboké úctě a důvěře; dopisy její, papeži psané, nemalou měly váhu. Vůbec říci možno, že Anežka tehdáž náležela i ve věcech politických k osobám nejdůležitějším a nejmocnějším.

Že, jak se již povědělo, povrhla rukou Jindřicha, syna císaře Bedřicha II. a takto zamítla císařskou korunu římskou, kteráž jí v budoucnosti kynula po boku toho prvorozence císařova, toho skutečně nepotřebovala litovati, nýbrž mohla tomu býti velmi ráda, že se nestala manželkou Jindřicha toho, jejž dostihl osud velmi smutný. On totiž za nepřítomnosti otce svého býval náměstkem jeho v Němcích a v nešlechetné ctižádosti a vládychtivosti od nepřátel císařových dal se svésti, že proti vlastnímu otci podnikl zpouru, což když se opakovalo, císař Bedřich II. pospíšiv do Němec r. 1235. r. 1235. syna nezdárného zajal a i s manželkou Markétou, sestrou vévody rakouského Bedřicha II., odvézti dal do Vlach, kdež až do smrti žalostně život trávil ve vězení.

*) Vedle těchto dvou klášterův založila Anežka též „špitál“ to jest útulek pro chudé, nemocné a poutníky, jichž opatrování svěřeno bylo zvláštnímu bratrstvu špitálskému. Z tohoto bratrstva vyvinul se brzy potom zvláštní *řád křižovníkův s červenou hvězdou*, kteříž r. 1250 blíže mostu zvláštní vystavili si špitál s klášterem a za krátko velice se vzmohli statky a jměním v Čechách a zemích okolních.

Nehody Bedřicha rakouského.

Tento Bedřich II. rakouský byl jedním z nejhorlivějších stoupenců a pomocníků svaka svého, císařevice Jindřicha v jeho zpouře proti císaři, začež tento nemeškal vydatně jej potrestati, jakmile se k tomu naskytla příležitost, což netrvalo dlouho; neboť Bedřich rakouský ve své vlastní zemi tak hospodařil, že Rakušané pychu jeho déle snášeti nechtějíce a nemohouce, k samému císaři se udali, prosíce, aby je zbavil Bedřicha a dal jim panovníka jiného. Když pak vévoda rakouský nedbal půhonův na soud, dal jej císař r. 1236. do klatby *) a poručil některým knížatům okolním, aby vyřčený trest vykonali a Bedřicha všech zemí zbavili. r. 1236.

Mezi těmito panovníky byl i král český, jenž se tehdáž nemalé těšil přízni císaře. Byl-li král Václav při dvoře císaře, když tento ve Vormusu r. 1235. slavil sňatek svůj s Isabellou, dcerou krále anglického Jindřicha III., není dokázáno na jisto; avšak ještě téhož roku na podzim v čas sněmu byl s císařem v Augšpurku a přijal od něho deset tisíc hřiven stříbra náhrady za práva dědičná, jež Václavově manželce Kunygundě po otci svědčila na země švabské.

V nové výpravě, kterouž král Václav podnikl do Rakous r. 1236., mimo jiná města dobyl i samé Vídně, kdež se pak roku následujícího (1237.) shledal s císařem Bedřichem II., když tento vrátiv se z Vlach v nejvyšším lesku moci a slávy, všecky země, odňaté knížeti rakouskému (Rakousy a r. 1237

*) Tato kletba světská čili „acht“, jak tomu říkali Němci, nejtěžším byl trestem světským, neboť kdo jím byl stížen, zbaven byl všech práv jakýchkoli, tak že jej kdokoli bez trestu mohl i zabíti.

Štyrsko) prohlásil za dědičné země říšské, a pak syna svého Kunráta zvoliti dal za krále římského, kterézto volby účastnil se i král Václav. Vídeň, kdež se to všecko dálo, tehdáž od samého císaře povýšena na svobodné město říšské.

Král Václav rozhněval se s císařem.

Dobré dorozumění a přátelství toto mezi císařem Bedřichem II. a králem Václavem I. nedlouho potom vzalo za své a král český úplně odstoupil od strany císařovy. K obratu tomu dojista hlavně přispěly spory a války, jež se tehdáž téměř bez přestání točily mezi císařem a papežem Řehořem IX., kterýž přes pokročilý věk svůj počínal si velmi rázně. Proto nepřátelé císařovi jak ve Vlaších tak i za Alpami přirozenými byli spojenci papežovými a Řehoři tedy na tom mnoho muselo záležeti, aby mocného krále českého oderval od císaře, v čemž mu dojista velice byla nápomocna abatyše Anežka, o níž víme, v jaké vážnosti byla u papeže a jakého vlivu požívala u bratra svého krále. Cele jsouc oddána stolici papežské a ode dávna nevražíc na císaře a rodinu jeho, dojista úsilovně o tom pracovala, aby císaře zbavila pomoci bratra svého.

I podařilo se to tím snaze, že král Václav sám osobně rozdvojil se s císařem Bedřichem, o čemž nám kronykář český takto vypravuje. Když r. totiž oba panovníci shledali se v městě Řezně 1237. r. 1237., žádal prý císař Bedřich II., aby mu král Václav vydal hrady některé, k čemuž tento nechtěl svoliti, poradiv prý se se svými Čechy, kteříž tam s ním byli. I pohádali se o to s císařem, když pak král Václav dával se na odchod, při-

stoupil k němu opat jednoho z nejpřednějších klášterův v celém Německu, totižto Fuldenského, a potřepav mu na ramena, drze prý mu pravil: „Kdybych u tebe seděl blíže, postavil bych tvůj stolec níže; měl bys na mně souseda zlého, učinil bych z tebe králíka malého.“ Vida to i slyše krále Václava důvěrník nad jiné milý, rytíř Ojíř z Frýdberka, opata ihned potrestal rázným políčkem, přidav pro naučenou slova tato; „Věz, pope, že s králem stojíš! Měls asi učitele špatného, že tě tak na nic naučil, kterak s králi rozprávěti.“ Císař o tom zvěděv, velice se rozhněval a poslal pro krále i Ojíře, chtěje oba uvrhnouti do vězení. Král, lidem svým přikázav, aby byli připraveni na odjezd, odebral se k císaři s Ojířem, jenžto pod paží nesl meč, zahalený pláštěm královým. Když pak císař, domnívaje se, že je oba má v moci úplné, pustil se do krále, vyhrožuje mu, že skrotí pýchu jeho, obořil se naň Václav, řka: „Však mne ještě nemáš ve vazbě i vládnu dosud silou údův svých,“ a dodav slovům těmto důraz dýkou vytasenou, popadl císaře za obojek, hroze: „Buď mne propusť bez úrazu, abych se bral do vlasti své anebo tě ihned probodnu dýkou touto.“ A za králem v celé hrůze stál přeudatný rytíř Ojíř, drže v rukou mocných meč již vytasený. I musel císař polekaný zaručiti se, že odjezdu jich nebude činiti překážek, což se i stalo. Král pak za odměnu Ojířovi dědičně zapsal hrad i město Bílinu se vším zbožím.

O rytířích a o způsobech a mravech rytířských.

Tohoto *Ojíře* král Václav již předtím měl u veliké lásce a milosti; neboť byl znamenitým

a v Čechách prvním mistrem všeho *umění rytířského*, jež si tehdáž plným proudem do Čech cestu proklestilo a k němuž král lnul se vší horoucností srdce svého. Že to učinilo veliký převrat v celém dosavádním životě českém, leží na bíledni a tudíž záhodno, aby se o tom promluvilo blíže.

Rytířství, tento výkvět křesťanstva západního, na jehož celou tvářnost rozhodný mělo vliv po několik století, odvádí jmeno své od slova rytíř, což po německu zní Ritter a znamená tolik, jako Reiter, t. j. jezdec; jako zas význam francouzský chevalier pochází od slova cheval (kůň). Patrno tedy, že s rytířem spojen jest pojem jezdce i skutečně rytířství vzalo původ svůj od služby válečné na koních, kteráž již u starých Římanův považovala se za čestnější, nežli služba pěší; proto již i starořímští rytíři čili jezdci (equites) požívali jakýchsi zvláštních práv a poct. Když později v západních zemích bývalého císařství římského skrze národy germanské, kteréž se tam usadily, zakořenilo se zřízení manské čili lenní, vykonávala se vojenská služba jezdecká toliko od držitelův větších len čili větších statkův manských, tedy toliko od lidí zámožnějších, kteříž již kromě toho a to hlavně původem rodin svých požívali větší vážnosti. Později z těchto lidí rodu šlechtického utvořil se zvláštní stav po celém světě křesťanstva západního, jehožto všickni členové byli vázáni stejnými předpisy a pravidly a do něhož nemohl býti přijat, než kdo náležitě vyhověl výmínkám přísně vytknutým. Rozumí se samo sebou, že křesťanství mělo vliv znamenitý i na vývoj rytířství.

Kolébkou tohoto rytířství jsou země románské a to hlavně jižní Francie, odkud velmi záhy se rozšířilo do krajin okolních. Tam s rytířstvem

potkáváme se již za panovníkův z rodu Karlovicův, tedy velmi záhy; avšak největšího rozšíření a to za krátkou dobu rytířství nabylo za výprav křižáckých, jimžto děkovati mělo za zvláštní zvelebení a zdokonalení. Uvážíme-li, že tyto výpravy čili války křižácké měly za účel, aby se Jeruzalem a vůbec celá Palestýna vyrvaly z rukou muhametánův, kteříž hrůzně sužovali nábožný lid křesťanský, k posvátným místům putující, porozumíme tomu, že tam bylo rozsáhlé působiště pro bojovníka křesťanského, a že rytířování nabývalo významu vyššího. Vždyť ode dávna rytířové měli povinnosť, sloužiti především náboženství křesťanskému a církvi i hájiti jich, jakož i služebníkův jejich, totižto kněží, proti všem nepřátelům; dále se jim ukládala povinnosť ochraňovati slabší, tedy hlavně ženy a děti a jich se ujímati proti všem škůdcům a utlačovatelům, netrpěti, aby se komu dělo bezpráví, a trestati, kdyby se kde páchalo. Přísná též byla ustanovení, ježto se týkala povahy a života rytířův samých, kteříž nade všecko museli dbáti cti své, vynikati životem bezúhonným, jakož i stkvíti se způsoby uhlazenými a ušlechtilými.

Patrno, že účel rytířství byl dobrý; směřovaloť se k tomu, aby se zjednal průchod zásadám ctihodným a užitečným, aby takový rytíř skutečným byl bojovníkem spanilým za tyto zásady, čehož tím více náleží si vážiti, uvedeme-li si na paměť tehdejší doby surové. Avšak dosti brzy celé to rytířství se zvrhlo; neboť v celku zapomnělo i nedbalo účelu původního a zabředlo v plané obřady a hříčky na mnoze velmi směšné a pošetilé.

Stupně rytířské.

Sloužiloť pak se ve stavu rytířském posloupně *ve třech stupních*, jichžto dva první byly přípravou k rytířství vlastnímu. Synové šlechticův, kteříž chtěli se státi rytíři, dávali se, když jim bylo sedm let, do služby rytířův bohatých anebo i panovníkův samých; pacholatům takovýmto říkalo se *pážata*; oděni v šat barev, jichž užívali pánové jich, vykonávali pánům těmto anebo jich paním předepsané služby (ovšem jen snažší), vedle toho zároveň cvičíce se ve všem, co směřovalo k umění válečnému, a zároveň přiučujíce se způsobům rytířským. V roce patnáctém, tedy po službě obyčejně asi sedmileté, páže postoupil na *panoše*, jemuž se říkalo též zbrojnoš, štítník čili štítonoš; při postoupení na tento stupeň druhý šetřilo se jistých obřadův. V kostele před oltářem kněz mladíka opásal mečem posvěceným, jejž pak nadále nosil, i odevzdaly se mu pak štít a dřevce rytíře, u něhož sloužil a jehož barvy nosil. Panoš přísahou se zaručil, že věrně bude pečovati o zachování zbraně pána svého, jejž v čas války doprovázel, v míru pak při dvoře jeho konal služby rozmanité, vedle toho ustavičně cviče se v jízdě, šermu a jiných toho druhu věcech rytířům potřebných, jakož i pečuje o další zdokonalení se ve způsobech uhlazených a dvorných.

Pasování na rytíře.

Když panoši, jenž ve službě se zachoval bezúhonně, minulo let dvacet i jedno, povýšen čili *pasován byl na rytíře*, což opět dálo se za velikých a slavných obřadův. V kostele před oltářem,

kamž přišel oděn rouchem bílým, nesa meč na šiji zavěšený, když kněz meč tento posvětil, u nohou panovníka nebo rytíře, jenž jej měl pasovati, prosil pokorně, aby mu udělil hodnosti rytířské. Potakav otázkám pasovatele, bude-li náležitě plniti povinnosti rytíře křesťanského a tento slib stvrdiv přísahou, přijal z rukou rytířův i paní oděv rytířský a mečem byl opásán, načež poklekl před pasovatelem, kterýž z křesla povstav, udeřil jej mečem plochým třikráte na bedra, řka při tom, že jej pasuje na rytíře jmenem boha a svatých některých. Přijav potom štít, kopí a přílbu, rytíř nově pasovaný odbyv ještě obřadův díkučinných, vyšel z kostela a v plné zbroji a zbrani ukázal se lidu na koni, aby se vědělo, že byl přijat do počtu rytířův. Od té doby požíval všech práv rytířských, tak v míru, jak i ve válce, mezi něž náleželo též hlavně, že se směl účastniti skvělých a velmi oblíbených slavností rytířských, jimžto se říkalo česky klání neb sedání, jinak též kolby čili turnaje.

O kolbách čili hrách rytířských.

Slavnosti tyto konaly se při zvláštních příležitostech, o korunovaci, o sňatcích, o svátcích velikých a pod. anebo na poctu osob vynikajících i odbývaly se dle předpisův přísně ustanovených. Záležely pak turnaje v zápasích, kdež proti sobě vystupovali rytíři buď jen dva nebo u větším počtu z každé strany. Místo zápasův čili kolbiště ohrazeno bylo; z jedné strany nacházela se na pavlanech vyvýšených místa pro obecenstvo vzácné, zvláště pohlaví ženského; za ostatní ohradou díval se lid obecný. Zápasící museli býti stejného rodu pokud se týkalo šlechtictví, i pověsti bezúhonné.

Když hlasatel slavně vyvolal jich jmena, rytíři, kteříž spolu měli zápasiti, vjeli do ohrady na koních bohatě ozdobených, sami též jsouce vystrojeni v úplné nádheře šatstva i zbroje.

Zápasilo se nejprvé kopím čili dřevcem a tu hlavní bylo úlohou a snahou, aby soupeři, rozjevše se proti sobě, druh druha kopím dřevěným srazil se sedla. Přihodilo-li se, že oba s koňův se střítili, vydobyvše mečův, pěšky se jimi potýkali, až který zvítězil. Vítěze vítaly okříky radostné za hluku trub a kotlův a přijal pak z rukou paní některé, obyčejně té, k jejížto službě se byl zvláště přikázal, odměnu vítězi ustanovenou, zbraň stkvostnou neb jinou věc drahocennou. Pak následovaly hody slavné, kdež rytíři seděli vedle svých dám, pak hudba, zpěvy, tance a zábavy jiné všelijaké.

Zvláštní a sice veledůležitou stránkou v rytířství byl poměr k pohlaví ženskému a sice upřímo k dámě, jižto si rytíř sám zvolil, věnuje jí službu i lásku svou; nezřídka vybral si dámu svou již jakožto páže a čest ukládala mu povinnost, aby jí zůstával věren i napotom, neodrazila-li ho sama chováním nevlídným. Mnozí, aby se dámám svým zavděčili, zalíbili nebo obdiv jich zbudili, pouštěli se do podnikův těžkých a odvážných, ano stávali se *rytíři toulavými*, vyhledávajíce naschvál dobrodružství a nebezpečenství vše na poctu a oslavu vyvolených dám svých, jichž barvy při sobě nosili bez ustání. Mnohdy dály se takto věci až podivné a pošetilé.

O básnictví rytířském.

Rozumí se samo sebou, že rytířství zasahajíc do všech stránek života veřejného, rodinného a společenského, mocně působilo i na umění všeho

druhu, zvláště pak vedle něho a z něho vyvinulo se zvláštní *básnictví rytířské* a to jak epické čili dějepravné, ježto líčilo a oslavovalo skutky bohatýrské rytířův nejslavnějších na mnoze i smýšlených, tak i lyrické a sice hlavně milostné, jímžto se opěvovaly a velebily krása, cnost a líbeznost dám a láska i oddanost rytířův k nim. Básnictví toto, jehožto mnohé útvory jsou krásny v každém ohledu, dosáhlo rozkvětu nejznamenitějšího v jižní Francii v krajině řečené Provence; básníci tamější byli vzory pro ostatní země i národy, v nichž zdomácněly způsoby rytířské. Pěvcové tací, jimžto říkalo se francouzsky troubadour, vlasky trovattore, německy pak Minnesänger t. j. pěvec lásky, bývali namnoze v nemalé vážnosti a berouce za umění své odměnu a náhradu značnou, bývali hostmi velevítanými na dvorech rytířův nejbohatších, jakož i panovníkův nejmocnějších, skoro jako nyní nejznamenitější zpěváci a umělci hudební.

O rytířských řádech křižovnických.

V Paléstýně v čas válek křižáckých ze spojení rytířství tohoto s mnišstvím čili řeholnictvím utvořily se zvláštní řády čili zákony nebo-li řehole rytířské. Prvním řádem takovýmto byli *Johanité* čili *špitálníci sv. Jana*, jichž řád takto povstal. Ještě před početím válek křižáckých kupci z vlaského města Amalfi založili v Jeruzalemě ústav na způsob kláštera s dvojím špitálem, aby se tam poskytovalo přístřeší a výživy chudým poutníkům z daleka přibylým, ošetřování pak a pomoci nemocným. Jednotě této dostalo se později zákona čili řehole a členové přijavše za znamení zevnější plášť černý s bílým křížem

osmihranným, zavázali se obvyklým slibem řeholníkův duchovních chudoby, čistoty a poslušnosti, k čemuž napotom přidán ještě i slib, že bojovati budou na obranu víry. Členové dělili se 1. na *kněží*, kteříž konali služby boží, 2. na *rytíře*, kteříž opásavše se brněním a mečem sváděli boje a půtky s muhametány a 3. na *služebníky*, kteříž v ústavu konali služby všeliké. Johanité se jim říkalo podle kostela sv. Jana, později když ze svaté země vytlačeni byvše, dobyli ostrovu Rodýzu a tam své sídlo měli, sluli rytíři Rodýzskými a konečně Maltánskými čili Maltézskými, když ztrativše Rodýz, dostali se v držení ostrova Malty. Nejvyšším představeným řádu těchto křižovníkův byl velmistr čili veliký mistr. — O něco později několik rytířův francouzských utvořilo druhý takovýto řád nebo zákon křižácký, jemuž se říkalo *templáři*, poněvadž klášter jich v Jeruzalemě nacházel se na místě, kdež prý stával Šalomounův chrám (templum). Templáři měli podobné zřízení a roztřídění, jako Johannité i vázáni byli slibem stejným, jen že nad to ještě byli povinni, poutníky křesťanské ubírající se Palestýnou, chrániti na cestách proti loupežníkům muhametánským. Oznakem jejich byl plášť bílý s křížem červeným, jímžto se odívali přes brnění. Třetí řád takovýto byl *rytířův německých*, založený Bedřichem, vévodou švábským, jenž byl synem císaře Bedřicha I. Rudobradého. Oznakem jeho rovněž byl plášť bílý s křížem černým. Všecky tyto řády křižovnické nabyly v Evropě statkův rozsáhlých hlavně darováním, obzvláště ale templáři vzmohli se k bohatství nesmírnému, což hlavně přičinilo se k záhubě jejich. V Čechách též všecky tři řády měly statky, Johannité pak dosud je mají.

Rytířství v Čechách.

Rytířství, jak jsme je svrchu vylíčili, razilo si z Němec cestu do Čech, avšak teprv za krále Václava I. zaplavilo země české plným proudem a to nemálo přičiněním krále samého, jenž si liboval ve všem, co souviselo s rytířstvím. Dvůr jeho vyznamenával se pohostinstvím štědrým a byl skutečným dvorem krále rytířského, středištěm a cílem nejznamenitějšího rytířstva domácího i všech zemí okolních. Známý nám již Ojíř z Frýdberka, hlavní strůjce, pořadatel anebo ředitel rytířských zábav a slavností, hlavně jen pro zásluhy své o tyto slavnosti rytířské u krále tolik požíval milosti a lásky, že náležel k osobám nejdůležitějším a nejmocnějším v zemi. Život obzvláště čilý panoval při dvoře královském, když Václav, zanechav sídla ve hlavním městě, udal se na některý z oblíbených zámků loveckých, na Křivoklát, Týřov, Nižbor anebo na Zvíkov, kdež pak neděle a měsíce trávil na zábavách. Tu střídaly se odvážné jízdy lovecké, s zábavami rytířskými, se zpěvy, tanci a pletky milostnými. Až z daleka přicházeli rytíři a pěvci, sám pak král pokoušel se v básnictví, jakož se i zachovala německá píseň jeho složená úplně v duchu a ve způsobu německých Minnesängerův.

Učinky rytířství u nás v Čechách a na Moravě.

Za králem bralo se pak v příčině této panstvo čili šlechta celá i to nemenší horlivostí, než král, vítala a přijímala všecky novoty, spojené s rytířstvím, jež brzo zdomácnělo v domech i na

zámcích panstva českého. I za krátko rytířové čeští netoliko na půdě domácí vyznamenávali se všemi ctnostmi i nectnostmi rytířskými, nýbrž i v cizině slynuli statečností, obratností a způsoby uhlazenými, čehož hojně důkazův podávali tak na kolbištích jak v nádherných síních rytířův i panovníkův. Je na bíledni, že se tím způsobily ohromné změny v poměrech dosavádních. Panstvo české úplně se odchýlilo od způsobův starších původu slovanského a přilnulo k cizím; nesmírný přepych rozhostil se v šlechtě české, kteráž nádherou v šatstvě, úpravě potřeb rytířských, v budovách, v obydlí a nábytku, v zábavách atd. jala se závoditi s tím, co viděla při dvoře krále svého nebo v cizině. Poněvadž pak rytířství k nám se dostávalo z Němec a tedy ovšem ve formách úplně německých, způsobilo veliký u nás převrat i v ohledu národním, ovšem na ujmu živlu českého a ve prospěch němčiny, pro kterouž půda beztoho již dávno byla upravena i to předkem při dvoře královském.

Šlechta se odnárodňuje a přibírá jmena rodná po nových zámcích německy pojmenovaných.

Jakož pak obyčejně šlechta brává se šlépějemi dvora panovnického, tak bylo tehdáž i u nás; i počalo panstvo české lnouti k obyčejům a zvykům cizím a tím odcizovati se původním domácím. Vždyť došlo až na to, že panstvo české rodinná jmena svá přibírala z jazyka německého. Svrchu o tom již byla řeč, že do nedávna v národě českém vůbec a tedy ani ve šlechtě nebylo jmen rodných, nýbrž toliko osobní; za panování krále Václava I. ale

po příkladu cizím panstvo k osobním jmenům začalo psáti též jmena zámků i hradů svých, z čehož pak původ svůj vzala potomní jmena rodná šlechty české.

I co se týká polohy a stavby zámků a hradů samých následoval se tehdáž v Čechách příklad cizí; neboť odtud šlechta hrady a zámky své namnoze velmi rozsáhlé a nádherné začala budovati na vysokých skalách a vrších příkrých a nepřístupných, že se budov těch velkoleposti a smělosti obdivuje ještě i sama doba naše, kteráž předce při stavbách potřebných takořka nezná překážek a obtíží, než toliko finanční čili peněžní. Však budovy ty ohromné, jež nyní vyžadovaly by náklady nesmírné, ani vůbec možny nebyly v žádném národě, v žádné zemi než toliko časův, když lid poddaný konati musel všecku práci, kterouž a pokud mu ji ukládali pán anebo vrchnost. Obdivujíce se velkolepým těmto pomníkům doby oné, jichž jen málokterý dočkal se časův našich jinak než ve zříceninách, nemáme ponětí, co as potu krvavého, svízelův všeho druhu a nářkův stavba jich stála lid poddaný, jenž se při tom musel lopotiti. Že takovéto tyrání a dření lidu ubohého příčilo se zásadám křesťanským i lidskosti vůbec, ba že přímo posmívalo se přísahou stvrzeným slibům rytířův samých, pokud se týkalo ochrany a obrany slabších a stíhání a trestání všeho bezpráví a násilí, nikomu tehdáž mezi pány a rytíři nevadilo, ani hlavy nemátlo; vždyť šlo tu jenom o lid poddaný, jenž neměl práv a, jak tehdáž se soudilo, nebyl i na nic jiného ustanoven, než aby sloužil stavům vyšším a jim prací svou pamáhal k životu příjemnému.

Také ani hlasatelům vznešených zásad Krystových, kněžím totižto, smutné poměry, v nichž

pachtili se poddaní, vrtochův nedělaly; vždyť nejpřednější jich důstojníci, biskupové, proboštové, bohatých klášterův opatové atd. sami na svých statcích měli lid poddaný, jenž též do vůle jich musel se lopotiti v práci mozolné, jemu ukládané. Tak tedy poddanství, jež namnoze o nic nebylo sladší, než kdysi otroctví hnusné u pohanův řeckých a římských, vrchnostmi křesťanskými takořka bylo stvrzeno a posvěceno.

Hradům a zámkům tehdáž povstalým šlechta česká nedávala jiných jmen, než německá ano i některým hradům starým jmena ryze česká proměňovala v nová německá a podle nich pak se psávala, jen že později časem nejedno z těchto jmen v ústech lidu českého ba i samé šlechty tak se skroutilo, že v něm jen s tíží poznati možno i původ německý. Panský rod, jenž užíval za erb lva zlatého v poli modrém, na rozsáhlých statcích svých hlavně v (bývalém) kraji Boleslavském vystavil si zámky řečené Löwenberg, Wartenberg, Waldstein, odkud pošla jmena pánův z Lemberka, z Vartemberka a Valdštejna. V jižních Čechách zas rod panský nejbohatší, užívající v erbu růže pětilisté, pozakládal hrady, řečené Rosenberg, Landstein a j. i psali se dle nich pánové z Rosenberka (Rožmberka), z Landštejna atd., starému zas zámku Hradci (nyní Jindřichovu) dali jmeno německé Neuhaus, Třeboni pak Wittingau (což jest spotvořené Witkensau). I tak dle hradův německy přezvaných povstala jmena panstva českého panův ze Švamberka (vlastně Schwanenberg) s labutí v erbu, pánův ze Šternberka s hvězdou v erbu, pánův z Hazmburka (původně Hasenburg), z Ryzmberka (původně Riesenberg), z Rožmitála (pův. Rosenthal), z Pernštejna (původně Bärenstein) atd. Toť příčina,

proč mezi šlechtou v Čechách i na Moravě jmen německých jen se hemží a kdoby neznal dějin našich, domníval by se, že to bylo vesměs panstvo původu německého, zatím ale naopak panští rodové ti původu byli ryze českého, jen že toho ale málo dbali.

Po této zastávce, snad nikoli zbytečné, dáme se opět do dalšího vypravování dějin domácích.

Opět spor v rodině královské.

Dobré dorozumění a přátelství mezi bratřími králem Václavem totiž a markrabím moravským Přemyslem teprv r. 1233. smířenými přispěním matky Konstancie, netěšilo se trvání dlouhému; neboť již r. 1237. shledáváme je opět ve hněvu a válce. Příčinu k tomu, jak se zdá, zavdala okolnosť, že král Václav Břeclavska, knížecího údělu na Moravě,*) udělil sestřenci svému knížeti *Oldřichovi*, synovi totiž sestry Jitky provdané za knížete Korutanského, proti čemuž markrabí Přemysl, spatřuje v tom své skrácení, zpouzel se, nechtěje Oldřicha trpěti na Moravě. Když král Václav I. aby zpouru potlačil, s vojskem do Moravy vrazil, nevyčkal ho bratr, nýbrž prchl do Uher, prose za pomoc krále tamějšího Belu IV., jenž ale žádosti té nevyhověl. Za to ale Přemyslův lid válečný na Moravě velmi statečně si vedl proti vojsku královskému, jemuž houževnatý stavěl odpor na hradech a zámcích tak, že královští jen po velikém namáhání dobyli některého z nich. Konečně prostředkování krále Bely uherského po- r. 1237.

*) Ovdovělá královna Konstancie, kteráž ho užívala dosud, dostala směnou za ně Brněnsko.

dařilo se, že mezi bratřími zjednán mír. Přemyslovi dostalo se opět Olomoucka i Opavska.

Král Václav I. smířil se s Bedřichem rakouským, ale od něho byl oklamán.

Svrchu již o tom byla řeč, že král Václav I., jenž do té doby přátelsky stál k císaři Bedřichovi II., od něho odstoupil, načež přáteliti se počal s odpůrci jeho. I víme též, že se to stalo jednak z osobní nechuti k císaři, jednak a to hlavně působením abatyše Anežky, horlivě oddané papeži Řehoři IX., jenž s císařem žil v nepřátelství. Z této změny v politice krále českého kořistil hned pokořený vévoda rakouský Bedřich II., jemuž, jak víme, ze všech zemí jeho (Rakous i Štýrska) nic nezbylo, kromě pevného Nového Města Vídeňského a několik zámků. Chtěje získati pomoc krále českého, Bedřich Bojovný sám osobně se k němu udal na Moravu ještě toho času, když tam potlačoval poslední zpouru bratrem roznícenou. Přímluva papežova proklestila mu cestu — Václav ochotně jej přijal. *Sjezd* odbyl se v Luhu blíže Brna, kdež král český a vévoda rakouský vešli ve smlouvu přátelskou, jejímžto hlavním obsahem bylo, že král český slíbil pomoc svou, aby Bedřich Bojovný opět nabyl všech zemí svých, začež v odměnu králi Václavovi postoupiti měl všecku zemi rakouskou ležící po levém břehu Dunaje. Zároveň smluveno bylo, že Václavův syn nejstarší *Vladislav* za manželku pojme neteř Bedřicha *Kedrutu*, dceru totiž bratra jeho Jindřicha, což nebylo bez důležitosti, neboť předvídalo se, že po smrti bezdětného Bedřicha Bojovného na ni spadne dědictví zemí rakouských. Král Václav
r. 38. slibům svým dostál úplně, neboť r. 1238. válečně

se vypraviv do Rakous, nejvíce k tomu přispěl, že Bedřich Bojovný opět nabyl zemí svých, ano i Vídně pomáhal mu dobývati; neboť Vídeňané, nechtějíce vzdáti se hodnosti a svobod města říšského, vzdorovali, až teprv mocí byli přinuceni, podstoupiti opět vládu dřívějšího panovníka. Bedřich Bojovný ale naproti tomu osvědčil opět obvyklou vrtkavosť i nijak se mu nechtělo do splnění slibův, ačkoli je byl stvrdil přísahou, jako i král Václav. Když pak konečně smířil se s císařem Bedřichem II. a tento jej opět potvrdil ve všech jeho zemích s dodatkem, že není povinen část Rakous postupovati králi českému, tu Bedřich Bojovný již dokonce ničeho nechtěl věděti ani o postoupení části země ani o sňatku umluveném. Zachoval se, jako zvykle chovají se lidé bez povahy mravní. V nouzi vše sliboval, vyváznuv z ní, ničeho nesplnil.

Nad císařem Bedřichem II. stahovala se tehdáž mračna hrozivá; neboť papež Řehoř IX. dav jej do klatby, vyzýval knížata německá, aby ho již nebyli poslušni, nýbrž jiného si zvolili krále a císaře. Ačkoli pak mnozí se zachovali dle vyzvání toho a strana císaři odporná velkou vládla mocí, předce tentokráte nedosáhla cíle, čímž na mnoze vinen byl legát papežský *Albrecht* příjmím *Čech (Bohemus)*, jenž nerozvážností a přemrštěností svou straně papežské v Německu více škodil než-li prospíval, tak že proň mnohý kníže německý opět přidal se k straně císaře a s ním se smířil. To po nějakém čase učinil konečně i sám král český, ačkoli, jak se zdá, toliko proto, že předvídal bouři velikou, jež se od východu hnala na celé křesťanstvo západní.

Královna matka Konstancie zemřela.

r. 1240. Okolo toho času a sice r. 1240. dne 8. (dle jiných dne 6.) prosince zemřela vdova po králi Přemyslu Otakaru I. a matka Václava I. královna *Konstancie*, paní znamenitá i velezasloužilá, o níž často byla již zmínka v tomto vypravování. Ovdovělá přebývala na Moravě, kdež k výživě své požívala nejprve Břeclavska a potom Brněnsko. Založila na Moravě bohatě nadaný klášter pro panny zákona cisterciáckého v Tišňově, řečený Porta Coeli (brána nebeská) a druhý prý ještě v Oslavanech. Také prý postaviti dala tři hrady, totižto v Hodoníně, v Břeclavi a v Bystřici. Po žádosti své pochována jest v kostele kláštera Tišňovského.

Také v biskupství pražském udály se změny smrtí; neboť biskup *Jan II.* zemřel již r. 1236. a nástupce jeho *Bernart*, bývalý scholastyk pražský následoval jej do hrobu již r. 1239. Zvolený pak na biskupství kanovník pražský *Mikuláš* čili *Mikuš*, jenž pocházel z nízkého rodu ve vesnici (nyní části Prahy) Oujezdě, posvěcen byl od samého papeže v Římě a biskupoval až do r. 1258. Napsal o něm starý kronykář (kanovník pražský František), že zlato velmi miloval a po něm bažil. I zvěděv, že prý kdesi v Čechách nalezen byl kus zlata ryzího velikosti hrušky nebo pěsti, vypravil proň poslův několik a kdykoli se pak otevřela vrata dvoru biskupského, dychtivě se tázal, vešel-li již některý z poslův s tím zlatem, jež pak, když se mu přineslo, bedlivě choval s ostatními poklady svými. — Za to prý zase mnoho vynakládal na ozdobení kostelův, zvláště sv. Víta, jejž dal nově klenouti a pak pomalovati i ozdobiti varhanami za dvacet šest hřiven stříbra.

O nájezdu Mongolův a Tatarův.

Bouře, o nížto svrchu jsme se zmínili, že od východu valila se hrozivě na křesťanstvo Evropy střední a západní, pocházela od sveřepých *Mongolův* a *Tatarův*, kteříž děsnějším ještě způsobem, než Hunové a Avaři, moc svou světu hlásali a dokazovali. Na ohromně rozsáhlých vysočinách Azie střední od nepaměti žije národ hlavně kočovní, *Mongolové*, jenž nyní uznává vrchní moc císaře čínského. Za dávných dob ale těšil se neodvislosti úplné, žije pod správou náčelníkův svých, chánův čili chaganův. Na začátku století třináctého povstal mezi nimi muž znamenitý, jenž rychlostí, k víře téměř nepodobnou, slátal nesmírnou říši světovou. Byl to *Temučin* čili *Temudžin*, z počátku chán nepatrný, jenž ale vynikaje schopnostmi neobyčejnými, způsobil jednak chytrostí jednak násilím, že v celém národě mongolském dosáhl vlády nejvyšší, učiniv se chánem nade všemi chány, pročež říkalo se mu *Džingis-chán* čili Čingischán. Zřídiv sílu válečnou národa svého, ihned dal se na výboje a již r. 1209. vrazil do říše čínské, nedada si překážeti světoznámou zdí, jížto Číňané vlasť svou zabezpečiti chtěli od nájezdův ze strany severní. Vyvrátiv a podmaniv si jiné ještě říše, zejmena rozsáhlé panství Chovaresmiův, na něž udeřil s vojskem asi 700.000 mužův silným, a sporážev pak vše před sebou, co se mu v cestu postavilo, syny své v čele Mongolův a Tatarův na další vypravil výboje.

I čtouce, kterak nám současní svědkové popisují voje těchto Mongolův a Tatarův, pochopujeme, jak se to mohlo státi, že v rychlosti úžasné dodělaly se úspěchův tak nesmírných, že opravdu vítězné jich pochody podobaly se buranu, jež řádí

silou a rychlostí neodolatelnou. Byl to lid vzezření odporného a dle našich ponětí o kráse, ošklivého, ale těla silného a zdraví houževnatého, že snadno snášel všecky svízele a útrapy výprav válečných. Vedle toho pak vojsko zřízení mělo výborné, i panovaly v něm kázeň příkladná i poslušnosť neobmezená; neboť Temučín nebyl toliko srdnatým vojákem, nýbrž rozuměl i potřebám jiným, což dokázal jakožto zákonodárce. Na malých, hubených, ale velmi vytrvalých koních Mongolové a Tataři tak rychle uháněli, tak daleké za krátký čas vykonávali pochody, že prý, jak dí o nich svědek současný, skoro se zdálo, jako by ani nejezdili po zemi, nýbrž vzduchem lítali a to tím, že neznali ani překážek pozemních, hor, řek a pod. a tudíž zhusta objevovali se, kudy se jich nikdo nenadál, a kudy jiné vojsko nebylo by se mohlo ani prodrati. V boji vedli si jako lítí a to tím více, že nestatečnosť strestala se bez milosti nejpřísněji, se zbraní pak uměli zacházeti výborně a zvláště znali se ve střelbě i střely jich děsně řádily v řadách nepřátel. Běda však krajinám, kam se dostali! Obyvatelstvo, jež se nezachránilo útěkem, zakoušeti muselo zuřivosti divochův, kteříž poplenivše kde co bylo, cestu svou označovali ssutinami, spaleništi a spoustou všelikou; koho nepovraždili, shanobili a v porobu vzali.*)

V Evropě dařilo se jim, jako v Azii; nebylo moci, kteráž by jim byla odolala. V nynějším

*) Hrůzu, kteráž z nich šla skutečně, kronykáři někteří ještě přepjali až do směšnosti, jako v listu svém učinil Jan Narbonneský, jenž zmiňuje se, že ti Tataři byli též lidožrouti, dodává: „Znamenitější mezi nimi požívali masa mladých děvčátek, považujíce prs panenský za lahůdku; sprostí pak Tataři požívali maso starých babic.“

Rusku veliká byla rozptýlenosť, neboť tam panovalo množství knížat údělních, kteřížto sice všichni za vrchního pána svého uznávati měli velikého knížete Kyjovského, ve skutečnosti ale počínali si, ani ho nedbajíce. Spory, různice a války bez ustání byly toho následkem. Vůči nebezpečenství blížícímu se sebralo několik těchto knížat válečné síly své a postavili se Mongolům a Tatarům. Avšak nebylo mezi nimi svornosti rozumné a tak v bitvě nad říčkou *Kalkou* r. 1224. utrpěli porážku úplnou, jež nepřátelům otevřela volnou cestu na západ. Po smrti Temučína uvázal se ve vrchní vládu syn jeho *Ügetaj*, za něhož bouře mongolsko-tatarská vítězně valila se dále do Evropy. Knížetství ruské za knížetstvím padalo pod moc světoborcův, město za městem pokořovalo se vítězům, i zakoušelo surovosti jich bezuzdné. Osud ten stihl *Rjazaň*, stihl pak *Moskvu*, *Suzdal*, *Vladiměř* a jiná města, sídla knížat udělních, až konečně přišla řada i na staroslavný *Kyjov*, jenž podlehl v prosinci r. 1240. Jakkoli pak dobytí Kyjova všude, kam se o tom zpráva zanesla, veliký způsobilo postrach, předce nic se nedělo, aby se dalším nehodám postavily hráze nepřebytné. I valil se tedy zhoubný proud dále na země křesťanské a s hrůzou roznášely se zprávy o dalších vítězstvích zástupův mongolských a tatarských, nad nimiž vrchní velení měl *Batu* chán, vnuk Džingischána. Přišla nyní řada na *Polsko* a hned počátkem roku 1241. zvěděl postrašený svět křesťanský, že nepřítel sveřepý dobyl, poplenil a vypálil *Sandoměř* a jiná města polská, ba konečně i slavný *Krakov*. Bátu nyní vojsko své rozdělil na tři proudy, z nichž s jedním sám vrazil do *Uher* a poraziv vojska krále Bely IV. i bratra jeho Kolomana v bitvě nad

r. 1241.

řekou *Slanou* opanoval pak celou zemi, kdežto Bela IV. utekl až na ostrovy dalmatské. Druhé dva proudy, majíce zaměříno jeden do *Čech* *) a do *Němec* severních druhý, spustošily horní a střední *Slezsko* jakož i *Malopolsko* a pak opět se ve Slezsku v jedno srazily. Náčelným vůdcem tu byl *Peta*, též vnuk Temučína.

Krále Václava I. a Cechův zásluhy o křesťanstvo a vzdělanosť.

Tehdáž král Václav I. a národ český dobyli si zásluh největších. Ačkoli totiž divoký nepřítel křesťanstva a vší vzdělanosti již již takřka klepal u samé brány říše německé, málo, ba téměř nic se tam nedělo, aby se odrazila záhuba hrozící; neboť císař Bedřich II. stále meškal ve Vlaších, skoro ustavičně zaměstnán bojem proti svým odpůrcům, náměstek pak jeho v Němcích, syn *Kunrát* nebyl s úlohu velikou, mladíkem jsa nedospělým; i také z ostatních knížat německých málo kdo co dělal. Tím obezřetněji a čileji počínal si soused říše německé, král Václav. Pečovalť o to, aby se hrad pražský, Vyšehrad a jiné zámky důležité opravily a opevnily, též potravou a potřebami válečnými opatřily, rovněž i města a kláštery, což vše dálo se s takovým kvapem a úsilím, že práce nesměli se vzdalovati ani duchovní. Po hranicích ohrozených nadělati dal zásek, aby nepřítel nemohl vniknouti do země. Ve všech kostelích dal hlásati *válku křížovou* a pro příklad sám první na sebe vzal znamení kříže jakožto

*) Zpytáci jich už dříve potulovali se po zemi české, kdež se jim říkalo „kartasy“.

bojovník za víru. Zároveň ale, nechtěje spoléhati toliko na své síly, dopisy prosebnými vyzýval sousedy blízké i vzdálenější, aby mu pomocí přispěli na odvrácení nebezpečenství, všem stejně hrozícího.

r.

I dařilo se snahám jeho tak, že roku 1241. již začátkem dubna mohl vyrušiti v pole, maje svého vojska vlastního 40.000 a kromě toho 6000 nejvíce z Němec na pomoc přišlých. Táhl přímo k Žitavě, chvátaje na pomoc manželovi sestry své Anny, knížeti Vratislavskému, *Jindřichovi II. Pobožnému*, jenž vládl kromě toho valné části Polska. Avšak, nešťastný kníže ten nevyčkav příchodu svaka svého, jenž by k němu byl přirazil nejdéle ve třech dnech, sám na tak zvaném *Dobrém poli* blíže města Lehnice v Dolním Slezsku pustil se do boje dne 9. dubna i smutně pochodil, neboť prohrav bitvu, sám zahynul a s ním 10.000 bojovníkův nejvíce ze Slezska a Polska. Mezi padlými byl též kníže český *Boleslav*, co se ví, poslední to z Děpolticův často jmenovaných. 1241.

Zvěděv o porážce této král Václav I. postupoval dále, chtěje se pomstít za svaka svého; nepřítel se ale nepustil s ním do boje, nýbrž dal se na útěk, couvaje směrem jihovýchodním. Zanechali tedy Mongolové a Tataři dalšího pochodu na západ a tím Německo zachráněno jest od útrap a zádav, jichž se sousedním zemím východním dostalo měrou vrchovatou. Toho pak zásluhu přičísti sluší hlavně králi Václavu I. a národu našemu, což se ale ovšem v Němcích dosud neuznává a necení, jak by se mělo.

Nepřítel divoký na Moravě a porážka jeho u Olomouce.

Mongolové a Tataři chtěli se nyní prodrati do Čech, což se jim ale nepodařilo, nýbrž v Kladsku, kudy chtěli proraziti, na tak mocné vrazili záseky a překážky, že záměru svého museli zanechati. Za to ale podařilo se jim, že některým otvorem nestřeženým skrze Opavsko prodrali se do Moravy, kteráž brzy téměř celá jimi zaplavena, zaúpěla pod tíží trýzně mnohonásobné. Jen málo měst odolalo útokům jejich a zachránilo se, jako Olomouc, Brno, Uničov a j., ostatně skoro všecka i mnoho též klášterův hrazených vypáleno a vydrancováno, lid pak venkovský, pokud se nezachránil v lesích a úkrytech jiných, sužován nelidsky. Rukopis Královdvorský, zbytek velké někdys sbírky psaných písní a zpěvův staročeských, nyní v Museum českém chovaný, obsahuje též báseň velekrásnou, nadepsanou „o velikých bojích křesťan s Tatary“, kteráž nám líčí, jak si nepřátelé svéřepí na Moravě počínali a jak se jim ubránil lid, kterýž, zachrániv se na horu Hostajnov (Hostýn) blíže Holešova, ke kostelíčku divotvorné mateře boží, od nich tam byl sevřen a oblehán, až konečně bohatýrský vůdce vojska velkého *Jaroslav* na Tatary udeřil a vůdce jejich zabiv, takovou jim zadal porážku, že „by prosta Tatar Hana“ to jest, že Tataři vyklidili se z celé země. Avšak toto osvobození Moravy opět z veliké části jest zásluhou krále Václava I., jenž v Čechách nové sebrav vojsko, přitáhl s ním na Moravu, kamž mu ze sousedův, za pomoc a podporu požádaných, jediný vévoda rakouský Bedřich Bojovný, s vojskem na pomoc přitáhl. Ku konci června svedla se u *Olomouce bitva hlavní*, ve kteréž Tataři

velkou utrpěli porážku, že rychle pospíšili do Uher, aby tam přirazili ke svým. Statečným vůdcem vojska královského v bitvě u Olomouce byl Jaroslav, o němž povšechně se domnívají, že pocházel z *pánův ze Šternberka*, předkův nynějších hrabat toho jmena.

Z Uher Tataři a Mongolové ještě téhož léta pokoušeli se o Rakousko, kamž také v skutku vrazili; avšak i tento záměr jejich úplně byl zmařen a to opět nikoli bez zásluh krále českého, jenž volán byv na pomoc Bedřichem Bojovným, s tak značnou posilou k němu pospíšil, že nepřátelé, vyzvědači svými zvěděvše, jaká moc značná je očekává, opět do Uher se obrátili. Brzy potom poplenivše Uhry, Chorvatsko a Dalmatsko, stěhovali se z Uher.

Minula tedy hrozná ta bouře, kterouž tolik zlého uvalilo se na východní krajiny slovanské; neboť značná část Ruska nynějšího déle než dvě stě let snášela ponižující jho násilníkův aziatských. Že pak bouře ta doburácela na hranicích českých, a že ostatní Evropa úplně od ní zůstala netknuta, za to hlavně, ba takřka jedině děkovati jest bdělosti krále Václava i statečnosti národa českého, jenž vším právem mnoho si může zakládati na těchto zásluhách o křesťanstvo a vzdělanost.

Nové spory a boje s Bedřichem rakouským.

Po šťastném odražení Mongolův a Tatarův Čechové a jich král netěšili se na dlouho míru; vždyť císař Bedřich II. i na dále kalil mír v říši německé i zemích okolných a kromě toho soused Čechův nejbližší Bedřich Bojovný každou chvíli na novo osvědčoval povahu svou měnivou, to míře

r. 1242. se s králem českým, to zas naň nevraže a válečně dotíraje. Tak r. 1242. neví se ani dobře, proč, vrazil s vojskem skrze Znojemsko na Moravu a však neutržil než hanbu a ponížení; neboť když se král Václav I. blížil se znamenitou silou válečnou, lid Bedřicha Bojovného, ani nepodstoupiv boje, hanebně dal se na útěk, tak že vévoda rakouský, octna se na holičkách, musel prositi za mír, v jehož výmínkách opět sliboval, že neteř a dědičku svou Kedrutu v manželství dá královu prvorozenci Vladislavovi. Tím ale vojna předce neměla konce; neboť Bedřich ani tentokráte slibům nevyhovil, nýbrž brzy opět Václavu I. nepřátelství r. 1244. strojil,*) tak že opět se vedly boje roku 1244. a 1246. 1246. Roku posléz řečeného podařilo se Bedřichovi, že vyvázl jako vítěz. Král Václav I. totiž roku toho sám na vojnu nešel, nýbrž vedení vojska svěřil sestřenci svému, již svrchu jmenovanému *Oldřichovi*, knížeti Korutanskému, jenž také skutečně vtrhl do Rakous. Tu jej ale Bedřich Bojovný náhle přepadl v ležení nedaleko městečka Lávy, po krátkém boji porazil a s velkou částí vojska zajal.

Příčinou, pro kterouž statečný král Václav I. tehdáž sám nevedl vojska svého, bylo prý, že právě té doby byl na léčení; neboť, honě v le-

*) Kronykář náš Přibík Pulkava vypravuje, že prý Bedřich rozmrzen, kterak Rakušané jeho vždy před Čechy utíkají aneb od nich porážky utrpují, vyzval prý Václava, aby v určitý čas na jisté místo se postavil a s ním se potýkal sám a sám, čehož kdyby učiniti nechtěl, sám by se přiznával k hanbě a potupě vlastní. Král Václav prý v čas přišel na místo ustanovené, ale nikoli Bedřich, kterýž zdaleka utekl, spatřiv, že král český náležitě se opatřil, aby nemohl býti jat, kdyby celé to vyzvání na souboj nebylo než osydlem, jímžto jej Bedřich vlákati chtěl do zajetí.

sích křivoklátských, vrazil na větev a oko mocně si porouchal. Lékařům nepodařilo se zachovati mu oko, čímž prý tak se rozhněval, že jim odňal některé vesnice, ustanovené na jich výživu. Od té doby král Václav neměl než jedno oko, pročež zhusta sluje *Jednookým*.

Královic český Vladislav oženil se s dědičkou zemí rakouských.

Aby se knížeti rakouskému náležitě pomstil za potupu, kterouž vojsko krále Václava I. utrpělo porážkou u Lávy, král ten živou měl snahu. O tom dobrou vědomost maje Bedřich Bojovný i obávaje se, že se Václav I. spojí s králem uherským Belou IV., z čehož by mu vzešlo nebezpečenství největší, hleděl tomu překaziti. Pročež opět smířil se s králem českým a konečně vyhovil slibu tolikkráte zrušenému, z jara totiž r. 1246. odbyl se sňatek královice českého Vladislava s dědičkou zemí Bedřichových Kedrutou. Tím tedy rodu královskému českému otevřela se cesta na stolec vévodství rakouského, s nímž tehdáž již bylo spojeno sousední vevodství štýrské. r. 1246.

Bedřich Bojovný svatby neteře své nepřečkal dlouho; neboť již dne 15. června téhož roku (1246.) zabit jest v bitvě, s Uhry svedené, nad Lítavou nedaleko Nového Města za Vídní. Jím po meči vyhynul vévodský rod rakouský *Babenberkův*.

Nesnáze krále Václava o biskupství olomoucké.

Té doby král Václav do nemalých dostal se nesnází od strany církve a to vše hlavně jen

k vůli císaři Bedřichu II., jemuž tehdáž stranil. Stalo se totiž dříve (r. 1240.), že arcibiskup mohučský *Zibřid* biskupa olomouckého *Ruprechta* přinutil, aby se vzdal hodnosti, neboť pro sešlosť věkem nedostačoval již úřadu svému a v církvi jeho zakořenily prý se neřesti některé. Na místo Ruprechta arcibiskup jmenoval biskupem Olomouckým *Kunráta z Frydeberka*, z příbuzenstva nám již známého rytíře Ojíře, ale zároveň sesadil několik kanovníkův, kteří prý zneužívali slabosti biskupa předešlého. Tito ale ohrazovali se proti počínání arcibiskupa a sami ze sebe kanovníka *Viléma* zvolivše za biskupa, žalovali na arcibiskupa Zibřida u samého papeže *Innocentia IV.*, jenž tehdáž v Lyoně, nyní městě francouzském, odbýval všeobecný sbor církevní, a tam právě r. 1245. císaře Bedřicha II. opět dal do klatby. Papež nově jmenovaného biskupa Kunráta, poněvadž patřil k straně císaře, sesadil, ale též soupeře jeho Viléma přinutil, aby se vzdal, načež hodnosť biskupa olomouckého vznesl na vlastního kaplana svého *Brunona*; když ale Václav, jenž dosud neodchýlil se od vykletého císaře, odporoval, nechtěje se spustiti Kunráta, papež rozhněvaný poručil arcibiskupovi bremskému, aby všecky země krále českého dal do klatby a na ně uvrhl interdykt čili zastavení služeb božích. I biskupa pražského Mikuláše zastihl trest ostrý, neboť zpěčoval se prohlásiti zastavení služeb božích v biskupství svém, pročež na čas hodnosti své jest zbaven.

Naproti tomu císař sám velmi nevděčně a neupřímně choval se ku králi českému. On sám přičiňoval se k tomu, aby se dědička zemí rakouských Kedruta sňatkem manželským nedostala královici českému; sám prý na ni měl zaměříno,

aby sobě a rodu svému pojistil dědictví zemí rakouských. Když ale sňatek svrchupsaný předce se uskutečnil a když smrtí Bedřicha Bojovného uprázdnil se stolec knížecí v Rakousích a ve Štýrsku, zjevně se ukázaly císařovy zámysly sobecké.

O smrti královice Vladislava.*)

Z počátku sice věci dařily se úplně ve prospěch Přemyslova královského rodu českého; neboť manžel Kedrutin, královic *Vladislav* v zemích někdys Bedřicha Bojovného ujal se vlády a tam za pána byl uznán. Zároveň i na jiné straně jemu a rodu jeho otvírala se cesta nadějná k rozšíření moci a slávy; neboť když kníže slezský *Mečislav* Opolský zemřel bezdětek, volali jej stavové knížetství toho na stolec uprázdněný. Avšak

*) Kněz *Václav Hájek z Libočan* r. 1541 vydal v Praze obšírnou kronyku českou, kteráž sice vyniká vypravováním příjemným, ale tolikem naplněna jest bájek a smýšlenek, že již dávno nepožívá víry u lidí rozumných. Na důkaz, že se Hájek neštítil ani bájek nechutných, ba přímo i hloupých, stůjž zde, co sepsal o příčině smrti Vladislavovy. Královic tento „počal (prý) velmi peychati netoliko proti lidem, nýbrž i proti pánu bohu, často mluvě rouhavá slova. Jednoho dne sedě při svém objedě s svými dvořany, mluvil mnoho proti víře křesťanské, až jej někteří z přísedících starší trestali, ale on nad to ještě více mluvil. V tom přiletěla nějaká moucha a když on ústa otevřel, do něho vletěla a ta skrze jeho všecka střeva prošla a po malé chvíli zase z něho zadkem vyletěla; a hned po ní vyšla krev z něho spodkem, kteréž jemu nemohl žádný lékař zastaviti, po velikém pak trápení desátého dne umřel.“ Povídky této netřeba rozebírati a posuzovati; odsuzujet se sama sebou a smutné dává svědectví o poctivosti kronykáře Hájka.

naděje bohaté pominuly brzy; neboť Vladislav
r. 1247. zemřel již roku následujícího 1247. dne 3. ledna u věku ještě velmi mladém. Sešel-li smrtí, jak se říká, přirozenou, anebo přičiníno-li se k ní jedem, jak domýšlejí se někteří, kdož rozhodnouti může; jisto však jest, že brzké úmrtí Vladislava nepřišlo nevhod nejednomu z knížat německých, kteříž si dělali laskominy na krásné dědictví po Bedřichu Bojovném. Mezi nimi místo neposlední zaujímal sám císař Bedřich II., kterýž se domníval, že důstojenství a moc zbavují jej všech ohledův povinných; neboť ještě za živobytí královice Vladislava hlásil se s domnělými právy svými k zemím rakouským a také hned tam vyslal Otu z Eberštejna, aby proň obsadil Rakousy. Práva svá snažil se dokázati tím, že prý Rakousko i Štýrsko jakožto léna odumřelá spádají opět naň jakožto na hlavu říše celé, a mimo to táhl se k zemím těm též právem prý dědičným jakožto tchán nešťastné sestry Bedřicha Bojovného, kněžny Markéty, kteráž po smrti manžela svého nešťastného Jindřicha, syna císařova, žila v klášteře.

Kněžna Kedruta sama ale dlouho nevdovila; neboť provdala se za *markrabí Bádenského Heřmana*, jenž na základě sňatku toho konečně přijat byl za pána v Rakousích; avšak ani jemu nebylo popřáno, těšiti se tam životu dlouhému.

Mezi králem Václavem a Bedřichem císařem od té doby nastal rozbrat úplný a trvalý. Král český zřejmě prohlásil se proti císaři a strojil se na podporu *Viléma, hraběte Hollandského*, jejž tehdáž strana proticísařská byla si zvolila za krále německého. To ale v Čechách samých hlubší mělo účinek, než král Václav mohl tušiti, neboť císař a syn jeho Kunrát mstili se mu tím, že ve

vlastní zemi jeho podporovali vzbouření nebezpečné mezi panstvem.

Něco o tehdejším hospodářství státním.

Abychom vypravování dalšímu porozuměli lépe, zapotřebí předeslati *několik úvah o tehdejších financích* státních čili o tom, z čeho se uhrazoval náklad na potřeby veřejné. Tehdejší *hospodářství státní* velmi podstatně lišilo se od nynějšího, kdež náklad na dvůr panovníkův, na úřady, vojsko a na všecky ústavy a vůbec na potřeby veřejné hlavně uhrazuje se pravidelnými daněmi přímými a nepřímými téměř co rok vzrůstajícími, jež dotýkají se skoro všech občanův to více toméně. Za dávných oněch dob ale, o nichž nyní vypravujeme, takových všeobecných daní pravidelných nebývalo, nýbrž panovník daně podobné nesměl ukládati a vybírati, než jen v případnostech mimořádných i to ovšem jen v souhlasu se sněmem. Na uhrazení potřeb za poměrův obyčejných byly důchody jiné, jež pocházely hlavně ze statkův pozemkových. Důchody panovníka českého byly velmi znamenity. Předně měl mnoho panství čili statkův rozsáhlých, jež spravoval vladař pod dozorem komorníka, bdícího nad tím, aby důchody plynuly skutečně do pokladny královské; kromě toho ale bylo ještě mnoho jiných důchodův; neboť *regalie* čili *práva královská* byly četny i z každého práva plynuly užitky, totižto důchody do královské komory čili pokladny. Čím větší byla moc panovníka, tím větší i důchody z regalií. Co by se nyní nazývalo pozemky obecnými a za původních řádův staročeských náležívalo obci ve smyslu staroslovanském, znenáhla když utužila se

moc panovničí, všecko stalo se tak zvaným „královstvím“, čili jak bychom nyní řekli, vlastně statky „zemskými“ čili „státními“ a poněvadž nešetřilo se tehdáž náležitě rozdílu mezi státem a osobou panovníka, považoval se panovník za pravého vlastníka všech těch pozemkův obecných, lesův, pastvišť, též potokův, řek atd. a kdo jich užíval jako ku př. uhlíři, lovci, brtníci, rybáři atp. musili za to platiti do komory královské.

Dále do regalií čili práv královských náleželo vybírání *cla* i *mýta* za zboží přivezené. Kolem hranic celého království českého rozprostíral se tehdáž hustý les čili *hvozd pomezný*, jehož se zúmyslna šetřilo již i z ohledův válečných jako přirozené ohrady proti nájezdům nepřátelským. Jen v některých místech zvláště příhodných hvozdem tím učinily se průseky, aby se tudy vedly cesty do země, při čemž ovšem nelze míti na zřeteli snad silnic nynějších, důkladně stavěných. Na hranici při takovéto cestě nacházel se úřad, jenž vybíral ustanovené clo ze zboží, z ciziny přivezeného. *Hlavní úřad celní* byl v Praze ve dvoře Týnském. Dále platilo se mýto cestné i mostové za dovoz zboží toho. Také za plavení po řece vymáhaly se platy jisté. Do komory královské plynulo dále také *tržné*, totižto poplatky, jež vybíraly se od osob, kteréž na trh přinášely plodiny hospodářské nebo výrobky řemeslnické. Jeden z nejvydatnějších důchodův komory královské pocházel z *hornictví* a *mincovnictví* čili z práva ražení peněz. Nad obojím dozor měl úřadník, mincmistrem zvaný. Práva raziti peníze panovníci, méně dbalí cti a studu, zhusta tehdáž zneužívali, že z čista jasna všecek peníz ražený dali prohlásiti za neplatný, zapovídajíce pokutami další jeho obíhání a poroučejíce, aby si každý zásobu

svou peněz těch u směnářův královských vyměnil za peníze nově ražené, kteréž byly zrna horšího, z čehož ovšem komoře knížecí zisk vzešel.

Nemalé důchody splývaly do komory královské také z *vykonávání spravedlnosti*; neboť z hojných pokut, jimiž se trestaly zločiny, část největší náležela do pokladny panovníkovy.

Ačkoli tuto nejsou vypočteny všecky prameny důchodův komory královské, předce z toho, co tuto řečíno, patrno jest, jak znamenity byly důchody panovníka českého za poměrův pravidelných; uměl-li tedy panovník jen poněkud hospodařiti, příjmy jeho netoliko postačovaly potřebám pravidelným, nýbrž poskytovaly mu prostředky i na větší vydání mimořádná tak, že jen v případnostech obzvláštních ociťoval se ve skutečné potřebě, aby celý národ přispěl na vydání mimořádná. Tomu říkalo se *berně* i byla to daň, kterouž platili stavové všickni z pozemkův svých a kterouž po župách čili krajích vybírali *berníci* zvolení od panstva a rytířstva; panovník ale sám o své ujmě berní rozepisovati nesměl, nýbrž o tom rozhodoval sněm, k němuž se panovník uchýliti musel se žádostí, aby z příčin těch kterých povolil mu vybírati berně.

Aby se uhradil *náklad na veřejnou správu země*, na to též nebylo zapotřebí berní čili daní mimořádných, nýbrž úředníci a služebníci zemští nedostávali služného, jako za dob nynějších, nýbrž brali výživu neb náhradu za služby konané z tak zvaných *dědin kladských*, to jest ze statkův čili pozemkův, jichž užíval toliko, kdo a pokud zastával úřad nebo konal službu jistou. Tak ku př. jistých pozemkův užíval župan, jistých zas cudař, jistých vladař atd.

Král Vácslav I. zle hospodařil. Panstvo proti němu se vzbouřilo.

Za krále Vácslava I. hospodářství státní vedlo se tak, že z toho musely vzejíti následky nemilé, ba nebezpečné. Jmění státní přicházelo víc a více na mizinu; časté zápletky zahraničné a nebezpečí pocházející od divých nájezdníkův azijských ovšem vyžadovaly nákladův velkých, avšak nejvíce zlého ve směru tom pryštilo se předce hlavně jen z libůstek a náruživostí krále samého; hovilť přes příliš nádheře a byl náruživě oddán rozkošem; zvláště pak od r. 1245. oddával se nejvíce tajnému mílkování a zábavám nákladným, z čehož velká vzešla ujma jmění státnímu, neboť král korunní statky dle potřeby zastavoval anebo i dle rozmaru rozdával některým milcům svým, jako ku př. jmenovanému již často Ojíři z Frýdberka daroval župní hrad Bílinu i se vším zbožím. Tím častěji musel pak požadovati berní, což ovšem všickni nemile nesli. Kromě toho v panstvě českém drahně bylo nespokojencův, kteříž na krále nevražili též pro hrady, kteréž v poslední době, když zemi hrozilo nebezpečenství od Mongolův, se zbudovaly a k nimž král táhl se jako pán vrchní, kdežto pánové proti tomu se zpěčovali, tvrdíce, že toliko oni sami k nim mají právo jako k hradům vystaveným na jich pozemcích.

Vědouce o tom císař i syn jeho Kunrát, kořistili z toho, aby králi českému způsobili nesnáze a zápletky ve vlastní zemi jeho, což se jim úplně podařilo, neboť pánové nespokojení ochotně přijímali jich posly a hotovili se k odporu proti králi. Když tedy král vyzýval, aby Čechové chopili se oruží a s ním se vypravili na císaře a stranu jeho v Němcích, potkal se s úplným ne-

zdarem a zpoura vyšla na jevo. V čele panstva zpurného byl *Ctibor* sudí příjmím *Hlava* (moudrá) a syn jeho *Jaroš*; nespokojenci odbývali rozmanité sjezdy a porady, vstupujíce v *jednotu proti králi*, s jehož nepřátely v zemích okolních též udržovali spojení. Králi samému jen málo panstva zachovávalo věrnost, jako nejvyšší komorník *Boreš z Ryzmburka*, *Ojíř z Frýdberka*, *Havel z Lemberka* a j., za to ale ke straně jeho náleželo vše, co s papežem se snášelo, podivení tím větší pak budí, že i sám biskup pražský *Mikuláš* i kapitula jeho lnuli k straně pánův sjednocených.

Královic Přemysl Otakar přidal se k jednotě panské proti králi otci. Válka domácí.

Tito v počínání svém nedali si překážeti ani usilováním biskupův rezenského a míšeňského, kteříž z poručení papeže Innocentia se vynasnažovali, aby panstvo povstalé pokutami církevními zdrželi od zpoury další. Stalo se ale opak toho; r.
neboť dne 31. července r. 1248. pánové sjednocení 1248
v Praze na sněmu shromáždění, zvolili si za krále syna Václavova *Přemysla Otakara*, kterýž se přidal ku zpouře; neboť mezi ním a rodiči ode dávna nebylo lásky a důvěry vzájemné. Smutné zápletky v Čechách nabývaly tím významu hlubšího a tvářnosti děsnější; vypuklat v zemi válka domácí — povstání panstva proti králi — boj syna proti otci! Choť Václavova, matka Přemyslova, královna Kunygunda hořem se trápíc, odjela z Čech do Moravy, kdež 13. září 1248. skonala.

Když král Václav, přebývaje na hradě Zvíkově, poselstvo, jež sněm k němu vypravil s bisku-

pem Mikulášem v čele, v hněvu svém uvrhnouti dal do vězení hradu téhož, vypukla válka zjevně, jejížto hrůzy, plen a zážeh, neušetřily ani Prahy. V boji tom straně králově nedařilo se stkvěle, neboť jsouc slabší, všude téměř s pole byla sháněna i nezůstalo konečně v moci králově než toliko čtyry hrady, totižto Zvíkov, Most, Přimda a Loket. Ačkoli pak statečný Boreš z Ryzmberka, hlavní podpora strany královy v Čechách, mladšího krále, jak tehdáž říkáno Přemyslovi Otakarovi, když oblehal hrad Most, porazil a na útěk zahnal, v celku nezpůsobil se tím obrat králi příznivý, tak že konečně Václav nucena se viděl, odebrati se ze země; i udal se nejprve do Rakous a pak na Moravu, kdež nedávno před tím manželka jeho pochována byla v klášterním kostele Tišňovském. Na Moravě okolo krále hlavně byli činnými biskup olomoucký Bruno, proti němuž Václav dříve tak dlouho se zpouzel, a pak známý nám již kníže korutanský Oldřich, králův sestřenec.

Smlouva mezi králem a synem.

r. 1249. Počátkem r. 1249. král Václav z Moravy opět vypravil se do Čech s vojskem, ježto skládalo se z Čechův jemu věrných a hlavně z Moravanův, konečně i z posily z Uher a Rakous. Poněvadž král mladší Přemysl, nechtěje se s otcem sraziti v bitvě, vojsku jeho zúmyslna se vyhýbal, dostal se Václav snadno na Vyšehrad, kdež mu kapitula věrnost zachovala; na hradě pražském ale držela se strana Přemyslova. Potom král Václav dostal se až do Zatče, všude čině škody veliké na statcích panstva odbojného, avšak konečně obklíčen a sevřen byv ze všech stran, a

vida nezbytí dal se do smlouvání, a skutečnou smlouvu uzavřel dne 26. března. Smlouvou touto, přísahami stvrzenou, král Václav synovi korunu postoupil, sám přestávaje toliko na třech hradech se vším zbožím.*) Tehdáž opět svobody dosáhli dosti dlouhý čas na Zvíkově uvěznění biskup *Mikuláš*, *Tobiás* probošt a *Radoslav* arcijáhen kapituly pražské a *Heřman*, strážní kostela téhož.

Pokoj, jehož se snad mnozí v zemi nadáli následkem smlouvy této, neměl však nijakého trvání, neboť král Václav k smlouvě se uvolil toliko dohnán okolnostmi nepříznivými; neboť bez nucení nikdy by se nebyl poddal, vždyť nebyl prost ctižádosti a pánovitosti, aniž mu u vládě překážel věk, konečně již ode dávna k synovi nelnul láskou takovou, aby o tom nepřemýšlel a nepracoval k tomu, by opět vlády nabyl a pokořil syna, jenž ve sporu s ním obstál vítězně. Jakmile tudíž nastaly okolnosti poněkud příznivější, král Václav kořistil z nich v plné míře. I stalo se to brzy, neboť starého krále pokořeného mocně ujímali se papež Innocentius IV. a zvolený král německý Vilém.

Další pokračování vojny domácí.

Papež ujal se Václava krále listy, danými biskupovi míšeňskému, jemuž nařízoval, aby krále českého sprostil závazkův přísahy, vykonané při smlouvě se synem, „syna pak králova i pánův českých aby napomenul a k tomu měl, by té nepravosti zanechali, ku králi svému opět se navrátili a jemu, jak se sluší, se poddali, bez potupy

*) Hrady tyto byly Zvíkov, Loket a Most.

jmen a záhuby duší svých ani jinak učiniti nemohouce.“ Kdyby prý ale oni napomenutí biskupových nechtěli si všímati, aby na ně vydal klatbu a na statcích jejich zastavil služby boží, kterážto „klatba na Čechy odbojníky uložená ať se každou neděli při rozžžatých svících a za hlaholu zvonův v kostelích ohlašuje a kdyby toho zapotřebí bylo, moc světská k tomu se povolala.“ Biskupovi pražskému aby položil rok, kdy postaviti se má v Římě před soud samého papeže, aby přijal trest, „že se opovážil, v klatbě jsa *) služby boží konati a je takto pohaniti, jakož i že proti králi se synem jeho neostýchal se spiknouti.“ Konečně papež biskupovi míšeňskému také ještě poroučel, aby „proboštové, děkani, kanovníci a jiní představení kostelův poněvadž se syna králova a jiných odbojníkův přidržují a jim pomáhají, úřadův a důchodův svých konečně byli zbaveni a místo jich pokojní a hodnější kněží dosazeni.“ Z listův těchto viděti, jaké moci tehdáž požíval papež a že si osoboval i právo, jako nejvyšší pán rozhodovati a rozkazovati i ve věcech světských.

Současně oznamovaly se též dopisy, jimiž král Vilém všem nepřátelům krále Václava vyhrožoval pomstou.

Věci tyto nezůstaly bez účinku, hlavně na kněžstvo, kteréž se nyní opět přidávalo k starému králi, a tak konečně učinil i sám biskup Mikuláš. I někteří pánové následovali příklad ten. Obratem tímto příznivým posilněn, král Václav vymohl, že se s ním syn Přemysl Otakar dne 10. června znova musel smlouvati, čímž panování nad Če-

*) Byl tot iž biskup Mikuláš k rozkazu papeže jakýmsi mnichem dominikánem Gottfrýdem dán do klatby, kteréž on ale si nevšímaje, nadál konal služby boží.

chami a Moravou rozdělilo se mezi otce a syna. Avšak král Václav I. ani na tom nepřestával, nýbrž opatrně a chytře prostředky stroje, pracoval k úplnému pokoření a potrestání syna i přívržencův jeho. Usadiv se v Litoměřicích, obeslal tam k sobě, jako na sněm, všecky své věrné, jichž se v čas ustanovený dostavilo více, než se očekávalo, i to tak duchovních, jak světských. Zároveň odtud král Václav po celém království rozeslal listy otevřené s rozkazem přísným, aby v zemi přestaly všecky loupeže, roztržky a nepokoje, jichž původcové na dále že trestáni budou na hrdle. Odbyv porady velmi tajné se svými věrnými, kteříž se mu bezpochyby zavázali, že mu pomohou opět k dosažení vlády úplné, král se vší silou vojenskou, co měl, vydal se z Litoměřic, směřuje jakoby na Moravu, avšak u Sadské náhle se obrátiv, zamířil k Praze, kteráž i s hradem byla v moci Přemysla Otakara. Přes to ale král Václav (dne 5. srpna) pomocí zrádnou dostal se bez boje do města, kdež jej biskup Mikuláš v čele duchovenstva svého uctivě uvítal a pak slavně uvedl až do kostela sv. Františka při mostě. Přemysl Otakar, jenž krátce před tím přijel na hrad pražský, uslyšev, co se událo na druhé straně za řekou, i vida, že nelze příliš spolehati, odejel pro vlastní svou bezpečnost; dříve však zabezpečil posádkou, co možna silnou, tak hrad samý, jak i jeho podhradí (to jest nynější Malou Stranu) a tu zvláště rozsáhlý dvůr biskupský, jenž nacházel se hned vedle věže mostecké (rozumí se malostranské). Avšak již nazejtří král Václav osadil věž mosteckou i ten dvůr biskupský, jenž mezitím byl obrácen v prach a popel, neboť lidé Přemyslovi buď že necítili se na silách k obraně nebo že biskupovi chtěli se pomstíti za přestoupení

ku králi staršímu, v noci dvůr biskupský sami poplenivše a zapálivše, na hrad se odebrali. Hradu toho král pak jal se dobývati vším úsilím ze tří stran, užívaje při tom pomoci rudníkův čili horníkův, kteříž až od Jihlavy byli povoláni; avšak ničeho nedokázal proti statečnosti obhájcův, kteříž dnem i nocí na hradbách byli.

Konec nepokojův vnitřních. Smíření.

Když se blížil den Nanebevzetí Panny Marye, král upustil od boje tak, aby strany obě mohly světiti svátek, neboť obležení slíbili též, že se tak zachovají. Nazejtří, to jest v pondělí dne 16. srpna král Václav velmi okázale světil den narozenin svých. Po slavné mši, kterouž biskup olomoucký Bruno zpíval v kostele sv. Františka a kteréž přítomen byl král sám, sedě v úplném majestátu pod korunou, jižto mu oba biskupové na hlavu posadili, odbývaly se velké slavné hody, kdež nejvyšší úředníci dvorští sami králi přisluhovali. Také Přemysl Otakar a mnoho pánův jemu věrných přišli ku králi, jenž je pozval, ubezpečuje, že z hloubi srdce přeje si smíření. Přemysl Otakar poddal se otci úplně a bez výjmínky a otce jen prosil, aby na milost přijal přívržence jeho. Král Václav všem odpouštěje, každého políbil na znamení smíru, i bylo pohnutí takové, že nebylo téměř oka slzami nezrošeného.

Přemysl Otakar odebral se potom na Moravu, kterouž mu otec opět udělil, Václav pak odbyv ještě pobožnosť v hlavním chrámě sv. Víta na hradě pražském, kamž odebral se pěšky, a odměniv se věrným svým pomocníkům a milcům dary hojnými na statcích a hradech korunních, odejel pak

za oblíbenými zábavami loveckými na hrad Tejřov v lesích křivoklátských.

Král Václav tresce vinníky.

Tím ale nebylo všecko odbyto; neboť nastávala ještě dohra smutná. Když totiž někteří pánové bývalé strany Přemyslovy při novém pořádání ozývali se se stížnostmi, král Václav ochotně je zval k sobě, slibuje, že vše vypořádá; zatím ale sliby jeho nebyly než přetvářkou a pozvání pouhou lečkou; neboť když Přemysl Otakar a pánové pozvaní přišli ku králi na Tejřov, dal je všecky uvězniti,*) Přemysla uvězniti na pevný hrad Přimdu, pány pak na hrad pražský, kdež po dvou spoutáni, v žalářích chováni byli. Přemysl ještě téhož roku (1249.) puštěn z vazby, opět navrátil se do svého markrabství na Moravu; o něco hůře prý se ale vedlo pánům, kteří prý do tří let byli žalářováni. Avšak nejhůře prý pochodil hlavní strůjce odboje *Ctibor*, řečený *Hlava* (moudrá) a syn jeho *Jaroš*. Když nastal obrat králi Václavovi příznivý, oni oba utekli prý do Němec, kdež z počátku přátelsky byli přijati, později ale spoutáni a za peníze do Čech dodáni, kdež král Ctibora kázal stíti na Petříně, Jaroše pak na protější straně města za hradbami kolem lámati. Kromě těchto dvou bylo prý sťato pánův jiných

*) Vypravuje o tom kronyka Dalimilova, že prý král hostům připraviti dal objed královský a když vesele hodovali, přinešena byla mísa s rybami syrovými vesměs bez hlav. Čehož když Přemysl a pánové jeho velice se ulekše, sedeli jako omámeni, řekl prý mu král: „Chcit já tebe skrotiti s tvými radami a pomocníky.“ Poté dal je spoutati.

ještě dvacet a čtyři. Avšak někteří dějepisci toto popírají, ano Palacký má za to, že tehdáž vůbec nikdo nebyl trestán na hrdle, tedy ani Ctibor ani Jaroš.

Přemysl Otakar stal se pánem zemí rakouských.

Když nyní mír v celé zemi se ustálil, král Václav opět mohl hleděti si netoliko záležitostí domácích, nýbrž mohl si též všímati věcí v zemích sousedních a to hlavně v Rakousích, kdež mezitím udály se změny, kteréž znova byly příznivy dávnému jeho zámyslu, aby totiž země rakouské získal rodu svému.

Václav I. počínal si tu vskutku velmi politicky, neomíjeje příležitosti, jež mohla sloužiti zámyslům jeho; zvláště pak hleděl získati si příchylnosť stavův rakouských, čehož dosáhl službami dobrými, zemi té konanými. Když totiž za vlády slabocha *Heřmana*, markrabí Bádenského, Kedrutina manžela druhého, některá chasa z Rakous činila nájezdy loupeživé do Uher, a Uhři zlé splácejíce horším, v síle znamenité do Rakous vtrhli a tam nelidsky řádili, král český svým prostřednictvím u krále Bely IV. šťastně učinil přítrž ohavnostem dalším. Když pak po smrti Heřmana Bádenského uprázdnil se stolec knížecí, volná cesta otevřela se zámyslům královým; tu však vyskytl se soupeř nebezpečný, totiž*to vévoda Bavorský Ota*, jenž také i hned do horních Rakous vypravil syna svého *Ludvíka* a tuto zemi dal opanovati. Toho mu král Václav dlouho nedopřál; neboť znamenaje, že Bavoráci v Rakousích zbudili nevoli, začal se ujímati Rakušanův a vraziv

za synem Přemyslem Otakarem do Bavor a s ním v okolí města Kouby šíře plen a zážeh, přinutil Otu, že vojsko své z Rakous přivolal a konečně prosil za mír. Tím král Václav opět zavděčil se Rakušanům, že je zbavil neoblíbených Bavorákův.

Stavové rakouští konečně sami jali se vyřizovati důležitou pro ně otázku, kdo má býti jich panovníkem a usnesli se na tom, že si jej sami zvolí.

Na druhém sjezdu v té příčině odbývaném v *Trübensee* nedaleko Doliny (Tuln) snešino se na tom, aby zvolen byl buď některý ze synův *markraběte Míšeňského Jindřicha*, kteříž skrze máteř svou, Konstancii rakouskou, pocházeli po přeslici z rodu Babenberského, anebo krále českého syn Přemysl, markrabě moravský. Král Václav, maje mezi stavy rakouskými mnoho pánův, jemu zcela oddaných, i o všem, co se dělo záhy zpraven, nemeškal postarati se o to, aby synovi jeho v dosažení země rakouské nepřekáželi Míšeňští; neboť postoupiv zeti svému markraběti Jindřichovi Jasnému jisté městečko a hrad na pohraničí Míšně, vymohl na něm, že pustil mimo sebe všecka práva na Rakousy a to zřejmě ve prospěch svaka svého Přemysla Otakara, jehož sestru *Anežku* měl za manželku.

Když pak poslové stavův rakouských ubírali se do Míšně, ani tam nedojeli; neboť zastavivše se v Praze u krále Václava přesvědčili se, že neměli v Míšni co říditi. Není pochybnosti, že král užil příležitosti, aby posly ty získal ve prospěch syna svého. I dosáhl svého; neboť již dne 21. listopadu 1251. přibylo k němu poselstvo od stavův rakouských, zvěstujíc, že syn jeho Přemysl Otakar zvolen byl na vévodství rakouské. Ještě téhož roku panovník nově zvolený uvázal se v zemi rakouskou beze všeho odporu, neboť samo hlavní

r. 1251.

město Vídeň radostně jej vítalo při slavném jeho vjezdě, nedbajíc toho, že je před nedávnem císař Bedřich II. povýšil na hodnosť města říšského.

Přemysla Otakara sňatek s Markétou rakouskou.

Ačkoli Přemysl Otakar dosedl na knížecí stolec rakouský na základě volby platné, mnohým předce opatrným jeho radám nezdálo se býti dostatečným právo jeho k zemi rakouské, zvláště že často jmenovaná již kněžna Kedruta, nemohši zmařiti zvolení Přemysla, utekla se do Uher, kdež všecka dědičná práva svá k zemím rakouským přenesla na krále Belu IV., jenž bez toho již přivlastňoval si vévodství štýrské. Aby se tedy zmařilo Kedrutino usilování nepřátelské, i aby Přemysl právo své na základě volby zmocnil a upevnil ještě i právem dědičným, snešino se na tom, aby v manželství pojal *Markétu*, kteráž jakožto sestra Bedřicha Bojovného bližší měla právo dědičné, než Kedruta, neť jeho, a kteráž kromě toho v držení byla výsad a přivilejův, jimižto se v rodu Babenberském po vymření jeho po meči posloupnosť dědičná zabezpečovala potomstvu pohlaví ženského.

Pamatujeme se, že tato Markéta stala se manželkou Bedřicha II. císaře syna nejstaršího Jindřicha, jehož rukou povrhla krále Václava I. sestra Anežka; vypravovalo se již také, že netěšila se velkému štěstí v manželství tom, neboť Jindřich pro zpouru proti otci vlastnímu, do vězení byl uvržen, v němž i skonal. Ovdovělá Markéta vstoupila do kláštera i žila nejprve v Trevíru, potom ve Vircpurku. Patrno z toho, že již dávno minula

léta její mladá; čítajíc tehdáž let čtyrycet šest byla skoro již babičkou, kdežto Přemyslovi Otakarovi nebylo více než dvacet tři. Avšak Přemysl Otakar z ohledův politických i přes osudný ten rozdíl věkový*) ochotně svolil k sňatku tomu, jenž s velikou slavností odbyl se dne 8. dubna r. 1252. v městě Haimburce u přítomnosti mnoha biskupův a značného počtu panstva rakouského i moravského. Po svatbě Markéta hned u přítomnosti všech hostí choti svému postoupila všecka práva, kteráž jí svědčila po bratru na vévodství rakouské i štýrské; odevzdalať mu všecky zápisy svrchu jmenované, kteréž se tu také předčítaly veřejně. Přemysl Otakar tím nabyl práva formálního i na Štýrsko, ačkoli se hned po zvolení svém psal již vévodou i rakouským i štýrským. r. 1252.

Válka s Uhry o země rakouské.

Nastávala nyní vojna s Uhry, jichž král Bela vystupoval též jakožto nápadník obou těch zemí. Válku počal král Bela IV., jehož hordy loupeživé současně vtrhly do Moravy i do Rakous. Hned po velikonoci r. 1252. vyrojilo se z Uher do Moravy veliké množství Plavcův čili Kumánův, národa to divokého, Maďarům příbuzného, tehdáž ještě pohanského, jenž nedávno před tím do Uher byl přijat. Divoši tito páchali ohavnosti ukrutné, hubíce krajiny, napořád pleníce, vraždíce a pálíce, a kromě toho nemalý počet lidu nešťastného odvádějíce do zajetí. I zuřily hordy ty téměř bez odporu, neboť Přemysl Otakar času toho přebýval

*) Tím méně vadily mu ohledy k příbuzenství s nevěstou; neboť překážka tato uklidila se přivolením papežovým.

ve Štýrsku, kdež se k němu přidalo dobrovolně mnoho měst. Nejinak zástupy krále uherského Bely počínaly si v Rakousích i postačí uvésti tu na doklad, co spáchaly v městě Medlíku, nyní německý Mölk řečeném. Tam totiž, jak vypravuje kronykář současný, na náměstí zapálili kostel, v němž ohněm zahynulo tisíc pět set lidí, kteříž se tam chtěli zachrániti.

Ještě větší přípravy král Bela IV. konal na rok 1253., neboť získal si pomoc vévody bavorského *Jindřicha*, knížete *Vladislava* Opolského na Slezsku, a konečně i Rusínův i Polákův. Vládl tehdáž ve východní Haliči mocný král *Danyel Romanovič*, ve velkém knížetství krakovském pak seděl na stolci *Boleslav V.* příjmím *Stydlivý*. Tento v manželství měl dceru Belovu Kunygundu čili Kunku, Danyele pak získal si Bela tím, že syna jeho *Romana* oženil s dvakráte již ovdovělou Kedrutou kněžnou rakouskou. Také vévoda bavorský přidal se k spolku. Způsobem tímto země Přemyslovy ze tří stran byly ohroženy, od východu Belou samým, od severu pak Poláky s Rusíny spojenými, konečně pak od západu Bavoráky, kdežto Přemysl Otakar kromě něco podpory, kteréž mu poskytli arcibiskup Solnohradský Filip, syn sestřenice jeho, kněžny Korutanské Jitky, a vévoda Brunsvický, odkázán byl toliko na síly vlastní, neboť král Václav, hněvaje se tehdáž opět na syna, neměl péče, než o zemi svou vlastní, jižto přípravami důkladnými hleděl zabezpečiti, kdyby hordy divé chtěly zaplaviti též Čechy. Kázal opevniti důkladně hrady důležitější, zvláště pak pražský *) a všecka místa opevněná zásobiti

*) Z opevnění tohoto dosud zachovaly se na severní a severovýchodní straně hradu pražského věže některé, jako Daliborka, Bílá atd.

dostatečně všemi potřebami, že nepříteli stavěti mohla odpor na čas dlouhý. Nepřátelé se ale tehdáž neodvážili až do Čech; tím větší zuřivostí ale sápali se na země Přemyslovy, avšak přes veliké množství své nemohli se vykázati ničím kromě toho, že, kamkoli se dostali, vše pohubili. Rusíni a Poláci nedostali se dále než do Opavska, nedobyli však místa důležitějšího, předce však dosti zkusily krajiny, kudy táhli. Nejděsněji ovšem zuřili opět Uhři a noví jich krajané Kumáni pohanští, kteříž ve valné části Moravy po tři měsíce pustošili nelidsky vražděním, pleněním a pálením a kromě toho mnoho tisíc lidí zajatých do Uher odvedli. Sám Bela přišel na Moravu, kdež pokoušel se o dobytí Olomouce, ničeho však nepořídil proti chrabrosti obhájcův, jichž vůdcem byl *Zdislav ze Šternberka.*

Dalším ukrutnostem a ohavnostem, jež shovadělé zástupy uherské páchaly v zemích Otakarových zvláště pak na Moravě, konečně učinila se přítrž prostředkováním papeže Innocentia IV., jenž zvláštního posla vypravil ku králi uherskému, kterýžto nápomínkami a vyhrůžkami stolice apoštolské dal se pohnouti, že ustal od dalšího pustošení zemí křesťanských. Tím tedy konečně zbyly se hubitelův svých země Přemysla Otakara, kterýž za přispění papeže zavázal se přísahou poslovi jeho, že povždy věrně bude státi ku králi římskému Vilémovi a jej ochotně podporovati proti Kunrátovi IV. synovi někdys Bedřicha II. císaře.

Král Václav I. zemřel.

r. 1253. 22. září. Mezitím, co toto se dálo, král Václav I.*) zemřel dne 22. září 1253. v loveckém zámku *Dvoře Králové* nedaleko Berouna a tím Přemyslovi Otakarovi otevřela se cesta na trůn otcův svých.

Dodatkem tuto zmiňujeme se ještě o tom, že král Václav I. velmi značně rozšířil Prahu; on totiž hned za prvních let panování svého založil *celou novou čtvrť okolo nového kostela sv. Havla*, nazvanou dle tohoto kostela městem svatohavelským čili novým tržištěm, to jest asi nynější část starého města pražského okolo trhu ovocného, ulice rytířské a trhu uhelného. Nedlouho potom celé město na pravém břehu Vltavy i s tímto rozšířením opevněno jest; neboť okolo celého obvodu jeho od řeky k řece zbudovaly se mocné zdi čili hradby s baštami, chráněné příkopy hlubokými a širokými. Toto opevněné podhradí na pravém břehu Vltavy totižto nazývalo se odtud městem Pražským a rovnalo se rozsáhlostí svou nynějšímu Starému Městu. Nynější Malá Strana byla podhradím ještě neobezděným; neboť z tamté strany řeky pod hradem nebylo opevnění kromě věže mostecké a biskupského dvora hned vedle ní, a opodál trochu k jihu kláštera Johannitův s kostelem (nynějších Maltézských).

Král Václav kromě syna Přemysla Otakara II. zanechal dvou dcer, jichž jedna *Blažena* (Beatrix) provdána byla za Otu, markrabí braniborského, druhá pak *Anežka* za Jindřicha Jasného, markrabí míšeňského.

---

*) O králi tom zaznamenáváme tuto zvláštnost, že nemohl snášeti zvuků zvonu, pročež, kde přebýval, obyčejně se nezvonívalo.

Panování krále Přemysla Otakara II.

od r. 1253 do r. 1278.

Kterak král opět nabyl statkův korunních, otcem promrhaných.

Když král Václav I. umíral, byli kolem něho dvořané vesměs oddaní Přemyslovi Otakarovi, jenž právě času toho meškal ve svém vévodství rakouském. Chtějíce mu prokázati službu důležitou, dvořané ti rychlé k němu vypravili posly, aby pospíšil do Prahy a uvázal se v panování po otci nebožtíku, jehožto úmrtí ale před světem skrývali; neboť odvážejíce mrtvolu ze Dvora Králova udávali, že vezou krále onemocnělého na hrad pražský, kamž zároveň ještě jakoby jmenem jeho na rychlo obeslali všecky ty pány, kteřížto za panování krále zemřelého, zvláště pak za války jeho se synem, obdařeni byli statky korunními. Když tito, nic zlého netušíce, dostavili se na hrad královský, uvrženi jsou do vězení a tam chováni, až nový král, jenž bez odporu uvázal se v panování, učiniv nad nimi soud, přinutil je, že vydali mu všecky ty hrady a statky čili tak zvané „výprosy“, zač opět dosáhli svobody. Také *Boreš z Ryzmburka* dostal za své; neboť na čas pokutoval ztrátou úřadu nejvyššího komoří a i svobody osobní. Též hrady a statky v zástavu dané, král potom opět ziskal koruně vyplacením tak, že za krátko nebylo již jmění korunního v rukou cizích.

Povaha krále nového.

Nový panovník, jeden z nejznamenitějších, co jich Čechy kdy měly, vynikal vlastnostmi vý-

tečnými; od přírody nadán duchem bystrým, vyznamenával se též vzdělaností znamenitou za doby tehdejší, i slynul obzvláště *výmluvností* až prý podivuhodnou; *) spojoval v sobě všecky dobré vlastnosti otce svého, prost jsa vlastností jeho špatných; byl‘ povahy rázné, podnikavé, byl velkomyslný a štědrý, avšak nebyl lehkovážným hýřilem a marnotratníkem, nýbrž rozuměje důležitosti dobře spořádaných financí, *výborně uměl hospodařiti*, pečuje o zvelebení orby, rovněž i průmyslu a obchodu, nad nimiž povždy držel ruku ochrannou, z čehož vydatné plynuly mu důchody tak, že vždy hojných se mu dostávalo prostředkův na všecky potřeby. Poměry politické v zemích sousedních velmi dobře uměl uvažovati a posuzovati, i obratnosti diplomatickou vždy dovedl z nich kořistiti na prospěch svůj i říše své, kteréžto umění selhalo mu teprv v letech jeho nejposlednějších. Vojen zbytečných nevyhledával; když ale potřeba kázala chopiti se zbraně, nevyhýbal se boji a nelekaje se víru válečného, stkvěl se *udatností a srdnatostí* pravého rytíře; v míru zas péči svou obracel na vnitřní zvelebení říše, kteráž opravdu těšila se rozkvětu nemalému. I jmenovali v cizině krále českého jednak *železným* pro vlastnosti jeho rytířské, jednak zase *zlatým* pro štědrost jeho jakož i pro bohatství a lesk dvoru pravdivě královského.

Pokračovatel kronykáře Kosmasa velmi jej velebí pro hlubokou *pobožnost* a horlivé vykoná-

*) Přemysl Otakar poněvadž nebyl prvorozeným synem krále Václava, původně ustanoven byl, jak se zdá, k stavu duchovnímu; alespoň čas nějaký při dvoře královském vychovával se ve spolek se sestřencem svým Filipem Korutanským, jenž potom stal se arcibiskupem Solnohradským.

vání bohoslužby a skutkův křesťanských. — Obzvláštní ale pochvaly Přemysl Otakar II. hoden jest pro *spravedlnosť* svou, ve kterémžto ohledu vysoce se povznesl i nad předsudky a zlořády doby své; neboť maje úctu k právu a vykonávání spravedlnosti považuje za jednu z hlavních povinností panovníka řádného, vždy počínal si dle zásady této, neznaje ohledův a nešetře ani stavův ani osob, jakož ruka jeho kárající nezdráhala se sáhnouti na vinníky, byť se nacházeli i ve stavech nejvyšších, jako v panstvě nebo v duchovenstvě.

Přemysl Otakar II. příliš přál Němcům.

V jistém ohledu ale krále toho netoliko nenáleží chváliti, nýbrž přímo tupiti jej dlužno jakožto škůdce národa českého a proto Čech upřímný, jenž pečliv jest zachování a zvelebení jazyka přirozeného, na krále Přemysla Otakara II. jinak slavného, nemůže zpomínati, než toliko s citem na polo trpkým a rozhorleným. Byltť totiž král ten národu českému, z něhož pocházeli on i předkové jeho, téměř na dobro odcizen, alespoň neméně než otec jeho Václav, i jak dále uhlídáme, velice v zemi své podporoval cizí živel německý na škodu a záhubu starobylého národa českého.

Příčiny vzmáhání se živlu německého u nás.

Příčiny četné, pro kteréž u nás a na Moravě živel německý tak značně se vzmáhal, jsou na snadě a tu hned v první řadě nasouvají se nám *svazky příbuzenské skrze sňatky manželské*; vybíraliť sobě knížata z rodu Přemyslova manželky

své nejvíce jen z rodův knížat německých, čímž do země naší stlaly se cesty pohodlné živlu německému, již samo sebou těhnoucímu silou stále rostoucí do východních krajin slovanských. Taková kněžna z Němec ani za dlouhá leta nepřilnula láskou potřebnou k národu, jemuž vládl manžel její, nýbrž z přirozené národní hrdosti národ ten považujíc za nižší a horší, než svůj německý, nedávala si ani velké práce, aby se dobře přiučila jazyku českému, v čemž kromě toho vadila jí nehrubě velká schopnosť Němcův v přiučení se jazykům cizím. I tak v národě českém dvůr její německým byl ostrovem, neboť komonstvo a služebnictvo její týmž chovalo se způsobem jako ona, což tím více škody působilo, že mnozí z komonstva toho vlivem kněžny dostávali se na výnosné a mocné hodnosti a místa tak duchovní jak světské. Že pak smýšlení a vůbec celé počínání si kněžny takové nezůstalo bez účinku na děti její, tak dcery jak i syny, leží na bíledni, a není se pak čemu diviti, že při dvoře knížat našich v Čechách i na Moravě *) zavládl duch nenárodní, ba národnosti původní přímo odporný a nepříznivý. Tak dálo se již po dlouhé věky z pokolení na pokolení; neboť prohlížíme-li desky rodopisné knížecího rodu Přemyslova, shledáme, že od Boleslava II. Pobožného, o němž prvním známo jest, že manželku (Emmu) měl Němku, málokterý byl kníže v Čechách a na Moravě, jenž odjinud pojal manželku, než z Němec. Proto živel německý velmi brzy zapouštěl kořeny

*) Zrovna tak dálo se i v jiných rodech panovníků slovanských a to hlavně v rodu polských Pjastův, jichž větev četná, vládnoucí na Slezsku knížetstvími údělními, z příčin oněch velmi záhy ouplně zněmčela a hlavní položila základy k zněmčení té země bezmála celé.

při dvoře českém, až konečně mělo to účinek rozhodný i na celou politiku panovníkův našich.

O zakládání osad německých v Čechách a na Moravě.

Jak se pravilo svrchu, již někteří naši panovníci předešlí přáli živlu německému v Čechách a na Moravě, avšak aby se živel ten hromadně byl vábil do zemí těch, počalo se díti teprv za krále Přemysla Otakara I., dále u míře větší za Václava I., až konečně Přemysl Otakar II. v příčině té pokročil nejdále *zakládáním osad německých* po *městech* a i po *venkově*.

Pokud se nám zachovala paměť, Němci, jak se vypravovalo na svém místě, dosáhli první vlastní své osady svobodné v Čechách za krále *Vratislava II.*, jenž panoval r. 1061—1092. Původním jich sídlem byla nynějšího Nového Města Pražského část řečené *Poříčí*, kteráž ale tehdáž ležela mimo město a podlé osadníkův německých říkalo se jí vůbec ulice německé (čili latinsky vicus teutonicus). Vratislav II. udělil jim práva, aby byli ve svobodném a dědičném držení domův svých, podřízeni jsouce právomocnosti zvláštního rychtáře, totižto soudce, kteréhož si sami ze sebe volili rovněž jako si volili vlastního faráře, jenž bydlel při kostele sv. Petra, bezpochyby též od Němcův vystaveném. Přivilejem psaným, jejž vydal kníže Soběslav II. mezi r. 1173. a 1178., rozhojnila se práva německé osady té, kteráž mezitím valně se vzmohla přistěhovalci novými; neboť kdožkoli se mezi Němci tam usadil, požíval ihned stejného s nimi práva. Tak povstala *první osada německá v Čechách*, avšak zakládání měst němě-

ckých v Čechách a na Moravě počalo teprv za Přemysla Otakara I. a bratra jeho Vladislava.

O městech.

V Německu stav městský tehdáž již těšil se nemalému rozkvětu, nemalé moci a slávě. Mluvíce o městech, vyrozumíváme slovem tím místa pevně hrazená a dle jistých pravidel stavěná, obklíčená totiž hradbami čili zdmi vysokými, z nichž sem tam vyčnívaly věže a bašty ještě vyšší a kteréž kromě toho opatřeny byly střílnami, jimiž se na nepřítele střílelo. Hradby čili zdi městské samy zase chráněny byly příkopem hlubokým a širokým, jenž dle potřeby napouštěl se vodou a přes nějž mosty dřevěné vedly ku branám, totižto k otvorům v hradbách, kudy se do města vjíždělo; brány zas opatřeny byly vraty přepevně kovanými a obyčejně též i mosty zdvihacími. Uvnitř města, obyčejně v samém středu, rozkládalo se čtverhranné *tržiště* čili *náměstí*, odkud na všecky strany rozbíhaly se ulice, totižto cesty, později obyčejně dlážděné, z obou stran domy obklíčené; v zákoutí poblíže zdí hradebních nacházely se prostory vykázané řemeslníkům, jichž živnosti vyžadovaly prostranství většího ku př. soukenníkům, barvířům, provazníkům atp. Obyvatelům míst takových říkalo se měšťané; oni sice nepožívali práv týchž, co šlechta, nýbrž nadáni byli jinými výsadami čili privilejí, nikoli nedůležitými; požívali svobody osobní, nejsouce poddáni nikomu, než panovníkovi samému, a požívajíce samosprávy znamenité; neboť představenstvo své rovněž i soudce sami si volili ze středu svého. Města, provozujíce živnosti výnosné, totižto řemesla

všecka i obchod, a výsadami svými chráněna jsouce proti vydíravosti vrchností a úřednictva, rychle bohatla.

Proč u nás králové zakládali města s obyvatelstvem cizím?

Němci města svá prvotně zařizovali zcela dle vzoru měst vlaských, kterážto byla původu římského. Králové a císařové němečtí zvláště od jisté doby velmi přáli městům, kteráž pro ně měla *důležitosť dvojí, politickou* totiž i *finanční;* politickou tím, že města pochopitelnou řevnivostí proti vyššímu panstvu říšskému přirozenými byli spojenci krále proti zpupnosti panstva toho, finanční pak tím, že za výsady, jichž požívali, co rok jisté poplatky dávali do komory královské.

Z příčin těchtýchž panovníci naši v Čechách i na Moravě podporovali zakládání měst; oni předně též potřebovali vydatné opory proti vzmahající se zpupnosti panstva mocného a za druhé v městech spatřovali vítaný pramen, odkud do jich komory plynuly důchody vydatné. Konečně důležitosti měst opevněných nelze podceňovati též v ohledu válečném; neboť v čas vojny nepříteli, do země vtrhlému, nemalé činila překážky, jsouce zároveň přirozeným útočištěm, kdež obyvatelstvo okolní s majetkem svým nalezti mohlo ochrany.

V Čechách a na Moravě na zakládání měst takových nebylo míst příhodnějších nežli *podhradí hradův župních*, totižto osady bezzemkův, to jest lidí, kteříž nemajíce pozemkův, nýbrž živíce se řemesly a obchodem, usadili se v samém sousedství hradův župních, kdež jakožto v sídle úřadův a soudův, namnoze i chrámův, vyhlášených

slavnostmi církevními, ob čas nahromaďovalo se značné množství lidstva. Podhradí taková tedy již sama sebou byla zárodkem měst i nebylo zapotřebí, než uděliti práv příslušných obyvatelstvu, kteréž tam již provozovalo obyčejné živnosti městské. Za nějakou dobu obyvatelstvo domácí dojista bylo by se spřátelilo se všemi zvláštnostmi života městského; neboť jen pošetilec anebo stranník, zaslepený předpojatostí ne-li dokonce záštím plemenním, směl by tvrditi, že lidu českému, jako plemeni slovanskému vůbec již pro přirozenou povahu jeho nedostávalo se vlastností potřebných k náležitému provozování řádův městských. Chtěl-li by kdo hájiti nespravedlivého výroku takového, nejlépe jej porazíme, poukazujíce k tomu, že u některých Slovanův polabských a baltyckých mnoho kvetlo měst samorostlých, slynoucích blahobytem a zámožností, jakož i dále, že když válkami husitskými u nás nastal ouplný převrat národní, lid náš český v městech zrovna tak dobře si vedl, jako předtím německý.

U nás ale tak na Moravě jak i v Čechách za oněch panovníkův při zakládání měst počínáno si dle jiných zásad i dopouštíno se proti původnímu obyvatelstvu domácímu bezpraví a násilí nerozumného a ohavného. Na zakládání měst povolával se lid z ciziny, téměř výhradně ze zemí německých; Němcům těmto cizincům udílela se práva rozsáhlá i odevzdávaly se místa a pozemky, z nichž původní obyvatelé čeští vypuzeni jsou anebo tam ponecháváni, aby cizincům podružili. Němcům těmto přistěhovalým nelze se diviti aniž jim sluší zlořečiti; neboť přicházeli zváni, aby se uvázali ve výhody, jichž jim udílela nejvyšší vláda zemská jako hostem velevítaným a čestně vyznamenávaným. Proč by nebyli šli za pozváním tak

výhodným? Hlavní však vina za tuto převrácenost a nespravedlivost spadá na vrub knížat a králův našich a rádcův jejich, jichž odcizelost národní vydávala ovoce velmi zhoubné. Atsi jednali z námyslu vlastního nebo dle rady důvěrníkův německých při dvoře svém, panovníci naši v příčině zakládání měst velice ublížili původnímu obyvatelstvu domácímu, pro odcizelost svou nemajíce k němu lásky a vážnosti potřebné; avšak oni velice ublížili i státu českému, zaštěpivše do něho mocný živel cizí, jenž k nové vlasti nikdy nepřilnul láskou a vděčností povinnou, z čehož dosti brzy vzešly nesnáze a svízele nemalé, jak dále uhlídáme.

Způsob zakládání měst královských.

Při zakládání měst těch počínáno si v celku způsobem asi následujícím. Když se král na tom ustanovil, kde založiti takové město, povolali se tam osadníci z Němec; tito téměř vždy přistěhovali se, majíce v čele důvěrníka svého, s nímž učinila se smlouva stran toho založení, a hlavně stranu rozsáhlosti a způsobu hradeb a celého opevnění vůbec. Přistěhovalcům se potom vykázaly *domy* nebo staveniště na ně a v okolí města pozemky; obyčejně dostávali po lánu, začež do komory královské v jistých lhůtách zaplatili deset hřiven. Několik let za sebou požívali všeho bezplatně; po vypršení lhůty té platili do komory *roční plat* čili *úrok* (obyčejně hřívnu). Za to král osadníky nové přijal ve svou *ochranu* a udělil jim výsady městské; ustanovil, v které dni se v městě odbývati mají *trhy týdenní* a *roční*, dále udělil měšťanům *práva živnostenská*, jež záležela hlavně v tom, že na jistou vzdálenost od města

některé živnosti a řemesla nesměly se provozovati a že kupci, vezoucí zboží své okolím, povinni byli zajeti do města a tam zboží na jistý čas vyložiti, chtěli-li by snad měšťané něco z toho zakoupiti, při kteréžto příležitosti vybíralo se pro komoru královskou clo, jemuž se říkalo z německého „ungelt“. Uvažujeme-li tehdejší poměry pro obchod nepříznivé, hlavně ale obtíže dopravy, uznati musíme, že výsady podobné, městům udělované, nebyly nedůležity, neboť poskytovalo se měšťanům plno prostředkův, aby měli výdělky a pomohli si k zámožnosti.

O zřízení politickém a soudním měst.

Takový ejhle původ byl a počátek měst v Čechách a na Moravě, jimžto se pak říkalo „města královská“ i ježto velmi brzy stala se důležitým činitelem života politického v zemích našich.

Právem-li vytýkáme panovníkům českým se *stanoviště národního*, kterak při zakládání měst zachovali se k původnímu obyvatelstvu českému, právem ne menším též se *stanoviště politického* sluší je odsuzovati, že v té příčině velice pochybili; neboť osadníkův těch německých do země české a moravské neuváděli měrou a způsobem, aby se po čase v jeden celek slili s obyvatelstvem původním, nýbrž naopak učinili všecka opatření, aby se to nestalo i aby též potomstvo osadníkův těch zůstávalo *živlem cizím v národě českém*. Města tato totiž vyňata byla z pod právomocnosti dosavádních úřadův domácích tak soudních jak i politických, a přistěhovalcům německým dáno právo, aby v nové vlasti spravovali se dle práva a zákonův, jakéž si přinesli z vlasti své staré.

Každé město stanovilo *obec zvláštní*, jejížto záležitosti spravovalo představenstvo, skládající se z jistého počtu přísežných čili *konšelův*, kteréž král co rok ustanovoval z měšťanův samých a sice po jich návrhu. V čele konšelův čili přísežných stál *purkmistr*, jenž řídil správu obce a jejž konšelé ze sebe volili anebo sami střídavě ob čas hodnost tu zastávali. Ve věcech důležitějších purkmistr i konšelé svolávali na poradu *starší obecní* totižto měšťany nejváženější, jindy zas svolávala se *velká obec*, to jest všickni měšťané dospělí a bezúhonní.

Také ve *věcech soudních* měšťané nepodléhali starobylé cúdě čili soudu domácímu, nýbrž oni sami soudili se cizím právem německým. Moc soudní v městech vykonával *rychtář* s konšely; rychtář řídil celé vyšetřování a výslechy, konšelé pak činili nálezy. Soud (čili *rychta*) opět byl pramenem důchodův do komory královské; neboť rychta vlastně patřila králi, jenž ji za jistý poplatek roční v nájem dával někdy dědičně, obyčejně ale jen na rok. Rychtář nájemce, co mu ze soudních peněz, hlavně pokut, zbylo nad poplatek svrchupsaný, choval pro sebe a proto hleděl, aby peněz soudních bylo co nejvíce. Když si rychtář s konšely v případě některém nevěděli rady, uchylovali se o rozhodnutí k soudu některého města většího a i strany, když nechtěly přestávati na nálezu soudu domácího, směly se dovolávati soudu města k tomu ustanoveného. Nejvíce takovéhoto dovolávání šlo k soudu města pražského; města královská, ježto se řídila právem Magdeburským, tak řečeným dle města Děvína čili Magdeburku, dovolávala se soudu Litoměřického, ba někdy až i samého Magdeburského; avšak nejvyšší instancí, to jest nejvyšším úřadem

soudním pro všecka města královská byl král sám, jenž vyřizování všech appelac čili dovolávání se ve přích pochybných vznesl na zvláštního úřadníka pocházejícího ze stavu městského, jemuž se říkalo hofrychtář čili *sudí dvorský měst královských*.

Jiným úředníkem dvorským nad městy byl *podkomoří královský* a ten vlastně byl jejich představeným; neboť nejvyšší měl dohlídku na města královská, co a jak se v nich děje a správně-li se platy ustanovené odvádějí do komory královské. Sídlo úřadu jeho bylo v Praze při dvoře královském; avšak podkomoří z povinnosti co rok objížděl města, aby tam jmenem krále vykonal práva královská; jmenoval totiž na budoucí rok konšely čili (jak se tomu říkalo), obnovoval rady městské, pronajímal rychty a vybíral platy povinné atp. Někdy též uznal-li toho potřebu, se svrchupsaným sudím dvorským měst královských, jenž mu byl podřízen, hned na místě s konšely toho kterého města vyřizoval rozepře závažnější. Podkomoří královský původně nebyl než pomocníkem nejvyššího komorníka zemského; od času ale, co dostal dohlídku na města královská, stal se úředníkem samostatným a to brzy jedním z nejdůležitějších; neboť vedle měst podřízeno bylo dohledu jeho ještě všecko, odkud komora královská měla jaké důchody, tedy i duchovenstvo, požívající statkův, ježto se považovaly za statky zemské, dále hornictví, mincovnictví, mýta, cla atd. Podkomoří královský měl také právo svolávati a říditi sjezdy, jichžto se účastnili opatové a jiní duchovní, jakož i města, kdykoli král od nich vyžadoval nějakých příspěvkův mimořádných. Na sněmy zemské města původně nepřicházela, avšak za nedlouho vymohla si práva toho též.

Jak již svrchu vypravováno, města způsobem

právě vylíčeným v Čechách a na Moravě *) začala povstávati již za králův Přemysla Otakara I. a Václava I.; největší jich počet ale povstal teprv za Přemysla Otakara II., kterýž je zakládal buď při starých hradech župních, jako Plzeň, Mělník, Kladsko, Kouřim, Chrudim, Čáslav, buď při clech důležitých jako Ústí (nad Labem), Most, při dolech znamenitých jako Stříbro, a bezpochyby též Horu Kutnou, někdy na místě vesnic dosud nepatrných, jako Budějovice, Kolín, Mýto (Vysoké) atd. R. 1257. král týž na hodnosť města královského povznesl podhradí hradu pražského, jež nově opevnil a jemuž pro rozdíl od staršího města na pravém břehu říkalo se z počátku Nové Město (později pak Menší Město čili Malá Strana). Také město Polička pochází z doby jeho.

Vedle těchto měst královských povstalo pak veliké množství jiných měst a městeček tak v krajinách pohraničních jak uvnitř země. Založena byvše buď též od králův, buď a to u větším počtu od vrchností, požívala práv podobných, jako města královská, jen že v míře skrovnější; za jisté platy roční těšila se samosprávě obecní a též soudu vlastnímu, i některým výsadám v průmyslu a obchodě. Práva nad nimi vykonávaly vrchnosti, leč byla-li vystavena na statcích královských, kdež pak na ně dohlížel purkrabí královský té krajiny. Některá z těchto měst postupem času vyplatila se od svých vrchností a dosáhla povýšení na hodnost města královského.

Osady německé po venkově.

Ale netoliko v městech královských usazovali se cizinci přivolaní, nýbrž zakládaly se *osady ně-*

*) Na Moravě města taková slula též královskými.

mecké z týchž příčin a týmž způsobem, co v městech, také již po *venkově* a to hlavně v krajinách pohraničních v nedotknutých dosud končinách hvozdu čili lesa pomezního, jehožto důležitost, ba potřeba nezbytná jakožto ochrany přirozené proti nájezdům nepřátel pomíjela, čím více bylo měst hrazených, hradův a zámkův pevných. Tak zejmena usadili se Němci v lesích žup čili krajin Loketské, Trutnovské a Kladské a pozakládali tam množství vesnic.

Panstvo i duchovenstvo, toužíce též po rozhojnění důchodův svých, hleděli toho dosíci hlavně též zakládáním osad na svých statcích a to hlavně v lesích liduprázdných, kamž tedy uváděli též osadníky z ciziny, totižto z Němec, buď že nedostávalo se lidu domácího, buď že k němu měli nechuť a dávali přednost Němcům, což vysvětluje se zněmčelostí tehdejšího panstva našeho a zase původem německým opatův mnoha tehdáž nově založených klášterův. Tito klášterníci učinili v tom počátek, že na ohromných statcích, jimiž nadáni byli od zakladatelův, panovníkův a pánův českých, zakládali osady německé. Tak učinili na statcích svých cisterciáci Osečtí okolo Mostu, cisterciáci ve Vyšším Brodě v Čechách nejjižnějších, benedyktýni Břevňovští v krajině Broumovské, premonstráti Tepelští a benedyktýni Kladrubští v západních Čechách, Želivští a Litomyšlští zas ve východních atp. S nimi v tom závodili páni z Rožmberka a z Hradce na jihu, páni z Lichtemburka na pomezí moravském, páni z Vartemberka, z Lemberka, z Valdštejna, z Ronova na severu atd. Vesnice tyto od vsí českých zakládaných o něco dříve od vrchností a Lhoty řečených, rozeznávaly se již jmény svými německými končícími zhusta na slova „dorf“, „grün“, „schlag“ a pod., avšak rozdíl ještě

podstatnější záležel v tom, že osadníci jich němečtí, též jako v městech, vyňati byli z pod právomocnosti starobylých úřadův zemských a to hlavně soudův župních, neboť směli se souditi též právem německým, jako v bývalé vlasti své. Náčelník jich, totižto ten, jehož vedením do Čech se přistěhovali a novou ves založili, přezvanou zhusta po jmenu jeho, vedle jiných výhod (jako ku př. pozemky, prosté všech povinností) dostával obyčejně v té vsi *dědičnou hodnosť soudce* a říkalo se mu *šolc* čili *rychtář*; on vyřizoval rozepře ve věcech menších, v příčinách důležitějších soudili buď vrchnosť, nebo konšelé sousedního města královského, někdy též rychtář vesnický, jemuž v ohledu tom svědčila jakási přednosť v okolí; rychtáři takovému říkalo se *fojt*, německý vogt, což pochází se slova latinského advocatus.

Národnosť česká v nebezpečenství.

Vidíme tedy, jak živlu německému do vlasti naší otvíraly se cesty širší a širší, pročež není se čemu diviti, že se Němci v množství stále přibývajícím k nám hrnuli a tu navždy se usazovali. Vždyť se jim podávaly výhody znamenité, kteréž je jako nějaké plémě lepší v každém ohledu povznášely nad odstrkovaný lid domácí a kteréž jim pevnou podávaly záruku, že v nové vlasti i potomstvo jich bude moci zůstati při jazyku, právech a zvyklostech dávných, ba že konečně v ohledu tom ovládne celou zemi, učiníc z ní novou krajinu úplně německou, když původní obyvatelstvo české vyhyne nebo s přistěhovalci splyne v celek národní.

Tak tedy *národnosť česká* již tehdáž *velice byla ohrožena* a záhubě, jak se podobalo, neod-

vratně dána ve psí; neboť nejmocnější osoby, stavové nejpřednější, kteříž v jiných zemích a u jiných národův nejvydatnějšími bývají ctiteli, hajiteli, vzdělavateli a zvelebovateli nejpřednějšího pokladu, každému národu nejdražšího, totiž jazyku i národnosti, u nás tehdáž naopak byli hlavními původci, šiřiteli a podporovateli cizoty; *dynastie* (čili rod panovnický) skoro úplně byla odnárodnělá; *panstvo*, jak již řečeno, opičíc se po dvoru královském, též ochotně dávalo průchod jazyku a mravu cizímu; *duchovenstvo vyšší* z valné části též nedbalo jazyka domácího, ba namnoze jsouc původu německého, zúmyslna mu nepřálo a úsilovně pracovalo o poněmčení celých krajin; *měšťanstvo* konečně, tvořící stav důležitý jměním a vzděláním, bylo u nás rostlinou, z cizích krajin k nám přesazenou a bedlivě pěstovanou na ujmu živlu domácího. Uvádění osadníkův z ciziny k nám dělo se způsobem a směrem opačným, než v jiných zemích a u jiných národův, kde neprovozovala se polityka převrácená. Tam s osadníky počínáno si tak, aby zemi a národu, kam se uváděli, prospěli co nejvíce a s lidem domácím co nejspíše slili se a sjednotili v jeden celek; u nás naopak jen k vůli měšci panovníkův, panstva a duchovenstva vyššího cizincům udělovala se přednost před lidem domácím a činilo se všecko opatření, aby v zemi zůstali živlem cizím v ohledu tak politickém jak i v národním.

Námítka, činil-liby ji kdo, že totiž tehdáž za vlády jazyka latinského ve vědách národnost neměla důležitosti, co nyní, nemá mnoho podstaty, nýbrž velmi snadno dá se vyvrátiti. Pravda, že latina tenkráte výhradně panovala v katolickém světě učeném; avšak nenárodní polityka tehdejší vlády v Čechách a na Moravě neměla co dělati

s učeností, nýbrž týkala se hlavně jen života hmotného, týkala se hlavně jen vrstev, kteréž neužívaly jiného jazyka, než jakému se přiučily od kolébky. Když se tedy Němci přistěhovalí podporovali i vyznamenávali právy a výsadami výnosnými, kdežto se od těchto práv a výsad odstrkovali původní obyvatelé domácí, nebylo to nic jiného, než poskytování Němcům všech prostředků, aby se vzmáhali, bohatli a na konec vše opanovali, Čechův pak zas odsuzování, aby klesajíce ožebračeli a znenáhla úplně vymizeli. Že tuto díme pravdu, dokazuje se zkušenostmi dějepisnými velmi četnými, kterak totiž každý národ chřadnul, na mizinu přicházel, až i zanikl, jakmile národnosť jeho ve psí dána záhubě.

Ostatně nad očekávání brzy udá se nám příležitosť, abychom zkušenostmi domácími pravdu tuto mohli dolíčiti.

Mír s Uhry.

Když Přemyslovi Otakarovi II. úmrtím krále Vácslava I. otevřela se cesta na stolec český, vřela ještě válka jeho s králem Belou IV. uherským. Maje zapotřebí pokoje z počátku vlády své, král český s Uhry učiniv nejdříve příměří, úsilovnou o to měl péči, aby se uzavřel mír, byť jej to i stálo oběti na čas nějaký. Mír ten konečně zjednán byl v Budíně (v dubnu r. 1254.) kdež dohodli se plnomocní poslové čeští, s olomouckým biskupem Brunonem v čele, s plnomocníky krále uherského. Malá část Štýrska severního dostala se Přemyslu Otakarovi, jenž přiraziv ji k Rakousům horním i dolním, vzdal se jména vévody štýrského, kdežto největší část země té

r. 1254.

zůstala v držení krále uherského, jenž ji udělil synovi svému *Štěpánovi.* Spořádav pak též záležitosti v Rakousích, kdež přítrž učinil neřestem rozmanitým a pokoj a bezpečnosť ustálil, ovšem nikoli bez přísnosti ano přímo pomocí poprav vykonaných na některých šlechticích loupeživých, Přemysl Otakar II. mohl zasahovati do záležitostí zahraničních, k čemuž se mu hned naskytla příležitost.

Výprava do Prus na pomoc křižákům německým.

Již svrchu řeč byla o tom, že v čas výprav křižáckých, do svaté země podnikaných, utvořily se tam některé řády čili zákony křížovníkův rytířských, jichž posledním byl *řád křížovníkův německých.* Řád tento dostal se velmi brzy do země polské nad dolejší Vislou a to způsobem následujícím. Říše polská tehdáž, jako Čechy do nedávna, rozdělena byla mezi několik knížat údělních, kteřížto sice všickni povinni byli poslouchati velikého knížete krakovského, ve skutečnosti toho ale nedbali. Jedním z takovýchto knížetství údělních byla *země Mazovecká* čili *Mazovše* s předními městy Płockem i Varšavou. Tyto krajiny polské, již dávno pokřestěné, mnoho zakoušely od severních sousedův svých, od hrabivých Prušanův. Tito *Prušané* čili *Prušáci* nebyli Němci, jak by snad mnohý se domýšlel dle nynějšího významu slova toho, nýbrž byli západní větví národa litevského, jak jsme již poznamenali při příhodách druhého biskupa pražského svatého Vojtěcha Slavníkovce, jenž mezi nimi sešel smrtí mučennickou. Ačkoli pak od tohoto apoštolování Vojtěchova četné se

děly pokusy, aby se učení Krystovo zaštěpilo v zemi pruské, nic to neprospívalo, nýbrž lid ten zůstával v pohanství, bez pochyby hlavně proto, že se mu víra nová vnucovala násilím, pročež zanevřel na vše, co bylo křesťanského.

Kníže Mazovecký Kunrát, mysle na jisto, že jedná nevědět jak moudře a že velice tím prospěje i zemi své, i věci křesťanské i sousedům pohanským, r. 1226. *povolal do země své řád rytířův německých*, jimž udělil krajiny Chełminskou a Dobřínskou za výjmínkou, aby stavili nájezdům Prušanův pohanských a je obrátili na víru Krystovu. Neznaje jich, domýšlel se, že nazývajíce se bojovníky Krystovými, k povolání tomu zvláště budou zdatni; ovšem ale velice se klamal; neboť milí rytíři, ochotně přijavše nabídnutí, uvázali se v zemi jim darovanou a počali práci svou s Prušany, jen že při tom více hleděli prospěchu a panství svého, než blahodárného apoštolování ve smyslu a způsobu Krystově. Zakládalit hrady a města, do nichž vábili krajany své, osadníky z Němec, a ukazovalo se zřejmě, že práce jich směřuje na vyhlazení obyvatelstva původního tak pruského jak i polského; neboť lid v krajinách jim darovaných jazyka byl polského. Avšak s těmi Prušany pohanskými nebyla snadná rozprava; převrácené počínání těch lžiapoštolův ve zbrani Prušáky jen ještě utužovalo v odporu a nenávisti proti křesťanstvu. Ztrativše sice krajiny některé, tím větším úsilím hájili země své, Sambie řečené, kteráž byla hlavním sídlem jich moci a bohoslužby. Tam rytířové němečtí nemohli se prodrati a pokoušejíce se o to, odráženi vždy se ztrátou, jak zvláště stalo se r. 1253.

Vidouce, že si sami nedají rady a obávajíce se nehod ještě horších, křížáci ohlíželi se po po-

moci zahraniční, dovolávajíce se v příčině té přispění samého papeže Innocentia IV., jenž jim velice přál. I přimlouval se tedy papež za ně zvláště u krále českého a svakův jeho i sousedův, markrabat míšeňského a braniborského. Kromě toho velký mistr křižácký, to jest nejvyšší jich představený a náčelník, *Poppo z Osterny*, sám přijel ke dvoru krále českého a doprošoval se pomoci, ku kteréž král Otakar Přemysl ukázal se ochotným. Vyčkav počátku zimy, dne 14. prosince r. 1254. se značným vojskem ze všech zemí říše své sebraným,*) vypravil se na vojnu; hodilať se zima nad všecka počasí ostatní nejlépe k výpravě do země té, kteráž, plna jsouc jezer, bahen, řek a potokův nejpřístupnější byla, když vody tyto zamrzly. Ve Vratislavi Přemysl Otakar se zastavil a tam hod narození božího slavil, vítán i ctěn od knížat slezských a polských. Tam k němu přirazil svak jeho *Ota Braniborský*, druhý pak *Jindřich Míšeňský* spojil se s ním až teprv v Prusích. Celé vojsko křesťanské páčilo se na šedesát tisíc bojovníkův. Síle takové Prušané odolati nemohouce, couvali a křesťané jako na potupu hlavního přikázání Krystova, kam se vedrali, veliké škody činili loupeží, ohněm i mečem, neodpouštějíce ani věku ani pohlaví. Také *Romove*, les posvátný s hlavní svatyní celého národa, dobyto vojskem Přemysla Otakara, jež všecko vyvrátilo a zničilo, k čemužkoli pohané chovali úctu náboženskou.

r. 1245.

*) Z českých pánův korouhevních, vyzvání královu vyhovuje, postavil se mimo jiné též pan *Hynek (Jindřich) z Valdštejna*, jenž kromě družiny své přivedl prý synův svých vlastních dvacet čtyry, vesměs již způsobilých k službě válečné. Všickni účastnili se s otcem výpravy válečné a udatností se vyznamenavše, všichni vrátili se do vlasti bez pohromy.

Když pak po vítězné bitvě, svedené u *Rudavy*, vojsko křesťanské se vším úsilím dobývalo hradu, v němž bránili se nejpřednější bojovníci pruští, tito vidouce nezbytí, králi českému se poddali, osvědčujíce ochotnosť, že přijmou víru Krystovu. I přijal je král na milosť a u veliké slávě pokřtění jich přítomen byl, sám prvnímu z nich kmotrem jsa, udělil mu jmeno své, když jej biskup olomucký Bruno křtil. Za příkladem královým zachovali se markrabí Ota Braniborský a pak mnoho jiných knížat a pánův, dávajíce šlechticům a bojovníkům pruským při křtu jmena svá a v roucha skvostná je oblekše, vítali je jako bratří křesťanské.

Na památku vítězné výpravy do Prus král na místě příhodném nad řekou Pregolou postaviti dal pevné město s hradem, jemuž dostalo se jmena *Královec* (něm. Königsberg); též biskup Bruno pobyt svůj v zemi té v paměti utrvalil založením města Brunsperk řečeného; kromě těch v zemi dobyté ještě mnoho jiných měst a tvrzí pozakládáno. Když pak Prušané, že se k pohanství již nevrátí, slíbili a na dotvrzení slibův syny své v zástavu dali, Přemysl Otakar, poručiv je a zemi podmaněnou křižákům německým, spěchal do říše své, kamž stihl počátkem února r. 1255.

Komu Čechové pomohli výpravou do Prus.

Na vítězné této výpravě krále a vojska českého mnoho si Čechové zakládávali a na mnoze dosud zakládají, počítajíce ji mezi nejslavnější skutky, národem naším vykonané, a velebíce čas ten jako jednu z nejslavnějších dob minulosti naší, když totiž prapory české vítězně vlály nad mořem

baltyckým a nejpřednější bohatýři národa pruského kořili se králi našemu. Avšak pohlížíme-li k věci střízlivěji, chlouba ta naše snad poněkud se zmírní; neboť výpravou touto nedosáhlo se nic jiného, než že chrabrosť česká přispěla k seslabení, pokoření a podmanění národa, kterýž se s Čechy nikdy nestýkal, jim nikdy neublížil a do něhož jim tedy pranic nebylo. Že Čechové prospěli věci křesťanské, velmi je pochybno, neboť těžko se domýšleti, že Prušané tentokráte horlivěji přilnuli k víře křesťanské, když jim ji Češi vnutili násilím, nežli předtím, když se o to týmž způsobem převráceným pokoušeli křižáci němečtí.

Komu král český výpravou tehdejší prospěl vydatně a nikomu jinému, byli Němci; neboť moc křižákův německých teprv pomocí jeho v zemi pruské tak se zakotvila, že jich tam odtud již nebylo možno vytisknouti, anobrž takové tam síly nabyli, že vyhubili bez mála celý národ pruský ano i sousední krajiny polské poněmčili a říši polské stali se sousedy nebezpečnými.

Z té země křižákův německých postupem času vyloupio se knížetství pruské, kteréž pak dosti rychle vzmohlo se na království pruské, jež nyní stojí v čele mohutné říše spojeného Německa. Barvy hlavního oznaku rytířův řádu německého (kříže černého na plášti bílém) jsou barvami říše pruské dle erbu jejího: černého orla v poli bílém. Divné to řízení osudu! Jeden kníže slovanský, Kunrát Mazovecky z polských Pjastův, křižáky německé nadal zeměmi na rozhraní národův polského a pruského, jiný pak panovník slovanský, Přemysl Otakar II. z českých Přemyslovcův, zabezpečil tam jich moc, za kterážto dobrodiní králové pruští již dosud vydatně se odvděčili tak Čechům jak i Polákům.

Konečně sluší se zmíniti ještě i o tom, že ve vojště, kteréž král český tehdáž vedl do Prus, nacházel prý se též *Rudolf Habsburský*, nepatrný tehdáž hrabě ze země švábské, tentýž, jenž, jak dále uslyšíme, dosáhnuv císařské koruny německé, kterouž předtím povrhnul král český, po dvaceti a třech letech slavil vítězství nad mrtvolou Přemysla Otakara.

Téhož roku král český manželku svou *Marketu* z Vídně uvedl na Moravu, a do Čech, kdež zvláště v hlavních městech vítali a vyznamenávali ji s velikou slávou a okázalostí.

Přemysl Otakar nepřijal podávané mu koruny německé.

Roku následujícího (1256.) očekávalo krále r. 1256. českého vyznamenání veliké, jež nejlépe o tom svědčí, jaké vážnosti těšil se mezi panovníky křesťanskými, vážnosti, jež zajisté velice vzrostla od výpravy do Prus; neboť na bíledni, že vítězný pochod ten velmi mu dodal lesku a důvěry ve světě křesťanském, zvláště pak v Německu, což nezůstalo bez účinku, když se tuto připravovali k volbě nového krále německého a císaře římského. R. 1254. zemřel ve Vlaších král německý *Kunrát IV.* a již v lednu r. 1256. *Vilém Hollandský* zabit byl ve výpravě proti Frýzům, a tak říše německá zůstala bez krále. Tehdáž krále německého volilo sedm knížat, jimžto se říkalo po německu kurfirst; tito byli arcibiskupové mohučský, kolínský a treverský, pak falckrabě rýnský, vévoda saský a markrabě braniborský, hlas pak sedmý měl král český jakožto číšník říše německé. Při nastávající volbě král český, kdyby o to byl stál,

snadno mohl býti zvolen; neboť arcibiskup kolínský osobně k němu zajel do Prahy, nabízeje mu uprázdněného stolce království německého a císařství římského, a není pochybnosti, že by byl dosáhl většiny hlasův, neboť arcibiskup ten tehdáž měl dva hlasy (druhý totiž za mohuckého, té doby uvězněného), markrabě braniborský byl svakem krále českého, jenž sám sobě mohl dáti hlas, a tím i byla většina. Přemysl Otakar ale nabídnutí toho nepřijal, nýbrž schvaloval i podporoval, aby zvolen byl Jindřicha III., krále anglického bratr *Rychard, kníže Kornvalský*, kdežto strana druhá na touž hodnosť zvolila *Alfonsa krále Kastylského* ve Španělích. Tento ani nikdy do Němec se nepodíval, Rychard sice se tam nějaký čas potloukal, ale moci značnější nikdy nedosáhl.

Rozmanitě o tom se soudí, učinil-li dobře král náš, že tehdáž zamítl korunu německou, neboli pochybil; někteří jej za to chválí, že prý tím dal na jevo moudrosť a opatrnosť velikou, jiní zase tupí jej za to. Pravda ovšem, že pro neutěšené a rozhárané tehdáž poměry v Němcích dosti bylo příčiny rozmýšleti se o přijetí koruny; neboť za posledních dob moc císaře německého velice sklesla, zpupnosti pak knížat německých tak přibylo a v celé říši tak se zakořenilo a vzmohlo neřestí a nepořádkův, že zdálo se býti téměř nemožným, aby síla lidská tomu všemu dala radu.

Dále bylo se také co rozmýšleti vzhledem k stále ještě vroucímu sporu mezi mocí světskou a církevní; neboť dal-li se nový císař směrem předchůdcův z rodu Hohenštaufovského, měl tu hned proti sobě papeže a celou stranu církevní a byl-li by zas oddán papeži, mohl očekávati, že se proti němu postaví strana druhá. Avšak

hodnosť císaře německého, jakkoli stenčena byla moc jeho, stále ještě v celém křesťanstvě Evropy střední a západní považovala se za důstojenství nejvyšší, z něhož hlava bystrá a opatrná velmi mnoho mohla kořistiti. A proto soudíme, že zamítnutí důstojenství toho králi Přemyslu Otakarovi II. spíše sluší vytknouti jako chybu; vždyť prospěchu vlastní říše své nepotřeboval v oběť přinášeti rozháranému Německu, nýbrž naopak výhod spojených s císařskou korunou německou, využitkovati mohl právě ve prospěch té říše své. Ukážeť se dále, že bouře, kteráž jej pak zničila, z Němec vyšla, když si tam ku koruně císařské pomohl muž, jenž chytře dovedl z ní kořistiti. Níže ještě o tom bude řeč.

Nešťastná vojna s Bavory.

Zápletky v arcibiskupství Solnohradském, do nichž se král Přemysl Otakar II. vmísil, způsobily mu nejprvé *vojnu s Bavoráky*, v níž to se mu nedařilo slavně, a brzy potom i *vojnu s Uhry*, nad nimiž dobyl vítězství nejslavnějšího.

Původcem všeho byl bratranec králův, známý nám kníže korutanský *Filip*, jenž již po deset let užíval jmena a důchodův arcibiskupa solnohradského, avšak, hově toliko choutkám světáckým, tak málo dbal povinností duchovních, že se dosud nedal ani posvětiti na kněze, čímž zbudil nevoli, že konečně kapitula, nechtějíc toho déle trpěti, r. 1256. zvolila si za nového arcibiskupa *Oldřicha*, dosavádního biskupa sekovského. Oldřicha podporoval vévoda bavorský Jindřich, kdežto zas král český, jsa ve sporu s Bavoráky ještě i pro jiné příčiny, ujal se Filipa, z čehož přišlo k vojně mezi Bavory a Čechy.

Přemysl Otakar II. nedbaje rady dobré, nýbrž poněkud lehkovážně si počínaje, sebral na rychlo něco vojska, s nímž v letě r. 1257. vtrhl do Bavor a poplenil téměř celou krajinu až k městu Landshutu. Když tu ale sraziti se měl s vojskem nepřátelským, vida, že není s velkou jeho přesilu, r. 1257.

obrátil se k městu Mühldorfu, aby se tam přepravil přes řeku Jinu. Tu však veliká nehoda stihla Čechy, neboť most přes tu řeku, nemoha unesti tíže vojska chvatem přeseň se ženoucího, prolomil se tak, že množství jízdy i pěších utonulo a značná část bojovníkův, od ostatních odtržena, zůstala na břehu protějším, vydána přemoci nepřítele, jenž se na ně hnal. Něco jich zahynulo ve věži blíže mostu, do níž se zachránili, kterouž ale nepřítel zapálil; větší počet ale, a mezi nimi mnoho nejpřednějších pánův českých a rakouských zatarasili se v samém městě Mühldorfu a bránili se tam vytrvale po devět dní, až konečně vzdáti se museli knížeti bavorskému, jenž jim dopřál odchodu svobodného za slib, že se u krále svého přičiní, aby s Bavory uzavřel mír příznivý. V počtu pánův těch byli *Vok z Rožmberka*,*) *Smil z Lichtemburka*, *Vilém z Poděbrad* a jiní. Ti všickni slíbili, že se hned příštího roku prvního dne měsíce února zase postaví do Landshuta, kdyby do té doby nepřátelství nebylo ukončeno mírem. Na to však nedošlo; neboť ještě téhož roku (1257.) na den sv. Martina uzavřel se *mír* v městě *Koubě*, jímžto král český knížeti bavorskému za škody učiněné v zemi jeho, postoupil některá města v horních Rakousích a pak v Čechách Sušici, k nížto kníže bavorský táhl se s jakýmis nápady dědičnými po vymřelých hrabatech z Luku, kteříž ji po nějaký čas měli v užívání jakožto věno, jež do jich rodu přinesla dcera někdys knížete českého Vladislava I. Svatava (Lutkarda) manželka hraběte Bedřicha z Luku.

---

*) Bohatý velmož tento r. 1250. založil a velmi bohatě nadal klášter cisterciácký ve Vyšším Brodě.

Přemysl Otakar II. nabyl vévodství štýrského. Velká vojna s Uhry.

Mírem tímto mezi Čechy a Bavory nebyly však uklizeny též spory o arcibiskupství solnohradské, kdež soupeři *Filip* a *Oldřich*, jako dříve, nepřátelsky proti sobě stáli, ohlížejíce se každý po spojenci vydatném. I získal si Filip pomoc od bratra svého, Oldřicha, knížete Korutanského, kdežto sok jeho arcibiskup Oldřich dosáhl pomoci Uhrův, jichž král mladší *Štěpán*, Bely IV. syn, r. 1259. ze svého vévodství štýrského vrazil do Korutan a kam zasáhl, zemi poplenil. r. 1259.

Tu král Přemysl Otakar II. nemeškal zastati se bratrancův svých a to tím spíše, poněvadž nájezd od Uhrův do Korutan učiněný, byl zřejmým protržením míru, jejž král český s uherským uzavřel r. 1254. i do něhož pojat byl též spojenec jeho, kníže korutanský. Když pak král uherský nechtěl se znáti k nijakému zadostučinění, král český Uhrům válku vyhlásil. Nesnáze tyto vypuklé mezi Uhry a Čechy velice přicházely v hod Štýřanům, kteřížto, nabaživše se vlády uherské, ochotně vítali příležitost, kterak se jí zbaviti, pročež nemeškali nabízeti králi českému oddanosť a poslušenství. I přijal to Přemysl Otakar, neboť nemohlo býti příležitosti příhodnější, aby nabyl vévodství štýrského, jehož dosud bez toho jen s nechutí ponechával v držení Uhrův. Ostatně vypuzení Uhrův ze Štýrska nedalo mu namáhání téměř žádného, neboť se o to Štýřané sami postarali a to úsilím takovým, že za jedenácte dní v držení Uhrům nezůstal než hrad u města Ptuje. Přemysl Otakar přišed pak sám do hlavního města Hradce Štýrského, ustanovil tam za hejtmana Voka

z Rožmberka, jednoho z nejbohatších velmožův českých.

Králové oba, uherský i český s ohromným úsilím chystali se na vojnu krutou, netoliko sebírajíce co mohli, vojska v zemích vlastních, nýbrž ohlížejíce se též, kde by kterého spojence získali. Král Přemysl Otakar II. vedle sil ze všech zemí svých i ze Štýrska užil pomoci okolních knížat příbuzných, obou bratrancův korutanských *Oldřicha* i *Filipa*, knížat slezských *Jindřicha Vratislavského* a *Vladislava Opolského*, a konečně obou svakův, *Oty Braniborského* a *Jindřicha Míšeňského*. I páčila se všecka jeho moc válečná na stotisíc bojovníkův, mezi nimiž hlavně připomíná se sedm tisíc *„železných jezdcův“* českých, totižto bojovníkův, kteříž to i s koni obrněni byli od hlavy do paty.

Číslem moc ještě větší sehnal král uherský *Bela IV.*, jenž do pole postavil, co mohl, z říše své a kromě toho posilami podporován byl od předešlých spojencův zakarpatských, totižto od zetův svých knížete *Krakovského Boleslava Stydlivého* a knížete *Halického Rostislava Michaloviče*, a kromě toho od jiných ještě knížat polských a ruských, z nichž stůjž tuto hlavně král *Danyel Romanovič*. V obou vojštěch veliká byla směsice národův; pro krále českého do boje chystali se ze Slovanův Češi s Moravany, Slovinci, Poláci Slezští a Srbové Lužičtí, pak mnoho Němcův; různosť ještě větší jevila se na straně krále Bely IV., neboť tam kromě Slovanův, totižto z říše jeho vlastní Slovákův, Rusínův, Chorvatův, Srbův a Bulharův, pak pomocných Polákův a Rusínův a kromě Rumunův a něco Řekův i též Němcův z Uher i Sedmihrad hemžilo se plno čeledi plemene mongolského, totižto Maďaři, příbuzní jich Plavci čili

Kumáni, pak i zástupy Turkův a konečně Tataři i Mongolové, jež chán jich Burundaj na pomoc vypravil spojenci svému, králi uherskému. Celou sílu Belovu páčili nejméně na sto čtyrycet tisíc bojovníkův.

Po vypršení krátkého příměří, jež králové uzavřeli do sv. Jana Křtitele (24. června), vojska nepřátelská stanula proti sobě v rovinách okolo dolního toku řeky Moravy, české na břehu pravém, uherské pak na levém. V ležení českém nacházeli se sám král Přemysl Otakar II., jejž doprovázela královna Markéta, dále biskup pražský *Jan* *) a všecek květ panstva i nejvyššího úřednictva zemského, jako nejvyšší purkrabí pražský *Jaroslav z Poděhus*, jejž mnozí považují za téhož Jaroslava, kterýž u Olomouce porazil Mongoly a Tatary, dále nějvyšší maršálek *Vok z Rozmberka*, nejvyšší komorník *Bavor ze Strakonic*, podkomoří *Heřman z Rychnova*, *Budivoj z Krumlova*, *Ojíř z Lomnice*, *Oldřich z Hradce* (Jindřichova), staří známí naši *Boreš z Ryzmburka* a *Ojíř z Frýdberka* a mnoho jiných; také z Moravy a z Rakous přišli přední pánové. Pomíjejíce menších potyček a srážek, přestaneme na vypsání samé bitvy rozhodné, svedené v nynějším dolním Rakousku u místa řečeného *Kressenbrun* dne 12. července r. 1260. r. 1260.

Bitva u Kressenbrunu — nejslavnější vítězství Přemysla Otakara II.

Když vojska nepřátelská nějaký čas stála proti sobě z obou stran řeky Moravy, neodvažujíce

*) Zvolen byl na biskupství pražské r. 1258. po smrti bisk. Mikuláše.

se na přepravu ani české ani uherské strachem, žeby přitom utrpělo pohromu od druhého, Přemysl Otakar podával králi uherskému na výběr, aby buďto on se svými poněkud ucouvl a Čechům nebránil přejíti s vojskem na druhý břeh, kdežby se pak svésti mohl boj rozhodný, anebo že tak k němu se zachovají Čechové, bude-li chtíti on překročiti na břeh pravý. I žádal král Bela, aby puštěn byl on se svými na druhý břeh, pročež na dva dni následující uzavřelo se příměří stvrzené přísahami králův i velmožův z obou stran tak, že bylo by se smělo bojovati teprv na den sv. Markéty, t. j. 13. července. Avšak když 12. července okolo poledne téměř celé vojsko uherské již bylo přepraveno, král mladší *Štěpán*, nedbaje cti ani přísah, nýbrž pachtě se po výsledku, atsi dobytém cestou jakoukoli, se vší, co mohl, silou udeřil na střed vojska českého, kdež právě nacházel se král Přemysl Otakar, boje neočekávaje, pročež zástupové jeho nenacházeli se v šiku válečném, nýbrž z části sem tam byli rozptýleni. A právě na tom spočívala lstivého Štěpána krále naděje ve vítězství. Avšak se zlou se potázal; neboť pochodil tak, že jest co přáti, aby lstivost zrádná vždy a všude takové docházela odplaty.

Přemysl Otakar na ručest dal svolati všecko své bojovnictvo, ti pak, kteříž okolo něho byli, divým hordám uherským pádné dávali naučení, že s bohatýrskou myslí českou není co žertovati. Tu obzvláště vyznamenal se nejvyšší purkrabě *Jaroš z Poděhus*, jenž v čele rytířův obrněných pod korouhví sv. Václava zmařil útok lehkých jezdcův uherských, kteříž přes všecko množství své málomocni byli proti zdi železné; rovněž i *Vok z Rožmberka* velice se vyznamenal, neboť sdrtil zástupy plachých Plavcův, což ostatní vojsko

uherské naplnilo strachem a hrůzou. I nic neprospívala zuřivosť Štěpána krále, jenž těžce raněn odnesen byl z bojiště. Když pak i ostatní zástupové vojska českého do boje se dali a každý konal povinnosť svou, nepřátelé obraceli se na útěk i *dokonána jest jich porážka.*

Čechové dobyli vítězství nejstkvělejšího; osmnáct tisíc nepřátel zahynulo na bojišti a dalších ještě čtrnácte tisíc utonulo jich v řece Moravě, když úprkem v nepořádku největším hnali se na druhou stranu, stíháni vojskem českým,*), jež prý z části dostalo se přes vodu po mrtvolách nepřátel, jimiž na několiku míst řeka prý se až zastavila. Zástupy *Borše z Ryzmburka* první prý se takto dostaly za vodu, kdež v ležení uherském mnoho nabrali kořisti nejbohatší. Část vojska českého nepřátele prchající stíhala až do okolí města Břetislavi.

I vida nezbytí po porážce tak ohromné král Bela pospíšil si, aby mírem odvrátil pohromu další a to tím více, že hrozilo opět nebezpečenství od Tatarův, kteříž války té užíti chtěli k novému do Uher nájezdu. Vítěz Přemysl Otakar k přemoženému zachoval se velkomyslně; nechtěje nemírně těžiti ze štěstí válečného, jež mu ovšem cestu otevřelo k celému království uherskému, poskytl králi uherskému *mír* za dosti slušnými výminkami. *Bela IV.* i jeho syn *Štěpan odřekli se Štýrska*, jež Přemysl Otakar spojil s říší svou,**)

*) Jak bojovníci Přemysla Otakara rozlíceni byli na nepřítele, nikoho neživíce, o tom svědčiž, že jistý kníže tatarský v tísni, když dohnán byl, stihatelům za život svůj tolik koňův nabízel, coby vlasův napočítali na hlavě jeho, avšak marné bylo vše.

**) R. 1262. král Přemysl Otakar tak Štýrsko, jak i Rakousy dal si od krále německého *Rycharda* potvrditi jakožto léna jemu udělená.

a na upevnění přátelství obnoveného Bely IV. syn druhorozený, též *Bela* jmenem, měl pojmouti v manželství krále českého neteř *Kunhutu*, Oty Braniborského dceř.

Nynější městečko *Marchek* v dolních Rakousích při vtoku Moravy do Dunaje král Přemysl Otakar II. tehdáž založil na památku vítězství přeslavného, druhou pak památku toho druhu zřídil v Čechách, vyhovuje totiž slibu, několik dní před bitvou slavně učiněnému, založil nad Vltavou nedaleko Budějovic r. 1263. bohatě nadaný klášter cisterciácký, jemuž dal jméno „*Koruny Trnové*“,*) poněvadž právě tehdáž od krále francouzského *Ludvíka IX. Svatého* darem dostal kousek trnu, jenž prý pocházel z koruny užité při umučení Krysta Pána.**)

Přemysl Otakar II. podává papeži zprávu o vítězství svém.

O slavném vítězství u Kressenbrunnu sám král Přemysl Otakar II. písemnou podal zprávu papeži Aleksandrovi IV., kterouž, když tuto položíme v překladu z latinského, doufáme, že nejednomu z čtenářův laskavých vhod bude. Zní pak dopis takto:

„Nejsvětějšímu v Krystu otci a pánu *Aleksandrovi*, z milosti boží svatosvaté církve římské nejvyššímu biskupovi, *Otakar*, z též milosti pán

*) Jmeno toto nezobecnělo, nýbrž v užívání vešel název „*zlatá koruna*“. Klášter ten zrušen byl r. 1785.

**) Také tomu chtějí někteří, že prý známá slavnost Pražanův „svatomarketská ve Hvězdě“ původem svým odnáší se k památce na vítězství Kressenbrunské vybojované před svátkem sv. Markety.

království českého, vévoda rakouský a štýrský, a markrabě moravský atd. Poněvadž pastýře pobožného ovčiček jeho od vlkův osvobození naplňuje radostí, laskavý pak otec tomu se těší, když synové jeho ve zdraví a blahu prospívají: tedy nezdálo se nám býti nevhodným, abychom Otcovstvu Vašemu tímto pravdivou podali zprávu o tom, kterak proti Belovi a Štěpánu, synovi jeho, jasným králům uherským, a Danyeli králi ruskému a synům jeho, a ostatním Rusínům a Tatarům, kteříž mu v pomoc přišli, a proti knížatům Boleslavovi krakovskému a Leškovi mladšímu Lučickému a proti nesčíslnému množství lidí nelidských Kumánův a Maďarův i rozmanitých Slovanův, též Sikulův a Rumunův, Bessermínův a Ismaelitův, též odštěpencův, totižto Řekův, Bulharův, Srbův a Bosňákův kacířských z dopuštění božího, těžkou vedli jsme vojnu, kterak s nebes vítězství nám bylo dáno a kterak po vítězství mezi námi ze strany jedné a králi řečenými ze strany druhé opět svornosť se obnovila. Když totiž s vojsky svými přišli jsme k řece Morava řečené na místo od hradu a města Haimburka asi dvě míle zdáli, právě kdež končí se hranice uherské a rakouské, shledali jsme, že králové svrchupsaní a jich vojska táborem se byli rozložili tam na břehu protějším. I tak stalo se, že ležení naše a nepřátel neoddělovalo než tok řeky. Poněvadž taková byla poloha místní, že bez neodvratné pohromy lidu našeho k nepříteli nemohli jsme dosíci přístupu žádoucího a na obnovení pokoje mezi námi a králi těmi obapolně několikkráte mnohonásobné konaly se pokusy i nezbývalo naděje míru, když králové ti co den, ano co hodinu měnili úmysly své, jakož bezpochyby pán pomsty srdce jich zatvrzoval, jako kdysi Faraona: tedy konečně straně protivné po-

dali jsme dvojí na výběr, aby totižto buď ona nám ustoupila, pokud bychom se my k ní mohli dostati pro svedení boje, nebo že my téhož poskytneme straně protivné. Z dvojice této nepřítel vybral si druhé, abychom totiž my ustoupili a ucouvnutím svým poskytli jim místa na přepravu. I aby se zdálo, že se to státi může bez veší překážky, králové řečení, i jich bánové a župani učinili přísahami stvrzené příměří na celý den před svátkem sv. Markety až do poledne v týž svátek, kterouž nám po vhodných poslech zaslali. Avšak oni, zvykli rušiti smlouvy své a přísahy, odkryvše a upravivše si brody, tajně v noci se vším vojskem svým se přepravili. A když to jsme říkali „pokoj a bezpečnosť“, oni náhle s množstvím nesčíslným objevili se v poli proti nám nepřipraveným a když to pro důvěru ve smlouvu sotva desítina vojska našeho při nás zůstala pro ostříhání osoby naší, poněvadž někteří z našich přepravivše se přes Dunaj vešli do města Haimburka, jiní zas s vozy sjeli k stanicím a k tábořišti, nepřátelé naši plni lsti se zástupy svými v šiku válečném do polokruhu nás obklíčivše, kdyby nám pán nebyl pomohl, snad za živa byli by nás pohltili. Tudíž sevřeni tísní neodvratnou, uvažujíce že moc jest nebeská a poněvadž ne množstvím vojska, nýbrž s nebes vítězství se udílí darem boha velikomocného, všecku naději svou v přispění svrchovaného skládajíce, nejprvé napomenuli jsme pomocníky a spolubojovníky své a pak, když s nebes byla nám dána důvěra, do nejhustějších nepřátel klínův vrazili jsme důvěrně. Kteréžto bůh rukama našima a bojovníkův našich, ano i bojovníkův jejich postrašil a porazil i na útěk obrátil tak, že úprkem prchajícím a na vzájem se tlačícím řečená řeka Morava vedle původ-

ního významu jmena svého, jako moře rudé Egyptanům, srudlá hojnou pobitých krví, stala se cestou smrti v ní utonulým a hynoucím; neboť v té řece hříšníkův před tváří boží utíkajících takové zahynulo množství, že po mrtvolách lidských a koňských jakoby po mostech dělaných, někteří naši vtrhli do ležení nepřátel a obsadivše vozy a stany mnoho kořisti drahé dostali. Ačkoli tedy po vítězství slavném, od boha nám daném, jako vůbec za to se mělo, království uherské bylibychom mohli podmaniti moci naší a na věky v služebnosť přihnísti, uvažujíce jednak, že lépe jest, s dobrým sousedem žíti ve svornosti, než zpurného porážeti a vyhlazovati, též na mysli majíce, že, jak dí císař Konstantýn, často přátelství větší nabývá vnady, když příčiny různic svorně se vyrovnaly, s knížaty a příbuznými vznešené krve naší, totižto s řečenými králi uherskými a paní královou i s mladým králem Belou dle osnovy velikým županem Rolandem do Břetislavi nám přinešené, volili jsme obnoviti úvazky míru, nežli hubením a oslabováním velikého království uherského do něho jakož i do zemí panství našeho Tatarům otevírati přístup. Tudíž svrchupsané úmluvy listinu, znamenanou pečeťmi králův svrchuřečených, královny a knížete Bely, odesýlajíce Apoštolstvu Vašemu, prosebně žádáme, aby stvrzení došla stolice apoštolské a, jak věc zasluhuje, záštitou apoštolskou na věky byla upevněna. Dáno v Praze dne 24. září 1260.“ Rozumí se, že stolice apoštolská vyhovila ochotně žádosti za stvrzení výminek míru a to tím ochotněji, poněvadž se v nich nacházelo také ustanovení, že kterážkoli strana pochybila by jich protržením, povinna by byla zaplatiti stolici papežské deset tisíc hřiven stříbra.

Radostný byl návrat vítězného vojska českého do vlasti a král oslavený jásotem všeobecným uvítán, vítězoslavný vjezd svůj do Prahy vykonal dne 22. srpna v četném průvodu lidstva, jež mu vyšlo v ústrety.

O zázracích, kteréž prý se udály v čas bitvy u Kessenbrunu.

Vypravování o skvělém vítězství Čechův u Kressenbrunu později vyšperkováno rozmanitými *zázraky*, kteréž prý se při tom sběhly, ze jmena kterak prý patronové čeští a to hlavně sv. *Václav*, lidu svému v tísni přispěli a k vítězství pomohli. V dopisu svrchu položeném krále samého není o nich ani zmínky, tím více o nich ale možno se dočísti ve spisech kronykářův pozdějších. Jsouce přesvědčeni, že čtenářstvo laskavé náležitě dovede posouditi věrohodnost vypravování toho, nerozpakujeme se, položiti je tuto jako příspěvek ku poznání doby tehdejší. Vypravujet pokračovatel kroniky Kesmasovy, že prý někteří, jižto v zadu za vojskem byli na stráži, když se boj měl začíti, viděli ptáka nějakého nad korouhvemi, jehož podoba byla jako orel, barva však bělejší nad sníh, hlava pak zlatá i hrdlo; lítal stále nad korouhví sv. Václava; i zdálo se, jakoby pták ten rostl znenáhla až konečně, když boj počínal, takové nabyl rozsáhlosti, až celé vojsko jakoby přikrýval tělem svým. — *Jaroš*, nejvyšší purkrabí pražský, vypravoval prý před samým biskupem pražským a několikem jiných z duchovenstva vyššího, že to vojsko, v jehož středu on sám rukama vlastníma držel korouhev zemskou na kopí sv. Václava, totižto známí nám již železní jezdci neutrpěli

úrazu ani prý koňové jich, neboť kamkoli prý se obrátil s korouhví svou, všude nepřítel prchal. Jiní zase tvrdili, že prý hrot kopí toho svatováclavského po všecek čas bitvy třpytil se jasným paprskem slunečním. Jak již řečeno svrchu, pověsti tyto vesměs jsou příměsky doby pozdější, čehož nejlepším důkazem jest onen list krále Přemysla Otakara II. psaný asi deset neděl po bitvě, kdež není řeči o zázracích.

Avšak nejpádnější svědectví o zbožné pověrčivosti tehdejších předků našich vydává zázrak, jejž týž kronykář stavu duchovního vypravuje o jakémsi znamenitém a pobožném rytíři *Janu*, synu *Svojslava*. Tento pro nemoc těžkou nemohl jíti do boje, nýbrž ležel na loži v domě svém, v den pak bitvy Kressenbrunské asi o 3. hodině jsa jakoby u vytržení snil, že nachází se ve vojště českém, kdež prý viděl věci následující. Zřel totiž vojsko české nečetné a špatně spořádané, zároveň ale spatřil svaté patrony české, ani k jakémusi poli lesklému ubírali se v pořádku následujícím. Nejprve kráčel sv. *Václav*, obrněný, maje přilbu na hlavě, s mečem po boku levém, v pravé pak ruce nesa prapor svůj vlastní. Hned za ním následoval sv. *Vojtěch*, postavy velké a silné, oděn v roucho biskupské; pak přišel opat sv. *Prokop* s berlou a konečně objevilo se pět svatých bratří mučenníkův. I slyšel rytíř Jan, kterak sv. Václav ozval se k svatým soudruhům svým, řka: „Slabé jest vojsko naše, přispějmež mu s pomocí boží.“ To praviv prapor svůj napřáhl proti nepřáteli, jenž ihned všecek dal se na útěk.

Přemysl Otakar II. rozvedl se s manželkou Markétou.

U prostřed této slávy válečné a tolika úspěchův šťastných Přemysl Otakar II. tím bolestněji asi cítil *tíseň svých poměrův rodinných* a nejednou asi litoval, že se ukvapil nerozvážným sňatkem s Markétou, jižto bez lásky a náklonnosti pravé pojal toliko z ohledův politických. Již králi bylo let třicet a dvě, Markétě pak padesát pět i nebylo tu potomstva manželského, což tím větší muselo buditi starosť, že Přemysl Otakar sám již jediným byl mužským členem celého královského rodu českého.

Vypravuje kronykář svrchupsaný velmi prostosrdečně, že prý krále hned první léta mrzela neplodnosť Markéty, ona prý ale příčinu sváděla na manžela, proti čemuž on se háje, řekl prý jí: „Dej mi některou z panen svých a do roka s ní splodím syna.“ Královna prý svolila a Přemysl Otakar z dvorských pánen jejích zvolil si *Anežku*, šlechtičnu pocházející z rodu rakouských pánův z *Kuenrynkův*, kteréžto Čechové říkali vůbec „*Palceříkovou*“, poněvadž měla vlasy přistřižené tehdejším způsobem mužským, jenž slul palcéř. Od ní král měl syna *Mikuláše* (nar. 1256.), s nímž se ve vypravování dalším setkáme dosti často, a pak několik dcer. Aby se s Markétou neplodnou rozvedl a v jiný vstoupil sňatek manželský, na to Přemysl Otakar nepomýšlel, anobrž učinil, čeho zapotřebí, aby dětem svým nemanželským vydobyl práv, jakoby byly pošly z lože manželského, a tu předně jednalo se o Mikuláše syna, aby mohl se státi po otci i nástupcem trůnu. V příčině té král jednal mnoho s papežem *Aleksandrem IV.*, jenž sice všemu vyhovil, dětem pošlým z Anežky Pal-

cěříka přiřknuv práva dětí manželských, k tomu ale nijak nechtěl svoliti, aby Mikuláš po otci mohl dosednouti na trůn království českého.

Tu teprva Přemysl Otakar a to ne bez naléhavých proseb předních rádcův svých odhodlal se k *rozvodu*, k němuž papež *Urban IV.* tím snáze dal svolení své, že Markéta sama zvláštním k papeži poselstvím se přiznala, kterak po smrti prvního manžela svého, císařovice Jindřicha, vstupujíc do kláštera, učinila slib čistoty a tudíž už ani nesměla vcházeti v manželství. Po rozvodu Markéta dne 18. října 1261. odjela z hradu pražského r. 1261. a usadila se v rakouském městě Kremži, kdež žila jakožto „ovdovělá královna německá“, a tam roku 1267. zemřela dne 28. října. Není tudíž pravda, čím někteří nepřátelé sočili na krále Přemysla Otakara II. jako kdyby se v příčině této velmi nešlechetně byl zachoval k Markétě, kterouž prý až do hrobu usoužil nešlechetností.

Přemysla Otakara II. sňatek druhý a korunovace slavná.

S *novým sňatkem* manželským král velmi si popílil; neboť právě týden po Markétině odjezdu z Prahy, tedy dne 25. října 1261. Přemysl Otakar II. v Břetislavi slavil sňatek svůj s *Kunygundou* čili *Kunhutou*, vnučkou krále uherského Bely IV.*) s nímž smluvil se o manželství tomto osobně, když se oba mocnářové sjeli ve Vídni pro osobní obnovení svazkův přátelských. Nová krá-

*) Král český nejprve si zvolil Belovu dceru nejmladší *Markétu*, kterouž chtěl pojmouti beze všeho věna; ona ale zpěčovala se proti tomu, řkouc, že umínila si, zůstati v klášteře.

lovna česká byla dcerou kněžice ruského *Rostislava Michaloviče*, kteryžto v čas veliké bouře mongolsko-tatarské se svým otcem Michalem Vsevolodičem, knížetem kyjovským, vytlačen byl z vlasti své a pak přebýval v Uhrách, kdež oženil se s *Annou*, dcerou krále Bely IV., jenž jej udělal bánem Mačvanským. Nová choť krále českého vynikala krásou, spanilostí i duchem bystrým.

Pobyv s manželkou ve Vídni neděl několik, Přemysl Otakar odebral se s ní ku konci téhož roku do Prahy, ahy se dal *korunovati na krále*, jak se toho již po nějaký čas domáhali Čechové mnozí. Dne 23. prosince manželé královští dorazili do Prahy, kdež od biskupa Jana a mnohých předních mužův z panstva i duchovenstva vítáni, hned dovedeni byli do kostela sv. Víta na hradě, třetího pak dne, to jest v neděli dne 25. prosince, v den narození božího, jenž dle zvyku tehdejšího zároveň byl též dnem nového roku, v kostele právě jmenovaném odbylo se slavné korunování krále i královny. Obřad ten vykonal arcibiskup mohučský *Vernír* u přítomnosti nejpřednějšího panstva i duchovenstva domácího i mnoha hostí vzácných z ciziny, lidu pak městského i venkovského tolik bylo, že kostel pro tíseň musel se zavříti. Biskupův přítomných bylo pět, totižto kromě pražského *Jana* i olomouckého *Brunona* ještě pasovský a dva z Prus, totižto sambienský i varmínský, z knížat německých byl *Ota*, markrabě braniborský, se syny a dcerami, dále několik knížat slezských atd. Slavnějšího korunování dosud nebylo. Poněvadž pak Praha nestačila na pohostění množství tak velikého (neboť nezapomínejme, že tehdáž ještě nebylo nynějšího Nového Města Pražského) z nařízení královského na polích nad stráněmi, jež slují „*Letně*“, mezi Bubny, Holešovici

a Ovenčem, tedy na rovině, kdež za dob našich vojsko se cvičívá, zbudováno mnoho stavení dřevěných na způsob města, kdež po tři dni odbývaly se hody korunovační. Třetího dne slavností těchto t. j. v den sv. Jana evang. posvěcen byl nově vystavený kostel sv. Jakuba.

Od korunovací Přemysl Otakar II. teprv začal se psáti „králem českým“, neboť až dosud psával se toliko „pánem království českého“, z čehož uvážiti možno, jaké váhy a důležitosti tehdáž požívala korunovace.

Nehody rozličné v Čechách.

Léta následující země česká mnoho utrpěla nehodami rozmanitými, jak o tom poznamenal kronykář často již jmenovaný. Roku totiž 1262. *suchem* i zas *krupobitím* jař i ozim téměř úplně se zmařily, že nedostávalo se ani lidem pokrmu ani píce dobytku, i jen velmi po skrovnu bylo míst v Čechách, kdež hojnost urodilo se obilí, ovoce i vína. Téhož roku také *ohně* mnoho nadělaly škod v Čechách, na Moravě i v Rakousích. — Roku následujícího 1263. pro neúrodu loňskou taková byla *drahota,* že královská míra žita stála 120 ano mnohdy ještě i více penízkův měny pražské, pšenice pak ještě byla dražší, hrách pak prodával se až za 150 denárův čili penízkův. I nastaly v Čechách *hlad* a *nouze* stupně takového, že rolníci a řemeslníci, prodavše kde co měli, když to nestačilo, šli na žebry. V zimě zas dobytka mnoho zahynulo *mrazy*, kteréž tehdáž nad obyčej byly kruté. I aby dovršila se míra nehod, roku následujícího 1264. přispěly k tomu též *vítr* a *voda*; neboť dne 28. ledna taková burácela vi-

r. 1262.

r. 1263.

r. 1264.

chřice, že v Praze a po celé zemi mnoho sesulo se sýpek a stavení,*) v lesích pak stromův přemnoho z kořene vyvráceno. Konečně pak v prosinci po celých Čechách *povodeň* neobyčejná nesmírné způsobila škody na staveních a všeho druhu jiných potřebách.

Přemysl Otakar II. vystrojil slavné hody svatební.

Mezi výmínkami míru, jímžto se skončila poslední vojna mezi Uhrami a Čechami, nacházelo se též ustanovení, aby se přátelství obapolné utvrdilo svazkem manželským tak totiž, aby krále uherského syn mladší *Bela* oženil se s dcerou markrabí braniborského *Kunhutou*, sestřenicí krále českého, neboť matka její *Božena* byla vlastní sestrou Přemysla Otakara II. Svatba odbyla se dne 5. října r. 1264. Král český vzal na sebe péči o věno a vystrojení slavnosti svatební, a poněvadž úplně pustil uzdu štědrosti své a bylo z čeho vydávati, tedy vše to odbylo se nádherou a přepychem takovým, až souvěcí ubezpečovali, že do té doby ani žádný císař slavnosti takové nevystrojil.

Přípravy konaly se v rozměrech nejrozsáhlejších a to na mnoze pod dozorem samého krále, jenž patrně měl úmysl ukázati se světu, seč byl i v ohledu tomto. Pozvání hojná rozeslala se na všecky dvory panovnické až i do zemí vzdálených s prosbou, aby přibylo hostův co nejvíce. Místo na odbývání slavností vybral král na pravém

*) Dne 20. února téhož roku sesula se zvonnice kostela pražského.

břehu Dunaje něco níže Vídně na rovinách řečených „Viže“. Tu zříditi dal přes Dunaj most tak široký, že deset jezdcův po něm pohodlně mohlo jeti vedle sebe. Pro ubytování hostův jakož i pro odbývání slavností všelikých množství tam bylo zřízeno budov dřevěných aneb stanův na mnoze velice nádherně zdělaných ze suken a látek jiných, neboť náklad jen na tyto látky a sukna páčil se na dvacet tisíc liber stříbra. Mezi stany pozornost budil zvláště stan veliký, zřízený na způsob kostela a suknem různobarevným tak obestřený, že zdálo se, jakoby byl zbudován ze samých cihel. Na vyčastování hostí při slavných hodech svezlo se odevšad mouky, pečiva, masa, zvěřiny, drůbeže a vůbec všeho potřebného tolik, že bylo by to vystačilo na hojné vyčastování množství čtvernásobného. Také sena a píce vůbec pro koňstvo navezlo se množství báječné.

Přemysl Otakar přibyl v průvodu markrabské rodiny braniborské, s kterouž se setkal v Čáslavi; z uherské strany přijeli král *Bela IV.* s manželkou *Marií*, oba synové *Štěpán* i *Bela*, bánové chorvátský a bosenský, vojevoda sedmihradský, z jiných hostí nejvzácnějších stůjtež zde ještě *Danyel* král ruský z Haliče, srbský král *Štěpán Uroš* a synové jeho *Dragutin* a *Milutin* atd. Biskupové byli pražský, olomoucký a braniborský, panstva nejznamenitějšího ze všech zemí Otakarových množství veliké, též i ze zemí okolních a kromě toho veliká síla lidu obecního.

V den svatby král český ukázal se v plném majestátu se všemi oznaky důstojenství královského a vedle něho nevěsta, neť jeho, stkvěla se v rouše nejdrahocennějším a ve šperku tolikerém, že o tom vypravováno až i v zemích vzdálených, jako o nějakém zjevu báječném. Po mši ve stanu

svrchu popsaném vykonaly se oddavky, po čemž ženich nevěstě korunu zlatou na hlavu postavil; tu pak vedle obyčeje uherského jeden z jich velmožův mečem, z pochvy dobytým, korunu tu opět z hlavy jí sňal. Následovalo pak pasování na rytířství; i pasoval král Přemysl Otakar na rytíře kromě knížat, totižto čtyr markrabí a knížete polského mnoho znamenitých pánův. Po vykonání obřadův těchto nastaly kolby, při nichž rytířové čeští velice se vyznamenali hbitostí a udatností. Při hodech slavných, kdež Přemysl Otakar jakožto hostitel starého krále Belu posadil na první místo mezi ženicha a nevěstu, panoval co do pokrmův a nápojův jak co do náčiní stolního přepych největší, na jaký vzmohla se doba tehdejší. Po hodech opět provozovaly se hry rytířské. Mladí manželé po Dunaji odpluli do Uher a oba králové rozešli se v přátelství nejlepším. Nádherou a přepychem při této svatbě provozovanými velice vzrostla pověst krále českého, jejž tehdáž vůbec pokládáno za panovníka nejbohatšího té doby.

Slavné křtiny.

Všech slavností svrchupsaných účastnil se Přemysl Otakar II. sám bez manželky, královny Kunhuty, kteráž v Praze zůstala, jsouc s outěžkem. Když pak počátkem roku následujícího r. 1265. dcerušku porodila, vystrojil král *křtiny*, ježto odbyly se na hradě pražském v den hromnic t. j. 2. února u přítomnosti tří biskupův pražského totiž, olomouckého a braniborského a mnohých pánův českých, moravských a rakouských, jež král na slavnost rodinnou pozvav, po dva dni královsky častoval. Dcerušce dáno jmeno po

matce, i byla pak po mnoho let abatyší kláštera panenského u sv. Jiří na hradě pražském.

Přemysl Otakar II. opíral se zvolení nového krále německého. Válka s Bavory.

Téhož roku král Přemysl Otakar dostal se opět v další zápletky nepřátelské se sousedy Bavoráky, kdež oba bratří panující, starší totiž *Ludvík*, falckrabí rýnský, a mladší *Jindřich*, vévoda bavorský, ode dávna byli nepřátely jeho a velmi nemile nesli moc a slávu jeho stále rostoucí. Příčinou nejbližší zápletkův těchto nových byly záležitosti týkající se arcibiskupství solnohradského, avšak příčiny důležitější vězely poněkud hlouběji. Jak známo z vypravování dřívějšího, byli tehdáž dva králové němečtí, totiž *Alfons* král kastylský ve Španělích a *Rychard Kornvalský*, bratr krále anglického Jindřicha III. Přemysl Otakar II. povždy stál věrně ku straně Rycharda, jenž mu za důležité přispění toto prokazoval vděčnost způsobem všelijakým, z čehož král náš ovšem uměl kořistiti na rozšíření a upevnění moci mimo říši svou dědičnou.

Z důvodův rozmanitých někteří členové říše německé toužili potom, aby *Rychard byl svržen* a místo něho *zvolen král nový*. Toho hlavně přáli si panovníci bavorští Ludvík falckrabě a Jindřich vévoda, i vyhlídli si již také, koho zvoliti. Byl to mladistvý syn krále někdys Kunráta IV. jmenem *Konradýn*, poslední to po meči potomek dobře nám již známého rodu Hohenštaufovského. Knížata bavorští zcela dobře účtovali, doufajíce, že kdyžby se přičiněním jich mladý a nezkušený Konradýn stal králem, oni vlastně jakožto strý-

cové jeho sami provozovali by moc nejvyšší v Německu a to tím více, poněvadž Konradýn kromě toho málo by přebýval v Němcích; neboť se vědělo, že by se pokoušel též o to, aby si opět pomohl ku království obojí Sicilie ve Vlaších, jež dědičně náleželo předkům jeho, od papeže ale před nedávnem přiřknuto bylo knížeti z královského rodu francouzského *Karlu Andegavskému* (z Anjou).

Konradýn také již přebýval u těch svých strýcův bavorských a s ním zároveň žil tam také nejvěrnější přítel jeho a soudruh slastí a strastí, kníže *Bedřich rakouský*, syn totižto dříve často jmenované kněžny Kedruty z druhého manželství s Heřmanem Bádenským. Kedruta tato žila ve štýrském městečku Judenburku z jistých důchodův a syn její čas jakýsi byl při dvoře krále českého, až konečně vypovězen byl, poněvadž si počínati chtěl, jako by vévodství rakouské i štýrské náleželo vlastně jen jemu. Je na bíledni, kam všecky ty zámysly směřovaly, aby se Konradýn stal králem německým a dobře se tedy pochopuje, proč Přemysl Otakar příčil se tomu a neopouštěl strany Richardovy. Za to mu vděčen byl netoliko král Rychard, nýbrž také stolice papežská, neboť král německý z rodu Hohenštaufovského, to značilo ihned obnovení vojen s papežem.

Různice o arcibiskupství solnohradské, o nichž svrchu řeč byla, přičiněním se papeže *Urbana IV.* a krále českého vyřídily se konečně tak, že oba sokové *Filip* i *Oldřich* vzdali se požadavkův. Když ale papež potom fojtství to jest správu světskou v arcibiskupství solnohradském a sousedním biskupství pasovském, kterouž dosud vykonávali obyčejně knížata bavorští, svěřil králi českému a pak dále ještě jeho příbuzného *Vladislava*, pocha-

cího z knížat dolnoslezských, jenž dosud byl proboštem Vyšehradským, povýšil na arcibiskupství solnohradské, hněv knížat bavorských propukl v nepřátelství zjevné a válku, kteráž počala tím, že vévoda bavorský Jindřich r. 1265. učinil nájezd do obou těch biskupství. Přemysl Otakar nezůstal dlužníkem, nýbrž splácel trojí výpravou do Bavor, kdež několika měst dobyl, až i *Chebu*, jenž tehdáž ještě nepatřil k Čechám, nýbrž náležel samému Konradýnovi. Konečně r. 1267. strany válčící uzavřely příměří; města dobytá zůstala v moci krále českého. Když pak roku následujícího Konradýn s přítelem svým Bedřichem rakouským podnikl odvážnou výpravu do Vlach, aby se zmocnil dědictví otcovského, avšak poražen a chycen byv, život svůj zakončil v Neapoli na popravišti pod rukou katovou, ochladila se horlivosť přívržencův jeho v Německu a tudíž i vévodové bavorští, zbaveni jsouce jmena dědice Hohenštaufovského, na několik let ustali v brojení svém.

r. 1265.

r. 1267.

Druhá výprava do Prus. Jednání o arcibiskupství olomoucké.

Se stolicí papežskou král náš tehdáž vůbec byl ve velmi dobrém dorozumění; spoléhaje na oddanosť jeho a moc, papež často uchyloval se k němu s prosbami v rozmanitých záležitostech a Přemysl Otakar ochotně vyhovoval, kdykoli bylo mu možno, věda dobře, že ochotnosť jeho nezůstane bez odměny. Dosti časté vkládání se do záležitostí zahraničných nepřekáželo mu, pečovati o věci domácí a vedle zámyslův na rozšíření říše zaměstnávaly jej též záměry na zvelebení zemí, panství jeho podrobených. Náklonnosti ano vděčnosti

papeže chtěl užíti, aby, oč marně zasazovalo se již několik předchůdcův jeho, země své české v ohledu církevním vymanil ze všeho poručí; zamýšlel totiž *biskupství olomoucké povýšiti na arcibiskupství* a tím církev českou vybaviti z vrchnictví arcibiskupa mohučského. Zdá se na jisto, že s tímto záměrem souvisela *druhá* jeho *výprava*
r. *proti Prušanům a Litvínům*, kterouž dle slibu
1267. papeži učiněného podnikl v prosinci roku 1267. Tvrdí se sice z některých stran, že prý král český při výpravě této zamýšlel vybojovati některých krajin pruských a litevských a utvořiti z nich říši od Čech odvislou; bylo-li tomu tak skutečně, nyní najisto nelze tvrditi; mimo všecku pochybnosť ale jest, že Přemysl Otakar II. i touto výpravou tak, jako předešlou, zamýšlel zavděčiti si papeže a dosíci svolení jeho ku zřízení arcibiskupství pro říši svou. S druhou výpravou na sever Přemysl Otakar ale velmi špatně pochodil; neboť poněvadž pro zimu velice mírnou řeky, jezera i močaly nezamrzly ztuha, nelze bylo s vojskem vniknouti daleko do země a tak celý ten podnik rozbil se o překážky přirozené. Zajisté ještě více, než nezdar tento, mrzelo krále, že papež nechtěl svoliti v žádosť jeho stran arcibiskupství olomouckého a to hlavně za příčinou, že obával se popuditi arcibiskupa mohučského, jehožto moc a důchody bylyby se stenčily odtržením církve české.

Ustanovení královské o mírách a vahách.

Jako další důkaz, kterak král pečoval o věci
r. domácí, uvedeme tuto, co pokračování kronyky
1268. Kosmasovy vypravuje při roce 1268. totižto, že

ve prospěch hlavně lidu chudšího poručil, aby se obnovily *váhy* a *míry* a poznamenaly znakem jeho, čehož dříve nebývalo.*) Dále přikázal, aby se při dvořích zdělaly jámy, aby se do nich na husu nebo vepříka *vlci* chytali. Poznáváme z toho, že tehdáž v zemi naší dravcův oněch tolik bylo, že až i samého krále péči podněcovali.

Kronykář již často jmenovaný *Václav Hájek* podává *výpis starých měr a váh českých*, jehož nelze zavrhovati, poněvadž Hájek výpis ten učinil ze starých pramenův neklamných. Proto doufajíce, že mnohému čtenáři nebude nevhod, položíme tuto výtah z onoho výpisu Hájkova.

Čtyry zrna ječmene, na šíř vedle sebe položená, slujtež prst, čtyry prsty dlaň, deset prstův pak píď; tři pídě stanovte loket český čili pražský, jichž čtyrycet a dva slují provazec zemský čili lesní; když pak se měří, tedy po každém provazci přidejž se „nadělbůh“ to jest délky na dvě pěsti tak, aby provazec byl delší o dvě pěsti. Na měření zvláštní úředníci byli ustanoveni pod přísahou i bylo nařízeno, aby měřiči tak zemský jak i lesní měli provazec řetízkový měděný nebo mosazný, aby ho neubylo vlhkostí. Další měrou bylo jítro, jež obsahovalo pět provazcův, pět jíter pak dohromady dělalo prut, jichž tři šlo na čtvrť, dvanácte pak na lán. — *Rozdělení dědin orných* takové bylo: Záhon každý aby měl sedm brazd, druhý pak osm a tak v každé mírné roli aby bylo ve dvou záhonech brazd patnáct. V lánu dobrém

*) Vypravuje kronykář ten doslovně: „Poněvadž chudina skrze míry mnohého doznávala šizení, král po celé zemi české dal obnoviti váhy a míry i znakem svým poznamenati; poněvadž pak toho dříve nebývala, šlechta a měšťané, jimž odtud povstávaly škody veliké, pomlouvali jej, sedláci však a chudina slavili.“

orném královském muselo býti dvanáct kop záhonův, v kněžském jedenáct kop, v panském anebo zemanském svobodném deset, v selském pak osm. Na lán počítalo se výsevu šedesát a čtyry korce obilí. — Také se počítávalo na hony i měl hon délky pět provazcův; šedesát pak provazcův čili dvanácte honův byla míle. — Provazec rybníkářský byl o něco kratší, neboť měřil loket jen dvamecítma, avšak i tu po každém provazci bylo „nadělbůh“. — *Míry na obilí suté* takto byly ustanoveny: Pšenice co by mohl nabrati na dvě hrsti spolu složené, to jest na přehršlí, to aby slulo češka, dvě pak češky aby sluly řepice, dvě pak řepice slouti budou čtvrtce, čtyry pak čtvrtce věrtel a čtyry věrtele strych. Dále bylo ustanoveno, aby se ozim (pšenice a rež čili žito) měřily rovně, jarní pak ale jako ječmen, oves, proso, bér, mák, haduše nebo pohanka vrchovatě. Také i tyto míry všecky musely býti spravedlivé a znakem královským poznamenány a čí míra shledala by se nesprávnou, přísně byl pokutován. — Co se týká *váh*, toto se ustanovilo: Coby v hrst mohl nabrati pepře, to aby slulo lot, osm lotův aby bylo čtvrtí, dvě pak čtvrti čili lotův šestnáct aby slulo půl váhy, čtyrem pak čtvrtěm aby se říkalo libra čili celá váha. Dvacet liber služž kamen, šest pak kamenův čili sto dvacet liber centnýř. Pro zlato a stříbro váhou byla hřivna, kteráž měla šestnácte lotův. — *Míry pro věci židké* jako med, víno, olej atp. byly kvarta to jest tolik, co se vešlo na ruku nebo na hrst, dále byla půlka t. j. dvě kvarty, pak žejdlík t. j. dvě půlky, pinta t. j. čtyry žejdlíky, lahvice t. j. tři pinty, soudek t. j. dvě lahvice, vědro t. j. čtyry soudky atd.

Přemysl Otakar II. nabyl Korutan.

Za nezdařenou výpravu na Litvu, měl-li při tom zámysly politické, dostalo se králi Přemyslu Otakarovi II. nedlouho potom náhrady velmi vydatné; *rozšířilať se* totiž *říše jeho značně směrem jižním* a to sice až k samému pobřeží moře siného čili jaderského. Věc sběhla se takto. V Korutanech, zemi to přímo sousedící se Štýrskem, panoval kníže *Oldřich*, Přemysla Otakara II. vlastní bratranec, neboť Oldřichova matka Bohuslava čili Jitka vlastní byla sestrou krále Václava I. Mezi bratranci těmi po všecek čas panovala láska i svornosť a Přemysl Otakar II. Oldřichovi prokázal nejedny služby důležité. Koncem r. 1268. kníže Oldřich v průvodu několika osob znamenitých, mezi nimi byl též hrabě tyrolský *Albrecht*, přijel do Čech a tu listinou v Poděbradech vydanou dne 4. prosince roku téhož, učinil pořízení, aby po smrti jeho, zemře-li bez potomstva mužského, král český byl dědicem všech jeho zemí a práv. I poněvadž Oldřich byl bezdětek, tedy ustanovení toto veliký mělo dosah.

Ohlížíme-li se po příčinách, proč kníže Oldřich tak učinil, nasouvají se nám dvě; předně Oldřich zajisté šel za popudem citu svého, jenž mu velel, aby králi českému osvědčil lásku a vděčnosť; za druhé ale též přiznati dlužno, že Oldřicha k činu tomu sklonila péče o budoucí osud zemí jeho, aby totiž po smrti jeho nebyly dány ve psí náruživostem sousedův chtivých vlády nebo zisku, nýbrž aby ihned dostaly se pod vládu panovníka výtečného, jenž s dostatek měl moci na jich obranu. Měl sice Oldřich bratra, často již jmenovaného *Filipa*, někdys arcibiskupa solnohradského; avšak ten sám také dal svolení své k ustanovení svrchu

psanému, začež přispěním krále Přemysla Otakara zvolen byl na patryarchu akvilejského čili voglejského.

r. 1269. Když pak *kníže Oldřich zemřel* dne 27. října r. 1269., ustanovení jeho nabylo průchodu, král český jakožto dědic nastupuje, poručil hejtmanu svému ve Štýrsku, aby se jmenem jeho zmocnil zemí někdys knížete Oldřicha; bylyť to kromě *vévodství Korutanského* ještě *Krajina*, *marky* neboli *krajiště slovenské*, *Istrie* a *Břeh Naonský* (Portus Naonis nyní Pordenone) ve Furlánsku.

Přemysl Otakar II. na vrcholu moci své.

Tehdáž Přemysl Otakar II. octnul se *na nejvyšším vrcholu moci své*, vládna bezprostředně v říši, ježto se rozprostírala od hor krkonošských až k moři sinému.*) Zemí tolikou nevládl žádný z předchůdcův jeho od smrti Boleslava II. (r. 999.) A poněvadž země téměř všech ostatních panovníkův evropských strádaly a postonávaly buď neduhy a neřestmi vnitřními buď pohromami zevnitřními, země Přemysla Otakara však pod mocnou jeho vládou a pod správou jeho rozumnou a opatrnou těšily se rozkvětu znamenitému, dlužno přiznati, že doby té *nejmocnějším byl panovníkem v Evropě* a *zároveň nejslavnějším*, neboť pověst o něm v každém ohledu nejchvalnější zasahovala až do ciziny nejvzdálenější. Avšak moci té a slávě nebylo vyměřeno trvání dlouhé; nepřízní osudu a dílem i vinou vlastní veliký ten král náš velmi brzy sklesl s výše až i zachvácen byl

*) Za nedlouho dalo se několik měst vlaských v ochranu jeho, jako Feltre, Treviso, Verona a jiná ještě.

jícnem záhuby úplné, i směle říci možno, že v dějinách málokterého národa objevuje se nám tak děsný obraz pomíjejicnosti díla lidského, jako spatřuje se v dějinách českých na Přemyslu Otakaru II. a říši jeho.

Vojna o země korutanské.

Dědictví po Oldřichu Korutanském ostatně nespadlo mu v klín jen tak z hladka, nýbrž naopak hned z počátku musel si ho vydobyti a zabezpečiti mocí brannou; neboť hned po smrti Oldřicha patryarcha Voglejský *Filip* bratr jeho, nedbaje ani dobrodiní, jichž hojně doznal od krále českého, ani svolení svého, daného k zavěti bratrově, pokoušel se o to, aby se sám zmocnil zemí oněch, což se mu také podařilo, když se za účelem tímto dorozuměl se šlechtou zemí kdysi bratrových a pak se Štěpánem V., jenž r. 1270. po smrti otce Bely IV. samojediným stal se králem uherským. r. 1270.

To zavdalo podnět k vojně a to tím spíše, poněvadž Štěpán V. i kromě toho, že nezapomněl Přemyslu Otakarovi porážky u Kressenbrunu utrpěné, a že okem závistivým pohlížel na moc jeho, stále rostoucí, novým rozplál hněvem, poněvadž král český přijal přátelsky a laskavě tchyni svou a tedy sestru Štěpánovu, Annu, kteráž po smrti otce svého Bely z Uher odjevši dala se v ochranu jeho, odevzdávajíc mu zároveň v přechování všecky klenoty říše uherské.

Válka z příčin těchto povstalá brzy skončila se *příměřím* i oba králové *ke dni sv. Havla* (16. října) nejblíže příštímu položili si rok, aby se smluvili o výjmínky míru. V příměří pojat byl též Filip, jenž také povinen byl postaviti se

v den ustanovený. I skutečně králové oba v průvodu velmi četném sešli se v den určený na hranicích zemí svých na pravé straně Dunaje a z pochopitelné starosti o bezpečnost svou, když vzájemně si nedůvěřovali, snesli se konečně na tom, aby se scházka jich odbyla na blízkém ostrůvku dunajském, kamž každý z nich přišel by toliko v průvodu dvanácti mužův neozbrojených. I stalo se tak; příměří se prodloužilo na dva roky další, ustanovení pak výjmínek míru vzneslo se na osm rozhodčích, zvolených po čtyrech od každé strany.

Filip Korutanský, poněvadž se nedostavil, nebyl dále zahrnut v příměří a tím Přemysl Otakar nabyl příležitosti potrestati jej za věrolomství a vrtkavost. Dobytím Lublaně a několika jiných měst a hradův způsobil, že se mu stavové zemští pokořili a byla veta po slávě Filipa, jenž v tím větší octnul se tísni, že již předtím kapitula Voglejská pro nepořádný život jeho svrhla jej s důstojenství patryarchy. Odřeknuv se na dále všech práv k odumrti po bratru, přestával na výživě, jižto mu poskytl Přemysl Otakar v Rakousích, kdež jakožto sídlo vykázal mu starý hrad v Kremži na Dunaji.

Nepoctivosť krále uherského Štěpána V. Nová vojna s Uhry.

Brzy však znova vypukl boj mezi zbraní českou a uherskou a příčinou toho opět byl zuřivec král Štěpán V., jenž památku svou poskvrnil zase ošemetností hanebnou; neboť ačkoli on i důvěrníci jeho přítomní přísahou stvrdili příměří, uzavřené při schůzce s králem českým i ačkoli s tímto rozešel se tehdáž v úplném přátelství,

v duchu a srdci svém i na dále kul záměry nepřátelské; neboť chtěl úkladně zmocniti se Přemysla Otakara způsobem podlým. Když totiž král český z Korutan, kdež prý se dal na knížetství nastoliti způsobem obvyklým, vracel se Štýrskem, došla jej výstraha, aby se vyhnul cestě obyčejné přes Smrčník, neboť prý na rakouském úpatí hory této z poručení krále Štěpána číhají naň zástupové ozbrojeného lidu uherského, aby jej zajali, jak poručil král. Dada se jinou cestou, ovšem velice obtížnou, Přemysl Otakar vyhnul se nástraze nepřítele nepoctivého a šťastně dostal se do Rakous, Štěpán pak nad nezdarem zámyslův svých zákeřnických tak se rozmrzel, že asi padesát tisíc lidu svého divokého vyslal do Rakous, kdež divoši tito poplenivše, vypálivše a povraždivše, kde co mohli, veliké množství lidu bezbranného zjímali a více, než šestnácte tisíc nešťastníkův těch do Uher odvlekli.

Pro nešlechetný čin tento Přemysl Otakar II. žaloval na Štěpána uherského v Římě i u všech panovníkův spřátelených a když tento po dobru nechtěl se znáti k pokutě a náhradě, počala vojna, kterouž Přemysl Otakar zahájil po velikonoci, kdež přes řeku Moravu vrazil do Uher v čele vojska, čítajícího více než stotisíc bojovníkův, mezi nimiž bylo též něco posily od některých spojencův na pomoc poslané. Vítězství opět tovaryšilo zbraním jeho, kamkoli se obrátil s vojskem svým; útokem dobyl Prešpurku čili Břetislavi, Nitry, Trnavy a jiných měst, a zdělav most přes Dunaj přepravil se na břeh pravý, kdež po dvou menších srážkách nepřítele, vyhybajícího se bitvě veliké, konečně předce k ní přinutil útěkem líčeným. *Veliká bitva* ta svedla se dne 21. května r. 1271. *za městem Mošoní* na rovině mezi řekami Litavou a Rábicí r. 1271.

i skončila se *porážkou Uhrův*, jež král český stíhal až k Rábici.

Po vítězství tomto Přemysl Otakar II. vrátil se přes Dunaj a propustil největší část vojska svého. Co jej k tomu sklonilo, není zcela na jisto postaveno. Buďto domníval se, že sedminedělním pobytem vítězným v zemi nepřátelské dostatečně potrestal krále Štěpána V. za úklady strojené, a tudíž sluchu dopřál některým biskupům a velmožům uherským, vynasnažujícím se, aby mezi králi válčícími učiněn byl mír, v kterémžto směru přímluvami účinkovala též tchyně Přemyslova; může ale také býti, že k návratu jej donutily nesnáze stranu zásobování vojska, jakož konečně i okolnost, že vévoda Jindřich bavorský podnikl nájezd do Rakous horních. Neopatrnost, že příliš záhy propustil velkou část vojska, nemalou přinesla škodu; neboť Štěpán, zvěděv o tom, rychle vypravil asi třicet tisíc do Rakous i na Moravu, kdež tito způsobem obvyklým řádili mečem a ohněm i opět několik tisíc lidu zajatého do Uher odvlekli. — Konečně strany válčící předce smluvily se o *mír*, jímžto Přemysl Otakar vrátil, čeho v Uhrách dobyl, za to ale ponechal si klenotův od tchýně jeho mu odevzdaných, Štěpán V. pak zřekna se dalšího stranění Filipovi, vzdal se všech a jakýchkoli požadavkův vzhledem k zemím, jež Otakar držel po vymření rodův rakouského i korutanského. Dále zavázali se králové na vzájem, že žádný z nich nebude přijímati do zemí svých přeběhlíkův z říše druhé, ani podporovati odbojníkův zpupných.

O děkanu pražském Vítu.

Roku téhož 1271. dne 1. května zemřel *děkan kostela na hradě pražském*, jmenem *Vít*, o jehožto vlastnostech výborných prameny současné zůstavily nám paměť velice pochvalnou. Vynikaje výmluvností znamenitou, tak krásná míval kázání, že s nadšením je poslouchalo vždy veliké množství lidu všech stavův. Dobročinnosť jeho neznala mezí, důchodův svých všech neužíval než za podporování chudých, jimž udílel hojné almužny a to vždy skrytě. Nikdy sám nezasedal k soudu nad poddanými na statcích svých, nýbrž soud vždy někomu jinému poručil; byl-li pak který odsouzen k pokutě, nepřijímal jí od něho a byla-li již zaplacena, vracel mu ji, přestávaje na přísném napomenutí, jehož vinníkům udílel. Zvláště mnoho činil pro kostely a zvelebení služeb božích; vydatné štědrosti jeho doznaly některé chrámy v Praze, na venkově založil dva nové kostely, ve Velké Vsi totiž a v Kojeticích; chrámeček sv. Vojtěcha v Sluhách, již úplně sešlý a zanedbaný, znova postavil a vyozdobil; pražsky kostel sv. Víta opatřil všemi knihami a zpěvy k službám božím potřebnými, jež nově kázal přepsati a malbami ozdobiti. Také hojně podporoval kněží chudé a žáky, kteříž se oddali studiím na kněžství.

Povodně v Cechách.

V létech těchto povoděn dvakráte zuřila v Praze. První povstala tím, že na ohromné spousty sněhu, nedávno předtím napadlé, náhlý přišel rozjih, čímž Vltava tak se rozvodnila, že most v samém středu značně porouchala. Druhá,

sledek to deštův přehojných, řádila nejkůře dne 18. srpna r. 1273. a v Praze samé, jakož i v okolí, nadělala škody velmi mnoho. Voda dosahovala až po práh kostela sv. Jiljí a tekla mimo kostel sv. Mikuláše na trhu kuřím;*) mlýny všecky pobrala, mnoho stavení vyvrátila, též kostelík na ostrově, jenž býval pod mostem; také po polích a na lukách škody byly veliké. I utonulo též mnoho lidí.

Německý stolec královský uprázdněn. Počátek nesnází krále Přemysla Otakara II.

Král Přemysl Otakar II. po všecka léta dosavádního panování svého neměl si co stěžovati do nepřízně osudův, nýbrž naopak třeba přiznati, že až dosud štěstí velice mu přálo; dařilyť se mu všecky zámysly; po čem zatoužil, dosáhl; říši svou značně rozšířiv, požíval moci a slávy nad panovníky současné; nepřátelé domácí a zahraniční pocítili pádného ramene jeho, kdykoli postavili se proti němu. Avšak dnové štěstí a moci jeho byli již sečteni, neboť na obzoru začalo se ukazovati mračno, jež nevěstilo nic dobrého, což Přemysl Otakar také ihned náležitě dovedl posouditi. Mračno toto hrozilo od západu, totižto z říše německé, odkud až dosaváde vždy přišla pohroma, kdykoli některému panovníkovi našemu bylo se podařilo, zbudovati říši značnější.

Dne 2. dubna r. 1272. *zemřel Rychard Kornovalský*, jenž dosud byl králem německým, ovšem

*) Tento *kostel sv. Mikuláše* jest nynější kostel pravoslavný ruský; okolo něho bývalo náměstíčko, kdež se prodávala drůbež. Rozumí se ostatně samo sebou, že kostelův těch doby oné nesmíme si představovati v podobě nynější.

více jen jmenem, nežli skutkem. Jak svrchu o tom byla zmínka, mnozí z knížat německých již za jeho životytí chtěli voliti jiného krále; když pak nyní po jeho smrti stolec královský skutečně byl uprázdněn, započala v Němcích činnost nemalá v příčině volení nového krále. — Vypravují, že prý se králi českému podruhé nabízela koruna německá; arcibiskup kolinský *Engelhart* totiž přišel prý v měsíci srpnu r. 1271. (tedy ještě za životytí Rycharda krále) s poselstvím do Prahy, králi Přemyslu Otakarovi přinášeje pozvání od několika knížat německých, aby přijal korunu německou. Avšak ani tentokráte prý nepřijal král český hodnosti mu nabízené a to sice po úradě s nejpřednějšími pány českými, z nichž hlavně nejvyšší komorník království českého, *Ondřej z Říčan*, úsilovně se přimlouval, aby povrhl hodností, kteráž mu nemůže poskytnouti moci a slávy větší, než skutečně již požívá jakožto král český. Obávalit prý se pánové čeští, že by král jich přijetím koruny německé ještě více nabyl moci, čehož si nepřáli, neboť jim již dosti nepohodlna byla dosavádní jeho moc skutečná. r. 1271

Avšak někteří dějepisci a mezi nimi též Palacký, tvrdí, že se tehdáž koruna německá Přemyslu Otakarovi nepodávala a že kronykář, jenž o tom podává zprávu, mate se s rokem 1256., kdež se nabídnutí takové stalo skutečně, jakož jsme o tom svrchu též vypravovali.

Pikle proti Přemyslu Otakarovi II. před volením nového krále německého.

Jisto jest, že mnozí knížata němečtí s nelibostí pohlíželi na Přemysla Otakara a velkou říši

jeho a že moci jeho netoliko se obávali, nýbrž mu ji záviděli i to nikoli z ohledův pouze politických, anobrž také i národních, neboť ačkoli Přemysl Otakar skoro úplně se zpronevěřil národnosti české a vedl si téměř zcela jako panovník německý, Němci předce nechtěli ho považovati za svého, nýbrž spatřovali v něm Slovana, i nelze nijak popírati, že v zápase proti němu činitelem velmi mocným bylo též záští plemenní. Proto nastávající volba nového krále německého tím větší měla důležitost, neboť závistníci Přemysla Otakara II. králi německému, zvoliti se majícímu, ukládali za jednu z hlavních úloh, aby rozbil velikou říši Přemyslovu a to předně tím, žeby mu odňal země nabyté po rodech rakouském a korutanském, při čemž ovšem mnohý se kojil nadějí, že by z toho snad jemu samému mohl vzejíti prospěch nějaký.

Hlavními strůjci těchto piklí proti králi českému byl dávný jeho nepřítel falckrabě rýnský *Ludvík*, starší bratr vévody bavorského Jindřicha, a pak purkrabě Normberský *Bedřich* z rodu Hohenzollernského, jenž nyní panuje v Prusku a v říši německé. Falckrabě Ludvík z počátku sám prý zanášel se úmyslem, ucházeti se o korunu německou, pak ale spustiv se ho, vyhlídl si za kandidáta hraběte *Rudolfa Habsburského*, jehož statky rodinné, ovšem velmi skrovné, nacházely se ve Švábsku, t. j. v nynějším Švýcarsku a Bádensku. Ludvík falcký dorozuměv se s třemi arcibiskupy voliči, totižto s mohučským, kolínským a treverským, ziskal pak pro zámysly své také ještě ostatní dva kurfirsty čili voliče, totižto vévodu saského a markrabí braniborského tak, že již nescházelo, než hlas poslední, jenž náležel králi českému jakožto číšníkovi říše německé. Poněvadž pak Ludvík předvídal, že Přemysl Otakar, dobře zpraven o

všech jeho piklech, při volbě nepropůjčí hlasu svého a poněvadž volba měla-li býti platna, musela býti jednohlasna, tedy Ludvík staral se o to, aby Přemysl Otakar zbaven byl hlasu kurfirstského; snažil se totiž dokázati, že prý králi českému vůbec nesluší býti číšníkem a že tím tedy pozbývá hodnosti kurfirstské a nemá práva účastniti se volení krále německého, kteréžto právo místo něho náleží prý vévodám bavorským. Přemysl Otakar, jak mohl, práva svého hájil, ovšem marně, neboť Ludvík falckrabě, maje na své straně arcibiskupy, dostatečně byl silen.

Zase vojna s Uhry.

K starostem těmto přidružila se nová ještě: vypukla totiž opět *vojna s Uhry*, k níž zavdaly podnět pikle při královském dvoře uherském. Tam totiž po smrti Štěpána V. (1. srpna 1273.) r. 1273. nastoupil nedospělý syn jeho, sotva dvanáctiletý *Ladislav* pod poručenstvím matky své, Kumánky krásné, kteráž již za živobytí manžela svého v rukou držela otěže vlády. Dvůr uherský za vlády marnivé ženy této byl rejdištěm piklův nejrozmanitějších. I stalo se, že *hrabě Jindřich Kysecký*, jeden z velmožův, kteříž těšili se přízni královny ovdovělé, knížete *Belu*, bratra královny české Kunhuty a tedy svaka Přemysla Otakara, zavraždil způsobem ukrutným. Pohádav se s ním na ostrově v Dunaji mezi Budínem a Peští, zabil jej, a nepřestávaje na tom, ve vzteku svém mrtvolu porubal na kusy. Král Přemysl Otakar, aby se pomstil zuřivci, žádal za jeho vydání a když se tomu nevyhovilo, vyhlásil Uhrům válku, kteráž počala nájezdy z obou stran podnikanými do země

nepřátelské. Konečně v červenci r. 1273. Přemysl Otakar v čele asi šedesáti tisíc bojovníkův překročiv řeku Moravu, vrazil do Uher a zmocnil se vší krajiny až po Váh; potom v měsíci srpnu vystaviv opět most přes Dunaj (v krátkém čase byl to most již čtvrtý), překročil na pravý břeh jeho, mnoha měst tu dobyl až k samému Rábu, před kterýmžto městem v odměnu za statečnosť v boji osvědčenou slavným způsobem na rytíře pasoval padesát bojovníkův, mezi nimi též levobočka svého Mikuláše, jenž tehdáž byl již knížetem opavským. Když pak nacházel se v ležení před městem Šoproní, stihla jej zvěsť o zvolení nového krále německého, pročež upustil od dalšího boje, osvědčuje ochotu uzavříti mír s Uhry, o čemž jednání ale zvleklo se až do r. 1274.

Rudolf Habsburský zvolen na království německé. Přemysla Otakara štěstí začíná opouštěti.

Zvěsť, králi do ležení Šoproňského přinešená, oznamovala, že Ludvík falckrabě a vůbec nepřátelé Přemysla Otakara v Němcích dosáhli svého; neboť dne 29. září 1273. ve Frankfurtě nad Mohanem *hrabě Rudolf Habsburský zvolen byl na království německé* a to jednohlasně, poněvadž hlas krále českého nebyl připuštěn a nic neprospělo namáhání biskupa bamberského *Berchtolda*, jejž tam Přemysl Otakar poslal jako jednatele a řečníka svého, by hájil práv jeho a zmařil zvolení Rudolfa. Nyní nejlépe se ukázalo, jak velice pochybil r. 1256., když podávané mu koruny německé nepřijal. Vždyť již tehdáž mohl předvídati, že nepřátelé jeho někdys využitkují proti němu

hodnosti krále německého, kteráž ovšem mnoho již pozbyla moci a lesku bývalého, avšak vždy ještě dosti měla důležitosti. Že by pak přijetí koruny německé bylo na závadu zámyslům jeho vzhledem k říši vlastní, jako tvrdívají někteří na obranu jeho, nezdá se míti podstaty; neboť když hraběti Rudolfovi Habsburskému starosti o říši německou nepřekážely, aby rodu svému získal několik zemí a takto založil znamenitou moc rodinnou: proč by mnedle starosti tytéž Přemyslu Otakarovi II. byly měly překážeti, aby udržel a zachoval, co již měl. S větší zajisté pravděpodobností možno se domnívati, že kdyby korunu německou byl přijal a moci, kteréž poskytovala hodnost ta, náležitě byl využil ve prospěch svůj, jako učinil Rudolf, říši jeho z toho vzejíti mohlo ještě značné zvelebení. Pozdě však bycha honiti, když se propásla doba příhodná.

Rudolfa Habsburského podporují papež i Uhři i domácí nepřátelé krále Přemysla Otakara II.

Zdá se, že Přemysl Otakar II. v ostražitosti popustil, dada se ukonejšiti štěstím, kteréž mu tak věrně sloužilo až dosud; i zdá se, že příliš spoléhal na pomoc a podporu lidí a stran, od nichž ovšem očekávati mohl vděčnosti. Narážíme tu předně na stolici papežskou, kteréž Přemysl Otakar II. po všecek čas panování svého a již i otec jeho král Václav I. zachovávali věrnost, velmi zhusta prokazujíce jí služby namnoze veledůležité. Mohl se tudíž Přemysl Otakar II. nadíti vším právem, že stolice papežská uvažujíc jeho o ni zásluhy, ujme se ho proti nepřátelům a škůdcům a že

celou tíží vážnosti své přispěje, aby se zmařily záměry jich. Proto také skrze biskupy *Brunona* olomuckého a *Bernarta* sekovského, jež vypravil do Lyonu, kdež právě byl *Řehoř X.* při všeobecném sboru církevním, dovolával se pomoci papeže, jemuž stěžoval si na bezpráví, proti němu spáchané při volení Rudolfa Habsburského, jehožto platnosti se opíral; aby pak zásluhami novými získal si naklonnosť papežovu, sliboval, že s celou silou ze všech zemí svých zúčastní se výpravy křižácké do Palestýny, kterouž papež chtěl způsobiti. Avšak král český sklamal se velice v nadějích. Řehoř X. z počátku ovšem tvářil se, jakoby prostředkováním zjednati chtěl průchodu spravedlivosti, když ale obratný a chytrý Rudolf dovedl si získati náklonnosť jeho tím, že prokázal se velmi povolným při vyjednávání se stolicí papežskou, aby se důkladně uklidily příčiny sporův mezi papežem a císařem, to jest mezi církví a mocí světskou, papež Řehoř, uvažuje, že více mu vzejde užitku z povolnosti Rudolfovy, než z minulých zásluh Přemyslových, uznal konečně Rudolfa Habsburského za pravého krále, dada tím Přemysla Otakara úplně ve psí bouři, ježto se vznášela nade hlavou jeho.

Ne lépe pochodil král český ve vyjednávání svém s Uhry. Jak svrchu jsme vypravovali, donesla se mu zpráva o zvolení Rudolfa Habsburského do ležení před Šoproní v Uhrách a byla příčinou, že na rychlo upustil od další vojny a ačkoli šťastným byl vítězem a mohl si počínati
r. příkře, předce velice mírně choval se při vy-
74. jednávání o mír, kteréž se protáhlo až do r. 1274. Předvídaje bouři, kteráž proti němu se chystala od západu a to hlavně z Němec, byl toho pilen, netoliko aby se zabezpečil od východu, nýbrž po-

silnil se tam odtud *spolkem s Uhry*. I dosáhl skutečně, že uzavřela se smlouva přátelská mezi králi uherským i českým a jich říšemi; avšak poměry změnily se velmi brzy, neboť opatrný Rudolf též pamětliv byl vyjednávání se dvorem uherským, kdež vydatně proň působil bán slavonský *Jáchym Pektari*, jenž té doby požíval vlivu nejmocnějšího. Téhož ještě roku, ano jen několik neděl po uzavření smlouvy přátelské s králem českým, muž ten způsobil, že mezi Rudolfem a dvorem uherským začalo se o tom vyjednávati, aby krále Ladislava bratr *Ondřej* zasnoubil se s některou ze sedmi dcer Rudolfových, kterážby věnem dostala některou z Otakarových zemí.

Vůbec nastávala *doba těžká králi Přemyslu Otakarovi II.* Cožkoli podnikal, nedařilo se; a jako dříve štěstí přálo mu téměř bez ustání, nyní počaly jej stíhati nehoda za nehodou. Zvolením krále Rudolfa utvořil se střed, okolo něhož kupili se všickni nepřátelé a závistníci Přemyslovi, doufajíce namnoze, že když přispějí k záhubě jeho, dostane se jim též kořisti z lupu bohatého. Dravcův hejno se množí, kde mrtvolou počíná zapáchati. Všickni nepřátelé zevnitřní hrnuli se ku králi Rudolfovi, jenž neváhal užíti pomoci jich; horší však a nebezpečnější těchto byli *nepřátelé* jeho *domácí*, totiž hlavně velmožové v zemích říše jeho, jež mrzela pevná vláda krále mocného, poněvadž jim překážela v provozování zvůle a netrpěla choutek zpupnosti. Takovýchto nespokojenců mezi panstvem zvláště v Čechách bylo mnoho a to právě v rodech nejpřednějších; mnozí kromě toho nepřestali po tichu nevražiti na krále, nemohouce mu odpustiti, že jim odňal statky, jichž za otce jeho nabyli bezprávně. I ačkoli od té doby uplynulo mnoho času, nepřestali dychtiti

po pomstě, očekávajíce jen chvíle rozhodné. Ta pak nastala jim nyní.

Přípravy proti Přemyslu Otakarovi II.

Co a kterak podnikne se proti Přemyslu Otakarovi II., na tom na všem nepřátelé jeho v říši německé ještě před zvolením Rudolfa Habsburského byli se ustanovili a s tímto pak smluvili, i není pochybnosti, že přímo musel se jim zavázati, že krále českého zbaví zemí rakouských a korutanských. Všem záleželo na tom, aby se zničila moc krále českého, mnozí pak kojili se nadějí, že mohli by při tom nabyti země některé neb alespoň části její. Ačkoli pak záměry tyto a úmluvy, tajně kuté, bedlivě se udržovaly ve skrytosti, zvěděl o nich předce král český dosti záhy. Konečně *na prvním sněmě říšském*, jejž Rudolf odbýval *v Normberce* v listopadu r. 1274. se zámysly těmi vystoupilo se na jevo tak, že nikdo již nemohl býti v pochybnosti, kam všecko směřuje. Na sněmě tomto dal vynesti nálezův několik, jež vesměs směřovaly hlavně jen proti králi českému; upíralo se mu právo k zemím rakouským a korutanským a ukládalo se falckraběti rýnskému, aby jej pohnal před soud svůj do Vircpurku ke dni 23. ledna 1275., poněvadž prý nového krále Rudolfa nepožádal v čas náležitý, aby mu udělil stvrzení na země ty jakožto lena říšská.

Zároveň ale užívalo se jiných ještě prostředkův, aby Přemyslu Otakarovi povstávaly tísně a nebezpečenství ze všech stran. Král Rudolf dal se totiž do vyjednávání s tajnými a zjevnými nepřátely jeho ve všech zemích říše jeho a zejmena

ve Štýrsku, Rakousích a v Korutanech poddané jeho vybízel, aby povstali proti němu, mohouce se nadíti pomoci, kteréž jim také k jeho vyzvání poskytovali arcibiskup solnohradský a biskup řezenský. Ano i s *nespokojenými velmoži českými král Rudolf vstoupil ve spojení* a známý nám z vypravování dřívějšího pan *Boreš z Ryzmburka* byl tu hlavním jeho náhončím, nemoha Přemyslu Otakarovi zapomenouti, kterak se k němu zachoval, když po smrti otce svého krále Václava I. dosedl na trůn. Tento osobně zajel k Rudolfovi a pak opět do Čech se vrátiv, kul zde pikle hanebné proti králi svému, s Rudolfem trvaje ve spojení stálém. Vlastní Otakarův bratranec, Filip korutanský, svržený nedávno z hodnosti patryarchy Voglejského, též ochotným byl nástrojem krále Rudolfa, jenž jej laskavě přijal a slíbil mu, že jej dosadí na vévodství korutanské. Vůči nebezpečenství tolikerému Přemysl Otakar II. také nezůstával nečinným a hájil se jak mohl. V Rakousích a ve Štýrsku mocí pokořil odbojníky a vše opět uvedl v poslušenství. Pak i arcibiskupovi solnohradskému odplatil r. 1274. a 1275. nadělav mu škody v zemi jeho. Také nepřestával dovolávati se spravedlivosti u papeže, ač ovšem bez úspěchu.

Král Přemysl Otakar II. dán v klatbu říšskou.

V měsíci květnu r. 1275. král Rudolf odbýval *sněm říšský v Augšpurku*, kamž Přemysl Otakar vyslal posly své, v jichž čele byl statečný biskup sekovský *Bernart*, kterýž řečí smělou zastával se krále svého, vytýkaje neohrozeně všecky r. 1275.

pikle a úklady od nepřátel proti němu strojené, až Rudolf sám proti němu se ozval a konečně falckrabí Ludvík, hroze mu mečem, mlčení mu uložil. Potom přítomní knížata němečtí odehrali komedii nedůstojnou; jali se totiž souditi krále českého a potom nad ním a nad vévodou bavorským *Jindřichem*, jediným v Němcích knížetem, jenž tehdáž nebyl nepřítelem jeho, vynesli soud, dadouce je do *achtu* to jest *do klatby říšské*, nejtěžšího to trestu moci světské. Ještě tehdáž Přemysl Otakar II. proti nespravedlivostem moci světské okoušel dovolávati se pomoci církve, jen že tentokráte nechal stranou papeže Řehoře X. a s ohrazením svým obrátil se přímo ke sboru všeobecnému shromážděnému tehdáž v Lyoně. Rozumí se ale samo sebou, že toto dovolávání se sboru prospělo zrovna tolik, jako dřívější stížnosti a prosby u samého otce svatého.

Aby mu oznámil usnešení a nálezy Augšpurského sněmu říšského, vydal se s poselstvím ku králi českému *purkrabě Normberský Bedřich*, jenž právě byl jedním z nejhlavnějších strůjcův všeho, co se proti němu kulo v říši německé. Povaze podlé nepostačovalo vědomí, že k zlému se přičinila; dychtila ještě po tom, aby se mohla kochati pohledem na oběť odevšad již obkličenou. Se škodolibostí oznamoval králi Přemyslu Otakarovi, kterak jakožto man, jenž se proti vrchnímu pánovi svému provinil neposlušností, od knížat říšských na soudě shromážděných, do klatby říšské uvržen, zbaven byl všech zemí svých, bez rozdílu (a tedy i Čech a Moravy) i všech práv, a že nepopílí-li si, aby se kletby té sprostil způsobem náležitým do lhůty ustanovené, to jest do roka a do dne, uvrhne se ještě u větší záhubu, kdež pak ohrožen bude i život jeho.

První válka Přemysla s Rudolfem r. 1276.

Rozumí se samo sebou, že Otakar stál na právu svém a spoléhaje na ně i na moc svou, nezamýšlel skláněti šije své před nepřátely vypínavými. Bylo na bíledni, že neobejde se bez vojny, k níž se již připravovaly obě strany. Rudolf ohlížel se po spojencích, kteříž se mu naskytovali ze všech stran, kdežto Přemysl Otakar II. mohl se spoléhati toliko na síly vlastní; neboť dávní přátelé jeho za dnův šťastných, markrabě Jindřich míšeňský a markrabě Ota braniborský, majíce na zřeteli bezpečnosť vlastní, nedávali se na žádnou stranu a jediný jeho v Němcích tehdáž spojenec *Jindřich*, vévoda bavorský, když nad hlavou jeho stahovala se mračna, v poslední chvíli zachoval se též zbaběle a nepříliš čestně, poddal se totiž také Rudolfovi, když mu tento slíbil některé výhody, hlavně totiž, že mu dá Rakousy horní. Nezbylo tedy na konec, než několik knížat slezských, kteříž hotovi byli podporovati krále českého.

Podle úmluvy společné mělo se roku 1276. na země Otakarovy udeřiti současně z několika stran. Král Rudolf sám s falckrabím Ludvíkem v čele vojska říše německé měl směřovati přes Normberk a Cheb přímo do Čech a ku Praze, kdežto *Menhart*, *hrabě tyrolský*, vrazil by do Korutan a do Štýrska, Rudolfův pak syn *Albrecht*, podporován arcibiskupem solnohradským, dral by se do Rakous, Uhři pak konečně vyřítili by se do Moravy a do Rakous dolních.

Přemysl Otakar hájení zemí štýrských svěřil tamějšímu hejtmanovi svému *Milotě z Dědic*, o Rakousích horních domníval se, že nejsou ohroženy, poněvadž důvěřoval Jindřichovi bavorskému, sám

pak s hlavním vojskem českým stoje v okolí Teplé nedaleko západních hranic českých, očekával Rudolfa. Když ale Jindřich, vévoda bavorský, s králem Rudolfem se smířil a skrze zemi svou poskytoval volného průchodu do Rakous, pojednou změnil se celý rozvrh vojny. *Rudolf* totižto *s hlavním vojskem obrátil se do Bavor* a odtud podle Dunaje *dostal se do Rakous*, kdež bez velkých překážek mohl postupovati, mezitím co na druhé straně Menhart Tyrolský, také bez nesnází velikých, vykonal úlohu svou v Korutanech a ve Štýrsku, neboť tam nejpřednější šlechtici a pánové, povstavše proti králi, přidávali se k Menhartovi, vydatně mu pomáhajíce tak, že za nedlouho celé ty krajiny octly se v moci jeho kromě Hradce Štýrského, jejž statečně bránil Milota z Dědic. V krajinách oněch proti Přemyslu Otakarovi II. velmi mnoho působilo také *duchovenstvo;* arcibiskup Solnohradský totiž zřejmě vyhrožoval klatbou každému, kdožby nezrušil věrnosti králi českému a mniši dominikáni a minoriti jako posedlí proti němu pobuřovali lid horský. — Současně od východu hrozilo nebezpečenství Moravě i Rakousům od krále Ladislava uherského.

Přemysl Otakar II. od panstva českého zrazen.

Přemysl Otakar II. zvěděv o náhlém obratu krále Rudolfa, vyrušil z ležení u Teplé a spěchal směrem jihovýchodním skrze Čechy do Rakous, avšak pochodem namáhavým a zdlouhavým, po cestách namnoze neschůdných, opozdil se tak, že již nebyl s to, aby zdržel Rudolfa, jenž na pravém břehu Dunaje zmocnil se celé země rakouské,

kromě Klosterneuburka a Vídně, kdež purkmistr *Rudiger Paltram* statečně řídil obranu s měšťany, pamětlivými dobrodiní, jichž jim Přemysl Otakar II. prokazoval. Přes všecky nehody tyto Přemysl Otakar II. nepozbýval odvahy, neboť stále ještě mohl se kojiti nadějí, že boj nastalý skončí proň čestně a příznivě, až tu pojednou musel se rozstáti se vší nadějí, *když v Čechách za jeho zády vypukla zráda.* Jakmile totiž z Čech vykročil do Rakous, zbouřili se proti němu někteří z nejmocnějších pánův českých, kteří konečně uhlídali chvíli příhodnou, aby se zbavili krále, jehožto moc, a ráznost a vůbec celý způsob panování nebyly jim vhod, poněvadž překážely jich libovůli a panovačnosti i též lakotě. V čele zpoury té stáli a tím v dějinách našich památku jmena svého poskvrnili *Vítkovici*, jeden z nejmocnějších rodův panských, kterýž, vládna téměř celým jihem Čech, rozvětven byl na *pány* z *Hradce*, z *Krumlova*, z *Rožmberka*, z *Třeboně* atd. a v jichž čele stál tehdáž nejpřednější velmož český, pan *Záviše z Falkenštejna* čili z Rožmberka. Možno se domýšleti, že i starý *Boreš z Ryzmburka* a jiní velmožové účastnili se počínání toho zhoubného.

V okamžiku, když pomoci jich nejvíce bylo zapotřebí, velmožové tito a páni korouhevní odtrhli se od krále s četnými zástupy svými a začali pustošiti statky krále a některých pánův, kteříž mu zůstali věrni. I kdybychom připustili, že král Přemysl Otakar II. vládna rukou železnou, ubližoval právům domnělým panstva vládychtivého, nestačilo by předce na omluvení, nerci-li na ospravedlnění zrádného jich tehdáž počínání a pravdou zůstane v dějinách černě zaznamenanou, že nejpřednější panstvo české, lehkovážně obětujíc blaho veřejné choutkám svým sobeckým a strannickým,

způsobilo záhubu krále Přemysla Otakara II. a tím též všecku bídu, všecky nehody a utrpení, jež následkem toho přivalily se na národ český v míře takové, že málem bylyby jej úplně zahladily.

Přemysl Otakar II. poddal se Rudolfovi. Výminky míru.

Úbytkem tak značným vojsko krále českého cvrklo se až jen na dvacet tisíc bojovníkův, čímž ovšem zmizela též možnosť, odolati králi Rudolfu, jehož síly válečné obnášely nejméně asi pětkráte tolik. Proti přemoci takové chtíti okoušeti štěstí válečného v bitvě valné, nebylo by mělo účelu a účinku jiného, nežli marné prolévání krve a mrhání životem lidským, pročež Přemysl Otakar, vida nezbytí, vyhledával pokoje a v příčině té vyjednávání s králem Rudolfem vznesl na biskupa olomouckého Brunona.

Znajíce povahu krále českého, a majíce na zřeteli, kterak Štěstěna vyhejčkala jej po tolik let nepřetržitou přízní a štědrostí, dovedeme uvážiti, co se asi dálo v duši jeho a jak sám s sebou bojoval, než se odhodlal k trpkému kroku, že vzdav se myšlenky na další boje, podával ruku svou k míru, o němž předvídati musel, že uloží mu oběti veliké; znalť nepřátele a věděl, že příležitosti příznivé vyčerpou do dna. Tím více tedy uznati sluší, že zachoval se vlastenecky, když ctižádosť svou podřídil péči o národ, nechtěje, aby se marně vzmnožila tíže obětí jak na statcích tak na krvi poddaných jeho.

Nyní události skutečné podávaly mu důkazy nevyvratné, jaké chyby ohromné dopustil se tehdáž, když nechtěl přijmouti podávané mu koruny

německé, kteréž využitkovati mohl ve prospěch vlastní říše své, jak to po stu let výborně dovedl veliký pravnuk jeho císař Karel IV.

Z výminek *míru uzavřeného mezi Rudolfem a Přemyslem Otakarem II.* nejhlavnější byla, že král český musel vrátiti a vydati všecky země, jichž nabyl mimo říši českou, tedy Rakousy, Štýrsko, Korutany, Krajinu, krajiště slovenské a břeh Naonský, jakož konečně i Chebsko, přestávaje tedy jen na Čechách a Moravě, kteréž v léno přijal od krále německého. Tím pojednou zmařeny byly úspěchy snah Přemysla Otakara II. a již i otce jeho Václava I. na založení větší říše v Evropě střední.

Postoupením zemí řečených, jichž opatrný Rudolf Habsburský užil na založení větší moci nepatrného dosud rodu svého, nebylo ještě vyhověno snahám jeho politickým, jež hlavně směřovaly k tomu, aby sesílil rod svůj, kdyžby mu získal zemí co nejvíce. Uvazuje, že rod Přemyslovcův (před stem let ještě tak četný), nečítal již než dva členy mužské (neboť Přemysl Otakar měl jediného syna Václava) zanášel se již tehdáž myšlenkou, kterak pro případ upraviti cestu rodu svému k zemím českým. Za prostředek k tomu vyhlídl si sňatky manželské, jichž po příkladu jeho rod Habsburský napotom tak zhusta užíval s prospěchem tolikerým. Jako již dříve za týmž účelem smluvil se o sňatek mladšího krále uherského Ondřeje s dcerou svou, tak nyní při smlouvání se o mír s králem českým postavil mezi výminky, aby ovšem prý jen jako pro lepší upevnění přátelství budoucího mezi dětmi jeho a Otakarovými ustanovil se dvojí sňatek manželský, tak aby nejstarší syn jeho *Hartmann* pojal za manželku *Kunhutu*, dceru Přemysla Otakara II., kdežto zase syn a dědic tohoto *Václav* pojmouti měl některou z dcer

Rudolfových, kteréž věnem ustanovena byla část dolních Rakous ležící na levém břehu Dunaje jakožto zástava ve čtyřiceti tisíc hřiven stříbra; naopak zase král český jakožto věno dcery své svrchupsané postoupiti měl též v ceně čtyřiceti tisíc hřiven stříbra všecky statky, jež si byl pořídil v zemích rakouských z vlastního majetku svého.

Také král uherský pojat byl do tohoto míru; Přemysl Otakar vydal Uhrům, čeho dobyl v poslední s nimi vojně a tak hranice zůstaly, jak byly. Rovněž *Vídeň*, kteráž se nepříteli uhájila, i statečný purkmistr její Rudiger Paltram byli předměty vyjednávání toho; Rudolf přijal je na milost a potvrdil výsady městské. Divná to náhoda. Vídeň, napotom hlavní sídlo rodu habsburského a středisko moci jejich, nejdéle vytrvala v odporu proti původci povznešení rodu toho, stojíc věrně při králi českém, a teprva k rozkazům tohoto někdejšího pána svého otevřela brány Rudolfovi.

Sjezd Rudolfa s Přemyslem Otakarem II. Pokoření krále českého.

Mír tento uzavřen byl v Rudolfově ležení před Vídní dne 21. listopadu r. 1276. Po několiku dní oba mocnářové sešli se osobně na ostrově dunajském, jejž kronykář náš jmenuje *Kamberk*. Jaké asi bylo jich shledání, možno si vyobraziti, zvláště připomeneme-li si výpravy do Prus odbyté v zimě z roku 1254. na 1255., kdež ve vojště slavného již a mocného krále českého Přemysla Otakara II. nacházel se též nepatrný tehdáž hrabě Rudolf Habsburský.

Avšak Přemyslovi nastávala úloha ještě mno-

hem trpčí, když totiž Rudolfovi jakožto man svaté říše římské vykonati měl přísahu věrnosti, což stalo se dne 26. listopadu 1276. Dne toho Přemysl Otakar II. přibyl do ležení krále Rudolfa, kterýž tu seděl na stolci královském v úplném majestátu otočen nejvyššími důstojníky a mnohými knížaty a pány říše německé, mezi nimiž ovšem nacházelo se několik z nejurputnějších nepřátel Přemyslových. Před zrakem těchto všech král český, kleče před Rudolfem, vykonal mu přísahu věrnosti jakožto manskému pánu svému a přijal od něho království české a markrabství moravské jako manství říše římské.

Není pochybnosti, že pokoření toto přehořkou bylo zkušeností pro krále „železného a zlatého“ a že všemu tomu se podrobil toliko, že viděl nezbytí. To-li by bylo bývalo možno, kdyby sám byl přijal korunu německou, když mu ji podávali? Z čehož plyne naučení tak jednotlivcům jak i národům, aby neplýtvajíce časem, náležitě využitkovali doby příhodné; neboť čas kvapí a chvíle příhodná, jaká byla, nevrací se nikdy ani jednotlivcům ani národům!

Pověsti o tom sjezdu.

Vypravuje se, že prý se při této příležitosti Přemyslovi Otakarovi II. stalo veliké ponížení a pohanění, kteréž mu úlisně způsobil Rudolf sám. Žádal prý totiž král český za to, aby manské povinnosti své vzhledem k Rudolfovi, jakožto vrchnímu pánu svému, vyhoviti směl ve stanu Rudolfově, kdež by pokoření jeho nebylo svědků mnoho. Přislíbiv, že mu toho dopřeje, Rudolf v stanu svém dal zdělati lešení vysoké, na němž se vy-

konati měl obřad ten. Když pak se to dálo skutečně, tu prý pojednou, jak chytře bylo nalíčeno, zaclony stanu spadly a obojí vojsko, české totiž i německé, zřelo prý, kterak na tom lešení před Rudolfem, sedícím na trůně v plné slávě, král Přemysl Otakar II. pokorně klečel a přísahu vykonával, z čehož vzešly Čechům mrzutosť a zármutek, Němcům pak radosť a veselosť. O pravdivosti příběhu tohoto velmi se pochybuje; neboť, jak jsme jej podali krátce, vypravuje jej Eneáš Sylvius, kterýž psal českou kronyku svou skoro o dvě stě let později a nejsa přítelem Čechův, kde jen mohl, vše, co českého, zlehčoval a tomu ubližoval. Avšak někteří předce se domnívají, že se tehdáž něco přihoditi muselo na příkoří nebo na pohanění krále českého, poněvadž také starý náš kronykář český, když vypravuje o shledání se obou panovníkův na ostrově Kamberku, končí zprávu svou slovy těmito: „Věcí některých, ježto se tam na Kamberce udály, volil jsem zamlčeti, abych snad neupadl v nenávisť něčí, kdybych vše, jak bylo, posloupně vypravoval.*)

Kterak prý královna Kunhuta přivítala Přemysla Otakara II.

Kterak a čím stalo se, že mír, mezi Rudolfem a Přemyslem právě uzavřený, netrval než kratičko, tak že již opět r. 1278. boj nový vypukl, o tom u kronykářův dočítáme se věcí po-

*) Týž kronykář náš zaznamenal také, že téhož r. 1276. viděti bylo převeliké množství vlkův, kteříž z obou stran hradu královského strašně vyli, čehož v duchu pověrčivé doby své neopomenul vykládati jako předzvěst nehod národa českého.

divných. Hlavní toho vina sčítá se na královnu Kunhutu a zlé rádce krále samého. Když totiž Přemysl Otakar II. z výpravy proti Rudolfovi do Prahy se vrátil, pokořen a se ztrátou zemí tolika, královna Kunhuta prý jej přivítala s hněvem a výčitkami, ano Eneáš Sylvius podává i celou řeč, kterouž naň vychrlila nespokojenosť svou, pravíc mimo jiné: „Když jsem za onoho času slyšela, žes přemohl Tatary a porazil Uhry, žes Štýrsko moci sobě podmanil, žes krajiny vlaské vojskem protáhl, mněla jsem se býti šťastnou, že jsem dostala muže takového, otce pak svého jsem považovala za moudrého, že mne provdal za krále tak mocného, soudíc, že v celém světě není královny mně rovné. Nyní ale skutkem poznávám, jak velice jsem se klamala! Neboť kteráž žena mne jest nešťastnější? Který muž ničemnější tebe.“ Urážlivou pak řeč svou skončila prý takto: „Nuže nemáš-li sám srdce mužného a nemůžeš-li zříti mečův obnažených, dopusť mně býti králem. Zakusímť toho brzy, Čechům-li čili Němcům císařství náleží. Máme Poláky, máme Sasy a Franky, kteříž s námi na vojnu potáhnou; máme Slezáky a Moravany — a ještě nebudeme smíti s nepřítelem se potkati? Kéž buď tys měl srdce mé, anebo já moc, kterouž máš ty, uhlídalby Rudolf, že ani moc ani lesť proti Čechům nic neváží.“ Když prý Přemysl Otakar řečmi takovými rozkvašen, začal toho pykati, že nepřijal podávané mu koruny německé, a velice zanevřel na pány, jichž radou tehdáž dal se říditi, tito obávajíce se zlých toho pro ně následkův, sklonili prý rádce královy, aby jej k tomu naváděli, aby zrušil smlouvu s Rudolfem učiněnou a jemu znova se protivil. Král konečně uposlechl prý rady jich a nepřátelství proti Rudolfovi tím rozpočal, že dceru

svou Kunhutu, zaslíbenou synovi Rudolfovu, ještě s desetí jiných panen dal do kláštera, čehož neschvalovali netoliko lidé moudří, nýbrž i lid obecný, vidouce v tom zřídlo všeho zlého. Král prý ale pravil, že ji volil dáti bohu, než synu Rudolfovu. Když pak Rudolf jej napomenul, žádaje, aby dceru opět vzal z kláštera, Přemysl Otakar II. rozhorlen odpověděl mu listem, v němž zřejmě pravil, že se již nemůže dočkati dne, kdy se mu pomstí.

Příčiny dalších sporův mezi Rudolfem a Přemyslem Otakarem II.

Avšak zprávy tyto nemají mnoho pravdy do sebe, neboť král Přemysl Otakar II. dojista nebyl tak zpozdilým, aby se byl řídil jen ohledy tak
r. malichernými, jak se v těch kronykách vypravuje.
1278. Že již r. 1278. opět chopil se zbraně a štěstí válečného znova jal se okoušeti, mělo příčiny mnohem vážnější, než výčitky ženské a pletichy rádcův; uhlídáme, že Přemysl Otakar II. k nové vojně byl dohnán a donucen počínáním nepřátel, kteříž jej chtěli úplně zničiti. Smlouva svrchupsaná, uzavřená v ležení před Vídní dne 21. listopadu r. 1276., měla v sobě již *zárodky vojny budoucí*, což se hned ukázalo, jakmile se ustanovení její měla uváděti ve skutek. Tuť pak vyšlo na jevo, že Rudolf nechtěl na tom přestávati, že se králi českému vyrvaly země rakouské a štýrské, nýbrž, že krále českého i v dědičných jeho zemích, v Čechách totiž a na Moravě, ze svrchované moci královské, kteréž tam dosud požíval on i předchůdcové jeho, snížiti chtěl na stupeň moci, kteréž požívali knížata němečtí pod svrchovaností císaře. Když totiž Přemysl Otakar II. od Rudolfa Čechy a

Moravu přijímal v léno, nedomníval se, aby to mělo smysl a význam jiný než za předchůdcův jeho, nedomníval se zvláště, aby to bylo jakkoli na ujmu svrchované moci královské v Čechách a na Moravě. Toho ale Rudolf chtěl dosíci, neboť když jej Přemysl Otakar žádal za stvrzení práv a výsad království českého vzhledem k říši německé, počínal si Rudolf tak, jakoby jich ani nikdy nebylo bývalo a jakoby říše česká podřízena byla vrchní moci německých králův či císařův zrovna jako země kteréhokoli vévody nebo knížete německého.

Takovýto náhled Rudolfa měl hned následky, ježto se krále českého dotýkaly velmi citelně. Ve smlouvě svrchupsané podotknuto bylo, že do míru toho zahrnují se též všickni služebníci obou králův; z odstavce tohoto, vyskytujícího se ve všech toho druhu listinách doby tehdejší, Rudolf pro sebe vyvozovati chtěl právo, aby se směl vkládati do vnitřních záležitostí českých; začal totiž jakožto služebníkův svých ujímati se také pánův českých, kteří se v rozhodné chvíli od krále Přemysla Otakara odtrhli, i chtěl si počínati, jako by mu slušelo právo vkládati se mezi ně a jich krále ve všech věcech sporných a tedy i v starém sporu o statky korunní. To-li by byl připustil král český, veta byla po jeho svrchovanosti a samostatnosti království českého a tudíž Přemysl Otakar II. nekonal než povinnosť svou, když mužně hájil práv svých a práv království svého, odmítaje neslušné požadavky Rudolfovy pádnými důvody, že dotčení pánové čeští nejsou služebníky Rudolfovými, nýbrž služebníky jeho jakožto rodní poddaní jeho i předkův jeho od nepaměti.

Ve sporech těchto Přemysl Otakar II. tak se choval, že netoliko nelze mu činiti výčitek pro nějakou snad přemrštěnosť, nýbrž naopak dlužno

se obdivovati trpělivosti jeho a ústupnosti skoro až přílišným. Rudolfově stále rostoucí panovačnosti činil ústupky, pokud se srovnávalo s důstojenstvím samostatného krále českého; uvolovalť se již, že spronevěřilcům často jmenovaným udělí odpuštění, pustě v nepaměť všecky jich viny. Také neváhal býti po vůli Rudolfovi, když si přál, aby sešlo ze sňatku umluveného mezi synem jeho a českou Kunhutou, konečně neprotivoval se, když Rudolf dceři své, kteráž měla se státi chotí Přemyslova syna a dědice Václava, místo smluvených dříve čtyryceti tisíc hřiven stříbra podával toliko deset tisíc a v zástavu věna toho místo levého Podunají v Rakousích dolních dáti chtěl toliko Chebsko.

Druhá vojna Přemysla Otakara II. proti Rudolfovi.

Když ale všecky tyto ústupky nepostačovaly Rudolfovi a zřejmě se ukazovalo, kam směřuje, když výsad a práv království českého nechtěl stvrditi a urputně domáhal se práva ochrančího nad zpupnými pány českými proti králi jich, tu Přemysl Otakar II. poznávaje, že všecka povolnosť další nevedla by než v záhubu, neviděl prostředku jiného, než *zbraň*, aby uhájil práva a důstojenství svého.

Těžký to zajisté boj mu nastával, avšak nijak zoufalý, neboť od první vojny poměry všelikdes značně se změnily a to na mnoze dosti na ujmu Rudolfa, jemuž již sem tam ubylo nejednoho přítele a obdivovatele, když nebylo pochybnosti, že vítězství nad Otakarem využitkoval hlavně jen ve prospěch rodiny své. Tak ku př. vévoda ba-

vorský *Jindřich*, přesvědčiv se, že mu Rudolf nedá dříve mu slíbených Rakous horních, lnul opět ku králi českému, jenž nemeškal náklonnosť tuto odměňovati dary velikými. Z důvodův podobných i u jiných knížat německých ochabla dřívější horlivosť pro nového krále, jenž také nedovedl v značné části panstva i měst dolnorakouských vytlačiti z paměti věrné a vděčné dřívějšího pána jich štědrého a rytířského krále českého Přemysla Otakara. Jmenovitě *Vídeňáci* se svým purkmistrem Paltramem neklamné dávali důkazy, že nezapomněli krále toho a že nepřestali po něm toužiti, až Rudolf nevěda v tom rady jiné, město to opět prohlásil za svobodné město říšské. Z říše německé tedy Rudolf tentokráte dostal méně pomoci, avšak v celku vojsko jeho předce mnohem bylo silnější, než Otakarovo a kromě toho zůstali mu věrni spojenci jeho dřívější a nejvydatnější, totiž *papež* a *král uherský Ladislav*, jenž na vojnu vystrojil sílu nemalou.

Spatřujeme tu spolek v dějinách ne nový, jenž se pak často ještě opakoval až na dobu naši; Maďaři a Němci spojují síly své na záhubu Slovanův. Jako za velikého krále Svatopluka moravského Maďaři ochotně pomáhali Arnulfovi, aby se pohřbila říše velkomoravská, tak nyní potomci jejich ochotně napomáhají ku zhoubě velikého krále Přemysla Otakara českého, jenž nyní dosti měl příčin a příležitosti pykati, že po příkladu některých předkův svých přirozené národnosti své se odcizil a spronevěřil. I zdá se, že tehdáž dobře si toho byl vědom, kterak v boji proti němu vedle ohledův politických velmi vydatně na váhu padají také ohledy národní čili plemenní. Alespoň tomu velice nasvědčuje dopis, jímžto slovanského původu knížata ve Slezsku a v Pol-

sku žádal za pomoc proti Rudolfovi, poukazuje k tomu, kterak Poláci a Češi, jsouce si příbuznými nejbližšími, povinni vzájemně se podporovati, pročež ve vojně proti králi německému Poláci povinni podporovati Čechy, kteříž prý jsou jakoby přední hradbou proti Němcům; neboť, kdyby prý říše Čechův upadla a vyvrácena byla, pak by prý řada přišla na Poláky a „nenasytné“ jícny Němcův také prý by je pohltily. Litovati náleží, že tento duch slovanský ozval se u něho teprv tak pozdě.

V pondělí dne 27. června 1278. *Přemysl Otakar II. nastoupil z Prahy výpravu válečnou*, doprovázen až za brány hlavního města průvodem četným, jenž se s ním loučil slze. Poněvadž velmožové zpronevěřilí krále nedoprovázeli se zástupy svými, bylo vojsko jeho počtem dosti nepatrné a bylo v něm viděti i dosti lidí takových, kteříž se obyčejně nebrávali na vojnu než toliko z nedostatku lidu zdatnějšího. V Brně přirazily k němu zástupy na pomoc poslané ze Slez a z Polska, avšak ani s tím počet vojska českého nepřevyšoval třicet tisíc. Z Moravy vraziv do Rakous a dobyv Drozdovic (Drosendorf) táhl dále podél řeky Moravy až blízko k Marcheku, kdež před osmnácti lety u Kressenbrunu dobyl vítězství nejstkvělejšího. Odtud ale musel couvati, neboť vojska německé a uherské, spojivše se na pravém břehu a pak přes řeku se přepravivše, tlačila jej silou velikou, neboť jich bylo nejméně pětkrát tolik, co vojska českého.

Bitva na poli moravském. — Krále Přemysla Otakara porážka a smrť.

Konečně dne 25. srpna vojska nepřátelská v takovém proti sobě octla se položení, že již nelze bylo vyhnouti se *bitvě rozhodné*, k níž tedy nazejtří hotovil se Přemysl Otakar. S jakým asi srdcem konal přípravy na druhý den, možno si představiti, když se uváží, že v předvečer bitvy dostal *výstrahu*, aby se na pozoru měl, neboť prý někteří z vůdcův vojska jeho kují zrádu proti němu. Domnívaje se, že přímou cestou nejlépe si pomůže, svolal všecky náčelníky vojenské a vstoupiv mezi ně bezbranný, nastavoval hruď obnaženou, aby, kuje-li kdo pomstu proti němu, volil náruživosť svou schladiti hned tuto na něm samém, než aby nazejtří ve psí dával životy tolika tisíc i dobro vlasti. Upřímnosť tato nehnula však bídníky, kteříž věrností líčenou snažili se uchlácholiti nedůvěru jeho.

Že pak nebyl prost nedůvěry, nejlépe dokazuje, kterak se zachoval k *Záviši z Falkenštejna* čili *z Rožmberka*, jenž, jak se pamatujeme, přede dvěma lety jakožto hlava zpoury mocných Vítkovicův, nejvíce k tomu přispěl, že král nemoha se odvážiti boje, Rudolfovi musel se pokořiti. Velmož ten nyní před nastávající bitvou skrze posly králi svému podával se na milosť, nabízeje mu věrné služby své. Svědomí se v něm probudilo i toužil smazati vinu, jež jej tížila. Přemysl Otakar ale podáním povrhl, nemoha důvěřovati, kdo se mu již jednou zpronevěřil.

V osudný pro nás *den svatého Rufa r. 1278* t. j. *v pátek dne 26. srpna* nastal *boj rozhodný na moravském poli* blíže Suchých Krut v zemi dolnorakouské. Tam již značně vybledlá hvězda

Otakarovy slávy a moci navždy zapadla a s ní zanikly všecky naděje, jež poutaly se k osobě krále toho. Avšak čestná byla záhuba jeho, jako všecek život! Srdnatě Čechové dali se do boje,*) jdouce po příkladu krále svého bohatýra, jehožto udatnosti vesměs dává se chvála nejvyšší, i by nebylo bývalo *zrady*, zbraň česká byla by se ozdobila vavříny nejslavnějšími; neboť ač počtem daleko slabší, Čechové již prorazili střed vojska nepřátelského a král dával již rozkaz, aby záloha nastoupila a boj rozhodla. V čele této zálohy stál nejvyšší komorník moravský pan *Milota z Dědic*, bývalý Otakarův hejtman v zemi štýrské. Kdyby Milota věrně a mužně byl učinil povinnosť svou, vítězství bezpochyby cele by se bylo naklonilo na stranu českou, avšak velmož ten místo činem čestným proslaviti jmeno své, volil je poskvrniti *zradou*, kteráž mu pojistila smutnou památku v řadě nejpodlejších padouchův, co se vyskytují v dějinách našich. Volán na pomoc do boje, obrátil se v stranu opáčnou i dal se na útěk, čímž krále bojujícího v okamžiku nejrozhodnějším připravil o pomoc netoliko zálohy celé, nýbrž i jiných ještě zástupův, kteréž z Moravy stále hrnuly se do vojska králova. Milota z Dědic učinil prý tak, aby se králi pomstil, že kdysi na hrdle dal potrestati bratra jeho Beneše.

Činem zrádného Miloty nepřítel silnější nabyl opět převahy a obstoupil vojsko české téměř odevšad. I nastal boj zoufalý o život. Král Přemysl Otakar počínal si jako pravý bohatýr, až celá nejbližší družina jeho buď zahynula buď v zajetí se octla a konečně on sám s koněm k zemi sklesl.

*) Čechové měli za heslo „Praha“ a „Budějovice“, vojsko Rudolfovo pak „Řím“ a „Krystus“.

Tu na smrť zemdleného obklopili vojáci nepřátelští, kteříž ho neznali; oloupivše jej o vše, což na sobě měl drahocenného, tahali jej za sebou na provaze, jejž mu dali na krk. Tu nahodil se šlechtic rakouský *Bertold Šenk z Emerbachu*, jenž krále poznal a nemeškal na něm vykonati pomstu za to, že kdysi bratra jeho pro zločiny potrestati dal na hrdle. Ten a několik jeho soudruhův Přemysla Otakara zajatého a již bezbranného porazili a bodáním usmrtili, při tomto vraždění neštítíce se ani hnusné oplzlosti, jakož kopím rozbodali i přirození jeho.

Mrtvola úplně nahá, zohavená, ze sedmnácti ran krvácející, blátem pokálena toť král Přemysl Otakar II., někdys tak mocný a slavný. Jaká to změna!

Tak jej shledal šťastnější soupeř jeho Rudolf, jenž na poli moravském slavil úplné vítězství, neboť z vojska českého dvanácte tisíc zahynulo na bojišti, mnoho utonulo v řece Moravě, jiní zase byli v zajetí, mezi nimiž nacházel se králův levoboček *Mikuláš*, kníže opavský.

Mrtvola krále nešťastného k rozkazu Rudolfa dopravena byla do Vídně, kdež ji balsamovali a pak na marách po třicet neděl stavili na odiv v chodbě při kostele benedyktynův skotských a pak Minorytův; do kostela mrtvola dáti se nesměla, neboť král Přemysl Otakar II. zahynul v klatbě, kterouž naň před bojem rozhodným uvrhl papež, aby učinil vděk Rudolfovi. Proto též nevykonávaly se zaň mše zádušní aniž se zvonilo. Že jej tak dlouho na odiv stavěli, za tím dělo se účelem, aby se každý přesvědčiti mohl, že král český skutečně zahynul.

Doby III.

oddělení 2.

Od záhuby Přemysla Otakara II. do vyhynutí rodu Přemyslova po meči. 1278—1306.

(Hluboký úpadek říše a rychlé zotavení se. Počátky znovuzrození národního.)

Úvahy o záhubě Přemysla Otakara II.

Konec panování krále Přemysla Otakara II. a záhuba jeho na poli moravském zajisté náleží mezi nejdojímavější smutnohry dějin vůbec, výmluvným jsa důkazem vrtkavosti štěstí lidského. Ukazujeť nám těch několik listův dějepisu panovníka, v každém ohledu znamenitého, jenž podporován, ba takřka hýčkán štěstím, takového dostoupil stupně moci a slávy, že předmětem byl jednak všeobecného téměř obdivu, jednak závisti mnohonásobné, avšak náhle opuštěn a zrazen Štěstěnou, kteráž do té doby zdála se býti skoro v služebnosti jeho, rychlostí úžasnou svržen byl s výše závratné do nejhlubší propasti záhuby, až i sami původcové a strůjcové neštěstí jeho zaraženi byli překvapením, do něhož, alespoň na chvíli, mísilo se i něco soucitu. V dějinách našich domácích záhuba velikého krále toho a následky její naplňují několik z listův nejděsnějších; neboť vlasť naši, za posledních dob utěšeně rozkvetlou, zříme bez opatrovníka, bez ochrance ve psí dánu bezuzdné libovůli sobeckého panstva a měšťáctva domácího, jakož i hrabivosti loupeživých tlup cizinských, starobylý pak národ český

náš objevuje se nám nad samým hrobem, do něhož jen co se nesřítil, aby pak o něm již nebylo známky mezi živými na věky.

Slýcháme ovšem někdy hlasy, sem tam se ozývající, že prý se stanoviště národního není čeho litovati ani Přemysla Otakara II. ani říše jeho, neboť tato nikdy prý by nebyla bývala říší českou, říší slovanskou, nýbrž německou a to hlavně již tím, že král sám více přál živlu německému, než českému a slovanskému vůbec.

Jistá sice pravda, o čem již svrchu řeč byla, že panovníka toho nelze sprostiti viny, že rozmanitými opatřeními mnoho uškodil národnosti české, chovav se k ní více jako otčim, kdežto cizincům přistěhovalým neskrblil s přízní téměř otcovskou; avšak přes to všecko nechce se nám souhlasiti s výrokem položeným, poněvadž opírá se toliko o domněnky; neboť co by se asi bylo stalo, kdyby Přemyslovi Otakarovi II. štěstí, jako dříve, věrně bylo tovaryšilo až do hrobu, nemůže býti předmětem, než toliko hádání planého, kdežto vypravování naše musí si hleděti jen událostí skutečných. I tuť vidíme, že úpadek znamenitého krále toho pro národ náš stal se pramenem útrap a pohrom hojných.

Co se dělo v Čechách po smrti krále Přemysla Otakara II.

Po nešťastné bitvě v den sv. Rufa nebylo nikoho, kdo by se byl ujal osiřelé říše české; neboť nejstarší a jediný syn Přemyslův z Kunhuty, Václav, byl nedospělým pacholetem teprv sedmiletým, a mimo to byl bez rádcův moudrých a

upřímných *), kdežto naproti říši té bez pána a bez ochrance stál šťastný vítěz Rudolf Habsburský v čele vojska, opatřen všemi prostředky, aby se dále povznášel v moci a slávě. Když pak sirotek Václav dostal poručníka a země česká správce, oběma, i zemi i dědici jejímu, nastaly teprv doby utrpení pravého, neboť poručník onen počínal si jako vydírač nejnesvědomitější.

Když se do Čech dostala zpráva o porážce vojska českého na moravském poli a o smrti krále, rozhostil se smutek po celé zemi a zvláště v Praze, kdež nedadouce si překážeti klatbou papežskou, kteráž nedávno byla stihla krále, ve všech chrámech zvoněním a smutečními službami kostelními ctili památku zahynulého a utíkali se k nebi s prosbami za odvrácení nebezpečenství dále hrozícího; neboť cítili všickni rozumní, čeho se jest obávati v okolnostech tak přežalostných. Z počátku zdálo se ovšem, že země osiřelá nezůstane bez ochrance; neboť vdova Přemyslova, *Kunhuta* královna, plníc ustanovení nebožtíkem manželem pro případ smrti učiněný, pozvala do Čech sestřence Přemyslova, markrabí braniborského *Otu Dlouhého*, aby se ujal správy nad zemí a ochrany rodiny královské. Bylo se nadíti, že Ota se vší snahou a poctivostí vyhoví důvěře, kterouž mu osvědčila královská rodina česká; bylo se toho nadíti netoliko na základě pokrevenství blízkého, nýbrž též a to hlavně na základě tolika lásky a dobrodiní, jichž celá markrabská rodina braniborská doznala od Přemysla Otakara II. I nemeškal Ota Dlouhý a přibyl do Čech v čele čtyr set jízdy a něco pěchoty; kterak

*) Levoboček Přemysla Otakara, známý nám již Mikuláš, kníže opavský, byl v zajetí krále uherského Ladislava.

ale odměnil se za důvěru, ježto se mu prokazovala, brzy uhlídáme. Mimo něj přibyl do Čech též s některou mocí brannou jiný příbuzný rodiny královské, totižto *kníže vratislavský Jindřich.*

Král německý Rudolf na Moravě a v Čechách. — Smlouva Čáslavská. — Slavnosti Jihlavské.

Mezi tím Rudolf nezahálel, nýbrž popílil si, aby z vítězství dobytého náležitě těžil a okolností příznivých využitkoval, co by se dalo. Rozloučiv se se spojencem svým, králem uherským Ladislavem, jenž s bohatou kořistí vracel se do země své, Rudolf bez odkladu vrazil do Moravy, kdež vojsko jeho, ač nikdo nikde nestavěl se na odpor, počínalo si jako v zemi nepřátelské, pleníc a hubíc, kde co mohlo. Když Rudolf již byl nedaleko Brna, přišli k němu a poddali se mu biskup olomoucký, někteří pánové moravští, jakož i poslové měst královských na Moravě, jež on všecky přijal na milost, zvláště pak laskavě chovaje se k městům, kteráž, jak se pamatujeme, byla německá; nade všecka ale Brno, že jej s nadšením přijalo, vrchovaté doznalo přízně jeho, neboť povýšeno bylo na hodnost svobodného města říše římské, z čehož jasně vysvítalo, že Rudolf, nedbaje neodvislosti říše české, uznané a stvrzené od samých jeho předchůdcův, králův německých a císařův římských, chystal se hospodařiti v ní, jako v zemi, jemu poddané.

Domnívaje se, že v Čechách potká se s povolností podobnou, písemně vyzýval města a pány české, aby se mu též poddali; když ale zvěděl, co se v Čechách děje, vypravil se tam bez meš-

kání s nově sesíleňou mocí vojenskou, obávaje se, že by prodlením poskytl času a příležitosti, aby se tam vzmohli na zmaření zámyslův jeho. I skutečně s vojskem, jež opět značilo cestu svou skutky násilí nepřátelského, přes Habry a Vilímov dorazil až k Čáslavi a tu položil se táborem, jenž dosahoval až v sousedství Kutné Hory a kláštera Sedleckého, kdežto na blízku, totiž u Kolína stály voje markrabí braniborského a pánův českých. Avšak místo do boje, jak se zdálo, neodvratného, strany proti sobě stojící daly se do vyjednávání mírného, jež ovšem nemohlo jinak dopadnouti, než na ujmu říše české, poněvadž vyjednávání ono, jež dělo se *v Čáslavi*, z obou stran svěřilo se mužům, kteříž málo dbali skutečného blaha říše osiřelé. Byliť to se strany české biskup olomoucký *Bruno* a markraběte braniborského Oty Dlouhého strýc *Ota přijmím Šíp*; tento nejvíce měl na zřeteli prospěch rodiny braniborské, tamten pak, nechtěje si to s Rudolfem pokaziti, nezpěčoval se záměrům jeho. Uvážíme-li pak, že oba jednatelé Rudolfovi zahubeného krále Přemysla Otakara hlavními byli nepřátely a škůdci, totižto *hrabě tyrolský Menhart* a nade jiné zuřivý *purkrabí normberský Bedřich*, jakož i dále, že nade všecky jednatele ty jakožto rozsudí postaven byl neméně zuřivý *arcibiskup solnohradský Bedřich z Walchen*, nemůžeme se tomu diviti, že z jednání celého vyklubala se smlouva, věci české velmi nepříznivá, a že, jak právem naříká starý náš kronykář, „*říše česká byla roztrhána a rozdělena.*“

Rodina braniborská, pustivši v nepaměť svazky rodinné a všecka dobrodiní minulá, spojila se s protivníky a s nimi metala hřebí o pozůstalosti velikého krále českého. Ne Jindřich, kníže vra-

tislavský, stal se poručníkem královské rodiny české a správcem země, jak za to u Rudolfa přimlouvala se královna Kunhuta, záhy vyznavši se v Otě Dlouhém, nýbrž právě tento Ota Dlouhý smlouvou Čáslavskou stal se poručníkem a pánem v Čechách na pět let, kdežto Rudolf v náhradu prý za útraty válečné na tolikéž let ponechal si markrabství moravského a Jindřichovi Vratislavskému, nevěděti proč a zač, dáno Kladsko v užívání doživotní. Dále se ustanovilo, aby dědic království českého *Václav* za manželku pojal dceř Rudolfa *Jitku*, její pak bratr *Rudolf* sestru Václavovu *Anežku*. Kam opatrný Rudolf směřoval sňatky těmito, je na bíledni, uváží-li se, že nedospělé pachole Václav jediným byl mužským členem celého rodu Přemyslova.

I neotálel Rudolf s uskutečněním sňatkův těchto, ačkoli snoubenci vesměs ještě byli v letech dětských; neboť Jitka rovnala se věkem královskému ženichovi svému, sedmiletému Václavkovi, kdežto Rudolf i Anežka byli v desátém roce věku svého. Dvojí svatba těchto dětí královských u přítomnosti obou rodin odbyla se počátkem r. 1279 r. 1279. v Jihlavě, kdež Rudolf, již dělaje hospodáře jakožto pán země moravské, lesk slavnosti rodinné zvýšiti se staral zábavami rytířskými a hrami jinými; vyznamenávaje zdvořilostí královnu Kunhutu, snažil se bezpochyby zapuditi trpkosť, jež musela se rozhostiti v srdci jejím při každém pomyšlení, že právě přítomný hostitel, rozmarem přívětivým nyní takřka se rozplývající Rudolf, původcem byl tragické záhuby manžela jejího a neštěstí celé rodiny královské i vší země české. Snadno tomu rozuměti; neboť Rudolfovi ovšem mohlo býti do žertu a do smíchu, a dvořiti se trochu slíčné vdově také jej nic nestálo.

Když bylo po slavnostech, Rudolf spořádav na Moravě, čeho bylo zapotřebí a svěřiv správu nad zemí touto biskupům z části olomouckému, z části bazilejskému, odejel do Vídně, kdežto královna Kunhuta s dětmi svými vracela se do Čech, dojista nemajíc tušení, co jich tam očekává.

Markrabě braniborský Ota Dlouhý poručníkem mladého krále Václava II. a správcem království českého.

Mezitím v Čechách markrabí braniborský Ota Dlouhý rozpočal vládu svou; dav se vyhlásiti za poručníka a vladaře království českého, na hradě pražském, jehož i s městem zmocnil se toliko násilím, i jinde usadil úředníky své a žoldnéře německé, za nimiž nahrnulo se do země množství Němcův z Branibor, z Míšně a ze Sas. Na potupu jmena, jež si Ota dával, nazývaje se poručníkem a správcem země, všecky snahy a tužby jeho nesměřovaly než k obohacení vlastnímu, neboť hověl lakotě plnou měrou, a kde o jakých zvěděl, všecky poklady a drahocennosti shrabával a ze země vyvážel. Poněvadž pak zároveň mnozí z oněch pánův českých, kteříž zradou a zpronevěřením přičinili se k záhubě Přemysla Otakara II., bezvládí a zmatkův, po smrti jeho nastalých, používajíce, pouštěli uzdu choutkám svým a hleděli násilím nabyti statkův, jež jim druhdy král pobral, snadno vyobraziti si možno, jaký nepořádek a jaká nejistota v zemi se rozhostily, kdež nikoho nebylo, jenž by rukou mocnou bránil loupežím a jiným neřestem, jichž dopouštěli se hlavně vetřelci z ciziny přibylí, od nichž všeho zlého zakoušeti musel hlavně lid vesnický, jenž na mno-

ných místech opouštěl příbytky své, hledaje spásy v lesích a jiných skrýších.

Škoda, že nás nedošlo alespoň poněkud obšírnější vypsání neřestí, jež se tehdáž u nás páchaly; neboť nezachovaly se nám než dosti chudé zprávy, za něž hlavně děkujeme kronykáři, jenž znám jest pod jmenem druhého pokračovatele kroniky Kosmasovy. Avšak i chudé zprávy tyto postačují, abychom mohli nabyti ponětí o tehdejších zkušenostech a útrapách lidu českého, jež dosáhly stupně takového, jako nikdy před tím, pročež dobu onu vším právem sluší vřaditi mezi nejsmutnější v dějinách národa našeho. Kronykář onen byl stavu duchovního a sloužil při hlavním kostele sv. Víta na hradě pražském, pročež není se čemu diviti, že, maje o tom zprávy bezpečné, obšírněji nám vypisuje, čeho přední ten chrám země české zakoušel od hrabivosti Oty Dlouhého, rytířův a pochopův jeho. Když pak tento poručník rodiny královské a správce země české sám neostýchal se páchati loupež a svatokrádež v samém středu země, v samém sídle knížat a králův českých a nadto v nejpřednější svatyni, snadno dovtípiti se můžeme, co asi dělo se na jiných místech, kdež hrabivosť a ukrutnosť cizích těch dobrodruhův a vetřelcův, nemajíc čeho se ostýchati, neznala mezí a míry hanebností.

Nový biskup pražský Dobeš z Bechyně.

Dne 21. října r. 1278. zemřel biskup pražský Jan III. Zemřel právě v tu dobu, když se v osiřelé zemi české začalo dařiti tak zle, což prý také bylo příčinou smrti jeho, neboť prý zármut-

kem nad neštěstím vlasti upadl v nemoc smrtelnou.*) Nástupcem jeho v hodnosti biskupské stal se dosavádní probošt kostela svatovítského *Dobeš (Tobiáš) z Bechyně*, jenž pocházeje ze znamenitého rodu panského,**) velice byl oblíben, zvláště pro příkladnou štědrost zejmena ke všem duchovním. Vůči poměrům tehdejším a zvláště nejistotě veřejné, pro kterouž cestování spojeno bylo s velikým nebezpečenstvím, vymohl si Dobeš u arcibiskupa mohuckého, že pro posvěcení nemusel vážiti daleké cesty až do Mohuče, nýbrž toliko
r. na Moravu, aby jej tam posvětil biskup olomoucký
1279. Bruno. I vydal se tam Dobeš dne 5. ledna 1279 a v Brně dne 26. února slavně posvěcen byl na biskupství od svrchupsaného Brunona u přítomnosti dvou jiných biskupův, bazilejského totiž a sekovského. Vystrojiv pak hody velkolepé a hojně vyčastovav hostí zvaných i nezvaných množství převeliké, radostně spěchal do Čech, aby se uvázal

---

*) Tento biskup Jan III. biskupoval let dvacet i dvě. Kronykář náš jej chválí jakožto muže dobrého, nábožného i spravedlivého, v jazyku mateřském i latinském velice výmluvného, jakož i milovníka a štědrého podporovatele mužův učených, v jichž společnosti velmi si liboval. V kostele svatovítském všelijaké opravy dal vykonati, zvláště pak dal pořídit novou střechu cihelnou, vnitřek pak chrámu nemálo dal ozdobiti dvěma okny, kdež v malbě na skle spatřovaly se obrazy umělecky vykonané, představující výjevy ze zákonův starého i nového.

**) *Pánové z Bechyně* náleželi k rozvětvenému rodu panskému, řečenému „*Benešovici*“ podle nejstaršího předka známého. V erbu rodinném měli „střelu“. Z bratří biskupa Dobše u vypravování dosavádním naskytli se nám již dva, totižto *Beneš z Benešova*, jejž král Přemysl Otakar II. potrestati dal na hrdle a pak zlověstný zrádce *Milota z Dědic*.

ve správu nad církví svou, kdež ale za nepřítomnosti jeho udály se věci velmi žalostné.

Loupení a drancování v kostele svatovítském.

Dne 7. ledna 1279 markrabí Ota několik kanovníkův pražských, kteříž mu úplně byli oddáni, poslal do chrámu svatovítského, aby prý tam vyhledali některé přivileje krále Přemysla Otakara. Lakotou pobadán, zároveň s nimi poslal několik svých vojákův a Němcův, dav jim nařízení tajné, aby vypátrali, kde jsou tam ukryty peníze *Prosínka*, někdys dvořenína krále Přemysla Otakara. Mnozí totiž pánové světští i duchovní, uvažujíce nejistotu tehdejší, peníze a drahocenné svrchky své ukryli v truhlách chrámu toho, domnívajíce se, že nemůže býti úkrytu bezpečnějšího.

Slídilové a loupežníci, Otou vyslaní, všedše do kostela, počínali si tam drzostí nestoudnou, všecko převracejíce a všeho se dotýkajíce, jen po těch pokladech slídili, nešetříce ani ostatkův svatých. Skříně a truhly potěžkávajíce, které se jim zdály těžšími, rozbíjeli sekerou a širočinou. Vidouce kanovníci pražští a jiní kostela toho služebníci, jaké hanebnosti dějí se v chrámě jejich, poklekše modlili se hlasem úpěnlivým, řkouce: „Pane Ježíši Kryste! Posvátnosti tvé pohaněny jsou a poskvrněny — kněží tvoji pohřízeni v smutek a ponížení — ejhle! sešli se národové, aby nás pohubili!“ Avšak Němci ti, „v rozsápanosti své kamenův jsouce tvrdší,“ tím ještě více se dopálili a jali se zneuctívati kněží, lajíce a nadávajíce jim, ano i tlukouce je a pěstmi pod bradu bijíce, některé kromě toho, že je sbili, ještě z kostela vyvlekli; konečně násilím mocnivše se klíčův, všecky dveře pozavírali a pozamykali a pak strážemi osadili.

Vedravše se pak do kaple sv. Václava, řítili se na hrob téhož svatého, i tam hledajíce poklady, ničeho však nenašli. Nejinak počínali si v kryptě sv. Kozmy a Damiána, kdez se skříněmi a truhlami opět nakládali, jako svrchu vypsáno. Prošťouravše a vyčmuchavše, kde co bylo, ode všeho klíče si pobrali, a všecko všude pozamykavše, v kostele samém i ze všech stran kolem něho stráže rozestavili, přikazujíce jim, aby bedlivě hlídaly, záleží-li jim co na zachování života. Druhého dne opět přišli z nařízení pána svého a otevřevše svatyně, všecko tam vyloupili tak, že pánovi svému odevzdali peněz množství nekonečné. „I (dokládá kronykář náš) nehrozili se páchati zločin takový; neboť již tomu tak byli uvykli, páchajíce věci podobné v mnohých jiných kostelích a klášteřích.“ Uvažujíce, že se tato cizí sběř k rozkazům pána svého Oty dopouštěla násilí a lotrovství takového v chrámech nejpřednějších, kdežto předce za dob tehdejších úcta k věcem posvátným znamenita byla, snadno domysliti se můžeme, jak asi zuřili a řádili jiní cizincův těch zástupcové, kdež jim nevadila posvátnosť místa i nedržely jich na uzdě ohledy nižádné.*)

Udávají někteří, že prý vyloupením kostela svatovítského markrabí Ota dostal nejméně dvě stě tisíc hřiven stříbra, kteréž pak do Branibor odvezti dal, jakož napotom ještě i jiné poklady, jichž bez čísla vydřel ze země české.

---

*) Sám kronykář náš poukazuje k přísným trestům a pokutám církevním, jež hrozily všem, kdož by se prohřešili svatokrádeží a prznění věcí posvátných. Velice tudíž náleží se tomu diviti, že tresty podobné nestihly Oty braniborského a pochopův jeho. Kdež mnedle vězela bdělosť církve?

Příkoří biskupovi Dobši činěné.

Taková pohroma neslýchaná přišla na přední svatyni země české za nepřítomnosti biskupa nového; avšak i jeho samého očekávaly ústrky nemalé. Když totiž vracel se z Brna s posvěcením, ode všeho panstva, duchovenstva i velkého množství lidu městského radostně uvítán zpěvem starodávným: „hospodine pomiluj ny“, v průvodu slavném veden byl do kostela na hrad pražský; avšak purkrabí, jež Ota na hradě pražském ustanovil, nepustili tam biskupa, poněvadž prý jej velké množství lidu doprovázelo. I musel celý průvod uchýliti se na horu Syon (na Strahov), kdež v kostele kláštera premonstrátského vykonala se pobožnosť.

Nelépe pomahači násilníka braniborského zachovali se k biskupovi, když o něco později, totižto v sobotu před nedělí květnou t. j. dne 25. března na den zvěstování panny Marie v kostele svatovítském první po svém posvěcení konati chtěl služby boží; tuť purkrabí braniborští nevpustili do hradu ani biskupa ani kterého z kněží jeho tak, že opět museli se uchýliti na Strahov, kdež slavné služby boží odbyly se za návalu lidstva tolikerého, že, jak dí pramen náš, kdyby všecko to množství bylo bývalo opatřeno zbraní a spojeno myslí svornou, Praha byla by bývala nedobytnou a mnoho zlého od ní bylo by se odvrátilo. Po slavnosti církevní biskup obvyklou štědrostí v domě svém kanovníky a všecko duchovenstvo vyčastovati dal „hojností ryb, vína i medu.“ — Od té doby napotom chrám svatovítský po více, než dva roky prázden byl všech služeb božích.

Královna Kunhuta a Václav syn její odvezeni na Bezděz do vězení.

Když pak Ota se svými žoldnéři a loupežníky nerozmýšlel se zuřiti takto proti církvi a duchovenstvu, jež tehdáž požívaly úcty a moci nejvyšší, jmíny jsouce nedotknutelnými, jak a proč byl by se zdráhal pouštěti uzdu libovůli své proti osobám a vrchnostem světským. I činil tak bez ostýchání, nižádnými nedávaje se poutati ohledy, jak nejlépe vysvítá z toho, kterak zachoval se k rodině královské, k nížto přece poután byl svazky a ohledy nejmocnějšími, totižto pokrevenstvím, vděčností za tolikeré dobrodiní dřívější, nejnověji pak hodností poručníka a opatrovníka.

Již pak slyšme, co nám o tom vypravují kronykáři naši.

Po návratu svém ze slavností Jihlavských královna Kunhuta s dětmi svými žila v Praze, jak se zdá, pod ochranou měšťanstva tamějšího *), kteréž z počátku bedlivě o to pečovalo, aby se zvláště dědic království českého Václav nedostal v moc markrabí Oty. Avšak za krátko němečtí měšťané pražští dorozuměli se se svými soukmenovci z Braniborska; neboť když jim Ota, k radě některých důvěrníkův svých, ze statkův zemských na věčné časy daroval několik vsí, vyrval jim takto královice, s nímž se pak i matka Kunhuta odebrala na hrad pražský, čímž úplně dostali se v moc Oty. Avšak ani to ještě nepostačovalo nedůvěře a zlému svědomí hanebníka toho, kterýžto, ač hrad pražský úplně byl v moci jeho,

*) Co smlouvami Čáslavskými vlastně ustanoveno bylo na výživu královny Kunhuty a dětí jejích, není dostatečně známo. Jisto však jest, že jí náležel Mělník.

obával se, že by se snad někteří Čechové o to mohli pokusiti, aby z moci jeho vysvobodili pravého dědice a krále Václava II. Nedlouho však trval pobyt ten na hradě pražském; neboť již v noci dne 25. ledna (r. 1279.) markrabí Ota královnu Kunhutu a synáčka jejího ze sna zbuditi dav, nařídil žoldnéřům a manům svým, aby je odvezli na přepevný hrad *Bezděz* a tam odevzdali pod dozor přísného purkrabí *Heřmana*, což se také ihned stalo přes všecko ubohých těch zpouzení a zdráhání se. Tudíž za usedavého pláče všeho dvoranstva, zvláště ženského, vdova Přemyslova a synáček její, jen jakž takž oblečeni, museli se posaditi na vůz, kterýž s nimi k hradu řečenému uháněl za temné noci po takovém bezcestí, že tudy chvatem podobným ujížděti i za jasného dne strachem bylo by naplňovalo osoby tak něžné. Na hradě držáni byli nejinak než jako vězňové „pod stráží cizinců v přeukrutných, když všem Čechům přístup k nim byl zabráněn, z čehož vyňaty byly sotva tři osoby, kteréž jim přisluhovaly stravou a jinými potřebami životními.“ Dvůr královnin, do té doby četný, skutkem tímto rozptýlen a rozprášen.

Zvěděvše, co se událo s královnou a synem jejím, králem mladistvým, a chtějíce jim pomoci z těžkosti a utrpení takového, pánové starší země české v sněmu, jejž markrabí svolal, aby mu panstvo vykonalo přísahu věrnosti, ujali se uvězněných prosbami, aby opět převezeni byli do dávného sídla králův českých, Prahy, kteráž kromě toho rodištěm byla krále mladistvého. I slíbil Ota, že takovým jich žádostem vyhoví, avšak nesplnil slibu svého.

Kterak královna Kunhuta vyvázla z vězení na Bezdězi.

Poznavši nevěru a lest markrabí Oty a nemajíc naděje na vysvobození pomocí jiných, královna Kunhuta nyní jala se přemýšleti, kterak by si sama pomohla. I nevidouc prostředku jiného, sama též uchýlila se ke lsti. Prosbami totiž vymohla, že jí purkrabí Heřman dovolil odebrati se do blízkého městečka, Kuří Vody řečeného, aby tam při kostele sv. Jiří vykonala pobožnost svou; neboť právě téhož dne byl svátek patróna chrámu toho. Vrátivši se, jak slíbila, na Bezděz, směla pak dojížděti i jinam, ovšem vždy jen bez syna a se slibem, že se vrátí v čas ustanovený. I tak po několiku dní zajela do Hradiště (nyní Mnichova), odkud opět se vrátila, požívši pohostinství klášterníkův tamějších. Třetí dovolené užila k jízdě na Mělník, kteréžto město jí patřilo; od měšťanův tamějších po tři dni častována, opět přibyla na Bezděz.

Po těchto zkušenostech purkrabí Heřman nerozmýšlel se dáti jí povolení k jízdě až do Prahy, kamž zajeti chtěla, aby navštívila stařičkou tetu manžela svého, abatyši Anežku, sestru někdys krále Václava I. Zajevši tam a pořídivši věci své, předstírala, že hodlá zajeti na Moravu na pohřeb manžela svého, jehož mrtvola po zrušení klatby papežské převezena byla z Vídně do Znojma právě nedávno předtím, totiž počátkem měsíce dubna r. 1279. Avšak na Moravě královna Kunhuta změnila směr cesty své a udala se do Opavy a tak „chytře a moudře vyvázla z nesnází a těžkostí, jež snášela ze strany Němcův," dí kronykář náš, dodávaje na omluvu její, že totižto klamu použila na osvobození své: „Někdy zajisté lže po-

máhají; neboť klamati ve věcech, jež netýkají se víry, buď není hřích anebo je nepatrný.“

Za to však jí nehájí proti jiné výčítce, kteráž se ozvati může, že totiž zpronevěřila se povinnosti mateřské, když pečujíc jen o sebe, lstí vymkla se z moci sužovatelův a zanechala v rukou jich synáčka bez pomoci a útěchy. Podstatna-li však výčitka tato v plné míře, kdož nyní rozsouditi může? Nemožno-li, že při osvobozování vlastním vedena byla myšlenkou, kterak, vyváznuvši ze spárův nepřátel, dovoláváním se proti nim pomoci mnohem více prospěje i synovi, než kdyby s ním na dále trpěla v oddanosti bezsilné? Že nebyla prosta naděje této, tomu nasvědčují některé kroky, jež ve směru tom podnikla.

Biskup braniborský Eberhard náměstkem markraběte Oty v Čechách.

Nedlouho potom markrabí Ota, předstíraje, že jej důležité potřeby do Branibor volají, odejel tam, království české poručiv správě *biskupa braniborského Eberharda*, jejž jako náměstka svého představil celé zemi a plnou mocí opatřil. Změna tím nenastala jiná, než že vzmnožilo se ještě utrpení národa českého, neboť Eberhard náležel mezi biskupy, jakých tehdáž bylo velmi mnoho, kteříž totiž vznešených přikázání Krystových, zvláště pak prvního, totižto lásky k bližnímu, až hrůza málo pamětlivi jsouce, hlavně jen dbali věcí světských a tak mnohem více podobali se světákům vlády a slávy chtivým a rytířům hrabivým, než, čím býti se pravili, služebníkům a následníkům Krystovým. Uhlídáme brzy, že slovy těmito Eber

hardovi nijak nekřivdíme; neboť byl náměstkem důstojným nesvědomitého pána svého, markrabí Oty.

Mladý král Václav II. do ciziny vyvezen a čeho tam zakusil.

Ačkoli, jak níže vypravovati budeme, královna Kunhuta, dostavši se na svobodu, skutečně, seč byla, činila, odevšad dovolávajíc se pomoci proti řádění Sasíkův braniborských, čímž způsobiti chtěla úlevu synáčkovi svému i celé zemi české, předce uprchnutí její z Bezděze v zápětí svém nejsmutnější mělo následky pro ubohého Václavka; neboť jakkoli přepevný hrad Bezděz na hoře odnikud nepřístupné za doby tehdejší skutečně byl nedobytný, předce Ota a Sasíci jeho braniborští nedůvěřovali bezpečí tomuto, obávajíce se, žeby dědic Přemysla Otakara II. předce nějakým způsobem mohl býti vysvobozen z moci jejich.

Nemajíce tedy pokoje, dokud prodléval v zemi české, ač uvězněn, ještě téhož roku (1279.) odvezli jej do ciziny a sice nejprve do Žitavy, kdež jej přechovávali ve věži nad branou zhořeleckou, odkud jej odvezli do země braniborské a sice nejprve do Berlína a pak do Spandova. Kterak tu s ním nakládali, vypisují nám kronykáři současní, i nezdá se jinak, než jako by hanebný poručník Ota a pomahači jeho byli měli úmysl, aby dědic království českého úplně zakrněl na duchu i na těle, ne-li dokonce i zhynul; neboť netoliko nedopřáli mu pohodlí, jemuž byl zvyklý v domě otcovském, nýbrž mořili jej nedostatkem všemožným. Často o hladě vstávaje i lehaje, nosil chatrný šat vlněný, neboť mu ani košile nedopřáli, i chodil v obuvu roztrhaném, nemaje, zač by si jej dal

spraviti. I zimy dosti musel zakoušeti. V ohledu duševním též dán byl ve psí zanedbání úplnému, jen do kostela jej posýlali a tam za dlouhý čas držívali, že v oděvu nedostatečném zimou často všecek skřehl. Zdá se, že tímto nakládáním nelidským již tehdáž v těle pacholíka útlého položeny byly základy zdraví vetchého, jež pak přičinilo se k předčasné smrti jeho. Chválí se však velice pevná mysl, jakouž Václav snášel všecek nedostatek i všecky strasti bídného života toho; neboť ačkoli následky nouze takové patrně se jevily na jeho těle, nic prý nenaříkal a nestěžoval si, ba aby ještě více nezarmucoval těch, kteříž vyhnanství to s ním sdíleli, tvářil se veselým a žertovával.

Násilí a bezpráví v Čechách páchaná od Sasíkův braniborských a jiných Němcův.

Mezitím za vladaření biskupa Eberharda *v Čechách vypukla zjevná válka* a drobné půtky a boje všude se vedly. Hemžilo se tehdáž v zemi české tolik zběře hrabivé a loupeživé, z ciziny a to hlavně z Němec severních přibylé, že, jak dí pramen náš, „množství jich mnohým zdálo se býti četnější, než hejna mušek.“ Byli to netoliko žoldneři a nohsledové, kteříž s markrabím Otou a biskupem Eberhardem do země přišli, nýbrž kromě nich větší ještě počet dobrodruhův, kteříž, vědouce o bezvládí a nepořádcích v Čechách zavládlých, dychtivě si tam pospíšili, puzeni nadějí lakotnou, že se jim snadno poštěstí, utržiti hojné kořisti v zemi, kteráž zvláště za dob krále předešlého u všech národův sousedních slynula bohatstvím velikým. Podlé toho pak se

v Čechách chovali nejinak, než jako by jim země ta dána byla v plen a biskup Eberhard, ač dobře o tom věděl, nijak tomu nebránil, nýbrž zlé sám svým příkladem podporoval.

Mnozí totiž Čechové a to hlavně mezi panstvem zkusivše již za samého markrabí Oty, co vlastně vězelo za vládou těch Sasíkův braniborských, nechtěli se kořiti biskupu vladaři, stavíce mu odpor zjevný, zvláště od té doby, co královna Kunhuta veřejně žalovala na bezpraví a násilí v zemi páchaná a proti nim pomoci se dovolávala. Chtěje tyto pány potrestati, mstil se jim biskup Eberhard rozmanitými škodami na statcích, v čemž ochotně pomáhali mu dobrodruhové loupeživí.

Ještě hůře vedlo se duchovenstvu bohatému a zvláště klášterům, kteréž namnoze vládly statky rozsáhlými a nemalé těšily se zámožnosti. Tehdáž všickni ti klášterové bohatí cisterciákův, benedyktýnův, premonstrátův a ostatních řeholníkův a řeholnic zloupeni byli a vydrancováni, i to nikoli jen jednou, nýbrž, dokud kde co bylo. Nejinak dařilo se na statcích biskupa Dobše a kanovníkův pražských. Když pak děkan kostela svatovítského *Řehoř* s několikem jiných kanovníkův udal se k biskupu vladaři Eberhardovi a žalovav mu, jaké škody dějí se jim po jich statcích odvážením obilí, zajímáním dobytka a též pálením, prosil, aby škod takových nedopouštěl páchati, on pokornými a upěnlivými jeho a ostatních kanovníkův prosbami nanejvýše dopálen „jak (prý) obyčej jest Němcův, přílišnou rozhorleností zuřiti proti Čechům,“ hrozivými slovy na ně se osopil, „až prý, kdo to slyšeli, uši jim brněly.“ Bylať prý slova jeho: „Netoliko statky Bohumíra probošta poplení se, nýbrž i ostatních kanovníkův, zvláště pak oněch,

kteříž se přidržují královny Kunhuty a jí slouží. I dodáváme ještě, že i tak učiníme též samému biskupovi a to nikoli jen na statcích, nýbrž i na osobě jeho, kdežkoli budeme moci jich zasáhnouti.“

Strasti a utrpení lidu venkovského.

A což teprva říci o útrapách a zádavách ubohého lidu českého po vsech a vůbec v místech nehrazených? „Neuplynul den bez loupeže.“ Bezbranní nemohouce se postaviti a ubrániti loupežníkům ve zbrani a brnění, hledati museli spásy na útěku. „I bloudili po horách, v jeskyních a dutinách země, v lesích a hájích skrývajíce majetek svůj i těla svá v místech širé pouště, až v zimě napadl sníh, kdež nemohli najíti míst příhodných na ubytování, aby se sami skryli se svými věcmi a dobytkem, poněvadž nepřátelé, kteříž je pronásledovali, jako psi slídiči po šlepějích, do sněhu vytištěných, jako lesní zvěř je vyhledávali a chytali. Chycení ze všeho byli obíráni, ze šatův svlečeni a těžce mučeni, aby se penězi vykoupili. Svlečení a oloupení, kteříž peněz neměli, chodili v pytlech i rohožemi a poslamkami hanbu svou zakrývajíce, tresty rozmanitými jsou týráni. Na Mělníce mnozí byli na kola roztaženi, s vrchu do řeky Labe vrháni a utopeni, jiní povražděni, jiní mečem zabiti, jiní v pouta jímáni, jiní upáleni, někteří též hrozným hladem a mrazem zmořeni a nesčíslnými jinými a rozmanitými mukami strýzněni, ducha vypustili. Ještě o jiných i o rozmanitějších mukách té doby jsme slýchali a na ně se dívali, než o jakých se dočítáme v zákonnících.“ Toť vlastní slova přečasto již jmenovaného kronykáře našeho, jenž tehdáž žil mezi ka-

novníky pražskými a tudíž svědkem hodnověrným jmín býti může.*)

Německé obyvatelstvo měst v Čechách spolčuje se s vetřelci cizími. V Čechách zuří boj plemenní.

Vedle škod velikých, jež dobrodruzi a lupiči cizí ve vlasti naší působili na statcích a zboží panstva i duchovenstva, vedle strastí a útrap mnohonásobných, jichž od sběsilé chasy té doznával lid selský, poměrně velmi málo ba téměř ničeho se nedočítáme o tom, žeby ti vedralcové cizí byli ubližovali důtklivěji i městům v Čechách, ano dovídáme se naopak, že obyvatelé měst některých s cizinci těmi se plichtili a přátelili, zjevně jim straníce v bojích proti pánům českým.

Příčina toho leží na bíledni; pamatujeme se totiž, že v těchto městech obyvatelstvem panujícím byli Němci, kteříž buď sami teprv před nedávnem do Čech se přistěhovali anebo v prvním, nanejvýše v druhém pokolení pocházeli od přistěhovalcův německých a na základě výsad královských v Čechách žili a spravovali se právy a zvyklostmi německými. Ký tedy div, že němečtí tito osadníci měst v Čechách na základě stejné národnosti lnuli k německým úřadníkům a žoldnéřům markrabí braniborského Oty, jakož i k dobrodruhům, kteříž z Němec za nimi přitáhli, a že na základě společné hrdosti a pánovitosti ná-

*) Týž svědek praví též: „Kterak také na hradě pražském v paláci královském přemnozí, od nichž se doufalo dostati peněz, rozmanitých trestův mukami až do smrti byli strýznění, volil jsem mlčením pominouti, nežli vypisovati činy tak hanebné, ježto se tam spáchaly atd.

rodní, jakož i společné nechuti, ať nedíme přímo nenávisti, k živlu českému i vůbec slovanskému brzy vešli ve spolek na obranu i na útok proti živlu tomu. Vždyť pak národ český politikou hlavně posledních svých panovníkův samých oslabován i zlehčován byl tou měrou, že zdálo se, jakoby jej sami ve psí dávali záhubě, a vetřelci z Branibor a krajin sousedních pevně za to míti museli, že od Čechův nižádná moc na světě neodvrátí osudu slovanských Luticův a Bodrcův, kteříž ve vlastech svých podlehše Němcům, buď již byli vyhubeni buď blížili se záhubě neodvratné.

Že ti Sasíci z Branibor a sousedství proti Čechům vedli si jako násilníci, ba přímo jako loupežníci, soukmenovcům jich po Čechách v městech usedlým nepotřebovalo překážeti v rodné a přátelské k nim náklonnosti, vždyť za oněch dob surových a divokých jiné, než nyní, panovaly pojmy o právu a slušnosti, a to zvláště mezi Němci, kteříž ve vlasti své tehdáž zvykli byli tak zvanému „faustrechtu“ to jest právu silnějšího. Proto když Sasíci braniborští násilí činili lidu českému, dodávalo jim před soukmenovci jen jakýsi lesk chrabrosti rytířské.

Tudíž za oněch dob poručnictví markrabí Oty a ještě více za správy biskupa Eberharda rozzuřil se v Čechách *boj nejděsnější a nejnebezpečnější*, totižto *boj národa proti národu čili boj plemenní*. Vzešlo ovoce politiky převrácené předešlých panovníkův českých. Tehdáž aby králové, oba Přemyslové I. a II. a Václav I. z hrobův povstavše, byli mohli zříti, co se to dělo v Čechách, kterak za pohostinství a štědrost otcům a dědům prokazované odměňovali se synové a vnuci osadníkův do země pozvaných, kterak s dobrodruhy nejzuřivějšími ochotně se spojovali na záhubu národa

toho, jehož krev plynula v žilách též panovníkův těch samých. Čtouce zprávy současné o tehdejších událostech v Čechách, nemůžeme míti o tom pochybnosti, že se tu tehdáž skutečný vedl boj plemenní a že národu českému již kopal se hrob záhuby a zapomenutí věčného.

Vědomí národní české se probouzí. Kronykář Dalimil.

Avšak, ačkoli hrob již byl téměř vykopán a nezbývalo než dodati poslední ránu smrtelnou národu tak dlouho zanedbávanému a opouštěnému od rodných králův svých, od panstva i duchovenstva nejpřednějšího, předce šťastně odvrátila se záhuba, na pohled neodvratná, ano nastal obrat takový, že národnost česká začala se povznášeti a sebravši se za dosti krátkou dobu, dospěla k síle a mohutnosti nikdy netušené. Obrat ten stal se hlavně ve vyšších stavech, kteréž do nedávna, jdouce po příkladu dvora královského, z nevážnosti k původu vlastnímu silně se odnárodnily, v nejsmutnějších pak dobách po smrti Přemysla Otakara II. pychem cizáctva uraženy, rychle procítly ze své otrlosti a poznavše, že se záhubou lidu českého připravuje se i záhuba jich všech, sebíraly všecku sílu, aby zmařily záměry nebezpečné hubitelův země i národa českého. Obrat ten poznáváme i ze spisův, kteréž se nám zachovaly z dob tehdejších. Již současný kronykář kanovník, z jehož spisu latinského podali jsme několik výňatkův v překladu, na mnohých místech pouští uzdu hněvu svému proti Němcům, avšak ještě pozoru hodnějším v ohledu tom jest jiná kronyka současná, kteráž známa jest pod jmenem

kronyky Dalimilovy. Neví se sice na jisto, kdo byl vlastně skladatelem kronyky této, sepsané ve verších rýmovaných, jen tolik jmíno býti může mimo všecku pochybnost, že původcem byl jakýsi rytíř český, kterýž svědkem jsa řádění cizáků za vlády braniborské vzplanul horlivým citem národním a vlasteneckým a nenávistí téměř až přepjatou k cizím a to hlavně Němcům, což obé jeví se ve spisu jeho velmi zhusta. Že pak kronyka Dalimilova, sepsaná nikoli latinsky, nebo snad německy, nýbrž česky, čtením byla velmi rozšířeným a oblíbeným u panstva našeho, nejlepším jest důkazem, že skladatel její věrným byl tlumočníkem smýšlení, snah a tužeb tehdejší šlechty české.

Pánové čeští bojují proti cizincům.

Kdybychom toho nevěděli i odjinud ještě, již ze samé kronyky Dalimilovy poznali bychom se vší určitostí, kterak té doby v Čechách dobře se vědělo, že se tu točí boj o bytí a nebytí národa českého. Pravíť doslovně: „Dříve Češi stížnost měli, že *je Němci vyhladiti chtěli;* když pánové do města přijeli — klobouk jim přivrhše, hlavu jim sťali. To se jim od měšťan dálo — mé oko to často vídalo.“ Tu máme též jasný důkaz, že měšťané němečtí v Čechách účastnili se zuření té loupeživé chasy cizí proti živlu českému. Z pánův českých, kteříž té doby postavili se zlým těm hubitelům země i pro vlastní své jakož i národa českého zachování proti nim podnikli boj těžký, Dalimil jmenuje nám *Ctibora z Lipnice*, *Jaroslava Jablonského* (z Jablonného), *Tasa Vyšmburského* a jiné, nade všecky ale proslul pan *Hynek z Dubé*,

jenž prý „tak rány dáváše,
ot rázóv jak hrom hřiémáše;
mlatem helmy jich kováše,
z nich svietlý oheň prcháše.
Vzdy bez přestánié křičieše:
„Vrtniete sie (hrdiny!) na nie spieše!“
Hrdinstvem (jeho) zvítiezovachu,
jemu všichni chválu vzdachu;
pak kde sie (Niemci) s Čechy potkachu,
hned mezi sobú vztázachu:
„Vidíte-li z Dubé Hynka?
proti jeho rázóm helmi naši jsú jako dynka.“
A jakž jej brzo uzřechu,
tak sie na bieh otdadiechu.
Tak sie ho Niemci bojechu,
až jej Berúnským zoviechu.
Báby české sie smiejechu,
neb kdež je koli uzřechu,
Hynkem Dubským je strašichu;
všichni sie na bieh otdachu.“ *)

*) Vyňatek tento z kronyky Dalimilovy položili jsme tuto zúmyslna v původním tvaru, aby laskavý čtenář, jenž by toho neznal odjinud, nabyl příležitosti poznati, kterak vypadala tehdáž mateřština naše. Tuto pak klademe verše ty v jazyku nynějším:

— tak rány dával,
od ran jako hrom hřímalo,
mlatem helmy jich (Němcův) koval,
až z nich světlý oheň prchal.
Vždy bez přestání křičel:
„Vrhněte se na ně spíše!“
Hrdinstvím jeho vítězili,
jemu všickni chválu vzdali;
pak kde se (Němci) s Čechy potkali,
hned mezi sebou se tázali:
„Vidíte-li z Dubé Hynka?
proti jeho ranám přílby naše jsou jak dýnka!“
A jak jej jenom uzřeli,
tak se na útěk hned oddali,

O tyto důležité boje za zachování říše a národnosti české zásluh nemalých vydobyla si ovdovělá královna Kunhuta; neboť není pochybnosti, že s některými z pánův těch byla ve spojení, jakož na jisto se ví, že známý nám již z vypravování předešlého mocný pán *Záviše z Rožmberka* (jinak též *z Falkenštejna*) účastně se boje proti cizákům, zřejmě vydával se za bojovníka z rozkazův královny Kunhuty.

Královna Kunhuta a Záviše z Rožmberka.

Útěkem z Bezděze vysvobodivši se z moci braniborského Oty a Sasíkův jeho, paní ta, jak jsme již svrchu podotkli, udala se do Opavy, odkud dovolávala se pomoci krále německého Rudolfa, žalujíc mu, kterak se k ní a dětem jejím zachoval nesvědomitý poručník braniborský. I ujal se jí Rudolf nejprvé tím, že ji opatřil výživou dostatečnou, zapsav jí důchody z některých krajin na Moravě.

Dvůr její *v Hradci* (nedaleko Opavy), kdež vedla si jako panovnice, stal se středištěm, k němuž za nepořádkův, v zemi české panujících, ohlíželi se pánové čeští, kteříž s žalem nesli smutný stav vlasti a v Kunhutě jakožto vdově krále Pře-

---

až jej Berounským nazývali.
Báby české se smály,
neboť kdežkoli je uzřely,
Hynkem Dubským je strašily.
Všichni se na útěk dali.

„Berounským“ naráží Dalimil na slavného krále Gothův, Teodoryka čili Dětřicha; jehož památka jako bohatýra přeudatného žila v paměti Němcův, kteříž jej jmenovali Berounským (von Bern) podle sídla jeho města Verony ve Vlaších.

mysla Otakara II. a mateří dědice jeho, Václava II. vším právem spatřovali závaží proti ničemnému Otě braniborskému. Někteří z pánův těchto zajeli k ní, nabízejíce jí služby své, i zajisté není planou domněnkou, že Kunhuta byla v jistém styku alespoň s některými z pánův českých, kteří během roku 1280. započali boj proti zhoubcům vlasti a národa českého.

r. 1280.

Předním z pánův, kteříž přišli ku dvoru jejímu, byl známý nám již Záviše z Rožmberka (někdy též z Falkenštejna řečený), hlava Vítkovicův, nejbohatšího rodu panského v Čechách jižních, a duchem nejznamenitější mezi panstvem celé země. Pamatujeme se, kterak muž tento poskvrnil jmeno své r. 1276., když postavil se v čelo panstva odbojného, kteréž v době rozhodné povstalo proti králi a tím způsobilo úpadek Přemysla Otakara II. a říše jeho. Zdá se však, že Záviše uleknuv se smutných účinkův zrady hanebné, brzy se zpamatoval a poctivou pojal snahu, aby vinu napravil skutky poctivými; neboť když vypukla druhá vojna s Rudolfem, králem německým, Záviše před samou bitvou na poli moravském nabízel králi svému služby, jichž tento ale nepřijal. Když potom za nejsmutnějších dob po osiření země mezi panstvem českým v ohledu národním důležitý nastal obrat onen svrchupsaný, a počal boj za odvrácení záhuby národnosti a říše české, Záviše z Rožmberka nad jiné se proslavil statečností i věhlasem.

Po dlouhou dobu i u nás věřilo se pověsti utrhačné, že prý vše toto počínání jeho prýštilo se toliko z lásky nedovolené; neboť prý ještě za živobytí Přemysla Otakara II. královna Kunhuta se Záviší z Rožmberka vešla v jakési tajné pletky milostné, pro kteréž oba velmi byli žádostivi zá-

huby krále. Také prý Kunhuta hlavně jen láskou k Záviši puzena, uprchla z Bezděze, zanechavši tam synáčka svého. Ačkoli pak událost pozdější, že totiž ovdovělá Kunhuta skutečně stala se manželkou Záviše, zdá se poněkud býti podporou pověsti svrchupsané, předce badatelé soudní na základě svědectví souvěkých jasně dokázali, že utrhačná pověst o tajném onom milkování, kterouž veliká děje se křivda Kunhutě, není než podlou smýšlenkou nepřátel krále Přemysla Otakara II. a všeho, co k němu patřilo, a tudíž i nepřátel všeho českého. *) Důkazem toho jsou samého krále Rudolfa dopisy a listiny, jež oplývají

*) Pomluva utrhačná dosáhla až i stupně, že matku královnu nařkla ze zločinu nejhanebnějšího, kterak prý totiž syna svého jedem ze světa chtěla sprovoditi. Vypravuje o tom nejhorší z utrhačův, jakýsi *Volkmar*, opat kláštera Fürstenfeldského, jenž v Praze byl na studiích. Náhle (prý) mladý král Václav II. povážlivě onemocněl, zvěst o tom dostala se mezi lid a všecek jej pobouřila; dvůr byl v úplném zmatku; v celém městě mluvilo se o královně jako o původkyni nemoci královy; lékaři, na spěch přivolaní, po bedlivém vyšetření dopídili se příčiny a pomohli prý králi, že pověsivše jej za nohy tak, že hlava dolů visela, způsobili vyvrhnutí jedu!! Krále takto visícího Volkmar sám prý viděl, když za všeobecného zmatku s jinými studujícími, zvědavostí puzen, pospíšil na hrad a do paláce se vedral!! Pitomá povídka tato nedokazuje nic jiného, než nesvědomitost spisovatele samého. Možno-li totiž připustiti, že kdyby nařknutí ono skutečně bylo mělo aspoň jen něco podstaty, všechny ostatní prameny současné byly by o něm pomlčely, kdežto předce, jak praví utrhač Volkmar, celé město o věci věděl a povídalo? Kronykář zbraslavský, kde jen o čem zvěděl na ujmu Kunhuty a Záviše, bedlivě všecko poznamenal, avšak ani slovem nedotýká zámyslu na bezživotí Václava. A zdaž Rudolf, král německý, kdyby vypravování Volkmarovo nebylo lží pouhou, ničeho by nebyl podnikl proti matce hanebné, aby z moci její vyrval zetě svého?

pochvalou ctností Kunhutiných; pochvaly takové opatrný panovník ten dojista bedlivě byl by se vystříhal, kdyby Kunhuta nectnými pletky milostnými dobrou pověst svou ve psí byla dala pomluvám, o čemž by se při dvoře Rudolfově dojista velmi dobře bylo vědělo. Nechvalno tudíž, aby se k vůli jakési zajímavosti na dále rozšiřovaly pověsti na ujmu královny Kunhuty, kteráž naopak zasluhuje uznání, že činila, seč byla, aby se zlepšil přesmutný stav země české, kteráž i od přírody tehdáž snášeti musela pohrom nemalých, zvláště nesmírným *přívalem*, jenž dne 23. června zuřil hlavně v okolí pražském a v městě samém i na hradě mnoho budov a velké části hradeb zděných zničil a odplavil. Škod způsobených ve vinnicích, zahradách, na polích a v lesích bylo bez počtu. A zase dne 4. prosince zuřila *vichřice* tak prudká, že jí zkázu vzaly budovy nejmocnější, jako na hradě pražském věže nad větší branou, pak dvacet čtyry věže na hradbách zámeckých, konečně také věže ve dvoře biskupském a při mostě.

Král německý Rudolf ujal se Čech proti zhoubcům saským.

V Čechách to za vladaření biskupa Eberharda vypadalo tak žalostně, že konečně i sám Rudolf Habsburský věci se ujal vlivem a mocí svou. Učinil-li tak snad k nové nalehavé žádosti královny Kunhuty, nebo sželelo-li se mu země a národa těžce sužovaných, čili dohnal-li jej k tomu strach o prospěch rodinný, aby nedopustil úplného zmaření země, za jejíhož krále pravého provdal dceru svou, nemožno rozhodnouti; jisto jest, že marně napomínav markrabí Otu, konečně z Mo-

ravy s vojskem do Čech vtrhl, aby jej donutil k jinému v zemi hospodaření. Zároveň vyzýval města v Čechách, aby poslušna byla královny a u Oty k tomu působila, aby upustil od dalšího páchání křivd a násilí, z čehož nový plyne důkaz, že němečtí obyvatelé měst v Čechách spolčeni byli s vládou Oty braniborského. Následkem Rudolfovy válečné do Čech výpravy bylo, že Ota, nejsa s moc jeho, musel přijmouti mír (koncem měsíce listopadu r. 1280) a, jak na jisto se zdá, okolo téhož času smluvil a srovnal se také s pány českými.

Šťastný obrat. — Sněm v Praze. — Vypovězení loupeživých tlup cizinských.

Od události této nastal skutečně obrat k lepšímu v zemi české, jak dosvědčuje kronykář náš, když píše: „Téhož roku dne 25. listopadu učiněno příměří mezi Otou, markrabím braniborským, a pány zemskými; avšak mnohým zdálo se spíše, že učiněn jest mír, poněvadž od té doby zločinci přestali sužovati, pleniti, kostely olupovati, skot a brav odháněti, lidi zajímati, trýzniti, v pytle, rohože a podslamky odívati.“ — Úmluvy obšírnější měly se státi na *sněmě*, jenž se také skutečně odbyl v Praze okolo nového roku 1281. „u přítomnosti biskupa Dobše, pánův a rytířův jakož i měšťanův měst hrazených“. Města tuto poprvé objevují se na sněmě, což opět důkazem jest, že němečtí měšťané v Čechách v dobrém byli dorozumění s vladou braniborskou. Na sněmu tom markrabí Ota „za souhlasu všech“ ustanovil na budoucí časy za nepřítomnosti své nejvyšším správcem biskupa Dobše, přidav mu nejvyššího sudí zem- r. 1281.

ského, pana Děpolta z Ryzmberka, a některé úředníky, „aby pro napravení výtržností a vin světských zločince a všecky nešlechetníky po znění zákonův světských krotili a kdyby toho zasluhovala vina jich, také na hrdle potrestati dali.“

Poněvadž pak biskup Dobeš „jakožto muž opatrný a moudrý“, dobře tomu rozuměl, že všeho zlého a všech neřestí hlavními původci byli „Němci, jichž z rozmanitých zemí množství nad hejna mušek četnější do země se vedralo a sice z urozených, ze stavu středního i z chatry nejnižší“, naklonil pány zemské, aby jej vší silou u markraběte podporovali v prosbách, aby se zlo dokona vykořenilo ze země české. Pánové učinili tak a „slibovali všichni markraběti, že poslušni budou spravedlivých nařízení jeho a že mu jakožto pánu svému prokazovati budou úctu povinnou.“ I slíbil Ota, že žádostem jich vyhoví, což také učinil; neboť posly po městech a po venkově rozeslanými ohlásiti dal nařízení, „aby všickni Němci cizí, kteříž pro plen a kořist do Čech přišli, ve třech dnech beze všeho odkladu vystěhovali se dobrovolně a bez překážky a kdožby tak neučinili, že potrestáni budou způsobem, jakým se pokutují zloději, lupiči a toho druhu zločinci.“ Němci uslyševše to (praví dále náš kronykář) neotálejíce jako by poraněni šípem jedovatým, prudce dali se na cestu, klidíce se a jako na úsvitu netopýři se skrývají, tak Němci zmizeli, jako mizí dým.

Zvěděv o odchodu Němcův, lid domácí veselejší nabyl mysli; kteříž bydleli v lesích a hájích, vrátili se k domům a pracím svým. Také na staroslavném hradě pražském nastala změna k radosti všeobecné; neboť dne 5. ledna r. 1281. zavzněly tam opět všecky zvony poprvé od dvou let; neboť tam po celý ten čas žoldneři brani-

borští nikoho nepouštěli ze strážcův kostela svatovítského, ba ani zvonníkům nedovolovali, aby konali svou povinnosť. Dále na sněmě tom mezi markrabím Otou a pány zemskými stala se úmluva, že „markrabímu (kterýž cizí vojsko své také ze země dal odvésti) ve svátek apoštolův Filipa a Jakuba (t. j. 1. května) téhož roku odevzdá se všeobecné berně zemské, patnáct tisíc hřiven stříbra váhy pražské, markrabí pak že uveda královice Václava na hrad pražský do sídla otce jeho, krále Otakara, odevzdá jej pod ochranu biskupovi pražskému Dobši a jiným pánům zemským i též některým Braniborům a několiku měšťanův pražských důvěry hodných, aby jej chovali pod dohledem bedlivým dle způsobu, jak ustanoví markrabí a pánové zemští.“ Tehdáž stalo se též jakési narovnání mezi královnou Kunhutou a markrabětem Otou.

Biskup olomoucký Bruno zemřel.

Nedlouho potom totiž 18. února 1281. zemřel biskup olomoucký *Bruno ze Schaumburka*, biskupovav bez mála třicet šest let. Nástupcem jeho v biskupství stal se *Dětřich z Hradce*, správu pak nad částí Moravy král Rudolf po něm svěřil vévodě saskému Albrechtovi. — Bruno ze Schaumburku, muž zajisté ducha znamenitého, po všecek čas panování Přemysla Otakara II. požíval u krále tohoto vlivu největšího i ve věcech světských, že nic důležitého neudálo se bez rady jeho. Biskupství olomoucké velice povznesl; jak se svrchu vypravovalo, nepodařilo se mu sice povýšení stolice biskupské na arcibiskupství, za to však stal se vlastním zakladatelem zvláštní moci a lesku bi-

skupství toho, že velmi rozhojnil statky jeho a značný počet zřídil lén čili statkův manských, čímž biskupové olomoučtí v ohledu světském na Moravě nabyli jednoho z nejpřednějších míst mezi pány zemskými.

V ohledu národním velice přispěl k sesílení živlu německého v zemích říše české; ont netoliko na Moravě, kam sáhala vlastní jeho moc, všude podporoval německé své soukmenovce, nýbrž jakožto nejpřednější rádce a důvěrník krále, národu svému bez toho již valně odcizelého, dojista velmi vydatně byl činným při uvozování osadníkův německých do měst a krajin venkovských. O mravní povaze preláta toho nepříliš chvalně svědčí, že když krále Přemysla Otakara, jemuž tolik vděčnosti byl vinen, štěstí opustilo a odevšad naň dorážely nehody, též od něho se odvracel, neboť ho již nedoprovázel na poslední výpravě válečné, kdežto jindy vždy býval v průvodu jeho. Když pak vítězný Rudolf do Moravy vrazil, chytrý biskup velmi brzy dovedl si získati milost a důvěru jeho.

Druhý sněm r. 1281. — Smýšlení vlastenecké panstva českého.

Když se blížil sněmem novoročním ustanovený den apoštolův Filipa i Jakuba, přibyli od markraběte Oty poslové s listy, jimiž se omlouval, že prý pro jednání velmi naléhavá nemůže vyhověti slibům, i žádal za prodloužení lhůty do sv. Jana Křtitele (24. června), kdež prý dojista zachová se dle úmluvy a královice Václava jim představí. Ačkoli pak vzkázání takové mezi panstvem nemalou způsobilo nevoli, konečně předce svolilo se k té lhůtě ovšem nikoli bez zralého

uvážení a to sice na sněmě. Odbýval se totiž téhož roku (1281.) ještě *druhý sněm* a sice dne 21. května v klášteře dominykánském u sv. Klimenta i zdá se, že pánové zemští čili stavové shromáždili se tehdáž o své ujmě, aby vidouce nový důkaz věrolomnosti markraběte, sami se postarali o napravení věcí v Čechách.

Ze zápisův sněmu tohoto s radostí poznáváme, jaká změna stala se v panstvu českém. Pamatujeme se, kolikkráte za předešlých dob bylo nám ubolévati nad panstvem domácím, kteréž, zpronevěřujíc se národu svému jazykem i obyčeji, nedbalo dobra obecného, nýbrž hovíc toliko choutkám sobeckým, zpupností svou proti vládě ústřední, totiž královské, podrývalo moc a slávu říše, i svého toliko prospěchu žádostivo, lstí a násilím statky zemské si přivlastňovalo, domnívajíc se, že páchati smí každou libovůli, na kterou stačí moc jeho. Smutné účinky této bezuzdnosti a nezřízenosti a hlavně přetrpké zkušenosti, kteréž po záhubě Přemysla II. přišly na zemi českou a též plnou vahou zastihly panstvo, ostrým sice ale prospěšným byly lékem, jenž panstvo naše z mnohé vyléčil rakoviny sžíravé a žádoucí způsobil nápravu. O nápravě v ohledu národním již svrchu jsme se zmínili, nyní pak ze zápisu sněmovního poznáme, že i v ohledu politickém panstvo domácí prozřelo a začalo lnouti k zásadám vlastenectví rozumného a poctivého.

Stavové na sněmě shromáždění uznávali sice markrabí braniborského jakožto poručníka Václavova za pána svého, avšak sami mezi sebou vešli v jednotu, zavazujíce se přísahami, že pečovati budou o přivrácení a zachování míru v zemi. Zaručovali se, že netoliko mezi sebou zachovávati budou pokoj, šetříce práva i spravedlnosti, že

všecky zločince a škůdce pronásledovati budou, aby je stihl trest zasloužený. Dále zavázali se slibem, že kdožkoli má v držení některý ze statkův někdys krále Přemysla Otakara II., bez odkladu jej vrátí, rovněž i statky církevní nebo i soukromé, jichž nabyl bezprávně. Dále se usnesli, že proti těm, kteříž k této jednotě příseżní nechtěli přistoupiti, podnikne se výprava všeobecná, aby byli potrestáni na statcích a zboží svém. — Jaký to rozdíl utěšený v porovnání s časy nedávno minulými, kdež téměř nikdo nehleděl dobra obecného, nýbrž toliko prospěchu vlastního, byt i nabytého na ujmu jednotlivcův aneb i celé vlasti!

Kterak se markrabí Ota zachoval ke dni 24. června 1281. a co se tehdáž u nás dálo, není dostatečně známo; jen o tom ví se na jisto, že královic Václav do země byl přivezen, a že kdož jej uviděli, nemohli nezříti na těle jeho smutných známek hanebného s ním v cizině nakládání, pročež stavové jaksi se rozmýšleli vyplatiti markraběti peněz žádaných, jež mu slíbili dáti, ažby se přesvědčili, že královic neutrpěl na zdraví. Proto když mezi smlouvajícími nepřišlo k dorozumění, dědic království českého opět vyvezen byl ze země (koncem července) a sice do Mísně, kdež pak přebýval v Drážďanech při dvoře markraběte Jindřicha.

Hrozný hlad a mor v Čechách.

Jakkoli nyní v zemi nebylo již cizích oněch škůdcův a zhoubcův a panovaly poměry spořádanější, předce nenastala doba utěšenější, nýbrž začaly se ozývati následky zlořádův a neřestí minulých. Poněvadž totiž roku předešlého (1280.)

když sedláci, od cizincův pronásledovaní z dědin svých uprchli a v lesích se skrývali, málo co se zaselo a ještě méně sklidilo, zásoby pak obilí, kde jaké byly, buď se spotřebovaly, buď na zmar přišly, tedy roku 1281. nastala *drahota* nesmírná i povstal *hlad v celé zemi* takový, že doba ta až do nové úrody roku 1282. náleží k nejstrastnějším, o nichž se zachovala paměť v dějinách národa našeho. Nejhůře vedlo se lidu venkovskému, jenž dříve od cizincův o všecko jmění byl oloupen. Tito opustivše pustá stavení svá, chodili po městech, aby si vyžebrali něco potravy. Hladem vymořeni dopouštěli se i zločinův rozmanitých. V Praze měšťanům nahrnuli se do domův a co kde našli, i jídla od ohně brali, aby se trochu nasytili. Když se pak před nimi brány zavíraly, ubozí toulali se okolo hradeb, požívajíce hltavě, kde čeho nalezli, až i mrch psův, koňův a jiných hovad, ba našli se i tací, kteřiž neštítili se nočního času oběšence se šibenic krásti a jich masa požírati, jen aby unikli hrozné smrti hladem.

Utrpení nešťastníkův těch dosáhlo stupně nejvyššího, když nastaly mrazy zimní, kdež nemajíce přístřeší před branami mrazem hynuli. Mnozí hladem dohnáni byli až k zhovadilosti, že neštítili se již ani mrtvol lidských, ba páchali až i vraždy, aby se nasytili mrtvolou, jakož v jisté vsi u Zatče dívka jakási za tím účelem zabila vlastní svou mateř.

V zápětí hladu tak krutého objevil se soudruh jeho obvyklý, neméně děsný, totižto *mor*, jenž po celé zemi zuřil, že v Praze celé domy, po venku pak celé dědiny i celá prý městečka prázdny byly obyvatelův! Mrtvol lidských všude bylo plno, neboť nebylo, kdo by je byl pochovával. V samé Praze tolik jich bylo, že se konečně rada městská

věci chopila, a zjednavši mnoho dělníkův, vykopati dala mimo město jámy široké a hluboké, aby se do nich mrtvoly házely. Jam takovýchto, do nichž vešlo se mrtvol nejméně po tisíci, bylo osm a sice u sv. Petra „v ulici německé“ (nyní na Poříčí) jedna (do kteréž se naházelo mrtvol dva tisíce), při kostele sv. Lazaře dvě, při kostele sv. Jana na rybníčku dvě, v Psářích (t. j. pod Vyšehradem) dvě a konečně při kostele sv. Jana v Oboře jedna. Všecky jámy tyto za půl léta naplněny byly mrtvolami. Když nastalo jaro a země rozmrzala, začali mrtvoly zakopávati na ostrovech pisčitých v řece Vltavě.

Souvěké prameny páčí počet lidu tehdáž zemřelého jen v Praze na dvacet tisíc, v celé pak zemi hladem i morem sešlo prý lidu třicetkrát tolik, tak, že Čechy tehdáž nehodami těmi ztratily okolo šesti set tisíc obyvatelův. Mnoho také lidí uteklo do ciziny, do Bavor, do Míšně, do Uher a jinam, doufalit, že se takto od hladu uchrání, avšak i oni většinou zahynuli.

r. 1282. Konečně velmi *vydatná úroda* roku 1282. konec položila hroznému utrpení celého národa; bylť ale již čas svrchovaný, neměla-li celá země státi se pouští lidu prázdnou a neměl-li všecek národ český vyhuben býti dokona. Štědrosť přírody ještě v čas odvrátila krajnosť tuto, avšak v paměti lidu po mnoho pokolení žila děsná upomínka na bezedné utrpení, jehož původcem byla shovadělá chátra, kteráž za vladaření čili lépe za řádění braniborského markrabí Oty z rozmanitých končin německých vedrala se do osiřelé země české.

O Vilémě, dceři prý krále Přemysla Otakara I. — O smrti abatyše Anežky.

Právě když hlad hrozný v Čechách začal zuřiti, přibyl do Prahy jakýsi *Ondřej Saramita* v záležitostech týkajících se *Vilémy*, dcery krále českého Přemysla Otakara I., o níž jsme se zmínili při potomstvu jeho, tuto pak nyní blíže promluvíme. Jak jsme již pravili, nevědělo se o ní u nás nic, až teprv Palacký o své cestě do Vlach objevil zprávy některé, ovšem také jen dosti chudé, neboť není na jisto postaveno ani, byla-li skutečně dcerou krále svrchu jmenovaného čili některého jiného. Původně nazývala se Felix (Blažena), po smrti manžela svého, o němž se neví, ani kdo byl, r. 1262. přistěhovala se s synem do Milána, kdež, bydlíc v domě kláštera Chiaravallského, pro příkladnou zbožnost a dobročinnost všeobecně požívala vážnosti a úcty až i do té míry, že nemocní přicházeli k ní pro uzdravení a že ještě žijíc, považována byla za svatou.

Hlavou velebitelův jejích byl svrchu psaný Ondřej Saramita, kterýž jal se ji vyhlašovati za vtěleného ducha svatého, až ona sama, zvěděvši o tom, učinila přítrž pošetilostem takovým. Tím hůře počínal si Saramita po smrti její (r. 1281.); mrtvoly její nedav pochovati, odebral se s jakýmsi knězem do Čech, maje naději, že tam u rodiny královské dobře bude přijat a hojně obdarován, v čemž ovšem úplně se zklamal vůči poměrům tehdejším.

Z Čech, kdež pobyl v září a říjnu, do Milána se vrátiv, pochovati dal mrtvolu v kostele kláštera Chiaravallského, jemuž nebožka odkázala jmění své. Avšak za krátký čas Saramita mrtvolu kázal z hrobu vyjmouti a omyv ji vodou a vínem,

obleci dal v roucho drahocenné, nad hrobem pak postavil oltář nádherný, k němuž hrnulo se množství lidu obalamuceného; neboť že Saramita vedle pošetilce byl také taškářem zištným, dokazuje okolnost, že víno a vodu, jimiž mrtvolu dal omýti, prodával jako nějaký lék zázračný. Současně jal se opět hlásati učení nesmyslné, že Viléma byla vtělením ducha svatého, ano zdělal celou o tom soustavu podle obdoby učení o vtělení Ježíše Krysta. I skutečně našli se stoupenci a přívrženci nesmyslu, až konečně r. 1283. vláda duchovní chopila se proti tomu prostředkův, jež účinkovaly u většiny, Saramita však a několik osob obalamucených pokračovali v zaslepenosti, až konečně r. 1300. zakročilo se proti nim se vší přísností hrozných pokut tehdejších; Saramita totiž a dvě řeholnice, kteréž po příkladu jeho nechtěly upustiti od zarytosti pošetilé, upáleni jsou na hranici v srpnu téhož roku. Podobně učinilo se též s mrtvolou Vilémy, aby se hnusné události již nemohly opakovati.

Zde zmíniti se náleží též o jiné dceři krále Přemysla Otakara I., o abatyši *Anežce*, o nížto svrchu dosti často řeč byla. Bohabojná i dobročinná paní ta žila klidně v klášteře svém, až u vysokém stáří skonala dne 6. března r. 1282. Přečkala tedy smutný konec velikého bratrovce svého Přemysla Otakara II. a byla svědkyní děsných zkušeností a útrap, kteréž přišly na zemi českou po smrti jeho. Že velmi záhy o to usilováno, aby prohlášena byla za svatou, až konečně za našich dob vyhlášena byla za blahoslavenou, vůbec je známo. Praví se, že když Přemysl Otakar II. r. 1278. vybíral se na druhou vojnu proti Rudolfovi, teta Anežka těžce se s ním loučila, tušíc konec smutný, v den pak osudné bitvy na

poli moravském měla prý vidění, zvěstující jí, co se stalo. Mezi řeholnicemi svými klečíc, modlila se za zdar a úspěch zbraní krále; náhle prý sbledla a trnula leknutím, a pak hojně začala slzeti. Otázána, co se to stalo, pravila, že prý se jí objevilo rozedrané tělo královo. Když pak došla zvěst o neštěstí v den sv. Rufa a o hodině, kdy se co sběhlo, poznáno, že abatyše vidění ono v čas měla, co král zabit byl.

Radostný návrat krále Václava II. do Čech.

Když znamenitá úroda r. 1282 přítrž učinila hladu a nemocem z něho povstalým, také v ohledu politickém nastala za krátko doba lepší; neboť konečně vrátil se do země mladistvý král *Václav II.*, o čemž vypravuje nám kronykář náš způsobem svým prostomyslným, jak následuje:

r.

„Léta Páně 1283.*) dne 26. prosince, t. j. 1283.
v den sv. Štěpána událo se, co zřídka se přihází. Ukázalať se *duha* divné krásy, kteráž obkličovala celé město, zasahujíc koncem jedním za hradby městské k jihu, druhým pak za řeku Vltavu z tamté strany města k severu, z čehož někteří židé i také některé ženy křesťanky jako ze znamení budoucnosti celému království českému věstili štěstí, tvrdíce, že jako prý duha, opírajíc se přívalům, zadržuje časy bouřlivé, tak prý s přivolením pána boha, vládce všeho světa, obyvatele země české zachová od tisní a strastí rozličných. Také i ze znamení jiného, totižto z *hvězdy*, kteráž třpytíc se leskem nejsvětlejším, dne 5. dubna vi-

*) Tehdáž nový rok nepočínal 1. dnem měsíce ledna, nýbrž hodem narození božího, totiž dnem 25. prosince.

dína byla nad růžkem měsíce, mužové moudří a učení předpovídali příjezd panovníka svého a dědice království českého Václava, jenž meškal u poručníka svého, markrabí braniborského Oty. Když dne 24. května přijížděl, pánové a ostatní rytíři vyšli mu vstříc na několik mil, duchovenstvo pak celého města s lidem, jdouce mu v ústrety, v průvodech uctivě jej vítali, pějíce „advenisti desiderabilis“ a jiné zpěvy a písně. Lid také zpíval: „Hospodin pomiluj ny“. Průvodu účastnil se biskup Dobeš s kanovníky kostela svého a ostatní řeholníci klášterův břevňovského, strahovského, dominykáni, minoryté a všech kostelův správcové, ze světských pak mužové, ženy a všeho druhu řemeslníci.“

Rudolf král ujal se Václava II. proti Otě a vrátil Moravu.

Čím markrabí lakotný donucen byl, že konečně Václava do Čech pustil a z moci své vydal, není důkladně známo, dovídáme se toliko z téhož pramene, že Ota, ačkoli již dávno dostal svrchu psaných patnáct tisíc hřiven stříbra, nyní místo co by byl vzdával účty ze svého poručenství po právu a zákonech, „odvrhnuv stud lidský“ opět nových požadoval dvacet tisíc hřiven stříbra a do úplného peněz těch vyplacení v zástavě si ponechal hradův nejpevnějších s městy, totižto Děčína, Ústí, Mostu, Ronova, Bezděze a Šarfštejna. Avšak téhož ještě roku hradové tito se vším zbožím opět vrátili se koruně české, když Rudolf, král německý, k němuž v příčině té byl učiněn dotaz, vydal výrok, že Václav Otě mar-

krabětí ničím není povinen, nejsa vázán sliby, jež Ota na něm vynutil mocí.

A tak konečně král český i říše jeho prosti byli nesvědomitého Oty, jenž vlasti naší jakožto poručník krále a správce země více nadělal škody, než kterýkoli nepřítel zjevný. — Téhož roku také *markrabství moravské* opět vrátilo se králi českému; neboť minulo pětiletí, na kteroužto dobu král Rudolf uvázal se v držení země té po záhubě Přemysla Otakara II. Za celý ten čas Moravanům dařilo se mnohem lépe, než Čechům, neboť těšili se vládě spořádanější a ničeho nezkusili od hrabivosti Sasíkův braniborských a jiné zběře, kteráž se za nimi přitáhla do Čech.

Přední rádcové krále Václava II.

Mladý král Václav II. přes nedospělost věkem uvázal se nyní ve vládu sám; i ačkoli zkušenostmi, za minulých pěti let v hojné míře nabranými, v pravdě byl povahy dospělejší, než bývá u knížat věku toho (neboť mu nebylo než dvanáct let), předce ovšem nemohlo jinak býti, než že v celku vládl jen jmenem více než skutkem a že hlavně rozhodoval vliv mužův předních, kteříž byli okolo něho, jako předně biskup Dobeš z Bechyně a nejvyšší úředníci zemští a dvorští, mezi těmito pak nejvíce pan *Purkhart z Janovic na Vimberce*, jenž jakožto nejvyšší hofmistr království českého téměř stále byl při dvoře a s králem nejčastější měl styky.

Kromě toho král německý Rudolf z Habsburka až do smrti své velmi mnoho působil na zetě svého, mladistvého krále českého. O všem, co se dálo v Čechách a při dvoře královském,

Rudolf výtečně jsa zpraven osobami, úplně mu oddanými, nepřestával vkládati se do záležitostí českých, ve všem rady udíleje Václavovi II., jenž se jí také namnoze spravoval. I přiznati sluší, že v mnohé věci rada i přispění krále Rudolfa nebyly na ujmu říši české a králi jejímu, čemuž tím snáze možno porozuměti, že Rudolf prospíval i rodině vlastní, když hleděl prospěchu manžela dcery své. V letech pozdějších vliv Rudolfův již zřejměji znamenán byl více sobeckými záměry rodinnými, než péčí o blaho Václava a země jeho.

Královna Kunhuta a Záviše z Rožmberka při dvoře krále Václava.

Za nedlouho však vliv všech rádců svrchupsaných ustoupiti musel před vlivem muže jiného, jenž konečně Václava II. tak ovládl, že úplně byl v moci jeho. Mužem tím byl nám již dobře známý *Záviše z Rožmberka*. Podivný to rozmar osudu nestálého, že dávný tento nepřítel krále Přemysla Otakara II. stal se syna i nástupce jeho předním rádcem, ano i otčimem!

Věc sběhla se spůsobem následujícím.

Svrchu se již vypravovalo, kterak, když ovdovělá královna Kunhuta po svém útěku z Bezděze usadila se v Opavsku na Hradci, pospíšilo k ní mnoho pánův moravských a českých, aby jí nabídli služeb svých. Víme dále, že mezi nimi nacházel se též *Záviše z Rožmberka*, hlava Vítkovicův, jenž za zradu, kteréž se v době rozhodné dopustil proti Přemyslu Otakarovi II., od tohoto krále potrestán byv věčným vyhnanstvím, nyní se vynasnažoval, aby službami, královně Kunhutě

prokazovanými, opět nabyl dřívějšího ve vlasti postavení.

I zdařily se mu zámysly jeho úplně, ba snad u větší míře, než sám kdy očekával; neboť brzy u královny nabyl vážnosti a důvěry větší, než všichni pánové ostatní i upoután byl ke dvoru jejímu povýšením na hodnost purkrabí hradeckého a správce všeho dvora jejího. Vynikalť zajisté Záviše všemi vlastnostmi rytíře výtečného, že v celém tehdejším panstvě pokládán musí býti za muže nejpřednějšího; postavy jsa krásné a vzezření spanilého, se srdnatostí neohroženou bojovníka udatného spojoval způsoby a mravy dvořana nejuhlazenějšího, slyna mimo to ještě i vzdělaností neobyčejnou na doby tehdejší, rovněž i láskou k umění, jakož i sám byl umělcem, skládaje básně a písně, obsahem i tvarem zdařilé.

Není se tedy v skutku co diviti královně Kunhutě, že, pustivši v nepaměť minulost, oblíbila si společnost muže tak znamenitého a k němu přilnula se vší důvěrou, ano konečně i láskou horoucí, kteréž odolati nemohouc, tajně s ním vstoupila v manželství, jak se zdá, již r. 1280. Vysvětlujeť se věc sama sebou velmi snadno, aniž zapotřebí pachtiti se po příčinách neobyčejných anebo dokonce utíkati se pro vysvětlení do říše bájek a smýšlenek, v nichžto si libovala doba tehdejší, kdež i muž tak vzdělaný, jako spisovatel kroniky Zbraslavské *) nerozmýšlel se do spisu svého pojmouti směšné naříknutí pověrčivosti jalové, že prý Záviše úspěchův takových dosáhl, obklíčiv prý královnu jakýmis osydly umění černo-

*) Kronyku zbraslavskou počal práti druhý opat kláštera toho *Ota*, největší část ale pochází od *Petra* Žitavského. Kronyka ta hlavním jest pramenem domácím dějin našich od r. 1283. do r. 1338.

knižnického čili čarodějnického! Náklonnosť Kunhutina k Záviši nezůstala dlouho bez následkův přirozených, neboť vdova po Přemyslu II. novému manželu svému brzy porodila syna Jana čili Ješka.

Uslyševši, že syn její Václav II. konečně šťastně do vlasti se vrátiv, usedl na stolec otcovský, nejprvé poselstvím u syna zkoušela, smí-li se k němu vrátiti; neboť neviděla se s ním od té doby, co ho na Bezdězi opustila; i nemohla ovšem také věděti, jak ji asi Václav uvítá po tom, co se událo mezi ní a Záviší, hlavním druhdy nepřítelem otce jeho. Avšak Václav zachoval se jako syn milující a příjezdu mateře netoliko nedělal překážek, nýbrž naopak zvláštními posly ji k sobě zval a přibylou velmi srdečně uvítal. Ona pak přímluvami u syna Záviši proklestila cestu netoliko do vlasti, nýbrž k samému dvoru královskému, kdež ovšem velmi brzy dával se cítiti vliv muže tak moudrého a zkušeného.

Záviše z Rožmberka dosáhl moci nejvyšší.

Vlivu toho a moci tak rychle nabyté mnoho pánův jemu záviděl, zvláště pak nejvyšší úředníci zemští a dvorští, kteříž kromě toho mohli se obávati ztráty dosavádních hodností svých. I za krátko panstvo domácí rozstoupilo se na dvě strany nepřátelské, jichž jedna kupila se okolo dosavádních hodnostářův, druhá pak, a to sice silnější, okolo Záviše, kterýž kromě toho opíraje se o přízeň a důvěru krále a mateře jeho, snadno obdržel vrch nad soupeři a protivníky, jež z úřadův vytlačiv téměř všecky, samými přátely a stoupenci svými nahradil, sám uvázav se v nejvyšší hofmistrovství, úřad to předůležitý, neboť nejvyšší

hofmistr stále byl okolo krále a spravoval všecek dvůr královský. Vojna domácí, ze sporův těchto povstalá, trvala od listopadu r. 1283. až do března r. 1284. a uklidila se konečně dne 25. května smírem, jejž spůsobili král německý Rudolf a královna Kunhuta. Záviše zůstal v hodnosti své při dvoře královském, kdež nadále vzrůstaly vliv a moc jeho, když pak jen několik neděl po smíru svrchupsaném (totiž v měsíci červnu) s přivolením krále samého veřejně za hlučných slavností objevil se jakožto manžel královny Kunhuty a tedy otčim samého krále, dostoupil nejvyššího stupně moci, jsa ve skutečnosti sám králem, neboť dědic a nástupce Přemysla Otakara II., nedospělý Václav II. pouhou byl hříčkou v rukou jeho, což ovšem snadno dá se pochopiti.

Může býti, ano pravdě velmi podobno, že znamenitý pán tento, nejsa ovšem prost vad lidských a to zvláště ctižádosti, štěstím a úspěchy tak neobyčejnými poněkud i zpyšněl; před několikem let psancem jsa z vlasti vyobcovaným, nyní pak manželem vdovy a otčimem syna krále téhož, kterýž jej v psanství dal, ano neobmezeným vladařem v zemi, jížto navždy měl býti prázden! Může také býti, že pouštěl uzdu i jiné náruživosti, totižto pánovitosti, kterouž snad i urazil toho onoho; může také býti, že do budoucnosti zanášel se snad zámysly sobeckými, o kteréž jej podezřívali nepřátelé a závistníci; jisto však jest, že moci v skutku královské, již provozoval po nějaký čas, užíval ve prospěch země a národa, totižto na upevnění a ustálení bezpečnosti a pořádku v zemi a na vymýtění rozmanitých neřestí, kteréž se v zemi zakořenily za bezvládí a nepořádkův předešlých.

Král německý Rudolf nepřítelem Záviše. — Svatba Václava II. s Jitkou.

Není pochybnosti, že mnoho měl v zemi nepřátel a závistníkův, kteříž stáli o záhubu neb alespoň žádostivi byli ponížení jeho, avšak marné bylo jich toužení a usilování; neboť Záviše stál pevně, opíraje se o krále a mateř jeho, ženu svou, rovněž i o velký počet panstva domácího. I kdož ví, do které až doby by se byl těšil štěstí, kdyby se mu nebyla postavila vstříc moc, jejížto snahy nepřátelské více mu uškodily, než všecko sočení nepřátel domácích. Mocí touto byl král německý Rudolf z Habsburka.

Tak se časy mění — tak střídají se přízeň a nepřízeň lidská! Před několikem let jakožto náčelník panstva, jež proti králi svému vztýčilo prapor odboje a zrady, Záviše u Rudolfa těšil se přízni a vážnosti; nyní však tentýž Rudolf začíná se děsiti bývalého spojence, jejž při dvoře zetě svého, nedospělého krále Václava II. jakožto otčima jeho spatřuje v plném držení moci královské. Započal tajný boj tchána proti otčimu. Rudolf počal o to usilovati, aby zetě svého vyrval z moci otčima, kteráž se mu zdála býti nebezpečnou.

Obrat tento ve smýšlení Rudolfa nastoupil někde po veřejné oslavě sňatku Záviše s královnou Kunhutou; neboť kdežto Rudolf ještě počátkem roku 1284., když v Čechách sprostředkoval mír svrchupsaný mezi stranami, přál Záviši a takřka
r. mu přispěl, aby se upevnil v moci, hned na za-
285. čátku roku následujícího (1285.) naskytují se nám důkazy neklamné, že již tehdáž netoliko bylo veta po dobrém dorozumění a přízni, nýbrž že nastala

roztržka úplná, což se hlavně ukázalo při svatbě mladistvého krále Václava.

Pamatujeme se, že po záhubě krále Přemysla Otakara II. následkem úmluv Čáslavských dědic jeho, tehdáž sedmiletý Václav v Jihlavě oddán byl s dcerou krále Rudolfa Jitkou. Nyní po více než šesti let sňatek tento hlučně měl se oslaviti, ačkoli Václavu i Jitce nebylo než asi čtrnácte let. Dějištěm slavností bylo město Cheb, kamž v lednu roku řečeného přibyli s dětmi svými královna Kunhuta i král Rudolf. Oslava sňatku odbyla se dne 24. ledna za hojného účastenství hostí vzácných z říše obojí.

Tu pak Záviše, ačkoli ovšem první byl osobou v průvodu Václava II. a Kunhuty, nezajel až do samého města, nýbrž maje o tom dobrou zprávu, že naň Rudolf nevraží, zůstal v nedaleké vsi, maje pořád koně sedlané, bylo-li by potřeba, aby odtud pospíšil. Po slavnostech rozjeli se rodičové královští, Jitka pak nenásledovala do Čech manžela a tchyně své, nýbrž odjela do Němec s otcem, poněvadž tento nedůvěřoval Čechům a zvláště obával se vlivu Záviše.

Smrť královny Kunhuty.

Nedůvěra tato Rudolfova a zřejmé nepřátelské jeho smýšlení Záviši mohly mrzeti a urážeti, nijak ale nebyly na ujmu dosavádní jeho moci při dvoře královském, kdež nadále zůstával první osobou, provozuje moc královskou místo pastorka svého, Václava II., s nímž téhož ještě roku vykonal některé jízdy po Čechách, aby potrestal zpupnost sem tam se vyskytující.

r. První rána, kteráž se Záviše skutečně dotkla,
85. bylo *úmrtí královny Kunhuty*, kteráž roku 1285. dne 9. září v Praze zemřela a tam v kostele sv. Františka u křižovníkův blíže mostu slavně byla pochována. Těžce prý nesla velmi, že Rudolf manžela jejího Záviši a i ji samou urazil nedůvěrou, když dcery své Jitky nechtěl jim svěřiti. Co Záviše ztratil úmrtím jejím, leží na bíledni; nemělť co truchliti nad ztrátou toliko manželky milé, jemu zcela oddané a mateře vlastního syna svého Ješka, nýbrž také mateře krále Václava, jehož důvěru a náklonnosť uměla zachovati manželu svému, v niveč obracejíc pokusy nepřátel a závistníkův, aby jej u krále osočili. Předvídalť ovdovělý otčim králův, jak se nepřátelům usnadní práce, když žalobám jejich utrhačným a podezřívavým u krále nebude již překážeti rozhodné slovo matky jeho bystrozraké a opatrné.

Obrat očekávaný ostatně nenastal hned po smrti Kunhutině, z počátku zdálo se, že přátelský poměr mezi králem a Záviší potrvá nadále; neboť několik dní po úmrtí královny Václav II. Záviši a synovi jeho zapsal a pojistil dědičně města Polici, Lanškroun a hrad Lanšperk. Také Záviše při králi udržel se ještě dosti dlouho v moci posavádní, o čemž nejlépe svědčí výprava na Moravu; avšak nepřátelé jeho, majíce volnější cestu ku králi mladistvému a nezkušenému, pracovali bez ustání, až konečně svého dosáhli.

Výprava Záviše s králem na Moravu.

Výprava na Moravu zjednala Záviši novou slávu a nové zásluhy. Podnikl ji s králem v čele znamenité síly vojenské r. 1286. V Brně dorozuměl

se Václav s nevlastním bratrem svým, známým nám levobočkem krále Přemysla Otakara II. *Mikulášem, knížetem opavským*, a přijal na milost zpupného pána, *Erharta z Obřan*, jejž Záviše skrotil dobytím několika hradův jeho. Pak táhlo se na klášter *Rejhrad*, jehož se zmocnila družina lupičův, kteříž jako dravci z pevného brlohu svého plenili krajiny okolní. Záviše noční dobou hlavním žena útokem, slavně dobyl hradu, z něhož loupežníci pozůstalí za temna se vykradli, avšak zbloudivše, téměř všickni upadli do rukou vojska českého. Bylo jich něco okolo čtyr set; ti pak všickni na hrdle byli strestáni, a sice dílem stati, dílem pověšeni.

Potom Záviše a král hnuli se k *Třebové Moravské*, aby se vykonala spravedlivosť nad zpupným pánem *Bedřichem ze Šumberka*, jenž přes dřívější sliby a závazky trval ve spouře, až konečně po dobytí hradův sám dostal se do zajetí. Tu rozmanití přátelé jeho zaň se přimlouvali, aby nebyl dán do vězení ani na hrdle trestán, kterýmižto prosbami král Václav hnut, prominul mu pokutu zaslouženou a potrestal jej utětím jednoho prstu u pravé ruky. Potrestaný takto napotom ku králi věrně se choval a u velikou jeho přízeň vešel. Konečně na výpravě této Záviše přítrž učinil také ještě řádění loupežníkův na hradě *Hohenštejně* nedaleko hranic českých. Kdyby Záviše, jak jej podezřívali nepřátelé, skutečně byl měl nectné s králem zámysly, zajisté na této výpravě mnohokráte byla by se mu naskytla příležitosť, aby je vykonal, avšak nedovídáme se ani za této výpravy ani před ní ani po ní o žádné události, kterážby se alespoň poněkud mohla považovati za jakýsi pokus proti bezpečnosti krále.

Poznáváme tedy, že obviňování v tomto směru nebylo než podezříváním lichým a bezpodstatným.

Královna Jitka, choť Václava II. přibyla do Čech. Záviše odešel ode dvora královského.

Avšak utrhači vždy a všude nacházejí sluchu ochotného a osočovatelé Záviše docházeli víry hlavně u Rudolfa krále, jenž velice o to usiloval, aby Záviši ode dvora vypudil, což se mu konečně podařilo, když dceru svou Jitku do Čech vyslal k manželu jejímu, králi Václavu II.

Patnáctiletý mladík tento pobádán prý k tomu od předních pánův zemských, „kteříž prý se oň obávali, aby se mu nepřihodilo něco zlého“, a sám prý také cítě, „že dokud snášeti bude mistrování Záviše, neoctne se v pravé bezpečnosti“, vypravil posly ku králi Rudolfu, aby mu vydal dceru svou, manželku jeho. Rudolf učinil mu po vůli, avšak výslovně položil za vymínku, aby Záviše nezůstal při dvoře královském, až se tam usadí Jitka. Václav choti své vyjel vstříc až na hranice
r. české, odkud ji v průvodu slavném uvedl do Prahy
287. a tam v den sv. Prokopa (4. července) r. 1287. v kostele sv. Víta na stolici královskou posaditi dal, rozkázav, aby ji všickni nazývali paní a královnou Čech.

Spisovatel kronyky zbraslavské, opat Petr o té kněžně vypravuje mnoho pochvalného, zvláště pak vynáší dobrosrdečnosť její. Když prý konala svrchupsanou cestu do Prahy a ještě sem tam v zemi jevily se jí sledy útrap nedávno minulých, hořem až prý slzela a chudému lidu, jenž k ní se sbíhaje, naříkal jí bídu a nouzi svou, s pohnutým srdcem útěchu podávajíc, slibovala, že

pečliva bude úlevy. Dále týž kronykář chválí ji, že velmi opatrně dům svůj spořádala a vůbec dobře si počínala, každému přejíc přístupu, snažila se laskavě se prokazovati všem, nedělajíc rozdílu mezi Čechy a Němci. Co den po službách božích se svými pannami zasedla prý k práci, dohlížejíc bedlivě, aby se vše náležitě a v čas vykonalo.

Usazením se v Praze královny Jítky dvůr královský, rozumí se, úplně se změnil, a že změna tato nebyla ve prospěch Záviše, snadno si pomysliti. Osočovatelé měli nyní práci nejsnadnější, neboť nalézali sluchu i podpory u královny Jitky, kteráž se Záviše štítila i bála nejinak, než jako kouzelníka zlého, a požívajíc lásky a důvěry manžela svého, snadno srdce jeho odvrátiti dovedla od otčima, z tolika stran nařknutého.

Znamenaje tyto změny, kteréž se mu asi dosti často a dosti příkře dávaly cítiti, Záviše, složiv hodnosti své, opustil dvůr královský i Prahu, a usadil se na rozsáhlých statcích svých r. 1287. Na krátko před tím ještě nemalé dobyl si zásluhy o bezpečnost v Praze a okolí zřízením prvního řádu policejního, z něhož se později vyvinul tak zvaný *„úřad šestipanský“*.

Záviše oženil se se sestrou krále uherského.

Dobrovolným odchodem Záviše nepřátelům jeho bylo sice uleveno, nikoli však úplně vyhověno, ano nový lesk, jejž mu dodati měl opětný sňatek manželský, znova jedny velice polekal, jiné neméně popudil. Velmož český, vdovec po královně Kunhutě chystal se vejíti v nové manželství a sice opět s dcerou rodu královského; neboť král

uherský Ladislav, s ochotou vyhovuje žádosti jeho, slíbil mu dáti za manželku vlastní sestru svou *Jitku*, kteráž s přivolením papežovým směla opustiti klášter, kdež dosud žila.

Nepřátelé jeho mezi panstvem novou proti němu povstali nenávistí; mrzelo je i záviděli mu, že soudruh jich podruhé béře si manželku rodu královského; nemeškali též nedůvěru mladistvého Václava krále podněcovati, poukazujíce, že man jeho žení se se sestrou krále uherského, s nímž královský dvůr český nežil právě v dobré vůli.

Záviše vypravil se s velikou nádherou na cestu ku své nevěstě, chtěl se na královském dvoře uherském v Bělehradě (Stolním) objeviti poněkud v známém lesku Přemysla Otakara II., jehož pokladův část nemalá s královnou Kunhutou byla se dostala do rukou jeho. Ostatně nedostal se do Uher bez překážky, neboť ještě na půdě české doznal nebezpečí, jež mu připravil hněv nepřátel. Když totiž Záviše, důvěřuje se v bezpečnost, s družinou bezstarostnou ubíral se železnými horami, nenadále vyřítil se naň se zástupem mocnějším pan *Hynek z Lichtemburka* i rozprášiv a dílem zajímav služebníky jeho, zloupil největší část pokladův; Záviše sám s těží vyvázl z úkladův mu strojených a s nepatrným průvodem zachránil se útěkem do kláštera opatovického. Nehodou touto nedada se odstrašiti, brzy opět vydal se na cestu zmařenou mocněji než prvé opatřen a zabezpečen a tak šťastně do Uher se dostal, kdež se slavnost svatební odbyla způsobem královským. V Čechách s novou manželkou usadil se na hradě *Svojanově*, německy Fürstenberk řečeném, nedaleko Poličky, kdež vedl si nejinak než po královsku.

Záviše zajat na hradě pražském, postaven před soud, s[illegible]en a uvržen do vězení.

r.
Když mu roku následujícího (1288.) manželka 1288.
porodila syna, Záviše vystrojiti chtěl křtiny slavné, kterážto slavnosť odbývati se měla někde na pomezí říší obou králův, totižto Vácslava českého a Ladislava uherského, jež Záviše oba pozval, aby synáčkovi jeho byli kmotry. Kromě panovníkův těchto pozván byl také *vratislavský kníže Jindřich IV.* Okolnosti této dychtivě se chopili nepřátelé Záviše při dvoře českém, králi Vácslavu a manželce jeho Jitce, bez toho již naplněným bázní a nedůvěrou, namlouvajíce, že prý Záviše nic jiného nezamýšlí, než aby krále svého vlákal v osydla chytře ustrojená a konečně uskutečnil dávný oumysl hanebný, zmocniti se ho a života jej zbaviti. Pomlouvačům velice napomáhala okolnosť, že s Vácslavem pozváni byli oba panovníci svrchupsaní, kteříž s ním nežili v přátelství.

V úzkosti největší postaven král Vácslav nemaje prý komu se svěřiti a u koho nalezti útěchy, hledal ji toliko v bohu, pročež tehdáž učinil slib slavný, že vyvázne-li z úkladův nebezpečných, z vděčnosti k bohu založí klášter bohatě nadaný. Tak alespoň vypravuje kronyka zbraslavská, jejížto spisovatel všude jeví záští jízlivé proti Záviši a patrně velmi přepíná, kdež o něm vypravuje. Vácslav zajisté dosti měl lidí okolo sebe, jimžto se mohl svěřiti; neboť po přibytí královny Jitky Rudolfovny a po odchodu Záviše dvůr královský osazen byl jen lidmi po vůli obou manželův královských. I není také jasno, proč by král Vácslav byl býval v úzkosti tak převeliké, když Záviše daleko meškal ode dvora královského a strojil-li skutečně úklady při křtinách, nic nebylo

snažšího, nežli se jim vyhnouti; nepotřebovalť Václav než zamítnouti pozvání a bylo veta po úkladech, byly-li jaké.

Naproti tomu ale z toho, co se pak sběhlo skutečně, zřejmě vysvítá, že se v Praze strojily úklady proti Záviši a že nepřátelé jeho pražští ve srozumění s králem sosnovali záměr, kterak dokona zničiti muže, jehož tak nenáviděli a se obávali. Přetvařuje se totiž král Václav přijal pozvání Záviše, vzkázal mu však, že slušné ohledy k důstojenství jeho vyžadují, aby Záviše sám přijel proň do Prahy a jej doprovodil na místo slavnosti. Nemaje tušení zlého, (v čemž možno spatřovati důkaz svědomí zlých oumyslův prostého) Záviše vykonal vůli královu a přibyv do Prahy, udal se na hrad královský, přinášeje královně Jitce darem skvostný závoj práce znamenité a ceny nemalé. Takový pak byl tehdáž u dvora strach z muže toho i až do té míry nepřátelé dovedli jej očerniti v duchu tehdejší doby pověrčivé, že královna Jitka neodvážila se závoje ani dotknouti, nýbrž v oheň jej uvrci kázala, obávajíc se, že by sic utrpěti mohla mocí kouzelnou.

O tom, co ho na hradě očekávalo, Záviše nezvěděl hned, neboť král sám v přetvářce vlídně se k němu měl; až teprv když Záviše strojil se na odchod, zabránilo se mu výrokem, že jest vězněm královým. Dalo se předvídati, že hrdý velmož nepodá se jen tak zlehka, pročež učiněna byla opatření potřebná pro případ obrany. Když tedy Záviše svobody své hájiti chtěl mocí, vrhlo se naň devět rytířův připravených, kteříž, majíce poručíno, aby šetřili života jeho, měli co dělati, než jej na zemi porazili a spoutaného odevzdali v moc podkomořímu královskému, *Zbyslavovi Zajíci z Třebouně*, jenž náležel mezi přední jeho

nepřátele, neboť mu Záviše dříve odňal úřad vysoký. Soud, před nějž ihned byl postaven, učinil nález, aby králi vydal všecky hrady a statky i též všecky poklady, jež prý držel bez práva po královně Kunhutě, proti čemuž Záviše se zpěčoval, leč by se mu dříve vyplatilo padesát tisíc hřiven stříbra; neboť tvrdil, že statky a klenoty držel v zástavě za sumu svrchu položenou, na kterouž manželka jeho Kunhuta od krále Přemysla Otakara II. zápis měla a kterouž pak odkázala synovi Ješkovi. Soud konečně Záviši neoblomného odsoudil na ztrátu všech statkův i svobody, a tak hrdý velmož, do nedávna ještě tak mocný, že mohl býti jmín králem, uvržen jest u vězení ve větší věži blíže hlavní brány hradu pražského, kteráž pozdějí pojmenována jest „bílou věží“.

Moc krále českého počíná zasahovati do Slezska.

Okolo té doby říši české dostalo se rozmnožení čili rozšíření nenedůležitého, jež panství českému začalo raziti dráhu do Slezska. Celé Slezsko nynější, tak pruské jak i rakouské,*) země původně ryze slovanská a sice polská, náležela ode dávna k říši polské; avšak svazek ten politický dosti záhy se rozvolnil, jakmile moc a sláva Polska klesati počala po smrti bohatýrského ale málo politického krále Boleslava III. Křivoustého († 1135.), jenž říši svou rozdělil synům, ovšem tak, aby poslušni byli bratra nejstaršího Vladislava II. knížete krakovského a slezského.

Následky tohoto rozdělení nebyly jiné, než

*) Kromě Opavska, kteréž tehdáž patřilo k Moravě.

smutné poměry, kteréž vzešly s říši české z osudných údělův knížecích následkem Břetislavova zákona o posloupnosti. Polsko netoliko pozbylo jednoty a vlády jednotné, nýbrž také síly a vážnosti a tak stalo se, že potomci onoho Vladislava II., mezi něž Slezsko rozděleno bylo v několik knížetství, počínali si jako panovníci samostatní, nijak se neohlížejíce k Polsku, kdež také rozptýlenosť trvala dále. Jako Přemyslovci v Čechách a na Moravě, knížata tito, Pjastovci polští, berouce manželky své nejvíce z Němec, živlu německému stlali cestu do zemí svých, povolujíce a podporujíce hojné usazování se osadníkův německých.

Mezi knížaty slezskými časté trvaly sváry a boje, silnější slabšího utlačoval, pokud moc stačila, pročež slabší ohlížeti se museli, kdoby jim poskytl pomoci neb ochrany, a tu ovšem sama sebou se naskytovala říše česká, kteráž od časův Přemysla Otakara I. těšila se spořádanosti vnitřní, a tedy u sousedův vážnosti. Porozumíme tedy jednání knížete *Kazimíra opolského a bytomského*, jenž sobě i zemi své pojistiti chtěl ochrany vydatné proti nepřátelům okolním. Přibyl tedy do Prahy a tu, jak praví listina, o tom zdělaná dne r. 1289. 10. ledna 1289. v síni králově u přítomnosti všech pánův a úředníkův země své, též i nejvyššího panstva a duchovenstva českého, jakož i měšťanstva a jiného lidu, z vlastního rozmyslu a k radě i v souhlasu všech pánův a poddaných svých sebe a všecky nástupce a potomky své a celé knížetství své se vším všude dobrovolně poddal králi Vácslavu II. a koruně české na věčné časy.

Rozšíření říše české na sever.

Současně anebo velmi brzy potom vyjednávalo se o jiné rozšíření panství Václava II. a sice ve směru severním, v *Míšni* to jest v nynějším království saském. Tamější markrabě *Bedřich* příjmím *Malý*, obávaje se nebezpečenství od příbuzných, učiniti chtěl směnu s králem českým, postupuje mu dědičné země své v Míšni jako Drážďany, Perno, Tarant, Donín, Zavidov atd. za rozsáhlé statky v Čechách a na Moravě. Byly to ponejvíce statky, kteréž se Záviši uvězněnému měly pobrati, jako Police, Lanškroun, Lanšperk atd. i mělo se z nich utvořiti knížetství, ježby dědičně drželi markrabí Bedřich a potomci jeho, avšak nikoli s právem svrchovanosti, nýbrž jako manové říše české. Stranu směny této již všecko bylo smluveno i ustanoveno, jak svědčí listina zdělaná v Praze dne 2. února 1289., avšak věc celá potom předce nepřišla úplně k skutku, ačkoli i král německý Rudolf netoliko dal k tomu svolení a směnu tu stvrdil, nýbrž o sjezdu se zetěm svým Václavem II. v Chebu již i svrchupsané krajiny v Míšni jako léno říše německé přiřknul koruně české. Předce však značná část nynějšího království saského dostala se v držení krále českého.

Sjezd Václava II. s Rudolfem, králem německým, v Chebu r. 1289.

O sjezdu svrchupsaném králův Rudolfa německého a Václava českého dočítáme se, že odbyl se v městě Chebu koncem měsíce února a počátkem března r. 1289. kamž Václav s chotí

přijel, tchánem byv pozván. Tam dne 4. března Václav pod korunou a oděn rouchem královským u veliké nádheře předstoupil před krále Rudolfa, sedícího na stolci v úplném majestátu a od něho přijal korouhev království českého na znamení, že od něho přijal v léno zemi českou.

Mimo to Rudolf k zeti svému, králi českému, zachoval se velmi laskavě, dal totiž rozsouditi spor někdys proti Přemyslu Otakaru II. započatý, jakoby králům českým neslušela hodnosť číšníkův říše německé a spojené s ním právo kurfirsta, totižto právo účastniti se volení králův německých. Jak se samo sebou rozumí, rozřešil se spor po přání krále českého, jemuž Rudolf na to dal listy stvrzovací, že totiž králové čeští jsou číšníky a kurfirsty. Dále mu Rudolf dal také ještě město *Cheb* s krajinou v zástavu jakožto věno manželky jeho. Že tu také schválil a stvrdil svrchupsanou směnu, smluvenou mezi Václavem II. a markrabím míšenským Bedřichem Malým, již se vypravovalo. Zdá se, že Rudolf k Václavovi měl se tak laskavě hlavně proto, že, cítě již věk svůj pokročilý, a na zřeteli maje volbu budoucího krále německého, nejmladšímu synovi svému Rudolfovi chtěl zabezpečiti hlas krále českého, kterýž asi ochotně slíbil, že bude podporovati bratra manželky a manžela sestry své, neboť Anežka, sestra Václavova, byla choti Rudolfa mladšího. Když pak Václav po sjezdu chystal se k návratu do Čech, propouštěl jej Rudolf s mnohým dobrým naučením a poslal s ním biskupa bamberského *Arnolda*, aby mu byl nápomocen radou.

Smutný konec Záviše z Rožmberka.

Mezi tím Záviše smutně trávil dni v bílé věži, kdež prý se bavil skládáním rozmanitých písní v jazyku českém, ježto se pak dlouho udržely v paměti. *) Očekávali-li nepřátelé jeho, že hrdý velmož ve vězení skrotne, sklamali se velice, neboť Záviše nedal se oblomiti, trvaje v odporu svém proti žádostem královým. Nemohl-li se Záviše sám hájiti, zastávali se ho jiní, neboť četné jeho příbuzenstvo, mocní *Vítkovici*, a jiní jeho přátelé nestrpěli mlčky urážky a násilí jemu učiněných, nýbrž započali zpouru proti králi, požívajíce v tom podpory krále Ladislava uherského a knížete Jindřicha IV. vratislavského, jenž nedávno před tím dostal se na stolec velkého knížetstva krakovského.

Nyní ukázalo se, kterak si král Václav II. posloužil, když ukvapil se proti Záviši, příliš důvěřovav osočovatelům jeho; neboť úkladným uvěznením Záviše vyvolalo se nebezpečenství nemalé; vždyť zpurné panstvo, kteréž Záviši chtělo pomstíti, zanášelo se již i oumyslem, *svrhnouti Václava krále* a dosaditi místo něho Jindřicha IV. vratislavského. V tísni této skutečné Václav hledal rady a pomoci u tchána, krále Rudolfa, u r.
něhož byl s manželkou v Erfurtě r. 1290. I vy- 1290.
pravil král Rudolf s Václavem do Čech syna svého *Rudolfa* s vojskem; avšak knížeti tomuto nebyl souzen dlouhý pobyt ve vlasti manželky své Anežky a při dvoře svaka; neboť při zábavách na oslavu příjezdu jeho vystrojených upadl v nemoc

*) Již často vyslovila se domněnka, že snad některá píseň rukopisu královdvorského pochází od Záviše; neboť rukopis ten, sbírka to zpěvův a písní českých, sepsán jest právě okolo času onoho.

těžkou, kteráž životu jeho učinila konec dne 10. května.

Po smrti jeho na Václava krále největší vliv měli Šváb *Pertolt z Gepzenštejna*, rytíř řádu templářského, a probošt míšeňský *Bernart z Kamence*. Nechtělť král německý Václava II. nechati bez rádcův, kteřížby naň působili po přání jeho.

Aby se boj s povstalými Vitkovici a jinými pány rychle ukončil, dal konečně Rudolf zeti svému radu děsnou, totižto aby se Záviše s vojskem královským vozil od hradu k hradu a zpupným jich držitelům a hajitelům aby se hrozilo popravou Záviše, nevzdají-li se. Rada tato nelidská Rudolfovi, že ji dal, neméně hanby působí, než Václavovi, že se dle ní zachoval. Tak tedy Záviše, zdržán byv ve vězení asi půl druha roku, vyveden byl z bílé věže, aby s ním vojsko královské před hrady přátel jeho provozovalo divadlo nedůstojné, kteréž v několiku případův skutečně mělo účinek, jak si přáli královští.

Avšak před hradem *Hlubokou* stalo se jinak. Tam totiž bránil se vlastní bratr Záviše, pan *Vítek*, u něhož nic nepořídilo se hrozbou, zdáloť se mu bezpochyby nemožným, aby se vykonala hrozba tak surová. Král Václav konečně sám přijel k vojsku, jež vedl nevlastní bratr jeho kníže opavský Mikuláš, jenž urputným byl nepřítelem Záviše již z dob dřívějších. Ničeho nepořídiv přítomností svou, král Václav II. konečně odejel od vojska, ponechav Záviše libovůli knížete Mikuláše, jenž záští svému uzdu pustiv, dal vykonati hrozbu ukrutnou. I tak Záviše, jemuž se dopřálo jen tolik času, aby přijal svátosti, na louce pod hradem, s něhož dívali se bratří jeho, vyveden byl na lešení, kdež jej sťali prknem přiostřeným dne 24. srpna r. 1290.

Způsobem takovýmto sešel nejznamenitější tehdáž pán český. Kdož věří ve spravedlivost dějin, může v tom zříti trest zasloužený za zločin, jehož se dopustil proti vlasti a národu zradou krále v době nejrozhodnější, a může v tom zříti i divný rozmar osudu, že trest takový na Záviši seslati dal z návodu onoho, jemuž prospěl, zradiv krále svého, a z přikázání onoho, jehož otce zradil.

Tělo odpraveného pochováno bylo v kostele kláštera cisterciáckého ve Vyšším Brodě, nedávno založeného panem Vokem z Rožmberka; syn jeho *Ješek* s rytíři řádu německého, jimž jej král Václav odevzdal, dostal se do Prus a v řádě tom dosáhl hodnosti vysoké; bratří pak *Vítek* a *Vok* zachránili se útěkem do Uher a pak do Polska, ostatní Vítkovici s králem se smířili.

Tím skončila se záležitosť Záviše z Rožmberka; nepřátelé jeho zajásali, avšak velmi mnoho bylo i těch, kteříž ho litovali upřímně, z čehož dá se souditi, že nedošlo obecné pochvaly, kterak se k němu Václav II. zachoval. I skutečně v životě krále toho zachování se jeho k Záviši tvoří stránku temnější; zdá se, že dopustil se křivdy veliké, čehož ovšem větší část viny dlužno sčítati na rádce a důvěrníky jeho, kteříž mladíka bojácného líčením černých zámyslův Záviše tak zastrašili, že ukvapil se s soudem svým. Může býti, že to sám cítil a že se v něm ozvalo svědomí, jež ukonejšiti hleděl způsobem tehdáž obvyklým, totiž štědrostí k církvi, jakož uhlídáme, až řeč bude o založení kláštera, k čemuž se zavázal slibem slavným.

O zavraždění královského podkomořího pana Zbyslava Zajíce z Valdeka r. 1291.

Okolo téhož času, co Záviše zahynul způsobem tak tragickým, sešli též smrtí násilnou oba panovníci, kteréž pozval na křtiny osudné a kteříž potom slíbili pomoc Vítkovicům a jich přátelům pro vysvobození Záviše proti králi Václavu povstalým; neboť král uherský *Ladislav* zavražděn byl v noci mezi 9. a 10. červencem r. 1290., kníže pak Vratislavský *Jindřich IV. Udatný*, jemuž povstalí nabídli korunu českou, sešel jedem dne 23. června r. 1290.

Rozumí se, že kronykář zbraslavský, nepřítel Záviše, neopomenul náhodu tuto vytknouti se zvláštním důrazem jako trest boží; když ale dále vypravuje o zavraždění jednoho z hlavních nepřátel Záviše, totižto podkomoří královského Zbyslava, nevidí v tom než následek přísnosti jeho. Vypravuje o tom jak následuje. Měšťané pražští *Reichard* a *Ulfram* pro jakési přestupky uvězněni byli k rozkazu krále, jenž je odevzdal podkomořímu, mocnému pánu *Zbyslavovi Zajíci z Valdeka*, aby na ně měl dozor pilný. Tento s uvězněnými nakládal velmi zle, a trýznil je ve dne v noci tak, že oni, aby toho již bylo konec, s ním se smluvili, že předešlá provinění svá napraví pokutami na penězích. I vymohli si také lhůtu, do kteréž by byli prosti žaláře, aby s přátely svými o pomoc se smluviti a milosti královské dosíci mohli. Když pak lhůta již měla vypršeti a oni věci nespořádali, volili jíti na vždy do vyhnanství, než na novo podstoupiti trýzeň žaláře. Od pana Zbyslava přísně napomenuti, aby slibům vyhověli, nepostavili se, nýbrž počíhali si naň a když nic zlého netuše, padl jim do rukou nedaleko kostela

sv. Klímenta, řítili se naň a povalivše jej, zabili. Vědouce, že spáchali těžký zločin uražení milosti královské, rychlým útěkem znikli ramene spravedlnosti trestající. Ztrávivše nějaký čas u vyhnanství v zemích sousedních, konečně za přímluvou přátel dosahše milosti královy a s rodinou zavražděného vyrovnavše se penězi, do vlasti se vrátili.

Václav II. zvolen na knížetství krakovské a sandoměřské r. 1291.

Smrtí Jindřicha IV. knížete vratislavského koruně české vrátilo se opět *Kladsko*, v jehožto užívání doživotní uvázal se po smrti Přemysla Otakara II. Poněvadž pak zemřel bez potomstva, tedy i vlastní jeho knížetství vratislavské mělo připadnouti králi Václavu II. na základě dřívějších úmluv dědičných; avšak jiný kníže slezský, totiž *lehnický Jindřich* proti právu zmocnil se knížetství uprázdněného a v něm se udržel. Za ztrátu tuto ale dostalo se králi českému znamenité náhrady, jež nejlépe svědčí o vážnosti, kteréž se Václav II. již tehdáž těšil v zemích sousedních. Smrtí Jindřicha IV. uprázdnilo se též *knížetství krakovské* a *sandoměřské*, na kteréž nedávno před tím dosedl po úmrtí knížete tamějšího *Leška Černého*, jenž r. 1289. bezdětek zemřel.

Když stavové knížetství těchto v Krakově radili se, koho by si zvolili za knížete a pána svého, ovdovělá kněžna *Gryfina*, manželka někdys Leška Černého, užila vlivu svého a způsobila, že zvolen byl sestřenec její, král český Václav, neboť matka jeho Kunhuta vlastní byla sestra její. I přibyli tedy poslové polští do Prahy, kteříž

Vácslava krále prosili jmenem stavův, aby do Krakova přijel a uvázal se v knížetství řečená. r. Vácslav posly velmi vlídně uvítav, nabídnutí přijal 1291. a zajel na Moravu hned počátkem r. 1291., avšak z jistých důležitých příčin nechtěje opouštěti zděděných zemí svých, místo sebe biskupa pražského Dobše vypravil do Krakova, aby se jmenem jeho uvázal v ty krajiny a je spravoval. Kněžna Gryfina později přibyla do Prahy, kdež žila až do své smrti a tam i pochována byla a sice vedle sestry své Kunhuty v kostele sv. Františka.

O povaze krále Vácslava II.

Roku svrchupsaného (1291.) a sice dne 15. července *zemřel král německý Rudolf I.*, jenž, jak známo, největší měl vliv na zetě svého krále Vácslava II. zvláště od té doby, co po smrti královny Kunhuty počalo se dařiti snahám úsilovným, aby Záviše Rožmberský pozbyl moci své. Rudolf účinkoval na Vácslava tak mocně, že tento nic důležitého nepodnikal bez rady a souhlasu jeho.

Po smrti Rudolfově již nikdo nepožíval vlivu takového, Vácslav II., jemuž tehdáž bylo dvacet let, počínal si nyní samostatněji, pročež tuto nebude nemístné, promluviti o povaze jeho.

Jak ani jinak býti nemohlo, následky útrap, jichž doznal v útlém mládí, jevily se u něho trvale. Strasti, v nichž jako hošík tonul několik let po záhubě velikého otce svého, nezůstaly bez účinku tak na tělo jak na ducha. Těla slabého nepožíval zdraví než velmi vetchého, což zhoršilo se ještě tím, že sám mařil síly své, záhy počav hoviti

rozkošem. *) Z této slabosti tělesné pocházely vady jeho; byl t lekavý a bojácný až do té míry, že když bylo zamračeno a blížilo se hromobití, zalézal do skříně s ostatky svatými, domnívaje se, že se mu tam nic nestane; jinou zvláštností jeho bylo, že omdléval, jakmile spatřil kočku. Zhusta nedostávalo se mu ráznosti potřebné, ba ani čilosti, velmi mnoho času ztrávil na spaní. Trpké zkušenosti u poručníka hanebného Oty braniborského učinily jej nedůvěřivým a poněkud i potměšilým.

Kromě těchto slabostí a vad vyznamenával se ale mnohými vlastnostmi výbornými, kteréž jej učinily jedním z nejlepších králův, co jich měla země česká. Nehově náruživostem, jež u tolika panovníkův bývají na ujmu, ba na zkázu blaha jich říší a národův, totižto nemírné dychtivosti po rozšíření panství, po oslavě i to hlavně válkami zbytečnými, měl upřímnou vůli plniti povinnosti panovníka dobrého a přihlížel hlavně k tomu ke všemu, co slouží povznešení blahobytu, jsa v tom jaksi předchůdcem velkého vnuka svého, krále Karla. Proto za panování jeho rychle se zacelily rány, Čechám zadané po smrti Přemysla II. a vlast naše dostoupila vysokého stupně blahobytu.

Za poručnictví Oty braniborského úmyslně byv zanedbán u vychování, že se nenaučil ani

*) Spisovatel kronyky zbraslavské píše sice, že prý, když jej jakýsi kněz *Albert* napomenul „pro jisté lehkomyslnosti let jinoších“, on hned se polepšil „a po dvě leta tělo své trestal šatem žíněným, až skrotil nedovolené náruživosti těla“. Z toho poznáváme jen, že již tehdáž o velkých pánech psávalo se velmi šetrně, a kde jen poněkud bylo možno, i pochlebně; neboť co se týká rozkoší, tu král Václav nebyl právě vzorem zdrželivosti přílišné.

čísti a psáti, vlastním přičiněním v obcování s muži vzdělanými sám nabyl vzdělanosti vskutku podivuhodné, tak že do rozmluv pouštěl se netoliko s bohoslovci o věcech náboženských, nýbrž i s právníky o rozmanitých případech soudních a s lékaři o prostředcích proti nemocem. Že byl přítelem věd a jim přikládal váhu nemalou, dokázal snahou na založení vysokých škol v Praze.

Dobrosrdečnosť jeho někdy až tuze daleko zabíhala, jak o tom svědčí příběh následující. Odbyv kdysi nevrle chuďasa jakéhos, jenž mezi hostinou žádal jej za pomoc proti úředníkům královským, přenáhlení svého tak hluboko pykal, že chtěje se za to potrestati, zúmyslna popálil si nohu, až kulhal.

Jako otec jeho i on dobrým byl hospodářem a proto finance jeho byly v nejlepším pořádku, že vždy dostávalo se mu prostředkův na všecky potřeby netoliko říše nýbrž i dvora, kdež jako bývalo též za otce jeho, vše vedlo se velmi skvostně.

Nesmírná pobožnosť krále Václava II.

Velmi mnoho vydával na rozhojnění záduší, na zvelebení chrámův a služeb božích, neboť pobožnosť jeho dosahovala takového stupně, že se o ní obšírněji zmíniti dlužno. Byltě totiž v modlení a vůbec ve vykonávání pobožnosti tak horliv, že se to až i mnohým duchovním zdálo býti přílišným.

Zhusta, nechav všech záležitostí světských, byť i důležitých, a tedy se zanedbáním povinností panovníčích zalezl si do tiché komnaty a tam od biskupa neb jiného duchovního dal si předčítati evangelie, nebo zákon starý, že častým slyšením skoro všecko uměl zpaměti a to sice v jazyku la-

tinském, jemuž jen tímto způsobem přiučil se tak dobře, že mnohdy i písaře své opravoval. Nad ostatky svatých nic mu nebylo dražšího, shromažďoval je s velikou pílí a nákladem, na jich pak úpravu nešetřil ani zlata ani drahého kamení. K vybídnutí manželky své Jitky, aby si vybral zpovědníka stálého, zvolil si na ten úřad duchovní jakéhosi *Heřmana*, kněze z řádu rytířův německých, jenž pořád okolo krále jsa, takové u něho nabyl důvěry a takovému těšil se vlivu, že král ve všech věcech i politických s ním se radíval a ničeho nepodnikal proti jeho vůli.*) Z čehož patrno, kam to směřovalo, když se od něho vyžadovalo, aby měl zpovědníka stálého.

Služeb božích v kostele byl velice pilen; mše svaté žádného dne nevynechal, a čím déle trvala, tím více si liboval; při slavných mších zpívaných vytrval vždy od začátku do samého konce a nepřestávaje na tom, ještě mezi tím dal si čísti tři i čtyry mše votivní. Všecko, což se koli při mši čte nebo zpívá, uměl odříkávati neb zpívati, a to lépe, než mnohý kněz, zvykle též vše to odříkával anebo zpíval s knězem při mši sloužícím. Promluvil-li naň kdo v kostele, nikomu neodpověděl, nýbrž stále se modlil, kleče s rukama pozdvíženýma. Sám kronykář, jenž nám tyto podrobnosti vypravuje, opat kláštera zbraslavského, tedy duchovní a to velice nábožný, s udivením napsal, že král ten v skutku byl neunavným v poslouchání mší, jichž někdy přítomen byl za jediný den šestnácti ano až i více než dvaceti. Kdežto netoliko pány světské, nýbrž někdy i duchovní, když ku králi přibyli, ta jeho pobožnosť přílišná omrzela

*) Tento Heřman pomocí zajisté Václava krále stal se potom biskupem v městě Chelmně v Prusích.

tak, že odšedše vrátili se teprv, když přestal se modliti, na něm samém nikdy nebylo pozorovati unavenosti neb omrzelosti. Při offertorium za každou mši položil groš a kleče na stupni před oltářem, nikdy neomeškal políbiti ruku knězi, jenž mši sloužil, aniž odešel bez požehnání kněze toho. Žádný zajisté řeholník pilněji, než král ten, nevykonával předpisův pobožnosti, což jej tak blažilo, že nejednou se vyjádřil, že kdyby věděl, kdo by nad něj dbalejším byl blaha obecného, s radostí prý by mu postoupil moc nejvyšší, sám pak odebral by se do kláštera. — Že mu ostatně horlivá pobožnost nepřekážela časem pustiti uzdu náruživosti, svrchu se již podotklo.

Král Václav II. pohněval se se svakem, Albrechtem rakouským a zmařil jeho zvolení za krále německého.

Jaké vážnosti a moci říše česká a král její v sousedství těšili se již tehdáž, zvláště vydatně se ukázalo při volení nového krále německého po smrti Rudolfa I. Habsburského. Rozumí se samo sebou, že panovník tento nástupnictví v Německu rád by byl pojistil některému synovi svému; i také skutečně všecko v tom směru měl upraveno ve prospěch nejmladšího syna svého Rudolfa. Když mu ale syn tento zemřel, pokoušel se o to, aby na trůn německý dostal se poslední syn jeho *Albrecht*, jemuž odevzdal země rakouské. To ale narazilo na odpor krále českého, jenž sice tchánu svému ve všem ochotně býval po vůli, v této příčině ale oslyšel napomenutí jeho, aby se svakem svým Albrechtem se smířiv, byl mu nápomocen v dosažení koruny německé.

Hněvalť se totiž Václav II. na hrdého a zpupného svaka toho, že i marny byly všecky přímluvy

královny Jitky, kteráž u manžela svého sice téměř všecko zmohla, nebyla však s to, aby jej smířila s bratrem. Co prý bylo příčinou, že Václav tak zanevřel na Albrechta, o tom kronika zbraslavská vypravuje nám asi takto. Když se králové Přemysl Otakar II. český a Rudolf I. německý smluvili o zasnoubení dětí svých, ustanovilo se také, že Rudolf dceři své, manželce budoucího krále českého, věnem dá celou část země rakouské po levé straně Dunaje až k hranicím českým. Když se pak Václav II. u Albrechta domáhal, aby ustanovení tomu zadost učinil, poněvadž byl v držení zemí rakouských, tento se k tomu nechtěl míti, a tak mezi oběma panovníky vypukly spor a nevole.

Královna Jitka častými napomínkami a prosbami u bratra svého Albrechta způsobila konečně, že se narovnání státi mělo na sjezdě nedaleko města moravského Znojma, kamž se oba panovníci dostaviti měli a sice bez síly branné, toliko v průvodu dvaceti mužův vážných a rozumných. Král Václav ustanovení tomuto úplně dostál a stanul na místě vytknutém, provázen jsa toliko dvacetí osob, Albrecht naproti tomu zachoval se věrolomně, neboť přibyl v čele značného počtu lidu ozbrojeného, zajisté nemaje úmyslu jiného, než aby způsobem tímto využitkoval bojácnosť svaka svého. I v skutku Václavovi tak dlouho domlouval a tak úsilovně naň naléhal, až tento strachem konečně upustil od požadavku svého vzhledem k řečenému dílu země rakouské. Že takovéto přelstění hanebné Václava velice rozmrzelo, leží na bíledni a pochopitelno, že dosavádní jeho nevole proti Albrechtovi vzrostla v hněv tuhý, jenž v mysli jeho, jinak dobrotivé, budil horoucí žádosť odvetu a pomsty, k jejímužto ukojení záhy naskytla se doba příhodná.

Když totiž po smrti Rudolfa nastávalo nové

volení krále německého, syn jeho Albrecht chtěl býti zvolen a v nadutosti své domníval se na jisto, že zvolen býti musí, nemoha připustiti, žeby se jinak státi mohlo. V tom však zapomněl oučtovati se svakem svým, uraženým králem českým, jenž jako ostatní kurfirstové čili knížata voliči pozván byl, aby přijel do Frankfurtu, a tam účastnil se volení krále nového. Václav*) v čas učinil všecka opatření a s ostatními voliči náležitě se dorozuměl, aby zvolen nebyl Albrecht rakouský, jenž pro pánovitosť a nadutosť netěšil se vůbec veliké oblibě.

r. 1292. K volbě samé, kteráž se odbyla dne 2. května r. 1292., Václav II. osobně nezajel, nýbrž v průvodu hojném s plnou mocí místo sebe vypravil tam tři pány české, totiž *Hynka z Lipé*, nejvyššího komorníka, *Albrechta z Žeberka*, purkrabí na Kadani, a *Dobše z Bechyně*, purkrabí na Hluboké, v jich pak čele probošta míšeňského, chytrého *Bernarta*, jemuž svěřeno bylo celé jednání, směřující na ujmu Albrechta.

Volba dopadla úplně po přání krále Václava, neboť jednohlasně zvolen byl *Adolf, hrabě nasovský*, z čehož Albrechtovi rakouskému vzešlo ponížení a pohanění tím mrzutější, že jist jsa, že zvolen bude, již čekal nedaleko Frankfurtu, aby se tam hned po zvolení ukázal v nádheře a lesku vítěze.

Poslové krále českého s Adolfem, novým krá-

*) Kdyby sám byl stál o korunu německou, není pochybnosti, žeby jí byl dosáhl; vždyť se mu takořka podávala, on však nebažil po ní a nabídnutí nepřijal. Zcela jiné povahy byla sestra jeho *Anežka*, vdova po Albrechtovu bratru Rudolfu r. 1290. v Praze zemřelém. Zvěděvši, že bratr její nechce přijmouti uprázdněné koruny německé, zvolala: „Kdyby mi patřil všecek svět mimo jedinou píď země, vážila bych celý ten svět, abych buď jej ztratila nebo také onen zbytek podrobila panství svému.“ Syn její *Jan*, jak se zdá, poněkud zdědil rázu její povahu.

lem německým, hned učinili *smlouvu* o zasnoubení syna jeho Ruprechta s některou z dcer Václavových s věnem deseti tisíc hřiven stříbra, začež Adolf králi českému zastavil kromě Chebska zemi Plísenskou t. j. krajinu nynějšího království saského, kdež se nacházejí města Kamenice a Zvíkov, jakož i část sousedního vévodství sasko-starohradského.

O založení kláštera cisterciáckého na Zbraslavi.

Svrchu se vypravovalo, kterak král Václav když se nacházel v ouzkosti největší pro úklady nebezpečné, jež prý mu strojili Záviše a spojenci jeho, slibem se bohu zavázal, že vyvázne-li z nebezpečenství, založí *klášter cisterciácký* ku cti a slávě jmena jeho a panny Marie. Když ale minula dvě, tři léta a Václav neměl se k věci, cisterciáci obávali se, že král buď zapomněl slibu svého, nebo k radě něčí dokonce upustil od úmyslu svého. Tudíž opat kláštera sedleckého *Heidenrych* ve spolku s *Dětřichem* opatem kláštera též cisterciáckého ve Waldsassen (nyní v království bavorském) králi slib učiněný na paměť uvedše šetrně jej napomenuli, aby neotálel s vykonáním.

Král, jehož horlivost ve věcech náboženských již známe, napomenutí přijal s pokorou a chopil se věcí úsilovně; nechav všech věcí ostatních stranou, jal se boha prositi modlitbou vroucí, aby mu zjevil místo příhodné na založení kláštera zaslibeného. Povolav pak k sobě opaty řečené i též Kunráta, převora sedleckého a několik jiných osob zkušených, vsedl s nimi na loď, aby se plavili proti Vltavě až k místu, kdež stál klášter benedyktýnský, dle polohy své na ostrově řečený Ostrovským; mělť pak král úmysl, benedyktýnům

postaviti klášter jinde, kdyby se místo řečené zalíbilo cisterciákům.

Ohlednuvši se po celém místě, společnost plula opět po Vltavě až k místu, kdež nedaleko vtoku Mže nacházela se stará osada *Zbraslav*, kdež z časův krále předešlého stál zámek lovecký velmi pěkně zařízený; neboť Přemysl Otakar II. se zálibou v krajině té přebýval, když se lovem chtěl pobaviti. Poohlednuvše se po Zbraslavi a okolí, dopluli po Mži až k Radotínu, na kteréžto místo také se podívali důkladně. Po těchto prohlídkách celá výprava vrátila se do Prahy, kdež král nazejtří opatům dal tři dni na rozmyšlenou, které ze tří míst jim ukázaných chtěli by si vybrati na založení kláštera. Tito ovšem nemohli býti v pochybnostech, že se k tomu Zbraslav nejlépe hodí tak pro příjemnou polohu na blízku Prahy jak i „pro hojnost vod, luk, *vinnic* i jiných věcí cisterciákům potřebných“, jak podotýká kronyka. Chtějíce králi zjeviti volbu, přibrali si opatové probošta míšeňského Bernarta, kterýž u krále velmi mnoho zmohl, tento pak jakožto jich mluvčí celou věc přednesl králi, jenž k volbě té svolil.

Když ale král jaksi váhal se splněním dalším, opatové opět jej napomenuli; neboť zvěděli, že mnozí králi zrazovali, říkouce, že řeholníkům škoda dáti místo tak pěkné, jako Zbraslav, že možno jich odbyti jiným. Naléhání opatův mělo účinek, jakého si přáli; neboť král zajel do Kolína, aby se tam poradil s biskupem Dobšem, nazejtří pak po té poradě navštívil blízký klášter sedlecký, kdež kromě opatův často řečených přítomni byli ještě opatové dvou jiných klášterův cisterciáckých, totižto žďárského a svatokorunského. U přítomnosti krále odbyla se pak porada řeholníkův, v nížto se ustanovilo, aby se ze Sedlce do nového

kláštera zbraslavského s převorem Kunrátem odebralo dvanáct bratří. Dosavádní zámek lovecký na Zbraslavi a jiné budovy kolem něho se pak upravily pro novou tu osadu zákonníkův, jichž opatem učiněn jest převoř *Kunrát.* Potom dne r. 20. dubna r. 1292. sám král z Prahy na Zbraslav 1292. zajel a řeholníkům místo a stavení slavně odevzdal a je do nich uvedl u přítomnosti biskupa pražského a čtyr opatův svrchu psaných, kteříž Kunráta vyhlásili a posvětili na prvního opata kláštera zbraslavského. O něco později, totiž téhož ještě roku dne 10. srpna král opět s biskupem Dobšem přijel na Zbraslav a vyhlídnuv místo příhodné na vystavení kláštera samého, hned dal kopati na základy, k jeho pak žádosti biskup položil první kámen základní. Zároveň král téhož dne vyhotoviti kázal listinu základní pod pečetí královskou, jížto klášteru novému mimo Zbraslav, Radotín, Chuchle a Chuchelky odevzdávalo se ještě padesát vsí a povolovalo se, aby řeholníci z lesův královských mohli si bráti dříví, cožby ho potřebovali ku stavbě kláštera. Také král nařídil, aby se klášteru tomu říkalo *Aula Regia* t. j. dvůr králův, z čehož v němčině udělalo se Königsaal t. j. síň králova. O založení kláštera zbraslavského na základě kronyky tamější podali jsme zprávu obšírnější, aby laskavý čtenář nabyl ponětí, kterak si počínáno v případnosti podobné a kterak duchovní uměli věc popoháněti, vázlo-li kde co.

Krále Vácslava II. výprava válečná do Polska r. 1292.

Hned nazejtří po vypsané slavnosti na Zbraslavi, tedy dne 11. srpna r. 1292. král Vácslav II. podnikl *výpravou válečnu do Polska.*

Statečný biskup Dobeš, jejž král před dvěma roky poslal do Krakova, udržel se tam sice, měl ale mnoho co dělati, aby obstál proti dvěma knížatům polským z domácího rodu Pjastova, kteříž těžce nesli panování krále českého v údělích krakovském a sandoměřskem; byliť to kníže kališský *Přemysl* a pak Leška Černého bratr *Vladislav*, kníže kujavský, kterýž si počínal velmi čile. Byl pak tento Vladislav sice postavy velmi malé, že mu až dáno příjmí *Lokýtka*, avšak za to ducha znamenitého, podnikavého a vytrvalého, i nepřestával pokoušeti se vší silou o vytlačení Čechův z obou knížetství, kdež druhdy vládl bratr jeho Lešek. I v skutku bylo se co obávati úsilí jeho, pročež biskup Dobeš, znamenaje nebezpečenství, do Čech přibyl, aby způsobil vydatnější výpravu na podporu panství českého nad Vislou.

To bylo příčinou, že se sám král Václav výpravy účastnil. V Opolí na Slezsku přiraził k němu s posilou vojenskou bývalý jeho poručník Ota braniborský, jenž jej v témž městě slavně pasoval na rytíře; něco posily dostalo se mu dále od čtyr bratří, knížat slezských, totiž opolského, bytomského, ratibořského a těšínského, kteříž králi českému v městě řečeném veřejně holdujíce, země své od něho v léno přijali, čímž jej uznali za vrchního pána svého. Tudíž v čele dosti značného vojska Václav II. přirazil ku Krakovu, do něhož vjel v průvodu slavném, vítán od panstva a měšťanstva jako jich pán.

Po nedlouhém pobytu v starodávném sídle králův polských, Václav II. rozdělil vojsko své; část jednu vypravil na Sandoměř, s hlavní pak silou sám táhl proti Vladislavu Lokýtkovi, kterýž vojsku českému nechtěje neb nemoha čeliti v bitvě valné, po několika menších potyčkách zachránil se

s bratrem svým do pevného města *Siraz* (po polsku Sieradz) řečeného. Čechové město obklíčivše, jali se je obléhati, až konečně v den sv. Václava, chtějíce oslaviti jmeniny krále přítomného, hlavní útok na město učinili a šťastně ho dobyvše též Lokýtka i bratra jeho zajali. Z uznalosti vděčné král bojovníky nejstatečnější všecky na rytířství pasoval, Lokýtka pak i bratra jeho propustil na svobodu, když se oba zřekli všech nápadův ku knížetstvím krakovskému a sandoměřskému. Poněvadž takto vojna jedním rázem se skončila, Václav II. vrátil se do Čech, ziskav si slávu válečnou.

Krále Václava II. sjezd s králem německým Adolfem r. 1293.

Roku 1293. král Václav II. sjel se osobně s hrabětem *Adolfem Nasovským*, jenž, jak se již vypravovalo, hlavně, ba takřka jedině přičiněním krále českého dostal se na stolec království německého. Když totiž král Adolf pro jisté zápletky v Míšni podnikl výpravu vojenskou do země té a tam v městě Frýberce dvorem byl, vypravil poselstvo ku králi českému se žádostí, aby k němu přijel a sice do kláštera *Grünhajnu*, jenž se nacházel v Míšni nedaleko hranic českých.

Pozvání tomu Václav II. vyhověl a přijel do kláštera řečeného s rodinou svou v průvodu nádherném. Přátelství dříve smluvené mělo se tu upevniti shledáním osobním i též svazky příbuzenství, neboť Adolfův syn *Ruprecht* pojmouti měl v manželství dceř Václavovu *Anežku*, což se i stalo, neboť když se panovníci po slavnostech rozličných opět rozjížděli, král Václav Ruprechta vzal s sebou do Prahy, kdež přes nedospělost snoubenců oddavky skutečně se vykonaly dne

9. srpna. Pro krále Adolfa přátelské spojení se dvorem českým mělo důležitosť nemalou, neboť nemaje sám zemí rozsáhlých ani jmění, očekávati mohl, že mu v nedostatku přispěje král Václav, jenž se těšil bohatství stále se vzmáhajícímu. Avšak přátelství ono nedočkalo se trvání dlouhého, neboť Anežka zemřela již roku následujícího a brzy i jiné okolnosti přispěly k tomu, že se poměr mezi králi Václavem a Adolfem změnil důkladně.

Albrecht rakouský v tísni veliké krále Václava II. odprosil a smíření dosáhl.

Že král Václav II. Adolfovi Nasovskému prokazoval tolik přátelství a služeb dobrých, dělo se hlavně na vzdory vévodě rakouskému Albrechtovi, s nímž svak jeho, král český, jak se pamatujeme, byl na štíru, snaže se jej potrestati za nešlechetné chování jeho. Král Václav již tím notně jej potrestal, že zmařil zvolení jeho na trůn německý po smrti Rudolfa I.

Avšak brzy naskytla se mu ještě i jiná příležitosť, aby Albrechtovi ještě více dal pocítiti hněv a pomstu. Albrecht totiž počínáním svým vyvolal velikou nespokojenosť ve vlastních zemích svých, totiž hlavně ve Štýrsku a ještě více v Rakousku, kdež lid domácí utlačoval a cizince do země uváděl. Toho času totiž v Rakousích namnoze bydlel lid slovanský, k němuž Albrecht nemaje lásky, krajany své ze Šváb u velikém počtu do země uváděl a tam usazoval, hojně jim přeje na ujmu obyvatelstva staršího. Kromě toho vedl si Albrecht velmi ostře v zemích svých tak, že není se čemu diviti, že Rakušané i Štýřané učinili proti němu povstání, obracejíce se při tom ku králi Václavu II s prosbou, aby se v země jejich uvá-

zal, kteréž prý beztoho již náležely otci jeho a jemu jen násilím bezprávně vyrvány byly.

Král Václav II. jevil se ochotným zachovati se po jich přání a sliboval jim pomoci proti Albrechtovi, kterýž tím ještě octnul se v poměrech trudnějších, že zároveň nepřátelsky naň dotírali dva sousedé, totižto arcibiskup solnohradský a vévoda bavorský Ota. Ohroženému z tolika stran pomocí přispěla konečně sestra jeho královna Jitka, kteráž zvěděvši, co se na bratra jejího strojí, dopsala mu radu, aby odprosiv krále manžela jejího, s ním se smířil. Dopis její kronykář zbraslavský podává v tato slova: „Tajnou zvěstí, bratře nejdražší, zaznělo k sluchu mému, že šlechtici tvoji pojali úmysl, vymknouti se ti vším úsilím a přidati se k manželu mému, králi českému. Pročež aby důstojnosti tvé nestalo se pohanění tak nevídané od vlastních lidí tvých, neotálej osobně přijíti ku králi a vyznáním se z viny podati se mu na milosť důvěrně s pominutím přetvářky; chciť, abys věděl, z vlastní zkušenosti že znám, kterak srdce královo takovou oplývá laskavostí, že vida tě pokořena myslí čistou, bez průtahu milosrdně ti odpustí tíži viny tvé.“

Rozuměje, že sestřina rada dobrá jediným jest prostředkem, kterak vyváznouti z tísně, Albrecht i jakkoli se snad dosti dlouho proti tomu zpouzela hrdosť jeho, uposlechl radu a pospíšil si do Brna, kdež toho času král český dvorem byl. Dostav se ku králi, vrhl se před ním na kolena a, jak týž kronykář poznamenal, těmito slovy prosil za odpuštění: „Králi pane! Pamatuji se, že bez viny vaší proti vám jsem se provinil, nyní abych vyprosil si odpuštění netoliko vévodství rakouské, nýbrž i vlastní tělo své v služebnosť vám podmetám; přejiť si býti rytířem vaším a slibuji, že vám za vévodství ra-

kouské jakožto man sloužiti budu. Přijmiž mne tedy královská Vysosť na milosť a nedopusť, aby se mi, za odpuštění prosícímu, od poddaných mých učinilo pohanění tak nenapravitelné. Zachovávaje pokoj, služby vojenské konati vám budu na svůj vlastní náklad a od stezky rozkazův vašich nikdy neodbočím.“

I stalo se, co pro tento případ královna Jitka předpovídala. Král Václav pohnut pokorou prosícího, kázal, aby ze země povstal a uděliv mu odpuštění, smířil se s ním slovy následujícími: „Ačkoli se nám naskytla příležitosť, splatiti vám zlé zlým, my, čímkoli jste se dle paměti naší proti nám provinili, z velkomyslnosti královské vám promíjíme a shledáme-li vaši k nám věrnosť trvalou, minulosť v nepaměť pustivše, jako nám milého chrániti vás budeme v protivenství každém.“ Smíření toto, jež Albrechtovi vrátilo opět mír v zemi, oslavilo se pak návštěvami obapolnými; nejprvé Albrecht přijel do Prahy, kdež jej a celou jeho družinu král Václav slavně pohostil a uctil, při odjezdu pak štědře obdaroval, Albrecht pak zachoval se také tak, když král Václav II. s rodinou přijel k němu do Vídně a tam dvanáct dní pobyl.

Kterak kněz Aleksius krále Václava oklamal.

O nesmírné pobožnosti krále Václava II. již svrchu řeč byla, kronykář zbraslavský, opat Petr v té příčině nemá dosti slov na pochvalu jeho, neméně jej vynášeje pro úctu a laskavosť, ježto osvědčoval všem kněžím vůbec, nade všecko pak mezi řeholníky cisterciákům. Proto dvůr královský neustále hemžil se duchovními všeho druhu a to netoliko domácími, nýbrž velmi zhusta i z daleké

ciziny přibylými, jež přilákala slavná pověst o králi bohatém, laskavém a štědrém.

Jeden z takovýchto kněží cizích hanebně se králi odměnil; jmenoval se *Aleksius* a od známého nám již probošta míšeňského *Bernarta* králi byv doporučen, přijat byl od něho za kaplana; obratností svou ve věcech světských, i hlubokou prý učeností v právech církevních za krátko takové u krále Václava dosáhl náklonnosti a důvěry, že všemu, co cizí kněz mluvil, přisvědčoval, nic vážného bez rady jeho nepodnikaje. Podmaniv si takto krále, Aleksius řečmi chvastavými konečně dosáhl, že král opatřiv jej hojností peněz i listinami potřebnými vyslal jej do Říma, aby tam způsobil spolek přátelský s vrchností římskou a jej hned také upevnil smluvením sňatku mezi dcerou královou *Jitkou* a synem vynikajícího velmože římského z rodu *Ursinův* (Orsinich).

Obé králi vylíčil za velmi důležité a pro říši jeho prospěšné, zatím ale šejdíř prohnaný neměl na zřeteli než prospěch vlastní, penězi totiž Václavovými a poukazováním k přízni jeho v Římě chtěl se domoci vyšší jakési hodnosti církevní; za dobrodiní pak a důvěru králi českému splatil naprosto zradou, neboť dojista též za peníze jal se v Římě tajně podporovati věc knížete velkopolského (kališského) *Přemysla II.*, jemuž vymohl svolení papežovo, aby se dal korunovati na krále polského, což se i stalo r. 1295. r. 1295

Že Aleksius takto přímo jednal na ujmu Václava II., není zapotřebí dokazovati; neboť Přemysl II. byl jedním z nejmocnějších odpůrcův Václavova panování na zemi polské a s přivolením papeže obnoviv hodnosť královskou v Polsku, nabyl práva ke všem údělům říše polské, tedy i ke Krakovsku a k Sandoměřsku. Kdož ví, jaké by

z toho králi Václavu II. byly povstaly nesnáze, kdyby statečnému Přemyslovi bylo bývalo dopřáno panování delšího, avšak již r. 1296. sešel vraždou.

Ostatně podvodníkovi Aleksiovi špatně se vyplatila podlost spáchaná, neboť za krátko stihla jej odplata náležitá; když se mu již nedostávalo peněz královských, zabit byl času nočního u prostřed stok, a sice od vlastního služebníka svého, jenž s ním na cesty se vydal ode dvora královského. Přátelství uzavřené s Vlachy a zvláště s rodinou Ursinův brzy vzalo za své, když Jitka, dcera Václavova zemřela.

Král Václav II. chtěl opraviti zákony a dáti zemi zákoník psaný.

O moudrých a šlechetných zámyslech krále Václava II., směřujících k povznešení a zvelebení říše a národa skrze opatření a ústavy opravdově potřebné a prospěšné, nejlepší vydává svědectví usilování jeho, aby národu svému zabezpečil *spravedlnosť* a poskytl *příležitosť k vyšší vzdělanosti.*

Jako již otec jeho Přemysl Otakar II. král Václav II. péči o spravedlnosť považoval za jednu z nejdůležitějších povinností panovníčích; z této péče chvalitebné vznikl oumysl, opatřiti národ svůj *zákoníkem psaným*, v němž by obsaženy byly všecka práva a zákony dosud roztroušené a zachovávané jen v nejisté paměti lidské chtěl; totiž král Václav II., aby soudcové měli jakousi rukojeť pevnou, dle níž by se řídili v nálezích svých. Za tou příčinou udal se k učenému kardynálu *Matouši z rodu Ursinův*, prose, aby mu poslal muže v obojím právě sběhlého i též jinak vzdělaného, jenž by mu mohl býti prospěšným ve směru naznačeném.

Způsobem tímto r. 1295. dostal se k nám do

Čech učený Vlach *Gozzi* z města Orvieto (*Gocius de urbe vetere*), jemuž král svěřiti chtěl zdělání zákonníku; avšak věc celá rozbila se o nechuť a odpor některých pánův, jichž (jak dí kronykář) zvyk byl, úsilovně překážeti všemu zdaru země. Oni krále všelijak od věci započaté zrážejíce, namítali, že prý Čechové mají staré dobré zákony ještě od Přemysla i Libuše a jsou-li v nich jaké nedostatky, že jim sami dají rady, nepotřebujíce Vlachův atd. Báliť se patrně vlivu zákonův cizích, a to hlavně práva římského. I tak sešlo z věci chvalitebné, leda že král jakého mladíka, jménem *Kunráta*, vyslal do Francouz, aby tam na učení v městě Orléans náležitě se vzdělal v právech všelikých a po návratu do vlasti králi byl nápomocen v opravě zákonův domácích.

Král Václav II. chtěl založiti v Praze universitu čili učení hlavní.

Neméně náleží ubolévati, že o podobné úskalí rozbil se jiný důležitý zámysl krále Václava. Uznávaje důležitosť vzdělání i ač sám neučen, vysoce ceně učenosť, král ten v Praze chtěl založiti vysoké školy čili *učení hlavní* (studium generale) nebo jak nyní obyčejně říkáme *universitu*. Učení takové skládalo se z čtyr hlavních odborův čili fakult, totiž bohoslovecké pro vzdělávání duchovních, lékařské pro lékaře, právnické pro právníky a konečně fakulty filosofické čili jak se říkalo původně „umění svobodných“. Takových škol vysokých tehdáž v Evropě celé nebylo, než jen ve Vlaších a ve Francii, a kdo tedy toužil po vyšším vzdělání na takovém učení hlavním, musel vážiti cestu tak dalekou a nákladnou.

Snadno tedy porozuměti, co by vlasti a ná-

rodu našemu bylo prospělo, kdyby se byl vydařil oumysl krále Václava II. Avšak i tomu na odpor se postavila nepřízeň některých velmožův, kteříž způsobem nepřímým dovedli zmařiti věc dobrou. Nebrojili prý zřejmě proti věci, nýbrž přimlouvali se, aby král nejprvé zjednal úplný pokoj v zemi, poněvadž učení takové jen tehdáž může prospívati, když mnoho žákův z ciziny k němu se přihrne, čehož prý ale očekávati nelze, dokud v zemi není pokoje a bezpečí úplného.

Tím nepokojem v zemi mínili pánové rozmanité spory s králem o zámky královské, jež měli v držení a jichž králi nechtěli vydati. Jiná a snad ještě závažnější příčina odporu jich v tom záležela, že učení hlavní tehdáž úplně bylo v moci duchovenstva a proto panstvo v Čechách obávalo se, že zřízením učení takového moc duchovenstva, bez toho již velmi značná, ještě více by vzrostla. A tak sešlo i z toho zámyslu, jehož uskutečnění ponecháno bylo Václava II. velikému vnukovi, králi Karlovi.

Biskup Dobeš z Bechyně zemřel.

r. 296 Často jmenovaný biskup *Dobeš z Bechyně* zemřel roku následujícího (1296.) dne 1. března i pochován byl v hlavním chrámě na hradě pražském. Kde a jak vydatně vkládal se do věcí politických, vypravovalo se na svém místě. Pro zvelebení chrámův a služby boží mnoho činil; postavilť mnoho kostelův nových a zdmi obehnal na způsob tvrzí. To učinil na některých statcích svých, a sice v Roudnici, v Týně Horšově, v Týně nad Vltavou, v Rokycanech, v Řečici, v Štěpánově, v Křivsoudově atd. Mnohé také kostely opatřil knihami a jinými potřebami toho druhu.

Na uprázdněnou stolici biskupskou král rád by byl dostal nevlastního bratra svého, probošta vyšehradského *Jana*, levobočka krále Přemysla Otakara II. Avšak kanovníci jaksi nechtěli hleděti k tomuto přání královu, nýbrž všímajíce si více zásluh a schopností, zvolili na biskupství dosavádního děkana kostela svatovítského *mistra Řehoře*, kterýž slynul učeností. Pocházel z rodu zmanitého, pánův z Valdeka. Král, jakkoli ho snad volba mrzela, schválil ji, řka: „Zajisté mistr Řehoř důstojenství toho hoden jest.“

O slavném korunování krále Václava II. a královny Jitky r. 1297.

Již dosti dlouho Václav II. provozoval vládu královskou, avšak dosud nedal se korunovati, čemuž tím více diviti se dlužno, když uvážíme důležitosť a vážnosť slavnosti té; neboť víme, že za oněch dob panovník teprv tehdáž považován byl za pravého krále, když způsobem náležitým na království byl korunován. Konečně i král Václav uznal potřebu, aby se dal korunovati, což když schváleno bylo ode všech přátel a důvěrníkův, hned začaly se konati přípravy náležité.

Nejprve král vyslal posly do Říma k papeži *Bonifáciovi VIII.*, aby církvi oznámil úmysl svůj a od stolice apoštolské dosáhl požehnání k tomu. Když se poslové z Říma vrátili s dobrým pořízením, jiní vypraveni jsou do Mohuče k arcibiskupovi *Gerardovi*, aby do Prahy přijel a krále korunoval; pamatujeme se zajisté, že právo na korunování králův českých arcibiskupům mohuckým zabezpečeno bylo listinami. Ačkoli pak Gerard, jsa tehdáž dán v klatbu od papeže, nebyl

vlastně oprávněn k výkonům církevním, předce papež za přímluvami poslův českých arcibiskupovi Gerardovi dovolil, aby v den korunovace Václava II. úřad svůj úplně mohl konati. Konečně na všecky strany do zemí sousedních i vzdálených pospíšili poslové královští s pozváním k slavnosti ustanovené na den 2. června r. 1297.

r. 1297.

Přípravy k oslavě důstojné a k náležitému poctění a vyčastování hostův konaly se v rozměrech nejrozsáhlejších tak, že vedle toho daleko do pozadí ustoupiti musí všecky svého času tak vyhlášené a obdivované slavnosti dvorské, jimiž otec Václava II. svět současný oslňoval.

Když se blížil den svrchu položený, hrnulo se ku Praze ze všech stran veliké množství hostí nejznamenitějších s dvořanstvem a komonstvem četným a nádherným. Z panovníkův přibyli svak králův, vévoda *Albrecht* rakouský, vévoda *Albrecht* saský, knížata slezská a sice *Bolek* svidnický, *Jindřich* hlohovský a známí nám již bratři opolští; dále markrabata *Heřman* a *Otík* braniborští, *Bedřich* míšeňský a jiní, panstva i rytířstva ze všech zemí Václavových i z ciziny počet převeliký; z duchovenstva vyššího byli arcibiskupové *Gerard* mohucký, *Heřman* magdeburský čili děvínský, biskupové *Řehoř* pražský, *Dětřich* olomoucký, *Albert* míšeňský, *Jindřich* kostnický, *Petr* bazilejský, *Jan* krakovský, a konečně fryzinský a lubuzský, jakož i všech řeholí opatové a převoři a předních chrámův proboštové, děkanové a faráři; měšťanův a lidu venkovského počet ohromný.

Kdežby se v tehdejší Praze, netuze rozsáhlé, byly poměstily tisíce a tisíce hostův těch ze všech končin přibylých, kdyby se nebylo učinilo opatření potřebné na jich ubytování mimo město a to zejmena mezi Petřínem a Zlichovem na polích

a lukách z levé strany Vltavy tedy tam, kdež nyní rozkládá se jižní část Smíchova a tak zvaná louka královská. Tam mimo palác jeden velikosti ohromné zděláno bylo domův a palácův jiných ještě mnoho z dříví tesaného, skobami železnými spojeného a pak hladkými prkny pobitého, vše tak důkladně, jakoby trvati mělo věčně. Stěny uvnitř ozdobeny sukny barev rozličných, ano i zlatem, stříbrem a drahým kamením; nábytku k stolování potřebného všude byla hojnosť. Kromě toho na jiných místech ještě rozestaveny byly stany na ubytování hostův.

V den korunovace, *2. června*, kterýž tehdáž byl hodem božím letničním čili svatodušním, král Václav II. tehdáž dvacetišestiletý v průvodu přeslavném uveden byl do kostela svatovítského, za ním pak kráčela Jitka královna, oba pak manželé královští před hlavním oltářem způsobem náležitým na království byli korunováni a pomazáni. Koruna královská, kteréž se při tom užilo, cenila se na 2000 hřiven stříbra,*) meč a štít, před králem nešené na 3000 hřiven, lev totiž na štítě vyšit byl z perel drahých na dně zlatém, pazoury pak na nohou jeho představovaly čtyry rubíny velikosti neobyčejné. Královo roucho korunovační skládalo se ze samých lupínkův zlatých, na jichž každém stkvělo se po pěti drahých kamenův; stál prý za 4000 hř., avšak nade všecko stkvěly prý se královy prsteny, pás a klobouk; ani prý se nikdo neodvážil odhadnouti cenu jich.

Po vykonání obřadův korunovačních nastaly hody královské, kdež opět stkvěle ukázaly se štědrosť a bohatství krále Václava. Pokrmův

*) Hřívna stříbra, to jest asi nynějších zlatých rak. č. dvacet jeden; ovšem sluší míti na paměti tehdáž hodnota drahých kovův byla mnohem větší, než nyní.

rozmanitých a nejchutnějších dáno všem do sytosti, k tomu pak rozdáváno vína rozličného, až i z dalekých krajin přivezeného hojnost; vždyť úředníci královští několik měsícův zaměstnáni byli potřebnými k slavnosti té přípravami.

Aby pak čtenář laskavý poněkud nabyl ponětí o nesmírném nákladu na tyto hody korunovační, položíme tuto ze svědka hodnověrného, totiž Petra, opata zbraslavského, několik čísel vydatných. Poznamenal kronykář ten, že mu „ctihodný muž, pan Lutold, farář z Oustí (nad Orlicí), jenž zapisoval píci", povídal, že se tehdáž ode dvora královského píce vydávalo pro sto devadesát a jeden tisíc koňův, a dodává pramen týž zajisté spolehlivý, že to byli koni jen hostův z ciziny přibylých a že v čísle svrchupsaném nebyli zahrnuti koni mnohých domácích ani též dvořanstva. Uvěříme tomu, dovídajíce se, že Albrecht rakouský sám přibyl v průvodu sedmi tisíc jezdcův. Z téhož pramene dovídáme se dále, že jen za vejce slepičí vydalo se hřiven stříbra osm set, to jest na peníze nynější zlatých šestnáct tisíc osm set,*) za led pak na schlazení vína hřiven dvacet čtyry. Na novém trhu (kdež se nyní nachází trh ovocný a ulice rytířská) víno, rozváděné trubami pod-

*) Pokusíme se o to, aby se číslo toto uvedlo v poměr s čísly nynějšími. Osm set hřiven stříbra dělalo asi 192000 denárův čili penízkův; z druhého pak pokračovatele Kosmasova dovídáme se, že kdežto za velikého hladu v Čechách (r. 1282) dvě vejce stála denár, dříve za týž penízek dostávalo se jich padesát. Dejme tomu, že roku korunovačního (1297.) v měsíci květnu a červnu, tedy času letního, kdež vejce bývají nejlacinější, za denár dostalo se jich čtyřicet, tedy za osm set hřiven čili 192000 denárův dostalo se jich sedm miliónův šest set osmdesát tisíc, za kteréž bychom v době naší, počítajíce vejce jen po dvou krejcařích, zaplatiti museli 153600 zlatých rak. čísla.

zemními, prýštilo se ze zdrojův umělých, z nich kdo chtěl, nabrati si mohl.

Také o hudbu bylo postaráno, neboť bubeníkův, trubačův, pištcův a jiných hudcův bylo tu několik set. Po objedě páni a rytíři, rychle vykonavše přípravy potřebné, objevili se ve zbroji a zbrani a jali se provozovati kolby, dostihy a jiné zábavy rytířské, „že komu byl svět mil, měl se tu čemu podívati“. Konečně nelze mlčením pominouti, že Praha tehdáž celou noc byla osvětlena, neboť po ulicích hořely pochodně a kromě toho i domy byly osvětleny. Takovýmto nákladem a takovou nádherou odbylo se korunování krále Václava, že souhlasiti dlužno s těmi, kteříž tvrdí, že korunování tak slavného v Čechách nebylo ani před tím ani potom.

Slavné položení kamene základního na Zbraslavi.

Na zejtří, to jest v pondělí svatodušní (dne 3. června) r. 1297. král Václav II. v průvodu hostův nejpřednějších vyjel na Zbraslav, aby tam při klášteře již dříve založeném položil kámen základní k novému kostelu p. Marie. Vyjelo se velmi záhy tak, že na místo dorazilo se právě při východu slunce. Slezše s koňův, král a biskupové přistoupili k příkopům, pro základní zdi vykopaným, načež král s arcibiskupem děvínským Heřmanem a Kunrátem, prvním opatem zbraslavským do základův těch slezli, kdež všickni tři společně položili první kamen základní, na němž zlatými písmeny vyryta byla jmena „Ježíš Krystus“. Potom týž arcibiskup na místě, kteréž ustanoveno bylo pro hlavní oltář kostela budoucího, slavnou sloužil mši o p. Marii u přítomnosti krále, jenž

tu seděl v plném majestátu; po mši pak král pod korunou a žezlo maje v ruce tu hned pasoval na rytířství dvě stě čtyřicet šlechticův českých i z rozmanitých zemí cizích. Potom král opata Kunráta a všecky jeho bratří klášterní hojně obdaroval množstvím věcí drahocenných, jež sem na vozích byly přivezeny, jako jsou rozličné nádoby a přístroje kostelní, totiž monstrance, kalichy, misály, žaltáře, ornáty a tomu podobné. Po těchto slavnostech král s hostmi opět na koně vsedavše, ku Praze se vraceli, odkud hned v následujících dnech hosté začali se rozjížděti.

O třech jinoších z daleka do Čech přibylých.

K této době kronyka zbraslavská vypravuje o zvláštním příběhu dosti zajímavém, o němž i nám dlužno se zmíniti.

Přibyli prý totiž okolo toho času do Prahy tři jinoši, kteříž mluvili jazykem u nás nikdy neslýchaným a též způsoby svymi prozrazovali, že jsou z krajin dalekých. Poněvadž pak někteří mladíky ty měli v podezření, rozloučili je od sebe a každého zvláště chovajíce, pokoušeli se o to, dalo-li by se způsobem tímto vylákati z některého, čeho snad před ostatními nesměl nebo nemohl vyjeviti. Mladíci v odloučenosti chovali se rozdílně; jeden z nich, jenž zdál se býti jakoby přednějším ostatních, počínal si dosti vesele, jedl a pil, co se mu dalo, druzí dva ale ničeho nechtějíce požíti, vydávali jakési křiky nesrozumitelné a jevili ouzkost patrnou o třetího soudruha svého.

Když způsobem tím nelze bylo něčeho se dopátrati, jinoši přivedeni byli až před samého krále, kterýž je laskavě přijav, nejvyššímu hofmistrovi poručil péči o náležité jich chování.

Chtěje zvěděti něco jistého o těch mladících král, kde o kom v zemi věděl, že daleké cesty konal a mnohým jazykům cizím se přiučil, všecky povolal ke dvoru, aby s mladíky hleděli se domluviti a jemu pak podali zprávu o výsledcích rozmluvy. Avšak neprospělo také nic, neboť všickni sezvaní jedním hlasem ubezpečovali, že jazyka toho nikdy neslyšeli a způsobův takových nikde neviděli.

Konečně král tento si vymyslil prostředek. Z mladíkův onoho, k němuž druzí dva chovali se jaksi s úctou zvláštní a jenž patrně byl ducha bystřejšího, král odevzdal na učení a po nějakém čase mohl se s ním dorozuměti po latině. I vypravoval pak mladík ten o svých a soudruhův příhodách asi toto: „Jsem synem krále v daleké zemi zámořské; otec můj, chtěje se pomstíti jinému králi za škody a křivdy, od něho utrpěné, podnikl velikou výpravu válečnou. Pojav mne s sebou, s celým vojskem udal se na lodě, aby se přeplavil do země nepřátelské; avšak strašlivá bouře zničila lodě, s nimiž otec můj a celé vojsko jeho utonuli. Jen já a něco málo lidí se mnou bouří zahnáni jsme byli na jakýsi ostrov, dříve neznámý, kdež nenalezli jsme nikoho, jenž by nás byl poučil, kterak se dostati domů. I tudíž já, přibrav tyto dva many, vydal jsem se osudu a nehodám a tak světem se toulaje, až k tvému, ó králi! dostal jsem se dvoru.“ Král tomu velice se podiviv, štědře je obdaroval a propustil, aby se pokusili o návrat do vlasti.

Nemajíce pochybnosti, že opat zbraslavský sepsal, co skutečně se událo, domníváme se, že ten syn královský a oba jeho manové z daleké země zámořské, jejíhož jména se nedovídáme, nebyli než taškáři prohnanými, kteříž chtějíce vy-

užitkovati známé štědrosti bohatého krále českého, zahráli si na komedii, která se jim dobře povedla.

O smrti královny Jitky, choti Václava II.

Po svrchu vypsaných slavnostech a radovánkách korunovačních rána velmi smutná dotkla se dvora královského; *královna Jitka* totiž upadla v těžkou nemoc bolestnou, kteráž záhy učinila konec mladému životu jejímu. Není pochybnosti, že slavnosti korunovační přispěly k těžké nemoci její; neboť jen několik dní před korunovací, totiž to dne 21. května porodila, a nejsouc ještě náležitě uzdravena, rozmanitým při slavnostech namahánim na vetchém zdraví tak si uškodila, že neopatrnosť svou zaplatila smrtí; neboť skonala již sedmnáctého dne po korunování, tedy dne 18. června roku 1297.

Cítíc, že jí nebude dopřáno života delšího, zavolati si dala, jehož velmi milovala, opata zbraslavského Kunráta a učinila jej vykonatelem posledního pořízení svého, odevzdavši mu majetek svůj, nařídila mu, aby co zbude po vydání rozmanitém, rozdal almužnou dle uznání svého sirotkům, vdovám a chudým vůbec. Poněvadž ještě nebyl dostaven kostel kláštera zbraslavského, kdež král Václav sobě a svým zříditi chtěl hrobku, tedy mrtvola Jitky královny pochována v chrámě svatovítském vedle hrobu krále Přemysla Otakara II. před kaplí sv. Martina; později pak přenešena byla do kaple sv. Šimona i Judy. Král Václav milovav ji upřímně, dlouho nemohl oželiti smrti manželky své.

Sňatek královice českého s dědičkou krále uherského r. 1298.

Na samém schylku století třináctého osud velice přál *rozšíření moci politické starého rodu Přemyslova* a kdyby Václav II. byl býval povahy rázné, podnikavé, neohrožené jako otec jeho, dojista při delším panování moc rodu svého bylby povznesl na vrchol nejvyšší. Vždyť příležitosti k rozšíření tomu takřka se mu vnucovaly bez přičinění jeho.

Kterak král Václav způsobem dosti snadným stal se pánem značné části říše polské, vypravovalo se již, nyní však uslyšíme, že se rodu jeho připravovala cesta též na *královský stolec uherský.* Měl totiž Václav II. syna jediného, jmenem *Václava;* ačkoli pak syn ten byl ještě v letech dětských, pomýšlelo se dle způsobu tehdáž obvyklého velmi záhy na to, aby se zasnoubil s některou kněžnou znamenitou. I skutečně smluven sňatek mezi královicem českým a krále *Ondřeje* uherského jedinou dcerou z prvního lože *Alžbětou,* kteráž byla věku asi téhož co Václav.

Zvěděv o tom vévoda Albrecht rakouský žádostmi u obou králův dosáhl, že se svatba ta vykonala v městě jeho Vídni, kamž sjelo se tak veliké množství hostův nejvyšších, jako prý před tím ještě nikdy k žádnému vévodě; byliť tu král Václav II. se synáčkem Václavem a nevlastním bratrem svým, knížetem *Mikulášem* opavským, pak král uherský *Ondřej III.* s dcerou a druhou chotí svou *Anežkou,* dcerou hostitele vévody Albrechta; oba králové přibyli s mnohými velmoži a biskupy zemí svých; dále přibyli ještě vévoda *Albrecht* saský, markrabě *Heřman* braniborský, knížata bratří opolští atd. Svatba vykonala se velmi slavně a sice dne 12. února 1298, kdež že- r. 1298

nichovi bylo právě osm let, měsíce čtyry a dní šest. Sňatku tomuto Čechové i Uhři velmi se těšili, majíce naději, že se tím obě říše sblíží a v čas potřeby vzájemně se budou podporovati.

Albrecht rakouský dosáhl koruny německé pomocí krále českého r. 1298.

Vévoda Albrecht rakouský nešetřil nákladu, aby při této slavnosti náležitě poctil a vyčastoval tolik hostův znamenitých; nenamáhal se ale tak jen z pouhého přátelství k oběma králům, nýbrž měl za lubem důležité záměry osobní.

Pamatujeme se, že jen někdejší nevole s králem českým zmařila snahu jeho, dostati se na trůn německý po smrti otce Rudolfa. Od té pak doby, co se s Václavem králem opět smířil a spoléhati mohl na jeho pomoc, vší silou jal se pracovati k tomu, aby Adolf Nasovský s trůnu svržen, on pak sám dosazen byl na jeho místo. Potom v Praze, o korunovací Václavově, nejlepší měl příležitosť jednati a smlouvati se s přítomnými kurfirsty a jinými členy říše německé. I dařily se mu zámysly tím více, že král Adolf rozmanitým způsobem připravil se o bývalou přízeň a lásku mnoha předních knížat německých, uškodiv prý si hlavně tím, že od krále anglického přijal stotisíc hřiven stříbra, aby mu pomáhal proti králi francouzskému, avšak slibu svému nedostál a peněz užil jen ve prospěch vlastní.

Proto Albrecht svatbu svrchupsanon chtěl míti ve Vídni, aby se tam k němu sjeli panovníci, jichž pomoci nejvíce potřeboval k dosažení cíle svého. I skutečně ho dosáhl, neboť všickni se zavázali slibem, že jednak penězi jednak posilou vojenskou budou mu nápomocni. Král český

hlavně slíbil pomoci peněžní a říkalo se tehdáž, že Albrecht rakouský hlavně penězi českými dostal se na královský stolec německý. Za to Albrecht zavázal se, že stav se králem, Václavovi II. zastaví od říše v padesáti tisíc hřiven *krajiny chebskou* a *plísenskou* (v nynějším Sasku) a mimo to ještě některé hrady a města se vším zbožím, dále také slíbil, že rozhojní výsady království českého hlavně tím, že zruší všecky dosavádní povinnosti krále českého, pokud se týká přicházení ke dvoru císařskému a pak poměrův manských.

Albrecht rakouský nedlouho potom sklidil ovoce namáhání svého, neboť soupeř jeho Adolf již v červnu roku téhož od několika kurfirstův na sjezdu v Mohuči byl svržen a o několik dní později zabit byl v bitvě, kterouž svedl s Albrechtem u Gellenheimu nedaleko Frankfurtu dne 2. července 1298. Šťastný vítěz dosáhl pak bez obtíží dalších, po čem tak dlouho toužil, totiž koruny německé.

Sjezd Václava II. s Albrechtem králem německým v Normberce.

Že toho všeho dodělal se hlavně jen pomocí svaka svého, krále Václava II., jest mimo všeck pochybnosť, také sám Albrecht to uznával i snažil se prokázati se vděčným. Předně krále českého jmenoval náměstkem říše německé v zemích plísenské, lužické a míšeňské; dále snažil se, pojistiti si přátelství jeho *o sjezdě v Normberce*, kdež Albrecht choť svou *Alžbětu* dal korunovati. Král Václav od Albrechta zvláštními posly byv pozván, přibyl na ten sjezd s velikou nádherou, maje v průvodu velký počet pánův a rytířův českých.

Když pak po korunovaci dne 16. listopadu

1298. při hodech slavných, jako všickni kurfirstové ostatní též král Václav jakožto nejvyšší číšník a sice maje korunu královskou na hlavě, službu vykonal Albrechtovi sedícímu na stolci v plném majestátu, Albrecht hned dne následujícího zvláštním zápisem Václavovi daným, učinil osvědčení, že Václav tak jednal z pouhé dobré vůle a lásky k němu bez ublížení právu králův českých, kteříž opravněni byli užívati koruny i u přítomnosti německých králův čili císařův, těmto však vykonávati službu číšnickou pod korunou, že nijak nejsou povinni.

Tehdáž Albrecht Václavovi potvrdil také ještě, aby město *Perno* se vším zbožím, jež král český koupil od biskupa míšeňského, navždy připojeno bylo ke koruně české. Město Perno, jemuž Němci Pirna říkají, leží v nynějším království saském, kteréž tehdáž téměř celé náleželo Václavovi II. Tak říše česká značného doznala rozšíření směrem severním za horami krušnými; avšak rozšíření mnohem ještě značnějšího zakrátko mělo se jí dostati ve směru severovýchodním, totižto v Polsku; než ale dáme se do vypravování o tom, sluší odbyti jiné ještě věci též nemálo důležité.

Král Václav II. učinil přítrž nepořádkům v mincovnictví a dal raziti nové peníze. Groše pražské.

Již svrchu řeč o tom byla, kterak Václav II. ačkoli následkem zúmyslného zanedbání za mládí sám nebyl vzdělán, předce vzdělanosti velice si vážil a důležitost její oceniti uměl; neméně náleží se mu obdivovati pro hluboký jeho smysl a rozum bystrý ve věcech týkajících se blahobytu země to jest pro jeho zdravý rozhled národo-hospodářský.

Stkvělý a trvalý pomník velmi čestný v ohledu tomto postavil si ustálením u nás věci mincovní čili peněžní, kteráž do té doby byla v nepořádku nejhanebnějším, pravým jsouc temeništěm neřestí přečetných. Zmínili jsme se již o tom, že časté měnění peněz bylo i u nás jedním z oblíbených prostředkův napomáhati vyprázdněným pokladnám knížecím. Z čista jasna vydal se dekret čili rozkaz nejvyšší, jímžto se peníz dosavádní prohlásil za neberný a další jeho užívání zapovídalo pod pokutami, a všem vůbec se přikazovalo, aby si každý zásobu svou peněz dosavádních u královských směnářův (rozumí se že ne bezplatně) vyměnil za nové, kteréž vždy byly horší než staré. Šejdířství toto (neboť jinak nelze pojmenovati počínání tak nepoctivého) šejdířství toto, jak praví kronykář zbraslavský, dělo se téměř co rok, ba někdy v témž roce opakovalo se dvakráte.

Že z toho komora knížecí a ti všelijací směnáři hojný měli výdělek, leží na bíledni. Zároveň ale každému soudnému vtírá se smutná pravda, jak tím trpěl obchod a vázly všecky živnosti vůbec. Těžkoť zajisté bylo choditi na trhy a odvážiti se k prodeji neb koupi, když nelze bylo spoléhati na peníz a jakž mnedle bylo možno účtovati bezpečně, když, co kdo včera měl na penězích, již dnes knebo pozejtří bylo neberné? To bylo příčinou, že ado jen mohl, vyhýbal se zrádným těm penězům, a místo nich choval zlato hlavně pak stříbro ryzí dle váhy, totiž na hřívny, půl, čtvrť hřívny atd., avšak tu opět vydán byl ve psí nepoctivosti směnářův, kteříž nezkušeného ošidili na váze neb jiným způsobem.

Václav II. nepoctivými prostředky předchůdcův a jiných panovníkův současných pohrdal, příčilyť se povaze jeho dobrosrdečné i nepotřeboval jich, neboť opatrným hospodařením finance jeho

nacházely se vždy v pořádku nejlepším. Kromě toho komora královská měla důchody velmi vydatné z hornictví, neboť doly stříbrné hlavně v Brodě Německém a ještě více v Kutné Hoře tolik tehdáž dávaly výtěžku, že v pověst vešlo bohatství bání českých.

Právě na schylku století třináctého král Václav II. pustil se do provádění změn v peněžnictví domácím; neřestem bývalým chtěl učiniti přítrž navždy. Za tím účelem poslal do Vlach a sice do *Florencie*, a povolal odtud několik mužův věci
r. znalých.*) Tito přibyvše, brzy vykonali práce pří-
1300. pravní tak, že již v měsíci červenci r. 1300. v oběh se pustily *krále Václava II. peníze nové*. Byly dvojího druhu stříbrné, větší totiž a menší. Větších šlo šedesát na těžkou hřívnu pražskou, velkosti byly asi jako nynější čtyrkrejcaráky, jen že mnohem tenčí; menších dvanáct rovnalo se jednomu většímu. Zrna byly velmi dobrého a rázu velmi krásného, neboť Vlaši prvními tehdáž u věci té byli mistry. Na větších se strany přední spatřuje se u prostřed koruna královská, okolo níž ve dvojím kruhu čte se nápis a sice v kruhu vnitřním (menším) „Wencezlaus Secundus“ t. j. Václav Druhý, v kruhu zevnitřním „Dei gratia rex boemie“ t. j. boží milostí král český; na straně zadní zříme erb království českého, lva, a kolem něho do kruhu čte se „grossi pragenses“ t. j. veliké (rozuměj peníze) pražské; neboť „grossus“ v latině středověké znamená tolik co velký. Odtud

*) Škoda, že neznáme jmen mužův těch; v pramenu našem, totiž v kronyce zbraslavské, čteme sice jmena tří mužův, totiž Rejnharda, Alfarda a Cinona z Lombardska, místo však není dosti jasné, nelzeť na jisto věděti, uvádí-li nám kronykář jmeny těmi mincíře vlaské, čili posly, jež Václav král pro ně poslal. Tamto pravdě více se podobá.

povstalo pak pojmenování „groš“ v jazyku našem i u sousedův Němcův, Polákův a jiných a u větším množství počítalo se jimi na kopy. Kopa rovnala se, jak již svrchu řečeno, hřívně, tedy asi nynějších zlatých dvaceti jednomu, jeden groš pak rovnal se asi nynějších krejcarův třiceti pěti čili stříbrným dvacítníkům, před nedávnem z užívání vyšlým. Mezi lidem říkalo se grošům též zhusta *„zmrzlíky“* bezpochyby pro bělosť stříbra čistého. —

Co král Václav II. opatřením tímto prospěl, můžeme si dobře představiti, uvažujíce, že se tím ustálila hodnota všeho majetku peněžního a že obchod i živnosti nabyly základu pevnějšího. Také nové peníze Václavovy netoliko doma nýbrž i ve všech zemích okolních těšily se oblibě veliké, ano sem tam brali si je za vzor pro peníze své a poněvadž groše byly původu českého, Poláci zkrátka říkali jim „czeskie“ Němci pak ve Slezsku „Böhm“ čili dle nářečí tamějšího „bihm“, kterážto slova zachovala se až po naši dobu.

Král český Václav II. stal se králem polským r. 1300.

Nyní pak slyšme, kterak *král Václav II. opět značně rozšířil panství své v Polsku*, kdež, jak víme, již skoro deset let byl v držení knížecích údělův krakovského a sandoměřského a tam se udržel i proti *Přemyslovi velkopolskému* i proti *Vladislavovi Lokýtkovi*, knížeti kujavskému. *) Slyšeli jsme již také, že onen Přemysl s přivolením papeže (r. 1295.) dal se korunovati na krále pol-

*) Kujavy část země polské okolo dolní Visly, kdež důležitějšími městy jsou Brzešť, Inowrocław, Dobrzyn a j. Nyní náleží kus ku království polskému, kus k Poznańsku pruskému.

ského, čímž jaksi chtěl učiniti počátek s obnovením jednoty, moci a slávy Polska, jakéž bývalo skoro před třemi sty lety za Boleslava Velikého čili Chrabrého. Avšak Přemysl již dne 10. února 1296. pomocí některé zrádné šlechty od markrabat braniborských, dávných to nepřátel moci polské, totiž od Oty Vysokého, Oty se šípem a Kunráta zavražděn byl v Rogozně nedaleko Poznaně, nezanechav než dcery jediné jmenem *Ryksa* čili *Rejčka* později též *Alžběta* řečené.

Nástupcem jeho v hodnosti i v zemích chtěl se státi Vladislav Lokýtek, nedosáhl však cíle, v národě nejsa oblíben pro mnohé chyby své; také i proti Václavu II. špatně pochodil, nemoha ho vytlačiti z Polska, nýbrž naopak přinucen byl k slibu a závazku, že od Václava všecky své země čili úděly přijme v manství, kterémužto slibu ale pak nedostál, čehož však potom pykal, když Václav sám stal se nástupcem zavražděného Přemysla krále. Vidouce totiž nejpřednější pánové polští, jak světští tak duchovní, moc krále českého a vědouce, jak daří se zemím pod vládou jeho, snesli se na tom, poddati se vládě krále toho, původem i jazykem příbuzného, pročež vypravili k němu posly s tím nabídnutím a se žádostí další, aby pro rozmnožení a upevnění práv svých na královský stolec polský, vdovcem jsa, za manželku pojal svrchu psanou Přemyslovu jedinou dceř a dědičku Rejčku.

I přijal král podání to a r. 1300. v letě nastoupil *válečnou výpravu do Polska*. Vraziv do země té, všude dal činiti opatření směřující na zjednání a udržení pokoje, jakož tvrze a místa, v nichž loupežníci měli skrýše a útulky, vydobýti a pobořiti kázal, škůdce pak zajaté dal postínati; na jednom z takovýchto hradův bránili se bratří

někdys mocného *Záviše z Rožmberka*; i oni doznali trestu řečeného. A tak král táhna od města k městu, od tvrze k tvrzi, kdož se mu nepoddali dobrovolně, násilím si podmanil. I přišli k němu všichni knížata údělní a holdovali mu, uznávajíce jej za vrchního pána svého.

V staroslavném sídle panovníkův polských, *v Hnězdně*, slavně byl uvítán od nejpřednějších velmožův, čtvrtého pak dne příjezdu svého v tamějším chrámě arcibiskupském od arcibiskupa Petra*) slavně za *krále polského vyhlášen a korunován* u přítomnosti biskupův vladislavského, poznaňského a vratislavského i všeho nejpřednějšího panstva polského. Po slavnosti té král Václav pak na rytířství pasoval mnoho pánův polských, kteříž všickni byli ozbrojeni, aby byli pohotovu na obranu krále, kdyby, jak pověst obíhala, vypuklo povstání od strany, kteráž Václava nechtěla míti králem. Všecko však minulo bez výtržnosti. Ustanoviv pak náměstkem svým v Polsku a správcem celého království nám již známého statečného pána českého *Hynka z Dubé*, král Václav II. vrátil se do Čech, kdež uvítán byl s radostí nemalou. Pro nevěstu svou, Rejčku vypravil Jindřicha, opata kláštera sedleckého, a pana Beneše z Vartemberka ke dvoru markraběte braniborského; byla totiž zasnoubena s jeho synem Otou, kterýž ale

*) O tomto arcibiskupě kronykář zbraslavský poznamenal, kterak Němcův tak ostře nenáviděl, že jim říkal „psí hlavy“; neboť když prý jakýsi biskup Jan v kostele hnězdenském u přítomnosti krále velmi krásně kázal po latině, ozval se arcibiskup Petr králi, řka: „Tent by takto kázal velmi dobře, kdyby nebyl psí hlava i Němec.“ Dodává sice kronykář, že prý řeč taková králi se nelíbila, poznáváme však předce, že Poláci a Češi tehdáž v celku dosti souhlasili v odporu proti Němcům.

před nedávnem zemřel. Do Prahy přibylou král na vychování poručil tetě své, ovdovělé kněžně polské *Gryfině;* neboť pro nedospělý věk král nemohl jí hned pojmouti za manželku.

Způsobem právě vypsaným oba sousední národové slovanští, v každém ohledu nejpříbuznější, Poláci totiž a Čechové, dostali se pod žezlo krále společného, čeho již nebylo od Boleslava Chrabrého, jenž bez mála před třemi sty lety, ovšem jen na krátko, země české spojil s polskými, maje úmysl všecky západní Slovany spojiti ve velkou sjednocenou říši. Oč tento veliký panovník zasazoval se vším úsilím, co se mu však předce nepodařilo hlavně namáhavou činností krále německého Jindřicha II., to králi českému Václavu II. podařilo se skoro beze všeho namáhání — říše polská i česká opět byly sloučeny a sice z vůle národa, jež se osvědčila volbou svobodnou. Byloť spojení to ovšem jen velmi volné, totiž čistě osobní, neboť nesáhalo dále, než že obě říše společného měly panovníka, avšak postupem času mohlo se značně upevniti, jen kdyby se řízení věci dostalo do obratných rukou mocnáře znamenitého. Tuť pak právě nad tím dlužno ubolévati, že král Václav při všech svých vlastnostech, jinak dobrých a chvalitebných naprosto nebyl s velikou úlohu státnickou, kteráž se mu tehdáž sama vtírala.

Nelze sice popříti, že bedliv byl udržení a zvelebení říše po otcích zděděné, ano že do jisté míry měl i smysl pro její rozšíření, zároveň ale nelze ho zastávati proti vyčitce, že rod svůj a s ním Čechy moha povznésti na vrchol moci a slávy nejvyšší, ani se o to náležitě nepokusil, poměrům v míře nebývalé příznivým buď nerozuměje nebo na jich využitkování nemaje dosti odvahy. Kdyby otci jeho Přemyslu Otakarovi II.

okolnosti tak byly přály, dojista jinak byl by si počínal, než Václav II. jenž, jsa již v držení dvou korun, české totiž a polské, obával se přijmouti třetí, kteráž se mu též podávala, jak uslyšíme.

Králevic český Václav stal se králem uherským.

Starožitný *rod Arpádův*, jenž od několika set let panoval na královském trůně uherském, vymřel po meči králem *Ondřejem III.*, jenž r. 1301. dne 14. ledna sešel bez potomstva mužského, zanechav toliko dcery jediné, *Alžběty*, již r. 1298. králeviči českému zasnoubené.

Jako nápadník trůnu uprázdněného namáhal se nejvíce *Karel Robert*, vnuk krále neapolitánského *Karla II.* a manželky jeho *Marie*, sestry někdys krále uherského Ladislava Kumána. Ačkoli pak i papež podporoval nápadníka toho, valná většina stavův uherských nechtěla ho přijmouti, nýbrž obrátila zřetel do Čech ku králi Václavu II., uvažujíc krále toho moc a slávu, rovněž i říše jeho stav kvetoucí, neméně váhy kladouc i na svazky pokrevenství, jimiž mnohonásobně spoutány byly rody Přemyslovcův a Arpádovcův. Tudíž v červenci roku svrchupsaného (1301) slavné po- r. 1301
selstvo z nejpřednějších pánův světských a duchovních, majíc na čele hraběte *Matouše Trenčanského*, palatýna to jest nejvyššího úředníka království uherského, a *Jana* arcibiskupa kolockého, přibyla do Prahy, aby králi českému podala korunu uherskou.

Přijetím koruny té král Václav II. bylby stanul na vyšším stupni moci, než kterýkoli král český předchůdce neb nástupce jeho; neboť říše jeho, skládající se z české, polské a uherské, byla

by dosahovala od moře baltyckého až k jaderskému a bez mála i černému, a od Šumavy až za Karpaty sedmihradské, městíc v sobě největší díl Slovanův západních. Co by as z říše takové byla udělala tvůrčí ruka panovníka moudrého, podnikavého a neohroženého?

Avšak král náš nabídnutí stavův uherských nepřijal! Domnívalť se bezpochyby, že již dosti jest přetížen břemenem korun dvou. Dopustil-li se chyby zamítnutím koruny uherské, jemu podávané, dopustil se zajisté ještě mnohem, mnohem větší tím, že místo sebe Uhrům nabízel jediného syna svého Václava, a dary způsobil, že jej stavové přijali za krále svého. Nebyloliž to podniknutí z předu již zmařené a plané obětování sil všelikých? Jakýž mnedle v tom byl rozum, hocha třináctiletého, nezkušeného vypraviti do Uher, aby se tam udržel na stolci královském, jenž potřeboval muže dospělého, statečného i zkušeného. Patrně tehdáž u Václava II., jindy tak opatrného, rozum ustoupil v pozadí před láskou otcovskou, kteráž synáčka milovaného chtějíc viděti na trůně, podceňovala obtíže a nebezpečenství, důvěřujíc, že ti, kdož přišli koruny mu podat, budou s to zachovati ji i synovi, místo něho přijatému.

Když tedy poslové uherští domu se vraceli, svěřil jim Václav II syna svého, opatřeného průvodem nádherným a vojskem dosti silným, aby právům, volbou nabytým, dle potřeby dodávalo důrazu. I v skutku z počátku dařilo se královici českému v Uhrách tak znamenitě, že již dne 26. srpna v chrámě tehdejšího města korunovačního, totiž Bělehradu Stolního od arcibiskupa Jana Koloského slavně korunován byl korunou svatého Štěpána. Bylo to právě v týž *den sv. Rufa*, co před dvaceti třemi lety na poli moravském dobojoval

veliký děd jeho Přemysl Otakar II. Zdali pak si asi kdo tehdáž povšímnul okolnosti této? Korunovaného krále stavové slavně uvedli do Budína, kdež se mu opět holdovalo jako králi a pánu země uherské.

Král Václav II. uvalil na sebe hněv papeže.

Dosti snadné sice bylo vítězství v Uhrách, avšak tím nebylo ještě vyhráno; neboť mračna hrozivá proti králi českému vystupovala z několika stran tehdejšího obzoru politického; na krále Václava II. hrnuly se starosti přetěžké, kteréž mu připravovaly nadutá panovačnosť a závisť ošemetná dvou hodnostářův velemocných, od nichž král český nezasluhoval, než přátelství a vděčnosti v plné míře; byliť to *papež římský Bonifácius VIII.* a král německý nám již dobře povědomý *Albrecht*, Václavův svak.

Těžko uvěřiti, že Václav II., tento král pobožnosti až tak nemírné, že modlením unavoval i duchovní velmi horlivé, dostal se s papežem až do nepřátelství tuhého; avšak uvěříme ano i diviti se přestaneme, zvíme-li, jaké povahy a jakých zámyslův byl papež řečený. Z vypravování předešlého víme již, kterak papežové římští, prohlašujíce se za náměstky Krystovy, k sobě potahovali nejvyšší vládu netoliko církevní, nýbrž také i světskou i to hlavně od té doby, co vítězně obstáli v boji proti králům čili císařům německým. Osobovalit si papežové právo, vkládati se i do všech záležitostí světských a od panovníkův vyžadovali, aby se bez reptání a odporu podrobovali výrokům a rozkazům jejich; neposlušní pak stíháni byli pokutami církevními, kletbou atd., o jichž účincích vypravovali jsme při sporu krále Přemysla Otakara I. s biskupem Ondřejem pražským.

Avšak až dosud žádný ještě z papežův v nemírné panovačnosti naproti vládám světským neodvážil se takové příkrosti, jako tento Bonifácius VIII., kterýž neostýchal se vysloviti zásadu, že papež má právo vkládati se do všech a jakýchkoli záležitostí světských a že výrokův a rozkazův jeho všickni panovníci světští musí býti poslušni, jako pána svého svrchovaného a zrovna náměstka samého boha na zemi! Král Václav II. papeže toho proti sobě popudil tím, že synovi svému dopomohl na uprázdněný královský stolec uherský, kdežto Bonifácius papež stolec ten přiřknul Karlovi Robertovi, o němž již svrchu zmínka byla, že pocházel po přeslici z Arpádovcův uherských, po meči pak z rodu králův neapolských papežům úplně oddaného.

Osobovalť si Bonifácius právo, rozhodovati nad královstvím uherským netoliko na základě svrchovanosti papežské, nýbrž kromě toho ještě i na základě okolnosti té, že kdysi král uherský Štěpán Svatý korunu královské dostal od papeže z Říma.

Že pak i král německý Albrecht nepřátelsky stanul proti svakovi a dobrodinci svému králi Václavu, jemuž se před nedávnem tak hluboko pokořil a jemuž hlavně děkovati měl za povýšení své, nikomu zajisté nebude s podivením, kdo z vypravování předešlého pamatoval si, jaké to byl muž povahy opovržení hodné. Smíření jeho s Václavem zajisté bylo neupřímné, i pohlížel Albrecht okem závistivým na znamenité úspěchy šťastného svaka svého, jenž vůčihledně prospíval v moci a slávě, rozšířiv značně kvetoucí říši svou a nabyv koruny polské, Uhrům pak syna dav za krále tak, že možnosť byla, že se tyto tři říše sousední spojí v rukou Přemyslovcův. Avšak Albrecht sám o sobě slab jsa, neodvážil se vystoupiti proti Václavu,

tím pak dychtivěji a ochotněji byl po ruce, jakmile mocný papež obořil se na krále českého.

Krále Václava II. jednání s papežem Bonifáciem VIII.

Papež Bonifác ve prospěch Karla Roberta účinkoval nejprvé v Uhrách, kamž zvláštního vyslal *legáta Mikuláše*, aby způsobil, by Uhři upustili od dalšího odporu proti chráněnci jeho. Legát však nepochodil a, jak již víme, královic český dostal se na trůn uherský. Tím Václav II. hněv papeže uvalil na sebe; jakkoli pak byl to panovník nejnábožnější, předce nebyl zbabělcem až do té míry, aby nehájil práv svých a slepě byl poslušen samozvančí svrchovanosti papeže. I pokusil se nejprvé cestou mírnou, aby odvrátil bouři, kteráž se naň chystala. Poslal totiž k papeži kanovníka pražského, mistra *Oldřicha z Paběnic*, sběhlého v právech a to zvláště církevních, aby papeži, jenž tehdáž sídlel v městě Anagni, odevzdal spis, jímžto se dokazovalo, že královic Václav na stolec uherský nedostal se nijakým bezprávím, nýbrž naopak na základě práva.

K přípisu tomuto papež odpověděl 10. června r. 1302., žádal totiž, aby strany sporné, česká i ne- 1302.
apolská, až budou povolány, stolici papežské v Římě předložily celou věc, každá vykazujíc se se svými důkazy a doklady, aby papež mohl vážiti nález konečný. V další části této odpovědi papežské snadno možno bylo poznati, že Bonifácius králi Václavu II. byl již velmi málo nakloněn, neboť plísnil jej také ještě o to, že se zval králem polským. Tím prý se Václav II. dopustil zřejmého znevážení církve římské, jejímžto majetkem Polsko

prý jest a bez jejíhož svolení nikdo nemá práva, užívati jmena krále polského; mohl prý by papež krále českého za tu opovážlivosť stíhati pokutami církevními, volil prý však přestati na zákazu, aby král Václav pod uvarováním pokut těch ihned zanechal názvu krále polského; kdyby se mu ale zdálo, že mu svědčí jakési právo na Polsko, ať prý vše předloží stolici papežské, kteráž pak rozhodne u věci té.

Tento dodatek stranu Polska, jak na jisto možno se domýšleti, způsobil známý nám již Vladislav Lokýtek, kterýž vyobcován z říše otcův svých, toulal se čas nějaký v cizině, až připutovav do Říma a, znamenaje dobu k tomu příhodnou, u papeže dohledával se pomoci, aby se dostal na stolec polský.

Nadutosť papeže a přemrštěné požadavky jeho musely popuditi žluč i panovníka tak mírného, jakým byl Václav II. Když totiž legát papežský Mikuláš, jenž ve Vídni meškal, strany sporné zval, aby postavivše se předeň dolíčily práva svá na korunu uherskou, Václav II. netoliko nepřišel osobně, nýbrž neposlal ani plnomocníkův.

Král Václav II. po druhé se oženil r. 1303.

Dobře jsa zpraven, věděl, kam všecko směřuje a co z toho bude, pročež hleděl opatřiti se náležitě ze všech stran. Proto také, aby utvrdil právo své v Polsku, konečně učinil, s čím až dosud prodléval, že totiž po druhé vstoupil v manželství. Pamatujeme se zajisté, kterak král slíbil, že vyhoví přání pánův polských, aby za manželku pojal *Rejčku*, dceř někdys krále Přemysla polského. I víme též, že mladistvá kněžna ta, z Branibor

byvši přivezena, žila v Praze pod dozorem tety královy, kněžny Gryfiny. Václav II. však vykonáním svatby odkládal, i když mu již nevadil, jako z počátku, věk Rejččin. Mnozí odkládání toto nesli velmi nemile a to tím více, že král, pokud se týkalo rozkoší tělesných, nežil tuze střídmě. Konečně *Kunrát, opat zbraslavský*, kterýž u krále požívaje veliké úcty a důvěry, směl se odvážiti na slovo káravé a napomínavé, v Brně, když tam král byl dvorem, uvedl mu na paměť slib a snažně jej napomenul, aby neodkládal splnění. I vůči poměrům politickým výše vylíčeným král uposlechl slova rádce milého a hned kázal konati přípravy k slavnostem svatebním, kteréž odbýti se měly v hod boží letniční to jest dne 26. května r. 1303. a sice zároveň s *korunovacím nové královny*.

Téhož dne tedy král v hlavním chráme hradu pražského před oltářem sv. Víta slavně oddán byl s Rejčkou Přemyslovnou, kterouž pak ihned po sňatku biskupem vratislavským Jindřichem s povolením arcibiskupův mohučského a hnězdenského*) slavně dal korunovati na královnu českou a polskou. Při této příležitosti král nařídil, aby se královně napotom již neříkalo Rejčka, nýbrž *Alžběta*.

Hody svatební a korunovační odbyly se hned po vykonání obřadův církevních a sice na prostranství mezi chrámy sv. Víta a sv. Jiří, kdež k účelům těm postavena byla vkusná budova dřevěná. Královna Alžběta teprv v třetím roce po svatbě (1305.) okolo sv. Víta porodila dcerušku, *Anežku*, kteráž se potom provdala za *Jindřicha*, knížete svidnického ve Slezsku. —

*) Povolení toho proto bylo zapotřebí, že, jak víme, arcibiskup mohucký výhradní měl právo korunovati krále i královny české, jako zas hnězdenský polské.

Spolek krále českého Václava II. s králem francouzským Filipem IV.

Rozmnoživ sňatkem práva svá na korunu polskou, král Václav II. proti papeži a spojencům jeho hleděl se zabezpečiti též spolkem vydatným, totižto *s králem francouzským Filipem IV. Krásným*. Tento král znamenitý a rázný největším byl dosud odpůrcem přemrštěných snah papežových vůči vládám světským; s ním pak spojen byl král německý Albrecht, jenž proto nevražil na papeže Bonifácia VIII., že vyčítaje mu zabití Adolfa Nasovského, žádným způsobem nechtěl jej uznati za krále německého.

Poměr tento pojednou se změnil a z nepřátel dosavádních rychle stali se spojenci a přátelé; papež totiž, chtěje si pojistiti pomoc Albrechta proti králi českému, smířil se s ním dokonale; odpustiv mu všecka provinění, jež mu vyčítal dosud, netoliko sám uznal jej za krále a císaře, nýbrž nařízoval, aby jej také všichni takovým uznávali, začež Albrecht, opustiv spojení s králem francouzským, ochotně byl po vůli papeži ve všech záležitostech, nade všecko pak v nepřátelství proti králi českému, jehož ponížení, ne-li i zničení dosíci doufal ve spolku s papežem, jak se to otci jeho Rudolfovi podařilo naproti otci Václavovu.

Proti tomuto spolku papeže s králem německým Václav II. spojil se s králem francouzským; vypraviv do Francie kancléře *Petra z Aspeltu*, probošta vyšehradského, vešel s Filipem IV. proti Albrechtovi ve spolek obranný, jenž se vztahovati měl i proti papeži, kdyby toho bylo zapotřebí. Poznáváme tedy, že král Václav přes nesmírnou úctu, kterouž měl k duchovním vůbec, neváhal postaviti se na odpor i samému papeži, když po-

žadavkův jeho neslušných již nelze bylo snášeti. Králové spolčení, francouzský totiž a český, zavázali se, že nejdéle do konce července (r. 1303) každý z nich najme a proti Albrechtovi do pole postaví vojska za stotisíc hřiven stříbra a slíbil Václav kromě toho, že dle potřeby do toho spolku proti králi německému a papeži vtáhne také syna svého, krále uherského.

Papež Bonifácius VIII. brojí proti královici českému v Uhrách. — Požadavky neslušné krále německého Albrechta.

Mezitím rozhněvaný papež Bonifácius VIII. proti královici českému na trůně uherském užil vší moci a vážnosti své. Dne 31. května totiž prohlásiti dal *nález*, že Karel Robert, jakožto vnuk Marie uherské jediným jest pravým dědicem celé koruny uherské, pročež nařizoval, aby pod uvarováním nejtěžších trestův církevních všickni dědice toho uznávali za krále uherského, královici pak českému, na království uherské bezprávně a nepořádně prý zvolenému, poslušnost slíbenou zrušili a jí prosti byli. Veliká chyba byla, že král Václav uherský jinochem byl nedospělým, hříčkou v rukou velmožův a úředníkův nejvyšších. Kdo ví, jak by se věci byly skončily, kdyby místo mladíka Václava žezlo byl držel v rukou mocných muž dospělý, zkušený a obratný, jenžby usilování odpůrcův a nepřátel byl dovedl zmařiti prostředky náležitými. S úlohu tak velikou Václav ovšem nebyl a poněvadž z příčin rozmanitých někteří z nejpřednějších pánův a nejvyšších úředníkův, jako sám *Matouš Trenčanský*, kteříž byli hlavními činiteli zvolení jeho, nyní jej opustili a Karla Roberta se přidrželi, není se čemu diviti, že strana

Václavova se stenčovala, druhá zas naopak vzrůstala hlavně přičiněním duchovenstva.

Z toho ze všeho nikdo neměl radosti větší, než král německý Albrecht. Dělaje se vykonavatelem výše psaného nálezu papežova, poslal jej králi Václavu II. na písmě, žádaje ve zvláštním přípisu, aby mu jakožto králi německému Václav II. vydal království uherské i polské, jakož i země míšeňskou a chebskou.

Neslušna-li byla již žádosť tato, jiná, kterouž Albrecht ještě připojil, přesahovala dokonce všecky meze slušnosti. Bylať pak tresť její tato: poněvadž král český k říši německé tytéž prý má povinnosti a závazky, jako kterýkoli kníže německý, tedy požadoval Albrecht, aby mu Václav buď postoupil stříbrné doly kutnohorské na šest let anebo pokutou mu zaplatil osmdesát tisíc hřiven stříbra jakožto desátek z dolův těch říši německé za minulá leta dlužný!

Pamatujeme se, že ovšem rozličtí králové a císařové němečtí panovníky české nejednou pokoušeli všelijakými požadavky neslušnými a nespravedlivými, ale žádný z nich do té doby v nestoudnosti nepokročil tak daleko, jako Albrecht, kterýž předce sám před nedávnem stvrdil všecka práva králův českých. Panovník český povahy asi jako oba Přemyslové nebo Václav I. požadavkův tak urážlivých byli by odbyli způsobem náležitým, avšak nebojovný Václav II. vyhledával ještě cest mírných a když zvláštní jeho poslové od Albrechta vrátili se s nepořízenou, užil ještě prostřednictví vlastního zetě Albrechtova, markraběte braniborského *Heřmana*, kterýž za tchánem dojel až do Hradce Štýrského; když ale shledal neoblomnou urputnosť a zarytosť jeho, sám naň se rozhněvav, odejel od něho bez rozloučení. —

Král Václav II. odvedl z Uher syna svého r. 1304.

Bylo tedy zřejmé, že se bez vojny neobejde a tudíž, jako Albrecht i král Václav II. strojil se na ni vším úsilím. Mezitím ale král český, polekán zprávami nepříznivými z Uher a obávaje se o jediného syna svého, podnikl tam výpravu, aby jej vysvobodil a zachoval, byť i se ztrátou koruny uherské.

Svěřiv správu nad zemí českou Heřmanovi, markraběti braniborskému, *Václav II.* v čele vojska značného *vypravil se do Uher* v měsíci červnu r. 1304. Dobyv města Ostříhoma,*) šťastně dostal se k Budínu, kdež položil se na rovině „Rákoš“ řečené. Chtěje pak protivníkům ukázati ještě, že syn jeho skutečně jest králem uherským, vykonati dal všecka opatření, aby se s ním syn nesetkal jinak, než v plném majestátu krále uherského a za přítomnosti panstva jemu věrného. I stalo se tak. Místo, kdež se setkati měli otec a syn, nádherně bylo ozdobeno, že i podlaha kryta byla suknem nejdražším; mladý král pod korunou uherskou i oděn v roucho korunovační, pospíšil v náruč otce milujícího, jejž latinsky oslovil v tento smysl: „Přibyls kýžený, jehož jsme očekávali, jako ve tmách postaveni; tebeť volaly vdechy a vyhledávaly nářky naše; tys stal se nadějí všem, kteříž očekávali přítomnosti tvé.“ — Otec syna políbiv a objav okolo krku, odpověděl též latinsky: „Synu! vše, což mé, i tvé jesti; jedinou tys útěchou života mého; postačuje mi, že jsem tě uzřel; odmítni starost; ját tobě potěšením, ty pak mně.“ r. 1304.

*) Poněvadž město toto hlavním bylo sídlem odpůrcův strany Václavovy a přívržencův neapolského Karla Roberta, potrestal je Václav II., dav je vojsku svému v plen.

I pohnutím radostným slzeli oba otec i syn, i slzami též zarosilo se oko mnohého z pánův přítomných uherských i českých.

Pobyv pak v Budíně ještě dní několik, Václav II. pojal syna s sebou i všecky klenoty království uherského a nastoupil obtížnou výpravu zpáteční. Kronyka zbraslavská Václava II. velice chválí, že ani na této výpravě uprostřed hluku válečného „nijak neupustil od pobožnosti obvyklé a co den pod stanem dával si čísti několik mší. Když pak ve vojště kdysi povstal pokřik pro nájezd nepřátelský, více důvěřuje v modlení, než v obranu oružím, pranic prý se nebál, nýbrž důvěrně měl mysl k bohu; i sebe větší postrach ve vojsku nebyl prý s to, aby jej oderval ode mše, kterouž začal poslouchati.“ Avšak přes horoucí pobožnosť královu vojsko dosti zkusilo, neboť návrat spojen byl s mnohými obtížemi a to netoliko od nájezdův tlup nepřátelských, nýbrž i od přírody samé, neboť takové panovalo parno, že zhoubně oučinkovalo netoliko na lidi, nýbrž také na koňstvo. Konečně ale král šťastně dorazil do Prahy, ač ovšem sám dosti utrpěl na zdraví, bez toho dosti vetchém.

Král německý Albrecht se spojenci svými vtrhl do Čech. Pohroma u Kutné Hory.

Nastávala nyní nová *práce válečná;* neboť *Albrecht* chystal se na Čechy vší mocí, kterouž mohl sebrati. On sám chtěl uderiti na Václava s vojskem, v Německu sebraným, kdežto z druhé strany k němu měl přiraziti syn jeho nejstarší *Rudolf*, jemuž dříve postoupil země rakouské; toho pak Rudolfa posilami podporoval uherský král *Karel Robert.*

Proti tomu král Václav opatřil se, jak mohl, i nepřestávaje jen na síle vojenské, sebrané jen z říše vlastní, ohlížel se o posilu též za hranice, kdež hlavně získal markrabata braniborská *Heřmana* a *Otu* se šípem, jimž za to zastavil některá města v Míšni. Vojenská síla krále českého páčila se skoro až na stotisíc bojovníkův, kteříž hlavně rozloženi byli po městech a hradech pevných, všemi potřebami náležitě opatřených; neboť Václav spoléhal více na obranu než na útok.

Koncem měsíce srpna r. 1304. hnul se Albrecht s vojskem německým, a směrem řeky Dunaje dostal se do horních Rakous, kdež pobyl několik dní v Linci a odtud zaměřil se k severu, do Čech, kdež u Budějovic očekával příchodu syna Rudolfa a spojence jeho Karla Roberta. Tito dva spojivše se na hranicích rakousko-uherských, měli dohromady okolo padesáti tisíc vojska, mezi nimiž bylo z Uher několik tisíc Kumánův a jiných divochův jim podobných. Co zkusily ubohé krajiny, kudy vojsko toto se ubíralo, na Moravě a v Čechách, těžko vypsati. Nešetříce ani věku ani pohlaví Uhři, zvláště pak Kumáni, značili cestu svou ssutinami, spáleništěm a mrtvolami; více než čtyry tisíce osob povraždili.

Když se obě vojska u Budějovic spojila, táhlo se dále do vnitř Čech a poněvadž se nepříteli vojsko české nikde nepostavilo na odpor, Albrecht takto bez valné bitvy dostal se až k *Hoře Kutné*, po cestě, kde co bylo možno, všecko dav popleniti ukrutně. Maje úmysl dobýti města toho s nejslavnějšími tehdáž doly stříbrnými, po nichž bažila lakota jeho, Albrecht odevšad je obklíčil, doufaje na jisto, že nebude míti práce těžké, poněvadž město obležené nebylo opatřeno dosti pevně. Zmýlil se však velice; neboť obranu města stateční pánové

čeští *Jindřich z Lipé* a *Jan z Vartemberka* čili ze *Stráže* řídili velmi dobře, horníci pak, ačkoli ovšem z větší části byli Němci, v obraně města svého počínali si tak rázně, že všecky útoky nepřátel zmařili, až konečně nehoda velká přítrž učinila dalšímu namáhání nepřátel.

Ve vojště nepřátelském totiž vypukla *ouplavice*, kteráž nesmírně řádila tak mezi lidem, jak mezi koňstvem a příčinu prý měla ve vodě potoka, městem protekajícího, do něhož horníci naházeli látek otravujících. Ztráty ve vojště nemocmi povstalé, dále počasí pokročilé k zimě, rovněž i nedostatečné zásobování potřebami, donutily Albrechta, že musel pomýšleti na návrat, dokud nebylo pozdě; neboť vojsko české, ježto se dříve vyhýbalo bitvě, nyní se blížilo, aby udeřilo na nepřítele oslabeného. Nezbylo tudíž Albrechtovi, než aby rychle ze země se vyklidil, ničeho tam nepořídiv, než že nutně utržil škody a hanby. Ostatně ho Čechové na tomto tažení zpátečném nenechali na pokoji, nýbrž častými nájezdy a útoky mnoho mu ještě nadělali škody. Při tom stíhání nepřátel ze země prchajících zvláště vynikl statečný Jindřich z Lipé, s nímž se v dalším vypravování často ještě setkáme.

Nejvyšší komorník pan Tas z Vyšmburka zavražděn.

K roku tomutu (1304) kronyka zbraslavská podává nám zprávu o tom, kterak jeden z nejvyšších úředníkův zemských vraždou sešel. Byl to nejvyšší komorník *Tas z Vyšmburka* (Wyssenburg), jehož jmeno již svrchu položeno v seznam pánův českých, kteříž, jak vypravuje Dalimil, statečně bojovali proti zhoubcům země a národa za řádění poručníka Oty braniborského a pomahačův jeho.

— Ačkoli pan Tas sám bohatstvím oplýval, zachtělo se mu předce nepatrného statečku, který v držení byl souseda jeho dosti chudého *Jana*, jenž měl příjmí *Vlk*. Aby tedy statečku toho dosáhl, pan Tas z Vyšmburka chuďasa Jana *Vlka* dal v psanství a majeteček jeho si přivlastnil.

O všecko, co měl, oloupený Vlk, nemoha se ničeho doprositi u pana Tasa, pokoušel se toho dosíci u samého krále, avšak i tu marny byly píle jeho a namáhání. Konečně Jan Vlk králi prosbu svou přednesl v kostele dominykánův, když pak nedostal odpovědi, zvolal veřejně: „Nepřispěje-li bůh, pozbudu dnes života i s majetkem.“ Připraviv se pak na smrť svátostmi a vše, co při sobě měl, chudým rozdav mimo meč a dýku, stanul před kostelem na čekání. Když pak u prostřed četného davu lidstva utlačovatel jeho pan Tas po boku samého krále z kostela vyšed, na kůň chtěl se vyšinouti a již nohu měl v střemeni, Jan Vlk řítil se naň a uchopiv jej za roucho, strhl k zemi a dýku mu vraziv do prsou, nepustil se ho, až byl úplně mrtev. Pak povstav dal se na útěk a tak i život si zachránil, neboť všecek dav lidu tak byl zděšen a ohromen, že nikdo se neopovážil chopiti se rozlíceného vraha. Může také býti, že přítomní, znajíce příčinu vraždy, více litovali utlačeného chuďasa, než velemocného pána, kterýž, aby hojnosť statkův svých rozmnožil jediným statečkem chuďasa, neštítil se zločinu a zneuživ úřadu svého, souseda dohnal v zoufalosť šílenou.

O smrti krále Václava II. r. 1305.

Pochodil tedy Albrecht se svou do Čech výpravou válečnou, jak se slušelo na potrestání hanebnosti a nadutosti, avšak nezdar, s jakýmž se

skončila jeho do Čech výprava, neměl zůstati trestem jediným, neboť hrozily mu nehody ještě další. Král Václav totiž zamítnuv pokus jeho na smíření, pevně byl odhodlán celou tíži hněvu svého pustiti na hanebného svaka nevděčného i věrolomného.

Kdežto král Albrecht na novou vojnu vlastně ani nemohl pomýšleti, poněvadž se mu nedostávalo peněz, ano i mnozí spojenci jej opouštěli, jako ku př. *vévoda bavorský Ota*, jenž přestoupil ku králi českému, Václav II. naopak maje dostatek i peněz i vojska, chystal se na novou vojnu vším úsilím. I není pochybnosti, že by se Albrechtovi zle asi bylo dařilo, kdyby rozhněvanému králi Václavu bylo bývalo dopřáno, vykonati zámysly své. Avšak *smrť* mu v tom překazila. Nikdy nebyv zdraví tuze pevného, král Václav II. od výpravy uherské začal postonávati; jevilyť se u něho souchotiny, kteréž jej mořily posledního půl leta.

Kronykář zbraslavský vypsál nám dosti obšírně poslední doby života jeho, se zvláštní zálibou líče výkony pobožnosti jeho. My tu krátký z něho výtah podáme pro lepší poznání doby tehdejší a povahy krále. Když již nevycházel, nýbrž slabostí upoután byl na lože, zpovědníka svého stále měl po boku a jakmile si zpomněl na nějakou nepravosť ze života předešlého, ihned zkroušeně se vyzpovídal*).

Po všecek život vyznamenávav se dobročinností k chudým a zvláště štědrostí k církvi před smrtí v tom neochabil; i tak hned z počátku nemoci své všecek přístroj lůžka ze suken drahocenných a hedvábí vyšívaného daroval špitálu pražskému

*) Skoro se nám zdá, že kronykář, ctihodný opat, ze samé lásky a úcty k zakladateli kláštera svého, poněkud přepíná; neboť kde pak by se král těch hříchův byl nabral, když, jak svrchu jsme vypravovali, zpovědníka bez toho vždy měl po ruce a nedal mu zaháleti. —

pro chudé a neduživé a přioděv se dlouhým rouchem se širokými rukavy ze sukna šerého, jako mniši, týmž suknem pokrýti dal lože své, všecek šat drahý kázav rozdati chudým. Konečně na důkaz skroušenosti nejvyšší dal si oholiti hlavu způsobem mniším, chtěje ve všem podobati se řeholníkům alespoň před smrtí, když mu nebylo dopřáno, dočkati se dospělosti syna, aby mu odevzdal vládu a sám vstoupil do kláštera zbraslavského, kde již měl připravenou komůrku. Opata zbraslavského Kunráta prosil, aby o to pečoval, by po smrti v kapí konvršskou oblečen dle způsobu zákona cisterciáckého, pochován byl na nejhorším místě v klášteře.

Nemocí nedal si překážeti v konání skutkův dobročinných a nábožných. Nemoha do kostela na mši, v pokoji kdež ležel, postaviti dal několik oltářův, při nichž se co den několik kněží vystřídalo mši čtoucích. Všechny bolesti nemoci dlouhé snášel trpělivě, až se tomu všichni divili.

Příkladná v skutku byla péče jeho o to, aby se po smrti jeho všecky *dluhy*, za posledních dob nadělané, řádně zaplatily tak, aby nikdo proň škody neutrpěl. Viděti z toho, že svět tehdejší neměl smyslu pro státní i soukromé dluhy, v kterémžto ohledu od té doby stal se pokrok ohromný. Péči o sepsání všech dluhův poručil *Janovi* proboštovi vyšehradskému, opatům *Jindřichovi* sedleckému a *Kunrátovi* zbraslavskému, jakož i písaři moravskému Jindřichovi Šturmovi.

Dav potom přivolati nástupce svého, královice Václava, nejvyššího purkrabí pražského *Hynka z Dubé*, nejvyššího kancléře *Petra*, nejvyššího maršálka *Dobše z Bechyně*, nejvyššího komorníka *Jindřicha z Rožmberka* a jiné pány a rytíře, zjevil jim poslední vůli stranu zapravení dluhův těch,

synovi pak dával napomenutí, aby bedliv byl povinností svých jako panovník. Potom k žádosti královně všichni přítomní, i královic i pánové, *na hlavu sv. Vácslava*, kteráž s jinými ostatky svatými byla tu po ruce, *přísahu* vykonali, že svědomitě splní, co jim uložil a oni slíbili učiniti. Ze jmena ustanovil, aby syn dostavěl v klášteře zbraslavském, kde co bylo nehotového, dále aby se sedmý díl z důchodův z Kutné Hory co týden dával na zaplacení dluhův, aby se vdově jeho, královně *Alžbětě* věnem dalo dvacet tisíc hřiven stříbra; ostatní ustanovení týkala se pohřbu jeho jakož i almužen chudým a darův kostelům.

Vyslyšev evangelisty Matouše vypsání o umučení Ježíše Krysta, kteréž si dal předčítati a ustanoviv před smrtí ještě, kteří opatové a kněží zaň mají čísti mše posmrtné a jaké, zemřel král Václav II. dne 21. června r. 1305. Smutek byl všeobecný a opravdivý. Tělo jeho vystaveno bylo na marách v úplném majestátu královském, čímž vlastně nevyhovíno poslední vůli jeho, aby byl pohřben v rouše mniším. Třetího dne po smrti odbyl se *pohřeb slavný* za nesmírného účastenství všeho lidu; mrtvolu na marách nesli nejpřednější pánové zemští od kostela ke kostelu, kdež se všude konaly smuteční služby boží; všichni želeli předčasné smrti krále dobrého, a nářek všeobecný propukal v pláč usedavý a bědování hlasité, že prý (jak ubezpečuje kronykář zbraslavský v líčení výstupův podobných k přepínání náchylný) „kdyby to vůbec bylo možno, i kameny a zdi byly by pukaly a němá zvířata byla by se dala do pláče.“ —

Každý chrám byl by býval šťasten, kdyby zesnulému byl mohl sloužiti za odpočinek, avšak po ustanovení nebožtíka cti té dostalo se kostelu zbraslavskému, ačkoli kanovníci kostela svatovít-

ského při mladém králi úsilovně (ač ovšem marně) doprošovali se, aby i Váeslav II. pochován byl v kostele jejich. — Mrtvolu pak naložili na loď a takto za přečetného průvodu dopravili na Zbraslav, kdež uprostřed kostela klášterního pochován jest.

Václav II. vskutku zemřel příliš záhy, neboť mu nebylo než třicet čtyry leta. Byl zajisté jedním z nejlepších králův našich, maje vůli poctivou, dobrým býti panovníkem. O tom svědčí slova jeho, nejednou pronešená s žalem, „že ví, kterak není schopen, lidu svému vlásti tak dobře, jak by si toho přál"; často též říkal, „že kdyby mu voino bylo, postoupiti vládu, komu by chtěl, s radostí by to učinil a i nejnepatrnějšímu štolbě s trůnu by ustoupil, kdyby věděl, že lépe, než on, panovati bude." —

Pro nesmírnou pobožnosť a velikou dobročinnosť i štědrosť k chudým a církvi mnozí ctitelé krále zesnulého zvláště duchovní velmi záhy prohlašovali, že by zasluhoval, aby byl vřaděn mezi svaté, i někteří mu ihned dávali příjmí *svatého*, nemeškajíce roznášeti pověsti i *o zázracích*, kteréž prý se udály při hrobě jeho. Kronykář zbraslavský neopomenul zachovati nám zprávu o zázraku, který se tam udál již třetího roku po smrti Václava II., když v zemi české neřesti a nepořádky se vzmáhaly.

S panem *Vilémem Zajícem z Valdeka* přibylo na Zbraslav několik ozbrojenců, mezi nimiž nacházel se též loupežník nějaký, kterýž v kostele při samém náhrobku krále, kdež jiní se modlili, králi zesnulému jal se zlořečiti za to, že za jeho panování nebylo možno provozovati pych a loupeže, kdež nyní, co již v hrobě hnije, každému volno pouštěti uzdu libovůli a páchati věci nedovolené; konečně prý rouhač vztekem zuřivým až

do té míry dal se unesti, že vší sílou udeřil v tvář královy podoby kamenné, kteráž kryla náhrobek. Avšak nevyvázl bez trestu, neboť ještě než vyšel z kláštera, úplně (prý) oslepl, tak že sám nemoha odejíti, od soudruhův musel býti vyveden. Sám prý se později před svědky přiznal k rouhání onomu, za kteréž strestán byl slepotou do smrti.

Náhrobek kameněný, o němž se tuto zmínka děje, byl jen prozatímní; později postaven byl v kostele k sloupu, když hrob králův ozdoben byl náhrobkem nákladným kovovým, jejž zdělal mistr *Jan Brabantský*.

Potomstvo krále Václava II.

S první manželkou *Jitkou*, dcerou krále německého Rudolfa, Václav II. měl dětí devět, z nichž ho však nepřečkali než syn *Václav* (III.), nástupce jeho a pak tři dcery, *Anna*, provdaná za knížete korutanského Jindřicha, *Eliška*, kteráž později stala se manželkou Jana Lucemburského, a *Markéta*, napotom manželka Boleslava, knížete lehnického na Slezsku; z druhé manželky *Rejčky* čili *Alžběty*, dcery krále polského Přemysla, pozůstala dcera *Anežka*, o níž už výše byla řeč.

Panování krále Václava III.

od r. 1305—1306.

Smutné následky úmrtí krále Václava II.

Přečasná smrť krále Václava II. pro říši a národ český nebyla nehodou mnohem menší, než záhuba Přemysla Otakara II. Země česká, kteráž se nedávno teprv zotavila po strastech a útrapách

nesmírných, ztratila panovníka, jenž o blaho její pečoval pilí pěstouna svědomitého a moudrého; říše pak Přemyslovcův, kteráž za krátko tak zmohutněla, pozbyla panovníka, jenž moudrostí svou byl jejím tvůrcem a výtečnými vlastnostmi snad jediný byl s to, aby jí pojistil trvání dlouhého.

Velkolepé naděje zajisté budila rozsáhlá říše Václava II., Čechy opět byly středištěm, okolo něhož začal se tvořiti spolek politický několika západních národův slovanských; mohlo se zdáti, jakoby osud chtěl nám opět uštědřiti, k čemu již několikkráte nadějné byly položeny základy — však ani tentokráte štěstí nepřálo nám déle, než za Sáma, Svatopluka velkomoravského nebo za Boleslavův I. a II. Otěže vlády z rukou Václava II. moudrého a opatrného dostaly se do rukou větroplacha sedmnáctiletého! Účinky změny té snadno bylo předvídati.

Kterak si počínal mladý král Václav III.

Dokud *Václavu III.* ještě tkvěly v paměti naučení a napomínky, kteréž mu otec dal na loži smrtelném, a dokud důvěrní rádcové a přátelé otce nebožtíka požívali u něho úcty, vážnosti a sluchu, možno bylo oddávati se nadějím dobrým do budoucna; mladistvý panovník zajisté jak vynikal vlastnostmi tělesnými, zdravím, silou a krasou, též v duševním ohledu vynikal schopnostmi, rozumem bystrým a srdcem dobrým; rozumí se též, že ctitel a přítel vzdělanosti, jakým byl otec jeho pečlivý, neopomenul k tomu přihlížeti, aby se syn jeho vzdělal. Také kronyka zbraslavská chválí krále mladého a vytýká zejmena, že čtyrmi jazyky mluvil stejně hbitě, správně a ozdobně, totiž to českým, latinským, německým a uherským.

Avšak radosť a naděje upřímných a rozumných přátel vlasti netrvaly dlouho, neboť král Václav III. velmi brzy změnil se důkladně a pustiv v nepaměť tak naučení a příklady otcovy, jak povinnosti panovníka, plnou měrou začal hověti všem nezpůsobům a chybám mladíka pokaženého. Odvrátiv se od mužův moudrých a počestných, od rádcův otcových, otáčel se hýsky lehkovážnými, kteříž rozmarům a nezpůsobům jeho netoliko nebránili, nýbrž jej sváděli a namlouvali k pošetilostem a darebnostem. Ve společnosti jich oddával se pití nemírnému, jemuž prý se vlastně přiučil již v Uhrách, hrám rozmanitým a smilstvu; často celé noci strávil způsobem tímto nedůstojným, toulaje se s cháskou bezuzdnou po ulicích pražských, vstupuje beze studu i do míst pověsti nejhorší.

Opilostí omámeného soudruhové hanební sváděli k činům, jichžby se při zdravém rozumu dojista nebyl dopustil, ba jichž vystřízlivěv, skutečně pykal; doprošovalit se a žebrali, až na něm vyloudili, čeho byli žádostivi ze zboží královského, ten tvrz nějakou, jiný zas město neb celé panství. Aby pak král vystřízlivělý nemohl se couvnouti se slibem, v opilosti učiněným, postarali se nešlechetníci o to, aby si to hned ještě za opilosti krále pojistili zápisem a pečetí, kterouž rozkazy opilého krále vynutili na nejvyšším kancléři *Petru*, jenž ovšem nemohl se déle zpouzeti, když král poručil.

Mladík takovéť to povahy jakžby byl býval s velikou úlohu, kteréž mu otec zanechal, totižto aby zachoval dílo jeho a zabezpečil mu trvání dlouhé? Hýřila lehkovážného chytrý a bezohledný Albrecht věru nepotřeboval se ostýchati — a jak větroplach ten otcovo dílo mohl zachovati v Polsku proti ráznému Vladislavu Lokýtkovi? Vždyť bylo nebezpečenství, že i Čechy samé přivede na mizinu.

Král Václav III. oženil se s Violou Těšínskou.

Konečně zasvitla naděje, že sňatek manželský způsobí obrat žádoucí; neboť zrušiv smlouvu, kterouž, jak svrchu psáno, již r. 1298. byla mu zasnoubena *Alžběta*, dcera krále uherského Ondřeje III., pojal za manželku knížete těšínského *Meška* to jest *Mečislava*, dceru *Violu*, kteráž pokládána byla za jednu z nejkrásnějších dívek věku onoho. Svatba odbyla se v Praze dne 5. října 1305. Již tehdáž divili se tomu mnozí, proč panovník tak mocný, jako Václav III., jenž se psal králem uherským, českým a polským, nevyhledal si nevěsty z některého mocného rodu královského, nýbrž pojal dceř knížete dosti chudého, a kronykář zbraslavský vykládá to v ten smysl, že prý králi mnozí pánové k tomu sňatku radili úsilovně, obávajíce se, že kdyby pojal dceru některého krále velkomocného, tím jistě by sám vzrostl v moc ještě značnější a jim pak teprv byl nebezpečným. Pravdu-li napsal kronykář anebo-li tím jen ulevil žárlivosti své proti pánům světským, jak rád činíval, nesnadno rozsouditi; jisto však jest, že Václav v pošetilosti své nedal si raditi ani ve věcech politických, těžko tedy připustiti, že by se proti své vůli radami a domluvami byl dal vehnati ve sňatek manželský. Ať tomu bylo tak anebo jinak, nejvíce ubolévati sluší nad tím, že krásná Viola na manžela svého neměla vlivu takového, aby jej byla obrátila na cestu dobrou; neboť, ač ženat, Václav III. nepřestával hýřiti a dáti se sváděti k nerozumu a hanebnostem od zvrhlých soudruhův svých.

r. 1305.

Mír mezi králem německým a králem českým. Václav III. rozdával země.

Poznavše nyní povahu krále, nebudeme se tomu diviti, že po velké říši české, ovoci to rozumu krále předešlého, brzy bylo veta, neboť král Václav III. země zrovna takřka rozdával.

Ve směru tom nejprvé si přispíšil chytrý král německý Albrecht, jenž nemoha pomýšleti na obnovení války s Čechy a zvěděv o nerozvážném počínání Václavově, pokusil se o to, aby mírnou cestou dosáhl úspěchův, po nichž marně se pachtil v boji. Vypravil do Prahy posly, kteříž Václavovi III. oznámili, že král Albrecht hotov jest, zrušiti klatbu říšskou, kterouž byl uložil na Václava II. a dědice jeho, stvrditi všecky svobody koruny české a konečně zříci se všech práv, s nimiž se táhl k zemi české jakožto král německý a císař římský, a to všecko pod výminkou, postoupí-li mu Václav země míšeňské a chebské.

I svoliv k tomu všemu Václav, postoupil Albrechtovi země řečené; poněvadž ale Míšeň v rukou byla markrabat braniborských, jimž ji v zástavu dal král Václav II., tedy Václav III. markrabatům těm od koruny polské postoupil Pomořany směnou za Míšeň, aby ji mohl odevzdati Albrechtovi. A tak, oč král Václav II. na severu za horami krušnými říši českou rozšířil, opět od ní odtrženo mimo části nepatrné.

Země míšenské král Albrecht užíti chtěl na zaopatření bratrovce svého *Jana*, syna Rudolfa r. 1290. v Praze zemřelého a Anežky, sestry krále Václava II. Tento Jan po smrti rodičů svých žil při dvoře strýce svého krále Albrechta, kterýž, aby dědictví habsburské zůstalo celé synům jeho, bratrovce Jana chtěl odbyti zemí, Václavem III. postoupenou.

Mír mezi Albrechtem a králem českým uzavřen byl dne 5. srpna 1305. Albrecht pak, jenž toho času dvorem byl v Normberce, vydal tam tři listiny pro Václava, jimiž zrušil klatbu, stvrdil všecky svobody a práva království českého a zřekl se všech práv ke všem zemím Václava krále českého, jehož svrchovanosť tím uznal.

Touž lehkovážností, co zemí míšeňské a chebské, král Václav III. pozbyl i říše uherské, jejížto klenoty korunní měl v moci své. Vévoda bavorský Ota, zvěděv o pošetilosti krále českého, přibyl k němu do Brna a loudil na něm korunu uherskou, opíraje se o důvody jalové, že po přeslici pocházel z královského rodu uherského a že jej jistá strana pánův uherských chce míti králem. I dosáhl, čeho chtěl, neboť Václav III. bezpochyby v opilství vydal mu korunu a postoupil mu všecka práva, jež měl ku království uherskému. Počínání lehkovážnějšího zajisté nemožno si představiti; co způsobila píle otcova, synova zmrhala darebnosť!

Svatba v rodině královské r. 1306.

r. 1306. Dne 13. února r. 1306. slavila se v Praze svatba v rodině královské; sestra totiž krále Václava III. *Anna* vstoupila v sňatek manželský s *knížetem korutanským Jindřichem.* Slavnosť ta odbyla se hlučně a vesele i za hodování a kratochvílí rozmanitých sotva as kdo tušil, že sňatek ten manželský vydatným bude pramenem nehod a strastí pro Čechy.

Druhou sestru svou *Alžbětu* čili *Elišku* král Václav dal na vychování do kláštera sv. Jiří na hradě pražském, kdež teta jejich učená a spanilomyslná Kunhuta (Václava II. sestra) byla abatyší.

Události v Polsku. Král Václav III. se změnil.

Vědouce, kterak Václav III. země rozdával, nebudeme se tomu diviti, že také nedbal, aby si zachoval Polsko, kdež *Vladislav Lokýtek* nepřestal usilovati, aby zvrhl panství krále českého a sám dosedl na trůn otcův svých. Mnohé nehody a zkušenosti trpké tohoto knížete důkladně vyléčily z četných vad a chyb, pro kteréž dříve vším právem vešel v nevážnosť u lidu vlastního; vyučiv se ve škole protivenství Vladislav změnil se tak důkladně, že stal se potom panovníkem velmi dobrým.

Za pobytu svého ve Vlaších získal si přízeň papeže Bonifácia VIII. a když hněv stolice apoštolské proti králi Václavu II. velikou způsobil bouři, jejímžto vykonavatelem nejčinnějším byl král Albrecht, tu Lokýtek pospíšiv do Polska, jal se tam pracovati o podvrácení vlády české i to nikoli beze všeho úspěchu. Po smrti Václava II. a za nedbalého nástupce jeho Vladislav otevřené měl pole činnosti, kteráž se mu v skutku dařila v té míře, že do Čech o tom přicházely zprávy děsnější a děsnější; neboť vladaři Václavovi *Mikuláš, kníže opavský* a *Jindřich z Lipé* zřejmě vzkazovali králi, že nedostane-li se jim z Čech pomoci vydatné, brzy veta bude po panství českém v zemi polské.

Náhle ve způsobech a počínání krále Václava III. nastal *obrat příznivý*, jenž původ svůj vzal způsobem následujícím. Dne 21. června r. 1306. tedy právě v první den výroční úmrtí otce svého král Václav III. přibyl na Zbraslav, aby navštívil hrob otce. Opat *Kunrát*, jenž býval jedním z nejdůvěrnějších přátel a rádců krále nebožtíka a tudíž i u syna a nástupce jeho po-

žíval úcty a vážnosti, v okamžiku tom uviděl příležitost vhodnou, aby mladíkovi vyčetl nedůstojný život dosavádní a připomenul mu povinnosti panovnické, dotýkaje se při tom citu jeho upomínkou na otce vytečného, což učinil slovy následujícími: „Králi pane! Mravův náležitých a královských, jakéž jevil otec váš, vy až dosud jste neměl; to však přičtiž se více jinošímu věku vašemu, než vám samým. Dnes pak ejhle! druhý panování vašeho počíná rok, pročež na základě věrnosti, kterouž jsem k vám poután, snažně vás prosím, rozpomeňte se celou duší na způsoby obcování otce vašeho, unikejte zlých spolkův, boha před očima mějte a tak se vám přimnoží let až do věku hojného a radosť z toho vzejde všem národům vám poddaným.“ Prostá však srdečná a dojímavá slova tato, ježto se nám zachovala v prameni nejlepším, totiž v kronyce zbraslavské, neminula se účinku žadoucího; utkvělať opravdu v srdci krále mladistvého, kterýž, jak dvořané dosvědčovali, od té doby důstojněji si počínal, o věcech důležitých přemítal, neslušností se štítil tak, že podstatna byla naděje polepšení důkladného. Avšak tu opět, jako tak často v dějinách našich, musíme naříkati na nepřízeň osudu, že bezohledně mařil dobré naše naděje, neboť národ náš neucítil blahých účinkův polepšení králova; dnové jeho totiž již byli sečteni a smrť rámě své již po něm natahovala.

Král Václav III. zavražděn v Olomouci r. 1306.

Naléhavé o pomoc volání náměstkův krále českého v Polsku způsobilo, že se král věci konečně chopil důrazně a velkou vystrojiti chtěl *vý-*

pravu válečnou do Polska, kteréžby se sám také účastnil. Shromáždištěm vojska byla *Olomouc*, kamž se král z Prahy dne 1. srpna 1306. na cestu vydal, poručiv správu země svakovi svému Jindřichovi Korutanskému. Doraziv do Olomouce, ubytoval se tam v domě děkana kapitulního. Tuť pak zasáhlo jej rámě vraha úkladního! Bylo to dne 4. srpna odpůldne, když krále v síni domu děkanova *) nalezli třemi ranami smrtelnými probodnutého a již mrtvého.

Že se tu spáchala *vražda hanebná*, nad slunce jest jasnější; poněvadž ale když se zločin páchal, ze všeho dvořanstva i služebnictva králova nikdo nebyl přítomen, neboť alespoň nikdo, že přítomen byl, se nehlásil, nelze věděti, kterak se udál celý ten příběh žalostný. Vít se najisto jen, že král za nesmírného parna poledního, pro ochlazení v oděvu lehkém, totiž jen v košili a pláštíku ulehl, aby trochu pospal; vše ostatní, co se vypravuje dále, nevěděti na pravdě-li se zakládá, kterak totiž král probudiv se, sám prý v síni se procházel a, jak Dalimil vypravuje, na děkana volal, aby k němu přišel a zapudil tesknotu jeho. V tom prý vrah, vida dobu příhodnou, na krále osamělého a úkladův netušícího se vyřítil a třemi ranami smrtelnými probodl a zabil.

Za pokřiku po odkrytí vraždy povstalého, když dvořané a služebníci ohlíželi se po pachateli, objevil se náhle vojín čili rytíř jakýsi, se zbraní krví sbrocenou v ruce do dvora spěchající, jejž ale služebníci a stráže v lítém vzteku hned ubili a na kusy rozsekali, než slovo promluviti mohl; přenáhlení toho velice jest co litovati, neboť snad by se bylo dalo něco jistého vypátrati, kdyby se

*) Místnosti dosud se zachovaly.

muž onen byl vzal ve vyšetřování rozumné a důkladné. V mrtvole zabitého poznán byl jakýsi rytíř z Durynska jmenem *Kunrát z Botenštejna* (či z Potenštejna).

Nezvěděvše tedy pravdy z pramene bezpečného, přestávati musíme jen na domněnkách, z čího asi návodu vražda se spáchala a kdo tedy pravým byl původcem zločinu ukrutného. *Dalimil* zcela zřejmě vinu sčítá na krále a císaře německého Albrechta, který ovšem dostatečně znám byl pro povahu bezohlednou a nepřízeň ku královské rodině české tak, že Dalimil mnoho docházel víry, když vypravoval v kronyce své, že Albrecht tři Durynky přímo najal, aby Václava III. zavraždili. Kterak potom, když zavražděním Václava III. královský stolec český se uprázdnil, týž Albrecht si počínal vzhledem k říši české, nařknutí, Dalimilem vyslovené, spíše stvrzuje, než vyvrací a rozprašuje. V jedné z kronyk polských nacházíme, že prý král Václav III. zavražděn byl z návodu *Vladislava Lokýtka*, jenž si chtěl usnadniti cestu na trůn. Naproti tomu některé kronyky německé obviňují *pány české*, že oni byli vlastními původci vraždy hanebné i jmenují přímo jakéhosi *pána z Lipé*, jenž prý byl strůjcem vraždy. Že kronyk těch zpráva není než lživým utrháním, je na bíledni; neb při všeobecné rozhořčenosti a litosti, jež vražda vyvolala v Čechách i na Moravě, kdyby jen dosti nepatrné podezření bylo lpělo na některém z pánův domácích, dojista bylo by se tomu dalo průchod hlasitý v národě celém, a kronykář zbraslavský, jenž pány české, kde může, tepe a haní, alespoň slov několikem byl by učinil narážku, jak to dobře dovedl při jiných příležitostech. Toho však zanechal i nenapsal v směru tom než těchto několik slov vážných:

„Divíme se pak všickni, že ještě i dosud*) není známo, kdo asi zločinu tak ohromného byl pachatelem. Byl sice vidín rytíř jakýsi, jmenem Kunrát z Potenštejna, Durynk rodem, kterak, chovaje v ruce dýku krvavou, vyskočil ze síně a utíkal, kterýž ale od těch, co venku byli, ihned chycen a jakožto vrah králův, než něco promluvil, zabit jest. Ten-li vinníkem čili kdo jiný, nevím, bůh to ví; já jen to vím i známo to všemu národu, že onoho krále mladistvého záhuba byla pramenem strastí nesčíslných.“

I dí pravdu slovy posledními kronykář ctihodný; neboť když se zvěst o příběhu neblahém rozšířila v národě, nastaly zděšení hrozné a zármutek nesmírný. Byloť veta po starobylém rodu Přemyslovcův, jenž v Čechách panoval od nepaměti a o němž v lidu dávné kolovalo proroctví, že panovati bude až prý do konce světa! I vraha úkladného ocel posledního Přemyslovce zasáhl právě tehdáž, když dal se na polepšení a pevná byla důvěra, že, v čem dříve pochybil; všecko napraví.

Tělo Václava III. v rouše královském veřejně bylo vystaveno i všeho lidu moravského i českého tu přítomného upřímný byl pláč a nářek jak o této výstavě tak i potom, když mrtvola pochována byla před velikým oltářem hlavního chrámu olomouckého, odkud teprv po několiku let péčí královny Elišky, sestry krále zavražděného, přenešena byla na Zbraslav do hrobky rodinné.

O smutných následcích záhuby rodu Přemyslova po meči, a těch strastech nesčíslných, jež (jak dobře dí kronykář často jmenovaný) vylily se na národ český, vypravovati budeme v pokračování dalším spisu tohoto.

*) Toto psal Petr okolo r. 1316., tedy právě deset let po vraždě spáchané.

891.86
M427
1877

AUG 16 1957.